

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Bilimsel Yayın Ofisi
Kyrgyz-Turkish Manas University
Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies - MJSS **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MSAD**
Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı	Publication Frequency
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)	Four times annually in January, April, July, October
Yayın Türü	Publication Type
Yaygın Süreli	Serial, Quarterly
Yayın Dili	Publication Language
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça	Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ OWNERS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi *adına* *on behalf of* Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN
Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asılbek KULMIRZAYEV

BAŞ EDİTÖR EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YARDIMCI EDİTÖR ASSOCIATE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ
Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK
Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

ALAN EDİTÖRLERİ

SECTION EDITORS

Dil Çalışmaları*Language Studies*

Dr. Leyla BABATÜRK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Din Bilimleri***Theology*

Prof. Dr. Recai DOĞAN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Edebiyat***Letters*

Prof. Dr. Ozan YILMAZ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Eğitim***Education*

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi***Economics, Public Economics*

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Felsefe***Philosophy*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Güzel Sanatlar***Fine Arts*

Prof. Dr. Çağatay AKENGİN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***İşletme, Yönetim ve Organizasyon***Business, Management and Organization*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Kamu Yönetimi***Public Administration*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Medya ve İletişim***Media and Communication*

Assoc. Prof. Dr. Gökçe YOĞURTÇU

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri***Accounting and Finance, Management Information Systems*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Pazarlama***Marketing*

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Psikoloji***Psychology*

Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Sosyoloji***Sociology*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Spor Bilimleri***Sport Sciences*

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Tarih***History*

Assoc. Prof. Dr. Nezahat CEYLAN

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Turizm***Tourism*

Assoc. Prof. Dr. Güntekin ŞİMŞEK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Uluslararası İlişkiler***International Relations*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAY - Akdeniz University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet BEŞE - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR - Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL - Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV - Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV - Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anıl YILMAZ - Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ayşegül Asuman AKDOĞAN - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ercan OKTAY - Karamanoğlu Mehmetbey University / Turkey
Prof. Dr. Cemal SEZER - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM - T.C. Supreme Court / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA - University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK - Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI - University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY - Kilis Yedi Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan TAŞ - Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR - Erciyes University / Turkey
Prof. Dr. Hasan GÜL - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Hasan VERGİL - İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV - Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV - M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY - Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR - Eastern Mediterranean University / North Cyprus Turkish Republic
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - International Balkan University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Fatih Sultan Mehmet University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY - Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Murat TAŞDAN - Kafkas University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT - Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV - Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN - Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Recep Tayyip Erdoğan University / Turkey
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA - Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI - Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH - Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA - Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Tuncay AYAS - Sakarya University / Turkey

Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL - Trakya University / Turkey
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV - National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Elena BONTA - University "Vasile Alecsandri" of Bacau / Romania
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT - Muğla Sıtkı Koçman University / Turkey
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ - University of Portsmouth / UK
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Binali Yıldırım University / Turkey
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas University / Turkey
Dr. Bülent NAMAL - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Dr. Cıldız ÇİMANOVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REDAKSİYON

REDACTION

Türkçe

Ayşe ADIGÜZEL, Murat ATAR, Özkan ÇELİK

Turkish

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kırgızca

Venera TURATBEK KIZI, Toyçubay ÜSÖNALİYEV

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

İngilizce

Gulnara APSAMATOVA, Aida ASILBEKOVA,
Tolkun MUSAEVA, Aynura AHMADOVA,
Zarina CAYLOBAYEVA.

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Rusça

Anara BAYIZBEKOVA

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK

TECHNICAL SUPPORT

Kayahan KÜÇÜK, Yusuf GÜNDÜZ

YAZIŞMA ADRESİ

CORRESPONDENCE ADDRESS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM

CONTACTS

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI

WEB PAGE

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>
<http://dergipark.gov.tr/mjss>

SAYI HAKEMLERİ
2022
Cilt: 11 Sayı: 4

ISSUE REVIEWERS
2022
Volume: 11, Issue: 4

Abdullah KOÇAK
Adnan TAŞGIN
Ahmet MUMCU
Aitimamat KARIEV
Akın BİNGÖL
Aytunga OĞUZ
Bilal SOLAK
Ceenbek ALIMBAYEV
Celaleddin SERİNKAN
Çağdaş Ümit YAZGAN
Damira BAIGONUSHOVA
Deniz DEMİRARSLAN
Diñer KOÇ
Emin YÜREKLİ
Erhan TECİM
Erkan Turan DEMİREL
Fatih CAMADAN
Fatih KEZER
Fatma Selda ÖZ
Feyza TOKAT
Fuad BAKİOĞLU
Gülşen BÜYÜKŞAHİN ÇEVİK
Hatice İrem ÖZTEKE KOZAN
Haydar KARAMAN
Hayriye BAŞCI NUR
Hilal ÇALIK
İbrahim Halil SUGÖZÜ
Kadir YOĞURTÇU
Kanyshai MUKTAROVA
Kasım BAYNAL
Kemal GÖZ

Meerim ARTYSHEVA
Mehmet ÖZCAN
Mehmet TEMURLenk
Meltem ACAR GÜVENDİR
Merve Suna ÖZEL ÖZCAN
Mesut YÜCEBAŞ
Muhammet Hamdi MÜCEVHER
Murat KIZANLIKLI
Murat MERCAN
Muratali ABDILDAEV
Nuri KORKMAZ
Osman PALA
Ömer Selçuk EMSEN
Mehmet Yunus AKTÜRK
Ramazan ERDEM
Roza ABDYKULOVA
Selçuk Yasin YILDIZ
Serkan ARSLAN
Süleyman AĞRAŞ
Süleyman ÇAKIR
Şükran KARACA
Tezcan ABASIZ
Tolga GÖK
Ulviyye AYDIN
Umur IŞIK
Vedat AKTEPE
Yağmur Tuçe AKYILDIZ
Yavuz Ercan GÜL
Zamira OSKONBAEVA
Zekavet TOPÇU KABASAKAL

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences
(ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi
OAJI Open Academic
.net Journals Index

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

Central & Eastern European Academic Source
Database

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

ISAM.

TURKIYE DIYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2022

11

4

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Ceyhun Vedat UYGUR	Rylands Satıraltı Kuran Tercümesi ile Kırgız ve Türkiye Türkçesi Kuran Tercümelerindeki Söz Varlığı ve Tercüme Yöntemi <i>To The Qur'an Glossary Translation in Inter-Linear Translation By Rylands and in Kyrgyz And Turkish Translations</i>	1321 - 1338
Aysun KOÇYİĞİT ve Soner POLAT	Okul Yöneticilerinin Kendi Aralarındaki Çatışmalarının Nedenleri, Çatışmaların Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler ve Bu Çatışmaların Öğretmenlere Etkisi <i>Causes of School Administrators' Conflicts Among themselves, What Should Be Done to Prevent Conflicts and The Effects of These Conflicts on Teachers</i>	1339 - 1359
Onur BATMAZ	Sınıf Öğretmenlerinin Türk Dünyasına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi <i>Examination of the Attitudes of Primary School Teachers towards the Turkish World</i>	1360 - 1369
Recep Serkan ARIK ve Kürşad YILMAZ	Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması <i>Acquired Needs Scale: Validity and Reliability Study</i>	1370 - 1385
Asuman ERGÜN ve Sevgi KOÇ	Veli ve Öğrenci Bakış Açısıyla Sorumluluk Değeri <i>Responsibility Value from Parent and Student Perspective</i>	1386 - 1400
Songül TÜMKAYA ve Gülçin NAMA-AYDIN	Norm Kadro Fazlası Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıklarına İlişkin Algıları <i>Perceptions of Norm Staff Surplus Classroom Teachers on Organizational Commitment</i>	1401 - 1417
Ahmet İNCEKARA, Abdullah Şuhan GÜRBÜZ ve Gülden POYRAZ	Reel Döviz Kurunda Eksik Değerlenme Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ülke Gelir Gruplarına Göre Bir Analiz <i>Real Exchange Rate Undervaluation and Economic Growth Relationship: An Analysis by Country Income Groups</i>	1418 - 1429
Gülbahar KABALOĞLU, Sevilay KONYA ve Mücahide KÜÇÜKSUCU	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Genç İşsizliğinin Ekonomik Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz <i>Economic Determinants of Youth Unemployment in Developed and Developing Countries: An Empirical Analysis</i>	1430 - 1448

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Nazlı ERSOY	Kriter Ağırlıklandırma Yöntemlerinin ÇKKV Sonuçları Üzerindeki Etkisine Yönelik Gerçek Bir Hayat Uygulaması <i>A Real-Life Application of the Effect of Criterion Weighting Methods on MCDM Results</i>	1449 – 1463
Oğuz BAL	Ekonomik Büyümenin Kamu Yatırımları ve Faiz Oranları ile İlişkisi:2006-2018 Türkiye Örneği <i>The Relationship of Economic Growth with Public Investments and Interest Rates: The Case of 2006-2018 Turkey</i>	1464 – 1479
Sherali ABAKIROV ve Yusuf BAYRAKTUTAN	Beşeri Sermayenin İktisadi Etkileri: Orta Asya Ülkeleri Üzerine Bir Analiz <i>Economic Effects of Human Capital: An Analysis on Central Asian Countries</i>	1480 – 1491
Yiğit Han GAZEL, Mehmetcan SUYADAL ve Melih Sefa YAVUZ	Pay Piyasası Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler: Avrasya Ülkeleri Borsa Endeksleri Üzerine Bir Analiz <i>Macroeconomic Factors Affecting Stock Market Returns: An Analysis on the Stock Exchange Indices of the Eurasian Countries</i>	1492 – 1503
Kayahan KÜÇÜK, Konur Alp KOZ ve Uğur ÜNAL	Uluslararası Basında Türkiye'ye İlişkin Haberlerin Yansıması <i>The Reflection of the News about Türkiye in the International Press</i>	1504 – 1527
Şükrü BALCI ve Melek Tuğba KOCAMAN	İrkçi İdeolojinin Söylemsel ve Eylemsel Düzeyde Üretimine Bir Ayna: When They See Us Dizisi Üzerine Bir İnceleme <i>A Mirror to the Discursive and Actual Production of Racist Ideology: An Analysis on the Series When They See Us</i>	1528 – 1541
Aysel ARSLAN ve Hasan GÜL	Örgütsel İletişim İkliminin Kuruma Duyulan Güvene Etkisi <i>A Research on the Effect of Organizational Communication Climate on Trust in The Organization</i>	1542 – 1559
Ebru SAYGILI ve Füsun TOROS	Covid-19 Döneminde BIST Metal Eşya ve Makine Endeksindeki Şirketlerin İnsan Kaynakları Uygulamaları <i>Companies Human Resources Applications in the BIST Metal Goods and Machinery Index during Covid-19</i>	1560 – 1573
Öznur ARSLAN	Covid 19 Pandemisinin Muhasebe Meslek Mensupları Üzerindeki Etkileri: Sivas İli Örneği <i>Effects of Covid-19 Pandemic on Accounting Professionals: A Case of Sivas Province</i>	1574 – 1586
Berk Can SAÇAN, Tamer EREN ve Ahmet CÜREBAL	Sosyal Medya Platformlarında Reklam Bütçesi Planlama: Bir Kargo Şirketinde Uygulama <i>Advertising Budget Planning on Social Media Platforms: Implementation in a Shipping Company</i>	1587 – 1602
Neslişah ÖZDEMİR	Materialism and Compulsive Buying: A Moderated Mediation Model of Impulsive Buying and Religiosity <i>Materyalizm ve Kompulsif Satın Alma Davranışı: Plansız Satın Alma ve Dindarlığın Düzenleyici Aracılık Modeli</i>	1603 – 1614
Bengisu Nehir AYDIN	Narsistik Özellikler ile Empati, Çocukluk Çağı Travmaları ve Utancın İlişkisi <i>The Relations Between Narcissistic Characteristics and Empathy, Childhood Traumas, Shame</i>	1615 – 1627

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Nursel TOPKAYA, Ertuğrul ŞAHİN ve Mevhibe TAŞ	Yetişkin Bir Örneklem Grubunda Psikolojik Sağlamlıkla İlişkili Faktörler <i>Correlates of Resilience in a Sample of Turkish Adults</i>	1628 – 1640
Yunus KAYA ve Sevda ARSLAN-ŞEKER	Hemşirelik Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ile İlişkili Faktörler ve Kendini Kabul Arasındaki İlişki <i>The Relationship between Factors associated with Peer Bullying and Self-Acceptance in Nursing Students</i>	1641 – 1661
Ahmet Faruk YILDIRIM	Entelektüel Düşünme Eğiliminin Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması <i>The Effect of Intellectual Thinking Tendency on Social Media Usage Purposes: A Field Study on University Students</i>	1662 – 1671
Mustafa ORÇAN ve Gökhan BİNGÖL	Kırgızistan'da Dordoy Pazarı: Sosyalizmden Liberalizme Bir Pazarın Doğuşu ve Sosyo-Ekonomik Etkileri <i>Dordoy Market in Kyrgyzstan: The Emergence of a Market from Socialism to Liberalism and Socio-Economic Effects</i>	1672 – 1685
Hatice UYANIK	Hititlerde Marangozluk ve Ahşabın Mimaride Kullanımı <i>Carpentry and the Use of Wood in Architecture in the Hittites</i>	1686 – 1697
Муртабек КОЖОБЕКОВ	Кыргыз Мамлекеттүүлүгүнүн Башаты Жана Негизги Өнүгүү Этаптары <i>The Beginning and Key Stages of Kyrgyz Statehood</i>	1698 – 1704
Ulvi Ufuk TOSUN	Truman Doktrini'nin İlanı ve Türkiye'deki Etkileri <i>Proclamation of Truman Doctrine and Its Effects in Turkey</i>	1705 – 1715
Alaattin BAŞODA ve Fatih VAROL	Deneyimsel Turist Rehberliği: Kavramsal Bir Çerçeve ve Model Önerisi <i>Experiential Tourist Guiding: A Conceptual Framework and Model Suggestion</i>	1716 – 1738
Elif ŞEŞEN, Duygu ÜNALAN ve Şeyhmus DOĞAN	Political Discourse Analysis of Aliyev's Address to the Nation Regarding the Second Karabakh War <i>Aliyev'in İkinci Karabağ Savaşı ile İlgili Ulusa Sesleniş Konuşmalarının Politik Söylem Analizi</i>	1739 – 1751
Zebiniso KAMALOVA	The Strategic Importance of Tashkent in 19 th Century <i>19. Yüzyılda Taşkent Şehrinin Stratejik Önemi</i>	1752 – 1762

Rylands Satıraltı Kuran Tercümesi ile Kırgız ve Türkiye Türkçesi Kuran Tercümelerindeki Söz Varlığı ve Tercüme Yöntemi

Ceyhun Vedat UYGUR¹

Öz

Bu çalışmada, ilk satıraltı Kuran tercümeleeri arasında kabul edilen ve Çağataycadan daha önceki bir döneme ait olup Doğu Türkçesi özellikleri gösteren Rylands nüshası ile günümüz Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesiyle yayımlanan Kuran tercümelerindeki kelimeler ve terimler karşılaştırılmaktadır. Söz varlığı bakımından Kuran'ın satıraltı tercümesi (Rylands nüshası), gerek Uygur Türkçesi metinleri gerekse Kutadgu Bilig ve Divanu Lügati't-Türk'le pek çok ortak kelime içermektedir. Bu kelimelerin birçoğu, elbette diğer Türk lehçeleriyle de (Kıpçak, Oğuz gibi) ortaklaşabilmektedir. Bu bakımdan söz varlığı karşılaştırmasına Türkiye Türkçesi de dâhil edilmiştir. Böylelikle bir görüşe göre 14 veya 15. yüzyıl, başka bir görüşe göre daha önceki bir yüzyılda yazılan Kuran tercümesinden değişerek veya aynı kalarak günümüze dek ulaşan ifadeler ve kelimeler tespit edilmiştir. Daha sonra bu söz varlığının alındığı dil ve anlamları ortaya konulmuş, Türkçenin dinî anlam ve kavramları hangi kelime, terim ve ifadelerle karşıladıkları (kavram alanı oluşturularak) tahlil edilmiştir. Çalışmanın sonunda istatistiklere de yer verilmiştir. Korpus üzerinden çeviri yöntemine dair tespitler de çalışmamızda bulunmaktadır. Buna göre dinî terim ve kelimelerde Türkçenin kullanım oranı ve bilinci, azımsanmayacak ölçüdedir.

Anahtar Kelimeler: Kuran, Tercüme, Kırgızca Kuran, Satıraltı Kuran, Satıraltı Tercüme

To The Qur'an Glossary Translation in Inter-Linear Translation By Rylands and in Kyrgyz And Turkish Translations

Abstract

This paper compares the translation of words and concepts of Qur'an in Rylands version, which is considered as one of the earliest interlinear translations of Qur'an, representing the features of Eastern Turkish that existed earlier than Chagatay period and in Qur'an translations published in contemporary Turkish and Kyrgyz. In terms of glossary, the interlinear translation of the Qur'an (Rylands version) contains many common words that can be frequently noticed in Uyghur texts as well as in "Kutadgu Bilig" and "Divanu Lügati't-Türk." Many of these words, correspondingly, can also be shared with other Turkic dialects (such as Kypchak, Oguz). This list of glossary comparison also includes Turkish, respectively. Thus, it will be determined whether the phrases and words that have survived up today have undergone some changes due to the translation of Qur'an that was written in the 14th or 15th century, according to one point of view, or due to another translation that had been written in an even earlier period, according to another point of view, or remained the same. Later, structures and meanings of the glossary will be discussed in brief, and the correspondence of Turkish religious meanings and concepts to the words, concepts, and phrases (by creating a conceptual field) will be analyzed. Statistics will also be included at the end of the study. Findings about the translation methods through using the corpus will also be included in our study.

Key Words: Qur'an, Translation, Kyrgyz translation of Qur'an, Interlinear Qur'an, Interlinear translation

Atf İçin / Please Cite As:

Uygur, C. V. (2022). Rylands satıraltı Kuran tercümesi ile Kırgız ve Türkiye Türkçesi Kuran tercümelerindeki söz varlığı ve tercüme yöntemi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1321-1338.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.05.2022

¹ Prof. Dr. - Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, vuygur@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-4239-803X

Giriş

Satıraltı Kuran tercümeleeri üzerine yapılan geniş çaplı karşılaştırmalı çalışmalar, esasında çok fazla sayılmaz. Bu vasıfta yapılan çalışmalar içinde 2012 yılında Erol Topal tarafından yapılan *Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümesi ile Yeni Uygur Türkçesi Kur'an Tercümesinde Dinî Söz Varlığı -Karşılaştırmalı İnceleme* ile İsmail Sökmen tarafından 2016 yılında tamamlanmış olan *Satıraltı Türkçe Kuran Tercümelerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı* adını taşıyan iki doktora tezi önemlidir. Her iki tez de Gazi Üniversitesi bünyesinde yaptırılmıştır.

Sökmen'in çalışması, tematik karşılaştırmadan ziyade fiillerin karşılaştırılması esasına dayanmaktadır. Sökmen, bunu:

“Bu tez çalışmasında, kaynak metnin kök seslerine göre bir araya getirilmiş olan söz varlığı madde başı yapılarak kaynak metin merkezli bir çalışma yürütülmüştür. Kaynak metindeki fiiller verilen karşılıkların isimlere verilen karşılıklar üzerindeki kuvvetli tesiri görülerek çalışma fiiller ile sınırlandırılmış, fiillerden oluşan yaklaşık 20 bin kelimelik söz varlığının tamamı incelenmiş ve bunlara hedef metinlerde verilen karşılıklar bulunarak analiz edilmiştir.” şeklinde ifade etmektedir (Sökmen, 2016, s. iv). Sökmen, kaynak metinle üç satıraltı Kuran tercümesi nüshasındaki (TİEM 73, Hekimoğlu ve TİEM 40 nüshaları) fiilleri karşılaştırmıştır.

Topal ise Türkçe Kuran ile Uygurca Kuran'ı karşılaştırmıştır. Topal, yukarıda belirtilen çalışmasının Ön Söz'ünde:

“İnceleme” iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, dinî terimler konularına göre sınıflandırılarak, alt başlıklar hâlinde tematik olarak incelenmiştir. İkinci bölümde, Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır'ın, Kur'an-ı Kerim ve Satır Arası Meali adlı tercümesinden dinî terimler tespit edilip Latin alfabesine göre sıralanmış Arapçaları, Karahanlıca ve Uygurca karşılıkları âyet âyet verilmiştir. Söz varlığı bakımından her iki tercümede geçen dinî terimler üzerinde durulmuştur.” demektedir (Topal, 2012, s. i-ii). Yani çalışmada dinî terimler bağlamında tematik inceleme ve sınıflandırma ağır basmaktadır.

Bu çalışmaların dışında kalan Kuran çevirileriyle ilgili çalışmalar, daha çok metin ortaya koyma veya aktarma, nüsha tavsifi, çeşitli metinlerin geniş çaplı olmayan kelime ve cümle karşılaştırmaları, kelime yapıları şeklindedir. Bunları burada zikretmeyi gereksiz buluyoruz. Zaten Kuran çevirileriyle ilgili bibliyografya çalışmalarının yapılmış olduğu da malumdur. Kaynakçamızda, söz konusu çalışmaların bir kısmı gösterilmiştir.

Yöntem

Türk dilinin tarihî gelişimini takip etme ve incelemede, eski Kuran tercümelerinin önemi büyüktür. Kuran tercümelerinden maksat, Kuran'ın kelimesi kelimesine (inter-lineare) yapılan çevirilerdir.

Bu çalışmanın temel amacı, XI / XIV. yüzyıllar arasında yazıldığı tahmin edilen Kuran tercümesinin (Rylands) bugünkü Kırgız ve Türkiye Türkçesine tercüme edilen Kuran ile leksik bakımdan karşılaştırıldığında ortaya çıkacak olan farklılıkları ve benzerlikleri belirlemektir.

Çalışmamız Rylands nüshasının Aysu Ata tarafından hazırlanan (2004) ve TDK tarafından yayımlanan *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)* adlı esere dayanmaktadır. Önce söz konusu çalışmanın Dizin'i kısmen taranmış (A-K arası, K dâhil değil); sonra söz konusu harflerle başlayan kelimelerin (yayımlanmış ya da internet ortamında paylaşılan Kuran metinleri kullanılarak) Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları tespit edilmiştir. Daha sonra bu kelimelerin alındığı diller belirlenmiştir. Böylece Karahanlı Türkçesi Kuran dilinden günümüz Kırgız ve Türkiye Türkçesi Kuran metinlerine gelinceye kadarki değişimler ya da değişmezlikler, korpus dâhilinde istatistiksel olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Faydalanılan Kuran metinlerinde mütercim tercih ettiği kelimelerin yanına, eş anlamlı olup da mütercim tarafından tercih edilmesi mümkünken tercih edilmeyen kelimeler de parantez içinde yazılmaya çalışılmıştır. Böylece, çeviride tercih edilen kelimelerin alındığı dile ait istatistiksel verilerin değişebileceği hususu da dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır. Son olarak da incelediğimiz korpus dâhilinde bulunan dinî kelime ve terimler sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmaya, karşılaştırılan kelimelerden A maddesine girenler (kısmen), ayet örnekleriyle birlikte alınmıştır. Diğerleri ise (cümle örnekleriyle birlikte tespit edilmesine rağmen) çalışmanın hacmini artıracığı için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Evren

Çalışmamız Satırlı Kuran tercümeleminin en eskilerinden kabul edilen Rylands nüshasının Aysu Ata tarafından hazırlanan ve TDK tarafından yayımlanan *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)* adlı esere dayanmaktadır. Çalışmanın evreni, söz konusu çalışmanın Dizin'inin A-K arasını (K dâhil değil) içermektedir. Söz konusu harflerin kapsamına giren kelimelerin, söz varlığının kökenleri ve tercüme yöntemi hakkında yeterli fikri verebileceği düşünülmüş, bu sebeple sınırlamaya gidilmiştir.

Bulgular ve İnceleme

1. Çalışmamız, yukarıda belirtildiği gibi kaynak metinde (Rylands nüshası Tercümesi) kullanılan kelimelerin bir kısmını (sadece A, B, C, Ç, D, E, F, G, H, I, İ harfleriyle başlayan) içine almaktadır, yani kelimeler sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki *Kelimeler ve Karşılaştırma* bölümünde yer alan kelimelerin sayıları, lehçelere göre şöyledir (Yukarıda verilen harfleri kapsayan ve maddebaşı yapılan her kelime sayılmıştır. Bunun yanında, aynı kelime olsa da anlamları farklı çevrilmiş olan kelimeler de sayıya dâhil edilmiştir). Buna göre:

Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisinde toplam 937

Kırgız Türkçesi Kuran çevirisinde toplam 906

Türkiye Türkçesi Kuran çevirisinde toplam 917

Sayılar arasındaki farklar, Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisindeki her kelimenin, Kırgız veya Türkiye Türkçesi Kuran çevirilerinde birebir karşılığının verilmeyişinden kaynaklanmaktadır. Yani buralarda kelime (motamot, sözmö-söz, lafzi) çevirisi değil, anlam çevirisi diyebileceğimiz çeviri yapılmıştır.

2. Rylands nüshasından günümüz Kırgız ve Türkiye Türkçelerine ulaşan çizgide kelimelerin köken (dil) olarak durumu şu şekilde tespit edilmiştir [Arapça: (Ar.), Farsça: (Far.), Türkçe / Kırgızca: (T.)]:

Tablo 1. Kelimelerin Köken İstatistikleri

	Türkçe	Arapça- Türkçe / Türkçe- Arapça	Farsça- Türkçe / Türkçe- Farsça	Arapça	Farsça	Arapça- Farsça / Farsça- Arapça	Arapça- Farsça- Türkçe
Karahanlı Türkçesi Kuran Metni	619 (% 66.06)	71+7=78 (% 8.32)	48+4=52 (% 5.55)	107 (% 11.42)	74 (% 7.9)	-	-
Kırgız Türkçesi Kuran Metni	589 (% 65.01)	93+17=110 (% 12.14)	39+7=46 (% 5.08)	110 (%12.14)	39 (% 4.3)	5+1=6 (% 0.66)	5 (% 0.55)
Türkiye Türkçesi Kuran Metni	505 (% 55.07)	147+18=165 (% 17.99)	22+6=28 (% 3.05)	175 (% 19.08)	31 (% 3.38)	6 (% 0.65)	4 (% 0.44)

Bunların dışında Karahanlı Türkçesi Kuran çevirinde 2 Soğdça (*ajun, Burhan*), 1 Soğdça-Türkçe (*ajunluk*), 4 Türkçe-Çince (sadece Çince *kuñquy* kelimesiyle); Kırgız Türkçesi Kuran çevirisinde 1 İngilizce (*şombu*); Türkiye Türkçesi Kuran çevirisinde ise 2 Rumca (*sınır, demet*) bir (1) adet Fransızca (*ülmatom*) kelime tespit edilmiştir.

3. Kelimeler, kısmen konularına göre sınıflandırılmıştır.

İncelemenin bu kısmında Karahanlı Kuran metninde geçen 937 kelimeyi konularına göre ana hatlarıyla sınıflandırmaya çalıştık. Bundaki amacımız, ana hatlarıyla bazı dinî terim ve kelimelerin kullanımlarının durumunu görmek, o günden bugüne değişip değişmediği hususunu gözlemlemek ve Türkçe kullanımlar (tercihler) açısından sonuçlarını görebilmektir:

3.1. Allah'ın İsimleri (Esmâ-yı Hüsnâ)

Karahanlı Kuran tercümesinde (korpus dâhilinde) Allah'ın isimleri *Allâh* "Allah" 40:35, *İğitgen* "Rab", 5:24, *İdi* "Rab, Tanrı, İlah", 7:187, *ilâh* "İlah, Rabb", 40:65 şeklinde geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçesinde sırasıyla *Allah*, 40:35 *Allah*; *Ege*, 5:24 *Rab*; *Ege*, 7:187 *Allah*; *Kuday*, *Ege*, 40:65 *Tanrı*, *Rab*, *Allah* şeklinde verilmiştir. Yani Karahanlı Türkçesinde *İğitgen*, *İdi*; Kırgız Türkçesinde *Ege* (< *İdi*), Türkiye Türkçesinde de *Tanrı* kelimeleri, Türkçe kökenli olarak dikkat çekmektedir.

Merhametli, Ra'uf olan Allah karşılığında Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisinde *Bağırşak* (T.) "şefkatli, esma-yı hüsnadan: Raûf", 16:47; Kırgız Türkçesi Kuran çevirisinde *Meerimdüü*, *Booruker* (T.Far.), Türkiye Türkçesi Kuran çevirisinde ise *Merhametli* (Ar.T.), *Esirgeyici* (T.) kelimeleri kullanılmıştır.

Rahman olan Allah karşılığında Rylands çevirisinde *Bahşışlığ* (Far.T.) “rahmet eden” kelimesi kullanılmıştır. (Kırgız T. *Meerimdüü*, Türkiye T. *Rahman*, rahmet eden).

Tanrı karşılığında Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisinde *Bâr* (Far.) “Tanrı”, 8:32 [Kırgız T. *Ege* (T.), Türkiye T. *Allah* (Ar.)] kaydı mevcuttur.

Allah’ın *Habîr* sıfatı karşılığında Rylands çevirisinde Türkçe *Bilgen* “her şeyi bilen, esma-yı hüsnadan: Habîr, Alîm”, 34:1 vd. kullanılmıştır. (Kırgız T. *Kabardar* (Ar.Far.); Türkiye T. *Haberdar*)

Tek Allah, *Vâhid* karşılığında Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisinde *bir Tanrı* (T.) “tek Allah”, 37:35; Kırgız Türkçesinde “*bir gana Kuday*” bar, (Allah’tan başka *Kuday* çok), Türkiye Türkçesinde de *tek Allah, bir Allah...* (T.Ar.) tercih edilmiştir.

Allah’ın *Ķabbâr* sıfatı için Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisinde *boynağı boynun sığan* (T.) “esma-yı hüsnadan: Kahhâr”, 40:16; Kırgız Türkçesinde *Kaarduu Allah* (Ar.T.), Türkiye Türkçesinde “*Kabbâr* (Ar.), her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah” kullanımı müşahede edilmiştir.

Esmâ-yı hüsnadan *Hakîm* için Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisinde yine *Hakîm*; Kırgız Türkçesinde *Daanışman*, Türkiye Türkçesinde *hüküm ve hikmet sahibi*, (Ar.T.) *Hakîm* şeklinde karşılık verilmiştir. Rylands çevirisinin bir başka yerinde ise *Hakîm* için Türkçe birleşik isim yapısında *bütün işlig* (T.), 34:1 kaydı vardır.

3.2. Din, İslam

Din kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde *dîn* “din”, 9:33 şeklinde geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde de *din* şeklindedir.

İslam kelimesi, Karahanlı Kuran tercümesinde değiştirilmeden *İslâm* “İslâm, Müslümanlık”, 5:3 biçimiyle kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde de *İslam*, Müslümanlık şekillerindedir.

3.3. İslam’ın Şartları

Müslüman olmanın şartları, şahadet kelimesini dilden söyleyip gönülden tasdik etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmektir. Bunlar, şartları tutan erkek ve kadın Müslümanlar için farzdır.

İslam dininde dinen yapılması şart olan yani farz olan şeyler, *farz*, *farîza* kelimeleri ile ifade edilir. Karahanlı Kuran tercümesinde *farîza* “farz, dinen yapılması şart olan”, 4:103, *farîza kııl- 1* “farz kılmak”, 33:50, *farîza kııl- 2* “meşru kılmak, takdir etmek”, 33:38 kullanımları göze çarpmaktadır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *belgilengen ubakattarga dayındalğan*, (*parz*), 4:103 *farz*, *dinen yapılması şart olan*, *farîza*; *parz kuluu*, 33:50 farz kılmak, 33:38 takdir etmek şeklinde verilmiştir. Ayrıca *farz* için *buyrulmuş* (T.) “farz”, 4:24; Kırgız Türkçesinde *buyruk* (T.); Türkiye Türkçesinde *emir* (Ar.) [buyruk da kullanılabilir.] şekillerine de rastlamaktayız.

Beş vakit namaz için Karahanlı Türkçesi Kuran metninde *bês namâz* (T.) “beş vakit namaz”, 19:76 ifadesi geçer.

Namazını kılan için Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisinde *adaķım turĶan* (T.) “namaz kılan” 39:9 denir. Bunun karşılığı Kırgız Türkçesinde *namaz okuĶan* (Far.T.), Türkiye Türkçesinde ise *namaz kılan* (Far.T.)dır.

Namazı tam erkânı ile yerine getirme işi için Karahanlı Kuran tercümesinde *adaķım kııl-* “namazı tam erkânı ile yerine getirmek” 7:170 şeklinde geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *namazdı toluk atkaruu*, 7:170 *namazı tam erkânı ile yerine getirmek* şeklinde verilmiştir.

Hacca giden için üç lehçede de aynı kelime kullanılmıştır: Karahanlı Kuran tercümesinde *hâcî* (Ar. < hâcc) “hacı, hacca giden”, 9:19; Kırgızca Kuran çevirinde *acı* (Ar.), 9:19, Türkçe Kuran çevirinde de *hacı* (Ar.).

3.4. İman, İmanın Şartları

İmanın şartlarından olan Allah'a, kitaplarına, peygamberlerine, meleklerine, ahiret gününe ve öldükten sonra dirilmeye inanmakla ilgili olarak 937 kelime içinde geçen kelimeler ve bunların Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları şunlardır:

İman kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde *imân* "iman", 4:25, ve Türkçe *bitmek* (*büt-* / *bit-* "inanmak") "iman", 8:2 geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde değişmemiştir: *ıyman*, 4:25 ve *iman*.

Kuran-ı Kerim'i kasteden "kitap" (bazen de Tevrat için) kelimesi, Karahanlı çeviride *bitig*'dir (T.), 7:169. Kelime, Kırgız Türkçesinde *Kitep* (Ar.), Türkiye Türkçesinde *Kitap* şeklinde karşılanmıştır.

İncil için farklı bir karşılık yoktur; her üç lehçede de *İncil* şeklinde karşılanmıştır: *İncil* (Ar.) "İncil", 5:46.

Bu arada, *Levh-i Mahfuz* için de Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisinde *bitig* (T.) 35:11; Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde ise sırasıyla *Kitep* (Ar.) ve *Kitap*, *Levh-i Mahfuz* (Ar.) tercih edilmiştir.

Ahiret kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde *âhîret* "ahiret, öbür dünya" 4:134 kullanılmıştır. Bu kelimenin Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde de karşılıkları aynıdır: *akeret*, 4:134 *ahiret*.

Cebraîl karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde iki karşılık vardır: *Arîğ cân ya'nî Cibril* "Cebraîl" 16:102. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *Cebreil* ve *Cebraîl* dir.

Melek karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *ferîşte* "melek", 15:28 geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *perişte*, 15:28 ve *melektir*.

Kıyametin kopacağını haber veren meleğe *İsrafîl* denir. İsrail kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde) aynen korunmuştur: *İsrâfîl* "İsrail, kıyametin kopacağını haber verecek olan melek", 37:19. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde de aynıdır.

Allah yolunda savaşmaya *cihâd*, bu yolda savaşanlara ise *mücbid* denir. *Cihâd* kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde bir yerde *cehd kıl-* "mücadele etmek", 5:54, bir yerde de *çık-* 2 "sefere çıkmak, cihada gitmek", 9:41 şeklinde geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *soguşka çıguu*, 9:41 *sefere çıkmak* ve (Allah colunda) *soguşuu ve cihad etmek* şeklindedir.

İman ve ibadetin şartlarından biri de maddi ve manevi olarak temiz olmaktır. Dinen temiz olmama hâllerden biri, cünüplüktür. *Cünüp* kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde *cünüb* (Ar.) "cünüp, dinen temiz olmayan", 4:43 geçer. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *bulganıç* (T.), 4:43 ve *cünüp*'tür.

Boy abdesti alma, yani cünüplükten kurtulma için Karahanlı Kuran tercümesinde *arın-* (T.) "yikanmak, boy abdesti almak" 5:6 fiili kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *cuunu/ toluk tazalanuu* (T.), 5:6 ve *yikanmak* (T.) şeklindedir.

İddet müddeti, ya da bekleme süresi: İslâm dinine göre boşanan kadının tekrar evlenmesi için beklemesi gereken üç aylık süredir. *İddet* karşılığı, Karahanlı Kuran tercümesinde kelime, *Öidde* (Ar.) 33:49 şeklinde geçmiştir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde aynı olup sırasıyla *idda*, 33:49 ve *idde*'tir.

Kıyamet kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde *âzîfe* "kıyamet" (Ar.) 40:18 [yevme'l-âzife] kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçesinde sırasıyla *kıyamet* (Ar.), 40:18 ve *kıyamet*'tir.

Hesap günü için, Karahanlı Kuran tercümesinde *cezâ küni* (Ar.T.) "hesap günü", 37:20, *adırmağ küni* (T.) "hüküm günü" 37:21, *faşl* 2 (Ar.) "karar, açığa çıkarma", 44:40, *furkân* (Ar.) "hak ile batılı ayırt etme", 8:41 geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *esep küni* (Ar.T.), 37:20 *hesap günü*, (Müslüman ile Hristiyanı) *acratuu küni* (T.), 37:21 *hüküm günü*, *yargı günü*; *acratuu küni*, 44:40 *yargı (hesap) günü*; *ber şeyin açığa çıkacağı (gün)*, *furkan küni* (caşkılık menen camandıktı ayırmalooçu küni), 8:41 *ayırım günü*, *hesap günü* şeklinde verilmiştir.

Cennet karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *bâstân 1* "cennet", 9:72 geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *beyiş*, 9:72 ve *cennet* şeklinde verilmiştir.

Allah'ın insanlara vereceği mükâfat cennettir; cennete girmenin şartı da Allah'ın müminden hoşnut veya razı olmasıdır. *Hoşnut ol-* karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *hoşnûd bol-* "hoşnut olmak,

memnun olmak”, 20:84 kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *ıraazı boluu*, 20:84; *hoşnut olmak, memnun olmak*’tır.

Cehennem için kullanılan kelime *tamuğ*’dur. Cehennemdeki *gayya*’dan bahseden ifade, *ğayy atlığ tamuğ* (Ar.T.) “cehennemde bir vadi”dir 19:59. Bunun karşılığı Kırgız Türkçesi Kuran çevirisinde *tozoktun bir öröönü* (Far.T.), 19:59, Türkiye Türkçesinde ise *Gayya* (cehennemde bir vadi)dir.

Cehennem ehli için azap kaçınılmazdır. *Azap* karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *azâb* “azap, işkence, eziyet” 34:8 geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde değişmemiştir: *azap*.

Acı ver- karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *açı-* “acı vermek” 46:24, *açığ* (I) “acı veren, elem verici” 34:5, *açıt-* (II) “acıtmak, acı vermek” 43:65, *ağrıqlık* “acı veren” 61:10 kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *azap berüü*, 46:24 *acı vermek*; *caman azap bar*, 34:5 *acı veren, elem verici*; *azabınan*, 43:65 *azâbından* şeklindedir.

Cehennemde azap görme kapsamına giren eylemler ise Karahanlı Türkçesinde *bas(i)l-* (T.) “basılmak”tır 9:35. Kırgız Türkçesinde *taş basıluu* (Far.T.), Türkiye Türkçesinde ise *dağlanmak, ateş basılmak*’tır (T.). Bir başka eylem de *is(i)til-* (T.) “ateşte kızdırılmak” olup karşılıkları Kırgız Türkçesinde *otto kızıtıluu* (T.), Türkiye Türkçesinde (*ateşte*) *kızdırılmak*’tır (T.).

İnanmayan, Allah’a ortak koşan kişi şirkedir. *Şirk* kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde Türkçe birleşik fiil olan *artuq kat-* (T.) “şirk koşmak” 4:48 kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *şerik koşuu* (Ar.T.), 4:48 ve *ortak koşmak* (T.) ya da *şirk koşmak* (Ar.T.) şeklindedir.

Dua etmek de inanç ve ibadetin bir parçasıdır. *Dua etmek*, Karahanlı Kuran tercümesinde *duÔâ kııl-* (Ar.T.) “dua etmek”, 43:49 şeklinde geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *calbaruu* (T.), 43:49 ve *dua etmektir* (Ar.T.).

Ecel kavramı, Karahanlı Kuran Tercümesinde çok güzel bir birleşik kelimeyle karşılanmıştır: *atanmış öd* “ecel” 7:185; ayrıca *ecel* kelimesi de kullanılmıştır: *ecel* “ecel”, 63:11. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *acal* (Ar.), 7:185, *ölüm maalı* (T.Ar.), 63:11 ve *ecel*’dir.

Birer dinî terim sayılabilecek olan *bikmet* için Rylands çevirisinde *bütüin söç* (T.) 33:34 ifadesi bulunmaktadır. Bunun karşılığı Kırgız Türkçesinde (Allah’ın) *daanışmandığı* (Far.T.), ve Türkiye Türkçesinde (Allah’ın) *bikmeti* (Ar.T.)’dir.

Mescit, cami karşılığında Karahanlı Türkçesinde *Öibâdet kıılın yer* (Ar.T.) “ibadet edilen yer”, 19:11 şeklinde Türkçe kelimelerin kullanılarak oluşturulduğu bir birleşik isim kullanılmışken, Kırgız Türkçesinde *mescid* kelimesinin Kırgızcadaki şekli olan *meçit* (Ar.); Türkiye Türkçesinde ise Karahanlı Türkçesindeki kullanıma yakın olan *ibadet yeri* (Ar.T.) tercih edilmiştir.

Havari karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *Ôİsâ eşleri* (Ar.T.) “havariler”, 61:14 denmiştir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *sababa* (Ar.) ve *havariler* (Ar.T.) şeklinde verilmiştir.

Yahudi karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *Cubûd* “Yahudi”, 9:30 kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *İudi*, 9:30 ve *Yahudî*’dir.

3.5. Akralığa Ait Kavramlar

Amca kelimesi karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *Ôamm* (Ar.) “amca” 33:50 kullanılmıştır. Bu kelime, Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *atañ menen bir tuğan erkek* (T.), 33:50 ve *amca* (Ar.)’dır.

Küçük erkek kardeş kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde *ini* (T.) “kardeş, küçük erkek kardeş”, 12:89 geçmektedir. Bu kelime, Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *bir tuğan* (T.), 12:89 ve *küçük erkek kardeş* (T.) şeklinde karşılanmıştır.

Anne kelimesi için Karahanlı Kuran tercümesinde *ana* (T.) “ana, anne” 16:78 geçmektedir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *ene* (T.) ve *ana*’dır.

3.6. İnsana Ait Sıfatları Anlatan Kavramlar

İnanmış, Müslüman olmuş insanın “iyi” sıfatları vardır. Bunlar *itaatkâr olmak, mütevazı olmak* gibi hasletlerdir. İyi, itaat eden, inanmış erkek için Karahanlı Kuran tercümesinde *adağın tuğan eren* “Allah’a itaat eden erkek” 33:35; mütevazı, alçak gönüllü erkek için *baş kıodı eren* “mütevazı erkek, alçak gönüllü

adam”, 33:35, teslim olmuş erkek için *boyun bérmiş eren* “müslüman erkek”, 33:35 ifadeleri dikkat çekmektedir. Genel anlamda erkek için *er* “kişi, adam, erkek”, 8:24, *erkek* “erkek”, 16:97 ifadeleri kullanılmıştır ki hepsi de Türkçe kökenlidir. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçe çevirilerde sırasıyla *musulman erkekter* (Ar.T.), 33:35 *Allah’a itaat eden erkeke*; *momun erkeke* (Ar.T.), 33:35; *mü’min erkeke* (Ar.T.); *musulman erkeke*, 33:35 *müslüman erkeke* şeklindedir.

İyi, itaat eden, mütevazı ve inanmış kadın karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *adağın turğan tişi* (T.) “Allah’a itaat eden kadın” 33:35, *âzâd tişi* (Far.T.) “imanlı hür kadın” 4:24, *baş kôdî tişi* (T.) “mütevazı kadın”, 33:35, *bitgen künçuy* “iman eden kadın”, 66:5, *boyun bérmiş künçuy* “müslüman kadın”, 33:35, *boyun sığan... künçuy* “müslüman kadın”, 66:5, *hatun* (T.) “hatun, kadın”, 33:73, *işler* (T.) “kadın” (Köktürk anıtlarında [Költigin, Doğu yüzü: 7. Satır] geçen *işilik kız oğlı* “hanım olacak kız evladın” ifadesindeki *işi* sözü ile aynı), 16:92 kelime ve ifadeleri kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *musulman ayal*, 33:35 *Allah’a itaat eden kadın*, (*küñ emes ayal*), *hür kadın*; *momun ayal*, 33:35 *mü’min kadın*; *momun ayal-kız*, 66:5 *iman eden kadın*; *musulman ayal*, 33:35 *müslüman kadın*; *musulman ayal-kız*, 66:5 *müslüman kadın*; *ayal*, 33:73 *hatun, kadın*; *ayal*, 16:92 *kadın* şeklinde verilmiştir.

Adalet ve adaletli olmak karşılığı olarak Karahanlı Kuran tercümesinde *Óadl* (Ar.) “adalet” *Óadl (idisi)*, 65:2, *Óadl kıl-* (Ar.T.) “adaletli olmak” 4:135 kullanılmıştır. Bu kelimeler Kırgız ve Türkiye Türkçelerinde sırasıyla *adiletti* (Ar.), 65:2 *âdil* (Ar.) (adalet sahibi); *kahs, kübö boluu*, 4:135 *adaletli olmak* şeklinde verilmiştir.

Karahanlı Kuran tercümesinde bilgili veya bilgisiz olmakla ilgili sıfatlar ve iki lehçedeki karşılıkları şu şekildedir: *bilge* (T.) “bilge, âlim”, 5:44, *aalim* (Ar.), 5:44, *âlim*; *bilgisiz* (T.) “cahil”, 12:89, *bilbestik* (T.), 12:89 *cabil*; *bilgisizlik* (T.) “cahillik, bilgisizlik”, 48:26, *karangılık* (T.), 48:26 *cabillik*; *boynağı 1* (T.) “zorba, cebredici, isyankâr”, 19:32, *kekireygen* (T.), 19:32 *zorba* (Far.); *boynağı 2* “kibirli”, 40:27, *tekeber*, 40:27 *kibirli*; *câbil* (Ar.) / *bilgisiz* “cahil”, 7:199, *naadan*, 7:199 *cabil*.

Fasık sıfatı, Karahanlı Kuran tercümesinde *bulğanuķ* (T.) “fasık, sorun çıkarıcı”, 49:6 şekliyle mevcuttur. Bu kelime Kırgız Türkçesinde *buzuku* (T.), Türkiye Türkçesinde ise *fasık* (Ar.) ile karşılanmıştır.

4. Karahanlı Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Kuran tercümelerinde, tercümeyle ilgili tespitler:

Her üç lehçede tercümeyle ilgili yapılan tespitler şunlardır:

4.1. Karahanlı Türkçesi Kuran tercümesi (Rylands nüshası), temelde kelime kelime tercüme yöntemiyle, başka bir ifadeyle satırlatı (lafzi) yöntemle yapılmıştır. Fakat az da olsa bu yöntemle uyulmadığı görülmüş, bazı ayetlerde anlam çevirisi yapıldığı müşahede edilmiştir:

Karahanlı Türkçesinde *belgüliğ kıl-* (T.) 2 “ortaya koymak, açıklamak, tavsiye etmek, meşru kılmak, farz kılmak”, 66:2 vd., Kırgız Türkçesinde ise “*buuruu* (T.) “Алла силердин берип койгон ант-убадаңарды бузууга *буурам...*” 66:2”²

Karahanlı Türkçesinde *binâ* (Ar.) “bina, eser”, 40:21, Kırgız Türkçesinde ise “*iş* (T.), 40:21 ...Алар күч-кубаты бойунча жана өздөрүнүн калтырган издери жагынан артыгыраак эле...”

Karahanlı Türkçesinde “*Cebre’ il üni* (Ar.T.) “Cebrail’in çağırısı, çığlık, haykırış, korkutucu ses”, 36:29 (Ar. *sayba*)”, Kırgız ve Türkiye Türkçesinde sırasıyla *katuu ün* (T.), 36:29 “Болгону бир гана камуу үн угулау, ошентип алар жалп өчтү.”, *korkunç ses* (T.) “Sadece *korkunç bir ses* oldu. Bir anda sönüp gitiler.”

Karahanlı Türkçesinde “*hayş* (Ar.) “aybaşı”: *hayş çöpreki* (Ar.T.) “aybaşı paçavrası”, 19:23 (Ar. nesyl “unutul-”): Ey kâşki men ölssem munda burun, bolsam *hayş çöpreki*, unutulmuş.”, Kırgız Türkçesinde *kurma daragının tübü* (Far.T.), 19:23 “Ошондо анын толгоосу келип, курма дарагынын түбүнө барды да: “Аттиң-ай! Мен мындан мурун өлүп, таптакыр эле унутулуп калсам кана”, – дели.”, Türkiye Türkçesinde de *hurma ağacının dibi* (Far.T.) “Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!” dedi.” Şekindedir.

Karahanlı Türkçesinde *adağın* (T.) “ayakta” 62:11 kelimesi, Kırgız Türkçesinde (ügüt-nasaatı) *taştap çönöö*, “...сенин үгүт-насаатыңды таřтап...” 62:11 şeklinde çevrilmiştir. Türkiye Türkçesinde, Rylands çevirisine yakın biçim tercih edilmiştir: *ayakta (birak-)* (T.): “(Durum böyle iken) onlar bir ticaret veya bir

² Ayetlerin Kırgızca ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları, Kaynakçada belirtilen internet kaynaklarından alınmıştır.

oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular ve seni *ayakta* bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

4.2. Bazı yerlerde hedef dildeki kelimenin boş bırakıldığını, yani çeviride kullanılmadığı görülmüştür (Kelimeler ve Karşılaştırma bölümüne bakınız):

Karahanlı Türkçesindeki *Óâciş* (Ar.) "aciz, güçsüz" 5:31, Kırgız Türkçesinde karşılığı olmasına rağmen (*alsız*) çeviride kullanılmamıştır.

Karahanlı Türkçesinde *bâğ* (T.) "bağ, bahçe" kelimesi, 7:137, Kırgız Türkçesinde (karşılığı *bak*) gösterilmemiştir.

Karahanlı Türkçesinde *émit*- (T.) "acele etmek" kelimesi, 9:47, Kırgız Türkçesinde (karşılığı *şaşuu*) çevrilmemiştir.

Karahanlı Türkçesinde *munça tengling* (T.) "bu kadar", 34:7 (Ar. Külle [mümezzik]), Türkiye Türkçesi çevirisinde (*bunca, bu kadar*) verilmemiştir ("...Çürüyüp ufalandıktan sonra..."). vd.

4.3. Bazı yerlerde ise ilgili kelimenin karşılığı hedef dilde olmasına rağmen onun yerine başka kelime kullanılmıştır:

Karahanlı Türkçesinde "*aya > aya urmak* (T.) "el çırpmaq, alkışlamak" 8:35", Kırgız Türkçesinde (*kol çabuu* şeklinde verilmesi beklenirken) *tişilüü* (T.) biçiminde 8:35: "Аларды (Алланын) үйүндөгү намаздары – ыпкыруу жана мизилүү гана..." şeklinde verilmiştir. Aynı ifade, Türkiye Türkçesinde *el çırpmaq* (T.) biçiminde çevrilmiştir: "Onların, Kâ'be'nin yanında duaları ıslık çalıp *el çırpmaq*tan ibarettir..."

Karahanlı Türkçesinde *imi* "kardeş, küçük erkek kardeş", 12:89, Kırgız Türkçesinde karşılığı aynı olmasına rağmen *bir tuugan*, 12:89 diye verilmiştir. Ancak, Kırgız Türkçesinde "bir tuugan" denildiği zaman erkek, kız fark etmez. Burada söz konusu "küçük erkek kardeş" olduğu için Kırgız Türkçesinde de bunun karşılığı "ini" dir.

Karahanlı Türkçesinde *bedüik gızâre* "büyük kâse, çanak", 34:13, Kırgız ve Türkiye Türkçesinde sırasıyla *köl sıyaktuu tabak*, 34:13, ve *havuz gibi lenger* şekillerinde çevrilmiştir.

5. Her üç lehçede, söz yapım yolları aşağı yukarı aynıdır. Doğal olarak Karahanlı Türkçesinde, o dönemde cari olan ekler de söz yapımında kullanılmıştır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür (Burada her ek üzerinde durmayı gereksiz görüyoruz. *Kelimeler ve Karşılaştırma* kısmında hangi kelime hangi yapıda kurulduysa görmek mümkündür):

5.1. Soyut veya somut varlıkları karşılamada *-mAK* ekinin aktif kullanıldığı göze çarpmaktadır: *artmak* (T.) "lütuף" 48:29, *békiştürmek* (T.) "ibret, alınacak ders", 16:66, *biçmek kesmek* (T.) "hüküm, hüküm verme", 28:70, *bitmek* (T.) "iman", 8:2 vd.

5.2. Sıfat-fül eki *-Ur, -mİş, -gu* da kelime yapımında işletilmiştir: *artatur* (T.) "fesat, fitne" 5:33, *bitilmiş* (T.) "kitap", 16:44 (Ar. zubar), *buyrulmuş* (T.) "farz", 4:24 (Ar. farîza), *boğuzlaşu* (T.) "kurban", 37:107 vd.

5.3. *-(l)gII* sıfat-fül ekinin yaygın kullanımı göze çarpmaktadır: *boyun suğh* (T.) 1 "Müslüman, inanan", 43:69 (Ar. müslim) vd.

5.4. İsim tamlamaları, sıfat tamlamaları, sıfat-fül grupları, edat grupları gibi gruplar, kelime teşkilinde başvurulan yollardandır: *atanmış öd* (T.) "ecel" 7:185, *baş kşodi eren* (T.) "mütevazı erkek, alçak gönüllü adam", 33:35, *bedüik yılan* (T.) "büyük yılan, ejderha", 7:107, *béste biri* (T.) "beşte biri 5/1", 8:41, *bilig bilmez kişi* (T.) "ümmî", 62:2, *barı üşe* (T.) "göz önünde", 20:39, *bir ikindi birle* (T.) "birlikte, bir arada", 58:9 (baş başa), *biri songınça biri kelgen* (T.) "ard arda birbiri ardınca gelen", 8:9, *boyun içindeki* (T.) "köle", 9:60 (Ar. fi'l-rişâb), *buldurçın eti* (T.) "bildircin, bildircin eti", 20:80 ("selvâ" karşılığı), *bulğak şınag* (T.) "fitne", 4:91, *çalpağ iş* (T.) "utanılacak şey, utanç veren iş", 16:90 (Ar. faşşâ), *ibâdet kşlgu yer* (Ar.T.) "ibadet edilen yer", 19:11 (Ar. mihrâb), *Ásâ eşleri* (Ar.T.) "havariler", 61:14 vd.

5.4. İsimleri fülleştirmede *kşl-* yardımcı fiili sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun yanında *bol-, ur-* (*âsânlık ur*), *er-* (*berâber er-* (Far.T.) "aynı olmak, farklı bulunmamak", 7:193), *tur-* (*berk tur-/ üstüvâr tur-* (T.) "sebat etmek", 8:45), *yandur-* (*cevâb yandur-* (Ar.T.) "karşılık vermek, cevap vermek", 4:86. (Anadolu ağzlarında *cevap çevirmek* kullanımı mevcuttur.), *bér-* (*dâd bér-* (Far.T.) "adaletli davranmak", 4:129), *kşol-* (*destür kşol-* (Far.T.) "izin istemek", 9:83) gibi fiillerle de isimler fülleştirilmektedir.

Kelimeler ve Karşılaştırma

Aşağıya, Rylands nüshasındaki “A” maddesine giren bazı kelimelerin Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki çevirileri (aktarmaları) verilmiştir. Kelimelerin tamamını almak, çalışmanın hacmini zorlayacağı için böyle bir yola gidilmiştir.

Karahanlı T. *âbâdân* (Far.) “bayındır, mamur” âbâdân kıl- (Far.T.) “imar etmek”9:17, 9:19 Kırgız T. *keuruu* (T.), 9:17 Türkiye T. *imar etmek* (Ar.T.)

Karahanlı T. *Ôâciř* (Ar.) “aciz, güçsüz” 5:31 Kırgız T. (Bu ayetin Kırgızca mealinde “aciz” kelimesi, birebir anlamlandırılmamıştır): “АТТИН, МАГА ЭМНЕ БОЛДУ?! Тууганынын денесин көмгөн каргачалык болбодум”, 5:31 Türkiye T. *aciz* (Ar.):...“Yazıklar olsun bana! şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten *aciz* miyim ben?” dedi...” 5:31³

Karahanlı T. *Ôâciř kılığlı* (Ar.T.) “aciz bırakan” 46:32 Kırgız T. *alsız kıla albagan* (Ar.T.): “А КИМ Аллага чакырып жатканды укпаса, анда ал жер үстүндө кутулбайт.[Алланы алсыз кыла албайт]...”, 46:32 Türkiye T. *aciz bırakan* (Ar.T.) “Kim Allah'ın davetçisine uymazsa, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir...” 46:32

Karahanlı T. *aç-* (I) (T.) “ortadan kaldırmak, yok etmek, gidermek” 7:134 Kırgız T. (sıkıntıdan, azaptan) *kutkaruu* (T.), 7:134 Türkiye T. *üzerinden kaldırmak* (T.) “...Eğer azabı *üzerimizden kaldırırsan*...”

Karahanlı T. *aça tile-* (T.) “fetva, yorum, açıklama yapmasını isemek” 4:127 Kırgız T. (Allah'a ilet-) *aytuu* (T.), 4:127 Türkiye T. *fetva istemek* (Ar.T.) “...Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar...”

Karahanlı T. *açgan* (T.) “en doğru hükmü veren, asıl hüküm veren” 34:26 (Ar. fettâh) Kırgız T. *akeykak öküüm kılган* (Ar.T.), 34:26 Türkiye T. *apaçık ortaya koyan* (T.) “...O gerçeği apaçık ortaya koyan, hakıyla bilendir.”

Karahanlı T. *açıklı* (T.) “ortadan kaldıran, yok eden” 39:38 Kırgız T. *arıлган* (T.) “Эгер Алла мага бир зыйан берүүнү кааласа, Алладан башка сыйынгандарыңар Анын кайгысынан *арылта алабың?* 39:38 Türkiye T. *zararı kaldırmak* (Ar.T.) “Allah bana herhangi bir zarar dokundurmak isterse, onlar Allah'ın dokundurduğu *zararı kaldırılabilirler* mi?”

Karahanlı T. *açmak* (T.) “fetih” 48:27 Kırgız T. *ceñiř* (T.), 48:27 Türkiye T. *fetih* (Ar.) Karahanlı T. *aç-* (II) (T.) “açılmak” 20:118 Kırgız T. *aç-cılanaç kaluu* (T.), 20:118 “Албетте, Бейниште *ач-жылаңач калбайсыңар.*” Türkiye T. *acikmak* (T.)

Karahanlı T. *aç-* (T.) “acı vermek” 46:24 Kırgız T. *azap beriüü* (Ar.T.), 46:24 Türkiye T. *acı vermek* (T.)

Karahanlı T. *açığ* (I) (T.) “acı veren, elem verici” 34:5 Kırgız T. *caman azap bar* (T.Ar.), 34:5 Türkiye T. *kötü* (*azap*), (T.) “...işte onlar için elem dolu, çok *kötü* bir azap vardır.”

Karahanlı T. *açığ* (II) (T.) “acı, tatlı olmayan” 35:12 Kırgız T. *tuzduu* (T.), 35:12 “...А тигиниси өтө *туздуу*...” Türkiye T. *acı* (tatlı olmayan) (T.) «...şu ise tuzludur, *acıdır*...»

Karahanlı T. *aç(i)l-* (T.) “açılmak” 39:71 Kırgız T. *açıl-* (T.), 39:71 “...эшиктери *ачылат.*” Türkiye T. *açıl-* (T.) “...oranın kapıları *açılır*...”

Karahanlı T. *açıt-* (I) (T.) “ortadan kaldırmak” 43:50 Kırgız T. (azaptı) *açuu* (*alıp saluu*) (T.) “Ошондо биз алардан азапты ачкан [Алып салган] кезде...” 43:50 Türkiye T. (*azabı kaldırmak*) (T.) “Fakat biz onlardan azabı kaldırıncas...”

Karahanlı T. *açıt-* (II) (T.) “acıtmak, acı vermek” 43:65 Kırgız T. *sızdatuuçu* (T.) (küндүн) “...*Сыздатуучу күндүн* азабынан...” 43:65 Türkiye T. *elem dolu* (Ar.T.) “...*Elem dolu* bir günün azâbından...”

Karahanlı T. *açıtığlı* (T.) “can yakıcı, acı veren” 4:138 Kırgız T. *kor kılıuuçu* (Far.T.), 4:138 “...кор кылуучу (азап)... Türkiye T. *elem dolu* (Ar.T.) [*Can yakıcı, acı veren* şeklinde çevrilebilirdi.] “...elem dolu (bir azap)...”

Karahanlı T. *açlık* (T.) “açlık” 5:3 Kırgız T. *açkaçlık* (T.), 5:3 Türkiye T. *açlık* (T.)

Karahanlı T. *açık* (T.) “açık” → *yüzi açık* *ķunçuу* 66:5 Kırgız T. (ibadet eden) *ayal-kızdar* (Ar.T.) (Эгер пайгамбар) силерди [Пайгамбардын айалдары] талак кылса, анда балким анын Эгеси ага

³ Ayetlerin Kırgızca ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları, Kaynakçada belirtilen internet kaynaklarından alınmıştır.

- силерден жакшыраак мусулман, момун, баш ийүүчү, тообо кылуучу, ибадат кылуучу, орозо тутуучу *айал-кыздарды* алмаштыраар, 66:5 Türkiye T. *bakire eş* (Ar.T.) (yüzü açık, yüzü aydın eş) “Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve *bakire eşler* verebilir.”
- Karahanlı T. *açıklıg* (T.) “helal” 16:114 Kırgız T. *adal* (Ar.) cana taza, 16:114 “Алланын силерге берген ырыскысынын *adal* жана тазасын жегиле.” Türkiye T. *helal* (Ar.) “Artık Allah’ın size *helâl* ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyeğin...”
- Karahanlı T. *açıklıg* (T.) “zafer, galibiyet, fetih” 4:141 Kırgız T. *ceñiñ* (T.), 4:141 “...эгер, силерге Алладан *жеңиш* келсе...” Türkiye T. *fetih*, (*zafer*, galibiyet) (Ar.) “...Eğer Allah tarafından size bir *fetih* (*zafer*) nasip olursa...”
- Karahanlı T. *adağ* (T.) “ayak” 5:6 Kırgız T. *but* (T.), 5:6 Türkiye T. *ayak* (T.)
- Karahanlı T. *adağın kıl*- (T.) “namazı tam erkânı ile yerine getirmek” 7:170 Kırgız T. *namazdı toluk atkaruu* (Far.T.) “Китепти карманып, намазды *молук* аткарышат...” 7:170 Türkiye T. (namazı) *dosdoğru* (tam erkânı ile) yerine getirmek (T.) “Kitaba sınımsız sarılanlara ve namazı *dosdoğru* kılanlara gelince...”
- Karahanlı T. *adağın tur*- (T.) “ayakta durmak, kıyam etmek” 9:84 Kırgız T. (topurak saluu için) *turuu* (T.), 9:84 Türkiye T. (ayakta) *durmak* (T.) “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma...”
- Karahanlı T. *adağın turğan eren* (T.) “Allah’a itaat eden erkek” 33:35 (Ar. *ķānit/în*) Kırgız T. *moюн sunuuçu erkekter* (T.), “...моюн сунуучу эркектер...” 33:35 Türkiye T. *itaatkâr erkekler* (Ar.Far.T.)
- Karahanlı T. *adağın turğan tişi* (T.) “Allah’a itaat eden kadın” 33:35 Kırgız T. *moюн sunuuçu ayal* (T.Ar.), 33:35 Türkiye T. *itaatkâr kadın* (Ar.Far.T.)
- Karahanlı T. *adağ tik*- (T.) “inat etmek, ayak diremek, direnmek” 45:8 Kırgız T. *tekeberleniüü* (Ar.T.), 45:8 “...эч нерсени уксагандай *текеберленипет*.” Türkiye T. *direnme* (inat etmek, ayak diremek) (T.) “...sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi *direnir*.”
- Karahanlı T. *âdem* (Ar.) “insan” 41:6 Kırgız T. *adam* (Ar.), 41:6 «Мен да силер сыйактуу эле *адамдын*...” Türkiye T. *insan* (Ar.) “...De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir *insanım*...”
- Karahanlı T. *âdemî* (Ar.) “insan, kimse, beşer” 5:18 Kırgız T. *adam* (Ar.), 5:18 “Жок! Силер Ал жараткан башка элдердей эле адамсыңар...” Türkiye T. *beşer* (Ar.) “Hayır, siz de onun yarattıklarından bir *beşersiniz*.”
- Karahanlı T. *âdet* (Ar.) “davranış” 40:31 Kırgız T. *adat* (Ar.), 40:31 “Нухтун элинин, Аад, Самуд жана алардан кийинкилердин кылган *адаттары* оңдүү.” Türkiye T. (*âdet*, davranış) “İman etmiş olan adam dedi ki: “Ey kavmim! Şüphesiz ben, Nûh kavmi, Âd kavmi, Semûd kavmi ve onlardan sonra gelen toplulukların başına gelen olayların sizin de başınıza gelmesinden korkuyorum...”
- Karahanlı T. *adin* (T.) “1. başka, -den başka, diğer” 50:26 Kırgız T. *başka* (T.), “ал Аллага *башка* кудайларды да шерик кылган...” 50:26 Türkiye T. *başka*, -den başka (T.) “Allah ile beraber, *başka* bir ilah edinen o kimseyi...”
- Karahanlı T. *adin* (T.) “türlü, çeşitli, dağınık” 20:53 Kırgız T. *türdүү* (T.), 20:53 “...*түрдүү* өсүмдүктөрдөн жуп-жубу менен чыгарды.” Türkiye T. *türlü* (T.) “...sizin için yerden *türlü türlü* bitkileri çift çift çıkardık.”
- Karahanlı T. *ad(i)r*- (T.) “açıklamak” 9:11 Kırgız T. *баян кылуу* (Ar.T.) “...айаттарыбызды *байан кылабыз*.” 9:11 Türkiye T. *açıklamak* (T.) “...âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız.”
- Karahanlı T. *adırmağ açmağ* (T.) “ayrıntı, tafsilat” 7:145 Kırgız T. (nasaat cana) *tüşündürmө* (T.), “баардык нерселерден насаат жана *түшүндүрмө* жаздык...” 7:145 Türkiye T. *açıklama*, (T.) “...her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir *açıklamasını* yazdık...”
- Karahanlı T. *adırmağ küni* (T.) “hüküm günü” 37:21 Kırgız T. (Müslüman ile Hristiyanı) *acıratuu küni* (T.), 37:21 “Бул – силер жалганга чыгарган *Ажыратуу күнү*”. Türkiye T. *ayırım günü* (T.) (hüküm günü, yargı günü) “Onlara ‘İşte bu, yalanlamakta olduğunuz hüküm ve *ayırım günüdür*’ denilir.”

- Karahanlı T. *adirtlaş-* (Г.) “anlaşmazlığa düşmek, ihtilafa düşmek” 16:39 Kırgız T. *karşılıkka tüşüü* (Г.), 16:39 “Алла каршылыкка түшкөн нерселерин аныктоо...” Türkiye T. *ayrılığa düşmek* (Г.) “...ayrılığa düştükleri şeyi onlara anlatsın...”
- Karahanlı T. *âdine* (Far.) “Cuma (günü)” 62:9 Kırgız T. *Cuma* (Ar.), 62:9 “...Жума күнү жума намазга азан айтылса...” Türkiye T. *Cuma* (Ar.) “...Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman...”
- Karahanlı T. *Âdil* (Ar.) “adalet” adl (idisi), 65:2 Kırgız T. *adilettüü* (Ar.T.), 65:2 “...Жана да араңардан эки адилеттүүнү күбө кылгыла...” Türkiye T. *âdil* (Ar.) (adalet sahibi) “...İçinizden iki *âdil* kimseyi şahit tutun.”
- Karahanlı T. *adna-* (Г.) “değişmek, kötüleşmek” 47:15 Kırgız T. (daamı/tadı) *özgörüü* (Г.), “Анда эч бузулбай [айныбай турган] турган өзөн-суулар, даамы *өзгөрбөү* турган сүткөн бүткөн дарыйалар...” 47:15 Türkiye T. (tadı) *değişmek* (Г.) “...Orada bozulmayan su ırmakları, tadı *değişmeyen* süt ırmakları...”
- Karahanlı T. *adnal-* (Г.) “değiştirilmek” 50:29 Kırgız T. (söz) *özgörtülüü* (Г.), 50:29, Türkiye T. *değiştirilmek* (Г.)
- Karahanlı T. *adnaş-* (Г.) “ihtilafa düşmek” 16:64 Kırgız T. (alar) *talaşuu* (Г.), 16:64 Türkiye T. *ibtılafa düşmek* (Ar.T.)
- Karahanlı T. *adnat-* (Г.) “değiştirmek, tağyir ve tahrif etmek” 5:13 Kırgız T. (sözdördün ordun) *almaştruu* (Г.), 5:13 “Алар (Тоораттагы Алланын) Сөздөрүнүн ордун *алмаштырып*...” Türkiye T. (kelimeleri) yerinden *kaydırmak* (Г.), (kelimelerin yerini tahrif etmek) “Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar.”
- Karahanlı T. *adrl-* (Г.) “ayrılmak, bir kenara çekilmek” 44:4 Kırgız T. (iş) *böliştürülüü* (Г.), 44:4 “Бул түндө бардык даанышман иштер *бөлүштүрүлөт*. Türkiye T. (iş) *ayırt edilmek* (Г.) “Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir.”
- Karahanlı T. *Âafiv* “bağışlama” 3:152 *Âafiv kıl-* (Ar.T.) “affetmek, bağışlamak” 3:152 Kırgız T. (Allah) *keçirüü* (Г.), 3:152 Türkiye T. *bağışlama* (Г.) (af)
- Karahanlı T. *ağ-* (Г.) “ağmak, yükselmek, çıkmak” 38:10 Kırgız T. (asmanga) *kötörülüü* (Г.), “Кана, анда алар асманга *көтөрүлүп* көрүшсүнчү!?” 38:10 Türkiye T. (göğe) *yükselmek* (Г.) “...Öyle ise sebeplere yarışarak *yüksel*sinler (bakalım!)”
- Karahanlı T. *âgâb* (Far.) “haberdar, esma-yı hüsnadan” 49:13 Kırgız T. (Allah) *Kabardar* (Ar.Far.), “...Алла – (баарын) билүүчү, (баарынан) *Кабардар!*” 49:13 Türkiye T. (Allah) *Haberdâr* (Ar.Far.) “Allah hakkında bilendir, hakkında *haberdâr* olandır.”
- Karahanlı T. *âgâz* (Far.) “bir şey yarmaya başlamak” 20:121 Kırgız T. (calbırak camına) *baştoo* (Г.) “...Бейиштин жалбырактарынан жамына *баушапты*...” 20:121 Türkiye T. (yaprak örtmeye) *başlamak* (Г.) “...cennet yapağından üzerlerine örtmeye *başladılar*...”
- Karahanlı T. *ağın* (Г.) “dilsiz, konuşmayan” 8:22 Kırgız T. *duduk* (Г.), 8:22 Türkiye T. *dilsiz* (Г.)
- Karahanlı T. *ağır* (Г.) “kadar, miktar, ağırlık” 34:3 Kırgız T. *salmak* (Г.), 34:3 “Асмандар менен жерде кыпындын *салмагындай* да, андан кичирээк да, андан чоңураак да (нерселер) Ага жашыруун болуп, ачык Китептен сырткары калбайт” – дегин. Türkiye T. *ağırlık* (Г.) “...Ne göklerde ve ne de yerde zerre *ağırlığında* bir şey bile ondan gizli kalmaz...”
- Karahanlı T. *ağır kıl-* (Г.) “ağırlık basmak, yere yığıлып kalmak” 9:38 Kırgız T. (cerden) *kozgolguñar kelböü, salmaktardı* (çerge) *saluu* (Г.) “Алла жолундагы согушка чыккыла!” – деп айтылса, *салмактарыңарды жерге салдыңар* [Жерден *козголгуңар келбеди*].” 9:38 Türkiye T. (yere) *çakılıp kalmak* (Г.) “ ‘Allah yolunda sefere çıkın’ denilince, yere *çakılıp* kaldınız...”
- Karahanlı T. *ağırla-* (Г.) “saygı ve hürmet göstermek, yüceltmek” 7:157 Kırgız T. (anı/ону) *urmat kıluu* (Ar.T.), 7:157 Türkiye T. *saygı göstermek*, (Г.) [*ağırlamak* denilebilirdi.]
- Karahanlı T. *ağırlan-* (Г.) “ağırlanmak, hürmet edilmek, değer verilmek” 36:27 Kırgız T. (meni) *ardaktuulardan kıluu* (Г.) “мени Эгем кечиргенин жана мени *ардактуулардан* кылганын.” 36:27

- Türkiye T. (beni) *ikram edilenlerden kılınmak* (Ar.T.) “Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni *ikram edilenlerden kıldığını* bilseydi!” dedi.
- Karahanlı T. *ağırlyğ* (T.) “kutsal, mübarek” 8:34 Kırgız T. *tyık* (T.), 8:34 Türkiye T. *kutsal* (T.)
- Karahanlı T. *ağırlyk* (T.) “ağırlık, (işitme için) zayıflık” 41:5 Kırgız T. *diilöylük* (T.), 41:5 Türkiye T. (kulaklarda) *ağırlyk* (T.)
- Karahanlı T. *ağırlyk edgü* (T.) “güzel, hoş giden” 34:4 Kırgız T. *cağsı* (T.), 34:4 Türkiye T. *bereketli* (Ar.T.) “... İşte onlar için bir bağışlanma ve *bereketli* bir rızık vardır.”
- Karahanlı T. *ağız* (T.) “ağız” 9:30 Kırgız T. *ooz* (T.), 9:30 “...[Чын дилдеринен эмес, ооз учунан гана] айткандары. Türkiye T. *ağız* (T.) “...Bu onların *ağız*larıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir...”
- Karahanlı T. *agrı* (T.) “acı duymak” 4:104 Kırgız T. (zapkı cep) *keynaluu* (T.), “...Эгер силер запкы жеп [Жарадар болуп] *кыйналым* жатсаңар, алар да дал силер өңдүү эле запкы чегүүдө...” 4:104 Türkiye T. *acı duymak* (T.) “...Eğer siz *acı* duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin *acı* duyduğunuz gibi *acı* duyuyorlar...”
- Karahanlı T. *agrığ* (T.) “ağrı, sızı” → *köngül ağrığ* 4:128 Kırgız T. (baş tartuusunun) *korcum* (T.) Эгерде айал өзүнүн күйөөсү өзүнө тиешелүү милдеттерди аткарбайт деп, же ал андан баш тартуусунан корксо, 4:128 Türkiye T. *endişe etmek* (Far.T.) “(yüz çevirmesinden) *endişe* ederse..”
- Karahanlı T. *ahd* (Ar.) “ahd, söz” 19:78 Kırgız T. *ubada* (Ar.), 19:78 “...же Мээримдүүдөн *убада* алдыбы?” Türkiye T. *söz* (T.) (vaat, aht) “...yoksa Rahmân'dan bir *söz* mü almış?”
- Karahanlı T. *ahestelik* “ağırbaşlılık” → *ahestelik kel* (Far.T.) “oturmak, ağırbaşlı olmak” 33:33 Kırgız T. (üylөрүнөрдө) *oturuu* (T.) “үйлөрүнөрдө олтургула...” 33:33 Türkiye T. (evinizde) *oturmak* (T.) “Evinizde oturun...”
- Karahanlı T. *ahir* (Ar.) “son” 38:7 Kırgız T. *akırkı* (Ar.T.), 38:7 “*Акыркы* динде биз бул тууралуу эч уккан эмеспиз.” Türkiye T. *son* (T.) “...Biz bunu *son* dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık...”
- Karahanlı T. *ahiret* (Ar.) “ahiret, öbür dünya” 4:134 Kırgız T. *akiret* (Ar.), 4:134 Türkiye T. *ahiret* (Ar.)
- Karahanlı T. *ahsak* (T.) “aksak, topal” 48:17 Kırgız T. *aksak* (T.), 48:17 Türkiye T. *topal* (T.) [*aksak* olarak çevrilebilirdi.]
- Karahanlı T. *ahtar* (T.) “döndürmek, yöneltmek” 9:48 Kırgız T. (İşterinерdi) *teskeri natrycaga alıp kelüü* (T.Ar.) “Чындыгында, алар мурда да баш-аламандык чыгарууну көздөп, иштеринерди тескери натыйжага алып келген...” Türkiye T. (iş) *çevirmek* (T.) “Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi...”
- Karahanlı T. *ajun* (Soğd.) “yer” 44:51 Kırgız T. *ay* (Far.), 44:51 “Аныгында такыбалар тынч *жайда*.” Türkiye T. *yer* (T.) “Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise güvenli bir *yerdedirler*.”
- Karahanlı T. *ajunluğ* (Soğd.T.) “canlı” 15:70 Kırgız T. *eç kim* (Far.T.), 15:70 “(Алар): “Биз сен дүйнөдө (эч кимди коргобо деп) тыйбадык беле?”, – депти.” Türkiye T. *insan* (Ar.) “Onlar, “Biz seni *insanlarla* ilgilenmekten menetmemiş miydik” dediler.
- Karahanlı T. *ak* (T.) “akmak” 3:136 Kırgız T. (darıyalar) *aguu* (T.), 3:136 Türkiye T. (ırmaklar) *akmak* (T.)
- Karahanlı T. *akım* (T.) “sel” 34:16 Kırgız T. *sel* (Ar.), 34:16 Türkiye T. *sel* (Ar.)
- Karahanlı T. *akıt* (T.) “akıtmak” 36:34 Kırgız T. (bulak) *çagaruu* (T.), 36:34 Türkiye T. (pınar) *fışkırtmak* (T.)
- Karahanlı T. *akıl* (Ar.) “akıl” 20:54 Kırgız T. *akul* (Ar.), 20:54 Türkiye T. *akul* (Ar.)
- Karahanlı T. *al* (T.) “al, hile, aldatmaca” 7:123 Kırgız T. *amalköylük* (Ar.Far.), 7:123 “...паардын тургундарын [Исраил урпактары] чыгарып (эзүүдөн) куткарып жиберүүнөр үчүн жасалган *амалкөйлүк*...” Türkiye T. *tuzak* (T.) “...şehirde kurduğunuz bir *tuzak*tır...”
- Karahanlı T. *al* (Ar.) “aile” 40:28 Kırgız T. *üybülo* (T.), 40:28 Türkiye T. *aile* (Ar.)

- Karahanlı T. *al-* (T.) “almak, (miras) almak, sahiplenmek, ele geçirmek” 7:144 Kırgız T. *aluu* (T.), 7:144 Türkiye T. *almak* (T.)
- Karahanlı T. *alda-* (T.) “aldatmak” *aldağh* (T.) “aldatmanın karşılığını aldatarak veren” 4:142 Kırgız T. *alduo* (T.), 4:142 Türkiye T. *aldatmak* (T.)
- Karahanlı T. *Ôâlem* (Ar.) “âlem” 28:30 Kırgız T. *aalam* (Ar.), 28:30 Türkiye T. *âlem* (Ar.)
- Karahanlı T. *alın* (T.) “alın” 9:35 Kırgız T. *mañday* (T.), 9:35 Türkiye T. *alın* (T.)
- Karahanlı T. *al(ı)n-* (T.) “alınmak”, 7:169 Kırgız T. (ubada) *alınuu* (T.), 7:169 Türkiye T. (söz) *alınmak* (T.)
- Karahanlı T. *alkın-* (T.) “tükenmek, son bulmak” 38:54 Kırgız T. (ırıskılar) *tügönüü* (T.), 38:54 Türkiye T. *tükenmek* (T.)
- Karahanlı T. *alkız* (T.) “selam” 36:58 Kırgız T. *salam* (Ar.), 36:58 “Боорукер Жараткандын сөзү – “Салам!” (БОЛОТ).” Türkiye T. *selam* (Ar.) “Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selam" (vardır).”
- Karahanlı T. *Allâb* (Ar.) “Allah” 40:35 Kırgız T. *Allab* (Ar.), 40:35 Türkiye T. *Allah* (Ar.)
- Karahanlı T. *altı* (T.) “altı” (6) 50:38 Kırgız T. *altı* (T.), 50:38 Türkiye T. *altı* (T.)
- Karahanlı T. *altın* (T.) “alt” 61:12 Kırgız T. *aldı* (T.), 61:12 “...силерди алдынан дарыйалар агып турган Бейиш бактарына жана Бейиштеги түбөлүктүү көркөм (кооз, таза) орундарга киргизет...” Türkiye T. *іç* (T.) “...sizi içinden [altından olarak çevrilebilirdi.] ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koysun...”
- Karahanlı T. *altın* (T.) “altın” 9:34 Kırgız T. *altın* (T.), 9:34 Türkiye T. *altın* (T.)
- Karahanlı T. *amarı* (Far.) “bazı, bazıları” 5:49 Kırgız T. *kee bir* (T.), 5:49 Türkiye T. *bazı* (Ar.)
- Karahanlı T. *Ôamel* (Ar.) “amel, iş” 9:37 Kırgız T. *ış* (T.), 9:37 “...Алардын жаман иштери..” Türkiye T. *ış* (T.) (amel) “...Onların bu çirkin işleri..”
- Karahanlı T. *Ôamm* (Ar.) “amca” 33:50 Kırgız T. *atan menen bir tuugan erkeke* (T.), “...атаң менен бир тууган эркектердин...” 33:50 Türkiye T. *amca* (Ar.) “...amcanın kızlarını...”
- Karahanlı T. *ammâ* (Ar.) “ama, fakat, her halükârda” 41:17 Kırgız T. *biroke* (T.), 41:17 Türkiye T. *ama*, (amma, fakat) (Ar.)
- Karahanlı T. *amrul-* (T.) “sakinleşmek, yatışmak, huzura kavuşmak” 8:10 Kırgız T. (cürögünördü) *tinçtandırui* (T.) “Алла шексиз түрдө силердин жүрөгүңөрдү тынчтандыруу үчүн муну силерге сүйүнчүлөдү...” 8:10 Türkiye T. *yatışmak* (T.) “Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı...”
- Karahanlı T. *amruğlu* (T.) “dinlenme yeri” 16:80 Kırgız T. (üylörünördü) *turak-cay* (T.Far.) “Алла силерге үйлөрүңөрдү турак-жай кылып койдү...” 16:80 Türkiye T. *dinlenme yeri* (T.) “Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı...”
- Karahanlı T. *amrulmağ* (T.) “sukunet, huzur, dinlenme, güven” 9:26 Kırgız T. *beypildik* (Ar.T.), 9:26 Türkiye T. *huzur* (Ar.)
- Karahanlı T. *amulluğ kıl-* (T.) “makul ve temkinli olmak” 49:6 Kırgız T. Эй, ыймандуулар! Эгер силерге бир бузуку (адам) кабар алып келсе, кайсыл бир коомго байкабастык кылып, кийин өкүнүп калбаи үчүн оболу аныктагыла!, 49:6 Türkiye T. Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınızda pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın
- Karahanlı T. *amurt-* (T.) (ses) “alçaltmak, kısmak” 49:3 Kırgız T. (ünün) *akırın çigarui* (T.) “...пайгамбардын алдында үнүн акырын чыгаргандардын...” 49:3 Türkiye T. *kısmak* (T.) “Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kılmanlar...”
- Karahanlı T. *ana* (T.) “ana, anne” 16:78 Kırgız T. *ene* (T.), 16:78 Türkiye T. *ana* (T.)
- Karahanlı T. *ançaq* (T.) “kadar” 16:70 Kırgız T. *çeyin* (T.), 16:70 Türkiye T. *kadar* (Ar.)

Karahanlı T. *and* (T.) “and, yemin” 35:42 Kırgız T. *ant* (T.), 35:42 “...Аллага алдарынын жетишинче *ант* беришкен...” Türkiye T. *yemin* (etmek) (Ar.) (ant) “...en güçlü şekilde Allah'a *yemin* etmişlerdi...” [*ant* olarak çevrilebilirdi.]

Karahanlı T. *and tuta* (T.) “and olsun ki” 51:23 Kırgız T. *ant* (T.), 51:23 Türkiye T. *andolsun* (T.)

Karahanlı T. *andağ* (T.) “öyle, evet öyle, o şekilde” 40:50 Kırgız T. *ooba* (T.) “... “Ооба келген”, – дешет...” 40:50 Türkiye T. *evet, öyle* (T.) “...Onlar, “*Evet, getirmişti*” derler...”

Karahanlı T. *andağ erse* (T.) “öyle ise, bu durumda, o zaman” 12:79 Kırgız T. *anday kalsak* (T.) “...*Андай кылак, биз анык заалымдардан болуп калабыз*”, – деди...” 12:79 Türkiye T. *o takdirde* (T.Ar.) “...Şüphesiz biz *o takdirde* [*öyle yapsaydı/ olsaydı*] şeklinde Türkçe kelimelerle çeviri yapılabilirdi.] zulmetmiş oluruz” dedi...”

Karahanlı T. *anuğ* (T.) “hazır” 50:18 Kırgız T. *dayar* (Ar.), 50:18 Türkiye T. *hazır* (Ar.)

Karahanlı T. *ap* (T.) “ne...ne de, ya da, halbuki, lakin” 4:64 Kırgız T. “Биз пайгамбарды Алланын уруксаты менен гана мойун сунсун үчүн жөнөткөнбүз. А эгерде алар өздорүнө адилетсиздик кылыпса сага келишет да, Алладан кечирим сурашат, алар үчүн Алланын элчиси да кечирим сураганда, алар Алланын Тооболорду Кабыл Кылауучу, Мээримдүү экендигин табышаар элө.” Türkiye T. “Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.”

Karahanlı T. *apang* (T.) “eğer” 49:6 Kırgız T. *eger* (T.), 49:6 Türkiye T. *eğer* (Far.)

Karahanlı T. *Öâr tut-* (Ar.T.) “utanmak, çekinmek” 4:172 Kırgız T. *boy kötörüşpöö* (T.), 4:172 “Масих (Иса) да, Аллага эң жакын периштелер да Аллага кул болууда *бой көтөрүшпөүм...*” Türkiye T. *çekinmek* (T.) “Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla *çekinmezler...*”

Karahanlı T. *ar- (I)* (T.) “aldatmak” 35:5 Kırgız T. *azgyruu* (T.) “...Ошондуктан бул дүйнө тиричилиги силерди эч качан *азгырбасын*. Ошондой эле катуу азгыруучу да силерди Алла тууралуу *азгырбасын*.” 35:5 Türkiye T. *aldatmak* (T.) “...Sakin dünya hayatı sizi aldatmasın. Sakin çok aldatici (Şeytan) Allah hakkında sizi *aldatmasın*.”

Karahanlı T. *ar- (II)* (T.) “yurulmak, gücü yetmemek” 46:33 Kırgız T. *alsız boluu* (Ar.T.), 46:33 “Ырас эле алар Алла асманлар менен жерди жараткандыгын жана жаратууда *алсыз болбогондугун, өлгөндөрдү кайрадан тирилте ала тургандыгын көрүшпөдүбү?* Акыйкатта, Ал бардык нерселерге Кудурети жетүүчү.” Türkiye T. *yorulmak* (T.) “Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan *yorulmayan* Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücünün yeteceğini görmediler mi? Evet şüphesiz O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”

Karahanlı T. *ara* (T.) “ara, arasında, -a” 34:19 Kırgız T. *aralık* (T.), 34:19 “Алар: “Эгебиз, биздин сапарыбыздын *аралыгын* узарт,” – дешти...” Türkiye T. *ara* (T.) “Onlar ise, “Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları *arasını* uzaklaştır” dediler...”

Karahanlı T. *arı* (T.) “arı” 16:68 Kırgız T. *bal aarı* (T.), 16:68 Türkiye T. *arı* (T.)

Sonuç

Çalışmamıza konu olan tercüme, esas itibariyle Karahanlı Türkçesiyle yazılmış Ryland nüshası (11 / 14. Yüzyıl ama tarihi bilinmiyor) ile 20 / 21. yüzyıllar arasında yapılmış Türkçe (Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesi) Kuran tercümelerinin değişik saha ve lehçelere (Karahanlı, Kıpçak, Oğuz grubu lehçeleri) mensup örnekleridir.

Hedef metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesinden doğan çeviri ile alakalı sonuçlar, maddeler hâlinde şu şekilde özetlenebilir:

1. Bütün tercüme tiplerinde olduğu gibi kelime çevirisine dayanan tercümelelerde de doğal öge olarak hedef dil kökenli kelimelerin yanı sıra kaynak dil kökenli ve (dil ilişkileri çerçevesinde karşılıklı etkileşim içerisinde bulunulan) bir yabancı dilden kelimeler, birer yabancı öge olarak tercümenin söz varlığı içerisinde bulunabilirler. Metin iletisini hedef kitleye en iyi ulaştırabilecek olan ögeler, alıcının kültür ögelerini en iyi taşıyabilecek olan hedef dil kökenli kelimelerdir. Dolayısıyla esas amacı öğreticilik olan dinî

metinlerin tercümesinde, karşılıklar içerisinde hedef dil kökenli olanların oransal yüksekliği, köken bakımından mütercimın olumlu bir tercüme tavrı sergilediğini gösterir. Bu durum, yukarıda verilen rakamlarla karşılaştırıldığında, hedef metin olan Karahanlı Türkçesi Kuran metnindeki Türkçe kelime (sadece Türkçe) oranının % 66 civarında olmasıyla sabit olmaktadır (korpus dâhilinde); yani Arap dilinden Türk diline tercüme, leksikal olarak başarılıdır. Türkçe kökenli kelime oranı Kırgız Türkçesinde % 65.01 (Kırgız Türkçesinin kuzey ve güney bölgesi ağızlarının Kırgızca Kuran tercümelerinde çok fazla etkin olabileceği kanaatinde değiliz. Olsa bile bu oranın düşük kalacağı kanaatindeyiz.), Türkiye Türkçesinde % 55.07'dir. Yani Karahanlı Türkçesi esas alındığında (% 66.06) Türkçe kökenli kelime açısından Kırgız Türkçesi az da olsa (% 65.01) düşen bir değer ifade etmektedir ama bu düşüş, yok sayılabilecek bir orandır. Türkçe kökenli kelimelerin düşüş oranı, Türkiye Türkçesinde %10 civarındadır. Bu oranda, çevrilmeyen kelimeler (20 adet) dikkate alınmalıdır. Artış (yükselen değer) ise Arapça kökenli kelimelerden yanadır. Fakat Arapça kökenli kelimeleri Türkçeleştirme oranı, Türkiye Türkçesinde daha fazladır (% 18 civarında).

2. Karahanlı Türkçesi Kuran çevirisindeki hangi kelimenin köken itibariyle Kırgız ve Türkiye Türkçelerine çevrilirken değişmediği veya hangi dildeki kelimelerle yer değiştirdiğini kısmen de olsa görmek için *Kelimeler ve Karşılaştırma* bölümüne bakılmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir: Bu sayılar ve oranlar, çeviri metinlerine dayanmaktadır. Yani başka bir ifadeyle mütercimın tercihleri de kelime tercihini (alıntılandığı dili) belirlemede belli ölçüde etkili olmaktadır. Çünkü bir kelimenin o dilde birden fazla karşılığı varsa, mütercim onlardan Türkçesini de Arapçasını da Farsçasını da tercih edebilmektedir. Biz, bu seçenekli kullanımın mümkün olduğunu, ilgili kelimedeki parantez içinde göstermeye çalıştık (örneğin *af* yerine *bağışlama*, *şaydalanmak* yerine *şararlanmak* denilebilirdi. Bu gibi durumlarda da kelimenin kökeni değişeceği için sayılar da değişecektir).

3. Bu tip tercümelerde yabancı ögelerin mümkün olduğunca az kullanılması, alıcı için anlaşılabilirliğin artması bakımından olumlu bir durumdur. Fakat bir yabancı öge kullanılacaksa da bunun hiç olmazsa, söz varlığı bakımından daha eski dil ilişkilerine sahip olunan bir yabancı dilden alıntılanmış olması, bu kelimelerin gösterecekleri “dile yerleşiklik” vasıflarından ötürü nispeten olumlu bir durum arz eder. Çalışmamız göstermiştir ki kelime alımına müracaat edilen yabancı diller, İslam medeniyeti dâhilinde yer alan Arap ve Fars dilleridir; buna rağmen onların da oranı çeviride yüksek sayılmaz. Çevirideki Arapça ve Farsça kelimelerin çoğu, günümüz Türk lehçelerinde (Kırgız T., Türkiye T.) hâlâ kullanılmakta; pek azı ise kullanılmamaktadır (Far. *amarı* “bazı”, *arı* “evet”, *bî-bâk* “yoldan çıkan” *şehâr-dâng* “üçte iki” vd.). Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin çoğu kez bir Türkçe fiille (bazen de bir Türkçe isimle) kısmen de olsa Türkçeleştirildiği görülmektedir (oranlara bakınız). Aynı gramer yapısına sahip üç Türk lehçesinde söz yapım yolları da değişmez; sadece bazı eklerin ilgili lehçeye özel kullanım farklılıkları göze çarpar.

4. Çalışmamızda ortaya çıkan sayısal ve çeviriye dair diğer sonuçlar *Bulgular*, *İnceleme* bölümünde belirtilmiştir. Sayılar bize şunu göstermektedir. Yeni kabul edilen bir dinin, kendi toplumuna anlatılıp öğretilmesinde mütercim, hiçbir korku ve din dili (Arapça) taassubu olmaksızın kendi ana dilinin bütün imkânlarını kullanmıştır. Mütercim, Allah'ın sıfatlarından diğer dinî olan ve olmayan terim ve kelimelere kadar soyut, somut kelime ayırımı yapmadan olabildiğince Türkçeleştirme yolunu tutmuştur. Bunu bazen tek kelimeyle, bazen birleşik isim, sıfat, fiil gibi yapılarla yapmaktan kaçınmamıştır. Bu bağlamda mütercimın yüksek bir ana dil bilinci ve yüksek bir güven taşıdığı rahatlıkla söylenebilir.

Etik Beyan

“*Rylands Satıraltı Kuran Tercümesi ile Kırgız ve Türkiye Türkçesi Kuran Tercümelerindeki Söz Varlığı ve Tercüme Yöntemi*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Teşekkür

Bazı kelime ve terimlerin Kırgızca karşılıklarını bulmada yardımcı olan öğrencim Ayganiş Bekbolot Kızı'na teşekkür ederim.

Kaynakça

- Ata, A. (2009). Türk dillerinde +IA çokluk eki. *International Journal of Central Asian Studies Volume 13*. 89-99. Kore: The International Association of Central Asian Studies Korea University of International Studies. Central Asian Studies <http://www.iacd.or.kr> › pdf › journal › Binder7
- Ata, A. (2004) *Karabanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi* (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar, Dizgin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2007). Türk dilinde esma-yı hüsnâ, IV. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, (ss. 131-153). Ankara, 24-29 Eylül.
- Aydar, H. (1999). Türklerde Kur'an çalışmaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Issue 1*. 159-235. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuliah/issue/965/10889>.
- Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da bulunmuş Kur'an tefsirinin söz varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*. Çev. Halil İbrahim Usta – Ebülfez Amanoğlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Coşgun, G. (2017). İran Meşhed kütüphanesindeki Türkçe satırlı Kur'an tercümeleri ve 2229 numaralı tercüme. *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, TÜLED*. 15-34. <https://dergipark.org.tr/tr/search?q=Türk+Lehçeleri+ve+Edebiyatları+TÜLED§ion=articles>
- Eckmann, J. (1973). Kur'an'ın doğu Türkçesine tercümeleri. Çev. Ekrem Ural, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XXI*. 15-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17060/178178>.
- Eckmann, J. (1976). *Middle Turkic glosses of the Rylands interlinear Koran translation*, Budapest.
- Güner, G. (2008). *Karabanlı Türkçesinde fiil* (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Güneş, T. (2015). Rylands nüshası Kur'an tercümesine göre Türkçe'nin unutulmuş soyut kelimeleri. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 7*. 61-68. <http://dedekorkutdergisi.com/DergiTamDetay.aspx?ID=82&Detay=Ozet>
- Iyık Kuran cana Kırgızca Maanisi*. (2017). 2- Basılışı. Kotormonu dayaradagandar: Abdışükür İsmailov, Düşşön Abdıldayev, Sadıbakas Doolov, Sadık Gabay. Bişkek: Turkiya diyanet fondu cana Kırgızstan musulmandarının din başkarması.
- İnan, A. (1952). Eski Türkçe üç Kur'an tercümesi, *Türk Dili, I/6*. 12-15.
- Karahan, A. (2017). Karahanlı dönemi Türkçe Kur'an çevirilerinde Allah'ın ad ve sıfatları hakkında. *Türklük Bilimi Araştırmaları, 41*. 127-156. <https://tubar.com.tr/arsiv/>
- Kök, A. - Ünlü S. (2016). Türkçe ilk Kur'an çevirilerinin tanıklığında toponomi. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 7*. 42-103. <http://www.turukdergisi.com/OncekiSayilarDetay.aspx?Sayi=7>
- Kök, A. (2004). *Karabanlı Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2), Giriş-İnceleme-Metin-Dizgin* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kök, A. (2007). Hakaniye Türkçesi Kur'an çevirileri üzerine bir karşılaştırma denemesi. *Türk Dünyası Araştırmaları, 171*. 107-120.
- Mahmudov, K. (2000). *Türkîy tefsir (XII-XIII asr)*. Taşkent: Taşkent Devlet Şarkinaslik İnstitütü.
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi. Giriş-metin-sözlük, I-II* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Sağol, G. (1997). Kur'an'ın Türkçe tercüme ve tefsirleri üzerinde yapılan çalışmalar, *Türklük Araştırmaları Dergisi, 8*. 379-396.
- Sökmen, İ. (2016). *Satırlı Türkçe Kuran tercümelerinin karşılaştırmalı söz varlığı* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek, Y. (2016). Karahanlı Türkçesi dönemi Kur'an tercümelerinden Rylands nüshasında Farsça tercüme etkisi üzerine mülahazalar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 55*. 11-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunited/issue/45099/563625>
- Taş, İ. (2017). Kur'an'ın Türkçeye yapılan ilk tercümeleri ve bu tercümelerde kullanılan yöntemler, *Türklük Biliminin Ulu Çınarı Zeynep Korkmaz Armağanı*, (Ed. Leylâ Karahan), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Topal, E. (2012). *Karabanlı Türkçesi Kur'an tercümesiyle yeni Uygur Türkçesi Kur'an tercümesinde dini söz varlığı – karşılaştırmalı inceleme* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Usta, H. İ. (1989). *XIII. yüzyıl doğu Türkçesiyle yazılmış anonim Kur'an tefsirinin söz ve şekil varlığı* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, S. (2004). *Karabanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TIEM 73 235v/3-450r/7). Giriş-metin-inceleme-analitik dizgin* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, S. (2012a). *Doğu ve batı Türkçesi Kur'an tercümeleri sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üşenmez, E. (2006). Türkçe ilk Kur'an tercümesi ve tercümedeki İslâmî terimlerin Türkçe karşılıkları üzerine *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1*, 89-99. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48540>
- Üşenmez, E. (2008). Doğu Türkçesi ile yapılmış bir Kur'an tercümesinde terim karşılama yolları, *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. (ss. 4477-4490), Ankara, 20-25 Ekim.
- Üşenmez, E. (2010). *Eski Kur'an tercümelerinden Özbekistan nüshası üzerinde dil incelemesi. Giriş-inceleme-metin-sözlük-ekler dizini* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yakup, A. (2011). Kutadgu Bilig'den satırarası Kuran çevirisine: Karahanlı Türkçesinin sözcüklerinin art zamanlı yansımaları üzerine notlar, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*. (ss. 607-614). Ankara, 26-27 Ekim 2009.
- Zülfikar, H. (1974). Çağatayca bir Kur'an tefsiri, *Türkoloji Dergisi*, 6/1. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkoloji/issue/43363/527821>

İnternet Kaynakları

Erişim adresi: <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal> (erişim: Mayıs 2020)

Erişim adresi: <http://mursel-ahiskali.blogspot.com/2014/02/krzca-kuran-kerim-meali.html> (erişim: Mayıs 2020)

Kısaltmalar

T.	Türkçe
Ar.	Arapça
Çin.	Çince
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
İng.	İngilizce
Rum.	Rumca
Soğd.	Soğdca

EXTENDED ABSTRACT

To The Qur'an Glossary Translation In Inter-Linear Translation By Rylands and In Kyrgyz And Turkish Translations

The study is based on the Rylands copy, which is accepted among the first underline Quran translations, belongs to a period earlier than Chagatai, and shows Eastern Turkish features. The words and terms in the translations of the Qur'an published in the aforementioned copy, future Turkey Turkish and Kyrgyz Turkish are different. In this regard, the underline translation of the Qur'an (Rylands copy) and the Uyghur Turkish texts are very common words with Kutadgu Bilig and Divanu Lügati't-Türk. Most of these words can also be shared with many Turkish dialects (such as Kipchak, Oghuz). This word has been added to the site comparison in Turkey Turkish. 14th or 15th century on one view, 15th or 15th century on one view, on the view regarding information in the English language in a more comprehensive reading language.

Our work is creative to the work called English First Qur'an Translation (Rylands Copy) Karakhanid Turkish (Introduction-Text-Notes-Index), in which the Rylands copy was created by Aysu Ata and published by TDK. First, the index in question was scanned (between A-K, not including K); Afterwards, the texts read from the internet in these books were purchased) and filled with consumables in Kiriz and Turkey Turkish. Later, the languages of these words were taken. Up until the texts in Turkey, or their trend, emerges as appearing within the corpus.

According to this:

A total of 937 translations of the Qur'an in Karakhanid Turkish

A total of 906 in the Kyrgyz Turkish Quran translation

A total of 917 words were used in the Turkish translation of the Qur'an.

The differences between the numbers stem from the fact that not every word in the Karakhanid Turkish Qur'an translation is given a one-to-one equivalent in the Kyrgyz or Turkey Turkish Qur'an translations. In other words, the translation, which we can call meaning translation, is not a word (motamot, word, word, word) translation.

The origin (language) status of the words in the line that reaches today's Kyrgyz and Turkey Turkish from the Rylands copy has been determined as follows:

The target text, Karakhanid Turkish, in the Qur'an text, the ratio of Turkish words (regardless of any dialect, only Turkish) is around 66% (within the corpus); that is, the translation from Arabic to Turkish is lexically successful. The rate of words of Turkish origin is 65.01% in Kyrgyz Turkish and 55.07% in Turkey Turkish. In other words, when Karakhanid Turkish is taken as a basis (66.06%), Kyrgyz Turkish

expresses a decreasing value (65.01%) in terms of Turkish origin words. But this decrease is very small, in other words, at a rate that can be ignored. The rate of decrease in the corpus of words of Turkish origin is around 10% in Turkey Turkish. At this rate, words that are not translated within the corpus (20) should be taken into account. The increase (rising value) is in favor of words of Arabic origin. However, the rate of Turkishization of Arabic origin words is higher in Turkey Turkish (around 18%).

It should also be noted that these numbers and ratios are based on translated texts. In other words, the translator's preferences are also effective to a certain extent in determining the word preference (the language in which it is quoted). Because if a word has more than one equivalent in that language, the translator can choose Turkish, Arabic or Persian from them. In this respect, in the texts of the Qur'an, which are used to give an idea, next to the words preferred by the translator, while it is possible to be preferred by the translator, the words that are not preferred have been tried to be written in parentheses. For example, forgiveness instead of forgiveness; it could be said to take advantage of rather than to take advantage of. In such cases, as the origin of the word will change, the numbers will also change. Thus, it is tried to be brought to the attention that the statistical data of the language in which the preferred words in translation may change. Finally, the religious words and terms in the corpus we examined were tried to be classified. Names of Allah, conditions of Islam, words and terms related to faith, names of kinship.

This study, which we have done within a limited corpus, shows us the following. In explaining and teaching a newly accepted religion to his own society, the translator used all the possibilities of his mother tongue without any fear and bigotry in the religious language (Arabic). The translator has chosen to translate it into Turkish as much as possible without distinguishing between abstract and concrete words, from the attributes of Allah to other religious and non-religious terms and words. Accordingly, the rate and awareness of the use of Turkish in religious terms and words is not to be underestimated.

There are also determinations about the translation method over the corpus in our study. Such as word-for-word translation, meaning translation, tafsir translation. Among these methods, the word-for-word translation method was preferred the most. This method is suitable for the “inter-linear” translation method.

Okul Yöneticilerinin Kendi Aralarındaki Çatışmalarının Nedenleri, Çatışmaların Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler ve Bu Çatışmaların Öğretmenlere Etkisi

Aysun KOÇYİĞİT¹ ve Soner POLAT²

Öz

Bu araştırmanın amacı, okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının nedenlerini, çatışmaların önlenmesi için yapılması gerekenleri ve bu çatışmaların öğretmenlere etkilerini ortaya koymaktır. Araştırma nitel araştırma türünde olup, olgubilim (fenomenoloji) araştırma deseni kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim öğretim yılında Kocaeli ilinin İzmit ilçesindeki devlet ortaokullarında görev yapan, amaçlı örnekleme yöntemi türlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesine göre seçilmiş 5 okul müdürü, 7 müdür yardımcısı olmak üzere 12 okul yöneticisi ile, 12 branş öğretmeni oluşturmuştur. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiş, içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın birinci alt probleminde yöneticilerin kendi aralarındaki çatışma nedenlerinin; görev ve sorumluluklardan kaynaklanan çatışma nedenleri, amaç, fikir ve görüş ayrılıklarından kaynaklanan çatışma nedenleri ve iletişimden kaynaklanan çatışma nedenleri olduğu anlaşılmıştır. Araştırmanın ikinci alt probleminde yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmaların önlenmesi için alınacak önlemlerin; çatışma yönetiminin bilinmemesi ile ilgili alınacak önlemler, görev ve sorumluluklar ile ilgili alınacak önlemler ve iletişim ile ilgili alınacak önlemler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın üçüncü alt probleminde ise, öğretmen ve yönetici görüşlerine göre yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarının öğretmenlerin motivasyonları ile görev ve sorumlulukları üzerinde olumsuz yönde çok sayıda farklı etkilerinin bulunduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetici Çatışmaları, Çatışma Nedenleri, Öğretmen Motivasyonu

Causes of School Administrators' Conflicts Among themselves, What Should Be Done to Prevent Conflicts and The Effects of These Conflicts on Teachers

Abstract

The aim of the study is to reveal the reasons for school administrators' conflicts among themselves, what needs to be done to prevent conflicts, and the effects of these conflicts on teachers. The research is in the type of qualitative research and was carried out in the phenomenology research design. In the 2021-2022 academic year, 12 school administrators and 12 branch teachers, who were selected according to the maximum diversity sampling among the purposeful sampling methods, in Kocaeli province İzmit district participated in the study. The data were obtained with a semi-structured interview form and analyzed using content analysis. According to the results of the research, the causes of conflict; Causes of conflict arising from duties and responsibilities, reasons of conflict arising from differences in purpose, ideas and opinions, and reasons of conflict arising from communication. Measures to be taken to prevent conflicts between managers; These are the precautions to be taken regarding ignorance of conflict management, the precautions to be taken regarding duties and responsibilities, and the precautions to be taken regarding communication. It has been determined that conflicts have different effects on the motivation, duties and responsibilities of teachers.

Key Words: Administrative Conflicts, Causes of Conflict, Teacher Motivation

Atf İçin / Please Cite As:

Koçyiğit, A. ve Polat, S. (2022). Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının nedenleri, çatışmaların önlenmesi için yapılması gerekenler ve bu çatışmaların öğretmenlere etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1339-1359.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.06.2022

¹ Öğretmen - Milli Eğitim Bakanlığı, aysunkocyyigit@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-6015-1239

² Prof. Dr. - Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi, spolat@kocaeli.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2407-6491

Giriş

Eğitim örgütlerinde çalışanlar, okul ile ilgili iş ve işlemleri gerçekleştirirken genellikle ortak hareket ederler, faaliyetleri etkileşimli olarak yürütürler. Okullarda yönetici ve öğretmenlerin ortak amaçlar çerçevesindeki bu birliktelikleri bazen birçok nedene bağlı olarak sorunları ve anlaşmazlıkları beraberinde getirir. Farklı düşünce, bakış açısı, politika ve uygulamalardan kaynaklanan bireylerarası çatışmalar, çoğu zaman eğitim örgütünün işleyişini olumsuz yönde etkiler. Bu demektir ki, belirli amaçları gerçekleştirilmeye çalışan bütün örgütler, örgüt içinde yaşanan sorunları çözmek durumundadır (Aydın, 2018, s. 312). Gelişimin ve verimliliğin sağlanmasında, işlevsel olmayan anlaşmazlıkların önlenmesinde en büyük görev okul yöneticilerine düşmektedir.

Eğitim örgütleri içerisinde birçok sebeple ast-üst arasında dikey çatışmalar çıkabileceği gibi, örgütte eş düzeyde bulunan yöneticiler ve birimler arasında yatay çatışmalar da olabilmektedir. Okullarda yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmaları okul müdürü-müdür yardımcıları ya da müdür yardımcısı- müdür yardımcısı şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Yöneticilerin kendi aralarında çıkabilecek çatışmaların birçok nedeni vardır. Amaç ve çıkar farklılıkları, olayları algılama ve yorumlama farklılıkları, yetki ve sorumlulukların açık şekilde belirtilmiş olmaması, farklı kişilik özellikleri, iletişim becerileri, kaynak paylaşımı bu nedenler arasında sayılabilmektedir (Aydın, 2018, s. 314). Eğitim örgütlerinde iyi bir yönetici, yöneticiler arasında, işlevsel olmayan içsel çatışmaları en aza indirip ve içsel koordinasyonu kolaylaştırarak takım çalışması yaratır. İşlevsel çatışmaları problemlerin çözülmesi için bir araç olarak görerek, örgütün verimliliğini ve gelişimini arttırmada faydalı olmasını sağlar. Böylece, sorunların karşılıklı tartışılma olanağı ve açıklığa kavuşturulma imkânı sağlanır. Ayrıca farklı bakış açıları ile yeni ve yapıcı fikirlerin ortaya çıkması örgüte katkı sağlar (Robbins ve Judge, 2019, s. 478). Yöneticiler arasında yaşanan, işlevsel olmayan olumsuz yöndeki çatışmaların ise, okul çalışanlarına yansımaları kaçınılmaz olmaktadır. Çatışmanın negatif sonuçları, tahrip edici ve eğitim kurumların hedeflerine ulaşmasını engelleyici şekilde etki yaratabilmektedir.

Eğitim örgütlerinin verimliliğinin artması ve gelişiminin sağlanmasında öğrenme-öğretme sürecinin en önemli öğeleri öğretmenlerin donanımı, duygusu, heyecanı, coşkusu büyük önem taşımaktadır. Eğitim öğretimin en önemli unsuru olan öğretmenlerin, içinde buldukları eğitim kurumunda tüm ihtiyaçlarının karşılanması, onların görevlerinde motive olmalarını doğrudan etkilemektedir (Baygül ve İnam, 2006, s. 92-100). Bu nedenle eğitimde amaçlanan başarıyı yakalamak için en önemli unsur öğretmenin performansıdır. Öğretmenin performansını doğrudan etkileyen en önemli faktör ise, görevlerinde motivasyonlarının sağlanmasıdır (Karadeniz ve Yavuz, 2009, s. 507). Başka bir ifadeyle, öğretmenlerin görevlerinde motive olmaları ile elde edilen başarı arasında sıkı bir ilişki olduğundan, görevlerinde motive olabilen öğretmenlerin başarısı artacaktır (Yazıcı, 2009, s. 35).

Bir okulda meydana gelen çatışmalar, okulun gelişimini sağlayacak yönde yönetilmediğinde, bu durum okul çalışanlarının motivasyonunu ve performansını olumsuz yönde etkilemektedir (Seval, 2006, s. 251). Yöneticiler arasında çıkan ve doğru yönetilemeyen çatışmalar, eğitim kurumlarının hedeflerini gerçekleştirmedeki en önemli faktör olan öğretmenlerin motivasyonlarına yansımaktadır. Eğitim öğretim ortamında ortak amaçların gerçekleştirilmesinde, yönetici ve veli ile iş birliği sağlanmasında, öğrenci performansının artırılmasında en önemli etken öğretmendir. Öğretmenlerin motivasyonunun ve başarısının artmasında ise en büyük görev yöneticilere düşmektedir. Yöneticilerin, yönettiği personelin düşüncelerini, duygularını, değer yargılarını, inançlarını ve davranışlarını etkilemede ve yönlendirmede onların görevlerine ve örgüte bağlılığının artması yönünde bir tutum içerisinde olması gerekir (Aydın, 2018, s. 293). Okul yöneticilerinin görevi, bir ülkenin eğitim politikası içerisinde yer alan eğitim öğretimin ortak amaçlarının gerçekleştirilmesinde, yönetici konumunda bulunduğu eğitim kurumunun en iyi şekilde yönetilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda etkin bir yönetici, örgüt çalışanları ile etkili şekilde iletişim kurar, onların taleplerine duyarlıdır, sıcak, destekleyici, yardım edici, sempati duygusuyla iletişim kurmaya özen gösterir. Eğitim kurumlarındaki iş ve işlemlerde, kendi aralarında çatışmacı bir tavır izleyen, aralarındaki anlaşmazlıkları fırsata dönüştürmüyüp, çatışmayı örgüt menfaatleri doğrultusunda kullanamayan yöneticilerin, örgütün mevcut durumuna ve geleceğine zarar vermeleri kaçınılmaz olmaktadır. Kendi aralarında çatışan yöneticiler arasındaki iletişim eksikliği, okulda öğretmenlere ve öğrencilere de yansımaktadır. Eğitim kurumlarındaki paydaşların ortak amaçlar etrafında buluşmaları, bu ortak amaçların gerçekleştirilmesi, takım ruhuyla iş birliği içinde hareket edilmesi, sağlıklı iletişim kurulmasına bağlıdır (Şendur, 2006, s. 56). Bu doğrultuda çatışma kaynaklı iletişim sorunu yaşayan okullardaki işlerin aksaması kaçınılmaz olmakta, eğitim örgütünün amaç ve hedeflerine ulaşması zorlaşmaktadır.

Bütün bunlar göz önüne alınarak yapılan araştırmada, örgütlerde çatışma kavramsal olarak incelenmiş, yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarının nedenleri ve çatışmaların önlenmesi için yapılması gerekenler araştırılmış, bu çatışmaların öğretmenleri nasıl etkilediği araştırılarak ilgili bulgular ortaya konulmuştur. Çatışma olgusu günümüzde antropoloji, sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve yönetim bilimlerinin yoğun bir şekilde incelediği konular arasındadır. Örneğin; Deutsch çatışmayı psikoloji bilimi içerisinde incelemiş, çatışmayı, 'bir kişinin müdahale etme, tıkama, başka bir yolla bir başkasının davranışını engelleme ya da daha az etkili hale getirme isteği' şeklinde tanımlamıştır (Tjosvold, 1989, s. 43). Yapılan çalışmalarda çatışma kavramı, farklı bilim dalları tarafından farklı şekillerde incelendiği için ortak bir tanım yapılması zorlaşmıştır. Alanyazın incelendiğinde, çatışmanın birçok tanımının olduğu görölmektedir. Genel olarak çatışma; iki veya daha fazla gurup ya da birey arasındaki anlaşmazlıklar şeklinde tanımlanabilmektedir (Özalp, 2013, s. 161). Çatışma, bireyler ya da guruplar arasında karşılıklı olumsuz ilişki ya da birbirine karşı koyma anlamına gelerek, kaynakların ve gücün yetersizliği ile farklı değer yargılarına dayanır (Robbins ve Judge, 2019, s. 454). Çatışmanın, bireyin istemediği durumlar ile karşılaşması ve bir seçenek ya da durum için zorlanması halinde gösterdiği davranış ve duygusal durum şeklinde tanımlanması doğru olmaktadır. Modern yönetim ve örgüt anlayışına göre çatışmalar kaçınılmazdır ve örgütlerin gelişiminin ve sürekliliğinin sağlanması için belirli seviyede çatışma olması da gereklidir. Çatışmanın bulunmadığı örgütlerde istenilen yeniliğe, değişime, yaratıcılığa ve performansa ulaşılamayacağı gibi, sürekli ve büyük çatışmaların olduğu örgütlerde de kararların sağlıklı alınamaması veya gecikmesi, sorunlara çözümler bulunamaması gibi nedenlerle yine örgütsel verimliliğin sağlanması zorlaşacak, hatta örgütün varlığını sürdürmesi sağlanamayacaktır (Avcı, 2020, s. 16). Örgütlerde meydana gelen çatışmaları çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Örgütsel çatışmalar; fonksiyonelliğine göre, çatışmaya taraf olanlara göre, ortaya çıkış şekillerine göre, örgüt içindeki yerlerine göre sınıflandırılabilir (Luthans, 1992, s. 370; şimşek, 2002, s. 294-300).

Çatışma nedenleri; amaçlardaki farklılıklardan, örgüt içi bağlılıklardan ve algılama farklılıklarından kaynaklı gerekledebilmektedir. Çatışma nedenleriyle ilgili literatür incelendiğinde çatışma sebeplerinin; iş bölümü, işlevsel bağımlılık, ortak karar vermek, kaynakların sınırlılığı, yeni uzmanlıklar, iletişim sistemi, örgütün büyüklüğu, bürokratik nitelikler, personelin farklılığı, denetim biçimi, bireysel davranış etkenleri şeklinde sıralandığı görölmektedir (Aydın, 2018, s. 313-314). Çatışma nedenlerinin tespitinin doğru yapılması, çatışmanın sebep olacağı kötü sonuçların önüne geçilmesinde etkilidir. Çatışmanın kaynağının ne olduğunu bilmek, şiddete varabilecek çatışmayı ve bu çatışmanın sebep olabileceği yıkıcı sonuçları önleyebilmektedir. Çağdaş yönetim kuramları çerçevesinde, çatışmanın nedenleri; iletişim, örgütün büyüklüğu, iş bölümü, kaynakların sınırlılığı, bireysel farklılıklar, örgütsel değişim ve yenilik, yönetici görüş ve uygulamalarındaki farklılıklar, görev ve sorumlulukların karmaşıklılığı şeklinde sıralanabilir.

Çatışmanın örgüt üzerindeki olumlu etkilerine bakıldığında; örgütlerde çatışmanın örgütün verimliliğinin ve gelişiminin sağlanmasında etkili olduğu, günümüzde kabul görmektedir. Örgütte çalışanların yaratıcılığını geliştirerek yeni fikir ve bakış açılarının ortaya çıkmasının sağlanması, tarafsız kalan ve görüş belirtmek istemeyen çalışanları fikir belirtmeye zorlaması, örgütte uzun süredir çözümlenmiş olan kurumsal ya da bireysel sorunların çözümlenmesi çatışmanın yararlarındandır. Ayrıca çatışma sayesinde bireyler kendi düşüncelerini ve yaptıkları çalışmaları örgütte kabul ettirmek adına daha çok çalışma, araştırma yapma ve yeni fikirlere ulaşma gibi durumlarda bulunabilirler. Örgütte çıkan çatışmalara çözümler bulunabilmesi için, örgütte var olan sorunlar derinlemesine incelenecek ve bu durum örgütte gerilimi azaltacaktır (Eren, 2000, s. 610). Çatışma, örgütte iletişimin kendiliğinden başlayarak, herkesin fikrini ifade etmesine olanak sağlayabilir. Örgüt içi saydamlılığın oluşmasıyla kaliteli iletişimi destekleyebilir. Kendiliğinden oluşan iletişim kanallarıyla sorunların tartışılması, sorunlara çözümlerde yeni ve yaratıcı fikirlerin oluşması, bireylere söz hakkı verilmesi ve bireylerin kendilerini örgütle özleştirmeleri sağlanır. Örgütsel çatışma ile ilgili tarihsel gelişim sürecindeki yaklaşımlara bakıldığında, çatışmaların örgütün kaçınılmaz bir gerçeği olarak algılanması ve olumlu sonuçlar yaratabilen bir durum olarak görölmeye kadar değişen bir süreçten geçtiği görölmektedir (Kreitner ve Kinicki, 2004, s. 485-489).

Çatışmanın örgüt üzerindeki olumsuz etkilerine bakıldığında ise; çatışmaların uzun sürmesi ve çatışmaya müdahale edilmemesi, çalışanlar arasında iletişimin kopmasına sebep olur. Böylece ortak amaçlar gerçekleştirilirken birlikte faaliyet gösteren birey ve gurupların performansı azalır, iş birliği, uyum ve takım çalışması bozulur, kutuplaşmalar artarak zararlı ve yıkıcı sonuçlar doğar. Örgütte uzun süren çatışmaların yarattığı gerilim, örgüt çalışanları üzerinde stres, öfke, tansiyon ve moral bozukluğu yaratır. Çalışanlar fiziksel ve ruhsal olarak yıpranırlar. Bu olumsuz durumlar örgütte bireylerin moral düzeylerini düşürerek işe gitme ve işe yerinde verimli olma motivasyonlarını azaltır (Robbins ve Judge, 2019, s. 478). Böylece

örgütün verimliliği düşerek örgüt bağlılığı azalır ve personel devamsızlığında artış gözlenir. Zamanla örgütte iş gören devir hızı artar.

Yönetici çatışmalarının nedenleri ve çatışmaların önlenmesi ile ilgili alanyazında yapılan araştırmalara bakıldığında; Bayar (2015) tarafından, “Bir örgüt olarak okulda meydana gelen çatışma nedenleri ve çözüm yollarına yönelik okul müdürlerinin görüşleri” adlı araştırma makalesinde, okullarda meydana gelen çatışmaların nedenlerine yönelik okul müdürlerinin görüşleri derinlemesine incelenmiş ve “Okullarda meydana gelen çatışmaların nedenleri nelerdir” sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmaya göre çatışmaya katılan okul müdürleri çatışmaların sebepleri ile ilgili; iletişim sorunları, kaynak sınırlılığı, ortak amaçların olmaması, örgütün büyüklüğü, yönetim şeklindeki farklı uygulamalar, statü, rol ve bireysel farklılıklar şeklinde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca çalışmada okul müdürleri çatışmaları önlemeye yönelik uyguladıkları yöntemlerin en çoktan en aza doğru kaçınma, taviz verme, karşılıklı ödün verme, hükmetme-üstünlük kurma ve pazarlık şeklinde olduğunu söylemiştir. Bunlarla birlikte araştırmada okul müdürlerine, çatışma yönetimi ile ilgili hizmet içi eğitim verilmesi, çatışmanın normal bir olgu olduğu fikrinin kazandırılması, çatışmada farklı yöntemlerin kullanılması ve çatışmalara karşı sabır gösterilmesi önerilerinde bulunulmuştur. Ceylan, Ergün ve Alpan (2011) tarafından “Çatışmanın Sebepleri ve Yönetimi” adlı araştırma makalesinde çatışma yönetimine katkıda bulunmak amacıyla, çatışmanın genel çerçevesi, türleri, sebepleri ve yönetimini incelemek amaçlanmıştır. Anket çalışması sonuçlarına göre, ankete katılan çalışanların %70 oranında çatışmaların en büyük sebebinin görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik olduğu görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Örgüt büyüdükçe görev, yetki ve sorumluluklar artmakta, yeterli görev dağılımı yapılamadığında meydana gelen karmaşıklık sebebiyle çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Yapılan anket çalışmasında çatışmaların en büyük ikinci sebebinin ise iletişim eksikliği olduğu belirlenmiştir. Çatışmaların önlenmesi için yapılması gerekenler konusunda çıkan anket sonuçlarına göre; işlevsel çatışmalarda faydalanma yoluna gidilip, işlevsel olmayanların giderilmeye çalışılmasının bir yol olarak izlenebileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu konuda çalışanların görüşlerine başvurulabilmesi, maddi imkanların iyileştirilmesi yoluna gidilmesi görüşleri ön plana çıkmıştır. Anket çalışmasına katılanlardan yaş ilerledikçe maddi imkanların iyileşmesi gerekliliği fikri, yaş azaldıkça ise çalışma ortamının güvenli hale getirilmesi fikri ağır basmaktadır. Şendur (2006) tarafından “Örgütsel Çatışma ve Çatışma Yönetimi (Mersin İli örneği)” adlı yüksek lisans tezinde, örgütlerde yaşanan çatışmaların temeline inilerek altta yatan sebeplerin neler olduğu ve çatışmaları önlemek için uygulanabilecek yöntemleri örnek olaylardan faydalanarak incelemek amaçlanmıştır. Örnek olaylar sonucu ortaya çıkan sonuçlar göstermiştir ki, zamanında fark edilip çözülmemeyen çatışmaların olumsuz sonuçları giderek artmakta, verimliliğin düşmesine ve psikolojik olarak yıpranmalara sebep olmaktadır. Çatışmaların sebepleri ve önlenememelerinde, çatışmaların analizi ve yönetimi konularında yeterince donanıma sahip olunmaması, bu sebeple çatışmaları çözümlenmek için uygun yöntemin kullanılamaması etkili olmaktadır. Bu sebeple çatışma konusunda örgüt çalışanları eğitilmeli, yeterli donanıma sahip olmaları sağlanmalıdır. Özmen ve Aküzüm (2010) tarafından yazılan “Okulların kültürel yapısı içinde çatışmalara bakış açısı ve çatışma çözümünde okul müdürlerinin liderlik davranışı” adındaki araştırma makalesinde, yönetici görüşlerine göre, örgüt içinde çatışmalara yönelik bakış açılarını ortaya koymak ve bu çatışmaların yönetiminde okul müdürlerinin liderlik davranışını ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma bulguları, okullarda çatışmalara genellikle iyi gözle bakılmadığını, çatışmaların en çok kültürel nedenlerle çıktığını göstermektedir. Ayrıca dedikodu, disiplinsizlik, eşitsizlik ve kişisel çıkarlar gibi sebeplerle çıkan çatışmaların iyi yönetilmediği taktirde okul kültürünü yıpratmasının kaçınılmaz olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre okul müdürleri en çok “uzlaşma” ve “tümleştirme” çatışma yaklaşımlarını kullandıklarını, daha az sayıda “hükmetme” ve “kaçınma” stratejilerini kullandıkları görülmektedir.

Yönetici çatışmalarının öğretmenlere etkileri ile ilgili alanyazında yapılan araştırmalara bakıldığında; Sütü (2007) tarafından “Örgütsel Çatışma ve İş gören Üzerine Etkileri” adındaki yüksek lisans tezinde, örgütsel çatışmanın örgüt çalışanlarının iş tutumu, motivasyon ve stres düzeylerini nasıl etkilediğini araştırmayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda örgütlerde yaşanan çatışmaların, örgüt çalışanlarının iş doyumunu ve motivasyonunu azaltan, stresi arttıran bir kavram olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmanın sonucuna göre, iyi yönetilen çatışmaların örgütün lehine sonuçlanabileceği belirlenmiştir. Kocabaş ve Karaköse (2005) tarafından yazılan “Okul müdürlerinin tutum ve davranışlarının öğretmenlerin motivasyonuna etkisi” adındaki araştırma makalesinde; okul müdürlerinin örgüt içindeki olumlu ve olumsuz davranışlarını belirleyerek, bu davranışların öğretmen motivasyonuna etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Anket çalışması yapılarak elde edilen verilere göre; okul yöneticilerinin davranış ve tutumlarının, liderlik özelliklerinin öğretmen motivasyonuna anlamlı şekilde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Okul müdürlerinin yönetim becerileri, iletişim becerileri, çalışanları taktir ve fark etme

yönünden, özel okul yöneticileri devlet okulu yöneticilerine göre daha başarılı bulunmuştur. Sözen (2002) tarafından “Okul Müdürlerinin Çatışma Yönetim Stilleri ve Bunun Öğretmenlerin Stres Düzeylerine Etkisi” adındaki yüksek lisans tezinde, okul müdürlerinin çatışma yönetim stilleri ve bu stillerin öğretmenler üzerinde yarattığı stresin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, yöneticilerin çatışma yönetim stillerinin, öğretmenlerde yarattığı stres düzeyine bakıldığında, en fazla stres yaratan davranışın, ankette yer alan “Fikirlerini kabul ettirmek için baskı yapması” ifadesinin olduğu görülmüştür. En fazla stres yaratan yönetim stillerinin “hükmetme” ve en az stres yaratan yönetim stillerinin ise “uzlaşma” olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Tüfekçi (2018) tarafından “Örgütsel Çatışmanın Tükenmişliğe Etkisi, s. Bir Kamu Hastanesi Araştırması” adındaki araştırma makalesinde, örgütsel çatışmanın ve çatışmanın alt boyutlarının tükenmişliğe etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada, örgütlerde grup içi, gruplar arası ve kişiler arası çatışmaların tükenmişlik boyutlarından birçoğunu etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca araştırma bulgularına göre, örgüt içindeki çatışmaların örgütü tehdit edecek birçok unsuru içinde barındırdığı, tehdit unsurlarının fırsata dönüştürülmemesi halinde örgüt çalışanlarını olumsuz yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. İyi yönetilen çatışmaların tükenmişlik gibi çıkmazlara gidilmesini engelleyeceği, çatışma kaynağı olan unsurların bizzat yönetici tarafında tespit edilerek çözülmesi, iletişim süreçlerinin iyileştirilmesi gerektiği bulgularına ulaşılmıştır. Ada, Akan, Ayık, Yıldırım, Yalçın (2014) tarafından “Öğretmenlerin Motivasyon Etkenleri” adındaki araştırma makalesinde, sınıf öğretmenlerini motive eden ve onların motivasyonunu bozan iç ve dış motivasyon etkenlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin motive olmaları ve başarıyı yakalayabilmeleri için, güçlü ve güven telkin edici yöneticilerin desteğine ve doyum verici insan ilişkilerine ihtiyaç duyduğu bulguları elde edilmiştir.

Eğitim-öğretimin en önemli unsuru olan öğretmenlerin, yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarından etkilenmeleri ve bunun öğretmenlerin motivasyonuna ve örgütün amaçlarına yansımaları kaçınılmazdır. Okul ortamında yöneticilerin olumsuz tutum ve davranışları, pek çok sebeple aralarında çıkan çatışmalar, öğretmenler için mutsuz ve huzursuz bir ortam yaratabilmektedir. Huzurlu ve mutlu olan öğretmenlerin ise bu halleri örgüte yansıyacak ve bununla birlikte öğrencilerin de aynı şekilde mutlu olmaları sağlanacaktır (Çetin ve Polat, 2021, s. 172).

Yapılan araştırma, okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarını, bu çatışmaların nedenlerini, çatışmanın önlenmesi için yapılması gerekenleri ve çatışmaların öğretmenleri nasıl etkilediğinin bilinmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda ulusal alanyazın incelendiğinde, örgüt içerisindeki çatışmalarla ilgili yapılan araştırmaların genellikle, eğitim kurumlarının bir bütün olarak ele alınarak, okullarda yaşanan sorunlara ya da yönetici-öğretmen yani üst-ast arasındaki çatışmalara yoğunlaştığı görülmüştür. Alanyazında, yöneticiler ile öğretmenler arasında gerçekleşen çatışmalar ve yönetici-öğretmen çatışmalarının okulun geleceğine, ortak hedeflerine ve bu çatışmaların öğretmenlere etkilerini ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur. Ancak, eğitim kurumlarında yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarının derinlemesine incelendiği, bu çatışmaların nedenlerinin, önlenebilirliğinin ve bu çatışmaların öğretmenleri nasıl etkilediğinin irdelendiği çalışmanın bulunmaması, bu çalışmanın ulusal alanyazına katkı sağlayacağını düşündürmüştür. Yapılan çalışmada, okullardaki çatışmaların, yöneticiler arasında gerçekleşmesi durumuna odaklanılarak, bu çatışmaların nedenleri, önlenebilirliği ve yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarından öğretmenlerin nasıl etkilendiği ve bu etkinin derinlemesine araştırılmasının literatüre katkı sağlayacağı göz önünde bulundurulmuştur. Bu araştırmanın amacı, eğitim örgütlerinde yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarının nedenlerini, çatışmaların önlenmesi için yapılması gerekenleri ve bu çatışmaların öğretmenleri nasıl etkilediğini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır, s.

1. Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının nedenleri nelerdir?
2. Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarını önlemeye yönelik neler yapılmalıdır?
3. Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının öğretmenlere etkisi nasıldır?

Yöntem

Çalışmanın amacını gerçekleştirmek için görüşme ve içerik analizi veri toplama yöntemi ile insan davranışlarının ve sosyal olayların arkasında yatan sebeplerin anlaşılmasını sağlayan nitel araştırma desenlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) araştırma deseni kullanılmıştır.

Katılımcılar

Bu araştırma, amaçlı örnekleme yöntemi türlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesine göre seçilmiş, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında, Kocaeli ili İzmit ilçesindeki devlet ortaokullarında görev yapan, 12 okul yöneticisi (5 okul müdürü, 7 müdür yardımcısı) ve 12 branş öğretmeni ile görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi, evrende incelenen problem ile ilgili olarak kendi içinde benzeşik farklı durumların belirlenerek çalışmanın bu durumlar üzerinde yapılmasını sağlayan bir yöntemdir (Büyüköztürk vd., 2020 , s. 93). Çalışmada veri toplamak için, yöneticilerden hem okul müdürleri ile hem de müdür yardımcıları ile görüşmeler yapılmış, öğretmenlerden ise görüşme yapmak için farklı branştan ve farklı hizmet süresi bulunan öğretmenlerden seçilmeye çalışılmıştır. 12 okul yöneticisi ve 12 branş öğretmeni araştırma kapsamına alınmıştır. Katılımcıların tamamı, olgubilim (fenomenoloji) desenine göre seçilen, Kocaeli ili İzmit ilçesindeki devlet ortaokullarında görev yapan 5 kadın, 7 erkek okul yöneticisi ile, 6 erkek, 6 kadın branş öğretmeninden oluşmaktadır. Yöneticilerin şu an görev yaptığı eğitim kurumundaki hizmet süresi en fazla 8 yıl, en az 2 yıl, öğretmenlerin ise en fazla 9 yıl, en az 2 yıldır.

Araştırmanın çalışma grubuna ait demografik bilgiler Tablo 1 ve Tablo 2 de sunulmuştur.

Tablo 1. Yöneticilere ait demografik bilgiler

Yönetici	Cinsiyeti	Görevi	Hizmet yılı	Aynı eğitim kurumunda yöneticilik yaptığı süre
Y1	Erkek	Okul Müdürü	15 Yıl ve Üzeri	8 Yıl
Y2	Erkek	Okul Müdürü	15 Yıl ve Üzeri	8 Yıl
Y3	Erkek	Okul Müdürü	15 Yıl ve Üzeri	6 Yıl
Y4	Erkek	Okul Müdürü	15 Yıl ve Üzeri	8 Yıl
Y5	Erkek	Okul Müdürü	15 Yıl ve Üzeri	7 Yıl
Y6	Kadın	Müdür Yardımcısı	10-15 Yıl	5 Yıl
Y7	Kadın	Müdür Yardımcısı	15 Yıl ve Üzeri	6 Yıl
Y8	Kadın	Müdür Yardımcısı	15 Yıl ve Üzeri	4 Yıl
Y9	Erkek	Müdür Yardımcısı	10-15 Yıl	8 Yıl
Y10	Kadın	Müdür Yardımcısı	10-15 Yıl	8 Yıl
Y11	Erkek	Müdür Yardımcısı	10-15 Yıl	2 Yıl
Y12	Kadın	Müdür Yardımcısı	15 Yıl ve Üzeri	5 Yıl

Tablo 2. Öğretmenlere ait demografik bilgiler

Öğretmen	Cinsiyeti	Branşı	Hizmet yılı	Şu an görev yapılan eğitim kurumundaki görev süresi
Ö1	Kadın	Matematik	15 Yıl ve Üzeri	8 Yıl
Ö2	Erkek	İngilizce	5-10 Yıl	4 Yıl
Ö3	Erkek	Fen Bilimleri	5-10 Yıl	6 Yıl
Ö4	Kadın	Türkçe	10-15 Yıl	8 Yıl
Ö5	Erkek	İngilizce	5-10 Yıl	2 Yıl
Ö6	Erkek	Teknoloji Tasarım	10-15 Yıl	5 Yıl
Ö7	Kadın	Fen Bilimleri	15 Yıl ve Üzeri	9 Yıl
Ö8	Kadın	Bilişim	1-5 Yıl	2 Yıl
Ö9	Erkek	Fen Bilimleri	10-15 Yıl	8 Yıl
Ö10	Kadın	İngilizce	10-15 Yıl	8 Yıl
Ö11	Erkek	Sosyal Bilgiler	1-5 Yıl	2 Yıl
Ö12	Kadın	Türkçe	15 Yıl ve Üzeri	7 Yıl

Veri Toplama

Araştırma verilerinin toplanması için görüşme yapılmadan önce, her katılımcıdan randevu alınmıştır. İlk olarak, katılımcı yönetici ve öğretmenlere gizlilik haklarına saygı duyulacağı ve bu sebeple kaygı duyulmaması gerektiği konularında bilgi verilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların uygun oldukları zamanlarda planlanarak, rahat bir şekilde kendilerini ifade etmeleri sağlanmıştır. Görüşme soruları sorulmadan önce, yönetici ve öğretmenlerin demografik özellikleri kayıt altına alınmıştır. Yönetici ve öğretmenler için ayrı ayrı hazırlanan görüşme soruları katılımcılara yöneltilmiştir. Verilerin sağlıklı toplanması ve veri kaybı olmaması adına, katılımcıların onayı ile bazı görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Ses kaydı vermek istemeyen görüşmecilerin cevapları not tutulmuştur. Yapılan görüşmeler yaklaşık 20'şer dakika sürerek toplam olarak yaklaşık 425 dakika görüşme yapılmıştır. Görüşmeler araştırmacının kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada yapılan görüşmelerde elde edilen ses kayıtları dinlenmiş ve alınan notlar düzenlenerek, yönetici ve öğretmenlerin verdiği cevaplar ayrı ayrı ve tek tek kağda dökülmüştür. Görüşmede sorulan sorulara tam ve belirgin bir şekilde verilen yanıtlar analize dahil edilmiş, eksik veri ve bilgi içeren yanıtlar araştırma dışında tutulmuştur. Yönetici ve öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda toplanan verilerin çözümlenmesinde, nitel veri analizi tekniklerinden içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Ierik analizi, insan davranışlarını ve doğasını belirleme üzerinde doğrudan olmayan yollarla çalışmaya imkn sunan bir tekniktir. Belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir ve bir mesajın belli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir (Büyüköztürk vd., 2020 , s.259). Deşifre edilen ses kayıtları ve düzenlenen notlar, araştırmacı tarafından teker teker incelenmiştir. Araştırmada, literatüre ve görüşme formuna uygun olarak kodlar oluşturularak yönetici ve öğretmenlerin verdiği yanıtlar ayrı ayrı kategorilere ayrılmış ve elde edilen kategorilerin ortak noktaları bulunarak temalara ilişkin alt temalar oluşturulmuştur. Bu kategorilere, tema ve alt temalara uygun olarak, hem yöneticilerin, hem de öğretmenlerin verdiği yanıtlar doğrudan alınarak, tabloların altına birebir aktarılmıştır. Yönetici ve ğretmen rumuzları, aktarılan cümlelerin sonuna eklenmiştir. Son olarak yapılan betimlemeler açıklanarak yorumlanmış, birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Bulgular

Hem yönetici hem de öğretmenlerin verdiği cevaplara göre çatışmalara sebep olabilecek çok sayıda faktör bulunmaktadır. Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının nedenleri teması ile ilgili elde edilen veriler aşağdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Okul Yöneticilerinin Kendi Aralarındaki atışmalarının Nedenleri

Alt Temalar	Kategoriler	Katılımcılar
Görev ve sorumluluklardan kaynaklanan çatışma nedenleri	İş bölümünün adaletli yapılmaması	(Y7, Y9, 6, 11,)
	İş yoğunluğu	(Y5, Y6, Y8, Y9, 2)
	Görev ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmemesi	(Y1, Y3, Y7, 4, 5)
	rgt byklğine bağlı sorumluluğuun fazlalığı	(Y8)
	Yönetsel işlerin iyi planlanmaması	(Y9, Y11, 9)
	Evrak işlerinin fazlalığı	(Y5, 2)
	st kurumların yapılmasını istediği acil işlerden kaynaklanan iş yoğunluğu	(Y8)
Görev ve sorumluluklardan kaynaklanan çatışma nedenleri	Kıskançlık gibi sebeplerle en iyi yönetici olmak için edilen olumsuz rekabet	(Y10)
	Yönetsel görevlerin ihmal edilmesi	(Y3, 6, 7)
	Okul müdürlerinin müdür yardımcılara sert davranması	(Y12)
	Uzmanlığa güvenin eksikliği	(Y12, 9, 12)
	atışma yönetiminin bilinmemesi	(Y4)
Amaç, fikir ve görüş ayrılıklarından kaynaklanan çatışma nedenleri	Eşgüdüm eksikliği	(Y1, Y12, 8, 12)
	Kendi fikrini kabul ettirmeye çalışma ve baskı kurma	(Y2, Y12, 1, 7, 8, 10)
	Yenilik ve değişime kapalılık	(1)
	Amaç farklılığı	(5)
	ğrenci kılık kıyafeti, sa düzeni gibi konulardaki hassasiyet	(8)
İletişimden kaynaklanan çatışma nedenleri	Ortak amaçların net bir şekilde belirlenmemiş olması	(Y1, Y4, Y6, 5)
	Kişilik zellikleri	(Y1, Y2, Y4, 7, 8, 12)
	Paydaşlar ile fikir alışverişi yapılmaması	(Y10, Y12, 1, 9, 10)
	Amaçların net bir şekilde ifade edilmemesi	(Y2, Y7, 5)
	Görev ve sorumlulukların net bir şekilde ifade edilmemesi	(Y4, Y5, Y7, 1, 4, 8, 12)
İletişimden kaynaklanan çatışma nedenleri	Yüksel stres ve moral bozukluğu	(Y1, Y3, Y6, Y8, Y9)
	Ben merkezci yaklaşımlar	(Y2, 3)
	İş yoğunluğu konusunda empati eksikliği	(Y5, 11)
	Kişilik zellikleri sebebiyle iletişim eksikliği	(Y9, Y11, 8, 12)

Elde edilen analiz sonuçlarına göre, okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının nedenleri teması; görev ve sorumluluklardan kaynaklanan çatışma nedenleri, amaç, fikir ve görüş ayrılıklarından kaynaklanan çatışma nedenleri ve iletişimden kaynaklanan çatışma nedenleri alt temalarından oluşmaktadır.

Görev ve sorumluluklardan kaynaklanan çatışma nedenleri alt temasının içeriğinde; iş bölümünün adaletli yapılmaması, iş yoğunluğu, görev ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmemesi, örgüt byklğine bağlı sorumluluğuun fazlalığı, yönetsel işlerin iyi planlanmaması, evrak işlerinin fazlalığı, üst

kurumların yapılmasını istediği acil işlerden kaynaklanan iş yoğunluğu, kıskançlık sebebiyle en iyi yönetici olmak için edilen olumsuz rekabet, yönetsel görevlerin ihmal edilmesi, okul müdürlerinin müdür yardımcılara sert davranması, uzmanlığa güvenin eksikliği, çatışma yönetiminin bilinmemesi, eşgüdüm eksikliği kategorilerine ulaşılmıştır. Bu konuda aşağıda bazı yönetici ve öğretmenlerin görüşleri doğrudan verilmiştir:

...iş bölümü adaletli yapılmadığında, iş yükü fazlalığı, aramızda sorunlara yol açıyor. Bir yöneticinin işi fazla, birinin işi az olduğunda, stres ve moral bozukluğu oluyor. Bir de yeterince planlama yapılmadığında yaşanan karışıklık çatışmalara yol açıyor(Y9).

...birbirine saygı duyan, empati kurana, takım ruhuyla çalışan yöneticilerin varlığında, çatışmalar yok denecek kadar az oluyor. Karşılıklı güven ilişkisi içerisinde yapılan işlerde aksama olmadığında anlaşmazlık da olmuyor(Y12).

...yöneticilerimiz sık sık fikir ayrılıklarına düşüyorlar. Biri için hassas olan bir durum, diğeri tarafından önemsenmiyor. Aralarında birlik bulunmuyor. Örneğin; okul müdürümüz öğrencilerin kılık kıyafetlerine çok dikkat ediyor, kız öğrencilerin saçlarının mutlaka bağlı olmasını istiyor. Bu konuda sürekli öğrencileri uyarıyor. Müdür yardımcımız için ise bu durum önemsiz bir konu olduğu için gerekli uyarı öğrenciye yapmadığından, okul müdürü ile anlaşmazlık durumu yaşıyor(Ö8).

...bizlerden istenen evrak işi o kadar çok ki, bazen evrak yetiştirebilmek için asıl görevimiz olan derslerimizi bile aksattığımız oluyor. İdarecilerimiz evrakları toplama işinden bezmiş durumda. Kendi aralarında sırf evrak işlerine yetişememekten dolayı stres yaşadıklarını duyuyorum. Okul müdürümüz de evrak işlerini çok sıkı tuttuğundan, yöneticilerimizin arasında çatışmalar yaşanıyor(Ö2).

Amaç, fikir ve görüş ayrılıklarından kaynaklanan çatışma nedenleri alt temasının içeriğinde; kendi fikrini kabul ettirmeye çalışma ve baskı kurma, yenilik ve değişime kapalılık, amaç farklılığı, öğrenci kılık kıyafeti ile saç düzeni gibi konularda hassasiyet, ortak amaçların net bir şekilde belirlenmemiş olması, kişilik özellikleri kategorilerine ulaşılmıştır. Bu konuda aşağıda bazı yönetici ve öğretmenlerin görüşleri doğrudan verilmiştir:

...eğitim kurumları olarak okulda gerçekleştirmemiz gereken hedefler var. Maalesef bazen bu hedeflerden uzaklaşarak, kişisel hırslar ve istekler ağır bastığında, kıskançlık gibi eğitim ortamında olmaması gereken duygular yaşandığında, anlaşmazlıklar oluyor. Bazen de görev ve sorumluluğunu yerine getirmede geciken yönetici arkadaşım ile aramızda tartışma yaşanabiliyor. Birlikte yönetim görevini üstlendiğimiz müdür yardımcılardan, özellikle kadın olanlar çok farklı kişisel özelliklere sahip olabiliyorlar. Özellikle duygularından hassas davranmaları, ufak sıkıntıları sorun etmelerine sebep oluyor ve anlaşmazlık yaşıyoruz(Y2).

...şunu söylemeliyim ki; ülkemizde maalesef yönetici yetiştirme programlarında büyük açıklar var. Yöneticiler yeteri kadar donanımlı yetişmiyor. Özellikle okulda yaşanan kriz ortamını yok etmede ya da sorunlar büyümmeden çözmede yetersiz kalıyor. Bu konuda yöneticilere hizmet içi eğitim verilebilir(Y4).

...okul müdürleri kararları tek başına aldığında, kimsenin fikrini almadığında kendimizi değersiz ve önemsiz hissediyoruz. Yöneticiler arasında da durum aynıdır. Birbirlerinin fikirlerine değer vermeyen yöneticiler arasında çatışma da kaçınılmaz olur(Ö10).

...yöneticiler ortak amaçlarda buluşmadıkları ve birbirleriyle iyi iletişim kuramadıklarında, takım ruhuyla hareket edemiyorlar. Bu durum okuldaki tüm paydaşlara yansıyor. Güven ortamı zedeleniyor, işler aksıyor ve yöneticiler anlaşmazlıklara düşüyorlar. Ayrıca farklı hayat görüşü, fikir yapısına sahip yöneticiler de çoğu zaman birbirleriyle kaliteli iletişim kurmakta zorlanıyorlar(Ö12).

İletişimden kaynaklanan çatışma nedenleri alt temasının içeriğinde; paydaşlar ile fikir alışverişi yapılmaması, amaçların net bir şekilde ifade edilmemesi, görev ve sorumlulukların net bir şekilde ifade edilmemesi, yüksek stres ve moral bozukluğu, benmerkezci yaklaşımlar, iş yoğunluğu konusunda empati eksikliği, kişilik özellikleri sebebiyle iletişim eksikliği kategorilerine ulaşılmıştır. Bu konuda aşağıda bazı yönetici ve öğretmenlerin görüşleri doğrudan verilmiştir:

...açık konuşmak isterim, bazen birlikte çalıştığım müdür yardımcısı arkadaşlarım kendilerine verdiğim ya da beraber kararlaştırdığımız görevleri aksattıklarında, yaşanan gecikmeler karşısında kendimi gergin hissediyorum. Bu gerginlik yüzüme ve hareketlerime yansıdığından yardımcılarım çatışmalar kaçınılmaz oluyor (Y3).

...yöneticiler arasında bireysel farklılıklar bulunuyor. Bu bireysel farklılıklar göz ardı edilmezse, yöneticiler arasındaki mesafeler iyice açılıyor. O vakit, işlerin yürütmesi zorlaşıyor. Yöneticiler profesyonel olarak, okulun işlerine odaklanmalılar. Zaten okullarda yöneticilerin sorumluluğu ve evrak işleri çok fazla. Bu sebeple de iş yükünün meydana getirdiği stres, çatışmaları kaçınılmaz hale getiriyor(Y5).

...bazen okul müdürünün ısrarla kendi fikrini diğer yöneticilere kabul ettirmede ısrarcı olduğunu görüyoruz. Ortak aklı kullanma yerine hükmedici bir tavır, yöneticilerin aralarında çatışmalara dönüşüyor. Yeniliğe ve değişime kapalı olan yöneticiler de anlaşmazlık yaşamalarının diğer sebeplerinden(Ö1).

...bazı yöneticilerin çok egolu olduğunu düşünüyorum. Her şeyi ben bilirim, be-nim dediğim olur, en iyi benim gibi düşünceler beni rahatsız ediyor. Eminim yöneticiler arasında da kendini belli eden bu durum, onların da aralarında çatışmalara sebep oluyordur(Ö3).

Görev ve sorumluluklardan kaynaklanan çatışma nedenleri alt temasında, yönetici ve öğretmenlerin çoğunun dile getirdiği kategoriler, iş bölümünün adaletli bir şekilde yapılmaması, görevlerin ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmemesi, iş yoğunluğu ve eşgüdüm eksikliği kategorileridir. Okul müdürlerinin müdür yardımcılarının da fikirlerini alarak, birlikte adaletli bir şekilde iş bölümü yapması önem teşkil etmektedir. Ayrıca görev ve sorumlulukların da net şekilde ifade edilmesi, yöneticiler arasında eşgüdümü arttırmaktadır. Görev uzmanlığı konusunda yöneticiler birbirlerine güvenmek istemektedirler. Görevlerin yöneticiler tarafından ihmal edilmesi de çatışma yaşanması konusunda bir diğer etkidir. Yapılacak işlerin önceden uygun şekilde planlanması önemli olmaktadır. Amaç, fikir ve görüş ayrılıklarından kaynaklanan çatışma nedenlerine bakıldığında; hem yöneticiler hem de öğretmenler yöneticilerin, özellikle de okul müdürlerinin hükmedici yönetim tarzını doğru bulmamaktadır. Okuldaki işlerin karşılıklı fikir alışverişiyle yürütülmesi gerektiği, bu konuda baskıcı yönetim tarzının doğru bir yaklaşım olmadığı görüşünün hakim olduğu görülmektedir. Ayrıca yönetici ve öğretmenler bireysel farklılıkların yönetici çatışmalarındaki etkisinin büyük olduğu düşüncesine sahiptir. İletişimden kaynaklanan çatışma nedenleri alt temasına bakıldığında ise, paydaşların fikir alışverişi yaparak okulun amaçlarını net bir şekilde ifade etmemelerinin, görev ve sorumluluklarla ilgili görüşmeler yaparak net kararlar almamalarının, kişilik özelliklerini dikkate alarak iletişime geçmek istememelerinin büyük ölçüde çatışmalara neden olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılara göre, çatışmaların önlenmesinde özellikle yöneticilere büyük görev düşmektedir. Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarını önlemeye yönelik yapılması gerekenler teması ile ilgili elde edilen veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Okul Yöneticilerinin Kendi Aralarındaki Çatışmalarını Önlemek İçin Yapılması Gerekenler.

<i>Alt Temalar</i>	<i>Kategoriler</i>	<i>Katılımcılar</i>
Çatışma yönetiminin bilinmemesi ile ilgili alınacak önlemler	Çatışma yönetimi ile ilgili yöneticilere verilecek eğitimler	(Y1, Y4, Y5, Y6, Ö2, Ö3, Ö6, Ö12)
	Çatışmaların her zaman zararlı olduğu düşüncesinin önlenmesi	(Y7, Y4, Y12, Ö1, Ö3, Ö6)
	Çatışmaların fırsata dönüştürülmesi	(Y3, Y4, Y7, Ö6, Ö12)
	Yöneticilerin çatışma konusunda donanımlı yetiştirilmesi	(Y3, Y6, Ö2, Ö3, Ö12)
Görev ve sorumluluklar ile ilgili alınacak önlemler	Görev ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmesi	(Y2, Ö7)
	İş bölümünün adaletli yapılması	(Y5, Y11)
	Ortak amaçların net bir şekilde belirlenmesi	(Ö4, Ö9, Ö11)
	Yönetimsel işler ile ilgili planlamanın zamanında yapılması	(Ö7)
	Evrak işlerinin azaltılması	(Y9, Ö10)
	Üst kurumlardan beklenen acil işlerin azaltılması	(Y8, Y9, Ö10)
İletişim ile ilgili alınacak önlemler	Yöneticilerin görev bilincine sahip olmaları	(Y2, Y4, Y5)
	Yöneticilerin uzmanlık konusunda karşılıklı güven ilişkisi içinde bulunmaları	(Y4)
	Okulun ortak amaçlarının net bir şekilde ifade edilmesi	(Y2, Ö4, Ö9, Ö11)
	Görev ve sorumlulukların net bir şekilde ifade edilmesi	(Y2, Ö7, Ö9, Ö11)
	Kararlar alınırken fikir alışverişinde bulunulması	(Y1, Y4, Y5, Y7, Y12, Ö1, Ö2, Ö3, Ö6)
	Yenilikçi fikirlere açık olunması	(Ö1)
	Benmerkezci yaklaşımların ortadan kalkması	(Y6, Ö1, Ö2, Ö5, Ö8)
	Yöneticilerin hükmedici yönetim tarzını kullanmaması	(Y1, Y4, Y5, Y12, Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö8)
	İş yoğunluğu konusunda empati yapılması	(Y8, Y9, Ö2)
	Yönetimsel işler için iletişim kurulurken bireysel farklılıkların önemszenmemesi	(Ö4, Ö9)
Okul müdürünün müdür yardımcılarına sert davranmaması	(Y10, Ö2)	

Elde edilen analiz sonuçlarına göre, okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarını önlemeye yönelik yapılması gerekenler teması; çatışma yönetiminin bilinmemesi ile ilgili alınacak önlemler, görev ve sorumluluklar ile ilgili alınacak önlemler ve iletişim ile ilgili alınacak önlemler alt temalarından oluşmaktadır.

Çatışma yönetiminin bilinmemesi ile ilgili alınacak önlemler alt temasının içeriğinde; çatışma yönetimi ile ilgili yöneticilere verilecek eğitimler, çatışmaların her zaman zararlı olduğu düşüncesinin önlenmesi, çatışmaların fırsata dönüştürülmesi, yöneticilerin çatışma konusunda donanımlı yetiştirilmesi kategorilerine ulaşılmıştır. Bu konuda aşağıda bazı yönetici ve öğretmenlerin görüşleri doğrudan verilmiştir:

...müdür yardımcılarının çatışma ile ilgili en zayıf yönü, kriz yönetimini bilmemeleri. En ufak bir anlaşmazlık yaşadığımızda bu durumu fırsata çevirmeyi bilmiyorlar ve çekişmeler devam ediyor. Bazen bu çekişmeler çok uzuyor ve çözümlenemez bir hale geliyor(Y3).

...aslında aramızda yaşadığımız anlaşmazlıkların çoğu okulun yararı ile ilgili durumlar. Sadece farklı şeyler düşündüğümüz için tartışıyoruz bazen. Bu anlaşmazlıkların okulun gelişimine katkı sağladığını bilsek, olaylara daha yapıcı bakarız(Y7).

...çatışmaların önlenmesi konusunda, yöneticilerin eğitim almaları gerekir. Ayrıca saygı, hoşgörü, empati, farklı fikirlere açık olunması çatışmaları yok etme konusunda önemlidir(Ö2).

...aslında yöneticilerin, anlaşmazlıkların bir okul için kazanç olduğunu özümsemeleri gerekir. Çünkü yaşanan anlaşmazlıklar sayesinde sorunlar çözümlenebilir, daha sağlıklı kararlar alınabilir. Yöneticilerin, özellikle de de okul müdürlerinin çatışma yönetimi bakımından eğitimi önemlidir(Ö12).

Görev ve sorumluluklar ile ilgili alınacak önlemler alt temasının içeriğinde; görev ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmesi, iş bölümünün adaletli yapılması, ortak amaçların net bir şekilde belirlenmesi, yönetsel işler ile ilgili planlamanın zamanında yapılması, evrak işlerinin azaltılması, üst kurumlardan beklenen acil işlerin azaltılması, yöneticilerin görev bilincine sahip olmaları, yöneticilerin uzmanlık konusunda karşılıklı güven ilişkisi içinde bulunmaları kategorilerine ulaşılmıştır. Bu konuda aşağıda bazı yönetici ve öğretmenlerin görüşleri doğrudan verilmiştir:

...yapılacak işlerde görevleri net şekilde belirlediğimizde herhangi bir tartışma yaşamıyoruz. Görevini bilen yönetici, eğer görev bilincine sahipse zaten işler aksamıyor. Fakat görev bilinci yoksa, yapılmayan görevler için tartışmalar yaşayabiliyoruz (Y2).

...üst kurumlardan gelen yazılar ve bizden beklenen resmi yazışmalar işimizi çok yoğun hale getiriyor. Şöyle ki bazen okulumuzun kendi işlerine yetişemiyoruz. Yoğun olunca haliyle iş stresimiz de artıyor. Bu stres bazen yönetici arkadaşımızla ilişkimize yansıyor. Bu sebeple üst kurumlardan gelen ve ortak amaçlarımızdan uzak olan beklentiler ve yazışmalar mutlaka azaltılmalıdır (Y9).

...okuldaki öğretmenler arasında olduğu gibi, yöneticiler arasında da bireysel farklılıklar çok fazla. Bazen yöneticiler farklı amaçları, okulun ortak amaçlarından üstün tutuyorlar, farklı amaçları önemsiyorlar. Bence birlik ve takım ruhu oluşması için, amaçlarını net bir şekilde belirlemeleri gerekir (Ö9).

...okullarda yöneticilerin ortak amaçlara yoğunlaşmaması, farklı amaçlar için uğraşmak istemeleri, farklı şeyleri önemsemeleri ve peşine düşmeleri anlaşmazlıkları doğurur. Yöneticilerin bir araya gelip birbirlerine ortak amaçları ifade etmeleri, fikir birliğine sahip olmaları çatışma yaşanmaması için önemli (Ö11).

İletişim ile ilgili alınacak önlemler alt temasının içeriğinde; okulun ortak amaçlarının net bir şekilde ifade edilmesi, görev ve sorumlulukların net bir şekilde ifade edilmesi, kararlar alınırken fikir alışverişinde bulunulması, yenilikçi fikirlere açık olunması, benmerkezci yaklaşımların ortadan kalkması, yöneticilerin hükmedici yönetim tarzını kullanmaması, iş yoğunluğu konusunda empati yapılması, yönetsel işler için iletişim kurulurken bireysel farklılıkların önemsenmemesi, okul müdürlerinin müdür yardımcılarında sert davranmaması kategorilerine ulaşılmıştır. Bu konuda aşağıda bazı yönetici ve öğretmenlerin görüşleri doğrudan verilmiştir:

...biz yöneticilerin kararları alırken, mutlaka paydaşlarımızla iletişime geçerek, onlarla istişare yapmamız gerekir. Tek başına karar almak, kuruma fayda sağlamaz, çalışanları değersiz hale getirir, okulu geliştirmez (Y1).

...görevler doğru, adaletli şekilde dağıtıldığında ve her kes görev bilinci ile çalıştığında çatışmalar önlenecektir. Çatışmalardan fayda sağlamak için de yöneticilerin karşı fikirlere açık olması gerekir. Daha farklı bakış açılarıyla sağlıklı kararlar almak yönünden çatışmalar olumlu hale getirilebilir (Y5).

...yöneticiler arasında çatışmalar yaşanmaması için öncelikle okul müdürlerinin her şeyi ben bilirim, hep benim dediği olur tavrından vazgeçmesi gerekir. Okul müdürü farklı fikirlerle, yeniliklere açık olmalıdır (Ö1).

...okullarda yöneticilerin ortak amaçlara yoğunlaşmaması, farklı amaçlar için uğraşmak istemeleri, farklı şeyleri önemsemeleri ve peşine düşmeleri anlaşmazlıkları doğurur. Yöneticilerin bir araya gelip birbirlerine ortak amaçları ifade etmeleri, fikir birliğine sahip olmaları çatışma yaşanmaması için önemli (Ö11).

Yöneticilerin çoğunluğu, yöneticilerin çatışma yönetimi konusunda gerekli bilgi ve donanıma sahip olmadıklarını düşünmektedir. Bu konuda hizmet içi eğitimlerin verilebileceği fikri de öne çıkmaktadır. Ayrıca yöneticilerin çoğunun çatışmaları bir tehlike olarak gördüğu, çatışmaların okulun gelişimi için bir fırsat olarak düşünülmesi gerektiğinin farkında olmadıkları anlaşılmaktadır. Çatışmaların önlenmesinde yönetsel görevlerde adaletli iş bölümü yapılması, görevlerin net şekilde belirlenmesi yönetici ve öğretmen görüşlerine göre önem arz etmektedir. Yönetici ve öğretmenlerin çoğu, okullarda evraklarla ilgili iş yükünün fazla olduğunu düşünmektedir. Özellikle üst kurumlardan beklenen acil yazıların, öğretmenlerden istenen evrakların, okullardaki iş yükünü arttırmakta olduğu görüşünün hakim olduğu anlaşılmaktadır. Bu iş yoğunluğunun yöneticiler arasında yüksek stres ve moral bozukluğuna sebep olurken, enerjinin de boşa harcandığı düşünülmemektedir. Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre çatışmaların önlenmesinde iletişim konusu önemlidir. Ortak amaçların, görev ve sorumlulukların net bir şekilde yöneticiler arasında ifade edilmesinin, kararlar alınırken, karşılıklı fikir alışverişiyle alınmasının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yöneticiler birbirleriyle iletişim kurarken karşılıklı saygı ilişkisinin, okul müdürlerinin müdür yardımcılarında sert tavırda bulunmalarının, iletişimde bireysel farklılıkların önemsenmemesinin doğru olacağı anlaşılmıştır.

Yönetici çatışmalarının öğretmenleri birçok farklı yönden etkilediği anlaşılmaktadır. Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının öğretmenlere etkisi teması ile ilgili elde edilen veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Okul Yöneticilerinin Kendi Aralarındaki Çatışmalarının Öğretmenlere Etkileri.

Alt Temalar	Kategoriler	Katılımcılar
Yönetici çatışmalarının öğretmenlerin motivasyonuna etkileri	Stres ve moral düzeyine etkileri	(Y1, Y2, Y3, Y4, Y5, Y6, Y7, Y12, Ö2, Ö3, Ö8, Ö9, Ö10)
	Sınıf ortamında derslerin işlenişine etkileri	(Y1, Y12, Ö1, Ö2, Ö4, Ö10)
	Öğrencilere etkileri	(Y1, Y12, Ö1, Ö2, Ö9, Ö10)
	Fiziksel ve ruhsal yıpranmalara sebep olması	(Y12, Ö1)
	Tükenmişliğe sebep olması	(Y6, Ö1, Ö6, Ö9, Ö10)
	Okula bağlılığa etkisi	(Y4, Y6, Ö3, Ö4, Ö7, Ö10)
	Enerjinin boşa tüketimine sebep olması	(Y1, Y6, Ö1, Ö2, Ö4, Ö6)
Yönetici çatışmalarının öğretmenlerin görev ve sorumlulukları üzerindeki etkileri	Gerginliğe ve negatif enerjiye sebep olması	(Y2, Y6, Y7, Y12, Ö3, Ö8, Ö9, Ö10)
	Yapılan işlerde tatminsizlik	(Y6, Ö1)
	Okul ile ilgili yapılması gereken görevlerin gecikmesi	(Y1, Y5, Y6, Y7, Y12, Ö5, Ö6, Ö9)
	Yapılacak işlerde yöneticiye güven eksikliği	(Y3, Ö9, Ö10)
	Yapılacak işlerde zaman kaybına sebep olması	(Y1, Y6, Y7, Y12, Ö5, Ö6, Ö9)
	Okulun verimliliğine ve gelişimine etkisi	(Y10, Ö6, Ö7, Ö10, Ö12)
	Okulun iş gücü devrine etkisi	(Y4, Ö7)
	İşlerin planlanamamasına sebep olması	(Y7, Ö6)
	İşler ile ilgili alınacak kararların gecikmesi	(Y1, Y5, Y6, Y7, Ö5, Ö6)
	Eşgüdüm eksikliği	(Y2, Y12, Ö3, Ö9)
	Ortak amaçların gerçekleştirilememesi	(Ö2, Ö6)
	İş düzensizliğine sebep olması	(Y7, Ö6)
Okul işlerinde iletişim kurulamamasından kaynaklanan bilgi eksikliğine sebep olması	Okul işlerinde iletişim kurulamamasından kaynaklanan bilgi eksikliğine sebep olması	(Y7, Ö6)
	Çalışma ortamının gerginliğine sebep olması	(Y1, Y2, Y3, Y5, Y6, Y12, Ö3, Ö8, Ö9, Ö10)
	Öğretmenler arası kutuplaşmalara sebep olması	(Y2, Y12, Ö3, Ö9, Ö10)
	Yöneticilerin öğretmenlere sert tavırlarına sebep olması	(Y3, Ö8)
	Öğretmenlerin görevler konusunda tutarsız olmasına sebep olması	(Y9, Ö12)

Elde edilen analiz sonuçlarına göre, yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının öğretmenlere etkileri teması; yönetici çatışmalarının öğretmenlerin motivasyonuna etkileri ve yönetici çatışmalarının öğretmenlerin görev ve sorumlulukları üzerindeki etkileri alt temalarından oluşmaktadır.

Yönetici çatışmalarının öğretmenlerin motivasyonuna etkileri alt temasının içeriğinde; stres ve moral düzeyine etkileri, sınıf ortamında derslerin işlenişine etkileri, öğrencilere etkileri, fiziksel ve ruhsal yıpranmalara sebep olması, tükenmişliğe sebep olması, okula bağlılığa etkisi, enerjinin boşa tüketimine sebep olması, gerginliğe ve negatif enerjiye sebep olması, yapılan işlerde tatminsizlik kategorilerine ulaşılmıştır. Bu konuda aşağıda bazı yönetici ve öğretmenlerin görüşleri doğrudan verilmiştir:

...şunu söylemeliyim ki, bir okul ortamının huzurlu olmasında, yöneticilerin iyi anlaşması, takım ruhuyla çalışmaları çok önemli. Okuldaki gerginliğin, çalışan personele kadar herkese yansımaları var. Yeri geliyor yaşadığımız stres, öğrenciye bile yansıyor. Tabii ki okulun en önemli paydaşları olan öğretmenlere yansımaları çok doğaldır. Bu sebeple yöneticiler, kendi problemlerini okuldaki iş ve işlemlere yansıtılmamalıdır. Olumsuz olacak her türlü anlaşmazlığı okulun yararına çevirmeye çalışmalıdır (Y2).

...aramızda yaşadığımız çatışmaları elbette öğretmenlere olumsuz etkileri olacaktır. Okul müdürü olarak bizizat yaşadığım olayda, iki kadın müdür yardımcım, aralarında anlaşmazlık yaşıyorlardı. Bu onların görevlerini yaparlarken stresli ve üzgün olmalarına sebep oldu. Öğretmen arkadaşlarımla işleri hallederken daha sert ve stresli olduklarına şahit oldum ve hatta bazı öğretmenlerden bu konu ile ilgili müdür yardımcılarım için şikâyet aldığım bile oldu. Bu durum okuldaki güven ortamını zedeler (Y3).

...yöneticilerimiz anlaşamadıklarında bunu neredeyse ilk hissedilen biz oluyoruz. Durum yüzlerine yansıyor. Hatta aynı ortamda birbirleriyle konuşmadıklarına, birbirlerine söylemek istedikleri şeyleri bizim aracılığımızla, bize söylemeye çalışmaları hiç doğru olmuyor. Asıl yapmamız gereken işlere değil de böyle şeylere enerji harcamak, öğrenciye bile yansıyor çünkü kafamızda böyle şeylerle derse girmek bizi ruhsal olarak da yıpratıyor, işimizde tatmin olmamıza da yol açıyor (Ö1).

...okul ortamında, tüm çalışanlar arasında dayanışma olmadığında, birlik beraberlik bulunmadığında, iş ortamı keyifsiz bir hal alıyor. Bu keyifsizlik işimize yarıyor, verim düşüyor. Öğrencilere karşı da bazen, okuldaki olumsuz havadan dolayı tahammülümüz bile azalıyor. Yöneticiye etkileşim, dayanışma, beraberlik bakımından güvenemediğimizde, okul iklimi bozuluyor (Ö9).

Yönetici çatışmalarının öğretmenlerin görev ve sorumlulukları üzerindeki etkileri alt temasının içeriğinde; okul ile ilgili yapılması gereken görevlerin gecikmesi, yapılacak işlerde yöneticiye güven eksikliği, yapılacak işlerde zaman kaybına sebep olması, okulun verimliliğine ve gelişimine etkisi, okulun iş gücü devrine etkisi, işlerin planlanamamasına sebep olması, işler ile ilgili alınacak kararların gecikmesi, eşgüdüm eksikliği, ortak amaçların gerçekleşmemesi, iş düzensizliğine sebep olması, okul işlerinde iletişim kurulamamasından kaynaklanan bilgi eksikliğine sebep olması, çalışma ortamının gerginliğine sebep olması, öğretmenlerin fikirlerini daha rahat bir şekilde dile getirebilmeleri, öğretmenler arası kutuplaşmalara sebep olması, yöneticilerin öğretmenlere sert tavırlarına sebep olması, öğretmenlerin görevler konusunda tutarsız olmalarına sebep olması kategorilerine ulaşılmıştır. Bu konuda aşağıda bazı yönetici ve öğretmenlerin görüşleri doğrudan verilmiştir:

...yönetici çatışmaları elbette öğretmenleri de etkiler. Her şeyden önce okuldaki huzur ortamı kaybolur. Öğretmenler huzursuz ve stresli bir ortamda derse girdiklerinde, bu huzursuzluk öğrenciye de yansır. Görevler noktasında, işler aksayacağından, öğretmenlerle ilgili işlerde boşa zaman kaybı söz konusu olur (Y1).

...okul müdürü olarak yaşadığım stres, iki müdür yardımcımın birbirleriyle iletişimi koparması yüzünden çok büyüktü. Ne kadar bu durumu öğretmenlere belli etmemeye çalışsam da, bu huzursuzluk onları da etkiledi. Her şeyden önce yapılacak görevlerde aksamalar, gecikmeler olduğu için, öğretmenlerde stres ve moral bozukluğu yarattı. Okul müdürü olarak benim açımdan olumlu yanı şöyle oldu. İki müdür yardımcım, daha iyi olabilmek, benim gözüme girebilmek için bir rekabete girdiler. Bu çatışmanın tek olumlu yönü bu olmasına rağmen, hiç olmamasını tercih ederdim (Y5).

...görev yaptığım eğitim kurumunda, yöneticilerimizin yaşadığı şahsi sorunlar bizi moral yönünden çok etkiledi. Ego, kıskançlık, çekememezlik gibi eğitim öğretim ortamına yakışmayacak tarzda olumsuz durumlar yaşadık. Özellikle şahsi problemlerin ortak amaçlarımızın çok çok önüne geçtiğine tanık olduk. Asıl işimizi öğrenci yetiştirmekken, suratı asık yöneticiler verimimizi düşürdü. Birbirine saygılı davranmayan yöneticilerimiz yüzünden okula bağlılığımız azaldı (Ö2).

...yönetici çatışmaları, belirli sınırlara kadar normal kabul edilebilir. Fakat bu çatışmalar eğitim öğretim ortamına zarar verecek boyutlara ulaşabiliyor. O zaman tüm paydaşları ekiliyor. Her şeyden önce okuldaki işler aksıyor ve gecikiyor (Ö5).

Yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarının öğretmenlerin stres düzeyini arttırdığı ve moral bozukluğu ile çalışma ortamında gerginlik yarattığı anlaşılmaktadır. Bu gerginliğin boşa enerji harcanmasına ve zamanla tükenmişliğe sebep olacağı görölmektedir. Ayrıca huzursuz bir ortamda derse giren öğretmenin ders içi performansının etkilendiği ve bu durumun öğrencilere yansımalarının olacağı düşünölmektedir. Yönetici çatışmalarının öğretmenlerin görev ve sorumluluklarına etkileri konusunda yönetici ve öğretmen görüşlerine bakıldığında ise; çoğunlukla bu çatışmaların okuldaki işleri geciktireceği ve aksatacağı görüşü hakim olmaktadır. Dolayısıyla bu durumun okulun gelişimine ve verimliliğine etki edeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca işlerin zamanında planlanmamasının, iş düzensizliğinin, eşgüdüm eksikliğinin zamanla okulda iş gücü devrini arttıracacağı düşünölmüştür. Yöneticiler arasında eşgüdüm olmayacağından, öğretmenlerin de görevlerinde tutarsızlıklar göröleceği, aralarında kutuplaşmalar olacağı ve bu durumun okulda birlik beraberliği olumsuz yönde etkileyeceği anlaşılmıştır. Yöneticiler arasında yaşanan çatışmaların tek olumlu tarafı olarak bildirilen görüşe göre; öğretmenler yöneticilerin çatıştıkları ortamda bu durumdan cesaret alarak, fikirlerini özgürce söyleme fırsatı bulabileceklerdir. Bu görüşe göre her zaman aralarında anlaşılan yöneticiler, öğretmenlerden gelen ve kendilerine zıt olarak ifade edilen farklı görüşlere açık olmak istemeyebileceklerdir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının nedenleri nelerdir?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular; görev ve sorumluluklardan kaynaklanan çatışma nedenleri, amaç, fikir ve görüş ayrılıklarından kaynaklanan çatışma nedenleri ve iletişimden kaynaklanan çatışma nedenleri olmak üzere üç alt tema olarak belirlenmiştir.

Görev ve sorumluluklardan kaynaklanan çatışma nedenlerinden birincisi, iş bölümünün adaletli yapılmamasıdır. Yöneticiler arasında, yapılacak işlerin adaletli olarak dağıtılmaması, bazı yöneticilere fazla yük yüklemektedir. İş yükü fazlalığı bulunan yönetici, yüksek stres ve moral bozukluğu yaşamakta, bazı durumlarda görev yetiştirmemesine bağlı olarak yöneticiler arasında anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. İkincisi; iş yoğunluğudur. Özellikle öğretmen ve öğrenci potansiyeli fazla olan eğitim kurumlarında iş yoğunluğu ve yönetici sorumluluğu fazladır. İş yoğunluğu sebebiyle yapılacak işlerin aksaması ve yetiştirilmesinde zorlanması sonucu yöneticiler arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Üçüncüsü; görev ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmemesidir. Görev ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmemesi, yöneticiler arasında görev karmaşasına sebep olmaktadır. Her yöneticinin görev alanının net belirlenmemesi sonucu, birbirlerinin görev alanlarına müdahale etmeleriyle çatışmalar yaşanmaktadır. Dördüncüsü; yönetsel işlerin iyi planlanmamasıdır. Bu durum işlerin düzenli ve zamanında yürütölmesine engel teşkil etmektedir. Ayrıca işlerle ilgili zamanında ve doğru planlama yapılmadığında, boşa zaman kaybı ve iş gecikmeleri yaşanmakta ve bu durum çatışmalara yol açmaktadır. Beşincisi; evrak işlerinin fazlalığıdır. Yöneticilere fazlasıyla yüklenen evrak işleri, okullardaki asıl amaçlara odaklanmayı güç hale getirirken, evraklara bağlı iş yoğunluğundan dolayı, yöneticiler arasındaki anlaşmazlıkları da arttırmaktadır. Altıncısı; üst kurumların yapılmasını beklediği acil işlerden kaynaklanan iş yoğunluğudur. Yönetici görüşlerine göre, üst kurumlardan son dakikada gelen ve acil yapılması istenen işler, yetişmesi gereken yazılar, yöneticilerde yüksek stres yaratmakta ve zaman zaman aralarında gerilime sebep olmaktadır. Yedincisi; en iyi yönetici olmak için edilen olumsuz rekabettir. Yöneticiler arasında kıskançlık gibi sebeplerden dolayı en iyi olma ve kendini ön plana çıkarma gereği hissedenden, bu sebeple diğer yöneticinin görev alanına girerek okul müdürünün gözüne girmeye çalışan yöneticilerin yarattığı olumsuz rekabet, çatışmalara sebep olmaktadır. Sekizincisi, yönetsel görevlerin ihmal edilmesidir. Bazı yöneticiler, kendilerine verilen görev ve sorumluluk konusunda gerekeni yapmamakta, bu durum okuldaki işleri aksatırken, diğer yöneticilere fazla yük bindirmektedir. Bu dengesizlik de yönetici çatışmalarına sebep olmaktadır. Dokuzuncusu; okul müdürlerinin müdür yardımcılarında sert davranmasıdır. Bazı okul müdürleri, müdür yardımcılarını ile kurdukları bireysel iletişim ortamlarında ya da kurul toplantısı gibi öğretmenlerin bulunduğu ortamlarda müdür yardımcılarında azarlar şekilde sert bir tavırla konuşmaktadır. Bu durumu kabul etmek istemeyen müdür yardımcılarını ile okul müdürleri arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Onuncusu; uzmanlığa güvenin eksikliğidir. Birbirlerinin uzmanlığına güvenmeyen yöneticilerin, birbirlerinin görev alanlarına müdahale etmeleriyle çatışmalar yaşanmaktadır. On birincisi; çatışma yönetiminin bilinmemesidir. Mevcut sorunların erken fark edilerek çözümlenmemesi, çatışmaların her zaman olumsuz olarak görölmesi ve çatışmaların okulun yararına dönüştürölmemesi, yöneticiler arasındaki çatışmaların büyümesine ve bazı olumsuzlukların yaşanmasına sebep olmaktadır. Yöneticilerin çatışma yönetimi konusunda gerekli donanıma sahip olup, çatışmaları okulun gelişmesine katkı sunacak şekilde dönüştürmesi önemlidir. Sonuncu

neden ise; eşgüdüm eksikliğidir. Yöneticilerin okulun amaçları ve işleri konusunda takım ruhu, birlik beraberlik ve dayanışma içinde olmaları çatışmaları önlemektedir.

Amaç, fikir ve görüş ayrılıklarından kaynaklanan çatışma nedenlerinden ilki; kendi fikrini kabul ettirmeye çalışma ve baskı kurmadır. Kendi amaçlarını kurum amaçlarından üstün gören yöneticiler, diğer paydaşlarla anlaşmazlık yaşamaktadır. Ayrıca kendi fikirlerinden başka fikirleri önemsemeyen, değer vermeyen, kendi düşüncesini kabul ettirmeye çalışan, hükmedici yönetim tarzını benimseyen yöneticiler ile diğer yöneticiler arasında çatışmalar yaşanmaktadır. İkincisi; yenilik ve değişime kapalıdır. Yöneticilerin, içinde bulunduğumuz çağın gereklerine göre yeniliklere ve değişime açık olması gerekir. Yeniliği özümseyemeyen yöneticiler, eğitim kurumunun gelişimine engel olmaktadır. Üçüncüsü; amaç farklılığıdır. Okulun gelişimi ve verimliliği, paydaşların ortak amaçlar etrafında buluşmalarına bağlıdır. Ortak amaçlar etrafında eşgüdümü sağlayamayan ve kişisel amaçlarını, kurumun amaçlarından üstün tutan yöneticilerin varlığı, anlaşmazlıklara sebep olmaktadır. Dördüncüsü; öğrenci kıyafeti, saç düzeni gibi konularda hassasiyettir. Yöneticilerin hassas olduğu durumların farklılık göstermesi, bu hassasiyetlerin ortak amaçların önüne geçmesi çatışmalara sebep olmaktadır. Örneğin; öğrenci kıyafeti, saç düzeni gibi konularda gereğinden fazla hassas davranan bir okul müdürünün aynı hassaslığı diğer yöneticilerden de beklemesi çatışmalara neden olmaktadır. Beşinci bulgudaki gibi ortak amaçlar net şekilde belirlenmediğinde, farklı amaçlar ve hassaslıklar görülebileceğinden çatışmalar da kaçınılmaz olacaktır. Son olarak belirlenen çatışma nedeni ise; kişilik özellikleridir. Her eğitim örgütünde olduğu gibi farklı eğitim, donanım, duygu durumu gibi kişisel özelliklere sahip yöneticilerin varlığı da anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Bu gibi bireysel farklılıklara, eğitim kurumunun ortak amaçlarından uzaklaşacak şekilde anlam yüklenmesi, çatışmaları kaçınılmaz hale getirmektedir.

İletişimden kaynaklanan çatışma nedenlerinden birincisi; paydaşlar ile fikir alışverişi yapılmamasıdır. Fikir alışverişinde bulunmadan karar almak yani demokratik olmayan bir yönetim anlayışını benimsemek, paydaşların kendini değersiz ve gereksiz hissetmelerine sebep olmaktadır. İkincisi; ortak amaçların net bir şekilde ifade edilmemesidir. Eğitim kurumunun ortak amaçları ve yapılacak işlemler, yöneticilerin bir araya gelerek, olumlu iletişim kanallarıyla, net bir şekilde ifade edilmediğinde, amaçlardan habersiz yalnızca verilen görevlerin yerine getirilmesine sebep olmaktadır. Bu durum eğitim kurumlarında asıl yapılması gerekenin özümsemesine engel olurken, ortak amaçları gerçekleştirmeye çalışan yöneticiler ve diğerleri arasında anlaşmazlıklar kendini göstermektedir. Üçüncüsü; görev ve sorumlulukların net bir şekilde ifade edilmemesidir. Yöneticiler arasında iş bölümü yapılırken ya da okulda yapılması gereken ortak işlerde, yöneticilerin bir araya gelerek görev ve sorumlulukları görüşüp net bir şekilde ifade etmeleri çatışmaları önleyebilmektedir. Dördüncüsü; yüksek stres ve moral bozukluğudur. Eğitim kurumlarındaki iş yoğunluğunun etkisiyle yaşanan yüksek stres ve moral bozukluğu çatışmaları tetiklemektedir. Beşincisi; ben merkezci yaklaşımlardır. Egosu yüksek, ben ne dersem o olur anlayışında ve yalnızca kendi fikirleriyle hareket etmek isteyen yöneticilerin varlığı, eğitim öğretim ortamını germekte, diğer yöneticilerin kendisini değersiz hissetmesine ve kuruma bağlılığının azalmasına sebep olmaktadır. Altıncısı; iş yoğunluğu konusundaki empati eksikliğidir. Özellikle okul müdürlerinin, müdür yardımcılarının görev ve sorumluluk yüklerken, gerçekleştirilebilme konusunda empati kurmadan iş yüklemesi, bu yoğun işlerin zamanında bitirilmesini bekleyip, bitirilmediğinde memnuniyetsiz tavırlar sergilemesi, müdür ve müdür yardımcılarının çatışmalara sebep olmaktadır. Son olarak; kişilik özellikleri nedeniyle iletişim eksikliğidir. Okullarda bireysel farklılıklar sebebiyle, paydaşlarının birbirleriyle iletişim kurmak istememesi, birbirlerinin görüşlerine, donanımlarına, duygu durumlarına önem vermemesi, eğitim kurumlarında birlik ve beraberliği bozmakta, yöneticilerin eşgüdüm içinde çalışmamasına ve dolayısıyla anlaşmazlıklara neden olmaktadır.

Araştırmanın birinci alt problemi ile ilgili ulaşılan bulgulara bakıldığında, eğitim kurumlarında, özellikle evrak işleri ve üst kurumlardan beklenen yazılar iş yoğunluğunu arttırmakta ve bu durum yöneticiler arasında iş yetiştirmeye çalışmaktan doğan yüksek strese bağlı çatışmalar meydana getirmektedir. Ayrıca aynı eğitim kurumunda görev yapan yöneticiler arasında, kıskançlık sebebiyle, ortak amaçlardan uzaklaşarak olumsuz rekabet içerisine girilmesi kutuplaşmalara varacak kadar büyük sorunlara sebep olabilmektedir. Yöneticilerin birbirlerinin uzmanlığına güvenmeyip, birbirlerinin görev alanlarına girmeleri, okul müdürlerinin gerek birebir iletişimde, gerekse kurul toplantıları gibi ortamlarda müdür yardımcılarının azarlar şekilde sert davranışları, okul müdürlerinin iş yoğunluğuna bağlı olarak empati yapmayı, her işin anında gerçekleşmesini beklemeleri ve yetişmeyen işlerde gerilim yaratmaları da yöneticiler arasında çatışma meydana getirmektedir.

Konu ile ilgili alanyazında yapılan araştırmalarda da benzer bulgulara rastlanmıştır. Bayar (2015) tarafından, "Bir örgüt olarak okulda meydana gelen çatışma nedenleri ve çözüm yollarına yönelik okul

müdürlerinin görüşleri “adlı araştırma makalesinde, çalışmaya katılan okul müdürleri çatışmaların sebepleri ile ilgili; iletişim sorunları, kaynak sınırlılığı, ortak amaçların olmaması, örgütün büyüklüğü, yönetim şeklindeki farklı uygulamalar, statü, rol ve bireysel farklılıklar şeklinde görüş bildirmişlerdir. Ceylan vd., (2011) tarafından “Çatışmanın Sebepleri ve Yönetimi” adlı araştırma makalesinde çatışmaların en büyük sebebinin görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik olduğu tespit edilmiştir. Örgüt büyüdükçe görev, yetki ve sorumluluklar artmakta, yeterli görev dağılımı yapılamadığında meydana gelen karmaşıklık sebebiyle çatışmalar ortaya çıkmaktadır. En büyük ikinci sebebinin ise iletişim eksikliği olduğu belirlenmiştir. Şendur (2006) tarafından “Örgütsel Çatışma ve Çatışma Yönetimi (Mersin ili örneği)” adlı yüksek lisans tezinde, örgütlerde yaşanan çatışmaların temeline inilerek altta yatan sebeplerin neler olduğu araştırılmıştır. Örnek olaylar sonucu ortaya çıkan sonuçlar göstermiştir ki, zamanında fark edilip çözümlenmeyen çatışmaların olumsuz sonuçları giderek artmaktadır. Çatışmaların analizi ve yönetimi konularında yeterince donanıma sahip olunmaması, bu sebeple çatışmaları çözmek için uygun yöntemin kullanılmaması çatışmaların en büyük sebeplerindedir. Özmen ve Aküzüm (2010) tarafından yazılan “Okulların kültürel yapısı içinde çatışmalara bakış açısı ve çatışma çözümünde okul müdürlerinin liderlik davranışı” adındaki araştırma makalesinde, okullarda çatışmalara genellikle iyi gözle bakılmadığı, çatışmaların en çok kültürel nedenlerle çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazın incelendiğine yapılan araştırmalarda, bu araştırma ile benzer ve yönetici çatışmalarının sebepleri olarak; iletişim sorunları, görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik, adaletli görev dağılımı yapılmaması (Eşitsizlik), yönetsel görevlerin ihmal edilmesi (Disiplinsizlik), ortak amaçların olmaması, örgütün büyüklüğü, yönetim şeklindeki farklı uygulamalar, statü, rol ve bireysel farklılıklar, yenilik ve değişime kapalılık çatışmaların analizi ve yönetimi konularında yeterince donanıma sahip olunmaması çatışma sebepleri olarak rastlanılan bulgulardandır. Ayrıca alanyazındaki araştırmalarda, bu araştırmadan farklı olarak yöneticilerin çatışma nedenlerinin arasında kaynakların sınırlılığı ve kültürel nedenler ve kişisel çıkarların da olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Yapılan araştırmada ise, alanyazındaki araştırmalardan farklı olarak; evrak işlerinin fazlalığı, üst kurumların yapılmasını istediği acil işlerden kaynaklanan iş yoğunluğu, kıskançlık sebebiyle en iyi yönetici olmak için edilen olumsuz rekabet, okul müdürlerinin müdür yardımcılara sert davranması, uzmanlığa güvenin eksikliği, iş yoğunluğu konusunda empati eksikliği bulgularına ulaşılmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan, “Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarını önlemeye yönelik neler yapılmalıdır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular; çatışma yönetiminin bilinmemesi ile ilgili alınacak önlemler, görev ve sorumluluklar ile ilgili alınacak önlemler, iletişim ile ilgili alınacak önlemler olmak üzere üç alt tema olarak belirlenmiştir.

Çatışma yönetiminin bilinmemesi ile ilgili alınacak önlemlerden birincisi; çatışma yönetimi ile ilgili yöneticilere verilecek eğitimlerdir. İnsanın olduğu her yerde olduğu gibi eğitim kurumlarında da çatışmalar kaçınılmaz olduğundan, yöneticilerin çatışma yönetimi ile ilgili gerekli eğitimleri almaları, çatışmaları okulun yararına görerek fırsata çevirmelerinin sağlanması bakımından önemlidir. İkincisi; çatışmaların her zaman zararlı olduğu düşüncesinin önlenmesidir. Çatışmaları okul için her zaman tehlikeli gören ve ne olursa olsun bastırılması gerektiği fikrini taşıyan yöneticiler arasında çatışmalar devam etmektedir. Üçüncüsü; çatışmaların fırsata dönüştürülmesidir. Yöneticiler arasında farklı fikir ve bakış açıları, okulun verimliliği ve gelişimi konusunda fırsatlar yaratabilmektedir. Son olarak ise; yöneticilerin çatışma konusunda donanımlı olarak yetiştirilmeleridir. Yöneticilerin çatışma yönetimi konusunda gerekli eğitimi alarak görev başına gelmeleri gerekmektedir. Çatışma yönetimini bilmeyen yöneticilerin varlığı, okullardaki sorunları daha büyütme ve çözümlenemez bir hale getirmektedir.

Görev ve sorumluluklarla ilgili alınacak önlemlerden birincisi; görev ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmesidir. Görev ve sorumlulukların yöneticiler arasında net bir şekilde belirlenmesi, görev karmaşasından kaynaklanan çatışmaları önleyecektir. Görev sınırları çizildiğinde, görev alanına müdahale ortadan kalkmakta, görev sorumluluğu bilinci artmakta ve görev karmaşasının önüne geçilmektedir. İkincisi; iş bölümünün adaletli yapılmasıdır. Yöneticiler arasında iş bölümü adaletli olduğunda, iş yükü dengesizliğinden kaynaklanan çatışmaların önüne geçilecektir. Üçüncüsü; ortak amaçların net bir şekilde belirlenmesidir. Ortak amaçlarda buluşan yöneticiler arasında eşgüdüm sağlanarak, birlik olma ve takım ruhu bilinci oluşması ile çatışmaların önüne geçilebilmektedir. Dördüncüsü; yönetsel işler ile ilgili planlamanın zamanında yapılmasıdır. Zamanında planlanan işlerde gecikme ve aksama olmayacak, işlerin daha düzenli olması sağlanacaktır. Beşinci ve altıncı olarak; evrak işlerinin azaltılması ve üst kurumlardan beklenen acil işlerin azaltılması birlikte değerlendirildiğinde; okul yöneticilerinden yapılan her işin evrak ile belgelenmesi ve yazılara acil dönüş yapılması isteklerinin azaltılmasının, her kurumun iş yoğunluğunu

azaltarak, ortak amaçlara odaklanmanın sağlanmasında, ayrıca iş yoğunluğu sebebiyle yönetici çatışmalarının önlenmesinde önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yedincisi; yöneticilerin görev bilincine sahip olmalarıdır. Kendilerine verilen görevlerle ilgili sorumlulukları yerine getirme konusunda sıkıntı yaşamayan yöneticiler arasında çatışmalar önlenmektedir. Son olarak; yöneticilerin birbirlerinin uzmanlıkları konusunda karşılıklı güven ilişkisi içerisinde işleri yürütmelerinin çatışmaları önleyeceği sonucuna ulaşılmaktadır.

İletişim ile ilgili alınacak önlemlerden birincisi; okulun ortak amaçlarının net bir şekilde ifade edilmesidir. Yöneticilerin eğitim kurumlarının gelişimini sağlayabilmek amacıyla, ortak amaçlar etrafında buluşmaları gerekmektedir. Bu sebeple yöneticilerin iletişime geçerek, kurumun amaçlarını net bir şekilde ifade edip fikir birliği yapmaları, aralarındaki anlaşmazlıkların önüne geçilmesinde etkili olacaktır. İkincisi; görev ve sorumlulukların net bir şekilde ifade edilmesidir. Yöneticilerin görev ve sorumluluklar ile ilgili bir araya gelerek net sınırlar çizmeleri, görev karmaşasına sebebiyet vermeden işlerin yürütülmesini sağlayacaktır. Üçüncüsü; kararlar alınırken fikir alışverişinde bulunulmasıdır. Yöneticilerin okulun işleri ve sorunları ile ilgili aralarında fikir alışverişinde bulunmaları, birbirlerinin görüşlerine değer vermeleri, ortak akıl yoluyla sorunlara çözüm bulmaları çatışmaların önlenmesinde etkili olmaktadır. Dördüncüsü; yöneticilerin yenilikçi fikirlere açık olmasıdır. Karşılıklı konuşulup tartışılan yenilikçi fikirler, örgüte dinamizm katacak, örgütün gelişimine katkı sağlayarak, fikir ayrılığı yaşayan yöneticilerin olumsuz tutumlarına engel olacaktır. Beşincisi; ben merkezci yaklaşımların ortadan kalkmasıdır. Baskıcı ve hükmedici yönetim tarzının benimsenmemesi, özellikle okul müdürlerinin “benim dediğim olur”, “kararları ben alırım” şeklindeki yönetim anlayışından vazgeçmeleri çatışmaların yaşanmaması için önemli bir etkidir. Altıncısı; iş yoğunluğu konusunda empati yapılmasıdır. Yöneticiler arasında yapılan görev dağılımlarında, okul müdürlerinin empati kurarak, kısa sürede yetiştirilemeyecek işleri müdür yardımcılarında çok kısa sürede beklememesi ve yetişmeyen işlerde anlayışlı davranması doğru bir yaklaşım olmaktadır. Yedincisi; yönetsel işler için iletişim kurulurken bireysel farklılıkların önemszenmemesidir. Yöneticilerin fikir ayrılığına düştüğü ya da eğitim, donanım, duygu durumu gibi özellikleri bakımından kendilerine benzemeyen yöneticilerle yeterince iletişime geçmek istememeleri, okuldaki işlerin aksamasına sebep olacağı gibi anlaşmazlıkları da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple yöneticilerin okulun ortak amaçlarını ön planda tutarak, bireysel farklılıkları göz ardı etmeleri gerekmektedir. Son olarak ise; okul müdürlerinin müdür yardımcılarıyla iletişim kurarken gerek bireysel gerekse diğer çalışanların yanında sert tavırlarından vazgeçmeleri, ilişkilerde karşılıklı saygı ilişkisi kurulması çatışmaları önlemektedir.

Eğitim kurumlarında yöneticiler arasında doğru ve adaletli iş bölümü yapıldığında, işler zamanında planlandığında ve yöneticiler görev bilincine sahip olduklarında çatışmalar büyük ölçüde azalacaktır. Ayrıca okullarda evrak işi fazlalığı ve üst kurumların beklediği acil yazıların, iş yoğunluğunu fazlasıyla arttırması sebebiyle yüksek strese ve dolayısıyla yöneticiler arasında çatışmalara sebep olduğu için azaltılması faydalı olmaktadır. Bunun yanında okul müdürlerinin iş yoğunluğu konusunda empati yapmaları, yetişmeyen işler konusunda müdür yardımcılara sert davranma yoluna gitmemeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Yöneticilerin değişim ve gelişime açık olmaları, okulla ilgili kararlarda ben merkezci yaklaşımlardan uzak durmalarının ve paydaşlarla fikir alışverişi yapmalarının çatışmaların önlenmesinde faydalı olmaktadır. Ayrıca okulun ortak amaçlarına ulaşılması için eşgüdüm içerisinde çalışılması gerekirken, bu konuda bireysel farklılıkların önemszenmemesi gerekmektedir.

Konu ile ilgili alanyazında yapılan araştırmalarda da benzer bulgulara rastlanmıştır. Tüfekci (2018) tarafından “Örgütsel Çatışmanın Tükenmişliğe Etkisi: Bir Kamu Hastanesi Araştırması” adındaki araştırma makalesinde, iyi yönetilen çatışmaların tükenmişlik gibi çıkmazlara gidilmesini engelleyeceği, çatışma kaynağı olan unsurların bizzat yönetici tarafında tespit edilerek çözülmesi, iletişim süreçlerinin iyileştirilmesi gerektiği bulgularına ulaşılmıştır. Bayar (2015) tarafından, “Bir örgüt olarak okulda meydana gelen çatışma nedenleri ve çözüm yollarına yönelik okul müdürlerinin görüşleri” adlı araştırma makalesinde, okul müdürlerinin çatışmaları önlemeye yönelik uyguladıkları yöntemlerin en çoktan en aza doğru kaçınma, taviz verme, karşılıklı ödün verme, hükmetme-üstünlük kurma ve pazarlık şeklinde olduğu belirtilmiştir. Bunlarla birlikte araştırmada okul müdürlerine, çatışma yönetimi ile ilgili hizmet içi eğitim verilmesi, çatışmanın normal bir olgu olduğu fikrinin kazandırılması, çatışmada farklı yöntemlerin kullanılması ve çatışmalara karşı sabır gösterilmesi önerilerinde bulunulmuştur. Ceylan vd., (2011) tarafından “Çatışmanın Sebepleri ve Yönetimi” adlı araştırma makalesinde çatışmaları önlemek için, işlevsel çatışmalarda faydalanma yoluna gidilip, işlevsel olmayanların giderilmeye çalışılmasının bir yol olarak izlenebileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu konuda çalışanların görüşlerine başvurulabilmesi, maddi

imkanların iyileştirilmesi yoluna gidilmesi görüşleri ön plana çıkmıştır. Yaş ılerledikçe maddi imkanların iyileşmesi gerekliliği fikri, yaş azaldıkça ise çalışma ortamının güvenli hale getirilmesi fikri ağır basmaktadır. şendur (2006) tarafından “rgtsel çatışma ve atışma Yönetimi (Mersin ili rneği)” adlı yüksek lisans tezinde çatışmaların analizi ve yönetimi konularında yeterince donanıma sahip olunmasının, çatışmaları czmlenmek için uygun yöntemin kullanılmasının çatışmaları önlemede etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Çatışma konusunda örgüt çalışanlarının eğitilmesinin, yeterli donanıma sahip olmalarının sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Kapıcı ve Radmard (2016) tarafından yazılan “Eğitim rgtlerinde çatışma ve çatışma yönetimi üzerine bir araştırma (İzmir Balçova rneği) adlı araştırma makalesinde, çatışmaların yönetilmesi konusundaki en büyük etkenin yöneticiler olduğu, çatışmaların önlenmesinde yönetici ve öğretmenlerin kendi aralarında iş birliği ve uyum içinde olmaları gerektiği, çatışmaları önlemede seminerlerin etkili olabileceği, kullanılan czm yollarının çalışanların yönlendirilmesi, teşvik edilmesi ve örgütsel bağlılığının oluşması bakımından önemli olduğu belirlenmiştir. zmen ve Aküzüm (2010) tarafından yazılan “Okulların kültürel yapısı içinde çatışmalara bakış açısı ve çatışma czmnde okul müdürlerinin liderlik davranışı” adındaki araştırma makalesinde, çatışmaların önlenmesinde okul müdürlerinin en ck “uzlaşma” ve “tümleştirme” çatışma yaklaşımlarını kullandıkları, daha az sayıda “hükmetme” ve “kaçınma” stratejilerini kullandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Alanyazında yapılan araştırmalarda, bu araştırma ile benzer olarak, yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarının önlenmesi için yapılması gerekenler ile ilgili; çatışma yönetimi ile ilgili yöneticilere eğitimler verilmeli, yeterli donanıma sahip olmaları sağlanmalı, çatışmaların her zaman zararlı olmadığı fikri kazandırılmalı, uygun çatışma yöntemlerinin kullanılması sağlanmalı, çatışmalardan faydalanma yoluna gidilmeli, görev ve sorumluluklar net bir Şekilde belirlenmeli, iş bölümü adaletli yapılmalı, ortak amaçlar net bir Şekilde belirlenmeli, yenilikçi fikirlerle açık olunmalı, iletişim süreçleri iyileştirilmeli, yöneticilerin kendi aralarında eşgüdüm içinde olmaları sağlanmalı bulguları elde edilmiştir. Ayrıca bu çalışmadan farklı olarak alanyazında çatışmalara karşı sabır gösterilmesi, maddi imkanların iyileştirilmesi ve çalışma ortamının güvenli hale getirilmesi bulgularına rastlanmıştır. Yapılan araştırmada ise, alanyazındaki araştırmalardan farklı olarak ulaşılan bulgular; yönetsel işler ile ilgili planlamalar zamanında yapılmalı, evrak işleri ve üst kurumlardan beklenen acil yazı işleri azaltılmalı, yöneticiler görev bilincine sahip olmalı, yöneticiler uzmanlık konusunda birbirlerine güvenmeli, ben merkezci yaklaşımlar ortadan kalkmalı, iş yoğunluğu konusunda empati yapılmalı, okul müdürleri müdür yardımcılarında sert davranmamalı bulgularındır.

Araştırmanın nc alt problemi olan, “Okul yöneticilerinin kendi aralarındaki çatışmalarının öğretmenlere etkisi nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular; yönetici çatışmalarının öğretmenlerin motivasyonuna etkileri ve yönetici çatışmalarının öğretmenlerin görev ve sorumlulukları üzerindeki etkileri olmak üzere iki alt tema olarak belirlenmiştir.

Yönetici atışmalarının öğretmenlerin motivasyonuna etkilerinden biri; stres ve moral düzeylerine etkisidir. Yönetici atışmalarının okulda yarattığı huzuruz ortam, öğretmenlerin morallerini olumsuz yönde etkilemekte, stres düzeylerini arttırmaktadır. Gergin iş ortamı ve aksayan işler sebebiyle öğretmenler fiziksel ve ruhsal yıpranmalar yaşamaktadırlar. Yüksek stres ve moral bozukluğu yaşayan yöneticiler, öğretmenlerle yaptıkları işlerde daha sert ve agrasif tavırlar sergileyebilmekte, bu durum ğretmen motivasyonunu bozmaktadır. Zamanla ğretmenlerde tükenmişlik meydana gelmekte, yapılan işlerde tatminsizlik kendini göstermekte ve enerji boşa harcanmaktadır. Öğretmenlerin motivasyonuna etkilerinden diğeri ise sınıf ortamında derslerin işlenişine ve öğrencilere etkileridir. Okuldaki yüksek stres ve üzüntü ortamında derse giren öğretmenlerin olumsuz enerjileri öğrencilere de yansımaktadır. Enerjinin boşa harcanması, ders işleyişine ve asıl amaç olan ğrenci yetiştirmeye odaklanılmasını gc hale getirmektedir. Zamanla okulun verimliliğinde azalma meydana gelmekte, okulun gelişimi olumsuz yönde etkilenmektedir.

Yönetici atışmalarının öğretmenlerin görev ve sorumlulukları üzerindeki etkilerinden birisi; okulla ilgili yapılması gereken görevlerin gecikmesidir. Çatışma yaşayan yöneticilerin aralarındaki iletişimin kopması sebebiyle yaşanılan görev karmaşası işleri geciktirmektedir. Dolayısıyla boşa zaman kaybı yaşanmakta, bu durum işler ile ilgili alınacak kararların gecikmesine sebep olmaktadır. Diğer bir etki, okuldaki işlerin planlanamamasıdır. Çatışma yaşayan yöneticiler arasında iletişim ve bilgi eksikliği olduğundan, planlanamayan işler düzensiz bir hal almaktadır. İşlerin düzensiz olması, eğitim kurumunda amaçları gerçekleştirmeyi zorlaştırmakta ve okulun verimliliğine ve gelişimine olumsuz yönden etki etmektedir. Eşgüdüm içerisinde çalışmayan yöneticiler ortak amaçlardan uzaklaşmakta ve okulda birlik, beraberlik ile dayanışma ortamı yok olmaktadır. Yönetici atışmalarının öğretmenler üzerindeki diğer etkisi, okul ortamında kutuplaşma meydana getirmesidir. Çatışan yöneticilerin bazı öğretmenleri kendi taraflarına

çekerek taraftar toplaması kutuplaşmalara sebep olmaktadır. Bu da gösteriyor ki; okuldaki mevcut sorunlara çözüm bulunamaması, başka sorunları doğurmaktadır. Bazı yönetici çatışmalarında, şahsi problemlerini kurumun ortak amaçlarının üzerinde tutan yöneticiler, diğer yönetici ile olumsuz yönde rekabet etmek ve kendini üstün göstermek adına öğretmenleri kullanmaktadır. Bazı öğretmenleri kendi tarafına çekmeye çalışarak, taraftar toplayan yöneticiler sayesinde, okul ortamında öğretmenler arasında da kutuplaşmalar meydana gelebilmektedir. Bu kutuplaşmalar birlik ve beraberliği, takım ruhunu ortadan kaldırarak zamanla okul iklimini çatışmacı hale getirmektedir. Kutuplaşmalar sebebiyle öğretmenler arasında birbirlerine karşı saygı azalmakta ve tahammülsüzlük artmaktadır. Etkileşim ve dayanışmanın eksik olduğu eğitim kurumunda bulunmak istemeyen öğretmenlerde aidiyet duygusu azaldığı için, eğitim kurumunun iş gücü devri artmaktadır. Bu durum eğitim öğretim faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Öğretmenlere bir diğer etkisi ise; görevler konusunda karmaşa yaşayan ve tutarsız davranan yöneticilerin bu durumlarının, öğretmenlerin kendi görevlerini yapmaları konusunda onlara örnek teşkil edecek olmasıdır. Yöneticilerin çatışmalarının fırsat bilinmesiyle, öğretmenler de bazı görevleri aksatma yoluna gidebilmektedirler. Son olarak yönetici çatışmalarının öğretmenler açısından faydalı olabileceğine dair bir bulguya rastlanmıştır. Bu çatışmalar sebebiyle öğretmenler fikirlerini özgür bir şekilde dile getirme fırsatı bulabilmektedirler. Her zaman fikir birliğine varan yöneticilerin varlığı, bazen öğretmenlerin kendi fikirlerini dile getirmesine engel olabilmektedir.

Yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmaları sonucunda iletişim ağının kopması sebebiyle işlerin planlanamaması, görevlerin ve alınacak kararların gecikmesi, bunlara bağlı olarak zaman kaybını da beraberinde getirecektir. Yüksek stres ve moral bozukluğu yaşayan öğretmenlerin okulda huzursuz ve gergin bir ortamda ders girdiklerinde, moral bozukluğu ve stresin ders işleyişine ve öğrencilere yansıtacağı anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin bu huzursuz ortamda çalışmak istememeleri, okulun iş gücü devrini arttırabilir. Ayrıca çatışma yaşayan yöneticiler, kendilerine taraftar toplamak için öğretmenleri kullanabilmekte ve bu durum okulda kutuplaşmalara sebep olmaktadır. Kutuplaşmalar eşgüdümü azaltacağından, okulun ortak amaçlara ulaşmasının zor olacaktır. Stres yaşayan yöneticilerin öğretmenlere sert tavırları ve öğretmenlerin de bu çatışmaları kullanarak görevlerinde tutarsız davranışlar sergileyebileceği düşünülmektedir. Yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarının öğretmenler üzerindeki olumlu etkisinin ise; öğretmenlerin yöneticilerin çatıştıkları ortamda bu durumdan cesaret alarak, fikirlerini özgürce söyleme fırsatı bulabildikleridir. Yani her zaman aralarında anlaşan yöneticiler, öğretmenlerden gelen ve kendilerine zıt olarak ifade edilen farklı görüşlere açık olmak istemeyebileceklerdir.

Konu ile ilgili alanyazında yapılan araştırmalarda da benzer bulgulara rastlanmıştır. Sütü (2007) tarafından “Örgütsel Çatışma ve İş gören Üzerine Etkileri” adındaki yüksek lisans tezinde, okullarda yaşanan çatışmaların, örgüt çalışanlarının iş doyumunu ve motivasyonunu azaltan, stresi arttıran bir kavram olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Kocabaş ve Karaköse (2005) tarafından yazılan “Okul müdürlerinin tutum ve davranışlarının öğretmenlerin motivasyonuna etkisi” adındaki araştırma makalesinde; okul yöneticilerinin davranış ve tutumlarının, çatışma yönetimlerinin, liderlik özelliklerinin öğretmen motivasyonuna anlamlı şekilde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Sözen (2002) tarafından “Okul Müdürlerinin Çatışma Yönetim Stilleri ve Bunun Öğretmenlerin Stres Düzeylerine Etkisi” adındaki yüksek lisans tezinde, okul müdürlerinin çatışma yönetim stilleri ve bu stillerin öğretmenler üzerinde yarattığı stresin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, yöneticilerin çatışma yönetim stillerinin, öğretmenlerde yarattığı stres düzeyine bakıldığında, en fazla stres yaratan davranışın, “Fikirlerini kabul ettirmek için baskı yapması” davranışı olduğu görülmüştür. En fazla stres yaratan yönetim stillerinin “hükmetme” ve en az stres yaratan yönetim stillerinin ise “uzlaşma” olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Tüfekçi (2018) tarafından “Örgütsel Çatışmanın Tükenmişliğe Etkisi: Bir Kamu Hastanesi Araştırması” adındaki araştırma makalesinde, örgütlerde grup içi, gruplar arası ve kişiler arası çatışmaların tükenmişlik boyutlarından birçoğunu etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca araştırma bulgularına göre, örgüt içindeki çatışmaların örgütü tehdit edecek birçok unsuru içinde barındırdığı, tehdit unsurlarının fırsata dönüştürülmemesi halinde örgüt çalışanlarını olumsuz yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. İyi yönetilen çatışmaların tükenmişlik gibi çıkmazlara gidilmesini engelleyeceği, çatışma kaynağı olan unsurların bizzat yönetici tarafında tespit edilerek çözülmesi, iletişim süreçlerinin iyileştirilmesi gerektiği bulgularına ulaşılmıştır. Ada vd., (2013) tarafından “Öğretmenlerin Motivasyon Etkenleri” adındaki araştırma makalesinde, öğretmenlerin motive olmaları ve başarıyı yakalayabilmeleri için, güçlü ve güven telkin edici yöneticilerin desteğine ve doyum verici insan ilişkilerine ihtiyaç duyulduğu bulguları elde edilmiştir.

Alanyazında yapılan araştırmalarda yöneticilerin kendi aralarındaki çatışmalarının öğretmenlere etkisi ile ilgili benzer bulgular; stres düzeylerini arttırması, motivasyonlarını azaltması, tükenmişliklerini arttırması, iş tatminlerini azaltması, okula bağlılıklarını azaltması, fiziksel ve ruhsal yıpranmalarına sebep olması, gerginlik, huzursuzluk ve negatif enerjiye sebep olması, enerjinin boşa harcanması, yöneticilere güven eksikliğine sebep olması, sınıf ortamında dersleri ve öğrencileri etkilemesi, iş gücü devri, okulun gelişimini engellemesi ve başarıyı azaltması, eşgüdüm eksikliği bulgularıdır. Yapılan araştırmada ise, alanyazındaki araştırmalardan farklı olarak; bilgi eksikliğine bağlı olarak işlerin gecikmesi ve zaman kaybı, işlerin planlanamaması ve kararların gecikmesi, öğretmenlerin fikirlerin daha rahat bir şekilde dile getirilebilmeleri, öğretmenler arasında kutuplaşmalara sebep olması, yöneticilerin öğretmenlere karşı sert tavırlarına sebep olması, öğretmenlerin görevleriyle ilgili tutarsız davranışlar göstermeleri bulgularına ulaşılmıştır.

Yaşanılan anlaşmazlıklarda, uygun çatışma yönteminin kullanılması için yöneticilere çatışma yönetimi ile ilgili hizmet içi eğitimler verilebilir. Okullarda evrak işlerinin ve üst kurumlardan beklenen yazı işlerinin azaltılması, yöneticilerin iş yükü sebebiyle yaşadıkları yüksek stres ve moral bozukluğunu azaltacağından, çatışmaların da azalmasında etkili olabilir. Okul müdürlerinin kendi fikirleriyle görev dağılımı yapmak yerine, diğer yöneticilerin de fikirlerini alarak, her yöneticinin daha yetenekli ve istekli olduğu işlere göre görev dağılımı yapması yaşanılan çatışmaları azaltabilir. Yöneticilere görevlerinde uzmanlıkları konusunda verilecek kapsamlı hizmet içi eğitim faaliyetleri faydalı olabilir. Yöneticilerin okulun işleri ve yapılması gereken görevlerle ilgili kendi aralarında sık sık ve düzenli toplantı yaparak fikir alışverişinde bulunmaları, öğretmenlerle ilgili olmayan yönetsel sorunları öğretmenlere yansıtmamaları, iletişim süreçlerinin iyileştirilmesi için yönetici ve öğretmenlere seminerler verilmesi uygun olabilir. Okul müdürlerinin, işlevsel olan çatışmaları fırsata çevirmesi, işlevsel olmayanları ise yok etmesinde büyük ölçüde sabırlı davranması faydalı olabilir. Okul ortamındaki huzursuzluğu, gerilimi azaltmak için ve öğretmenlerin düşen motivasyonlarını arttırmak için okul müdürlerinin önderliğinde belirli aralıklarla tüm okul çalışanlarının katılımıyla gerçekteşecek gezi, yemek, eğlence gibi organizasyonlar faydalı olabilir.

Etik Beyan

“Okul Yöneticilerinin Kendi Aralarındaki Çatışmalarının Nedenleri, Çatışmaların Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler ve Bu Çatışmaların Öğretmenlere Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 28.12.2021 tarih ve 2021/17 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Ada, ř., Akan, D., Ayık, A., Yıldırım, İ. ve Yalçın, S. (2014). Öğretmenlerin Motivasyon Etkenleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 151-166. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2834/38590>
- Avcı, A. (2020). Örgütlerde iç çatışmalar ve yönetimi . *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 6-17. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/55179/719183/>
- Aydın, M. (2018). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bayar, A. (2015). *Bir örgüt olarak okulda meydana gelen çatışma nedenleri ve çözüm yollarına yönelik okul müdürlerinin görüşleri*. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3): 130-141.
- Baygöl, B. ve İnam, Ö. (2006). *Kurum içi iletişim: çalışanların sağlıklı iş yaşamı beklentilerinin betimlenmesine yönelik bir çalışma*. 2. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu, 27-28 Nisan 2006 (s. 92-100). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Rektörlüğu.
- Büyüköztürk, ř., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, ř. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ceylan, A., Ergün, E. ve Alpkan, L. (2011). Çatışmanın sebepleri ve yönetimi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1(2): 39-50.
- Çetin, S. ve Polat, S. (2021). Ortaokul Öğretmenlerinin örgütsel adalet algı düzeyleri ile örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 171-182. doi: 10.33206/mjss. 800081/
- Eren, E. (2000). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım.
- Gürbüz, S. ve şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: SeçkinYayıncılık.
- Kapıcı, S. ve Radmard, S. (2016). Eğitim örgütlerinde çatışma ve çatışma yönetimi üzerine bir araştırma: İzmir Balçova örneği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 55-79.
- Karadeniz, B. C. ve Yavuz, C. (2009). Sınıf öğretmenlerinin motivasyonunun iş tatmini üzerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9): 507-509.
- Kocabaş, İ. ve Karaköse, T. (2005). Okul müdürlerinin tutum ve davranışlarının öğretmenlerin motivasyonuna etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1): 79-93.

- Korkmaz, M. (1994). *Örgütlerde çatışma ve nedenleri* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kreitner, R. ve Angelo, K. (2004). *Organizational behavior*. New York: Mcgraw Hill.
- Luthans, F. (1992). *Organizational behaviour* (Sixth Edition). New York: McGraw-Hill Inc.
- Özalp, İ. (2013). *Yönetim ve organizasyon*. (1.Baskı), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basım Yayım.
- Özmen, F. ve Aküzüm, C. (2010). Okulların kültürel yapısı içinde çatışmalara bakış açısı ve çatışma çözümünde okul müdürlerinin liderlik davranışı. *Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Elazığ*, 2(2) ISSN: 1309 -8012 (Online)
- Robbins, S. P. ve Timothy A. J. (2019). *Örgütsel davranış* (Çev: İnci Erdem). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Seval, H. (2006). Çatışmanın etkileri ve yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 245-254. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/manassosyal/issue/49951/640214>
- Sözen, D. (2002). *Okul müdürlerinin çatışma yönetim stilleri ve bunun öğretmenlerin stres düzeylerine etkisi* (Yüksek lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sütlü, T. (2007). *Örgütsel çatışma ve işgören üzerine etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şendur, F. E. (2006). *Örgütsel çatışma ve çatışma yönetimi* (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Şimşek, M. Ş. (2002). *Yönetim ve organizasyon* (7. Baskı). Konya: Günay Ofset.
- Tjosvold, D. (1989). Yöneticiler ve çalışanlar arasındaki karşılıklı bağımlılık ve güç: Lider ilişkisi üzerine bir çalışma. *Yönetim Dergisi*, 15(1), 49-62. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1177/014920638901500105>
- Tüfekci, N. (2018). Örgütsel çatışmanın tükenmişliğe etkisi: Bir kamu hastanesi araştırması. *Business and Economics Research Journal*, 9(2), 413-429.
- Yazıcı, H. (2009). Öğretmenlik mesleği, motivasyon kaynakları ve temel tutumlar: Kuramsal bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 33-46. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49070/626125>

EXTENDED ABSTRACT

When the conflicts in a school are not managed in a way that will ensure the development of the school, this affects the motivation and performance of the school staff negatively (Seval, 2006, p. 251). Conflicts between administrators that cannot be managed properly are reflected in the motivations of teachers, who are the most important factors in achieving the goals of educational institutions. The most important factor in the realization of common goals in the education and training environment, in cooperation with the administrators and parents, and in increasing the student's performance is the teacher. The most important task in increasing the motivation and success of teachers falls to the administrators. Managers should have an attitude towards increasing their commitment to their duties and the organization in influencing and directing the thoughts, feelings, value judgments, beliefs and behaviors of the personnel they manage (Aydın, 2018, p. 293). The duty of school administrators is to ensure that the educational institution in which he is the manager is managed in the best way in the realization of the common goals of education in a country's education policy. In this context, an effective manager should be an individual who can communicate effectively with the employees of the organization, be sensitive to their demands, be warm, supportive, helpful, and take care to communicate with a sense of sympathy. It is inevitable that the administrators, who follow a conflicting attitude among themselves, do not turn the disagreements between them into an opportunity and use the conflict in line with the interests of the organization, harm the current situation and future of the organization in the work and transactions in the educational institutions.

In order to realize the purpose of the research, phenomenology research design, interview and document analysis data collection method, which is one of the qualitative research designs that enable the understanding of the reasons behind human behaviors and social events, was used. The research was conducted with 12 school administrators (5 school principals, 7 assistant principals) and 12 branch teachers working in state secondary schools in Kocaeli province Izmit district, in the 2021-2022 academic year, by choosing according to the maximum diversity sampling from the purposive sampling method types. In order to collect data in the research, interviews were conducted with both school principals and assistant principals, and teachers with different branches and service periods were tried to be selected for the interview.

According to the results of the analysis obtained, the theme of the reasons for the conflicts of school administrators among themselves; The causes of conflict arising from duties and responsibilities, reasons of conflict arising from differences of purpose, ideas and opinions, and causes of conflict arising from communication are sub-themes. The theme of what should be done to prevent school administrators' conflicts among themselves; It consists of the sub-themes of measures to be taken regarding ignorance of conflict management, measures to be taken regarding duties and responsibilities, and measures to be taken

regarding communication. The theme of the effects of the conflicts among the administrators on the teachers; The effects of manager conflicts on teachers' motivation and the effects of manager conflicts on teachers' duties and responsibilities consist of sub-themes.

Unlike the studies in related spheres, this research conducts the reasons of conflicts among managers; The findings of the study revealed that the excess of paperwork, the workload caused by the urgent work required by the higher institutions, the negative competition to be the best manager due to reasons such as jealousy, the harsh behavior of the school principals to the assistant principals, the lack of trust in the expertise, the lack of empathy in the workload. Unlike the studies in related spheres, what needs should be done to prevent conflicts among managers: planning for managerial work should be done on time, paperwork and urgent clerical work expected from higher institutions should be reduced, managers should have a sense of duty, managers should trust each other in expertise, egocentric approaches should be eliminated. It has been found that empathy should be made about workload, school principals should not be harsh with vice principals. In contrast to research in the field, the study concluded that due to lack of knowledge, work is delayed and time is wasted, work cannot be planned and decisions are postponed, teachers can express ideas more comfortably, cause polarization between teachers, cause harsh attitude of administrators to teachers, demonstrate inconsistent behavior of decommunization in relation to their duties.

In the light of this information, in-service training on conflict management can be given to managers in order to use the appropriate conflict method in conflicts. Reducing the paperwork in schools and the writing work expected from higher institutions can be effective in reducing conflicts, as it will reduce the high stress and demoralization experienced by administrators due to the workload. Instead of assigning tasks to school principals with their own ideas, taking the opinions of other administrators and allocating tasks according to the jobs for which each administrator is more talented and willing can reduce the conflicts. Comprehensive in-service training activities to be given to managers on their expertise in their duties may be beneficial. It may be appropriate to give seminars to administrators and teachers so that administrators can exchange ideas with each other about the school's work and tasks that need to be done, to exchange ideas with each other, not to reflect administrative problems that are not related to teachers and to improve communication processes. It may be beneficial for school principals to be patient in turning functional conflicts into opportunities and eliminating dysfunctional ones. In order to reduce the uneasiness and tension in the school environment and to increase the motivation of teachers, organizations such as trips, meals, entertainment, which will be held with the participation of all school staff at regular intervals under the leadership of school principals, can be beneficial.

Sınıf Öğretmenlerinin Türk Dünyasına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Onur BATMAZ¹

Öz

Bu çalışma, sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Tarama modeliyle gerçekleştirilen bu çalışmanın örneklemini basit seçkisiz örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden ve Yozgat ilinde görev yapan 271 sınıf öğretmeni çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Veriler Akın, Saraçlı, Kılıç ve Yıldırım (2017) tarafından geliştirilen "Türk Dünyası Tutum Ölçeği" aracılığıyla toplanmış ve SPSS istatistik programıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarında, en yüksek puana sahip maddenin "Türk Dünyasına yönelik tatil ve tur programları bizi yakınlaştırır.", en düşük puana sahip maddenin ise "Türk Dünyasına yönelik tatil ve tur programlarını takip ederim/katılırım." olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının orta katılıyorum düzeyinde olduğu bulunmuştur. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının cinsiyete göre erkek öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği ancak öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Sınıf öğretmenlerinin mesleki kıdemine göre Türk Dünyası tutumları ile bilişsel ve duyuşsal alt boyut tutumlarında anlamlı bir farklılığın olduğu, davranışsal alt boyutunda ise anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Öğretmenleri, Tutum, Türk Dünyası

Examination of the Attitudes of Primary School Teachers towards the Turkish World

Abstract

In this study, it is aimed to examine the attitudes of primary school teachers towards the Turkish World. The sample of this study, which was carried out in the screening model, was determined using the simple random sampling technique. The sample of the study consists of 271 primary school teachers who accepted to participate in the study voluntarily and work in Yozgat. The data were collected through the "Turkish World Attitude Scale" developed by Akın, Saraçlı, Kılıç and Yıldırım (2017) and analyzed with the SPSS statistical program. As a result of the study, in the attitudes of primary school teachers towards the Turkish World, the item with the highest score is "Holiday and tour programs for the Turkish World bring us closer.", and the item with the lowest score is "I follow/participate in vacation and tour programs for the Turkish World." conclusion has been reached. It has been found that the attitudes of teachers towards the Turkish World are at the level of moderate agreement. In addition, it was concluded that the attitudes of the primary school teachers towards the Turkish World showed a significant difference in favor of male teachers according to gender, but did not show a significant difference according to educational status. It has been concluded that there is a significant difference in the attitudes of the Turkish World and the cognitive and affective sub-dimension attitudes of the primary school teachers according to their professional seniority, but there is no significant difference in the behavioral sub-dimension.

Key Words: Primary School Teachers, Attitude, Turkish World

Atıf İçin / Please Cite As:

Batmaz, O. (2022). Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1360-1369.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.07.2022

¹ Dr. – Yozgat Bozok Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, onur.batmaz@yobu.edu.tr

Giriş

Millet olmanın temel gerekliliklerinden olan ortak geçmiş, milleti oluşturan ortak tarih bilincinin oluşmasında ve milli kimliğin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Smith, 2004, s. 12). Milletlerin ortak bir geçmişe sahip olması, onları bir arada tutan temel unsurlardan biridir. Dolayısıyla millete özgü değerlerin, inançların öğrenilmesi, benimsenmesi ve nesilden nesile aktarılması, ortak geçmişe sahip milletler için ayrı bir öneme sahiptir (Aslan ve Avcı Akçalı, 2007, s. 125). Çünkü nesilden nesile aktarılan bu değerler, inançlar ortak geçmişe sahip milletlerin ortak hafızası niteliğindedir. Bu milletlerin ortak hafızalarını unutmamaları ve gelecek nesillere aktarmaları, milletlerin geleceğe daha emin ve sağlam adımlarla ilerlemeleri açısından önemli olduğu düşünölmektedir.

Dünya tarihinde en eski ve köklü bir geçmişe sahip olan milletlerden biri Türklerdir. İlk kez 552 yılında bağımsız bir devlet olan Göktürk Devletiyle Türk adı resmi bir kimlik kazanmış ve devletin ismi Göktürk olarak değil Türk olarak geçmiştir. Türk adına miğfer, güç, kuvvet, olgunluk ağı gibi farklı anlamlar yüklenmiştir. Ziya Gökalp ise, kanun ve nizam sahibi anlamına gelen “türel” ifadesini kullanmıştır (Taşağıl, 2015, s. 43; Kafesoğlu, 2010, s. 44). Yaklaşık 4000 yıllık maziye sahip olan, üç kıtaya yayılan, farklı coğrafyalarda hüküm süren ve dünya tarihinin akışına yön veren Türklerin, günümüzde dünya nüfusundaki oranı azımsanmayacak kadar fazladır. Dünya Türk nüfusu 2000 yılında yaklaşık 183 milyon iken 2025 yılında bu rakamın 300 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (Kafesoğlu, 2010, s. 41; Özkan, 2007, s. 292). Dünya tarihi içerisinde ayrııcı bir özelliğe sahip olan Türkler, zor iklim şartları karşısında direnç gösteren, savaşçı olan, kabına sığmaz bir yapıya sahip özellikleriyle dünyanın birçok yerine yayılan, büyük ölkü ve idealleri olan dikkat çekici bir millettir (Arslan, 2016, s. 155). Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarında 21. yüzyılda dahi Türk milletinin derin izlerinin olduğu görölmektedir (Bayram, 2011, s. 146). Türklerin kültür, eğitim, ekonomi, tarih vb. alanlarda ortak paydada buluşmaları çok önemlidir. Ancak ortak paydada hareket edebilmek için bu alanlarında köprülerin kurulması gerekmektedir (Bay vd., 2017, s. 59). Dolayısıyla aynı soya sahip bir milletin bireylerinin, soydaşlarının sadece buldukları ölkede var olmadığının ve dünyanın farklı birçok yerinde topluluklar halinde varlıklarını devam ettirdiklerinin bilincinde olması gerekmektedir. Bu bilincin gelişmesinde ise bireylerin Türk Dünyası olarak ifade edilen kavramın hangi alanları içerisinde barındırdığını ve Türk Dünyası ölkelerinin, toplulukların birbirleriyle olan ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerinin nasıl olduğunu bilmeleri ve farkında olmaları son derece önemli görölmektedir (Turgut ve Kaymakçı, 2019, s. 40). Türk Dünyası, günümüz dünyasındaki bağımsız devletlerle, özerk yapılarla, başka devletlerin egemenliğinde yaşayan küçük ya da büyük topluluklarla büyük bir nüfusa sahip olmasıyla geniş coğrafyayı tanımlayan kavram olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Türk Dünyası, bahsedilen geniş bir coğrafyanın karmaşık tarihi de göz önünde bulundurulduğunda mekân ve zaman bağlamında dinamik gerçeklik olarak kendini göstermektedir (Akın, Saraçlı, Kılıç ve Yıldırım, 2017, s. 653).

Türk Dünyası soy, dil ve toprakla birlikte kökleri çok eski tarihe uzanan kültürle alakalıdır. Ancak bunların da daha ötesinde her ne kadar farklı açılımları olsa da siyasi egemenlikle ilgilidir. Siyasi olarak kendi yönetiminde söz sahibi ve bağımsız olan yedi Türk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Bağımsız olan Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan devletleri Türk Dünyasını oluşturmaktadır (Gürsoy-Naskali, 2007, s. 13-14). Türkler bağımsız bu devletlerden başka Gagavuz, Çuvaş Dağistan, Karakalpak, Başkurdistan, Kabarday-Balkar, Tuva (Yakut), Saha, Nahçıvan, Uygur (Doğu Türkistan) olmak üzere 10 özerk cumhuriyette, Dağlık Altay, Karaçay-erkes ve Hakas olmak üzere de 3 muhtar vilayette yaşamaktadır (Topal ve Sezer, 2016, s. 97). Ayrıca Bulgaristan, Yunanistan, İran, Suriye, Irak ve Balkanlar’daki Türklerin varlıklarını devam ettirdikleri bilinmektedir (Bayram, 2011, s. 65-80). Dolayısıyla günümüzde “Türk Dünyası” olarak ifade edilen bu geniş coğrafya Türklerin bağımsızlıklarına ne kadar düşkün bir millet olduğunun da bir göstergesidir (Turgut ve Kaymakçı, 2019, s. 39). Doğanay (1995, s. 132) Türk Dünyasını, 11,2 milyon km²’yi aşan bir alanla birlikte büyük bir siyasi ve coğrafi birlik olarak açıklamış ve bu siyasi ve coğrafi birliğin sınırlarının Adriyatik Denizi kıyılarından Pekin yakınlarındaki Çin Seddi’ne kadar devam ettiğini belirtmiştir. Türk dünyasında birçok alanda kapsamlı işbirliklerinin geliştirilmesi için bu alanda yaşayan Türklerin ortak dil, tarih, kültür ve geleneklerini bilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda gelecekte kapsamlı işbirliğinin gerçekleştirilmesi için bu alanın zenginliklerinin, dünyadaki stratejik öneminin ve bu alanda yaşayan Türklerin sahip olduğu birçok ortak değerin gelecek nesillere aktarılması son derece önemli görölmektedir (Kydyralı, 2013, s. 303). Nitekim Atatürk de Türk Dünyasında milli birlik ve beraberlik duygusunun yanı sıra kültür ve dil birliğinin de sağlanması gerektiğini, bunun için de dilimizin ve milli tarihimizin iyi bir şekilde araştırılması gerektiğini belirtmiştir (Saray, 1995, s. 39). Ayrıca Atatürk’ün “Türk Birliğinin bir gün

hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. Türk Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarını Türk Birliği ile açacak. Dünya sükûnunu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne âleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek.” sözleri Türk Dünyasıyla ilgili ümitlerinin bir kanıtı niteliğindedir (Karakaya ve Öner, 2021, s. 55). Gelecek nesillerin Türk Dünyasına yönelik bilgisi, becerisi ve farkındalığı olan bireyler olarak yetişmeleri için ilkökul döneminden itibaren Türk Dünyasının vurgulanması gerektiği aksi takdirde bu durumun konuyla ilgili yeterli bilgi, beceri ve donanıma sahip olmayan nesillerin yetişmesine sebep olacağı düşünülmektedir (Turgut ve Kaymakçı, 2019, s. 41). Nitekim Çoban ve Temir (2017, s. 113) tarafından akademisyenlerle yapılan çalışmada ülkemizdeki bireylerin çoğunluğunun Türk Dünyasıyla ilgili yeterli bilgisinin olmadığı ve bu eksikliğin giderilmesi için de bilgi, beceri, değer ve farkındalık sahibi bireylerin yetiştirilmesinin temelden olması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun da ilkökoldan itibaren öğretim programlarıyla veya farklı yöntem ve tekniklerle öğrencilerin mevcut bilgilerinin zenginleştirilerek Türk Dünyası şuurunun oluşturulmasıyla çözülebileceği belirtmişlerdir. Özey de (1999, s. 330) Türk Dünyasını ancak Türk Dünyası gençliğinin inşa edebileceğini vurgulamıştır. Türk Dünyasındaki devletlerin birbirleriyle yapmış oldukları ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde ve devam ettirilmesinde gelecekte ülkenin yönetiminde söz sahibi olacak öğrencilerin Türk Dünyasının kültürel, siyasi, ekonomik ve toplumsal değerlerinin farkında olması son derece önem arz etmektedir. Dolayısıyla Türk Dünyasında farkındalığının yüksek olması gelecek nesillerin hem tarihine hem de kültürel değerlerine sahip çıkması açısından önemli görülmektedir. Öğrencilerin temel bilgi, beceri, tutum ve değerleri ilkökul döneminden itibaren kazanmalarının daha kolay ve kalıcı olduğu düşünülmektedir. Böylece Türk Dünyasına ilişkin farkındalığın gelecek nesillere kazandırılmasında sınıf öğretmenlerine önemli görevlerin düştüğü aşikârdır. Alanyazında Türk Dünyasına yönelik yapılan çalışmalar (Karakaya ve Öner, 2021; Turan, 2021; Turgut ve Kaymakçı, 2019; Çoban ve Temir 2017; Topal ve Sezer, 2016; Gülüm ve Demirok, 2016; Ünal, 2008; Karaçalı, 2012; Ulusoy, 2009) incelendiğinde sınıf öğretmenleriyle ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Yapılacak bu çalışmayla sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının incelenmesi hem bu alandaki boşluğun doldurulması hem de bundan sonra Türk Dünyasıyla ilgili yapılacak çalışmalara katkı sunması açısından önemli görülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte veya halen var olan bir durumun, var olduğu biçimde betimlenmesi amacıyla yapılan araştırma modelidir (Karasar, 2020, s. 109). Bu çalışmada da sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi amaçlandığından tarama modeli kullanılmıştır.

Evren - Örneklem

Çalışmanın evreni, Yozgat ilinde görev yapan sınıf öğretmenlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise, Yozgat ilinde görev yapan, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 271 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklemenin belirlenmesinde basit seçkisiz örnekleme tekniğinden yararlanılmıştır. Basit seçkisiz örnekleme, araştırmaya katılacak katılımcıların evren içerisinden rastgele bir şekilde seçildiği örnekleme tekniğidir (Ekiz, 2015, s. 104). Çalışmanın örneklemine ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışmanın Örneklemine İlişkin Bilgiler

		<i>Katılımcı Sayısı (f)</i>
Cinsiyet	Kadın	122
	Erkek	149
Öğrenim Durumu	Lisans	239
	Yüksek Lisans	32
Mesleki Kıdem	0-5 yıl	32
	6-10 yıl	33
	11-15 yıl	67
	16-20 yıl	41
	20 yıl üzeri	98

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların cinsiyete göre, 122’si kadın, 149’u erkek; öğrenim durumuna göre, 239’u lisans, 32’si yüksek lisans ve mesleki kıdeme göre, 32’si “0-5 yıl”, 33’ü “6-10 yıl”, 67’si “11-15” yıl, 41’i “16-20” yıl, 98’i de “20 yıl üzeri” olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri, Akın, Saraçlı, Kılıç ve Yıldırım (2017) tarafından geliştirilen “Türk Dünyası Tutum Ölçeği” aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek 25 maddeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. “Bilişsel”, “Duyuşsal” ve “Davranışsal” alt boyutlardan oluşan ölçek 5’li likert tipinde (Hiç Katılmıyorum, Az Katılıyorum, Orta Katılıyorum, Çok Katılıyorum, Tam Katılıyorum) olup ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı değerleri ise bilişsel boyutta ,859; duyuşsal boyutta ,883; davranışsal boyutta ,835 olduğu görülmüştür. Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada “Türk Dünyası Tutum Ölçeği”nin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı değerleri bilişsel boyutta ,889; duyuşsal boyutta ,823; davranışsal boyutta ,867 olduğu bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Çalışmaya ilişkin verilerin toplanması için öncelikle Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonundan araştırmanın yapılmasında etik bir sakıncanın olmadığına yönelik etik kurul izni ile gerekli diğer izinler alınmıştır. Araştırmanın verileri, Yozgat ilinde bulunan ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinden çalışma hakkında bilgilendirme yapılarak toplanmıştır. Veriler SPSS istatistik programı ile analiz edilmiş ancak analiz edilmeden önce Kolmogorov-Smirnov test sonuçları, Skewness-Kurtosis değerleri ve Histogram grafikleriyle normal dağılımları incelenmiştir. Verilerin çarpıklık (skewness) değerleri ile basıklık (kurtosis) değerlerinin (-1,5) ile (+1,5) aralıklarının (Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 952) içinde olmasından dolayı normal dağılım gösterdiği şeklinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla verilerin analizinde parametrik testlerden t-testi ile ANOVA testleri kullanılmıştır. Ölçeğin düzey aralıkları da “puan aralığı = (en yüksek değer-en küçük değer)/seçenek sayısı” formülüyle 0,80 olarak hesaplanmış ve aralıklar Hiç Katılmıyorum “1,00-1,80”, Az Katılıyorum “1,81-2,60”, Orta Katılıyorum “2,61-3,40”, Çok Katılıyorum “3,41-4,20” ve Tam Katılıyorum “4,21-5,00” şeklinde belirlenmiştir

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde sınıf öğretmenlerinden “Türk Dünyası Tutum Ölçeği” aracılığıyla toplanan verilerin analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan bulgular sunulmuştur. Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutum puanlarına ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sınıf Öğretmenlerinin Türk Dünyası Tutum Ölçeği Maddelerine İlişkin Puanları

Maddeler	\bar{X}	s.s.	
Bilişsel Boyut	“Türk Dünyası kavramı hakkında yeterli bilgiye sahibim.”	3,35	,96
	“Türk Dünyası ülkelerinin tamamını bilirim.”	3,40	,95
	“Türk Dünyası ülkelerinin bulunduğu coğrafya hakkında bilgi sahibiyim.”	3,41	,96
	“Türk Dünyası ülkelerinin kültürü hakkında bilgi sahibiyim.”	3,08	,90
	“Türk Dünyası tarihi hakkında yeterli bilgiye sahibim.”	3,05	,90
	“Türk Dili lehçeleri hakkında yeterli bilgiye sahibim.”	2,56	,94
	“Türk Dünyası Edebiyatları hakkında yeterli bilgiye sahibim.”	2,60	,95
	“Türk Dünyası, ülkemiz için Avrupa Birliğine alternatif bir güç olabilir.”	3,62	1,22
Duyuşsal Boyut	“Türk Dünyası ülkelerindeki Türklerin yaşantısını merak ederim.”	3,95	,93
	“Türk Dünyası ülkeleri beni heyecanlandırır.”	3,93	,99
	“Türk Dünyası coğrafyasından gelen biriyle tanıştıgımda onu kendime çok yakın hissederim.”	3,92	,90
	“Türk Dünyasına ait herhangi bir şarkı/müzik dinlediğimde etkilenirim.”	3,91	,93
	“Türk Dünyasıyla ekonomik ilişkilerimizi yetersiz buluyorum.”	3,74	,97
	“Türk Dünyasıyla siyasi ilişkilerimizi yetersiz buluyorum.”	3,58	1,02
	“Türk Dünyasıyla kültürel ilişkilerimizi yetersiz buluyorum.”	3,59	1,02
	“Türk Dünyası ile ilgili yazılı-görsel yayınları yeterli buluyorum.”	2,71	,98
	“Çocuklarımıza Türk Dünyası ile ilgili yeterli bilgi-egitim verilmektedir.”	2,34	,96
	“Toplumumuzda Türk Dünyası bilincinin oluşmadığını düşünüyorum.”	3,58	,99
“Türk Dünyasına yönelik tatil ve tur programları bizi yakınlaştırır.”	4,10	,82	
Davranışsal Boyut	“Türk Dünyası ile ilgili yazılı yayınları takip ederim.”	2,63	,97
	“Türk Dünyasına yönelik tatil ve tur programlarını takip ederim/katılırım.”	2,25	,98
	“Türk Dünyasına yönelik sanatsal ve kültürel etkinlikleri takip ederim.”	2,53	,99
	“Türk Dünyasına yönelik görsel yayınları (Film, TRT AVAZ, diğer kanallar) sürekli takip ederim.”	2,67	1,09
	“Türk Dünyasından gelen bir kişiyi gördüğümde tanışırım/konuşurum.”	3,28	1,06
	“Sosyal medyada Türk Dünyasına yönelik (arkadaş, web, grup, kurum vb.) iletişim kurarım.”	2,29	1,13

Tablo 2’ye göre, sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutum puanları incelendiğinde, bilişsel boyutta en fazla (\bar{x} = 3,62) olumlu görüş “Türk Dünyası, ülkemiz için Avrupa Birliğine alternatif bir güç olabilir.”, en az (\bar{x} = 2,56) ise “Türk Dili lehçeleri hakkında yeterli bilgiye sahibim.” maddelerine yönelik

bildirilmiştir. Duyuşsal boyutta, en fazla ($\bar{x}= 4,10$) olumlu görüş “Türk Dünyasına yönelik tatil ve tur programları bizi yakınlaştırır.”, en az ($\bar{x}= 2,34$) ise “Çocuklarımıza Türk Dünyası ile ilgili yeterli bilgi-egitim verilmektedir.” maddelerine yönelik bildirilmiştir. Ayrıca davranışsal boyutta da en fazla ($\bar{x}= 3,28$) olumlu görüş “Türk Dünyasından gelen bir kişiyi gördüğümde tanışırım/konuşurum.”, en az ($\bar{x}= 2,25$) ise “Türk Dünyasına yönelik tatil ve tur programlarını takip ederim/katılırım.” maddelerine yönelik bildirilmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin cinsiyet, öğrenim durumu ve mesleki kıdem değişkenlerine göre Türk Dünyası tutum puanlarına ait bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Sınıf Öğretmenlerinin Cinsiyet, Öğrenim Durumu ve Mesleki Kıdem Değişkenlerine Göre Türk Dünyası Tutum Puanları

Değişkenler		n	\bar{x}	s.s.
Cinsiyet	Kadın	122	3,01	,56
	Erkek	149	3,36	,51
Öğrenim Durumu	Lisans	239	3,19	,56
	Yüksek Lisans	32	3,27	,59
Mesleki Kıdem	0-5 yıl	32	3,14	,48
	6-10 yıl	33	2,87	,65
	11-15 yıl	67	3,12	,54
	16-20 yıl	41	3,22	,58
	20 yıl üzeri	98	3,38	,49

Tablo 3'e göre, sınıf öğretmenlerinin cinsiyet değişkenine göre Türk Dünyası tutum puanları incelendiğinde, kadın öğretmenlerinin tutum puanlarının $\bar{x}=3,01$; erkek öğretmenlerin ise $\bar{x}=3,36$ olduğu bulunmuştur. Ayrıca öğrenim durumu lisans düzeyinde olan öğretmenlerin tutum puanlarının $\bar{x}=3,19$; yüksek lisans öğretmenlerinin ise $\bar{x}=3,27$ olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin Türk Dünyası tutum puanlarının, 0-5 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,14$; 6-10 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=2,87$; 11-15 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,12$; 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,22$ ve 20 yıl üzeri mesleki kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,38$ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin cinsiyete, öğrenim durumuna ve mesleki kıdeme göre Türk Dünyası tutum puanlarının “orta katılıyorum” düzeyinde olduğu bulunmuştur.

Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyası ve alt boyutları tutum puanlarına ait bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Sınıf Öğretmenlerinin Türk Dünyası ve Alt Boyutları Tutum Puanları İle Düzeyleri

Türk Dünyası Tutumları	Madde Sayısı	\bar{x}	s.s.	Tutum Düzeyi
Bilişsel Boyut	8	3,13	,73	Orta Katılıyorum
Duyuşsal Boyut	11	3,58	,57	Çok Katılıyorum
Davranışsal Boyut	6	2,61	,80	Orta Katılıyorum
Türk Dünyası Tutumları	25	3,20	,56	Orta Katılıyorum

Tablo 4'e göre, sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyası tutum puanlarının ($\bar{x}=3,20$) “orta katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin Türk Dünyası tutumları alt boyutlarından bilişsel boyutun ($\bar{x}=3,13$) “orta katılıyorum”, duyuşsal boyutun ($\bar{x}=3,58$) “çok katılıyorum” ve davranışsal boyutun ($\bar{x}=2,61$) “orta katılıyorum” düzeyinde olduğu bulunmuştur. Öğretmenlerin Türk Dünyasına yönelik duyuşsal alt boyut tutumlarının diğer alt boyutlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Sınıf öğretmenlerinin cinsiyet değişkenine göre Türk Dünyası ve alt boyut tutum puanlarına ait bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Sınıf Öğretmenlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Türk Dünyası ve Alt Boyut Tutum Puanlarına İlişkin T-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	\bar{x}	s.s.	t	p
Bilişsel Boyut	Kadın	2,87	,77	-5,692	,000
	Erkek	3,35	,63		
Duyuşsal Boyut	Kadın	3,41	,61	-4,314	,000
	Erkek	3,71	,51		
Davranışsal Boyut	Kadın	2,46	,76	-2,808	,005
	Erkek	2,73	,82		
Türk Dünyası Tutumları	Kadın	3,01	,56	-5,345	,000
	Erkek	3,36	,51		

Tablo 5'e göre, sınıf ğretmenlerinin Türk Dünyası ve alt boyutları tutum puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonuçlarında, ğretmenlerin Türk Dünyası ve alt boyut tutum puanlarının erkek öğretmenler lehine anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur ($t = -5,692$ $p < ,05$; $t = -4,314$ $p < ,05$; $t = -2,808$ $p < ,05$; $t = -5,345$ $p < ,05$). Bu bulgunun sonuçlarına göre, erkek ğretmenlerin Türk Dünyası alt boyutlardaki tutumlarının ve toplam Türk Dünyası tutumlarının kadın öğretmenlere göre yüksek olduğu söylenebilir.

Sınıf ğretmenlerinin öğrenim durumu değişkenine göre Türk Dünyası ve alt boyut tutum puanlarına ait bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. *Sınıf ğretmenlerinin ğrenim Durumu Değişkenine Göre Türk Dünyası ve Alt Boyut Tutum Puanlarına İlişkin T-Testi Sonuçları*

Alt Boyutlar	ğrenim Durumu	\bar{X}	s.s.	t	p
Bilişsel Boyut	Lisans	3,13	,72	-,074	,941
	Yüksek Lisans	3,14	,83		
Duyuşsal Boyut	Lisans	3,56	,58	-,908	,364
	Yüksek Lisans	3,66	,51		
Davranışsal Boyut	Lisans	2,59	,79	-,728	,467
	Yüksek Lisans	2,70	,89		
Türk Dünyası Tutumları	Lisans	3,19	,56	-,690	,491
	Yüksek Lisans	3,27	,59		

Tablo 6'ya göre, sınıf ğretmenlerinin Türk Dünyası ve alt boyutları tutum puanlarının öğrenim durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonuçlarında anlamlı bir farklılığın olmadığı bulunmuştur ($t = -,074$ $p > ,05$; $t = -,908$ $p > ,05$; $t = -,728$ $p > ,05$; $t = -,690$ $p > ,05$). Bu bulgunun sonuçlarına göre öğrenim durumu değişkeninin Türk Dünyası ve alt boyut tutumlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı söylenebilir.

Sınıf ğretmenlerinin mesleki kıdem değişkenine göre Türk Dünyası ve alt boyut tutum puanlarına ait bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. *Sınıf ğretmenlerinin Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Türk Dünyası ve Alt Boyut Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları*

Alt Boyutlar	Mesleki Kıdem	\bar{X}	s.s.	sd	F	P	Anlamlı Fark
Bilişsel Boyut	0-5 yıl	3,00	,63	4/266	7,437	,000*	B-D B-E C-E
	6-10 yıl	2,71	,76				
	11-15 yıl	2,98	,77				
	16-20 yıl	3,21	,72				
	20 yıl zeri	3,39	,64				
Duyuşsal Boyut	0-5 yıl	3,51	,49	4/266	6,284	,000*	B-E C-E
	6-10 yıl	3,25	,68				
	11-15 yıl	3,49	,55				
	16-20 yıl	3,56	,55				
	20 yıl zeri	3,77	,52				
Davranışsal Boyut	0-5 yıl	2,63	,79	4/266	,756	,555	-
	6-10 yıl	2,38	,92				
	11-15 yıl	2,62	,78				
	16-20 yıl	2,63	,86				
	20 yıl zeri	2,65	,76				
Türk Dünyası Tutumları	0-5 yıl	3,14	,48	4/266	6,262	,000*	B-D B-E C-E
	6-10 yıl	2,87	,65				
	11-15 yıl	3,12	,54				
	16-20 yıl	3,22	,58				
	20 yıl üzeri	3,38	,49				

* $p < ,05$ A: 0-5 yıl B: 6-10 yıl C: 11-15 yıl D: 16-20 yıl E: 20 yıl zeri

Tablo 7'ye göre, sınıf ğretmenlerinin Türk Dünyası ve alt boyut tutum puanlarının mesleki kdeme göre farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA sonuçları incelendiğinde, bilişsel ve duyuşsal alt boyutlar ile Türk Dünyası tutum puanlarında mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($F_{266} = 7,437$ $p < ,05$; $F_{266} = 6,284$ $p < ,05$; $F_{266} = 6,262$ $p < ,05$). Ancak davranışsal alt boyutta ise sınıf ğretmenlerinin mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur ($F_{266} = ,756$). Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Tukey testi sonucunda bilişsel ve duyuşsal alt boyutlar ile Türk Dünyası tutum puanlarındaki

anlamli farkın mesleki kıdeme göre 6-10 yıl ve 11-15 yıl ile 20 yıl üzeri mesleki kıdemi olan öğretmenler arasında 20 yıl üzeri mesleki kıdemi bulunan öğretmenler lehine olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Tukey testi sonucunda bilişsel alt boyut ve Türk Dünyası tutum puanlarındaki anlamli farkın mesleki kıdem değişkenine göre 6-10 yıl ile 16-20 yıl mesleki kıdemi bulunan öğretmenler arasında 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip olan öğretmenler lehine olduğu bulunmuştur. Bu bulgu sonuçlarına göre 20 yıl üzeri mesleki kıdeme sahip olan sınıf öğretmenlerin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının da yüksek olduğu söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumları incelendiğinde, en yüksek puana sahip maddelerin “Türk Dünyasına yönelik tatil ve tur programları bizi yakınlaştırır.”, “Türk Dünyası ülkelerindeki Türklerin yaşantısını merak ederim.”, “Türk Dünyası ülkeleri beni heyecanlandırır.”, “Türk Dünyası coğrafyasından gelen biriyle tanıştığımda onu kendime çok yakın hissederim.” olduğu bulunmuştur. En düşük puana sahip ifadelerin ise “Türk Dünyasına yönelik tatil ve tur programlarını takip ederim/katılırım.”, “Sosyal medyada Türk Dünyasına yönelik (arkadaş, web, grup, kurum vb.) iletişim kurarım.”, “Çocuklarımıza Türk Dünyası ile ilgili yeterli bilgi-egitim verilmektedir.” olduğu ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarında yüksek puana sahip maddelerin duyuşsal alt boyutta yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Düşük puana sahip maddelerin de daha çok davranışsal alt boyutta yer aldığı bulunmuştur. Dolayısıyla sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik merak, heyecan, etkilenme gibi birçok duygusal tepkiyle çeşitli duygusal bağlar kurduğu ancak bu duygusal bağların uygulamaya aktarılamadığı veya davranışa dönüştürülemediği söylenebilir. Topal’ın (2014) çalışmasında öğrencilerin Türk Dünyasını gezmek istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, çalışmanın en yüksek puana sahip maddesini desteklediği söylenebilir. Akın ve diğerleri (2017) tarafından yapılan çalışma da bu araştırmanın en fazla ve en düşük puana sahip maddeleriyle ilgili bulguyu destekler niteliktedir. Aksoy ve Karaçalı (2015) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%90) bağımsız Türk Cumhuriyetlerinden en çok ikisini bildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Demirok’un (2019) çalışmasında ise üniversite öğrencilerinin Türk Dünyası algılarından en yüksek puana sahip ifadelerin “A.B.D Türk Birliğine karşıdır. Türk Dünyasının bir olmasını ve birlikte yaşamasını desteklemez”, “Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kardeş ülkelerdir”, “Türk Dünyası ekonomisi, sanayi ve teknoloji alanına daha fazla yatırım yapıp ekonomik, siyasi ve askeri alanda gelişmelidir”, “Türk Devletleri birlikte olursa Türkler dünya siyasetine yön verecek kuvvete ulaşmaya büyük bir adım atar” olduğu görülmüştür. Ulusoy’un (2009) yaptığı çalışmada öğrencilerin en fazla “Türk Cumhuriyetlerinden bir ülkeye gidip, o ülkedeki kültürel mirası tanımak isterim” maddesine katılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin Türk Dünyasındaki ülkelerden gelen öğrencilerle tanışma ve iletişim kurma isteğinin fazla olduğu, gelen öğrencilerin kültürlerini, yaşantılarını öğrenme ve aynı şekilde onlara kendi kültürünü de anlatma isteğine yönelik bulguların olduğu bulunmuştur.

Sınıf öğretmenlerinin cinsiyete, öğrenim durumuna ve mesleki kıdeme göre Türk Dünyası tutum puanlarının orta katılıyor düzeyinde olduğu bulunmuştur. Erkek öğretmenlerin, kadın öğretmenlere; yüksek lisans derecesine sahip sınıf öğretmenlerin lisans derecesine sahip öğretmenlere ve 20 yıl üzeri mesleki kıdemi bulunan öğretmenlerin de daha az mesleki kıdemi bulunan öğretmenlere göre Türk Dünyası tutum puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek lisans derecesine sahip öğretmenlerin tutum puanlarının lisans derecesine sahip öğretmenlere göre yüksek olmasında öğretmenlerin yüksek lisans eğitimi sürecinde yapmış oldukları araştırma faaliyetlerinin etkisi olabilir. Ayrıca mesleki kıdemi 20 yıl üzerinde olan öğretmenlerin de tutumlarının yüksek olmasında çok farklı öğrenci gruplarıyla çalışmış olmalarının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının orta katılıyor düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin Türk Dünyası tutumları alt boyutlarından bilişsel boyutun orta katılıyor, duyuşsal boyutun çok katılıyor ve davranışsal boyutun da orta katılıyor düzeyinde olduğu bulunmuştur. Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının daha çok duyuşsal alt boyutta olduğu söylenebilir. Demirok (2019) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin Türk Dünyası algılarının yüksek düzeyde, sosyo-kültürel algı puanlarının ise orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Topal (2014) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde öğrencilerin Türk Dünyasına ilişkin farkındalık düzeylerinin düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çoban ve Temir’in (2017) akademisyenlerle yaptığı çalışmada akademisyenler, ülkemizin büyük bir çoğunluğunun Türk Dünyasıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığını ve bunun sebebi olarak da Türk Dünyasıyla ilgili yeterli alt yapının oluşturulmadığı

belirtilmiştir. Ayrıca Türk Dünyasına yönelik bilgilerin ilkokuldan itibaren öğrencilere verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyası ve alt boyut tutumlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ortaya çıkmış ve bu farklılığın da erkek öğretmenler lehine olduğu bulunmuştur. Erkek öğretmenlerin Türk Dünyası ve alt boyut tutumlarının kadın öğretmenlerin tutumlarından daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Demirok'un (2019) çalışmasında öğrencilerin Türk Dünyasının siyasi algı puanlarında cinsiyete göre anlamlı farklılığın bulunduğu ve bu farklılığında erkek öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur. Topal (2014) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin Türk Dünyası farkındalık düzeylerinin erkek öğrenciler lehine anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyası ve alt boyut tutumlarının öğrenim durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyası ve alt boyut tutumlarında öğrenim durumunun anlamlı bir farklılığa sebep olmadığı söylenebilir. Öğretmenlerin yüksek lisans eğitimlerinde Türk Dünyasına yönelik tutumlarını etkileyecek durumların olmadığı ifade edilebilir.

Sınıf öğretmenlerinin mesleki kıdem değişkenine göre Türk Dünyası tutumları ile bilişsel ve duyuşsal alt boyut tutumlarında anlamlı bir farklılığın olduğu, davranışsal alt boyutunda ise anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bilişsel ve duyuşsal alt boyutlar ile Türk Dünyası tutum puanlarındaki anlamlı farkın 6-10 yıl ve 11-15 yıl ile 20 yıl üzeri mesleki kıdemi olan öğretmenler arasında 20 yıl üzeri mesleki kıdemi bulunan öğretmenler lehine olduğu bulunmuştur. Ayrıca bilişsel alt boyut ve Türk Dünyası tutum puanlarındaki anlamlı farkın 6-10 yıl ile 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip olan öğretmenler arasında 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip olan öğretmenler lehine olduğu görülmüştür. 20 yıl üzeri mesleki kıdeme sahip sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının yüksek olduğu söylenebilir.

Çalışma sonuçları kapsamında, sınıf öğretmenlerin Türk Dünyası tutumlarının daha çok duyuşsal boyutta yüksek olduğu görülmüş, öğretmenlerin davranışsal boyut tutum puanlarının artırılmasına yönelik Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tatil ve tur programının düzenlenmesi, sanatsal ve kültürel çalışmaların yapılması önerilebilir. Öğretmenlerin Türk Dünyası tutum puanlarının orta katılıyorum düzeyinden daha üst düzeylere çıkarılması için bu bölgelere geziler düzenlenebilir, bu bölgelerde çalışan öğretmenlerle iletişimler kurularak farkındalık sağlanabilir, ilkokul ders kitaplarında daha fazla yer verilebilir. Öğretmenlerin lisans ve lisansüstü eğitim süreçlerinde Türk Dünyasına yönelik derslere yer verilerek onların tutumlarının artırılması sağlanabilir.

Etik Beyan

"Sınıf Öğretmenlerinin Türk Dünyasına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 16.02.2022 tarih ve 30/26 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Akın, C., Saraçlı, S., Kılıç, İ. ve Yıldırım, İ. (2017). Türk Dünyası tutum ölçeği. *Electronic Turkish Studies*, 12(30), 649-664.
- Aksoy, B. ve Karaçalı, H. (2015). 7. Sınıf öğrencilerinin zihin haritasında Türk Dünyası algısı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(4), 1-14.
- Arslan, S. (2016). Türk Dünyasının birlikteliğinde kültürün rolü. *Turkish Studies*, 11(2), 149-216.
- Aslan, E. ve Avcı Akçalı, A. (2007). Kimlik sunumu olarak tarih eğitimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 125-132.
- Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cücük, E. ve Yokuş, E. (2017). Türk Dünyası birliği algısı. *Garzi Akademik Bakış*, 11(21), 55-85.
- Bayram, H. (2011). *Sosyal bilgiler öğretiminde Türk Dünyası* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Çoban, A. ve Temir, M. (2017). Sosyal bilgiler müfredatında Türk dünyası konusu ve dış politikamıza etkilerine ilişkin akademisyen görüşleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(18), 105-115.
- Doğanay, H. (1995). Türk Dünyasının siyasi sınırları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 132-154.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınları.
- Gülüm, K. ve Demirok, U. (2016). Sosyal bilgiler müfredat programlarında Türk dünyası ile ilgili konuların analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Avrasya Özel Sayısı-Aralık*, 318-329.

- Gürsoy-Naskali, E. (2007). *Türk Dünyası'nın tanımı*. N. Öztürk ve A. Satan, (Ed.). İçinde Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri (s. 13-16). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kafesoğlu, İ. (2010). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Karaçalı, H. (2012). *7. sınıf öğrencilerinin zihin haritasında Türk Dünyası algısı* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karakaya, G. ve Öner, S. (2021). Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Türk Dünyası algılarının incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(Özel Sayı), 53-70.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kydyralı, D. (2013). Ortak tarih bilincine doğru. *Yeni Türkiye: Türk Dünyası Özel Sayısı*, 9(53), 302-304.
- Özey, R. (1999). *Dünya platformunda Türk dünyası: ülkeler, insanlar ve sorunlar*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özkan, N. (2007). *Türk dilinin yurtları*. Ankara: Akçağ Basın Yayın.
- Saray, M. (1995). *Atatürk ve Türk Dünyası*. Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Smith, D. A. (2004). *Millî kimlik* (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Allynand Bacon.
- Taşoğlu, A. (2015). *Kök tengeri'nin çocukları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Topal, E. (2014). *Üniversite Öğrencilerinin Türk Dünyası Coğrafyasına İlişkin Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Topal, E. ve Sezer, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin Türk Dünyası coğrafyasına ilişkin farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (33), 96-113.
- Turan, R. (2021). Ulu ataların izinde: Türk Dünyası ortak Türk tarihi ders kitabında tarihi şahsiyetler. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 9(29), 68-86.
- Turgut, T. ve Kaymakçı, S. (2019). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Türk Dünyasına ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19(1), 37-86.
- Ulusoy, K. (2009). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin Türk Dünyası ve Türk Cumhuriyetlerine yönelik tutum ve düşünceleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 357-377.
- Ünal, F. (2008). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası Ünitesinde Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

The common past, which is one of the basic requirements of being a nation, has an important effect on the formation of the common historical consciousness that constitutes the nation and the development of national identity (Smith, 2004, p. 12). The fact that nations have a common past is one of the basic elements that hold them together. Therefore, learning, adopting and transferring national values and beliefs from generation to generation has a special importance for nations with a common past (Aslan & Avcı Akçalı, 2007, p. 125). It is very important for Turks to meet on a common ground in fields such as education, culture, economy and history. However, in order to act on a common ground, it is necessary to build bridges in the fields of education, language, history and economy (Bay et al., 2017, p. 59). Therefore, individuals of a nation with the same ancestry should be aware that their cognates do not only exist in the country they are in, and that they continue to exist as communities in many different parts of the world. In the development of this awareness, it is considered important for individuals to know which areas the concept expressed as the Turkish World covers, and the social, political and economic relations of the countries and communities that make up the Turkish World (Turgut & Kaymakçı, 2019, p. 40). It is extremely important for the students, who will have a say in the country's management in the future, in the development and continuation of the cultural, political and economic relations that the states in the Turkish World have with each other, to be aware of the cultural and economic values of the Turkish World. Therefore, high awareness in the Turkish World is considered important in terms of protecting both the history and cultural values of the next generation. The most important task in educating students who will be the architects of the future falls to the teachers. It is thought that it is easier and permanent for students to acquire basic knowledge, skills, attitudes and values from the primary school period. Thus, it is obvious that primary school teachers have an important role in raising awareness of the Turkish World to future generations.

In this study, which was conducted to examine the attitudes of primary school teachers towards the Turkish World, the scanning model was used. The survey model is a research model that aims to describe a past or present situation as it exists (Karasar, 2020, p. 109). The sample of the study consists of 271 primary school teachers who work in Yozgat and agree to participate voluntarily in the study. Simple random sampling technique was used to determine the sample. Simple random sampling is a sampling technique in which the participants to participate in the research are randomly selected from the universe (Ekiz, 2015, p. 104). The data of the study were collected through the "Turkish World Attitude Scale"

developed by Akın, Saraçlı, Kılıç and Yıldırım (2017). The obtained data were analyzed with the SPSS statistical program.

When the attitudes of the primary school teachers towards the Turkish World are examined, the item with the highest score is "Holiday and tour programs for the Turkish World bring us closer." found to be. The statement with the lowest score is "I follow/participate in holiday and tour programs for the Turkish World." turned out to be. It was concluded that the items with high scores in primary school teachers' attitudes towards the Turkish World were included in the affective sub-dimension. It was also found that items with low scores were mostly included in the behavioral sub-dimension. In Topal's (2014) study, it was concluded that the students wanted to travel the Turkish World. The study by Akın et al. (2017) supports this finding of the research. In the study conducted by Aksoy and Karaçalı (2015), it was concluded that approximately 90% of the students knew only two of the independent Turkish Republics.

It has been concluded that primary school teachers' attitudes towards the Turkish World are at the level of moderate agree. Among the sub-dimensions of teachers' attitudes towards the Turkish World, it was found that the cognitive dimension was at the level of moderate agree, the affective dimension was at the level of agree very much, and the behavioral dimension was at the level of moderate agree. In the study conducted by Demirok (2019), it was found that university students' perceptions of the Turkish World were at a high level, while their socio-cultural perception scores were at a moderate level. In the study conducted by Topal (2014), it was concluded that the students' awareness of the Turkish World was at a low level.

It has been revealed that the Turkish World and sub-dimension attitudes of primary school teachers show a significant difference according to gender, and it has been concluded that this difference is in favor of male teachers. It can be stated that male teachers' attitudes towards the Turkish World and sub-dimensions are higher than that of female teachers. In Demirok's (2019) study, it was found that there was a significant gender difference in the political perception scores of the Turkish World of the students, and this difference was in favor of male students. In the study conducted by Topal (2014), it was concluded that students' awareness of the Turkish World differed significantly in favor of male students.

It has been concluded that primary school teachers' attitudes towards the Turkish World and its sub-dimensions do not differ significantly according to their educational status. Thus, it can be said that primary school teachers' educational status does not cause a significant difference in their attitudes towards the Turkish World and its sub-dimensions.

It has been concluded that there is a significant difference in the attitudes of the Turkish World and the cognitive and affective sub-dimension attitudes according to the professional seniority variable of the primary school teachers, while there is no significant difference in the behavioral sub-dimension. It can be said that the attitudes of primary school teachers who have more than 20 years of professional seniority towards the Turkish World are high.

Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Recep Serkan ARIK¹ ve Kürşad YILMAZ²

Öz

Bu çalışmada, kişilerin sahip oldukları edinilmiş motivasyon kaynağının belirlenmesi amacıyla kullanılabilir bir veri toplama aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında üç farklı uygulama yapılmıştır. Birinci uygulamada 193 üniversite öğrencisi, ikinci uygulamada 390 lisansüstü eğitim öğrencisi, üçüncü uygulamada ise 842 üniversite ve lisansüstü eğitim öğrencisine ulaşılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğinin belirlenmesi için açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda ölçeğin “ilişkili olma ihtiyacı, güçlü olma ihtiyacı, özerk olma ihtiyacı ve başarılı olma ihtiyacı” olarak dört alt boyuttan ve beşli Likert tipinde 43 maddeden oluştuğu belirlenmiştir. Söz konusu ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerleri 0.24 ile 0.68; madde toplam korelasyonları 0.42 ile 0.67; güvenirlik katsayıları ise 0.74 ile 0.89 arasında değişmektedir. Doğrulamalı Faktör Analizi içinde belirlenen model veri uyumu indeksleri kabul edilir sınırlar içinde olduğu belirlenmiştir. RMSEA değeri .079, CFI değer ve TLI değer .82 kabul edilir sınırlar içinde, X²/sd oranı 2.009, GFI değer .97 olarak bulunması iyi uyumu göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular sonucunda, Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeğinin üniversite öğrencilerinin edinilmiş motivasyon kaynağının belirlenmesinde kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: David McClelland, Edinilmiş İhtiyaçlar, Başarılı olma, Güçlü olma, İlişkili olma, Özerk olma

Acquired Needs Scale: Validity and Reliability Study

Abstract

This study is aimed to develop a data collection tool that can be used to determine the acquired motivation source of individuals. Three different applications were made within the scope of the research. In the first application, 193 university students, in the second application 390 graduate education students, and in the third application 842 university and graduate education students were reached. Exploratory factor analysis was applied to determine the construct validity of the scale. As a result of the exploratory factor analysis, it was determined that the scale consisted of four sub-dimensions as “Need for Affiliation, Need for Power, Need for Autonomy and Need for Achievement” and 40 items in a five-point Likert type. The factor loading values of the items in the mentioned scale were between 0.24 and 0.68; item-total correlations were between 0.42 and 0.67; reliability coefficients vary between 0.74 and 0.89. Model data fit indices determined in confirmatory factor analysis were determined to be within acceptable limits. RMSEA value of .079, CFI value, and TLI value of .82 are within acceptable limits, X²/sd ratio is 2.009, and GFI value is .97, indicating a good fit. As a result of the findings obtained from this study, it has been revealed that the Acquired Needs Scale is a valid and reliable measurement tool that can be used to determine the acquired motivation source of university students.

Key Words: David McClelland, Acquired Needs, Achievement, Power, Affiliation, Autonomy

Atıf İçin / Please Cite As:

Arik, R. S. ve Yılmaz, K. (2022). Edinilmiş ihtiyaçlar ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1370-1385.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.10.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, rserkan.arik@dpu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-3019-7417

² Prof. Dr. - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, kursad.yilmaz@dpu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3705-5094

Giriş

Motivasyon, en basit tanımı ile harekete geçirme anlamına gelmektedir. Motivasyon konusu bütün örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de, çalışanların ya ada öğrencilerin davranışlarının anlaşılması açısından önemli konulardan biridir ve uzun zamandan beridir araştırma konusu edilmiştir. Motivasyon konusu ile ilgili ilk kuramlarda, “İnsanları ne motive eder?” sorusuna cevap bulmaya çalışılmış ve bu kuramlar içerik kuramları olarak adlandırılmıştır. İçerik kuramları, kişinin içinde bulunduğu ve kişiyi belirli yönlere davranışa yönlendiren faktörleri anlamaya önem vermektedir (Koçel, 1995, s. 584).

İçerik kuramları arasında David McClelland’ın (1961; 1987) *Edinilmiş İhtiyaçlar Kuramı [Acquired Needs Theory]* ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye’de konu ile ilgili çalışmalarda McClelland’ın kuramı genellikle Öğrenilmiş İhtiyaçlar Kuramı olarak adlandırılmıştır. Ancak kuram özü itibari ile öğrenmekten (learn) daha çok edinmeyi (acquire) içermektedir. Çünkü McClelland’ın kuramına göre ihtiyaçların edinilmesinde ırk, evre, din, aile, ocuk yetiştirme biçimi, kültür gibi birçok değişken etkili olmaktadır ve bu değişkenlerin çoğu öğrenme ile değil de yaşanmışlıklar ile edinilmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmada kuramın adı Edinilmiş İhtiyaçlar Kuramı olarak kullanılmıştır. McClelland’ın kuramı Başarı Gereksinimi Kuramı olarak da bilinmektedir.

McClelland ve meslektaşları 1940’ların sonlarında insan psikolojisi ile ilgili olarak yaptıkları araştırmalarda, insanlara resimler göstermişler ve resimlerde gördükleriyle ilgili hikâyeler yazmalarını istemişlerdir. Araştırmacılar daha sonra bu hikâyeleri analiz ederek bireysel ihtiyaçları gösteren temalar belirlemeye çalışmışlardır. Bu araştırmadan McClelland, insan motivasyonunu anlamak için merkezi olarak gördüğü üç edinilmiş ihtiyaı tanımlamıştır (Schermerhorn, 2012, s. 310).

McClelland’a göre bir kişide bir ihtiyaç güçlü olduğunda, bu durum kişiyi onu tatmine götüren davranışları kullanmaya motive etmektedir. Örneğin, yüksek başarı değerine sahip bir çalışan zorlu hedefler belirlemede, hedeflere ulaşmak için çok çalışmakta ve bunları başarmak için beceri ve yeteneklerini kullanmaktadır (Akt: Gibson, Ivancevich ve Konopaske, 2011, s. 135). McClelland’a (1961, s. 36) göre insanların ihtiyaçları, içinde yaşadıkları kültürün bir ürünüdür ve kişi çevresinde gelişen olaylardan, yaşadıklarından ve özellikle çocukluk yıllarındaki tecrübelerinden etkilenerek neye ihtiyaç duyacağını öğrenmektedir. Bu öğrenme sonucu oluşan ihtiyaç ise kişilerin en önemli motivasyon kaynakları olmaktadır. Bu bağlamda kişilerin yetiştikleri çevrenin özellikleri, din algısı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, çevrenin ve ailenin ocuk yetiştirme biçimleri, eğitim biçimi ve benzeri birçok özellik öğrenilen ihtiyaç üzerinde etkili olmaktadır. McClelland’ın (1987) kuramına göre temelde üç tür edinilmiş ihtiyaç vardır. Bunlar “Başarılı Olma (Need for Achievement), Güçlü Olma (Need for Power) ve İlişkili Olma (Need for Affiliation)” ihtiyaçlarıdır. Burada, başarılı olma, ilişkili olma ve güçlü olma gibi insan ihtiyaçları (örtülü güdüler olarak da adlandırılır), kişiden kişiye değişen, erken edinilmiş ve nispeten istikrarlı güdü eğilimleri olarak kavramsallaştırılır (Schüler, Sheldon ve Fröhlich, 2010, s. 1).

Son yıllarda bu ihtiyaçlara Özerk Olma ihtiyaı da eklenerek çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Özerk olma ihtiyaı, kişilerin büyüme, bütünleşme, gelişme ve ruhen iyi olma eğilimlerini ortaya çıkaran temel ihtiyaçlardan biridir (Deci ve Ryan, 1985, s. 110; Ryan, 1995, s. 420; Deci ve Ryan, 2014, s. 55). Özerk olma ya da özerklik ile ilgili unsurlar bütün toplumlarda önemli düzeyde artış göstermektedir ve kişilerin edinilmiş ihtiyaçlarını sadece başarılı olma, güçlü olma ve ilişkili olma ihtiyaçları üzerinden analiz etmek bazı eksikliklere yol açabilecektir. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında edinilmiş ihtiyaç olarak “Başarılı Olma, Güçlü Olma, İlişkili Olma ve Özerk Olma” ihtiyaçları ele alınmıştır. Bu ihtiyaç türleri aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Başarılı Olma İhtiyaı: Başarılı olma ihtiyaı yüksek olan kişiler genellikle performans sonucundan kişisel olarak sorumlu olmayı tercih eden kişilerdir. Çünkü bu kişiler yalnızca bu koşullar altında daha iyi bir şey yapmaktan memnuniyet duyabilirler (McClelland, 1987, s. 246). Kişinin bir işi daha iyi ve daha verimli yapma, problemleri çözme ya da karmaşık görevlerde ustalaşma arzusu ile ilgilidir (Schermerhorn, Hunt ve Osborn, 2002, s. 157; Schermerhorn, 2012, s. 310). Başarılı olma ihtiyaına sahip kişiler, davranışlarının sonuçlarına katlanma ve sorunları çözme sorumluluğuna sahiptirler. Bu kişiler durumları analiz etmek, başarı olasılıklarını araştırmak, zorlukları açmak ve risk almak arzularına sahiptirler. Aynı zamanda bu bireyler, olaylara daha fazla odaklanırlar ve olayları değişim potansiyeline göre değerlendirirler (Champoux, 2011, s. 160). Başarılı olma ihtiyaına sahip kişiler, bir problemi çözmek ya da zor bir görevi tamamlamak için sorumluluk almaktan çekinmezler ve buna büyük bir hevesle gönüllü olurlar. Bu kişiler kendileri için kolay olmayan hedefler belirlemede ve birçok insanın ürkeceği riskleri kolaylıkla

alabilmektedirler. Bu kişiler kendilerini görevlerine adanmakta ve gözleri görevlerinden başka bir şey görmemektedir. Bu kişiler yaptıkları işlerin sonunda anlaşılır geri bildirim talep ederler ve bu yolla yaptıklarını anlamaya çalışırlar.

Güçlü Olma İhtiyacı: Kişinin başkalarının davranışını etkileme, onları kontrol etme ve onlardan sorumlu olma arzusunun vurgu yapmaktadır (McClelland, 1987, s. 271; Schermerhorn, Hunt ve Osborn, 2002, s. 157). Güçlü olma ihtiyacına sahip kişiler başkalarını etkilemek, yönetmek ve mümkün olduğunca hâkimiyet altına almak isterler. Gücü elde etmek ve başkaları üzerinde kontrol sağlama arzusu bu kişiler için önemlidir (Champoux, 2011, s. 160). Güçlü olma ihtiyacı, kişinin çevresine hâkimiyet kurma arzusunun bir sonucu olabilir. Bu nedenle insanlar ve gruplar, çevresel ilişkilerinde etkinliklerini artıracak ve seslerini duyuracak her türlü araca başvurmaktan çekinmemektedirler (Eren, 2000). Güçlü olma yüksek olan insanlar, diğer insanlar ve olaylar üzerinde açık bir etkisi olacak şekilde davranmaya motive olurlar; kontrol pozisyonlarında olmaktan hoşlanırlar (Schermerhorn, 2012, s. 311). Bu kişiler kendilerini lider ve karar veren kişi olarak görmek istemekte; kendilerini göstermek için performanslarını hep yüksek tutmakta; yöneticiliği iyi yapmak ve liderliği kaybetmemek için çaba harcamakta; işe ve göreve devamsızlık yapmamaktadırlar.

İlişkili Olma İhtiyacı: İnsanlar açıkça diğer insanlarla etkileşime girmeyi severler, ancak bazıları bunu diğerlerinden daha çok severler (McClelland, 1987, s. 346). Kişinin diğer insanlarla dostça ve sıcak ilişkiler kurma ve sürdürme isteği ile ilgilidir (Schermerhorn, Hunt ve Osborn, 2002, s. 157). Yakın ilişki ihtiyacı olarak da bilinmektedir. Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurma ve bu ilişkileri sürdürmeye odaklanmakta ve özellikle önemsedikleri kişiler tarafından onaylanmak istemektedirler (Champoux, 1996). İlişkili olma ihtiyacı yüksek olan insanlar, arkadaşlık, sosyal onay ve tatmin edici kişilerarası ilişkiler sunan işleri tercih ederler (Schermerhorn, 2012, s. 311). Bu kişiler, başkalarından kabul görmeyi arzuladıklarında onlar için başkalarının onayını almak önemlidir. Karşısındakinin duygularına önem verirler, vericidirler, insancıldır ve başkalarını kırmak istemezler. Başkalarının taleplerini karşılamak, onlar için bir zevk kaynağıdır. Bu kişiler için başkalarının koyduğu kuralları kabul etmek çok kolay olabilmektedir.

Özerk Olma İhtiyacı (Need for Autonomy): Özerk olmak, kişinin dâhil olduğu bir davranış veya deneyime ilişkin irade, isteklilik, uyum ve seçim duygusuyla ilgilidir (Deci ve Ryan, 2014, s. 55). Bu anlamda özerk olmak kişinin kendi kararlarını kendisinin almasını, bunun için seçim yapmasını ve davranışını kendisinin başlatmasını ifade etmektedir (Deci ve Ryan, 1985, s. 110). Bu kişiler, bağımsızlığı seven ve arzu eden; kendi çevrelerini denetlemek isteyen; bireysel; kurallardan hoşlanmayan kişilerdir. Bundan dolayı bu kişiler, işlerine başkalarının karışmasından hoşlanmazlar ve kendi başlarına çalışmayı tercih ederler. Böylece bu tipteki kişiler gerçekleştirdikleri eylemin sorumluluğunu alırlar, yani eyleminin arkasında dururlar (Deci ve Ryan, 2000, s. 238). Buldukları grupların amaçlarını pek fazla önemsememek; dış baskıya boyun eğmemek; başkalarını umursamamak ve kendi bildiğini okumak diğer özellikleri sayılabilir. Bu kişiler kuralların ve amaçların belirlenme sürecine katılmamışlarsa görevlerini başkalarının istediği gibi yapmazlar.

Bu ihtiyaçlar insanları motive etmekle kalmamakta, insanların ilgilerinin ve buna bağlı olarak hedeflerinin de belirleyicisi olmaktadır (Winter, 1992, 301-302). Yukarıda verilen açıklamalarda da görüldüğü gibi bu dört tür edinilmiş ihtiyaç aslında bütün kişilerde vardır. Ancak bu edinilmiş ihtiyaçlardan birisi diğerlerine göre daha baskındır ve bu baskın olan ihtiyaç kişinin davranışlarının önemli bir belirleyicisidir. Örneğin, özerklik ihtiyacının baskın olduğu bir kişi daha bağımsız ve diğer insanları daha önemsemeyen bir tarza sahipken; ilişkili olma ihtiyacına sahip kişiler için diğer insanlar ve onların görüşleri her zaman önemli olabilmektedir. Ya da başarılı olma ihtiyacına sahip kişiler için başarılması gereken hedefler daha önemliyken; güçlü olma ihtiyacına sahip kişiler için liderlik etmek daha önemli olabilmektedir.

Bu bağlamda kişilerin sahip oldukları edinilmiş motivasyon kaynağının belirlenmesi, bu kişilerin davranışlarının anlaşılması ve yönlendirilmesi açısından son derece önemli olabilir. Bu çalışmada da bu amaçla kullanılacak geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu araştırma, Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeğinin psikometrik niteliklerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu üç farklı grupta basit seçkisiz yolla seçilen lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden olmaktadır. Verilen toplanması aşamasında, 2016-2017 öğretim yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesinin farklı bölümlerinde okuyan 193 öğrenci, 2017-2018 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde okuyan 390 öğrenci ve 2019-2020 yılında yine Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ve lisans programlarında okuyan 842 öğrenci ölçek formuna Google form aracılığı ile yanıt vermiştir. Ölçek maddeleri oluşturulurken çalışmayı yapan yazarlar tarafından alanyazın taramasıyla elde edilen soru havuzu, dil ve anlam bakımından ayrıca anlaşılabilirlik için beş uzmana (iki eğitim yönetimi, bir program geliştirme, bir ölçme değerlendirme ve bir Türk dili uzmanı) inceletirilmiş öneriler doğrultusunda düzeltmeler yapılmıştır. İlk uygulama sırasında 23 katılımcı maddelerin anlaşılabilirlik özelliğii için iletişim kurulmuş ve sorun olmadığı belirlenmiştir. Toplam 122 maddeden oluşan form ilk gruba uygulanmış ve ölçeğii faktör sayısına karar vermek için Açıklayıcı Faktör Analizi, güvenilirliğı için iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Bununla birlikte ikinci gruba da bu analizler tekrar ederek ölçeğii örneklerden kaynaklı değışimleri belirlenmiştir. Dördüncü gruba Açıklayıcı Faktör Analizi ile belirlenen yapıyı doğrulamak için Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır.

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi ve Verilerin Analizi

Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeğinin geliştirilmesi sürecinde alanyazın ayrıntılı olarak taranmış, benzer veri toplama araçları incelenmiş ve bu doğrultuda maddeler yazılmıştır. Bu çalışma sonunda 122 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Beşli Likert tipi yanıt seçenekleri bulunan ölçek, 1-Hiçbir zaman ile 5-Her zaman aralığında yanıtlanmaktadır. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Madde havuzundaki ifadeler, kapsam geçerliğı için uzman görüşüne (4'ü eğitim yönetimi, 3'ü eğitim programları ve öğretim, 1'i ölçme değerlendirme alanından) sunulmuş ve gelen öneriler doğrultusunda ifadeler tekrar düzenlenmiştir. Ölçeğii yapı geçerliğı kanıtı olarak öncelikle maddelerin katılımcılar tarafından nasıl anlaşıldığı incelenmiştir. Ölçek anlaşılabilirlik ve kolay yanıtlanabilirlik gibi özellikleri bakımından 20 öğrencinin görüşüne sunulmuştur. Bu görüşler de dikkate alınarak 122 madde olarak tekrar düzenlenen ölçek, uygulama için hazır hale gelmiştir.

Ölçeğii faktör yapısına karar vermek için diğeri kanıtlar içinse Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi analizleri yapılmıştır. Ölçekteki alt boyutların temsiliyeti için özdeğeri 1'den büyük olmasını öneren K1 yöntemi ve Horn (1965) tarafından geliştirilen Paralel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi için de iyi uyum istatistikleri ve ölçek madde uyum indeksleri kullanılmıştır. Güvenirlik analizi için sınıflı sıralar ölçek düzeyi için maddeler arasındaki tutarlık analizi olan Cronbach alfa analizi yapılmıştır. Veriler internet ortamında toplandığı için geri dönüş oranı önemlidir. Bu amaçla ölçeğii uygulandığı her bir uygulama öncesi katılımcılara çalışmayı anlatan kısa bir sunum gerçekleştirilmiş ve katılımları konusunda teşvik edilmiştir. Bu çalışmaya katılımda tüm katılımcılar ölçek formuna eksiksiz yanıtlar vermiştir. Boş bırakılmış madde olmaması için Google form sisteminde zorunlu alan olarak maddeler belirlenmiş ve çalışmayı eksik veriyle tamamlamanın önüne geçilmiştir. Çalışma için toplanan veriler açık kaynak kodlu JASP ve JAMOVİ istatistik programları ile analiz edilmiştir (R Core Team, 2019; The Jamovi Project, 2020). Programlar içinde yer almayan analizler için de açık kaynak kodlu RStudio programında "psych" paketi (Revelle, 2019) içinde yer alan analizlerle yapılmıştır.

Bulgular

Bulgular bölümünde sırayla Açıklayıcı Faktör Analizi sonuçları, Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçları ve güvenilirliğe ilişkin sonuçlar sunulmuştur.

Açıklayıcı Faktör Analizi

Açıklayıcı Faktör Analizi için yapılan analizlerde ilk olarak verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı, seçilen örneklemin büyüklüğünün yeterli olup olmadığı ve maddelerin faktörleşmeye uygun olup olmadığı Kaiser Mayer Olkin (KMO) testi ve Barlett küresellik testleri yapılmıştır. Barlett küresellik testi ki kare istatistiğinden elde edilen aynı zamanda bir korelasyon matrisinin anlamlılığını ortaya koyan testtir (Pedhazur ve Schmelkin, 1991). Açıklayıcı Faktör Analizi yapılırken her bir maddenin ilgili faktör

yükünde en iyi temsiliyeti sağlaması için Varimax döndürme yöntemi yapılarak faktör yükleri sabitlenmiştir. KMO değeri Bu testlere ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. KMO Değeri ve Barlett küresellik Testi Sonuçları

	Birinci Uygulama	İkinci Uygulama	Üçüncü Uygulama
KMO	0.794	0.842	0.920
Barlett Küresellik Testi			
Yaklaşık Ki Kare	14235	22048	27494
Serbestlik Derecesi	1140	780	780
Anlamlılık Düzeyi	.000	.000	.000

Tablo 1’de verilen KMO ve Barlett küresellik testi sonuçlarına göre her üç uygulama için de faktör analizine uygun oldukları kararı verilmiştir. KMO değeri Field’e (2000) göre .50 ve üzeri olması gerektiğini ve bu değerın altında faktörlenemeyeceğini belirtmiştir. Bu durumda her üç uygulama da faktör analizine uygun olduğu ortaya çıkmıştır.

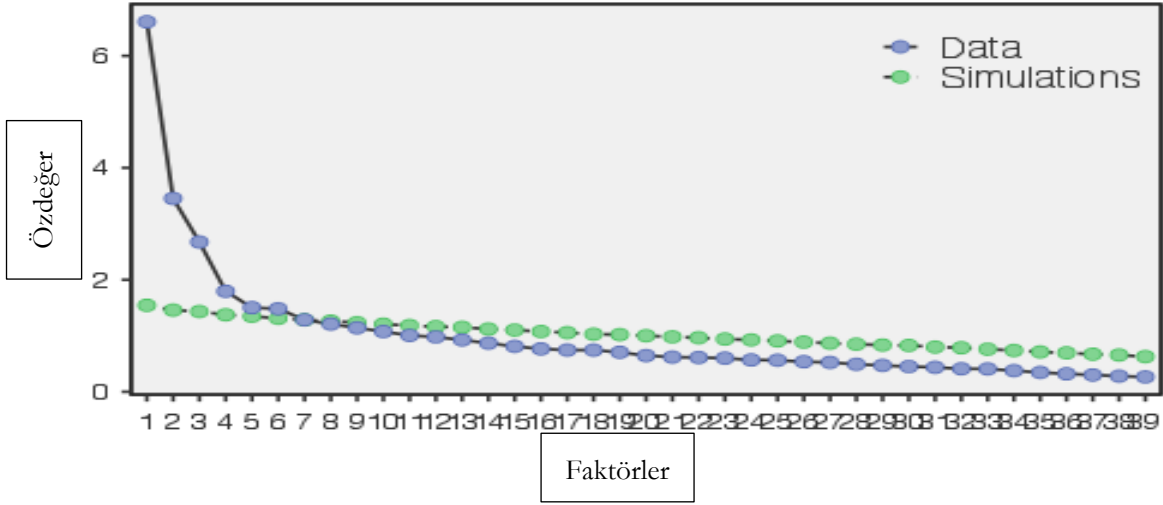
Birinci Uygulama Madde ve Yapı Geçerliliği Analizleri

Faktör analizi, aynı olguyu ölçen değişkenleri bir arada toplamaya ve değişken sayısını azaltarak aynı olguyu daha az değişkenle ölçmeye imkân tanımaktadır. Tablo 2’de dört alt boyutun her bir madde ile korelasyon derecesini göstermektedir. Buna göre edinilmiş ihtiyaçlar ölçeği alt boyutları ele alındığında ölçeklerdeki maddelerin ait oldukları boyutla olan korelasyonları 0.42 ile 0.67 arasında orta düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu nedenle her bir maddenin ölçme gücü yeterli ve anlamlıdır ($p < .01$). Birinci uygulama sonucu ölçek kuramsal olarak 4 boyutlu olarak belirlendiğinden ve boyutlar arasında ilişki olmadığından dolayı faktör sayısı dörtle sınırlandırılmıştır. Faktörlere ilişkin bilgi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Birinci Uygulama Faktör Sayısı ve Açıklanan Toplam Varyans Bulguları

Faktörler	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans
1. Faktör: İlişkili Olma	6.368	14.086	26.626
2. Faktör: Güçlü Olma	3.719	5.146	
3. Faktör: Özerk Olma	2.599	4.105	
4. Faktör: Başarılı Olma	1.980	3.288	

Tablo 2’de birinci uygulama Açıklayıcı Faktör Analizi sonucu elde edilen faktörler açıklanan varyans ve özdeğerin 1’den büyük olduğu 4 faktör olarak ortaya çıkmıştır. Ancak beşinci faktörün öz değeri bire çok yakın olması ve kuramsal olarak dört boyutlu hazırlanan ölçeğin bu dört faktörden oluştuğuna karar verilmiştir. Toplam açıklanan varyansın görece düşük olmasına rağmen kabul edilebilir olduğu (Scherer vd., 1988) belirtilmiştir. Bununla birlikte faktör sayısına karar vermede Horn (1965) paralel analiz yöntemi maddelerin ilk defa kuramsal temele uygunluğuna bakılması durumlarında faktör sayısına karar vermede kullanılan bir yöntemdir (Akt: Glorfeld, 1995, s. 377). Bu yöntem gerçek verinin bir benzerini yapay olarak üretip her iki veriye aynı anda analiz yapılmasıyla yapının faktör sayısına karar vermede kullanılan bir yöntemdir (Fabrigar ve Wegener, 2011). Bu yöntem gerçek verinin değerlerine dayalı olarak yapay bir veri üretilerek her iki verinin açıklayıcı faktör analizi yapılır ve faktörlerin öz değerleri karşılaştırılır (Yavuz ve Doğan, 2015). Bu çalışma için de yapılan analizin saçılım grafiği Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Saçılım Grafiği

Şekil 1'de gerçek veri ile yapay olarak üretilen verinin maddelerin faktörleşmesi verilmiştir. Her iki çizginin kesişim yerinin olduğu bileşen faktör sayısına karar verildiği yerdir. Buna göre ölçeğin boyut sayısına 4 olarak karar verilmiştir.

Ölçekte yer alan maddeler için belirlenen boyut sayısına karar verildikten sonra, 120 madde için faktör yük değerleri, binişiklik durumları ve ilgili maddenin temsil ettiği alt boyutta yer alması incelenmiştir. Faktör yük değerine karar verilirken örneklem büyüklüğü dikkate alınır (Stevens, 2002, s. 333). Sayıca düşük örneklemelerde daha yüksek faktör yükü büyük gruplar içinde düşük faktör yükü maddenin ait olduğu faktörü işaret eder (Guadagnoli ve Velicer, 1998 Akt: Stevens, 2002). Ayrıca Stevens (2002) faktör yüküne göre madde seçimine ilişkin üç öneride bulunmaktadır. Bunlar; boyut sayısı dört ve daha fazlaysa faktör yükü en az 0.60, boyut sayısı on ve daha düşükse 0.40 ve faktör analizi için en az 300 kişi olmadığı sürece yorumlanmaması gerektiğini belirtmiştir. Örneklem büyüklüğü birinci uygulamada 193 katılımcı olduğundan bu varsayımlar dikkate alınarak analiz için en düşük faktör yük değeri 0.40 olarak belirlenmiştir. Binişiklik için de yine 0.10'dan daha düşük bir fark olan madde ölçekten çıkartılmıştır. Bu açımlayıcı faktör analizleri her üç uygulama için de ayrı ayrı yapılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizinde maddenin ilgili boyutta faktör yükünü yorumlanabilir ve isimlendirilebilir hale getirmek için döndürme işlemi yapılır. Çalışmada faktörler kuramsal olarak birbiriyle ilişkili olmadığı ve varyansın maksimize edilmesiyle boyutlandırma işlemi yapıldığından varimax döndürme tercih edilmiştir. Birinci uygulamaya dayalı olarak madde sayısı 40 ve boyut sayısı dört olan yapı elde edilmiştir. Faktörlere ait olan maddelerin kuramsal olarak uygun olması da madde seçiminde göz önünde bulundurulmuştur. Ölçeğe ait faktörler isimlendirilirken alanyazında yer alan çalışmalar dikkate alınmıştır.

Edinilmiş ihtiyaçlar ölçeği faktör yükleri, madde ayırt edicilikleri ve belirlenen kuramsal yapı da göz önüne alındığında ilk uygulama sonunda 40 madde ile elde edilen dört faktörlü bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapıya ilişkin madde ve faktör yük dağılımları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ölçek Maddelerinin Faktör Yük Dağılımlarına İlişkin Bulgular

Maddeler	İlişkili Olma	Faktör Yükleri (*p<.05)		
		Güçlü Olma	Özerk Olma	Başarılı Olma
21	.614**			
5	.507**			
22	.489**			
6	.474**			
7	.455**			
11	.439**			
17	.428**			
10	.404**			
54		.690**		
38		.671**		
51		.646**		
53		.636**		
59		.533**		
90			.597**	
65			.588**	
67			.557**	
89			.536**	
70			.535**	
71			.499**	
68			.486**	
84			.486**	
77			.475**	
100				.666**
114				.662**
107				.657**
102				.655**
103				.653**
104				.652**
95				.621**
101				.613**
119				.603**
105				.591**
109				.544**
96				.517**
106				.497**
108				.493**
117				.477**
113				.468**
112				.435**
120				.419**

Faktör analizine uygunluk açısından dikkat edilen bir başka ölçüt ise kısmi korelasyon katsayılarının negatif değerlerinden oluşan ters görüntü (anti-image) korelasyon matrisinin köşegen değerleridir (Pett, Lackey ve Sullivan, 2003). Bu değerlerin 0.50'den büyük olması istenir (Velicer ve Fava, 1998). Ters görüntü matrisinde köşegen değerlerinin 0.50'den büyük olduğu (en küçük değer .54, en büyük değer .89) tespit edilmiştir. Maddelerin faktör yük değerleri örneklem büyüklüğü dikkate alınarak en düşük .40 olarak referans alınmış ve buna bağlı olarak da madde sayısı 40 olarak karar verilmiştir.

İkinci Uygulama Madde ve Yapı Geçerliliği Analizleri

Ölçeğin ikinci uygulaması lisansüstü öğrencilerine uygulanmıştır. Bu uygulamada katılımcı sayısı 390 olarak belirlenmiştir. İkinci uygulamada yine 120 madde üzerinden yapılmış ve Açımlayıcı Faktör Analizi bulguları sunulmuştur. Edinilmiş ihtiyaçlar ölçeği dört alt boyuttan oluştuğu ve faktörler toplam varyansın yaklaşık %33.97'sini açıklamaktadır. İkinci uygulamaya ait açıklanan toplam varyans ve faktörlerin öz değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. İkinci Uygulama Toplam Açıklanan Varyans Tablosu

Faktörler	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans
1. Faktör: İlişkili Olma	6,712	16,779	33,971
2. Faktör: Güçlü Olma	2,91	7,286	
3. Faktör: Özerk Olma	2,03	5,096	
4. Faktör: Başarılı Olma	1,924	4,810	

İkinci uygulamada açıklanan toplam varyans yükselmesinin yanında bazı faktörlerdeki maddelerin faktör yük değerleri azalmıştır. Bu uygulama sonunda “ilişkili olma ihtiyacı”(yedi madde), 2. faktör “güçlü olma ihtiyacı” (beş madde), 3. faktör “özerk olma ihtiyacı” (sekiz madde), 4. faktör ise “başarılı olma ihtiyacı” (on bir madde) olarak edinilmiş ihtiyaçlar ölçeğini oluşturmaktadır. Bu uygulamada maddelerin

diğer uygulamaya gore gorece duşuk yuk goştermesi ve bazı maddelerin farklı faktorler altına gitmesi sonucu olekte yer alan maddelerin ilk uygulamaya gore farklılık goşterdiği belirlenmiştir. Buna ilişkin faktor yuk değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İkinci Uygulama olek maddelerinin Faktor Yuk Dağıllarına İlişkin Bulgular

Maddeler	İlişkili Olma	Faktor Yukleri (*p<.05)			Başarılı Olma
		Gulu Olma	ozerk Olma		
21	.522*				
7	.461*				
22	.398*				
6	.379*				
17	.370*				
10	.357*				
11	.249*				
51		.559*			
38		.530**			
53		.511*			
59		.474*			
54		.440*			
84			.564*		
67			.501*		
89			.494*		
90			.478*		
65			.433*		
68			.420*		
70			.417*		
71			.381*		
77			.327*		
103					.574*
100					.570*
104					.554*
102					.549*
109					.546*
105					.532*
101					.530*
119					.529*
107					.513*
108					.506*
114					.482*
96					.464*
117					.429*

Tablo 5'te ikinci uygulamaya ilişkin faktorleşme verilmiştir. Birinci uygulamaya gore bazı maddelerin yuk değerleri duşmüş ya da binişik madde olarak başka boyutlarda da kendilerine yer bulmuşlardır. Buna gore ikinci uygulama için en duşuk faktor yuk değerleri .30 kabul edilmiştir. Birinci uygulamaya gore madde sayısı azalmış ve 34 madde olarak belirlenmiştir. Birinci ve ikinci uygulamalarda ortak olan maddeler olduğu gibi uyum goştermeyen maddeler de olduğundan üçuncü bir uygulama yapılmasına karar verilmiştir. Orneklem büyüklüğu daha fazla ve katılımcıların da birinci ve ikinci uygulamadaki katılımcılardan oluşması sağlanmıştır.

Üuncü Uygulama Madde ve Yapı Geçerliliği Analizleri

Oleğin üçuncü uygulaması lisans ve lisansüstü ogrencilerine uygulanmıştır. Bu uygulamada katılımcı sayısı 842'dir. Üuncü uygulamada yine 120 madde üzerinden yapılmış ve Açımlayıcı Faktor Analizi bulguları sunulmuştur. Edinilmiş İhtiyaçlar Oleğinin dort alt boyuttan oluşmakta ve faktorler toplam varyansın yaklaşık %30.628'ini açıklamaktadır. Alt boyutlara ilişkin ozdeğer ve varyans değerleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Üuncü Uygulama Toplam Açıklanan Varyans Tablosu

Faktorler	ozdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans
1. Faktor: İlişkili Olma	5.916	9.432	30.628
2. Faktor: Gulu Olma	2.854	8.248	
3. Faktor: ozerk Olma	2.141	8.199	
4. Faktor: Başarılı Olma	1.817	4.750	

Üuncü uygulamada açıklanan toplam varyans bir miktar duşme goştermiş maddelerin faktor yuk değerleri azalmıştır. Bu uygulama sonunda "ilişkili olma ihtiyacı" (dokuz madde), 2. faktor "gulu olma ihtiyacı" (dokuz madde), 3. faktor "ozerk olma ihtiyacı" (on iki madde), 4. faktor ise "başarılı olma ihtiyacı" (on üç madde) olarak edinilmiş ihtiyaçlar oleğini oluşturmaktadır. Bu uygulamada maddelerin

diğer uygulamaya göre görece düşük yük göstermesi ve bazı maddelerin farklı faktörler altına girmesi sonucu ölçekte yer alan maddelerin ilk iki uygulamaya göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Buna ilişkin faktör yük değerleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Üçüncü Uygulama Ölçek Maddelerinin Faktör Yük Dağılımlarına İlişkin Bulgular

Maddeler	İlişkili Olma	Faktör Yükleri		
		Güçlü Olma	Özerk Olma	Başarılı Olma
22	.641			
7	.618			
21	.613			
6	.609			
10	.604			
17	.596			
19	.592			
15	.587			
11	.572			
54		.693		
33		.631		
51		.612		
49		.585		
54		.579		
31		.574		
38		.567		
35		.475		
41		.441		
89			.622	
67			.542	
84			.536	
90			.514	
70			.501	
68			.494	
65			.493	
83			.469	
77			.464	
71			.463	
86			.432	
72			.404	
103				.564
104				.502
100				.445
102				.432
101				.408
105				.399
109				.397
114				.373
107				.366
108				.364
119				.359
117				.346
96				.314

Tablo 7'de üçüncü uygulamaya ilişkin faktörleşme verilmiştir. İlk iki uygulamaya göre bazı maddelerin yük değerleri düşmüş bazı maddelerde faktör yük değerleri yükselerek ilgili faktör altına girmişlerdir. Örneklem sayısının ilk iki uygulamaya göre yüksek olması faktör yük değerleri bakımından düşüş gösterse de kuramsal olarak belirlenen maddelerin ilgili boyutlarda yer aldıkları belirlenmiştir. İlk iki uygulamaya göre madde sayısının arttığı tespit edilmiştir. Madde sayısı 43 madde olarak belirlenmiştir. Birinci ve ikinci uygulamalarda ortak olan maddelerin yanında faktör yük değeri artan dokuz madde üçüncü uygulamada ölçekte yer bulmuştur. Her üç uygulama için ölçek toplam puanları hesaplanmış ve aralarındaki korelasyon değerleri bulunmuştur. Korelasyon değerleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Uygulamalara Göre Faktörler Arasındaki Korelasyon Değerleri

		İlişkili Olma	Güçlü Olma	zerk Olma
Birinci Uygulama	İlişkili Olma	1	-	-
	Güçlü Olma	.24	1	-
	zerk Olma	.16	.22	1
	Başarılı Olma	.21	.28	.30
İkinci Uygulama	İlişkili Olma	1	-	-
	Güçlü Olma	.30	1	-
	zerk Olma	.22	.26	1
	Başarılı Olma	.34	.35	.38
çnc Uygulama	İlişkili Olma	1	-	-
	Güçlü Olma	.42	1	-
	zerk Olma	.25	.41	1
	Başarılı Olma	.38	.40	.58

Tablo 8'e göre en düşük ilişki birinci uygulamada "zerk olma" ile "ilişkili olma", en yüksek ilişki üçüncü uygulamada "başarılı olma" ile "zerk olma" faktörleri arasında olduğu belirlenmiştir. Faktörler arasında düşük ve orta düzeyde ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

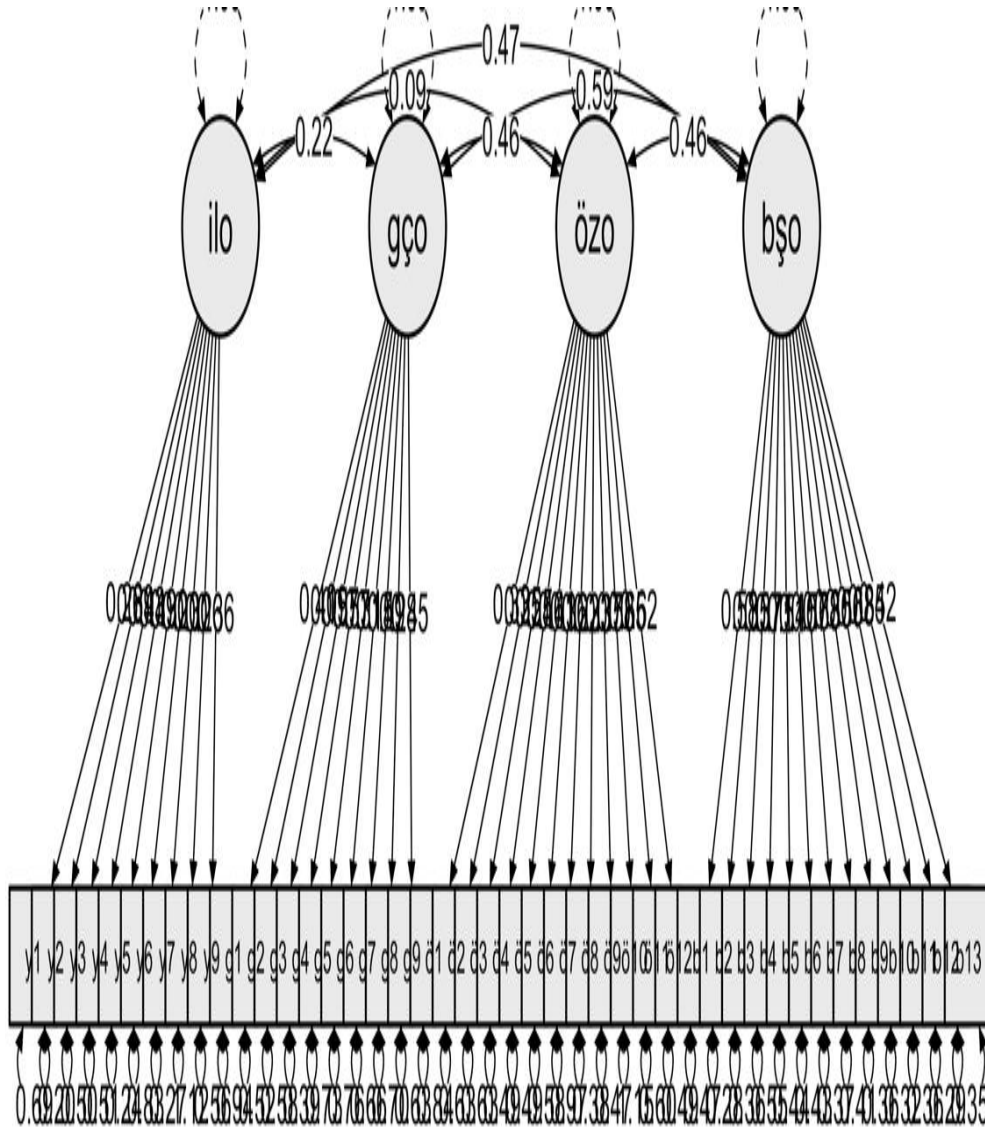
çnc uygulamada ilgili faktörlerin altına toplanan maddeler son olarak madde toplam test korelasyonuna bakılarak karar verilmiştir. Maddelerin ilgili faktörlere ait madde toplam test korelasyon değerleri ve güvenirlik katsayıları Tablo 9'da sunulmuştur.

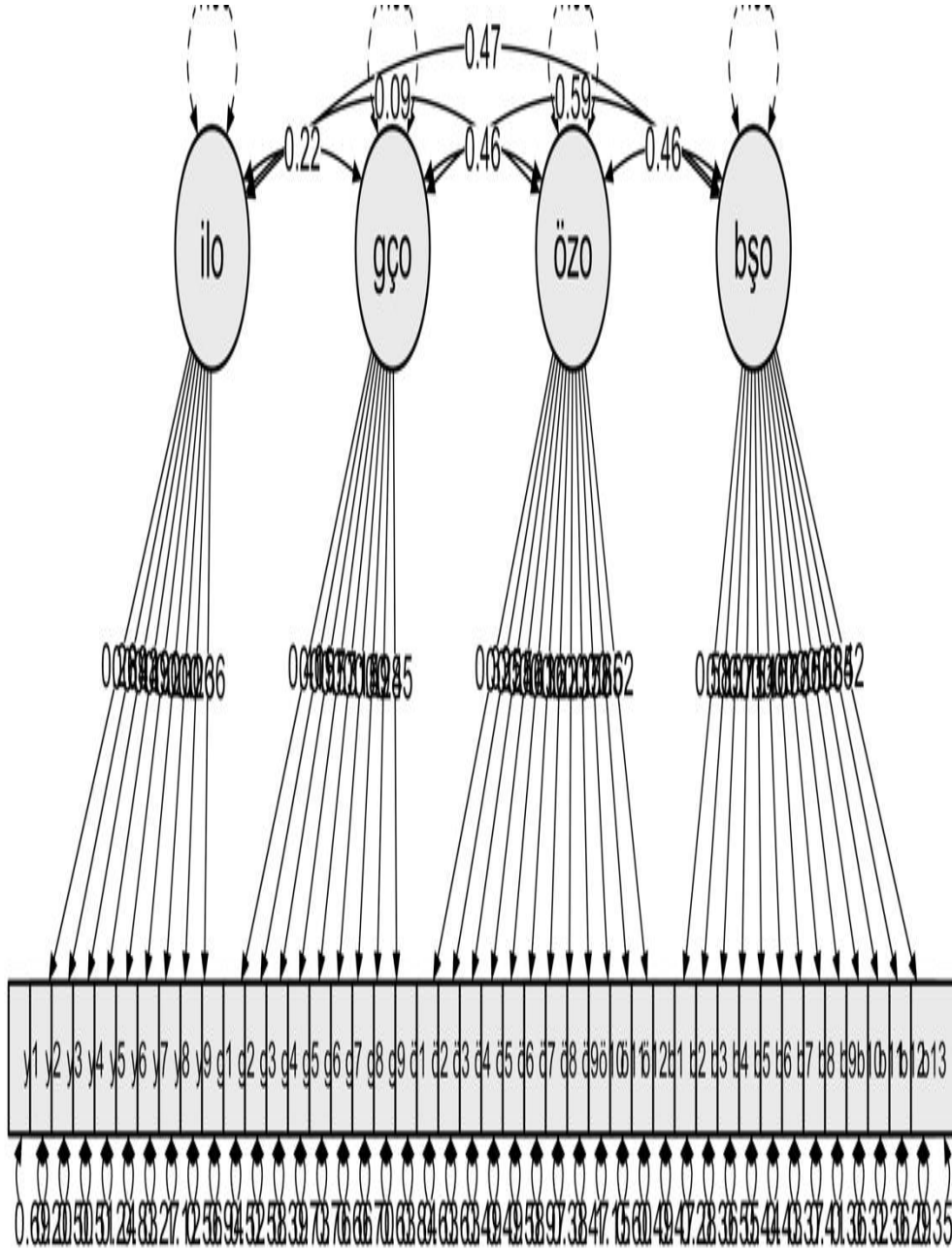
Tablo 9. Madde Toplam Test Skoru Korelasyon ve Güvenirlik Değerleri

Maddeler	Madde Toplam Test Skoru Korelasyon Değerleri				Cronbach Alfa Değeri
	İlişkili Olma	Güçlü Olma	zerk Olma	Başarılı Olma	
22	0.712				0.853
7	0.686				0.851
21	0.680				0.858
6	0.676				0.856
10	0.670				0.853
17	0.662				0.859
19	0.657				0.851
15	0.652				0.849
11	0.635				0.854
54		0.769			0.852
33		0.700			0.851
51		0.679			0.852
49		0.649			0.853
53		0.643			0.854
31		0.637			0.854
38		0.629			0.848
35		0.527			0.849
41		0.490			0.848
89			0.690		0.849
67			0.602		0.851
84			0.595		0.851
90			0.571		0.849
70			0.556		0.852
68			0.548		0.852
65			0.547		0.856
83			0.521		0.850
77			0.515		0.852
71			0.514		0.849
86			0.480		0.854
72			0.448		0.846
103				0.626	0.847
104				0.557	0.848
100				0.494	0.847
102				0.480	0.846
101				0.453	0.846
105				0.443	0.847
109				0.441	0.846
114				0.414	0.845
107				0.406	0.846
108				0.404	0.849
119				0.398	0.847
117				0.384	0.848
96				0.349	0.845
Cronbach Alfa	.853	.745	.851	.892	.853

Tablo 9'a göre ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .853, "ilişkili olma" alt boyutunun .853, "güçlü olma" alt boyutunun .745, "özerk olma" alt boyutunun .851 ve "başarılı olma" alt boyutunun ise .892 olduğu belirlenmiştir. Hesaplanan iç tutarlık katsayıları ölçeğin güvenilirliğinin kullanılabilir düzeyde olduğunu göstermektedir. Madde toplam test korelasyonu maddelerin ayırt ediciliğine ilişkin bir kanıt niteliğindedir (Krom, 1995). Madde toplam test korelasyonları incelendiğinde .71 ile .34 aralığında değiştiği belirlenmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi sonrasında dördüncü uygulama verilerine Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmış ve dört faktörlü yapının doğrulanması sağlanmıştır. Bu amaçla çalışma grubu için yine lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden oluşan 201 katılımcıya ölçek uygulanarak veriler elde edilmiştir. Analiz Jasp programı ile yapılmıştır. Bu analiz için en çok olabilirlik (Maximum likelihood) tahminleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin seçiminde kestirilen parametre değerleri ile veri seti değerleri arasındaki farkı en aza indirmek için tekrar tekrar iyileştirme yapılmasıdır (Harman, 1967). Tabachnick ve Fidell'in (2015) dikkat çektiği; verilerin dağılımı ve çoklu doğrusallık için, verilerin çok değişkenli normal dağılımı ve maddelerin birbiriyle doğrusal ilişki gösterdiği bununla birlikte çoklu doğrusallık (Multicollinearity) .90 ve üzerinde korelasyona sahip olmadıkları (bkz. Tablo 9) belirlenmiştir. Maddelerin ilgili boyutta yer almalarna ilişkin yol diyagramı Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yol Diyagramı

Şekil 2'de sunulan yol diyagramına ilişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi uyum indeksleri Tablo 10'da verilmiştir.

Mevcut verilerin model ile uyumlarına bakıldığında öncelikle Ki-kare (Chisquare) testinin istatistiksel olarak anlamlı olmaması gerekmektedir. Ancak literatürde bu testin örneklem büyüklüğünden etkilendiği ve büyük örneklerde hassas davrandığı kanıtlanmıştır (Bentler ve Bonett, 1980). Alternatif olarak Ki-kare (Chi-square) değerinin serbestlik derecesine (degrees of freedom, df) bölünmesiyle elde edilen değer 3'ten küçük olması beklenmelidir (Kline, 2011; Sümer, 2000). Mevcut veriler için X^2/sd , $2.009/854 = 2.009$ olarak hesaplanmıştır. Ek olarak, CFI ve TLI değerlerinin .90 civarında olduğu ve RMSEA değerinin .08'e yakın olduğu belirlenmiştir (Tablo 10). Çeşitli kaynaklardan alınan referans değerlere bakıldığında belirlenen uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeylerde olduğu tespit edilmiştir (Hu ve Bentler, 1999; Tabachnick ve Fidell, 2015).

Tablo 10. Yapıya Ait Olan Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İndeksleri	4 Faktörlü Model Sonuçları	İyi Uyum	Karar	Kaynak
X ² /sd	>.05	<.05	Kötü	Bentler, Bonet, 1980; Çokluk vd., 2014
X ² /sd	2.009	<3	İyi	Kline, 2011; Sümer, 2000
RMSEA	.079	.08	Kabul edilebilir	Jöreskog, Sörbom, 1993; Özdamar, 2013
SRMR	.09	.05	Kötü	Schermelleh-Engel, vd., 2003; Brown, 2006; Yılmaz, Çelik, 2009; Kline, 2011, 2012
CFI	.85	.90	Kabul edilebilir	Hu, Bentler, 1999; Tabachnick, Fidell, 2015
TLI	.82	.90	Kabul edilebilir	Hu, Bentler, 1999; Tabachnick, Fidell, 2015
GFI	.97	.90	İyi	Jöreskog, Sörbom, 1993; Bentler, Bonet, 1980

Tablo 10'da veriler ve kararlar incelendiğinde X², SRMR indeksleri dışındaki uyum indeksleri kabul edilebilir veya iyi uyum gösterdiği belirlenmiştir. X² değeri örneklem sayısından ve dağılımın homojenliğinden etkilenmektedir (Schumacker ve Lomax, 2004). RMSEA değerinin .079, CFI değerinin .085 ve TLI değerinin .82 olması kabul edilir sınırlar içinde olduğu belirlenmiştir. X²/sd oranı 2.009 olması serbestlik derecesinin büyük olduğu durumlarda X² anlamlı sonuçlar verir ve bu değer 3'ten küçük olması beklenir (Ayyıldız ve Cengiz, 2006). GFI değerinin .97 olması gözlenen değişkenler arasında yeterince kovaryansın hesaplandığı anlamına gelmektedir (Ayyıldız ve Cengiz, 2006). Uyum indekslerinin .90 büyük ve hata indekslerinin .05 küçük olmasını birçok araştırmacı tarafından önerilmektedir (Bentler ve Bonet, 1980; Jöreskog ve Sörbom, 1993; Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000; Kline, 2011; Tabachnick ve Fidell, 2015). Bir başka deyişle GFI, AGFI, CFI değerleri .90'ın üstünde, bunun yanı sıra SRMR ve RMSA değerleri de .05'in altında olmalıdır (Schumacker ve Lomax, 2004). Bu değerlere dayanarak, ölçeğe ait olan iyi uyum indeksleri model veri uyumunun olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda 43 madde ve dört faktörden oluşan Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeği doğrulandığı kabul edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin edinilmiş motivasyon kaynağının belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla oluşturulan ölçeğin psikometrik nitelikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Başlangıçta 120 madde olarak hazırlanmış olan ölçek, gerekli hazırlık aşamalarının tamamlanmasının ardından dört farklı uygulamada üniversite lisans ve yüksek lisans eğitimi alan gruplara uygulanmış, elde edilen veriler üzerinde ölçeğin geçerlik ve güvenirlilik analizleri yapılmıştır. Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeğinin açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen dört faktör altında toplanan 43 madde ait oldukları faktörleri temsil etmekte ve hesaplanan iç tutarlılık katsayıları da ölçeğin güvenirliliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeğinin nihai formu 43 maddeden oluşmakta ve tüm maddeler "1-Hiçbir Zaman, 2-Çok Nadir, 3-Bazen, 4-Çoğunlukla ve 5-Her Zaman" şeklinde puanlanmaktadır. Bir diğer deyişle ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten bir toplam puan elde edilmemekte, katılımcıların her bir edinilmiş motivasyon kaynağının ne kadar benimsedikleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Her bir alt ölçekte farklı sayıda madde bulunduğundan, kişinin her bir boyuttan aldığı puanın, ilgili boyutun madde sayısına bölünmesi ve 1-5 arası bir ortalamaya dönüştürülerek birbiri ile karşılaştırılabilir hale getirilmesi gerekir. Böylelikle kişinin edinilmiş motivasyon kaynağı belirlenebilir ve kişi ilgili gruba atanabilir. Bir alt ölçekten alınan puanın yüksek olması, katılımcıların o alt ölçekteki edinilmiş motivasyon kaynağının yüksek olduğu, düşük olması ise, edinilmiş motivasyon kaynağının az olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, bu çalışma kapsamında geliştirilen aracın, ilgili alanyazındaki önemli bir eksikliği gidereceği, bundan sonraki çalışmalarda kullanılabilecek psikometrik nitelikleri yeterli bir ölçme aracı olma özelliği taşıdığı belirtilebilir. Ayrıca ölçeğin sadece üniversite öğrencilerine değil farklı gruplara da uygulanabilmesi, araştırmalar için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak farklı değişken ve özelliklerle kullanılabileceği düşünülmektedir.

Etik Beyan

"Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Antalyalı, Ö. L. ve Bolat, Ö. (2017). Öğrenilmiş ihtiyaçlar bağlamında temel motivasyon kaynakları (TMK) ölçeğinin geliştirilmesi, güvenilirlik ve geçerlik analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 83-114.
- Bentler, P. M. ve Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588. 10.1037/0033-2909.88.3.588
- Champoux, J. E. (2011). *Organizational behavior: Integrating individuals, groups, and processes* (4th Edition). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203872918>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self determination in personality. *Journal of Research in Personality*, 19, 109-134.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2014). Autonomy and need satisfaction in close relationships: Relationships motivation theory. İçinde N. Weinstein (Edt.), *Human motivation and interpersonal relationships* (ss. 53-73). New York: Springer.
- Eren, E. (2000). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Fabrigar, L. R. ve Wegener, D. T. (2011). *Exploratory factor analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Field, A. (2000). *Discovering statistics using SPSS for Windows: advanced techniques for beginners*. Great Britain: Sage.
- Gibson, J., Ivancevich, J. ve Konopaske, R. (2011). *Organizations: Behavior, structure, processes* (14th Edition). New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Glorfeld, L. W. (1995). An improvement on Horn's parallel analysis methodology for selecting the correct number of factors to retain. *Educational and psychological measurement*, 55(3), 377-393.
- Guadagnoli, E. ve Velicer, W. F. (1988). Relation of sample size to the stability of component patterns. *Psychological bulletin*, 103(2), 265.
- Harman, M. H. (1967). *Modern factor analysis*. Chicago: University. of Chicago Press.
- Horn, J. L. (1965). A rationale and test for the number of factors in factor analysis. *Psychometrika*, 30(2), 179-185.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Jöreskog, K. G. ve Sörbom, D. (1993). Recent developments in structural equation modeling. *Journal of Marketing Research*, 19(4), 404-416.
- Kline, R. B. (2011). Convergence of structural equation modeling and multilevel modeling. İçinde M. Williams (Ed.), *Handbook of methodological innovation* (ss. 562-589). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Koçel, T. (1995). *İşletme yöneticiliği: Yönetici geliştirme, organizasyon ve davranış*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Krom, G. D. (1995). Some spectral correlates of pathological breathy and rough voice quality for different types of vowel fragments. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 38(4), 794-811. DOI: 10.1044/jshr.3804.794. PMID: 7474973.
- McClelland, D. C. (1961). *The achieving society*. New York: Irvington Publishers, Inc.
- McClelland, D. C. (1987). *Human motivation*. Cambridge University Press.
- Pett, M. A., Lackey, N. R. ve Sullivan, J. J. (2003). *Making sense of factor analysis: The use of factor analysis for instrument development in health care research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- R Core Team (2019). R: *A Language and environment for statistical computing*. (Version 3.6) [Computer software]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/>.
- Revelle, W. (2019). *Psych: Procedures for Psychological, Psychometric, and Personality Research*. [R package]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=psych>.
- Ryan, R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of Personality*, 63(3), 398-427.
- Schermerhorn, J. R. (2012). *Exploring management* (3rd Edition). New York: John Wiley & Sons.
- Schermerhorn, J. R., Hunt, J. G. ve Osborn, R. N. (2002). *Organizational behavior* (7th Edition). New York: John Wiley & Sons.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*. psychology press. New York: Routledge.
- Schüler, J., Sheldon, K. M. ve Fröhlich, S. M. (2010). Implicit need for achievement moderates the relationship between competence need satisfaction and subsequent motivation. *Journal of Research in Personality*, 44, 1-12.
- Stevens, J. P. (2002). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. New Jersey, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Sümer, N. (2000). *Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar*. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3, 49-73.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Using multivariate statistics* (Vol. 5). Boston, MA: Pearson.
- The jamovi project (2020). *jamovi*. (Version 1.2) [Computer Software]. Retrieved from <https://www.jamovi.org>.
- Velicer, W. F. ve Fava, J. L. (1998). Affects of variable and subject sampling on factor pattern recovery. *Psychological Methods*, 3(2), 231-251. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.3.2.231>

- Winter, D. G. (1992). Power motivation revisited. İçinde C. P. Smith (Edt.), *Motivation and personality: Handbook of thematic content analysis* (ss. 301-310). New York: Cambridge University Press.
- Yavuz, G. ve Doğan, N. (2015). Boyut sayısı belirlemede Velicer'in map testi ve Horn'un paralel analizinin kullanılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 176-188.

EXTENDED ABSTRACT

Motivation simply means activating, and is one of the important issues in understanding the behavior of employees or students in any organization. It has been the subject of research for a long time and the first theories about motivation tried to answer the question of "What motivates people?" These theories are called content theories. Among these theories, David McClelland's (1961; 1987) Acquired Needs Theory, which may be also called Achievement Need Theory, is of special importance. In Turkey, this theory is generally used as the Learned Needs Theory. However, the theory essentially includes acquiring rather than learning as, according to McClelland's theory, many variables such as race, environment, religion, family, child breeding style, and culture are effective in acquiring needs, and most of these variables are acquired through experiences, not learning. In this context, in the present study, the name of the theory was used as Acquired Needs Theory.

According to McClelland, when a need is strong, it motivates the person to use behavior leading to satisfaction. According to this theory, there are three types of acquired needs: a) need for achievement, b) need for power, and c) need for affiliation. Here, human needs (also called implicit motives) such as being successful, related, and powerful are conceptualized as early acquired and relatively stable motive dispositions that vary from person to person (Schüler, Sheldon, & Fröhlich, 2010, p. 1). In recent years, the need for autonomy is added to these needs. This need is one of the basic needs that reveal the tendency of people to grow, integrate, develop and be spiritually well (Deci & Ryan, 1985, p. 110; Ryan, 1995, p. 420; Deci & Ryan, 2014, p. 55). Autonomy or elements related to autonomy increase significantly in all societies, and analyzing people's acquired needs only based on their needs to be successful, powerful and related may lead to some shortcomings. For this reason, the needs of "being successful, being powerful, being related, and being autonomous" were discussed as acquired needs within the scope of this study.

These needs not only motivate people, but also determine people's interests and, accordingly, their goals (Winter, 1992, p. 301-302). These four types of acquired needs exist in all people. Usually, one of these acquired needs is more dominant than the others, and this dominant need is an important determinant of one's behavior. Thus, determining the people's acquired motivation source can be extremely important in terms of understanding and guiding these people's behavior. In this study, we aimed to develop a valid and reliable data collection tool that can be used for this purpose.

The study group of this research consists of undergraduate and graduate students selected in a simple random way in three different groups. All correspondents responded to the 120-item scale via Google forms. The statements in the item pool were presented to the expert for content validity, and the statements were rearranged in line with the suggestions received. In order to solve the factor structure of the scale, EFA and CFA analyses were performed for other evidence. For the representation of the sub-dimensions in the scale, the K1 method, which recommends that the eigenvalue is greater than 1, and the Parallel analysis methods developed by Horn (1965) were used. Good-fit statistics and scale item fit indices were also used for CFA. Answers to these scale items were rigorously evaluated and were checked by experts in the field multiple times at different stages and the final version of the Acquired Needs Scale was created as a pool of 43 items. The scale, which has five-point Likert-type response options, is answered in the range of 1-Never and 5-Always. There is no reverse-scored item on the scale. Since the data is collected on the internet, the response rate is important. For this purpose, a short presentation about the study was made to the participants before each application in which the scale was applied and they were encouraged to participate. All participants gave complete responses to the scale form during participation in this study. In order to avoid any items left blank, items were determined as mandatory fields in the Google form system and completing the study with missing data was prevented. The data collected were analyzed with open source JASP and JAMOVI statistical programs (R Core Team, 2019; The Jamovi Project, 2020). For the analyses not included in these programs, the analyses included in the "psych" package (Revelle, 2019) the open-source RStudio program was applied.

In this study, we aimed to develop a valid and reliable data collection tool to determine university students' acquired motivation source. We tried to determine the psychometric properties of the scale created for this purpose. The scale, which was originally prepared as 120 items, was applied to three groups getting undergraduate and graduate education. Following applications and the necessary

preparation stages were completed afterwards, validity and reliability analyzes of the scale were made on the data obtained. The final version with 43 items gathered under four factors obtained as a result of the exploratory factor analysis of the Acquired Needs Scale represents the factors they belong to, and the internal consistency coefficients calculated show that the reliability of the scale is at a high level. A total score is not obtained from the scale, as the aim was to determine how much each acquired motivation source is adopted by the participants. Since each subscale has a different number of items, the individual's score from each dimension should be divided by the number of items in the relevant dimension and converted to an average between 1 and 5 to make them comparable with each other. Thus, the acquired motivation source of the person can be determined and the person can be assigned to the relevant group. A high score from a subscale indicates that the participants have a high source of acquired motivation in that sub-scale, and a low one indicates that the source of acquired motivation is low. According to these findings, it can be stated that the tool developed within the scope of this study may fill an important deficiency in the relevant literature, and that it has the feature of being a measurement tool with sufficient psychometric qualities that may be used in future studies. In addition, we believe that the scale may be applied not only to university students but also to different groups, and that it may be used as a valid and reliable measurement tool for research with different variables and features.

Veli ve Öğrenci Bakış Açısıyla Sorumluluk Değeri

Asuman ERGÜN¹ ve Sevgi KOÇ²

Öz

Ailede başlayan değer kazanım süreci okul ile devam etmektedir. Okuldaki değer eğitiminin etkili olabilmesi öğrencilerin ve velilerinin değer eğitimi konusunda bilinçli olmasını gerektirmektedir. Sorumluluk değeri kişinin davranışlarının farkında olması ve sonuçlarını üstlenmesidir. Bu çalışmanın temel amacı, ilkököl öğrencilerinin ve bu öğrenci velilerinin sorumluluk değerine ilişkin algılarını ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda “Sorumluluk denilince ne anlıyorsunuz?”, “Sorumluluk sahibi insanlar hangi özelliklere sahip olur?”, “Kendinizi sorumluluk sahibi olarak görüyor musunuz?” ve “Sorumluluklarınızı yerine getirdiğinizde ve sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?” sorularına cevap aranmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 yılı bahar döneminde Bayburt ilindeki bir ilköğretim okulunda ikinci sınıfta öğrenim gören 20 gönüllü öğrenci ve bu 20 öğrencinin velisi gönüllü katılım sağlayarak oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde velilerde aileye karşı sorumluluk, vatandaşlık sorumluluğu, topluma karşı sorumluluk ve görev bilinci olmak üzere dört tema tespit edilmiştir. Öğrencilerde sorumluluk algısı aileye karşı sorumluluk, akademik sorumluluk, çevreye karşı sorumluluk ve görev bilinci olmak üzere dört tema olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Sorumluluk, Aile

Responsibility Value from Parent and Student Perspective

Abstract

The value acquisition process that started in the family continues with the school. Students and their parents need to be being conscious about value education to keep effective value education in school. The value of responsibility is to be aware of one's behavior and undertake the results. The main purpose of this study is to reveal primary school students and their parents' perceptions regarding the value of responsibility. In line with this general purpose “What do you understand when it comes to responsibility?”, “What features does it have responsible people?”, “Do you see yourself as responsible?”, and “What do you feel when you fulfill and do not fulfill your responsibilities?” were sought answer to the questions. Phenomenology, one of the qualitative researches patterns, was used in the research. The study group of the study was formed by the voluntary participation of 20 volunteer students studying in the second grade in Bayburt in the spring term of 2019-2020 and the parents of these 20 students. Semi – structured interview form was used to collected the data. Descriptive analysis was used in the analysis of the data. When the findings of the research are evaluated, the value of responsibility in parents is determined in four themes: responsibility towards the family, responsibility of citizenship, responsibility towards the society and duty awareness. Perceptions of responsibility in students is determined in four themes: responsibility towards family, academic responsibility, responsibility towards environmental and duty awareness.

Key Words: Value, Responsibility, Family

Atıf İçin / Please Cite As:

Ergün, A. ve Koç, S. (2022). Veli ve öğrenci bakış açısıyla sorumluluk değeri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1386-1400.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.04.2022

¹Öğretmen - MEB Bayburt Şehit Oktay Altuntaş İlkokulu, asu.krc6@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-3962-5000

² Dr. Öğr. Üyesi - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sevgikoc@yyu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3023-4102

Giriş

Bireylerde bilişsel gelişimin desteklenmesi ve insani değerlerin kazandırılmasında okullardaki eğitim sũreçlerinin katkısı ˆnemlidir. Platon, eğitimi bilgilendirme olarak değil kişiyi iyiye yˆneltme ve doğuştan var olan potansiyeli ortaya ˆıkarma olarak ele almıştır (Eyũpoęlu ve Cimcoz, 2019, s. 236). İnsanca yaşanabilir bir toplum oluşturmak iˆin eğitimin bilişsel boyutunun yanı sıra etkili bir değer ve karakter eğitimi ile desteklenmesi gerekmektedir.

Değerin kavramsal olarak ne olduğuna dair pek ˆok bilimsel ˆalıřma ve araştırma yapılırsa da birˆok disiplin tarafından ele alındığı iˆin tam olarak ne iˆerdięine ilişkin ittifak yapılamamıştır. Bu durum değerin ˆeřitli anlamlarının ortaya ˆıkmasına neden olmuştur (Ulusoy ve Dilmaˆ, 2018, s. 5). Bireyin kişilerle olan ilişkilerinde yakın ˆevresi, gelecek ve geˆmiř bağlarıyla bũtœnlœk oluşturmasının temelini değer ile ilişkilendirmiştir. İnsan, yapı ˆzellięi olarak kendisini, başka kişileri, olayları, durumları ve tek tek Şeyleri değerlendirmektedir. Kişi, değerlendirmeyi yaparken kendisinin değerine uygun ve geˆerlikte olan genel değer yargılarına gˆre yapmaktadır (Kuˆuradi, 2016, s. 5). İnsanın değer koyan bir varlık olduğunu koyduğu değerlere bağlanan bir varlık olmasıyla yani eylemlerini değerlere gˆre ayarlamasının ve hareket etmesinin onu diğer canlılardan ayıran ˆzelliklerden birisi olduğunu belirtmiştir (Bolay, 2004, s. 60). Değerler kişinin zihinsel ve duygusal yˆnœnũ ifade ederler (Ulusoy ve Dilmaˆ, 2018, s. 8).

Deęerler davranışlarımızın ūzerinde etkin bir rol oynamaktadır. Her değerin davranışlarımız ūzerindeki belirleyicilik dũzeyi aynı olmamaktadır. Toplum tarafından desteklenen ve onay alan değerlerin bireydeki etkisi arttıkˆa onaylanmayan değerler bireydeki etkisini yitirir. Kiřiden kişiye değiştiği gibi kişide zaman iˆerisinde değişebilir. Kiři eylemlerde bulunurken değerleri referans noktası olarak gˆrœr. Deęerler kœltœr iˆerisinde Őekillenip, kœltœrũ yˆnlendirici ˆzellięe sahiptir (Bolay, 2004, s. 69; Ulusoy ve Dilmaˆ, 2018, s. 21).

Kiřinin sahip olduğu değerler, gelecekteki bakış aˆısını, kişiliğini, hayatını belirleyecek etkenlerdir. Bu yũzden bireyin değerlerinin farkına varması, bu değerleri kazanması, yeni değerler edinmesi sonunda da bu değerleri kişiliğinin temel taşları haline getirmesi gerekmektedir. Hayat boyu devam edecek değer kazanma, kazandırma sũreˆlerine değerler eğitimi denilmektedir (Yaman, 2016, s. 18). 1739 Sayılı Milli Eęitim Temel Kanunu'nun genel amaˆlarının ikinci maddesi, bireylerin; beden, zihin, ruh ve duygu bakımlarından sağlıklı ve dengeli Őekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hũr ve bilimsel dũřœnme gũcœne, geniş bir dũnya gˆrœřœne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teřebbũse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek amaˆlamaktadır (Milli Eęitim Temel Kanunu, 1973, s. 5101). Bu amaca uygun olarak, ˆęretim programlarında değerler eğitimine yer verilmektedir. Hem ˆęretim programlarında hem de değer sınıflandırılmasında sorumluluk değeri yer almaktadır. Sorumluluk tanımını Tũrk Dil Kurumu (2018), kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuˆlarını ūstlenmesi, mesuliyet Őeklinde aˆıklamaktadır.

Sorumluluk, bireyin davranışlarının ve durumlarının farkında olması ve sonuˆlarını ūstlenmesidir. Bireylerin ileride sağlıklı ruh haline erişebilmesinde ˆocuklu yıllarından itibaren kazandırılan yetilerden olan sorumluluk; yetişkin bireyin kendini gerˆekleřtirirken ve ihtiyaˆlarını giderirken ilkeli, ˆatıřmayan, ˆzsaygısı ve toplumsal saygısı olan, onurlu ve erdemli bir kiři olmasında en etkin karakter ˆzellięidir (ˆzen, 2015, s. 9). Sorumluluk, kendimiz, ailemiz ve toplumumuz iˆin yapmamız gerekenleri iˆimizden gelerek, isteyerek yapmaktır (Aydın, 2013, s. 1). Sorumluluk, Schwartz (1992, s. 7) değer sınıflamasında iyilikseverlik iˆinde yer almaktadır. İyilikseverlik, kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gˆzetmek ve geliştirmektir. Lickona (1991, s.43) saygı ve sorumluluk değerlerini, bireyin hem kişisel gelişimi, iletişim ve ilişkileri hem de demokratik, adil, barıřˆıl ve insanlı bir ortam iˆin temel değerler olarak ele almaktadır. Dũrœtlœk, adalet, merhamet, hořgˆrœ gibi değerler ise saygı ve sorumluluk değerlerinin farklı Őekilleridir. Lickona (1991, s. 44), eęer diğer insanlara saygı gˆsterir ve değer verirsek onlara karşı sorumluluk hissederiz. Ayrıca sorumluluğu gũvenilir olmak, başkalarını hayal kırıklığına uğratmamak, herhangi bir iři ya da gˆrevi-ailede, okulda, işyerinde- yerine getirirken elinizden gelenin en iyisini yapmak anlamında kullanmıştır. Lickona (1991, s. 45), haklar ahlakın vazgeˆilmez bir parˆasıdır ve zamanın ahlaki zorluklarından biri haklar ve sorumluluklar arasında denge kurmak ve her ikisinde de gũclœ bir anlayışa sahip genˆer yetiştirmek olarak değerlendirmiştir. Such ve Walker (2006), sorumluluk, ˆocukların ve ailelerin politika ve kamuoyu tartışmalarında anahtar bir kavram olarak bir yandan, ebeveynlerin ˆocukların esenliğinden sorumlu oldukları varsayılır, ˆteyandan ˆocuklar ve genˆerlerin sorumsuz davranışlarından dolayı suˆlanmaktadır.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde; Deveci ve Selanik-Ay (2009, s. 171) çalışmasında ilköğretim öğrencilerine günlük tutturarak, günlük yaşamda bulunan değerleri belirlemişlerdir ve bu günlüklerde en çok sorumluluk değerinin yer aldığı görülmüştür. Dilmaç (2007, s. 92) hazırladığı insani değerler eğitimi ile öğrencilerin insani değerleri kazanımına etkilerini incelemiş ve sorumluluk, arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü düzeylerinde artış olduğunu ortaya koymuştur. Aktepe (2015, s. 1527) yaptığı çalışmada sorumluluk değerinin geliştirilmesi için öğrencilere performans görevi verilmiştir. Performans görevi verilen çocukların sorumluluk değerine yönelik olumlu tutum geliştirdiği görülmüştür. Sezer ve Çoban (2016, s. 33), yaptığı çalışmada zihin haritası formları hazırlamış ve öğrencilere sorumluluk ifadesinin kendilerinde neleri çağrıştırdığı incelemiş ve ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algılarının ne olduğu ve sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmiştir. Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2017, s. 258) yaptıkları çalışmada öğrenci, öğretmen ve velilerin değer hiyerarşisi ve gerekçelerini ortaya koymuştur. Bu çalışmada öğrenci, öğretmen ve velilerin değer hiyerarşisinde sorumluluk değeri ilk beşe girmiştir. Özerbaş ve Gündüz (2014, s. 529), ilkokul 3. sınıf hayat bilgisi dersinde sorumluluk değerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrenci tutumlarına etkisini inceledikleri çalışmada deney grubundaki öğrencilerin öz bakım ve görev bilinci anlamında tutum puanlarında artış görülmüştür. Öğrencilerin yaparak ve yaşayarak öğrenmeleri, aktif katılımın olması ve kalıcı öğrenmenin sağlanabilmesi için proje tabanlı öğretim uygulamalarının yapılmasını önermişlerdir. Sağlam ve Kaplancı (2020, s. 646), ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerini çeşitli değişkenler açısından inceledikleri çalışmada ilkokul öğrencilerinin sorumluluk düzeylerinin üst seviyeye yakın olduğunu belirtmişlerdir. Uzunkol ve Yel (2016, s. 285), çalışmalarında hayat bilgisi dersinde uygulanan değer analizi yaklaşımını temel alan yapılandırılmış saygı ve sorumluluk temelli değerler eğitimi programının öğrencilerin özsayıgı düzeyleri, empati düzeyleri ve sosyal problem çözme becerileri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Değer eğitimi programının öğrencilerin özsayıgı düzeylerini artırmada etkili olmadığı ancak sosyal problem çözme becerileri ve empati düzeyleri üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür. Demir ve Merter (2019, s. 32), hayat bilgisi dersi öğretim programında yer alan sorumluluk değerini kazandırmada değer aktarma yaklaşımını kullanmışlardır. Öğrencilere ailevi ve kişisel sorumlulukları kazandırmada olumlu değişim sağlandığını belirtmişlerdir.

Eğitim süreçlerinde değer öğretimi geniş çapta hem ulusal hem uluslararası platformda tartışıldığı ve iyi eğitim görmüş öğretmenlerin değer öğretiminde etkili olduğu bilinmektedir (Çetin, Çetin ve Bingöl, 2021). Ayrıca diğer çalışmalar incelendiğinde Altunok-Çal ve Yeşil (2019), okul öncesi dönem çocuklarının sorumlu davranma düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş ölçekleri bulunmaktadır. Yeşil (2013), ortaöğretim öğrencilerinin okul öğrenmelerindeki öğrenme sorumluluklarını yerine getirme düzeyleri incelemiştir. Kiranlı-Güngör ve Bostan-Güzel (2017), 5 ile 6 yaş aralığında 26 öğrenci ile dezavantajlı düzeydeki bir okulda farklı aktivitelerle sorumluluk değerini öğretmeye çalıştıkları çalışmada sorumluluk değeri uygulamalarının hem öğrenciler hem de veliler için yararlı olduğu görülmüştür. Değer kazanımı ailede başlamaktadır ve bireylerin kimlik ve kişiliklerinin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Birey okul yaşına gelinceye kadar aileden değerleri kazanmakta okul yaşına geldikten sonra değerleri aile ve okulla birlikte sürdürmektedir. Okuldaki değer eğitiminin etkili yürütülebilmesi velilerin bu süreçte değer eğitimi noktasında bilinçli olmasını gerektirmektedir. Öğrencilerin kazanacakları değerlerin farkında olması, bilinçlenmesi de bu sürecin bir parçasıdır. Bu nedenle velilerin ve öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin algılarının belirlenmesi, eksiklerin görülmesi yapılacak çalışmalar için önemlidir.

Bu çalışmanın temel amacı, ilkokul öğrencilerinin ve bu öğrenci velilerinin sorumluluk değerine ilişkin algılarını ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada öğrencilere şu sorular sorularak yanıt aranmıştır:

1. Sorumluluk denilince ne anlıyorsunuz?
2. Sorumluluk sahibi insanlar hangi özelliklere sahip olur?
3. Kendinizi sorumluluk sahibi olarak görüyor musunuz?
4. Sorumluluklarınızı yerine getirdiğinizde neler hissedersiniz?
5. Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?
6. Sorumluluk değerinin kazanılmasında kimleri örnek alıyorsunuz? Neden?
- 7.a. Ailede sorumluluklarınız var mı? Varsa nelerdir?
- 7.b. Okulda sorumluluklarınız var mı? Varsa nelerdir?
- 7.c. Toplumda sorumluluklarınız var mı? Varsa nelerdir?

Genel amaç doğrultusunda araştırmada velilere şu sorular sorularak yanıt aranmıştır:

1. Sorumluluk denilince ne anlıyorsunuz?
2. Sorumluluk sahibi insanlar hangi özelliklere sahip olur?
3. Kendinizi sorumluluk sahibi olarak görüyor musunuz?
- 4.Sorumluluklarınızı yerine getirdiğinizde neler hissedersiniz?
- 5.Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?
- 6.a. Sorumluluk değerinin kazandırılmasında çocuğunuza örnek olduğunuzu dşnyor musunuz?
- 6.b. Sorumluluk değerinin kazandırılmasında çocuğunuza nasıl örnek olduğunu dşnyorsunuz?

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim kullanılmıştır. Olgubilim alışması, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tamamen yabancı olmayan aynı zamanda da anlamını tam olarak kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlar (Yıldırım ve şimşek, 2018, s. 69). Olgubilim, bir olguyla ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemektedir (Creswell, 2018, s. 77).

Çalışma Grubu

Araştırmanın alışma grubunu, 2019-2020 yılı bahar döneminde Bayburt ili Aydıntepe ilçesi şehit Oktay Altuntaş İlkokulu 2-B sınıfında öğrenim gören 20 gönüllü ğrenci ve bu 20 öğrencinin velisi gönüllü olarak katılım sağlayarak oluşturmuştur. Çalışmada araştırmacının bu okulda görev yapıyor olması sebebiyle kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır.

Veli zelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1' de yer almaktadır.

Tablo 1. Velilerin Kişisel zelliklerine İlişkin Bilgiler

Kod	Yakınlığı	Yaşı	Eğitim Düzeyi	Mesleği
V1	Baba	47	İlkokul	İnşaat/Serbest Meslek
V2	Abla	20	Lisans	-
V3	Anne	37	Lise	Ev Hanımı
V4	Anne	47	İlkokul	Ev Hanımı
V5	Anne	47	İlkokul	Ev Hanımı
V6	Baba	41	İlkokul	Serbest Meslek
V7	Anne	45	İlkokul	Ev Hanımı
V8	Anne	43	İlkokul	Ev Hanımı
V9	Anne	29	İlkokul	Ev Hanımı
V10	Anne	35	İlkokul	Ev Hanımı
V11	Anne	39	İlkokul	Ev Hanımı
V12	Anne	35	İlkokul	Ev Hanımı
V13	Anne	30	İlkokul	Ev Hanımı
V14	Anne	36	İlkokul	Ev Hanımı/Kursiyer
V15	Anne	30	İlkokul	Ev Hanımı
V16	Anne	43	İlkokul	Ev Hanımı
V17	Anne	34	İlkokul	Ev Hanımı
V18	Anne	30	Lise Terk	Ev Hanımı
V19	Anne	40	İlkokul	Ev Hanımı
V20	Anne	32	Lise Terk	Müşteri Temsilcisi

Tablo 1 incelendiğinde, 18 anne, 2 baba ve 1 abla veli olarak yer almaktadır. Velilerin yaş aralığı 20-47 arasındadır. 16 ilkokul, 2 lise terk, 1 lise ve 1 lisans eğitim düzeyinde veli yer almaktadır. 2 serbest meslek, 1 müşteri temsilcisi ve 16 veli ev hanımı olarak meslek grupları içerisinde yer almaktadır. Öğrencilerden 14 kız ve 6 kız ğrenci çalışmaya katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veli ve ğrenci görüşme formları ayrı ayrı oluşturulmuştur. Öğrencilere yönelik 7 soru, velilere yönelik 6 soru hazırlanmıştır. Görüşme formlarının oluşturulma sürecinde eğitim bilimleri alanında iki uzman ve iki sınıf öğretmeninden görüş alınmıştır. Uzmanların ve sınıf ğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda birtakım düzeltmeler yapılarak forma son şekli verilmiştir. Öğrenci ve velilerle birebir görüşme yapılmıştır. Velilerle yapılan görüşmeler yaklaşık 15-20 dakika sürmüş ve katılımcıların ad-soyadlarına araştırmada yer verilmemiştir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler de 20-25 dakika sürmüş ve katılımcı öğrencilerin ad-soyadlarına

araştırmada yer verilmemiştir. Görüşmeler ses kayıtları ve yazılı dokümanlar aracılığıyla elde edilmiştir. Görüşmelerden sonra katılımcılardan elde edilen veriler görüşmecilerle paylaşılmış ve bir kez daha konuya ilişkin ifadeleri teyit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde temel amaç araştırmaya konu olanın tanımlanması ve bu kültürü oluşturan bireylerin ya da grupların algılarının, deneyimlerinin ve tutumlarının kendi bakış açılarından aktarılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 69). Verilerin çözümlenmesinde her katılımcıya bir kod verilmiştir. Veliler için V1, V2, V3; öğrenciler için Ö1, Ö2, Ö3 kodları kullanılmıştır. Verilere göre temalar oluşturulmuştur. Kodlar birbirleriyle ilişkilerine göre sınıflandırılmıştır. Kodlamalar sonucunda belirlenen ana temalara bağlı alt temalar oluşturulmuştur. Katılımcıların tüm görüşleri araştırmaya dahil edilmiştir. Bulgular tablolara aktarılmış ve katılımcıların ifadeleri alıntılanarak yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde güvenilirliği sağlamak için veriler iki araştırmacı tarafından okunup kodlanmış ve kodlayıcılar arası uyum ve tutarlılık karşılaştırılmıştır.

Bulgular

Veli görüşlerine göre çözümlenen veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Veli Görüşlerine Göre Bulgular

1. Sorumluluk algıları	Aileye Karşı Sorumluluk Teması	Çocukları ve eşlerinin sorumluluğu (12) Evin sorumluluğu (8) Anne baba olmanın sorumluluğu (4)
	Vatandaşlık Teması	Vatani ve milleti sevmek (1) Misafirlerin sorumluluğu (1) Akrabaların sorumluluğu (3)
	Topluma Karşı Sorumluluk Teması	Arkadaşların sorumluluğu (1) Komşuların sorumluluğu (1) Yükümlülük hissetmek (1)
	Görev Bilinci Teması	Bir işi özenle yapmak (6) Üzerimize düşen görevler (4)
		Hedefli, planlı, çalışkan (3) Akıllı, düşünceli, bilinçli (3) Herkesi düşünen, bencil olmayan, duyarlı (4) Çocuklarına her konuda eğitim veren (2) Sabırlı, kararlı (3) Güvenilir, dürüst (2)
2. Sorumluluk Sahibi İnsan Özellikleri	Sorumluluk sahibi olarak görüyorum (19)	Sorumluluk sahibi olarak görmüyorum (1)
3. Kendilerini nasıl algıladıkları	Mutlu, huzurlu (14) Rahat (7) Yorucu (2)	Kendine güven (1) İstekli (1) İyi (1)
4. Sorumluluklarınızı yerine getirdiğinizde nasıl hissedersiniz	Üzüntü (9) Suçluluk (5)	Rahatsız (5) Huzursuz (4)
5. Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?	Düşünüyorum (9) Gayret ediyorum/Elimden geldiği kadar (5) Bilemiyorum (3)	Çoğu zaman (2) Düşünmüyorum (1)
6.a. Çocuğunuza örnek olduğunuzu düşünüyor musunuz?	Söyleyerek, yönlendirerek, anlatarak (15) Davranışlarla (6)	Her ihtiyacını karşılayarak (2) Dikkatli ve kontrollü bir şekilde (2)
6.b. Nasıl örnek oluyorsunuz?		

Öğrenci görüşlerine göre çözümlenen veriler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrenci Görüşlerine Göre Bulgular

1. Sorumluluk algıları	Aileye Karşı Sorumluluk Teması	Aileme yardım etmek (1) Anne babamın sözünü dinlemek (2) Odamı toplamak (1) Ev işlerine yardım etmek (1) Ödevlerimi yapmak (5)
	Akademik Sorumluluk Teması	Ders çalışmak (4) Kitap okumak (1) Çöp atmamak (1)
	Çevreye Karşı Sorumluluk Teması	Yapmamız gereken işler (7) Bir şeyi üstlenmek, yerine getirmek (1) Verilen işleri düzgün bir şekilde yapmak (2)
	Görev Bilinci Teması	Bilmiyorum, aklıma gelmiyor (6) Akıllı, çalışkan (3) Görevlerini yerine getirme (5) Verdiği sözü tutma (2) İyi davranışlar (4) Dürüst (1) İşlerini zamanında yapma, planlı olma (3)
2. Sorumluluk Sahibi İnsan Özellikleri	Sorumluluk sahibi olarak görüyorum (17) Sorumluluk sahibi olarak görmüyorum (2) Bazen sorumluluk sahibi olarak görüyorum (1)	
3. Kendilerini nasıl algıladıkları	Mutlu, huzurlu, güzel (16) İyi biri hissetme (6)	Hiçbir şey hissetmeme (1)
4. Sorumluluklarınızı yerine getirdiğinizde nasıl hissedersiniz	Kötü (10) Üzüntü (6)	Mutsuz (2) Boşta gezen biri gibi (1)
5. Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?	Anne (14) Abla (4) Abi (2) Öğretmen (1)	Dede (1) Teyze (1) Hiç kimse (1)
6. Sorumluluk değerinin kazanılmasında kimleri örnek alıyorsunuz?	Anneye yardım (4) Odamı, kıyafetlerimi, oyuncakları toplamak (8) Yatağımı düzeltmek (4) Sofrayı hazırlamaya yardım etmek (4)	Söz dinlemek (2) Kardeşe bakmak (1) Su ve ekmek almak (1)
7.a. Ailedeki sorumluluklar	Ödevleri yapmak (12) Öğretmenimin sözünü dinlemek (8) Dersi dinlemek (3) Çöp atmamak, çevreyi temiz tutmak (3) Öğretmenime, müdüre karşı saygılı olmak (3)	Kapıyı çarpmamak, eşyalara zarar vermemek (2) Kitap okumak (2) Sıramı çantamı düzenli tutmak (2) Sorumluluğum yok (2)
7.b. Okuldaki Sorumluluklar	İnsanlara karşı saygılı ve sevgili olmak (11) İnsanlara, yaşlılara yardım etmek (5) Çevreyi temiz tutmak, korumak (4) Sorumluluğum yok (4)	Büyüklerimi aramak, saygılı olmak (1) İyilik yapmak (1) İnsanlara kötü davranmamak, dalga geçmemek, arkasından kötü söz söylememek (1)
7.c. Toplumdaki sorumluluklar		

Veli ve öğrencilerin sorumluluk kavramına ilişkin algılarına dair bulgular

Velilerin, “Sorumluluk denilince ne anlıyorsunuz?” sorusuna vermiş olduklarını yanıtlar incelenmiş, analiz edilmiş ve benzerlikleri açısından gruplandırılmıştır. *Aileye karşı sorumluluk, vatandaşlık sorumluluğu, topluma karşı sorumluluk ve görev bilinci* olmak üzere dört temada ele alınmıştır. Öğrencilerin, “sorumluluk

denilince ne anlıyorsunuz?” sorusuna ilişkin cevapları incelendiğinde; *aileye karşı sorumluluk, akademik sorumluluk, çevreye karşı sorumluluk ve görev bilinci* olarak dört temada ele alınmıştır.

Aileye karşı sorumluluk temasında veli ve öğrenci görüşlerine ilişkin bazılarının ifadeleri şöyledir:

V1: *Çocuklarımla gelecekteki benim sorumluluğum. Onların ileride iyi bir hayata, iyi bir işe sahip olmaları. Onları kimseye muhtaç etmemek, okulları olsun, giyimini kuşama, harçlıkları her şeyi benim sorumluluğum.*

V6: *Çocuğumun her türlü giyiminden bakımından, dersinden okuluna her konuda destek olmak sorumluluğudur. Babalık görevimi yapıyorum.*

V10: *En önemli sorumluluk anne olmak. Her şeyin sıkıntısını sen çekiyorsun, her şeyin başı sorumluluk.*

V15: *Sorumluluk, yemek pişirmek, ev temizliği, eşimin hizmetlerini görmek, çocukların bakımı, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak.*

Öğrencilerin, aileye karşı sorumluluk temasında; *anne ve baba sözünü dinleme, aileye yardım etme, ev işlerine yardım etme* gibi kodlar gelmektedir.

Ö5: *Sorumluluk denilince aklıma aileme yardım etmek, annemin babamın sözünü dinlemek geliyor.*

Ö13: *Annem bana bir şey dediği zaman onu yapmam lazım.*

Vatandaşlık sorumluluğu teması velilerin cevaplarıyla elde edilen bir temadır ve bu temaya ilişkin velinin ifadeleri şöyledir:

V12: *Vatam ve milleti de düşünmemiz gerekiyor. Kendimizi için değil sadece vatan, millet için de sorumluluğumuz vardır.*

Topluma karşı olan sorumluluk teması veli görüşlerinden elde edilen bir temadır ve velilerin bazılarının ifadeleri şöyledir:

V5: *Ailede ne gerekiyorsa yaparsın. Ailen, çocuğun, büyüklerin sorumluluğunu üstlenirsin. Ev annesi olunca sorumluluklarını üstleniyorsun. Misafirlerden sorumlusun.*

V10: *Komşuya, akrabama, arkadaşaya karşı sorumluluklarım da var. Karşı tarafı da düşünüyorsun.*

V12: *Akrabalar için de sorumluluklarımız vardır.*

Görev bilinci temasına ilişkin veli ve öğrencilerin bazılarının ifadeleri şöyledir:

V20: *Üzerime düşen görevler, vazife, yapmam gereken işlerdir.*

V2: *Yükümlülük hissettiğimiz işlerdir.*

V9: *Mesela benim görevim olduğunu biliyorum, onu yapıyorum. Verilen işleri yapıyorum.*

Öğrencilerin görev bilinci temasına ilişkin olarak; *yapmamız gerekenler, işler (7), verilen işleri düzgün bir şekilde yapmak (2) ve bir şeyi üstlenmek, yerine getirmek (1)* cevapları verilmiştir.

Görev bilinci grubundaki öğrencilerden bazılarının ifadeleri şöyledir:

Ö19: *Verilen işleri düzgün bir şekilde yerine getirmektir.*

Ö8: *Bir şeyi üstlenmek onu yerine getirmektir.*

Ö7: *Yapmamız gereken işlerdir.*

Veli ve öğrencilerin sorumluluk sahibi insanlar hangi özelliklere sahip olur? Sorusuna ilişkin bulgular

Veliler sorumluluk sahibi insanların vazifelerini, sözünü yerine getiren, duyarlı, herkesi düşünen, bencil olmayan, sabırlı, kararlı, hedefli, planlı, akıllı, bilinçli, yardımsever, güvenilir, ailesini düşünen, çocuklarına her konuda eğitim veren kişiler olarak görmektedirler.

Velilerin, “Sorumluluk sahibi insanlar hangi özelliklere sahip olur?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

V1: *Çocuklarıyla ilgili her türlü eğitimi, ahlakı, inanç eğitimini yaptırmaları gerekir.*

V4: Yardımsever olur, yardımcı olur. Ortaklaşma-paylaşmacı olur.

V5: Erkek ya da kadın olsun önce ailesini düşünür. Çalışmak zorundasın evde ailen var. Daba çok çalışacaksın daha çok düşüneneceksin.

Veli ve öğrencilerin kendilerini sorumluluk sahibi olarak nasıl gördüklerine ilişkin bulgular

Velilerin çoğu (19) kendisini sorumluluk sahibi görürken sorumluluk sahibi olarak görmeyen veli bulunmamaktadır.

Velilerin, “Kendinizi sorumluluk sahibi görüyor musunuz?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

V3: Evet, görüyorum. Evimle ilgileniyorum, çocuklarımla ilgileniyorum. Sorumsuz biri olduğumu düşünmüyorum.

V5: Tabi, tabi. Ev annesi olarak her şeyden sorumluyum.

V13: Elimden geldiği kadar evime, çocuklarıma karşı yapıyorum. İşimi görüyorum, evini temizliyorum. Büyükleğin bir ihtiyacını görsem yaparım.

Öğrencilerin, “Kendinizi sorumluluk sahibi olarak görüyor musunuz?” sorusuna ilişkin bulguları incelendiğinde, öğrencilerin çoğunluğu (17) kendini sorumluluk sahibi görüyorum cevabını verirken iki öğrenci kendini sorumluluk sahibi olarak görmediğini, bir öğrenci ise bazen gördüğünü ifade etmişlerdir.

Veli ve öğrencilerin “Sorumluluklarınızı yerine getirdiğinizde nasıl hissedersiniz?” sorusuna ilişkin bulgular

Sorumluluklarını yerine getiren velilerin genel olarak mutlu, huzurlu ve rahat hissettikleri verilen cevaplardan elde edilmiştir.

Velilerin, “Sorumluluklarınızı yerine getirdiğinizde neler hissedersiniz?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

V1: Mutlu oluyorum, çocuklarımla huzurlu gördüğümde huzurlu oluyorum.

V9: Mutlu oluyorum. Daba istekli oluyorum. Bunu yapabiliyorsam diğerlerini de yapabilirim diyorum.

V13: Evimi temizlerken rahat hissediyorum. Büyükleğin ihtiyacını karşıladığımda da. Ama çocuklarla ilgilendiğimde bazen yorucu oluyor.

Sorumluluklarını yerine getiren öğrencilerin çoğu mutlu, huzurlu (11), iyi (6) ve güzel (5) hissederken bir şey hissetmeyen bir öğrenci bulunmaktadır.

Öğrencilerin, “Sorumluluklarınızı yerine getirdiğinizde neler hissedersiniz?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

Ö20: Güzel hissediyorum. Mutlu hissediyorum.

Ö17: İyi biri gibi hissediyorum.

Ö8: Güzel, iyi hissediyorum. Mutlu oluyorum.

Veli ve öğrencilerin “Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde nasıl hissedersiniz?” sorusuna ilişkin bulgular

Velilerin, “Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?” sorusuna vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde; sorumluluklarını yerine getirmeyen veliler genel olarak kötü, rahatsız, suçlu ve üzgün hissetmişlerdir.

Velilerin, “Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

V5: Neden yerine getirmediğim diye üzülüyorum. Rahatsız hissediyorum. Yerine getirdiğim zaman rahatlıyorum. Sanki yük kalkmış gibi oluyor.

V7: Yapamadığım yerde üzülüyorum. Kendimi sorguluyorum, önceden cabildim bazı şeyleri çocuklarıma verememişim, onları farklı yapardım diye düşünüyorum.

V15: Mahcup oluyorum. Diyelim ki eşimin gömleğini ütüleyemediğimde mahcup oluyorum.

Öğrencilerin, “Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?” sorusuna ilişkin bulguları incelendiğinde çoğu öğrenci kötü (10), üzgün (6) ve mutsuz (2) hissederken, bir şey hissetmediğini belirten bir öğrenci bulunmaktadır.

Öğrencilerin, “Sorumluluklarınızı yerine getirmediğinizde neler hissedersiniz?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

Ö6: *Kötü hissedirim.*

Ö8: *Onu yapamadığımda kötü hissediyorum. Görevimi yerine getirmediğimi düşünüyorum.*

Ö17: *Kendimi boşta gezen biri gibi hissediyorum.*

Velilerin, “Sorumluluk değerinin kazandırılmasında çocuğunuza örnek olduğunuzu düşünüyor musunuz?” sorusuna ilişkin bulguları

Sorumluluk değerinin kazandırılmasında veliler çocuklarına örnek olduklarını düşünmektedirler. Velilerin bazıları (5) ise elinden geleni yaptıklarına, örnek olmaya gayret ettiklerini belirtirken, bir veli örnek olmadığını düşünmektedir.

Velilerin, “Sorumluluk değerinin kazandırılmasında çocuğunuza örnek olduğunuzu düşünüyor musunuz?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

V3: *Elimden geldiği kadar örnek olmaya çalışıyorum ancak yetiyor muyum bilmiyorum.*

V8: *Herhalde olamıyorum. Biraz sinirliyim, sabır gerektiriyor. Üzerimize düşen görevleri yapıyoruz.*

V15: *Düşünmüyorum, şu dönemde özellikle sorumluluğunu hiç bilmiyor.*

Velilerin “Sorumluluk değerinin kazandırılmasında çocuğunuza nasıl örnek olduğunuzu düşünüyorsunuz?” sorusuna ilişkin bulguları

Veliler çocuklarına örnek olurken söyleyerek, yönlendirerek, anlatarak (15), davranışlarıyla (6), her ihtiyacını karşılayarak (2) ve dikkatli ve kontrollü bir şekilde (2) örnek olduklarını belirtmişlerdir.

Velilerin, “Sorumluluk değerinin kazandırılmasında çocuğunuza nasıl örnek olduğunuzu düşünüyorsunuz?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

V5: *Her zaman büyüğümüzün, küçüğümüzün sorumluluğunu düşünmek zorundayım. Benim çocuklarımı yönlendirmem gerekiyor. Onlar çocuk, bir şey olsa kendimde bata hissediyorum. Ben yapmadım da böyle oluyor, kendimde arıyorum.*

V11: *Üzerlerine düşenleri yaptırmaya çalışıyorum. Sorumluluklarını bilirler, ona göre davranırlar. Bence çocuklara sert, sinirli tutumdan ziyade anladıkları şekilde anlatmak etkili oluyor.*

V20: *Yaptığım işlerin açıklamasını yapıyorum. Ben bunu yapıyorum, bu benim sorumluluğum. Senin de sorumlulukların var, yatağını toplamak, oyuncaklarını toplamak gibi. Telkin ediyorum.*

Öğrencilerin, “Sorumluluk değerinin kazanılmasında kimleri örnek alıyorsunuz?” sorusuna vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde; öğrenciler sorumluluk değerinin kazanılmasında en çok ailesindeki kişileri örnek aldıklarını ifade etmişlerdir. En çok annelerini (14), babalarını (9), ablalarını (4) örnek alırken daha sonra öğretmenleri ve abileri sıralamayı izlemiştir.

Öğrencilerin, “Sorumluluk değerinin kazanılmasında kimleri örnek alıyorsunuz?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

Ö17: *Annem çünkü bizim ve evimizdeki büyüklerin dediklerini yapıyor. Babam da babaannemin ve annemin dediklerini yapıyor.*

Ö15: *Annem, babam, dedem. Mesela annem yemek pişiriyor ben de büyüyünce yemek pişiririm, babam da çalışıyor o yüzden örnek alıyorum. Dedem ineklere bakıyor.*

Ö11: *Annem ve babamı, öğretmenimi. Babam bize bakıyor, annem de bize bakıyor. Öğretmenim bize ders öğretiyor, çok iyi davranıyor.*

Ö5: *Annemi, babamı, ablamı. Verilen dersleri yaptıktan sonra hemen öğretmenime atıyor ablam. Evdeki düzeninden dolayı annemi örnek alıyorum. Bize karşı sorumluluklarını yerine getirdiği için örnek alıyorum.*

Öğrencilerin, “Ailede sorumluluklarınız var mı? Nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular

Öğrencilerin, “Ailede sorumluluklarınız var mı? Nelerdir?” sorusuna vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde en çok; odamı, kıyafetlerimi, oyuncaklarımı toplamak (8) yanıtını vermiştir. Beş öğrenci ailede sorumluluğunun olmadığını söylemiştir. Yatağımı düzeltmek (4), sofraya hazırlamaya yardım etmek (4), anneme yardım etmek (4), ev işlerine yardım etmek (2), söz dinlemek (2), kardeşime bakmak (1), su ve ekmek almak (1) verilen diğer cevaplardandır.

Öğrencilerin, “Ailede sorumluluklarınız var mı? Nelerdir?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

Ö18: *Yatağımı toplama, kıyafetlerimi toplamak, sofraya yardım etmek, temizliğe yardım etmek, toz almak.*

Ö8: *Kardeşime bakmak, sofrayı hazırlamak, yatağımı topluyorum.*

Ö5: *Yatakları toplamada yardım ediyorum. Toz alıyorum. Ev işlerine yardım ediyorum. Sofrayı kuruyorum, yardım ediyorum.*

Öğrencilerin, “Okulda sorumluluklarınız var mı? Nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular

Öğrencilerin, “Okulda sorumluluklarınız var mı? Nelerdir?” sorusuna vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde en çok; ödev yapmak (12), öğretmen sözünü dinlemek (8) ve ders dinlemek (4) verilen cevaplar arasındadır. Öğrencilerin ifadelerinden bazıları şöyledir:

Ö3: *Var mesela ödevlerimi yapmak, okul kıyafetlerimi giymek.*

Ö5: *Ödevlerimi yapmak. Öğretmenime karşı sorumluluklarımı yerine getirmek, saygılı olup öğretmenimi dinlemek onu üzmemek.*

Ö6: *Zil çaldığı zaman sınıfa girmek, ödevlerimi yapmak. Arkadaşlarıma kötü davranmamak.*

Öğrencilerin, “Toplumsal sorumluluklarınız var mı? Nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular

Öğrencilerin, “Toplumsal sorumluluklarınız var mı? Nelerdir?” sorusuna vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde; öğrenciler toplumsal sorumlulukları olarak en çok insanlara karşı saygılı ve sevgili olmak cevabını vermiştir. İnsanlara, yaşlılara yardım etmek, çevreyi temiz tutmak, büyükleri aramak, büyüklerine saygılı olmak, insanlara kötü davranmamak, dalga geçmemek, arkasından kötü söz söylememek, iyilik yapmak diğer verilen cevaplar arasında yer almaktadır. Toplumsal sorumluluklarının olmadığını belirten 4 öğrenci bulunmaktadır.

Öğrencilerin, “Toplumsal sorumluluklarınız var mı? Nelerdir?” sorusuna vermiş oldukları bazı ifadeler şöyledir:

Ö3: *İhtiyacı olanlara yardım etmek, iyilik yapmak, diğer insanlara saygılı olmak.*

Ö5: *Çevreyi korumak, başka insanlara karşı saygılı, merhametli olmamız. Küçüklere, büyüklere karşı sorumluluklarımız var.*

Ö6: *İnsanlara kötü davranmamak, dalga geçmemek ve arkasından kötü söz söylememek.*

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ilkokul öğrencilerinin ve bu öğrenci velilerinin sorumluluk değerine ilişkin algılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma sonucunda velilerin ve öğrencilerin sorumluluk algıları incelenmiştir. Velilerin sorumluluk algıları aileye karşı sorumluluk, vatandaşlık sorumluluğu, topluma karşı sorumluluk ve görev bilinci olmak üzere dört temada toplanmıştır. Veliler daha çok aileye karşı sorumluluk üzerinde durmuşlar ve sorumluluğu çocuklarının eğitimi ve bakımı olarak görmüşlerdir. Babalar sorumluluğu çocukların her türlü ihtiyacını karşılamak olarak görürken anneler evin sorumluluğu, eşinin ve çocuklarının sorumluluğu olarak görmektedirler. Görev bilinci temasında görevler, yapılması gereken işler daha çok kodlanmıştır. Topluma karşı sorumluluk temasında misafirler, akrabalar, komşular ve arkadaşlar kodlanmıştır. Vatandaşlık sorumluluğu temasında vatani ve milleti düşünmek olarak kodlanmıştır. Kişisel bakım, sağlıklı olma, çevreye karşı sorumluluk, dini sorumluluk gibi temalarda yanıt veren veli olmamıştır. Öğrencilerin sorumluluk algıları incelendiğinde ise aileye karşı sorumluluk, akademik sorumluluk, çevreye karşı

sorumluluk ve görev bilinci olarak dört temada elde edilmiştir. Öğrenciler, akademik sorumluluk üzerinde durarak ödevlerini yapmak ve ders çalışmak gibi kodlarla cevap vermişlerdir. Kiranlı-Güngör ve Bostan-Güzel (2017) beş ile altı yaş aralığındaki 26 okul öncesi öğrencisi ile yaptıkları çalışmada “sorumluluk nedir?”, sorusu için sınıfta yaptıkları tartışmada öğrenciler öz sorumluluk, annenin ve babanın sorumluluğu gibi cevaplar vermişlerdir. Sorumlulukları içerisinde öğretmenin kurallarına uyma, anne-babaya yardım, ödevlerini yapmak, odalarını düzenlemek gibi cevaplar bu araştırma ile benzerlik göstermektedir. Karakuş, Çağlayan ve Kartal (2016, s. 17) ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin sorumluluğu tanımlaması adlı çalışmalarında öğrenciler çoğunlukla sorumluluğu ödevini yapma ve verileni yerine getirme cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin sorumluluk algılarında görev bilinci temasında yapılması gereken işler olarak kodlanmaktadır. Aileye karşı sorumluluk temasında, anneye yardım etme ve ev işlerine yardım etme gibi kodlar kullanılmışlardır. Sapsağlam (2017, s. 297), okul öncesi dönem çocuklarının sorumluluk değeri algılarını çizdikleri resimler ve sözlü ifadeler yoluyla incelememiş ve okul öncesi çocukları çizdikleri resimlerde daha çok ev ortamını kullanmışlardır. Bu durum çocukların öncelikle aile ortamındaki sorumluluklarını bildiğini ve ailenin çocuklar üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu çalışma ile çevreye karşı olan sorumluluk, çöp atmama koduyla öğrencilerin oluşturduğu bir temadır.

Veliler sorumluluk sahibi insanları; vazifelerini, sözünü yerine getiren, yardımsever, duyarlı, ailesine bağlı, çalışkan insanlar olarak görmektedirler. Ayrıca çalışmaya katılan veliler kendilerini sorumluluk sahibi olarak gördüklerini, sorumluluklarını yerine getirdiklerinde mutlu, huzurlu ve rahatlamış hissederken sorumluluklarını yerine getirmediğinde huzursuz, üzgün, rahatsız hissetmektedirler. Çalışmaya katılan öğrenciler sorumluluk sahibi insanları çalışkan, dürüst, görevlerini yerine getiren, iyi davranan insanlar olarak belirtmişlerdir. Bu soruya bazı öğrenciler cevap verememiş, bilmediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin çoğu kendini sorumluluk sahibi olarak görmektedir. Sorumluluklarını yerine getirdiklerinde mutlu, huzurlu, iyi hissederken getirmediğinde kötü, üzgün, mutsuz hissetmektedirler. Karakuş, Çağlayan ve Kartal'ın (2016, s. 16) çalışmasında öğrenciler sorumluluklarını yerine getirdiklerindeki duygularını, mutlu olmak, güvenilir olmak, rahatlamak şeklinde ifade etmişlerdir. Sorumlu oldukları davranışı yerine getirmediğinde ise üzüntü, mutsuzluk, huzursuzluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan bu çalışma ile bulgularımız benzerlik göstermektedir.

Sorumluluk değerinin kazandırılmasında velilerin çoğunluğu çocuğuna örnek olduğunu düşünmektedir. Velilerden, elinden geleni yaptıklarını belirterek çocuklarının sorumluluk değerine sahip olup olmadığını velilerde bilmediklerini ifade etmişlerdir. Veliler çocuklarına; sözlü olarak, anlatarak ve davranışlarıyla örnek olduklarını belirtmektedirler. Velilerin tamamına yakını sözlü olarak örnek olduklarını belirtmişlerdir. Ünlüer (2012, s. 114), çalışmasında sorumluluk değerinin kazandırılmasında veli görüşlerini ele almıştır. Öğrenci velilerinin tamamına yakını çocuğunun görevlerini yerine getirmesi konusunda sözlü olarak uyardığını belirtmişlerdir. Ancak çocukların sorumluluk değerini kazanmasında sözlü uyarı yeterli olmamaktadır.

Öğrenciler sorumluluk değerini kazanırken en çok anne, babalarını örnek almaktadırlar. Anne ve babalarının işlerini yaptıklarını, onlara baktıklarını ve ilgilendiklerini belirtirken, abla, abi, dede ve öğretmen ise verilen diğer cevaplardandır. Ünlü (2019, s. 281-282), ilkokul öğrencilerinin değer yönelimlerini ahlaki ikilem hikayeleri kullanarak incelemiş ve ilkokul öğrencilerinin sorumlu davranışları üzerinde yakın çevrenin etkili olduğu, öğrencilerin sorumluluklarına uygun davranışlar sergilemesinde anne ve öğretmen başta olmak üzere yakın çevrenin onayını alma beklentisi etken olduğu belirtilmiştir.

Öğrencilere okulda, ailede ve toplumda olan sorumlulukları sorulduğunda okuldaki sorumluluklarını ödevlerini yapmak, öğretmenin sözünü dinlemek ve ders dinlemek olarak görmektedirler. Ailedeki sorumlulukları ise odalarını, oyuncaklarını, kıyafetlerini toplamak, anneye ve sofraya hazırlığına yardım etmek gibi cevaplar verirken ailede sorumluluklarının olmadığını söyleyen öğrenciler de bulunmaktadır. Toplumla karşı olan sorumluluklarında ise en çok insanlara saygılı ve sevgili davranmak, yardımsever olmak, çevreyi temiz tutmak yanıtlarını vermekte iken topluma karşı sorumluluğunun olmadığını belirten öğrenciler ve sorumluluklarının farkında olmayan birçok öğrenci bulunmaktadır. Sezer ve Çoban (2016, s. 33-34), ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değer algılarının ne olduğu ve sınıf düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit edildiği çalışmada öğrencilerin vatandaş sorumluluğunun derslerde işlenmesine rağmen bilinmediğini, çevreye ve doğaya karşı sorumluluğun önemsenmediğini belirtilmektedir.

Öğrencilerin ve velilerin sorumluluk değeri kazanımında yeterli olmadıkları düşünülmektedir. Velilerle daha çok iletişim halinde olunmalı, evde yapılabilecek etkinliklerle desteklenmelidir. Aktepe (2015, s. 1527)

alışmasında ğrencilere çeşitli performans gevleri vermiş ve sonucunda olumlu dönütler almıştır. Çeşitli programlar ve çalışmalar ile öğrencilerde sorumluluk değeri farkındalığı oluşturulabilir. Yaman ve Anılan (2021) alışmasında etkinlik temelli değerler eğitimi görevleri ile dolaylı olarak sorumluluk değerini kazandırmayı amaçladığı çalışmada 6. sınıf öğrencilerine sorumluluk değerini kazandırmada etkili olmuştur. Bu alışmalar ğrenci ile kısıtlı kalmayıp velilerin de dahil olacağı Şekilde ayarlanabilir. Öğretmenler sadece derslerde değil program dışı etkinliklerle değer eğitimi sürecini destekleyebilir. Yeşil (2014), sorumluluk eğitimi amaçlı yapılan ğretim uygulamalarının yaşayarak öğrenme ağırlıklı, ğrenci merkezli, çocuğun kendini yönetmeyi öğrenmesine imkn sağlayan uygulamalar olması gerektiği, bunların belirlenip uygulanmasında belirleyici olan kişilerin de öğretmenler olduklarını belirtmektedirler.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

1. Öğrencilerin sorumlu davranışlar sergilemesinde yakın evre olan anne-baba-abi-abla-ğretmen önemli bir etken olduğu için program dışı etkinliklerle yakın çevreye yönelik seminerlerin verilmesi desteklenebilir.
2. Öğrencilerin ve velilerin sorumluluk değeri kazanımında yeterli olmadıkları dşnlmektedir ve velilerle öğretmenlerin daha çok iletişim halinde olması önerilmektedir.
3. Öğretmenler ve velilerin iş birliği ile öğrencilerin ve velilerin sorumluluk almaları yönünde evde yapılabilecek etkinlikler önerilmektedir.

Etik Beyan

“*Veli ve ğrenci Bakış Aırsıyla Sorumluluk Değeri*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu’nun 05/06/2020 tarih ve 2020/06-02 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Aktepe, V. (2015). 5. sınıf ğrencilerinin sorumluluk değerinin geliştirilmesine yönelik bir performans görevi uygulaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1511-1534.
- Altunok al, İ. ve Yeşil, R. (2019). Okul ncesi dönem çocuklarının sorumlu davranma düzeylerini belirleme leği: Geçerlik ve güvenirlik alışması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2415-2431.
- Aydın, M. Z. (2013). *Sorumluluk*. Ankara: Nobel.
- Bolay, S. H. (2004). Aşkın değerler buhranı. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004. İstanbul.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. M. Bütün ve S. B. Demir (Ed.). Ankara: Siyasal.
- etin, F., etin, Ő. ve Bingöl, S. (2021). Investigation of values teaching reponsibility perceptions of prospective teachers. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 13(3), 2497-2512.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2017). Veliler, ğrenciler ve sosyal bilgiler ğretmenlerinin 2005 programdaki değerlere ilişkin değer hiyerarşileri, gerekçeleri ve nerileri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 243–264. doi: 10.20860/ijoses.33856.
- Demir, F. ve Merter, F. (2019). Değer aktarma yaklaşımına göre hayat bilgisi dersinde sorumluluk eğitimi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(29), 20-38. doi: 10.29329/mjer.2019.210.2.
- Deveci, H. ve Selanik-Ay, T. (2009). İlkretim ğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167-181.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lsesi öğrencisine verilen insani değer eğitiminin insani değerler leği ile sınılanması* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eyüboğlu, S. ve Cimcoz, M. A. (2019). *Platon-Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gulec, S. ve Yalcin, A. (2020). The value of responsibility in the point of view of the 5th grade students, *International Journal of Educational Methodology*, 6(1), 123-133. <https://doi.org/10.12973/ijem.6.1.123>.
- Karakuş, C., ağlayan, T. K. ve Kartal, A. (2016). İlkokul ğrencilerine göre sorumluluk. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 1–19. doi: 10.1501/auebfd.v49i1.2546.
- Kiranlı-Güngör, S. ve Bostan-Güzel, D. (2017). The education of developing responsibility value. *Journal of Education and Training Studies*, 5(2), 167-179. doi: <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v5i2.1361>.
- Kuuradı, İ. (2016). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: how our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books.
- Özerbaş, M. A. ve Gündüz, M. (2014). Sorumluluk değerinde proje tabanlı öğrenmeyle öğretiminin ilkretim 3. sınıf ğrencilerinin tutumlarına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), 520–532.
- zen, Y. (2015). *Sorumluluk eğitimi*. Ankara: Vize.

- Resmî Gazete (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu, Sayı: 14574.
- Sağlam, H. İ. ve Kaplancı, B. (2020). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(2), 641–649. doi: 10.24106/kefdergi.693440
- Selanik-Ay, T. ve Dal, S. (2014). İlköğretim öğrencilerinin yazılı anlatım ürünlerine göre sorumluluk değeri algıları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 78-93.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. doi: 10.1016/S0065-2601(08)60281-6
- Such, E. ve Walker, R. (2006). Being responsible and responsible beings: Children's understanding of responsibility. *Children & Society*, 18(3), 231-242. https://doi.org/10.1002/chi.795
- Uzunkol, E. ve Yel, S. (2016). Hayat bilgisi dersinde uygulanan değer eğitimi programının özsaygı, sosyal problem çözme becerisi ve empati üzerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 41(183), 267-292. doi: 10.15390/EB.2016.5550
- Sapsağlam, Ö. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının değer algılarının çizdikleri resimler ve sözlü anlatımlarına göre incelenmesi: Sorumluluk değeri örneği. *Eğitim ve Bilim*, 42(189), 287-303. doi: 10.15390/EB.2017.7002
- Sezer, A. ve Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39. doi: 10.29065/usakead.232420.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2018). *Değer*, [www.tdk.gov.tr], Erişim tarihi: 21.04.2020.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2018). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ünlü, İ. (2019). İlkokul öğrencilerinin değer yönelimlerinin ahlaki ikilem hikâyeleriyle incelenmesi: Sorumluluk değeri örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 265-287.
- Ünlüer, G. (2012). Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin veli görüşleri. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 3(6), 95–116.
- Yaman, E. (2016). *Değerler eğitimi*. Ankara: Akçağ.
- Yaman, H. ve Anılan, B. (2021). Values education in science lessons with activities: Responsibility value. *Science Education International*, 32(3), 237-247. https://doi.org/10.33828/sei.v32.i3.7
- Yeşil, R. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin okul öğrenmelerindeki öğrenme sorumluluklarını yerine getirme düzeyleri. *Ululararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(1), 1214-1237.
- Yeşil, R. (2014). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin sorumluluk eğitimi stratejilerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 282-294.
- Yeşil, R. (2015). Lise öğretmenlerinin sorumluluk eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(2), 630-652.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

EXTENDED ABSTRACT

School and education have been in a position to gain a certain profession and skill in the past, it has been a pioneer in raising human values and behaviors in the recent years. Kuçuradi (2016, p. 5), in the relationship with people and herself/himself of the individual his/her close circle has associated the foundation of forming integrity by future and past ties with understanding of value. According to Kuçuradi (2016, p. 5), human have evaluated itself, other people, events, situations and one by one things as a feature of human structure. The person, while making the assessment, it makes according to the general value judgments that are suitable and validity to own value. Yaman (2016, p.18), “Values are the superior features that make us, our family, our society and our nation generally humanity worthwhile” explained in the form. The values owned by the person are the factors that will determine person' point of view, personality and life in the future. Therefore realizing of the values the individual, gaining these values, acquiring new values eventually these values need to make cornerstone of personality. There are skills that have been gained since childhood, to reach a healthy mood of individuals in the future. Responsibility is the most effective character feature to be an honorable and virtuous person who is principled, non-conflicting, has self-esteem and social respect while performing the adult individual's self-fulfilling needs (Özen, 2015, p. 9). Looking at the literature; Devci and Selanik-Ay (2009) asked to keep a diary of primary school students, and they determined the values of daily life according to their diaries. When you look at the results of the researches, it is seen that the values of responsibility are the most in the journals. In the human values education prepared by Dilmaç (2007, p. 92), were examined by Dilmaç the effects of students is gaining human values and as a result of the program were revealed that there was an increase in levels of responsibility, friendship, peacefulness, respect, honesty, tolerance. In the work of Aktepe (2015, p. 1517), students were given a performance task to improve the value of responsibility. The students fulfilled their responsibilities with their performance duties and learned by living them. They have developed a positive attitude about the value of responsibility. Sezer ve Çoban's (2016, p. 33) study, prepared mind map forms and asked students what the expression of responsibility evokes in them. He determined what is the perceptions of responsibility value of secondary school students and whether

differentiated according to their class level. elikkaya and Krmloğlu (2017, p. 258) in the works revealed the value hierarchy and justifications of students, teachers and parents. Responsibility value of students, teachers and parents has entered the top five in the value hierarchy. zerbaş ve Gündüz (2014, p. 529) examined the impact on student attitudes of the project-based learning approach of responsibility value in primary school third (3rd) class life science course. And as a result of the study, there was seen an increase in attitude scores of students in the experimental group in terms of self –care and task awareness. Project–based teaching practices have been proposed for learn by doing and living of students, provide active participation and ensuring lasting learning). The individual have been earned values from the family until he/she reaches school age, and he/she have been earned his values both in the family and at school after reaching school age. In order for to be healthy the value education at school, parents also should be conscious about value education. Students' being self-awareness of values they will gain and also being conscious is part of this process.

The main purpose of this study is to reveal the perceptions of primary school students and their parents about the value of responsibility. For this general purpose, answer have been sought by asking students the following questions: “What do you understand when it comes to responsibility?”, “What features does it have responsible people?”, “ Do you see yourself as responsible?”, and “ What do you feel when you fulfill and do not fulfill your responsibilities?”, “ Who do you takes as an example in gaining the value of responsibility?”, “Why?”, “Do you have responsibilities at school, family and community?”, “ what are they, if any?”. For this general purpose, answer have been sought by asking parents the following questions: “What do you understand when it comes to responsibility?”, “What features does it have responsible people?”, “Do you see yourself as responsible?”, and “What do you feel when you fulfill and do not fulfill your responsibilities?”, “Do you think you are an example to your children in gaining the value of responsibility?”, “Why?”.

Phenomenology, one of the qualitative researches patterns, was used in the research. The working group of the research was formed by voluntary participation of 20 volunteer students and parents of these 20 students, the students who studied in the 2-B class of the Oktay Altuntaş Primary School in Bayburt province Aydintepe district in the spring term of 2019 2020. Semi–structured interview form was used to collected the data. The interview forms of parent and students have been created separately. During the process of creating the interview forms, two classroom teachers and two experts in the field of education were interviewed. There were interviewed one to one (personally) with student and parents. Descriptive analysis have been used in the analysis of the data. A cod has been given to each participant in the analysis of the data. The codes have been used as V1, V2, V3 for parents, 1, 2, 3 for students. Themes were created according to the data. The given answers were read and edited. The findings were transferred to the tables and the statements of the participants were quoted.

Parents' perceptions of responsibility are grouped into four themes: responsibility to the family, citizenship responsibility, responsibility to society and duty consciousness. Parents focused more on responsibility towards the family and saw the responsibility as the education and care of their children. In the theme of duty awareness, tasks and tasks that need to be done are more coded. In the theme of civic responsibility, it is coded as thinking about the homeland and the nation; guests, relatives, neighbors and friends are coded with the theme of responsibility to society. Parents see responsible people as people who fulfill their duties, promises, helpful, sensitive, attached to their family, hardworking people. In addition, the parents who participated in the study feel that they are responsible; they feel happy, peaceful and relaxed when they fulfill their responsibilities, while they feel restless, sad, and uncomfortable when they do not fulfill their responsibilities. The majority of parents think that they are an example for their child in gaining the value of responsibility. The parents stated that they did their best and stated that they did not know whether the parents had the responsibility value of their children or not. Parents state that they are an example to their children verbally, by telling them and by their behavior. Almost all of the parents stated that they were verbally exemplary. When looking at the findings regarding students' views; students handled responsibility on four themes. These are responsibility towards family, academic responsibility, responsibility towards environmental and duty awareness. When students are asked about their responsibilities in school, family and society, they see their responsibilities in school as doing their homework, listening to the teacher's word and listening to the lesson. While their responsibilities in the family are such as collecting their rooms, toys, clothes, helping the mother and preparing the table, there are also students who say that they have no responsibilities in the family. On the other hand, there are

many students who are unaware of their responsibilities to society and students who state that they have no responsibility to society while giving answers to their responsibilities to society, to be respectful and dear to people, to be helpful, to keep the environment. Students mostly saw themselves as have responsibility; there are also students who do not see themselves as responsible. They saw the responsible people as smart, honest and planned. While most of the students who fulfill their responsibilities stated that feel happy, peaceful and good; the students who do not fulfill their responsibilities stated that they feel bad, sad and unhappy. The people whom he/ she takes as an example in gaining the value of responsibility are mother, father, sister, brother, teacher, grandfather and aunt. Students most give an answer to the questions relating to responsibilities in the school as do homework, listen to do words of teacher, listen lesson, not dropping litter, respect to the teacher and manager, not to behave badly to friends, not to damage the items. They answered to the questions relating to responsibilities of family as cleaning their room, clothes, toys, helping their mother, tidying their beds, helping to prepare tableware. The number of people who thinking there have not responsibility in the family is also high. Students answered to the questions relating to responsibilities of society as being respectful and dear to people. Among other answers are helping erdlerly people, keeping clean and protect the environment, calling elders, respect elders, not to behave badly to person, not to make fun, doing goodness. There are students who said they have no responsibilities in the society. When the results of the research are examined, the parents mostly focused on responsibility towards the family. The most important responsibility of both mothers and fathers is their children' education and care. While fathers see responsibility as meeting all the needs of their children, mothers see as the responsibility of house, responsibility of their husband and children. Parents did not respond to themes such as personal care, being healthy, responsibility of the environment, religious responsibility. The majority of parents think that set an example to their children. Nevertheless, the numbers of parents who say they are doing their best but do not know whether their children have responsibility value is also not to be underestimated. Parents stated that they set an example by telling, explaining and by their behavior generally. Almost all parents set an example by telling. Nevertheless it is not enough for children in gaining responsibility value of children. When students' answer are evaluated, students most emphasizes on academic responsibility. In this theme, they answered do their homework, study lesson. As in parents, students did not answer such as in the themes interpersonal relations, personal care, being healthy, responsibility of citizenship. Students and parents generally saw themselves as have responsibility. While they felt happy, peaceful and good when they fulfill their responsibilities, they felt bad, sad and unhappy when they did not fulfill their responsibilities. Students stated that do job of their mother and father, look after their families, interested in their families. Sister, brother, grandfather and teacher are given one of the other answers. Students demonstrated that of the responsibilities in the school as of do their homeworks, listen to do words of teacher, listen lesson. While they answered at the responsibilities of family as gather their room, clothes, toys, helping their mother, helping to prepare tableware, there were students who said that they have not responsibility in the family. Students most answered in the responsibilities toward society that being respect and dearness to people, being helpful and keeping cleans the environment. There were students who said they have not responsibility in society.

There are many students who are unaware of their responsibility. According to the research result, the following suggestions can be made: It is believed that it is not enough for students and parents to realize the importance of responsibility. Students should be more in touch with parents, should be supported by activities that can be done at home. Aktepe (2015, p. 1527) gave students various performance tasks in his research and received positive feedback as a result. Awareness of personality value can be constituted by various programs and studies. These activities are not limited to students and can be organized to include parents as well. Teachers can support the process of value education not only in the classroom, but also in extracurricular activities.

Norm Kadro Fazlası Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıklarına İlişkin Algıları

Songül TÜMKAYA¹ ve Gülçin NAMA-AYDIN²

Öz

Örgütsel bağlılık örgütün hedeflerine ulaşmasında önemli bir etkidir. Bu sebeple bu çalışmada norm kadro fazlası öğretmenlerin örgütsel bağlılığa ilişkin algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden durum araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığında çalışan 13 norm kadro fazlası sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Araştırma verileri nitel veri toplama tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak MaxQda 2020 programı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda öğretmenlerin görevlendirme olarak çalışmaları sonucunda okullarda bulunan gruplara dâhil olamadıkları, görevlendirme olarak çalıştıkları için ön yargılarla karşılaştıkları, belirsizlik yaşadıkları bu nedenle mesleki olarak güvensizlik duygusu yaşadıklarını ifade ettikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, Norm Kadro Fazlası, Sınıf Öğretmeni

Perceptions of Norm Staff Surplus Classroom Teachers on Organizational Commitment

Abstract

Organizational commitment is an important factor in achieving the goals of the organization. For this reason, this study aimed to examine the perceptions of teachers who are more than the norm staff on organizational commitment. The research was designed as a case study which is one of the qualitative research designs. The study group of the research has consisted of 13 norm staff surplus classroom teachers working in the Ministry of National Education in the 2020-2021 academic year. Research data were collected by semi-structured interview technique, which is one of the qualitative data collection techniques. The data obtained from the interviews have been carried out with the MaxQda 2020 program using the content analysis method. As a result of the study, the emerging findings showed that in consequence of assigning teachers to work in the schools, the teachers were not able to be included in the groups in the schools. These findings also illustrated that teachers have dealt with prejudices since they started to work through assignments. Finally, they also experienced uncertainty, and therefore they expressed that they experienced a sense of professional insecurity.

Key Words: Organizational Commitment, Norm Staff Surplus, Classroom Teacher

Atf İçin / Please Cite As:

Tümkaya, S. ve Nama Aydın, G. (2022). Norm kadro fazlası sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılıklarına ilişkin algıları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1401-1417.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.06.2022

¹ Prof. Dr. - Çukurova Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, stumkaya@cu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0140-4640

² Öğretmen - MEB, Samsun, ga_zel_34@hotmail.com,

 ORCID: 0000-0001-6541-2290

Giriş

Eğitim örgütleri toplum içinde yer alan en önemli örgütlerden biridir. Bu örgütler özünde insan faktörü barındırdıkları için açık sistem özelliği göstermektedir. Bu nedenle toplumda meydana gelen değişimlerden etkilenmektedirler. Toplumdaki değişim hareketi eğitim sistemlerinde yer alan amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için çalışan öğretmenlerin de rollerinde değişiklikler ortaya çıkarabilmektedir. Eğitim örgütleri devamlılıklarını sağlayabilmek için sahip oldukları insan kaynaklarını bu değişikliklere uyumlu olarak en iyi şekilde kullanmak durumundadırlar (Sarıdere ve Doyuran, 2004). Eğitim örgütlerinin amaçlarına ulaşmasında aktif rol alan öğretmenlerin motivasyonlarının sağlanması ve okula ait bağlılık duygusunun güçlendirilmesi okulun hedeflerine ulaşabilmesi için oldukça önemlidir (Aydın ve Ertürk, 2016, s. 168).

Örgüt kavramı Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kişi veya kurumlardan oluşan birlik olarak tanımlanmıştır (TDK, 2021). Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir örgütün devamlılığının sağlayabilmesi amaçlarını gerçekleştirebilmesine bağlıdır. Amaçları gerçekleştirebilmek için örgütün sahip olduğu kaynakları etkili bir şekilde kullanabilmesi gerekmektedir, bu da yeterli sayıda istekli bireylere sahip olması ile mümkündür (Kurşunoğlu, Bakay ve Tanrıoğen, 2010). Örgütte görev alan işgörenlerin isteklilik düzeylerine etki eden faktörler bu sebeple oldukça önemli bir hal almaktadır. Bu faktörlerden biri de işgörenlerin örgüte olan bağlılık düzeyleridir.

Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık kavramının literatürde yer alması 1950'li yıllara dayanmaktadır. Bu kavram incelendiğinde geçmişten günümüze kadar birçok farklı tanım ile karşılaşılmaktadır. Bunlar içinde en yaygın kullanılan tanım Meyer ve Allen'a (1991) ait tanımdır. Meyer ve Allen'a (1991), göre örgütsel bağlılık çalışanların örgüt ile ilişkilerini içeren ve örgüt içinde kalma kararlarını yansıttığı bir durumdur. Celep'e (2000) göre ise örgütsel bağlılık, bir örgütün bireyden beklediği formel ve normatif beklentilerin ötesinde, bireyin bu amaç ve değerlere yönelik davranışlarıdır. Çekmecelioglu Gündüz (2005) örgütsel bağlılığı, bireylerin örgüte karşı hissettikleri psikolojik bağlılık olarak ele almıştır. Bağlılığın, işe duyulan ilgi, sadakat ve örgüt değerlerine karşı duyulan güçlü inançtan kaynaklandığını ifade etmiştir. Başka bir tanımda ise örgütsel bağlılık, örgüte ve örgütsel amaçlara bağlı kalmayı, çalışanların örgütte karşılıklı iletişim yoluyla kendilerini ifade etmelerini, örgütün amaçlarını ve örgütteki uygulamaları kabullenmelerini, örgütün amaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirmeye gönüllü olmayı, örgütsel amaç ve hedeflerden davranışsal olarak etkilenmeyi, örgüte uzun zaman bağlı kalmayı içermektedir (Liou, 2008 Akt: Demirel, 2009, s. 117). Bu tanımlardan yola çıkarak örgütsel bağlılık özetle kişinin bulunduğu örgütün amaçlarını gerçekleştirmek ve örgütün devamını sağlamak için sahip olduğu gönüllük olarak tanımlanabilir.

Örgütsel bağlılık üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar örgütsel bağlılığın farklı boyutlardan oluştuğunu ortaya koymuşlardır. Örgütsel bağlılık; Etzioni tarafından, hesapçı, ahlaki ve yabancılaştırıcı; Kanter tarafından devam, birlik (kenetlenme) ve kontrol; O'Reilly ve Chatman tarafından içselleştirme, uyum ve özdeşleşme; Mowday tarafından tutumsal ve davranışsal; Wiener tarafından araçsal-güdüleme ve normatif-moral bağlılık olarak sınıflandırılmıştır (Akt: Kurşunoğlu, vd., 2010). Ancak literatürde en çok benimsenen ve bu çalışmada da kullanılan bağlılık sınıflandırması Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilen örgütsel bağlılık sınıflandırmasıdır. Meyer ve Allen örgütsel bağlılığı; "duygusal bağlılık", "devam bağlılığı" ve "normatif bağlılık" olmak üzere üç boyutta ayırmıştır.

Duygusal bağlılık; bireyin iş tecrübelerinin, algılamalarının ve kişisel özelliklerinin birleşiminin sonucu olarak örgüte karşı gelişen olumlu tutumlar sonucunda oluşur (Mowday vd., 1982 Akt: Başol, 2008). Duygusal olarak örgüte bağlı olan çalışanlar kendilerini örgütle özdeşleştirir ve örgüt ile ilgili süreçlere dâhil olurlar. Bu kişiler örgütteki üyeliklerine, ekonomik nedenleri göz ardı ederek, sadece örgütün temsil ettiği değerleri uygun buldukları ve onun misyonunu gerçekleştirmesine yardımcı olmak için devam ederler. Bu durumda birey örgütün performansını ön planda tutarak, kişisel çıkarlarını ise arka planda bırakarak, örgüt başarısını ve zararını kendisininmiş gibi hissederek örgütte kalır (Baysal ve Paksoy, 1999).

Devam bağlılığı, işgörenlerin, örgütlerine yaptıkları yatırımların sonucunda gelişen bağlılık türüdür. Bu bağlılık türünde işgören, örgüte fazlasıyla zaman ve çaba harcadığını, yatırım yaptığını ve bunun sonucunda da örgütte kalmasının bir gereklilik olduğunu düşünmektedir. Örgüte devamlı bağlılık duyan bir işgören, örgütten ayrılması halinde daha az seçeneği olacağı düşüncesine sahip olur. İşgörenlerden bazıları, başka iş bulamadıklarından dolayı örgütte kalırlar. Bazılarının ise işi sevmekten çok sağlık, aile meseleleri ya

da emekliliğe yakın olma durumları gibi zorlayıcı sebepleri vardır. Kötü iş alışkanlıkları yanında olumsuz tavır sergilerler ve yöneticiler için bir sorun kaynağı oluşturlar (Bayram, 2006).

Normatif bağlılık, işgörenlerin ahlaki açıdan örgütte kalmak için zorunluluk hissettikleri bağlılıktır. Normatif bağlılığı yüksek işgörenler örgütte kalmaları gerektiğini düşünürler. Normatif bağlılığın düzeyi, çalışanların bireysel, ailevi, sosyal ve kültürel gelişimlerdeki farklılıklara göre değişebilmektedir. Normatif bağlılığın bireyle örgüt arasında bulunan bir psikolojik anlaşma olarak da görülebilir (Meyer ve Allen, 1997, s. 41-66).

Duygusal bağlılığa sahip olan bir kimse örgütte kalmak istediğini, devam bağlılığına sahip olan kimse örgütte kalması gerektiğini ve normatif bağlılığa sahip olan kimse ise örgütte kalmak zorunda olduğunu düşünür (Allen ve Meyer, 1991).

Son dönemlerde örgütsel bağlılığa ilişkin yapılan araştırmalar giderek artmaktadır. Bunun nedeni ise örgütsel bağlılığın işgören davranışları ile ilişkisinin, iş bırakma eylemi üzerindeki etkisinin, örgütsel bağlılığı yüksek bireylerin daha iyi performans sergilediğine dair araştırma sonuçlarının ortaya konulmasıdır. Bu sebeple örgütsel bağlılık giderek önem kazanmaktadır. Eğitim kurumları için de oldukça önemli olan örgütsel bağlılığı etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Önemli olan bu faktörlerden bazıları; örgütsel iklim (Korkmaz, 2011), örgütsel adalet (Şahin ve Kavas, 2016; Uğurlu ve Üstüner, 2011), örgütsel destek (Eğriboyun, 2014), iş tatmini (Karataş ve Güleş, 2010), motivasyon (Memişoğlu ve Kalay, 2017), tükenmişlik (Çetin, Basım ve Aydoğan, 2011; Vurdu, 2017), rol belirliliği, iş güvencesi (Dede, 2017), iş tanımı, ödüller (Balay, 2000; Çetin, 2004) ve karar alma sürecine katılım (Başyigit, 2009; Gönen, 2016; Polat ve Yavuz, 2021) olarak ifade edilebilir.

Norm Fazlası Öğretmenler ve Örgütsel Bağlılık

Eğitim örgütünün uygulayıcısı konumunda öğretmenler yer almaktadır. Milli Eğitim Bakanlığında çalışan fakat il emri, ilçe emri, bölge normu gibi boş olmayan kadrolara atanarak ya da okul veya sınıf kapatılması, öğrenci sayısında azalma, seçmeli derslerde oluşan farklılık vb. nedenlerle öğretmenler norm kadro fazlası durumuna gelmektedirler. İncelenen literatür sonucunda norm kadro fazlası olan öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ile ilgili olarak yapılan çalışmaların oldukça az olduğu (Akbulut, 2020; Seven Şarkaya, 2018; Şenel, 2021) saptanmıştır. Oysa ülkemizde azımsanmayacak bir oranda görev yapan bu öğretmenlerin sorunlarının incelenmesi eğitimdeki verimlilik ve iş doyumunu açısından oldukça önemlidir. Norm kadro fazlası olan öğretmenler yer, zaman, görev bakımından bir belirsizlik içinde görevlendirme usulüyle çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Bu durumun öğretmenlerin örgütsel bağlılığını ve iş performansını etkilediği anlaşılmıştır (Akbulut, 2020; Seven Şarkaya, 2018). Örneğin, Seven Şarkaya (2018), yaptığı çalışmada norm fazlası öğretmenlerin genelde mecburiyete dayalı bir şekilde okula uyum gösterdiğini bunun için de en önemli etkenin içinde buldukları belirsizlik ve her an başka bir okula görevlendirme ile gidebilmenin yarattığı stres ve yorgunluğun etkili olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda öğretmenlerin çoğunluğunun kendisini okulun bir üyesi olarak görmediğini, okulda yapılan etkinlik ve faaliyetlerde isteyerek aktif rol almadığını, derse giremediği veya okulda misafir olarak algılandığı için yeteneklerini ve bilgisini geliştiremediğini ve okul dışında çalışma arkadaşlarıyla birlikte zaman geçirmediklerini saptamıştır. Ayrıca, öğretmenlerin çalıştıkları okulu içselleştirmediklerini ve düşük örgütsel bağlılık gösterdiklerini tespit edilmiştir. Benzer şekilde Akbulut (2020) da, öğretmenlerin norm fazlası olmalarının onları belirsizliğe sürüklediğini, bu belirsizlik sonucunda öğretmenlerin; stres, sınıflarının elinden alınma korkusu, resen başka bir okula görevlendirilme korkusu ve düzenli ek ders alamadıkları için maddi kayba uğrama korkusu yaşadıklarını saptamıştır. Bu korku ve stresin öğretmenleri mutsuz ettiğini, mutsuz olan öğretmenin de verimsiz olduğunu dolayısıyla da bu verimsizliğin öğretmenin örgüte olan bağlılığını olumsuz olarak etkilediğini ifade etmiştir. Şenel (2021) ise norm fazlası öğretmenlerin mesleki aidiyet algılarının mesleki yönetim aidiyeti, mesleki örgüt aidiyeti alt boyutlarıyla genel mesleki aidiyetlerinin cinsiyete göre değişmediğini ancak mesleki mekân aidiyeti alt boyutunun erkekler lehine farklılık gösterdiğini saptamıştır. Çalışmada norm fazlası öğretmenlerin mesleki aidiyet algılarının yaş, eğitim düzeyi, kıdem, ödül/ceza alma durumu ile ek ders alma durumuna göre farklılık göstermediği ancak norm fazlası oldukları yıl ve norm fazlası oldukları süreçte görevlendirildikleri okul sayısına göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Öğretmenlerde norm fazlası olduğu yıl ve görevlendirildiği okul sayısı arttıkça aidiyet duygusunun azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan literatür incelemesi sonucunda öğretmenlerin örgütsel bağlılığını ele alan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun nicel araştırmalar olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda öğretmenlerin örgütsel

bağlılıklarının; olumsuz örgüt iklimi, yetersiz örgütsel adalet ve örgütsel destek, düşük iş tatmini ve motivasyon, tükenmişlik, belirsiz rol ve iş tanımı, iş güvencesinin azlığı, karar alma sürecine katılmama ve ödüllendirmenin yapılmaması gibi değişkenlerden olumsuz bir şekilde etkilendiği ortaya çıkarılmıştır (Başyigit, 2009; Balay, 2000; Çetin, 2004; Çetin, vd., 2011; Dede, 2017; Eğriboyun, 2014; Gönen, 2016; Karataş ve Güleş, 2010; Korkmaz, 2011; Kurşunoğlu, vd., 2010; Memişoğlu ve Kalay, 2017; Polat ve Yavuz, 2021; Şahin ve Kavas, 2016; Uğurlu ve Üstüner, 2011; Vurdu, 2017; Yolaç ve Omuz, 2020). Çalışmaların sonuçlarına bakıldığında örgütsel bağlılığın hangi değişkenlerle ilişkisinin olduğunun belirlendiği ancak, konuya ilişkin öğretmen görüşlerinin göz ardı edildiği anlaşılmıştır. Bu nedenle öğretmenlerin, örgütün amaç ve değerlerine yüksek düzeyde inanması, kabul etmesi ve örgüt amaçlarını gerçekleştirmek üzere yoğun çaba sarf etmesi için norm kadro fazlası olarak çalışmalarının örgütsel bağlılıklarını nasıl etkilediğini ve ortaya çıkan olumsuzlukların giderilmesi için neler yapılması gerektiğini belirlemek için öğretmen görüşleri önem kazanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı bu çalışmada norm kadro fazlası sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılıklarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Norm kadro fazlası olan öğretmenlerin duygusal bağlılıklarına ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Norm kadro fazlası olan öğretmenlerin devam bağlılıklarına ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Norm kadro fazlası olan öğretmenlerin normatif bağlılıklarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma desenlerinden biri olan durum araştırması olarak tasarlanmıştır. Durum araştırmalarında, belirlenen konuya ilişkin derinlemesine bilgi edinilmesi amaçlanır. Bir ya da birkaç durum, bağlantılı olduğu değişkenlere göre incelenir, bu değişkenleri nasıl etkilediği ya da bu değişkenlerden nasıl etkilendiği betimlenir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokullarda çalışan ve gönüllü olan 13 norm kadro fazlası sınıf öğretmeni (8 kadın, 5 erkek) oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme deseninden tipik durum örnekleme ile seçilmişlerdir. Tipik durum örnekleme ile çalışma yapılacak okul; ölçüt örnekleme ile de çalışma grubu belirlenmiştir. Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel'e (2011, s. 91) göre tipik durum örnekleme "...araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden bilgi toplanmasıdır". Çalışma grubunun seçiminde kullanılan ölçüt örnekleme göre "... temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 112). Belirlenen ölçüt ile ilkokullarda norm kadro fazlası olarak çalışan sınıf öğretmenleri seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmacının görüşme sorularını önceden hazırladığı ancak görüşme sırasında görüşülen kişilere kısmi esneklik sağlayarak oluşturulan soruların yeniden düzenlenmesine tartışılmasına ve derinleştirilmesine izin veren bir yapıya sahiptir (Altunay Oral ve Yalçınkaya, 2014). Araştırmada görüşme soruları oluşturulurken öncelikle konuyla ilgili literatür incelemesi yapılmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından incelenen literatüre göre duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık temalarını açığa çıkarmak üzere sorular oluşturulmuştur. Oluşturulan sorular başka bir alan uzmanı görüşleri alınarak şekillendirilmiştir. Bu görüşler doğrultusunda bazı sorular çıkarılmış bazı sorular ise eklenmiştir. Sonuç olarak norm fazlası sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılığın alt boyutları olan; duygusal, devam ve normatif bağlılıklarına ilişkin algılarını ortaya çıkarmaya yönelik bu üç tema altında 13 açık uçlu soruya yer verilmiştir. Temalara göre sorular aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

Duygusal Bağlılık

1. Kendinizi çalıştığınız okula ait hissediyor musunuz? Neden?
2. Çalıştığınız okuldan sizi uzaklaştıran etkenler nelerdir?

3. Mesleğinizin geri kalanını aynı okulda geçirmek ister misiniz? Neden?
4. Çalıştığınız okulun sorunlarını kendi sorunlarınızımış gibi hissettiğiniz oluyor mu? Neden?

Devam Bağlılığı

5. Çalıştığınız okulda norm fazlası olmanın avantajları nelerdir?
6. Çalıştığınız okulda norm fazlası olmanın dezavantajları nelerdir?
7. Sizin için çalıştığınız okulda veya başka bir okulda çalışmak arasında fark var mıdır?
8. Sadece yapmak zorunda olduğunuzu düşündüğünüz için birtakım iş ve görevleri yerine getirdiğinizi ne sıklıkta hissediyorsunuz?
9. Zorunlu kalmanız gereken saatler dışında çalıştığınız okulda zaman geçirir misiniz? Neden?

Normatif Bağlılık

10. Norm fazlası bir öğretmen olmanız okulda yöneticilerle, öğretmenlerle ve velilerle ilişkinizi nasıl etkiliyor?
11. Norm fazlası bir öğretmen olarak okulda alınan kararlardaki etkinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
12. Çalıştığınız okula karşı kendinizi borçlu hissettiğiniz zamanlar oluyor mu?
13. Bulunduğunuz okulda çalışmaya devam etmenizde iş arkadaşlarınızın etki var mı? Nasıl?

Verilerin Analizi

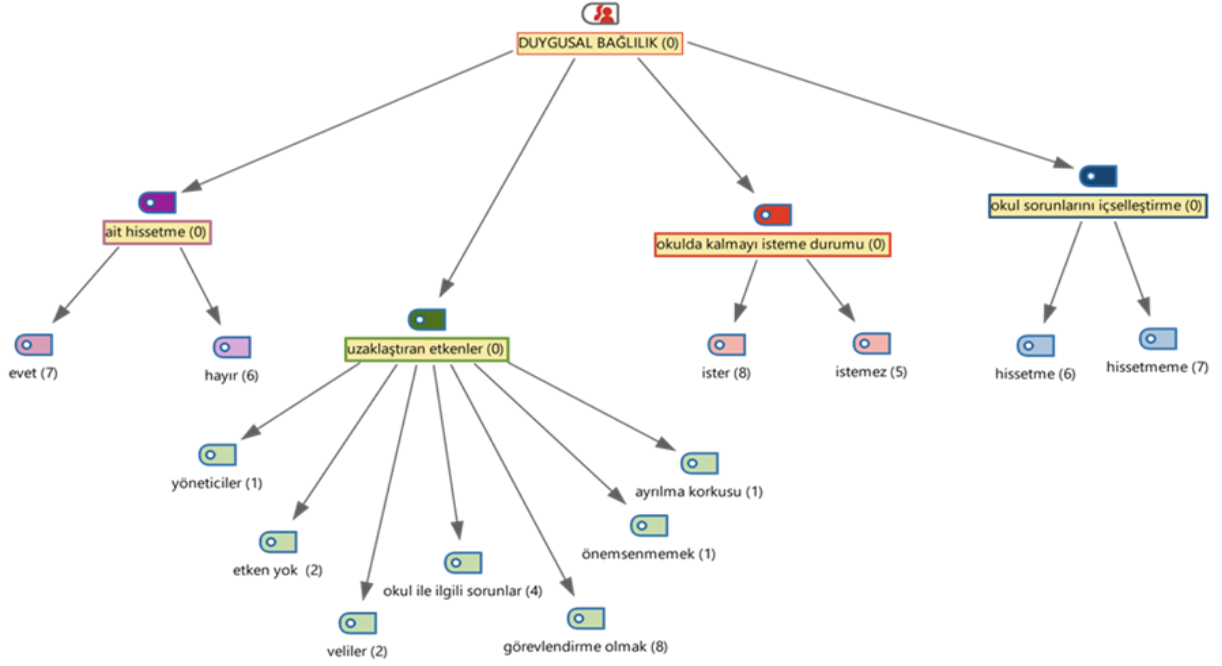
Görüşmelerden elde edilen verilerin kod ve kategorilerinin oluşturulmasında içerik analizi uygulanmıştır. Analiz sürecinde Meyer ve Allen'in (1991) örgütsel bağlılığın alt boyutları olan; duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık ana temalar olarak merkeze alınmıştır. Bu ana temalardan hareketle kodlar oluşturulmuş ve alt temalar belirlenmiştir. Görüşme verilerinin işlenmesinde MaxQda 20 programından yararlanılmıştır. Analiz sonuçlarının geçerliliğini sağlamak için ayrıntılı betimlemelere yer verilerek doğrudan alıntılar aktarılmıştır.

Bulgular

Analizler sonucunda elde edilen bulgular alt amaçlar doğrultusunda üç ana tema altında sunulmuştur. Bu ana temalar sırasıyla; duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıktır.

Duygusal Bağlılığa İlişkin Görüşler

Öğretmenlerin duygusal bağlılıklarına yönelik sorulan sorular doğrultusunda oluşturulan alt temalara ilişkin görüşleri Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1'de de görüldüğü gibi yapılan analiz sonucunda öğretmenlerin duygusal bağlılıklarını etkileyen; okula ait hissetme, okuldan uzaklaştıran faktörler, okulda kalmayı isteme durumu ve okul sorunlarını içselleştirme alt temalarının çeşitli durumlardan etkilendiği anlaşılmıştır.

Şekil 1. Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıklarına İlişkin Görüşleri

Şekil 1'e bakıldığında öğretmenlerin çalıştıkları okula aidiyet duyma alt temasına ilişkin görüşlerini "evet" ve "hayır" şeklinde sınıflandırdıkları görülmektedir. Öğretmenlerden 7'si "evet" diyerek kendilerini çalıştıkları okula ait hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu şekilde ifade eden öğretmenlere ilişkin doğrudan alıntılara örnekler;

'Evet, okula ait hissediyorum. Çünkü velilerim iyi, okul ortamım iyi. Bu okulda kendimi gayet rahat hissediyorum.'(Ö1)

'Üç yıldır bu okulda çalışıyorum. Diğer öğretmen arkadaşlara okul ortamına alıştım. O yüzden bu okula ait hissediyorum.' (Ö3)

'Çoğu zaman okul yöneticilerim tarafından çalıştığım okula ait değilmişim gibi hissettirilsem de sınıfa girdiğimde yani işimi yaparken kendimi okula ait hissediyorum.'(Ö8)

'Evet, okula ait hissediyorum. Çünkü okul ortamım çok iyi. Uzun zamandır burada görevlendirme olarak çalışıyorum kendimi kadrolu gibi hissediyorum.' (Ö10)

Öğretmenlerin 6'sı ise "hayır" diyerek çalıştıkları okula karşı bir aidiyet duymadıklarını ifade etmişlerdir. Böyle düşünen öğretmenlerin görüşlerine yönelik doğrudan alıntılara örnekler;

'Hayır, kendimi ait hissetmiyorum. Sürekli oradan oraya sürüklenince hiçbir okula ait olamıyorsunuz.' (Ö2)

'Çalıştığım okula ait hissetmiyorum çünkü bu okula dönem ortasında görevlendirildim. Henüz okul ile bir bağ kuramadım.'(Ö4)

'Beş yıldır görevlendirme olduğum için hissetmiyorum.' (Ö6)

'Çalıştığım okula ait hissetmiyorum çünkü bu okulda kadrolu değilim. Gelecek dönem bu okulda olup olmayacağım bile belli değil.' (Ö7)

Şekil 1'e göre öğretmenler, çalıştıkları okuldan kendilerini uzaklaştırıcı etkenler alt teması altında uzaklaştırıcı etkenleri; yöneticiler, veliler, görevlendirme olma, ayrılık korkusu yaşama, önemsenmeme, okul ile ilgili diğer sorunlar ve bir etken olmaması şeklinde dile getirmişlerdir. Okuldan uzaklaştırıcı etkenlere ilişkin görüş bildiren öğretmenlerden doğrudan alıntılara örnekler;

'Okul idaresinin genel tavrı beni okuldan uzaklaştırıcı tek etken.'(Ö5)

'Her sene okulda görevlendirmemin devamı ile ilgili sıkıntı yaşıyorum. Bu olaylar benim bu okuldan uzaklaşmama neden oluyor.' (Ö3)

'Sorunlu bir veli profilinin olması başlıca nedenimdir.'(Ö11)

'Düşüncelerimin önemsenmemesi, okulun işleyişi ile ilgili alınan kararlarda söz hakkının olmayışı geçici olarak görülme, takdir görmemek.'(Ö8)

Çalıştıkları okuldan uzaklaşmalarına sebep olacak herhangi bir etkenin olmadığını söyleyen öğretmenlerin görüşleri ise şöyledir;

'Şimdilik uzaklaştıran bir neden yok.' (Ö13)

'Şuan için bir etken yok ama dışlanırsam uzaklaşıyorum.' (Ö10)

Şekil 1'den öğretmenlerin çalıştığı okulda kalmayı isteme alt teması altında yer alan görüşlerinin "isterim" ve "istemem" şeklinde oluştuğu anlaşılmaktadır. Çalıştığı okulda kalmayı istediğini söyleyen öğretmenlerin (f=8) görüşlerine ilişkin doğrudan alıntılara örnekler;

'Bu okulda kalmayı isterdim. Çünkü okul çevresi, öğrencilerin eğitim düzeyleri, veliler iyi.'(Ö1)

'Eğer aynı idareciler olacaksa bu okulda kalmayı isterdim. Çünkü buradaki idareciler balden anlayan insanlar.'(Ö7)

'Okul evime baya uzak, ama okul ortamını sevdiğim için bu okulda kalmayı isterdim. Çünkü okuldaki herkes kendi içinde gücünde kimse kimsenin açığını aramıyor.'(Ö13)

'Okul idaresi değişirse bu okulda kalmayı çok isterim. Çünkü öğretmen arkadaşlarım çok candan. Ayrıca bu okul evime çok yakın. Bu nedenle bu okulda çalışmayı isterdim.'(Ö5)

Öğretmenlerin 5'i ise çalıştıkları okulda kalmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu düşünceye sahip öğretmenlerin doğrudan alıntılarına ait örnekler;

'İstemem. Çünkü bu okulda çok fazla gruplaşma var ve ben sonradan geldiğim için herhangi bir gruba dâhil değilim. İlişkiler yüzeysel ve samimiyetsiz.'(Ö2)

'Bu okulda çalışmak istemezdim çünkü kendi aralarında gruplaşmışlar. Sonradan aralarına dâhil olmak çok zor.'(Ö4)

Şekil 1 incelendiğinde öğretmenlerin, okul sorunlarını içselleştirme alt teması altında yer alan görüşlerini, kendi sorunları gibi "hissetme" veya "hissetmeme" şeklinde sınıflandırdıkları görülmektedir. Öğretmenlerin 6'sı okul sorunlarını kendi sorunlarıymış gibi hissederek, içselleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda görüş bildiren öğretmenlere ilişkin doğrudan alıntılara örnekler şöyledir;

'Çalıştığım okulun sorunlarını kendi sorunlarım gibi hissederek kafa yorduğum, fikir üretmeye çalıştığım çok oluyor. Çünkü ben mesleğini severek ve özveriyle yapan bir öğretmenim. Özellikle öğrencilerle ve eğitim öğretimle ilgili sorunlarda elimden gelen her şeyi yaparım. Ancak bunun okul yöneticileri tarafından pek bir önemi yok. Sen karışma o bizim problemimiz havasındalar.' (Ö8)

'Bir okulda çalıştığım süre içinde okul için elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışırım. Bu sebeple Okulun tüm problemlerini okulun bir paydası olarak benimser ve çözüm ararım.'(Ö9)

'Bu okulu gerçekten çok seviyorum. O yüzden okulun sorununu içselleştiririm. Çünkü diğer meslektaşlarımda benim sorunlarımı kendi sorunları gibi ele alır yardım ederler. Birlik beraberlik var.'(Ö10)

'Eğer çözebileceğim bir sorun varsa elimden geleni yaparım. Benim işim değil demem. Çünkü o samimiyet var aramızda.'(Ö13)

Öğretmenlerin 7'si ise okul sorunlarını kendi sorunları olarak hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Bu konu hakkındaki düşüncelerini de bazı öğretmenler şu şekilde ifade etmişlerdir;

'Benimle ya da sınıfımla ilgili konularla ilgilenirim. Çünkü burada kalıcı değilim.' (Ö1)

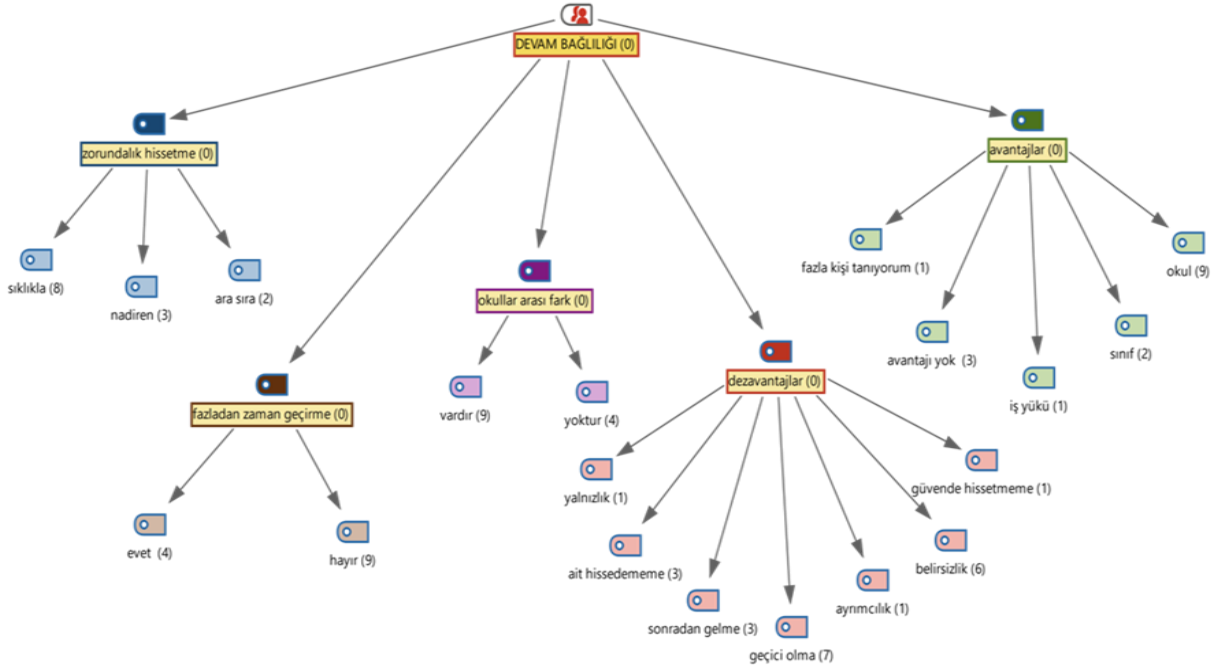
'Hissetmiyorum. Çünkü ne ben onları benimseyebildim ne de okulun beni benimsediğini düşünüyorum.'(Ö2)

'Ben daha çok kendimi misafir gibi hissediyorum. O yüzden sorunları sahiplenemiyorum.'(Ö4)

'Okulun sorunlarını benim sorunlarım gibi hissetmiyorum. Çünkü ben kendimi bu okula ait hissetmiyorum.' (Ö7)

Devam Bağlılığına İlişkin Görüşler

Öğretmenlerin devam bağlılığına ilişkin sorulan sorular doğrultusunda oluşturulan alt temalara ilişkin görüşleri Şekil 2’de verilmiştir. Şekil 2’de de görüldüğü gibi yapılan analiz sonucunda öğretmenlerin devam bağlılığını etkileyen; işte zorunluluk hissetme, okulda fazladan zaman geçirme, okullar arası fark, okulun dezavantaj ve avantajları alt temalarının hangi durumlardan etkilendiğine ilişkin görüşlerinin farklılaştığı anlaşılmıştır.

Şekil 2. Öğretmenlerin Devam Bağlılığına İlişkin Görüşleri

Şekil 2 incelendiğinde öğretmenlerin, işte zorunluluk hissetmeye ilişkin alt temada; okuldaki işleri “sıklıkla”, “nadiren” veya “ara sıra” zorunda olduklarını için yaptıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Okuldaki işlerini sıklıkla (f=8) zorunda oldukları için yaptıklarını bildiren öğretmenlerin görüşlerine ilişkin doğrudan alıntılara örnekler;

‘Zorunlu hissediyorum çoğunlukla. Sonuçta bizim işimiz bu ve görev icabı yapmak zorundayız bu işleri.’(Ö1)

‘Sıklıkla zorunlu hissediyorum. Çünkü sadece görev gereği yapıyorum bu okuldaki her şeyi.’ (Ö2)

‘Sınıfım dışındaki bütün işleri görev gereği yapıyorum bu nedenle sıklıkla hissediyorum bu duyguyu.’(Ö7)

‘Zorunluluğu sıklıkla hissediyorum. Çünkü bu bizim istesek de istemesek de yapmak zorunda olduğumuz görevler diye düşünüyorum.’ (Ö12)

‘Sıklıkla hissediyorum. Çünkü idare tarafından bana verilen görevlerin büyük kısmının sadece angarya olduğunu düşünüyorum.’(Ö5)

Öğretmenlerin 3’ü ise işlerini nadiren zorunlu olduğu için yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş bildiren öğretmenler düşüncelerini şöyle ifade etmişlerdir;

‘Böyle bir şeyi pek hissetmiyorum. Çünkü benim için samimiyet olduktan sonra her iş bir şekilde çözülür.’(Ö13)

‘Zorunluluktan dolayı herhangi bir görev yapmıyorum. İstemediğimi söylediğimde başka bir arkadaşım bu görevi yapabiliyor. Ben de başka bir işi bitiriyorum.’ (Ö10)

Okuldaki işlerini ara sıra (f=2) zorunda oldukları için yaptıklarını bildiren öğretmenler görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

‘Ara sıra böyle hissediyorum. Özellikle gereksiz gördüğüm sosyal aktiviteleri yaparken böyle hissediyorum.’ (Ö6)

'Bazen böyle hissediyorum. Ama yine de üzerime düşenleri eksiksiz yapmaya çalışıyorum.' (Ö4)

Şekil 2'ye göre öğretmenlerin, çalıştıkları okulda fazladan zaman geçirmeye ilişkin görüşlerini bildirdikleri alt temada; "evet" ya da "hayır" şeklinde cevap verdikleri anlaşılmıştır. Öğretmenlerin 4'ü "evet" diyerek zorunlu kalma saatleri dışında da okulda zaman geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu yönde görüş bildiren öğretmenlerin doğrudan alıntılarına yönelik örnekler;

'Evet geçiririm. Okul içinde proje çalışmaları varsa okulda bunun için ekstra zaman harcarım.' (Ö6)

'Bunun tek bir cevabı var, mesleğini seven her öğretmen okulda daha fazla vakit geçirmek ister. Öğrencilerle ilgili olsa da olmasa da.' (Ö9)

'Eğer bitirmemiz gereken iş olursa fazladan okulda kalabiliyorum. Zaten eğlenceli oluyor o yüzden yük gibi gelmiyor. Genellikle özel günlerde tören işleri için kalıyoruz.' (Ö10)

Öğretmenlerin çoğunluğu (f=9) okulda, zorunlu kalma saatleri dışında zaman geçirmediğini söyleyerek görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir;

'Okulda fazladan kalmam. Sonuçta okul dışında da bir hayatım var.' (Ö1)

'İşimi bitirdiğimde hemen giderim okulda fazladan zaman geçirmem.' (Ö2)

'İşim yoksa mümkün olduğunca okulda kalmıyorum. Evime de zaman ayırmak zorundayım.' (Ö3)

'Okulda fazladan kalmıyorum. Çünkü zaten okul dışında da halletmem gereken işlerim oluyor.' (Ö7)

'Zorunlu kalmam gereken saatler dışında okulda asla vakit geçirmek istemem. Çünkü sınıfta olmadığım her an benim için idarecilerle gerilmek demek.' (Ö8)

Şekil 2 incelendiğinde öğretmenlerin, norm kadro fazlası olarak çalıştığı okul ile diğer okullar arasındaki farklara ilişkin görüşlerini bildirdikleri alt temada, bir fark "vardır" veya "yoktur" şeklinde bir sınıflama yaptıkları anlaşılmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğunun (f=9) çalıştıkları okul lehine olumlu bir fark olduğunu, bu okulda bulunmaktan memnun olduklarını, başka bir okulda çalışmanın onların aleyhine olacağını söyledikleri anlaşılmıştır. Bu şekilde görüş bildiren öğretmenler düşüncelerini şöyle ifade etmişlerdir;

'Arada fark var çünkü bu okuldaki arkadaşları seviyorum ayrıca benim için ulaşımı çok iyi.' (Ö12)

'Okul ortamım iyi arkadaşlarla muhabbetim güzel. Bu yüzden başka bir okulda çalışmak yerine burada kalmayı tercih ederim.' (Ö13)

'Kesinlikle fark var. Çünkü uzun zamandır burada çalışıyorum. Buraya çok alıştım. Başka bir okulda böyle mutlu olacağımı düşünmüyorum.' (Ö10)

'Bu okulda çalışmayı tercih ederim çünkü arkadaş ortamını seviyorum.' (Ö3)

'Okulun idarecilerini seviyorum samimi insanlar. Bu nedenle başka okulda çalışacağıma bu okulda çalışmayı tercih ederdim.' (Ö7)

Öğretmenlerin 4'ü çalıştıkları okul ile diğer okullar arasında bir fark olmadığını dile getirmişlerdir. Bu görüşlerine ait doğrudan alıntılar şöyledir;

'Benim için hiçbir fark yok çünkü beni bu okula bağlayan bir şey yok belki başka bir okulda daha samimi ilişkiler bile kurabilirim.' (Ö2)

'Benim için bir fark yok. Çünkü hangi okul olursa olsun benzer durumlar yaşıyoruz.' (Ö4)

'Benim için çalıştığım okulda veya başka bir okulda çalışmak, yaptığım iş ve çalışmalarım bakımından bir fark yok.' (Ö8)

'Benim için her okul birdir. Fakat atanmış olduğum kendime ait okul daha farklı olacaktır.' (Ö9)

Şekil 2'ye göre öğretmenler, norm kadro fazlası olmanın getirdiği dezavantajlara ilişkin alt temada, bu dezavantajların; yalnızlık(f=1), ait hissedememe(f=3), okula sonradan gelme(f=3), geçici olma(f=7), ayrımcılığa uğrama(f=1), belirsizlik(f=6) ve güvende hissedememe(f=1) olduğunu ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda görüş bildiren öğretmenler düşüncelerini şu şekilde aktarmışlardır;

'Eğer sınıfın öğretmeni gelirse sınıfsız kalma ihtimalim ya da başka bir okula gönderilme ihtimalim var'(Ö1)

'Okula hep sonradan geliyorsunuz. Okuldakiler sizin geçici olduğunuzu düşünüyor. Siz de okulu benimseyemiyorsunuz.' (Ö2)

'Okuldan alınma ihtimalim hep var. Okuttuğum sınıfı mezun edebilecek miyim bilmiyorum bile.' (Ö3)

'Norm fazlası olduğunuz için öğretmen ortamına, sınıfa yabancı oluyorsun. Çünkü dönem ortasında sen gelinceye kadar herkes kaynaşmış oluyor.' (Ö4)

'Kendini bulunduğu ortama ait hissedememek ve ileriye dönük hedef, projeler yazarken tam net bir zaman belirleyememek.' (Ö6)

'Sana ait bir sınıfın olmuyor emaneten duruyorsun. Veli de idareci de hatta öğretmenler bile bunun farkında.' (Ö11)

Şekil 2'ye göre öğretmenler, norm kadro fazlası olmanın yarattığı avantajlara ilişkin alt temada; fazla kişi tanımak (f=1), iş yükünün daha az olması (f=1), ara sınıfların verilmesi (f=2), başka okula görevlendirme isteme haklarının olması (f=9) gibi avantajların olduğundan söz ederken, bazı öğretmenler (f=3) bir avantaj sağlamadığını ifade etmişlerdir. Avantaj sağladığı yönünde görüş bildiren öğretmenler düşüncelerini şöyle dile getirmişlerdir;

'Can sıkıcı bir durum karşısında başka bir okula görevlendirme isteme şansım var.' (Ö1)

'Başka okullarda çalıştığım için okullar idareciler arasındaki farkları net bir şekilde görebiliyorum. Ya da başka okullardan birileriyle görüşülecekse aracı olabiliyorum. Çünkü çok fazla kişiyi tanıyorum. Bu benim norm fazlası olmamın bir artısıdır.' (Ö13)

'Sınıfın iyi olmadığı zaman değiştirme şansın oluyor. Okulda sosyal ortam ve idari işleyişi beğenmediğin zaman değiştirme durumun oluyor.' (Ö6)

'Okul ile ilgili görev dağılımında norm fazlası olmam dikkate alınıyor. Ağır iş gerektiren ya da çok önemli olan görevlere genellikle verilmiyorum ayrılma ihtimalime karşı.' (Ö3)

'Okul yöneticileri ile sorun yaşadığımda en azından bu sene sonu görevlendirmem bitecek gözüyle bakarak sabrediyorum. Genelde ara sınıflar veriliyor ya da destek eğitim sınıfına görevlendiriliyorum.' (Ö8)

Norm kadro fazlası olmanın herhangi bir avantaj sağlamadığını ifade eden bir kısım (f=3) öğretmenin görüşlerine yönelik doğrudan alıntılara örnekler;

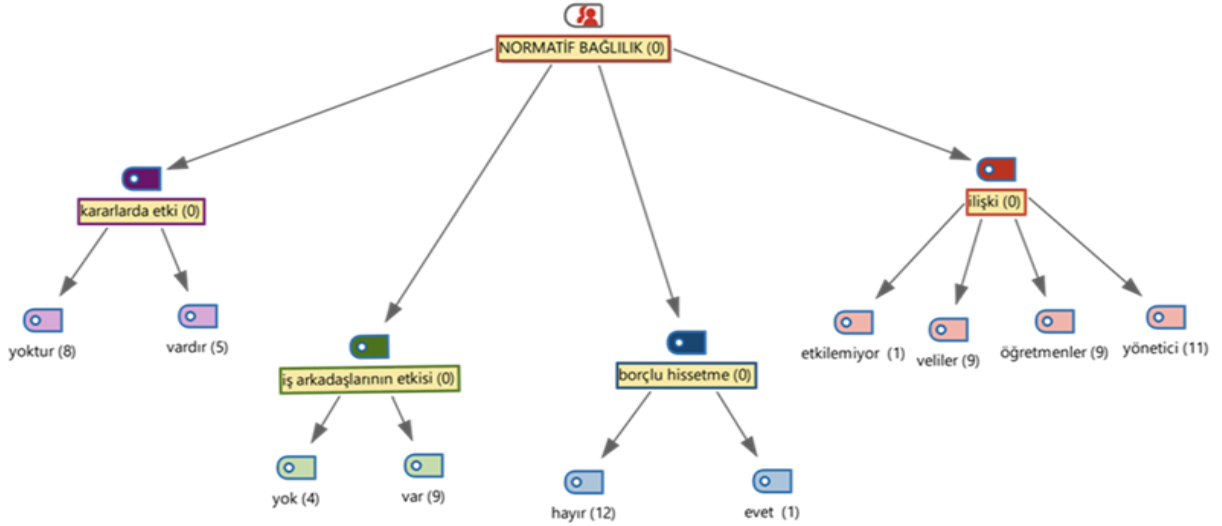
'Herhangi bir avantajı yok bence.' (Ö7)

'Bir avantaj olduğunu düşünmüyorum. Sadece norm atamalarında daha iyi okul alternatifleri olabiliyor.' (Ö9)

'Norm fazlası olmamın herhangi bir avantajı yok.' (Ö10)

Normatif Bağlılığa İlişkin Görüşler

Öğretmenlerin normatif bağlılığına ilişkin sorulan sorular doğrultusunda oluşturulan alt temalara ilişkin görüşleri Şekil 3'de verilmiştir. Şekil 3'de de görüldüğü gibi yapılan analiz sonucunda öğretmenlerin normatif bağlılığını etkileyen; kararlardaki etkisi, iş arkadaşlarının etkisi, okula borçlu hissetme ve okuldaki ilişki durumları alt temalarına yönelik görüşlerinin farklılık gösterdiği anlaşılmıştır.

Şekil 3. Öğretmenlerin Normatif Bağlılığa İlişkin Görüşleri

Şekil 3 incelendiğinde norm kadro fazlası öğretmenlerin, okulda alınan kararlardaki etkilerine yönelik görüşlerinin “vardır” ya da “yoktur” şeklinde gruplandığı görülmektedir. Öğretmenlerin çoğunluğu (f=8) okulda alınan kararlarda etkisinin olmadığını söylemişlerdir. Bu doğrultuda görüş bildiren öğretmenlere ilişkin ifadeler şöyledir;

‘Okuldaki kararlarda herhangi bir etkimin olduğunu düşünmüyorum. Bazen idare norm fazlası olduğumu açıkça hissettiriyor.’ (Ö2)

‘Norm fazlası bir öğretmen olarak okulda alınan kararlarda kesinlikle dikkate alınmıyorum. Fikrim sorulmuyor, söylesem de dinlenmiyor, dinlense de önemsenmiyor.’ (Ö8)

‘Okul ile ilgili kararlardan daha çok uygulama aşamasında haberim oluyor. Yani karar alınırken her hangi bir etkim yok.’ (Ö4).

Öğretmenlerin bir kısmı (f=5) ise karar alma aşamasında etkilerinin olduğunu söyleyerek görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

‘Diğer öğretmenler karar alma sürecine nasıl katılıyorsa ben de aynı şekilde katılıyorum.’ (Ö3)

‘Her öğretmen gibi fikrimi söylüyorum. Kadrolu öğretmenler kadar söz hakkım var.’ (Ö7)

‘Her karar konuşulup alınıyor zaten ben de görüşlerimi söylerim. Norm fazlası olmam herhangi bir açıdan kararlara dâhil olmamı etkilemiyor.’ (Ö13)

Şekil 3’e göre norm kadro fazlası öğretmenlerin, bulunduğu okulda çalışmaya devam etmesinde iş arkadaşlarının etkisine ilişkin görüşlerini bildirdikleri alt temada, etkisi “var” veya “yok” şeklinde bir sınıflama yaptıkları anlaşılmıştır. Bulduğu okulda kalmaya devam etmesinde iş arkadaşlarının olumlu etkisi olduğu yönünde görüş bildiren öğretmenlerin (f=9) ifadeleri şöyledir;

‘Öğretmen ortamı bu okulda kalmamdaki etkenlerin başında geliyor. Çünkü sosyal ortam benim için çok önemlidir. Nefes alınacak yer olarak bakıyorum öğretmenler odasına.’ (Ö1)

‘Tabi ki etkileri var. Sonuçta huzursuz olduğum bir okulda çalışmayı istemem.’ (Ö3)

‘Öğretmenlerin birkaç tanesi ile aram gayet iyi diğerleri ile de bir sorunum yok. Samimi bir ortam oluşturdum kendimce bu okulda kalmamda bunun etkisi var’ (Ö7)

‘Kesinlikle var. Çok iyi çalışma arkadaşlarım var. Benim yaşadığım sorunların birçoğunu kadrolu olmalarına rağmen onlar da yaşadı.’ (Ö8)

‘Öğretmen arkadaşlarım her zor zamanımda yanımdalar. Bu okulu sevmemim en büyük nedeni idare ve arkadaşlarım.’ (Ö10)

Öğretmenlerin 4'ü okullarında çalışmaya devam etmelerinde iş arkadaşlarının etkisinin olmadığını ifade etmiş ve bu görüşlerini şöyle dile getirmişlerdir;

'Benim için hiçbir fark yok çünkü beni bu okula bağlayan bir şey yok belki başka bir okulda daha samimi ilişkiler bile kurabilirim' (Ö2)

'Çalıştığım okulda kalmamın tek nedeni zorunluluk. Yoksa diğer öğretmenler ile aramda bir bağ yok.' (Ö4)

'İş arkadaşlarının bir etkisi yok. Okula görevlendirilince çalışmak zorunda oluyorsunuz. Tabi ki ortam iyi olursa severek çalışırsınız ama olmasa da fark eden bir şey olmuyor yine çalışmak zorundasınız.' (Ö12)

Şekil 3 incelendiğinde öğretmenlerin, kendilerini çalıştıkları okula karşı borçlu hissetmelerine ilişkin görüşlerini bildirdikleri alt temada ifadelerin, “evet” veya “hayır” şeklinde ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Öğretmenlerin neredeyse tamamı (f=12) kendilerini çalıştıkları okula karşı borçlu hissetmedikleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu yönde görüş bildiren öğretmenlere ilişkin ifade örnekleri şöyledir;

'Kendimi asla borçlu hissetmiyorum' (Ö2)

Kendimi borçlu hissetmiyorum. Sonuçta hepimiz işimizi yapıyoruz. (Ö3)

Çalıştığım okula karşı kendimi borçlu hissetmedim hiç. Çünkü norm fazlası olmama rağmen bu okulun kadrolu diğer öğretmenlerinden daha çok çaba sarf ediyorum. Daha çok fedakârlık yapıyorum. Yaşadığım mobinge rağmen öğrencilerime sevgi ve ilgimi hiç azaaltmadan güler yüzümü eksik etmeden çalışıyorum.' (Ö8)

Hayır. İşimi her zaman fazlasıyla yerine getirmeye çalışırım. Bu sebeple kendimi asla borçlu hissetmedim.' (Ö9)

Öğretmenlerden yalnızca bir tanesi kendini okuluna karşı borçlu hissettiğini belirterek bunun nedenini şöyle ifade etmiştir;

'Birkaç defa başka okula görevlendirme ihtimalim oldu. Okul idaresi buna engel olarak okulda kalmamı sağladı. Bu da ayrıca minnet duymamı sağladı.' (Ö10)

Şekil 3'e göre norm fazlası olmanın okuldaki ilişkileri etkileme durumuna yönelik alt temada; öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun bu durumdan dolayı yönetici (f=11), öğretmen(f=9) ve veliler(f=9) ile ilişkilerinin etkilendiğini, bir öğretmenin ise ilişkilerinin etkilendiğini söylediği anlaşılmıştır. İlişkilerinin etkilendiği yönünde görüş bildiren öğretmenler düşüncelerini şöyle ifade etmişlerdir;

'İdarecilerle zorunlu haller dışında ilişkim yok. Öğretmen ortamında norm fazlası olmanın bir sıkıntısını yaşamadım. Veliler başlangıçta çok sıkıştırdılar beni ama sonrasında onlar bana, ben onlara alıştım .' (Ö1)

'Veliler öğretmen değişikliğinden dolayı sürekli söyleniyorlar yine de olabildiğince iyi ve samimi ilişkiler kurmaya çalışıyorum, başarıyorum da. Öğretmenlerle aramda bu durumla alakalı bir sorun olmuyor. Kişilik olarak sıcakkanlı ve girişken biri olduğum için daha önce oluşan gruplara dâhil olabiliyorum. Yöneticilerle büyük sorunlar yaşıyorum. Çünkü her söylediğimde, her yaptığımda bir hata arıyorlar. Başka bir çalışma arkadaşımın sorunu okul yöneticisine gittiğinde o sorunu yaşayan benmişim gibi anlatılıp uyarılıyor. Bu durum çok incitici ve onur kırıcı oluyor.' (Ö8)

Norm fazlası olmanın okuldaki ilişkileri etkilemediğini söyleyen bir öğretmen ise görüşlerini şöyle ifade etmiştir;

'Okul idaresi de arkadaşlar da bana bunu hiç hissettirmediler. Hatta bazen baya uzun vadeli planlar bile yapıyoruz norm fazlası olduğumu unutarak. Velilerden bazıları norm fazlası olduğum için gitme ihtimalimi sorguladılar ama bu da çok kısa sürdü zaten.' (Ö13)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Norm kadro fazlası öğretmenlerin örgütsel bağlılığa ilişkin algılarının incelendiği bu çalışmada, duygusal bağlılıklarını belirlemek için yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde öğretmenlerin yarıdan fazlasının çalıştıkları okula ait hissettikleri görülmüştür. Bu durum Akbulut'un (2020) ilkokullarda norm fazlası sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılığını etkileyen faktörleri incelediği araştırma sonuçlarıyla da tutarlılık göstermektedir. Öğretmenlerin aitik duymalarının sebebi olarak veli, okul yöneticileri ve okuldaki diğer öğretmenlerin olumlu tutumları, bulunulan okulda uzun süreli çalışmalarının etkili olduğu söylenebilir. Öte yandan öğretmenlerin, yarıya yakınının bulunduğu okula ait hissetmediğini belirttikleri görülmüştür. Bu duruma norm fazlası sınıf öğretmenlerinin buldukları okulda geçici olduğu düşüncesine

sahip olmaları, kısa süreli görevlendirmelerin yapılması sebebiyle okul kültürüne uyum sağlamakta güçlük çekmelerinin yol açtığı ifade edilebilir. Norm kadro fazlası öğretmenler çalıştıkları okullardan uzaklaşmalarına neden olan başlıca etkenin o okulda görevlendirme olarak çalışmalarını olduklarını dile getirmişlerdir. Görevlendirme olarak çalışmanın getirdiği belirsizliğin öğretmenlerin kendilerine güvende hissetmemelerine yol açtığı, okul ortamına sonradan katılmanın getirdiği sıkıntıları da beraberinde getirdiği söylenebilir. Şenel'in (2021) çalışmasına göre öğretmenlerin norm fazlası sonucunda sık yapılan görevlendirmeler ile belirli bir okulda belirli veli ve yöneticilerle çalışmamalarından dolayı kurumları ile bağlılık kuramadıkları dile getirilmiştir. Öğretmenlerin büyük bir kısmı buldukları okulda kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bunun sebebi olarak alışılan yerde devam etmenin sağladığı rahatlık, okul ortamında oluşturulan samimi ilişkiler, öğretmenlerin okuttukları sınıf ile oluşturdukları duygusal bağdan kaynaklandığı söylenebilir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin yarıya yakını çalıştıkları okulun sorunun içselleştirmedeğini ifade etmişlerdir. Bunun nedeninin kendilerini okulda geçici olarak görmeleri veya bunun okulda bulunan yöneticiler, diğer öğretmenler tarafından öyle hissettirilmesinden dolayı olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Karakütük, Özdoğan Özbal ve Türedi'nin (2020) okullarda norm kadro uygulamalarıyla ilgili okul yöneticileri ve öğretmenlerinin görüşlerini inceledikleri çalışmada da yönetici ve öğretmenlerin norm kadronun motivasyonu düşürdüğü, aynı zümre öğretmenler arasında da olumsuz olaylara sebep olduğu yönünde görüş bildirdiklerini belirtmişlerdir. Çalışmada aynı zamanda başka okula kısa süreliğine görevlendirme ile giden öğretmenin gittiği okulun yönetiminden, öğrencisine, hatta velisine kadar hiç kimsenin birbirini sahiplenmediği, gelen öğretmene geçici gözüyle bakıldığı, bu durumun da norm kadro fazlası öğretmenlerini etkilediği ve eğitim-öğretim sürecinde sergilenen performansın düşmesine neden olduğu vurgulanmıştır.

Norm kadro fazlası sınıf öğretmenlerinin devam bağlılıklarını belirlemek amacıyla yöneltilen sorulara verdikleri cevaplarda, öğretmenlerin buldukları okulda görevlerini yerini getirirken zorunluluktan dolayı bunu yaptıklarını sıklıkla hissettikleri görülmüştür. Buna çalıştıkları okulu yeterince benimseyememeleri, kimi zaman angarya olarak görülen görevlerin okul yöneticileri tarafından norm fazlası olmaları sebebiyle onlara verilmesinin yol açmış olabileceği söylenebilir. Ayrıca kimi durumlarda destek eğitim sınıflarına veya özel eğitim sınıflarına verilmelerinin de bu duyguya yol açtığı ifade edilebilir. Seven Şarkaya (2018) tarafından yapılan ve benzer sonuçlara ulaşılan çalışmada da, öğretmenler mesleklerinin getirdiği bilgi ve becerileri yeterince kullanamadıklarını, buldukları okulda kendilerini fazlalık olarak gördüklerini, farklı alanlarda görev yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin büyük bir kısmı okulda mesai saatleri dışında zaman geçirmediklerini belirtmişlerdir. Okul ortamında samimi ilişkilerin kurulamaması, okul ortamına uyum sağlanmamasının buna neden olabileceği düşünülmektedir. Öğretmenler çalıştıkları okulda çalışmanın başka okulda çalışmak arasında fark olup olmadığına yönelik soruya büyük bir çoğunlukla fark olduğunu belirtmişlerdir. Bunun nedeninin okullarda uzun süreli görevlendirilmiş olmaları, ulaşımın sağlamış olduğu kolaylıklar, okul ortamının sağlamış olduğu rahatlığın olduğu söylenebilir. Öğretmenler norm fazlası olmanın getirmiş olduğu dezavantajları sıralarken ağırlıklı olarak geçici olmayı, görevlendirme olmanın getirmiş olduğu belirsizliği buldukları okula ait hissedememeyi dile getirmişlerdir. Akbulut (2020) da çalışmasında benzer bir şekilde öğretmenlerin, başka okullara görevlendirme korkusu yaşadıklarını bu sebeple bir belirsizlik içerisinde bulduklarını, kendilerini değersiz hissettiklerini dile getirdiklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte öğretmenler okul değişikliği isteme hakkının bulunmasını ve ara sınıflara görevlendirilmeyi norm fazlası olmanın bir avantajı olduğunu belirtmişlerdir.

Norm kadro fazlası sınıf öğretmenlerinin normatif bağlılıklarını belirlemek için yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde, bu öğretmenlerin çalıştıkları okulların karar alma süreçlerine etki etmedikleri görülmüştür. Bu durumun yaşanmasında okul yöneticilerinin norm kadro fazlası öğretmenlere yönelik bakış açılarının, geçici oldukları düşüncesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Öğretmenlerin çok büyük bir kısmı çalıştıkları okullarda kalmak istemelerinde iş arkadaşlarının etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Çalışma ortamında huzurlu olan bireyin o ortamda kalmayı istemesi beklenen bir durumdur. Demir ve Öztürk (2011) çalışmalarında işyerinde mutlu olmayan bireylerde devamsızlık yapma, performans düşüklüğü ve işi terk etme davranışlarının sıklıkla meydana geldiği ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere öğretmenler için okul ortamındaki sosyal bağlar oldukça önemlidir. Norm kadro fazlası sınıf öğretmenlerinin çalıştıkları okullara kendilerini borçlu hissetmedikleri görülmüştür. Öğretmenlerin görevlerini yerine getirdikleri sürece kimseye bir minnet duymamaları olması gereken bir durum olarak görülmektedir. Öğretmenlerin tamamına yakını norm kadro fazlası olmamanın okuldaki ilişkilerine bir şekilde etki ettiğini belirtmişlerdir. Çoğunlukla karşılaşılan önyargılarla mücadele etme durumunda

kalmadıkları, kendilerini buldukları ortama kabul ettirmek için daha fazla çaba harcamaları gerekmektedir. Bu sürecin öğretmenler için oldukça yıpratıcı olduğu söylenebilir.

Günümüzde örgütlerin hedeflerine ulaşarak yollarına devam edebilmesi için sahip olduğu insan kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. Bu noktada insan kaynaklarının etkili ve verimli kullanılabilmesi içinde örgütsel bağlılığın önemli ve kritik olduğu söylenebilir (Demir ve Öztürk, 2011). Norm kadro fazlası öğretmenlere karşı duyulan ön yargıların, bu öğretmenlerin ileriye dönük herhangi bir plan yapamamalarının ve bu belirsizliğin getirmiş olduğu bir güvensizlik duygusunun örgütsel bağlılıklarını olumsuz yönde etkiledikleri düşünülmektedir. Ayrıca örgütsel bağlılığın düşük düzeyde olmasının çalışanların verimliliklerini düşüreceği öngörülebilir (Dolu, 2011; Kurşunoğlu, vd., 2010) Düşük bağlılık düzeyine sahip çalışanların örgütte kalması sadece zorunlu haller durumunda gerçekleşmektedir. Bu çalışanların kendisini örgüte güçlü bir şekilde bağlayacak tutum ve eğilimler oldukça sınırlıdır (Bayram, 2005, s. 135). “Duygusuz çalışanlar” olarak isimlendirilen düşük örgütsel bağlılığa sahip bireyler kişisel görevlerine bağlı olmadıkları için grup bağlılığı için de çaba harcamazlar. Örgütsel bağlılığı düşük bireyler sıklıkla şikâyet ve itiraz içinde oldukları için örgüt adına da sorun oluştururlar. Bu sebeple örgüt hedeflerine ulaşamamakta ve devamlılığı riske girmektedir (Doğan ve Kılıç, 2007, s. 54).

Tüm bu sebeplerden dolayı okul yöneticilerinin örgütsel bağlılığı güçlendirmek için, ellerindeki tüm imkânları kullanarak; örgüt kültürüne yön vererek çalışanlar arasında bir bağ oluşturmaları gerekmektedir. Okul yönetimin çalışana değerli olduğunu hissettirmesi, karar alma sürecine dâhil etmesi, çabalarını takdir etmesi, örgüt içi iletişimin samimi olarak sağlanması gibi unsurlar örgüt bağlılığını güçlendirecektir (Demir ve Öztürk, 2011; Yolaç ve Omuz, 2020). Ayrıca okul içinde ve okul dışında yapılabilecek aktiviteler ile öğretmenler arasındaki kaynaşmanın sağlanmasına katkıda bulunulabilir.

Norm kadro fazlası öğretmenlerin örgütsel bağlılığa ilişkin algıları incelenmesi sonucunda bu bağlılığı etkileyen temel faktörün norm kadro fazlalığı olduğu görülmüştür. Bu sebeple norm kadro fazlası öğretmenlerin görevlendirildikleri okulda mümkün olan en uzun şekilde görevlendirilmelerinin yenilenmesinin ve öğretmenlerin buldukları okullarda kadroya geçmeleri için pozitif ayrımcılık yapılmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin okula aidiyet duygusunu geliştirebilmeleri için, okul yönetimi ve diğer öğretmenlerin destekleyici olması, öğretmenlerin birbirlerini tanıması ve değer vermesi, norm kadro fazlası öğretmenlerin de alınacak kararlara ve uygulamalara dâhil edilmesi, okul içinde ve dışında herkesin katılım sağlayacağı sosyal etkinliklerin düzenlenmesi yoluyla öğretmenlerin okula duygusal bağlılıklarının sağlanması da önerilmektedir.

Yapılan literatür taraması sonucu norm kadro fazlası öğretmenler ile ilgili çalışmaların oldukça az olduğu görülmüştür. Ülkemizde halen yürürlükte olan bu uygulama kapsamındaki norm kadro fazlası öğretmenler ile ilgili daha fazla çalışma yapılması yaşanan sorunların azaltılması ve çözüm üretilmesi açısından yardımcı olacaktır. Bu çalışmada norm kadro fazlası olan sınıföğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları nitel olarak incelenmiştir. İlkokulun yanı sıra anaokulları, ortaokullar ve liselerde çalışan norm kadro fazlası öğretmenlerin mesleki performanslarını etkileyebilecek motivasyon, iş doyumunu, kaygı ve umutsuzluk gibi farklı grup ve konularda da daha geniş örneklerle karma araştırmalar yapılabilir.

Etik Beyan

“Norm Kadro Fazlası Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıklarına İlişkin Algıları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırma için Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan (Tarih: 28.07.2021, Sayı: E.145167) etik izin alınmıştır.

Kaynakça

- Akbulut, M. (2020). *İlkokullardaki norm fazlası öğretmenlerin örgüte olan bağlılıklarını etkileyen etkenler (Merkezefendi örneği)* (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1996). Affective, continuance, and normative commitment the organization: An examination of construct validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49(3), 252–276. doi.org/10.1006/jvbe.1996.0043.
- Altunay, E., Oral, G. ve Yalçınkaya, M. (2014). Eğitim kurumlarında mobbing uygulamalarına ilişkin nitel bir araştırma. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 62-80. doi.org/10.19126/suje.37750
- Balay, R. (2000). *Resmî ve özel liselerde yönetici ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı (Ankara İli Örneği)* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Başol, G. (2008). Validity and reliability of Multidimensional Scale of Perceived Social Support-Revisited with a Turkish sample. *Journal of Social Behavior and Personality*, 36(10), 1303-1314. doi.org/10.2224/sbp.2008.36.10.1303
- Başıyıt, F. (2009). *Öğretmenlerin karar alma sürecine katılım düzeylerinin örgütsel bağlılık düzeyleri ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, 59, 125-139. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sayistay/issue/61516/918886>
- Bayram, L. (2006). Geleneksel performans değerlendirme yöntemlerine yeni bir alternatif: 360 derece performans değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 62, 47-65. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sayistay/issue/61519/918898>
- Baysal, A. C. ve Paksoy, M. (1999). Mesleğe ve örgüte bağlılığın çok yönlü incelenmesinde Meyer-Allen modeli. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 28(1), 7-15. Erişim adresi: <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/2057/makaleler/28/1/arastirmax-meslege-orgute-baglihligin-cok-yonlu-incelenmesinde-meyer-allen-modeli.pdf>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Celep, C. (2000). *Eğitimde örgütsel adanma ve öğretmenler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çekmeceliöğlü Gündüz, H. (2005). Örgüt ikliminin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Bir araştırma. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 23-39. Erişim adresi: <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>
- Çetin, F., Basım, H. N. ve Aydoğan, O. (2011). Örgütsel bağlılığın tükenmişlik ile ilişkisi: Öğretmenler üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 61-70. Erişim adresi: <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/183>
- Çetin, M. Ö. (2004). *Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dede, E. (2017). *İş güvencesizliği algısının ve örgütsel güven düzeyinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkileri: Devlet ortaokulu ve özel ortaokul öğretmenleri üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, C. ve Öztürk, U. (2011). Örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerine etkisi ve bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 17-41. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/211022>
- Doğan, S. ve Kılıç, S. (2007). Örgütsel bağlılığın sağlanması personel güçlendirmenin yeri ve önemi. *Erişyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 37-61. Erişim adresi: <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi29/sdogan.pdf>
- Dolu, B. (2011). *Bankacılık sektöründe çalışanların örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Eğriboyun, D. (2014). Ortaöğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin örgütsel destek ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 9, 25-52. Erişim adresi: file:///C:/Users/song%C3%BCl/Downloads/silo.tips_say-9-ocak-2014-ortaretm-okullarında-grev-yapan-yenetc-ve-retmenlern-rgtsel-destek-ve-rgtsel-baliliklari-arasindak-lk.pdf
- Ertürk, R. ve Aydın, B. (2016). Öğretmenlerin iş motivasyonları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(9), 147-173.
- Gönen, Z. (2016). *Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri ile karar verme süreci arasındaki ilişki (Kars örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Karakütük, K., Özdoğan Özbal, E. ve Türedi, A. (2020). İnsan gücü planlaması kapsamında okullarda norm kadro uygulamalarıyla ilgili okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(4), 1866-1880. doi.org/10.17240/aibuefd.2020.20.58249-632617
- Karataş, S. ve Güleş, H. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş tatmini ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 74-89. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202403>
- Korkmaz, M. (2011). İlköğretim okullarında örgütsel iklim ve örgüt sağlığının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi (Educational Administration: Theory and Practice)*, 17(1), 117-139. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108212>
- Kurşunoğlu, A., Bakay, E. ve Tanrıöğen, A. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 101-115. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114618>
- Memişoğlu, S. P. ve Kalay, M. (2017). İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyonları arasındaki ilişki (Bolu ili örneği). *Turkish Studies*, 12(4), 367-392. doi.org/10.7827/TurkishStudies.11379
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89. Erişim adresi: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/105348229190011Z>
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Polat, İ. ve Yavuz, Y. (2021). Öğretmenlerin karara katılmaları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *AJER - Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 263-281. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1461329>
- Seven Şarkaya, S. (2018). *Norm fazlası ilköğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyi (Pamukkale ve Merkezefendi ilçeleri örneği)* (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Şahin, R. ve Kavas, E. (2016). Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin belirlenmesinde öğretmenlere yönelik bir araştırma: Bayat örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 119-140. doi.org/10.21076/vizyoner.245975
- Şenel, A. (2021). Norm fazlası öğretmenlerin mesleki aidiyet algıları (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Uğurlu, C. T. ve Üstüner, M. (2011). Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerine yöneticilerinin etik liderlik ve örgütsel adalet davranışlarının etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal of Education)*, 41, 434-448. Erişim adresi: http://efdergi.hacettepe.edu.tr/shw_artcl-712.html
- Vurdu, U. (2017). *Resmi okullarda görev yapan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik durumları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Tıpkı Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yolaç, S. ve Omuz, B. (2020). Örgütsel yalnızlık algısının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *EKOIST Journal of Econometrics and Statistics*, 33, 83-98. doi.org/10.26650/ekoist.2020.33.851201

EXTENDED ABSTRACT

Organizational commitment is a condition that includes the relationships of employees with the organization in which they are located and affects their decisions to stay in the organization. For this reason, it is seen that the commitment to the organization is an important factor in achieving the goals of the organization. In the studies conducted on organizational commitment, researchers have revealed that organizational commitment consists of different dimensions. Meyer and Allen have divided organizational commitment into three dimensions: “emotional commitment”, “continuation commitment” and “normative commitment”. Emotional commitment; it has been defined as positive attitudes that develop towards the organization as a result of the combination of work experiences, perceptions and personal characteristics of an individual. Continuation commitment is expressed as the type of commitment that employees develop as a result of their investments in their organizations, while normative commitment is defined as the commitment that employees feel morally obliged to stay in the organization (Allen & Meyer, 1996).

As a formal educational organization, the ability of schools to achieve their goals is closely related to the work of teachers. It is thought that the effect of teachers' commitment to the organization on working in the most efficient way possible within the school is great. In this study, it is aimed to determine the perceptions of classroom teachers who work within the Ministry of National Education but who are in excess of the norm for various reasons regarding organizational commitment.

The research was designed as a case study of qualitative research patterns. The research group of the study consisted of 13 norm staff excess classroom teachers working in the Ministry of National Education in the academic year 2020-2021. The research data were collected using the semi-structured interview technique, which is one of the qualitative data collection techniques. The data obtained from the interviews were conducted with the MaxQda 2020 program using the content analysis method.

As a result of the study, it was seen that close to half of the teachers stated that they felt like they belonged to the schools they were in to the questions asked by the teachers in order to determine their emotional commitment. The positive attitudes of parents, school administrators and other teachers in the school as the reason why teachers feel belonging, it can be said that their long-term work in the school is effective. On the other hand, half of the teachers stated that they did not feel that they belonged to the school they were in. It can be stated that this situation is caused by the fact that over-the-norm classroom teachers have the idea that they are temporary in the school where they are located, and they have difficulty adapting to the school culture due to the fact that short-term assignments are made. Teachers with excess norm staff stated that the main factor causing them to move away from the schools where they work is their work as an assignment at that school. It can be said that the uncertainty caused by working as an assignment leads to the fact that teachers do not feel safe, and also brings with it the difficulties caused by subsequent participation in the school environment. A large part of the teachers stated that they preferred to stay in the school where they were located. As a reason for this, it can be said

that the comfort provided by continuing in the usual place is due to the intimate relationships created in the school environment, the emotional bond created by the teachers with the class they are teaching. Nearly half of the teachers participating in the study stated that the school they worked at did not internalize the problem. It can be said that this is due to the fact that they consider themselves to be temporary at school, or this is due to the fact that they are made to feel so by the administrators who are at the school, other teachers.

In the answers of the norm staff excess classroom teachers to the questions posed to determine their attendance commitment, it was seen that teachers often felt that they were doing so because of necessity when fulfilling their duties at the school where they were located. It can be said that this may have been caused by the fact that they were unable to adequately adopt the school they were studying at, and that the tasks that were sometimes considered a chore were given to them by the school administrators because they were more than the norm. It can also be stated that in some cases, giving support training classes or special education classes also leads to this feeling. A large part of the teachers stated that they did not spend time at school outside of working hours. It is believed that the inability to establish intimate relationships in the school environment, lack of adaptation to the school environment can cause this. Teachers state that there is a big difference in the question of whether there is a difference between working at the school where they work and working at another school. It can be said that the reason for this is that they have been assigned for a long time in schools, the amenities provided by transportation, the comfort provided by the school environment. While the teachers listed the disadvantages caused by being too much of the norm, they expressed that they were mainly temporary and that they could not feel the uncertainty caused by being assigned to the school in which they were located.

When the answers of the norm staffed classroom teachers to the questions posed to determine their normative commitment were examined, it was found that these teachers did not affect the decision-making processes of the schools where they worked. It is believed that the views of school administrators towards teachers with excess of the norm staff and the idea that they are temporary are effective in experiencing this situation. A very large part of the teachers emphasized that their colleagues had an impact on their desire to stay in the schools where they worked. It is expected that an individual who is peaceful in a working environment will want to stay in that environment. It has been observed that classroom teachers with excess norm staff do not feel indebted to the schools in which they work. It is seen as a situation where teachers should not feel any gratitude to anyone as long as they perform their duties. Nearly all of the teachers stated that not having more than the norm staff affected their relationships in the school in some way. For the most part, they do not have to struggle with the prejudices encountered, they need to make more efforts to accept themselves into the environment in which they are located. It can be said that this process is quite exhausting for teachers.

As a result of the study of teachers' perceptions of organizational commitment, it was found that the main factor affecting this commitment is the excess of the norm staff. For this reason, it is thought that it may be useful to renew the appointment of teachers in the schools where they are assigned for the longest possible time, to include activities that increase the commitment of these teachers to the schools, and to make positive discrimination for teachers to transfer to the staff in the schools where they are located.

Reel Döviz Kurunda Eksik Değerlenme Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ülke Gelir Gruplarına Göre Bir Analiz

Ahmet İNCEKARA¹, Abdullah şuhan GÜRBÜZ² ve Gülden POYRAZ³

Öz

Reel döviz kurunda eksik değerlenme ile ekonomik büyüme ilişkisi literatürde önemli bir yer tutmasına rağmen, birtakım yaklaşım farklılıkları sebebiyle konu hakkında henüz kesin bir fikir birliği sağlanmış değildir. Ancak tüm bu yaklaşım farklılıkları ile birlikte ilgili literatürde, gelişmekte olan ekonomilerde daha rekabetçi para biriminin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu öne sürülmektedir. Bu çalışmada reel döviz kurunda eksik değerlenmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1980-2019 döneminde yüksek gelirli, üst orta gelirli ve alt orta gelirli ülkeler için ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışmanın örneklemi 81 ülkeden oluşmaktadır. Dinamik panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmadan elde edilen sonuçlara göre eksik değerlenme ve ekonomik büyüme ilişkisi sadece üst orta gelirli ülke grubu için istatistiksel ve iktisadi olarak anlamlı bulunmuştur. Analiz sonuçlarına göre üst orta gelirli ülkelerde yerli para biriminde meydana gelen %10'luk bir değer kaybı ekonomik büyümeyi %0,0049 arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru Eksik Değerlenmesi, Ekonomik Büyüme, Panel Veri

Real Exchange Rate Undervaluation and Economic Growth Relationship: An Analysis by Country Income Groups

Abstract

Despite a vast amount of literature on the relationship between the undervaluation of the real exchange rate and economic growth, a definite consensus has not been reached yet due to some differences in approaches. However, with all these differences in approaches, it is suggested in the relevant literature that a more competitive currency in developing economies has a positive effect on economic growth. In this study, the effect of undervaluation of real exchange rate on economic growth was examined separately for high income, upper middle income and lower middle income countries in the period of 1980-2019 for 81 countries. According to the results obtained from the study in which the dynamic panel data analysis method was used, the undervaluation and economic growth relationship was found to be statistically and economically significant only for the upper middle income country group. According to the results of the analysis a %10 loss of value in the domestic currency in upper middle income countries increases the economic growth by 0,0049 percentage points.

Key Words: Real Exchange Rate Undervaluation, Economic Growth, Panel Data

Atıf İçin / Please Cite As:

İncekara, A., Gürbüz, A. ř. ve Poyraz, G. (2022). Reel döviz kurunda eksik değerlenme ekonomik büyüme ilişkisi: ülke gelir gruplarına göre bir analiz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1418-1429.

Geliş Tarihi / Received Date: 11.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.04.2022

¹ Prof. Dr. - İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, ince kara@istanbul.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0224-2006

² Arş. Gör. - İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, suhangurbuz@istanbul.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-5417-0481

³ Dr. Öğr. Üyesi - Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, gpoyraz@bandirma.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8324-6270

Giriş

Ekonomileri birbiri ile ilişkilendiren dvz kurunun, ülkeler tarafından politika hedeflerine göre arzu edilen seviyede belirlenmesi büyük öneme sahiptir. İktisat politikalarının uygulanması sırasında yanlış dengelenmiş bir dvz kurunun ekonomiye fazladan bir maliyet getirmesi kaçınılmaz olmaktadır (Giannellis ve Koukouritakis, 2013). Küresel ticarete aşırı değerlenmiş bir para birimi rekabet noktasında birtakım dezavantajlar yaratmakta, eksik değerlenmiş bir para birimi ise ekonomide enflasyonist baskıları tetiklemektedir. Bu sebeple denge reel dvz kuru değerindeki sapmaların hesaplanması ve bu sapmaların ekonomik aktiviteyi etkileme şeklinin saptanması oldukça önemlidir. Reel dvz kurundaki dalgalanmalar yurtiçinde üretilen mallar ile uluslararası mallar arasındaki üretim ve tüketim tercihlerini belirlediğinden, politika yapıcılar reel dvz kurunu, ekonomik aktiviteye müdahale etme noktasında anahtar bir politika aracı olarak görmektedirler. Bazı lkeler para birimlerinin eksik değerlenmesinin, ihracat sktrnn performansını arttıracadığı ve böylelikle ekonomik performansın yükselebileceği görüşünü savunmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, Japonya ve yakın geçmişte Çin ve Doğu Asya Ekonomileri için sermaye kontrolleri ve eksik değerlenmiş dvz kurlarının, ihracat itişli gelişme stratejisinin anahtar bileşenleri olduğu bazı akademisyenler tarafından ifade edilmektedir.

Bir ülkenin dış rekabet gücünün en önemli göstergelerinden biri olan reel dvz kuru, iktisadi karar birimlerinin üretim, tüketim ve yatırım noktasında alacakları kararlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Politika yapıcılar açısından bir sinyal olarak algılanan reel dvz kuru düzeyi, iktisat politikalarını tayin etmede ve yönlendirmede de yadsınamaz bir öneme sahiptir. lke ekonomileri üzerinde değerlendirmeler gerçekleştirilirken yalnızca nominal dvz kurunun dikkate alınması yeterli olmamaktadır. Bu sebeple ülke ekonomisinin içerisinde bulunduğu konjonktür ve dinamikler dikkate alınmak suretiyle, denge reel dvz kurunun hesaplanması ve nominal dvz kurunun denge değerinden ne kadar sapma gösterdiğinin de belirlenmesi gerekmektedir. Nominal dvz kurunun denge düzeyinden anlık, kısa süreli sapmalar göstermesi doğal bir durum olarak karşılanmakta fakat reel dvz kurunun denge düzeyinden kalıcı bir şekilde uzaklaşması ekonomi açısından üzerinde durulması ve tahlil edilmesi gereken kritik bir durum olarak addedilmektedir. Bu durum iktisat literatüründe “reel dvz kuru yanlış dengelenmesi” olarak adlandırılmaktadır (Gerek ve Karabacak, 2017, s. 95). SAGP’ye göre dvz kuru uzun dönem denge değerinden sapma gösterdikten sonra tekrar denge değerine dönmekte ancak parasal ve reel faktörler dolayısıyla reel kurda sapmalar ortaya çıkmaktadır. Rosenberg’in (1996) belirttiği üzere, gevşek para politikasının takip edildiği bir süreçte, yurtiçi fiyatlarda artış yaşanmakta ve buna bağlı olarak yerli para birimi geçici olarak değerinin üstüne (overvalued) ıkmaktadır.

Literatürde reel dvz kurlarındaki yanlış dengelenmenin ekonomik büyümeyi ve refahı birtakım yollarla etkileyebileceğine dair görüşler bulunmaktadır. Reel dvz kurunun yanlış bir düzeyde tutulması, ticarete konu malların ticarete konu olmayan mallara göre nispi fiyatında birtakım bozukluklar ortaya çıkarabilmekte ve sktrler arasında kaynakların optimal bir şekilde dağılmamasına yol açarak iktisadi karar birimlerine yanlış sinyaller iletebilmekte dolayısıyla büyük bir ekonomik istikrarsızlık meydana gelebilmektedir (Aguirre ve Calderon, 2005, s. 1).

Denge reel dvz kurunun hesaplanması için birçok alternatif model bulunmaktadır. Denge reel dvz kuru modelleri, temel ve yeni yaklaşımlar olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Temel yaklaşımlar başlığı altında, Satın Alma Gücü Paritesi ve Faiz Paritesi Teorisi gibi en temel ve en eski denge reel dvz kuru belirleme modelleriyle birlikte bu modelleri temel alan veya tenkit eden Balassa-Samuelson Hipotezi, Mundell-Fleming Modeli ve Monetarist Modeller yer almaktadır. Temel yaklaşımların ampirik açıdan başarısızlığa uğramasının ardından geliştirilen Temel Denge Dvz Kuru Modeli, Davranışsal Denge Dvz Kuru Modeli ve Dvz Kuru ile Geliştirilmiş Taylor Kuralı Modeliyle birlikte, bu modelleri mikro temellerden yoksun olması nedeniyle eleştiren ve optimizasyona dayalı modeller olan REDUX ve NATREX modelleri yer almaktadır (Gerek ve Karabacak, 2017, s. 96).

Dollar (1992), 1976-1985 döneminde gelişmekte olan 95 ülke için Heston ve Summers’ın SAGP tahminlerini kullanarak nispi uluslararası fiyat düzeylerini (RPL) hesaplamıştır. Yazar cari nominal dvz kurlarını kullanarak dolar cinsinden ölçülen yerel fiyatları, ABD’deki dolar cinsinden fiyatlarla karşılaştırmıştır. Dolar cinsinden ölçülen yerel fiyatlarla ABD’deki dolar cinsinden fiyatlar birbirinin aynı ise dvz kurunun nötr konumda olduğundan, fiyatlar yüksek veya düşükse aşırı değerlenme yahut eksik değerlenmeden bahsedilmektedir. Dollar (1992), daha fakir ülkelerde düşük ücretler sebebiyle ticarete konu olmayan mal fiyatlarının da düşük olduğunu ifade ederek SAGP hesaplamalarında bu durumun dikkate

alınmasının zorunlu olduğuna değinmektedir. Dolayısıyla reel döviz kurunda aşırı ve eksik değerlenmenin kişi başı nispi gelir düzeyleri açısından incelenmesi gerekmektedir.

Ticarete konu olmayan mal fiyatlarındaki farklılıkları değerlendirmede, ülkelerin faktör donatımları dikkate alınmaktadır. Emek faktörü, ticarete konu olmayan malların üretiminde temel bir bileşen konumunda olduğu için emek faktörü bol olan ülkelerde ticarete konu olmayan malların fiyatları, emek faktörünün kıt olduğu ülkelere kıyasla nispeten daha düşük olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin sermaye yoğun üretim tekniklerine, gelişmekte olan ülkelerin ise emek yoğun üretim tekniklerine sahip olduğu düşünüldüğünde, bu iki ülke grubu arasında ticarete konu olmayan mal fiyatlarının gelişmiş ülkeler aleyhine olacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır (Gala ve Lucinda, 2006, s. 172). Bu argüman ışığında, kişi başı gelir ile nispi fiyat seviyeleri arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. Balassa'ya göre gelişmiş ülkeler ticarete konu olan mallar konusunda gelişmekte olan ülkelere göre daha üretken iken, ticarete konu olmayan mallar konusunda da aynı üretkenliğe sahiptir. Ticarete konu olan malların fiyatlarının ülkeler arasında eşit (tek fiyat kanunu) ve yerel emek piyasalarının bölümlere ayrılmamış olduğu durumda, ticarete konu mallarda emeğin üretkenliğinin düşük olması ticarete konu olan ve olmayan her iki sektörde de gelişmekte olan ülkeler için daha düşük ücretler anlamına gelmektedir. Bu durum ise gelişmekte olan ekonomilerde ticarete konu olmayan malların fiyatlarında bir düşüşe neden olmaktadır (Balassa, 1964, 586).

Literatür Taraması

Razin ve Collins (1997) çalışmalarında, 93 ülke için 1975-1993 döneminde eksik-aşırı değerlendirme ile büyüme arasında negatif bir ilişkinin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Eksik veya aşırı değerlendirilen ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ayrı şekilde inceleyebilmek adına sapma serilerini iki alt gruba ayırarak pozitif sapma (aşırı değerlendirme) ve negatif sapma (eksik değerlendirme) serileri oluşturulmuştur. Analiz sonuçlarına göre aşırı değerlendirme ile büyüme arasında istatistiksel ve iktisadi açıdan anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmişken, eksik değerlendirme ve büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Aguirre ve Calderon (2005) çalışmalarında, gelişmekte olan 56 ülke için 1965-2003 döneminde eksik değerlendirme ve büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Panel Eşbütünleşme ve Sistem-GMM yaklaşımının analiz yöntemi olarak kullandıkları çalışmalarında, reel döviz kurunda eksik değerlendirilen büyüme engelleyici fakat bu etkinin doğrusal olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca eksik değerlendirilen boyutunun artması halinde ekonomik büyümenin azaldığı, ılımlı bir eksik değerlendirilen ise büyüme arttırdığını belirtmişlerdir. Gala ve Lucinda (2006) çalışmalarında, reel döviz kurunda eksik değerlendirme ile ekonomik büyüme ilişkisini 1960-1999 dönemini ele alarak gelişmekte olan 58 ülke için panel veri analiz yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, reel döviz kurunda meydana gelen %10'luk eksik değerlendirilen büyüme oranında 0,0012'lik bir artışa yol açtığını belirtmişlerdir. Rodrik (2008) çalışmasında, reel döviz kurunda eksik değerlendirme ile ekonomik büyüme ilişkisini 184 ülkenin yer aldığı örneklem için 1950-2004 dönemi için araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, eksik değerlendirilen ekonomik büyüme üzerinde pozitif, aşırı değerlendirilen ise negatif bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca örnekleme yer alan ülkelerin büyük bir kısmında yüksek ekonomik büyüme dönemleri ile eksik değerlendirilen yerli para birimleri arasında bir ilişki bulunduğunu ifade etmiştir. Araştırılan ilişkinin ise zayıf finansal kurumlar ve market başarısızlıkları sebebiyle sadece gelişmekte olan ülkeler için sağlandığını ayrıca belirtmiştir. Bureau, Villavicencio ve Mignon (2012) çalışmalarında, eksik değerlendirme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için 1980-2007 döneminde yıllık verileri kullanarak araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında eksik değerlendirme ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin mevcut olduğunu, aşırı değerlendirme ile ekonomik büyüme arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Gala ve Libanio (2010) çalışmalarında eksik değerlendirme, rekabetçi para biriminin sanayi sektörü üzerinde pozitif etkide bulunması sebebiyle ekonomik büyüme üzerinde de olumlu bir etkiye sahip olacağını ifade eden Kaldoryan perspektifle incelemişlerdir. Bu nedenle eksik değerlendirilen, teknolojik kapasiteyi arttırmaya yönelik teşvikleri, sermaye birikimini ve bilgi yayılımı neticesinde firmaların ve endüstrilerin büyümesini temin edebileceğini ifade etmişlerdir. Gala (2007) ve Levy-Yeyati, Sturzenegger ve Gluzmann (2013) çalışmalarında, Reel Döviz Kuru eksik değerlendirilmesinin reel ücretleri azaltarak kâr marjlarını azaltacağını, dolayısıyla tasarrufları, yatırımları ve ekonomik büyüme arttıracığını ifade etmişlerdir. Guzman, Ocampo ve Stiglitz (2018) çalışmalarında, istikrarlı ve rekabetçi bir reel döviz kurunun, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek teknolojik içeriğe sahip faaliyetlere yönelik ekonomik çeşitliliği ve yapısal değişimi teşvik edebileceğini savunmuşlardır.

Metodoloji

Rogoff (1992b) alışmasında, yurtiçinde üretilen iki mal için iki farklı Cobb-Douglas retim fonksiyonu içeren ve kavramsal kökleri genel denge modellerine kadar uzanan Penn Etkisi için tam tanımlanmış bir model önermiştir. Yurtiçinde üretilen bu iki mal ticarete konu olan (T) ve ticarete konu olmayan (N) mallarıdır. Bu iki mal, emek (L), sermaye (K) ve teknoloji (A) olmak üzere  faktör kullanılarak üretilmektedir. Rogoff bu iki mala ait üretim fonksiyonunu,

$$Y_{Tt} = A_{Tt}K_{Tt}^{Q_T}L_{Tt}^{1-Q_T} \quad 1.1$$

$$Y_{Nt} = A_{Nt}K_{Nt}^{Q_N}L_{Nt}^{1-Q_N} \quad 1.2$$

şeklinde ifade etmiştir. Burada Y_{Tt} ve Y_{Nt} sırasıyla t. zamanında ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan malların miktarlarını ifade etmektedir. Q_T ve Q_N ise sırasıyla emek (L) ve sermayenin (K) ticarete konu malların (T) ve ticarete konu olmayan malların (N) retimindeki paylarını temsil etmektedir. A_T ve A_N ise sırasıyla ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan sektörlerdeki stokastik verimlilik şoklarını temsil etmektedir. Ayrıca Rogoff (1992b) ticarete konu olan sektör için tek fiyat kanununun, uluslararası tam sermaye hareketliliğinin, tam pazar rekabetinin ve son olarak ekonomilerin sektörleri arasında tam faktör hareketliliğinin geçerli olduğunu varsayımlarında bulunmuştur. Bu varsayımları temel alarak, ticarete konu olmayan malların nispi fiyatındaki bir değişikliğin iki sektör n nispi verimliliğindeki değişimine bağlı olduğunu aşağıdaki eşitlikte ifade etmiştir (Njindan Iyke, 2016, s.4-5).

$$dp = (Q_N/Q_T)da_T - da_N \quad 1.3$$

Burada d fark operatör n , p ticarete konu olmayan malların ticaret konu olan mallara göre nispi fiyatını ve a_T ve a_N sektörlerde meydana gelen stokastik verimlilik şoklarını temsil etmektedir. Rogoff, ekonomilerdeki sektörler arası anlık hareketliliği önlenmesi adına her bir sektörde veri sermaye ve emeğin modele dahil edilmesinin daha gerçekçi bir sonuç elde etme noktasında uygun olacağını ifade etmektedir (Rogoff, 1992b, s.10).

$$dp = \beta_T da_T - \beta_N da_N - [(\beta_T - 1)dg_T - (\beta_N - 1)dg_N] \quad 1.4$$

Burada β ıktı-tüketim oranını, g logaritmik hükümet harcamalarını temsil etmektedir (Njindan Iyke, 2016, s.4-5).

Çalışmamızda Rodrik (2008) makalesinde kullanıldığı şekliyle, Balassa-Samuelson etkisine göre ayarlanmış yurtiçi fiyat düzeyinin bir ls olan eksik veya aşırı değerlenme endeksi kullanılmıştır. Bu endeks  aşamada hesaplanmıştır. Birinci aşamada reel döviz kurunu hesaplamak için, Penn World Tables 10.0 versiyon aracılığıyla döviz kuru (XRAT) ve satın alma gücü paritesi dönüşüm faktörleri (PPP) elde edilmiştir.

$$\ln RER_{it} = \ln(XRAT_{it}/PPP_{it}) \quad 1.5$$

Burada i birim boyutunu, t 1 yıllık zaman periyodunu ifade etmektedir. RER değerlerinin 1 değerinden büyük olması halinde yerli para biriminin satın alma gücü paritesine göre ifade edilenden daha düşük bir değerde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak pratikte Balassa-Samuelson etkisi sebebiyle ticarete konu olmayan malların daha fakir ülkelerde daha ucuz olması bir ayarlamayı zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple ikinci aşamada bu etki reel döviz kurunun kişi başına milli gelir üzerine regresyonu kurularak açıklanmaktadır (Rodrik, 2008, 371).

$$\ln RER_{it} = \alpha + \beta \ln RGDPCH_{it} + f_t + u_{it} \quad 1.6$$

burada f_t zaman periyodu için sabit etkileri, u ise hata terimini temsil etmektedir. Eksik değerlenme endeksinin oluşturulmasında son aşama ise yukarıda ifade edilen regresyondan elde edilen $\ln RER$ tahmin değeri ile gerçek $\ln RER$ arasındaki farkın bulunması işlemidir. Yukarıdaki regresyondan elde edilen $\ln RER$ tahmin değeri Balassa-Samuelson düzeltme oranı olarak da ifade edilmektedir. Dolayısıyla eksik değerlenme endeksi,

$$\ln UNDERVAL_{it} = \ln RER_{it} - \widehat{\ln RER}_{it} \quad 1.7$$

şeklinde gösterilebilir. Eksik değerlenmeyi ifade eden, gerçek reel döviz kuru ile tahmini reel döviz kuru arasındaki farkın 1'i açması durumunda yerli para biriminin eksik değerlendiği söylenebilmektedir. Aradaki farkın 1'in altında olması durumunda ise yerli para biriminin aşırı değerlendiği sonucuna varılabilmektedir.

Bu süreci büyüme modelinin kurulması takip etmektedir. Eksik değerlendirme ve büyüme arasındaki ilişkiye ait regresyon;

$$GROWTH_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln RGDP_{i,t-1} - \beta_2 UNDERVAL_{it} + \beta_3 IGDPPC_{it} + \beta_4 GOVBUR_{it} + \beta_5 TTR_{it} + u_{it} \quad 1.8$$

şeklinde ifade edilmektedir.

Çalışmada dinamik panel veri analiz yöntemlerinden olan Arellano-Bover/Blundell-Bond'un iki aşamalı sistem geliştirilmiş momentler tahmincisi kullanılmıştır. Panel veriye ilişkin analiz yöntemleri arasında, dinamik panel veri analizinin sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri olduğu bilinmektedir. Dinamik panel veri modelleri aracılığıyla bağımlı değişkenin geçmiş dönem değerlerinin cari dönem değerleri üzerindeki etkisi ölçülmektedir. Dinamik panel veri modellerinin, statik modellerden farkı içerisinde gecikmeli değişkenler bulundurmasıdır (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s. 113).

Dinamik panel veri analizinde en çok tercih edilen yöntemlerden biri Arellano ve Bond (1991)'un Geliştirilmiş Momentler Metodu'dur. Artık terimler arasında korelasyon olduğu durumda kullanılan bu yöntem, heteroskedastinin varlığı halinde de kullanılabilir. GMM yönteminde, öncelikle birinci fark modeli araç değişken matrisi yardımıyla dönüştürülmekte sonrasında dönüştürülmüş modelin GLS ile tahmini yapılmaktadır. Bu sebeple Geliştirilmiş Momentler Tahmincisi, İki Aşamalı Araç Değişkenler Tahmincisi de denmektedir. Fark GMM diye bilinen bu yaklaşımda modelde, spesifik bileşenlerin bertaraf edilmesi için, değişkenlerin birinci farkları ele alınmaktadır. Bağımsız değişkenlere ait gecikmeli değerler ise araç değişken şeklinde kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s. 129).

Otoregresif parametre sayısının fazla olduğu yahut birim etki varyansının hata teriminin varyansına oranının yüksek olduğu durumlarda Arellano ve Bond tahmincisi güçlü olmayan bir tahminci özelliği taşımaktadır. Birinci fark dönüşümü ise dengesiz panel verinin söz konusu olduğu ya da T'nin küçük olduğu durumlarda zayıf kalmaktadır. Birinci fark alınma işleminde, bazı birimler için veri kaybı yaşanmaktadır. Bu sebeple ileri ortogonal sapmalar veya ortogonal sapmalar yöntemi, birinci fark dönüşümüne alternatif olarak önerilmektedir. Arellano ve Bover (1995) ortogonal sapmaları kullanarak bir etkin araç değişken tahmincisi önermişlerdir. Etkin araç değişken yönteminde, birinci farkların aksine cari dönem değerinden bir önceki dönem çıkarılarak fark alınmamakta, bir değişkenin tüm mümkün gelecek değerlerinin ortalamalarının farkı alınmaktadır.

Bu yöntemle, dengesiz panel verilerde birinci fark dönüşümünün neden olduğu veri kaybı minimuma indirgenmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s.136).

$$Y_{it} = X_{it}'\beta + Z_{it}'\gamma + v_{it} \quad 1.9$$

burada Z_{it} zaman değişmezi değişkenleri, X_{it} , zamana ve birimlere göre değişen değişkenleri ifade etmektedir. Yukarıdaki eşitliğin vektör formu aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Y_i = W_i\eta + v_i \quad 1.10$$

Arellano ve Bover (1995) yukarıdaki eşitliği sistem dönüşümü aracılığıyla aşağıdaki gibi elde etmiştir.

$$H = \begin{bmatrix} C \\ I_T' / T \end{bmatrix} \quad 1.11$$

Burada C , $C I_T = 0$ koşulunu sağlayan satır $(T-1)$ 'in herhangi bir $(T-1) \times T$ boyutlu matrisini ifade etmektedir. Tam dönüştürülmüş sistem için geçerli araç değişken matrisi ise aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$M_i = \begin{pmatrix} w_i' & \cdots & \cdots & 0 \\ \cdots & \ddots & \cdots & \cdots \\ \cdots & \cdots & w_i' & \cdots \\ 0 & \cdots & \cdots & m_i' \end{pmatrix} \quad 1.12$$

Moment koşulu ise,

$$E(M_i' H v_i) = 0 \quad 1.13$$

şeklinindedir. Burada $\bar{H} = I_N \otimes H$ ve $\hat{\Omega} = I_N \otimes \Omega$ 'dir. Eşitlik 1.2 nin $M'\bar{H}$ ile önden çarpılması sonucunda;

$$M'\bar{H}Y = M'\bar{H}W\eta + M'\bar{H}v \quad 1.14$$

eşitliği elde edilmektedir. Bu modelin GLS ile tahmini Arellano ve Bover (1995) Tahmincisini vermektedir. Böylelikle η 'in tahmini aşağıdaki gibi gerçekleştirilmektedir.

$$\hat{\eta} = \left[M'\bar{H}'M \left(M'\bar{H}\hat{\Omega}^+ \bar{H}'M \right)^{-1} M'\bar{H}W \right]^{-1} W'\bar{H}'M \left(M'\bar{H}\hat{\Omega}^+ \bar{H}'M \right)^{-1} M'\bar{H}Y \quad 1.15$$

Uygulamada, dönüştürölmüş sistemin varyans kovaryans matrisi $\hat{\Omega}^+ = H\Omega H'$ yerine,

$$\hat{\Omega}^+ = \frac{\sum_{i=1}^N \hat{u}_i^+ \hat{u}_i^{+'}}{N} \quad 1.16$$

tutarlı olan yukarıdaki tahminci kullanılmaktadır. Bu tahminci ‘‘Sistem GMM’’ olarak bilinmektedir.

Blundell ve Bond (1998) $N > T$ durumunda dinamik panel veri modeline ait etkin tahminciyi elde etmek için faydalanılan ekstra moment koşulunun önemini ifade etmiştir.

$$Y_{it} = \delta Y_{it-1} + \mu_i + u_{it} \quad 1.17$$

Dışsal değişkene sahip olmayan, $E(\mu_i) = 0$, $E(u_{it}) = 0$ ve $E(\mu_i u_{it}) = 0$ varsayımlarını sağlayan yukarıdaki otoregresif model ele alındığında;

Blundell ve Bond (1998), $T=3$ iken ve yalnızca $E(Y_{it} \Delta u_{it}) = 0$ ortogonallik koşulunun olduğu duruma odaklanmışlardır. Bu durumda tahminciyi elde etmek için ilk aşamada araç değişken regresyonu elde edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s. 138).

Evren - Örnekleme

Örneklemini 82 ölkenin oluşturduğu çalışma 1980-2019 dönemini kapsamaktadır. Bu ölkeler gelir gruplarına göre tasnif edilmek suretiyle, yüksek gelirli, üst orta gelirli ve alt orta gelirli ölkeler şeklinde çeşitli örneklemler için reel döviz kurunda eksik değerlenme ile ekonomik büyüme arasındaki istatistiksel ilişki araştırılmaktadır.

Verilerin Analizi

Analizler tüm örneklemi kapsayacak şekilde de gerçekleştirilmiştir. Verilerin tamamı Penn World Tables (PWT) 10.0'dan edinilmiş ve logaritmaları alınarak modellere dâhil edilmiştir. Reel döviz kurunda eksik değerlenme ve ekonomik büyüme ilişkisi literatüründeki yöntem ve yaklaşımlara sadık kalınmak suretiyle, modelde yer alan bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin tamamı daha önceki çalışmalarda ele alındığı şekliyle bu çalışmada da kullanılmıştır (Rodrik, 2008; Giannellis ve Koukouritakis, 2013).

Modelde yer alan değişkenlere ait tanımlar, kısaltmalar, verilerin edinildiği kaynak ve değişkenlerin uygulanan analiz sonucunda bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yönünü ifade eden katsayı işaretleri Tablo 1'de gösterilmektedir. Bağımsız değişkenlere ait beklenen katsayı tahminleri literatür taraması neticesinde belirlenmiştir.

Tablo 1. Modele Ait Değişkenler

Değişken	Tanım	Beklenen İşaret	Kaynak
RGDPPC	SAGP'ye göre Dönüştürülmüş Kişi Başı Reel GSYH (2017 Fiyatlarıyla)		PWT
LGDPCC	Kişi Başı Reel GSYH Yıllık Yüzde Değişim	+	Hesaplama
IGDPPC	Başlangıç Kişi Başı GSYH	-	Hesaplama
UNDERVAL	Reel Döviz Kuru Eksik Değerlenme	+	Hesaplama
GOVBUR	Hükümet Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı	-	PWT
TTR	PL_X/PL_M İhracat Fiyat Endeksi/İthalat Fiyat Endeksi (Dış Ticaret Haddi)	+	PWT

Bulgular

Reel döviz kurunda eksik değerlenme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, tüm ülkeler ve 3 farklı gelir grubunda bulunan ülkeler örneklemini için Panel GMM tekniği ile incelendiği çalışmanın analiz sonuçları aşağıda tablolar halinde gösterilmektedir.

LGDPCC değişkeni, Panel I ve Panel II Sistem-GMM, Panel III Fark ve Sistem-GMM ve son olarak Panel IV Sistem-GMM sonuçlarına göre sırasıyla; %5, %10, %1, %1 ve %1 hata paylarında istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kişi başı reel milli gelirden meydana gelen %1'lik bir artış cari dönem ekonomik büyümeyi yaklaşık olarak sırasıyla; tüm ülkelerin yer aldığı örneklem için %0,10, yüksek gelirli ülkelerin yer aldığı örneklem için %0,8, üst orta gelirli ülkelerin yer aldığı örneklem için %0,19 (Fark-GMM) ve %0,34 (Sistem-GMM) ve son olarak alt orta gelirli ülkelerin yer aldığı örneklem için %0,30 arttırmaktadır.

Tablo 2. Reel Döviz Kurunda Eksik Değerlenme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (Tüm Ülkeler)

1980-2019	Panel I (Tüm Ülkeler)	
	Fark-GMM	Sistem-GMM
LGDPCC	0,0608	0,1049**
IGDPPC	-0,0310**	-0,0281
UNDERVAL	0,0098	0,0326
GOVBUR	-0,3279***	-0,0514
TTR	0,0353	0,3731
Grup Sayısı	81	81
Gözlem Sayısı	3078	3159
Araç Değişken Sayısı	11	15
AR (2)	-1,56 (0,12)	-0,98 (0,326)
Hansen Test İstatistiği	0,417	0,184

*** %1, **%5, *%10 hata paylarında istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Modellerde araç değişken sayısı birim sayısından küçüktür. Modellerde birinci mertebeye otokorelasyon bulunmakta iken ikinci mertebeye otokorelasyon bulunmamaktadır. Hansen J test istatistikleri Panel I Sistem-GMM modeli hariç, 0,25 değerinden büyük olmakla beraber 1'e eşit değildir. Panel GMM spesifikasyon kriterleri sağlanmaktadır.

IGDPC değişkeni, Panel I Fark-GMM, Panel III Fark-GMM ve Panel IV Fark-GMM sonuçlarına göre sırasıyla %5, %1 ve %5 hata paylarında istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kişi başı başlangıç milli geliri ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Kişi başı başlangıç milli gelirden meydana gelen %1'lik bir artış tüm ülkelerin yer aldığı örneklem için ekonomik büyümeyi yaklaşık olarak %0,03, üst orta gelirli ülkelerin yer aldığı örneklem için %0,05 ve son olarak alt orta gelirli ülkelerin yer aldığı örneklem için %0,06 azaltmaktadır.

Yakınsama hipotezi çerçevesinde belirli şartlar altında geride kalmanın, başlangıçta en önde olandan daha hızlı büyüme kabiliyeti ve üretkenlik yarattığı şeklindeki bir iddia öne sürülmektedir (Abramovitz,

1986). Bununla birlikte gelir düzeyi ve büyüme oranları arasındaki yakınsama terimleri β yakınsaması olarak adlandırılmaktadır. Bu tür bir yakınsama, sermaye yönünden fakir bir ülkede, sermayenin marjinal verimliliğinin azalan getiriler sebebiyle yüksek olacağını ifade etmektedir. Benzer tasarruf oranlarına sahip fakir ülkelerin büyüme süreci daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Böyle bir durumda, başlangıç milli gelir düzeyi ile takip eden büyüme oranları arasında ters yönlü bir ilişkinin mevcut olması gerekmektedir (Ceylan, 2010, s.55). Dolayısıyla kişi başı başlangıç milli gelir değişkeninin ekonomik büyüme değişkenini açıklama noktasında istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu Panel I Fark-GMM, Panel III Fark-GMM ve Panel IV Fark-GMM modellerinde katsayısının negatif işaretli olması, bir başka deyişle başlangıç milli gelir düzeyi ile takip eden ekonomik büyüme oranları arasında ters yönlü bir ilişkinin bulunması ilgili dönem ve örneklem için yakınsama hipotezinin doğrulandığını göstermektedir.

Tablo 3. Reel Döviz Kurunda Eksik Değerlenme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (Yüksek Gelirli Ülkeler)

1980-2019	Panel II (Yüksek Gelirli Ülkeler)	
	Fark-GMM	Sistem-GMM
LGDPPC	0,0171	0,0767*
IGDPPC	-0,0151	-0,0187
UNDERVAL	-0,0096	0,0328
GOVBUR	-0,3255***	-0,1932***
TTR	-0,1479**	0,2921
Grup Sayısı	39	39
Gözlem Sayısı	1482	1521
Araç Değişken Sayısı	17	38
AR (2)	-1,34 (0,180)	-0,91 (0,361)
Hansen Test İstatistiği	0,470	0,315

*** %1, **%5, *%10 hata paylarında istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Modellerde araç değişken sayısı birim sayısından küçüktür. Modellerde birinci merteye otokorelasyon bulunmakta iken ikinci merteye otokorelasyon bulunmamaktadır. Hansen J test istatistikleri 0,25 değerinden büyük olmakla beraber 1'e eşit değildir. Panel GMM spesifikasyon kriterleri sağlanmaktadır.

UNDERVAL değişkeni, Panel III Sistem-GMM sonuçlarına göre %5 hata payında istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Reel döviz kurunda eksik değerlendirme ile ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur. Buna göre üst orta gelirli ülkeler örneğinde yerli para biriminin %10 devalüe edilmesi durumunda ekonomik büyüme oranında yaklaşık olarak 0,005 puanlık bir artış meydana gelmektedir.

Genellikle gelişmekte olan ülkeler örneklemleri ile yapılan çalışmalarda reel döviz kurunda eksik değerlendirme ile ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişkinin bulunduğu noktasında bir ittifak söz konusudur. Kaldoryan görüşte, para biriminin eksik değerlendirilmesinin sanayi sektörü üzerindeki pozitif etkisinden bahsedilmekte, bu pozitif etkinin ise gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Daha önce de temas edildiği üzere Doğu Asya ülkelerinde yerli para birimini devalüe etmek suretiyle uygulanan ihracat itişli politikaların dış ticareti teşvik ettiği ve ekonomik büyümeyi arttırdığı bir vaka durumundadır. Tam tersine Latin Amerika ve Afrika örneklerinde ise aşırı değerli yerli para biriminin bir sonucu olarak ithalat itişli politikaların ekonomik büyümeyi sekteye uğrattığını da ifade etmek gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmada, üst orta gelirli ülkeler örnekleminin ele alındığı Panel III Sistem-GMM sonuçları literatürle paralellik arz etmektedir (Rodrik, 2008).

Tablo 4. Reel Döviz Kurunda Eksik Değerlenme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (Üst Orta Gelirli Ülkeler)

1980-2019	Panel III (Üst Orta Gelirli Ülkeler)	
	Fark-GMM	Sistem-GMM
LGDPCC	0,1899***	0,3449***
IGDPCC	-0,0498***	0,0323
UNDERVAL	-0,0022	0,0493**
GOVBUR	-0,1758*	-0,1510
TTR	0,2204**	-0,3320
Grup Sayısı	21	21
Gözlem Sayısı	798	819
Araç Değişken Sayısı	18	15
AR (2)	-1,26 (0,208)	-0,93 (0,353)
Hansen Test İstatistiği	0,815	0,629

*** %1, **%5, *%10 hata paylarında istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Modelde araç değişken sayısı birim sayısından küçüktür. Modelde birinci merteye otokorelasyon bulunmakta iken ikinci merteye otokorelasyon bulunmamaktadır. Hansen J test istatistikleri 0,25 değerinden büyük olmakla beraber 1'e eşit değildir. Panel GMM spesifikasyon kriterleri sağlanmaktadır.

GOVBUR değişkeni, Panel I Fark-GMM, Panel II Fark ve Sistem GMM, Panel III Fark-GMM ve son olarak Panel IV Sistem-GMM sonuçlarına göre sırasıyla; %1, %1, %1, %10 ve %10 hata paylarında istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Hükümet harcamalarının GSYH içerisindeki payında meydana gelen bir artış tüm ülkelerin yer aldığı örneklem için ekonomik büyümeyi yaklaşık olarak %0,33, yüksek gelirli ülkelerin yer aldığı örneklem için sırasıyla %0,33 (Fark-GMM) ve %0,19 (Sistem-GMM), üst orta gelirli ülkelerin yer aldığı örneklem için %0,18 ve son olarak alt orta gelirli ülkelerin yer aldığı örneklem için %0,07 azaltmaktadır.

Artan kamu harcamalarına yönelik Wagner Yasası, ekonomik kalkınma seviyesinin artan kamu harcamalarının bir nedeni olduğunu ifade etmektedir. Wagner Yasası'na göre ekonomik kalkınmadan kamu harcamalarına doğru bir nedensellik söz konusudur. Literatürdeki ampirik araştırmaların bir kısmı bu nedensellik ilişkisini belirli dönem ve örneklem için doğrularken bir kısmı bu ilişkinin geçerli olmadığı yönünde bulgulara ulaşmaktadır. Barro (1991) ise 98 ülke için 1960-1985 periyodunu ele aldığı çalışmada, kişi başına GSYH artış hızı ile beşeri sermaye, kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payı arasındaki ilişkileri incelemiş, ampirik bulgular neticesinde hükümet harcamalarının GSYH içerisindeki payının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir. Ancak kamu yatırımlarının bilhassa verimlilik kanalı ile ekonomik büyümeye pozitif yönde katkıda bulunduğunu da belirtmiştir. Dolayısıyla GOVBUR değişkeninin çeşitli hata paylarında istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu Panel I Fark-GMM, Panel II Fark ve Sistem GMM, Panel III Fark-GMM ve Panel IV Sistem GMM modellerinde katsayısının negatif işaretli olması, bir başka deyişle hükümet harcamalarının GSYH içerisindeki payı ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin bulunması ilgili dönem ve örneklem için Barro'nun (1991) bulguları ile örtüşmektedir. Bununla birlikte kamu yatırımlarının örneklemimiz için ilgili dönemde verimlilik kanalı ile ekonomik büyümeye pozitif bir katkıda bulunmadığı, katma değer yaratıcı ve gelir artırıcı alanlara yönlendirilmediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5. Reel Döviz Kurunda Eksik Değerlenme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (Alt Orta Gelirli Ülkeler)

1980-2019	Panel IV (Alt Orta Gelirli Ülkeler)	
	Fark-GMM	Sistem-GMM
LGDPCC	0,0738	0,3002***
IGDPCC	-0,0586**	-0,0011
UNDERVAL	-0,0143	0,0139
GOVBUR	-0,2635	-0,0662*
TTR	0,1977**	0,0558
Grup Sayısı	17	17
Gözlem Sayısı	646	663
Araç Değişken Sayısı	16	16
AR (2)	-0,81 (0,419)	0,12 (0,904)
Hansen Test İstatistiği	0,380	0,504

*** %1, ** %5, * %10 hata paylarında istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Modellerde araç değişken sayısı birim sayısından küçüktür. Modellerde birinci mertbe otokorelasyon bulunmakta iken ikinci mertbe otokorelasyon bulunmamaktadır. Hansen J test istatistikleri 0,25 değerinden büyük olmakla beraber 1'e eşit değildir. Panel GMM spesifikasyon kriterleri sağlanmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Literatürde gelişmiş ülkelerde reel döviz kurunda eksik değerlenme ile daha yüksek ekonomik büyüme oranları arasında çok zayıf bir ilişki bulunduğu şeklinde bir hipotez öne sürülmektedir. Bununla birlikte büyük bir çoğunluk tarafından da gelişmekte olan ülkelerde daha rekabetçi para birimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu şeklindeki hipotez savunulmaktadır. Bu hipotezlerin farklı bir açıdan tespiti için, çalışmada literatürden farklı olarak ülke gelir grupları dikkate alınarak birtakım analizler gerçekleştirilmiştir. Üç farklı gelir grubuna göre gerçekleştirilen analizler neticesinde, gelişmekte olan ülkeler için öne sürülen hipotez, çalışmamızda yer alan üst orta gelirli ülkeler örneklemini için, gelişmiş ülkeler için öne sürülen hipotez de yine çalışmamızda yer alan yüksek gelirli ülkeler örneklemini için doğrulanmıştır.

Çalışmanın ana motivasyonunun reel döviz kurunda eksik değerlenme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespiti olduğu dikkate alındığında, bulgular neticesinde yüksek gelirli ülkelerde bu tür bir ilişki tespit edilemezken, üst orta gelirli ülkelerde daha önceki çalışmalarla uyumlu olarak pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla üst orta gelirli ülkelerde reel döviz kurunda eksik değerlenmenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yerli para birimin yabancı para birimleri karşısındaki değer kaybının, net ihracatı arttırdığı bu yolla da cari açık üzerinde pozitif bir etkiye sebep olduğu bilinmektedir. İhracat itişli bu tip politikalar dış ticareti teşvik etmek suretiyle ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Tam tersine aşırı değerlenmiş bir döviz kuru ithalat itişli bir politikanın sonucu olarak cari açık üzerinde negatif etkiye sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra istikrarlı ve rekabetçi döviz kurunun, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek teknolojik içeriğe sahip faaliyetlere yönelik ekonomik çeşitliliği ve yapısal değişimi teşvik edebileceği düşünölmektedir. Dolayısıyla ekonomik çeşitliliğin fazla olmadığı ve yapısal birtakım eksikliklerin söz konusu olduğu gelişmekte olan ülkelerde ve çalışma özelinde üst orta gelirli ülkelerde rekabetçi döviz kurunun ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sebep olduğu görölmektedir. Gelişmiş ülkelerde eksik değerlenme ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki tespit edilememesi ise tam olarak ekonomik çeşitliliğin ve yapısal eksikliklerin olmamasından veya çok az olmasından kaynaklanmaktadır. Üst orta gelirli ülkelerde reel döviz kurunda eksik değerlenme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmamızda pozitif ilişkinin bulunmuş olmasının bir başka sebebi ise zayıf finansal kurumlar ve market başarısızlıklarıdır.

Etik Beyan

“Reel Döviz Kurunda Eksik Değerlenme Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ülke Gelir Gruplarına Göre Bir Analiz” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abramovitz, M. (1986). Catching up, forging ahead, and falling behind. *The Journal of Economic History*, 46(2), 385-406.
- Aguirre, A. ve Calderon, C. (2005). Real exchange rate misalignments and economic performance. *Central Bank of Chile, Economic Research Division*, April.
- Arellano, M. ve Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: monte carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Arellano, M. ve Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components model. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Balassa, B. (1964). The purchasing-power parity doctrine: A reappraisal. *Journal of Political Economy*, 72(6), 584-596.
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443.
- Bereau, S., Villavicencio, A. L. ve Mignon, V. (2012). Currency misalignments and growth: A new look using nonlinear panel data methods. *Applied Economics*, 44, 3503-3511.
- Blundell, R. ve Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143.
- Ceylan, R. (2010). Yakınsama hipotezi: Teorik tartışmalar. *Sosyoekonomi*, 11(11), 47-60.
- Dollar, D. (1992). Outward-oriented developing economies really do grow more rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985. *Economic Development and Cultural Change*, 40(3), 523-544.
- Gala, P. ve Lucinda, C. R. (2006). Exchange rate misalignment and growth: old and new econometric evidence. *Economia*, 7(4), 165-187.
- Gala, P. (2007). Real exchange rate levels and economic development: theoretical analysis and econometric evidence. *Cambridge Journal of Economics*, 32(2), 273-288.
- Gala, P. ve Libanio, G. (2010). Exchange rate policies, patterns of specialization and economic development: theory and evidence in developing countries. *Working Paper 211*, Sao Paulo Business Administration School, 1-31.
- Gerek, S. ve Karabacak, M. (2017). Davranışsal denge döviz kuru yaklaşımı ile reel döviz kurlarının yanlış dengelenmesinin ölçülmesi: Türkiye örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(2), 95-112.
- Giannellis, N. ve Koukouritakis, M. (2013). Exchange rate misalignment and inflation rate persistence: Evidence from Latin American countries. *International Review of Economics & Finance*, 25, 202-218.
- Guzman, M., Ocampo, J. A. ve Stiglitz, J. (2018). Real exchange rate policies for economic development. *World Development*, 110, 51-62.
- Levy-Yeyati, E., Sturzenegger, F. ve Gluzmann, P. A. (2013). Fear of appreciation. *Journal of Development Economics*, 101, 233-247.
- Njindan Iyke, B. (2016). The Penn effect revisited: New evidence from Latin America. *MPRA Paper*, 705, 1-25.
- Razin, O. ve Collins, S. M. (1997). Real exchange rate misalignments and growth. *NBER Working Paper No. 6174*.
- Rodrik, D. (2008). The real exchange rate and economic growth. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2008(2), 365-412.
- Rogoff, K. (1992). Traded goods consumption smoothing and the random walk behavior of the real exchange rate. *Monetary and Economic Studies*, 10, 1-29.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *İleri panel veri analizi stata uygulamalı* (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

The real exchange rate, which is one of the important indicators of foreign competitiveness, has a significant impact on the consumption and investment decisions of countries. However, the real exchange rate is an important tool in determining and implementing economic policies. Therefore, for economies, the permanent diversion of the real exchange rate from the equilibrium level is a situation that should be emphasized and examined. Real exchange rate undervaluation affects economic growth and welfare through a number of channels. An incorrect balancing of the real exchange rate results in distortions in the relative price of tradable goods relative to non-tradable goods.

According to Balassa, while developed countries are more productive in tradable goods than developing countries, they have the same productivity in non-tradable goods. Due to the low productivity of labor in tradable goods, there are lower wages for developing countries in both tradable and non-tradable sectors. This situation leads to a decrease in the prices of non-tradable goods in developing countries.

In the literature, it is seen that the relationship between the real exchange rate undervaluation and economic growth is made by considering the samples of developed and developing countries. In studies dealing with the relationship between real exchange undervaluation and economic growth, there is no definite opinion about the direction of the relationship. However, most of the studies indicate that the relationship between real exchange undervaluation and economic growth is positive for the economies of developing countries, while the direction of relationship cannot be determined for developed countries.

What makes this study different from other studies in the literature is that the relationship between undervaluation and growth is analyzed by taking into account the income groups of the countries. In this direction, the sample of the study was generated by considering the countries in three different income groups. In addition, analyzes were carried out for the sample of all countries.

In the study, in which the relationship between economic growth and real exchange undervaluation was examined using Dynamic Panel Data Analysis Method, government expenditures, terms of trade, and initial GDP per capita variables are also included as control variables. In order to determine the relationship between undervaluation and economic growth, each income group is included in the analysis separately.

Considering the results of the analysis, it is seen that there is an inverse relationship between initial income level and economic growth. The convergence hypothesis states that under certain conditions lagging behind creates the ability and productivity to grow faster than initially leading.

The results of the analysis showed that there is a positive relationship between undervaluation and economic growth only for the sample of upper middle income countries. According to the results of the analysis conducted for the sample of upper middle-income countries, 10% devaluation in the domestic currency causes an increase of approximately 0,005 points in the economic growth rate. Considering that the majority of developing countries are in the upper middle-income group, this finding seems to be in line with the literature. The Kaldorian approach states that undervaluation of the currency has a positive effect on the industrial sector, which also contributes to economic growth in developing countries.

An inverse relationship between an increase in the share of government expenditures in gross domestic product and the economic growth rate shows that Wagner's Law, which claims that there is a direct relationship between public expenditures and economic growth, is invalid for the relevant sample and period. On the contrary, the results of the analysis show that there is an inverse relationship between public expenditures and economic growth, which is in line with Barro (1991).

Considering that the main motivation of the study is to determine the relationship between undervaluation in real exchange rate and economic growth, as a result of the findings, such a relationship could not be determined in high-income countries, while a positive relationship was found in upper middle-income countries in line with previous studies. Therefore, it is concluded that undervaluation of real exchange rate has a positive effect on economic growth in upper middle-income countries.

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Genç İşsizliğinin Ekonomik Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz¹

Gülbahar KABALOĐLU², Sevilay KONYA³ ve Mücahide KÜÇÜKSUCU⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde ayrı ayrı genç işsizliğinin ekonomik belirleyicilerinin araştırılmasıdır. Çalışmamızda kullanılan ülke örnekleri Dünya Bankası'nın kişi başına GSYH'ye dayalı olarak yapmış olduğu sınıflandırmaya göre seçilmiştir. Analizde kullanılan modelde 1996-2019 dönemi için 40 adet gelişmiş ve 55 adet gelişmekte olan ülke ele alınmıştır. Yapılan ampirik çalışmalardan yola çıkılarak kişi başına GSYH, ticaret, tüketici fiyat endeksi (2010=100) ve doğrudan yabancı yatırım bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişken olarak toplam genç işsizlik verisi alınmıştır. Kao ve Johansen-Fisher eşbütünleşme testleri ile değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde DOLS ve FMOLS tahmincisi sonuçlarına göre genç işsizlik ile kişi başına GSYH arasında negatif ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde DOLS tahmincisi sonuçlarına göre genç işsizlik ile kişi başına GSYH arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir. Ancak FMOLS tahmincisi sonuçlarına göre kişi başına GSYH'nin genç işsizlik üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak belirlenmiştir. Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testine göre gelişmiş ülkelerde kişi başına GSYH ile genç işsizlik arasında nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kişi başına GSYH ile genç işsizlik arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genç işsizlik, Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ülkeler, Ekonomik Belirleyiciler

Economic Determinants of Youth Unemployment in Developed and Developing Countries: An Empirical Analysis

Abstract

The aim of this study is to investigate the economic determinants of youth unemployment in both developing and developed countries separately. The country samples used in the study were selected according to the classification made by the World Bank based on GDP per capita. In the model used in the analysis, 40 developed and 55 developing countries were considered for the period 1996-2019. Based on empirical studies, per capita GDP, trade, consumer price index (2010=100) and foreign direct investment were determined as independent variables. Total youth unemployment was taken as the dependent variable. With Kao and Johansen-Fisher cointegration tests, in the long run a cointegration relationship between the variables was determined. According to DOLS and FMOLS estimator results in developed countries, a negative and significant relationship was determined between youth unemployment and GDP per capita. According to the DOLS estimator results in developing countries, no significant relationship could be determined between youth unemployment and GDP per capita. However, according to the FMOLS estimator results, the effect of GDP per capita on youth unemployment was determined as negative and significant. According to the causality test of Dumitrescu and Hurlin, a causal relationship could not be determined between GDP per capita and youth unemployment in developed countries. In developing countries, bidirectional causality was found between GDP per capita and youth unemployment.

Key Words: Youth employment, Developed Countries, Developing Countries, Economic determinants

Atf İçin / Please Cite As:

Kabalöğlu, G., Konya, S. ve Küçüksucu, M. (2022). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde genç işsizliğinin ekonomik belirleyicileri: ampirik bir analiz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1430-1448.

Geliş Tarihi / Received Date: 11.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.05.2022

¹ Bu makale, 24-25 Ağustos 2021 tarihlerinde İstanbul/Online, Türkiye'de International Conference on Eurasian Economics konferansında sunulan özet bildirinin genişletilmiş şeklidir.

² Dr. - Bağımsız Araştırıcı, kabaloglugulbahar@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1767-5744

³ Öğr. Gör. Dr. - Selçuk Üniversitesi Taşkent Meslek Yüksekokulu, sevilaykonya@selcuk.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0483-4139

⁴ Doktora Öğrencisi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, akpinar.m@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-6000-5258

Giriş

İnsan, yaşamı boyunca; bebeklik, çocukluk, gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık gibi birbirinden belirgin farklılıkları olan dönemlerden geçerek hayatta yol almaktadır. Her bir dönemin kendi içerisinde verimliliği kişiden kişiye değişmekle birlikte, gençlik dönemi insan verimliliğinin en yüksek olduğu dönem niteliğinde göze çarpmaktadır. İnsana özgü farklılıklar nedeniyle, istihdam konusu pek çok farklı analize tabi tutulmuştur (literatürde, cinsiyet bazlı, yaş bazlı ya da eğitim düzeyi bazlı ayrımlara tabi tutularak analiz edildiği görölmektedir). Bu nedenle genç işsizliği meselesi göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.

Ülke ekonomilerinin gelişmiş veya gelişmekte olmaları fark etmeksizin en büyük problemlerinden biri şüphesiz işsizliktir. Güncel ekonomik konjonktürde, genç nüfus tartışmasız bir biçimde işsizlik sorunuyla daha çok yüz yüze gelmektedir. Covid-19 pandemisi sosyal ve ekonomik açıdan kırılma dönemi olmuştur. Çalışmamız söz konusu dönemi kapsamamaktadır ancak pandemiden önce de işgücü piyasalarının, pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için gençler açısından elverişsiz olduğu ortadadır. Talep tarafında, birçok ülkede yüksek ekonomik büyüme ile istihdam yaratma arasında bir kopukluk hemen hemen her dönem dikkat çekmiştir. İş fırsatlarının sınırlı mevcudiyeti, işgücü göçünün temel bir itici gücü olmuştur (ILO 2021a, 2020h). Arz tarafında ise eğitim çıktıları, eğitim sistemi ve işgücü piyasa talebi arasındaki dengesizlik devam etmiştir (ILO 2021). Bu yapısal dengesizlikler yüksek genç işsizliği oranlarına sebep olmuştur ve olmaya devam edecektir (ILO, 2022, s. 67). Cenova'da 1982 yılında gerçekleştirilen 13. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Konferansı'nda "işsiz" kavramı tanımlanmıştır. Bu tanıma göre işsizlik; 'çalışma yaşına ulaşmış kişilerin belli bir zaman diliminde çalışarak ücret elde edememesi; işsiz ise kendi hesabına ya da bir işverene bağlı olarak veya bir işte çalışma arzusu ve gücü olan; iş arayıp bulamayan kişi' olarak tanımlanmıştır (ILO, 1982).

Dünya genelinde büyük bir ekonomik problem haline gelen işsizliğin doğurduğu sıkıntılardan şüphesiz en fazla genç nüfus etkilenmiştir. Genç işsizliğin sebeplerinin başında, istihdamı arttıracak yeni sektörlerin geliştirilememesi, 15-24 yaş arası genç olarak nitelenen grubun eğitime katılma oranının geçmişe nazaran yükselmiş olması, gençlerin eğitim ya da beceri gibi niteliklerinin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verememesi, tecrübe azlığı bulunmaktadır. İşsizlik, sebepleri, sonuçları ve etkileri bakımından makroekonomik anlamda oldukça önemli bir veridir (Erdayı, 2009, s. 134). Genç nüfusun maruz kaldığı işsizlik meselesinin nedenlerini belirlemek, işsizliği yaratan sebeplerin kökenine inmek önem arz etmektedir. Bu sayede politika yapıcılar nedenleri ve sonuçlarıyla ortaya koyulan işsizlik olgusu için doğru önlemler alma fırsatı yakalayacaklardır. Ülke ekonomileri ve politika yapıcılar için mevcut işsizliğin boyutunun ve işsizliği yaratan dinamiklerin tam olarak anlaşılabilmesi için nesnel bilgi ve analitik bir şema oluşturabilmek için nicel ölçümler gerekmektedir.

Bu çalışmanın nihai amacı, genç işsizliğinin, ekonominin seçilmiş diğer makro ekonomik argümanlarıyla ampirik ilişkisini farklı ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkeler açısından gözler önüne sermektir. Genç işsizlik ile illiyet bağının araştırıldığı değişkenler; kişi başına GSYH, ticaret hacmi (GSYH'nin yüzdesi), tüketici fiyat endeksi (2010=100), doğrudan yabancı yatırımlar olarak sınırlandırılmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda, öncelikle genç işsizliğine dair kavramsal çerçeve ele alındıktan sonra konuyla alakalı literatür değerlendirilmektedir. Son bölümde ise çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem ve sonuçlar açıklanmaktadır. 40 gelişmiş ve 55 gelişmekte olan ülke için toplam 95 ülkede 1996-2019 dönemine ait veriler panel veri analizi yöntemleri ile test edilmiştir. Genç işsizliği ve ekonomik büyüme, dış ticaret, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Çalışmamız sayesinde literatüre yeni katkılar sağlanması hedeflenmektedir. Bunlardan ilki, farklı ülke gruplarının ele alınması sayesinde, genç işsizlik ve seçilmiş makro ekonomik değişkenlerin, ekonomik gelişmişlik farklılıklarında gösterdikleri değişimin fark edilmesine imkan sağlamasıdır. Ayrıca hem ülke grubu hem zaman serisi hem de bağımsız değişken sayısı analizi güçlendirmek ve alanında kapsamlı bir çalışma ortaya çıkarmak adına oldukça geniş tutulmuştur. Çalışmamızda, elde edilen sonuçların güvenilirliğini artırmak adına farklı panel analiz yöntemleri bir araya getirilmiştir.

Genç İşsizliğinin Kavramsal Çerçevesi

İşsizlik, toprak, sermaye ve girişimci gibi bir üretim faktörü olarak kabul edilen emeğin, üretime katılamaması durumunu ifade etmektedir. İşsiz olarak nitelenen işgücü, çalışma arzusundadır fakat cari ücret düzeyinde iş talebi olduğu halde iş bulamamaktadır. Farklı ekonomik ve toplumsal yapılarda işsizliğin tanımının da değiştiği dikkat çekmektedir. Söz gelimi AB ülkelerinde işsizlik, ilgili işgücü bürosuna iş arama

talebi bildirildiği halde henüz işgücüne dâhil olamamış kişileri kapsamaktadır. AB ülkelerinde ayrıca bir işte çalıştığı halde o işten ayrılma durumu olan bireyler de işsizlik verileri kapsamında değerlendirilmektedir (Bozdağlıoğlu, 2008, s. 47).

Türkiye açısından bakıldığında, TÜİK'in işsizlik tanımı işsizlik verilerini yayınlayan kurum olması bakımından önem kazanmaktadır. TÜİK'e göre işsizlik; istihdam halinde bulunmayan kişinin, iş aramakla son 4 haftadır resmi açıdan meşgul olması ve iş bulduğu zaman 2 hafta içinde çalışmaya başlayacağını beyan etmesi gerekmektedir (TÜİK).

Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'ya göre ise, bireyin işsiz kabul edilmesi için; çalışmıyor olması (referans hafta içerisinde bir saat dahi çalışmamış), hâlihazırda çalışabilir durumda olması (iş bulduğu hafta içinde çalışmaya hazır olması), iş arıyor olması (son 4 hafta içerisinde iş arama kanallarını kullanması) gerekmektedir.

Yukarıda ulusal ve uluslararası açıdan tanımı yapılan işsizliğin, ekonomik, sosyal ve psikolojik pek çok maliyeti bulunmaktadır. İşgücü, ekonomik işleyişe dâhil olmamakla, hem üretim sektörü açısından problem oluşmakta hem de birey geçimini sağlayamayacağı için ekonominin karşılıksız transfer imkânlarından istifade etmek suretiyle çalışan kesimin sırtına da yük olmaktadır. İşsiz kalmanın ekonomik sorunlar dışında; psikolojik açıdan, bunalım, korku, endişe, umut kaybı, hayal kırıklığı gibi sonuçlara neden olduğu bilinmektedir. İşsiz kişinin karşılaştığı psikolojik sorunlar, genç nüfusun suça bulaşma riskini artırarak, toplumsal sorunlara evrilmektedir. Genç işsizliğin maliyeti ise açıkça çok daha ağırdır. Çünkü gençler hayatlarının en aktif dönemlerinde, yeni bir hayat kurma noktasında ihtiyaçlarının da maksimum olduğu şartlarda yoksulluk ve yoksunlukla yüzleşmektedirler.

Bir ekonomide genç işsizliğin yüksek olması, eğitim düzeyi yüksek gençlerin, eğitimleri doğrultusunda iş arayarak seçici davranmaları, genç işgücünün vasfı ile ücret beklentisinin uyumsuzluğu, işverenlerin ekonomik bir daralma durumunda genç işgücünden daha kolay vazgeçebilmesi nedenlerine dayanmaktadır (Kabaklarlı ve Gür, 2011, s. 6). Ayrıca gençler mevcut ücret düzeyini beğenmeme konusunda bağımlılıkları az olduğu için daha özgürdürler. Üstelik işsizlik karşısında yaşanan maddi problemler nedeniyle yasadışı faaliyetlere yönelme eğilimleri de daha yüksektir. Genç işsizliğin nedenleri işveren ve işgücü açısından Tablo 1'de topluca ele alınmaktadır:

Tablo 1. Genç İşsizliğinin Sebepleri

<i>Genç İşsizliğinin Sebepleri</i>	<i>Talep Yönlü</i>	<i>Arz Yönlü</i>
Bulunan İşler	Ekonomideki geçerli durum nedeniyle ortaya çıkan eksik talep	Düşük ücret düzeyinde iş bolluğu
Ücretler	Asgari ücret düzenlemesinin, düşük gelirlili işlerin sayısında azalmaya yol açması	15-24 yaş arası gençlerin makul olmayan ücret istekleri
Mobilite	Kısa süreli geçici işler nedeniyle işsizlik oranlarında artış olması	Genç işçilerin mobilite kabiliyetinin aile bakım sorumluluklarının az olması nedeniyle yüksek olması
Tavırlar	Gelecek ümidi olan yüksek işlerin gençler tarafından istenmesi	Mevcut ücret seviyesinde gençlerin seçimi boş zaman yönünde olmaktadır. İş ahlakı açısından genç nüfusun diğerlerine göre daha zayıf bulunmaktadır
Nitelikler	İşverenin aradığı nitelikler her ne olursa olsun genel olarak iş tecrübesi konusuna odaklanmaktadır	Genç nüfusta iş eğitimi ile tecrübe sıkıntısı yaşanması
Genç Nüfustaki Hızlı Artış	İş gücü piyasaları gençlerin istihdamına yönelik bilhassa mevsimsel olarak artış kaydeden iş imkanları sağlayabilmektedirler.	Genç nüfusun hızlı artış kaydetmesi

Kaynak: Gündoğan, 1999, s. 68

Literatür Araştırması

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı ekonomik problemlerden biri olan yüksek genç işsizlik oranları literatürde pek çok farklı yöntemle analize tabi tutulmuş, genç işsizliği etkileyen ekonomik belirleyiciler mercek altına alınmıştır. Bu çerçevede literatür incelememiz, ekonomik büyüme ile genç işsizlik arasındaki doğrudan ilişki ile beraber genç işsizliğin diğer belirleyicileri makro ve mikro değişkenler çerçevesinde şekillenmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde pek çok farklı yöntemle benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Ekonomik büyüme ve diğer makro belirleyiciler ile genç işsizlik arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar; Yıldırım (2020) çalışmasında, genç işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi; genç işsizliğin bağımsız değişken, ekonomik büyümenin ise bağımlı değişken olduğu bir ekonometrik model ile

incelemiştir. Modelin doğru sonuç vermesi amacıyla değişkenlerin durağanlık seviyeleri birim kök testleri ile ölçülmüş ve uzun dönemli ilişkinin tespiti için Johansen eşbtnleme testi uygulanmıştır. Analizin sonucunda uzun dönemli ilişkinin var olduğu kanıtlanmıştır. Değişkenlerin arasındaki ilişkinin yönünü tespiti için nedensellik testi uygulamıştır. Test sonucuna göre gayri safi yurt içi hasılanın genç işsizliğin nedeni olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Günaydın ve etin (2015) alışmalarında, 1988-2013 döneminde, Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye, ticari açıklık, kişi başına reel gelir ve enflasyonun genç işsizlik üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda uzun ve kısa dönemde ticari açıklık, kişi başına reel gelir, doğrudan yabancı sermaye ve enflasyonun genç işsizlik üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye neden olduğunu belirlemişlerdir. alışmalarında uyguladıkları nedensellik analizi sonucunda ticari açıklık, enflasyon ve kişi başına reel gelirden genç işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Rençber (2019) alışmasında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Anketi (2019) verilerini kullanarak, gençlerin işgücü piyasasına katılımını etkileyen mikro faktörleri (hane büyüklüğü yerleşim türü, eğitim, yaş, cinsiyet, medeni durum, hane içerisindeki konum) ikili (binary) Logit analiz ile mercek altına almıştır. Analiz sonucunda, Türkiye’de genç nüfusun istihdam durumunu etkileyen etmenlerin bireyin hane içerisindeki konumu, hane büyüklüğü, yerleşim yeri büyüklüğü, örgün öğretime devam edip etmeme ve cinsiyet olduğu sonucuna ulaşarak söz konusu sorunu ortadan kaldıracılabilmek için uygun politika önermeleri yapmıştır. Kabaklarlı ve Gr (2011), çalışmalarında genç işsizlik meselesinin ekonomik belirleyicilerini Türkiye için ampirik olarak incelemişlerdir. Genç işsizlik ile reel yatırımlar, verimlilik, reel GSYH ve enflasyon değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki belirlemişlerdir. Pastore ve Giuliani (2015), alışmalarında 21 Avrupa ülkesinde genç işsizliğin belirleyicilerini araştırmışlardır. 2001-2011 döneminin temel aldıkları çalışmalarında dinamik sistem GMM ve kukla değişkenli en kk kareler yöntemini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, GSYH ile genç işsizlik oranı arasında negatif ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Anyanwu (2013), çalışmasında 1991-2009 döneminin çalışmasında mevcut kesitsel verileri kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda, bir ülkenin yerel yatırım oranının, Sahra altı ve genel Afrika tahminlerinde genç istihdamıyla anlamlı ve pozitif bir Şekilde ilişkili olduğunu belirlemiştir. Akhtar ve Shannaz (2006), 1991-2004 yılları arasındaki döneme ait mali verileri kullanarak Pakistan ekonomisine ait genç işsizliğin nedenlerini hem makro hem de mikro düzeyde incelemiş, Probit ve zaman serisi yöntemlerini kullanarak ülkede gerçekleşen ekonomik gelişimin genç işsizliği negatif yönlü etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ulaşılan sonuç ise Okun Yasası’nı desteklemektedir. Okun yasası, bir ekonominin GSYH’sinin büyüme hızının istihdamı artırdığı ve işsizliği azalttığını kabul etmektedir. Hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde de geçerliliğini korumaktadır (Kreishan, 2011, s. 28).

Bayrak ve Tatlı (2018), 31 OECD ülkesinde 2000-2015 dönemi için genç istihdamını etkileyen bazı temel faktörleri incelemişlerdir. Genç işsizlik oranını bağımlı değişken, tüketiciler fiyat endeksi, yurtiçi brüt tasarruflar, işgücü verimliliği ve ekonomik büyüme oranını bağımlı değişken olarak ele almışlardır. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme, enflasyon ve tasarrufların genç işsizliği olumsuz yönde etkilediğini, emek verimliliğinin genç istihdamını olumlu etkilediğini bulmuşlardır. Mete (2021), ekonomik küreselleşme, ekonomik büyüme, ücret düzeyi, sabit sermaye oluşumu ve emek özgürlüğünün genç işsizliği üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Uygulamış olduğu analizde, 2005-2018 dönemi için 35 OECD yesi ülkelere ait verileri kullanmıştır. Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tahmincisi kullandığı çalışmanın sonucunda ekonomik küreselleşme, ekonomik büyüme ve sabit sermaye oluşumunun genç işsizliği olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Caporale ve Gil-Alana (2014), 15 Avrupa ülkesinde 1980-2005 dönemi için hem otoregresif hem de kesirli entegrasyon modellerini tahmin ederek kısa ve uzun hafıza özelliklerini araştırmışlar ve kesirli eşbütünleşme modellerini tahmin ederek Avrupa’daki genç işsizliğinin temel belirleyicilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda enflasyon ve GSYH ile genç işsizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı uzun dönemli denge ilişkisi belirlemişlerdir. Sam (2015), genç işsizliğinin ekonomik belirleyicilerini test etmek için Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeyi (ARDL) kullandığı çalışmanın sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde, Gayri safi yurtiçi hsıla, doğrudan yabancı yatırım ve dış borç verilerinin Kenya’da uzun vadede genç işsizliğinin önemli ekonomik belirleyicileri olduğunu tespit etmiştir.

Ülkelerin GSYH’lerini etkileyen ekonomik krizlerle işsizlik arasındaki ilişki de incelendiğinde farklı olmayan sonuçların elde edildiği grlmştir. Güney ve Cin (2020), 1991-2016 dönemi için Türkiye ve Avrupa Birliği’nde genç işsizliğin belirleyicilerini panel veri analizi yöntemleriyle araştırmışlardır. Gayrisafi yurtiçi hsıla, enflasyon, finansal kriz ve doğrudan yabancı yatırım verilerini ele almışlardır. alışmalarında sonuç olarak, ekonomik büyüme, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımların genç işsizliği negatif etkilediğini, finansal krizleri pozitif etkilediği bulmuşlardır. Mkombe vd. (2020), 1994-2017 dönemi için Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) bölgesindeki genç işsizliği üzerindeki doğrudan yabancı

yatırımın (DYY) etkisini incelemişlerdir. Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (FGLS-Parks) tekniği kullandıkları çalışmanın sonucunda, DYY'nin SADC bölgesindeki genç işsizliği azaltmada önemsiz bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Choudhry vd. (2010) ekonomik büyümeyi etkileyen finansal krizlerin, genç işsizlik oranı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 1980-2005 yılları arasında 70 adet ülkeyi kapsayan sabit etkiler panel veri modeli ile gerçekleştirdikleri analiz sonucunda, finansal krizlerin toplam işsizlikten ziyade genç işsizlik oranları üzerine etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bell ve Blanchflower (2011), tüm dünya ekonomilerini etkisi altına alan 2008 küresel krizini ve krizi takip eden dönemde, AB üyesi 27 adet ülkeye ait genç istihdam oranlarını ele almışlardır. Çalışmalarında, 2008-2010 dönemindeki genç istihdam verileri aracılığıyla probit metot kullanılarak analize dâhil olan ülkelerdeki işsizlik seviyelerini incelemişlerdir. Genç işsizliğin sonraki nesillere yük oluşturacağı, işsizlik döneminde ortaya çıkan giderlerin devretmesi durumunda, genç işsizlere yönelik istihdam stratejilerinin geliştirilebilmesi için devlet politikalarına ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Genç işsizliği beşeri yönden ele alan ekonomistler de pek çok çalışma gerçekleştirmişlerdir. Sertkaya ve Okur (2016), Türkiye'de genç işsizliğin belirleyicilerini 1988-2014 dönemi için araştırmıştır. Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla, enflasyon oranı ve yükseköğretim okullaşma oranı ile genç işsizlik oranı arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda uzun dönemde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi belirlemişlerdir. Ayrıca uyguladıkları Granger nedensellik testi sonucunda ise enflasyon, yükseköğretim okullaşma oranı ve iktisadi büyümeden genç işsizliğe tek taraflı bir nedensellik ilişkisi belirlemişlerdir. Sayın'ın (2011) 1988-2010 yıllarını kapsayan çalışmasında, Türkiye'de ekonomik büyüme ve eğitimin genç işsizliği üzerindeki etkilerini, Vektör Otoregresif Modelini (VAR) kullanarak mercek altına almıştır. Genç işsizlik oranlarının yükseköğretim okullaşma seviyesi ve ekonomik büyümeden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Batu (2016) çalışmasında, Etiyopya'da genç işsizliğe sebep olan ana faktörleri ve serbest meslekte karşılaştıkları kısıtlamaları belirlemeyi amaçlamıştır. Ülkenin tüm bölgelerinden toplam 16.984 örnek analiz kapsamına alınmış, tanımlayıcı ve çapraz tablo analizi kullanılan çalışmada, genç işsizliğin bölgesel konum, cinsiyet, medeni durum ve eğitim ile yüksek oranda ilişkili olduğunu belirlemiştir. Ayrıca analiz sonucunda gençlerin kendi işlerini kurma hayallerinin finansman sıkıntısı ve iş yeri eksikliği nedeniyle büyük ölçüde kısıtlandığını belirlemiştir. Özsunar ve Azman (2020) genç işsizlik olgusuna çözüm önerileri sunmak amaçlı, AB ve Türkiye'deki genç işsizlik kavramını mercek altına aldığı çalışmalarında söz konusu işsizliğin toplumda yaratacağı sonuçları detaylı olarak incelenmiş, AB'nin bu alanda en iyi sonuçları elinde bulunduran üç üye ülkesi (Almanya, Avusturya ve Hollanda) ele alınarak, bu ülke ekonomilerine ait genç işsizlik politika uygulamaları değerlendirilmiştir. Türkiye'nin eğitim, dezavantajlı gruplar olarak ifade edilen kadınların istihdamı, bölgesel ve sektörel olarak gençlere yönelik özel planların yapılması gerekliliği sonucuna ulaşmıştır. Ndagijimana, Nzasingizimana ve Heshmati (2018), çalışmalarında talep, arz ve genel işgücü piyasası açısından Ruanda'da genç istihdamının belirleyicilerini analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Ruanda'da genç istihdamının cinsiyet, yaş, eğitim ve coğrafi konumdan etkilendiğini belirlemişlerdir. Durmuş (2020) çalışmasında, 2000-2018 yılları arasında Türkiye'de genç kadın işsizliğine dair incelemeler ve değerlendirmeler yapmıştır. Ekonomilerde genç kadınların işgücüne katılması ile bireysel güçlenme, toplumsal cinsiyet eşitliği, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabileceği fakat genç kadınların istihdam oranlarının diğer Türkiye ile birlikte diğer ekonomilerde de yeterli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Örneklem ve Veri Seti

Çalışmamızda gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde genç işsizliğin ekonomik belirleyicilerini ifade edebilmek amacıyla iki ülke grubu için ayrı ayrı 1996-2019 dönemini kapsayan ekonometrik uygulama yapılmıştır. Çalışmamızda kullanılan veriler Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Tablo 2'de çalışmada kullanılan değişkenlerin neler olduğunu ve değişkenlere ait tanımlamalar ifade edilmektedir.

Tablo 2. Veri Seti

<i>Değişkenler</i>	<i>Değişkenlerin Açıklanması</i>
<i>Bağımlı Değişken</i>	
Gençlerin toplam işsizliği (modellenen ILO tahmini-15-24 yaş arası toplam işgücünün yüzdesi)	Genç işsizlik, 15-24 yaş arası işsiz ancak iş bulabilen ve iş arayan işgücünün payını ifade eder.
<i>Bağımsız Değişkenler</i>	
Kişi başına GSYH büyümesi (yıllık %)	Sabit yerel para birimine dayalı kişi başına GSYH'nin yıllık yüzde büyüme oranı. Toplamlar, sabit 2010 ABD dolarına dayanılarak hesaplanmaktadır. Kişi başına düşen GSYH; gayri safi yurtiçi hasılabın yıl ortası nüfusa bölünmesi ile bulunur. Alıcı fiyatları üzerinden GSYH, ekonomideki tüm yerleşik üreticiler tarafından eklenen brüt değer artı ürünlerin değeri ve tüm ürün vergilerine dahil edilmeyen tüm sübvansiyonların toplamıdır. Doğal kaynakların bozulması ve tükenmesi veya üretilen varlıkların amortismanı için kesinti yapılmadan hesaplanmaktadır.
Ticaret (GSYH'nin yüzdesi)	Ticaret, gayri safi yurtiçi hasılabın payı olarak ölçülen mal ve hizmetlerin ihracat ve ithalatının toplamı ile bulunmaktadır.
Tüketici fiyat endeksi (2010 = 100)	Tüketici fiyat endeksi, senelik gibi belirli periyotlarla değiştirilebilen veya stabil hale getirilebilen bir mal ve hizmet sepeti edinmenin ortalama tüketiciye maliyetindeki değişiklikleri gösterir. Genellikle Laspeyres endeksi formülü kullanılır. Veriler dönem ortalamalarıdır.
Doğrudan yabancı yatırımlar, net girişler (GSYH'nin yüzdesi)	Doğrudan yabancı yatırım, yatırımcının ekonomisi dışında bir ekonomide faaliyet gösteren bir işletmede kalıcı bir yönetim payı (oy hisselerinin yüzde 10'u veya daha fazlası) elde etmek için yapılan net yatırım girişleridir. Ödemeler dengesinde ifade edildiği gibi kazançların yeniden yatırımı, diğer kısa vadeli sermaye ve uzun vadeli sermaye, öz sermayenin toplamıdır. Bu seri, raporlama ekonomisine yabancı yatırımcılardan gelen net girişleri (yeni yatırım girişleri daha az yatırım dışı bırakma) gösterir ve GSYH'ye bölünür.

Kaynak: World Bank, World Development Indicators

Analizde kullanılan veriler Dünya Bankası tarafından yapılan ülke kategorileri sınıflandırmasına bağlı olarak orta gelir grubuna ve yüksek gelir grubuna ait ülkeler olarak iki sınıfta incelenmiştir. Tablo 3'te analizde kullanılan ülkeler gösterilmektedir. Ülke örnekleri verilerin bulunabilirliği ölçüsünde sınıflandırılmıştır. Dünya Bankası sınıflandırmasında yer alan ülkelere ulaşılabilen 40 gelişmiş 55 gelişmekte olan ülke, analiz örneklemini oluşturmuştur.

Tablo 3. Ülke Örnekleme

<i>Yüksek Gelirli Ekonomiler (12.536 \$ veya daha fazlası)</i>		<i>Alt-Orta Gelir Ekonomileri (1.036\$ - 4.045\$ arası) ve Üst-Orta Gelir Ekonomileri (4.046 - 12.535 ABD Doları)</i>	
Avustralya	Kore	Arnavutluk	Ürdün
Avusturya	Letonya	Cezayir	Kazakistan
Belçika	Litvanya	Ermenistan	Kenya
Kanada	Malta	Azerbaycan	Kırgız Cumhuriyeti
Şili	Morityus	Bangladeş	Malezya
Hrvatistan	Hollanda	Belarus	Moritanya
Kıbrıs	Norveç	Benin	Meksika
Çek Cumhuriyeti	Polonya	Bolivya	Moldova
Danimarka	Portekiz	Botsvana	Moğolistan
Estonya	Romanya	Brezilya	Fas
Finlandiya	Suudi Arabistan	Bulgaristan	Nepal
Fransa	Singapur	Cabo Verde	Nijerya
Almanya	Slovak Cumhuriyeti	Kamerun	Kuzey Makedonya
Yunanistan	Slovenya	Çin	Pakistan
Hong Kong SAR, Çin	İspanya	Kolombiya	Paraguay
Macaristan	İsveç	Kosta Rika	Peru
İzlanda	İsviçre	Fildişi Sahili	Filipinler
İrlanda	Birleşik Krallık	Dominik Cumhuriyeti	Rusya Federasyonu
İsrail	Amerika Birleşik Devletleri	Ekvator	Senegal
		Mısır	Güney Afrika
		Esvatini	Sri Lanka
		Gabon	Tayland
		Guatemala	Tunus
İtalya	Uruguay	Gana	Türkiye
		Honduras	Ukrayna
		Hindistan	Vietnam
		Endonezya	Zambiya
		Jamaika	

Kaynak: World Bank, World Bank Country and Lending Groups,

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, Erişim Tarihi: 05.06.2021.

Mevcut 2021 mali dönemi için, düşük gelirli ekonomiler, Dünya Bankası Atlas yöntemi kullanılarak hesaplanan kişi başına GSMH'si 2019'da 1.035\$ veya daha az olan ekonomiler olarak tanımlanmaktadır. Alt orta gelirli ekonomiler, kişi başına GSMH' sı 1.036\$ ile 4.045\$ arasında olanlar olarak ifade edilmektedir. Üst orta gelirli ekonomiler, kişi başına GSMH'si 4.046\$ ile 12.535\$ arasında olanlar olarak; yüksek gelirli ekonomiler, kişi başına GSMH'si 12.536\$ veya daha çok olanlar olarak belirtilmektedir (World Bank).

Model

Bu çalışmada genç işsizliğin ekonomik belirleyicileri analiz edilmiştir. Bu çalışmada bağımsız değişkenler kişi başına GSYH, ticaret (GSYH'nın yüzdesi), tüketici fiyat endeksi (2010 = 100), doğrudan yabancı yatırım; bağımlı değişken ise genç işsizliktir. Analizde kullanılan model aşağıdaki şekildedir:

$$YOUTH_{it} = a_0 + a_1GDP_{it} + a_2TRD_{it} + a_3CPI_{it} + a_4FDI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Modelde; YOUTH işsizlik, gençlerin toplamını, GDP Kişi başına GSYH büyümesini, TRD Ticareti (GSYH'nın yüzdesi), CPI Tüketici fiyat endeksini (2010 = 100), FDI Doğrudan yabancı yatırım, net girişlerini göstermektedir. Ülkeler i ($i = 1, \dots, n$) ile, zaman periyodu t ($t = 1, \dots, T$) ile gösterilmektedir. ε hata terimini ve a_0 sabit terimi göstermektedir.

Analiz

Panel veri analizleri birkaç adımdan oluşmaktadır. Bu nedenle çalışmamızın analiz bölümünde öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi ve homojenlik testi uygulanacak, homojenlik testi ve yatay kesit bağımlılık testinden elde edilen bulgulara uygun birim kök testleri, eşbütünleşme analizi ve uzun dönem tahmin ediciler ile analiz edilecektir.

Gelişmiş Ülkelere İlişkin Analiz Bulguları

Gelişmiş ülkelerde değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Gelişmiş Ülkelerde Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler/İstatistikler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
YOUTH	960	18,055	9,315	4,21	58
GDP	960	2,318	3,251	-14,268	23,985
TRD	960	106,891	73,000	22,154	442,62
CPI	960	92,936	19,145	3,715	202,922
FDI	960	8,879	29,414	-40,414	449,082

Gelişmiş ülkelerde tanımlayıcı istatistiklerin gösterildiği Tablo 4, 960 gözlem sayısından oluşmaktadır. Tablo 4'de değişkenlere ilişkin ortalama, maksimum, minimum ve standart sapma değerleri ifade edilmektedir. Genç işsizlik ortalama değeri yaklaşık olarak 18,06, kişi başına GSYH ortalama değeri yaklaşık olarak 2,32, ticaret ortalama değeri 106,89, enflasyon ortalama değeri yaklaşık olarak 92,94, doğrudan yabancı yatırımların ortalama değeri yaklaşık olarak 8,88 olarak belirlenmiştir.

Herhangi bir test yapılmadan önce serilerin durağanlığının incelenmesi gerekir. Ancak, rakam uyum, birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik dikkate alınmalıdır. Kesitsel bağımlılık, Breusch ve Pagan (1980) Lagrange Çarpın İstatistikleri ve Pesaran (2004) test istatistikleri ile test edilmiştir. Ancak LM ve CD_{LM} test istatistikleri zaman genişliğinin ülke sayısından daha yüksek olduğu durumlarda kullanılırken ($T > N$), Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi ülke sayısının zaman genişliğinden daha yüksek olduğu ($N > T$) zamanlarda kullanılabilir (Özşahin ve Özşahin, 2020, s. 2439).

Tablo 5. Gelişmiş Ülkelerde Yatay-kesit Bağımlılığı ve Homojenite Testleri

<i>Regresyon Modeli:</i>		
$YOUTH_{it} = a_0 + a_1GDP_{it} + a_2TRD_{it} + a_3CPI_{it} + a_4FDI_{it} + \epsilon_{it}$	<i>İstatistik</i>	<i>p-değeri</i>
Cross-section dependency tests:		
<i>LM</i> (BP,1980)	1482,492	0,000***
<i>CD_{lm}</i> (Pesaran, 2004)	17,786	0,000***
<i>CD</i> (Pesaran, 2004)	-0,271	0,393
Homogeneity tests:		
$\tilde{\Delta}$	0,263	0,396
$\tilde{\Delta}_{adj}$	0,301	0,382

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Tablo 5'te homojenlik testi ve yatay kesit bağımlılık sonuçları gösterilmektedir. Bu çalışma kapsamındaki ülke sayısı incelenen zaman diliminden daha büyük olduğu için CD testi istatistiğini yorumlamak daha uygun olacaktır (N=40, T=24; N>T) (Pesaran, 2004). CD testi sonuçlarına göre P değeri 0,000'dan daha büyük olduğu için değişkenler arasında yatay kesit bağımlılık yoktur. Pesaran ve Yamagata (2008) değişkenler arasındaki heterojenliği belirlemek için iki test önermektedir. $\tilde{\Delta}$ Testi, ülke sayısı daha fazla olan panellerde daha anlamlı sonuçlar verirken, $\tilde{\Delta}_{adj}$ testi küçük panellerde daha anlamlı sonuçlar vermektedir. Tablo 5'de yer alan sonuçlara göre $\tilde{\Delta}$ test istatistiği incelendiğinde, delta testi sonuçları boş hipotezin kabul edildiğini ve panelin homojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgular örneklem grubunun yatay kesit bağımlılık içermediğini ve homojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumda çalışmamızda yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda daha etkili sonuçlar veren birinci nesil analiz yöntemleri ile analiz uygulanacaktır. Bu nedenle çalışmamızda Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) birim kök testleri kullanılmaktadır. Tablo 6 seviye ve birinci farkı alınmış seriler için birim kök testlerinin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6. Gelişmiş Ülkelerde Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Im, Pesaran ve Shin (2003)		Maddala ve Wu (1999)		Choi (2001)	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
YOUTH	-4,523*** (0,000)	-3,033*** (0,001)	131,146*** (0,000)	110,842** (0,012)	94,083 (0,134)	68,398 (0,819)
GDP	-13,736*** (0,000)	-11,044*** (0,000)	333,856*** (0,000)	262,073*** (0,000)	367,487*** (0,000)	424,061*** (0,000)
TRD	0,472 (0,681)	-1,665** (0,047)	66,128 (0,867)	107,635** (0,021)	62,738 (0,922)	90,782 (0,192)
CPI	4,284 (1,000)	3,268 (0,999)	80,915 (0,450)	73,143 (0,693)	89,120 (0,227)	44,130 (0,999)
FDI	-11,261 (0,000)	-11,584*** (0,000)	281,906*** (0,000)	278,901*** (0,000)	295,444*** (0,000)	274,577*** (0,000)
ΔYOUTH	-15,248*** (0,000)	-12,780*** (0,000)	377,492*** (0,000)	299,845*** (0,000)	400,527*** (0,000)	307,551*** (0,000)
ΔGDP	-27,294*** (0,000)	-22,981*** (0,000)	689,590*** (0,000)	530,585*** (0,000)	1986,02*** (0,000)	2985,87*** (0,000)
ΔTRD	-20,685*** (0,000)	-16,643*** (0,000)	506,015*** (0,000)	378,584*** (0,000)	696,546*** (0,000)	873,121*** (0,000)
ΔCPI	-10,054*** (0,000)	-9,409*** (0,000)	249,951*** (0,000)	225,448*** (0,000)	254,059*** (0,000)	204,411*** (0,000)
ΔFDI	-31,747*** (0,000)	-28,179*** (0,000)	802,982*** (0,000)	661,136*** (0,000)	1735,68*** (0,000)	2132,15*** (0,000)

Notlar: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır. Δ birinci fark değerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler probabilitelerini göstermektedir.

Tablo 6'ya göre, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım değişkeni Im , Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) birim kök testlerinin sonucunda hem sabit terim içeren hem de sabit trend içeren modelde düzey değerde durağandır. Ancak çalışmanın ekonometrik uygulama aşamasında kullanılacak diğer tüm değişkenlerin bazı birim kök testlerinde birim kök içerdiği ortaya konulmaktadır. Tüm değişkenler birinci farkları alındıktan sonra tekrar birim kök testlerine tabi tutulduğunda her bir serinin durağan hal aldığı belirlenmiştir. Bu belirlemenin ardından eşbütünleşme testi uygulanacaktır.

Genç işsizlik ile ekonomik belirleyicileri arasında uzun dönemli ilişkiyi araştırmak için Kao (1999) ve Maddala ve Wu (1999) tarafından önerilen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Kao(1999) eşbütünleşme testinin hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 7. Gelişmiş Ülkelerde Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Metot	Test İstatistiği	Probabilite
ADF	-6,677	0,000***
Residual Variance	8,069	
HAC Variance	11,676	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Tablo 7 Kao eşbütünleşme testi sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığına dair kurulan boş hipotez reddedilmiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğuna dair kurulan alternatif hipotez kabul edilmiştir. Yani değişkenlerin eşbütünleşik olduğu bulunmuştur. Maddala ve Wu (1999), Johansen (1988) eşbütünleşme testine dayalı olarak Johansen Fisher panel eşbütünleşme testini geliştirmiş, söz konusu eşbütünleşme testi değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi belirlemek için doğrulama kontrolü olarak kullanılmaktadır.

Tablo 8. Gelişmiş Ülkelerde Fisher Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	İz Testinden Oluşturulan Fisher İstatistiği	Probabilite	Maksimum Özdeğer Testinden Oluşturulan Fisher İstatistiği	Probabilite
$r=0$	807,2	0,000***	517,6	0,000***
$r\leq 1$	390,6	0,000***	267,7	0,000***
$r\leq 2$	190,0	0,000***	136,7	0,000***
$r\leq 3$	115,7	0,005***	90,94	0,189
$r\leq 4$	135,5	0,000***	135,5	0,000***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Tablo 8'de Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmiştir. Johansen Fisher eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında bir ilişki olmadığına dair kurulan boş hipotez reddedilmiştir. Dolayısıyla eşbütünleşmenin varlığını destekleyen alternatif hipotez kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlar hem Kao hem de Johansen Fisher eş bütünleşme testinden elde edilen sonuçların incelenmesi, 1. Denklemdaki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya çıkarmaktadır. Yani genç işsizlik ve belirleyicileri arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur.

Eşbütünleşme ilişkisi kurulduktan sonraki adım, uzun dönemli parametreleri tahmin etmektir. Panel eşbütünleşme parametrelerini tahmin etmek için panel OLS, panel dinamik OLS (DOLS) ve panel tamamen değiştirilmiş OLS (FMOLS) olmak üzere çeşitli yöntemler önerilmiştir. Pedroni (2000), çeşitli panel eşbütünleşme tahmin yöntemlerinin asimptotik özelliklerini "içeride" ve panelin "arasında" boyutları ve boyutlar arası panel FMOLS tahmincisinin nispeten küçük örneklerde bile iyi davrandığını göstermiştir (Erdem, Nazlıoğlu ve Erdem, 2010). T zaman periyotlarında gözlemlenen dengeli bir N birey paneli için homojen bir eşbütünleşme vektörünün Pedroni (2001) tarafından ifade edilen panel dinamik sıradan en küçük kare (DOLS) tahmin edicisi (Mark ve Sul, 2003) olan tahminci kullanılmıştır.

Tablo 9. Gelişmiş Ülkelerde DOLS ve FMOLS Tahmincisi Sonuçları

DOLS Tahmincisi				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Probabilite
GDP	-0,926***	0,170	-5,443	0,000
TRD	-0,006	0,026	-0,259	0,795
CPI	-0,056**	0,025	-2,190	0,029
FDI	0,017	0,021	0,842	0,399
$R^2=0,92$				
FMOLS Tahmincisi				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Probabilite
GDP	-0,536***	0,087	-6,124	0,000
TRD	0,002	0,014	0,193	0,847
CPI	-0,013	0,016	-0,810	0,418
FDI	0,027***	0,010	2,678	0,007
$R^2=0,67$				

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Modelde ele aldığımız kişi başına GSYH, ticaret, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırım katsayılarının negatif ve istatistiki açıdan anlamlı olması beklenmektedir (Günaydın ve Çetin, 2015). Gelişmiş ülkelerde DOLS tahmincisi sonuçlarına göre genç işsizlik ile kişi başına GSYH arasında uzun dönemli bir ilişki belirlenmiştir. Söz konusu ilişki negatif ve anlamlıdır. Genç işsizlik ile enflasyon arasındaki ilişki negatif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Phillips eğrisinin ifade ettiği enflasyon ve işsizliğin arasındaki ilişkiyi doğrular nitelikte negatif ilişki ortaya çıkmıştır. Ancak ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerindeki etkisi anlamsızdır. Ticaretin genç işsizlik üzerinde oluşturduğu etki negatif iken, doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerinde oluşturduğu etki pozitif olarak belirlenmiştir. Gelişmiş ülkelerde FMOLS tahmincisi sonuçlarına göre DOLS tahmincisine benzer şekilde ekonomik büyümenin genç işsizlik üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Ancak ticaret ve enflasyonun genç işsizlik üzerinde oluşturduğu etki anlamsızdır. FMOLS tahmincisine göre doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerinde oluşturduğu etki pozitif ve anlamlı olarak belirlenmiştir.

Çalışmamızda DOLS ve FMOLS tahmincisinin sonuçlarını kontrol etmek için sabit etki ve tesadüfi etki sonuçları ile birlikte hangi etki modelinin çalışmamız için uygun olduğunu belirlemek için ayrıca Hausman testi sonuçları da eklenmiştir. Tablo 10 gelişmiş ülkelerde sabit etki ve tesadüfi etki sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 10. Gelişmiş Ülkelerde Sabit Etki ve Tesadüfi Etki Modeli Sonuçları

Sabit Etkiler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Probabilite
GDP	-0,376***	0,060	-6,256	0,000
TRD	0,006	0,009	0,640	0,521
CPI	-0,013	0,010	-1,284	0,199
FDI	0,023***	0,006	3,355	0,000
C	19,312***	1,118	17,265	0,000
Tesadüfi Etkiler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Probabilite
GDP	-0,364***	0,060	-6,075	0,000
TRD	-0,003	0,008	-0,419	0,674
CPI	-0,009	0,010	-0,920	0,357
FDI	0,022***	0,006	3,219	0,001
C	19,969***	1,591	12,551	0,000
Hausman Testi Sonuçları				
		Ki-kare istatistik	Probabilite	
		7,301	0,120	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Çalışmamızda gelişmiş ülkelerde FMOLS ve DOLS tahmincisinin bulgularını doğrulamak için sabit etki ve tesadüfi etki modeli uygulanmıştır. Uygulanmış olduğumuz modelin hangisinin daha etkili sonuçlar verdiğini belirlemek için Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testinin sonucunda probabilitte değeri 0,000'dan büyük olduğu için tesadüfi etkiler modelinin daha uygun olduğu tespit edilmiştir. Tesadüfi etkiler sonuçlarına göre ekonomik büyüme genç işsizlik üzerinde negatif ve anlamlı olarak belirlenmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır. Tesadüfi etkilerin

sonuçları çalışmamızda uygulamış olduğumuz FMOLS tahmincisi ile tutarlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. GSYH değişkeninin genç işsizlik üzerindeki etkisinin negatif ve anlamlı olması teorik beklentiler ile uyumludur.

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin belirlenebilmesi için Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi uygulanmıştır. Tablo 11 gelişmiş ülkelerde Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 11. Gelişmiş Ülkelerde Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi Sonuçları

	W-Stat	Z-Bar Stat.	Prob.	KARAR
Kişi başına GSYH →Genç İşsizlik	3,878	3,933	8,377	Kişi başına GSYH ile genç işsizlik arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
Genç İşsizlik → Kişi Başına GSYH	5,191	7,137	9,496	
Ticaret→ Genç İşsizlik	4,052	4,358	1,309	Genç işsizlikten ticarete doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Genç İşsizlik →Ticaret	5,915	8,903	0,000***	
Enflasyon →Genç İşsizlik	6,007	9,128	0,000***	Enflasyondan genç işsizliğe tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Genç İşsizlik →Enflasyon	4,532	5,527	3,239	
Doğrudan Yabancı Yatırımlar →Genç İşsizlik	3,055	1,925	0,054*	Doğrudan yabancı yatırımlar ile genç işsizlik arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Genç İşsizlik →Doğrudan Yabancı Yatırımlar	3,363	2,676	0,007***	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır. Gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 11’de görüleceği üzere, %1 anlamlılık düzeyinde genç işsizlikten ticarete doğru, enflasyondan genç işsizliğe doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. %10 anlamlılık düzeyinde doğrudan yabancı yatırımlardan genç işsizliğe, %1 anlamlılık düzeyinde genç işsizlikten doğrudan yabancı yatırımlara doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yani değişkenler arasında çift yönlü nedensellik belirlenmiştir. Bu durumda nedensellik ilişkisinin olmadığını kabul eden boş hipotez reddedilmiş, nedensellik ilişkisi olduğunu kabul eden alternatif hipotez kabul edilmiştir. Kişi başına GSYH ile genç işsizlik arasında nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir. Bu durumda boş hipotez kabul edilmiştir.

Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Analiz Bulguları

Gelişmekte ülkelerde değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12. Gelişmekte Olan Ülkelerde Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler/İstatistikler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
YOUTH	1320	17,892	12,842	0,83	65,44
GDP	1320	2,849	3,722	-14,379	32,997
TRD	1320	75,821	33,511	15,635	220,406
CPI	1320	92,676	46,994	0,535	508,339
FDI	1320	3,558	4,538	-37,154	55,075

Tablo 12’de gelişmekte olan ülkelerde tanımlayıcı istatistikler ifade edilmekte ve 1320 gözlem sayısından oluşmaktadır. Tablo 12 gelişmekte olan ülkelerde değişkenlere ilişkin ortalama, maksimum, minimum ve standart sapma değerlerini göstermektedir. Genç işsizlik ortalama değeri yaklaşık olarak 17,89, kişi başına GSYH ortalama değeri yaklaşık olarak 2,85, ticaret ortalama değeri yaklaşık olarak 75,82, enflasyon ortalama değeri yaklaşık olarak 92,68, doğrudan yabancı yatırımların ortalama değeri yaklaşık olarak 3,56 olarak tespit edilmiştir.

Uygun test yönteminin belirlenmesi için yatay kesit bağımlılık ve homojenlik testi uygulanması gerekmektedir. Bu nedenle ilk başta bu testler uygulanmıştır.

Tablo 13. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yatay-kesit Bağımlılığı ve Homojenite Testleri

<i>Regresyon Modeli:</i>		
$YOUTH_{it} = a_0 + a_1GDP_{it} + a_2TRD_{it} + a_3CPI_{it} + a_4FDI_{it} + \epsilon_{it}$	<i>İstatistik</i>	<i>p-değeri</i>
Cross-section dependency tests:		
LM (BP,1980)	1644,484	0,002***
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	2,926	0,002***
CD (Pesaran, 2004)	0,581	0,281
Homogeneity tests:		
$\tilde{\Delta}$	8,654	0,000***
$\tilde{\Delta}_{adj}$	9,927	0,000***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Tablo 13’de homojenlik ve yatay kesit bağımlılık testi sonuçları ifade edilmektedir. Bu çalışma kapsamındaki ülke sayısı incelenen zaman diliminden daha büyük olduğu için CD testi istatistiğini yorumlamak daha uygun olacaktır (N=55, T=24; N>T) (Pesaran, 2004). Buna göre, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılık olmadığına dair kurulan sıfır hipotez kabul edilmiştir, olasılık değeri(probabilite) 0,00’dan daha büyük olduğu için değişkenler arasında yatay kesit bağımlılık yoktur. Tablo 12’de yer alan sonuçlara göre $\tilde{\Delta}$ test istatistiği incelendiğinde, delta testi sonuçları boş hipotezin red edildiğini ve panelin heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgular örneklem grubunun yatay kesit bağımlılık içermediğini ve heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumda çalışmamızda yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda daha etkili sonuçlar veren birinci nesil analiz yöntemleri ile analiz uygulanacaktır. Bu nedenle çalışmamızda heterojenlik varsayımını kabul eden Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) birim kök testleri kullanılmaktadır. Tablo 14 seviye ve birinci farkı alınmış seriler için birim kök testlerinin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 14. Gelişmekte Olan Ülkelerde Birim Kök Testi Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>Im, Pesaran ve Shin (2003)</i>		<i>Maddala ve Wu (1999)</i>		<i>Choi (2001)</i>	
	<i>Sabit</i>	<i>Sabit ve Trend</i>	<i>Sabit</i>	<i>Sabit ve Trend</i>	<i>Sabit</i>	<i>Sabit ve Trend</i>
YOUTH	-2,188** (0,014)	-1,529* (0,063)	162,879*** (0,000)	157,932*** (0,001)	152,087*** (0,004)	121,162 (0,219)
GDP	-15,342*** (0,000)	-12,292*** (0,000)	535,847*** (0,000)	357,776*** (0,000)	460,706*** (0,000)	612,434*** (0,000)
TRD	-1,488* (0,068)	-2,754*** (0,002)	135,528** (0,049)	163,526*** (0,000)	126,564 (0,133)	141,490** (0,023)
CPI	18,701 (1,000)	5,4914 (1,000)	27,909 (1,000)	92,699 (0,882)	36,128 (1,000)	126,798 (0,130)
FDI	-10,521*** (0,000)	-9,486*** (0,000)	315,087*** (0,000)	281,670*** (0,000)	363,303*** (0,000)	435,846*** (0,000)
$\Delta YOUTH$	-22,384*** (0,000)	-20,635*** (0,000)	768,500*** (0,000)	779,985*** (0,000)	740,787*** (0,000)	836,107*** (0,000)
ΔGDP	-38,994*** (0,000)	-33,727*** (0,000)	1188,33*** (0,000)	1049,11*** (0,000)	3039,25*** (0,000)	4303,96*** (0,000)
ΔTRD	-25,546*** (0,000)	-22,551*** (0,000)	744,332*** (0,000)	602,443*** (0,000)	866,921*** (0,000)	986,567*** (0,000)
ΔCPI	-14,135*** (0,000)	-12,460*** (0,000)	480,622*** (0,000)	374,693*** (0,000)	471,393*** (0,000)	510,897*** (0,000)
ΔFDI	-34,369*** (0,000)	-29,320*** (0,000)	1012,92*** (0,000)	811,828*** (0,000)	2204,76*** (0,000)	3699,35*** (0,000)

Notlar: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır. Δ birinci fark değerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler probabiliteler değerlerini göstermektedir.

Tablo 14, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım değişkeni Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) birim kök testlerinin sonucunda hem sabit terim içeren hem de sabit trend içeren modelde düzey değerinde durağandır. Ticaret değişkeni Im, Pesaran ve Shin (2003) ve Maddala ve Wu (1999) birim kök testlerine göre düzey değerinde durağandır. Diğer tüm değişkenler birinci

farkları alındıktan sonra birim kök testi uygulanmış, her bir serinin durağan hal aldığı belirlenmiştir. Bu belirlemenin ardından eşbütünleşme testi uygulanacaktır.

Genç işsizlik ile ekonomik belirleyicileri arasında uzun dönemli ilişkiyi araştırmak için Kao (1999) ve Maddala ve Wu (1999) tarafından önerilen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Tablo 15'de Kao eşbütünleşme testinin sonuçları ifade edilmektedir.

Tablo 15. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Metot	Test İstatistiği	Probabilite
ADF	-1,643	0,0501*
Residual Variance	4,237	
HAC Variance	4,778	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Tablo 15'de gösterilen sonuçlara göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Yani değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığına dair kurulan boş hipotez reddedilmiş, eş bütünleşme vardır şeklinde kurulan alternatif hipotez kabul edilmiştir. Tablo 16'da eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi için yapılan bir diğer eşbütünleşme testi olan Fisher Eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 16. Gelişmekte Olan Ülkelerde Fisher Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	İz Testinden Oluşturulan Fisher İstatistiği	Probabilite	Maksimum Özdeğer Testinden Oluşturulan Fisher İstatistiği	Probabilite
$r=0$	1146,	0,000***	699,8	0,000***
$r\leq 1$	580,1	0,000***	384,4	0,000***
$r\leq 2$	283,2	0,000***	202,7	0,000***
$r\leq 3$	174,1	0,000***	145,4	0,013**
$r\leq 4$	172,5	0,000***	172,5	0,000***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi sonucunda, iki değişken arasında eş bütünleşme ilişkisi belirlenmiştir. Yani Kao eşbütünleşme testinde bulunan sonuçlar doğrulanmıştır. Elde edilen sonuçlar hem Kao hem de Johansen Fisher eş bütünleşme testinden elde edilen sonuçların incelenmesi, birinci denklemdaki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğunu ortaya çıkarmıştır. Uzun dönemli katsayıların tahmini için Panel Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS) ve Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS) uygulanmıştır. Tablo 17'de gelişmekte olan ülkelerde DOLS ve FMOLS tahmincisi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 17. Gelişmekte Olan Ülkelerde DOLS ve FMOLS Tahmincisi Sonuçları

DOLS Tahmincisi				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Probability
GDP	-0,147	0,115	-1,278	0,201
TRD	0,001	0,019	0,071	0,942
CPI	-0,001	0,006	-0,193	0,846
FDI	0,092	0,095	0,963	0,335
$R^2=0,975$				
FMOLS Tahmincisi				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Probability
GDP	-0,195***	0,052	-3,716	0,000
TRD	-0,004	0,012	-0,328	0,742
CPI	-0,005	0,003	-1,377	0,168
FDI	0,006	0,047	0,142	0,886
$R^2=0,912$				

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde DOLS tahmincisi sonuçlarına göre kişi başına GSYH ve enflasyonun katsayı işaretleri negatif iken anlamsız olarak belirlenmiştir. Ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların katsayı işaretlerinin yönü pozitif ancak anlamsızdır.

Gelişmekte olan ülkelerde FMOLS tahmincisi sonuçlarına göre kişi başına GSYH'nın genç işsizlik üzerindeki etkisi negatif ve anlamlıdır. Ticaret ve enflasyonun genç işsizlik üzerindeki etkisi negatif ve

anlamsız, doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerindeki etkisi pozitif ve anlamsız olarak bulunmuştur.

Çalışmamızda DOLS ve FMOLS tahmincisinin sonuçlarının sağlamlığı için sabit ve tesadüfi etki bulguları eklenmiştir. Tablo 18 gelişmekte olan ülkelerde sabit etki ve tesadüfi etki sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 18. Gelişmekte olan Ülkelerde Sabit Etki ve Tesadüfi Etki Modeli Sonuçları

Sabit Etkiler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Probabilite
GDP	-0,140***	0,034	-4,071	0,000
TRD	-0,004	0,008	-0,534	0,593
CPI	-0,007***	0,002	-2,967	0,003
FDI	-0,012	0,031	-0,390	0,696
C	19,333***	0,668	28,930	0,000
Tesadüfi Etkiler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Probabilite
GDP	-0,141***	0,034	-4,123	0,000
TRD	-0,002	0,008	-0,363	0,716
CPI	-0,007***	0,002	-2,961	0,003
FDI	-0,011	0,031	-0,383	0,701
C	19,228***	1,796	10,702	0,000
Hausman Testi Sonuçları				
		Ki-kare istatistik		Probabilite
		3,131		0,536

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise Hausman testinin sonucunda probabilitate değeri 0,000'dan daha büyük sonuç verdiği için tesadüfi etkiler modelinin daha uygun olduğu tespit edilmiştir. Tesadüfi etkiler sonuçlarına göre ekonomik büyüme ve enflasyon değişkeninin genç işsizlik üzerinde negatif ve anlamlı olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerindeki etkisi negatif ve anlamsız olarak bulunmuştur. Tesadüfi etkilerin sonucunda ekonomik büyümenin genç işsizlik üzerindeki negatif etkisi çalışmamızda uygulamış olduğumuz FMOLS tahmincisi ile tutarlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Tüm değişkenlerin genç işsizlik üzerinde oluşturduğu negatif etki beklentiler ile uyumludur. Ancak gelişmekte olan ülkeler için ticaret ve doğrudan yabancı yatırım değişkeninin genç işsizlik üzerindeki etkisi anlamsız olarak ortaya çıkmıştır.

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin belirlenebilmesi için Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi uygulanmıştır. Tablo 19'da gelişmekte olan ülkelerde Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 19: Gelişmekte Ülkelerde Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi Sonuçları

	W-Stat	Z-Bar Stat.	Prob.	KARAR
Kişi başına GSYH → Genç İşsizlik	3,427	3,320	0,000***	Kişi başına GSYH ile genç işsizlik arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Genç İşsizlik → Kişi Başına GSYH	3,129	2,467	0,013**	
Ticaret → Genç İşsizlik	4,728	7,044	1,861	Genç işsizlikten ticarete doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Genç İşsizlik → Ticaret	3,421	3,304	0,001***	
Enflasyon → Genç İşsizlik	5,829	10,195	0,000***	Enflasyondan genç işsizliğe tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Genç İşsizlik → Enflasyon	4,112	5,280	1,287	
Doğrudan Yabancı Yatırımlar → Genç İşsizlik	2,610	0,983	0,325	Genç işsizlikten doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi vardır.
Genç İşsizlik → Doğrudan Yabancı Yatırımlar	3,451	3,391	0,000***	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı açıklamaktadır. Gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 19'da görüleceği üzere, %1 anlamlılık düzeyinde genç işsizlikten ticarete ve doğrudan yabancı yatırımlara doğru, enflasyondan genç işsizliğe doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. %1 anlamlılık düzeyinde kişi başına GSYH'dan genç işsizliğe, %5 anlamlılık düzeyinde genç işsizlikten kişi başına GSYH'ya doğru nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Yani değişkenler arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Bu durumda, nedensellik ilişkisi olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Dünyanın gelişmiş ya da gelişmekte olarak nitelendirilen hemen hemen bütün ülkelerinde, genç nüfusun karşılaştığı işsizlik sorunu ekonomilerde ciddi bir kırılganlık yaratmaktadır. Genç nüfusun işsiz kalması, sanayinin ihtiyaç duyduğu ara eleman ve niteliksiz eleman açığına neden olmakta, bu eksiklik kalifiye elemanın yetişmesi konusunda da sorunlara yol açmaktadır. İşgücü ve ekonomilerde üretim açısından ortaya çıkan söz konusu sorunlar, sosyal açıdan pek çok probleme de zemin oluşturmaktadır. Gençlerin yüzleştiği en başta ekonomik, sonrasında eğitsel ve sosyal sorunlar, gelecekte toplumu inşa edecek olan bu kitlenin travmatik süreçlerden geçtiğini göstermektedir. Sözü edilen ekonomik ve sosyal etkilerden dolayı, bu çalışmada genç işsizlik konusu üzerine odaklanılmaktadır.

Çalışmamız farklı panel veri analizi yöntemleri ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hangi değişkenin hangi ülke grubunda nasıl etkileri olduğu belirlenmesi nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda 40 gelişmiş, 55 gelişmekte olan ülke için toplam 95 ülkede 1996-2019 dönemine ait veriler panel veri analizi yöntemleri ile sınanmıştır. Çalışmada ilk olarak her iki ülke grubu için ayrı ayrı yatay kesit bağımlılık ve homojenlik testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar ışığında uygun birim kök testleri seçilmiştir. Değişkenlere ait birim kök testi sınavından sonra Kao ve Johansen Fisher eşbütünleşme testi yapılmıştır. FMOLS ve DOLS tahminicileri ile katsayılar belirlenmiştir. Ayrıca Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testi ile nedensellik ilişkileri ortaya konulmuştur.

Çalışmanın sonucunda gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde genç işsizlik ve genç işsizliğin ekonomik belirleyicileri arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Gelişmiş ülkelerde genç işsizlikte meydana gelen bir birim artış kişi başına düşen GSYH' da DOLS tahmincisine göre 0.926174 (FMOLS tahmincisine göre 0.536624) azalışa neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde genç işsizlikte meydana gelen bir birimlik artış DOLS tahmincisine göre enflasyonda 0.056774 azalışa sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde FMOLS tahmincisi sonuçlarına göre DOLS tahmincisine benzer şekilde ekonomik büyümenin genç işsizlik üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak, ancak ticaret ve enflasyonun genç işsizlik üzerinde oluşturduğu etkinin anlamsız olduğu tespit edilmiştir. FMOLS tahmincisine göre doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerinde oluşturduğu etki pozitif ve anlamlı olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda FMOLS ve DOLS tahmincilerinden elde ettiğimiz sonuçları doğrulamak için tesadüfi etkiler modeli bulguları da eklenmiştir. Tesadüfi etkiler sonucundan elde ettiğimiz bulgular ekonomik büyümenin genç işsizlik üzerinde oluşturduğu etkinin negatif ve anlamlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır. Tesadüfi etkilerin sonuçları çalışmamızda uygulanmış olduğumuz FMOLS tahmincisi ile tutarlı olmakla beraber GSYH değişkeninin genç işsizlik üzerindeki etkisinin negatif ve anlamlı olması teorik beklentiler ile uyumlu sonuçlar ortaya koymuştur. Gelişmiş ülkelerde nedensellik testi sonuçlarına göre ise genç işsizlikten ticarete doğru, enflasyondan genç işsizliğe doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlardan genç işsizliğe, genç işsizlikten doğrudan yabancı yatırımlara doğru çift taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kişi başına GSYH ile genç işsizlik arasında nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise FMOLS tahmincisi sonuçlarına göre genç işsizlikte meydana gelen bir birimlik artış kişi başına düşen GSYH' da 0.195580 azalışa neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde DOLS tahmincisi sonuçlarına göre kişi başına GSYH, enflasyon, ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerindeki etkisi anlamsız olarak tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde FMOLS tahmincisi sonuçlarına göre kişi başına GSYH' nın genç işsizlik üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak; ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve enflasyonun genç işsizlik üzerindeki etkisi anlamsız olarak bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkeler için uyguladığımız tesadüfi etkiler sonuçları değerlendirildiğinde ekonomik büyüme ve enflasyon değişkeninin genç işsizlik üzerinde negatif ve anlamlı etki oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerindeki etkisi negatif ve anlamsız olarak belirlenmiştir. Tüm değişkenlerin genç işsizlik üzerinde ortaya çıkardığı negatif etki beklentiler ile uyumlu bir davranış sergilemiştir. Ancak gelişmekte olan ülkeler için ticaret ve doğrudan yabancı yatırım değişkeninin genç işsizlik üzerindeki etkisi anlamsız olarak ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde nedensellik testi sonuçlarına göre ise %1 anlamlılık düzeyinde genç işsizlikten ticarete ve doğrudan yabancı yatırımlara doğru, enflasyondan genç işsizliğe doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi; kişi başına GSYH'den genç işsizliğe, genç işsizlikten kişi başına GSYH'ye doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere elde ettiğimiz büyümenin genç işsizlik üzerindeki negatif etkisi Pastore ve Giuliani'nin (2015) çalışmasını desteklemektedir. Gelişmekte olan ülkelere elde

ettiğimiz bulgular Günaydın ve Çetin (2015)'in çalışmasını destekler nitelikte ortaya çıkmıştır. Güney ve Cin (2020), 1991-2016 dönemi için Türkiye ve Avrupa Birliği'nde genç işsizliğin belirleyicilerini panel veri analizi yöntemleriyle test etmiştir. Gayrisafi yurtiçi hâsıla, enflasyon, finansal kriz ve doğrudan yabancı yatırım değişkenleri ile yaptıkları analiz sonucunda ekonomik büyüme, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımların genç işsizliği negatif etkilediğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla gelişmekte olan ekonomiler için elde ettiğimiz bulgular Güney ve Cin'in (2020) çalışmasını desteklemektedir.

Elde ettiğimiz bulgular neticesinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin genç işsizliğin önemli bir belirleyicisi olduğu ifade edilebilir. Her iki ülke grubunda da genç işsizliği büyümenin engelleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak gelişmiş ülkelerde, artan genç işsizlik düzeylerinin kişi başına düşen GSYH üzerinde daha güçlü negatif bir etkisinin olduğu açıkça görülmektedir. Çalışmadan elde ettiğimiz bulgu ekonomik büyümenin genç işsizliği azalttığı yönünde olmuştur. Bu doğrultuda politika yapıcılar genç işsizliği azaltıcı politikalar uygulamak suretiyle ekonomik büyümeye katkı sağlama imkânı bulacaklardır. Ekonomik büyümeyi hızlandıran ve kalkınmanın önündeki engelleri kaldıran politikalar da genç işsizliği azaltacaktır. Gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların genç işsizlik üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğunu göstermektedir. Yani gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların ortaya çıkarmış olduğu istihdam avantajından analize konu olan ilgili dönem için faydalanılmadığı görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar arttıkça genç işsizlik de artmaktadır. Bu durum gelişmiş ülkelerde yabancı yatırımların istihdamı özendirerek ve üretimi artıracak sahalara yönlendirilmediğini göstermektedir. Yabancı yatırımlar, kısa vadeli ve sıcak para şeklinde ekonomilere girmektedir. Politika yapıcılar, yabancı yatırımların üretken sahalara yönlenmesini sağlamalı, fabrika alanları için arsa teşviki, vergi indirim ya da muafiyeti gibi imkânlarla üretim yapmayı cazip hale getirmelidir.

Gelişmekte olan ülkelerde, değişkenlerin genç işsizlik üzerinde negatif etki oluşturduğu görülmektedir. Elde ettiğimiz bu sonuçlar teorik beklentiler ile uyumlu olarak ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon azaldıkça genç işsizliğin azalacağı görülmektedir. Bu doğrultuda politika yapıcılar enflasyonu azaltacak politika tedbirleri almalıdır. Enflasyonun düşürülmesi için politika yapıcılar faiz oranlarını enflasyon seviyesinin üzerine çıkarmalıdır. Bununla birlikte enflasyonun düşürülmesi ve dolayısıyla genç işsizliğin azalması için piyasadaki para arzını düşürmelidir. Gelişmekte olan ülkelerde tesadüfi etkiler modeline göre ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlarının etkisi anlamsız olmak ile birlikte negatiftir. Dış ticarete ortaya çıkan olumlu gelişmeler yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla işsizlik seviyesi azalacaktır. Politika yapıcılar ihracat teşvikleri ve ihracata yönelik devlet yardımları sağlanmalıdır. Diğer taraftan ise doğrudan yabancı yatırımları artırıcı politikalarda genç işsizliğin azalmasını da sağlayacaktır.

Ekonomik anlamda diğer değişkenler ile ilişki bulunamaması farklı ülke grupları ve zaman aralıkları ile farklılık gösterebilir. İleride yapılacak çalışmalarda genç işsizlik ve genç işsizliğin ekonomik belirleyicileri arasında uzun dönemli ilişki farklı ülke grupları için analiz edilebilir. Ülke sayısının azaltılması ya da artırılması veya zaman aralığının genişletilmesi ya da daraltılması ile farklı sonuçlar bulunması mümkündür. Bununla birlikte farklı analiz uygulamaları farklı sonuçların bulunmasını sağlayacaktır.

Kişi başına düşen gelir ve genç işsizlik verilerinin ekonometrik metotlarla analiz edilmesinin temel nedeni, farklı ülke gruplarında ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirleyerek, ekonomi politikaları geliştirmektir. Politika yapıcılar, genç işsizlik ile ölçülebilir bir refah göstergesi olan kişi başı gelir arasındaki ilişki dinamiklerinden yola çıkarak, genç işsizlik ile mücadelenin önemini kavrayabilecektir. Bu sayede mevcut politikaların da eksik yönleri ortaya çıkabilecektir.

Etik Beyan

"Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Genç İşsizliğin Ekonomik Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Akhtar, S. ve Shahnaz, L. (2006). Understanding the youth unemployment conundrum in Pakistan: A macro-micro analysis. *Indian Journal of Labour Economics*, 49(2), 233-248.
- Alawad, A. S., Kreishan, F. ve Selim, M. (2020). Determinants of youth unemployment: evidence from Jordan. *International Journal of Economics and Business Administration*, 8(4), 152-165.

- Anyanwu, J. C. (2013). Characteristics and macroeconomic determinants of youth employment in Africa. *African Development Review*, 25(2), 107-129.
- Balcı İzgi, B. ve Konu, A. (2019). Genç işsizliğini belirleyen unsurlar: BRICS ülkeleri İle Türkiye panel ARDL uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (1), 95-112, Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deusosbil/issue/43017/430544>.
- Bell, D., ve Blanchflower, D. (2010). *Youth unemployment: déjà vu?* IZA DP No:4706, Retrieved from <https://docs.iza.org/dp4705.pdf>.
- Batu, M. M. (2016). Determinants of youth unemployment in urban areas of Ethiopia. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 6(5), 343-350.
- Bayrak, R. ve Tatlı, H. (2018). The determinants of youth unemployment: A panel data analysis of OECD countries, *The European Journal of Comparative Economics*, 15(2), 231-248.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics, *Review of Econometric Studies*, 47(1), 239-253.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 45-65.
- Caporale, G. M. ve Gil-Alana, L. (2014). Youth unemployment in europe: persistence and macroeconomic determinants, *Cesifo Working Paper*, 4696(4), 1-19.
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data, *Journal of International Money and Finance*, 20, 249-272.
- Dietrich, H. ve Möller, J. (2015). Youth unemployment in Europe—business cycle and institutional effects. *International Economics and Economic Policy*, 13(1), 5-25.
- Dumitrescu, E. ve Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29 (2012), 1450–1460.
- Ekiz, F. M. ve Örk Özel, S. (2020). Genç işsizliğini belirleyen unsurlar: Türkiye örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 1022-1045.
- Erdem, E., Nazlıoğlu S. ve Erdem C. (2010). Exchange rate uncertainty and agricultural trade: panel cointegration analysis for Turkey. *Agricultural Economics, International Association of Agricultural Economists*, 41(6), 537-543.
- Günaydın, D. ve Çetin, M. (2015). Genç İşsizliğin Temel Makroekonomik Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 17-34.
- Gündoğan, N. (1999). Genç işsizliği ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde uygulanan genç istihdam politikaları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54(1), 63-79.
- Güney, K. ve Cin, M. F. (2020). Avrupa Birliği ve Türkiye’de genç işsizliğinin belirleyicileri: Panel veri analizi. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 232-252.
- ILO - International Labour Organization Resolution concerning statistics of the economically active population, employment, unemployment and underemployment, adopted by the Thirteenth International Conference of Labour Statisticians. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087481.pdf.
- ILO (2022). *World Employment and Social Outlook Trends 2022*, ILO, First Published, Geneva.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53–74.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231–254.
- Kabaklarlı, E. ve Gür, M. (2011). Türkiye’de Genç işsizlik sorunu ve ekonomik belirleyicilerinin uzun dönem eş-bütünlük analizi, 14. *Uluslararası İktisat Öğrencileri Kongresi*, Erişim adresi: https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/7371/Turkiye_de_Genc_Issizlik_Sorunu_ve_Ekono.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44.
- Kreishan, F. M. (2011). Economic growth and unemployment: An empirical analysis. *Journal of Social Sciences*, 7(2), 228-231.
- Maddala, G. S. ve Wu, S. (1999.) A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics, special issue*, 631-652.
- Mark, N. C. ve Sul, D. (2003). Cointegration vector estimation by panel DOLS and long-run money demand. *Oxford Bulletin Of Economics and Statistics*, 65(5), 655-680.
- Mete, E. (2021). Youth unemployment in the context of economic globalization and labour freedom: Dynamic panel data analysis. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(3), 1012-1020.
- Mkombe, D., Tufa, A. H., Alene, A. D., Manda, J., Feleke, S., Abdoulaye, T. ve Manyong, V. (2020). The effects of foreign direct investment on youth unemployment in the Southern African Development Community. *Development Southern Africa*, DOI: 10.1080/0376835X.2020.1796598.
- Msigwa, R. ve Kipesha, E. F. (2013). Determinants of youth unemployment in developing countries: Evidences from Tanzania. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(14), 67-77.
- Ndagijimana, J., Nzasingizimana, T. ve Heshmati, A. (2018). An analysis of the determinants of youth employment in Rwanda. *East Africa Research Papers in Economics and Finance* EARP-EF No. 2018:33.

- Özşahin, M. C. ve Özşahin, ř. (2020). The nexus between political risks and foreign direct investment: An empirical analysis for north African countries. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2431-2447.
- Pastore, F. ve Giuliani, L. (2015). *The determinants of youth unemployment. A panel data analysis*. Retrieved from http://www.ub.edu/aqr/arxiu/Paper_Pastore-Giuliani.pdf.
- Pedroni, P. (2000). Fully-modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- Pedroni, P. (2001). Purchasing power parity tests in cointegrated panels. *Review of Economics and Statistics*, 83, 727-731.
- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration, asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, 20, 575-625.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *CESifo Working Paper Series*, 1229.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 14, 50-93
- Sam, S. O. (2015). *Modelling economic determinants of youth unemployment in Kenya* (Yüksek Lisans Tezi), University of Nairobi, Kenya.
- Sertkaya, Y. ve Okur, A. (2016). Türkiye’de genç işsizliğinin belirleyicilerine yönelik ekonometrik bir analiz. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 155-168.
- TÜİK - Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>.
- World Bank, World Bank Country and Lending Groups. Retrieved from <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>.
- World Bank, *World Development Indicators*. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

EXTENDED ABSTRACT

The human, throughout his life, he progresses in life by going through periods with distinct differences such as infancy, childhood, youth, middle age and old age. Although the productivity of each period varies from person to person, the youth period stands out as the period when human productivity is highest. Due to human-specific differences, it is seen that the issue of employment is analyzed in the literature by subjecting it to gender-based, age-based or educational level-based distinctions. For this reason, the issue of youth unemployment has an importance that cannot be ignored.

Undoubtedly, one of the biggest problems of the country's economies, regardless of whether they are developed or developing, is unemployment. In the current economic conjuncture, the young population is indisputably more confronted with the problem of unemployment. The concept of "unemployed" at the 13th International Labor Organization (ILO) Conference held in Genoa in 1982; 'persons over a certain age who are not able to obtain wages for a job or their own work in a certain period; have the desire and ability to work in an employer or self-employed business; defined as “a person who is actively looking for a job but cannot find a job”.

The unemployment problem faced by the young population in almost all developed or developing countries of the world creates a serious fragility in the economies. Unemployment of the young population causes a shortage of intermediate and unqualified personnel needed by the industry, and this deficiency also causes problems in the training of qualified personnel. The aforementioned problems, which arise in terms of production in the labor force and economies, also lay the groundwork for many social problems. The economic, then educational and social problems faced by the youth show that this mass, who will build the society in the future, has gone through traumatic processes. Due to the economic and social effects mentioned, this study focuses on youth unemployment.

The concept of unemployment emerges as a concept that brings many economic problems both in our country and in the world. The problem of youth unemployment is a problem that has both social costs and economic repercussions. Therefore, in this study, it is aimed to investigate the economic determinants of youth unemployment. Economic determinants of youth unemployment include economic growth, inflation, foreign direct investment and trade openness. Considering these variables, an econometric model was created.

Data for the period 1996-2019 in a total of 95 countries for 40 developed and 55 developing countries were tested with panel data analysis methods. In the study, firstly, cross-section dependency and homogeneity tests were applied for both country groups separately. In the light of the results obtained, appropriate unit root tests were selected. After the unit root test of the variables, Kao and Johansen Fisher cointegration test was performed. Coefficients were determined with FMOLS and DOLS estimators. In addition, causality relationships were revealed with the Dumitrescu and Hurlin causality test.

As a result of the study, a cointegration relationship was found between youth unemployment and the economic determinants of youth unemployment in developed and developing countries. A unit increase in youth unemployment in developed countries causes a decrease in GDP per capita of 0.926174 according to the DOLS estimator (0.536624 according to the FMOLS estimator). According to the DOLS estimator, a one-unit increase in youth unemployment in developed countries causes a decrease of 0.056774 in inflation. According to the results of the causality test in developed countries, an unidirectional causality relationship was determined from youth unemployment to trade and from inflation to youth unemployment.

A bidirectional causality relationship has been determined from foreign direct investments to youth unemployment, from youth unemployment to foreign direct investments. A causal relationship between GDP per capita and youth unemployment could not be determined. According to the FMOLS estimator results in developed countries, similar to the DOLS estimator, the effect of economic growth on youth unemployment is negative and significant, but the effect of trade and inflation on youth unemployment is insignificant. In a way that FMOLS estimator, the effect of foreign direct investments on youth unemployment was determined as positive and significant.

In developing countries, according to the FMOLS estimator results, a one-unit increase in youth unemployment causes a decrease of 0.195580 in GDP per capita. According to the DOLS estimator results in developing countries, the effects of GDP per capita, inflation, trade and foreign direct investments on youth unemployment were found to be insignificant. According to FMOLS estimator results in developing countries, the effect of GDP per capita on youth unemployment is negative and significant; The effects of trade, inflation and foreign direct investments on youth unemployment were found to be insignificant. According to the results of the causality test in developing countries, there is an unidirectional causality relationship from youth unemployment to trade and foreign direct investments, from inflation to youth unemployment; A causal relationship has been determined from GDP per capita to youth unemployment, from youth unemployment to GDP per capita.

As a result of our findings, it can be stated that economic growth is an important determinant of youth unemployment. Our finding from the study is that economic growth reduces youth unemployment. In this direction, policy makers should implement policies to reduce youth unemployment. Policies that accelerate economic growth and remove barriers to development will reduce youth unemployment.

The main reason for analyzing per capita income and youth unemployment data with econometric methods is to develop economic policies by determining the direction and strength of the relationship in different country groups. Policy makers will be able to grasp the importance of tackling youth unemployment depend on the dynamics of the relationship between per capita GDP and youth unemployment, which is a measurable welfare indicator. In this way, the shortcomings of existing policies will also be revealed.

Kriter Ağırlıklandırma Yöntemlerinin ÇKKV Sonuçları Üzerindeki Etkisine Yönelik Gerçek Bir Hayat Uygulaması

Nazlı ERSOY¹

Öz

Bu çalışmada objektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden Entropy, Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC), Eşit ağırlık, MMethod based on the Removal Effects of Criteria (MERECE), Standart sapma ve Integrated Data Oriented Weighting System (IDDWS) yaklaşımları kullanılarak, bahsi geçen altı farklı tekniğin Simple Additive Weighting (SAW) Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntem sonuçları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Gerçek bir hayat uygulamasının ele alındığı bu çalışmada, Zorlu Enerji firmasının 2016-2020 dönem aralığı finansal performansının çalışmada önerilen model yardımıyla ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonunda, Entropy, CRITIC, MERECE, Eşit ağırlık, Standart Sapma, IDDWS temelinde SAW yöntemiyle elde edilen sıralama sonuçlarının birbiriyle aynı olduğu tespit edilmiştir. Veri setine yeni alternatifler eklenerek elde edilen sonuçlara göre ise kriter ağırlıklarının sıralama sonuçları üzerinde farklı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bilindiği kadarıyla çalışmada kullanılan teknikler daha önce bir arada kullanılmamıştır. Bu açıdan çalışmanın literatürdeki boşluğu dolduracağı ve literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: ÇKKV, Objektif Ağırlık, Finansal Performans Analizi, Karşılaştırmalı Analiz, SAW

A Real-Life Application of the Effect of Criterion Weighting Methods on MCDM Results

Abstract

This study aimed to examine the effects of six different techniques on simple additive weighting (SAW) Multiple Criteria Decision Making (MCDM) method results by using Entropy, Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC), Equal weight, MMethod based on the Removal Effects of Criteria (MERECE), Standard deviation and Integrated Data Oriented Weighting System (IDDWS) approaches, which are objective criteria weighting methods. In this study, which includes a real life application, it is aimed to measure the financial performance of Zorlu Energy Company for the period of 2016-2020 using the proposed model in the study. It was concluded that the ranking results obtained by the SAW method on the basis of Entropy, CRITIC, MERECE, Equal weight, standard deviation technique, IDDWS are the same. According to the results obtained by adding new alternatives to the data set, it was observed that the criteria weights had a different effect on the ranking results. As far as is known, the techniques used in the study have not been used together before, in this respect, it is thought that the study will fill the gap in the literature and contribute to the literature.

Key Words: MCDM, Objective Weight, Financial Performance Analysis, Comparative Analysis, SAW

Atıf İçin / Please Cite As:

Ersoy, N. (2022). Kriter ağırlıklandırma yöntemlerinin ÇKKV sonuçları üzerindeki etkisine yönelik gerçek bir hayat uygulaması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1449-1463.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.04.2022

¹ Arş. Gör. Dr. - Türkiye, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, ersoynazli3@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-0011-2216

Giriş

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri son zamanlarda sıklıkla kullanılan ve karar vericinin birden çok alternatif ve kriter arasından seçim yapmasını sağlayan yöntemlerdir. Bir ÇKKV probleminin oluşması için en az iki alternatif ve birbiriyle çelişen birden fazla kritere ihtiyaç vardır. ÇKKV yöntemleri alternatifler, kriterler ve kriter ağırlıkları olmak üzere üç temel elemandan oluşmaktadır. Alternatifler, nihai karara varmak için karar vericilerin içlerinden seçim yapacağı farklı yolları temsil etmektedir. Kriterler, alternatiflerin seçiminde etkili olan elemanlardır. Kriter ağırlıkları ise temel olarak her bir kriterin önem derecesidir.

Literatürde kriterleri ağırlıklandırmak için geliştirilen yöntemler, subjektif, objektif ve bütünlük olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmaktadır. Subjektif yöntemlerde, değerlendirme kriterleri karar vericilerin tercihlerine ve değerlendirmelerine göre ağırlıklandırılırken, objektif yöntemlerde ağırlıklandırma, karar vericilerin kararlarına ihtiyaç duyulmaksızın yalnızca karar matrisi elemanları kullanılarak yapılır. Bütünlük yöntemlerde ise karar vericilerin kararları ve karar matrisi verilerinin birlikte kullanılmasıyla ağırlıklandırma yapılmaktadır (Wang ve Luo, 2010, s. 1).

Objektif ağırlıklandırma yöntemlerinde, kriter ağırlıklarını belirlemek için karar matrisi elemanları kullanılır. Bu yöntemlerde, ağırlıkları belirlemek için genellikle her bir kritere ilişkin farklı alternatiflerin performanslarındaki varyasyonlardan yararlanır (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021, s. 2). Entropy (Wu vd., 2011), CRiteria Importance Through Inter-criteria Correlation (CRITIC) (Diakoulaki vd., 1995), Standart sapma (Standard Deviation-SD), Method based on the Removal Effects of Criteria (MEREK) (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021), Criterion Impact LOSs (CILOS) (Zavadskas ve Podvezko, 2016), Integrated Determination of Objective CRITERIA Weights (IDOCRIW) (Zavadskas ve Podvezko, 2016), Entegre Veri Odaklı Ağırlıklandırma Sistemi (Integrated Data Driven Weighting System (IDDWS) (Torkayesh vd., 2021), Eşit ağırlık (Mean weight (MW)) gibi yöntemler objektif kriter ağırlıklandırma yöntemleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Literatürde subjektif ağırlıklandırma tekniklerinin kullanıldığı çalışmaların (Sisay vd. 2021; Sivakumar vd. 2021; Cheng vd. 2020; Sotoudeh-Anvari vd. 2018; Souissi vd. 2020) yanı sıra entegre yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar da (Li vd. 2020; Du vd. 2020; Sahin, 2020; Alemi-Ardakani vd. 2016) mevcuttur. Öte yandan literatürde objektif ağırlıklandırma yöntemlerinin kullanıldığı birçok çalışma bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Objektif Kriter Ağırlıklandırma Tekniklerinin Kullanıldığı Örnek Çalışmalar

	1	2	3	4	5	6	7	8
Zavadskas ve Podvezko (2016)	✓		✓		✓			
Keshavarz-Ghorabae vd. (2021)	✓	✓		✓			✓	
Mukhametzhanov (2021)	✓	✓					✓	
Salabun vd. (2020)	✓					✓	✓	
Sahin (2020)		✓					✓	
Torkayesh vd. (2021)								✓
Anupama vd. (2020)	✓	✓						
Vavrek ve Becica (2020)						✓	✓	
Piasecki ve Kostyrko (2020)	✓	✓						
Maheshwari vd. (2021)							✓	
Pala (2021)					✓			
Peng vd. (2021)		✓						

1:Entropy; 2:CRITIC; 3:CILOS; 4:MEREK; 5: IDOCRIW; 6:Eşit Ağırlık Yöntemi; 7:Standart Sapma Yöntemi; 8: IDDWS

Bu çalışmada objektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden Entropy, CRITIC, Eşit ağırlık, MEREK, Standart sapma ve IDDWS yaklaşımları tercih edilmiş ve bahsi geçen altı farklı tekniğin SAW ÇKKV yöntem sonuçları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Gerçek bir hayat uygulamasının ele alındığı bu çalışmada, Zorlu Enerji firmasının 2016-2020 dönem aralığı finansal performansının çalışmada kullanılan model yardımıyla ölçülmesi amaçlanmıştır.

Metodoloji

Bu bölümde, çalışmada kullanılan yöntemlerinin açıklamalarına ve matematiksel notasyonlarına yer verilmiştir.

Z-Skor (Standard Score) Standartlaştırma Yöntemi

Değerlendirme sürecinde kriterlerin farklı boyut ve birimlerle karşılaştırılabilmesi için karar matrisi elemanlarının standartlaştırılması gerekmektedir. Öte yandan, ÇKKV problemlerinde karar matrisinde negatif değerlerin varlığına sıklıkla rastlanmaz. Böyle bir durumda negatif değerler normalize edilmiş matrisle alınamayacağı için karar matrisi elemanlarının pozitif dönüştürülmesi gerekir. Bu çalışmada, karar matrisindeki negatif değerleri pozitif dönüştürmek için Zhang vd. (2014) tarafından ortaya konulan Z-skor standartlaştırma yöntemi kullanılmıştır. Z-skor standartlaştırma yönteminin adımları aşağıdaki gibidir (Zhang vd., 2014, s. 3).

Adım 1: Karar matrisi elemanları eşitlik (1) kullanılarak dönüştürülür.

$$x_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_i}{S_i} \quad (1)$$

x_{ij} , j. bölgede yer alan i. indekse ait standartlaştırılmış veriyi,

X_{ij} , orijinal veriyi; \bar{X}_i ve S_i ise sırasıyla aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini göstermektedir.

Adım 3: Karar matrisi elemanları eşitlik (2) yardımıyla pozitif hale getirilir.

$$x'_{ij} = x_{ij} + A \quad A > \left| \min x_{ij} \right| \quad (2)$$

x'_{ij} dönüşümden sonraki standart değeri göstermektedir. $x'_{ij} > 0$ olmalıdır.

Standart Sapma (Standard Deviation) Yöntemi

Standart sapma yöntemi, verilen değerlerin istikrarsızlığının bir ölçüsünü tanımlayan matematiksel bir yaklaşıma odaklanır (Paradowski vd., 2021, s. 3). Farklı alternatifler arasında benzer değerlere sahip bir özneliteye daha küçük ağırlıklar ataması nedeniyle, bu yöntem Entropy yöntemine benzemektedir (Salabun vd., 2020, s. 16). Yöntemin adımları aşağıdaki gibidir (Diakoulaki vd., 1995, s. 765-766; Akbulut ve Şenol, 2021, s. 166-167):

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulmasının ardından ilk adım normalizasyon işleminin gerçekleştirilmesidir. Bu doğrultuda, fayda ve maliyet yönlü kriterler sırasıyla eşitlik 3 ve 4 kullanılarak normalleştirilir.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (3)$$

$$x_{ij}^* = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (4)$$

$i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n$.

Adım 2: Son adımda, eşitlik 5 kullanılarak değerlendirme kriterlerinin standart sapması hesaplanır. Ardından, eşitlik 6 kullanılarak ise kriter ağırlıkları belirlenir.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}{m}} \quad j=1,\dots,n \quad (5)$$

$$w_j = \sigma_j / \sum_{j=1}^n \sigma_j \quad j=1,\dots,n \quad (6)$$

w_j kriter ağırlıklarını; σ_j ise standart sapmayı ifade etmektedir.

Eşit Ağırlık (Mean weight) Yöntemi

En basit yöntemlerden biri olan Eşit ağırlık yöntemi, karar verici için tüm kriterlerin eşit derecede önemli olduğu ve başka bir strateji önermek için istatistiksel veya ampirik kanıtların bulunmadığı karar problemlerinde kullanılması önerilir (Paradowski vd., 2021, s. 5). 7 nolu eşitlik (Jahan vd., 2012, s. 413) yardımıyla her bir kriterlere eşit ağırlık atanır.

$$w_j = \frac{1}{n} \quad (7)$$

n kriter sayısını göstermektedir ve ağırlıklar toplamı 1'e eşit olmalıdır.

ENTROPY Yöntemi

Rudolph Clausius (1865) tarafından bir sistemdeki belirsizliğin ve düzensizliğin bir ölçüsü olarak tanımlanan (Zhang vd., 2011, s. 444) Entropy, karar matrisinde yer alan verilere dayalı olarak nesnel ağırlıkları hesaplamak için kullanılan bir yöntemdir. Bu doğrultuda, Entropy yönteminin adımları aşağıdaki gibidir (Wang ve Lee, 2009, s. 8982).

Adım 1: Alternatif (m) ve kriterlerden (n) oluşan karar matrisi oluşturulur.

$$\begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{pmatrix}$$

Adım 4: Karar matrisi, eşitlik (8) yardımıyla normalize edilir.

$$P_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (8)$$

P_{ij} normalize edilmiş değerleri ifade eder.

Adım 5: Her bir kriterin Entropy ölçüsü eşitlik (9) yardımıyla hesaplanır.

$$e_j = -k \sum_{i=1}^n P_{ij} \ln P_{ij} \quad \forall_j \quad (9)$$

Eşitlik (9)'de k bir sabittir ve $k = \frac{1}{\ln(m)}$ formülü ile gösterilir.

E_j j. kriterin Entropy değerini verir.

m alternatif sayısını göstermektedir.

Adım 6: Kriterlerin farklılaşma derecesi eşitlik (10) yardımıyla hesaplanır.

$$d_j = 1 - e_j, \quad \forall_j \quad (10)$$

d_j , j yapısında mevcut olan bir karşıtlık yoğunluğunu gösterir.

Adım 7: Kriter ağırlıkları eşitlik (11) kullanılarak hesaplanır.

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{k=1}^n d_k} \quad \forall_i \quad (11)$$

$$0 \leq w_j \leq 1 \text{ ve } \sum_{j=1}^n w_j = 1.$$

CRITIC Yöntemi

CRITIC yöntemi, Diakoulaki'nin önerdiği standart sapmaya dayanmaktadır (Diakoulaki vd., 1995). Bu yöntemde kriter ağırlıkları belirlenirken kriterlerin standart sapmasının yanı sıra kriterler arasındaki korelasyon da dikkate alınmaktadır (Wang ve Luo, 2010, s. 8). CRITIC metodu, karar vericilerin subjektif değerlendirmelerini elimine etmesi bakımından analiz sürecinde tarafsızlığı artıran bir tekniktir. Yöntemin algoritması aşağıda verilmiştir (Diakoulaki vd., 1995, s. 764-765; Jahan vd., 2012, s. 413):

Adım 1: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi

Karar matrisi elemanları eşitlik (12) ve (13) kullanılarak normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad \text{fayda yönlü kriter} \quad (12)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad \text{maliyet yönlü kriter} \quad (13)$$

$$i = 1, \dots, m \quad j = 1, \dots, n$$

x_j^{\max} : j. kriterin en iyi performansını,

x_j^{\min} : j. kriterin en kötü performansını göstermektedir.

Adım 2: Korelasyon Katsayılarının Hesaplanması

Değerlendirme kriterleri arasındaki ilişkinin derecesini ölçmek amacıyla doğrusal korelasyon katsayıları (ρ_{jk}) eşitlik (14) yardımıyla hesaplanır.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad j, k = 1, \dots, n \quad (14)$$

Adım 3: Toplam Bilgi (C_j) ve Standart Sapma (σ_j) Değerlerinin Hesaplanması

Kriterde bulunan toplam bilgi (C_j) eşitlik (15) yardımıyla, standart sapma (σ_j) ise eşitlik (16) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad (15)$$

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m}} \quad (16)$$

Adım 4: Kriter Ağırlıklarının (w_j) Hesaplanması

Değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları eşitlik (17) yardımıyla hesaplanır.

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{j=1}^n c_j} \quad (j=1,2,\dots,n) \quad (17)$$

Entegre Veri Odaklı Ağırlıklandırma Sistemi (Integrated data driven weighting system)

IDDWS kriterlerin ağırlıklarını belirlemek amacıyla Torkayesh vd. (2021) tarafından ortaya konulmuştur. Bahsi geçen yöntem Entropy ve CRITIC yöntemlerinin kombinasyonlarından oluşmaktadır ve iki yöntemle elde edilen sonuçlar kullanılarak IDDWS ile nihai ağırlıklar elde edilmektedir. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında 18 numaralı eşitlikten faydalanılmaktadır.

$$w_j = \delta * \xi + (1 - \delta) * \zeta \quad (18)$$

w_j ($j = 1, 2, \dots, n$) ağırlık katsayılarının nihai değerlerini temsil eder,

ξ_j Shannon Entropy yöntemi ile elde edilen ağırlık katsayısını temsil eder,

ζ_j CRITIC yöntemi ile elde edilen ağırlık katsayısını temsil eder.

$\delta \in [0, 1]$, nihai karardaki kriter ağırlıklarının yüzde payını tanımlayan katsayıyı temsil eder.

Alternatiflerin ilk sıralaması için $\delta = 0,5$ eşitliği tavsiye edilir, çünkü bu değer için her iki metodoloji de (her biri %50) kriterlerin nihai ağırlıklarının tanımlanmasına eşit olarak katılır. Shannon Entropy metodolojisi için $0,5 < \delta \leq 1$ değerleri tercih edilirken, CRITIC metodolojisi için $0 \leq \delta < 0,5$ değerleri tercih edilir (Torkayesh vd., 2021, s. 6).

MEREC Yöntemi

Bu yöntem, kriterlerin önem düzeylerini belirlemek için kullanılan objektif ağırlıklandırma yöntemleri kategorisinde yer almaktadır. MEREC, kriter ağırlıklarını belirlemek için her bir kriterin alternatiflerin performansı üzerindeki kaldırma etkisini kullanır. Bu doğrultuda, performanslar üzerinde daha yüksek etkiye sahip olan kriterlere daha büyük ağırlıklar atanır (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021, s. 7). MEREC yönteminin adımları şu şekildedir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021, s. 8-9):

Adım 1: Karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} & \dots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} & \dots & x_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{im} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nj} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix}$$

x_{ij} karar matrisinin elemanlarını temsil eder.

n alternatifleri, m kriterleri ifade eder.

Adım 2: Karar matrisi normalize edilir.

Bu adımda, karar matrisinin elemanlarını ölçeklendirmek için basit bir doğrusal normalizasyon kullanılır. Normalleştirilmiş matrisin elemanları n_{ij}^x olarak ifade edilir.

$$n_{ij}^x = \begin{cases} \frac{\min_k x_{kj}}{x_{ij}} & \text{Fayda yönlü kriter} & (19) \\ \frac{x_{ij}}{\max_k x_{kj}} & \text{Maliyet yönlü kriter} & (20) \end{cases}$$

Adım 3: Alternatiflerin genel performansı (S_i) hesaplanır.

Bu adımda, alternatiflerin genel performansını hesaplamak için doğrusal olmayan bir fonksiyona sahip logaritmik bir ölçü uygulanır. Adım 2'de elde edilen normalleştirilmiş değerlerle kıyaslandığında, daha büyük performans değerleri (S_i) elde etmek için daha küçük n_{ij} değerleri yapılabilir. Bu hesaplama eşitlik 21 kullanılarak yapılır.

$$S_i = \ln\left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_j | \ln(n_{ij}^x) | \right)\right) \quad (21)$$

Adım 4: Her bir kriterin çıkarılmasıyla alternatiflerin performansı hesaplanır.

Bu adımda, logaritmik ölçü, önceki adıma benzer şekilde kullanılır. Bu adım ile Adım 3 arasındaki fark, alternatiflerin performanslarının her bir kriterin ayrı ayrı çıkarılmasına bağlı olarak hesaplanmasıdır. Bu nedenle, m kriter ile ilişkili m performans seti vardır. j kriterinin kaldırılmasına ilişkin i alternatifinin genel performansı S'_{ij} ile gösterilir. Bu hesaplama eşitlik 22 kullanılarak yapılır.

$$S'_{ij} = \ln\left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_{k, k \neq j} | \ln(n_{ik}^x) | \right)\right) \quad (22)$$

Adım 5: Mutlak sapmaların toplamı hesaplanır.

Bu adımda, Adım 3 ve Adım 4'te elde edilen değerlere dayalı olarak j kriterinin kaldırma etkisi hesaplanır. E_j , j . kriterin kaldırılmasının etkisini göstermektedir. E_j değerleri eşitlik 23 kullanılarak hesaplanır.

$$E_j = \sum_i | S'_{ij} - S_i | \quad (23)$$

Adım 6: Kriterlerin nihai ağırlıkları belirlenir.

Bu adımda, 24 numaralı eşitlik kullanılarak objektif kriter ağırlıkları (w_j) hesaplanır.

$$w_j = \frac{E_j}{\sum_k E_k} \quad (24)$$

w_j , j . kriterin ağırlığını temsil eder.

SAW Yöntemi

SAW yöntemi ilk olarak Churchman ve Ackoff (1954) tarafından bir portföy seçim problemini ele almak amacıyla kullanılmıştır. Bu yöntem muhtemelen ÇKKV için en iyi bilinen ve yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Jain ve Raj, 2013, s. 225). Basit bir hesaplama prosedürüne sahip olan SAW yöntemi, alternatiflerin nihai puanını hesaplamak için toplamsal özelliklerden yararlanmaktadır ve Analytic Hierarchy Process (AHP) ve Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluation (PROMETHEE) gibi çoğu ÇKKV yönteminin temelini oluşturmaktadır (Memariani vd., 2009, s. 14). SAW yönteminin temeli, her bir alternatifin tüm nitelikler üzerinden ağırlıklı performans puanlarının toplamının elde edilmesine dayanmaktadır (Adriyendi, 2015, s. 10). Yöntemin adımları aşağıdaki gibidir (Yeh ve Willis, 2001, s. 42-43).

Adım 1: Karar matrisi normalize edilir.

Karar matrisi (25) ve (26) eşitlikleri kullanılarak normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{X_{ij}}{\max_i X_{ij}} \quad \text{fayda yönlü kriter} \quad (25)$$

$$r_{ij} = \frac{\min_i X_{ij}}{X_{ij}} \quad \text{maliyet yönlü kriter} \quad (26)$$

$$i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n$$

r_{ij} ($0 \leq r_{ij} \leq 1$) C_j normalleştirilmiş performans derecesi olarak tanımlanır.

Adım 2: Alternatiflerin Tercih Değerleri Hesaplanır.

Her bir alternatifin toplam tercih değeri eşitlik (27) ile hesaplanır.

$$V_i = \sum_{j=1}^n W_j \cdot r_{ij} \quad (27)$$

$$i = 1, 2, \dots, m.$$

(W_j) notasyonu j kriterine atanan önem ağırlığını gösterir. (V_i) değeri ne kadar büyük olursa, alternatif (A_i) o kadar çok tercih edilir.

Uygulama

Bu çalışmada, objektif kriter ağırlıklandırma tekniklerinin ÇKKV sonuçları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, gerçek bir hayat uygulamasına yer verilmiş ve Zorlu Enerji firmasının 2016-2020 dönem aralığı finansal performansı Entropy-CRITIC-Eşit ağırlık-MEREC-Standart sapma-IDDWS temelli SAW modeli kullanılarak ölçülmüştür. Veriler, Zorlu Enerji firmasının yıllık faaliyet raporlarından elde edilen ikincil verilerdir. SAW yöntemi, karar vericiye basit bir hesaplama prosedürü sunması ve işlem adımlarının kısalığı nedeniyle tercih edilmiştir. Finansal oranlar belirlenirken enerji sektöründe sıklıkla kullanılan oranlar dikkate alınmıştır. Shaverdi vd. (2014), Inam ve Mir (2014), Sueyoshi (2005), Akhtar vd. (2012), Halkos ve Tzeremes (2012) tarafından enerji sektöründe finansal performans analizinin ölçüldüğü çalışmalar finansal oranların belirlenmesinde referans olmuştur. Çalışmada kullanılan finansal oranlar (kriterler) Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Kriterler

Sıra	Kod	“Finansal Oranlar ve Açıklamaları”	Optimizasyon
“Likidite Oranları”			
1	CO	“Cari Oran = Dönen Varlık / Kısa Vadeli Borçlar”	Max
2	ATO	“Asit Test Oranı= (Dönen Varlık-Stoklar) / Kısa Vadeli Borçlar”	Max
“Mali Yapı Oranları”			
3	UVYK/ÖZK	“Uzun vadeli yabancı kaynaklar/Öz Sermaye Oranı”	Min
4	B/ÖZS	“Toplam Borç/Öz sermaye”	Min
“Kârlılık Oranları”			
5	ÖKO	“Öz Sermaye Kârlılık Oranı = Dönem Net Kârı/Öz Kaynaklar”	Max
6	AKO	“Aktif Kârlılık Oranı = Dönem Net Kârı/Aktif Toplamı”	Max
“Faaliyet Oranları”			
7	AKDHO	“Aktif Devir Hızı Oranı = Net Satışlar/Aktif Toplamı”	Max

ÇKKV yöntemlerinde ilk adım karar matrisinin oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda, satırlarda alternatiflerin sütunlarda ise kriterlerin yer aldığı karar matrisi Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Karar Matrisi

Alternatifler	Kriterler						
	“Likidite oranları”		“Mali yapı oranları”		“Kârlılık oranları”		“Faaliyet oranları”
	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	0,47	0,47	-56,30	-32,61	-0,001	0,029	0,161
2017	0,51	0,51	10,43	5,68	0,003	0,033	0,411
2018	0,56	0,56	6,19	3,58	0,002	0,014	0,346
2019	0,51	0,50	10,20	5,19	-0,006	-0,071	0,439
2020	0,49	0,49	8,32	4,82	0,003	0,032	0,401

Tablo 3’ten de görüldüğü gibi karar matrisinde negatif değerler yer almaktadır. ÇKKV yöntemlerinde işlem adımlarına devam edebilmek amacıyla karar matrisi elemanlarının pozitif hale getirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada Zhang vd. (2014) tarafından ortaya konulan Z-Skor standartlaştırma yöntemi kullanılarak karar matrisindeki negatif değerler pozitif hale getirilmiştir.

Z-Skor (Standard Score) Standartlaştırma Yöntemi Uygulaması

Negatif değerlerin yer aldığı karar matrisini pozitif hale dönüştürmek için uygulanan Z-skor standartlaştırma yönteminin ilk adımında eşitlik 1 kullanılarak Tablo 2’de yer alan karar matrisi standardize

edilmiştir ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur. Son adımda ise eşitlik 2 kullanılarak standartlaştırılan karar matrisi pozitif hale dnştrlmştir (Tablo 5).

Tablo 4. Standartlaştırılmış Karar Matrisi

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	-23,905*	-23,65	-1,57	-1,548	-0,39	0,236	-6,424
2017	-22,71	-22,46	0,721	0,737	0,652	0,326	-4,187
2018	-21,22	-20,972	0,575	0,612	0,391	-0,101	-4,769
2019	-22,71	-22,757	0,713	0,708	-1,7	-2,012	-3,937
2020	-23,31	-23,055	0,648	0,686	0,652	0,303	-4,277

*Min değer; Eşitlik 2'de er alan A değeri 23,984 olarak alınmıştır.

Tablo 5. Pozitif Karar Matrisi

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	0,079	0,334	22,416	22,435	23,592	24,22	17,559
2017	1,274	1,524	24,704	24,721	24,636	24,309	19,796
2018	2,768	3,011	24,559	24,595	24,375	23,882	19,215
2019	1,274	1,226	24,696	24,691	22,288	21,972	20,047
2020	0,677	0,929	24,632	24,669	24,636	24,287	19,707

Standart Sapma Yöntemiyle Kriter Ağrlıklarının Belirlenmesi

Kriterlerin önem derecelerini belirlemek için ilk adım olarak maliyet yönlü kriterler (B/ÖZS ve UVYK/ÖZS) eşitlik 4; fayda yönlü kriterler ise eşitlik 3 kullanılarak normalize edilmiştir (Tablo 6). Ardından, eşitlik 5 kullanılarak karar matrisinde yer alan her bir sütunun standart sapması hesaplanmıştır. Eşitlik 6 yardımıyla ise her bir kriterin ağrlığı hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 6. Normalize edilmiş karar matrisi

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	0	0	1	1	0,556	0,962	0
2017	0,44	0,444	0	0	1	1	0,899
2018	1	1	0,064	0,055	0,889	0,817	0,665
2019	0,44	0,333	0,003	0,013	0	0	1
2020	0,22	0,222	0,032	0,022	1	0,99	0,863

Tablo 7. Kriter Ağrlıkları (Standart Sapma)

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
σ_j	0,372	0,374	0,437	0,438	0,426	0,428	0,402
w_j	0,129	0,1299	0,152	0,1522	0,1481	0,1488	0,1398

Eşit Ağrlılık yoluyla Kriter Ağrlıklarının Belirlenmesi

Yedi kriterin yer aldığı bu çalışmada, eşitlik 7 kullanılarak her bir kritere eşit ağrlık verilmiş ve ağrlıklar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Kriter Ağrlıkları (Eşit Ağrlık)

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
	0,143	0,143	0,143	0,143	0,143	0,143	0,143

ENTROPY Yöntemiyle Kriter Ağrlıklarının Belirlenmesi

Entropy yöntemi ile kriter ağrlıklarının belirlenmesi için ilk adım olarak karar matrisi elemanları eşitlik 8 kullanılarak normalize edilmiştir (Tablo 9). Ardından, eşitlik 9 ve 10 kullanılarak Entropy ölüleri ve farklılaşma dereceleri hesaplanmıştır. Son adımda, eşitlik 11 kullanılarak kriter ağrlıkları hesaplanmıştır ve sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 9. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	0,013	0,048	0,185	0,185	0,197	0,204	0,182
2017	0,21	0,217	0,204	0,204	0,206	0,205	0,206
2018	0,456	0,429	0,203	0,203	0,204	0,201	0,199
2019	0,21	0,175	0,204	0,204	0,186	0,185	0,208
2020	0,111	0,132	0,204	0,204	0,206	0,205	0,205

Tablo 10. e_j , d_j ve w_j Değerleri

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
e_j	0,817	0,877	1	1	1	1	0,999
d_j	0,183	0,123	0,0004	0,0004	0,0004	0,0004	0,001
w_j	0,594	0,398	0,001	0,001	0,001	0,001	0,002

CRITIC Yöntemiyle Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

İlk aşamada, maliyet yönlü kriterler (B/ÖZS ve UVYK/ÖZS) eşitlik 13; fayda yönlü kriterler ise eşitlik 12 kullanılarak normalize edilmiştir (Tablo 11). Doğrusal korelasyon katsayıları eşitlik 14 yardımıyla hesaplanmıştır (Tablo 12). Kriterde bulunan toplam bilgi eşitlik 15; standart sapma ise eşitlik 16 kullanılarak hesaplanmıştır. Son aşamada ise, eşitlik 17 yardımıyla her bir kriterin ağırlığı hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 11. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	0	0	1	1	0,556	0,962	0
2017	0,444	0,444	0	0	1	1	0,899
2018	1	1	0,064	0,055	0,889	0,817	0,665
2019	0,444	0,333	0,003	0,013	0	0	1
2020	0,222	0,222	0,032	0,022	1	0,990	0,863

Tablo 12. Doğrusal Korelasyon Katsayıları

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
CO	1	0,991	-0,603	-0,606	0,16	-0,172	0,425
ATO	0,991	1	-0,563	-0,569	0,279	-0,04	0,365
BÖZS	-0,603	-0,563	1	1	-0,152	0,29	-0,968
UVYK	-0,606	-0,569	1	1	-0,167	0,276	-0,964
AKO	0,16	0,279	-0,152	-0,167	1	0,898	-0,011
ÖKO	-0,172	-0,04	0,29	0,276	0,898	1	-0,416
AKDHO	0,425	0,365	-0,968	-0,964	-0,011	-0,416	1

Tablo 13. C_j , σ_j ve w_j Değerleri

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
C_j	3,924	3,594	5,512	5,538	2,399	2,74	5,619
σ_j	0,676	0,649	0,788	0,788	0,481	0,531	0,742
w_j	0,134	0,123	0,188	0,189	0,082	0,093	0,192

IDDWS Yöntemiyle Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

IDDWS ile kriter ağırlıklarının belirlenmesi için Entropy ve CRITIC yöntemiyle elde edilen sonuçlardan faydalanılmıştır. Bu doğrultuda, eşitlik 18 kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Kriter Ağırlıkları

	CO	LO	KO	BO	AKO	BKMO	VDHO
w_j	0,364	0,260	0,095	0,095	0,042	0,047	0,097

MEREC Yöntemiyle Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Kriter ağırlıklarını MEREC yöntemi ile hesaplamak için ilk adım olarak, karar matrisi eşitlik 19 ve 20 kullanılarak normalize edilmiştir (Tablo 15).

Tablo 15. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	1	1	0,907	0,908	0,945	0,907	1
2017	0,062	0,219	1	1	0,905	0,904	0,887
2018	0,029	0,111	0,994	0,995	0,914	0,920	0,914
2019	0,062	0,272	1	0,999	1	1	0,876
2020	0,117	0,359	0,997	0,998	0,905	0,905	0,891

İkinci adımda, karar vericiler tarafından alternatiflerin genel performansları eşitlik 21 kullanılarak aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$S_1 = \ln(1 + (\frac{1}{7}(|\ln(1)| + |\ln(1)| + |\ln(0,9074)| + |\ln(0,9076)| + |\ln(0,9447)| + |\ln(0,9072)| + |\ln(1)|))) = 0,0486$$

$$S_2 = \ln(1 + (\frac{1}{7}(|\ln(0,0620)| + |\ln(0,2190)| + |\ln(1)| + |\ln(1)| + |\ln(0,9047)| + |\ln(0,9038)| + |\ln(0,8870)|))) = 0,5068$$

$$S_3 = \ln(1 + (\frac{1}{7}(|\ln(0,0285)| + |\ln(0,1108)| + |\ln(0,9941)| + |\ln(0,9949)| + |\ln(0,9144)| + |\ln(0,9200)| + |\ln(0,9139)|))) = 0,6214$$

$$S_4 = \ln(1 + (\frac{1}{7}(|\ln(0,0620)| + |\ln(0,2722)| + |\ln(0,9997)| + |\ln(0,9988)| + |\ln(1)| + |\ln(1)| + |\ln(0,8759)|))) = 0,4714$$

$$S_5 = \ln(1 + (\frac{1}{7}(|\ln(0,1168)| + |\ln(0,3594)| + |\ln(0,9971)| + |\ln(0,9979)| + |\ln(0,9047)| + |\ln(0,9047)| + |\ln(0,8910)|))) = 0,4047$$

Dördüncü adımda, karar vericiler tarafından her bir kriter (S_{ij}) çıkarılarak alternatiflerin genel performansları eşitlik 22 yardımıyla hesaplanmıştır. Beşinci adımda, eşitlik 23 kullanılarak her bir kriterin alternatiflerin genel performansı üzerindeki kaldırma etkisini hesaplanmıştır (Tablo 16). Son adımda ise eşitlik 24 kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 16. S_{ij} Değerleri

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	0,049	0,049	0,035	0,035	0,041	0,035	0,049
2017	0,233	0,367	0,507	0,507	0,498	0,498	0,496
2018	0,303	0,436	0,621	0,621	0,614	0,615	0,614
2019	0,187	0,348	0,471	0,471	0,471	0,471	0,460
2020	0,176	0,302	0,404	0,404	0,395	0,395	0,394

Tablo 17. e_j ve w_j Değerleri

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
e _j	1,106	0,551	0,014	0,014	0,033	0,038	0,040
w _j	0,616	0,307	0,008	0,008	0,018	0,021	0,022

SAW Yönteminin Uygulanması

SAW yöntemi iki adımdan oluşan ve basit hesaplama prosedürüne sahip olan bir yöntemdir. Yöntemin ilk adımında fayda ve maliyet yönlü kriterler dikkate alınarak eşitlik 25 ve 26 kullanılarak karar matrisi normalize edilmiştir (Tablo 18).

Tablo 18. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	CO	ATO	B/ÖZS	UVYK/ÖZS	AKO	ÖKO	AKDHO
2016	0,029	0,111	1	1	0,958	0,996	0,876
2017	0,460	0,506	0,907	0,908	1	1	0,988
2018	1	1	0,913	0,912	0,989	0,982	0,958
2019	0,460	0,407	0,908	0,909	0,905	0,904	1
2020	0,244	0,308	0,910	0,909	1	0,999	0,983

İkinci adımda ise eşitlik 27 kullanılarak farklı yöntemlerle elde edilen kriter ağırlıkları, normalize karar matrisi elemanlarıyla çarpılmış ve alternatiflerin performans sıralamaları elde edilmiştir. Altı farklı ağırlıklandırma yöntemi kullanılarak elde edilen SAW yöntemi sonuçları Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 19. Farklı Ağırlıklarla Elde Edilen Sıralama Sonuçları

	Entropy-SAW		CRITIC-SAW		MEREC-SAW		Eşit ağırlık-SAW		Standart Sapma-SAW		IDDWS – SAW	
	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra
2016	0,069	5	0,733	5	0,125	5	0,710	5	0,735	5	0,401	5
2017	0,482	2	0,830	2	0,514	2	0,824	2	0,836	2	0,656	2
2018	1	1	0,957	1	0,997	1	0,965	1	0,963	1	0,978	1
2019	0,443	3	0,804	3	0,481	3	0,785	3	0,797	3	0,623	3
2020	0,276	4	0,777	4	0,321	4	0,765	4	0,783	4	0,526	4

Tablo 19'a göre, altı farklı ağırlıklandırma yöntemiyle elde edilen sıralamalar aynıdır ve değişmemiştir. Entropy-CRITIC-MEREC-Eşit ağırlık- SS- IDDWS temelli SAW sonuçlarına göre 2018 yılı Zorlu enerji firmasının finansal performansının en yüksek olduğu yıldır. 2016 yılı ise finansal performans bakımından ilgili firmanın en düşük seviyede kaldığı yıl olmuştur.

Diğer taraftan, beş alternatifin bulunduğu bu çalışmaya iki alternatif (2014 ve 2015 yılları) daha eklenerek analizler tekrarlanmış ve elde edilen sonuçlar kıyaslanmıştır. Zorlu enerji firmasının farklı yöntemler bazında 2014-2020 dönem aralığı finansal performans sıralamaları Tablo 20'de sunulmuştur.

Tablo 20. Yeni Alternatiflerin Eklenmesi ile Elde Edilen Sıralama Sonuçları

	Entropy-SAW		CRITIC-SAW		MEREC-SAW		Eşit ağırlık-SAW		Standart Sapma-SAW		IDDWS – SAW	
	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra
2014	0,100	7	0,276	7	0,143	7	0,230	7	0,23	7	0,188	7
2015	0,755	1	0,504	2	0,627	1	0,458	3	0,458	2	0,630	1
2016	0,299	2	0,572	1	0,426	3	0,612	1	0,613	1	0,436	2
2017	0,193	4	0,450	4	0,418	4	0,449	4	0,427	4	0,322	4
2018	0,200	3	0,462	3	0,458	2	0,477	2	0,451	3	0,331	3
2019	0,160	6	0,442	5	0,396	5	0,441	5	0,419	5	0,301	6
2020	0,185	5	0,431	6	0,392	6	0,427	6	0,407	6	0,308	5

Tablo 20'de yer alan sonuçlara göre altı farklı ağırlıklandırma teknikleri temelinde elde edilen SAW sıralama sonuçları genel olarak birbirinden farklıdır. Entropy-IDDWS temelli SAW sıralamaları ve CRITIC-Standart Sapma temelli SAW sıralamaları aynı olurken, MEREC-Eşit ağırlık temelli SAW sıralamaları ise birbirinden ve diğer tekniklerle elde edilen sıralamalardan farklıdır. Kriter ağırlıklarının sonuçlar üzerindeki etkisi pek çok çalışma tarafından ele alınmıştır. Farklı algoritmalara sahip olan ÇKKV yöntemleri ile elde edilen sıralamalar birbirinden farklı olabilmektedir. Sahin (2021) tarafından ortaya konulan çalışmada, 5 farklı ağırlıklandırma tekniği temelinde elde edilen TOPSIS, WSM, PROMETHEE, ORESTE, ELECTRE III, VIKOR sonuçları birbirinden farklıdır. Zavadskas ve Podvezko (2016) tarafından ortaya konulan ve SAW, COPRAS, TOPSIS yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada ise Entropy, CILOS ve IDOCRIW ağırlıklandırma teknikleri ile elde edilen sıralamalar birbirinden farklı olmuştur. Salabun vd. (2020) tarafından ortaya konulan çalışma sonuçlarına göre ise eşit ağırlık, Entropy, standart sapma tekniklerine göre elde edilen TOPSIS, VIKOR, PROMETHEE II, COPRAS sıralama sonuçları birbirinden farklı olmuştur. Maheshwari vd. (2021) tarafından ortaya konulan çalışmada ise standart sapma temelli EDAS, COPRAS, TOPSIS ve ARAS sıralama sonuçlarının birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen sıralamalar ise yeni alternatif ekledikten sonra birbirinden farklılaşmıştır. Bu durum, çalışmada kullanılan veri setinin sıralama sonuçları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, objektif kriter ağırlıklandırma tekniklerinin ÇKKV sonuçları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda, gerçek bir hayat uygulamasına yer verilmiş ve Zorlu Enerji firmasının 2016-2020 dönem aralığı finansal performansı farklı kriter ağırlıkları temelinde SAW modeli kullanılarak ölçülmüştür. Kriter ağırlıklarını belirlemek için Entropy, CRITIC, MEREC, Eşit ağırlık, standart sapma ve IDDWS olmak üzere altı farklı teknik kullanılmıştır.

Yapılan analizler sonunda varılan sonuçlara göre Entropy, CRITIC, MEREC, Eşit ağırlık, Standart sapma, IDDWS temelinde SAW yöntemiyle elde edilen sıralama sonuçları birbiriyle aynıdır. Bu sonuçlara göre ZORLU enerji firmasının finansal performansının en yüksek olduğu yıl 2017 olurken, finansal performansının en düşük olduğu yıl 2016 olmuştur.

Diğer taraftan, MCDM yöntemleri ile elde edilen sıralama sonuçları üzerinde veri setinin etkisini ortaya koymak amacıyla çalışmada kullanılan mevcut alternatif setine iki yeni alternatif daha eklenmiş ve analiz tekrarlanmıştır. Buna göre, kriter ağırlıklarının sıralama sonuçları üzerinde farklı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Farklı algoritmalara sahip olan ÇKKV yöntemleri ile elde edilen sıralamalar farklı olabilmektedir ve bu durum literatürde pek çok çalışma (Maheshwari vd. (2021); Zavadskas ve Podvezko (2016); Sahin (2020); Salabun vd. (2020) tarafından ortaya konulmuştur.

Çalışmada kullanılan ağırlıklandırma yöntemlerinin algoritmaları genel olarak birbirinden farklıdır. Eşit ağırlık yönteminde herhangi bir normalizasyon prosedürü bulunmamaktadır, diğer taraftan standart

sapma ve CRITIC yöntemlerinde max-min normalizasyon tekniği kullanılmaktadır ve her iki yöntemde de kriterlerin korelasyonu hesaplanmaktadır. Entropy yönteminde toplam tabanlı(sum based) doğrusal normalizasyon kullanılırken, MEREC yönteminde ise doğrusal normalizasyon tekniği kullanılmaktadır. IDDSWS yöntemi ise Entropy ve CRITIC yöntemlerinin entegrasyonundan oluşmaktadır. Tablo 20'den benzer normalizasyon prosedürüne sahip olan CRITIC ve Standart sapma yöntemleri temelinde elde edilen SAW sonuçlarının aynı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Entropy ve CRITIC yöntemleri ile elde edilen ağırlıklar kullanılarak hesaplanan IDDSWS sıralamaları, Entropy ile aynı iken CRITIC yöntemi sıralamasından farklılaşmıştır. Bu çalışmada kullanılan veri setine dayalı olarak genel bir değerlendirme yapılırsa, normalizasyon süreçleri benzer olan ağırlıklandırma yöntemleri ile elde edilen sıralamaların benzer olduğu söylenebilir.

Daha geniş bir veri setinin kullanılmaması, CILOS, IDOCRIW gibi farklı kriter ağırlıklandırma tekniklerinin kullanılmaması bu çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Gelecekte yapılması düşünölen çalışmalarda, daha farklı bir veri seti ve farklı ÇKKV teknikleri ile elde edilen sonuçlar kıyaslanabilir. Ayrıca, kriterlerin ağırlıklandırılmasında objektif ve subjektif teknikler bir arada kullanılabilir.

Etik Beyan

“Kriter Ağırlıklandırma Yöntemlerinin ÇKKV Sonuçları Üzerindeki Etkisine Yönelik Gerçek Bir Hayat Uygulaması” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Adriyendi, S. (2015). Multi attribute decision making using simple additive weighting and weighted product in food choice. *Information Engineering and Electronic Business*, 6: 8-14.
- Akbulut, O. Y. ve şenol, Z. (2021). Bütünleşik SD ve PROMETHEE KKV Yöntemleri ile Portföy Optimizasyonu: BİST Gıda, İecek ve Tütün Sektöründe Ampirik Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 161-182.
- Akhtar, S., Javed, B., Maryam, A. ve Sadia, H. (2012). Relationship Between Financial Leverage and Financial Performance: Evidence From Fuel & Energy Sector of Pakistan. *European Journal of Business and Management*, 4(11),7-17.
- Alemi-Ardakani, M., Milani, A. S., Yannacopoulos, S., ve Shokouhi, G. (2016). On the effect of subjective, objective and combinative weighting in multiple criteria decision making: A case study on impact optimization of composites. *Expert Systems with Applications*, 46, 426-438.
- Anupama, G., ve Kesava Rao, V. V. S. (2020). Some Objective Methods for Determining Relative Importance of Financial Ratios. *International Journal of Management*, 10(4), 2019.
- Cheng, L. H., Cao, D. Q., ve Guo, H. M. (2020). Analysis of coal mine occupational disease hazard evaluation index based on AHP-DEMATEL. *Archives of Environmental & Occupational Health*, 1-13.
- Churchman C.W. ve Ackoff R.L. (1954). An approximate measure of value, *Journal of Operations Research Society of America*. 2(1), 172-187.
- Clausius, R. (1865). *Ueber Verschiedene für die Anwendung Bequeme Formen der Hauptgleichungen der Mechanischen Wärmetheorie*. Vorgetragen in der Naturforsch. Gesellschaft den 24.
- Diakoulaki D., Mavrotas G. ve Papayannakis L. (1995). Determining objective Weights in Multiple Criteria Problems: The Critic Method. *Computers & Operations Research*, 22,763-770.
- Du, Y., Zheng, Y., Wu, G., ve Tang, Y. (2020). Decision-making method of heavy-duty machine tool remanufacturing based on AHP-entropy weight and extension theory. *Journal of Cleaner Production*, 252, 119607.
- Halkos, G. E. ve Tzeremes, N. G. (2012). Analyzing the Greek Renewable Energy Sector: A Data Envelopment Analysis Approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(5), 2884-2893.
- Inam, A. ve Mir, G. M. (2014). The Impact of Financial Leverage on Firm Performance in Fuel and Energy Sector, Pakistan. *European Journal of Business and Management*, 6(37), 339-347.
- Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S.M., Ismail, M. Y., Bahraminasab, M. (2012). A framework for weighting of criteria in ranking stage of material selection process. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 58, 411-420.
- Jain, V. and Raj, T. (2013). Evaluation of flexibility in FMS using SAW and WPM. *Decision Science Letters*, 2(4): 223-230.
- Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., ve Antucheviciene, J. (2021). Determination of Objective Weights Using a New Method Based on the Removal Effects of Criteria (MEREC). *Symmetry*, 13(4), 525.
- Li, H., Wang, W., Fan, L., Li, Q., ve Chen, X. (2020). A novel hybrid MCDM model for machine tool selection using fuzzy DEMATEL, entropy weighting and later defuzzification VIKOR. *Applied Soft Computing*, 91, 106207.

- Maheshwari, N.; Choudhary, J.; Rath, A.; Shinde, D.; Kalita, K. (2021). Finite Element Analysis and Multi-criteria Decision-Making (MCDM)-Based Optimal Design Parameter Selection of Solid Ventilated Brake Disc. *J. Inst. Eng. (India) Ser. C*.
- Memariani, A., Amini, B. and Alinezhad, A. (2009). Sensitivity analysis of Simple Additive Weighting method (SAW): The results of change in the weight of one attribute on the 77 final ranking of alternatives. *Journal of Industrial Engineering*, 2(4): 13-18.
- Mukhametzhanov, I. (2021). Specific character of objective methods for determining weights of criteria in MCDM problems: Entropy, CRITIC and SD. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 4(2), 76-105.
- Pala, O. (2021). IDOCRIW ve MARCOS Temelli BIST Ulaştırma İşletmelerinin Finansal Performans Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 263-294.
- Paradowski, B., Shekhovtsov, A., Bączkiewicz, A., Kizielewicz, B., ve Salabun, W. (2021). Similarity Analysis of Methods for Objective Determination of Weights in Multi-Criteria Decision Support Systems. *Symmetry*, 13(10), 1874.
- Peng, X., Krishankumar, R., ve Ravichandran, K. S. (2021). A novel interval-valued fuzzy soft decision-making method based on CoCoSo and CRITIC for intelligent healthcare management evaluation. *Soft Computing*, 25(6), 4213-4241.
- Piasecki, M., ve Kostyrko, K. (2020). Development of weighting scheme for indoor air quality model using a multi-attribute decision making method. *Energies*, 13(12), 3120.
- Sahin, M. (2020). Hybrid Multi-attribute Decision Method for Material Selection. *Int. J. Pure Appl. Sci.*, 6, 107–117.
- Sahin, M. (2021). Location selection by multi-criteria decision-making methods based on objective and subjective weightings. *Knowledge and Information Systems*, 63(8), 1991-2021.
- Salabun, W.; Atróbski, J.; Shekhovtsov, A. (2020). Are MCDA methods benchmarkable? A comparative study of TOPSIS, VIKOR, COPRAS, and PROMETHEE II Methods. *Symmetry*, 12, 1549.
- Shaverdi, M., Heshmati, M. R. ve Ramezani, I. (2014). Application of Fuzzy AHP Approach for Financial Performance Evaluation of Iranian Petrochemical Sector. *Procedia Computer Science*, 31, 995-1004.
- Sisay, G., Gebre, S. L., ve Getahun, K. (2021). GIS-based potential landfill site selection using MCDM-AHP modeling of Gondar Town, Ethiopia. *African Geographical Review*, 40(2), 105-124.
- Sivakumar, V. L., Krishnappa, R. R., ve Nallanathel, M. (2021). Drought vulnerability assessment and mapping using Multi-Criteria decision making (MCDM) and application of Analytic Hierarchy process (AHP) for Namakkal District, Tamilnadu, India. *Materials Today: Proceedings*, 43, 1592-1599.
- Sotoudeh-Anvari, A., Sadjadi, S., Molana, S., ve Sadi-Nezhad, S. (2018). A new MCDM-based approach using BWM and SAW for optimal search model. *Decision Science Letters*, 7(4), 395-404.
- Souissi, D., Zouhri, L., Hammami, S., Msaddek, M. H., Zghibi, A., ve Dlala, M. (2020). GIS-based MCDM–AHP modeling for flood susceptibility mapping of arid areas, southeastern Tunisia. *Geocarto International*, 35(9), 991-1017.
- Sueyoshi, T. (2005). Financial Ratio Analysis of the Electric Power Industry. *Asia-Pacific Journal of Operational Research*, 22(03), 349-376.
- Torkayesh, A. E., Ecer, F., Pamucar, D., ve Karamaşa, Ç. (2021). Comparative assessment of social sustainability performance: Integrated data-driven weighting system and CoCoSo model. *Sustainable Cities and Society*, 71, 102975.
- Vavrek, R.; Becica, J. (2020). Efficiency evaluation of cultural services in the Czech Republic via multi-criteria decision analysis. *Sustainability* 2020, 12, 3409.
- Wang, T. C. ve Lee, H. D. (2009). Developing a Fuzzy TOPSIS Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights. *Expert systems with applications*, 36(5), 8980-8985.
- Wang, Y. M. ve Luo, Y. (2010). Integration of Correlations with Standard Deviations for Determining Attribute Weights in Multiple Attribute Decision Making. *Mathematical and Computer Modelling* Volume, 51(1–2), 1–12.
- Wu, Z., Sun, J., Liang, L. ve Zha, Y. (2011). Determination of Weights for Ultimate Cross Efficiency Using Shannon Entropy. *Expert Systems With Applications*, 38(5), 5162–5165.
- Yeh, C. H. and Willis, R. J. (2001). A validation procedure for multicriteria analysis: application to the selection of scholarship students. *Asia Pacific Management Review*, 6(1): 39-52.
- Zavadskas, E. K., ve Podvezko, V. (2016). Integrated determination of objective criteria weights in MCDM. *International Journal of Information Technology Decision Making*, 15(02), 267-283.
- Zhang, X., Wang, C., Li, E. ve Xu, C. (2014). Assessment Model of Ecoenvironmental Vulnerability Based on Improved Entropy Weight Method. *The Scientific World Journal*, 2014, 1-7.
- Zhang, H., Gu, C., Gu, L. ve Zhang, Y. (2011). The Evaluation of Tourism Destination Competitiveness by TOPSIS & Information Entropy - A Case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the effects of six different techniques on simple additive weighting (SAW) Multiple Criteria Decision Making (MCDM) method results by using Entropy, Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC), Equal weight, Method based on the Removal Effects of Criteria (MEREC), Standard deviation and Integrated Data Driven Weighting System

approaches, which are objective criteria weighting methods. In this study, which includes a real life application, it is aimed to measure the financial performance of Zorlu Energy company for the period of 2016-2020 using the proposed model in the study. While determining the financial ratios, the ratios frequently used in the energy sector were taken into account. Financial ratios used in studies in the energy sector by Shaverdi et al. (2014), Inam and Mir (2014), Sueyoshi (2005), Akhtar et al. (2012), Halkos and Tzeremes (2012) have been a reference in determining financial ratios. In this direction, financial ratios that provide information about the profitability of the firm, ability to pay its debts and liquidity have been selected within the scope of the study. While 7 financial ratios (current ratio, acid test ratio, Long-term liabilities/Equity Ratio, Total Debt/Equity, Return on Equity Ratio, Return on Assets Ratio, Asset Turnover Ratio) constitute the criteria of the study, five years such as 2016, 2017, 2018, 2019 and 2020 constituted the alternatives of the study. Entropy, CRITIC, Equal weighting, MEREC, standard deviation methods and Integrated Data Driven Weighting System were used to determine the criterion weights. The SAW method was used to evaluate the financial performance of the firm over the years. The SAW method has been preferred because it offers a simple calculation procedure to the decision maker and the process steps are short. It is also frequently used in the literature. Using the weights determined by six different criteria weighting techniques, the SAW method was applied and six different rankings were obtained.

This study sought the answers to the following research questions: Are the results obtained with different objective criterion weighting methods similar? Are MCDM results the same based on different weighting techniques? According to the results obtained at the end of the analyzes, the ranking results obtained by the SAW method on the basis of Entropy, CRITIC, MEREC, Equal weight, integrated data-driven weighting system are the same.

According to these results, while 2017 was the year with the highest financial performance of ZORLU energy company, 2016 was the year with the lowest financial performance. The SAW method rankings obtained on the basis of the standard deviation technique are quite different from the SAW results obtained with the other five weighting techniques. Rankings obtained by MCDM methods with different algorithms can be different, and this has been revealed by many studies in the literature (Maheshwari et al. (2021); Zavadskas and Podvezko (2016); Sahin (2020); Salabun et al. (2020)). The results obtained with this study partially support the results of the above study.

The motivation and superiority of the proposed approach in this paper are outlined as follows:

In the study, 6 different techniques were used and advantageous and disadvantageous aspects of different techniques were used. In addition, a comparison was made between the results obtained with different techniques.

The model used in the study is the first in the literature and it is thought that it will contribute to the literature in this respect. In addition, the model proposed in the study was used for the first time in the measurement of financial performance.

The effect of criterion weights on MCDM results is presented. It has been determined that the rankings obtained by the standard deviation based SAW method are different from the other rankings.

It has been accepted in the literature that different criteria weights cause different ranking results. In this study, the ranking results obtained by the SAW method on the basis of Entropy, CRITIC, MEREC, Equal weight, integrated data-driven weighting system are the same. The SAW method rankings obtained on the basis of the standard deviation technique are quite different from the SAW results obtained with the other five weighting techniques. When evaluated in general, MCDM rankings have changed according to the weighting technique used.

Ekonomik Büyümenin Kamu Yatırımları ve Faiz Oranları ile İlişkisi:2006-2018 Türkiye Örneği

Oğuz BAL¹

Öz

Ekonomik büyüme; ekonomistlerin üzerinde yoğun çalışmalar yaptıkları kavramlardan biridir. 1960'lerden sonra yoğunlaşan çalışmaların kısmen başarılı oldukları söylenebilir. Ancak; 1980'lerdeki yeni teorik dalgalanmalarda hane halkı, firma, devlet üçlüsünün ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır. 1990'lara gelindiğinde GSMH'yi artırırken çevrenin yıkımıyla birlikte, ekonomik büyüme oranının da yükseldiği görülmektedir. 2000'li yıllarda ülkelerde GSMH artışları görölse de yüksek büyüme oranları tek amaç değildir. Bunun yerine sürdürülebilir büyüme standartları dikkat çekmektedir. Ekonomik büyüme oranı, tüm faktör girdileri, finansman kaynakları, kamu desteğiyle sağlanan bilgi, teknolojik gelişme ve AR-GE çalışmalarıyla artırılmaktadır. 2006-2018 yıllarını kapsayan bu çalışmada, değişkenlerin yıllık verileri kullanılarak iktisadi ve ekonometrik analizler yapılmış, sisteme Granger anlamında ekonomik büyümenin faiz oranları, kamu yatırımları ve GSMH'deki ilişki ve etkileşimin varlığını ortaya koyma amaçlanmıştır. Çalışmada tümdengelim yönteminin yanı sıra, önceki çalışmalardaki bulgular da incelenmiş, sonuç ve değerlendirmelerde, araştırmanın temel öğeleriyle bağlantılar kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: GSMH, Sermaye, Gelir, Harcama

The Relationship of Economic Growth with Public Investments and Interest Rates: The Case of 2006-2018 Turkey

Abstract

Economic growth it is one of the concepts on which economists work intensively. It can be said that the studies intensified after the 1960s were partially successful. However, in the new theoretical fluctuations in the 1980s, it was emphasized that the trio of households, firms and states contributed to economic growth. In the 1990s, while increasing the GNP, it is seen that the economic growth rate increased with the destruction of the environment. Although the GNP increases were seen in the countries in the 2000s, high growth rates are not the only goal. Instead, sustainable growth standards draw attention. The economic growth rate is increased by all factor inputs, financial resources, information provided with public support, technological development and R&D studies. In this study covering the years 2006-2018, economic and econometric analyzes were made using the annual data of the variables, and it was aimed to reveal the existence of the relationship and interaction in the system in terms of economic growth, interest rates, public investments and GNP. In the study, besides the deductive method, the findings of previous studies were also examined, and connections were established with the basic elements of the research in the results and evaluations.

Key Words: GNP, Capital, Income, Expenditure

Atf İçin / Please Cite As:

Bal, O. (2022). Ekonomik büyümenin kamu yatırımları ve faiz oranları ile ilişkisi:2006-2018 Türkiye örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1464-1479.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.07.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi- Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol M.Y.O., ballim97@hotmail.com

 ORCID:0000-0001-7385-2448.

Giriş

Ekonomik büyüme teorisi; uzun dönem teorisidir. Uzun dönemde milli geliri artırmanın yolu ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme ise milli üretkenlik kapasitesini artıran yatırımları içeren bir kavramdır. Gerek özel sektöre ait firmaların gerekse de kamunun yapacağı stoklar, fabrikalar, makineler, depolar, yerleşim yerleri için mal ve hizmet üretmek amacıyla yapılan yatırım harcamaları sonuç olarak toplam talebi diğer bir deyişle toplam tüketimi artıran harcamalardır. Bunlar büyüme açısından bazı alanlarda istihdamı, milli geliri artırsa bile, emek gücünün verimliliğini artıracak yatırımlardan sayılmadığı gibi ekonomik büyümeyi engelleyici bir etki de yapabilir. Ekonomik büyümenin yansıması milli gelirde görünse bile, her milli gelir artışı büyümeye katkı sağlamaz değildir. Ekonomik büyüme ile GSMH' deki ilerleme paralel olarak görüntülenir. Ancak, hızlı büyüme ile yaşam standardı arasında farklılıklar kapanmış olmaz.

Ekonomik büyüme olgusunun temel unsurlarından biri olan yatırımlar, ister özel isterse de kamu kesiminden olsun, her zaman kaynak sorunuyla karşılaşılır. Bu sorun da genellikle finans ve hammadde ile ilgilidir. Finansal kaynaklar öz kaynaklardan sağlanamazsa kredilere başvurulur. Dolayısıyla yatırımlarda kaynak olarak kullanılacak kredilerin faiz oranları, yatırımların yapılmasını belirleyen ana unsurdur. Kamu kesiminin kaynak çeşitlenmesi özel kesimden daha fazladır. Ancak; günümüz ekonomilerinde devlet yatırımları tek başına yapılmamakta çok çeşitli yöntemler kullanılarak özel kesime ya tamamen devredilerek ya da ortaklaşa yatırım yöntemleri uygulanarak gerçekleştirilmekte ve böylece sermaye birikimi sağlanmaktadır. Özel kesim sermayenin marjinal verimliliğini esas alarak yatırımların devamlılığını sağlama ve verimliliği artırma peşinde koşarken, büyük ölçüde kamunun ve kısmen özel firmaların azalan verimler kanunu gereği yeni ve yenileme yatırımlarına kaynak bağlamak zorunda kalmaktadır. Belirtilen bu iki kural, yatırımların da sınırlarını belirlemektedir.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin 2006-2018 yıllarındaki ekonomik büyümesi ve bileşenleri ele alınmaktadır. Değişkenlerden büyüme bağımlı değişken olarak ele alınırken, GSMH, kamu yatırımları ve politika faiz oranları da bağımsız değişken olarak ele alındı. Değişkenlerin birbirine etkileşimi ve aralarındaki sebep sonuç ilişkisi ampirik metotla incelendi.

Teorik Çatı

Bu bölümde makaleye konu olan değişkenler altı alt başlıkta ele alındı. Kullanılan kavramların ekonomi literatüründe ifade ettiği anlamlara ağırlık verilerek, iktisadi ekollerin temel önermelerine atıflar yapıldı.

Ekonomik Büyüme' nin Tanımı ve Kapsamı

Ekonomik büyüme en basit şekilde "ülkenin mal ve hizmet üretme kapasitesinin genişlemesi" olarak tanımlanabilir. Bir ekonominin üretim kapasitesi de elde edilen teknolojik kazanımları kadar, ülke kaynaklarının miktar ve kalitesine bağlıdır. Ekonomik büyüme olgusu da üretim kapasitesinin belirleyicilerini geliştirme ve genişletme sürecini kapsar. Ancak, ekonomik büyümeyi genel kabul görmüş bir tanımlamayla "üretim faktörlerinin kişi başına reel milli geliri yükseltecek şekilde sürekli artması" şeklinde de tanımlanır (Ünay,1983, s. 248). Ancak bu tanım; mal ve hizmetlerin üretimi için ekonominin potansiyel sınırları da belirlendiğinde tamamlanmış olur. Ekonomik büyümenin ölçülmesi ise genellikle yıldan yıla GSMH' da veya GSYH'deki yüzde değişimi olarak ifade edilir.

$$\text{Milli Gelirdeki Yüzde Değişim} = \frac{\text{Son değer} - \text{İlk değer}}{\text{İlk değer}} * 100 \quad (1.1)$$

Üretim kapasitesi, ekonomik büyüme için önemli bir kavramdır fakat üretim için şu anki büyüme sadece ekonominin potansiyelindeki değişikliğe bağımlı değil, aynı zamanda kapasitedeki genişlemesine de bağlıdır. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme; mevcut ve potansiyel mal ve hizmet çıktılarını üretebilme yeteneğindeki artıştır.

Ekonomik büyüme tek başına çıktı ve kapasitedeki artış anlamına gelmez. Aynı zamanda kişi başına çıktıyı da içerir. Büyümekte olan bir ekonomide hem sermaye genişlemesi hem de her bir işçi başına düşen mevcut sermaye de artmış olur. Kişi başına üretim hacmindeki büyüme, aynı zamanda bireysel refahı da etkiler.

Ekonomik büyümenin en anlamlı ölçütü kişi başına reel çıktı düzeyidir. Bu bağlamda, uzun dönemde milli geliri artıran faktörün ekonomik büyüme olduğu da söylenebilir. Ekonomistlerin ve istatistikçilerin çoğu bunu belirli bir dönemdeki reel GSMH ile veya kişi başına düşen milli gelirle karşılaştırmak suretiyle

ölçerler. Ölçüt bu olunca; “Kabul edilebilir bir ekonomik büyüme oranı nedir?” sorusuna da ekonomistler; “Yıllık %3 lük büyüme oranı, ılımlı bir büyüme oranıdır” cevabını vermektedir (Lipsey v.d. 1990, s. 243). Daha yararlı bir ölçüm; ya maddi refahın veya kişi başına tüketimden oluşan yaşam standardının değerlendirilmesi ile de yapılabilir.

Ekonomik Büyümenin Önemi

“Ekonomik büyüme neden önemlidir?” Sorusunun cevabı büyük ölçüde ekonominin doğasıyla ilgilidir. Maddi mal ve hizmetlerin genişleyen bir çıktısı anlamındaki ekonomik büyüme başlı başına bir amaç değil, daha temel amaçlara yönelik bir araçtır. Ekonomik büyüme üzerinde yapılan son çalışmalar bu temel amacın halkın zenginliğini artırmak olduğunu ifade etmektedir. Şu anki ve potansiyel üretimi artırmak, iki temel yol ile gerçekleşir. Birincisi; özel kullanım için tüketiciye sunabilecek mal ve hizmet miktarındaki artışa yol açmak. İkincisi de özel tüketim standartlarını olumsuz yönde etkilemeden, hükümetin her kademedeki artan sorumluluklarını yerine getirmek için gerekli kaynakları sağlamaktır.

Bir ülke halkı için, yüksek maddi yaşam standardına ulaşmanın yanında, bu standardın devamını sağlamak da önemlidir. Ekonomik büyüme bağlamında hükümetin kamu alanında üstleneceği çok sayıda yükümlülüklerin kapsamı, boyutu ve zorluğu konuya daha dikkatli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Üretim kapasitesini genişletmeksizin, toplumun tümü için özel alandan farklı olarak kamu alanına örneğin; askeri güvenlik, geri kalmış ülkelere ekonomik yardım ve yurtdışı ekonomideki kamu sorumlulukları gibi çeşitli kritik alanlara daha fazla kaynak tahsisi yapmak anılan zorluklardan birkaçıdır.

Ekonomik Büyüme Yeni İlgî

Son yıllarda, ekonomik büyüme konusunda dikkat çekici bir canlanma yaşanmıştır. Temelde, Adam Smith ve ilk klasik iktisatçılar ekonomik büyümeye dikkat çekmişlerdi. Ancak, 19. yy'ın ortalarında kaynak tahsisi ve gelir dağılımı sorunları ekonomistlerin yoğun kaygısı haline geldi. Dönem, ekonomik yoğunlaşma dönemi değildi. Firmaların büyümesi, karmaşıklaşması sonucu doğan Taylorizm ve ardılı olan Fordizm kitle üretimini maksimumlaştırmak için teknolojinin ve emeğin ussal bir biçimde kullanılmasını gösteren, önce ABD sonra da Avrupa'da yaygınlaşan bir takım üretim ve yönetim sistemleri geliştirmişlerdir.

1930' larda istihdam düzeyi sorunu ön plana çıkmıştı. Dönemin ekonomistleri dikkatlerini bir kez daha ekonomik büyümeye yönlendirdiler. Bunun çok sayıda nedenleri vardır: İlk planda, modern gelir ve istihdam teorileri 1930'larda Büyük Kriz süreci yaşanmaktayken doğmuştu. Dönemin teorisyenleri istihdam düzeyini belirleyen güçler üzerinde odaklanmış ve üretim kapasitesini geliştirecek varsayımlar geliştirmişler ve konunun anlaşılmasına yardımcı olmasa da ekonomik büyüme problemleri için birtakım önerilerde bulunmuşlardı. Ancak, Keynesyen analitik çerçevede yatırım harcaması kilit bir konuma sahipti.

Keynesyen ekonomistlerin yatırım olgusuna ilgisi, geniş bir büyüme analizi alanına yol açmıştır. 1940'larda İngiltere'de Roy Harrod, ABD'de ise Evset Domar teorik gelişmelere oldukça önemli katkılarda bulundular. 1950'lerde ise Bob Solow, Neo-Klasik büyüme teorisinin temel özelliklerini ortaya koydu (Begg v.d., 2010, s. 525). Ona göre; nüfus artışı sürekli büyümeye engelken, teknolojik gelişme etkin bir rol oynar. İçsel büyüme konusunda çağdaş ekonomist P. Romer'in yaptığı çalışmalar ise, önceki çalışmalardan daha fazla ilgi çekmiştir. Ona göre; ekonomilerde dışsal etki reddedilmese de dışsallığın önlenmesinde ve içsel büyümenin gelişmesinde, yatırımlardaki devlet teşvikleri önemli bir görev üstlenmelidir. Romer'in sağladığı bir diğer katkı da çeşitli ülke ekonomilerinin neden sürekli olarak farklı olabileceğine bir açıklama getirmesidir. Ekonomik büyüme, günümüzde teorik bazda güncel ilgi odağı olmaya devam etmektedir.

Ekonomik büyümeye olan yenilenen ilginin ikinci önemli nedeni, dünyanın ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerden kaynaklanan hızlı ekonomik ilerleme arzusu ve baskısından kaynaklanmaktadır (Myrdal, 1957, s. 7). Ekonomik büyümeye ilginin üçüncü nedeni de Sovyetler Birliği'nin deneyimidir. Sosyal ve ekonomik organizasyonun otoriter formu özellikle uzun dönemli ekonomik gelişme problemiyle uğraşmak için yeterli bir araçtır (Kusnets, 1968, s. 78).

Ekonomik Büyüme Sürecinde İktisat Ekollerinin Modelleme Yaklaşımları

Ekonomik büyüme sürecine dair üretilen çalışmalar yeni değildir. İçsel büyüme yaklaşımının teorik temelleri Adam Smith ve erken dönem klasik ekonomistlere kadar uzar. Kapitalist sistemin uzun dönem analizlerini kapsayan çalışmalar yapılmıştır. Klasik iktisatçıların nispeten basit bir büyüme teorisi vardı. Tek bir mekanizmayı-sermaye birikimini belirleyici olarak önemli gördüler. Klasik büyüme modeli, kişi başına düşen milli gelir düzeyi ile nüfus artış oranı arasındaki ilişkiyi kurarak ifade edilmektedir. Klasik

ekonomistlerin emek arzının içsel ve ekonomik büyümeyi açıklamada ana özellik olarak kabul etmiş olmaları açısından Neoklasiklere keskin bir şekilde karşıt konumda olmuşlardır. Bu; Thomas Malthus (1766-1834)un çalışmalarında belirgindir. Klasik büyüme modelinde kişi başına gelir düzeyi ve nüfus büyüme oranının arasında nedensel bir ilişkinin anahtarıdır. Malthus'un meşhur görüşü, geçimlik düzeydeki kişi başına gelirin nereye kadar genişleyeceğini her zaman nüfusun belirleyeceği şeklindedir. Eğer gelir, geçimlikten daha yüksekse beslenme standartları yükseleceğinden ölüm oranları düşecek, doğum oranı da artacaktır. Daha yüksek düzeyde popülasyon, iş gücünün genişlemesi sonucunu doğurur ve azalan verimler yasası gereği kişi başına verim de düşecektir. Bu süreç kişi başına verim düzeyinin önceki düzeyine kadar devam eder, doğum ve ölüm oranları ekonomi için istikrarlı nüfus ile tutarlıdır. Klasik teoriye göre yüksek orandaki tasarruflar yüksek oranlı yatırımlara öncülük ederler ve yüksek oranda yapılan yatırımlar da yüksek oranda büyümenin nedenidir (Dipendra,1999, s. 79-86).

Neo Klasiklerden Ramsey büyüme modeli emek arzını büyümeye dışsal olarak sunar (Ramsey, 1928, s. 543-559). Dolayısıyla, emek büyümesi teknolojik süreçle birlikte dengeli büyüme oranının temel determinantlarından biri kabul edilir. Neoklasik büyüme modelindeki standart büyüme hesaplamasında sermaye / emek ve sermaye / çıktı oranlarındaki değişiklikler önemsenmektedir. Neo klasik büyüme modeli yanlıları, teknik ilişkilerle davranış fonksiyonlarını ilişkilendirerek değişik varsayımlarla Harrod-Domar modelinden farklı bir model geliştirmişlerdir. Para arz ve talebini yanısıra diğer finansal varlıkları da modele dahil ederek değişik sonuçlar ortaya koymuşlardır. Belirtilen modele göre; yatırımlardaki getiri oranları ve kişi başına çıktının, kişi başına sermaye stoku düzeyinin azalan bir fonksiyonu olduğunu belirtmişlerdir.

Çağdaş ekonomistler ise biri diğerine hiçbir şekilde baskın olmayan çok sayıda faktörleri belirleyerek teorilerine başlamaktadırlar. Onlara göre; herhangi bir toplumun ekonomik büyüme sürecinde şu dört faktörün olması gerekmektedir: (1) işgücünün kalite ve kantitesi; (2) doğal kaynakların kalite ve kantitesi; (3) reel sermayenin kalite ve kantitesi; (4) toplumun vardığı teknoloji düzeyi. Bu dört temel madde ekonomik büyümenin sürecinin belirleyicisidir (Peterson, 1967, s. 407-408). Sermaye stoku arttıkça, sermaye mallarının daha yüksek düzeyde uzmanlaşmasını sağlamak mümkün hale gelir, giderek daha yüksek düzeyde emek verimliliği elde etmeyi mümkün kılar. Sermaye stokundaki büyümenin iki önemli sonucu olacaktır: 1. Sermaye birikimindeki ardışık artışlar daha az verimli olacak ve sermaye-çıktı oranı artacaktır. 2.Yeni sermayenin marjinal etkinliği azalacak ve yatırım fırsatları birikimi tükendikçe sonunda sifıra itilecektir. Sermaye stokundaki hızlı büyüme sermaye mallarındaki uzmanlaşmayı artırmaktadır (Lipsey v.d., 1990, s. 773).

Önemli Keynesyenlerden olan Harrod ekonomik büyümeyi, yatırımların hızlandırıcı ve çarpan etkilerine dayanan dinamik bir teori içinde incelemektedir. Ona göre büyüme; sermaye/çıktı veri iken sermaye birikimi tarafından belirlenir, emek ve teknoloji büyümenin sınırını belirler. Bu çerçevede hem Keynes hem de Harrod nüfusu ve teknolojiyi bağımsız değişken olarak kabul etmektedir. Domar'ın görüşleri, Harrod'un görüşlerine yakındır. Ona göre; yatırımlardaki artışlar, bir yandan millî geliri artırırken diğer yandan da üretim kapasitesini artıran bir etkiye sahiptir (Kazgan, 1984, s. 297- 302). İki birlikte Harrod- Domar modelinde sermaye/çıktı oranı sabit varsayılmakta sonuçta dengeli büyüme yörüngesinde yüksek seviyede istikrarsızlıktan söz etmektedirler. Son olarak bu ikilinin modeli öncelikle "garantili büyüme oranları" ile ilgilidir. Bu, mal piyasasında bir dönemde planlanan harcama ile fiili gelir arasındaki eşitlik veya başka bir deyişle planlanan tasarruf ile planlanan yatırım arasındaki eşitlik anlamındaki denge halini sağlayacak (Harris, 1985. s. 347).

Ekonomik Büyüme Sürecinde Faiz Oranlarının Rolü

Ekonomik büyüme sürecinde faiz oranlarının nasıl bir etkiye sahip olduğunu anlayabilmek için iktisat ekollerinin ana fikrinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Faizin yatırımlara, yatırımların da ekonomik büyümeye etkisinin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Klasiklerden birkaç miktar teorisinin para talebi ve tahvillerin faiz oranı ile ilişkisini analiz ettiklerinden söz edilmekte ancak, Keynes ve izleyicilerinin geliştirdiği mantığa gereken önemin verilmediğinden bahsedilmektedir (Harris, 1985, s. 178). Önem vermemelerinin nedeni de Keynes'in spekülâtif talep teorisinin Klasik ve Monetarist teorilerden farklı olmasıydı. Keynesyen para teorisine göre; spekülâtif talep, faiz oranının bağımlısıdır. Faiz oranı da para tutmanın fırsat maliyeti olduğu için, tasarruf sahipleri para yerine, tahvile yöneleceklerdir. Tahvil piyasasını belirleyenler aynı zamanda para piyasasını da belirleyenlerdir. Fona ihtiyaç duyan yatırımcı faiz oranının düşmesini beklerse, faiz oranındaki düşüş tahvilin fiyatındaki artışı içerdiğinden² sermaye kazancı elde

² Spekülasyon yapmak amacıyla tahvil fiyatları düşükken almak daha karlıdır.

etmeyi bekler. Sermaye kazancını aldığı faiz ödemelerine ekleyerek, tahvil alışlarıyla net kar elde edecektir. Sabit sermaye yatırımında firma, yatırımını finanse etmek için faizli borcu ödemeye yönelik yeterli ilave karları sağlamak durumundadır. Firma yeni yatırım finansmanını, almayı düşündüğü borcun faizi ne kadar büyükse, onu karşılamadan önce yeni yatırımın getirisinin büyük olmasına önem verecektir. Olabilecek sermaye yatırımlarından elde edilecek kar, fonların fırsat maliyeti olan faizi aşmalıdır. Ancak, kararını verirken, faiz oranının düşük olduğunu varsayalım. O zaman yükselmesini bekleyebilir ve dolayısıyla tahvillerden bir sermaye kaybı ile karşılaşabilir. Keynes, bu beklentilerde mantıklı davranılmasını önerir.

Faiz oranları, alınan politik kararlara bağlı bir araçtır. Monetarizmin altın çağında, merkez bankaları nominal büyüme hedefleri ile ilgili uzun dönem hedeflerini tutturmak için faiz oranlarını değiştirmeyi tercih ettiler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetler faiz oranlarını serbest piyasanın altında bir düzeyde tutmayı isterler. Faiz oranlarının düşük düzeylerde olması, finansal piyasaları baskı altında tutmaya neden olur. Örneğin; hükümetlerin düşük faiz politikaları vatandaşları tasarruflarını biriktirmek için bankalar gibi yurtiçi finansal kurumları kullanmaktan caydırmaktadır.

Tasarruf eğilimleri ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Düşük tasarruf eğilimine sahip ülkelerde yatırımlar da düşük düzeyde kalır. Politika yapıcılarının izledikleri faiz politikaları, reel faiz oranları ile belirlenir. Reel faiz oranı da nominal faiz oranından, enflasyon oranının çıkarılmasıyla elde edilir. Reel faiz oranlarının pozitif olduğu tüm ülkelerdeki yatırımlar, ortalamanın üzerinde üretkenlik gösterir. Sonuçta ekonomik büyüme katkıda bulunmuş olur (Boyes ve Melvin, 1991, s. 480).

Faiz oranlarının belirlenmesinde para otoritelerinin müdahaleleri önemlidir. Örneğin para otoriteleri para stokunu artırmaya yönelik açık piyasa işlemleri yoluyla faiz oranlarını düşürürlerse, bankalar ya fonlarını kredi olarak vermeye fazla istekli olmazlar veya daha fazla rezerv tutmak zorunda kalırlar. Hükümetin nominal faiz oranlarını enflasyonun altındaki seviyelerde tutması durumunda da reel faiz oranını negatif olacaktır. Bu durumda mevduat toplayan yerel finansal kuruluşlar, mevduatları veya yatırım fonlarını bir kredi kaynağı olarak kullanılmasında gönülsüz davranacaklardır. Reel faiz oranını düşüren bir hesaba para yatırmak yerine, tasarruf sahipleri (hem bireyler hem de şirketler) tasarruflarını yüksek faiz oranlarına izin veren diğer ülkelere yatıracaklardır. Düşük faizli finansal kaynak bulamayan yerel sabit sermaye yatırımcısı büyüme yerine, küçülmeyi tercih edecektir. Sonuç olarak; politika faizinin yüksek tutulması ekonomik büyümeyi düşüren bir değişkendir (Parasız, 1994, s. 232).

Ekonomik Büyümenin Yatırımlarla İlişkisi

Firmalar kendi üretimlerini ve yatırımlarını yükselen talebe göre artırır. Hükümetlerin genişletici para politikası izleme beklentisi varsa, toplam çıktıda düşüş söz konusudur. Nedeni de toplam talebin artacağı ve fiyatlar genel düzeyinin artma beklentisidir. Beklenen fiyat artışları gelecekteki maliyetlere yansıtacak, bu da toplam çıktıyı azaltacaktır. Bu beklenti içerisine giren reel sektör yatırımları kısma kararı alırsa istihdam, GSMH ve dolayısıyla ekonomik büyüme düşük oranda gerçekleşecektir.

Ülke ekonomisinde karar verme mekanizmasının en tepesindeki politika yapıcılarının yatırımları etkileyen iki önemli değişkeni dikkat çekmektedir: (1) Ülkenin nüfusu. (2) Halkın beklentileri. Sayılan bu iki temel ögeyi göz önün bulundurma şartıyla yaklaşım aşağıdaki gibi açıklanacaktır.

Öncelikle Keynesyen tüketim fonksiyonu toplam tüketim ile reel gelir bağlantısını gösterirken yine aynı şekilde yatırım fonksiyonu da faiz oranları ile toplam yatırım ilişkisini ifade eder.

$$C=C(Y) \quad 0 < C_Y < 1 \quad (1.2)$$

$$I=I(r) \quad I_r < 0 \quad (1.3)$$

$$Y=C+I+G \quad (1.4)$$

$$S=S(Y) \quad 0 < S_Y < 1 \quad (1.5)$$

$$S=I+G \quad (1.6)$$

C: Tüketim, I: Yatırım, Y: Milli Gelir veya Çıktı, G: Kamu harcamaları, r: faiz oranını, S: tasarrufu ifade eder.

Denklem (1. 3) ve (1. 4)'teki I; harcamalar kalemi üzerinden hesaplandığında gerçekleşen akım yatırımları yatırımı ifade etmektedir. Planlanan yatırımlar daha önceden tanımlanmaktadır. Keynesyen denge, Klasik dengeden iki önemli farkla ayrılır. 1-Reel ve finansal sektör faiz oranları yoluyla birbiriyle ilişkilidir. Reel çıktının belirlenmesinde parasal konular önemlidir. Halbuki Klasiklerde parasal konular tam

anlamıyla “yansız” dır. 2- Denge gelir seviyesinin tam istihdama eşit olma şartı yoktur. Hâlbuki Klasik ekolde tam istihdam koşulu vardır (Turner, 1993, s.62). Keynes’in önerilerinden biri olan kamu yatırım harcamalarının çarpan etkisi ekonomik büyümede bir çözüml olarak sunulmuştur. Ona göre; para politikası çarpanı sıfır olduğunda parasal genişleme yoluyla faiz oranlarındaki bir düşüş yatırım harcamalarını harekete geçirci bir etkide bulunmaz. Onun yerine maliye politikasının, faiz oranları üzerinde herhangi sorun olmaması nedeniyle yatırımları harekete geçirme yönünde tam bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir.

Çalışmanın temelini oluşturan Klasik, Neo Klasik, Keynesyen ve Monetarist teorilere dayanan teorik açıklamaların ışığında ekonomik büyüme kavramının tüm ekonomiler için önemli olduğu, vurgulanmıştır. Her yatırımın ekonomik büyümeye katkısı olmayacağı ancak istihdam yaratabileceği, kimi yatırımların da istihdam yarattığı halde büyümeyi olumsuz etkilediği, uzun dönemde reel GSMH’deki artışın ekonomik büyüme olarak kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.

Literatür Taraması

Ulutürk, (2001) de; yaptığı çalışmada kamu yatırım harcamalarının GSYH’yi artırdığı ayrıca, özel sektör yatırımlarına pozitif yönde bir etkide bulunduğunu belirtmiştir.

Uzay (2002), Türkiye’de 1971-1999 dönemine ait yıllık verileri kullanarak yapmış olduğu çalışmada, çok kuvvetli olmamakla birlikte kamu büyüklüğü (Kamu harcamaları/GSMH) ile büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğu, kamu harcamalarındaki artışın, özel sektör yatırımları için uygun ortam yaratarak büyümeyi hızlandırdığı bulgularına ulaşmıştır.

Berber (2003) tarafından 1963-1999 yılları arasını kapsayan çalışmada, kamu yatırımlarının ekonomik büyümeyi artırdığı sonucunu elde etmiştir. Ayrıca; döneme ilişkin verilerle kamu yatırımlarındaki %10’ luk bir artışın ekonomik büyümede % 2,7’ lik bir artışa neden olduğu bulgusuna da ulaşmıştır.

Kar ve Taban (2003) tarafından yapılan ve 1971-2000 yıllarını kapsayan çalışmada; eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının, ekonomik büyümeye etkilerinin pozitif ve anlamlı olduğu belirtilmiştir.

Yılmaz ve Kaya (2005) tarafından, 1975-2003 yıllarının yıllık verilerini kullanarak yapılan çalışmada; yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, faiz ödemeleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin de negatif ve anlamlı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca yazarlar; belirtilen dönemde gerçekleştirilen transfer harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna da ulaşmışlardır.

Oktayer ve Susam (2008) tarafından 1970-2005 yılları kapsamında yaptıkları çalışmada; kamusal yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu, kamu yatırımlarındaki bir birimlik artışın ekonomik büyümede 0,081’ lik bir artışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayraktutan ve Arslan (2008), yaptıkları ampirik çalışmada kamu yatırımlarının, sanayileşme sürecini hızlandırırken, özel kesimin karlılığını ve sermaye birikimini desteklediğini, sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye uzun dönemde pozitif bir etkisi olduğunu ifade etmişlerdir.

Tan vd. (2010) yaptıkları çalışmada, devletin yaptığı yatırım harcamalarının ekonomik büyümeyi hızlandırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Korkmaz (2010) tarafından 1990-2008 yıllarındaki verileri kullanarak yapılan ampirik çalışmada, AR-GE ve ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkinin varlığı belirtilmiş ve AR-GE yatırımlarının GSMH’yi etkilediği ifade edilmiştir.

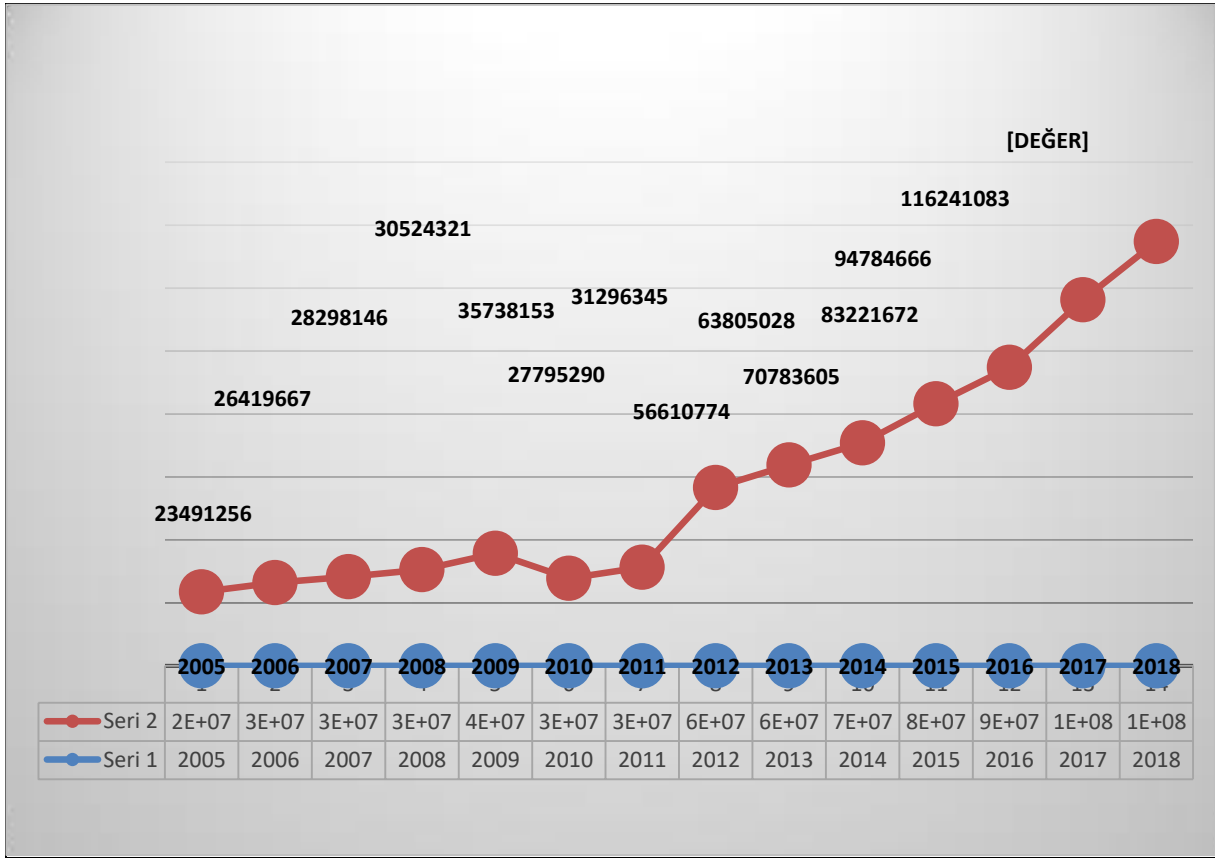
Kanca (2011), 1980-2008 yıllarını kapsayan ampirik çalışmada kamu yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasında karışlıklı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu ve kısa dönemde kamu harcamalarındaki artışın GSMH’yi artırdığı, uzun dönemde ise Türkiye’de toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme tarafından etkilendiği sonuçlarına ulaşmışlardır.

Altunç (2011), 1960-2009 yılları arasındaki yıllık verileri kullanarak kamu yatırımları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin var olduğunu ifade etmiştir.

Gül ve Yavuz (2011), yaptıkları ampirik çalışmada; ekonomik büyümeden kamu yatırım harcamalarına doğru bir nedensellik bulunmazken, kamu yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gökırmak (2019) tarafından yapılan ampirik çalışmada; GSMH'deki büyüme ile özel sektör altyapı yatırımları arasındaki ilişkinin düşük fakat pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonometrik Model ve Uygulama Bulguları

Grafik 1. 2005-2018 Yıllarında Kamu Yatırımları (Milyar TL) (Kaynak: TÜİK, TCMB, Sanayi ve Kalkınma Bakanlığı)

Tablo 1. Yıllık Veriler Tablosu

YILLAR	Yıllık Büyüme Oranları %	Yıllık Politika Faizi Oranları %	Yıllık GSMH Değişim Oranları %	Yıllık Kamu Yatırımlarındaki Değişim Oranları %
2006	7.1	22.5	17.1	12.47
2007	5	20	11.6	7.11
2008	0.8	17.5	13	7.87
2009	-4.7	9	0.4	17.08
2010	8.5	9	16.1	-22.23
2011	11.1	12.5	20.2	12.6
2012	4.8	9	12.6	8.89
2013	8.5	7.75	15.3	12.71
2014	5.2	11.25	13	10.94
2015	6.1	16.75	14.4	17.57
2016	3.2	8.5	11.5	13.89
2017	7.4	8.5	19.1	22.64
2018	2.6	25.5	19.1	15.95

Kaynak: Sanayi ve Kalkınma Bakanlığı, T.C.M.B.

Birim Kök Analizi ve Durağanlık Analizi

Durağan olmayan bir zaman serisini durağan hale getirmek için serinin diferansiyeli alınır. Aşağıdaki tabloda bu işlem yapılmış ve birinci farkları ele alınmıştır. İşlem sonunda %1, %5, %10 luk kritik mutlak değerleri “t istatistik mutlak değerinden” küçük ise birim kökün olmadığı sonucuna varılır.

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta T + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (1.7)$$

$$H_0 = \delta = 0 \text{ (Birim kök vardır)} \quad (1.8)$$

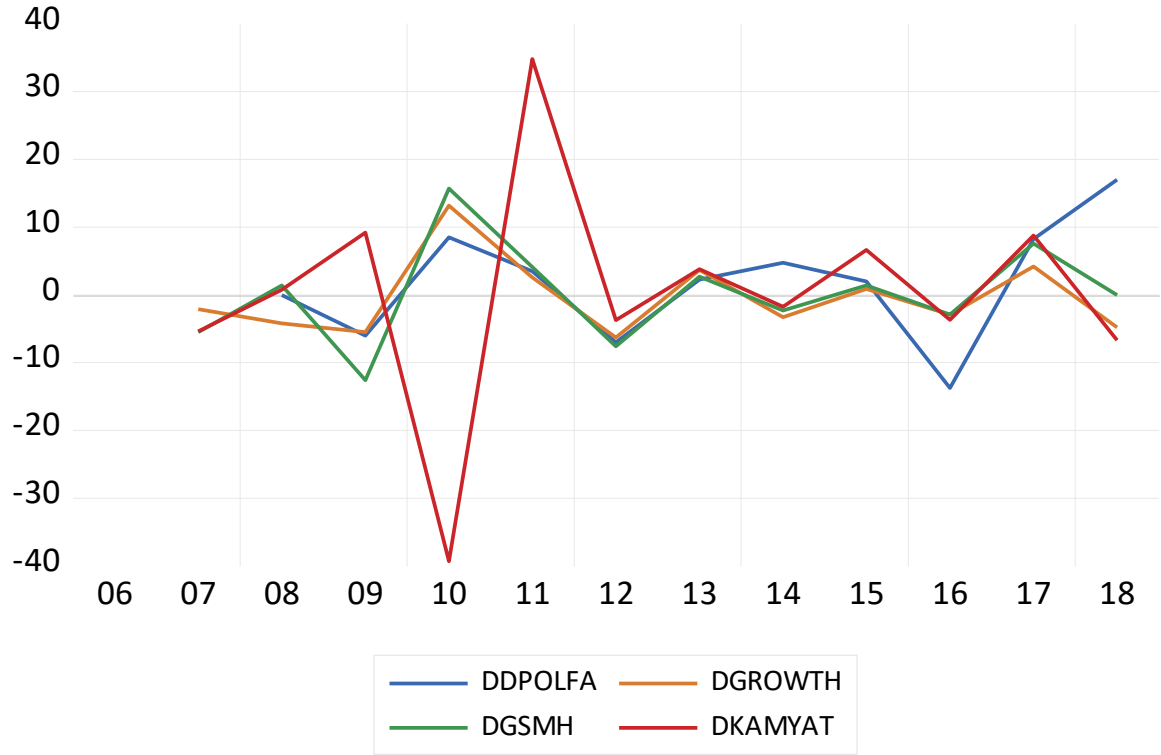
$$H_1 = \delta \neq 0 \text{ (Birim kök yoktur)} \quad (1.9)$$

$t > \text{ADF kritik değeri}$ ise yokluk hipotezi reddedilemez

$t < \text{ADF kritik değer}$ ise yokluk hipotezi reddedilir.

Tablo 2. Verilerin Durağanlık Tablosu

Değişkenler	t ist. Değerleri	Düzeyler			Lag değerleri	Prob	DUğANLIK YAPILARI
		%1	%5	%10			
DBÜYÜME	-5.950282	-4.803492	-3.403313	-2.841819	4	0.0032	1.DERECEDEDEN DURAğAN
DGSMH	-4.857354	-4.200056	-3.175352	-2.728985	4	0.0037	1.DERECEDEDEN DURAğAN
DKAMYAT	-6.649853	-4.200056	-3.175352	-2.728985	2	0.0003	1.DERECEDEDEN DURAğAN
DDPOLFA	-6.001438	-4.420595	-3.259808	-2.771129	1	0.0014	2.DERECEDEDEN DURAğAN

Grafik 2. Büyüme , POLFA, GSMH, Kamu Yatırım Oranlarının Durağanlık Grafiği

Kovaryans Analizi ve Yorumları

Tablo 3. Serilerin Kovaryans Değerleri

	DBÜYÜME	DBÜYÜME	DGSMH	DKAMYAT
DBÜYÜME	31.1			
DPOLFA	17.3	64.8		
DGSMH	35.5	33.1	50.7	
DKAMYAT	-31.9	-21.3	-42.4	277.0

Tablo 3' te yer alan kovaryans matrisinin köşegeninde yer alan değerlerin değişken değişkene olan varyanslarını ifade etmektedir (Hihgam, 2002, s. 239). Tabloda en yüksek varyans değerine sahip olan değişken 277,0 ile kamu yatırımlarıdır. Bunun anlamı kamu yatırımlarındaki hareketlilik ile varyans değeri 50,7 olan GSMH değerlerinin hareketliliği arasında 5.46, politika faiz oranının hareketliliği arasında yaklaşık 4.27, büyüme hareketliliği arasında yaklaşık 8,9 kat fark olduğunu göstermektedir.

Köşegenin dışındaki diğer değerler, kovaryansı ifade etmektedirler. Yani; iki değişken birbirine göre ne kadar hareketlidir? Bu değerler şu şekilde yorumlanabilir; eğer değişkenler arasındaki değer "0" olsaydı, bir değişkene bakarak diğer değişkenle ilgili bir varsayımda bulunulmazdı. Bunun tersine büyüme ve politika faiz oranı arasındaki kovaryans 17.3, büyüme ile GSMH arasında kovaryans 35.5, GSMH ile kamu

yatırımları arasındaki kovaryans -31.9olarak bulunmuştur. Buna göre; “büyüme” ve “kamu yatırımları” arasındaki birlikte hareketliliğin mutlak değer olarak 0.97katı, kamu yatırımları ile GSMH arasında 1.1 kat, GSMH ile politika faiz oranı arasında 2 kat ve büyüme ile politika faiz oranı arasında da yaklaşık 1.79 kat bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Korelasyon Analizi ve Yorumları

Kovaryans analizinden sonra yapılacak eylem korelasyon analizini oluşturmaktır. Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki doğrusal ilişkiyi ve bu ilişkinin şiddetini belirtmek için yapılmaktadır. Neden sonuç ilişkisi kurmaz. Korelasyonun sembolü “r” dir.

$$r = \sqrt{R^2} \quad (1.4)$$

Korelasyon katsayısı konumu $-1 \leq r \leq 1$ olmalıdır. Buna göre; yorumunu içeren tablo 3 te belirtilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Katsayı Kriterleri

Değişkenler arası ilişki negatif yönlü			0	Değişkenler arası ilişki pozitif yönlü		
Kuvvetli	Ota	Zayıf		Zayıf	Orta	Kuvvetli
$-1 \leq r \leq -0,9$	$-0,9 \leq r \leq -0,5$	$-0,5 \leq r \leq 0$		$0 \leq r \leq 0,5$	$0,5 \leq r \leq 0,9$	$0,9 \leq r \leq 1$

Hesaplanan değer 0 ile 0,49 arası bir değer ise değişkenler arası ilişki zayıf

“ “ 0,5 ile 0,74 “ “ “ “ orta

“ “ 0,75 ile 1 “ “ “ “ kuvvetlidir.

Yukarıdaki yapılan yorumlar ışında verilerin korelasyon analizi tablo 5’te yer almaktadır:

Tablo 5. Değişkenlerin Korelasyon Katsayıları

	DDPOLFA	DBÜYÜME	DGSMH	DKAMYAT
DDPOLFA	1			
DBÜYÜME	0.384609	1		
DGSMH	0.577266	0.892574	1	
DKAMYAT	-0.159258	-0.343966	-0.357841	1

Tablo 6. Korelasyon Katsayılarının Yorum Tablosu

Değişkenler	Değişkenler Arası İlişkinin Yönü	Değişkenler Arası İlişkinin Şiddeti
GSMH ve Kamu Yatırımları	Negatif	Zayıf
Politika Faiz Oranları ve Kamu Yatırımları	Negatif	Zayıf
Kamu Yatırımları ve Büyüme	Negatif	Zayıf
Politika Faiz Oranı ve Büyüme	Pozitif	Zayıf
Politika Faiz Oranı ve GSMH	Pozitif	Orta
GSMH ve Büyüme	Pozitif	Orta

Regresyon Analizi

Tablo 7. Regresyon Analiz Tablosu

Bağımlı değişken: DBUYUME	Yöntem: En küçük kareler	Kapsanan gözlem sayısı: 11	Prob.
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t-Statistic	
C	-0.507952 (0.912899)	-0.556417	0.5953
DPOLFA	-0.134971 (0.135438)	-0.996552	0.3522
DGSMH	0.782881 (0.161916)	4.835108	0.0019
DKAMYAT	-0.005905 (0.057278)	-0.103089	0.9208
R-kare	0.822555	Mean dependent var	-0.218182
Regresyonun Standart sapması	2.946704	Akaike info criterion	5.274539
Düzeltilmiş R-kare	0.746507		
Log likelihood	-24.60274	Schwarz criterion	5.419228
F-statistic	10.81626	Hannan-Quinn criter.	5.183333
Prob(F-statistic)	0.000529	Durbin-Watson stat	1.9896781

Tabloda geçen POLFA: politika faiz oranı, KAMYAT: Kamu yatırımlarını ifade etmektedir.

$$\text{Model: DBUYUME} = -\beta_1 - \beta_2 * \text{DDPOLFA} + \beta_3 * \text{DGSMH} - \beta_4 * \text{DKAMYAT} + u_t$$

$$\text{DBUYUME} = -0.51 - 0.14 * \text{DDPOLFA} + 0,8 * \text{DGSMH} - 0.006 * \text{DKAMYAT}$$

Modeldeki katsayılar yukarı doğru yuvarlatılmış değerleri içermektedir.

Tablo 7’deki görüldüğü gibi; regresyon analizinde bulunan R^2 değeri; 0,82 değerindedir. Bu değerlerde ölçüt R^2 ’nin “0” ile “1” arasında olmasıdır

$$0 \leq R^2 \leq 1 \quad (1.10)$$

$R^2=1$ ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında tam uyum vardır. $R^2=0$ ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında ilişki kurulamaz sonucuna varılır. R^2 değerinin 1’e yaklaşması anlamlıdır (Gujarati,2010: .77). R^2 ’nin yaklaşık 0,82 olarak hesaplanmış olması bağımlı değişkende meydana gelen değişmenin %82’si faiz oranları, kamu yatırımları ve GSMH’deki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Oluşturulan modele göre; bağımsız değişkenlerde “0” varsayımında, anılan dönemde Türkiye ekonomisinin büyümesinde %51’ lik bir daralmanın olabileceği söylenebilir. Yine elde edilen modelde b_2 , b_4 ’ ün (-) değerli olmasının nedeni uzun dönem politika faiz oranlarının ve kamu yatırımlarının artması durumunda, büyümenin azalmasını ifade eder. Bu sonuç iktisat teorisine de uygundur.

F testi

Bu test; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde etkili olup olmadığını belirlemek için kullanılırken, aynı zamanda da regresyonun bir bütün olarak anlamlılığının bir ölçüsüdür.

Buna göre;

$$H_0 = b_1 = b_2 = b_3 = b_4 = 0 \text{ olduğu takdirde model anlamsızdır}$$

$$H_1 = b_1 = b_2 = b_3 = b_4 \neq 0 \text{ olduğu takdirde model anlamlıdır.}$$

$$F_{hesap} > F_{tablo} \text{ ise } H_1 \text{ Kabul, yokluk hipotezi reddedilir. (Model anlamlıdır)}$$

$$F_{hesap} < F_{tablo} \text{ ise } H_0 \text{ Kabul, yokluk hipotezi kabul edilir. (Model anlamsızdır)}$$

F hesap:10,81626 > F tablo: 3,36 olarak bulunmuştur. Model bir bütün olarak anlamlıdır. F testinde sabit sayı hesaba katılmaz.

T testi

Bu test modeldeki parametrelerin tek tek anlamlı olup olmadığını açıklamak için yapılır. T testinde sabit sayı da hesaplamalara katılır.

$$|t_{hesap}| < |t_{tablo}| \text{ ise model anlamsızdır.}$$

$$|t_{hesap}| > |t_{tablo}| \text{ ise model anlamlıdır.}$$

Tablo 8. t Testi Sonuçları ve Yorumu

Modeldeki β değerleri	Mutlak t hesap değerleri	Mutlak t tablo değeri	Pr.:0,25-0,50 Sd=n-1=11-1=10
β_1	0.556417		Katsayı anlamsız
β_2	0.996552	0.700	Katsayı anlamlı
β_3	4.835108		Katsayı anlamlı
β_4	0.103089		Katsayı anlamsız

Tablo 8’ de sabit katsayının %25-%50 düzeylerinde b_1 ve b_4 katsayıları için anlamsız ancak diğer katsayılar için anlamlı olduğu saptanmıştır. Prob (F istatistik) < α ise katsayılar topluca anlamlıdır. Regresyon tablosuna göre ; Prob. (F istatistik) = 0,000529 değeri α değeri olan 0,25 ve 0,50’ den küçüktür. Sonuç olarak; katsayılar bütünüyle anlamlıdır.

Modellendirme Testleri

Jarque-Berra ve Ki-Kare Karşılaştırması

Modelde spesifikasyon hatasının olup olmadığını belirlemek için JB(Jarque-Berra) sınaması ile Ki-kare değerleri karşılaştırma yapılır.

Tablo 9. Jarque-Berra Normallik Testi

<i>Series: Residuals</i>	
Sample	2008-2018
Observations	11
Mean	3.23e-16
Median	-0.076764
Maximum	4.116805
Minimum	-4.783593
Std.Dev.	2.465389
Skewness	-0.205914
Kurtosis	2.705487
Jarque-Bera	0.11489
Probability	0.942947

Buna göre önce, Ki-kare belirlenir. Hata ölçütleri aşağıdaki gibidir.

$\chi^2_{tablo} > \chi^2_{hesap}$ ise Modelde spesifikasyon hatası yoktur.

$\chi^2_{tablo} < \chi^2_{hesap}$ ise Modelde “ “ vardır.

Öncelikle Ki-kare hesaplamasında kullanılan formül

$$\chi^2 = n * R^2 \quad (1.11)$$

$$n=11 \text{ ve } R^2 = 0,822555$$

$$11 * 0,822555 = 9,048105$$

Ki-tablo ise: $sd = N - 1 - k$ 'dir. N; gözlem sayısı ve “k” da bağımsız değişken sayısıdır. Modelde bağımsız değişken üç tanedir. Böylece: $sd = 11 - 1 - 3 = 7$ elde edilir. Bu sd değeri üzerinden; tablo değeri %10 olabilirlik düzeylerinde: 18,4753 ve %5 olabilirlik düzeylerinde ise 14,0671 değerlerine karşılık gelmektedir.

%10'luk Prob. Değeri üzerinden tablodaki χ^2 değeri 18,4753 > χ^2 hesap değeri 9,048105

% 5'lik Prob. Değeri üzerinden tablodaki χ^2 değeri 14,0671 > χ^2 hesap değeri 9,048105 olması nedeniyle, oluşturulan modelde “spesifikasyon hatası yoktur” kararına varılmıştır.

Ulaşılan sonuçları tablo 9'da bulunan JB değeriyle Ki-kare karşılaştırması yapılarak hataların normal dağılıp dağılmadığı araştırılır. Bu aşamada uygulanacak ölçüt aşağıdaki gibidir:

JB > Ki-kare tablo değeri ise H_0 yokluk hipotezi reddedilir (Normal dağılım yoktur)

JB < Ki-kare tablo değeri ise H_0 yokluk hipotezi kabul edilir (Normal dağılım vardır)

0,11489 < 18,4753 sonuca göre hatalar normal dağılmaktadır.

Ramsey's Reset Testi

Ramsey's Reset testi, modellerde tanımlama hatası olup olmadığını bir başka açıdan değerlendirir. Buna göre F istatistiği ve olabilirlik oranı % 5 anlamlılık derecesinde yüksek olduğu için modelde tanımlama hatası olmadığı, başka bir deyişle modelin doğru kurulmuş olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. Ramsey's Reset Testi ve Yorumu

<i>Model: D BÜYÜME C DDPOLFA DGSMH DKAMYAT</i>			
F istatistik	Log likelihood ratio	df	%5 anlamlılık düzeyi
6.941251	8,455265	(1, 6)	5,99
Geçerlilik kriteri: F istatistik ve Log likelihood > %5 anlamlılık düzeyi olduğundan model doğrudur			

Eş Bütünleşme Sınaması

Teorik olarak birbirleriyle ilişkili olduğu varsayılan çok sayıda değişkenin iki veya daha fazlasının birlikte hareket edip etmediğinin belirlenmesi için Johansen Eşbütünleşme analizi yapılmaktadır. Bu analizde durağan olmayan seriler ele alınır. Serilerin durağanlığı Dickey-Fuller test istatistiği ile araştırılır. Ancak bu testin yapılabilmesi için ele alınan değişkenlerin aynı düzeyde olması şarttır. Tablo 11’de serilerin durumu belirtilmiştir.

Tablo 11. *Durağan Olmayan Serilerin Düzey Eşitliği*

	Lag Değerleri		
	t istatistik	%1 düzey	
BÜYÜME	2.896543	4.121990	1
GSMH	3.151534	4.121990	1
KAMYAT	3.556212	4.121990	1
POLFA	2.882086	4.297073	1

t mutlak istatistik değer < kritik mutlak değerler seriler durağan değildir.

BÜYÜME: Ekonomik büyüme, GSMH: Gayri safi yurt içi hasıla, KAMYAT: Kamu yatırımları, POLFA: Politika faizi oranları aşağıdaki testlerdeki kritik değerler Osterwald-Lenum çalışmasıyla karşılaştırılmıştır (Osterwald-Lenum, 1992: s. 461-472).

Tablo 12. *Büyüme ve GSMH Serilerinde Eşbütünleşim Testi*

Sıfır Hipotezi	Max. Özdeğer İst.	%5 Kritik değer	İz istatistik	%5 Kritik değer	Öz Değerler
r=0	9.698341	14.26460	10.52782	15.49471	0.585908
r≤11	0.829480	3.841465	0.829480	3.841465	0.072634

Tablo12’de herhangi bir eş bütünleşik vektör yoksa (r=0) r: eşbütünleşik vektör sayısı demektir. Hesaplanan Maksimum özdeğer ve iz istatistik değerlerinin ikisi birden kritik değerlerden büyük olmadığı için yokluk hipotezi reddedilememektedir. Bu nedenle çalışılan dönem verilerine göre; ekonomik büyüme ile izlenen GSMH arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinden söz edilemez.

Tablo 13. *Büyüme ve KAMYAT Serilerinde Eşbütünleşim Testi*

Sıfır Hipotezi	Max. Özdeğer İst.	%5 Kritik değer	İz istatistik	%5 Kritik değer	Öz Değerler
r=0	11.04884	14.26460	12.67675	15.49471	0.633750
r≤11	1.627903	3.841465	1.627903	3.841465	0.137561

Tablo13’te hesaplanan (Maksimum özdeğer ve iz istatistik değerlerinin ikisi birden kritik değerlerden büyük olmadığı için yokluk hipotezi reddedilememektedir. Bu nedenle çalışılan dönem verilerine göre; ekonomik büyüme ile izlenen kamu yatırımları arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinden söz edilemez.

Tablo 14. *Büyüme ve POLFA Serilerinde Eşbütünleşim Testi*

Sıfır Hipotezi	Max. Özdeğer İst.	%5 Kritik değer	İz istatistik	%5 Kritik değer	Öz Değerler
r=0	13.15640	14.26460	15.39739	15.49471	0.697610
r≤11	2.240986	3.841465	2.240986	3.841465	0.184314

Tablo 14’te hesaplanan maksimum özdeğer ve iz istatistik değerleri ikisi birden kritik değerlerden büyük olmadığı için yokluk hipotezi reddedilememektedir. Bu nedenle çalışılan dönem verilerine göre; ekonomik büyüme ile izlenen “politika faizi” arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinden söz edilemez.

Tablo 15. *POLFA ve GSMH Serilerinde Eşbütünleşim Testi*

Sıfır Hipotezi	Max. Özdeğer İst.	%5 Kritik değer	İz İstatistik	%5 Kritik değer	Özdeğerler
r=0	0.931788	14.26460	37.36832	15.49471	0.931788
r≤1	10.51694	3.841465	10.51694	3.841465	0.650654

Tablo 15’te hesaplanan test istatistikleri 10,51694>%5 lik kritik 3,841465 olması nedeniyle sıfır hipotezi ret edilmektedir. Bu durum eşbütünleşik vektör sayısının en çok 1 olduğu anlamına gelmektedir. Bu sonuca göre çalışmada ele alınan dönem itibariyle politika faizi ile GSMH arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi vardır. Dolayısıyla r≤1 kabul edilir.

Granger Nedensellik Testi

Gecikmeli değişkenlerin incelendiği bir başka regresyon modelinde diğer bir konu da, ekonomide ilişkili olduğu varsayılan zaman serilerinin aralarında nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığıdır. Bu ilişki en iyi Granger yöntemiyle anlaşılmaktadır. Uygulanan nedensellik testinin amacı; 2006-2018 yılları verilerine göre bağımlı değişken olan büyüme ile GSMH, kamu yatırımları, politika faiz oranları gibi bağımsız değişkenler arasında sebep sonuç ilişkisinin varlığı, varsa bu ilişkinin yönü saptamaktır (Granger,1969: 424,438).

F hesap < F tablo X ten Y ye nedensellik yok

F hesap > F tablo Y den X e nedensellik var

X	→	Y	X, Y'yi etkilemektedir
Y	→	X	Y, X'i etkilemektedir
X	→	Y	Değişkenlerin her biri karşılıklı etkilenmektedir.
Y	↘	X	Değişkenler arasında nedensel bir ilişki yoktur

Y = bağımlı değişken X: bağımsız değişkendir

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^2 \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^2 \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_i$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^2 \beta_1 X_{t-i} + \sum_{i=1}^2 \alpha_1 Y_{t-i} + \varepsilon_i$$

Tablo 16. Granger Testi Bulguları: Örneklem 2006-2018

Denklemler	DEĞİŞKENLER ARASI NEDENSELLİKLER	m	Hesaplanan F ist.	F Tablo değeri	Anlamlılık Düzeyi
1.Denklem	DDPOLFA → DBÜYÜME	9	0.42210	3,68	%5
2.Denklem	DBÜYÜME → DDPOLFA	9	2.82545	1,69	%25
3.Denklem	DGSMH → DBÜYÜME	10	6.03531	3,64	%5
4.Denklem	DBÜYÜME → DGSMH	10	3.21678	2,70	%10
5.Denklem	DKAMYAT → DBÜYÜME	10	0.51125	3,64	%25
6.Denklem	DBÜYÜME → DKAMYAT	10	2.11146	1,69	%25
7.Denklem	DKAMYAT → DDPOLFA	9	1.68546	3,68	%5
8.Denklem	DDPOLFA → DKAMYAT	9	0.37669	3,68	%5
9.Denklem	DKAMYAT → DGSMH	10	0.84378	3,64	%5
10.Denklem	DGSMH → DKAMYAT	10	2.94081	2,68	%10

$F_\alpha(m; n - k)$ m: denklem sayısı n: gözlem sayısı k: Sabit hariç bağımsız değişken sayısıdır. Tablo 16'ya göre; GSMH ile büyüme, kamu yatırımları ile büyüme arasında karşılıklı neden sonuç ilişkisinin olduğu, büyüme ile politika faizi ve GSMH ile kamu yatırımları arasında da tek taraflı ilişkinin olduğu saptanmıştır. Kamu yatırımları ile politika faizi arasında da karşılıklı nedensellik ilişkisinin olmadığı bulgusuna ulaşıldığı gibi kamu yatırımları ile GSMH arasında da tek yönlü bir nedensel ilişkinin varlığı saptanmamıştır.

Sonuç

Ekonomik büyüme her ülke için önemli olan bir kavramdır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; ekonomik büyümede meydana gelecek bir duraklamanın, hem ülke ekonomisini hem de küresel ekonomiyi olumsuz etkilediği anlaşılmıştır. Paul Romer'in öne çıkardığı "içsel büyüme" ve "sürdürülebilir ekonomik büyüme" teorileri, ekonomistlerin yanısıra politika yapıcılarının karşı karşıya olduğu önemli bir tartışma konusudur.

Bu araştırma makalesinde Türkiye ekonomisinin 2006-2018 yıllarını kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Öncelikle belirtilen değişkenlerin dönem içerisinde ne ölçüde ilişkili olduğunu belirtmek amacıyla kovaryans analizi yapılmıştır. Buna göre; kamu yatırımlarındaki kovaryans değeri temel alınmak üzere GSMH değerlerinin hareketliliği arasında 5.46, politika faiz oranının hareketliliği arasında yaklaşık 4.27, büyüme hareketliliği arasında yaklaşık 8.9 kat fark olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. 2006-2018

döneminde 'Türkiye' nin ekonomik büyümesine yönelik harcamalara ağılık vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç; verilerin sayısal değerlerinde de görülmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve şiddetinin belirtilmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmış tablo 5 ve tablo 6'da durum belirtilmiştir. Dönem içerisinde Türkiye ekonomisindeki tek güçlü ilişkinin 0, 89 düzeyinde "kuvvetli" yargısına yakın bir değer olması nedeniyle, GSMH ile büyüme arasında olduğu anlaşılmıştır.

Modelleme çalışmalarını gerçekleştirmek için regresyon analizine geçilmiş en küçük kareler yöntemiyle model kurulmuştur. Tablo 7'de görüldüğü gibi R^2 'nin yaklaşık 0,82 olarak hesaplanmış olması bağımlı değişkende(büyüme) meydana gelen değişimin yaklaşık % 82'si faiz oranları, kamu yatırımları ve GSMH'deki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu sonuç kurulan modelin güçlü bir şekilde anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Oluşturulan modele göre; bağımsız değişkenlerde "0" varsayımında, anılan dönemde Türkiye ekonomisinin büyümesinde % 51' lik bir daralmanın olacağı söylenebilir. Yine elde edilen modelde b2 ve b4' katsayılarının (-) değerli olmasının nedeni uzun dönem politika faizi oranlarının ve kamu yatırımlarının artması durumunda, büyümenin azalmasını ifade eder. Bu sonuç iktisat teorisine de uygundur.

Model üzerinde yapılmış olan "F" ve "t" testleriyle modelin ve katsayıların anlamlılıkları ölçülmüş ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Teorik olarak birbirleriyle ilişkili olduğu varsayılan çok sayıda değişkenin iki veya daha fazlasının birlikte hareket edip etmediğinin belirlenmesi için Johansen Eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Öncelikle tablo12'den elde edilen sonuca göre; büyüme ile politika faizi oranları arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişkinin olmadığı belirtilmiştir. İkinci olarak; tablo 12'den elde edilen sonuca göre; büyüme ile kamu yatırımları arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Üçüncü olarak; tablo 13'e göre; ekonomik büyüme ile kamu yatırımları arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinden söz edilemez. Dördüncü olarak; tablo 14' e göre; ekonomik büyüme ile politika faizi arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinden söz edilemez. Beşinci olarak; tablo15'e göre politika faizi ile GSMH arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinden söz edilebilir.

Son olarak ekonomide ilişkili olduğu varsayılan zaman serilerinin aralarında nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığıdır. Bu ilişki en iyi Granger yöntemiyle anlaşılmaktadır. Uygulanan nedensellik testinin amacı; 2006-2018 yılları verilerine göre bağımlı değişken olan büyüme ile GSMH, kamu yatırımları, politika faiz oranları gibi bağımsız değişkenler arasında sebep sonuç ilişkisinin varlığı, varsa bu ilişkinin yönü saptanmaktadır. Tablo 16'ya göre; GSMH ile büyüme, kamu yatırımları ile büyüme arasında karşılıklı neden- sonuç ilişkisinin olduğu, büyüme ile politika faizi ve GSMH ile kamu yatırımları arasında da tek taraflı ilişkinin olduğu saptanmıştır. Kamu yatırımları ile politika faizi arasında da karşılıklı nedensellik ilişkisinin olmadığı bulgusuna ulaşıldığı gibi kamu yatırımları ile GSMH arasında da tek yönlü bir nedensel ilişkinin varlığı saptanmamıştır.

Çalışmayı kapsayan dönemde Türkiye ekonomisinde politika faiz oranlarıyla GSMH arasında dolaylı bir ilişkinini varlığından söz edilebilir. Bu bulguya göre; politika faiz oranlarının kredi faizi oranlarını etkileyeceğini, dolayısıyla da yatırımların etkileneceğini ifade etmek iktisat teorisine de uygundur. İzlenen dönemde ekonomik büyümeye ağırlık verildiği belirtilmelidir. 2008 küresel krizin ülke ekonomisindeki büyümeye ve onun yansımaları olan GSMH' daki daralmada iki değişken arasındaki karşılıklı nedensel ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Etik Beyan

"*Ekonomik Büyümenin Kamu Yatırımları ve Faiz Oranları ile İlişkisi:2006-2018 Türkiye Örneği*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Altunç, Ö. F. (2011). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi :Türkiye'ye ilişkin ampirik kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8(2).
- Bayraktutan, Y.ve Arslan, İ. (2008, Aralık). Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi:Koentegrasyon analizi (1980-2006). *KMU İİBF Dergisi*(14).
- Begg, D., Ficher, S., & Dornbusch, R. (2010). *İktisat* (8. b.). (V. Serin, Dü., V. Serin, & v.d, Çev.) İstanbul, Türkiye: Türkiye İş Bankası. <http://www.iskultur.com.tr>

- Berber, M. (2003). Türkiye'de Özel ve kamu sektörü yatırım harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi uzun dönem analizi. *İktisat İşletme ve Finans*(18.yıl), 58-70.
- Boyes, W., & Melvin, M. (1991). *Economics* (9. b.). Boston, U.S.A: Houghton Mifflin Company.
- Dipendra, S. (1999).The Role Saving In Pakistan's Economic Growth, *Journal Of Applied Business Research*, Winter 98/99, Vol.15, Issue 1, 79-86.
- Gökırmak, H. (2019). Kamu altyapı yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. *Gazı İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(2), 90-104. doi:Doi: <https://dx.doi.org/10.30855/gjeb.2019.5.2.002>
- Granger, W. J. (1969). *Investigating causal relations by econometric models and cross spectral methods*, *Econometrica*.
- Gujarati, D. N. (2010). *Temel Ekonometri* (7. b.). (S. Özkal, Dü., Ü. Şenesen, & G. G. Şenesen, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık. www.literatur.com.tr
- Gül, E. ve Yavuz, H. (2011, Ocak-Haziran). Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi:1963-2008. *Maliye Dergisi*(160), 72-85.
- Harris, L. (1985). *Monetary Theory*. New York: McGraw-Hill Book Co.
- Higham, N. J. (2002). Computing the nearest correlation matrix—a problem from finance. *IMA Journal of Numerical Analysis*, Cilt 22(3), 239.
- Kanca, O. C. (2011). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi 1980-2008 (Ampirik bir çalışma). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 75-92.
- Kar, M. ve Taban, s. (2003). Kamu harcama çeşitlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Ankara Ünv. SBF Dergisi*, 58(3), 145-169.
- Kazgan, G. (1984). *İktisadi Düşünce* (3. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, S. (2010). Türkiye'de ar-ge yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin var modeli ile analiz. *Journal of Yaşar University*, 5(20), 3320-3330. doi:10.19168/jyu.54285
- Kusnets, S. (1968). *Toward a theory of economic growth, with Reflections on the economic growth of modern nations*. New York: Norton.
- Lipsey, R. G., Steiner, P. O., & Courant, P. N. (1990). *ECONOMICS* (9. b.). New York: Harper&Row, Publisher.
- Myrdal, G. (1957). *Rich Lands and Poor: The road to world prosperity (Published in England under the title of Economic Theory and Under-Developed Regions)*. *World Perspectives*, (Cilt Volume 16). New York: Harper & Row.
- Oktayer, N. ve Susam, N. (2008). Kamu harcamaları- ekonomik büyüme ilişkisi: 1970-2005 yılları Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 145-164.
- Osterwald-Lenum, M. (1992). A note with quantiles of the asymptotic distribution of maximum likelihood cointegration rank test statistic. *54(3)*. Oxford Bulletin of Economics and Statistics.
- Parasız, İ. (1994). *Para banka ve finansal piyasalar* (5. b.). Bursa: Ezgi Kitabevi Yay.
- Peterson, W. C. (1967). *Income, employment, and economic growth*. New York: W.W. Norton & Company. INC.
- Ramsey, F. P. (1928). A mathematical theory of saving. *Economic Journal*, 543-559.
- Tan, B. K., Mert, M. ve Özdemir, Z. A. (2010). Kamu yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisine bir bakış: Türkiye, 1969-2003. *Dokuz Eylül Ünv. İ.İ.B.F. Dergisi*, 25(1), 25-39.
- Turner, P. (1993). *Modern macroeconomic analysis* (1. b.). Cambridge, England: McGraw-Hill Book Company.
- Ulutürk, S. (2001). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1, 131-139.
- Uzay, n. (2002, temmuz-aralık 19). Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye örneği(1970-1999). *Erciyes Ünv.İ.İ.B.F. Dergisi*, 151-172.
- Ünay, C. (1983). *Makro ekonomi*. Bursa: Akademi Yayınları.
- Yılmaz, Ö. ve Kaya, V. (2005). kamu harcama çeşitleri ve ekonomik büyüme ilişkisi. *S.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(9), 259-271. <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/14416>.

EXTENDED ABSTRACT

Economic growth theory is long run theory. The way to increase national income in the long run is economic growth. Economic growth, on the other hand, is a concept that includes investments that increase national productivity capacity. Investment expenditures made to produce goods and services for stocks, factories, machinery, warehouses, and settlements to be made by both private sector companies and the public are the expenditures that increase the total demand, in other words, the total consumption. In terms of growth, even if they increase employment and national income in some areas, they are not considered as investments that will increase the productivity of the labor force, and they can also have a hindering effect on economic growth. Even though the reflection of economic growth can be seen in national income, not every increase in national income is effective on growth. Economic growth and progress in GDP are displayed in parallel. However, the gaps between rapid growth and living standards are not closed.

Investments, which are one of the basic elements of the economic growth phenomenon, always encounter resource problems, whether from the private or public sector. This problem is usually related to finance and raw materials. If financial resources cannot be obtained from own resources, loans are

applied. Therefore, the interest rates of the loans to be used as a resource in investments are the main factor that determines the investment. The resource diversity of the public sector is greater than that of the private sector. However; In today's economies, state investments are not made alone, but are realized by using various methods, either by transferring them completely to the private sector or by applying joint investment methods, and thus capital accumulation is ensured. While the private sector seeks to ensure the continuity of investments and increase productivity based on the marginal efficiency of capital, the public and partially private companies are obliged to attach resources to new and renewal investments in accordance with the law of decreasing yields. These two rules also determine the limits of investments.

In this study, the economic growth of the Turkish economy in the years 2006-2018 and the relationship between its components are discussed in four sections. In the first part, theoretical information is given about the variables related to the subject. In the second part, previous studies on the subject of the article are discussed. The fact that the years included in the scanned studies and the years included in the scope of the presented study are different reveals that the study has a distinctive feature. In the third chapter, econometric applications are given. First of all, after the stationarity of the data was ensured, covariance and correlation analyzes were performed on the newly created data. The model was created by applying the "R squared", "F" and "t" tests by switching to the regression analysis, and Ramsey Reset tests were included on the reliability of the model. Accordingly, since the F statistic and the likelihood ratio were high at 5% significance level, it was determined that there was no identification error in the model, in other words, the model was correctly established. Cointegration tests were conducted to determine whether the variables act together. . As it is understood from this test, it can be mentioned that there is a long-term relationship between economic growth, GNP and public investments. The Granger test was also conducted for the existence of a cause-effect relationship between the variables. The purpose of the applied causality test; According to the data of 2006-2018, the existence of a cause-effect relationship between growth, which is the dependent variable, and independent variables such as GNP, public investments, interest rates, and the direction of this relationship, if any.

As a result of the study, economic growth is an important concept for every country, as explained in the theoretical framework of the study, a pause in economic growth will adversely affect both the country's economy and the global economy, Paul Romer's "endogenous growth theory" and similarly " It has been stated that the theory of "sustainable economic growth" is an important debate issue facing economists and policy makers. In this research study, which covers the years 2006-2018 and using annual data, economic growth rates are specified as dependent variables, policy interest rates, public investments and rates of change in GNP are also considered as independent variables. It has been concluded that there is a long-term relationship between public investments and GNP, and that the relationship between policy interest rates and economic growth is not a long-term relationship. Another result obtained in the same way is that increases in GNP do not mean an increase in growth, and although every investment made positively affects employment, some public investments have negative effects on economic growth.

Beşeri Sermayenin İktisadi Etkileri: Orta Asya Ülkeleri Üzerine Bir Analiz¹

Sherali ABAKİROV² ve Yusuf BAYRAKTUTAN³

Öz

Klasik iktisatçılardan itibaren farkında olunsa da, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren beşeri sermaye kavramı önem kazanmaya ve iktisadi gelişmedeki önemi araştırılmaya başlanmıştır. Yapılan araştırmalarda beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasında güçlü bir bağ olduğu bulgusuna varılmıştır. Sanayi ötesi toplumda beşeri sermayenin önemi daha da artmış durumdadır. Bilgi ve teknoloji çağı olarak anılan XXI. yüzyılda ülkelerin küreselleşme sürecine ayak uydurabilmeleri, rekabetçi ve sürdürülebilir yüksek büyüme performansına sahip olabilmeleri için, nitelikli insan gücüne yani beşeri sermayeye sahip olmaları gerekmektedir. Aksi halde, iktisadi alanda sistematik başarı sağlanamaz. Bu çalışma, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ekonomisinde beşeri sermayenin iktisadi etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Seçilmiş ülkelerin beşeri sermaye potansiyeli, iktisadi gelişmedeki önemi ve büyüme performansı ile anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Orta Asya ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınması ve sürdürülebilir büyümesi, diğer etkenler yanında özellikle beşeri sermayeye bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, İktisadi Büyüme, Dışa Açıklık, Orta Asya ülkeleri

Economic Effects of Human Capital: An Analysis on Central Asian Countries

Abstract

Although it is known since the classical economists, the concept of human capital has gained importance especially as of 1960s and its contribution to economic growth has started to be investigated. Researches indicate that there is a strong link between human capital and economic growth. The importance of human capital has increased in the post-industrial society. In the XXI century, which is called as the age of knowledge and technology, countries need to have qualified manpower, i.e. human capital, in order to keep up with the globalization process, and to have a competitive and sustainable high growth performance. Otherwise, systematic success cannot be achieved in the economic field. This study aims to reveal the economic effects of human capital in selected Central Asian economies, namely Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan. Human capital potential, its importance in economic growth, and whether there is a significant relationship between economic growth and human capital have been investigated. Economic development and sustainable growth of developing countries, such as those in Central Asia, depends on the development of the human capital in particular, besides the other related factors.

Key Words: Human Capital, Economic Growth, Openness, Central Asian Countries

Atıf İçin / Please Cite As:

Abakırov, S. ve Bayraktutan, Y. (2022). Beşeri sermayenin iktisadi etkileri: Orta Asya ülkeleri üzerine bir analiz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1480-1491.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.05.2022

¹ Birinci yazar tarafından ikinci yazar danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezinden (2020) türetilmiştir.

² Yüksek Lisans mezunu - Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, İzmit-Kocaeli/Türkiye

 ORCID: 0000-0001-7071-5560

³ Prof. Dr. - Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İzmit-Kocaeli/Türkiye, ybayraktutan@kocaeli.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-4453-3701

Giriş

Bir ülkenin doğal kaynakları, fiziki sermayesi ve beşeri sermayesi üretim potansiyeli ve büyümesi performansının temel belirleyicileridir. Yüksek eğitimli/nitelikli işgücü, ülke kaynaklarının verimli şekilde kullanılmasını sağlar. Bu nedenle, farklı gelişme düzeyindeki ülkelerin başlıca iktisadi önceliklerinden biri de beşeri sermaye potansiyelini arttırmaktır. Bunun yolu, başta eğitim ve sağlık olmak üzere, insana yatırımdan geçmektedir.

Dünyadaki iktisadi gelişmeler üzerinde, insanlığın bilgi birikimi, yetenek ve tecrübesi temel rol oynamaktadır. Bilgi ve teknoloji ağı olarak anılan günümüzde ülkeler, rekabetçi olabilmek ve daha iyi büyüme performansına ulaşmak için nitelikli işgücüne, yani beşeri sermayeye sahip olmak ve ileri teknolojiye yönelmek durumundadır. Kalkınma ve büyümenin, daha adil bir gelir dağılımı elde etmenin ve ticarete, üretimde başarı sağlamanın temelinde eğitim, bilim, teknoloji ve ar-ge çalışmaları vardır. Bu sebeple, beşeri sermaye, önemi gün geçtikçe artan ve iktisadi büyümenin bileşenlerinden biri olarak üzerinde en çok durulan unsur haline gelmiş durumdadır.

Orta Asya lkelerinin (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) beşeri sermaye durumunun belirlenmesi ve büyüme ve dış ticaret üzerinden iktisadi etkileri bağlamında beşeri sermaye rolünün tespit edilmesi, ilgili ülkelerinin bu alanda uygulaması gereken politikaların tartışılması amacıyla tasarlanan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle beşeri sermaye kavramı, gelişimi ve unsurları kısaca tanıtılacaktır. İkinci Bölüm'de, seçilmiş Orta Asya lkelerinin genel iktisadi durumu ve beşeri sermaye potansiyeli üzerinde durulacaktır. nc Bölüm'de ise, beşeri sermayenin iktisadi etkileri, rneklemi oluşturan Orta Asya ülkelerine ait 1991-2018 dönemi yıllık verileri kullanılarak panel veri yöntemiyle analiz edilecektir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda değerlendirme ve politika önerileriyle çalışma tamamlanacaktır.

Beşeri Sermaye ve Unsurları

İktisat literatüründe beşeri sermaye kavramının gelişim tarihinin izi sürülürse XVII. yüzyıla Klasik Politik İktisadın nclerinden William Petty'ye kadar geri gidilebilir (Nureev, 2008, s. 128). Adam Smith ve diğer Klasik iktisatçılar, işbölümünün önemine ve bu erevde uzmanlaşmaya, nitelikli ve niteliksiz emek konularına ve insana yatırımın önemine dikkat çekmişlerdir (Han ve Kaya, 2015, s. 113). Beşeri sermaye ya da insan sermayesi kısaca, işgücünün sahip olduğu bilgi, yetenek, tecrübe ve becerilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. XIX. yüzyılın başlarına kadar iktisadi büyüme için fiziki sermaye birikimi üzerinde durulurken, özellikle XX. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan bilgi toplumuna geçiş süreciyle birlikte ülkelerin sürdürülebilir istikrarlı büyümesi için fiziki sermaye ve doğal kaynakların önemine vurgunun giderek azaldığı, bilgi ve beşeri sermayenin daha fazla anıldığı grlmektedir.

Gelişmiş lkeler, ortalama eğitim süreleri, beklenen mrn uzunluğu, genelde beyin g alan yani nitelikli işgücü çeken ülkeler olarak ayrışmaktadır. Beşeri sermaye oluşumunda etkili olan ya da beşeri sermaye stokunu artıran faktörlerin tamamı beşeri sermaye unsuru olarak kabul edilmektedir (Karagl, 2002, s. 32). Daha iyi eğitim alan, iyi beslenen, daha sağlıklı ve yetenekli işgücünün daha verimli olması doğaldır. Dolayısıyla eğitim ve sağlık, beşeri sermayeyi şekillendiren unsurlardır. İşgücü niteliği üzerinde eğitimin katkısından hareketle, beşeri sermayeyi araştıran çalışmalar, genellikle eğitim üzerine odaklanmakta ve bu çalışmalarda eğitim ile beşeri sermaye kavramları eş anlı olarak kullanılmaktadır (Atik, 2006, s. 20). Eğitim, bir taraftan kalkınma ve büyüme sürecinde ihtiyaç duyulan nitelikte işgücü sağlama fonksiyonunu yerine getirirken; diğer taraftan bilgi üretme ve yayma fonksiyonu ile ülkelerin modern üretim teknolojilerini takip etme, geliştirme ve üretim sürecine aktarmasına katkı sağlamaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe işgücünün verimliliğinin artması; ülkelerin rekabet gücünü olumlu etkilemekte ve dışa açılmalarını kolaylaştırmaktadır (alışkan, Karabacak ve Meçik, 2013, s. 30).

Eğitimin işgücüne katkıları, bireylerin önce sağlıklı olmasını; bu da, sağlık hizmetlerine erişimi ile sağlık sektörü harcama ve yatırımlarını gerektirmektedir. Sağlıklı bireylerin daha iyi eğitilebilecek olmaları ve daha önemlisi sağlıklı bireylerin eğitilmesi durumunda eğitim yatırımlarından daha uzun süreli yararlanma imknının doğacak olması, eğitim yanında sağlığa da önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Taban, 2017, s. 131). Dolayısıyla, eğitim ve sağlığın birbirini tamamladığı, kalkınma süreci ve büyüme performansı açısından fiziki sermayeye ve eğitime yapılan yatırımların benzerinin sağlığa da yapılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Beşeri sermayeyi etkileyebilecek başka faktörler de vardır: beyin göçü, sosyal sermaye, fiziki ve beşeri sermayenin tamamlayıcılığı, demokratik katılım ve özgürlükler, girişimcilik, ücret düzeyi vb. Beşeri sermayenin gelişimi bakımından bu hususlar da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Orta Asya Ülkelerinin İktisadi Görünümü ve Beşeri Sermaye Profili

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), 1991’de dağılmış ve birliği oluşturan 15 ülkenin her biri bağımsız ülke olmuşlardır. Bağımsızlık memnuniyetle kabul edilse de, 70 yıllık birliğinin dağılması, yeni bağımsız ekonomiler için sarsıcı olmuştur. Sorunların yönetilmesi ve yardımlaşma amacıyla 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kurulmuştur. İlerleyen yıllarda bu topluluğa, Estonya, Letonya, Litvanya hariç tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri de katılmışlardır. Ancak her bir ülke, kendi iktisadi sorunları ile uğraştığından topluluk pek bir fayda sağlamamıştır.

SSCB’nin dağılmasından en çok etkilenen ve en fazla iktisadi daralma yaşayanlar, Orta Asya ülkeleri olmuştur. Planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin ilk 5 yılı olan 1991-1995 dönemi, bu ülkelerde reformdan çok iktisadi krizle mücadele yılları olmuştur. Kriz ve yaşanan sorunlar yüzünden iktisadi göstergeler 1970’lerdeki düzeylere kadar gerilemiş; halkın yaşam standardı daha da düşmüştür. 1988 yılında Orta Asya’da yaşayan insanların yirmi beşte biri tam anlamıyla yoksul durumda yaşarken, 1998 yılında nüfusun beşte biri yoksul duruma düşmüştür (Yüce ve Özbek, 2006, s. 10).

Orta Asya ülkeleri, iktisadi büyüklük açısından, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan şeklinde sıralanmaktadır. Kazakistan, 2 724 902 km² yüzölçümü ile dünyanın 9. en büyük ve 2017 verilerine göre nominal olarak 162,88 milyar \$ gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) ile dünyanın 55. büyük ülkesidir (World Bank [WB], 2019). Kazakistan Ulusal Ekonomi Bakanlığı’nın (KUEBİK) İstatistik Komitesi verilerine göre 2018 yılında nominal GSYH değeri % 4.1 büyüyerek 170.537 milyar \$’a ulaşmıştır. GSYH, tarım, orman ve balıkçılık % 4.2, sanayi ve inşaat % 34.1, hizmetler % 54.4 ve ürünlerde net vergiler % 7.3 şeklinde sektörlere dağılmaktadır (KUEBİK, 2019). Ülke doğal kaynaklar açısından da zengindir: 2018 verilerine göre Kazakistan dünya sıralamasında toplam üretilebilir petrol rezervi 30,000 milyon varil ile 12; doğal gaz rezervleri açısından ise, 2,407 milyar m³ ile 15. sırada yer almaktadır (Energy Information Administration [EIA], 2019).

Özbekistan, Orta Asya’nın Kazakistan’dan sonra 2. büyük ekonomiye sahip ülkesidir. Yüzölçümü 447 400 km² olarak dünyada 56; GSYH değeri açısından ise nominal olarak 49,67 milyar \$ ile dünyada 83. sırada yer almaktadır (WB, 2019). Özbekistan Devlet İstatistik Komitesi’nin (ÖDİK) 2018 verilerine göre nominal GSYH değeri 50.31 milyar \$ olmuştur. Sektörlere göre bakıldığında; tarım, orman ve balıkçılık % 28.8, sanayi ve inşaat % 28.4, hizmetler % 31.6 ve ürünlerde net vergiler % 11.2 şeklinde dağılmaktadır (ÖDİK, 2019). Ülke ekonomisi tarıma dayalıdır: başlıca pamuk, tahıl, pirinç, mısır, tütün ve çeşitli meyve sebzeleri üretmektedir. Pamuk üretiminde BDT ülkeleri arasında birinci sıradadır. 2018 verilerine göre, toplam üretilebilir petrol rezervi 0.6 milyar varil olarak dünyada 44. sırada, doğal gaz rezervi ise 1,841 milyar m³ olarak dünyada 19. sıradadır (EIA, 15.04.2019).

Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan’a kıyasla daha küçüktür. Yüzölçümü 198 500 km² ile dünyada 85; GSYH değeri 2017 yılı nominal 7.56 milyar \$ olarak dünyada 144. sırada yer almaktadır (WB, 2019). Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi’nin (KUİK) verilerine göre, 2018’de nominal GSYH % 3.5 büyüyerek 8.082 milyar \$’a ulaşmıştır. GSYH içinde tarım, orman ve balıkçılık % 11.9, sanayi ve inşaat % 27.4, ticaret ve hizmetler % 46.8, ürünlerde net vergiler % 14.1 paya sahiptir (KUİK, 2019). 2019 yılı verilerine göre ülkedeki en büyük altın madencilik şirketi olan “Kumtor” tek başına ülke GSYH’sının % 9.8’sini, sanayi sektörünün de % 20.08’ini oluşturmaktadır (Kumtor Gold Company [KGC], 20.04.2020).

Tacikistan, yüzölçümü ve iktisadi büyüklüğü bakımından son sıradadır. 143 100 km² yüzölçümü ile dünyada 93; 2017 verilerine göre 7.15 milyar \$ nominal GSYH ile 146. sırada yer almaktadır (WB, 2019). Tacikistan Cumhurbaşkanlığı İstatistikler Ajansı (TCİA) tarafından açıklanan verilere göre, 2017 yılında GSYH’sının sektörel bileşimi, tarım % 21.2, sanayi ve inşaat % 27, ticaret ve hizmetler % 40.4, ürünlerde net vergiler % 11.4 şeklindedir (TCİA, 2019). Üretilen tarım ürünlerinin başında pamuk, tahıl, üzüm, susam, buğday, arpa ve çeşitli meyve sebzeler yer almaktadır. Tacikistan da Kırgızistan gibi petrol ve doğal gaz açısından zengin değildir. Ancak, hidroelektrik kaynaklar açısından, BDT ülkeleri arasında Rusya Federasyonu’ndan sonra ikinci, dünyada sekizinci sırada yer almaktadır (Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Altındaki Jeoloji Genel Müdürlüğü [TCHA]GM, 2019).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP) tarafından 1990'dan beri her yıl yayınlanan İnsani Gelişme Raporlarında yer alan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) bağlamında, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın 1991 yılındaki endeks değerlerinin, sırasıyla 0.68, 0.62 ve 0.61 olduğu görülmektedir. Özbekistan İGE değerleri ise, veri olmaması nedeniyle 2000 yılından sonra hesaplanmaya başlanmıştır ve 2001 yılındaki değeri 0.60 olmuştur. Bu ülkelerin İGE değerlerinin benzer seyir gösterdiği göze çarpmaktadır. Kazakistan ve Kırgızistan'da 1995 yılına kadar, Tacikistan'da da 1997 yılına kadar bir düşüş yaşanmıştır. Bunun nedeni de SSCB'nin dağılması sonrası yaşanan sorunlardır. Özellikle Tacikistan'da iç savaş İGE değerinin düşmesine neden olmuştur. Sonraki yıllarda bu ülkelerin tamamında insani gelişme yaşandığı görülmektedir ve 2018 yılında endeks, Kazakistan'da 0.82, Özbekistan'da 0.71, Kırgızistan'da 0.67 ve Tacikistan'da ise 0.66 olarak hesaplanmıştır.

Seçilmiş ülkeler ve Orta Asya ülkelerinin 2018 İGE değerleri daha detaylı bir şekilde Tablo-1'de verilmektedir. Norveç, en yüksek insani gelişmeye sahip olarak dünya sıralamasında 0.95 ile ilk sırada yer almaktadır. Kazakistan 0.82 ve Özbekistan 0.71 ile yüksek insani gelişme grubunda ve sırasıyla 50 ve 108. sırada bulunmaktadır. Kırgızistan ve Tacikistan ise, 0.67 ve 0.66 endeks değeri ile orta insani gelişme grubunda, 122 ve 125. sıralardadır. Bu listede Japonya, 0.91 ile 19; Türkiye, 0.81 ile 59; Afganistan, 0.50 ile 170 ve Nijer, 0.38 ile 189. sıralardadır.

Tablo 1. Orta Asya ve Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi

Ülkeler	Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Öğrenim Süresi	Ortalama Öğrenim Süresi	Kişi Başına GSMH (SGP ABD \$)	İGE / Dünyadaki Yeri
Norveç	82.3	18.1	12.6	68 059	0.95 / 1
Japonya	84.5	15.2	12.8	40 799	0.91 / 19
Kazakistan	73.2	15.3	11.8	22 168	0.82 / 50
Türkiye	77.4	16.4	7.7	24 905	0.81 / 59
Özbekistan	71.6	12.0	11.5	6 462	0.71 / 108
Kırgızistan	71.3	13.4	10.9	3 317	0.67 / 122
Tacikistan	70.9	11.4	10.7	3 482	0.66 / 125
Afganistan	64.5	10.1	3.9	1 746	0.50 / 170
Nijer	62.0	6.5	2.0	912	0.38 / 189
Dünya	72.6	12.7	8.4	15 745	0.73
İGE'ye Göre Ülke Kategorileri ve Değerleri					
Çok Yüksek İGE (0.800 – 1)	79.5	16.4	12.0	40 112	0.89
Yüksek İGE (0.700 – 0.799)	75.1	13.8	8.3	14 403	0.75
Orta İGE (0.550 – 0.699)	69.3	11.7	6.4	6 240	0.63
Düşük İGE (0 – 0.549)	61.3	9.3	4.8	2 581	0.50

İGE dünya ortalaması 0.73'dir. Kazakistan dışındaki Orta Asya ülkelerinin ortalamasının altında kaldığı; özellikle Kişi Başı GSMH bakımından dünya ortalamasının çok altında oldukları görülmektedir.

Literatür Taraması

Literatürde beşeri sermaye bileşenlerinin iktisadi etkilerini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Bu konudaki ilk çalışmalar, beşeri sermayenin en önemli unsuru olan eğitimle iktisadi büyüme ilişkisini araştırmıştır: Schultz (1961), Nelson-Phelps (1966), Lucas (1988), Romer'in (1991), vb eğitimin insan sermayesini geliştirerek iktisadi verimliliğin artmasına ve büyümeye yol açacağını belirtmiştir. Farklı araştırmacılar tarafından beşeri sermaye konusunda yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda tanıtılmaktadır.

Levin ve Rault (1997), 30 gelişmekte olan ülkede 1965-1985 yılları arasında iktisadi büyüme süreçlerinde ihracat ve beşeri sermaye arasındaki tamamlayıcılık ilişkilerini panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Bulgular, uzun dönemde büyüme için beşeri sermaye ile ihracat arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Coe, Helpman ve Hofmaister (1997), 77 ülke için 1971-1990 yılları arasında beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini panel veri yöntemiyle analiz etmişlerdir. Beşeri sermaye değişkeni olarak, ortalama eğitim yılını almışlardır. Bulgulara göre, yüksek miktarda Ar-Ge harcamaları yapan ve yüksek eğitim düzeyine sahip ülkelerin, dış ticarete pozitif dışsallıklar ve yeni teknolojiler üreterek üretim faktörleri verimliliğinde artış sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Hanushek ve Kimko (2000), 31 ülkenin 1960-1990 dönemine ait verilerini kullanarak işgücünün niteliği ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemiştir. İşgücünün niteliğini

uluslararası sınav sonuçlarını kullanarak ölçmüş ve ekonomik büyüme ile beşeri sermaye niteliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Keller (2006), 107 ülke için 1960-2000 döneminde beşeri sermayenin büyümeye olan etkisini panel veri metoduyla araştırmıştır. Beşeri sermaye bileşeni olarak okula kayıt oranları, GSYH'de eğitim harcamaları payı, öğrenci başına eğitim harcamaları payı alınmıştır ve basit regresyon modeli analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, beşeri sermayenin büyümeye etkisinin pozitif olduğu tespit edilmiş; özellikle yüksek eğitim kayıt oranlarındaki ve eğitim finansmanındaki artışın, büyümeyi olumlu etkilediği vurgulanmıştır.

Mohammadi (2013), 89 ülke üzerinde 1996-2008 dönemi için liseye kayıt oranları ile dış ticaretin büyümeye olan etkisini incelemiştir. Liseye kayıt oranları % 1 arttığında iktisadi büyümenin % 0,16 arttığını; dış ticaret % 1 arttığında büyümenin % 0,21 arttığını; fiziki sermaye %1 arttığında ise büyümenin % 0,08 arttığını belirlemiştir ve beşeri sermayenin büyüme üzerinde önemli etkisi vurgulanmıştır.

Manga, Bal vd. (2015), Türkiye ve Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti (BRICS) ülkeleri için 1995-2011 yıllarını kapsayan uzun dönem iktisadi büyümeyi araştıran Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testi ve panel FMOLS testleri sonucunda, beşeri sermaye ve büyüme arasında uzun dönem ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmış; beşeri sermayenin büyümeyi teşvik eden önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır.

Zhumabekova ve Bilen (2016), Orta Asya'nın 4 ülkesi Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da, 1991-2014 dönemi için beşeri sermaye ve büyüme arasında uzun dönem ilişkinin olup olmadığını araştırmıştır. Panel Kao eşbütünleşme, Panel FMOLS testleri ile yapılan analizlerde uzun dönemde 4 Orta Asya ülkesinde beşeri sermaye unsurları ile büyüme değişkenleri arasında güçlü bir bağ olduğu tespit edilmiştir.

Uçan ve Koçak (2018), Türkiye, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Norveç ve İtalya'nın 1990-2015 dönemi verileri ve panel veri yöntemiyle, eğitim düzeyi, ortalama yaşam beklentisi ve sağlık endeksini içine alan insani gelişme endeksi ile büyüme oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Pedroni eşbütünleşme analizi bulgularına göre, milli gelir ile diğer değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmıştır.

Balcı ve Özcan (2019), İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC) ülkelerinin 2005-2017 dönemi verilerini kullanarak İGE ile büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemiyle tahmin etmişlerdir. Modeldeki değişkenlerin eşbütünleşme ilişkisi Pedroni Eşbütünleşme testi ile, uzun dönemde herhangi bir etkileşimin olup olmadığı, varsa ne yönde olduğu, Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Analiz bulgularıyla, insani gelişme ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü nedensellik ve güçlü bir pozitif etkileşim olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Model, Değişkenler ve Veri Seti

Bu çalışma, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ekonomisinde beşeri sermayenin iktisadi büyüme performansına katkısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bilindiği gibi, ülkedeki beşeri sermayenin durumunu en iyi yansıtan göstergeler İnsani Kalkınma Endeksi'dir. Bu endeksi oluşturan unsurlar arasında eğitim ve sağlık da yer almaktadır. Ülke vatandaşları iyi bir eğitime ve sağlığa sahip ise o ülkenin insani sermayesi de kaliteli ve verimli olacaktır. Bu düşünceden hareketle, modelde beşeri sermaye göstergeleri olarak Eğitim Endeksi (EGİ) ve Sağlık Endeksi (SAG) kullanılmaktadır. Büyüme göstergesi olarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve ve ilave açıklayıcı değişken olarak beşeri sermaye ile bir ölçüde ilişkili olduğu düşünülen Dışa Açıklık Oranları (DAO) kullanılmaktadır. Eğitim Endeksi ve Sağlık Endeksi'ne ait veriler Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) veri tabanından; GSYH ve dışa açıklık oranı verileri Dünya Bankası (WB) veri tabanından elde edilmiştir. Değişkenlere ait verilerin hepsi 1990-2018 dönemini kapsamaktadır ve logaritmik değerleri kullanılmaktadır. Çalışmanın modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\ln GSYH_{it} = \beta_0 it + \beta_1 \ln DAO_{it} + \beta_2 \ln EG_{it} + \beta_3 \ln SAG_{it} + \epsilon_{it} \quad (4)$$

$$i = 1, 2, 3, 4$$

$$t = 1, 2, 3, \dots, 29$$

Analiz kapsamında yapılan yatay kesit bağımlılığı testleri için Gauss 10.0, Hausman testi ve modelin tahmini için Stata/IC 15.01 ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini görmek için EViews 9 paket programlarından yararlanılmıştır.

Analiz ve Bulgular

Statik panel veri analizinde değişkenlerin durağanlık mertebesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda öncelikle değişkenlerin durağanlığı panel birim kök testleri ile sınanacak; serilerin düzey mertebelerinden durağan çıkması halinde Hausman testi ile uygun modelin hangisi olduğuna karar verilecektir. Tahmin edilen modelde otokorelasyon, değişen varyans ve birimler arası korelasyon olup olmadığı test edilmiştir ve ardından da değişkenler arasındaki nedensellik analizi yapılmıştır.

Panel Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişkenlerin durağanlığının sınıandığı bu aşamada, öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi ile hangi birim kök testlerinin kullanılacağı kararlaştırılacaktır. Yatay kesit bağımlılığı testleri için hipotezler şöyledir:

H0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı, Gauss kodları yardımıyla Gauss 10.0 programında sınanmış ve Tablo-2'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

CD Tests	LnGSYIH		LnDAO		LnEGI		LnSAG	
	Stat	prob	Stat	Prob	Stat	prob	Stat	Prob
CD Lm1 (Breusch, Pagan 1980)	16.694	0.010	15.367	0.018	17.931	0.006	19.441	0.003
CD LM2 (Pesaran 2004 CDlm)	3.087	0.001	2.704	0.003	3.444	0.000	3.88	0.000
CD LM (Pesaran 2004 CD)	3.663	0.000	-3.349	0.000	-3.404	0.000	-3.422	0.000
Bias-adjusted CD test	25.613	0.000	3.527	0.000	11.829	0.000	3.413	0.000

Burada CD LM1 ve CD LM2 testleri zaman kesitinin, birim kesitinden daha büyük olduğu durumda ($T > N$) kullanılmaktayken, CD LM (Pesaran 2004) testi birim kesitinin, zaman kesitinden daha büyük olduğu durumda ($N > T$) tercih edilmektedir. Pesaran (2008) CD test ise, her iki durumda da kullanılmaktadır. Panelde $N = 4$, $T = 29$ olduğundan CD LM1, CD LM2 ve Bias-adjusted CD test sonuçları değerlendirilecektir. Bu testlerin Tablo-3'teki değerlerine göre tüm değişkenler için H0 hipotezi reddedilmiş ve H1 hipotezi kabul edilmiş; değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının var olduğuna karar verilmiştir. Dolayısıyla çalışmada yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF birim kök testi kullanılmıştır ve sonuçları Tablo-3'te verilmektedir.

Tablo 3. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Panel Geneli (CIPS) İstatistikleri		L
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	
LnGSYH	-3.040	-3.017	1
LnDAO	-2.335	-2.972	1
LnEGI	-3.915	-3.890	1
LnSAG	-2.566	-2.517	2
CIPS Tablo Değeri (%5)	-2.33	-2.86	

Not: L sütunu değişkenlerin gecikme uzunluklarını belirtmektedir.

CADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde, Dört ülke grubunda yer alan bütün değişkenlerin sabitli veya sabitli ve trendli formlarda % 5 anlamlılık düzeyine göre $I(0)$ durağan oldukları görülmektedir. Bu durum, değişkenler için hesaplanan CIPS testi istatistik değerlerinin kritik tablo değerlerinden 0.05 önem düzeyine göre mutlak değer olarak büyük olmasından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çalışmaya değişkenlerin düzey değerleri ile devam edilmektedir ve uygun olan regresyon modeli kurulmaktadır.

Hausman Testi

Uygun modelin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen Hausman testinde hipotez, etkilerin sistematik olarak dağılmadığı üzerine kurulmaktadır. Test sonuçları Tablo-4'te verilmektedir.

Tablo 4. Hausman Testi Sonuçları

<i>Ki-kare İstatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
47.26	0.0000

Hausman testi sonucunda Ki-kare = 47.26 ve olasılık değeri 0.0000 olarak bulunmuştur. Olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması sonucu, "açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur" şeklindeki H0 hipotezi kabul edilmiştir. Bu bulgu, aynı zamanda modelde herhangi bir içsellik probleminin olmadığı anlamına gelmektedir. Bu test sonuçlarına göre çalışmamızda regresyon tahmin edilirken sabit etkiler modeli tahmincileri kullanılacaktır.

Modelin Tahmini ve Nedensellik Analizi

Çalışmanın modelindeki katsayılar birim etkilere dayalı sabit etkiler modeli çerçevesinde hesaplanmıştır ve sonuçları Tablo-5'te gösterilmiştir. Modeldeki değişkenlerin katsayılarının tahmin edilmesinin ardından, panel regresyon modelinin temel varsayımlarının geçerliliğinin test edilmesi gerekmektedir. Böylece, katsayıların birim etkilere dayalı sabit etkiler modeli çerçevesinde hesaplanan değerlerinin mi, düzeltilmiş şekilde hesaplanan değerlerinin mi kullanılacağı tespit edilebilecektir.

Tablo 5. Sabit Etkili Model Sonuçları

<i>Bağımlı Değ. GSYH</i>	<i>Katsayı</i>	<i>St. Hata</i>	<i>T-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
B_0 – sabit katsayı	25.48403	0.0867	294.06	0.0000
LnDAO	-0.22061	0.0471	-4.685	0.0000
LnEGİ	2.832532	0.2551	11.104	0.0000
LnSAG	3.091143	0.2877	10.745	0.0000
Gözlem Sayısı		100		
Maks. Gecikme Sayısı		4		
F-istatistiği		2164.8		0.0000
R ²		0.9929		

Panel veri analizinde temel varsayımların geçerliliğinin kontrol edilebilmesi için değişen varyans (heteroskedasticity), otokorelasyon ve birimler arası korelasyon durumlarını gösteren testler kullanılmaktadır. Bu testlerin sonuçları Tablo-6'da yer almaktadır.

Oluşturulan birim etkili ve sabit etkiler modelinde değişen varyans sorununun olup olmadığı Düzeltilmiş Wald testi ile sınanmıştır. Modelde ki-kare değeri 1.03 olarak hesaplanmıştır. Bu da %1 anlamlılık seviyesinde H0 hipotezinin kabul edildiği, modelde değişen varyans sorununun olmadığını göstermektedir. Varsayımlardan sapmalara yönelik ikinci test otokorelasyon durumunun incelenmesine yöneliktir. Tablo-6'daki sonuçlara göre Durbin-Watson testi ve yerel en iyi değişmez testi istatistik değerleri 2'den küçük olduğu için H0 hipotez reddedilmekte ve otokorelasyonun varlığı kabul edilmektedir. Son olarak, birimler arası korelasyonun test edilmesi gerekmektedir. Breusch-Pagan LM testi sonucuna göre ki-kare değeri 30.993 olarak hesaplanmış ve modelde birimler arası korelasyon olmadığını ifade eden H0 hipotezi %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmiştir. Bu durum oluşturulan modelde birimler arası korelasyon olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 6. Varsayımlardan Sapmaların Testi

<i>DEĞİŞEN VARYANS</i>	
Değiştirilmiş Wald Testi (Greene, 2000)	1.03 (0.9056)
<i>OTOKORELASYON</i>	
Durbin-Watson Testi (Bhargava vd. 1982)	0.2569
Yerel En İyi Değişmez Testi (Baltagi and Wu, 1999)	0.6910
<i>BİRİMLER ARASI KORELASYON</i>	
Breusch-Pagan LM Testi	30.993 (0.0000)

Varsayım testlerinin sonuçları genel olarak özetlenecek olursa, oluşturulan birim etkilere dayalı sabit etkiler modelinde otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorununun olduğu; buna karşılık, değişen varyansın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, sabit etkiler modelindeki katsayıların

yorumlanmasında hatalar olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle modeldeki katsayılar tahmin edilirken Driscoll-Kraay (1998) tahminicileri kullanılmıştır. Bu tahminci, model tahmin edilirken tüm oluşabilecek sapmaları (değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon) gidermektedir. Kurulan modelin Driscoll-Kraay tahminicisi sonuçları Tablo-7'de verilmektedir. Sonuçlara göre tüm değişkenler ve modelin geneli anlamlıdır.

Orta Asya lkelerinin Eğitim Endeksindeki (EGİ) %1'lik artış, GSYH'da %2.83 artış yaratmaktadır. Sağlık endeksindeki (SAG) %1'lik artış ise GSYH'yı %3.09 artırmaktadır. İlgili lkelerin Dış Açıklık Oranındaki (DAO) artış ise, GSYH değerlerini ters yönde etkilemekte ve her %1'lik artış GSYH'yı %0.22 azaltmaktadır.

Tablo7. Driscoll-Kraay (1998) Tahmincisi Sonuçları

Bağımlı Değ. GSYH	Katsayı	St. Hata	T-istatistiği	Olasılık
B_0 – sabit katsayı	25.48403	0.1564	162.92	0.0000
LnDAO	-0.22060	0.0582	-3.79	0.0320
LnEGİ	2.832532	0.3957	7.16	0.0060
LnSAG	3.091144	0.3272	9.44	0.0030
Gözlem Sayısı		100		
Maks. Gecikme Sayısı		3		
F-istatistiği		104.7		0.0016
R ²		0.8986		

Değişkenler arasındaki nedenselliğin var olup olmadığını ve varsa yönünü analiz etmek için Granger Nnedensellik analizi uygulanmıştır ve sonuçları Tablo-8'de verilmiştir.

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H_0	Gözlem	F-İstatistik	Olas.
LnDAO, LnGSYIH'nin Granger Nedeni Değildir	99	0.81762	0.3681
LnGSYIH, LnDAO'nun Granger Nedeni Değildir		8.14574	0.0053
LnEGI, LnGSYIH'nin Granger Nedeni Değildir	102	7.11065	0.0090
LnGSYIH, LnEGİ'nin Granger Nedeni Değildir		10.5683	0.0016
LnSAG, LnGSYIH'nin Granger Nedeni Değildir	112	24.3716	0.0000
LnGSYIH, LnSAG'nin Granger Nedeni Değildir		1.51536	0.2210
LnEGİ, LnDAO'nun Granger Nedeni Değildir	96	3.76489	0.0554
LnDAO, LnEGİ'nin Granger Nedeni Değildir		0.34487	0.5585
LnSAG, LnDAO'nun Granger Nedeni Değildir	96	11.3917	0.0011
LnDAO, LnSAG'nin Granger Nedeni Değildir		9.01406	0.0034
LnSAG, LnEGİ'nin Granger Nedeni Değildir	102	1.33267	0.2511
LnEGİ, LnSAG'nin Granger Nedeni Değildir		15.7759	0.0001

Tablo-9'daki bulgulara göre, %5 anlamlılık düzeyinde GSYIH \rightarrow DAO, SAG \rightarrow GSYIH, EGI \rightarrow SAG şeklinde tek yönlü ve EGI \leftrightarrow GSYIH, DAO \leftrightarrow SAG şeklinde çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.

Sonuç ve neriler

Bir lke ekonomisinin büyümesini etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Ancak bunlardan ikisi özellikle önemlidir; Faktör stokunda artış ve teknolojik gelişme. Diğer faktörlerin bu iki unsurla ilişkilendirilmesi mümkündür. Faktör stokunda değişim, mal ve hizmet üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin miktarındaki artıştır. Emek arzı, nüfus artışı, demografik dönüşüm, işgücüne katılma oranında artış, vb doğal, yapısal ve kurumsal yollarla artabilir. Sermaye stoku, doğal kaynak erişimi ve girişim zamanla gelişerek ülkede daha fazla mal ve hizmet üretimine ilave katkı sağlayabilir. Teknolojik gelişme, yeni bir mal ve/veya yeni bir üretim yönteminin icat edilmesidir. Başka bir deyişle, ya piyasada mevcut mallar daha etkin yöntemlerle üretilir ya da tümüyle farklı nitelikte yeni mallar ortaya çıkarılır. Teknolojik gelişmeler, üretim artışı ve kaynak tasarrufu yoluyla iktisadi büyümeye kaynaklık etmektedir. İktisadi büyümede beşeri sermaye faktörü bu iki unsur ile de ilişkilendirebilir. Beşeri sermaye unsurları emeğin verimliliğinin artışının yanı sıra yeni teknolojilerin elde edilmesini ve yayılmasını sağlayarak büyüme oranını da artırmaktadır.

Temel amacı beşeri sermayenin iktisadi etkilerini incelemek olan bu çalışmada, Orta Asya ülkelerinin 1990-2018 dönemi yıllık GSYH, dış açıklık oranı ve beşeri sermaye göstergeleri olarak eğitim ve sağlık endeksleri arasındaki ilişkiler, Panel Regresyon Modeli ve Granger Nedensellik analizi ile incelenmiştir. Analizde, logaritmik dönüşümü yapılan serilerin birim kök içerip içermediğini test etmek için verilerdeki yatay kesit bağımlılığını dikkate alarak ikinci kuşak CADF birim kök testi kullanılmıştır. Devamında da Driscoll ve Kraay (1998) tahmincileriyle sabit panel veri modeli elde edilmiştir. Sonuçlara göre, Orta Asya ülkelerinin Eğitim Endeksindeki (EGİ) %1'lik artış, GSYH değerini %2.83 artırmaktadır. Sağlık endeksindeki (SAG) %1'lik artış ise GSYH'yı %3.09 artırmaktadır. Dışa Açıklık Oranındaki (DAO) artış ise, GSYH değerlerini ters yönde etkilemekte ve her %1'lik artış GSYH'yı %0.22 azaltmaktadır. Yapılan Granger Nedensellik analizine göre, %5 anlamlılık düzeyinde GSYH → DAO, SAG → GSYH, EGI → SAG şeklinde tek yönlü ve EGI ↔ GSYH, DAO ↔ SAG şeklinde çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, genel olarak ilgili literatürle uyumlu ve teorik beklentilere uygundur.

Birçok çalışmada beşeri sermaye ile eş anlamlı ya da onu temsilen kullanılan eğitim, iktisadi büyüme için ihtiyaç duyulan nitelikteki işgücünü hazırlayan bir araçtır. Eğitim sayesinde bireyin iktisadi verimliliği ve yaratıcılığı artmaktadır. İnsanların, mal ya da hizmet üretirken yeni yöntem ve teknolojileri üretme ve kullanma kabiliyeti, bu yolla gelişmektedir. Dolayısıyla eğitimden, diğer toplumsal katkıları yanında, olumlu iktisadi etkiler beklenmektedir. Aynı zamanda büyüyen ekonomi, eğitim, ar-ge ve teknolojiye daha çok kaynak ayırmakta; yatırım yapmaktadır. Bu çalışmanın nedensellik analizi bulgularının ortaya koyduğu iki değişken arasındaki çift yönlü nedensellik, belirtilen ve teorik olarak beklenen ilişkiyi doğrulamaktadır.

Sağlık da, beşeri sermayenin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir ekonomide işgücü ne kadar sağlıklı olursa, o ekonomide aktif nüfus ve üretim de o kadar fazla olur. Sağlık yatırımları/harcamaları, genel olarak hastalıkları ve sağlık sorunlarını azaltarak beklenen ömür ve bireylerin iktisadi açıdan verimli çalışma yaşını arttırmaktadır. Nüfusun sağlık seviyesinin diğer beşeri sermaye yatırımlarının etkinlik derecesini ve aynı zamanda süresini arttırdığı da bilinmektedir. Sağlık göstergesi ve dışa açıklık oranı arasındaki çift yönlü nedensellik, sağlıklı işgücünün uluslararasılaşmaya ve dış ticaret kabiliyetine olumlu etkisine karşılık, dışa açılmanın, ülke sağlık düzeyine, örneğin tıbbi malzeme ve teknolojilere erişim üzerinden etki yaptığını göstermektedir. Literatür incelendiğinde, benzer bulgulara başka çalışmaların da ulaştığı görülmektedir.

Orta Asya ülkelerinde beşeri sermayenin iktisadi büyümeye katkısı, mevcut durumundan daha da yüksek olabilir. Örneklemi oluşturan ülkelerde beşeri sermayenin üretime, gelişmiş ülkelerdeki kadar katkı sağlayamamasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler arasında ilk akla gelen, mevcut beşeri sermayenin, ekonominin ihtiyaçlarına yeterince cevap vermeyen nitelik ve dağılıma sahip olmasıdır. Bu, söz konusu ülkelerde izlenen eğitim ve istihdam politikaları ile ilgilidir ve daha kapsamlı araştırmaları gerektirmektedir. İkinci bir neden olarak, yüksek eğitime sahip olmakla birlikte kendi ülkelerinde istihdam alanı bulamayan nitelikli işgücünün, ülke dışına göç etmesi olarak belirtilebilmektedir. Bu da, eğitim ve istihdam politikaları yanında, sosyal ve siyasal yapıyla ilgili bir konudur.

Kuramsal ve analitik yönüyle bu çalışma neticesinde, beşeri sermayenin rolü bağlamında politika önerileri şu şekilde sıralanabilir:

i. Beşeri sermayenin oluşumunda eğitimin önemi ve kalitesi olmazsa olmaz bir gerçektir. Buna göre, ilgili ülkelerde eğitimle ilgili mevcut durumun bir an önce iyileştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle ilköğretim çağındaki nüfusun tamamına eğitim imkanı sağlanmalıdır. Bunun üzerine genel ve mesleki eğitim ile yükseköğretim konarak piramit biçimde bir yapı oluşturulmalıdır.

ii. Beşeri sermayenin ikinci önemli bileşeni olan sağlık hizmetlerinin ülke düzeyinde yaygın ve yeterli biçimde verilmesi gereklidir. Eğitimde ve sağlıkta cinsiyet ve bölgeler arasındaki eşitsizliği giderecek politikalara öncelik verilmelidir.

iii. Beşeri sermayenin etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için fiziki sermaye ile olan tamamlayıcılık ilişkisinin iyi kurulması gerekmektedir. Aksi takdirde ülke sahip olduğu beşeri sermayeyi yeterince değerlendirememiş olur. Bu da, beşeri sermayenin daha elverişli çalışma koşulları sunan başka ülkelere kaymasına yol açabilmektedir.

iv. Kamusal planlamalar ve özellikle bütçe hazırlanırken, bilim ve teknoloji alanındaki yatırımlara öncelik verilmesi gerekmektedir.

v. Orta Asya ülkelerinin en önemli yapısal/davranışsal sorunlarından olan bürokratik atalet, kayırma, yolsuzluk, rüşvet vb yok edilmelidir. Zira anılan sorunlar yüzünden zayıf beşeri sermaye stoku oluşmaktadır.

vi. Beşeri sermayenin geliştirilmesi yanında ülke ekonomisine olası katkılarının değerlendirilebilmesi için, bireylere imkan ve fırsat eşitliği sağlanmalı; sosyal yapı içerisinde bireye değer verilmeli; ülke ve topluma aidiyet duygusu güçlendirilmelidir. Her bir fert, toplumun kendisinden azami ölçüde faydalanabileceği değerli birer şahsiyet haline getirilmelidir.

Eğitimli ve sağlıklı işgücü, hem iktisadi büyümenin önemli kaynaklarından biri, hem de diğer üretim faktörlerinin etkin kullanımını sağlayacak bir unsurdur. Orta Asya ülkelerinin sahip olduğu genç ve dinamik nüfus, beşeri sermaye bileşenleri bakımından geliştirilirse, bu ülkelerin büyüme performansı desteklenmiş olacaktır.

Etik Beyan

“Beşeri Sermayenin İktisadi Etkileri: Orta Asya Ülkeleri Üzerine Bir Analiz” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Atik, H. (2006). *Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Balci, E. ve Özcan, S. (2019). İnsani Gelişmişlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: OIC Ülkeleri Üzerinde Bir Analiz. *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(3): 222-235.
- Coe, David.T., Helpman, E. & Hoffmaister, A. W. (1997). North-South R&D Spillovers, *Economic Journal*, 107 (440): 134-149.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2013). Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım). *Yönetim Bilimler Dergisi*, 11(21): 29-48.
- EİA (2019). Kazakhstan Country Data. Erişim adresi: <https://www.eia.gov/international/overview/country/KAZ/> 15.04.2019.
- EİA (2019). Uzbekistan Country Data. Erişim adresi: <https://www.eia.gov/international/overview/country/UZB/> 15.04.2019.
- Hanushek, E. A. & Kimko, D. D. (2000). Schooling, Labor-Force Quality, and the Growth of Nations. *American Economic Review*, 90(5): 1184–1208.
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2015). *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika* (9. Baskı). Ankara: Nobel Y.
- Karagül, M. (2002). *Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye’deki Önemi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Y.
- Keller, K. R. I. (2006). Investment in Primary, Secondary, and Higher Education and the Effects on Economic Growth. *Contemporary Economic Policy*, 24(1): 18-34.
- KGC (2020). Contribution To The Economy. Erişim adresi: <https://www.kumtor.kg/en/contribution-to-the-kyrgyz-economy/> 20.04.2020.
- KUEBİK (2019). Statistics of National Accounts. Erişim adresi: <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/6/> 15.04.2019.
- KUIK (2019). National Accounts. Erişim adresi: <http://stat.kg/en/statistics/nacionalnye-scheta/> 15.04.2019.
- Manga, M., Bal, H., Algan, N. ve Kandir, E. D. (2015). Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1): 45-60.
- Mohammadi, S. (2013). Relationship Between Human Capital and Foreign Trade on the Economic Growth of the Countries by Panel Method. *International Journal of Enhanced Research in Educational Development*, 1(7): 1-6.
- Nureev, R. (2008). *Kalkınma Ekonomisi: Piyasa Ekonomisinin Oluşumu ve Modernleşme Modeli* (2. Baskı). Moskova: Norma Yayıncılık.
- ÖDİK (2019). National Accounts. Erişim adresi: <https://stat.uz/en/181-ofytsyalnaia-statystyka-en/6373-national-accounts/> 15.04.2019.
- Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1): 1-17.
- Taban, S. (2017). Kalkınma Sürecinde Nüfus ve Beşeri Sermaye, İçinde B. Günsoy ve C. Özsoy (Edt.), *İktisadi Kalkınma*. (ss. 120-145) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Y.
- TCİA (2019). Macroeconomic Indicators. Erişim adresi: <http://macroeconomicindicators.tj.gov.tj/> 15.04.2019.
- TCDİB (2019). Tacikistan’ın Siyasi Görünümü. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/tacikistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> 15.04.2019.
- TCHAJGM (2019). Mineral resources of the Republic of Tajikistan. Erişim adresi: <http://www.geoportal-tj.org/index.php/geology/deposits/> 15.04.2019.
- TEDMEM (2019). Dünya Bankası 2018 İnsan Sermayesi Endeksi Sonuçları. Erişim adresi: <https://tedmem.org/genel/dunya-bankasi-2018-insan-sermayesi-endeksi-sonuclari/> 01.02.2019.

- Uçan, O. ve Koçak, E. (2018). İnsani Gelişme Endeksi İle Büyüme İlişkisi: Pedroni Eş Bütünlük Örneği. *Journal of Politics, Economy and Management*, 1(2): 55–61.
- UNDP (2015). *Human Development Report 2015. Work for Human Development*. New York: UN Pub.
- UNDP (2016). *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone*. New York: UN Pub.
- UNDP (2018). *2018 Statistical Update. Human Development Indices and Indicators*. New York: UN Pub.
- WB (2018). *The Human Capital Project*. Washington, DC: WB Pub.
- Yüce, M. ve Özbek, M. F. (2006). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 10: 1-20.
- Zhumabekova, N. ve Bilen, M. (2016). Geçiş Ekonomili Orta Asya Ülkelerinde Beşeri Sermaye ile İktisadi Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünlük Analizi (1991-2014). *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, XI(I): 1-16.

EXTENDED ABSTRACT

Although it is known since the classical economists, the concept of human capital has gained importance especially as of 1960s and its contribution to economic growth has started to be investigated. Researches, indicate that there is a strong link between human capital and economic growth. The importance of human capital has increased in the post-industrial society. In the XXI century, which is called as the age of knowledge and technology, countries need to have qualified manpower, i.e. human capital, in order to keep up with the globalization process, and to have a competitive and sustainable high growth performance. Otherwise, systematic success cannot be achieved in the economic field.

This study aims to reveal the economic effects of human capital in selected Central Asian economies, namely Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan. Human capital potential, its importance in economic growth, and whether there is a significant relationship between economic growth and human capital have been investigated. Economic development and sustainable growth of developing countries, such as those in Central Asia, depends on the improvement of the human capital in particular, besides the other related factors.

This study consists of three parts. The concept of human capital, its development, features and elements will be introduced in the first part. In addition, the human capital index, known as the measure of human capital, and the human development index will be discussed. Then, the general economic situation and human capital potential of selected Central Asian countries will be put forward in the second part. After presenting the data of each country's basic indicators such as population, health and education, the human capital index and human development index data of these countries will be interpreted comparatively. Finally, the economic effects of human capital will be analyzed by panel data method using the annual data of the Central Asian countries for the period of 1991-2018. In this section, after reviewing the relevant literature, the model and variables to be used in the analysis will be introduced. An appropriate model will then be estimated and the findings interpreted. In line with the results obtained, the study will be completed with evaluations and policy recommendations.

The relationships between GDP, openness, education and health indices as human capital indicators for the period 1990-2018 were analysed using Panel Regression Model and Granger Causality analysis. In the analysis, the second generation CADF unit root test was used, taking into account the cross-sectional dependence in the data, to test whether the logarithmically transformed series contain a unit root. Afterwards, a fixed panel data model was obtained with the estimators of Driscoll and Kraay (1998). According to the results, a 1% increase in the Education Index (EGI) of Central Asian countries increases the Gross Domestic Product (GDP) by 2.83%. A 1% increase in the health index (RIGHT) increases GDP by 3.09%. The increase in the Openness Ratio (DAO) of the related countries adversely affects GDP, and each 1% increase reduces GDP by 0.22%. According to the Granger Causality analysis, a unidirectional causality as $GDP \rightarrow DAO$, $SAG \rightarrow GDP$, $EGI \rightarrow SAG$ at the 5% significance level, and bidirectional causality as $EGI \leftrightarrow GDP$, $DAO \leftrightarrow SAG$ were obtained.

Based on the empirical findings, policy recommendations in the context of the role of human capital can be listed as follows:

i. The importance and quality of education is an indispensable fact in the formation of human capital. Accordingly, the current situation regarding education in the relevant countries should be improved as fast as possible. First of all, educational opportunities should be provided to the entire population of primary school age. On top of that, a pyramid-like structure should be created by placing general and vocational education, and higher education.

ii. Health services, which is the second important component of human capital, should be provided widely and adequately at the country level. Policies that will eliminate inequality between genders and regions in education and health should be given priority.

iii. In order for human capital to be used effectively and efficiently, it is necessary to establish a good complementary relationship with physical capital. Otherwise, the country will not be able to adequately evaluate its human capital. This may lead to the shift of human capital to other countries that offer more favorable working conditions.

iv. Priority should be given to investments in science and technology in public planning, and especially in the preparation of the budget.

v. Bureaucratic inertia, nepotism, corruption, bribery, etc., which are the most important structural/behavioral problems of Central Asian countries, must be eliminated. Because of the aforementioned problems, a weak human capital stock is formed.

vi. In addition to the development of human capital, individuals should be provided with equal opportunities and opportunities in order to evaluate their possible contributions to the country's economy; the individual should be valued in the social structure; The sense of belonging to the country and society should be strengthened. Each individual should be made a valuable person from whom the society can benefit to the maximum extent.

An educated and healthy workforce is both one of the important sources of economic growth and an element that will ensure the effective use of other production factors. If the young and dynamic population of Central Asian countries is developed in terms of human capital components, the growth performance of these countries will be supported.

Pay Piyasası Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler: Avrasya Ülkeleri Borsa Endeksleri Üzerine Bir Analiz¹

Yiğit Han GAZEL², Mehmetcan SUYADAL³ ve Melih Sefa YAVUZ⁴

Öz

Pay senetleri önemli yatırım araçlarıdır. Aynı zamanda ülke ekonomileri için bir gösterge olarak kabul edilirler. Pay senedi getirileri ile makroekonomik değişkenler arasındaki dinamik ilişki, bu konuya yeni yaklaşımlar getirecek çalışmalar için oldukça uygundur. Ayrıca bu çalışma kapsamında incelenen Avrasya ülkeleri birçok ekonomik potansiyele sahiptir. Bu unsurlar çalışmanın literatüre katkısı için önemli noktalardır. Bu çalışmanın amacı, seçilmiş Avrasya ülkelerinin (Rusya, Türkiye, Kazakistan, Ukrayna) borsa endeks getirileri ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmektir. Bu kapsamda, Thomson Reuters veri tabanından Rusya, Türkiye, Kazakistan ve Ukrayna için borsa endeks verileri ve makroekonomik veriler elde edilmiştir. Analizde 2009-2021 dönemini kapsayan çeyreklik veriler kullanılmıştır. Ülkelerin borsa endeksleri ile GSYİH büyüme oranı, enflasyon, döviz kuru, ithalat, ihracat ve faiz oranı gibi seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenen dönem içerisinde analiz edilmektedir. Bu analiz için panel regresyon modeli kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, borsa endeks getirileri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin farklı yön ve boyutlarda olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda piyasaların değeri ve hacminin yanı sıra bu piyasaları etkileyen temel faktörlerin belirlenmesi de Avrasya ülkelerini yakından ilgilendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pay senetleri, Makroekonomik değişkenler, Panel regresyon

Macroeconomic Factors Affecting Stock Market Returns: An Analysis on the Stock Exchange Indices of the Eurasian Countries

Abstract

Stocks are important investment tools. They are also considered as an indicator for the country's economies. The dynamic relationship between stock returns and macroeconomic variables is quite suitable for studies that will bring new approaches to this subject. In addition, the countries examined within the scope of this study have much economic potential. These factors are important points for the contribution of the study to the literature. The aim of this study is to analyze the relationships between the stock market index returns of selected Eurasian countries (Russia, Turkey, Kazakhstan, and Ukraine) and selected macroeconomic variables. In this context, stock market index data and macroeconomic data for Russia, Turkey, Kazakhstan and Ukraine were obtained from Thomson Reuters database. The analysis covers the period 2009: Q3-2021: Q1. The relationships between the stock market indices of the countries and the selected macroeconomic variables such as GDP growth rate, inflation, exchange rate, import, export, and interest rate are analyzed within the specified period. Panel regression model was used for this analysis. The results of the study show that the relationships between stock market index returns and macroeconomic variables are in different directions and dimensions. In this context, as well as the value and volume of the markets, the determination of the main factors affecting these markets is closely related to the Eurasian countries.

Key Words: Stocks, Macroeconomic variables, Panel regression

Atıf İçin / Please Cite As:

Gazel, Y. H., Suyadal, M. ve Yavuz, M. S. (2022). Pay piyasası getirilerini etkileyen makroekonomik faktörler: Avrasya ülkeleri borsa endeksleri üzerine bir analiz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1492-1503.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.05.2022

¹ Çalışma 13. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı'nda sunulmuş olan bildirden üretilmiştir.

² Arş. Gör. - Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yigitgazel@beykent.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-5936-5181

³ Arş. Gör. - Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mehmetcansuyadal@beykent.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8235-7462

⁴ Arş. Gör. - Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sefayavuz@beykent.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-1085-5304

Giriş

Makroekonomik değişkenler ile pay senetleri arasındaki ilişkiler akademik araştırmacılar, bireysel-kurumsal yatırımcılar ve politika yapımcılar açısından ilgi çekici bir konu olarak grlmektedir. Özellikle uzun vadeli portföy yatırımı çekmeyi amaçlayan gelişmekte olan ülkeler için bu ilişkinin doğru bir biçimde anlaşılması gerekmektedir. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası birçok faktörden etkilenen pay senedi piyasalarının gelişmekte olan ekonomiler için önemli bir performans lt olduğu söylenebilir.

Son yıllarda finans sektöründe yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında, finansal piyasaları etkileyen faktörlerin sayısı ve niteliğinin arttığı anlaşılmaktadır. Küreselleşmeci felsefenin bir parçası olan ekonomik ve finansal liberalleşme akımları ile piyasa odaklı politikalar, ülke ekonomilerini etkilediği gibi pay senedi piyasalarını da etkilemiştir. Günümüzde ise bu etkiler daha çok finansal teknolojilerin getirdiği yenilikler ve yeni yatırım araçlarının piyasalara girmesiyle yaşanmaktadır. Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak pay piyasalarının işleyişi, hangi faktörlerden ne derece etkilendiği ve risk algısının kontrol altında tutulması özellikle gelişmekte olan ekonomiler için önem kazanmaktadır.

Avrasya; Asya ve Avrupa kıtalarının birleşiminden oluşan ve belirli bir bölgeyi temsil eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunun ötesinde Avrasya, kapsadığı alanlar ve sınırları içine aldığı ülkeler nedeniyle önemli bir bölgeyi temsil etmektedir. Bu bölgenin önemini arttıran unsurlardan biri de ekonomi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülke gibi küresel gelişmeler ve uluslararası finansal sistemle bütünleşme süreçleri bölgedeki ülkeleri de yakından ilgilendirmektedir. Yaşanan bu gelişmeler Avrasya lkelerinin ulusal ekonomilerinin büyümesini ve küresel ticaretten alacakları payı arttırmalarını sağlayabilecektir. Bu gelişmelerin bir ayağı da bölgedeki ülkelerin finansal piyasalarında yaşanmaktadır. Finansal piyasaların gelişmesi ve piyasalardaki alternatiflerin artması diğer tüm ülkeler için olduğu gibi bölge için de gereklidir. Bu gelişmelerle bağlı olarak piyasaları etkileyen yeni faktörlerin ortaya çıkacağı söylenebilir. Bununla beraber piyasalara etki eden mevcut makroekonomik faktörlerin de nitelikleri değişebilecektir.

Bu çalışmanın amacı, Avrasya bölgesi ülkelerinde pay piyasaları ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu kapsamda dört ülkeye ait borsa fiyat endeksleri ile seçilmiş makroekonomik göstergelerin (büyüme oranı, enflasyon, ihracat, ithalat, döviz kuru, faiz oranı) 2009-2021 yılları arası çeyreklik verileri kullanılmıştır. Panel regresyon analizi ile söz konusu ilişki test edilmiştir. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgulara göre büyüme oranı, ithalat, ihracat ve döviz kuru değişkenlerinin pay piyasası getirileri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür.

Çalışmanın ilk bölümünde literatür incelemesi bulunmaktadır. Bu bölümde konuya ilgili literatür taraması yapılıp mevcut çalışmalar ortaya konmuştur. Takip eden bölümde ise veri ve yönteme yer verilmektedir. Bu bölümde çalışmada kullanılacak olan veri seti ve bu veri setinin elde edildiği kaynak ile analiz yöntemi açıklanmaktadır. Çalışma analiz bulgularının yer aldığı nc bölümün ardından sonuç ve önerilerin sunulduğu dördüncü bölüm ile sonlanmaktadır.

Literatür

Mevcut literatür incelendiğinde son yıllarda çeşitli araştırmaların gerçekleştirildiği grlmektedir. Makroekonomik faktörler ve finansal piyasalar arasındaki ilişkilerin incelenmesi pek çok çalışmaya konu olmuştur. Ancak bu ilişkilerin dinamik yapısı yeni ve güncel çalışmalara olanak vermektedir. Oluşturulacak model ve seçilecek makroekonomik faktörlerin belirlenmesi için konuyla ilgili literatürden yararlanılmıştır.

Gay tarafından 2008 yılında yapılan çalışmada Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin (BRIC) borsa endeks fiyatları ile makroekonomik faktörler olan döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki ilişki incelenmektedir. Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin için kullanılacak pay senedi fiyat endeksi, döviz kuru ve petrol fiyatı değişkenlerine yönelik veriler 1999 ile 2006 yılları arasını kapsayan aylık verilerdir. Bu verilere Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) sağlamış olduğu raporlardan ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki zaman serisi ilişkisi Box-Jenkins ARIMA modeli ile analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda borsa endeks fiyatlarıyla ilgili döviz kuru ile petrol fiyatı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Çalışma bu sonuçtan hareketle analiz edilen ülkelerin zayıf piyasa etkinliğine sahip olduğunu açıklamaktadır (Gay, 2008, s. 5).

Oskembayev vd. tarafından 2011 yılında yapılan çalışmada makroekonomik göstergeler ile Kazakistan borsası (KASE) endeksi arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu inceleme için kullanılan değişkenler aylık ortalama Kazak borsa endeksi (KASE), sanayi üretim endeksi, ABD doları cinsinden yerli döviz kuru, para

arzu, Kazak borsasındaki ticaret hacmi, uzun vadeli banka kredileri, kısa vadeli banka kredileri, tüketici fiyat endeksi olarak belirlenmiştir. Ocak 2001-Ağustos 2009 dönemini kapsayan aylık veriler Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli, Johansen Eşbütünleşme testi, Engel-Granger iki aşamalı yaklaşımı ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları KASE'nin temel belirleyicilerinin kişi başına gelir, enflasyon ve döviz kuru olduğunu göstermektedir. Pay senedi endeksi üzerindeki diğer önemli etki ise petrol fiyatlarındaki fiyat oynaklığından kaynaklanmaktadır (Oskenbayev, Yılmaz ve Chagirov, 2011, s. 2991).

Bhatti ve Pat 2013 yılında yaptıkları çalışmada Kazakistan, Rusya ve Ukrayna için Fisher Hipotezi bağlamında pay senedi getirileri ve enflasyon oranları arasındaki ilişki incelenmektedir. Analiz için kullanılan endeksler Kazakistan için KASE, Rusya için MICEX ve Ukrayna için PFTS borsa endeksleridir. 2001 ile 2012 yıllarını kapsayan aylık veriler Bloomberg'den elde edilmektedir. Regresyon sonuçları pay senedi getirileri ile (beklenen ve eşzamanlı) enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Bhatti ve Pak, 2013, s. 264).

Uzun ve Güngör tarafından 2017 yılında yapılan çalışmada borsa endeksi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki incelenmektedir. Analiz için 50 ülkenin aylık verileri kullanılmaktadır. Bu ülkeler aynı zamanda gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler olarak gruplandırılmaktadır. 2004-2013 dönemi aylık verileri panel veri analizi ile incelenmektedir. Analiz için kullanılacak değişkenler ülkelerin borsa endeksleri ile enflasyon, sanayi üretim endeksi, döviz kuru, faiz oranı ve para arzı olarak belirlenmektedir. Analiz sonuçlarına göre gelişmiş ülke piyasalarında borsa endeksi ile enflasyon, sanayi üretim endeksi, faiz oranı, para arzı ve döviz kuru arasında uzun dönemli ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında kısa vadeli faiz oranı dışındaki göstergelerin endekslerle uzun dönemli ilişki içinde olduğu görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde de benzer şekilde, tüm makroekonomik göstergeler uzun dönemde pay senedi fiyatları ile ilişkilidir (Uzun ve Güngör, 2017, s. 25).

Jamaludin vd. 2017 çalışmalarında makroekonomik değişkenlerin hem geleneksel hem de İslami pay senedi piyasası getirileri üzerindeki etkisini 2005-2015 yıllarını kapsayan aylık veriler ile incelemiştir. Çalışmada panel en küçük kareler regresyon analizi kullanılmıştır. Singapur, Malezya, Endonezya'ya ait enflasyon, para arzı ve döviz kuru verileri kurulan modelin bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Sonuçlar pay senedi piyasalarının enflasyon oranından önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Para arzının ise getiriler üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma bulguları enflasyonun daha büyük bir etki yarattığı ve borsa getirileri ile ters orantılı olduğunu göstermektedir (Jamaludin, Ismail ve Ab Manaf, 2017, s. 43).

Syzdykova tarafından 2018 yılında yapılan çalışmada makroekonomik değişkenler ile KASE borsa endeksi arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmada, 2000 ile 2017 yıllarını kapsayan aylık veriler kullanılmıştır. KASE kapanış fiyatları, enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru, petrol fiyatları ve sanayi üretim endeksi yapılan analizin değişkenleri arasında yer almaktadır. Bu veriler EKK yöntemi, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi yöntemleri ile araştırılmaktadır. Analiz sonuçları faiz oranı, sanayi üretim endeksi, döviz kuru, TÜFE ve petrol fiyatları değişkenlerinde meydana gelen değişimlerin Kazakistan borsası ile büyük oranda ilişkide olduğunu göstermektedir. Petrol fiyatı ve döviz kuru değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı oldukları anlaşılmaktadır. Bu değişkenlerin borsaya etkilerinin negatif olduğu görülmektedir. Petrol fiyatı ve döviz kurundaki artışlar borsada düşüşe neden olmaktadır (Syzdykova, 2018, s. 344).

Chandrashekar vd. 2018 yılındaki çalışmalarında gelişmekte olan ekonomiler perspektifinden makroekonomik değişkenlerin ve pay senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu kapsamda Hindistan ve Brezilya'ya ait 2000 ve 2018 yılları arasında kullanılan aylık veriler ile panel regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları GSYİH, enflasyon, döviz kuru, faiz oranı ve pay senedi fiyatlarının ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Chandrashekar, Sakthivel, Sampath ve Chittedi, 2018, s. 95).

Epaphra ve Salema 2018 yılında yaptıkları çalışmalarında Tanzanya'da pay senedi fiyatları ile enflasyon oranı, hazine bonusu oranı, döviz kuru ve para arzı gibi makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analizler için Darüselam Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 10 şirketin Ocak 2012'den Aralık 2016'ya kadar olan aylık zaman serisi verileri kullanılmaktadır. Johansen'in eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme modelleri, pay senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmak için uygulanmıştır. Ampirik analiz, makroekonomik değişkenlerin ve pay senedi fiyatlarının tüm modellerde eş-bütünleşik olduğunu ve dolayısıyla aralarında uzun dönemli bir denge ilişkisi

bulduğunu ortaya koymaktadır. Genel model regresyon sonuçları, para arzı ve döviz kurunun pay senedi fiyatları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, Hazine bonusu oranının ise pay senedi fiyatları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Epaphra ve Salema, 2018, s29).

Ndlovu vd. tarafından 2018'de gerçekleştirilen çalışmada makroekonomik değişkenlerin pay senetleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Makroekonomik değişkenlerden enflasyon, para arzı, faiz oranları ve döviz kurunun, Johannesburg Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören paylarla olan ilişkisi araştırılmaktadır. Çalışmanın verileri 1981-2016 yılları arasını kapsayan çeyreklik veriler olarak belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için eşbütünleşme testleri, vektör hata düzeltme modeli, bir varyans ayrıştırması ve bir dürtü yanıt fonksiyonu kullanılmıştır. Analiz sonuçları uzun dönemde faiz oranları, para arzı ve enflasyonun pay fiyatı ile pozitif, döviz kurunun ise pay senedi fiyatları üzerinde negatif bir ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir. Bunun yanında Döviz kurları ve faiz oranlarından pay fiyatına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu ve ayrıca faiz oranları ve döviz kurlarının para arzı üzerinde bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Ndlovu, Faisa, Resatoglu ve Tursoy, 2018, s.100).

Lee ve Brahmasrene'nin 2018 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada Kore Menkul Kıymetler Borsası'ndan seçilen makroekonomik değişkenler ile pay senedi fiyatları arasındaki kısa ve uzun vadeli dinamik ilişkileri incelemiştir. Kullanılan veriler aylık olarak belirlenmiştir. Veriler Ocak 1986'dan Ekim 2016'ya (370 gözlem) kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışmada birim kök testi, eşbütünleşme testi, vektör hata düzeltme tahminleri, dürtü tepki testi ve yapısal kırılma testi kullanılmaktadır. Johansen eşbütünleşme testinin sonuçları, Kore'de pay senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi olduğunu göstermiştir. Vektör hata düzeltme modeli (VECM) tahminlerinin sonuçları ise para arzı ve kısa vadeli faiz oranının kısa vadede pay senedi fiyatları ile ilişkili olmadığını göstermiştir. Diğer taraftan kısa dönemde döviz kuru pay senedi fiyatları ile pozitif, sanayi üretim endeksi ve enflasyon ise pay senedi fiyatları ile negatif ilişkili olduğu görülmüştür (Lee ve Brahmasrene, 2018, s. 15).

Karki'nin 2018 yılında yaptığı çalışmada makroekonomik faktörlerin Nepal Borsası üzerindeki etkilerini incelemiştir. 1994-2016 yılları arası yıllık veriler kullanılarak, GSYİH, enflasyon, faiz oranı ve geniş para arzı gibi faktörlerin NEPSE Endeksi ile ilişkisi analiz edilmiştir. Uzun dönemli ilişkiyi incelemek için Hata Düzeltme Modeli (ECM) ve eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. Buna ilave olarak Engle-Granger testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları pay senedi piyasasının performansının reel GSYİH, enflasyon ve para arzı ile olumlu, faiz oranına ise olumsuz ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Karki, 2018, s. 74).

Kahn ve Kahn 2018 yılında yaptıkları çalışmada makroekonomik değişkenlerin Pakistan'ın pay senedi fiyatları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada Mayıs 2000 - Ağustos 2016 arasındaki aylık verilerden yararlanılmışlardır. Bu kapsamda ARDL sınır testi ve eşbütünleşme analizi ile bu değişkenlerin pay senetleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Analiz sonuçları Karaçi Menkul Kıymetler Borsası pay senedi fiyatlarının uzun vadede para arzı, döviz kuru ve faiz oranından önemli ölçüde etkilendiğini göstermiştir. Kısa vadede, pay senedi fiyatları ile negatif eşbütünleşik olan döviz kuru dışındaki tüm değişkenler önemsiz gözükmektedir (Khan ve Khan, 2018, s. 22).

Fattah ve Kocabıyık 2020 yılında yaptıkları çalışmada makroekonomik değişkenlerin Türkiye ve Amerika'da pay senedi piyasaları üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Analiz için 2010 ile 2019 yıllarını kapsayan aylık veriler kullanılmaktadır. Analizde yer alan bağımlı değişkenler BIST100 ve S&P500 endeksleri olarak belirlenmektedir. Bağımsız değişkenler ise TÜFE, SÜE, Faiz Oranı, Para Arzı, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, Dolar Kuru, Altın ve Ham Petrol fiyatıdır. Bu değişkenlerin analiz edilmesi için Lee Strazicich birim kök testi, Toda-Yamamoto nedensellik testi ve etki-tepki testi yöntemleri kullanılmaktadır. Yapılan analiz sonuçları Türkiye için; para arzı ve döviz kuru ile BIST100 endeksi arasında çift yönlü nedenselliği ortaya koymaktadır. Diğer taraftan BIST100 ile sanayi üretim endeksi, petrol fiyatları ve altın fiyatı arasında bir nedensellik bulunmamaktadır. Çalışmanın sonuçları ABD açısından yalnızca para arzı değişkeni ile S&P500 arasında doğru ve tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir (Kocabıyık ve Fattah, 2020, s. 146).

Chang vd. tarafından 2019'da gerçekleştirilen çalışmada endüstriyel üretim, doğrudan yabancı yatırım, ticaret dengesi, döviz kuru, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi gibi makroekonomik değişkenlerin Pakistan KSE-100 endeksinde bulunan pay senedi fiyatları üzerindeki kısa ve uzun dönemli ilişkisi incelenmektedir. Bununla beraber makroekonomik değişkenler ve pay senetleri arasındaki ilişkilerin ekonomik krizlerden

etkilenip etkilenmediği araştırılmaktadır. Çalışmanın verileri 1997:3- 2018:2 dönemini kapsamaktadır. 2008:3-2018:2 arası dönem ise kriz sonrası dönem verileri olarak belirlenmiştir. Bu veriler kullanılarak otoregresif bir dağıtılmış gecikme modeli oluşturulmuştur. Ayrıca, pay senetlerinin fiyatlarını açıklamada her bir değişkenin önemini incelemek için varyans ayrıştırma analizini kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları, uzun vadede ticaret dengesi, döviz kuru ve faiz oranının pay fiyatlarını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Buna ek olarak TÜFE ve endüstriyel üretimin ise pay fiyatlarını olumlu etkilediğini gösterilmektedir. Kriz sonrası dönem verileri ise uzun vadede sadece TÜFE'nin pay fiyatlarını olumlu etkilediğini göstermektedir (Chang, Meo, Syed ve Abro, 2019, s. 240).

Vychytilová vd. 2019 yılındaki çalışmalarında otomobil üreticilerinin pay senedi fiyatlarının oynaklığını hangi makroekonomik faktörlerin etkilediği araştırmaktadır. Analiz için 11 ülkedeki borsalarda işlem gören 39 otomobil üreticisinin çeyreklik verileri kullanılmaktadır. Veriler Ocak 2000'den Aralık 2017'ye kadar olan dönemi kapsamaktadır. 19 makroekonomik değişkenin etkisi analiz edilmektedir. Bu etki genetik algoritma ve AIC kriterini kullanarak oluşturulan karma etki modeli ile araştırılmaktadır. Bulgular, otomobil üreticilerinin pay senedi getirisi oynaklığı ile borsa gelişimi, GSYİH ve işsizlik gibi açıklayıcı değişkenler arasında pozitif bağlantılar olduğu ortaya koymaktadır (Vychytilová, Pavelkova, Pham ve Urbanek, 2019, s. 3340).

Gopinathan ve Durai 2019 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında pay senedi piyasası ile makroekonomik değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişki incelemiştir. Veriler Nisan 1994 Temmuz 2018 dönemleri arasında kapsayan aylık veriler olarak kullanılmaktadır. Bombay Menkul Kıymetler Borsası (BSE) Sensex Endeksi, Sanayi Üretim Endeksi, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi, Geniş Para (M3) ve Döviz Kuru analizde kullanılan değişkenler olarak belirlenmektedir. Pay senedi piyasası ile makroekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri analiz etmek için geleneksel Engle ve Granger eşbütünleşme ve Johansen testleri kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları Hindistan'daki pay senedi fiyatları ve makroekonomik değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkinin doğrusal olmadığı ve zamanla değiştiğini ortaya koymaktadır (Gopinathan ve Durai, 2019, s. 13).

Nti vd. tarafından 2019 yılında yapılan çalışmada bankacılık, ilaç, telekomünikasyon, teknoloji ve petrol gibi çeşitli sektörlerde makroekonomik değişkenler ile pay senedi fiyatı hareketi arasındaki ilişki derecesi araştırılmaktadır. Random Forest (RF) ve Kısa Süreli Bellek Tekrarlayan Sinir Ağı (LSTM) testleri değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek için kullanılmıştır. Sonuçlar, döviz kuru değişkenleri olan Pound Sterling ve Kanada Doları'nın, incelenen dört sektörün pay senedi fiyat hareketini en çok etkileyen makroekonomik faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Nti, Adekoya ve Weyori 2019, s. 209).

Gnahe 2020 yılında yaptığı çalışmada makroekonomik faktörlerin pay senedi getirileri üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Analiz için kullanılan veriler 2000 ile 2019 yıllarını kapsayan çeyreklik verilerdir. Kazakistan'ın borsa endeksleri, gayri safi yurtiçi hasıla, faiz oranı, enflasyon oranı, doğrudan yabancı yatırımlar ve döviz kuru ise analizde kullanılan değişkenler olarak belirlenmektedir. Kullanılan verilerin analizi için Vektör Hata Korelasyon Modeli (VECM) ve Johansen eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Analiz sonuçları kontrol altına alınmış bir enflasyonun borsa getirilerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bunun yanında faiz oranlarındaki artışın borsa getirilerinde düşüşe neden olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın sonuçları bunlara ek olarak döviz kurlarının da borsa getirileri ile negatif bir ilişkide olduğunu ortaya koymaktadır (Gnahe, 2020, s. 270).

Bhuiyan ve Chowdhury'nin 2020'de gerçekleştirdikleri çalışmalarında makroekonomik değişkenlerin ABD ve Kanada'da borsalarındaki sektörler üzerindeki etkileri incelemiştir. 2000-2018 dönemine ait aylık veriler kullanılarak Sanayi üretimi, para arzı, uzun vadeli faiz oranı ve farklı sektör endeksleri arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır. Çalışmada analiz edilen sektörler arasında enerji, finans, gayrimenkul, sanayi, sağlık, isteğe bağlı tüketici ve temel tüketim ürünleri yer almaktadır. Bu sektörlerle makroekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi modellemek için eşbütünleşme analizi kullanılmaktadır. Sonuçlar, çalışmada kullanılan makroekonomik değişkenler ile farklı sektör endeksleri arasında ABD için uzun dönemli istikrarlı bir ilişki olduğunu, ancak Kanada için olmadığını göstermektedir (Bhuiyan ve Chowdhury, 2020, s. 71).

Iqmal ve Putra tarafından 2019'da yapılan çalışmada makroekonomik değişkenlerin pay senedi getirisi üzerindeki etkisini ve kurumsal değerler üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada incelenen sektör tarım sektörü olarak belirlenmiştir. 2014-2018 yıllarını kapsayan veriler döviz kuru, faiz oranı, pay senedi getirisi ve şirket değerinden oluşmaktadır. Bu değişkenlerin ilişkileri Panel Veri Analizi ile araştırılmaktadır. Analiz sonuçları enflasyon ve faiz oranının pay getirisini olumsuz ve önemli ölçüde

etkilediğini gstermektedir. Bunun aksine dvz kurunun pay senedi getirisini olumlu ve önemli ölçüde etkilediği ortaya konmuştur (Iqmal ve Putra, 2020, s. 73).

Setiawan tarafından 2020’de yapılan çalışmada GSYİH, enflasyon, faiz oranı ve dvz kuru gibi makroekonomik değişkenlerin borsa performansı üzerindeki etkisi incelenmektedir. Veriler 1999 ve 2019 yıllarını kapsayan çeyreklik veriler olarak belirlenmiştir. Çalışmada GSYİH, enflasyon, faiz oranı ve dvz kurunun borsaya etkisini incelemek için çoklu regresyon analizi kullanılmaktadır. Çoklu regresyon yöntemi ile bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinin gsterilmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın sonuçları GSYİH ve enflasyonun pay senedi piyasa değerinin yükselmesine katkı sağladığını gstermektedir. Diğer taraftan faiz oranı ve dvz kuru, başta faiz oranı olmak üzere borsa performansını önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir (Setiawan, 2020, s. 36).

nal ve Karaş 2021 yılında yaptıkları çalışmada makroekonomik değişkenlerin borsa üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu etkinin incelenmesi için seçilen değişkenler GSYH, dvz kuru (Dolar/TL), faiz oranı ve enflasyon ile BIST100 İndeksinin getirisi olarak belirlenmektedir. Bu veriler 2003 ve 2018 yıllarını kapsayan çeyreklik veriler olarak seçilmiştir. Makroekonomik değişkenler ve borsa endeks getiri arasındaki ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için Gregory-Hansen eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişki tespit edildikten sonra ise bu ilişkinin yönü varyans ayrıştırma testleri ile araştırılmaktadır. Analiz sonucunda makroekonomik değişkenler ile BIST100 endeksi arasında uzun dönemli ilişki olduğuna ulaşılmaktadır. BIST100 ile faiz oranı arasında çift yönlü ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. BIST100 ile dvz kuru arasında ise çift yönlü nedenselliğin bulunduğu anlaşılmaktadır (nal ve Karaş, 2021, s. 181).

Veri ve Yöntem

Veri

Çalışmada verileri mevcut ve ulaşılabilir durumda bulunan Avrasya bölgesi ülkelerine (Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Kazakistan) ait 2009-2021 yılları arası çeyreklik veriler kullanılmıştır. Söz konusu ülkelere ait borsa fiyat endeksleri ve makroekonomik göstergeler (büyüme oranı, tüketicici enflasyonu, ithalat, ihracat, dvz kuru, faiz oranı) alışmanın verilerini oluşturmaktadır. Veriler Thomson Reuters Eikon Data Stream’den elde edilmiştir. Aşağıdaki tabloda analizlerde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlar gsterilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. *Değişkenlere İlişkin Veri Tanımları Kaynak: Thomson Reuters Eikon DataStream, 2021*

<i>Değişken</i>	<i>Veri Tanımı</i>
Borsa Fiyat Endeksleri	Rusya RTS Endeksi Fiyat Verileri Türkiye BIST 100 Endeksi Fiyat Verileri Ukrayna PFTS Endeksi Fiyat Verileri Kazakistan KASE Endeksi Fiyat Verileri
Büyüme Oranı (GDP)	Bir nceki yılın aynı çeyreğine göre GSYH değişim oranı (%)
Enflasyon Oranı (CINF)	Bir nceki yılın aynı çeyreğine göre tüketicici fiyatları değişim oranı (%)
İthalat – İhracat (IMP-EXP)	demeler Dengesi Dış Ticaret Tutarları (\$)
Dvz Kuru (EXC)	Tüm lke para birimlerinin ABD Doları cinsinden değer
Faiz Oranı (INTR)	Merkez Bankaları Politika Faiz Oranı (%)

Panel Veri Analizi

Çalışmada borsa endeksleri ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla panel regresyon analizi uygulanmıştır. Panel veri analizi yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre birçok avantaja sahiptir. Açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantıyı düşürmesi ve ekonometrik tahminlerin daha etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmesi panel veri analizinin önemli avantajlarıdır (Pesaran, 2015, s. 633). Panel veri analizinde aynı kesite ait birimler zaman içerisinde gözlenir. Daha açık bir ifade ile analiz edilen veriler hem mekn hem de zaman boyutuna sahiptir (Gujarati ve Porter, 2012, s. 591).

Bu çalışmada kullanılan ekonometrik modeller ilgili literatür incelenerek belirlenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan panel regresyon modellerinde bağımsız değişkenler makroekonomik değişkenler iken bağımlı değişken ülkelerin pay senedi endekslerine ait getirilerdir. Çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenler birbirleri ile korelasyon ilişkileri göz önüne alınarak seçilmiştir. Bu kapsamda makroekonomik göstergelerin bağımsız değişken olarak yer aldığı fonksiyon ve model formu aşağıdaki gibidir:

$$\text{Endeks Getirileri}_{it} = f\left(\sum_{i=1}^n \text{Makroekonomik Değişken}_{it}, e_{it}\right) \quad (1)$$

$$\text{Endeks Getirileri}_{it} = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i \text{Makroekonomik Değişken}_{it} + e_{it} \quad (2)$$

Bulgular

Analize tabi tutulan verilere ilişkin özet istatistikler, yatay kesit bağımlılığı testi, panel birim kök testleri, açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon matrisi ve kurulan ekonometrik modelin sonuçları bu bölümde yer almaktadır. Değişkenlere ilişkin özet istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Özet İstatistik Bilgileri

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer
Getiri	0,181841	0,1409692	-0,4469796	0,4593298
GDP	4.932466	8.129468	-18.14	32.04555
CINF	8,925074	7,459944	-0,5	58,9
IMP	40434,24	24680,9	5227,9	94599
EXP	48373,72	36729,68	8283,7	141922
INTR	9,971016	4,773733	1,5	30
EXC	82,1657	116,7091	1,4584	447,67

Tablo 2’de sunulan özet istatistiklerin yanı sıra değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek için hangi yöntemin kullanılacağına karar verilmesi amacıyla ilk aşamada gerçekleştirilen yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Değişkenlere ilişkin yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları

<i>H₀: Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur</i>		
Değişken	CD Test İstatistiği	P değeri
Getiri	4.835	0.000*
GDP	9.427	0.000*
CINF	5.244	0.000*
IMP	10.841	0.000*
EXP	6.427	0.000*
INTR	4.009	0.000*
EXC	15.13	0.000*

Test sonuçlarına göre Getiri, GDP, CINF, IMP, EXP, INTR ve EXC değişkenlerinin tümü için “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklindeki hipotez reddedilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle, ikinci nesil birim kök testlerinden CADF birim kök testi uygulanarak değişkenlerin durağan olup olmadığı sınanmıştır. Çıkan sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 3).

Tablo 4. Değişkenlere İlişkin Panel Birim Kök Testi Sonuçları

<i>H₀: Paneldeki Veriler Birim Kök İçermektedir</i>	
Değişken	CIPS İstatistiği ve Olasılık Değerleri
Getiri	-10.8607 (0.0000)*
GDP	-5.5977 (0.0000)*
CINF	-2.938 (0.0000)*
IMP	-4.3960 (0.0000)*
EXP	-3.7971 (0.0001)*
INTR	1.1622 (0.8774)
D.INTR	-6.4712 (0.0000)*
EXC	0.8296 (0.7966)
DEXC	-10.5511 (0.0000)*

Parantez içinde test istatistiğine ait p (olasılık) değerleri bulunmaktadır. * işareti 0,01, ** işareti 0,05 seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4’te sunulan sonuçlara göre, Getiri, GDP, CINF, IMP ve EXP değişkenlerinin düzey (level) mertebesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra INTR ve EXC değişkenlerinin ilk farklarının alındığında durağanlaştığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre kurulacak Panel Regresyon Modelinde değişkenlerin durağan haline yer verilecektir.

Tablo 5. Korelasyon Matrisi

	<i>GDP</i>	<i>CINF</i>	<i>IMP</i>	<i>EXP</i>	<i>INTR</i>	<i>EXC</i>
<i>GDP</i>	1					
<i>CINF</i>	-0,2773	1				
<i>IMP</i>	-0,3594	-0,1047	1			
<i>EXP</i>	-0,3228	-0,1781	0,8317	1		
<i>INTR</i>	-0,3760	0,7095	-0,0974	0,0146	1	
<i>EXC</i>	0,4344	-0,1189	-0,6279	-0,3824	-0,0304	1

Korelasyon analizinde iki farklı değişken arasında %75 ve üzeri bir ilişki bulunduğunda değişkenlerden birinin analizden çıkarılması önerilmektedir (Albayrak, 2005, s.109). Bu kapsamda aralarında %83 gibi güçlü bir korelasyon ilişkisi bulunan IMP (ithalat) ve EXP (ihracat) değişkenlerine ve %70,95 korelasyon ilişkisi bulunan CINF (Tüketici Enflasyonu) ve INTR (Faiz Oranı) değişkenlerine %75 oranına yakınlığı nedeniyle ayrı ayrı modellerde yer verilerek test edilmesi uygun bulunmuştur.

Bu kapsamda çalışmada 4 farklı model kurulması tasarlanmıştır. Bu modeller, Model-1 (İthalatlı ve Faiz Oranlı Model), Model-2 (İthalatlı ve Enflasyonlu Model), Model-3 (İhracatlı ve Faiz Oranlı Model), Model-4 (İhracatlı ve Enflasyonlu Model)'dir.

Literatürde panel regresyon analizinde Sabit Katsayılar Modeli, Sabit Etkiler Modeli ve Rassal Etkiler Modeli olmak üzere üç model kullanılmaktadır. Bu modeller sabit terimler, eğim katsayıları ve modellerin hata terimlerine ilişkin ortaya konulan varsayımlara göre farklılaşmaktadır. Sabit katsayılar modeli, modelin sabit eğim ve eksene sahip olması durumunda kullanılmaktadır. Veriler havuzlanarak klasik en küçük kareler yöntemi uygulanmaktadır. Bu durum nedeniyle model havuzlanmış olarak da adlandırılır (Bal ve Özdemir, 2017, s.91). Sabit etkiler (FE) modeli ise verilerdeki zamanla ortaya çıkan değişimi konu almaktadır. Bu model bağımlı ve bağımsız değişkenlerin arasındaki ilişkileri incelemektedir. Rassal etkiler modelinde ise birimler arası değişkenler sabittir. Birimler arası bu değişkenler, bağımlı ve bağımsız değişkenler ile ilişkisizdir (Çemrek ve Burhan, 2014, s.91). Hangi modelin kullanılacağına ilişkin en genel yaklaşım belirli bir grubun tüm üyelerinin modele dahil edildiği durumda sabit etkiler, bunun dışındaki durumlar için ise rassal etkiler modelinin kullanılması önerilmektedir (Debedek ve Meriç, 2015, s.98).

Çalışma kapsamında Avrasya Bölgesi ülkelerini temsilen verileri kullanılan dört ülke analize dâhil edildiği için Sabit Etkiler Modeli kurulması öngörülmüştür. Bu görüşü desteklemek için literatürde yaygın bir şekilde kullanılan Hausman Test İstatistiğinden yararlanılmıştır. Hausman testi, açıklayıcı değişkenler ile modelin hata terimleri (error term) arasında bir korelasyon olup olmadığını test eden bir ekonometrik testtir. "Testte, sıfır hipotezi açıklayıcı değişkenler ile hata terimleri arasında bir ilişki yoktur" şeklinde kurulur. Test sonucu ortaya çıkan olasılık (p) değerine göre sabit ya da rassal etkiler modelinin kullanımını destekleyen bir görüş elde edilir.

Analiz sonuçları raporlanırken, modele ilişkin hata terimlerinde değişen varyans ve otokorelasyon probleminin varlığı da sınanmıştır. Bu kapsamda değişen varyans varlığının sınanması için Wald Testi, otokorelasyon varlığının sınanması için ise F testi uygulanmıştır. Sonuçlar, ilgili modelde değişen varyans ve otokorelasyon problemi var ise serilerin ilk farkları alınarak gerekli olan düzeltmeler uygulandıktan sonra raporlanmıştır. Analiz edilen modele ait sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 6).

Tablo 6. Panel Regresyon Analizi Sonuçları

<i>Bağımsız Değişkenler</i>	<i>Model (1)</i>	<i>Model (2)</i>	<i>Model (3)</i>	<i>Model (4)</i>
GDP	0.00612*	0.00632**	0.00640**	0.00662**
	(2.57)	(2.66)	(2.72)	(2.82)
CINF	-	-0.00195	-	-0.00215
		(-1.41)		(-1.56)
LNIMP	-0.0765*	-0.0775*	-	-
	(-2.45)	(-2.59)		
LNEXP	-	-	-0.0790**	-0.0832**
			(-2.79)	(-3.00)
INTR	-0.00187	-	-0.00177	-
	(-0.80)		(-0.77)	
EXC	-0.00199*	-0.00208*	-0.00204*	-0.00213*
	(-2.22)	(-2.35)	(-2.29)	(-2.41)
_cons	0.820*	0.830**	0.859**	0.905**
	(2.48)	(2.66)	(2.82)	(3.07)
Hausman Test (Prob>chi2)	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]	[0.0001]

Heteros. Test (Prob>chi2)	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]
Autocorr Test (Prob>F)	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]	[0.0011]

Heteros. Test grup bazında modifiye edilmiş Wald testini temsil etmektedir. Autocorr. Test Panel Regresyon analizinde otokorelasyon için uygulanan Wooldridge testini temsil etmektedir. Hem değişen varyans hem de otokorelasyon için sıfır hipotezi tüm modellerde reddedilmiştir. Bu nedenle tüm modellerde tahmin düzeltilmesine olanak sağlayan ve modellerin etkinliğini arttıran GLS tahminleri gerçekleştirilmiştir. (*t istatistiği parantez içinde gösterilmiştir. * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001*)

Analiz sonuçlarına göre, her dört model içinde büyüme oranı değişkeninin pay senedi getirileri üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi gözlenmiştir. İthalat ve ihracatın ayrı ayrı ele alındığı modellerde ise Avrasya ülkelerinin dışa açıklığının pay piyasaları üzerinde negatif bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu durumu destekleyen bir diğer sonuç ise her dört model içinde döviz kuru değişkeninin pay piyasaları açısından olumsuz bir etkiye sahip olmasıdır. Bir başka ifade ile döviz kurunda yaşanan bir artış, pay piyasası getirilerinde küçük de olsa bir azalışa yol açmaktadır. Bu durum çalışmada ele alınan ülkelere ait finansal varlıkların döviz kurundaki (USD) artışlardan olumsuz etkilendiği şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar, Avrasya ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelerde pay piyasaları için temel belirleyicinin büyüme oranı olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Ülke ekonomilerinin durumu hakkında önemli bilgiler sunan pay piyasaları gerek ulusal gerekse uluslararası yatırımcıların dikkatle takip ettiği bir göstergedir. Pay piyasalarındaki fiyat hareketlerinin hangi faktörlerden ne derece etkilendiğinin bilinmesi ise yatırım kararlarında etkili olmaktadır.

Bu çalışmada seçilmiş Avrasya ülkelerinin (Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Kazakistan) makroekonomik verileri ile aynı ülkelere ait pay piyasalarındaki getiriler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Değişkenler arasındaki korelasyon göz önüne alınarak kurulan farklı modellerin sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre Avrasya ülkeleri borsa endekslerindeki fiyat hareketliliklerinin temel belirleyicisi büyüme oranıdır. Daha açık bir ifade ile çalışma bulguları, büyüme oranının pozitif ve anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir. Elde edilen bu bulgu Vychytilová vd. (2019) ve Setiawan (2020)'ın bulguları ile paralellik göstermektedir. İthalat ve ihracat işlemlerinde yaşanan artışların borsa getirileri üzerinde istatistiksel olarak negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca döviz kurunda yaşanan bir artışında endeks getirileri üzerinde negatif ve anlamlı etkisi bulunmaktadır. Döviz kuru ile ilgili elde edilen bu sonuçlar, Syzykova (2018), Oskenbayev vd. (2011) ve Ndlovu vd.'nin (2018) sonuçları ile uyumlu iken Epaphra ve Salema (2018) ile uyumsuzdur.

Bu sonuçlardan hareketle, ekonomik potansiyelleri bakımından önemli ülkeler arasında bulunan Avrasya ülkeleri için istikrarlı bir büyüme oranı yakalamak, uluslararası ticaret işlemlerinde dışa bağımlılığı azaltmak ve yatırımcılar açısından cazip bir konuma ulaşabilmek temel gelecek hedefleri arasında sayılabilir. Bu kapsamda Avrasya bölgesi ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelere makroekonomik göstergelerdeki dalgalanmaların pay piyasalarına yansımalarının daha fazla olacağı düşünüldüğünde, uygun ekonomi politikalarının benimsenmesi ve pay piyasalarındaki sistematik risk algısının azaltılması önem kazanan diğer hususlardır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda Avrasya ülkelerine ait pay piyasalarının 2008 küresel krizi ya da Covid-19 küresel salgınından ne yönde ve ne derecede etkilendiği incelenebilir. Bunun yanı sıra söz konusu ülkelere ait pay piyasaları ile uluslararası pay piyasaları arasındaki ilişkiler de yeni araştırma konuları arasında yer alabilir. Son olarak, Avrasya ülkelerine ait risk göstergeleri, makroekonomik göstergeler ve finansal göstergeler arasındaki nedensellik ilişkileri de gelecek araştırmalara konu olabilir.

Etik Beyan

"Pay Piyasası Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler: Avrasya Ülkeleri Borsa Endeksleri Üzerine Bir Analiz" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Not

Çalışma 13. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı'nda sunulmuş olup kitapta özet bildiri olarak yer almıştır.

Kaynakça

- Albayrak, S. (2005). Çoklu Doğrusal Bağlantı Halinde Enküçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Yanlı Tahmin Teknikleri ve Bir Uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 106–125. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/>
- Bal, H. ve Özdemir, P. (2017). Kurumlar ve Ekonomik Gelişme: Panel Veri Analizi ile Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(9), 80–104. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307851>
- Bhatti, R. ve Pak, O. (2013). Stock Return and Inflation in Kazakhstan, Russia and Ukraine. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5(1), 258–267. Erişim adresi: https://www.sobiad.org/eJOURNALS/journal_IJEF/archieves/2013_1/Razzaque-Bhatti.pdf
- Bhuiyan, E. M. ve Chowdhury, M. (2020). Macroeconomic Variables and Stock Market Indices: Asymmetric Dynamics in the US and Canada. *Quarterly Review of Economics and Finance*, 77(2), 62–74. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2019.10.005>.
- Chandrashekar, R., Sakthivel, P., Sampath, T. ve Chittedi, K. (2018). Macroeconomic Variables and Stock Prices in Emerging Economies: a Panel Analysis. *Theoretical and Applied Economics*, 15(3), 91–100. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Chang, B. H., Meo, M. S., Syed, Q. R. ve Abro, Z. (2019). Dynamic Analysis of the Relationship between Stock Prices and Macroeconomic Variables: an Empirical Study of Pakistan Stock Exchange. *South Asian Journal of Business Studies*, 8(3), 229–245. <https://doi.org/10.1108/SAJBS-06-2018-0062>.
- Çemrek, F. ve Burhan, E. (2014). Petrol Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi: Avrupa Birliği Ülkeleri Ve Türkiye Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 47–58. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/201799>
- Debedek, E.ve Meriç, M. (2015). Avrupa Birliği Ülkelerinde Savunma Harcamalarını Belirleyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler: Panel Veri Analizi. *Sayıştay Dergisi*, 97(6), 89–104. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Epaphra, M. ve Salema, E. (2018). the Impact of Macroeconomic Variables on Stock Prices in Tanzania. *Journal of Economics Library*, 5(1), 12–41. Erişim adresi: <http://www.kspjournals.org/>
- Gay, R. (2008). Effect of Macroeconomic Variables on Stock Market Returns for Four Emerging Economies: Brazil, Russia, India, and China. *International Business & Economics Research Journal*, 7(3), 1–8. <https://doi.org/10.1080/00036840600820663>
- Gnahe, F. (2020). Do Macroeconomic Variables Impact Stock Market Returns? Evidence from Kazakhstan. *Global Journal of Business, Economics and Management: Current Issues*, 11(3), 255–274. Erişim adresi: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=968709>
- Gopinathan, R. ve Durai, S. R. S. (2019). Stock Market and Macroeconomic Variables: New Evidence from India. *Financial Innovation*, 5(1), 1–17. <https://doi.org/10.1186/s40854-019-0145-1>.
- Gujarati, D. N. ve Porter, Da. C. (2012). Temel Ekonometri (1). Literatür Yayıncılık.
- Iqmal, F. M. ve Putra, I. G. S. (2020). Macroeconomic Factors and Influence on Stock Return That Impact the Corporate Values. *International Journal of Finance & Banking Studies*, 9(1), 68–75. <https://doi.org/10.20525/ijfbs.v9i1.667>.
- Jamaludin, N., Ismail, S. ve Manaf, S. A. (2017). Macroeconomic Variables and Stock Market Returns: Panel Analysis from Selected ASEAN Countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 37–45. Erişim adresi: <https://econjournals.com/index.php>
- Karki, D. E. (2018). Stock Market Responses to Macroeconomic Dynamics: Testing for Long-Run Equilibrium in Nepal. *Pravaha Journal*, 24(1), 64–82. <https://doi.org/10.3126/pravaha.v24i1.20227>.
- Khan, J. ve Khan, I. (2018). The Impact of Macroeconomic Variables on Stock Prices: A Case Study of Karachi Stock Exchange. *Business and Economics Journal*, 09(03), 2014–2015. <https://doi.org/10.4172/2151-6219.1000365>.
- Kocabiyık, T. ve Fattah, A. (2020). Makroekonomik Değişkenlerin Borsa Endeksleri Üzerine Etkisi: Türkiye ve ABD Karşılaştırması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 116–151. <https://doi.org/10.14784/marufacd.691108>
- Lee, J. W. ve Brahmastrene, T. (2018). an Exploration of Dynamical Relationships between Macroeconomic Variables and Stock Prices in Korea. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 5(3), 7–17. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2018.vol5.no3.7>.
- Ndlovu, B., Faisa, F., Resatoglu, G. ve Tursoy, T. (2018). The Impact of Macroeconomic Variables on Stock Returns: a Case of the Johannesburg Stock Exchange. *Romanian Statistical Review*, 6(2), 87–104. Erişim adresi: <https://www.revistadestatistica.ro/>
- Nti, I. K., Adekoya, A. F. ve Weyori, B. A. (2019). Random Forest Based Feature Selection of Macroeconomic Variables for Stock Market Prediction. *American Journal of Applied Sciences*, 16(7), 200–212. <https://doi.org/10.3844/ajassp.2019.200.212>.
- Oskenbayev, Y., Yılmaz, M. ve Chagirov, D. (2011). The Impact of Macroeconomic Indicators on Stock Exchange Performance in Kazakhstan. *African Journal of Business Management*, 5(7), 2985–2991. <https://doi.org/10.5897/AJBM10.1480>
- Pesaran, M. H. (2015). Time Series and Panel Data Econometrics. Oxford University Press.

- Setiawan, S. A. (2020). Does Macroeconomic Condition Matter for Stock Market? Evidence of Indonesia Stock Market Performance for 21 Years. *The Indonesian Journal of Development Planning*, IV(1), 27–39. Erişim adresi: <https://journal.bappenas.go.id/index.php/jpp>
- Syzdykova, A. (2018). Makroekonomik Değişkenler ve Hisse Senedi Piyasası İlişkisi: KASE Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 331–354. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/611946>
- Uzun, U. ve Güngör, B. (2017). Borsa Endeksleri ile Ülkelerin Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Uluslararası Boyutta İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 1–28. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/533896>
- Ünal, S. ve Karaş, G. (2021). Borsa ve Makroekonomik Faktörler Arasındaki Etkileşim: BIST100 Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 28(1), 169–185. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1259116>
- Vychytilová, J., Pavelková, D., Pham, H. ve Urbánek, T. (2019). Macroeconomic Factors Explaining Stock Volatility: Multi-country Empirical Evidence from the Auto Industry. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32(1), 3327–3341. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1661003>.

EXTENDED ABSTRACT

Stocks are important investment tools. They are also considered as an indicator for the country's economies. The dynamic relationship between stock returns and macroeconomic variables is quite suitable for studies that will bring new approaches to this subject. In addition, the countries examined within the scope of this study have many economic potentials. These are all important points for the contribution of the study. Eurasia emerges as a concept consisting of the combination of Asian and European continents and representing a certain region. However, beyond that, Eurasia represents an important region due to the areas it covers and the countries it includes. One of the factors that increase the importance of this region is the economy. Like many developing countries, global developments and integration processes with the international financial system are also closely related to the countries in the region. These developments will enable Eurasian countries to grow their national economies and increase their share in global trade.

The aim of this study is analyzing the relationships between the stock market index returns of selected Eurasian countries (Russia, Turkey, Kazakhstan, Ukraine) and selected macroeconomic variables. In this context, stock market index data and macroeconomic data for Russia, Turkey, Kazakhstan and Ukraine were obtained from Thomson Reuters database. The analysis covers the period 2009: Q3-2021: Q1. The relationships between the stock market indices of the countries and the selected macroeconomic variables such as GDP growth rate, inflation, exchange rate, import, export and interest rate are analyzed within the specified period. Panel regression model was used for this analysis. Panel Data Analysis was used in order to determine the relationship between stock market indices and macroeconomic indicators. Panel data analysis has many advantages over cross section and time series analysis. The important advantages of panel data analysis are that it reduces the multicollinearity between explanatory variables and can make econometric estimations more effectively. In panel data analysis, units belonging to the same cross-section are observed over time. In other words, the analyzed data has both space and time dimensions. The econometric models used in this study were determined by examining the relevant literature. In the panel regression models created in this context, while the independent variables are macroeconomic variables, the dependent variable is the returns of the stock indices of the countries. The explanatory variables used in the study were chosen considering their correlations with each other.

According to the results of the analysis, a significant and positive effect of the growth rate variable on stock returns was observed in all four models. In the models where imports and exports are handled separately, it can be said that the openness of Eurasian countries has a negative effect on the stock markets. Another result that supports this situation is that the exchange rate variable has a negative effect on the stock markets in all four models. In other words, a one-unit increase in the exchange rate leads to a decrease in share market returns. These results show that the main determinant for equity markets in developing countries such as Eurasian countries is the growth rate. The results of the study show that the relationships between stock market index returns and macroeconomic variables are in different directions and dimensions. In addition to the value and volume of the markets, it is extremely important to determine other factors that affect these markets. All these situations concern Eurasian countries closely due to their economic potential. It is expected that the findings of the study will be useful to academicians and country managers responsible for economic policies.

Based on these results, achieving a stable growth rate for Eurasian countries, which are among the important countries in terms of economic potential, reducing foreign dependency in international trade transactions and reaching an attractive position for investors can be counted among the main future goals. In this context, considering that the fluctuations in macroeconomic indicators will have more reflections on the stock markets in developing countries such as the Eurasian region, the adoption of appropriate economic policies and reducing the systematic risk perception in the stock markets are other important issues. In future studies, it can be examined how and to what extent the stock markets of Eurasian countries were affected by the 2008 global crisis or the Covid-19 global epidemic. In addition, the relations between the stock markets of the said countries and the international stock markets may also be among the new research topics. Finally, the causal relationships between risk indicators, macroeconomic indicators and financial indicators of Eurasian countries may be the subject of future research.

Uluslararası Basında Türkiye'ye İlişkin Haberlerin Yansıması

Kayahan KÜÇÜK¹, Konur Alp KOZ² ve Uğur ÜNAL³

Öz

Küreselleşmenin etkisiyle dış politika-iç politika, siyasal alan, ekonomi ve askeri alan ayrımları silikleşmiş, soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte yaşanan belirsizlik, uluslararası imajı koruma yolunda medyaya yeni sorumluluklar yüklemiştir. İmaj, gelişen ve dönüşüm günümüz şartlarında hem kişiler hem de kurumlar açısından önem taşımaktadır. Genel olarak herhangi bir kişi, kurum veya ülke hakkında zihinlerde bırakılan anlayış ve izlenimlerin toplamı olarak imajı açıklamak mümkündür. Ülke imajı, ülkelerin dış yansıyan görüntüsü ve bu yansıma sonucunda kamuoyu tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir. Bir devletin kendini vatandaşlara nasıl gösterdiğinin yanı sıra uluslararası arenada nasıl görüldüğü de ülke imajı konusunda fikir edinmeyi sağlar. Bu anlamda ülke imajının belirlenmesinde kitle iletişim araçları önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda kitle iletişim araçları yoluyla ülkelerin dış basında nasıl lanse edildiği ve ülke imajının ne durumda olduğu hakkında bazı öngörüler yapmak mümkündür. Ülkeler bu gerçeği göz önünde bulundurarak, kitle iletişim araçlarında kendileri hakkında çıkan haberleri günlük olarak takip etmeli ve değerlendirmelidir. Bu yolla ülkeler kitle iletişim araçlarında nasıl temsil edildiklerini ve dolayısıyla toplumsal algıda nasıl bir imaj inşa edildiğini görebilmekte ve etki altına alabilme imkânı elde edebilmektedirler. Bu çalışmada da dış basında yer alan haberlerde Türkiye'nin nasıl temsil edildiğini ve bu bağlamda nasıl bir imaj yaratıldığını saptamak hedeflenmektedir. Aynı zamanda ortaya konacak çıktılar ile ülkenin temsil noktasında genel durumunu ortaya koyarak uluslararası kamuoyunun algı inşasına yönelik katkı sunmak da amaçlar arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İletişim Başkanlığı, Dış Basın, İmaj

The Reflection of the News about Türkiye in the International Press

Abstract

Under the influence of globalization, the distinctions between foreign and domestic policy, political sphere, economy and military sphere have blurred, and the uncertainty associated with the end of the cold war has placed new responsibilities on the media to protect the international image. Image is of great importance for both individuals and institutions in today's developing and transforming conditions. In general, it is possible to explain the image as the sum of the understanding and impressions left in the minds about any person, institution or country. The image of a country is the external image of countries and the way they are perceived by the public. The idea of the country's image is given not only by how the state presents itself to its citizens, but also by how it is perceived in the international arena. In this sense, the media are a very important factor in determining the country's image. In this sense, some predictions can be made about how countries are represented in the foreign press and what is the image of the country in the media. Given this fact, countries should monitor and evaluate news about themselves in the media on a daily basis. Thus, countries can see how they are presented in the media and how the image is built in public perception, and also have the opportunity to influence this. This study aims to determine how news about Türkiye is presented in the foreign press and how the image is created in this context. Moreover, one of the goals is to help shape the perception of international public opinion by identifying the general situation in the country.

Key Words: Türkiye, Directorate of Communications, Foreign Press, Image

Atf İçin / Please Cite As:

Küçük, K., Koz, K. A. ve Ünal, U. (2022). Uluslararası basında Türkiye'ye ilişkin haberlerin yansıması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1504-1527.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.08.2022

¹ Doktora Öğrencisi - Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi kayahan.kucuk@manas.edu.kg,

ORCID: 0000-0002-0055-9707.

² Dr. - Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, kalpkoz@gmail.com, konur.koz@hbv.edu.tr,

ORCID: 0000-0001-6969-8660.

³ Doç. Dr.- Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi ugur.unal@manas.edu.kg, Kırgızistan.

ORCID:0000-0003-0294-0082.

Giriş

Geçmişten günümüze kadar pek çok ülke birbiriyle iletişim içerisinde olmuştur. Bu ilişkiler, kimi zaman olumlu, kimi zaman olumsuz biçimlerde kurulmuştur. Fakat her ne olursa olsun hep bir iletişim surecinin devingenliği ile ilerlemiştir. Devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri çok uzun bir zamanı kapsamış ve bu ilişkiler esnasında yaşananlar, tarihsel aşamalarda kırılmalara sebep olmuştur.

Günümüzde devletler kendi aralarında çeşitli sebeplerden dolayı iletişim kurmak zorunda kalmışlardır. Teknoloji ilerlemesi, neo-liberal politikalar ve küreselleşme dinamikleri ülkelerin iletişim tanımlarını da değiştirmiştir. Bugün uluslararası alan, her konuda, ülkeler arası işbirliklerini, anlaşmaları, gerekli izleme surelerini zorunlu kılmaktadır. Dijitalleşme, sosyal medya, ülkeler arası iletişimi de çok farklı bir boyuta taşımiştır. lkeler, kendi gündemlerini üreterek uluslararası iletişim zeminini içerisinde yönetmek durumundadırlar. Farklı lke sınırlarında faaliyet gösteren uluslararası şirketler, kuruluşlar, ülkeleri ekonomik açıdan olduğu kadar, sosyal, kültürel açıdan da birbiriyle st seviyede temas maruz bırakmaktadır.

Dünya iletişim çağındadır ve yazıya geçişten sonraki en hızlı ve kuvvetli iletişim kurma, ifade şekilleri, söylemler inşa etme ve bunlar üzerinden tanımlamalar yapma/yaptırma dönemini yaşamaktadır. Dolayısıyla lkeler her dönemde olduğundan daha fazla kendilerini ifade etme, buldukları ulusal/uluslararası ortamları yönetme, gündemler, imajlar ve algılar oluşturma ihtiyacı içerisindedirler. lkeler söz konusu bu amaçlara ulaşmak için kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyarlar.

Kitle iletişim araçlarının izleyici, dinleyici, okuyucu üzerindeki etkileri üzerine alanda birçok çalışma söz konusudur. Bu durum kitle iletişim araçlarının kişilerin tutum, davranış ve düşünceleri üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Kitle iletişim araçları toplumsal söylemi ve iletişim süreçlerini belirler.

Hiç şüphesiz, kitle iletişim araçları bireylerin bilgi, kanaat, tutum, duygu ve davranışları üzerinde büyük oranda bir etkileme gücüne sahiptir. Yalnızca bireyler değil, onların yanı sıra toplumsal gruplar, organizasyonlar, toplumsal kurumlar, kısacası bütün toplum ve kültür, medyanın gücünün etkileme alanının sınırları içindedir. Klapper, medyanın toplumu değiştirme doğrultusundaki etkilerini 3 ana kategori içinde toplamaktadır (Barrett ve Braham, 1995, s. 84) :

1. Değiştirip dönüştürme,
2. nemsiz değişiklikler yapma,
3. Kuvvetlendirme.

McQuail'in de belirttiği gibi, bazı dşnrlere göre genelde kitle iletişim araçları (medya) ve özelde de televizyon, kurulu endüstriyel düzenin kültürel kolları gibidir (Barrett ve Braham, 1995, s. 100).

Geniş kitlelere ulaşmanın yolu kitle iletişim araçlarından geçmektedir. Aynı zamanda kitle iletişim araçları, inşa ettiği haber içeriği ile kamuoyunu bilgilendirme ve etkileme gücüne sahiptir. Medyanın bu gücü devletlerin kamuoyu nezdindeki imajlarını da doğrudan etkilemektedir. Devletler de bu bilinçten hareketle kitle iletişim araçlarında nasıl temsil edildiklerini ve kamuoyunda nasıl algılandıklarını belirli dönemler halinde takip edip analiz etmek durumundadırlar.

Kısaca bir objeye, kişiye, kuruma veya ülkeye ait düşünce ve izlenimlerin beyinde algılanması sonucu oluştuğu kabul edilen imajın genel bir tanımı yoktur. En basit anlamıyla imaj, kısa ve uzun vadede bir kişinin, kurumun, objenin veya ülkenin sahip olduğu tüm değerleriyle ilgili simgelerin algılanışıdır. Yapılan her tanım, imajın farklı yönlerini vurgulamaktadır: "...Diğer yandan imaj insanların tanımladığı, hatırladığı ve anlattığı bilinen nesnelere oluşan bir anlamlar kümesidir. Bu da insanların bir nesneyle ilgili inançları, fikirleri, duyguları ve izlenimlerinin etkileşiminin bir sonucudur. Bu tanım imajın pek çok faktörden oluştuğunu ve bireylerin davranışlarının nesnelere etkilendiğini göstermektedir..."(Bilgin, 2014, s. 74). İmaj kavramının özünde, söz konusu ögelere yönelik duygu, düşünce ve davranışları etkileyip yönlendirme gücü yer almaktadır. "... İmajlar bireylere bir varlık hakkında düşünmelerinde yardımcı olur ve onların nesnelere yönelik hareketlerini etkiler..."(Aydoğan, 2004, s. 89). Bu nedenle imaj, sadece ürünler, kişi ve kurumlar gibi somut varlıkların algılanmasında değil, ülkelerin de uluslararası arenadaki saygınlık ve prestijinin n koşulu olarak değerlendirilmektedir.

lke imajı ise, ülkenin ilişkide bulunduğu grupların (hedef kitlenin) algılamaları sonucunda ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz düşünceler bütünüdür (Ayhan ve Karatepe, 1999, s. 113). lke imajı, ülkenin

dışa yansıyan görüntüsüdür (Petekoğlu,1998, s. 281). Aynı zamanda ülke imajı, bir ülkenin kamuoyu tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir. Bu bağlamda, ülkelerin kendilerini nasıl gördükleri ve değerlendirdikleri değil, başkaları tarafından nasıl görüldükleri ve değerlendirildikleri de ülke imajında belirleyicidir. Halk ülkeler hakkındaki enformasyonu büyük oranda kitle iletişim araçları yoluyla elde etmekte ve oluşturulan algıya koşut değerlendirmektedir. Bu bağlamda imajın zihinlerde ve kamuoyunda olumlu ya da olumsuz oluşmasında kitle iletişim araçları önemli bir etken olarak karşımıza çıkmakta ve ülke hakkında medyada çıkan bilgiler imaj açısından çok önemli hale gelmektedir. Ülkeler bu gerçeği göz önünde bulundurarak, kitle iletişim araçlarında kendileri hakkında çıkan haberleri günlük olarak takip etmeli ve değerlendirmelidir. Bu yolla ülkeler kitle iletişim araçlarında nasıl temsil edildiklerini ve dolayısıyla toplumsal algıda nasıl bir imaj inşa edildiğini görebilmekte ve dış iletişim süreçlerini yeniden yönlendirebilme imkânı elde edebilmektedirler.

Günümüzde, bir ülkenin uluslararası kamuoyunda iyi ve saygın bir imaja sahip olması; o ülkenin ulusal ve uluslararası çıkarları açısından temel belirleyici faktörlerden birisi olmaktadır. Simon Anholt'un ilk kez 1996 yılında kullandığı ulus markalama; askeri seçenekler gibi sert uygulamalardan öte yumuşak güç ve kamu diplomasi faaliyetlerini etkin olarak kullanma gibi yöntemler son dönemlerde oldukça fazla kullanılan stratejilerdir (Anholt, 2007, s. 12). Ülkenin nüfusu, ekonomisi, jeopolitik konumu, askeri gücü kadar; artık o ülkenin sahip olduğu imaj da stratejik unsurlardan birisi olarak yerini almaktadır (Bakan, 2004, s. 17). Ülkelerin imajları da insanlara benzer olarak markalaşma çabası olarak ele alınabilir. Güçlü bir itibar, ülkenin uluslararası arenadaki söz hakkını arttırmakla birlikte ülke markalaşmasına da olumlu yönde katkı sağlayabilir (Aktaş, 2021, s. 44).

İmaj kavramı, aslında imgebilimin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ile daha net olarak anlam ifade edebilir. İmgebilim, insanların başka ülkeler ve uluslar hakkında imgelerinin yazıya yansımalarını içermektedir. İmge yani imaj gösteren ve gösterilenin toplamı olarak ifade edilmektedir. İmaj ve sembol kavramı karıştırılmakla birlikte, sembol gösterenin yerini tutmaktadır (Barutçugil, 2004, s. 48).

Türkiye'nin yurtdışı yazılı basınında ve internet gazetelerinde nasıl temsil edildiğini ve bu bağlamda nasıl bir imaj yaratıldığını saptamak ve aynı zamanda ortaya konan somut verilerle Türkiye'nin hafıza merkezine katkı sunmak, temsil noktasında başarılı olduğumuz/olmadığımız alanları ortaya koyarak medyaya olan ilişkileri gözden geçirmek ve olumlu toplumsal algı inşasına yönelik katkı sunmak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili yabancı basında çıkan haberlerin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı resmi internet sitesinde nasıl haberleştirildiğini saptamaya yönelik veriler içerik analizi yöntemi ile elde edilmiştir.

Yöntem

Bu bölümde; araştırmada kullanılan nitel araştırma yöntemi ele alınmakta buna bağlı olarak; çalışma alanı ve örneklem seçimi, veri toplama araçları, verilerin analizi ve verilerin kodlanmasına ilişkin alt başlıklara değinilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye hakkında dünyanın birçok farklı ülke medyasında çıkan haberlerin nasıl temsil edildiği ve bu bağlamda Türkiye'ye ilişkin imajın dünya basınında nasıl şekil aldığı ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Söz konusu bu amaca yönelik derinlikli veri tabanına ulaşabilmek için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma verileri Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın resmi internet sitesinde 2018 yılı Eylül ayı itibarıyla arşivlenen haberlerden oluşmaktadır. T.C. İletişim Başkanlığı arşivinden 2018 yılının son 5 ayında 12, 2019 yılında 220, 2020 yılında 69, 2021 yılında ise 66 haber ile toplam 367 haber temin edilmiştir.

Türkiye ile ilgili dış basında yayınlanan toplam 367 haberde Türkiye'nin nasıl temsil edildiğini ve bu bağlamda nasıl bir imaj yaratıldığını saptamak ve aynı zamanda ortaya konan somut verilerle Türkiye'nin temsil noktasında başarılı olduğu/olmadığı alanları belirleyerek medyaya olan ilişkileri gözden geçirmek ve medyada Türkiye'nin nasıl haberleştirildiğini saptamaya yönelik veriler içerik/basın analiziyle elde edilmiştir. İçerik analizi, bir metindeki değişkenleri ölçmek amacıyla, sistematik, tarafsız ve sayısal olarak yapılan analiz olarak tanımlanmaktadır. Bu analizler nesnellik, yansızlık, sistematiklik, tekrar uygulanabilirlik ve somut işlevsel çıkarımlar elde etme gibi özellikler sunmaktadır (Balta, 2011, s. 20).

Haberler incelendikten sonra çözümlenecek birimleri seçilecek, bu birimler tanımlanacak ve çözümlenecek içeriğin kategorileri oluşturulacaktır. Belirlenen tanımlara göre kodlanan içerikten hareketle sayısallaştırma sistemi oluşturulacak ve veriler analiz edilerek sonuçlar ortaya konacaktır.

İçerik analizinde örnekleme giren yazılar parçalara ayrılabilir bir bütün olarak ele alınacaktır. Buradan hareketle analiz mantıksal dizgede yapılacaktır. Söz konusu dizge genel olarak şu başlıklardan oluşmaktadır:

a) *Haberin Başlığı*: Haberin başlığının içeriğini, haber kanalları, haberlerin tarihi, haber içeriğini kapsama niteliği ve haberde yer alan metinlerin bağlam ilişkisi üzerinden olumlu/olumsuz olması gibi durumlar ele alınmaktadır.

b) *Haberde Ele Alınan Konular*: Konu sayıları, konulara verilen dengeli dağılım, önem ve tutarlılık dikkate alınır.

c) *Haber Kaynakları*: Atıfta bulunulan, referans gösterilen kaynaklar ve aktörler belirlenir. (Habere esas teşkil eden bilgilerin kimden, nerelerden ve neye dayandırılarak elde edildiği tespit edilir.)

d) *Haber İşleme İlkeleri*: Haberlerde ele alınan konunun ne şekilde işlendiği, söz konusu kurumun medyada hangi kavram veya tümceler ile tanımlandığı ortaya konulacaktır.

Bulgular

Dış Basında Türkiye Analizi

Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı'nın resmi internet sitesinde Türkiye ile ilgili dış basında yayınlanan haberlerin nasıl temsil edildiğini ve bu bağlamda nasıl bir imaj yaratıldığını saptamak ve aynı zamanda ortaya konan somut verilerle Türkiye'nin temsil noktasında başarılı olduğu/olmadığı alanları ortaya koyarak medyayla olan ilişkileri gözden geçirmek ve medyada Türkiye'nin nasıl haberleştirildiğini saptamaya yönelik veriler içerik/basın analiziyle elde edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'ye ilişkin 2018-2021 yılları arasında dünya mediasında çıkan toplam 367 haber ele alınmıştır.

Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturmada ve kamuoyu üzerinde etkileri, ilgili literatüre de bakıldığında açık bir şekilde görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının izleyici, dinleyici, okuyucu üzerindeki etkileri üzerine alanda birçok çalışma söz konusudur. Bu durum kitle iletişim araçlarının kişilerin tutum, davranış ve düşünceleri üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Kitle iletişim araçları toplumsal söylemi ve iletişim süreçlerini belirler. Medya söylemi toplumun bilgisinin, tutumlarının, ideolojilerinin ana kaynağıdır.

Bu perspektiften hareket edilerek, uluslararası medya kuruluşları tarafından Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili çıkan haberlerin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı resmi internet sitesinden kamuoyuna aktarılması ve bu haberlerin daha çok hangi alanlar ve hangi aktörler ile yansıtıldığı incelenmiştir. Çalışmaya ilişkin veriler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı resmi internet sitesinden yayınlanan haberlerden oluşmaktadır. İletişim Başkanlığı resmi internet sitesinde arşivlenen haberlerin sayısı 367 olarak kaydedilmiştir. Çalışmada 2018 yılından başlayarak 2021 yılı sonuna kadar yayınlanan haberler ele alınmıştır.

Türkiye'ye ilişkin çıkan haberlerin, değerlendirmeleri yapılırken özellikle içerik analizinin olumluluk (lehte) / olumsuzluk (alehte) tekniğinden yararlanılmış bulunmaktadır. Bir başka deyişle Türkiye'nin medyada gündeme gelme nedenlerine ve bu bağlamdaki haber içeriklerine göre olumlu/olumsuz ayrımına gidilmiştir.

Dünya Basımında Türkiye'ye İlişkin Haber Başlıkları

Bu kategoride, haberin başlığının içeriği, haber kanalları, haberlerin tarihi, haber içeriğini kapsama niteliği ve Türkiye'nin medyada gündeme gelme nedenlerine ve bu bağlamdaki haber içeriklerine göre olumlu/olumsuz ayrımına gidilmesi gibi durumlar ele alınmaktadır.

Tablo 1. Türkiye'ye İlişkin Dünya Basınında Çıkan Haberlerin Başlıkları

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
1	17.09.2018	Reuters	İdlib'de Tampon Bölge Uzlaşması	İngiltere	Olumlu
2	25.09.2018	DPA	Cumhurbaşkanı Bm Genel Kurulu'nda Konuştu	Almanya	Olumlu
3	26.09.2018	PBS	Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın PBS Mülakatı	ABD	Olumlu
4	28.09.2018	DPA	Almanya İle Yakın Ekonomik İş Birliği	Almanya	Olumlu
5	08.10.2018	AP	Cumhurbaşkanı Erdoğan Macaristan'da	ABD	Olumlu
6	17.10.2018	AP	Erdoğan-Pompeo Görüşmesi	ABD	Olumlu
7	25.10.2018	DPA	Albayrak-Altmeier Görüşmesi	Almanya	Olumlu
8	27.10.2018	AP	İstanbul'da Dörtlü Suriye Zirvesi	ABD	Olumlu
9	29.10.2018	AP	İstanbul Havalimanı'nın Açılışı Yapıldı	ABD	Olumlu
10	19.10.2018	AP	Türkakım Projesi 2019'da Faaliyete Geçecek	ABD	Olumlu
11	26.10.2018	El Arabi El Cedid	Türkiye-Katar Yüksek Düzeyli Stratejik Komite Toplantısı	İngiltere	Olumlu
12	10.12.2018	AP	Suudiler Kaşıkçı'nın Katillerini İade Etmeyi Reddedti	ABD	Olumsuz
13	04.02.2019	El Cezire İng	Erdoğan, ABD'nin Kaşıkçı Konusundaki "Sessizliğini" Eleştirdi ve Suudilerden Açıklama Talep Etti	Katar	Olumsuz
14	12.02.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Ankara-Moskova Hattında Diploması Trafığı Devam Ediyor	Rusya	Olumlu
15	14.02.2019	Reuters	Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Suriye'de Siyasi Bir Çözüme Ulaşma Umudu Her Zamankinden Daha Fazla"	İngiltere	Olumlu
16	22.02.2019	İng.gr	İkili İlişkilere ve Suriye'ye Dair Trump-Erdoğan Görüşmesi	Yunanistan	Olumlu
17	24.02.2019	Radio Pakistan	Erdoğan: "Suriye'de Kurulacak Güvenli Bölgenin Kontrolünü Türkiye Sağlamalı"	Pakistan	Olumlu
18	25.02.2019	Siasat Daily	Erdoğan: "Veliht Prens Bilmeyecek De Kim Bilecek"	Hindistan	Olumlu
19	27.02.2019	Fars Haber Ajansı	Türkiye İle Özbekistan Arasındaki Ticaret Hacmi 2018 Yılında Yüzde 40 Oranında Arttı	İran	Olumlu
20	27.02.2019	Sputnik Almanya	Erdoğan'ın Rus S-400'ler Konusundaki Son Açıklaması: "Kesinlikle Geri Adım Atılmayacak"	Almanya	Olumsuz
21	05.03.2019	Xinlang	Türkiye Cumhurbaşkanı, Pilotu Serbest Bırakan Pakistan'ı Övdü	Çin	Olumlu
22	07.03.2019	İng.gr	Erdoğan: "Sadece S-400 Almayacağız, S-500 İçin De İş Birliğini İnceliyoruz"	Yunanistan	Olumlu
23	10.03.2019	Moj Haber Ajansı	Erdoğan: "PKK Hiçbir Zaman Kürtlerin Hakkını Savunmadı"	İran	Olumlu
24	12.03.2019	El Arabi El Cedid	Dünya Çapında 500 Milyon Kişi Türk Dizilerini Takip Ediyor	İngiltere	Olumlu
25	17.03.2019	TASS	Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Yeni Zelanda'da Terör Eylemi Gerçekleştiren Suçlu İki Kez Türkiye'yi Ziyaret Etti"	Rusya	Olumsuz
26	20.03.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Batılı Liderler Yeni Zelanda Başbakanı'nın Samimiyetinden Ders Alarak Kendi Ülkelerinde Yaşayan Müslümanları Kucaklamalı"	Rusya	Olumlu
27	24.03.2019	Reuters	Erdoğan: Türkiye, Golan Tepeleri Meselesini BM'ye Taşımaya Hazır	İngiltere	Olumsuz
28	25.03.2019	1TV	Türkiye Cumhurbaşkanı Seçim Öncesi Düzenlendiği Mitingde Yeni Projelerini Tanıttı	Gürcistan	Olumlu
29	01.04.2019	Fars Haber Ajansı	İran Türkiye'deki Yerel Seçimlerden Duyduğu Memnuniyeti Dile Getirdi	İran	Olumlu
30	31.03.2019	AzerTac	Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı Telefonla Aradı	Azerbaycan	Olumlu
31	01.04.2019	1TV	Recep Tayyip Erdoğan: "Türkiye'nin 56 İlindeki Belediyeler İktidar Partisi Tarafından Yönetilecek"	Gürcistan	Olumlu
32	02.04.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Dünyanın Stratejik Öneme Sahip Ülkelerinde "Bugünün Türkiye'si" Paneller Dizisi Düzenliyor	Rusya	Olumlu
33	04.04.2019	Xinhua	Türkiye, Rusya İle S-400 Anlaşmasından Geri Dönüş Olmadığını Yineledi	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
34	05.04.2019	Xinhua	Türkiye'nin Birinci Çeyrekte İhracatı 44,5 Milyar Dolara Ulaştı	Çin	Olumlu
35	07.04.2019	Ria Novosti	Türk Troya Operası Erdoğan ve Putin'in Katılımıyla Bolşoy'da Görücüye Çıkacak	Rusya	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
36	09.04.2019	Xinhua	Rusya ve Türkiye, İkili Yatırımları Artırma Konusunda Anlaştı	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
37	10.04.2019	Ria Novosti	Türkiye ABD'nin Devrim Muhafızları Ordusunu Terör Örgütleri Listesine Dâhil Etme Kararını Kınadı	Rusya	Olumsuz
38	10.04.2019	AFP	Erdoğan: "Türkiye, Rus S-400'lerin Teslimat Tarihini Öne Çekebilir"	Fransa	Olumlu
39	11.04.2019	IRNA	Türkiye, İtalya'nın 1915 Olaylarıyla İlgili Girişimini Kınadı	İran	Olumsuz
40	12.04.2019	Xinhua	Erdoğan Sudan'da Uzlaşma ve Barış Çağrısında Bulundu	Çin	Olumlu
41	16.04.2019	Middle East Monitor	Türkiye Hazine ve Maliye Bakanı Beyaz Saray'da Faydalı Görüşmeler Gerçekleştirdiğini Açıkladı	İngiltere	Olumlu
42	17.04.2019	El Cezire	Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı: Belgrad-Saraybosna Otoyolu İstikrar Projesidir	Katar	Olumlu
43	18.04.2019	Jomhor News	Erdoğan'ın Eşi Dünya İnsaniyet Forumunun Ödülünü Kazandı	Afganistan	Olumlu
44	21.04.2019	DPA	"Bütün İnsanlığa Yapılmış Bir Saldırı"	Almanya	Olumsuz
45	21.04.2019	AP	Türkiye Cumhurbaşkanı Sri Lanka Patlamalarını Kınadı	ABD	Olumsuz
46	22.04.2019	Ria Novosti	Erdoğan, Muhalefet Liderine Düzenlenen Saldırını Kınadı	Rusya	Olumsuz
47	23.04.2019	TASS	Erdoğan, En Yakın Zamanda Trump İle Görüşebileceğini Açıkladı	Rusya	Olumlu
48	25.04.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Müslümanları Katleden Fransa, Türkiye'ye Ders Veremez"	Rusya	Olumsuz
49	25.04.2019	Nazarnews.kg	Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Aram Ateşyan'a Mektup Gönderdi	Kırgızistan	Olumlu
50	25.04.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Çanakkale Kara Savaşlarının 104. Anma Etkinliklerinde Türk ve Anzakların Torunları Gelibolu'da Buluştu	Rusya	Olumlu
51	29.04.2019	Xinhua	Türkiye Dışışleri Bakanı, Ticaret ve Terörle Mücadele İş Birliği Konularını Görüşmek Üzere Bağdat'ta	Çin	Olumlu
52	29.04.2019	IRNA	Cumhurbaşkanı Erdoğan: Teröre Teslim Olmayacağız	İran	Olumlu
53	30.04.2019	China Radio International	Türkiye Ulaştırma Bakanı: "Kuşak ve Yol" Bölgedeki Tüm Ülkelerin Desteğini Aldı	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
54	30.04.2019	Reuters	Erdoğan: "Türkiye'nin Olmadığı F-35 Projesi Çöker"	İngiltere	Olumlu
55	02.05.2019	Xinhua	Erdoğan İle Putin, Suriye ve Libya'daki Durumu Görüştü	Çin	Olumlu
56	05.05.2019	Reuters	Türkiye S-400 Anlaşması Yüzünden ABD Yatırımlarına Boyun Eğmeyeceğini Söyledi	İngiltere	Olumsuz
57	06.05.2019	DPA	NATO Genel Sekreteri, Türkiye Cumhurbaşkanı İle Bir Araya Geldi	Almanya	Nötr
58	07.05.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan: S-400'ler Ülkemizin Egemenlik Hakkıdır	Rusya	Olumlu
59	07.05.2019	AP	"YSK'nın Kararı Demokrasi İçin Zaferdır"	ABD	Olumlu
60	08.05.2019	IRIB-İnternet	Çavuşoğlu: Avrupa, Yüksek Seçim Kurulunun Kararına Saygı Duysun	İran	Olumsuz
61	13.05.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Tatbikatı Denizkurdu-2019 Başladı	Rusya	Olumlu
62	14.05.2019	Ria Novosti	Türkiye ve Rusya Savunma Bakanları İdlib'i Görüştü	Rusya	Olumlu
63	14.05.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Altun: Cumhurbaşkanı Erdoğan Putin'e İdlib'deki Ateşkes İhlallerinin Endişe Verici Boyutlara Ulaştığını Aktardı	Rusya	Olumsuz
64	15.05.2019	AP	"Meclis Saldırganlarının Tüm Bağlantıları Ortaya Çıkarılacak"	ABD	Olumlu
65	17.05.2019	La Vanguardia	Küba, Türkiye Dışışleri Bakanını Kabul Edecek	İspanya	Olumlu
66	19.05.2019	AFP	Türkiye, Rusya İle Birlikte S-500 Sistemi Üreteceğini Açıkladı	Fransa	Olumlu
67	21.05.2019	Radio Pakistan	Türkiye: Dış Güçlerin Müdahaleleri Venezuela'nın Egemenliğine Zarar Veriyor	Pakistan	Olumsuz
68	22.05.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bugün Türkiye Her Alanda Kritik Bir Dönemden Geçiyor	Rusya	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
69	24.05.2019	Xinhua	Kazakistan ve Türkiye Ticaret Hacmini Beş Milyar Dolara Çıkaracak	Çin	Olumlu
70	26.05.2019	1TV	Gürcistan Cumhurbaşkanı, Türkiye Savunma Bakanı'ni Kabul Etti	Gürcistan	Olumlu
71	27.05.2019	NEX24	Türkiye İle Küba Kansere Karşı Birlikte Aşı Geliştirme Kararı Aldı	Almanya	Olumlu
72	28.05.2019	TASS	Türkiye Irak'ta Teröre Karşı Bir Harekat Başlattığını Duyurdu	Rusya	Olumsuz
73	28.05.2019	IRIB-İnternet	Irak Cumhurbaşkanı'nın Türkiye Ziyareti	İran	Olumlu
74	29.05.2019	Xinhua	Türkiye Irak'ın Kuzeyinde "Terörle Mücadele" Operasyonu Başlattı	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumsuz
75	29.05.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan: Tarihin En Muhteşem Zaferlerinden Biri Olan İstanbul'un Fethi'nin 566. Yıl Dönümünü Kutluyorum	Rusya	Olumlu
76	29.05.2019	Publika	Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Jest: Azerice Kutlama Mesajı	Azerbaycan	Olumlu
77	29.05.2019	REUTERS	Altun: Trump İle Erdoğan Haziran'daki G20 Zirvesinde Görüşme Kararı Aldı	İngiltere	Olumlu
78	30.05.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Milli Savunma Bakanı Akar, Pençe Harekâtının Amacının Terör Tehdidini Tamamen Ortadan Kaldırmak Olduğunu Söyledi	Rusya	Olumlu
79	31.05.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Türkiye, Bütün Terör Örgütleriyle Geçmişte Olduğu Gibi Aynı Azim ve Kararlılıkta Mücadelesine Devam Edecek	Rusya	Olumlu
80	05.06.2019	Xinhua	Türkiye Cumhurbaşkanı, Rusya'yla S-400 Anlaşmasını Sürdürme Sözü Verdi	Çin	Olumlu
81	10.06.2019	Die Welt-İnternet	Türkiye, Milli Takıma Yönelik "Kabul Edilemez Tutumu" Protesto Etti	Almanya	Olumsuz
82	10.06.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Çavuşoğlu: Milli Takımımızın Gördüğü Muamele Kabul Edilemez	Rusya	Olumsuz
83	12.06.2019	Sputnik Almanya	S-400 Anlaşmazlığı... Türkiye'den ABD'ye Sert Yanıt	Almanya	Olumsuz
84	12.06.2019	Reuters	Türkiye, ABD'nin F-35'lere İlişkin Mektubunun Müttefiklik Ruhuna Uymadığını Belirtti	İngiltere	Olumsuz
85	14.06.2019	Xinhua	Erdoğan: Türk ve ABD'li Liderler G-20 Zirvesinde S-400 Anlaşmasını Tartışacak	Çin Halk Cumhuriyeti	Nötr
86	15.06.2019	IRIB-İnternet	Erdoğan: Bölgesel ve Ekonomik Yaptırımlara Karşılız	İran	Olumsuz
87	16.06.2019	TASS	Erdoğan S-400'lerin Sevkiyatının Temmuz Ayının İlk Yarısında Gerçekleşebileceğini Belirtti	Rusya	Olumlu
88	18.06.2019	DPA	Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan Mursi'nin Ölümüne Yönelik Üzüntüsünü Dile Getirdi	Almanya	Olumlu
89	19.06.2019	AP	Türkiye Cumhurbaşkanı: Mursi Doğal Sebeplerle Ölmedi	ABD	Nötr
90	20.06.2019	Reuters	Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kaşıkçı'nın Katillerinin Bedel Ödeyeceğini ve Hesap Vereceğini Söyledi	İngiltere	Olumlu
91	21.06.2019	DPA	Erdoğan ABD Yaptırımlarına İhtimal Vermiyor	Almanya	Olumlu
92	25.06.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Japonya'daki G-20 Zirvesinde ABD Başkanı Trump İle Görüşecek	Rusya	Nötr
93	25.06.2019	IRNA	Türkiye Kandahar'da Kız Okulu Açtı	İran	Olumlu
94	26.06.2019	TASS	Uşakov, Türkiye'nin S-400 Sistemlerini Temmuzda Teslim Alacağını Belirtti	Rusya	Olumlu
95	26.06.2019	Report	Türkiye'nin S-400 Sistemlerini Teslim Alacağı Tarih Açıklandı	Azerbaycan	Olumlu
96	28.06.2019	TASS	Putin G20 Zirvesi Öncesinde Erdoğan İle Sohbet Etti	Rusya	Nötr
97	29.06.2019	Reuters	Erdoğan: ABD Rus Füze Anlaşması Nedeniyle Yaptırım Uygulamayacak	İngiltere	Olumlu
98	30.06.2019	IRNA	Erdoğan: Trump İle Yapılan Görüşme Çok Yapıcıydı	İran	Olumlu
99	01.07.2019	Kyodo Haber Ajansı	Japon İş Federasyonu, Türkiye Cumhurbaşkanı İle Görüş Alışverişinde Bulundu	Japonya	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
100	01.07.2019	Chunichi Shimbun	Türkiye Cumhurbaşkanı Nagoya'ya Konsolosluk Açmak İstiyor	Japonya	Olumlu
101	02.07.2019	Nex24	Türkiye: İhracatta Tüm Zamanların Rekoru Kırdı	Almanya	Olumlu
102	02.07.2019	Xinhua	Türkiye Cumhurbaşkanı, Çin İle Stratejik İş Birliğini İlerletme Sözü Verdi	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
103	03.07.2019	TASS	Putin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İle Bir Araya Geldi	Rusya	Olumlu
104	03.07.2019	Ria Novosti	Putin: Rusya İle Türkiye'nin Suriye'deki Gayretleri Uluslararası İstikrar İçin Önemli Bir Faktördür	Rusya	Olumlu
105	03.07.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Resmi Ziyaret İçin Gittiği Çin'de Devlet Başkanı İle Bir Araya Geldi	Rusya	Olumlu
106	04.07.2019	Xinhua	Türkiye'nin Enflasyonu Haziran Ayında 12 Ayın En Düşük Seviyesine Ulaştı	Çin	Olumlu
107	05.07.2019	Kommersant	"İnnoprom" Türk Usulüne Göre Kutlanacak	Rusya	Olumlu
108	08.07.2019	Klix.ba	İzzetbegoviç, Erdoğan ve Caferoviç, Kovaçi Şehit Mezarlığını Ziyaret Etti	Bosna Hersek	Olumlu
109	08.07.2019	Mehr Haber Ajansı	Erdoğan Bosna Hersek'e Gidecek	İran	Olumlu
110	09.07.2019	Xinhua	Erdoğan, Rus S-400 Sisteminin Teslimat Hazırlıklarının Devam Ettiğini Söyledi	Çin	Olumlu
111	10.07.2019	AP	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Bosna'da Srebrenitsa Kurbanlarını Anma Törenine Katıldı	ABD	Olumlu
112	10.07.2019	Xinhua	Erdoğan: Türkiye, Bosna Hersek'te Barış ve İstikrarı Desteklemeye Devam Edecek	Çin	Olumlu
113	12.07.2019	Ria Novosti	Savunma Bakanlığı S-400 Hava Savunma Sistemlerinin Türkiye'ye Gönderilişini Anlattı	Rusya	Olumlu
114	16.07.2019	Ria Novosti	S-400 Malzemelerini Taşıyan 12. Uçak Türkiye'ye İndi	Rusya	Olumlu
115	17.07.2019	TASS	Erdoğan Türkiye'nin Erbil Başkonsolosluğu Çalışanlarına Düzenlenen Saldırısı Kınadı	Rusya	Olumlu
116	17.07.2019	Xinhua	Türkiye, Rus S-400 Sisteminin Nisan 2020'de Tamamen Kurulacağını Açıkladı	Çin	Olumlu
117	18.07.2019	Xinhua	Kuzey Makedonya ve Türkiye İş Birliğini Güçlendiriyor	Çin	Olumlu
118	22.07.2019	BASNews	Çavuşoğlu: Irak İle Birlikte PKK'ya Karşı Ortak Operasyon Düzenlemek İstiyoruz	Irak	Olumlu
119	23.07.2019	Ria Novosti	Erdoğan, İngiltere Başbakanlığına Atanan Johnson'ı Tebrik Etti	Rusya	Olumlu
120	25.07.2019	Manera	Azerbaycan Cumhurbaşkanı'ndan Muhteşem Karar: "Vize Kaldırıldı"	Azerbaycan	Olumlu
121	25.07.2019	Reuters	Türk Yetkililer: S-400'lerin İlk Partisinin Sevkiyatı Tamamlandı İkincisi Planlama Aşamasında	İngiltere	Olumlu
122	25.07.2019	ISNA	Ankara'da Mahatir Muhammed ve Erdoğan'ın Görüşmesi	İran	Olumlu
123	29.07.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	İçişleri Bakanı Soylu, Suriyelilerin Sınır Dışı Edilmesinin Söz Konusu Olmadığını Söyledi	Rusya	Olumlu
124	30.07.2019	TASS	Türkiye Milli Güvenlik Kurulu, Türkiye'nin Suriye'de Güvenli Bölge Kurma Konusunda Kararlı Olduğunu Açıkladı	Rusya	Olumlu
125	30.07.2019	Sputniknews	Türkiye ve ABD'nin Savunma Bakanları, Suriye'deki Güvenli Bölge Meselesini Görüştü	Rusya	Olumlu
126	01.08.2019	Xinhua	Türkiye Merkez Bankası Yıl Sonu Enflasyon Tahminini 13.9'a Düşürdü	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
127	02.08.2019	Xinhua	Irak Başbakanı, Su Sektöründe Türkiye İle İlişkileri Geliştirmenin Önemini Vurguladı	Çin	Olumlu
128	05.08.2019	Reuters	Bakan: Türkiye Asya'daki Diplomatik İlişkileri Genişletmek İstiyor	İngiltere	Olumlu
129	06.08.2019	Ria Novosti	Erdoğan, Suriye'deki Terörle Mücadelede Yakında Yeni Aşamaya Geçileceğini Söyledi	Rusya	Olumlu
130	06.08.2019	Sputnik Almanya	Türkiye F-35'ler İçin Geliştirilen Füzeleri Kendi Savaş Uçaklarında Kullanabilir	Almanya	Olumlu
131	07.08.2019	Aznews.az	Erdoğan: ABD'den Gerçek Bir Müttefike Yakışır Bir Adım Atmasını Bekliyoruz	Azerbaycan	Olumlu
132	07.08.2019	Fars Haber Ajansı	Türkiye Cumhurbaşkanı ve Özbekistan Dışişleri Bakanı Görüştü	İran	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
133	08.08.2019	ISNA	Erdoğan: "ABD İle Ortak Harekât Merkezinin Kurulması Konusunda Anlaştık"	İran	Olumlu
134	09.08.2019	Kyodo Haber Ajansı	Türkiye Dışişleri Bakanı'na Nişan Takdim Töreni	Japonya	Olumlu
135	16.08.2019	AFP	Suriye... Türk Bakan: Türk-Amerikan "Müşterek Harekât Merkezi" Gelecek Hafta Çalışmaya Başlayacak	Fransa	Olumlu
136	16.08.2019	Xinhua	Türk Dışişleri Bakanı: Türkiye, Güvenli Bölge Konusunda ABD'nin Oyalamasına Müsamaha Göstermeyecek	Çin	Olumsuz
137	19.08.2019	Yomiuri Shimbun	Türk Judo Milli Takımı'na Şimonoseki'de Sıcak Karşılama	Japonya	Olumlu
138	21.08.2019	Xinhua	Türkiye Dışişleri Bakanı, Türk Askeri Konvoyunun Saldırıya Uğraması Üzerine Suriye Hükümetini Uyardı	Çin	Olumsuz
139	22.08.2019	DPA	Alman Bakan Yapay Zekâ Konusunda Türkiye İle Almanya'nın İş Birliği Yapmasını İstiyor	Almanya	Olumlu
140	22.08.2019	ISNA	Suriye'nin Kuzeyinde Güvenli Bölgenin Oluşturulmasının İlk Aşamasının Başlaması	İran	Olumlu
141	23.08.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Ab, Bu Tavriyle Bize Değil Kendisine Zarar Veriyor"	Rusya	Olumlu
142	25.08.2019	IRIB-İnternet	Erdoğan Putin'in Daveti Üzerine Maks-2019 Fuarını Ziyaret Edecek	İran	Olumlu
143	26.08.2019	Ria Novosti	Peskov, Putin ve Erdoğan'ın Yapacağı Görüşmede Suriye'nin Odak Noktası Olacağını Söyledi	Rusya	Olumlu
144	26.08.2019	Xinhua	Erdoğan, Türk Birliklerinin Çok Yakında Fırat'ın Doğusuna Gireceğini Söyledi	Çin	Olumlu
145	26.08.2019	Tass	Türkiye Milli Savunma Bakanlığı 27 Ağustos'ta İkinci S-400 Grubunun Teslimatının Başlayacağını Duyurdu	Rusya	Olumlu
146	27.08.2019	TASS	Putin, Rusya ve Türkiye'nin İleri Teknoloji Alanında Çabalarını Birleştirebileceğini Belirtti	Rusya	Olumlu
147	27.08.2019	Ria Novosti	Putin ve Erdoğan Maks-2019 Fuarı'nın Açılışını Yaptı	Rusya	Olumlu
148	28.08.2019	Mehr Haber Ajansı	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Belarus Cumhurbaşkanı İle Görüştü	İran	Olumlu
149	02.09.2019	Bloomberg	Erdoğan Askerlerinin Tampon Bölgeyi Kontrol Altına Alması Durumunda Türkiye'nin Kendi Planını Uygulamaya Başlayacağını Açıkladı	ABD	Olumlu
150	03.09.2019	Radio Pakistan	Türkiye, İran ve Rusya'dan İdlid Mutabakatı'na Aynen Uymalarını Bekliyor	Pakistan	Olumlu
151	03.09.2019	Fars Haber Ajansı	Çavuşoğlu: "Uluslararası Toplum Göç Krizine Çözüm Bulmakta Başarısız Oldu"	İran	Olumlu
152	04.09.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Suriye'de Halep Nasıl Yok Olduysa, İdlid De Yavaş Yavaş Yok Oluyor"	Rusya	Olumlu
153	05.09.2019	NEX24	Putin, Türkiye ve Çin İle Yeni Bir G7 Oluşturmak İstiyor	Almanya	Olumlu
154	05.09.2019	Xinhua	Türk Hava Kuvvetleri S-400 Eğitimine Başladı	Çin	Olumlu
155	05.09.2019	NEX24	Erdoğan: Nükleer Silahımız Neden Olmasın?	Almanya	Olumlu
156	08.09.2019	DPA	ABD ve Türkiye, Kuzey Suriye'de Ortak Devriyeye Başladı	Almanya	Olumlu
157	09.09.2019	AP	Türkiye: Kıbrıs Türklerinin Eşit Haklara Sahip Olması Yeni Barış Görüşmelerinin Olmazsa Olmazı	ABD	Olumlu
158	09.09.2019	Bloomberg	Erdoğan, Yakında Faiz Oranlarının Tek Haneli Rakamlara Düşürüleceğini Söyledi	ABD	Olumlu
159	10.09.2019	Ria Novosti	Lavrov ve Çavuşoğlu Astana Görüşmelerinin Hazırlık Programını Görüştü	Rusya	Olumlu
160	11.09.2019	Xinhua	Uzmanlar: Çin ve Türkiye, İzmir Ticaret Fuarında Ekonomik İş Birliğini Hedefliyor	Çin	Olumlu
161	12.09.2019	REUTERS	Albayrak: Türkiye Ekonomisi 2019'da Büyüyecek	İngiltere	Olumlu
162	12.09.2019	DPA	Merkel Erdoğan İle Göçün Kontrol Edilmesini Konuştu	Almanya	Olumlu
163	14.09.2019	Fars Haber Ajansı	Çavuşoğlu: "Bölgenin Karmaşık Sorunları Sadece Müslüman Ülkelerin Arasında İş Birliği ve Diyalog Yoluyla Çözülebilir"	İran	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
164	16.09.2019	AP	Rusya, İnan ve Türkiye, Suriye Anayasa Komitesinin Hazır Olduğunu Söyledi	ABD	Olumlu
165	16.09.2019	Reuters	Türkiye: "İsrail, İlhak Planıyla İrkçi Apartheid Rejime Dönüşmektedir"	İngiltere	Olumlu
166	16.09.2019	Bloomberg	Türkiye Bir Yıldan Az Bir Süre İçerisinde Rus Füze Sistemlerini Faal Hale Getirecek	ABD	Olumlu
167	17.09.2019	Handelsblatt	Türkiye Yerli Elektrikli Otomobil Üretmeyi Planlıyor	Almanya	Olumlu
168	17.09.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan Üçlü Zirvenin Ardından ABD Yönetimine Mesaj Gönderdi	Rusya	Olumlu
169	17.09.2019	Xinhua	Rusya Savunma Bakanlığı: Türkiye'nin S-400 İkinci Parça Tedariki Tamamlandı	Çin	Olumlu
170	20.09.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay, Doğu Akdeniz'deki Sondaj Çalışmaları ve Kapalı Maraş İle İlgili Açıklamalar Yaptı	Rusya	Olumlu
171	21.09.2019	Agenzia NOVA	Türk Bakan Fatih Dönmez, Tanap ve BTC Projelerinin Önemi Vurguladı	İtalya	Olumlu
172	22.09.2019	Jomhor News	Erdoğan: "Amerika Davet Edilmediği Bir Bölgede Bulunuyor"	İnan	Olumsuz
173	23.09.2019	Faktor	Erdoğan New York'ta: "FETÖ'nün Gerçek Yüzünü Ortaya Çıkarmaya Kararlıyız"	Bosna Hersek	Olumlu
174	23.09.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD'deki Türk Soydaş ve Müslüman Toplumuna Hitap Etti; FETÖ İle Mücadeleye İlişkin Mesajlar Verdi	Rusya	Olumlu
175	24.09.2019	ISNA	Erdoğan, Almanya, Pakistan ve Belçika Liderleriyle Görüştü	İnan	Olumlu
176	25.09.2019	Navjivan	Erdoğan, Keşmir Sorununu Gündeme Getirdi	Hindistan	Olumlu
177	25.09.2019	ISNA	Çavuşoğlu: İdlid Faciaya Tanıktır	İnan	Olumlu
178	25.09.2019	El Cezire TV	Erdoğan: "Kaşıkçı ve Mursi Bölgenin İhtiyaç Duyduğu Adaletin ve Eşitliğin Simgesi Haline Geldiler"	Katar	Olumlu
179	26.09.2019	IRNA	Erdoğan: Cammu ve Keşmir Bir Açık Hava Hapishanesine Dönüşmüş Durumda	İnan	Olumsuz
180	26.09.2019	TASS	Pakistan, Türkiye ve Malezya İslamofobi İle Mücadele Konusunu Görüştü	Rusya	Olumsuz
181	30.09.2019	Xinhua	Türkiye'nin Turizmi Yoğun Sezonun Ardından Gelecek Yıl İçin Hazırlanıyor	Çin	Olumlu
182	01.10.2019	Ria Novosti	Türkiye Suriye'nin Kuzeyinde Güvenli Bölgenin Kurulmasına İlişkin Gayretlerini Yoğunlaştırma Niyetinde	Rusya	Olumlu
183	01.10.2019	The Times	Erdoğan, Cemal Kaşıkçı Cinayetini Suudilerin Örtbas Etmeyi Sürdürdüğünü Söyledi	İngiltere	Olumsuz
184	04.10.2019	AP	Türkiye: Avrupa Göçmenler İçin Ankara'yı Suçlamak Yerine İş Birliği Yapmalı	ABD	Olumsuz
185	06.10.2019	B 92	Erdoğan Geliyor ve Beraberinde Yatırımcılarını Getiriyor; Yüzden Fazla Yatırımcı, Sırbistan'da İş İmkânı Arıyor	Sırbistan	Olumlu
186	07.10.2019	Reuters	Enerji Bakanı, Türk Sondaj Gemisinin Kıbrıs'ın Güneyinde Sondaja Başlayacağını Söyledi	İngiltere	Olumlu
187	07.10.2019	Reuters	Erdoğan, Trump İle Telefon Görüşmesinin Ardından ABD Askerlerinin Suriye'nin Kuzeyinden Çekilmeye Başladığını Söyledi	İngiltere	Olumlu
188	07.10.2019	Danas	Erdoğan: Kosova Konusunda Bir Anlaşmaya Varılması Balkanlardaki Barış İçin Büyük Önem Taşıyor	Sırbistan	Olumlu
189	08.10.2019	Reuters	Türkiye Savunma Bakanlığı, Suriye Operasyonu İçin Hazırlıkların Tamamlandığını Açıkladı	İngiltere	Olumlu
190	08.10.2019	Frankfurter Allgemeine Zeitung	Türkiye... Suriye Müdahalesi İçin Hazırlıklar Tamamlandı	Almanya	Olumlu
191	09.10.2019	Ria Novosti	Türkiye, Suriye'de Askeri Operasyonu Başlattı	Rusya	Olumlu
192	09.10.2019	ISNA	Erdoğan: "Türkiye'nin Tek İsteği Balkanlar'da Barış ve İstikrardır"	İnan	Olumlu
193	09.10.2019	Radio Pakistan	Türkiye Suriye Operasyonu İçin Hazırlıklarını Tamamladı	Pakistan	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
194	10.10.2019	Ria Novosti	Erdoğan Suriye'deki Operasyonun Başlamasından Bu Yana 109 Teröristin İmha Edildiğini Bildirdi	Rusya	Olumlu
195	10.10.2019	Oslobodjenje	Erdoğan: Türkiye'nin Amacı Kuzey Suriye'de Terör Koridorunu Yok Etmek	Bosna Hersek	Olumlu
196	10.10.2019	TASS	Türkiye, Suriye Operasyonu'nda Belirlenen Hedeflerin Ele Geçirildiğini Açıkladı	Rusya	Olumlu
197	11.10.2019	Ria Novosti	Azerbaycan, Türkiye'nin Suriye'deki Askeri Operasyonunu Destekliyor	Rusya	Olumlu
198	11.10.2019	Radio Pakistan	Türkiye Dışişleri Bakanı: "Harekâtımız 30 Kilometreden Öteye Geçmeyecek"	Pakistan	Olumlu
199	11.10.2019	IRNA	Akar, Amerikan, İngiliz ve Fransız Mevkidaşlarıyla Telefon Görüşmesi Yaptı	İran	Olumlu
200	15.10.2019	Federalnoe Agentstvo Novostey	Türkiye Suriye'nin Kuzeyinde Yürütülen Askeri Operasyonun Teröristlerin Bölgeden Tamamen Püskürtülmesine Dek Devam Edeceğini Bildirdi	Rusya	Olumlu
201	15.10.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dünya Türk İş Konseyi Toplantısı'nda Harekâta İlişkin Önemli Mesajlar Verdi	Rusya	Olumlu
202	16.10.2019	Ria Novosti	Erdoğan: Türkiye 1.220 Kilometrekarelik Alanı Kontrol Altına Aldı	Rusya	Olumlu
203	16.10.2019	Radio Pakistan	Erdoğan: "Bugüne Kadar Bin Kilometrekarelik Alanı Terörden Temizledik"	Pakistan	Olumlu
204	16.10.2019	Ria Novosti	S-400 Sistemlerinin Türkiye'ye Tedarikinin Son Aşamasının Kasım Aralık Aylarında Gerçekleşmesi Bekleniyor	Rusya	Olumlu
205	17.10.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Barış Pınarı Harekâtının 9. Gününde Etkisiz Hale Getirilen YPG'lilerin Sayısı 673'e Ulaştı	Rusya	Olumlu
206	17.10.2019	El Cezire TV	Kalın: Cumhurbaşkanımız, Trump'a Kararlılığımızı ve Teröristlerle Müzakere Edilmeyeceğini Vurguladı	Katar	Olumsuz
207	22.10.2019	Ria Novosti	Türkiye, 63 Ülkeden Askeri Ataşeyi Suriye'deki Harekâtı Hakkında Bilgilendirdi	Rusya	Olumlu
208	27.10.2019	Faktor	Erdoğan İslam Dünyasını Arnavutluk'a Yardım Etmeye Çağırıldı	Bosna Hersek	Olumlu
209	31.10.2019	El Raya	Başbakan İle Türkiye Cumhurbaşkanı Stratejik İş Birliğini Görüştüler	Katar	Olumlu
210	01.11.2019	TASS	Rusya ve Türkiye Genelkurmay Başkanları Suriye'deki Durumu Görüştü	Rusya	Olumlu
211	02.11.2019	Reuters	Türkiye, Yakalanan DEAŞ'lıları Ülkelerine Göndereceğini Açıkladı	İngiltere	Olumlu
212	05.11.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Türkiye İle Rusya Suriye Sınır Hattında 2. Devriyeye Çıkacak	Rusya	Olumlu
213	06.11.2019	Reuters	Erdoğan, Türkiye'nin, Bağdad'ın Eşini Suriye'de Yakaladığını Duyurdu	İngiltere	Olumlu
214	08.11.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Türkiye Suriye'deki Sivil Halka 100 Bin Ton Un Hibe Edecek	Rusya	Olumlu
215	10.11.2019	IRNA	Erdoğan ve Putin Suriye Hakkında Telefonda Görüştü	İran	Olumlu
216	14.11.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Erdoğan ve Trump Görüşmesinin Ardından Senatör Graham, ABD Senatosundaki Ermeni Tasarısını Bloke Etti	Rusya	Olumlu
217	15.11.2019	Avropa.info	Çavuşoğlu: "Koalisyon Ortaklarımızdan, PYD/YPG'den Kendilerini Ayrıştırmalarını Bekliyoruz"	Azerbaycan	Olumsuz
218	16.11.2019	TASS	Ankara Putin'in Ocak Ayının İlk Haftasında Türkiye'yi Ziyaret Etmesini Bekliyor	Rusya	Olumlu
219	18.11.2019	Rusya'nın Sesi Radyosu	Erdoğan, Mültecilere En Büyük Desteği Türkiye'nin Verdiğini Söyledi	Rusya	Olumlu
220	19.11.2019	Ria Novosti	Türkiye ABD'ye, S-400'lerden Vazgeçmeyeceğini Söyledi	Rusya	Olumlu
221	21.11.2019	ISNA	Türkiye: Filistin Topraklarında Yerleşim Alanları, İsrail İşgalciliğine Meşruiyet Kazandırmaz	İran	Olumsuz
222	27.11.2019	IRNA	Türkiye: S-400 NATO Savunma Sistemi İle Entegre Olmayacak	İran	Olumlu
223	02.12.2019	İzvestia	Erdoğan Avrupa Komisyonunun Yeni Başkanı İle Mültecilerin Suriye'ye Dönüşünü Görüştü	Rusya	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
224	04.12.2019	Ria Novosti	Cumhurbaşkanlığı: Erdoğan'ın Trump İle Görüşmesi Verimli Geçti	Rusya	Olumlu
225	09.12.2019	İRNA	Erdoğan, Afganistan'a Yapılan Uluslararası Yardımın Artırılması Gerekliğini Söyledi	İran	Olumsuz
226	09.12.2019	Tonghuashu n Cai Jing	Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Tanap Boru Hattı, Türkiye ve Azerbaycan'ın Gelecek Nesillere Bir Hediyesidir	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
227	11.12.2019	Daily Mail	Türk Bakan, Türkiye ve İngiltere'nin Savaş Uçağı Projesini Hızlandırma Kararı Aldığını Açıkladı	İngiltere	Olumlu
228	19.12.2019	El Cezire TV	Erdoğan: Halkların Kaderi Beş Büyük Ülkeye Bırakılamaz	Katar	Olumsuz
229	23.12.2019	DPA	Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı: Kaşıkçı Kararı Skandal	Almanya	Olumsuz
230	24.12.2019	Reuters	Türkiye: Rusya, İdlib'deki Saldırıları Durdurmaya Çalışacak	İngiltere	Olumlu
231	26.12.2019	Azadi Radyo	Erdoğan, Tunuslu Mevkidaşıyla Libya Krizini Görüştü	Afganistan	Olumsuz
232	28.12.2019	AFP	Türkiye İlk Elektrikli Araç Prototipini Görücüye Çıkardı	Fransa	Olumlu
233	02.01.2020	DPA	Erdoğan İle Trump, Suriye ve Libya Hakkında Telefon Görüşmesi Yaptı	Almanya	Olumlu
234	08.01.2020	Xinhua	Türkiye, Durumu Yatıştırmak İçin İran ve ABD İle Temasa Geçti	Çin	Olumsuz
235	08.01.2020	Ria Novosti	Rusya ve Türkiye, Libya'daki İhtilafı Taraflara Müzakereleri Başlatmaları Çağrısında Bulundu	Rusya	Olumlu
236	15.01.2020	Zhongguo Jingji Wang	Türkiye, Tahmini Yıllık Geliri 1 Milyar Dolar Olan Kanal İstanbul'u İnşa Etmeyi Planlıyor	Çin	Olumlu
237	19.01.2020	AP	Erdoğan Libya'da "Kan ve Kaosa" Karşı Duruş Sergilenmesini İstedi	ABD	Olumsuz
238	28.01.2020	ISNA	Türkiye, AB'den Genişleme Politikalarını Gözden Geçirmesini İstedi	İran	Olumsuz
239	29.01.2020	IRNA	Erdoğan: Trump'ın Orta Doğu Planı Kabul Edilemez	İran	Olumsuz
240	09.02.2020	Agenzia NOVA	Erdoğan: Türkiye Barışı Tehdit Eden Yüzyılın Anlaşması'na İzin Vermeyecek	İtalya	Olumsuz
241	24.02.2020	IRNA	Sağlık Bakanı Koca: Korona İle Mücadelede Tüm İmkânlarımızla İran'ın Yanındayız	İran	Olumlu
242	03.03.2020	IRNA	Çavuşoğlu: Kimseyi Zorla Türkiye'de Tutamayız	İran	Olumsuz
243	04.03.2020	Reuters	"Ab, Mülteciler Konusunda Türkiye'ye Somut Öneride Bulunmadı"	İngiltere	Olumsuz
244	10.03.2020	Faktor	"Avrupa Artık Uzun Uykusundan Uyanmalı"	Bosna Hersek	Olumsuz
245	17.03.2020	Reuters	Türkiye, Almanya, Fransa ve İngiltere Bir Video Konferansla Suriye ve Göçmen Krizini Tartıştı	İngiltere	Olumlu
246	18.03.2020	Reuters	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türklere Koronavirüs Geçene Kadar Evde Kalma Tavsiyesinde Bulundu	İngiltere	Olumlu
247	22.03.2020	Financial Times	"AB'nin Suriyeli Mülteciler Konusundaki Ataleti İnsanlık Vicdanında Kara Bir Lekedir"	İngiltere	Olumlu
248	26.03.2020	TASS	Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Koronavirüsle Mücadeleye Yönelik Tedbirler, DTÖ'nün Kurallarıyla Uyumlu Olmalı"	Rusya	Olumlu
249	01.04.2020	Agenzia NOVA	Türkiye: Sağlık Malzemeleri Taşıyan Uçak İtalya ve İspanya'ya Doğru Yola Çıktı	İtalya	Olumlu
250	06.04.2020	ANSA	Türkiye... Bir Haftada Ücretsiz Beş Maske	İtalya	Olumlu
251	07.04.2020	Jiji Haber Ajansı	Türkiye Cumhurbaşkanı Maskelerin Ücretsiz Olacağını Açıkladı: Stokumuz Yeterli	Japonya	Olumlu
252	08.04.2020	Agenzia NOVA	Türkiye: Beş Balkan Ülkesine Yardım Gönderildi	İtalya	Olumlu
253	09.04.2020	ISNA	Erdoğan: Hiçbir Salgın Türkiye'den Daha Güçlü Değil	İran	Olumlu
254	11.04.2020	CCTV	Türkiye Sağlık Bakanı: Halk Eczanelerden Ücret Ödemeden Maske Alabilir	Çin	Olumlu
255	19.04.2020	REUTERS	Türkiye Cumhurbaşkanlığı: Trump ve Erdoğan Koronavirüse Karşı İş Birliğinde Anlaşmaya Vardı	İngiltere	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
256	20.04.2020	Faktor	Erdoğan İstanbul'da Bir Milyon Metrekarelik Hastane Açtı: Türkiye Sağlık Alanında Tarihi Bir Başarıya İmza Attı	Bosna Hersek	Olumlu
257	27.04.2020	REUTERS	Erdoğan Türkiye'nin ABD'ye Tıbbi Ekipman Göndereceğini Açıkladı	İngiltere	Olumlu
258	29.04.2020	The Washington Post	Türkiye, ABD'ye Virüsle Savaşta Yardımcı Olmak İçin Koruyucu Malzeme Gönderdi	ABD	Olumlu
259	03.05.2020	Faktor	Fahrettin Altun: "Müttefiklerimizi, Dostlarımızı ve Dünyada İhtiyaç Olanları Desteklemeye Devam Edeceğiz"	Bosna Hersek	Olumlu
260	09.05.2020	Reuters	Erdoğan, Kendisi ve Trump'ın Libya Üzerine "Bazı Meselelerde" Anlaştıklarını Belirtti	İngiltere	Olumlu
261	19.05.2020	Xinhua	Türkiye Cumhurbaşkanı ve Rusya Devlet Başkanı Kovid-19'a Karşı İş Birliğini Görüştü	Çin	Olumlu
262	19.05.2020	The Washington Times	Türkiye'nin Stratejisi Kovid-19 Salgınının Seyrini Değiştirdi	ABD	Olumlu
263	24.05.2020	Novi Pazar TV	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ramazan Bayramı Tebriklerini İletti	Sırbistan	Olumlu
264	10.06.2020	DPA	Türkiye: "İsrail İlhak Planları İle Barış Umudunu Yok Ediyor"	Almanya	Olumsuz
265	14.06.2020	Agenzia NOVA	Cumhurbaşkanı Erdoğan, İstanbul Havalimanı'nın Üçüncü Pistini Açtı	İtalya	Olumlu
266	16.06.2020	DPA	Merkel ve Erdoğan Libya ve Doğu Akdeniz Konularını Görüştüler	Almanya	Olumlu
267	22.06.2020	Trend	Fahrettin Altun: "İslamofobi İle Mücadele Avrupa'da Başlamalıdır"	Azerbaycan	Olumsuz
268	29.06.2020	Reuters	Türkiye, Koronavirüs Nedeniyle Maaş Yardımlarını Bir Ay Daha Uzatacak	İngiltere	Olumlu
269	01.07.2020	Fars Haber Ajansı	Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Suriye'nin En Kısa Sürede İstikrar ve Huzura Kavuşmasını Umuyoruz"	İran	Olumsuz
270	02.07.2020	Xinhua	Türkiye Suriye'de Barışı ve Güvenliği Sürdürme Sözü Verdi	Çin	Olumlu
271	03.07.2020	ISNA	Erdoğan - Al Sani Görüşmesi	İran	Olumlu
272	10.07.2020	Reuters	Erdoğan Ayasofya'da İlk Namazın 24 Temmuz'da Kılınacağını Açıkladı	İngiltere	Olumlu
273	18.07.2020	Ria Novosti	Türkiye 2022'nin Sonuna Doğru Elektrikli Otomobili Banttan İndirmeyi Planlıyor	Rusya	Olumlu
274	21.07.2020	El Şark	Türkiye Savunma Bakanı: "Libya'da Barışa Engel Olan Hafter'e Verilen Destek Kesilmeli"	Katar	Olumsuz
275	22.07.2020	Fars Haber Ajansı	Türkiye Milli Güvenlik Kurulu: Akdeniz'de Haklarımızı Savunmaya Devam Edeceğiz	İran	Olumsuz
276	04.08.2020	Reuters	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Lübnan Cumhurbaşkanı Avn İle Konuştu ve Patlamanın Ardından Yardım Teklif Etti	İngiltere	Olumlu
277	05.08.2020	AP	Türkiye, Beyrut Patlamasının Ardından Kurtarma ve Sağlık Ekipleri Gönderiyor	ABD	Olumlu
278	07.08.2020	Reuters	Türkiye: Mısır-Yunanistan Anlaşmasıyla Sınırlandırılan Alan Türk Kıta Sahaneli İçerisinde Yer almaktadır	İngiltere	Olumsuz
279	08.08.2020	REUTERS	Türkiye Beyrut Limanı'nın Yeniden İnşasına Yardım Etmeye Hazır Olduğunu Belirtti	İngiltere	Olumlu
280	14.08.2020	REUTERS	Türkiye, İsrail İle Yaptığı Anlaşma Nedeniyle Tarihin Birleşik Arap Emirlikleri'ni Affetmeyeceğini Söyledi	İngiltere	Olumsuz
281	18.08.2020	Xinhua	Türkiye ve Katar Savunma Bakanları Libya'yı Ziyaret Etti	Çin	Olumlu
282	19.08.2020	ISNA	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Venezuela'ya Gitti	İran	Olumlu
283	21.08.2020	Trend	Fahrettin Altun: "Türkiye'nin Haklı Tezlerini Yok Saymaya Çalışanları Rahatsız Etmeye Devam Edeceğiz"	Azerbaycan	Olumlu
284	24.08.2020	Xinhua	Türkiye Cumhurbaşkanı: "Türkiye Savunma Sanayisinde Güçlü Bir İlerleme Kaydetti"	Çin	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
285	25.08.2020	REUTERS	Türkiye Ön Koşul İstemiıyor, Yunanistan İle Görüşmelerdeki Ara Buluculuğunda AB'nin Samimi Davranmasını İstiyor	İngiltere	Olumlu
286	31.08.2020	Nihon Keizai Shimbun	Türkiye Cumhurbaşkanı'ndan Başbakan'a "İlişkilerin Geliştirilmesine Sağladığı Katkıdan Ötürü" Teşekkür	Japonya	Olumlu
287	02.09.2020	Xinhua	Türkiye İle Libya Askeri İş Birliğini Sürdürmede Anlaştı	Çin	Olumlu
288	03.09.2020	Fars Haber Ajansı	Akar: "Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Silah Ambargosunun Azaltılması Dengeyi Bozmayı Hedefliyor"	İran	Olumsuz
289	08.09.2020	Europa Press	Türkiye Gazeteci Cemal Kaşıkçı Cinayeti Hükümlerinin "Beklentileri Karşılamadığını" Belirtiyor	İspanya	Olumsuz
290	23.09.2020	Huanqiu Shibao	İstanbul Havalimanı'nda Çin Dostu Proje	Çin	Olumlu
291	05.10.2020	El Şark	Erdoğan ve El Sarrac İkili İlişkileri ve Bölgesel Gelişmeleri Görüştü	Katar	Olumlu
292	14.10.2020	REUTERS	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin İle Telefonda Görüştü	İngiltere	Olumlu
293	23.10.2020	Xinhua	Cumhuriyet Bayramı'nda İstanbul'da Uluslararası Yat Yarışı Düzenlendi	Çin	Olumlu
294	30.10.2020	Qalampir	Özbekistan, Türkiye İle Askeri İş Birliğini Geliştiriyor	Özbekistan	Olumlu
295	02.11.2020	Dnevni Avaz	Erdoğan: "Srebrenitsa'daki Soykırım İnsanlık Üzerinde Kara Bir Lekedir"	Bosna Hersek	Olumsuz
296	13.11.2020	Fars Haber Ajansı	Türkiye Cumhurbaşkanı İle Bahreyn Kralı Telefonda Görüştü	İran	Olumlu
297	20.11.2020	NHK TV	Ertuğrul Fırkateyni Kalıntıları Tarihi Yer Oldu	Japonya	Olumlu
298	4.12.2020	ISNA	Çavuşoğlu: "Karabağ Anlaşması Bölge İstikrarını Olumlu Yönde Etkileyecek"	İran	Olumlu
299	16.12.2020	El Şark	Erdoğan: "Türkiye, Geleceğini Ab İle Birlikte Kurmayı Tasavvur Ediyor"	Katar	Olumlu
300	16.12.2020	Faktor	Erdoğan: "ABD Yaptırımları Türkiye'nin Egemenliğine Bir Saldırıdır"	Bosna Hersek	Olumsuz
301	17.12.2020	Faktor	Türkiye'den Bosna Hersek ve Azerbaycan'a İnsani Yardım Taşıyan 9 Tır Yola Çıktı	Bosna Hersek	Olumlu
302	05.01.2021	APA	Akar: "Haklı Davalarında Sonuna Kadar Azerbaycan'ın Yanındayız"	Azerbaycan	Olumlu
303	8.01.2021	Xinhua	Salgın Döneminde, Türkiye'nin Altın Üretiminde Rekor Artış	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
304	8.01.2021	Bernamea	Türkiye'nin Yeni TÜRKSAT 5a Uydusu, ABD'den Fırlatıldı	Malezya	Olumlu
305	13.01.2021	TASS	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin Dağlık Karabağ'da Barışın Sağlanması İçin Gereken Katkıyı Sağlayacağını Söyledi	Rusya	Olumlu
306	14.01.2021	ISNA	İslamabad Deklarasyonu, Türkiye, Azerbaycan ve Pakistan Arasındaki Derin İş Birliğini Vurguladı	İran	Olumlu
307	21.01.2021	Xinhua	Türkiye'de İlk Haftada Bir Milyondan Fazla Kişiyi Covid-19 Aşısı Yapıldı	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
308	02.02.2021	Nawa-i-Waqt	Türkiye Cumhurbaşkanı, Dünyanın İlk Elektrikli, Sürücüsüz Otobüsünün Tanıtım Törenine Katıldı	Pakistan	Olumlu
309	08.02.2021	ISNA	Erdoğan ve Merkel Türkiye-Ab İlişkilerini Ele Aldı	İran	Olumlu
310	9.02.2021	Reuters	Türkiye 2023'te Ay'a Gitmeyi Hedefliyor	İngiltere	Olumlu
311	18.02.2021	Kafkasinfo	Erdoğan, Putin İle Ortak Merkezin Faaliyetini Müzakere Etti	Azerbaycan	Olumlu
312	22.02.2021	Xinhua	Türkiye İle İran Cumhurbaşkanı Farklı Alanlardaki İş Birliği Olanaklarını Görüştü	Çin	Olumlu
313	24.02.2021	IRNA	Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye Dışışleri Bakanları Görüştü	İran	Olumlu
314	5.03.2021	Kafkasinfo	Erdoğan, Merkel İle Görüştü	Azerbaycan	Olumlu
315	10.03.2021	Interfax	Rusya ve Türkiye Dışışleri Bakanları Dağlık Karabağ, Libya ve Suriye'yi Görüştü	Rusya	Olumlu
316	13.03.2021	El Şark	Erdoğan, Yeni Bir Rekor Kırmak İçin Ekonomi Reformu Paketi Açıkladı	Katar	Olumlu

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
317	13.03.2021	Xinhua	Türkiye Nisanda Afganistan Barış Görüşmelerine Ev Sahipliği Yapacak	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
318	18.03.2021	Wangyi	Türkiye İle Bosna Hersek, Üç Anlaşma İmzaladı	Çin Halk Cumhuriyeti	Olumlu
319	11.04.2021	TASS	Türkiye, Ay Misyonu İçin Roket Motorunu Başarılı Bir Şekilde Test Etti	Rusya	Olumlu
320	13.04.2021	IRIB-İnternet	Türkiye Cumhurbaşkanı İle Libya Başbakanı'nın Ortak Basın Toplantısı	İran	Olumlu
321	21.04.2021	Bakü Haber	Fahrettin Altun: "Sözde Ermeni Soykırımı İddiası, Sadece Siyasi Hesaplardan Beslenen Bir İftiradır"	Azerbaycan	Olumsuz
322	21.04.2021	Fars Haber Ajansı	Türkiye ve Türkmenistan Arasında Eğitim İş Birliği	İran	Olumlu
323	30.04.2021	Aljazeera Balkans	Erdoğan: "Türkiye Yeni Nesil Patlayıcı Üretiminde Süper Lige Çıktı"	Bosna Hersek	Olumlu
324	05.04.2021	Mehr Haber Ajansı	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ürdün Kralı İle Görüştü	İran	Olumlu
325	06.04.2021	Mehr Haber Ajansı	Türkiye Cumhurbaşkanı ve Katar Emiri İstişarede Bulundu	İran	Olumlu
326	01.04.2021	TASS	Azerbaycan İle Türkiye Arasında Kimlikle Seyahat Uygulaması Başlatıldı	Rusya Federasyonu	Olumlu
327	27.05.2021	Bernama	Türkiye, Hindistan'a Covid-19 Yardımı Gönderiyor	Malezya	Olumlu
328	26.05.2021	Faktor	Erdoğan: "2023 İçin Türk İnsansız Savaş Uçağının Uçuşunu Planlıyoruz"	Bosna Hersek	Olumlu
329	25.05.2021	ISNA	Erdoğan: "İslamofobi Hastalığına Karşı Dünyanın Dört Bir Yanını Seferber Etmeliyiz"	İran	Olumlu
330	24.05.2021	Novi Pazar TV	Türkiye, Yüksek Güvenlik Standartlarıyla Yaza Hazır	Sırbistan	Olumlu
331	21.05.2021	Stav	Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun: "Gerçeği İsrail'in Yüzüne Haykırmaya Devam Edeceğiz"	Bosna Hersek	Olumlu
332	06.05.2021	Xinhua	Türkiye Cumhurbaşkanı İle Almanya Şansölyesi İkili İlişkiler İle Bölgesel Meseleleri Görüştü	Çin	Olumlu
333	06.05.2021	CCTV	Türkiye'nin Sondaj Gemisi "Kanuni" İlk Görevi İçin Karadeniz'de	Çin	Olumlu
334	06.05.2021	Xinhua	Erdoğan İle Putin, Sputnik V Aşısının Tedariki Konusunu Görüştü	Çin	Olumlu
335	21.06.2021	ISNA	Çavuşoğlu: "İhtiyaç Olduğu Sürece Afganistan'da Kalacağız"	İran	Olumlu
336	16.06.2021	ISNA	Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Tüm İmkânlarımızla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yanındayız"	İran	Olumlu
337	16.06.2021	CCTV	Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanı Şuşa Beyannamesi'ni İmzaladı: İki Ülke İttifakını Geliştirecek	Çin	Olumlu
338	16.06.2021	Bernama	Ulaştırma ve Altyapı Bakanı: "Kanal İstanbul Projesi Türk Boğazlarını Kullanan Ülkeler İçin Önemli"	Malezya	Olumlu
339	15.06.2021	Mehr Haber Ajansı	Erdoğan Video Mesajında: "Türkiye'nin Sınırları NATO Sınırlarıdır"	İran	Olumlu
340	11.07.2021	ISNA	Akar, Pakistanlı Yetkililerle Güvenlik Alanında İş Birliği Konusunu Görüştü	İran	Olumlu
341	11.07.2021	Klix.ba	Erdoğan: "Acımız Bizim De Acımızdır, Srebrenitsa'daki Soykırımın Unutulmasına İzin Vermeyeceğiz"	Bosna Hersek	Olumlu
342	24.08.2021	ISNA	Çavuşoğlu: "Ukrayna'nın Toprak Bütünlüğünü Destekliyoruz"	İran	Olumlu
343	03.08.2021	ISNA	Tunuslu Mevkidaşıyla Görüşen Erdoğan: "Parlamentonun Devamı Demokrasi İçin Önemli"	İran	Olumlu
344	30.09.2021	Bernama	Cumhurbaşkanı: "Türkiye, Kasım Ayında Glasgow Zirvesi'nde Paris İklim Anlaşması'nı Onaylayacak"	Malezya	Olumlu
345	29.09.2021	Ria Novosti	Erdoğan, Akkuyu Nükleer Santralinin 2022 Yılında Açılacağını Duyurdu	Rusya	Olumlu
346	22.09.2021	ISNA	Erdoğan: "Aşı Milliyetçiliği İnsanlık Adına Yüz Kızartıcıdır"	İran	Olumsuz
347	21.09.2021	ISNA	Erdoğan, "İslamofobi ve Yabancı Düşmanlığı Politikayı Esir Almıştır"	İran	Olumsuz

Tablo 1 - Devamı

No	Haber Tarihi	Haber Kaynağı	Haber Başlığı	Ülke	Olumlu Nötr Olumsuz
348	20.09.2021	NEX24	Erdoğan New York'ta Yapımı Tamamlanan Türkiye'nin Açılışını Gerçekleştirdi	Almanya	Olumlu
349	20.09.2021	Nawa-i-Waqt	Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye'nin İlk Nükleer Santrali 2023 Yılında Hizmete Girecek	Pakistan	Olumlu
350	17.09.2021	APA	Türk Kızılay, Karabağ'eki Çocuklara Kırtasiye ve Giysi Yardımı Yaptı	Azerbaycan	Olumlu
351	14.09.2021	Faktor	Erdoğan: "Büyük ve Güçlü Türkiye Silüeti Ufukta Gözük müştür"	Bosna Hersek	Olumlu
352	15.09.2021	Xinhua	Erdoğan: "Türkiye Afganistan'dan Yeni Bir Göç Yükünü Kaldıramaz"	Çin	Olumlu
353	09.09.2021	Mehr Haber Ajansı	Türkiye ve Tacikistan Cumhurbaşkanları Telefonda Afganistan Konusunu Görüştü	İran	Olumlu
354	07.09.2021	ISNA	Erdoğan'ın Daha Adil Bir Dünya Adlı Kitabı Yayınlandı	İran	Olumlu
355	29.10.2021	ISNA	Erdoğan: "Hiçbir Gücün Hiçbir Kirli Senaryonun Bizi Yolumuzdan Alkoymasına İzin Vermeyeceğiz"	İran	Olumsuz
356	20.10.2021	Olaylar	Fahrettin Altun: "Küresel Krizlere Karşı Yeni Bir Yaklaşım İhtiyaç Var"	Azerbaycan	Olumlu
357	18.10.2021	Faktor	Erdoğan: "Türkiye, Angola'ya Savunma Sanayii Konusunda Her Türü Desteği Vermeye Hazır"	Bosna Hersek	Olumlu
358	08.10.2021	Faktor	Erdoğan: "Türkiye, Gelecek Yıl Milli Elektrikli Lokomotifini Üretmeye Başlayacak"	Bosna Hersek	Olumlu
359	09.10.2021	ISNA	Erdoğan: Karabağ'ın Özgürlüğü Kafkasya Bölgesi İçin Yeni Bir Başlangıç	İran	Olumlu
360	01.12.2021	ISNA	Erdoğan: Mısır ve Arabistan İle İlişkilerin Düzelmelerini İstiyorum	İran	Olumsuz
361	29.11.2021	1TV	Modern İpek Yolu'nun Canlandırılmasına Yönelik Çalışmalarımız Devam Ediyor	Gürcistan	Olumlu
362	25.11.2021	IRNA	Türkiye ve Bae Arasında Çeşitli Alanlarda İş Birliği	İran	Olumlu
363	11.12.2021	Ria Novosti	Erdoğan Demokrasi Tehdidinin Ne Olduğunu Açıkladı	Rusya	Olumlu
364	15.12.2021	ISNA	Erdoğan: Bae İle İlişkileri Geliştireceğimizi Umuyorum	İran	Olumlu
365	16.12.2021	TASS	Erdoğan Musk İle Uzaydaki İş Birliği ve Elektrikli Otonom Araçlar Pazarını Görüştü	Rusya	Olumlu
366	20.12.2021	ISNA	Erdoğan: Türkiye-Afrika İlişkileri Görülmemiş Seviyelere Ulaştı	İran	Olumlu
367	26.12.2021	ISNA	Erdoğan: Türkiye Dünyanın En Büyük 10 Ekonomisi Arasına Girmek Üzere	İran	Olumlu

Tablo 1'de T.C. İletişim Başkanlığı arşivinden temin edilen, dünya genelinde toplam 87 farklı yayın organında yer alan 2018-2021 yılları arası Türkiye'ye ilişkin haberler yer almaktadır. Bu yıllar arasında Türkiye'ye yönelik toplam 367 haber bulgulanmıştır. Söz konusu 367 haberin yıllara göre dağılımına bakıldığında ise;

- 2018 yılında 12 haber,
- 2019 yılında 220 haber,
- 2020 yılında 69 haber,
- 2021 yılında 66 haber saptanmıştır.

Yıllara göre haber dağılımı incelendiğinde en çok haberin 2019 yılında olduğu görülmektedir. Bu durumu Türkiye'nin dış politikasında önemli gelişmeler yaşanması ile ilgili olduğu şeklinde okumak mümkündür. Türk dış politikasında bu yıllarda genel olarak dünya siyasetinde ilgi çekici olmaktadır (Oğuzlu, 2020). Özellikle ABD ve Avrupa'ya yönelik pro-aktif tavırlar uluslararası medya kuruluşları tarafından da takip edilmiştir. Yine bir diğer ilgi çekici konu ise Türkiye'nin savunma amaçlı saldırı politikaları olmuştur. Bunların yanında Türkiye'de öldürölen Cemal Kaşıkçı olayı, Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan S-400 hava savunma sistemlerini alması, Suriye'deki olayları ve DEAŞ terör örgütünün Türk Dış Politikası ile doğrudan bağlantılı olması 2019 yılında Türkiye ile ilgili haberlerinin fazla olmasına sebebiyet vermiştir.

Uluslararası haber ajanslarında, haber sitelerinde ve gazetelerinde Türkiye'ye ilişkin yer alan toplam 367 haberin içeriklerine bakıldığında da 301 haberin olumlu, 60 haberin olumsuz, 5 haberin ise nötr olduğu görülmektedir. Haberlerin genel toplamına göre az da olsa söz konusu olan olumsuz haberlerin genel olarak içeriklerine bakıldığında ise terör ve terör örgütlerine yönelik yapılan eleştirileri kapsadıkları anlaşılmaktadır.

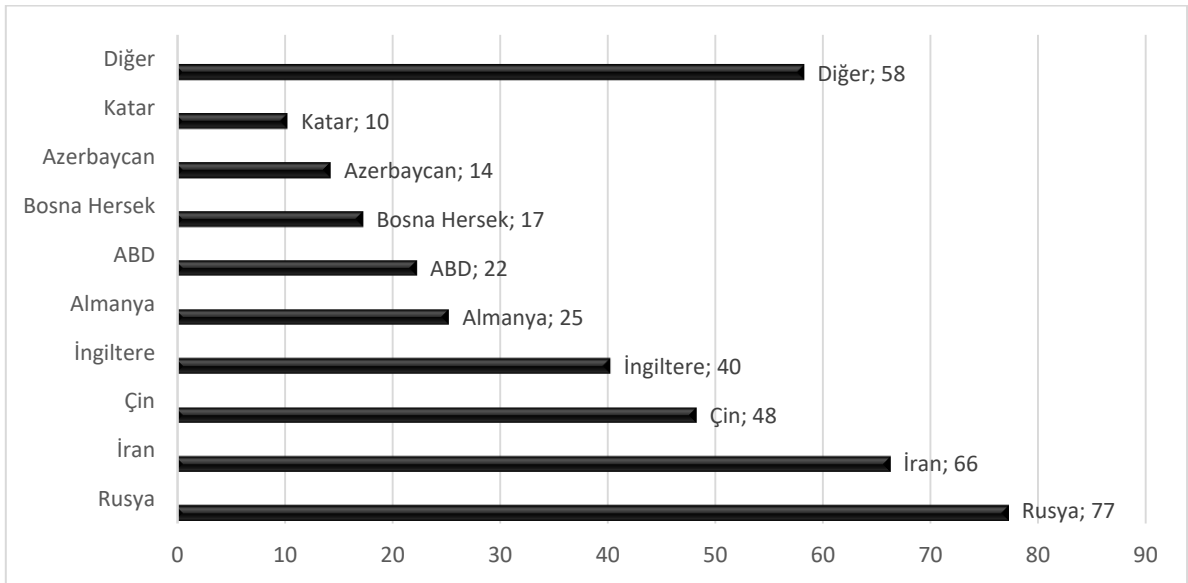
Dünya medyasının haber ajanslarında, haber sitelerinde ve gazetelerinde Türkiye'ye ilişkin yer alan toplam 367 haberden 301'inin, bir başka ifadeyle % 82'sinin olumlu olması, Dünya basınında Türkiye adına genel olarak olumlu izlenimler aktarıldığı şeklinde bir değerlendirmeye götürmektedir. Dolayısıyla incelemeye alınan haber başlıkları üzerinden Türkiye'nin dünya basınındaki imajının olumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. Türkiye'ye İlişkin Çıkan Haberlerin Dünya Basın Organlarındaki Dağılımı

No	Yayın Organı	Sayı
1	Xinhua	39
2	Reuters	34
3	ISNA	29
4	Rusya'nın Sesi Radyosu	27
5	Ria Novosti	25
6	TASS	20
7	DPA	14
8	IRNA	14
9	Faktor	11
10	Fars Haber Ajansı	10
11	AP	8
12	Mehr Haber Ajansı	6
13	Radio Pakistan	6
14	Agenzia NOVA	5
15	IRIB-İnternet	5
16	NEX24	5
17	1TV	4
18	AFP	4
19	Bernama	4
20	El Şark	4
21	Bloomberg	3
22	CCTV	3
23	El Cezire TV	3
24	Sputnik Almanya	3
25	The Washington Times	3
26	Tonghuashun Cai Jing	3
27	Wangyi	3
28	Yomiuri Shimbun	3
29	Zhongguo Jingji Wang	3
30	APA	2
31	El Arabi El Cedid	2
32	İng.gr	2
33	Jomhor News	2
34	Klix.ba	2
35	Kyodo Haber Ajansı	2
36	Nawa-i-Waqt	2
37	Novi Pazar TV	2
38	Trend	2
39	Aljazeera Balkans	1
40	ANSA	1
41	Avropa.info	1
42	Azadi Radyo	1
43	AzerTac	1
44	Aznews.az	1
45	B 92	1
46	Bakü Haber	1
47	BASNews	1
48	China Radio International	1
49	Chunichi Shimbun	1
50	Daily Mail	1
51	Danas	1

Tablo 2 - Devamı

No	Yayın Organı	Sayı
52	Die Welt-Internet	1
53	Dnevni Avaz	1
54	El Cezire	1
55	El Cezire İng	1
56	El Raya	1
57	Europa Press	1
58	Federalnoe Agentstvo Novostey	1
59	Financial Times	1
60	Frankfurter Allgemeine Zeitung	1
61	Handelsblatt	1
62	Huanqiu Shibao	1
63	Interfax	1
64	İzvestia	1
65	Jiji Haber Ajansı	1
66	Kafkasinfo	1
67	Kommersant	1
68	La Vanguardia	1
69	Manera	1
70	Middle East Monitor	1
71	Moj Haber Ajansı	1
72	Navjivan	1
73	Nazarnews.kg	1
74	NHK TV	1
75	Nihon Keizai Shimbun	1
76	Olaylar	1
77	Oslobodjenje	1
78	PBS	1
79	Publika	1
80	Qalampir	1
81	Report	1
82	Siasat Daily	1
83	Sputniknews	1
84	Stav	1
85	The Times	1
86	The Washington Post	1
Toplam: 367		

Grafik 1. Türkiye'ye İlişkin Çıkan Haberlerin Ülkelere Göre Dağılımı

Tablo 2'de tarih olarak 2018-2021 yıllarını kapsayan, dört (4) yıllık sürede Türkiye'ye ilişkin, Dünya haber ajanslarında, haber sitelerinde ve gazetelerde toplam 367 haberin yayın organlarına göre dağılımı yer almaktadır.

Türkiye'ye ilişkin çıkan söz konusu 367 haberin dağılımında, Türkiye'ye ilişkin en çok yayın yapan yayın organı Çin'den "Xinhua", ikinci olarak İngiltere merkezli "Reuters", üçüncü olarak İran merkezli "ISNA" dördüncü olarak Rusya merkezli "Rusya'nın Sesi Radyosu" haber sitesi ve beşinci olarak ise yine Rusya merkezli "Ria Novosti" haber ajansı görülmektedir. Tablo 2 ve Grafik 1'de görüldüğü üzere Türkiye'ye ilişkin haberlerin yüzde 85'e yakınının ilk dokuz (9) ülkenin medya organı tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yapılan inceleme sonucunda Dünya basınında Türkiye ile ilgili yer alan haberlerde yoğun olarak bazı temalar çerçevesinde verildiği görülmüştür. Bu temalar, Türkiye'nin dış politikası ve stratejik konumuna göre değişiklik göstermekle beraber 19 farklı başlıkta ele alınmıştır. Başlıklar kategorilendirildiğinde ise en çok dikkat çeken temalar sonucunda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 3. Türkiye'ye İlişkin Haberlerde Ele Alınan Konuların Dağılımı

Konu/No	Ele Alınan Konu	Haber Sayısı	Yüzde
1	Askeri Konulara ilişkin	88	% 29
2	Siyasi Konulara İlişkin	43	%14
3	Ekonomik Konulara İlişkin	40	%13
4	Terör Konularına İlişkin	35	%11
5	İkili İşbirliği Konularında	31	%10
6	Sağlık Konularında	26	%8
7	Teknolojik Konulara İlişkin	18	%6
8	Göç Konularına İlişkin	11	%3
9	Enerji Konularına İlişkin	8	%3
10	Dini Konulara İlişkin	8	%3

Türkiye'ye ilişkin uluslararası basında yer alan haberler tematik olarak ele alındığında Tablo 3'te ki sıralama ortaya çıkmaktadır. En fazla ele alınan konu % 29 oranla askeri içerikli haberler olarak dikkat çekmektedir. İkinci sırada % 14 oranla siyasi, üçüncü sırada ise % 13 oranla ekonomik konulu haberler öne çıkmıştır. İlk dört sırada yer alan askeri, siyasi, ekonomik ve terör konulu haberlere kısa örnekler verilecek olursa;

Askerî

Son otuz yılda Türk dış politikasında dikkat çeken adımlardan biri dış politikanın askerî bir şekil kazanmasıdır. Askerî alandaki yatırımlar, ulus ötesi askerî münasebetlerin artması, çok uluslu askerî operasyonlara katılım ve sınır ötesi askerî harekâtlar, konuyla ilgili yeterince veri sağlamaktadır. Gerek uluslararası ortamın yapısı ve uluslararası sistemin yaşadığı değişim sürecinin oluşturduğu dış dinamikler, gerekse de hem bu değişim sürecinden etkilenen hem de bağımsız olarak gelişen iç dinamikler, bu gelişmede etkili olmuşlardır. Ordu'nun gelecekte Türk dış politikasında 'karar alıcı' kurumlardan biri olma konumunu sürdürmesi ve dış politikanın uygulanmasında askerî hareketlerin önemi giderek etkili olmaktadır (Erdinçler, 2021, s. 48).

Söz konusu çalışmada ele alınan 367 haberin 88'i direkt olarak askeri konularda meydana gelmiştir. Stratejik konumu (kritik kara, hava ve deniz yolları üzerinde yer alan bu konumu ve üç tarafının denizlerle kaplı olması), komşularla yaşanan siyasi sorunlar, Türkiye'nin uluslararası siyasette söz sahibi olma arzusu, PKK, DAES/DEAS ve FETÖ gibi terör örgütlerinin etkisi bu haberleri doğrudan etkilemiştir.

(8 Ekim 2019, Ria Novosti Haber Ajansı, Rusya)

... Cumhurbaşkanı Twitter hesabından şunları paylaştı: "Türk Silahlı Kuvvetlerimiz Suriye Milli Ordusu'yla birlikte Suriye'nin kuzeyinde PKK ve DEAS terör örgütüne karşı #BarışPınarıHarekatı'nı başlatmıştır. Amacımız güney sınırimızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir."... Haber örneğinde de görüldüğü üzere askeri konular hem Türkiye hem de diğer ülke basın organlarında yerini almıştır.

Siyasi

Bulunduğu jeostratejik konum Türkiye'ye uluslararası ilişkiler ve politika alanında önemli bir siyasi güç kazandırmaktadır. Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz, Orta Doğu, Akdeniz ve Orta Asya ile Avrupa'nın doğal kesişim noktasında bir istikrar unsuru olması itibarıyla öncelikle bölgesel olarak,

sonrasında ise uluslararası alanda istikrarın sağlanmasında kilit bir konumda bulunmaktadır(Uslu, 2006, s. 23). Tablo 3'te de yer aldığı gibi Dünya basınında Türkiye'ye yönelik yapılan haberler, askeri alandan sonra 43 haberle ikinci sırada yer almıştır. Özellikle son yıllarda Türkiye'nin uluslararası siyasi hareketlerin içerisinde yer almak ve söz sahibi olmak istemesi siyasi temalı haberlerin öncelikli olmasına neden olmuştur.

(14 Şubat 2019, Reuters, İngiltere)

... "Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, perşembe günü İranlı ve Rus mevkidaşlarıyla gerçekleştirdiği Suriye zirvesinin ardından yaptığı açıklamada Suriye'deki ihtilafa siyasi bir çözüm bulma umudunun hiç bu kadar güçlü olmadığını söyledi. Rusya'nın sahil kenti Soçi'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'yle birlikte açıklama yapan Erdoğan, ABD'nin Suriye'den nisan veya mayıs ayında çekileceğine dair söylentiler olduğunu ancak çekilmenin ne zaman gerçekleşeceğinin hala belirsizliğini koruduğunu kaydetti."... Reuters'ta öne çıkarılan siyasi konulu bu haber, siyasi bir olay üzerine sunulmaktadır.

Ekonomi

Türkiye'nin yer aldığı "Bereketli Hilal" bölgesi yüzyıllar boyunca büyük devletler üzerinde ekonomik açıdan önemli bir etkiye sahip olmuştur (Bulut, 2013, s. 54). Kısa vadede 2023, uzun vadede 2030 ve 2050 hedefleri belirlenmiş ve bu yönde Türkiye'nin ulusal, bölgesel ve küresel çabaları devam etmektedir. Yapılan çalışmalar ise uluslararası basında da oldukça etkin bir şekilde yer almış, doğrudan yapılan en az 40 haber ise bunu destekler nitelik taşımıştır.

(El Şark, 13 Mart 2021, Katar)

..."Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, cuma günü hükümetinin ülkeyi ekonomik olarak on büyük ülke arasına yükseltmeye kararlı olduğunu vurgulayarak yeni ekonomi reformu paketini açıkladı. Erdoğan bu açıklamayı, İstanbul'da ekonomi reformu paketinin tanıtım toplantısında yaptı. Erdoğan, "Yeni rekorlar kıracak bir milli ekonomiyi hedefliyoruz." diyerek bu hedefe ulaşacağından ve Türkiye'yi dünyanın en büyük on ekonomisinden biri yapacağından emin olduğunu vurguladı."... Katar'da yayın yapan El Şark gazetesinin gündemine aldığı Türkiye ekonomisi konulu haber örneğinde de görüldüğü üzere Türkiye'yi konu alan ülkeler oldukça geniş bir coğrafya oluşturmaktadır.

Terör

Türkiye, özellikle son yıllarda birçok terör grupları ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle Irak ve Suriye'deki savaşlardan sonra Orta Doğu coğrafyası çok karışık bir hal almıştır. Üç kıtanın bağlantı noktasında yer alan Türkiye ise bu karmaşadan oldukça olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Bu nedenle terör konusu gerek diğer devletlerin gerekse Türkiye'nin gündeminde ön sıralarda yer almaktadır. Yapılan araştırmada da görüldüğü gibi askeri konulu haberlere ek olarak terör konusu da ilk dört konu arasında yer almaktadır.

(Radio Pakistan, 16 Ekim 2019, Pakistan)

..." Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde devam etmekte olan terörle mücadele operasyonunda bugüne kadar 1.000 kilometrekarelik alanı terörden temizledi.

Bakü'de 7. Türk Konseyi Zirvesi'nde konuşan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin üç milyon Suriyeli sığınmacının evlerine kendi tercihleriyle dönmesini sağlamak için bölgeyi teröristlerden tamamen temizlemeyi hedeflediğini söyledi..." Radio Pakistan'ın haberinde görüldüğü üzere Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan terör konusunda yaşanan gelişmeler diğer ülkelerde de dikkatle takip edilmektedir.

2018 ve 2021 yıllarını kapsayan haberler incelendiğinde en fazla ele alınan sözcükler Tablo 4'te gösterilmiştir;

Tablo 4. En Fazla Konu Olan 10 Kelime Sıralaması

No	En çok geçen kelime	Tekrar Sayısı
1	Terör	176
2	Anlaşma	133
3	Güç, güc	101
4	İstikrar	80
5	NATO	70
6	Salgın	65
7	Mülteci	62
8	Güvenlik	59
9	İslam, islamofobi	58
10	Operasyon	54

Tablo 4'te tarih olarak 2018-2021 yıllarını kapsayan, dört (4) yıllık sürede Türkiye'ye ilişkin, Dünya haber ajanslarında, haber sitelerinde ve gazetelerde toplam 367 haber içerisinde en fazla kullanılan ilk on (10) sözcük yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere en fazla konu olan sözcük 176 kez yinelenen terör sözcüğüdür. Terör sözcüğünü ise 133 kez yinelenen anlaşma sözcüğü takip etmektedir. Üçüncü sırada da güç/güc sözcüğü 101 kez tekrarlanarak üst sıralarda yer almaktadır.

Tabloda da görüldüğü üzere Türkiye ile ilgili yapılan haberlerin çoğunluğu terör ve askeri temalı olmaktadır. Diğer konular ise alt başlık olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç

Ülkelerin kendilerini nasıl gördükleri ve değerlendirdikleri değil, diğer ülkeler tarafından nasıl görüldükleri ve değerlendirildikleri ülke imajında belirleyicidir. Halk ülkeler hakkındaki enformasyonu büyük oranda kitle iletişim araçları yoluyla elde etmekte ve oluşturulan algıya koşut değerlendirmektedir. Bu bağlamda ülke imajlarının zihinlerde ve kamuoyunda olumlu ya da olumsuz oluşmasında kitle iletişim araçları önemli bir etken olarak karşımıza çıkmakta ve ülke hakkında medyada çıkan bilgiler ülke imajı açısından çok önemli hale gelmektedir. Devletler bu gerçeği göz önünde bulundurarak, kitle iletişim araçlarında kendileri hakkında çıkan haberleri günlük olarak takip etmeli ve değerlendirmelidir. Bu yolla devletler kitle iletişim araçlarında nasıl temsil edildiklerini ve dolayısıyla toplumsal algıda nasıl bir imaj inşa edildiğini görebilmekte ve ülke dışı iletişim süreçlerini yeniden yönlendirebilme imkânı elde edebilmektedirler.

Söz konusu bu durumlar her devlette olduğu gibi Türkiye için de geçerlidir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin dünya haber ajanslarında ve internet gazetelerinde nasıl temsil edildiğini tespit edebilmek için T.C. İletişim Başkanlığı tarafından 2018-2021 yılları arasında arşivlenen haberler temin edilerek analizleri yapılmıştır.

Türkiye'ye ilişkin 2018-2021 yılları arasında dünya mediasında toplam 367 haber yapılmıştır. Söz konusu haberlerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

- 2018 yılında 12 haber,
- 2019 yılında 220 haber,
- 2020 yılında 69 haber,
- 2021 yılında 66 haber kaydedilmiştir.

Dört (4) yıllık sürede Türkiye'ye ilişkin, dünya haber ajanslarında, haber sitelerinde ve gazetelerinde elde edilen toplam 367 haberin yayın organlarına göre dağılımlarına ilişkin saptama ise şu şekildedir;

İlk olarak Çin'den "Xinhua", ikinci olarak İngiltere merkezli "Reuters", üçüncü olarak İran merkezli "ISNA" dördüncü olarak Rusya merkezli "Rusya'nın Sesi Radyosu" haber sitesi ve beşinci olarak ise yine Rusya merkezli "Ria Novosti" haber ajansı görülmektedir.

Yıllara göre haber dağılımı incelendiğinde en çok haberin 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. Bu durumu Türkiye'nin dış politikasında önemli gelişmeler yaşanması ile ilgili olduğu şeklinde okumak mümkündür. 2018-2021 yılları arası dünya mediasının haber ajanslarında, haber sitelerinde ve gazetelerinde Türkiye'ye ilişkin çıkan toplam 367 haberin içeriklerine bakıldığında:

- 301 haberin olumlu,
- 60 haberin olumsuz,
- 6 haberin nötr olduğu görülmektedir.

Dünya medyasının haber ajanslarında, haber sitelerinde ve gazetelerinde Türkiye'ye ilişkin yer alan toplam 367 haberden 301'inin, bir başka ifadeyle % 82'sinin olumlu olması, dünya basın mecralarında Türkiye adına genel olarak olumlu izlenimler aktarıldığı şeklinde bir değerlendirmeye götürmektedir. Dolayısıyla incelemeye alınan haber başlıkları üzerinden Türkiye'nin Dünya basınındaki imajının olumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'ye ilişkin haberlerde ele alınan konuların dağılımına bakıldığında; en fazla ele alınan konu % 29 oranla askeri içerikli haberler olarak dikkat çekmektedir. Stratejik konumu (kritik kara, hava ve deniz yolları üzerinde yer alan bu konumu ve üç tarafının denizlerle kaplı olması), komşularla yaşanan siyasi sorunlar, Türkiye'nin uluslararası siyasette söz sahibi olma arzusu, PKK, DAES/DEAŞ ve FETÖ gibi terör örgütlerinin etkisi bu haberleri doğrudan etkilemiştir. İkinci sırada % 14 oranla siyasi temalı haberler yer almıştır. Tablo 3'te de yer aldığı gibi Dünya basınında Türkiye'ye yönelik yapılan haberler askeri alandan sonra 43 haberle yer almıştır. Özellikle son yıllarda Türkiye'nin uluslararası siyasi hareketlerin içerisinde yer almak ve söz sahibi olmak istemesi siyasi temalı haberlerin öncelikli olmasına neden olmuştur. Üçüncü sırada ise % 13 oranla askeri konulu haberler öne çıkmıştır. Türkiye'nin yer aldığı "Bereketli Hilal" bölgesi yüzyıllar boyunca büyük devletler üzerinde ekonomik açıdan önemli bir etkiye sahip olmuştur (Bulut, 2013, s. 54). Kısa vadede 2023, uzun vadede 2030 ve 2050 hedefleri belirlenmiş ve bu yönde Türkiye'nin ulusal, bölgesel ve küresel çabaları devam etmektedir. Yapılan çalışmalar ise uluslararası basında da oldukça etkin bir şekilde yer almış, doğrudan yapılan en az 40 haber ise bunu destekler nitelik taşımıştır. Bunları takip eden bir diğer konu ise terör olarak bulgulanmıştır.

Çalışmada Türkiye ile ilgili yapılan haberlere ülke bazlı bakılmış ve 77 haberle Türkiye'yi en fazla konu alan ülke Rusya Federasyonu olmuştur. Türkiye ile tarihsel bir geçmişi olan Rusya Federasyonu Türkiye hakkında oldukça fazla haber yapmıştır. Bunun sebebi ise tarihsel geçmişin yanı sıra özellikle Putin dönemi Rusya'nın artık Amerika'ya karşı tekrar bir süper güç olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Amerika'nın Orta Doğu'daki planları içerisinde Rusya'da her zaman yer almıştır. Kimi zaman yanında kimi zaman karşısında yer alsa da bu coğrafyaya her zaman bir ilgi duymuştur. Orta Doğu coğrafyasına olan ilgilinin en önemli ayaklarından biri ise Türkiye'dir. Olumlu veya olumsuz birçok durumda Türkiye ile ilgili haberler Rus haber ajanslarında yerini almıştır. En fazla dikkat çeken haberler ise 2015 Rus Su-24 uçağının düşürülmesi, S-400 füze savunma sistemi ve stratejik işbirliği konuları olmuştur. İkinci sırada ise 66 haber ile İran olmuştur. İran ile yüzyıllardır devam eden sınır komşuluğu iki ülkenin birbirlerini dikkate almalarını gerektiren en önemli unsurdur. Komşu olmanın yanı sıra her iki ülke Orta Doğu'da lider güç/ülke olmayı arzu etmektedir. Bunun yanı sıra ticari ve ekonomik ilişkiler, PKK terör örgütü, turizm gibi konular haberlerde oldukça fazla yer almıştır. Üçüncü sıradaki ülke ise 48 haber ile Çin olmuştur. 1971 yılında Çin Halk Cumhuriyeti ile başlayan diplomatik ilişkiler 2010 yılında yerini stratejik işbirliğine bırakmıştır. Özellikle "Bir Kuşak, Bir Yol" projesi ile Çin'in Türkiye'ye ilgisi oldukça artmıştır. Buda Çin'de Türkiye ile ilgili yapılan haberlerin artmasına neden olmuştur. Ülke sıralamaları dikkate alındığında yukarıda sözü edilen ülkeleri İngiltere, Almanya ve ABD takip etmektedir.

Tablo 4'te de görüldüğü üzere Türkiye'ye ilişkin, Dünya haber ajanslarında, haber sitelerinde ve gazetelerde toplam 367 haber içerisinde en fazla kullanılan ilk on (10) sözcük yer almaktadır. Çalışma sonucunda en fazla konu olan sözcük 176 kez yinelenen terör sözcüğüdür. Terör sözcüğünü ise 133 kez yinelenen anlaşma sözcüğü takip etmektedir. Üçüncü sırada da güç/güc sözcüğü 101 kez tekrarlanarak üst sıralarda yer almaktadır.

Türkiye, özellikle son yıllarda birçok terör grupları ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle Irak ve Suriye'deki savaşlardan sonra Orta Doğu coğrafyası çok karışık bir hal almıştır. Üç kıtanın bağlantı noktasında yer alan Türkiye ise bu karmaşadan oldukça olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Bu nedenle terör konusu gerek diğer devletlerin gerekse Türkiye'nin gündeminde ön sıralarda yer almaktadır.

Etik Beyan

"Uluslararası Basında Türkiye'ye İlişkin Haberlerin Yansıması" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada doküman incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

Aktaş, A. (2021). *Halkla ilişkiler bağlamında insani diplomasi aracı olarak TİKA'nın Kırgızistan'daki çalışmaları* (Doktora Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.

- Anholt, S. (2007). *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions* (First Edition). New York: Palgrave Macmillan.
- Aydoğan, F. (2004). *Medya ve popüler kültür*. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Ayhan, D. ve Kartepe, O. M. (1999). Kurumsal imaj ile ürün imajının kurumsal kimlik üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir literatür incelemesi. 4. *Ulusal Pazarlama Kongresi*, Antakya.
- Bakan, Ö. (2004). *Kurumsal imaj oluşumunu etkileyen faktörler: iletişim fakültelerinin rolünü belirlemeye yönelik ampirik bir çalışma* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Balta, E. E. (2011). *Waldmann modeli ile yapılan metin öğretiminin 8. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Barrett, P. ve Braham, B. (1995). *Media, knowledge and power*. London: Routledge.
- Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Becerikli, Y. S. (2005). *Uluslararası halkla ilişkiler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bilgehan, G. (2005). Türkiye'nin uluslararası imajından yükselen değerler ve eğilimler. *Selçuk İletişim*, 4(1), 126-140
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerinde içerik analizi, teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bulut, M. (2013). Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri ve geleceği. *Adam Akademi*, 3(2), 53-62.
- Erdoğan, E. R. (2021). Türkiye'nin askeri alanda devrim (tma) hipotezine katkısı: sürü siha taaruzları üzerine bir analiz, *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 47-56.
- George, M. A. ve Sokuvtz, S. (2003). Teaching culture: the challenges and opportunities of international public relations. *Business Communication Quarterly*, 66(2), 97-111, DOI: 10.1177/108056990306600212.
- Oğuzlu, T. (2020). Yeni dünya düzeni ve Türkiye: nasıl bir dış politika? Erişim Adresi: <https://bit.ly/3NLzVkJ>.
- Peltekoglu, F. B. (1998). *Halkla ilişkiler nedir?* İstanbul: Beta Yayınları.
- Uslu, N. (2015). *Türk dış politikası yol ayrımında: Soğuk savaş sonrasında yeni sorunlar, yeni imkanlar ve yeni arayışlar*. Ankara: Anka Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Many countries have kept in touch with each other from the past to the present. These relations were established sometimes positively, sometimes negatively, but, in spite of everything, they always developed with the dynamism of the communicative process. The relations of states with each other lasted a very long time, and what happened in these relations led to breaks in historical stages.

Today, states are forced to communicate with each other for various reasons. Technological advances, neoliberal politics, and the dynamics of globalization have also changed the communicative definitions of countries. Today, in the international arena, cooperation between countries, agreements and the necessary monitoring processes in all matters are needed. Digitalization and social networks have brought communication between countries to a completely different dimension. Countries should develop their own programs and manage them on the basis of international communication. International companies and organizations operating in different countries provide countries with a high level of contact with each other in terms of social and cultural as well as economic aspects.

The world is in the age of communication, and after the transition to writing, it is going through a period of establishing the fastest and most stable communication, forms of expression, building discourses and developing definitions based on them. Therefore, countries need to express themselves, manage their national/international environment, create programs, images and perceptions more than ever. To achieve these goals, countries need the media.

There is a wealth of research on the impact of the media on viewers, listeners and readers. This situation shows how effectively the media influence people's attitudes, behavior and thoughts. Mass media determine social discourse and communication processes.

Undoubtedly, mass media have a great influence on the knowledge, opinions, attitudes, emotions and behaviors of individuals. Not only individuals, but also social groups, organizations, social institutions, in short, the whole society and culture are within the power limits of the media. Klapper collects the effects of the media on changing society in 3 main categories:

1. Modifying and transforming,
2. Making minor changes
3. Empowerment.

As McQuail stated, according to some thinkers, mass media in general and television in particular are like the cultural branches of the established industrial order.

Determine how news about Türkiye published in the foreign press on the official website of the Communications Directorate of the Republic of Türkiye is presented and what image is created in this context, as well as analyze media relations, identifying areas in which Türkiye is successful / unsuccessful in terms of representation with specific data put forward, and the data to determine how Türkiye is covered in the media was obtained through content/press analysis. This study analyzed a total of 367 news stories about Türkiye in the global media from 2018 to 2021.

The influence of the media on the formation of public opinion can be clearly seen by studying the relevant literature. There is a wealth of research on the impact of the media on viewers, listeners and readers. This situation shows how effectively the media influence people's attitudes, behavior and thoughts. The media are redefining social discourse and communication processes. Media discourse is the main source of knowledge, views and ideologies of society.

From this point of view, it was studied that news about the Republic of Türkiye is brought to the attention of the public by international media organizations from the official website of the Communications Authority of the Republic of Türkiye, as well as in which areas and with which subjects this news is mainly reported. The data related to the study consists of news published on the official website of the Communications Authority of the Republic of Türkiye. The number of news archived on the official website of the Communications Directorate was 367. The study discusses news published from 2018 to the end of 2021.

When evaluating a total of 367 news about Türkiye, a content analysis methodology was used, in particular, positive (for) / negative (against). In other words, the positive/negative distinction was made according to the reasons why Türkiye is on the agenda in the media and the content of the news in this context.

Table 2 shows the distribution of a total of 367 news stories across the world's news outlets, news websites and newspapers over four (4) years spanning 2018-2021, according to media bodies.

Of the above 367 news, the most broadcast media related to Türkiye, in the first place is Xinhua from China, in second place is the British Reuters, in the third place is the Iranian ISNA, in the fourth place is the Russian Radio news site and fifth, the Russian news agency Ria Novosti. As can be seen from Table 2 and Graph 1, almost 85 percent of news about Türkiye is believed to be produced by the media of the top nine (9) countries.

As a result of the study, it was noticed that the news about Türkiye in the world press is intensively given within the framework of certain topics. Although these topics vary depending on Türkiye's foreign policy and strategic position, they are covered by 19 different titles. When headings are categorized, the following table appears as a result of the most prominent topics.

Table 3 shows thematic review of news in the international press about Türkiye. The most discussed topic about military news attracts attention with the figure of 29%. Political news came out with 14% in second place, and economic news with 13% in third place.

The fact that 301, in other words, 82% of the 367 news about Türkiye in news agencies, news websites and newspapers of the world is positive, leads to an assessment that the overall impression of Türkiye in the world media is positive. Thus, it can be said that the image of Türkiye in the world press is positive, based on the studied news headlines.

İrkçı İdeolojinin Söylemsel ve Eylemsel Düzeyde Üretimine Bir Ayna: When They See Us Dizisi Üzerine Bir İnceleme

Şükrü BALCI¹ ve Melek Tuğba KOCAMAN²

Öz

Yeni iletişim teknolojileri ve dijitalleşmeyle birlikte gittikçe yaygınlaşan dijital yayın platformları, günümüzde sinema ve televizyonun işlevlerini paylaşır hale gelmiştir. Bu platformlar, içeriğinde bulunan film, dizi ve belgesellerle ideolojik üretim ve yeniden üretimde önemli bir rol oynamaktadır. Dijital platformlardaki içerikler kimi zaman iktidar ya da toplumdaki egemen söylem ve inanışlara paralel ideolojiler pompalasa da kimi zaman da egemen söyleme alternatif bir söylem oluşturmaktadır. Bu çalışmada, en yaygın dijital platformlardan birisi olan ABD menşeli Netflix’de yayınlanan mini dizi *When They See Us*, eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın amacı, medyada yeniden üretilen ırkçı söyleme karşıt/eleştirel bir söylemin, yine medya aracılığıyla üretildiğini oraya koymaktır. ABD’de 80’li yılların sonunda gerçekleşen bir tecavüz olayındaki ırkçı yaklaşımı ele alan dizi, sistemdeki ırkçılığa bir ayna tutmaktadır. Dizi, ötekileştirmenin devlet kurumları ve medya aracılığıyla nasıl yapıldığını, hangi söylemsel pratiklerle toplumda ırkçılığın yerleştirildiğini izleyiciye sunmaya çalışmaktadır. *When They See Us* yayımlandıktan sonra ABD’de bu olayın sorumluları tarafından gelen istifalar da dizinin önemini göstermektedir. Siyahi bir yapımcı ve yönetmen olan Ava DuVerney tarafından hazırlanan dizi, ırkçı tutum ve politikaların halen devam ettiği günümüzde, eleştirel bir bakış açısıyla sistemdeki önyargılı ve ırkçı adalet sistemine ve medyaya bir ayna tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: İrkçılık, Medya, Netflix, Dizi Film, Eleştirel Söylem Çözümlemesi

A Mirror to the Discursive and Actual Production of Racist Ideology: An Analysis on the Series When They See Us

Abstract

With the new communication technologies, digital broadcasting platforms which have become increasingly widespread, have enabled sharing functions of cinema and television. These platforms have become an important tool in ideological reproduction with the films, series and documentaries broadcasted in their content. Although these tools sometimes pump ideologies parallel to the dominant discourse and beliefs in the power or society, sometimes they create an alternative discourse to the dominant discourse. In this study, the mini-series *When They See Us* broadcasted on Netflix, was analyzed with the method of critical discourse analysis. It has been seen that the series, which deals with a rape incident taken place in the USA at the end of the 80s, reveal the racism in the system and presents to the audience how marginalization is done through state institutions and the media, and with which discursive structures racism is placed in society. After the broadcast of *When They See Us*, the resignations from those responsible for this event in the USA also show the importance of the series. Created by Ava DuVerney, a black producer and director, the series mirrored the prejudiced and racist justice system in the system and media with a critical point of view, in today’s world where racist attitudes and policies still continue.

Key Words: Racism, Media, Netflix, Soap Opera, Critical Discourse Analysis

Atıf İçin / Please Cite As:

Balci, Ş. ve Kocaman, M. T. (2022). İrkçı ideolojinin söylemsel ve eylemsel düzeyde üretimine bir ayna: When They See Us dizisi üzerine bir inceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1528-1541.

Geliş Tarihi / Received Date: 31.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.05.2022

¹ Prof. Dr. - Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, sukubalci@selcuk.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-0477-0622

² Öğr. Gör. - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, melek.kocaman@hbv.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-2030-6950

Giriş

Yeni iletişim teknolojilerinin doğal bir sonucu olan dijitalleşmenin hayatın pek çok alanına ilişmesiyle modern bireyin gündelik hayat rutini ve alışkanlıkları birtakım değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Elbette film ve dizi sektörü de bu gelişmelerden radikal bir Şekilde etkilenmiş ve yeni biçimlere bürünmüştür. Köklü bir dizi değişikliği beraberinde getiren dijitalleşmenin gündelik hayata dhil ettiği yenilikler dşnldğnde, dijital yayıncılık platformları, bunların en önemlileri arasındadır. Dünyada ve Türkiye’de dijital yayıncılık platformları; hem televizyon hem de sinema sektörüne güçlü bir rakip olarak ön plana çıkmaktadır. Dijital yayın platformları, sinemaya gidip film izleme ve filmlerin vizyon tarihine bilet alma zahmetini ortadan kaldırmış, belirli saatlerde televizyondan dizi takip etme alışkanlıkları dijitalleşmeyle birlikte değişmeye başlamıştır. Bu platformlarla izleyici, televizyonda dakikalarca maruz kaldığı uzun reklam filmlerine tahammül etmekten kurtulmuştur. Dolayısıyla izleyici istediği zaman, istediği yerde, istediği içeriğe zahmetsiz, hızlı ve reklamsız bir biçimde ulaştığı dijital platformları benimsemekte hiç zorlanmamıştır. Öte yandan televizyon dizileri ve sinema filmlerinin ideolojik işlevleri de bu platformlar tarafından yerine getirilir hale gelmiştir.

En yaygın dijital yayın platformlarından biri olan Netflix, bugün 200 milyondan fazla abone sayısı ile bu dijital pazarda en büyük pay sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla önemli bir ideoloji üretim ve yeniden üretim mecrası niteliğindedir. Bilindiği gibi filmler genellikle toplumda egemen ideolojinin sürdürülmesinde, ana akım düşüncenin yerleştirilmesinde önemli bir araç olarak faaliyet gösterirken, kimi zaman da egemen ideolojinin alternatifini oluşturmada, kanıksanmış ideolojilere rest çekmede ya da sistemdeki sorunlara karşı duruş sergilemede önemli birer protesto aracı olabilmektedir. Özellikle son yıllarda bu alternatif syem oluşturma abalı yapımların artışında dijital yayın platformlarının etkisi büyüktür. 2019 yılında Netflix orijinal yapımı olarak izleyici ile buluşan *When They See Us* isimli 4 bölümlük mini dizi de ABD menşeli platformda siyahilere karşı yapılan ırkçılığa ayna tutması ve dizinin 1989 yılında ABD’de gerçekleşen gerçek bir olayı ele alması bakımından önemlidir. ABD’deki ırkçılık mekanizmasının tarihi çok eski olmasına karşın günümüzde halen varlığını sürdürdüğü 2020 yılının Mayıs ayında George Floyd olayı³ ile yine gözler önüne serilmiştir. Devletin ideolojik ve baskı aygıtlarının iktidarın ideolojisine hizmet ettiği varsayılan günümüzde, bir baskı aygıtı olan polisliğin böyle bir olayla gündeme gelmesi ırkçılık tartışmalarını tekrar alevlendirmiştir.

When They See Us isimli mini dizi, kültür endüstrisiyle birlikte içi boşaltılmış, sistemin kendini yeniden üretmesinde ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olarak dşnlen sanat ürünlerinin, bir yandan da sisteme bir karşı duruş sergilemek, otoriteye bir ayna tutmak açısından görece alternatif bir syem oluşturduğuna dair bir örnektir. Bu çalışmada otoriteye eleştirel bir bakış açısı sunan bu dizide, sistemin nasıl sorunsallaştırılıp ne tür temsil biçimleriyle sunulduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Dizinin, toplumsal pratiklerde inşa edilen ırkçı söylemin medya aracılığıyla yeniden üretilmesinin karşıt bir rneği olarak, eleştirel bir bakış açısı getirdiğini belirginleştirmek amaçlanmaktadır. Araştırmada filmin okumasını yapmak adına Fairclough’un ve vanDijk’in eleştirel syem özümlemesi yöntemleri tercih edilmiştir. 4 bölümlük dizi izlenmiş ve ne çıkan temalar çerçevesinde analizler sistematize edilmiştir.

Eleştirel syem özümlemesi beden dili, görsel imgeler gibi dili ve göstergesel biçimleri içeren syem ve farklı toplumsal pratiklerin diğer ögeleri arasındaki diyalektik ilişkinin zmlenmesidir. Fairclough’un temel odak noktası, ağdaş toplumsal yaşamdaki radikal değişimler, söylemin değişim süreçlerinde nasıl tanımlandığı, pratiklerin ağ yapısında bulunan göstergesel süreçler ile diğer toplumsal çıktılar arasındaki ilişkilerdeki kaymalardır. Toplumsal pratiklerdeki söylemin rolü olduğu gibi kabul edilmemeli, özümleme aracılığıyla kurulmalıdır. Syem farklı pratikler kümesinde farklı anlamlar taşıyabilmekte ve önem derecesi değişebilmektedir (Fairclough, 2003a, s. 174). Söylemin ve eleştirel syem zmlemesinin bu özelliklerinden dolayı çalışmada verilerin analizinde eleştirel syem özümlemesi kullanılmıştır.

Irkçılık zerine

Irkçılık, sırasıyla önyargı ve ayrımcılık olarak bilinen bilişsel ve etkileşimsel iki ana alt sistemden oluşmaktadır. Bununla birlikte, geleneksel olarak önyargı, genellikle bireysel bağnazlık olarak grlse de baskın grubun yeleri tarafından paylaşılan, etnik diğer gruplar hakkında olumsuz tutumlar sistemi olarak bir sosyal biliş biçimi Şeklinde anlaşılmaktadır (vanDijk, 2016, s. 384). İnsanlar kendilerini zdeleştirdikleri

³George Floyd isimli siyahi bir Amerikan vatandaşı ABD’de 25 Mayıs 2020 tarihinde gözaltına alınırken polis tarafından yerde dakikalarca boynuna bastırılmış ve nefessiz kalarak hayatını kaybetmiştir. Olay sosyal medyada kısa sürede hızla yayılmış, dünyada büyük tepkilere ve gösterilere neden olmuştur.

gruplara karşı olumlu, diğerlerine yönelik ise olumsuz önyargılar besleyebilmektedir. Belirli bir gruba karşı önyargılı olan kişi bu gruba tarafsız değerlendirmede bulunamaz. Önyargı çoğunlukla ayrımcılığın temelidir ancak ayrımcılığın da doğrudan önyargıdan kaynaklandığı söylenemez (Giddens, 2012, s. 538-539).

Ayrımcılık kavramı, temel olarak insanlar arasındaki eşitlik fikri ve ilkesi ile beraber düşünülerek açıklanabilmektedir. Hukuksal ve insani olarak üzerinde bir söz birliğine ulaşıldığı varsayılan bu ilke bütün insanların doğuştan eşit olduğudur. İnsanlar dünyanın her yerinde ten rengi, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, din ve mezhebine bakılmaksızın eşittirler. Ancak eşitlik ilkesi, dışlanma ve ayrımcılığı teorik olarak çözebilmiş gibi görünmesine karşın insanlık tarihi genel olarak incelendiğinde bu varsayımın doğrulanmadığı açıktır (Göregenli, 2012, s. 18). İnsanlığın uzun süreyi kapsayan eşitlik ve özgürlük arayışına rağmen neredeyse bütün toplumlarda gruplardan bazıları diğerlerine oranla daha ayrıcalıklı, avantajlı ve baskındır. Ulus-devletleşme, kentleşme, akılcılığın yükselişi gibi olguları içeren modernleşmenin hedeflerinden biri eşit ve özgür bireylerden oluşan bir toplum yaratmaktır. Ancak hiçbir devlet sosyolojik olarak homojen bir ulusa sahip olamamıştır (Çayır, 2012, s. 8).

Etnik önyargı, ayrımcılığın bilişsel temeli olarak, tüm sosyal tutum ve ideolojilerde olduğu gibi doğuştan değil, sonradan öğrenilmiştir. Baskın iç grup içindeki çeşitli sosyalleşme biçimleriyle, özellikle de kamusal söylem ve bu tür kamusal söylemden etkilenen kişilerarası konuşmalar yoluyla öğrenilmektedir. Etnik azınlıklar veya göçmenler gibi etnik diğerlerine sistematik bir yoğunlaşmanın gösterildiği siyaset metinleri ve konuşmalarının yeniden üretiminde, kitle iletişim araçları (internet dâhil) ve eğitim özellikle etkilidir (vanDijk, 2016, s. 385). Geçmişte açık açık, bugün ise daha kurnazca yapılırsa da medya siyahilerin ve diğer azınlıkların ana düşmanı olmuştur. Beyaz güç yapısının bir temsilcisi olarak, etnik azınlık gruplarının hem işe alma, hem terfi hem de farklı birçok açıdan erişimini sürekli olarak sınırlamıştır. Bugüne kadar etnik meselelerin olumsuz ve basmakalıp tanımı; azınlıklar ve göçmenlerin bir sorun veya tehdit olarak görülmesi, suç, şiddet, çatışma, kabul edilemez kültürel farklılıklar veya diğer biçimlerle bağlantılı olarak tasvir edilmesi şeklinde yapılmıştır (vanDijk, 1991, s. 20-21).

Günümüzde halen ırkçılığın söylemler yoluyla üretilerek dolaşıma sokulması ve yaygınlaştırılması ırkçılığı üreten araçlardan medyayı ön plana çıkarmaktadır. Medya, dilsel ve söylemsel araçlar vasıtasıyla azınlık gruplarına ilişkin tutum ve görüşlerin oluşmasına, ırkçı tutum ve yargıların meşrulaştırılmasına geçmişte olduğu gibi bugün de aracılık etmektedir (Çoban Keneş, 2011, s. 72-75). Medya, olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, abartı ve aşağılama taktikleriyle ötekileştirdiği ve hedef haline getirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici “potansiyel risk ve tehdit saçan öcüler” olarak sunarak, toplumdaki öteki gruplar için beslenen önyargıları pekiştirmekte ve bu grupların kendini savunmasız ve korumasız hissetmesine sebep olmaktadır. Bu durum, bazı kişilere belirli bir gruba ait olmasından dolayı küçük düşürülme, aşağılanma, hedef gösterme gibi sonuçlar doğururken, diğer yandan nefret söylemi üreten gruba da güç ve özen atfetmesi bakımından oldukça zararlıdır (İnceoğlu, 2013, s. 76).

Yeniden Üretim ve Alternatif Söylem Arasında Film ve Diziler

Sinema, insanın kendisinden ayrılıp bir başkası olmasını, olduğu yerde göçebeye dönüşmesini mümkün kılmaktadır. Toplumsal tahayyülü derinleştirmesinin yanında kimi zaman toplumsal gerçekliğin bir adım ötesine geçmeye, henüz atılmamış adımların sonuçlarını hesaplamaya olanak sağlamaktadır. Bir başka deyişle sinema sanal olanın, gelecek bir toplumun göstergesi sayılabilmektedir. Bundan dolayı toplumsal gerçeklik sinemanın sanallığının bir ürünü gibi görünerek sinemanın gerçekliği değil de gerçekliğin sinemayı yansıttığına dair çok da güvenilir olmayan bir izlenim yaratabilir. Sinema çağdaş toplumsal ilişki(sizlik)leri ve bireylerin en mahrem ve en aleni haldeki korku ve arzularını biçimlendirmede önemli bir güce sahiptir. Sinema, toplum hakkında bir fikir sunmanın yanında bir tür toplumsal bilinçdışı işleviyle resmettiği toplumun ayrılmaz bir parçasıdır (Diken ve Lausten, 2010, s. 19-24).

Sinema, bu tür politik mücadelelerin yürütülmesine olanak sağlayan bir kültürel temsil alanı oluşturmaktadır. Filmler, çeşitli temsil biçimlerinin, toplumsal gerçekliğin algılanış biçimini, dahası toplumsal gerçekliğin ne olacağını belirlemek için birbiriyle yarıştığı bir alandır. Filmler, sosyal gerçekliğin inşa edilmesine olanak tanıyan psikolojik duruşları, dünyanın ne olduğu ve ne olması gerektiğine dair ortak düşüncenin ortaya çıkmasına katkı sağlayarak toplumsal kurumların ayakta durması için çalışan bir kültürel temsiller sisteminin parçasıdır. (Ryan ve Kellner, 2010, s. 37-38). Sinema ve özelinde her ticari ve popüler film, bir yandan belli bir sınıfın dünya görüşünü savunur ve aktarır, bir yandan toplumu ve kültürü bir arada tutan kültürel, politik, ekonomik, psikolojik, etnik, milli gibi değerleri oluşturarak toplumsal bir sınıva işlevi görür, bir yandan da bütün bunları somut ve maddi bir pratik olarak yapar. İdeoloji kendi içinde çelişkileri olan ve tutarlı olmayan bir bütündür. Dolayısıyla bir toplumsal yapı içerisinde tek bir ideolojiden

bahsetmek mümkün değildir. Egemen ideolojinin karşısında ya da dışında olan ideolojiler de bulunmaktadır. Bunlar arasında karşılıklı bir çatışma olduğu gibi egemen ideolojinin de kendi içindeki çelişkileri görmezden gelinemez. Sinema da bir taraftan egemen ideolojinin kendini üretmesine çalışırken bir taraftan da egemen ideolojinin dışında ya da karşısında bulunan diğer ideolojik yaklaşımlar için ideal bir araç olmuştur (Yılmaz, 2008, s. 63-66). Öte yandan film ideolojisi, eşitsiz bir düzene tehdit oluşturan ve bu düzen için sorun olma potansiyeli taşıyan yapısal gerilimlere tepki göstererek, bir yandan onları görünmez kılmaya çabalarken aynı anda onları sergilemek zorunluluğu da duymaktadır (Ryan ve Kellner, 2010, s. 39).

Adorno ve Horkheimer'a (2014, s. 162-170)göre günümüzde kültürün her Şeye benzerlik atfetmesi ile film, radyo ve dergiler bir sistem oluşturmakta ve bu dallardan her biri hem kendi içinde hem de birlikte söz birliği içinde bulunmaktadır. Siyasal karşılıklar bile bu ritimle tutarlıdır. Sinema kendini bir sanatmış gibi göstermek zorunda değildir çünkü bilerek üretilen zırvaları meşrulaştırmaya yarayan ideolojiler olarak kullanılmaktadır. Kültür endüstrisi süzgecinden geçirilen dünyada film, gündelik algıyı yeniden oluşturmayı amaçladığı için, sinema izleyicisinin dışarıdaki sokakları izlediği filmin devamı olarak algılaması, yapımın temel ilkesi durumuna gelmiştir. Yapım teknikleri nesnelere kopyalama işini ne kadar kusursuz yapabilirse dışarıdaki dünyanın filmin bir uzantısı olduğu yanılısamasını yaratmak o kadar kolay hale gelmektedir. Film, izleyicinin düşüncelerine ve hayal gücüne denetleme boyutu bırakmamaktadır. Bu sayede izleyici kontrolünü elinde tutmaktadır.

Benjamin, Adorno'nun gerçekliğin dolaysız bir kopyası bağlamında filmi negatif değerlendirmesinden ayrılarak filmin dünyayı deneyimlemesinin bizimkini geliştirdiğini iddia etmektedir. Film, gündelik ortamlardan bir güzelliği çıkarır. Her Şey gözlerimizin nnden akıp geçerken bir bakış alanı, bir büyülenme noktası yaratır. Benjamin bunun özgürleştirici olduğunu ifade etmektedir. Çok sıradan gerçeklikte bile içkin olan sırlara, bize düşünmemiz için sunulan fırsat sayesinde vakıf olmamıza olanak sağlamaktadır (Leslie, 2012, s. 44, 45).

Filmler, geçmişten günümüze farklı mücadele alanlarında bir araç olarak kullanılmıştır. Kellner ve Ryan'a (2010, s. 38) göre, filmler, feminizme tepki olarak kadınlara atfedilen geleneksel rol ve temsilleri destekleyecek Şekilde de kullanılmıştır, bunun yanında, yaygın kapitalist sistemin sorgulanması amaçıyla da karşımıza çıkmıştır. Son yıllarda sinemada ırkçı ve ayrımcı söylemlere, kapitalizme ve hkim olan burjuvaziye karşı duruş sergileyen, zorlayıcı ve politik olarak kışkırtıcı filmlerin sayısı artış gösterse de ne yazık ki dünya çapındaki ticari film sektörü içinde sayısı oldukça azdır. Ancak politik olarak değişken ve marjinal olan küçük burjuva entelektüel sınıfının yeni bir lezzet arama işlevinden dolayı ticari sinema gibi ürünlerin çoğunluğunun ciddi biçimde sıradan olduğu bir endüstri içinde dahi otoriteye meydan okuduğu dşnlen bir filme eleştirel dikkat gösterilebilir. Bu tarzdaki filmlerin etkisi potansiyel olarak çok önemlidir. Dolayısıyla kapitalist ideolojinin metaya dayalı bağlamından farklı olarak, bizler açısından bu filmlerde ortaya konan, sanatsal olduğu kadar politik de olan karşı ıkışları ortaya çıkarmamızı ve vurgulamamızı sağlayacak farklı bir ideolojik bağlam içinde bu politik olarak meydan okuyan filmleri incelemek büyük önem taşımaktadır (MacBean, 2006, s. 12-13).

Film ve Dizi Sektöründeki Dönüşüm

Sinema, temelde bir kent eğlencesi olarak hayata katılmış ve kısa zamanda da kent yaşamında kendine önemli bir yer edinmiştir. Sinemaya gitmek sosyal yaşamın bir parçası durumuna gelmiştir. Sinemanın gündelik yaşamda algılanışı ve karşılanışı tarihsel olarak devamlı bir değişikliğe uğramıştır. Gündelik hayatta ya da akademik dilde sinema denildiğinde çoğunlukla hem filmi hem sinema salonunu hem de seyirciyi kapsayan anlamları taşıyan bir tanımlama yapılmış olur (Kirel, 2010, s. 14-16).

Sinema, 1890'larda küçük ölçekli endüstrilerin yer aldığı bir dönemde Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Sinemanın büyük çapta endüstrileşmesi ise 1908'de Fransa'da Hollywood stüdyo sisteminin kurulmasıyla Birinci Dünya Savaşı zamanlarında en yüksek noktasına ulaşmıştır. Savaş sırasında, basit rekabetten tekelleşmeye doğru evrilen genel ekonomik durumdan sinema da etkilenmiştir. Tekelci Hollywood sistemi, 1950'lerde televizyonun rekabete katılmasıyla sona ermiştir (Armes, 2011, s. 136). Televizyonun etkisi 1950'lerde ortaya çıktığında son derece yıkıcı olmuştur. Stdyolar televizyon için kolay film yapmak yerine birbiriyle kavga eder hale gelmiştir. Sinemada sermayenin de azalmasıyla televizyon yapımcıları 1960'lı yıllarda bu boşluğu doldurmuştur. 1960'lardan başlayarak 1980'ler boyunca ABD ulusal televizyon kanalları çok başarılı sayılınsalar da bira kez film yapım kolları oluşturmaya çabalamışlardır. 1980'lerden 1990'ların sonlarına kadar televizyon ve sinema arasındaki rekabet devam etmiştir (Monaco, 2002, s. 237-248).

Televizyon yayıncılığında 1980’li yıllarda dijital yayıncılık etkisini göstermeye başlamış ve gelişimi günümüze kadar devam etmiştir. Geleneksel yayıncılık uygulamalarında kullanılan analog yöntemlerden dijital yöntemlere geçişi işaret eden dijital yayıncılık kavramı, ses ve görüntü unsurlarının bilgisayar ve internet teknolojileri aracılığıyla çeşitli iletişim araçlarına aktarılmasına imkân vermektedir. Sesin iletilmesinde, konvansiyonel yöntemlerden fiber optiklere ve uydu yayıncılığına geçiş ile uygulanan dijital yayıncılığın yaygınlaşmasıyla beraber dijital yayıncılık platformları da kurulmaya başlanmıştır (Sarı ve Sancaklı, 2020, s. 248). Dünyada hızlı bir şekilde gelişme gösteren ve kullanıcıların ilgilerini çeken dijital yayın platformlarının Türkiye’deki en bilinenleri ise 2016 yılında Doğan Holding tarafından kurulan Blu Tv, ABD Kaliforniya merkezli platform Netflix ve Doğu Grubu’na ait olan Puhu Tv’dir. Bunların yanında Amazon Prime, Mubi ve Acun Medya tarafından kurulan Exxen de son yıllarda ön plana çıkmaya başlamıştır.

Çalışmada incelenecek dizinin yer aldığı dijital yayın platformu, dünyada yaygın olarak kullanılan platformlardan biri olan Netflix’tir. Netflix 1997 yılında bir DVD kiralama şirketi olarak kurulmuş, 1999 yılında ise abonelik uygulamasına geçmiştir. 2007 yılında online film izleme ve indirme platformu olarak bir revizyondan geçmiştir (Akıncı ve Başer, 2020:476). 2010’da Netflix, Apple iPad, iPhone ve iPod Touch, Nintendo Wii ve internet bağlantılı diğer cihazlarda kullanıma sunulmuştur. 2011 yılında, tüm Latin Amerika’da ve Karayipler’de hizmet sunmaya başlamış, ayrıca uzaktan kumandalara Netflix düğmesi eklenmeye başlanmıştır. 2015 yılında görme engelliler için sesli betimleme özelliği “Daredevil”i hayata geçiren Netflix’in, 2016’da ise tüm dünyada yayın sağlayabildiği söylenebilir. 2017 yılında interaktif hikâye anlatımı ve “introyu atla” düğmesi platforma kazandırılarak izleme deneyimlerini özelleştirmeleri için üyelere daha fazla seçenek sunulmuştur (“Netflix’in hikayesi”, 2021). Netflix, 2020 yılının ilk çeyreğine ilişkin yayınladığı raporla toplam abone sayısının 183 milyona çıktığını duyurmuştur (“Netflix, Covid-19’un etkisiyle”, 2020). Şirket 2021 yılının üçüncü çeyreğinde ise dünya genelindeki toplam abone sayısının 213,6 milyona ulaştığını belirtmiştir (“Netflix’in abone sayısı”, 2021).

Günümüzün en yaygın dijital yayın platformlarından biri olan Netflix’in zaman içerisinde ne kadar büyüdüğü ve yaygınlaştığı oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Dijital yayın platformlarının kolay ulaşılabilir olması, zaman mekân sınırlaması olmaması, sunduğu içerik genişliği sebebiyle sinema ve televizyonun yerine geçip geçemeyeceği ya da bunların sonunu getirip getirmeyeceği yönündeki tartışmalar devam etmektedir. Kimi araştırmacılar zamanla internet teknolojisinin geleneksel rutinleri öldüreceğini savunurken kimileri bunun çok uzun zaman alacağını ya da hepsinin alıcı kitlesinin farklı olduğunu savunmaktadır. Bütün bunların yanında dijital yayıncılığın hızla yükseldiği ve kendine sağlam bir yer oluşturmaya başladığı çok açıktır.

Dizinin Künyesi

Tablo 2. *Dizinin Künyesi*

Yönetmen:	Ava DuVernay
Senaryo:	Ava DuVernay, Julian Breece, Robin Swicord, Attica Locke, Michael Starrbury
Oyuncular:	Jharrel Jarome, Marquis Redrueguez, Ethan Herisse, Caleel Harris, Asente Blackk, Jovan Adepo, Chris Chalk, Justin Cunningham, Freddy Miyares.
Tür:	Suç/Dram
Süre:	4 saat 56 dakika / 4 Bölüm
Yapım Yılı:	2019

Dizinin Konusu

When They See Us isimli 4 bölümden oluşan mini Netflix dizisi ABD’de 1989 yılında yaşanmış, *Central Park Olayı* olarak bilinen, bir tecavüz suçunun siyahi 5 gence atıldığı olayı işlemektedir. Olay, ABD’nin Harlem bölgesinde geçmektedir. Dizide çoğunluğu 18 yaşın altındaki siyahi gençlerin eğlenmek için parka gittikleri bir akşam, Patrisha Meili adındaki kadının darp ve tecavüz edilmesi ile olaylar başlamaktadır. Olayla ilgili hiçbir şey hatırlamayan kadının suçluyu tespit etmesi olanaksızdır. O yıl şehirde tecavüz vakaları aşırı derecede artmıştır ve halk bu konuda endişe içerisindeydi. Savcı ve polisler bu olayı aydınlatarak halkın ateşini az da olsa dindirmeyi istemektedir. Aynı gece Yusef Salaam, Kevin Richardson, Antron McCray, Korey Wise ve Raymond Santana isimli beş siyahi genç gözaltına alınmış ve polis tarafından baskı ve zorlama ile suçu birbirlerinin işlediği yönünde ifadeler vermeleri sağlanmıştır. Böylelikle aranan günah keçileri bulunmuştur. Çocuklardan sadece iki tanesi birbirini tanımakta diğerleri birbirinin ismini dahi bilmemektedir. Aileleri ve avukatları gelmeden gerçekleştirilen şiddet içerikli sorgu ile çocuklar polisler tarafından yönlendirilmiş ve istenildiği şekilde ifade vermeleri karşılığında evlerine gidebilecekleri

söylenmiştir. Çocuklar dedektiflerin istediğine uygun olarak ifadelerini verirken videolara alınmış, kendilerinin yazmadığı ifadeler imzalatılmıştır. Bazılarının son anda aileleri müdahale etmeye çalışsa da çocuklar kısmen de olsa polisin, dedektiflerin ve savcının istediği şekilde ifade vermiştir. Yapılan incelemelerde hiçbir şekilde çocukların DNA'larına rastlanmamasına ve somut bir kanıt bulunamamasına rağmen birisi 16 diğerleri 14 yaşlarında olan çocuklar tecavüz ve darp gibi suçlardan mahkûm edilmiştir. 16 yaşındaki Korey Wise isimli çocuk yetişkin cezaevine gitmiş ve diğerleri ile kıyaslandığında daha fazla zorluk yaşamış ve dizide neredeyse 1 bölüm bu çocuğun yaşadıklarına ayrılmıştır. Çocukların yargılandığı dönemde medya olayı ırkçı bir şekilde köpürtmüş, asılsız söylemlerle halkı manipüle etmeye çalışmıştır. O zamanlar iş adamı olan eski ABD Başkanı Donald Trump ise halkı kin ve öfkeye sürükleyen ırkçı söylemlerde bulunmuş hatta New York'ta dört gazeteye tam sayfa ilan vererek bu gençlerin idamını istediğini belirtmiştir. Buna karşılık çocukları savunmak için de çeşitli gösteriler yapılmış ve bunun tamamen ABD'nin ırkçı politikalarının yansıması olarak ortaya çıkan bir adaletsizlik olduğunu iddia eden gruplar olmuştur. 2002 yılında Matias Reyes isimli bir mahkûmun Meili'ye tecavüz ettiğini itiraf etmesi ve DNA testinin eşleşmesi üzerine, kimisi bir süre önce şartlı tahliye edilmiş kimisi ise halen cezaevinde bulunan beş gencin suçsuzluğu anlaşılmış ve aklanmışlardır. ABD'de 1989 yılında gerçekleşen Central Park Jogger davasını konu alan dizinin sonunda gerçek karakterlerin görüntüleri eşliğinde şu anki hayatlarının ne durumda olduğuna dair küçük bilgiler de verilmiştir.

BBC'nin haberine göre, dizide işlenen olaydaki beş genç, gerçek suçlu ortaya çıktıktan sonra dava açmış ve 41 milyon dolarlık bir tazminat kazanmışlardır ("Central Park Five, 2019).

Yöntem

Sosyal bilimler içerisinde film ve dizi çözümlenmeleri içerik analizi, söylem analizi, göstergebilimsel analiz gibi çeşitli yöntemlerle yapılabilmektedir. Bu çalışmada *When They See Us* isimli dizinin, ırkçılık ideolojisinin devletin ideolojik ve baskı aygıtları aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini ortaya koyarak, bu konuda otoriteye eleştirel bir bakış açısı getirmiş olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu noktada eleştirel bir okuma yapabilmek amacıyla, çalışmada Fairclough'un ve vanDijk'in eleştirel söylem analizi metodu kullanılmıştır. Dizide öne çıkan ırkçı ve eleştirel söylemler amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiş ve çözümlenmeye tabi tutulmuştur.

Söylem, basit bir biçimde dil ve dil pratiği olarak düşünülebilir. Dil kullanımı, cümle, paragraf ve metin gibi dilbilimin sadece geleneksel öğeleri ile sınırlı değildir. Söylem, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik olmak üzere hayatın başka başka yönleriyle ilişki içerisinde. Edebi olan ya da olmayan her metnin üzerinde söylem çalışması yapılabilmektedir. Kavram, dille oluşturulan sözlü, yazılı ve sözsüz metinlere karşılık olarak kullanılmaktadır (Sözen, 1999, s. 20). Söylem hem yapılar tarafından biçimlendirilir hem de yapıların biçimlendirilmesine, yeniden üretilmesine ve dönüşümüne katkı sağlamaktadır. Bu yapılar söylemin düzeni, kodlar, sözcükler ve söz alma gibi direkt söylemsel ve ideolojik bir doğaya sahiptir. Bunun yanında politik ve ekonomik yapılar, cinsiyet ilişkileri, devlet ve eğitim gibi dolaylanılmış bir biçim de içermektedir (Fairclough, 2003b, s. 159).

Söylem analizi, metin halindeki söylemin, karmaşık yapısına içkin dilbilgisel özellikler dikkate alınarak kuramsal biçimlerle çözümlenmesidir. Bu çözümlenmede, söylemde bulunan mekânlara belirli göndermelerde bulunarak onların niceliksel değil niteliksel bağlamda çözümlenmesi yapılmaktadır. Verilerin okumasını yapabilmek adına, anlambilimsel, sözdizimsel ve simgebilimsel yazılı, sözlü ve görüntülü mesaj üzerinden çözümlenme yapılması gerekmektedir. Tümceler, tümceciklerin ve sözcüklerin farklı anlamlara gelip gelmemesi söylem analizi ile ortaya çıkarılmaktadır. Bundan dolayı söylem çözümlenmesi ideolojik bir çözümlenme olarak nitelendirilebilmektedir (Aziz, 2008, s. 137-139).

Söylem üzerine çalışma yapan dilbilimciler güç, hegemonya, sınıf, tür, etnik ayrımcılık, çıkar, yeniden üretim, kurumlar, sosyal yapı ve sosyal düzen gibi konularla ilgilenip söylem çözümlenmesi yöntemleri geliştirmeye çalışmışlardır. Eleştirel söylem çözümlenmesi, Habermas'ın geliştirdiği meşruiyet kavramından ve Foucault'un geliştirdiği güç, tahakküm, disiplin ve söylem düzeyleri kavramlarından yola çıkmıştır. Söylem üzerine çalışan araştırmacılar farklı şeylere odaklanarak çeşitli eleştirel söylem çözümlenmesi yöntemleri geliştirmişlerdir. Eleştirel söylem çözümlenmesinin en önemli ve bilinen temsilcileri Norman Fairclough, Ruth Wodak, Teun vanDijk gibi isimlerdir (Devran, 2010, s. 61-62).

vanDijk'e (1995, s. 17,18) göre eleştirel söylem analizi, eleştirel dilbilimden, eleştirel göstergebilimden ve genel olarak dil, söylem ve iletişim çalışmalarının sosyopolitik olarak bilinçli ve muhalif bir yolundan ortaya çıkan metin ve konuşma incelemelerine verilen özel bir yaklaşımın genel adıdır. Dil ve söylem

çalışmalarındaki pek çok alan ve yaklaşımda olduğu gibi eleştirel söylem analizinin de ilkelerini, uygulamalarını, amaçlarını ve yöntemlerini kesin olarak sınırlamak kolay değildir ancak bazı temel özellikleri bulunur. Eleştirel söylem analizi bir paradigmadan ziyade bir problem ya da konuya yöneliktir. Cinsiyetçilik, ırkçılık, sömürgecilik ve diğer toplumsal eşitsizlik türleri gibi herhangi bir teorik ve metodolojik yaklaşımda etkili bir şekilde çalışabilmek için uygundur. Eleştirel söylem analizi, bir okulu, bir alanı ya da söylem analizinin bir alt disiplinini ifade etmez, aksine metin ve konuşmayı inceleyen eleştirel bir duruş, pozisyon ve yaklaşımı tanımlamaktadır. Söylemin toplumdaki rolünü incelerken güç, iktidar ve eşitsizlik ilişkilerine ve bunların sosyal grup üyeleri tarafından metin ve konuşma yoluyla nasıl yeniden üretildiğine ya da karşısında durulduğuna odaklanmaktadır.

Fairclough ve Graham eleştirel söylem analizinin, dili, söylem olarak çözümlediğini ifade etmektedir. Yani dili diğerleriyle diyalektik olarak ilişkili toplumsal sürecin bir parçası olarak görmektedirler. Eleştirel söylem çözümlemesi, sosyo-ekonomik sistemlerin baskınlık, sömürü ve insandılaşırma üzerine kurulduğunu ve bu sistemler içindeki çelişkilerin nasıl bunları ilerlemeci ve özgürlükçü doğrultularda dönüştürme potansiyeli olduğunu gösteren eleştirel toplumsal bilimlerle aynı ilgi alanını paylaşır (2003, s. 188). Fairclough'a göre eleştirel söylem analizi dilsel, söylemsel sömürü ve tahakküm biçimlerinden bir kısmını ortaya çıkarmanın yanında eleştirel bir dil farkındalığı geliştirmeyi de görev edinmiştir. Söylem analizi, metin analizlerinin bir dizi sosyal ve kültürel uygulama ve sürecin sosyal bilimsel analizinin önemli bir parçası olması gerektiğini iddia etmektedir. Metinsel analiz, dilbilimsel analiz ve metinlerarası analiz olarak iki farklı ve tamamlayıcı analiz biçimi içermektedir (1995, s. 185-186). Metinlerarasılık kavramı ile kast edilen her metin ve metin okumanın diğer metin ve metin okumaları ilişkisiyle var olduğudur. Buna göre metin ve metni okuma bağımsız ve kendi içinde kapalı bir sistem değildir. Metinlerarasılık bir metnin anlamıyla kendi başına var olmadığını aksine diğer şifreler ve metinler ağı içinde anlamlılaştığını anlatır (Erdoğan ve Alemdar, 2010, s. 306). Fairclough, eleştirel söylem çözümlemesinde ana unsur olarak değişimi ve özgün bir metnin diğer metinlerin öğelerine ve söylemlerine nasıl odaklandığını incelemektedir. Somut dil kullanımı, farklı söylemlerden unsurları birleştirerek bireysel söylemleri ve böylece sosyal ve kültürel dünyayı değiştirebilir. Böylelikle metinlerarasılık analiziyle hem yeni unsurların ortaya koyulmadığı söylemlerin yeniden üretimi hem de yeni söylem bileşimleriyle oluşturulan söylemsel değişimler incelenebilmektedir (Jorgensen ve Phillips, 2002, s. 7). Ancak metin analizi eleştirel söylem analizinin sadece bir parçasıdır. Eleştirel söylem analizi, metnin biçimsel özelliklerine odaklanan tanım aşaması, metin ve etkileşim arasındaki ilişkinin yorumlandığı yorum aşaması ve etkileşim ile sosyal bağlam arasındaki ilişkinin açıklandığı açıklama aşamasından oluşmaktadır (Fairclough, 1996).

Eleştirel söylem analizi açıklanan bu özelliklerinden dolayı çalışmaya uygun yöntem olarak seçilmiştir. Çalışmada, Fairclough'un özellikle metinlerarasılık kavramından hareket edilmiş, tanım, yorum ve açıklama aşamaları ile incelemeler yapılmıştır. Ayrıca, vanDijk'in eleştirel söylem analizi içerisinde oluşturduğu ideolojik çözümleme kategorilerine (aktör tanımı, kurbanlaştırma, dramatikleştirme, abartma, metafor, insancılık, örtüklük/ima, yasadışılık, ironi, genelleştirme, yasallık, mağduriyet...) (2003, s. 79-108) göre de analizler yapılmıştır. Bu kategoriler hem ırkçı söylemi hem de karşıt söylemi irdelerken kullanılmıştır. Corrigan'a (2008, s. 122) göre, ideoloji çerçevesinde ele alınan eleştirel değerlendirmede, her kültürel ürün ya da yaratı, örtük veya aşıkâr biçimde, dünyanın ne şekilde ele alındığına ya da alınması gerektiğine, bu dünyanın içerisinde kadın ve erkeklerin birbirlerini nasıl görmesi gerektiğine dair görüşler içermektedir. Örneğin giydiğiniz giysiler toplumsal değerleri gösterir, tıpkı izlediğiniz filmlerin toplumsal değerler ifade etmesi gibi. Bir filme, ideolojik yönden yaklaşan eleştirmen, belirli bir filmde yer alan değerlere katılsın ya da katılmasın, bu filmlerin hiçbir zaman dünyayı masumane bir biçimde değerlendirmedeğini ve doğal olarak değerlendirilen toplumsal ve kişisel değerlerin incelenmesi gerektiğini savunur.

Bulgular ve Yorum

Önyargı ve Ayrımcılığın İrkçılıkta Buluşması

Önyargı ve ayrımcılık günümüzde, uluslararası toplumun duyarlılığının ve bilgi birikiminin artmasına rağmen devam etmektedir. Etnik köken, din, dil, dünya görüşü ya da cinsiyet temelli yapılan ayrımcılıklar tarihe utanç sayfaları eklemektedir. Ayrımcılığın en eski görünümünden birisi olan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, tarih boyunca kölecilik, etnik temizlik, soykırım, katliam, zorunlu göç ettirme, aç bırakma, tecavüz gibi farklı şiddet biçimleriyle birlikte günümüze kadar devam etmiştir (Çelenk, 2010, s. 211-212).

Dizinin konusunun geçtiği, Avrupalılar tarafından keşfedilen Amerika kıtası toprakları, Avrupalıların özellikle Afrika kıtasındaki sömürgelerinden getirdikleri insanların köle olarak kullanıldığı ve her türlü insanlık dışı muameleye maruz bırakıldıkları bir yer olmuştur. Geniş toprakları işlemek, demir yolu yapımı,

ticari mal olarak alınıp satılmak, ordu içinde yer alıp en kanlı savaşlarda öne sürölmek bu insanlara yapılan zulüm ve işkencelerden bazılarıdır. Farklı ırklardan olan Amerikalılarla karşılaştırıldıklarında siyahilerin maruz kaldığı ayrımcılık net bir şekilde gözler önünde bulunmaktadır. Örneğin, kölelikleri sonlandırıldıktan ve bazı haklar kazandıktan sonra bile siyahilere beyazlarla aynı bölgede yaşama hakkı verilmemiştir. Sağlık, iş, eğitim ve toplu taşıma araçlarının kullanımı konusunda bile ayrımcılığa uğrayan siyahi Amerikalılar ya hiç hizmet alamamış ya da çok kötü koşullara maruz bırakılmışlardır (Mızrak, 2017, s. 1-2).

Elbette bu durum günümüzde birtakım olumlu değişim ve dönüşümlere uğramıştır. ABD hukuk sisteminde ve BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ırkçılık ve ayrımcılığa karşı çeşitli düzenlemeler yapılmış ve pek çok adımlar atılmıştır. Hatta 2008 yılında ABD tarihinde ilk kez, bir siyahi olan Barack Obama Başkan olarak seçilmiş ve iki kez göreve gelerek sekiz yıl başkanlık yapmıştır. Öte yandan toplumun belirli kesimlerine ve devlet politikalarına nüfuz eden ırkçı ayrımcı söylemlerin ve düşüncelerin tam olarak terk edildiğini söylemek imkânsızdır. Bunu zaman zaman basına yansıyan siyahilere karşı polis şiddeti olaylarında da görmek mümkündür.

When They See Us'ta da olayların fitilini ateşleyen polise gelen tecavüz ihbarından sonra polis direkt parka gitmekte ve rastlantısal bir şekilde parkta eğlenmek için bulunan siyahi çocukların arasından bazılarıyı yaka paça yakalamaktadır. Olay yeriyile alakasız yerlerden toplanan çocuklar sorguya alınmaktadır. Dedektifin "Dün akşam parkta olan her siyahi genç şu an hayat mücadelesi veren kadının tecavüz olayında şüphelidir" sözleri henüz olayla ilgili herhangi bir kanıt ya da tanık olmamasına rağmen önyargılı bir biçimde sadece siyahi gençlere odaklanıldığını göstermektedir. Suçu siyahilerin işleyip işlemediğine dair hiçbir veri olmamasına karşın parkta beyaz bir Amerikalının bulunup bulunmaması dahi sorgulanmamaktadır. Bu söylemde vanDijk'ın ideolojik çözümleme kategorilerinden *genelleştirme* stratejisi ön plana çıkmaktadır. van Dijk'a (2003, s. 90) göre genelleştirme, somut olaylar veya eylemlerin genellenmesi, olasılıkla soyutlanması ve dolayısıyla da iddianın bir yandan daha da genişletilmesidir. Böylece iddia daha genele uygulanabilir hale getirilmektedir. Parka eğlenmek ve "çalgınlık" yapmak için giden bu gençlerin suçluluğu sorgudan önce kesinleşmiştir. Çocukların suçluluğuna inanan dedektifin "Biz de bu hayvanları aile mahkemesine verip salmayı düşünüyorduk" sözleri akıllara Fannon(2016, s. 24)'un, "siyah insan, insan değildir" sözünü getirmektedir. Bu sözlerde vanDijk'ın ideolojik çözümleme kategorilerine göre *metafor* stratejisinin kullanıldığı görölmektedir. vanDijk'e göre, soyut, yeni ya da karmaşık duygular metaforlar ile somut hale getirilebilir. Bu metaforların çoğu olumsuzdur ve amaç ötekini olumsuz olarak tanımlamaktır. Bu özellikle sığınmacılara ya da belli etnik gruplara yönelik açık açık aşağılama biçimlerinden biridir (2003, s. 88-89). Burada özelde gözaltına alınan çocuklar, genel olarak ise siyahiler hayvan metaforuyla tanımlanmıştır.

Sorgu sonrası aynı odaya alınan çocuklar konuşurken Kevin karakterinin "Bize niye böyle davranıyorlar?" sorusuna karşılık Raymond'un "Bize başka türlü nasıl davranıyorlar ki?" cevabı gündelik hayatın her alanında karşılaştıkları ötekileştirmenin altını çizmektedir. vanDijk (2003, s. 52)'e göre, günlük hayattaki ırkçılığın tipik özelliği bunun azınlık grubun başına sürekli gelmesidir, bu nedenle adaletsizlikler birikir ve böylelikle baskı haline gelirse de büyük bir psikolojik ve toplumsal stres sistemi durumuna gelmektedir. Bu usta şekilde yapılan ırkçılığın doğası öyle normalleşir ve doğal bir duruma gelir ki olduğu gibi kabul edilmesi gerekirmiş gibi görünür. İrkçi hakaretler, şakalar, tacizler ve marjinalleştirme öylesine yaygındır ki sadece çok daha açık, daha göze çarpan ve daha aşırı olan ırkçılık dikkat çekmekte ve ayıplanmaktadır.

Çocuklardan Raymond'un şartlı tahliye olup hapisten çıktıktan sonra uyuşturucu suçuyla tekrar yakalanmasının ardından söylediği, "Ben vatandaş değilim. Vatandaş olmamı istemiyorlar." sözleri devlet tarafından vatandaş gibi görülmediklerini, ötekileştirmeye maruz kaldıklarını açık bir biçimde göstermektedir. Bu noktada vanDijk'ın (2003, s. 92) *insançılık* kategorisine göre bir biz ve öteki ayrımı yapıldığı söylenebilir. Bu kategoride, insan haklarını ihlal veya göz ardı edenlerin eleştirildiği, genel kural ve değerlerin herkes için uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Mahkemede çocuk avukatlarından birinin yaptığı savunma sırasında, delil olarak kullanılan kasetlerle ilgili olarak "gözleri bağlı Adalet Ana'nın bile görebileceği ırkçı fikirler var" sözcükleri ile siyahilere karşı adaletin işlemediği, adalet organının bile ırkçılık yaptığı belirtilmiştir. Gözleri bağlı adalet ana söylemi yine vanDijk'ın ideolojik çözümleme kategorilerinden *metafor* ile açıklanabilmektedir. Bu kez karşıt söylem tarafından bir metafor tercih edilmiştir. Adaletin gözlerinin bağlı olması onun adil olabilesini, kimseye herhangi bir inisiyatif tanımamasını ifade etmektedir. Burada adalet organının gözleri bağlı bir şekilde yani objektif olarak baktığı takdirde bu ırkçı fikirleri apaçık görebileceği belirtilmektedir. Yusef'in olanlar karşısında "bu hiç adil değil" sözlerine karşılık

annesinin alaycı bir tavırla “adil mi?” şeklinde cevap vermesi de yine siyahilere karşı adil olunmadığının ve bunun artık kanıksandığının göstergesi şeklindedir. Bu noktada vanDijk’ın ideolojik çözümleme kategorilerine göre, *örtüklük/ima* stratejisi kullanılmıştır. vanDijk’a (2003, s. 93) göre örtüklük stratejisiyle ifade edilen, konuşmacıların birçok bağlamsal neden sebebiyle bildikleri ya da inandıkları her şeyi söylemelerine gerek yoktur. Söylemin büyük bölümü örtük kalır ve dinleyicilerin zaten sahip oldukları düşünülen bilgi açıklamaya gerek duyulmaz. Bu sahnede de “adil mi?” sözlerinin ucu açık bırakılmış ve örtük olarak zaten adaletin bulunmadığı ima edilmiştir.

Çocukların avukatının DNA eşleşmesinin olmadığını belirterek “somut kanıt yok, tüm bu dava yasa dışı” sözleriyle ırklarından ötürü önyargı ile gözaltına alınan çocukların yasa dışı bir muameleyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Bu replik vanDijk’ın (2003, s. 94)ideolojik çözümleme kategorilerinden *yasadışılık* ile açıklanabilmektedir. Yasadışılık stratejisi, olumsuz ötekini sunma ve özellikle de suçlaştırma stratejisinin bir parçasıdır. Bu genellikle ırkçı söylemleri meşrulaştırmak için kullanılırken, bu sahnede karşıt söylemin kullandığı bir strateji olarak karşımıza çıkmıştır.

Yine başka bir sahnede çocukların avukatlarından birinin savcıya “lütfen hapse tıkmaya can attığın bu çocuklara bir iyilik yap ve adil bir dövüş sağla. Bundan böyle sadece adil bir dövüş, tek istediğimiz bu” sözleri adil bir yargılama sağlanırsa zaten bu çocukların masumiyetinin kanıtlanacağını göstermektedir. Adaletten öylesine ümit kesilmiştir ki avukat bile sadece adil bir yargılamanın peşine düşmüştür.

Devletin Baskı Aygıtlarında Şiddet ve İrkçılık

Devlet aygıtı ya da devletin baskı aygıtı kavramı, dar anlamıyla hukuki pratiğin gereklerine ilişkin olarak zorunluluğu ve varlığı tanınan özelleşmiş aygıtı ifade etmektedir. Yalnızca polis, mahkemeler, hapisaneler değil aynı zamanda polis ve uzmanlaşmış yardımcı birliklerin olaylarla baş edemediklerinde son noktada ek bir baskı gücü olarak doğrudan doğruya müdahale eden ordu ve bütünün üzerinde, devlet başkanı, hükümet ve yönetimi de kapsamaktadır. Baskı kelimesi, en son durumda söz konusu devlet aygıtının zor kullandığını belirtmektedir. Devletin baskı aygıtı fiziksel baskı da dâhil olmak üzere kendi adına baskıya öncelik verirken ideolojinin de ikincil bir işlevi bulunur. Örneğin ordu ve polis hem uygarlıklarını ve yeniden üretimini sağlamak için hem de dışarıya sundukları değerler ile aynı zamanda ideolojik bir vasfı da taşımaktadır (Althusser, 1994, s. 27-35)

Dizide en çok dikkat çeken şey, devletin baskı aygıtlarından birini temsil eden polislerin çocuklara uyguladığı fiziksel ve psikolojik şiddettir. Kevin karakterinin parkta polislerden kaçarken bir polis tarafından yakalanıp darp edilmesiyle başlayan fiziksel şiddet sahneleri sorgu esnasında da devam etmektedir. Antron isimli çocuğun sorgulanması esnasında babasının polis tarafından çalıştığı iş yerine sabıkalı olduğunun bildirileceği şeklinde tehdit edilmesi polisin uygulamış olduğu bir şiddet şeklidir. Bu tehdit sonrası babanın Antron’a, “Tron, bu polisler canımıza okuyacak. Bak, polis bir şeyi isterse bunun için her şeyi yapar. Bize suç atarlar, bizi hapse tıkarlar, bizi öldürürler. Oğlumu öldürmelerine izin vermeyeceğim” sözleriyle polisin bir siyahi tarafından algılanış biçimi gözler önüne serilmiştir. Bu sahnede yine yasadışı bir uygulamanın işaret edilmesiyle *yasadışılık* stratejisinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Yusef’in annesinin karakola geldiğinde “Bir çocuğu yanında velisi ya da avukatı olmadan bu adamlarla saatlerce bu odada tek başına bıraktınız” sözleri ise çocuklara uygulanan psikolojik şiddeti göstermektedir. Bu sahnelerde ayrıca *insancılık* kategorisi de ön plana çıkmaktadır. İnsancılık, (vanDijk, 2003, s. 92), insan haklarını savunucu söylemlerde bulunma, bu hakları ihlal edenleri eleştirme ve özellikle dezavantajlı tarafa insanca davranılması için genel kurallar ve değerler oluşturulmasıdır. Yukarıdaki replikte hem yasadışı hem de insan haklarına aykırı bir eylemde bulunulduğu ifade edilmektedir.

Çocuklar, aileleri ve avukatları olmadan hem psikolojik hem de fiziksel olarak zor şartlar altında gerçekliği olmayan ifadeler vermeye zorlanmışlardır. Burada sistematik ve kurumsal bir ırkçılık olduğu görülmektedir. Giddens (2012, s. 540)’a göre, kurumsal ırkçılık, ırkçılığın toplumdaki sistematik yapılara etki ettiği fikridir. Bu fikre göre polis, sağlık hizmetleri ve eğitim sistemi gibi kurumların hepsi belirli grupları kayırırken belli gruplara da ayrımcılık yapmaktadır. Dizideki bu sahnelerde kurumsal ırkçılığın ne denli keskin bir şekilde yapıldığı görülmektedir.

Dizideki önemli sahnelerden birisi Korey Wise isimli 16 yaşındaki çocuğun polis ve dedektifler tarafından dövülmesidir. Olaydan haberi bile olmayan çocuk birdenbire yumruk darbeleriyle tehdit edilmeye başlanır. Korku ve endişe mimiklerinden anlaşılan ve ağlayan çocuk, şiddet yoluyla istenilen yönde ifade vermeye zorlanır. Korey Wise 16 yaşında olduğu için yetişkin hapisanesine gönderilir ve hapisanede de yoğun şiddete maruz kalır. Dizinin son bölümünün büyük kısmı Wise’in uğradığı şiddeti

yansıtmaktadır. Somay (2004)'a göre ötekine yönlendirilen Şiddet ve nefretin psikanalitik açıdan bir karşılığı bulunmaktadır. İnsanların her biri uygar varlıklara dönüŐürken içindeki Şiddet, cinsel arzu gibi "uygarlığa iyi gelmeyen Şeyleri" bastırmak, içeriye tıkmak durumunda kalmaktadır. Ancak bunlarla yaŐayamadıđı için de dışarıya bir yere yansıtmak gerekir ve ötekinin bulunmasıyla bu gerçekleşir. Bu cinsel, sınıfsal ya da ırksal bir öteki olabilir. oban (2009, s. 66)'a göre ırkçılığın kullandığı araçlardan en önemlisi Şiddettir. Irkçılık düşünsel bir programı ve ilkeleri olmadığı için kendini ifade edebileceği tek imknı Őiddette bulur. Bu Şiddet söylemsel olabileceği gibi fiili de olabilmektedir. Dizinin bu sahnelerinde de ırksal ötekine yöneltilen nefret ve Şiddet n plana çıkarılmış, kurumsal ırkçılığın ne Şekilde uygulandığı gösterilmek istenmiştir.

Medyadaki Irkçılık: "DüŐmanları Beyazlardı"

Dizide medya olayların ırkçı bir Şekilde kamuoyuna sunulmasında ve kprtlmesinde oldukça dikkat çekici bir rol almıştır. İkinci bölüm, haber masasında haber yazan bir muhabirin okuduğu haberle başlamaktadır. Haberi, "Bir senaryo olmadığı için ayrıntıların önemi yoktu. Uyuşturucu, sosyal yardım, silah, bıçak, kayıtsızlık ve cehalet dünyasından geliyorlardı. Yetimler diyarından geliyorlardı. Fakirlerin vahşi muhitinden geliyorlardı ve ortak öfke ve gençliğin verdiği enerjiyle hareket ettiklerinden filmlerdeki vahşi sokak görüntüleri akıllarından çıkmıyordu. Tek bir amaçları vardı; kırmak, yaralamak, soymak, durdurmak, tecavüz etmek. DüŐmanları zenginlerdi" Şeklinde okuyan muhabir, "vurgu için fazlası lazım" diye belirttiğinde, yanındaki kişi vurgu katmak için, "düŐmanları beyazlardı" ifadelerini habere eklemektedir. Böylece haber üretiminde, tamamen siyahileri ötekileŐtirici, dıŐlayıcı, aŐađılayıcı bu dille bir nefret söylemi oluŐturulmaktadır. Siyahiler cehaletle, vahŐilikle, fakirlikle, öfkeyle iliŐkilendirilmektedir. Burada vanDijk'in *genelleştirme* ve *yasadışılık* stratejilerinin baskın bir Şekilde kullanıldığı grlmektedir. ne çıkan diğer bir strateji ise *kutuplaşma*dır. Kutuplaşma, (vanDijk, 2003, s. 102), dostlar ve mtfeviklerin bir tarafta, düŐmanların diğer tarafta olduğu durumlar gibi, iyi ve kötü sınıflandırmaları, bunlar arasında açık bir zıtlığın oluşturulmasıdır. Uyuşturucu, tecavüz, soygun gibi suçlarla temsil edilen siyahilerle beyaz Amerikalılar düşman olarak gösterilmektedir. Beyazlar için bir düşman yaratılmakta ve bu düŐmanın suç ve kötülük dünyasından geldiği sunulmaktadır. Ayrıca henüz ortada bir kanıt olmamasına rağmen medya suçu kesinleŐmiŐ biçimde bu çocukların işlediği yönünde haberleŐtirmiŐtir. Repliklerde ayrıca ideolojik çözümlenme kategorilerinden *abartma* stratejisi de göze çarpmaktadır. Abartma, (2003, s. 93), anlamın niteliğini artırmak amacıyla yapılan söz oyunlarıdır. Bu nedenle, olumsal kendini sunma ve olumsuz ötekini sunma kapsamında ötekilerin sözde kötü eylemleri ya da özellikleri abartılı bir Şekilde ifade edilmektedir. Bu strateji içerisinde yukarıdaki repliklerde olduğu gibi yine metaforlardan da yararlanılmaktadır.

Dizide geçen diğer bir haberde ise "Siyahi toplumun bazı yeleri tutuklamaların ırk temelli acele bir karar olduğu görüşünde, bunun ırkçı olduğunu söylüyor. Bense sokaklarda protestolar başlamadan mahkemede karar verilsin diyorum." ifadeleri yer almaktadır. Bu sırada görüntüde satranç tahtasında beyaz piyon siyah piyonu alt etmektedir. Haberdeki ırkçılık söylemi, dizide beyaz piyonun siyahı alt etmesiyle özdeŐleŐtirilerek verilmiştir.

Dizide en çok sansasyon yaratan sahnelerden biri ise dizi yayınlandığı dönemde ABD Başkanı olan Donald Trump'ın 1989'da iş adamı iken Central Park olayı gerçekleŐtikten sonra, konuyla ilgili medyaya yaptığı açıklamaların kullanıldığı sahnedir. Donald Trump, "bu kızı kaçırıp ona acımadan tecavüz edenlerden nefret ettiğime inanabilirsiniz. Buna inanın." sözleriyle ekranlara gelmekte, sonrasında Trump'ın New York'ta dört gazeteye tam sayfa ilan verdiği belirtilmektedir. Tam sayfa ilanda, "idamı geri getirin, polisimizi geri getirin" yazmaktadır. Aleyhine hiçbir somut kanıt bulunmadan hapse gönderilen çocuklar için idam istemekte ve bunu böyle bir nefret söylemiyle dile getirmektedir. İdam gibi insanlık dışı bir ceza biçimi önermekte ve medya bunu tam sayfa Şekilde yayınlatabilmektedir. Bu söylem, bu insanların siyah olmalarının verdiği rahatlıkla kolayca kendine medyada yer bulabilmektedir. Doğanay (2018, s. 24)'a göre, gündelik hayata işleyen ayrımcı ve ırkçı yargıların normalleŐtirilmesinde medyanın oynadığı rol, gerçekte onun yaygın rızanın üretilmesinde gerekli olan sembolik kaynakların kontrolünü sağlamasıyla ilişkilidir. Bu kontrol gücü, medya Şirketlerinin haber değerı atfetme eylemlerinde, haber kaynakları, politik ve ekonomik gc gruplarıyla ilişkilerinde, istihdam politikalarında ve profesyonel haber üretim sürecinde hegemonyanın üretilmesinde aracı olan tercihlerin baskınlığı anlamına gelmektedir. Liberal medya kuramlarındaki "yansızlık" iddiasının haber medyası tarafından sunulanların "gerçeğin ta kendisi" olduğu söylemsel düzeyde sürekli yeniden üretilmesinden dolayı, ayrımcı söylemlerdeki önyargılar ve damgalamalar iddia edilen gerçekliğin muhtemel bir parçası gibi sunulmaktadır. Trump, medyayla ilişkileri sayesinde idam gibi bir söylemi bile medyada normal bir söylem olarak yayınlayacak ilişkilere sahiptir ve medya burada yansızlık iddiasından tamamen uzaklaşmıştır.

Yusef'in annesi ve onun arkadaşı tv izlerken yine Donald Trump'ın görüntüleri ekrana yansımaktadır. Trump, "Bazen bir siyahi şu veya bu konuda avantajlı olmadığını düşünebilir ama aslında günümüzde harika bir... Bir kez şöyle dedim, kendim bile bugün başlayacak olsam iyi eğitilmiş bir siyahi olmak isterdim. Çünkü bugün gerçekten çok avantajlı olduklarını düşünüyorum" Yusef'in annesi Sharone Salaam "siyahi de ne?", arkadaşı, "bilmiyorum ama haklı olabilir, bazen insan kendine soruyor bu ülkede beyazlar ne zaman rahat yüzü görecek?" şeklinde konuşmalar geçiyor. Burada *ironi* yoluyla Trump'ın söyledikleri eleştirilmekte ve siyahilerin ötekileştirildiği ve ayrımcılığa maruz bırakıldığı ima edilmektedir. İroni, (vanDijk, 2003, s. 96), suçlamalar açıkça yapılmadığında etkili bir şekilde kullanılmaktadır.

Sharone Salaam, "oğlum öldürmek istiyorlar, o şeytan, o şeytan oğlum öldürmek istiyor" diye Trump'ın idam söylemini hatırlatmakta ve Trump'ı şeytan metaforuyla nitelendirmektedir. Dizide bu sahneyle yayın döneminde ABD Başkanı olan Donald Trump'ın yıllar önceki bir olayda sergilediği yanlı ve ırkçı tutumunun unutulmadığı ve Trump'ın ırkçı bir başkan olduğu iması yapılmaktadır. Sistemdeki ırkçı, önyargılı ve ayrımcı tutumlar bu sahneyle eleştirilmektedir. Bu sahne basına da yansımış çeşitli tartışmalara neden olmuştur.

İkinci bölümde, çocukların davalarının olduğu gün, adaletsiz yargıyı ve medyayı protesto etmek adına toplanan çoğunluğu siyahilerden oluşan kalabalıkta "sıradaki oğlum mu?", "siyahi gençleri korumak için buradayız" sloganları dikkat çekmektedir. Kendisine mikrofon uzatılan eylemciler, "Aileler ve toplumumuzdaki çoğu insan için büyük bir adaletsizlik olduğunu belirtmek üzere buradayız. Reşit olmayan o gençler ailesi olmadan sorgulandığında ve polis ve savcılar tarafından bizi bugün bu noktaya getiren sahte itiraflarda bulunmaya zorlandığında bu adaletsizlik gerçekleşti." sözleriyle *insancılık* ve *yasadışlık* kategorilerinde söylemlerde bulunmaktadır.

Eylemcilerden bir tanesi, "Çuvallayan beyaz basını suçlamak için buradayız, bunu düzgünce araştırma konusunda çuvalladınız. Doğru soruları sormada çuvalladınız, size bir hikâye anlatıldı ve buna kanıyorsunuz. Biz buraya hikâye için gelmedik, gerçekler için geldik, doğrular için. Gerçek, bu çocukların kurt sürüsü olmadığıdır." şeklinde konuşmaktadır. Burada basının da tıpkı adalet gibi tarafsız olmadığı, sorgulamadığı, araştırmadığı, bu çocukları kanıtsız yaftaladığı ve suça ortak olduğu protestocuların ağzından gündeme getirilmiştir. Basının olayları aktarmada yanlı davrandığı ve "çuvalladığı" belirtilmiş, medya bu sahne yoluyla eleştirilmiştir. Raymond'un babasına duruşmaya geldiği sırada bir muhabirin "İnsanların çocuğunuza tecavüzcü demesine ne diyorsunuz" sözleri babanın "niye bu saçmalığı tekrarlıyorsun? Neler çektiğimizi bilmiyorsun, oğlum masum, onu tanımiyorsun, onun hakkında varsayımda bulunma" sözleri ile muhabirin yanlı tavrı ve durum eleştirilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Dijital yayın platformları günümüzde oldukça yaygınlaşmış, sinema filmleri, televizyon dizileri gibi ticari ve ideolojik ürünlerin bulunduğu mecralar durumuna gelmiştir. Son yıllarda Netflix gibi platformların zaman ve mekân problemlerini ortadan kaldırması, farklı görüşlerden, çeşitli ülkelerden görece çoksesli içerikler sunması gibi nedenlerle kullanıcılar daha çok bu mecralara yönelmiştir. Artan talep, platformların kendine has dizi ve filmler üreterek sektörde daha kalıcı hale gelme amacını körüklemiştir. Çalışmada eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenen *When They See Us* isimli mini dizi de Netflix'de yayınlanmış ve ırkçı ideolojinin söylemsel ve eylemsel düzeyde nasıl üretildiğine bir bakış açısı geliştirmiştir. CNN Türk'ün haberine göre, olayda yer alan savcılardan Linda Faistein için dizi yayınlandıktan sonra yüz binin üzerinde imza toplanmış ve eski savcı bulunduğu iki dernekten istifa etmek zorunda kalmıştır. Hatta eski savcının yaptığı kitap anlaşmaları bile dizi sonrası yayınevi tarafından iptal edilmiştir ("ABD'de olay yaratan", 2019). Dizi bu yönüyle toplumda ırkçılık konusunda farkındalık oluşturma noktasında öneme sahiptir. Son yıllarda siyahilere yönelik şiddet ve kurumsal ırkçılık tekrar gündeme gelmiştir. Kamuoyunda siyahiler için çeşitli eylemler yapılmış, sosyal medyada "blacklivesmatter" gibi hashtaglar oluşturulmuştur. Halen devam eden ırkçı politikalar arasında dizi ABD'deki ırkçı ayrımcı politikaları göstermesi bakımından önemlidir.

Günümüzde neredeyse her ülkede ve milletlerarası kurumda ırkçılık konusunda pek çok yasal düzenlemeler bulunsa da hem toplumun hem de kurumların bilinçaltında ırkçılığın tam olarak aşamadığı bir gerçektir. Bunun nedeni, Wallerstein (1993, s. 45)'e göre, bizim ırklar ya da ulusal, etnik, dinsel gruplar diye isimlendirdiğimiz bu şeyleşmiş varlıkların kesin sınırlarını çizirken geçmişin sürekliliğini esas alan iddiaları bir şekilde bugüne uyarlanmış bir esneklikle birleştirmesidir. Geçmişle bağın sınırları esnek bir şekilde olduğu için, bugünkü sınırların sürekli yeniden çizilmesiyle ırksal, etniksel, dinsel, ulusal grup ya da cemaatlerin yaratılması sürekli olarak yeniden yaratılması şekline gelmiştir. Dolayısıyla bu gruplar her zaman vardır, her zaman bulunurlar ancak her zaman aynı değildirler. Bazı gruplar yok olmakta, bazıları

birbiriyle birleşmekte, bazıları parçalanmakta, bazıları ise yeni doğmaktadır. Fakat her zaman “zenci” olan birileri mutlaka bulunmaktadır. Eğer ortada hiç siyah yoksa ya da yetersiz sayıdaysa, bu rol için “beyaz zenciler” icat edilebilmektedir.

When They See Us isimli dizi, ABD’de 1989 yılında gerçekteşen ve suçun kurumsal ırkçılık politikalarıyla beş gencin üzerine atıldığı bir tecavüz olayını anlatmaktadır. Dizi, gerçek bir olayı ele alması ve o dönemde bir iş adamı olan eski ABD Başkanı Donald Trump’ın nefret söylemlerini de ekrana getirmesi açısından önemlidir. Bu şekilde hem ırkçı söylem ve politikalar hem de dizinin yayına girdiği dönemdeki Trump iktidarı eleştirilmiştir. Dizide, vanDijk’in ideolojik çözümleme kategorilerine göre, yasadışılık, abartma, ironi, örtüklük/ima, genelleştirme, insancılık, metafor, kutuplaşma gibi stratejilerle ırkçı söylem ve karşıt söylemin üretildiği görülmüştür. vanDijk(2019, s. 285)’e göre, ırkçı ideolojiler ve özellikle onların popüler biçimleri, çok sayıda önemli kurum ve örgüt tarafından sürdürülmektedir. Aşırı partiler, düşünce kuruluşları, popüler basın, ırkçı broşürler, marjinal fakat etkili ırkçı akademisyenler ve onların yayınladıkları çalışmalar ırkçılığın yeniden üretim sürecine dahil olan kurumsal faktörler arasındadır. Dizide de medyanın ırkçı söylem ve pratikleri dikkat çekici unsur olarak kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan eleştirel söylem analizi yöntemiyle bu ırkçı söylem ve pratikler irdelenmiş, dizinin devlet kurumlarının yanında medyayı da ırkçılığın yeniden üretilmesinde önemli bir araç olarak sunduğu ortaya konmuştur.

Etik Beyan

“*İrkçi İdeolojinin Söylemsel ve Eylemsel Düzeyde Üretimine Bir Ayna: When They See Us Dizisi Üzerine Bir İnceleme*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahriyat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada söylem analizi yöntemi ile veriler toplandığından, etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- ABD’de olay yaratan dizi 'When They See Us'ın yayınlanmasının ardından istifalar peş peşe, (9 Haziran 2019), Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/dunya/abdde-olay-yaratan-dizi-when-they-see-us-in-yayinlanmasinin-ardindan-istifalar-pes-pese?page=10>
- Akıncı, S. ve Başer, E. (2020). Reklamdan Kaçınma Bağlamında Geleneksel ve Modern Film İzleme Ortamlarının Genç İzleyiciler Üzerinden Karşılaştırılması: Netflix ve Sinema Salonları Örneği . *Erciyes İletişim Dergisi* , 7(1) , 473-486, DOI: 10.17680/erciyesiletisim.622176
- Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev.Y. Alp ve M. Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Armes, R. (2011). *Üçüncü Dünya Sineması ve Batı*. (Çev.Z. Atam). İstanbul: Doruk Yayımcılık.
- Aziz, A. (2008). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara : Nobel Yayın Dağıtım
- Central Park Five: The true story behind When They See Us, (2019, 12 June), Erişim adresi: <https://www.bbc.com/news/newsbeat-48609693>
- Corrigan, T. (2008). Film Eleştirisi El Kitabı. (Çev. A. Gürata). Ankara : Dipnot Yayınları.
- Çayır, K. (2012). Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık. İçinde K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Edt). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. (ss. 5-19). İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelenk, S. (2010). Ayrımcılık ve Medya. İçinde B. Çaplı ve H. Tuncel (Edt). *Televizyon Haberciliğinde Etik*. Ankara: Fersa. 211-228.
- Çoban Keneş, H. (2011). İrkçi-Ayrımcı Söylemlerin Kurucu Öğeleri Olarak İnkâr Stratejileri. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 14(2), 71-98.
- Çoban, S. (2009). Medya, Milliyetçilik ve Öteki. İçinde B. Çoban (Edt). *Medya Milliyetçilik Şiddet*. İstanbul : Su Yayınları.
- Devran, Y. (2010). *Haber Söylem İdeoloji*. İstanbul : Başlık Yayın Grubu.
- Diken, B. ve Lausten, C. B. (2010). Filmlerle Sosyoloji. (Çev. S.Ertekin). İstanbul: Metis Yayınları
- Doğanay, Ü. (2018). Ayrımcılık, Söylem ve Medya. İçinde Ü. Doğanay (Edt). *Ayrımcılığın Yüzleri*. Ankara: İHOP
- Erdoğan, İ ve Alemdar, K (2010). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London and New York: Longman.
- Fairclough, N. (1996). *Language and Power*. New York: Longman
- Fairclough, N. (2003a). Söylemin Diyalektiği. (Çev.B. Çoban). İçinde B. Çoban ve Z. Özarlan (Edt) *Söylem ve İdeoloji*.(ss.173-184). İstanbul : Su Yayınları.
- Fairclough, N. (2003b). Dil ve İdeoloji (Çev.B. Çoban). İçinde B. Çoban ve Z. Özarlan (Edt) *Söylem ve İdeoloji*.(ss. 155-173). İstanbul : Su Yayınları.
- Fairclough, N.ve Graham, P (2003). Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx : Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi İle Bağlantısı. (Çev. Z.Özarlan ve B.Çoban). İçinde B. Çoban ve Z. Özarlan (Edt). *Söylem ve İdeoloji*. İstanbul : Su Yayınları.
- Fannon, F. (2016). *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. (Çev.C.Koytak). İstanbul : Encore Yayınları.

- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Çev.C.Güzel). İstanbul : Kırmızı Yayınları.
- Göregenli, M. (2012). Temel Kavramlar : Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. İçinde Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Edt). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Çev. N. Ülner ve E.Ö. Karadoğan). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- İnceoğlu, Y. (2013). Tartışmalı Bir Kavram Nefret Söylemi. İçinde M. Çınar (Edt). *Medya ve Nefret Söylemi*. Ankara : Hrnt Dink Vakfı Yayınları.
- Jorgensen, M. and Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London , Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications
- Kirel, S. (2010). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Leslie, E. (2012). Adorno, Benjamin, Brecht ve Sinema. (Çev.E. Yılmaz).İçinde M. Wayne (Edt). *Sinemayı Anlamak-Marksist Perspektifler*. Ankara: De Kİ Basım Yayım.
- MacBean, J. R. (2006). Sinema ve Devrim. (Çev.E. Yılmaz). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Mızrak, B. (2017). Amerika'da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadeleler Tarihi. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. Erişim adresi <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-amerika-da-ayrimci-politikalar-ve-siyahi-mucadele-tarihi.pdf>
- Monaco, J. (2002). Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi, Kuramı (Çev.E. Yılmaz). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Netflix'in abone sayısı yılın 3. çeyreğinde 'Squid Game' ile beklenenden çok arttı, (2021, 20 Ekim) Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/netflixin-abone-sayisi-yilin-3-ceyreginde-squid-game-ile-beklenenden-cok-artti/2397109>
- Netflix'in hikayesi, Erişim adresi: <https://about.netflix.com/tr>
- Netflix, Kovid-19'un etkisiyle yılın ilk çeyreğinde abone sayısını 16 milyon artırdı, (2020, 22 Nisan), Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/netflix-kovid-19un-etkisiyle-yilin-ilk-ceyreginde-abone-sayisini-16-milyon-artirdi/1814029>
- Ryan, M., ve Kellner, D. (2010). Politik Kamera: Çağdaş Hollywood sinemasının ideolojisi ve politikası. (Çev. E. Özsayar,) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sarı, Ü. & Sancaklı, P. (2020). Küyerelleşmenin Dijital Platformların İçerik Tanıtımına Etkisi: Netflix Örneği . *Erişim İletişim Dergisi*, 7(1), 243-260. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.647463
- Somay, B. (2004). “Bülent Somay: İnsan Ötekiyle Doğar ve Devrimde Akıl Durur”. Söyleşi: Hamza Aktan, Birgün Pazar Eki, Erişim adresi: <https://www.metiskitap.com/catalog/interview/2917>
- Sözen, E. (1999). *Söylem : Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul : Paradigma Yayınları.
- vanDijk, T. (1991). *Racism and the Press*. Routledge : London and New York
- vanDijk, T. (1995). Aims of Critical Discourse Analysis. *Japanese Discourse*. 1 (1) 17-28. Erişim adresi: <http://discourses.org/OldArticles/Aims%20of%20Critical%20Discourse%20Analysis.pdf>
- vanDijk, T. (2003). Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım. (Çev.N.Ateş). İçinde B. Çoban ve Z. Özarslan (Edt). *Söylem ve İdeoloji*. (ss. 13-113). İstanbul : Su Yayınları.
- vanDijk, T. (2016). Racism in The Press. İçinde N. Bonvillain (Edt). *The Routledge Handbook of Linguistic Anthropology*. Routledge : London and New York
- vanDijk, T. (2019). *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*. (Çev.A. Demir). Ankara : Hece Yayınları
- Wallerstein, I. (1993). Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri :İrkçilik ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik. (Çev. N. Ökten). *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler* (Edt. E. Balibar ve I. Wallerstein). (ss.39-50). İstanbul :Metis Yayınları.
- Yılmaz, E. (2008). Sinema ve İdeoloji İlişkileri Üzerine. İçinde B. Bakır, Y. Ünsal ve S. Saliji (Edt). *Sinema İdeoloji Politika Sinemasal Yazılar 1*. (ss. 63-87). Ankara: Orient Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

The development of new communication technologies has caused many changes on daily life practices. One of them is the movie watching habit of the modern people. With the emergence of digital broadcasting platforms, it is seen that cinema and television viewers quickly adopt these platforms and add them to their daily routine. Digital broadcasting platforms have saved the audience from the trouble of going to the movie theater, removed the pressure of time and space, and removed the pressure to endure the commercials on television. In addition, it offers the audience the opportunity to watch productions with different views and thoughts, with its relatively diverse content. Therefore, the audience has been very willing to adopt these platforms, where they can access the content they want whenever they want, effortlessly, quickly and without ads. These platforms have assumed the cultural and ideological function of television series or movies, and have become a powerful tool in the production and reproduction of ideologies.

Netflix, which is known to have over 200 million subscribers, is one of the most popular among digital broadcasting platforms and one of the largest global reaches today. Founded in 1997 as a simple DVD company, Netflix is a digital broadcasting platform that has been adopted by the masses today. Netflix is an important tool that plays an active role in reproduction of ideologies that can reach wide

audiences. As it is known, every film is an ideological activity that is produced from the perspective of its creator and the way he perceives the world. Films generally act as an important tool in maintaining the dominant ideology in society and in establishing the mainstream thought. However, sometimes it can be the important means of protest to create an alternative to the dominant ideology, to put a stop to the adopted ideologies or to take a stand against the problems in the system. Especially in recent years, digital broadcasting platforms have a great impact on the increase in productions that try to create this alternative discourse. Digital broadcasting platforms allow productions with different views and ideologies to reach the masses, allowing for polyphony and ideological diversity.

Being the subject to many films over the years the ideology of racism caused by prejudice and discrimination in society has found its place in various forms and different productions. At its core, racism is an exclusionary ideology with positive self-presentation and negative other presentation. From the past to the present, racist behavior and policies that continue around the world have become the subject of various productions, especially in which the US-made black-white contrast is dominant, the movies in which blacks are associated with adverse concepts such as evil, crime, harassment, rape, illegality are today as in the past. However, in recent years, the number of films against discriminatory and racist ideologies created by digital platforms are increasing.

In the study, the Netflix series *When They See Us* published in 2019 mirroring the racist and discriminatory discourse in society has been examined. In the series, a real event taken place in the USA in 1989, known as the Central Park Incident is told about a rape crime that was blamed on 5 black young people. Black boys who went to the park that night to have fun were blamed because the woman who was beaten and raped in the park did not remember anything. Various racist discourses were used in the scenes in which institutional racism and the use of the media as a tool to froth racism were revealed. The critical discourse analysis method of Fairclough and van Dijk was applied in these discourses.

Critical discourse analysis is an important method used to conduct text and discourse studies in language, discourse and communication studies. Critical discourse analysis focuses on examining and uncovering many social inequalities such as sexism and racism, and focuses on the role of discourse in their reproduction. Because of this feature, the method was found suitable for the study and analyzes were made within the framework of the themes created. Accordingly, it was seen that state institutions and the media developed discourse in parallel with the reproduction of racism. In the series, the media broadcast is in support of racist ideology. Given that it also describes a real event, the series can be seen as a counter-stand against racist ideology and policies, a mirror to racism. In the analyzed series, it was observed that racist discourse and counter-discourse were produced with strategies such as illegality, exaggeration, irony, implicitness/implication, generalization, humanitarianism, metaphor, polarization, according to van Dijk's ideological analysis categories.

Örgütsel İletişim İkliminin Kuruma Duyulan Güvene Etkisi

Aysel ARSLAN¹ ve Hasan GÜL²

Öz

İletişim, örgütsel faaliyetlerin düzenli bir şekilde işlemesi için bir zorunluluktur ve formal iletişim yanında informal iletişim şekillerinin toplamından oluşmaktadır. Örgütlerde iletişimin başarılı bir şekilde kurulması birçok pozitif örgütsel davranışı olumlu etkilemektedir. Örgütsel güven de bunlardan biridir. Güven, inanmak, sevmek ve bağlanmak ile bağlantılı bir duygudur. Örgütsel iletişim sayesinde, kurumuna karşı olumlu duygular hisseden çalışan, sonuç olarak kurumuna da güven duymaktadır. Bu çalışma örgütsel iletişim ikliminin çalışanların kurumlarına duydukları güvene etkisini incelemektedir. Araştırmanın örneklemini Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde görev yapan 331 idari personel oluşturmaktadır. Çalışmada Eryılmaz Ballı ve Tulunay Ateş (2021) tarafından geliştirilen Örgütsel İletişim Ölçeği ve Çalışkan (2021) tarafından geliştirilen Örgütsel Güven Ölçeği'nin kuruma duyulan güven ile ilgili alt boyutu kullanılmıştır. Anket yöntemiyle toplanan veriler frekans tabloları, faktör analizleri, güvenilirlik ve normallik testleri, korelasyon analizi ve araştırma hipotezlerinin test edilmesine yönelik regresyon analizleri ile incelenmiştir. Analizler sonucunda, idari personelin örgütsel iletişim iklimi algılarının kuruma duyulan güven seviyeleri üzerinde pozitif ve anlamlı düzeyde bir etkisinin olduğu bulgulanmıştır. Örgütsel iletişim iklimi ile demografik değişkenlerin karşılaştırılmasında; cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve mesleki kıdem değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0,05$). Kuruma duyulan güven ile demografik değişkenlerin karşılaştırılmasında; yaş, eğitim seviyesi ve mesleki kıdem değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0,05$).

Anahtar Kelimeler: Örgüt, İletişim İklimi, Örgütsel Güven.

A Research on the Effect of Organizational Communication Climate on Trust in The Organization

Abstract

Communication is a necessity for the regular functioning of organizational activities and consists of the sum of formal communication as well as informal communication forms. The successful establishment of communication in organizations affects many positive organizational behaviors positively. Organizational trust is one of them. Trust is an emotion associated with believing, loving and connecting. Thanks to organizational communication, the employee, who feels positive towards his institution, has confidence in his institution as a result. This study examines the effect of organizational communication climate on employees' trust in their institutions. The sample of the research consists of 331 administrative personnel working at Ondokuz Mayıs University. In the study, Organizational Communication Scale developed by Eryılmaz Ballı and Tulunay Ateş (2021), Organizational Trust Scale developed by Çalışkan (2021) and sub-dimension of Trust in the Institution were used. The data collected by the survey method were analyzed with frequency tables, factor analyses, reliability and normality tests, correlation analysis and regression analyses for testing research hypotheses. As a result of the analysis, it has been found that the organizational communication climate perceptions of the administrative staff have a positive and significant effect on the level of trust in the institution. In the comparison of organizational communication climate and demographic variables there were significant differences between the variables of gender, age, education level and professional seniority ($p<0.05$). In the comparison of the trust in the institution and the demographic variables; significant differences were found among the variables of age, education level and professional seniority ($p<0.05$).

Key Words: Organizational, Communication Climate, Organizational Trust.

Atf İçin / Please Cite As:

Arslan, A. ve Gül, H. (2022). Örgütsel iletişim ikliminin kuruma duyulan güvene etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1542-1559.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.06.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, aysel.arslan@omu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-4973-7957

² Prof. Dr. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, hasan.gul@omu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3720-5451

Giriş

Toplumsal yaşamın vazgeçilmezi olan iletişim, örgütsel yaşamın devamı için de vazgeçilmezdir. Gündelik yaşamda sürekli iletişim içerisindeyiz. Öncelikle yaşamımızı devam ettirebilmek için, sonrasında öğrenmek, bilgi sahibi olmak, etkilemek, eğlenmek, mutlu olmak ve sayısız birçok nedenden ötürü iletişim kurmaktayız. Kurulan iletişimin etkinliği, iletmek istediğimiz mesajın karşı tarafta aynı şekilde anlaşılması ile mümkün olmaktadır.

Örgütün iletişim iklimi; faaliyetlerin yürütülebilmesi için kurulan hiyerarşik iletişimin yanısıra, örgütte kendiliğinden oluşan iletişim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu iletişim iklimine örgüte yeni katılanların da uyması beklenmektedir. Örgütsel iletişim iklimi çalışanlar yanında müşteriler gibi diğer paydaşlar tarafından algılanabilmektedir. Böylece örgütsel iletişim iklimi hem örgüt iklimine hem de örgüt kültürüne yön vermektedir.

Örgütsel güven kavramı, aslında toplumsal yaşamda bilinen güven duygusunun çalışılan işe, işyeri ortamına, işyeri yöneticilerine ve arkadaşlarına karşı hissedilmesidir. Kişilerarası ve organizasyonlar arası güven birbirini aynı anda geliştirebilir ve etkileyebilir, öncelikle gelişen diğerini etkiler (Blomqvist ve Stahle, 2000, s. 8). Güven duygusu toplumsal yaşamda insana huzur ve mutluluk vermektedir. İnsani bir ihtiyaç olarak Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde, fizyolojik ihtiyaçlardan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Kişi kendini güven içinde hissederse toplumsal ve iş yaşamında başarılı olmaktadır. Kurumlarda güvenin oluşması bir takım yapısal değişkenlerin varlığı yanında kurulan iletişime bağlı bulunmaktadır. Dolayısıyla örgütsel güvenin oluşmasında örgütün iletişim ikliminin payı vardır. İletişimin güveni arttırması beklenir, aynı zamanda gerçeğe uygun veya açık bilginin sağlanması ile oluşturulan güvenin de iletişimini arttırması beklenir (Mishra, 1996, s. 269). Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde farklı değişkenler ile örgütsel iletişim ve güven konularının araştırıldığı görülmüştür. Bu kapsamda hazırlanan çalışma ile örgütlerdeki iletişim ikliminin örgütsel güvene etkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde örgütsel iletişim ortamının ve çalışanların elde tutulmasının çalışan performansına etkileri (Prasetyo vd., 2021) incelenmiş, örgütsel iletişim ortamının ve iş coşkusunun çalışan performansına etkisi (Lantara, 2019) ölçülmüştür. Örgütsel bağlılık ve örgüt iklimi ilişkisi teorik ve uygulamalı bir çalışma (Yüceler, 2009) ile ölçülmüştür. Ayrıca, örgüt ikliminin çalışanların motivasyonuna etkisi üzerine araştırmalar (Gök, 2009; Aksoy, 2006) yapılmıştır. Başka bir çalışmada örgütsel iletişim ortamı ve çatışma yönetimi bir petrol ve gaz şirketinde iletişim yönetimi (Nordin vd., 2014) ile ortaya konmuştur. Örgütsel iletişim ve iletişim ortamı arasındaki ilişki (Verma, 2013) araştırılmış, örgütsel etkinlikte iletişim ortamının rolü (Ahsanul, 2013) değerlendirilmiştir. Örgüt iklimi ve iletişim iklimi organizasyona bağlılığın belirleyicileri (Guzley, 1992) olarak incelenmiştir. Örgüt ikliminin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi bir araştırma (Çekmecelioğlu, 2005) ile ortaya konmuştur.

Literatürde örgütsel güven konusunda "ne anlama geliyor, neden önemli?" (Shockley-Zalabak, Ellis, Winograd, 2000) sorusuna cevap aranmış, örgütsel güven kavramı, nedenleri ve sonuçları (Demircan ve Ceylan, 2003) araştırılmıştır. Ayrıca, örgütsel güven ve örgütsel bağlılık üzerine (Taşkın ve Dilek, 2010; Demirel, 2008, Çetinel, 2008) çalışmalar yapılmış, benzer başka bir çalışmada kurumsal bağlılık, kurumsal güven ve kurumsal kimliğin artan geçerliliği (Ng, 2015) incelenmiştir. Ayrıca, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki (Singh ve Srivastava, 2016) araştırılmış, benzer bir çalışmada Altuntaş ve Baykal (2010) hemşirelerin örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Bir başka çalışmada üniversite çalışanlarının iş doyumunu ve örgütsel bağlılığı ile örgütsel güven ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki (Fard ve Karimi, 2015) incelenmiş, örgütsel güven yaratmada örgüt kültürünün rolü (Diñç, 2007) araştırılmıştır. Bununla birlikte; sağlık kuruluşlarında örgüt iklimi ve örgütsel güven arasındaki ilişki (Gün ve Söyüç, 2017) ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin okul iklimi ve örgütsel güven algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Ayık, Savaş ve Çelikel, 2014; Büte, 2011) gibi çalışmalar da yapılmıştır. Ancak örgütlerde iletişim iklimi ile örgütsel güven arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların (Kıyılıoğlu ve Özenel, 2020; Parlak, 2018; Saębař, 2013; Sevinç, 2013; Artuksu, 2009) genellikle okul ortamında öğretmen ve okul yöneticileri üzerine yapılmış olduğu ve az sayıda olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda söz konusu çalışma, bir kamu kurumunda görev yapan idari personele ilişkin çalışma verilerini içermesi bakımından diğer çalışmalardan ayrılmakta ve özgünleşmektedir. Bu nedenle çalışmanın literatüre önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

İletişim İklimi

İletişim en basit tanımıyla duygu, düşünce ve bilginin aktarımıdır. İnsanlar sosyal varlıklardır ve normal zihinsel faaliyetlere sahip bir insan iletişim kurmak istemektedir. İletişim kurarak açlığını gidermekte, mutluluğunu ya da üzüntüsünü paylaşmakta, eğlenmekte, beğenilmekte, takdir görmekte, tartışmakta, öğrenmekte vb. birçok faaliyeti yapmaktadır. Bu faaliyetler süreklilik göstermektedir ve iş ortamında sınırlı faaliyetler (çoğunlukla iş ile ilgili) söz konusu olsa da yine de iletişim kurmak elzemdir. Örgütlerde iletişim, örgütsel faaliyetlerin yürütülebilmesi için bir zorunluluktur. İster dikey ister daha basık bir yapıda faaliyet gösterebilir, tüm organizasyonlarda dikey, yatay ve çapraz iletişim kanalları oluşturulmuştur. Örgütlerde ayrıca, insanların bir arada olmasından kaynaklı informal iletişim de varlığını sürdürmektedir. Örgütteki tüm iletişim biçimleri o örgütün iletişim yapısını ve dolayısıyla iletişim iklimini oluşturmaktadır. Bir kuruluştaki gerçekleşen iletişime örgütsel iletişim denir. Örgüt içindeki iletişimin amacı, örgüt üyeleri arasında referans çerçevesi eşitliği ve benzeri bir deneyim olması için karşılıklı anlayış oluşturmaktır (Prasetyo vd., 2021, s. 2). Referans çerçevesi eşitliği ile anlatılmak istenen, mesajın göndericinin hazırladığı şekilde alıcı tarafından algılanabilmesidir. Bu aslında iletişim başarısıdır ve etkin iletişim olarak adlandırılmaktadır. Örgütlerde iletişim sadece sözlü olarak kurulmamaktadır. Sözlü iletişim yanında sözsüz iletişim, yazılı iletişim ve elektronik iletişim de kullanılmaktadır. İş yerindeki kişilere gülümsemek ve vücut hareketleriyle selamlaşmak sözsüz iletişim kapsamındadır. Aynı şekilde yazılı iletişimde kullanılan saygın dil, açıklık ve özen de iletişimin gereğidir. Günümüz iletişiminde oldukça önemli olan elektronik iletişim ise hızlı bir şekilde birçok mesajı aynı anda gönderme imkânı sağladığı için örgütsel yaşamda vazgeçilmezdir.

Örgütsel iletişimin üç ögesi bulunmaktadır. Bunların ilki; kurumsal iletişimin rahat bir şekilde kurulabilmesi ve güvene dayalı olmasıdır. İkincisi, çalışanların karar alma sürecine katılımlarının sağlanması ve bu sayede örgütte söz sahibi olabilmeleridir. Son olarakta çalışanların örgüt tarafından desteklenmeleri, bu sayede kendilerini değerli hissetmeleri gelmektedir. Böylece, çalışanlarda “Üstlerim, meslektaşlarım, astlarım bana karşı açık ve dürüst”, “Bu organizasyonda söz sahibi olmak için yeterli fırsatım var” ve “Diğer üyeler bu organizasyonda söyleyeceklerime ciddi şekilde dikkat ediyorlar.” duygu ve düşüncesi oluşmaktadır (Smidts, Pruyen ve Riel, 2001, s. 1053). Olumlu iletişimden kaynaklanan, örgütsel yaşamdaki bu olumlu duygu ve düşünceler ilişkilere de yansımakta ve zamanla örgütün iletişim iklimini pozitif yönde etkilemektedir. Benzer şekilde olumsuz iletişimden kaynaklı anlaşmazlıklar ya da yanlış anlaşılımlar devam ettikçe örgütün iletişim iklimi negatif yönde etkilenmektedir.

İletişim iklimi, organizasyonda çalışanların karşılıklı ilişkileri ve iletişimlerinin kalitesinden doğmakta ve o organizasyonun çalışanları tarafından algılanmaktadır (Goldhaber, 1993, s. 19). Örgütün iletişim iklimi hem çalışanlar hem de örgüte dışarıdan gelen müşteriler tarafından hissedilmektedir. Bir örgütte çalışanların resmi ve saygın bir üslup kullanarak iletişim kurması istenilen bir durumdur. Ancak örgütlerde insanın doğası gereği, bir arada yaşamaktan kaynaklı informal yani resmi olmayan iletişim şekli de oldukça yaygındır. Söylenti ya da dedikodu olarak da ifade edilebilen bu iletişim biçimini bazı yöneticiler de örgüt lehine çevirebilmektedirler. Örgütlerde pozitif iletişim iklimi için, her şeyden önce yöneticilerin iletişim bilgi ve becerilerinin tam olması gerekmektedir. Üst yönetim tarafından iletişimin önemi ve değeri bilinirse çalışanlar bunun farkında olarak hareket edeceklerdir. Böylece örgütün iletişim yapısı sağlam temellere oturmuş olmakta ve zamanla oluşan iletişim iklimi çalışanların motivasyonlarına pozitif etki etmektedir. İstenilen bu motivasyon da örgütün başarı ve performansını artırmaktadır.

Bununla birlikte bir örgütün başarısı ve performansı ile ilgili bir başka kavram olan güven, büyük oranda çalışanlar arasındaki iletişime bağlıdır. Çalışanlar arasında iş ilişkisinden kaynaklanan iletişimsizlik yanında, algıdaki eşitsizlik de iletişimsizliğe ve çatışmalara yol açabilmektedir. Açık iletişim ortamı, çatışmanın güven üzerindeki zararlı etkilerini azaltmada kilit bir bileşendir. Bu nedenle iletişim, bir kuruluş içinde çatışmaların azalmasına ve pozitifliğin artmasına neden olarak, güven oluşturmak için hayati bir öneme sahiptir (Nordin vd., 2014, s. 1048).

Örgütsel Güven

Güven, çeşitli ortamlarda olumlu kişilerarası ilişkilerin anahtarıdır ve işbirlikçi çabaların gerçekleşmesini sağlamaktadır (McKnight ve Chervany, 1996, s. 3). Güvenin tanımını yapmak oldukça zordur, güveni kendini gösterme biçimi çerçevesinde iki ana başlıkta tanımlamak mümkündür (Jösong, İsmail, Boyd, 2007, s. 619-620):

1. *Güvenilirlik güveni*; bir bireyin, başka bir bireyin refahının bağlı olduğu belirli bir eylemi gerçekleştirmesini beklediği öznel olasılıktır.

2. *Karar güveni*; olumsuz sonuçların da olası olmasına rağmen, bir tarafın belirli bir durumda göreceli bir güvenlik duygusuyla bir Şeye veya birine bağımlı olmaya istekli olma derecesidir.

Güven, birçok farklı disiplinde geniş çapta incelenmiş ve çeşitli bağlamlarda karar vermenin temeli olarak kullanılmıştır. Farklı disiplinler güveni farklı Şekilde tanımlasalar da çözmeyi amaçladıkları sorunlarda karar vermek için güvenin doğru bir Şekilde değerlendirilmesi ortak hedefleridir. Özellikle, birçok sorunlu alanda mükemmel bilgi bulunmadığından, kritik kararlar genellikle belirsiz, eksik ve çelişkili bilgilerle verilebilmektedir. Bu belirsizlik, karar vericiyi yanlış güven nedeniyle yanlış kararlardan kaynaklanan kayıp riskine maruz bırakabilmektedir (Cho, Chan ve Adali, 2015, s. 28).

Güven kavramı, 21. yüzyıl rekabet ortamında organizasyonlar için oldukça önemli bir örgütsel davranış kavramdır. Örgütlerde güven, uzun vadeli ilişkiler için hayati önem taşıyan yapıcı ve işbirlikçi davranışlara yol açmaktadır. Örgütsel güven günlük ilişkiler yanında; proje ekipleri, stratejik ittifaklar ve Ar-Ge ortaklıkları için de önem taşımaktadır. İş bağlamında güvenin gelişmesi için yetkinlik (teknik yetenekler, beceriler ve bilgi birikimi) ve iyi niyet (ahlaki sorumluluk ve olumlu niyetler) gereklidir (Blomqvist ve Stahle, 2000, s. 8). Örgütlerde birlikte çalışmak genellikle işlevsel bağımlılık gerektirmekte ve bu nedenden ötürü insanlar kişisel ve örgütsel hedeflerine ulaşmak için başkalarına çeşitli Şekillerde bağımlı olmaktadır (Mayer, Davis, Schoorman, 1995, s. 710). Çalışanlar örgütsel etkileşimleri, prosedür ve sonuçları adil bir Şekilde algıarlarsa, üstlerine ve organizasyonlarına daha fazla güven hissedecekler ve bu durum artan iş doyumunu, örgütsel bağlılık ve verimlilik artışı gibi sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Bidarian ve Jafari, 2012, s. 1623). Mayer ve diğerlerine (1995)'e göre, çalışanlar bir örgütün yetenek, yardımseverlik ve dürüstlük erdemlerine sahip olduğuna inandıkları zaman örgütsel güven oluşacaktır. Bu durum çalışanların değerlerinin kuruluşun değerleriyle örtüşmesi ile de alakalıdır. Örgütsel güven, çalışanların kuruluşu kimliklerinin bir parçası olarak görme derecesidir. Ayrıca kuruma duyulan güven, çalışanın zihninde organizasyonla bütünleşme duygusu oluşturmaktadır (Ng, 2015, s. 155). Bunun tam tersi bir durumda ise çalışan kurumdaki işleyiş ve etkileşimi kendi değerleriyle bağdaştıramaz ve adil bulmaz ise, kurumuna karşı güvensizlik duygusu hissedecektir. Çalışanın kendisini güvende hissetmemesi, onun çalışmasına yansiyacak ve zamanla stres faktörünü yaratacaktır. Sonuç olarak iş doyumunu ve işe bağlılık azalacak ve verim düşecektir.

Güveni üç unsur oluşturmaktadır. Bunlar; güvenilirlik, öngörülebilirlik ve adalettir. Üç bileşen tarafından temsil edilen güven hem kişilerarası hem de örgütler arası düzeylerde farklı biçimlerde (bilişsel, davranışsal ve duygusal) ifade edilebilmektedir. Örgütsel güven, örgüt üyelerinin kuruma yönelik kolektif olarak sahip olunan güven yöneliminin derecesini tanımlamaktadır (Zaheer, McEvily ve Perrone, 1998, s. 143). Güvenin özellikleri ise Şöyledir (Abdul-Rahman, Hailes, 2000, s. 4):

1. Güven anlam ve değerler bütününden oluşmaktadır
2. Güven kişinin inancını olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir
3. Güven, önceki deneyimlere dayanmaktadır
4. İtibar güvene yardımcıdır
5. Güvenin kaynağı değerlendirmeler, öneriler ve tavsiyelerdir
6. Güven öznedir ve
7. Güven dinamik bir olgudur.

Örgütsel güven sadece ikili ilişkilerle belirlenmez, ağ tabanlı da olabilmektedir. Örgütler arası ilişkilerden kaynaklanan güven olgusu itibarın sağlanması daha büyük bir paya sahiptir. Bir örgüte güven duyulabilmesi için, o örgüt hakkında nitel bilgilerin yanı sıra nicel bilgilere de ihtiyaç duyulacaktır. Bu çerçevede örgütsel güven yaratmak için harcanan çaba ve emek, örgüte duyulan güven sayesinde iş yapılması için tercih edilmesiyle katlanabilir olmaktadır (Harris, 2006, s. 184).

Yöntem

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden kesitsel araştırma deseni kullanılmış olup, veriler kolayda örneklem yöntemi ile toplanmıştır. Katılımcıların yargılarını toplamada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, Google Form aracılığı ile çevrimiçi ortamda hazırlanarak, personelin kurumsal e-postalarına gönderilmiştir.

Anket verileri 12 Kasım 2021 ile 12 Ocak 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Gönüllülük esasına uygun olarak anketi cevaplayan 331 idari personelin verileri incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde frekans tabloları, faktör analizleri, güvenilirlik ve normallik testleri, korelasyon analizi ve araştırma hipotezlerinin test edilmesine yönelik regresyon analizleri kullanılmıştır.

Evren - Örneklem

Araştırmanın kapsamını Ondokuz Mayıs Üniversitesinde idari personel olarak görev yapan çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırma yapabilmek için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (22.10.2021 tarih 2021-845 sayılı) etik onayı alınmıştır. Araştırma çerçevesinde tüm idari personele çevrimiçi ortamda anket dağıtılmıştır. Veriler, çalışanların kurum e-posta adreslerine gönderilen anketlerden dönüş yapan 331 personelden elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında belirlenen örneklemden veri toplamada anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, "Örgütsel İletişim İklimi Ölçeği", ikinci bölümde ise "Örgütsel Güven Ölçeği" kullanılmıştır. Örgütsel İletişim Ölçeği Eryılmaz Ballı ve Tulunay Ateş (2021) tarafından geliştirilmiştir. 30 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin iki alt boyutu bulunmaktadır. Bunlar "Örgütsel İletişim Ölçeğinin Yönetici Kaynaklı Boyutu"; (1, 2, 4, 5, 7, 8, 11, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 29, toplam 16 madde) ve "Çalışan Kaynaklı" (3, 6, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 24, 25, 26, 27, 30, toplam 14 madde) boyutudur. Örgütsel Güven Ölçeği ise Çalışkan (2021) tarafından geliştirilmiştir. 17 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Üç alt boyuttan oluşan ölçeğin ilk 7 ifadesi "Çalışma Arkadaşlarına Duyulan Güven" alt boyutundan, sonraki 5 ifadesi "Yöneticiye Duyulan Güven" alt boyutundan ve son 5 ifadesi ise "Kuruma Duyulan Güven" alt boyutundan oluşmaktadır. Çalışma için hazırlanan ankette, bu ölçeğin "Kuruma Duyulan Güven" alt boyutu kullanılmıştır. Anketin 5'li Likert derecelenmesi (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) orta derecede katılıyorum, (4) katılıyorum, (5) kesinlikle katılıyorum şeklindedir. Ankette ayrıca katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular da bulunmaktadır.

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Literatürde yer alan bilgiler doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve hipotezleri test etmek için geliştirilen araştırma modeli ve hipotezler aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₁: İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algılarının kuruma duyulan güven seviyeleri üzerinde pozitif ve anlamlı düzeyde etkisi vardır.

H₂: İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algıları demografik değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H_{2a}: İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algıları cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_{2b}: İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algıları pozisyonlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{2c}: İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algıları yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{2d}: İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algıları eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{2e}: İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algıları mesleki kademelerine göre farklılık göstermektedir.

H₃: İdari personelin kuruma duyulan güven düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H_{3a}: İdari personelin kuruma duyulan güven düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_{3b}: İdari personelin kuruma duyulan güven düzeyleri pozisyonlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{3c}: İdari personelin kuruma duyulan güven düzeyleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{3d}: İdari personelin kuruma duyulan güven düzeyleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{3e}: İdari personelin kuruma duyulan güven düzeyleri mesleki kademelerine göre farklılık göstermektedir.

Bulgular

Demografik Özellikler ve Betimleyici İstatistikler

İstatistiksel analizlere başlamadan önce araştırmada idari personelden toplanan veri setinde eksik verilerin olup olmadığı frekans analizi ile kontrol edilmiştir. Belirlenen eksik veri düzeyinin % 5'in altında kaldığının tespit edilmesi üzerine (Tabachnick ve Fidell, 2013) eksik veriler ortalama değer ile tamamlanmıştır.

Katılımcılara ve araştırmada kullanılan değişkenlere (ölçeklere) ait demografik ve betimleyici istatistikler aşağıda tablolar halinde verilmiştir. Araştırmaya katılan idari personele ilişkin demografik bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan İdari Personelin Demografik Özellikleri (n=331)

	Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Kadın	158	47,7
	Erkek	173	52,3
Yaş	19-29	92	27,8
	30-39	56	16,9
	40-49	127	38,4
	50 yaş ve üzeri	56	16,9
Pozisyon	Çalışan	308	93,1
	Yönetici	23	6,9
Eğitim Durumu	Lise ve altı	28	8,5
	Önlisans	142	42,9
	Lisans	147	44,4
	Lisansüstü	14	4,2
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	92	27,8
	6-10 yıl	36	10,9
	11-15 yıl	60	18,1
	16-20 yıl	61	18,4
	21 yıl ve üzeri	82	24,8

Katılımcıların kişisel ve demografik özellikleri incelendiğinde 47,7'sinin kadın ve % 52,3'ünün ise erkek çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Çalışanların % 27,8'inin 19-29, % 16,9'unun ise 30-39 % ve 38,4'ünün 40-49 yaş grubuna girdiği belirlenmiştir. İdari personelin pozisyonlarına göre dağılımları incelendiğinde % 93,1'inin çalışan ve % 6,9'unun da yönetici konumunda olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim seviyeleri açısından katılımcıların % 44,4'ünün lisans ve % 42,9'unun ise önlisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan idari personelin % 27,8'inin 1-5, % 24,8'inin 21 yıl ve üzeri ve % 18,4'ünün ise 16-20 yıl aralığında mesleki kıdeme sahip oldukları görülmektedir. Bu bağlamda katılımcı idari personelin ağırlıklı olarak orta yaş grubuna giren, yönetici statüsü bulunmayan, bir üniversite mezunu olan ve mesleki deneyime sahip tecrübeli erkek çalışanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2'de Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmektedir. Buna göre "Örgüt çalışanları iş konusunda yönetime karşı dürüst davranır." sorusu 3,99 ortalama ile en yüksek ve "Yönetim çalışanların işle ilgili yaşadıkları sıkıntıları fark eder." sorusu 3,04 ortalama ile en düşük ortalamalara sahip sorular olarak belirlenmiştir. Tablo incelendiğinde katılımcıların verdikleri cevapların neredeyse tamamının ağırlıklı olarak "katılıyorum" seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Katılımcı idari personelin Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğine ilişkin vermiş olduğu cevaplar Tablo 2'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 2. Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Sorular	Ort.	S.S.	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Orta Derecede Katılıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		
			F	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Yönetici Kaynaklı Örgütsel İletişim (YKÖİ)	Yönetim işle ilgili konularda örgüt çalışanlarına güvenir.	3,89	,82	4	1,2	8	2,4	84	25,4	158	47,7	77	23,3
	Yönetim örgütte alınacak kararlarla ilgili olarak örgüt çalışanlarının fikirlerine yeterince başvurur.	3,34	1,13	30	9,1	42	12,7	86	26,0	130	39,3	43	13,0

Çalışan Kaynaklı Örgütsel İletişim (Ç.KÖİ)	İşle ilgili her konuda yönetime kolaylıkla ulaşabilirim.	3,58	1,02	16	4,8	30	9,1	86	26,0	144	43,5	55	16,6
	Yönetim iş yerindeki ilişkilerde örgüt çalışanlarına güvenir.	3,62	,99	18	5,4	28	8,5	56	16,9	188	56,8	41	12,4
	Yönetim örgütte işleyişin etkili şekilde yürütülebilmesi için gerekli bilgileri çalışanlarla yeterince paylaşır.	3,61	1,05	20	6,0	30	9,1	64	19,3	162	48,9	55	16,6
	Örgüt çalışanları yönetime işle ilgili yeni önerilerini rahatlıkla sunabilir.	3,37	1,11	34	10,3	34	10,3	68	20,5	163	49,2	32	9,7
	Yönetim özellikle işimle ilgili konularda görüşüme başvurur.	3,41	1,01	20	6,0	38	11,5	90	27,2	152	45,9	31	9,4
	Yönetim örgüt çalışanlarının sunduğu önerileri dikkate alır.	3,61	,85	2	,6	30	9,1	108	32,6	146	44,1	45	13,6
	Yönetim örgüt çalışanlarının paylaşımlarını önyargısız olarak dinler.	3,28	1,03	18	5,4	62	18,7	86	26,0	138	41,7	27	8,2
	Yönetimin davranışları örgüt çalışanlarının ona duyduğu güveni artırır.	3,89	,86	10	3,0	12	3,6	46	13,9	199	60,1	64	19,3
	Yönetimin işle ilgili bilgilendirmelerini yeterli bulurum.	3,53	,98	16	4,8	28	8,5	93	28,1	152	45,9	42	12,7
	Örgüt çalışanları yönetimde konuşurken kendilerini özgür hisseder.	3,22	1,12	30	9,1	58	17,5	82	24,8	130	39,3	31	9,4
	Örgütte herkesin gerçek düşüncelerini açıkça paylaşabildiği bir ortam vardır.	3,28	1,04	22	6,6	56	16,9	82	24,8	148	44,7	23	6,9
	Yönetim işle ilgili görüşlerime değer verir.	3,41	,99	20	6,0	28	8,5	112	33,8	136	41,1	35	10,6
	Yönetim çalışanların işle ilgili yaşadıkları sıkıntıları fark eder.	3,04	,98	30	9,1	50	15,1	140	42,3	97	29,3	14	4,2
	Yönetimin bana verdiği bilgiye güvenirim.	3,69	,86	8	2,4	18	5,4	88	26,6	170	51,4	47	14,2
	Örgüt çalışanları iş konusunda birbirlerine karşı dürüst davranır.	3,58	,93	4	1,2	46	13,9	80	24,2	154	46,5	47	14,2
	Örgüt çalışanları iş yerindeki ilişkilerde birbirlerine karşı dürüst tavır sergiler.	3,48	,86	10	3,0	22	6,6	128	38,7	141	42,6	30	9,1
	Örgüt çalışanları ortak hedeflere sıkı sıkıya bağlıdır.	3,59	,87	8	2,4	34	10,3	70	21,1	192	58,0	27	8,2
	Örgüt çalışanları işle ilgili konularda birbirlerine güvenir.	3,61	,98	16	4,8	26	7,9	74	22,4	168	50,8	47	14,2
	Örgüt çalışanları iş konusunda	3,99	,72	2	,6	12	3,6	40	12,1	209	63,1	68	20,5

yönetime karşı dürüst davranır.													
Örgüt çalışanları ortak hedeflere yönelik olarak performans sergilemeye çalışır.	3,84	,74	2	,6	12	3,6	74	22,4	192	58,0	51	15,4	
Örgüt çalışanları iş yerindeki ilişkilerde birbirlerine güvenir.	3,64	,89	10	3,0	20	6,0	92	27,8	164	49,5	45	13,6	
Örgüt çalışanları iş yerindeki ilişkilerinde yönetime karşı dürüst olur.	3,72	,91	12	3,6	24	7,3	52	15,7	198	59,8	45	13,6	
Örgüt çalışanları en üst seviyede performans sergiler.	3,69	,77	4	1,2	14	4,2	100	30,2	175	52,9	38	11,5	
Örgütteki çalışanlar gösterdikleri performansın örgüt için öneminin farkındadır.	3,72	,85	14	4,2	6	1,8	76	23,0	196	59,2	39	11,8	
Örgütte çalışanlar birbirlerine sıkıntılı zamanlarda destek olur.	3,74	,71	---	---	6	1,8	118	35,6	160	48,3	47	14,2	
Örgütte güvene dayalı bir çalışma ortamı vardır.	3,62	,85	10	3,0	16	4,8	100	30,2	168	50,8	37	11,2	
Çalışanlar örgütteki kaynakları verimli kullanır.	3,57	,98	20	6,0	24	7,3	68	20,5	184	55,6	35	10,6	
Örgütte çalışanlar düşük maliyetle yüksek kalite elde etmeye çalışır.	3,80	,90	10	3,0	16	4,8	68	20,5	173	52,3	64	19,3	

Tablo 3’de Kuruma Duyulan Güven Ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Buna göre “Bu kurumda her şey yasalara uygun bir şekilde açıklıkla yürür, gizli saklı uygulamalar yoktur.” ve “Kurum politikaları ile ilgili öneri geliştirmekten ve düşüncelerimi belirtmekten çekinmem.” sorularının 3,80 ortalama ile en yüksek ve “Kurum, özlük haklarımızı adil olarak karşılar.” sorusunun ise 3,62 ortalama ile en düşük ortalamaya sahip sorular olduğu anlaşılmaktadır. Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğinde olduğu gibi Kuruma Duyulan Güven Ölçeğinde de katılımcıların cevaplarının “Katılım” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Katılımcı idari personelin Kuruma Duyulan Güven Ölçeğine ilişkin vermiş olduğu cevaplar Tablo 3’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 3. Kuruma Duyulan Güven Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Sorular	Ort.	S.S.	Kesinlikle Katılmam		Katılma		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
			f	%	f	%	f	%	F	%	F	%
Kurumumuzun geleceğini ilgilendiren doğru kararlar alınması hususunda güvenim tamdır.	3,78	1,00	12	3,6	24	7,3	68	20,5	147	44,4	80	24,2
Bu kurumda her şey yasalara uygun bir şekilde açıklıkla yürür, gizli saklı uygulamalar yoktur.	3,80	1,09	14	4,2	34	10,3	50	15,1	138	41,7	95	28,7
Kurum, özlük haklarımızı adil olarak karşılar.	3,62	1,20	26	7,9	32	9,7	70	21,1	114	34,4	89	26,9
Kurum çalışanlarına her konuda destek olur.	3,66	1,08	10	3,0	46	13,9	72	21,8	121	36,6	82	24,8
Kurum politikaları ile ilgili öneri geliştirmekten ve düşüncelerimi belirtmekten çekinmem.	3,80	1,09	18	5,4	28	8,5	46	13,9	149	45,0	90	27,2

Güvenirlilik Analizi

Araştırmada kullanılan değişkenler bağlamında Örgütsel İletişim İklimi ve Kuruma Duyulan Güven Ölçeklerinin ayrı ayrı güvenirlilik analizleri yapılmıştır. Güvenirlilik analizi için ölçeklerin içsel tutarlılığını gösteren Cronbach Alfa katsayıları kullanılmıştır.

Tablo 4. Ölçeklere Ait Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Soru Sayısı	Cronbach Alfa Katsayıları (α)
Örgütsel İletişim İklimi Ölçeği (ÖİİÖ)	30	,967
Yönetici Kaynaklı Örgütsel İletişim (YKÖİ)	16	,953
Çalışan Kaynaklı Örgütsel İletişim (ÇKÖİ)	14	,927
Kuruma Güven Ölçeği (KGÖ)	5	,935

Tablo 4'deki değerler incelendiğinde Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğinin alfa katsayısının ,967 olması nedeniyle katılımcıların verdikleri cevaplarda yüksek derecede tutarlı davrandıkları anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğinin alt boyutları olan Yönetici Kaynaklı Örgütsel İletişim ve Çalışan Kaynaklı Örgütsel İletişimin Cronbach alfa katsayılarının sırasıyla ,953 ve ,927 olması bu ölçeklerin de oldukça yüksek düzeyde güvenilir olduklarını göstermektedir. Kuruma Duyulan Güven Ölçeğinin alfa katsayısının ,935 olması nedeniyle katılımcıların verdikleri cevaplarda yüksek derecede tutarlı davrandıkları belirlenmiştir. Bu sonuca göre söz konusu ölçek de yüksek derecede güvenilirliğe sahiptir.

Geçerlilik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yeterliliklerini ve faktör analizi yapmaya uygun olup olmadıklarını ölçmek amacıyla öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett Küresellik Testleri yapılmıştır. Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğinin KMO örneklem yeterliliği katsayısının ,869 olarak bulunması nedeniyle örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmak için "yeterli" olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bartlett Küresellik testi sonuçlarına bakıldığında ise elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2=12087,422$; Sig. = ,000, $p < ,001$). Bu bağlamda örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli ve ölçme aracının faktör çıkarmaya uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinde; faktör sayısının tespitinde özdeğerin 1'den büyük olmasına ve bir maddenin bir faktöre boyutlanabilmesi için ilgili faktör yükünün en az ,500 düzeyinde olmasına dikkat edilmiştir. Faktör analizi sonucuna göre, Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğinde 30 madde ile yapılan analiz neticesinde maddeler alan yazıyla uyumlu bir şekilde iki boyut altında toplanmıştır. Söz konusu iki alt boyutun açıklanan varyansları sırasıyla % 51,7 ve % 11,5 olarak belirlenmiştir. Ölçekteki ifadeler toplam varyansın % 63,2'sini açıklamaktadır. Tablo 6 incelendiğinde ölçekte yer alan maddelerin tamamının faktör yüklerinin ,500 üzeri değerlere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Örgütsel İletişim İklimi Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonucu

Maddeler	Faktörler	
	F1	F2
Yönetim işle ilgili konularda örgüt çalışanlarına güvenirim.	,595	
Yönetim örgütte alınacak kararlarla ilgili olarak örgüt çalışanlarının fikirlerine yeterince başvurur.	,822	
İşle ilgili her konuda yönetime kolaylıkla ulaşabilirim.	,744	
Yönetim iş yerindeki ilişkilerde örgüt çalışanlarına güvenirim.	,706	
Yönetim örgütte işleyle ilgili etkili şekilde yürütülebilmesi için gerekli bilgileri çalışanlarla yeterince paylaşırım.	,802	
Örgüt çalışanları yönetime işle ilgili yeni önerilerini rahatlıkla sunabilir.	,840	
Yönetim özellikle işle ilgili konularda görüşüme başvurur.	,778	
Yönetim örgüt çalışanlarının sunduğu önerileri dikkate alır.	,643	
Yönetim örgüt çalışanlarının paylaşımlarını önyargısız olarak dinler.	,774	
Yönetimin davranışları örgüt çalışanlarının ona duyduğu güveni artırır.	,658	
Yönetimin işle ilgili bilgilendirmelerini yeterli bulurum.	,718	
Örgüt çalışanları yönetimle konuşurken kendilerini özgür hisseder.	,837	
Örgütte herkesin gerçek düşüncelerini açıkça paylaşabildiği bir ortam vardır.	,837	
Yönetim işle ilgili görüşlerime değer verir.	,806	
Yönetim çalışanların işle ilgili yaşadıkları sıkıntıları fark eder.	,742	
Yönetimin bana verdiği bilgiye güvenirim.	,699	
Örgüt çalışanları iş konusunda birbirlerine karşı dürüst davranır.		,735
Örgüt çalışanları iş yerindeki ilişkilerde birbirlerine karşı dürüst tavır sergiler.		,737
Örgüt çalışanları ortak hedeflere sıkı sıkıya bağlıdır.		,779
Örgüt çalışanları işle ilgili konularda birbirlerine güvenirim.		,803
Örgüt çalışanları iş konusunda yönetime karşı dürüst davranır.		,545

Örgüt çalışanları ortak hedeflere yönelik olarak performans sergilemeye çalışır.		,611
Örgüt çalışanları iş yerindeki ilişkilerde birbirlerine güvenir.		,711
Örgüt çalışanları iş yerindeki ilişkilerinde yönetime karşı dürüst olur.		,647
Örgüt çalışanları en üst seviyede performans sergiler.		,580
Örgütteki çalışanlar gösterdikleri performansın örgüt için öneminin farkındadır.		,667
Örgütte çalışanlar birbirlerine sıkıntılı zamanlarda destek olur.		,573
Örgütte güvene dayalı bir çalışma ortamı vardır.		,776
Çalışanlar örgütteki kaynakları verimli kullanır.		,795
Örgütte çalışanlar düşük maliyetle yüksek kalite elde etmeye çalışır.		,516
Öz değeri	15,520	3,467
Açıklanan Varyans (%)	51,735	11,558
Toplam Açıklanan Varyans (%)		63,292
Kaiser-Meyer-Olkin Katsayısı		,869
Bartlett Küresellik Testi		Ki-kare: 12087,422; sd.: 435; p<0,001
Faktör Çıkarma ve Döndürme Tekniği		Temel Bileşenler Analizi; Varimax

*Maddeler arası korelasyon değerleri ,516-,840 arasındadır.

Kuruma Duyulan Güven Ölçeğinin yeterliliğini ve faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett Küresellik Test istatistikleri sonucunda ölçeğin KMO örneklem yeterliliği katsayısının ,863 olduğu bulgulanmıştır. Tablo 6’da görüldüğü üzere bu değer, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmak için “yeterli” olduğunu göstermektedir. Bartlett Küresellik testi sonuçlarına bakıldığında, elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir ($\chi^2= 1495,523$; Sig. = ,000, $p<,001$). Bu doğrultuda örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli ve ölçme aracının faktör çıkarmaya uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Kuruma Güven Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonucu

Maddeler	Faktör = F1
Kurumumuzun geleceğini ilgilendiren doğru kararlar alınması hususunda güvenim tamdır.	,927
Bu kurumda her şey yasalara uygun bir şekilde açıklıkla yürür, gizli saklı uygulamalar yoktur.	,829
Kurum, özlük haklarımızı adil olarak karşılar.	,927
Kurum çalışanlarına her konuda destek olur.	,914
Kurum politikaları ile ilgili öneri geliştirmekten ve düşüncelerimi belirtmekten çekinmem.	,861
Öz değeri	5,984
Toplam Açıklanan Varyans (%)	79,685
Kaiser-Meyer-Olkin Katsayısı	,863
Bartlett Küresellik Testi	Ki-kare: 1495,523; sd.: 10; p<0,001
Faktör Çıkarma ve Döndürme Tekniği	Temel Bileşenler Analizi; Varimax

*Maddeler arası korelasyon değerleri ,829-,927 arasındadır.

Kuruma Duyulan Güven Ölçeğinin yapı geçerliliği test etmek için yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçekte yer alan beş ifade alan yazınla uyumlu bir şekilde tek boyut altında toplanmıştır. Söz konusu 5 ifade toplam varyansın % 79,6’sını açıklamaktadır. Tablo incelendiğinde ölçekte yer alan maddelerin tamamının faktör yüklerinin ,500 üzeri olduğu görülmektedir.

Normallik Testi ve Fark Analizleri

Bir araştırmada kullanılacak istatistiksel yöntemlerin seçiminde veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesine yönelik normallik testinin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda kullanılan veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğini sınamak amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri kullanılmıştır. Alan yazında basıklık (Kurtosis) ve çarpıklık (Skewness) değerlerinin +1.5 ile -1.5 aralığında olduğunda (Tabachnick ve Fidell, 2013) hatta George ve Mallery’e (2010) göre bu değerlerin +2.0 ile -2.0 aralığında olması durumunda dahi verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilebilmektedir (Erbay ve Beydoğan, 2017, s. 250; Akdoğan ve Uşun, 2017, s. 8). Çalışmada kullanılan iki ölçeğe ait verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin bu aralıkta yer almasından dolayı verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiş ve bu doğrultuda parametrik testler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan değişkenlere yönelik normallik testi sonuçları aşağıdaki tabloda detaylı şekilde gösterilmektedir.

Tablo 7. Ölçeklerin Normallik Testi

			<i>İstatistik</i>	<i>Std. Hata</i>
Örgütsel İletişim İklimi	Ortalama		3,5822	,03697
	% 95 Güven Aralığı İçin Ortalama	Alt Sınır	3,5094	
		Üst Sınır	3,6549	
	% 5 Kırılmış Ortalama		3,5851	
	Medyan		3,7000	
	Varyans		,452	
	Std. Sapma		,67263	
	Minimum		1,70	
	Maksimum		5,00	
	Skewness (Çarpıklık Katsayısı)		-,349	,134
Kurtosis (Basıklık Katsayısı)		,001	,267	
Yönetici Kaynaklı Örgütsel İletişim	Ortalama		3,4889	,04206
	% 95 Güven Aralığı İçin Ortalama	Alt Sınır	3,4061	
		Üst Sınır	3,5716	
	% 5 Kırılmış Ortalama		3,4964	
	Medyan		3,6250	
	Varyans		,586	
	Std. Sapma		,76522	
	Minimum		1,75	
	Maksimum		5,00	
	Skewness (Çarpıklık Katsayısı)		-,397	,134
Kurtosis (Basıklık Katsayısı)		-,379	,267	
Çalışan Kaynaklı Örgütsel İletişim	Ortalama		3,6888	,03396
	% 95 Güven Aralığı İçin Ortalama	Alt Sınır	3,6220	
		Üst Sınır	3,7556	
	% 5 Kırılmış Ortalama		3,6939	
	Medyan		3,7857	
	Varyans		,382	
	Std. Sapma		,61794	
	Minimum		1,50	
	Maksimum		5,00	
	Skewness (Çarpıklık Katsayısı)		-,404	,134
Kurtosis (Basıklık Katsayısı)		,760	,267	
Kuruma Duyulan Güven	Ortalama		3,7353	,05380
	% 95 Güven Aralığı İçin Ortalama	Alt Sınır	3,6295	
		Üst Sınır	3,8412	
	% 5 Kırılmış Ortalama		3,7884	
	Medyan		4,0000	
	Varyans		,958	
	Std. Sapma		,97883	
	Minimum		1,20	
	Maksimum		5,00	
	Skewness (Çarpıklık Katsayısı)		-,493	,134
Kurtosis (Basıklık Katsayısı)		-,395	,267	

Tablo 7’de araştırmada kullanılan her iki ölçeğin ve alt boyutlarının Skewness (Çarpıklık Katsayısı) ve Kurtosis (Basıklık Katsayısı) değerlerinin -1.5 ile +1.5 sınırları arasında yer aldığı ve normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu bağlamda veri setinin normal dağılım göstermesi nedeniyle parametrik test koşulları sağlanmış ve araştırmada kullanılan değişkenlerin çeşitli demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan fark analizleri kapsamında iki bağımsız grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklem t testi; ikiden çok bağımsız grup karşılaştırmalarında ise Anova testi kullanılmıştır.

Tablo 8. Örgütsel İletişim İklimi ve Kuruma Duyulan Güven Ölçek Puanlarının Cinsiyet ve Pozisyon Değişkenine Göre Karşılaştırılması (Bağımsız Örneklem t Testi)

Ölçek	Cinsiyet	Sayı	Ort.	Std. Sapma	t	p
Öİİ	Kadın	158	3,4494	,71948	8,362	,004
	Erkek	173	3,7035	,60377		
YKÖİ	Kadın	158	3,3125	,82826	11,039	,001
	Erkek	173	3,6499	,66530		
ÇKÖİ	Kadın	158	3,6058	,64272	4,427	,036
	Erkek	173	3,7647	,58604		
KDG	Kadın	158	3,5595	,98414	,009	,925
	Erkek	173	3,8960	,94858		
Ölçek	Pozisyon	Sayı	Ort.	Std. Sapma	t	p
Öİİ	Çalışan	308	3,5814	,67061	,758	,384
	Yönetici	23	3,5928	,71471		
YKÖİ	Çalışan	308	3,4789	,75945	,101	,751
	Yönetici	23	3,6223	,84558		
ÇKÖİ	Çalışan	308	3,6985	,61649	1,059	,304
	Yönetici	23	3,5590	,63657		
KDG	Çalışan	308	3,7390	,99519	2,133	,145
	Yönetici	23	3,6870	,74058		

İdari personelin örgütsel iletişim iklimi ve kuruma duyulan güven ölçek puanlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testinin bulguları Tablo 8’de gösterilmiştir. Cinsiyete göre örgütsel iletişim iklimi karşılaştırıldığında anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Söz konusu farklılığın erkekler lehine olduğu diğer bir ifadeyle erkek idari personelin ortalamalarının ($3,70 > 3,44$) kadın çalışanlardan anlamlı düzeyde yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Benzer şekilde örgütsel iletişim ikliminin alt boyutları olan yönetici kaynaklı ve çalışan kaynaklı örgütsel iletişim türlerinde de cinsiyet açısından anlamlı bir fark bulunmuş ($p < 0,05$) ve farklılığın erkekler lehine ($3,64 > 3,31$; $3,76 > 3,60$) olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda “ H_{2a} : İdari personelin örgütsel iletişim iklimi alguları cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.” hipotezinin kabul edildiğini ileri sürmek mümkündür. Cinsiyet açısından kuruma duyulan güven karşılaştırması incelendiğinde ise ($p > 0,05$) anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Dolayısıyla “ H_{3a} : İdari personelin kuruma duyulan güven düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.” hipotezinin red edildiği anlaşılmaktadır.

Örgütsel iletişim iklimi ve alt boyutları ile kuruma duyulan güven ölçek puanlarının idari personelin pozisyonlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testinde ise yönetici pozisyonunda olan ve olmayan çalışanlar arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığı ($p > 0,05$) belirlenmiştir. Bu bağlamda H_{2b} ve H_{3b} hipotezlerinin red edildiği görülmektedir.

Tablo 9. Örgütsel İletişim İklimi ve Kuruma Duyulan Güven Ölçek Puanlarının Yaş, Eğitim Seviyesi ve Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Karşılaştırılması (Anova Analizi)

	Yaş	Kareler Toplamı	Df	Ortalama Kare	F	p
Öİİ	Gruplar Arasında	7,602	3	2,534	5,848	,001
	Grup İçi	141,701	327	,433		
	Toplam	149,303	330			
YKÖİ	Gruplar Arasında	7,329	3	2,443	4,297	,005
	Grup İçi	185,907	327	,569		
	Toplam	193,236	330			
ÇKÖİ	Gruplar Arasında	8,567	3	2,856	7,951	,000
	Grup İçi	117,443	327	,359		
	Toplam	126,010	330			
KDG	Gruplar Arasında	30,814	3	10,271	11,770	,000
	Grup İçi	285,362	327	,873		
	Toplam	316,176	330			

Tablo 9 - Devamı

	<i>Eğitim Seviyesi</i>	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>Df</i>	<i>Ortalama Kare</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Öİİ	Gruplar Arasında	8,975	3	2,992	6,972	,000
	Grup İçi	140,327	327	,429		
	Toplam	149,303	330			
YKÖİ	Gruplar Arasında	10,437	3	3,479	6,223	,000
	Grup İçi	182,800	327	,559		
	Toplam	193,236	330			
ÇKÖİ	Gruplar Arasında	9,010	3	3,003	8,394	,000
	Grup İçi	116,999	327	,358		
	Toplam	126,010	330			
KDG	Gruplar Arasında	20,659	3	6,886	7,620	,000
	Grup İçi	295,517	327	,904		
	Toplam	316,176	330			
	<i>Mesleki Kıdem</i>	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>Df</i>	<i>Ortalama Kare</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Öİİ	Gruplar Arasında	12,467	4	3,117	7,426	,000
	Grup İçi	136,835	326	,420		
	Toplam	149,303	330			
YKÖİ	Gruplar Arasında	12,631	4	3,158	5,700	,000
	Grup İçi	180,605	326	,554		
	Toplam	193,236	330			
ÇKÖİ	Gruplar Arasında	12,521	4	3,130	8,992	,000
	Grup İçi	113,489	326	,348		
	Toplam	126,010	330			
KDG	Gruplar Arasında	30,861	4	7,715	8,815	,000
	Grup İçi	285,316	326	,875		
	Toplam	316,176	330			

Örgütsel iletişim iklimi ve alt boyutları ile kuruma duyulan güven düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova analizinde görüldüğü üzere tüm değişkenler yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Dolayısıyla H_{2c} ve H_{3c} hipotezleri kabul edilmiştir. Örgütsel iletişim iklimi ve alt boyutları ile kuruma duyulan güven düzeylerinin idari personelin eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova analizinin sonuçlarına göre de tüm değişkenlerin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0,05$). Dolayısıyla H_{2d} ve H_{3d} hipotezlerinin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Örgütsel iletişim iklimi ve alt boyutları ile kuruma duyulan güven düzeylerinin idari personelin mesleki kıdem seviyelerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova analizinin sonuçlarına göre de tüm değişkenlerin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0,05$). Bu bulgu H_{2e} ve H_{3e} hipotezlerinin kabul edildiğini göstermektedir.

Korelasyon Analizi

Araştırmaya katılan Ondokuz Mayıs Üniversitesinde görev yapmakta olan idari personelin örgütsel iletişim iklimi algıları ile kuruma duyulan güven düzeyleri arasındaki ilişkilerin yönünü ve şiddetini tespit etmek üzere korelasyon analizi yapılmıştır. Genel anlamda korelasyon alan yazında iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini belirten ve söz konusu iki değişkenin birlikte değişiminin bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Özdamar, 1999, s. 407).

Tablo 10. Değişkenlere Ait Korelasyon Katsayıları

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
(1) Öİİ	1			
(2) YKÖİ	,976**	1		
(3) ÇKÖİ	,951**	,861**	1	
(4) KDG	,782**	,828**	,652**	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Korelasyon analizi için örgütsel iletişim ikliminin alt boyutları ile kuruma duyulan güveni temsil eden ölçüklerin Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Bu değişkenler grubu arasında orta ve yüksek seviyede, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. En güçlü ilişki örgütsel iletişim iklimi ile yönetim kaynaklı örgütsel iletişim alt boyutu arasında aynı yönde (pozitif) ve ,976 düzeyinde (% 97,6) anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = ,976$; $p < ,001$). Örgütsel iletişim iklimi ile çalışan kaynaklı örgütsel iletişim alt boyutu arasında ,951 düzeyinde ($p < ,001$) ve kuruma duyulan güven arasında ,782 düzeyinde ($p < ,001$) pozitif, yüksek ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.

Regresyon Analizi

Araştırma modeli kapsamında örgütsel iletişim ikliminin kuruma duyulan güven üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla bir regresyon modeli kurulmuştur. H₁: “İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algılarının kuruma duyulan güven seviyeleri üzerinde pozitif ve anlamlı düzeyde etkisi vardır.” hipotezini test etmek amacıyla kurulan regresyon modelinin bulguları Tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11. Örgütsel İletişim İklimi Algısının Kuruma Duyulan Güven Üzerindeki Etkilerine Yönelik Regresyon Analizi Sonucu

Model-1 Bağımsız Değişken	Standartlanmamış Katsayılar		Standartlanmış Katsayılar	t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit Katsayı	,514	,182		2,817	,005
YKÖİ	1,320	,076	1,032	17,329	,000
ÇKÖİ	-,375	,094	-,237	-3,974	,000
R				,837	
R ²				,700	
R ² _{düz}				,698	
F				382,260	

Bağımlı Değişken: Kuruma Duyulan Güven (KDG)

Örgütsel iletişim iklimi algısının kuruma duyulan güven üzerindeki etkilerini ele alan regresyon analizi sonuçları incelendiğinde F değerinin 382,260 olması kurulan modelin oldukça anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R değeri ,837 ve R² değeri ,700 olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda modeldeki bağımsız değişkenler olan örgütsel iletişim ikliminin yönetici ve çalışan kaynaklı alt boyutları bağımlı değişken olan kuruma duyulan güvenin % 70’ini açıklayabilmektedir. Modeldeki bağımsız değişkenler olan yönetici kaynaklı örgütsel iletişim ve çalışan kaynaklı örgütsel iletişim ile bağımlı değişken kuruma duyulan güven arasında ,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda örgütsel iletişim iklimi algısının kuruma duyulan güven değişkeni ile pozitif ve anlamlı bir ilişki kurarak modele katkı sağladığı ve böylece H₁: “İdari personelin örgütsel iletişim iklimi algılarının kuruma duyulan güven seviyeleri üzerinde pozitif ve anlamlı düzeyde etkisi vardır.” hipotezinin kabul edildiği görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Örgütlerde kurulan iletişim işlerin zamanında ve aksatılmadan yapılabilmesi için oldukça önemlidir. Örgütlerde formal (resmi) iletişim yanında informal (resmi olmayan) iletişimin işleyişi de çalışanların iş yapış biçimlerine etki etmektedir. Örgütsel yaşamda istenen etik kurallara dayanan ve paydaşlara değer veren bir iletişim ortamı yaratmaktadır. Örgütlerde kurulan iletişim şekli plan, politika ve yapısal değişkenler ile desteklenerek örgütsel iletişim iklimini oluşturmaktadır. Örgütlerin iletişim iklimi kurumun tüm paydaşları tarafından hissedilmekte ve gözlemlenebilmektedir. Örgütsel iletişimin başarılı bir şekilde oluşturulması, çalışanların ve yapılan işlerin başarısına yansiyacaktır. Çalışan işyerinde kendisini rahat bir şekilde ifade edebilir ve iş arkadaşlarıyla rahatlıkla iletişim kurabilir ise, yaptığı işte verim elde edebilecektir. Bunun yanı sıra iletişim sayesinde yapılacak iş ile ilgili görev ve sorumlulukların açık bir şekilde belirlenmesi ve hiyerarşik yapının ortaya konması örgütlerde karmaşıklığı ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla çalışanın iş doyumunu ve işe bağlılığını olumlu yönde etkileyecektir. Örgütsel iletişim ikliminin kalitesi aynı zamanda örgütsel güven gibi pozitif örgütsel davranış biçimlerine de etki edecektir. Örgütsel yaşamın önemli kavramlarından biri güvendir. Güven duygusu sosyal yaşamda olduğu gibi örgütsel yaşamda da inanma duygusu ile birlikte kişilerin kendilerini rahat hissetmelerini ve davranmalarını sağlayan bir bağlılıktır. Güven kazanmak kolay olmadığı gibi güven duymak da kolay değildir. Örgütlerde güveni sağlayan bir çok faktör bulunmaktadır. Örgütsel iletişim iklimi bu faktörlerin çoğunu bir çatı altında toplamaktadır. Çalışanların birbirine karşı davranışları, ast ve üst arasındaki ilişki ve bilgi akışı, işin doğru bir şekilde anlaşılması ve etik olarak yapılması bunlara örnek sayılabilir. Bu kapsamda örgütlerde güven oluşturulmak isteniyorsa öncelikle iletişim biçimleri düzenlenmelidir.

Örgütlerde iletişim iklimi ile güven arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmanın sonuçlarına göre; iletişim ikliminin idari personelin kuruma duyulan güven seviyeleri üzerinde pozitif ve anlamlı düzeyde etkisinin olduğu bulgulanmıştır. Bu sonuç alan yazın incelemesinde çoğunlukla uygulama alanı okul olarak seçilerek yapılmış olan iletişim ortamı ile örgütsel güven arasındaki bağı gösteren çalışmalarla desteklenmektedir (Kıyılıoğlu ve Özgenel, 2020; Parlak, 2018; Sağbaş, 2013; Sevinç, 2013; Artuksu, 2009). Elde edilen sonuç ayrıca etik iklimin çalışanlar üzerindeki etkisini kuruma duyulan güven bakımından inceleyen araştırma bulguları ile benzeşmektedir (Gün ve Söyüç, 2017; Büte, 2011; Ayık, Savaş ve Çelikel, 2014; Topaloğlu,

2010). Araştırmada ayrıca değişkenler arasında yapılan korelasyon analizinde en güçlü ilişki örgütsel iletişim iklimi ile yönetim kaynaklı örgütsel iletişim alt boyutu arasında bulunmuştur. Kıyılıoğlu ve Özgenel (2020) çalışmalarında formel iletişimin genel güven eğilimini negatif yönde etkilediğini, ancak yöneticiye ve iş arkadaşlarına güven düzeyini pozitif yönde etkilediğini bulgulamışlardır. Bulgular ışığında örgütte istenilen etkin iletişimin, yöneticilerin kurdukları sağlıklı iletişim ve yaratılan güven ortamı ile sağlanacağı ifade edilebilir (Aytekin, 2018, s. 254). Kurum içinde karşılıklı güven ve saygının oluşturulmasında iletişimin kurallarına uygun bir biçimde (anlaşılır mesaj, doğru zaman, uygun kanal, doğru kişi/kişiler) işleminin önemi büyüktür (Kıyılıoğlu ve Özgenel, 2020, s. 404).

Araştırmada idari personelin iletişim iklimi ile kuruma duyulan güven düzeylerinin demografik değişkenler bakımında karşılaştırılmasında daha önce yapılan araştırmalara (Gün ve Söyük, 2017; Büte, 2011) benzer olarak yaş, eğitim seviyesi ve mesleki kıdem değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. İdari personelin kuruma duydukları güven cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde ise Kıyılıoğlu ve Özgenel (2020) ve Parlak'ın (2018) çalışmaları ile benzer şekilde anlamlı bir farklılık elde edilememiştir. Büte'nin (2011) çalışmasında ise örgütsel güvenin yöneticiye güven boyutu ile cinsiyet arasında; kadın çalışanların yöneticiye daha fazla güvendikleri yönünde bir sonuç elde edilmiştir. Farklı bir çalışmada Sevinç (2013), erkeklerin yöneticiye güven algılarının daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Bununla birlikte çalışmada cinsiyete göre örgütsel iletişim iklimi algısı karşılaştırıldığında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmuş, erkek idari personelin örgütsel iletişim iklimi algılarının kadınlardan daha fazla olduğu bulgulanmıştır. Bu durum alt boyutlarda yönetici kaynaklı ve çalışan kaynaklı örgütsel iletişim türlerinde de değişmemiştir. Benzer olarak Sevinç'in (2013) çalışmasında da erkeklerin iletişim ortamı algılarının kadınlardan yüksek olduğu ortaya konmuştur. Bu sonucun, kadınların daha duygusal ve ayrıntılı bir bakış açısına sahip olmalarından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada örgütlerdeki iletişim ikliminin çalışanların kuruma duydukları güvene olan etkisi araştırılmak istenmiştir. Bir kamu kurumunda görev yapan idari personele yapılan anket sonuçları değerlendirilmiştir. Elde edilen analizlerle birlikte çalışanların örgütsel iletişim iklimi algılarının kuruma duyulan güven seviyeleri üzerinde pozitif ve anlamlı düzeyde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ortaya konan bu olumlu sonuç örgütsel davranış açısından kıymetlidir. Araştırmanın kamu kurumunda yapılmış olması literatüre katkı sağlamakla birlikte, örneklemin küçük olması kısıtlılık oluşturmaktadır. Gelecekteki çalışmalarda özel ya da kamu kurumu örnekleri çoğaltılabilir, karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Araştırmanın örgütsel iletişim iklimi ve örgütsel güven konularında çalışma yapan tüm bilim insanlarına ve örgütlere katkı sağlaması umut edilmektedir.

Etik Beyan

"Örgütsel İletişim İkliminin Kuruma Duyulan Güvene Etkisi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 22.10.2021 tarih ve 10 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Abdul-Rahman, A. ve Hailes, S. (2000). Supporting trust in virtual communities. In *Proceedings of the 33rd Annual Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 9). 2000, January, IEEE.
- Ahsanul, I. M. (2013). The role of communication climate in organizational effectiveness. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 4(7), 155-156.
- Akdoğan, E. ve Uşun, S. (2017). Sınıf öğretmenliği lisans programının öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda bağlam, girdi, süreç ve ürün (CIPP) modeli ile değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 16, 826-847.
- Aksoy, H. (2006). *Örgüt ikliminin motivasyon üzerine etkisi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiye.
- Altuntaş, S. ve Baykal, U. (2010). Hemşirelerin örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Hemşirelik Bursu Dergisi*, 42(2), 186-194.
- Artuksu, E. (2009). *İlköğretim okullarında görevli öğretmenlerin okulun örgütsel güven düzeyine ilişkin alguları (Malatya örneği)* (Bilim Uzmanlığı Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Ayık, A., Savaş, M., Çelikel, G., ve Çelikel, G. (2014). Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin okul iklimi ve örgütsel güven algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 203-220.
- Aytekin, H. (2018). *İnsan ilişkileri ve iletişim*. Ankara: Pegem.
- Bidarian, S. ve Jafari, P. (2012). The relationship between organizational justice and organizational trust. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 47, 1622-1626.

- Blomqvist, K. ve Stahle, P. (2000, September). Building Organizational Trust. In *16th Annual IMP Conference, Bath, UK* (pp. 7-9).
- Büte, M. (2011). Etik iklim, örgütsel güven ve bireysel performans arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 171-192.
- Cho, J. H., Chan, K. ve Adali, S. (2015). A survey on trust modeling. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 48(2), 1-40.
- Çalışkan, A. (2021). Örgütsel güven: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 42-59.
- Çekmecelioglu, H. G. (2005). Örgüt ikliminin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Bir araştırma. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 23-39.
- Çetinel, E. (2008). *Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Demircan, N. ve Ceylan, A. (2003). Örgütsel güven kavramı: Nedenleri ve sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 139-150.
- Demirel, Y. (2008). Örgütsel güvenin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Tekstil sektörü çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 179-194.
- Dinç, S. (2007). *Örgütsel güven yaratmada örgüt kültürünün rolü* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiye.
- Erbay, Ş. ve Beydoğan, H. Ö. (2017). "Eğitimcilerin Eğitim Araştırmalarına Yönelik Tutumları". *KEFAD*, 18(3), 246-260.
- Eryılmaz-Ballı, F. ve Tulunay Ateş, Ö. (2021). Organizational communication climate: scale development study. *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 50(1), 400-433.
- Fard, P. G. ve Karimi, F. (2015). The relationship between organizational trust and organizational silence with job satisfaction and organizational commitment of the employees of university. *International Education Studies*, 8(11), 219-227.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step. A Simple Guide and Reference, 17.0 update* (10th ed.). Boston.
- Goldhaber, G. M. (1993). *Organizational communication*. Dubuque: Brown and Benchmark.
- Gök, S. (2009). Örgüt ikliminin çalışanların motivasyonuna etkisi üzerine bir araştırma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 587-605.
- Guzley, R. M. (1992). Organizational climate and communication climate: Predictors of commitment to the organization. *Management Communication Quarterly*, 5(4), 379-402.
- Gün, İ. ve Söyüç, S. (2017). Sağlık kuruluşlarında örgüt iklimi ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (1), 40-48.
- Harris, A. Z. (2006). Interorganizational trust. O. Sbenkar and J. Reuer (eds), 169-197.
- Josang, A., Ismail, R. ve Boyd, C. (2007). A survey of trust and reputation systems for online service provision. *Decision Support Systems*, 43(2), 618-644.
- Kıyılıoğlu E., Özgenel M. (2020). Okullardaki iletişim ortamı ile örgütsel güven arasındaki ilişki. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Sciences*, 48, 400- 421.
- Mishra, A. (1996). Organizational responses to crisis: the centrality of trust. In R. Kramer, & T. Tyler *Trust in organizations: Frontiers of theory and research* (ss. 261-287). (ss. 114-139). Thousand Oaks, CA: Sage Publishers.
- Mayer, R. C., Davis, J. H. ve Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20, 709-734.
- McKnight, D. H. ve Chervany, N. L. (1996). The meanings of trust. *Technical Report MISRC Working Paper Series 96-04*, University of Minnesota, Management Information Systems Research Center.
- Ng, T. W. (2015). The incremental validity of organizational commitment, organizational trust, and organizational identification. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 154-163.
- Nordin, S. M., Sivapalan, S., Bhattacharyya, E., Ahmad, H. H. W. F. W. ve Abdullah, A. (2014). Organizational communication climate and conflict management: Communications management in an oil and gas company. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 109, 1046-1058.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Parlak, F. (2018). *Okul yöneticilerinin iletişim becerileri ile örgütsel güven arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Prasetyo, I., Aliyyah, N., Rusdiyanto, R., Utari, W., Suprapti, S., Winarko, R., ... ve Kalbuana, N. (2021). Effects of organizational communication climate and employee retention toward employee performance. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 24(1), 1-11.
- Sağbaşı, N. Ö. (2013). *İletişim, örgütsel iletişim ve okul yönetimi* (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Sevinç, S. Y. (2013). *İlköğretim okulu yöneticilerinin iletişim yeterliliklerine ilişkin öğretmen görüşleri ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki (Uşak İli Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Shockley-Zalabak, P., Ellis, K. ve Winograd, G. (2000). Organizational trust: What it means, why it matters. *Organization Development Journal*, 18(4), 35.
- Singh, U. ve Srivastava, K. B. (2016). Organizational trust and organizational citizenship behaviour. *Global Business Review*, 17(3), 594-609.
- Smidts, A., Pruyn, H. ve Riel, C. B. M. (2001). The impact of employee communication and perceived external prestige on organizational identification. *Academy of Management Journal*, 49(5), 1051-1062.

- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston: Pearson.
- Taşkın, F. ve Dilek, R. (2010). Örgütsel güven ve örgütsel bağlılık üzerine bir alan araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 37-46.
- Topaloğlu, Işıl G. (2010). *İşgörenlerin adalet ve etik algıları açısından örgütsel güven ile örgütsel bağlılık ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Verma, P. (2013). Relationship between organizational communication flow and communication climate. *International Journal of Pharmaceutical Sciences and Business Management*, 1(1), 63-71.
- Yüceler, A. (2009). Örgütsel bağlılık ve örgüt iklimi ilişkisi: Teorik ve uygulamalı bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 445-458.
- Zaheer, A., McEvily, B. ve Perrone, V. (1998). Does trust matter? Exploring the effects of interorganizational and interpersonal trust on performance. *Organization Science*, 9(2), 141-159.

EXTENDED ABSTRACT

Communication, which is indispensable for social life, is also indispensable for the continuation of organizational life. We are in constant communication in everyday life. Firstly, in order to continue our lives, then we learn, get information, impress, have fun, are happy and communicate for countless many reasons. The effectiveness of the established communication is made possible by the fact that the message we want to convey is understood in the same way on the opposite side.

The communication climate of the organization arises as a result of the hierarchical communication established for the conduct of activities, as well as the communication that occurs spontaneously in the organization. It is expected that new participants in the organization will also comply with this communication climate. The organizational communication climate can be perceived by both employees and other stakeholders such as customers. Thus, the organizational communication climate guides both the organizational climate and the organizational culture.

The concept of organizational trust is that the feeling of trust that is actually known in public life is felt towards the work being done, the workplace environment, workplace managers and their friends. Interpersonal and interorganizational trust can develop and influence each other at the same time; the one that arises first affects the decision (Blomqvist and Stahle, 2000, p. 8). A sense of trust gives a person peace and happiness in social life. As a human need, it occupies the second place in Maslow's hierarchy of needs, after physiological needs. If a person feels confident, he succeeds in social and business life. The formation of trust in institutions depends on the communication established, as well as the presence of a number of structural variables. Therefore, the communication climate of the organization has a share in the formation of organizational trust. Communication is expected to increase trust, but also trust created by providing truthful or open information is expected to increase communication (Mishra, 1996, p. 269). It has been observed that studies examining the relationship between communication climate and organizational trust in organizations are generally conducted on teachers and school administrators in the school environment, and they are few in number. In this context, the aforementioned study differs from other studies and becomes original in that it contains data on the administrative staff working in a public institution. For this reason, it is thought that the study will contribute significantly to the literature.

The scope of the research is comprised of employees working as administrative staff at Ondokuz Mayıs University. In the research, a cross-sectional research pattern was used as one of the quantitative research methods, and the data were collected using the convenience sampling method. The survey method was used to collect the opinions of the participants. The prepared questionnaire consists of two parts. In the first part, the "Organizational Communication Climate Scale" was used and in the second part, the "Organizational Trust Scale" was used. The questionnaire was prepared online via Google Form and sent to the corporate e-mails of the staff. In the analysis of the obtained data, frequency tables, factor analysis, reliability and normality tests, correlation analysis and regression analysis were used to test the research hypotheses. According to the results of the study investigating the relationship between communication climate and trust in organizations; It was found that communication climate has a positive and significant effect on the trust levels of administrative personnel in the organization ($F= 382,260$; $R= ,837$; $R^2= ,700$). In addition, in the correlation analysis conducted between the variables, the strongest relationship was found between the organizational communication climate and the management-induced organizational communication sub-dimension in the research ($r= ,976$; $p<,001$). In the study, significant differences were found between the variables of age, education level and professional seniority when comparing the communication climate of administrative personnel and the level of trust in the institution in terms of demographic variables ($p<0,05$). When the trust of administrative personnel in the institution

was examined in terms of gender variable, no significant difference was obtained ($p>0,05$). However, in the study, when the perception of organizational communication climate was compared according to gender, a significant difference was found, and it was found that the organizational communication climate perceptions of male administrative staff were higher than that of females (3,70>3,44). It is believed that this result may be due to the fact that women have a more emotional and detailed point of view.

In this study, the effect of organizational communication climate on employees' trust in the institution was investigated. The results of a survey of administrative personnel working in a public institution have been evaluated. The data collected by the survey method were analyzed through the SPSS program. Together with the analyzes obtained, it was concluded that employees' perceptions of the organizational communication climate had a positive and significant effect on their level of trust in the institution. This positive result is valuable from the point of view of organizational behavior. It is hoped that the research will contribute to all scientists and organizations working on the issues of organizational communication climate and organizational trust.

Covid-19 Döneminde BIST Metal Eşya ve Makine Endeksindeki Şirketlerin İnsan Kaynakları Uygulamaları

Ebru SAYGILI¹ ve Füsun TOROS²

Öz

Bu çalışma, halka açık üretim şirketlerinin, Covid-19 döneminde, insan kaynakları uygulamalarını araştırmaktadır. Bu kapsamda Borsa İstanbul Metal Eşya ve Makina Endeksinde yer alan 30 firmanın 2020 yılına ait faaliyet raporlarında yer alan açıklamalar içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İnsan kaynakları ilkeleri ve fonksiyonları çerçevesinde kavramsal çerçeve oluşturularak, çalışanlara yönelik uygulamalar; gelişim ve kariyer, mali haklar, mali olmayan haklar, güvenli işyeri, kurallara uyum ve eşitlik başlıkları altında kategorize edilmiştir. Bu kategoriler altındaki kavramlar Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurumsal yönetim ilkeleri ve sürdürülebilirlik raporlaması standartları (GRI) çerçevesinde belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre şirketlerin faaliyet raporlarında çalışanlarla ilgili en çok değinilen unsurlar eğitim-öğretim, ücret, Covid-19 ve etik kurallardır. Fazla mesai, çalışan yan hakları ve ücretsiz izin unsurlarına ise faaliyet raporlarında hiç yer verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, İnsan Kaynakları Uygulamaları, Covid-19 Salgını, Üretim Firmaları

Companies Human Resources Applications in the BIST Metal Goods and Machinery Index during Covid-19

Abstract

This study investigates the human resources practices of publicly traded manufacturing companies during the Covid-19 period. In this context, the explanations disclosed in the 2020 annual reports of 30 companies in Borsa Istanbul Metal Goods and Machinery Index were examined by content analysis method. Employee applications are classified by developing a conceptual framework within the framework of human resource principles and functions; development and career, financial rights, non-financial rights, workplace safety, rule compliance, and equality. The concepts under these categories are determined within the framework of the Capital Market Board (CMB) corporate governance principles and sustainability reporting standards (GRI). According to the results of the analysis, the most frequently mentioned issues related to employees in the annual reports of companies are education, wages, Covid-19 and ethical rules. The annual reports make no mention of overtime work, employee benefits, or unpaid leave.

Key Words: Corporate Governance, Human Resources Applications, Covid-19 Pandemic, Manufacturing Companies

Atıf İçin / Please Cite As:

Saygılı, E. ve Toros, F. (2022). Covid-19 döneminde BIST metal eşya ve makine endeksindeki şirketlerin insan kaynakları uygulamaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1560-1573.

Geliş Tarihi / Received Date: 12.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.08.2022

¹ Doç. Dr. - Yaşar Üniversitesi İşletme Fakültesi, ebru.esendemir@yasar.edu.tr

 ORCID 0000-0002-0458-8740

² Dr. - Agrobest Grup, dr.fusuntoros@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-4500-1608

Giriş

Piyasalarda artan rekabet koşulları, işletmeleri değer yaratarak rakiplerinden öne çıkmaya zorlamaktadır. Böylece, kurumsal yönetimin temel ilkelerinden olan paydaşlarla olan ilişkilere, daha fazla kaynak ayrılmaktadır. İşletmeler arasında, rekabet üstünlüğü sağlayan en önemli faktör; “İnsan faktörüdür”. Yüksek potansiyelli çalışanların işletmeye kazandırılması, beceri ve yetkinliklerinin geliştirilerek elde tutulması ve yüksek performanslı birer çalışan haline getirilmesi, işletmelere rekabet avantajı sağlayacaktır. Bu kapsamda, ulusal ve uluslararası kurumsal yönetim düzenlemelerinde, çalışanlara yönelik hususlar, diğer paydaşlardan daha fazla vurgulanmaktadır. Son 10 yıl içinde, şirketlerin çalışanları ile olan ilişkilerinde, yaşanan en büyük gelişmelerden biri insan kaynakları teknolojisinin hızlı ilerleyişidir. Özellikle dijitalleşmenin etkisiyle insan kaynakları süreçlerinin neredeyse tamamı dijital platformlara taşınarak büyük değişim geçirmiştir. Küresel rekabet ortamı; sınırların kalkmasına, yeteneğin hareketliliğine yol açarak sürdürülebilir üstünlük oluşturmada, insan kaynakları yönetiminin fonksiyonunu arttırmıştır. Kaynak temelli yaklaşıma göre; değerli, taklit ve ikame edilemeyen iç kaynakları olan firmalar, sürdürülebilir rekabetçi avantajlarına sahip olabilmektedirler (Barney, 1991, s. 99). Bu kriterleri sağlayan insan kaynakları uygulamaları, örgütsel performansı arttırmaktadır (Ngo, Lau ve Foley, 2008, s. 73). Bu nedenle, çalışan sermayesinin etkin yönetimi için, kurumların insan kaynaklarına yönelik sayısız faaliyette bulunması gerekmektedir (Naeem, Mirza, Ayyub ve Lodhi, 2019, s. 499).

Küreselleşme; yönetim, insan faktörü ve çalışma normlarını, yeni örgütsel hedef ve stratejilere doğru yönlendirmiştir. Bu durum, örgüt içinde yer alan her kademedeki çalışanı ve çalışma ortamlarını etkilemiştir. Böylece mevcut çalışma koşulları içinde, şirketler, çalışanlara yönelik yeni çalışma profilleri geliştirmeye başlamışlardır. 1980’li yılların ortalarından itibaren iş gücü, bir pazar olarak algılanmaya başlamış ve sonrasında bilgi, ayırt edici unsur haline gelmiştir. Günümüzde, farklı nesillerin bir arada bulunduğu ve işyerine sadakatini zayıfladığı, motivasyon ve eğitim gibi konulara vurgu yapıldığı bir yetenek pazarı oluşmuştur.

Bu çalışmada, halka açık üretim şirketlerinin insan kaynakları uygulamaları, kurumsal yönetim paydaş ilişkileri çerçevesinde incelenmiştir. Bu kapsamda, Borsa İstanbul Metal Eşya ve Makina Endeksinde yer alan 30 firmanın 2020 yılına ait faaliyet raporlarında yer alan, çalışanlara yönelik açıklamalar, tümdengelimsel bir yolla analiz edilmiştir. Analiz kapsamında, insan kaynakları ilkeleri ve fonksiyonları ile Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurumsal yönetim ilkeleri ve sürdürülebilirlik raporlaması standartları (GRI) çerçevesinde insan kaynakları uygulamaları altı başlıkta kategorize edilmiştir. Bunlar; gelişim ve kariyer, mali haklar, mali olmayan haklar, güvenli işyeri, kurallara uyum ve eşitliktir. Bu kategoriler altında yer alan kavramları temsil eden kelimeler, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Ayrıca küresel düzeyde mücadele edilen Covid-19 salgınının da çalışanlara olan etkileri incelenmiştir. Covid-19 salgını ile ilgili çalışmalardan, Tuna ve Türkmendağ (2020, s. 3246), farklı sektörlerdeki pandemi döneminde uzaktan çalışma ve çalışma motivasyonu ilişkisini araştırmıştır. Mevcut çalışmalar genel olarak sağlık çalışanlarına odaklanmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma, salgın döneminde kurumsal imalat şirketlerinin çalışanlarla ilgili açıklamalarını inceleyen öncü bir çalışmadır.

Literatür Taraması

Kurumsal Yönetim ve Paydaş İlişkileri

Kurumsal yönetim, halka açık şirketlerde, şirket yönetimi, yönetim kurulu, hissedarlar ve menfaat sahipleri arasındaki çıkar çatışmalarının azaltılması ve önlenmesi ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve Kalkınma İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development / OECD) Kurumsal Yönetim İlkelerine (2004, s. 7) göre kurumsal yönetim uygulamaları, dört temel başlık altında toplanmaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Kurumsal Yönetim İlkelerinin de dayanağı olan bu dört başlık: “Pay sahipleri”, “kamuyu aydınlatma ve şeffaflık”, “paydaş ilişkileri (menfaat sahipleri)” ve “yönetim kuruludur”. Bu dört başlıktan pay sahipleri (Özdemir ve Tamer, 2019, s. 331), kamuyu aydınlatma ve şeffaflık (Pamukçu, 2011, s. 133; Esendemirli ve Demirkan, 2013, s. 13) ve yönetim kurulu (Şengür ve Püskül, 2011, s. 34; Ararat, Black ve Yurtoglu, 2017, s. 117) ile ilgili yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Diğer yandan paydaş ilişkileri ile ilgili sınırlı sayıda çalışma vardır. Ayrıca mevcut çalışmaların içeriği, genel olarak, teoriktir. Doğan (2018, s. 90), paydaş ilişkilerini paydaş teorisine; Dereköy (2015, s. 31), paydaş teorisi ve kurumsal sosyal sorumluluğa dayandırmaktadır. Dinçer (2013, s. 18), paydaşları, organizasyon içi paydaşlar ve organizasyon dışı paydaşlar olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre organizasyon içi paydaşlar, çalışanlar ve yöneticilerdir. Organizasyon dışı paydaşlar ise devlet, kredi veren kurumlar, müşteriler, tedarikçiler ve hissedarlardır. Saygılı, Saygılı ve Taran (2021) tarafından Borsa

İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksinde yapılan çalışmaya göre, iyi yönetilen paydaş ilişkileri, şirketlerin finansal performansını olumlu yönde etkilemektedir.

Kurumsal yönetimin şeffaflık ve paydaş ilişkileri ilkelerine göre şirketler, paydaşlarına yönelik açıklamaları web siteleri, faaliyet raporları, sürdürülebilirlik raporları ve kurumsal sosyal sorumluluk raporları yoluyla yapmaktadırlar. Hoştut (2016, s. 85) itibarlı şirketlerin işgücü ve insana yakışır iş uygulamaları konulu çalışmada, seçilmiş şirketlerin, bu raporlarda açıkladıkları GRI'nın sosyal performans boyutundaki göstergelerini incelemiştir. Bu göstergeler; çalışanlar, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğudur.

Şirketlerin yayınladıkları raporlardan faaliyet raporları, Türkiye'de, SPK kuralları gereği zorunlu tutulmuştur. Şirketler, bir yıllık hesap dönemi bitiminde, genel kurul toplantısı öncesi, yıllık faaliyet raporlarını düzenli olarak yayınlamaktadırlar. Bu raporlar ile finansal ve finansal olmayan faaliyet sonuçları açıklanmaktadır. Faaliyet raporları, özet finansal sonuçların yanı sıra kurumsal yönetim, menfaat sahipleri, çevre ve sürdürülebilirlik, işletme çevresindeki fırsatlar ve riskler gibi farklı konularla ilgili bilgi içermektedir. Bu raporlarda, paydaşlardan, özellikle çalışanlara yönelik politikalar ile ilgili açıklamalar daha kapsamlıdır.

Çalışanlarla Olan İlişkilerin Yönetimi

“İnsan gücü” bir işletmenin sahip olduğu en değerli kaynaktır. Yönetilmesi çok zor olmasına rağmen, iyi yönetildiğinde rekabette çok büyük farklılıklar yaratacak olan bir üretim faktörüdür. İnsan kaynağı “entelektüel sermaye” olması itibarıyla global ve rekabetçi bir ortamda işletmeler için önemli girdidir. İnsan kaynakları bir işletmede, bireye, çevreye ve de işletmeye yararlı olacak şekilde, yasalara da uyularak etkin yönetilmesini sağlayan fonksiyon ve çalışmaların tamamıdır.

İnsan kaynaklarının temel felsefesi; işletmenin devamlılığını sağlamak için, bir işletmenin en değerli kaynağı olan insanın etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi, aynı zamanda da çalışanın yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Bunun yanı sıra çalışanın hem motivasyonu yüksek hem de verimli çalışması için uygun ortamın sağlanması ve bu ortamın sürekli geliştirilmesi insan kaynaklarının en önemli görevleri arasında yer almaktadır. İnsan kaynakları (İK) yönetimi, işletmelerin hedefleri doğrultusunda, ihtiyaç duyulan uygun nitelikte ve sayıda insan gücünün planlanmasından başlayıp, işe alım, oryantasyon, eğitim, yetenek, kariyer, ücret, performans, iş sağlığı ve güvenliği süreçlerinin yönetiminden, iş yaşamında iletişim ve ilişkilerin düzenlenmesine kadar pek çok faaliyeti içeren bir yönetim fonksiyonudur. Yıldız'a göre (2013, s. 103), İşletme performansını yükseltmeyi hedeflemekte olup bu hedef doğrultusunda bir dizi faaliyetin etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesini gerektirir. Bu nedenle işletme içinde gerekli stratejilerle beraber sistemler de oluşturulur ki bunlardan birisi de insan kaynakları yönetimi sistemidir. Bu sistemi, çalışanların yetenek ve becerilerini geliştiren, karar almada yetkilendirmeyi hedefleyerek ve katılımcı olmalarını sağlayan, motivasyonu artırıcı uygulamalar bütünüdür.

İnsan kaynakları yönetimi işletmenin hedeflerine ulaşmasında çok belirleyici bir rol oynar. Rekabetçi üstünlük ancak işletmenin amaç ve vizyonu ile çalışanların isteklerinin bir araya gelmesiyle sağlanır. Genç'e göre (2016, s. 117), kurum kültürü; bir kurumun üyeleri tarafından paylaşılan ve onların davranışlarını düzenleyen biçimsel ve biçimsel olmayan kurallar bütünüdür. Çalışanların kurumsal davranışlarını yönlendiren normlar, kurallar, davranışlar, inançlar, değerler ve alışkanlıklar sistemidir. Bu bağlamda kurum kültürünün yaratılmasında insan kaynakları yönetimi belirleyici rol oynamaktadır. Çalışanların birbirleriyle olan ilişkilerinin koordine edilip, işletmenin bir bütün olarak görülmesiyle kurum kültürü sağlanır.

Organizasyonların etrafını saran, kuşatan yenilenen çevre ve ekonomi koşulları, geleceğin yönlendirilmesinde belirleyici bir faktör oluşturmaktadır. Pandemi ile değişimin hızlanması, özellikle teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler, organizasyonların rekabetçi avantajlar elde etmek için risk almaları, e-ticaretin getirdiği imkanlar ve dijitalleşme bu faktörler arasındadır.

İnsan kaynakları sürecinde yakın geçmişten günümüze bakacak olursak;

- 1960-1970' li yıllar sermayenin öncelikli olduğu yıllar,
- 1970-1980 teknolojinin ön planda olduğu,
- 1980-1990 teknoloji ile sermayenin önem kazandığı,
- 1990-2000'li yıllar teknoloji, sermaye ve insan faktörünün öne çıktığı,
- 2000'li yıllar ise “İnsan ve değer yönetimi” odaklı yaklaşımların öncelikli olduğu dönemlerdir.
- 2020'li yıllara ise dijital dönüşüm ve Covid-19 Salgını damga vurmuştur.

İnsan Kaynakları Politikaları İle İlgili Kavramsal Çerçeve

İnsan kaynakları ile ilgili yaygın kabul görmüş ilkeler arasında yeterlilik, güvence, eşitlik, yansızlık, kariyer, güvence sayılabilir. Ayrıca insan kaynakları yönetiminin örgüt içerisinde planlama, işe alma, performans değerlendirme, eğitim ve geliştirme fonksiyonları bulunmaktadır (Toros, 2021a, s. 8). Bu bölümde insan kaynakları ilkeleri ve fonksiyonları çerçevesinde kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Seçme ve Yerleştirme: Personel seçme ve işe alma insan kaynakları yönetiminin ilk adımıdır. En doğru personelin seçimi, organizasyonun devamlılığı için kritik önem taşımaktadır. Öncelikle çeşitli mecralarda personel ihtiyacının duyurulmasıyla başlayan, sonrasında gelen başvuruların çeşitli araçlarla (online mülakat, mülakat, kişilik envanterleri, değerlendirme merkezi) değerlendirildiği süreçtir. İhtiyaç duyulan pozisyonlar için gerekli olan nitelikleri içeren başvurular değerlendirildikten sonra uygun olan adaylarla görüşmeler yapılır. Pozisyon için en uygun adayın tespit edilmesi sonrasında, ücret ve yan hakların karşılıklı olarak konuşulması sonucunda işe alım gerçekleşir. Pogorzelski ve Harriot'un "Yetenekleri Bulmak" kitabında (2010, p. 23) "Genel talebi karşılamaya yetecek kadar nitelikli çalışan olsa bile yöneticiler yine de en iyi yetenekleri kapmak için birbirleriyle yarışır" ifadesiyle işe alımın sonsuz bir süreç olduğunu ifade etmektedir.

Eğitim ve Gelişim Yönetimi: Bir işletmenin en değerli sermayelerinden biri olan insan kaynağını eğitim ve geliştirme sürdürülebilirliğin temel taşları arasındadır. İşletmelerin; robot, makine-teçhizat yatırımı, teknoloji transferi, bilgi teknolojileri altyapısının ve dijitalleşmenin yanı sıra, insan kaynağının gelişimine yapacağı yatırım küresel rekabette üstünlük sağlayacaktır. İnsan kaynakları yönetiminin temel konusu "insandır". İnsan akli ve öğrenebilme yeteneği sayesinde kendini sürekli geliştirebilir. İnsan kaynakları yönetiminin en önemli fonksiyonlarından biri de eğitim ve gelişimdir. Yapılan performans değerlendirmelerinde ortaya çıkan eğitim ihtiyacının tespit edilmesinin ardından, bu eğitim ile hangi yetkinliklerin geliştirileceği konusu önem kazanmaktadır. Eğitimin amacı, içeriği ve doğru tasarımı ile eğitimin davranışa dönüşmesi esas amaçtır. Günümüz iş dünyasında ve Covid-19 salgınının da etkisiyle sınıf eğitimlerinin yerini daha çok dijital ortamlarda yapılan eğitimler, simülasyonlar, bütünsel iyilik vb. aktiviteler almıştır.

Yetenek Yönetimi: Yetenek, bir işletmenin başarısına olumlu katkı sağlayan "yüksek potansiyelli" kişiler olarak tanımlanır. İşletmelerin amacı da yetenekleri çekmek, potansiyellerini etkin bir şekilde yöneterek tutunmalarını sağlamaktır. Yurdasever ve Yurdasever'e göre (2021, s. 1), işletmelerin geleneksel uygulamaları, içinde bulunduğumuz VUCA (volatility; değişkenlik, uncertainty; belirsizlik, complexity; karmaşıklık ve ambiguity; muğlaklık) dünyasında ihtiyacı karşılamaktan giderek uzaklaşmıştır. Bununla birlikte beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan Covid-19 salgını, yetenek yönetimi ile ilgili zorlukları daha da arttırmıştır. Yetenek yönetimi; yetenekli çalışan havuzu oluşturarak, mevcut ya da aday olabilecek yetenekli çalışanları işletmeye çekmek, tutundurmak ve profesyonel gelişimini sağlamaktır. Şirketlerde başta CEO olmak üzere insan kaynakları profesyonellerinin sorumluluğunda olan yetenek yönetimi, küresel bir sorun olarak iş dünyasının gündeminde yer almaktadır. Küresel olarak yeteneğin az olduğu günümüz iş dünyasında; iş fırsatları ile yetenekler karşılaştırıldığında, gelecek neslin büyük oranda bugün olmayan işlerde çalışacağı ve yeni yetkinlikler geliştirmek zorunda kalacakları aşıkardır. Bu durumda gelecekte insan kaynakları yöneticilerine büyük sorumluluklar düşecektir.

Performans Yönetimi: Performans değerlendirmesinin amacı; çalışanı tüm yönleriyle ele alarak başarılı olduğu alanlarda ödüllendirmek ve geliştirmesi gereken yetkinliklerini belirleyip, bu sürece destek olmaktır. Performans değerlendirme ile çalışanın, kendi yaptığı çalışmalar ile ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilerek ve çalışanın işletmeye olan katkısı tespit edilmektedir. Uysal'a göre (2015, s. 32), çalışanların performansının değerlendirilmesi yani düşünsel ve fiziksel emeğin ölçümü, her zaman öncelikli bir konu olmuştur. İşletmelere rekabet avantajı sağlayan unsurların başında çalışanları olduğu için işletmeyle ilgili kararların doğru ve zamanında alınabilmesi etkin bir performans yönetimi ile mümkündür. Yılın başında belirlenen ve hedef olarak adlandırılan; belirli, ölçülebilir, ulaşılabilir, ilgili ve zamanlaması olan bir sistemdir.

Yılın sonunda hedeflere ne kadar yaklaşıldığı ya da ne oranda gerçekleştirildiği ile yıllık değerlendirme yapıldıktan sonra işletmenin çalışanları için sunduğu imkanlar olan prim, bonus ya da temettü gibi isimlerle ödüllendirme ile sonuçlanır. Ancak her işletmenin prim sistemi olmadığı için ödüllendirme yapmayan işletmeler de mevcuttur. Performans değerlendirmedeki önemli unsurlardan biri de "geribildirim" sürecidir. Yöneticinin çalışana verdiği geribildirim kadar çalışanın da yöneticiye verdiği geribildirim son derece kıymetlidir. Artık günümüzde pek çok işletme 360 derece performans değerlendirme sistemi

uygulamaktadır. 360 derece performans değerlendirmesi; çalışanın kendisinin, üstünün, astlarının ve eş pozisyonda çalışan diğer yöneticilerin değerlendirdiği çok boyutlu bir süreçtir. Bu değerlendirme sisteminin uygulanabilmesi için şirket kültürünün hazır olması gereklidir, aksi durumlarda işletmelerde kaosa neden olabilir.

Kariyer Yönetimi: Kariyer yönetimi, çalışanın yetenek ve ilgilerini analiz etmelerine yardımcı olmak ve kariyer geliştirme faaliyetlerini planlamaktır. İrmış ve Bayrak'a göre (2000, s. 179), kariyer hiyerarşik örgütlerde "örgütün merdiveninden yukarıya doğru hareket" etmektir. Kariyer Yönetimi'nde de bazen birey, bazen örgüt, bazen de ortak olarak alınan kararlar ile hareket edilmektedir. Bir personelin işe olan ilgisinin ve yeteneğinin belirlenmesi ve kariyerini geliştirmesi faaliyetlerinin tamamı "Kariyer Yönetimi" kapsamında ele alınır. İşe alım süreciyle başlar, gelecekte hangi pozisyonlarda çalışmayı hedeflediği ya da o pozisyon için uygun olup olmadığını ve eğer uygun değil ise o pozisyona uygun hale gelebilmek için hangi alanda eğitim ve gelişim programlarına katılacağını da içeren bir süreç ile devam eder.

Ücret Yönetimi: Çalışanlar görev yaptıkları işletmeye yetenek, bilgi ve tecrübeleri ile katkıda bulunur. Bunun karşılığında ise adil bir ücret isterler. İşletme de çalışanlarına bilgi, beceri ve yeteneklerini kullanabileceği bir ortam sağlamak ve kar ederek çalışanlara başarılarına göre ücret vermekle yükümlüdür. Rekabetçi ortamda işletmenin beceri ve yetkinlikleri ile ön plana çıkan çalışanları tutundurmanın en verimli yöntemlerinden biri ücrettir. Çalışanlar açısından bakıldığında ücret; işletmeye bağlanma nedenlerinden birisidir. Bundan dolayı da insan kaynakları yönetimi açısından çalışanların ücretlendirilmesi ciddiye ele alınarak, objektif kriterlere göre değerlendirilmelidir. Bir işletmenin ücret yönetimi politikası, şirketin kurumsallığı ve sürdürülebilirliği açısından oldukça kıymetlidir. Organizasyon şemasında yer alan görevler ile kademe yapısı netleştirilir, sonrasında yetkinlikler göz önüne alınarak her pozisyona ilişkin ücret aralıkları belirlenir. Bu aralıklar belirlenirken ücret araştırmaları yapan çeşitli kurum ve kuruluşların yıl içerisinde yapmış oldukları araştırmalar kıyaslama niteliği taşır. Veri sağlayan tüm firmalar ücret politikalarını bu verileri referans alarak gerçekleştirir.

İşletmelerde ücret yönetiminin temel amacı, çalışana ödenecek ücretin yeterli ve adil olmasını sağlamaktır. Yeterli ücret; işletmenin nihai amacına ulaşması için çalışanların işletmeye çekilmesi, güdülenmesini ve elde tutulmasını sağlamaktır. (Tuğray, Adal ve Atay, 1998, s. 253)

Covid-19 Salgını ve Çalışanlara Etkileri: 2020 yılında Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19'u "Salgın" olarak ilan etmesinin ardından tüm dünya hükümetleri alarma geçerek, bu hayati toplum sağlığı krizinin 1.dalgasına sert önlemler alarak hazırlanmaya başlamışlardır. Sokağa çıkma yasakları ile başlayan süreç, işgücünün büyük bir kısmına, işlerinin verdiği imkanlar ölçüsünde hibrit çalışma düzenine geçmeye zorlamıştır. Üretimin devamlılığı için işyerlerinde çalışmaya devam eden çalışanlar sıkı önlemler alarak işlerini yapmaya devam etmiştir. Maske, mesafe, temizlik, ateş ölçümü gibi bu dönemin vazgeçilmezi haline gelen bu uygulamalar tüm çalışanlara zorlu zamanlar geçirmiş ve geçirmeye de devam etmektedir. Çalışanlar bir yandan sağlıklarını korumaya çalışırken aynı zamanda alışkın olmadıkları bir düzen olan hibrit çalışma düzenine alışmaya çalışmışlardır. İnsanoğlunun toplumsal varlık olduğu için işyerleri de anlamlı bir sosyalleşme ortamıdır. Ancak salgın nedeniyle hibrit çalışma modeli, bazı çalışanların psikolojilerini olumsuz etkilemiştir. Covid-19 salgını global ekonomiye de çok büyük darbeler vurmuş, birçok sektör etkilenerek, büyük zararlar görmüştür. Bu dönemde Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından Kısa Çalışma Ödeneği başlanmış, bu uygulamaya geçen şirketler olmuştur. (Türkiye İş Kurumu [İŞKUR], 2021)

Kısa çalışma uygulaması; ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz gibi zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azalması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere, işçilerin çalışmadıkları bu dönemler için kendilerine gelir desteği sağlayan bir uygulamadır. İşletmelerin yurtiçi ve yurtdışından gelen siparişlerinin azalmasıyla birlikte üretimleri durma noktasına gelmiş, bundan dolayı da Kısa Çalışma uygulamasına geçerek, mevcut duruma göre çalışanlarını bu sürece dahil etmiş ya da ücretsiz izne göndermişlerdir. Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı tarafından işten çıkarılmalar yasaklanmıştır. Ancak işletmeler de kısa çalışma ve ücretsiz izin uygulaması ile hem kendilerini hem de çalışanlarını korumaya çalışarak maliyetlerini azaltmışlardır. Tüm bu sürecin kurgulanıp yönetilmesi İnsan kaynakları departmanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Salgın dönemi iş dünyasında 3 büyük değişime neden olmuştur. İlk olarak hibrit çalışma düzenine geçilmiş ve bununla birlikte ikinci büyük değişim olan dijitalleşme süreci hızlanmıştır. İnsan kaynakları departmanları değişime çok hızlı uyum sağlayarak, fiziki mülakatlar yerini online görüşmelere geçmiş, İK süreçlerinin tamamını dijital ortama taşımıştır. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) okulları tatil

ederek, uzaktan eğitim ile devam etme kararı almıştır. İşletmelerde yapılan sınıf eğitimleri de iptal edilmiş, e-öğrenme platformları tercih edilmiştir. Hibrit alışma döneminde işletme içindeki pek çok departman evden çalışabilirken krizi yöneten departman olan insan kaynakları departmanı büyük çoğunlukla işyerinde olmaya devam etmiştir. nc büyük değişim ise; mesafe ve zaman sınırlarının ortadan kalkmasıyla yetenek havuzlarının genişlemesine neden olmuştur. Bundan sonraki süreçte ciddi bir tehdit unsuru haline gelen yetenek havuzunun genişlemesi, kritik pozisyonadaki yetenekli çalışanları tutmak için işletmeleri zorlayacaktır.

Yöntem

Kurumsal yönetim, sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramlarında yer alan paydaş ilişkilerinde çalışanlara yönelik uygulamaların kapsamı her geçen gün genişlemektedir. Kurumsal yönetimin şeffaflık ve tam açıklama ilkesi gereği halka açık şirketler, çalışanlar ile ilgili birtakım açıklamalar yapmaktadır. Bu araştırmanın amacı, halka açık üretim şirketlerinin çalışanlar ile ilgili açıklamalarını içerik analizi yöntemi ile incelemek, sınıflandırmak ve karşılaştırmaktır. İçerik analizi nitel ve nicel olarak iki farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Nicel içerik analizinde kelime sayma işlemi yapılırken, nitel içerik analizinde anlam birimleri arasındaki ilişkiler incelenmektedir (Yüksel, 2015). Analiz kapsamında, insan kaynakları ilkeleri ve fonksiyonları ile SPK kurumsal yönetim ilkeleri ve GRI sürdürülebilirlik raporlaması standartları çerçevesinde insan kaynakları uygulamaları; gelişim ve kariyer, mali haklar, mali olmayan haklar, güvenli işyeri, kurallara uyum ve eşitlik başlıkları altında 6 kategoride sınıflandırılmıştır. Bu kategorilerde yer alan kelimeler tümdengelsel bir yolla belirlenerek, nicel içerik analiz yöntemlerinden olan frekans analizi yapılmıştır. Analiz yapılırken Nvivo programı kullanılmıştır. Araştırmanın kısıtları arasında; halka şirketlerin yer aldđı bir sektöre odaklanması nedeniyle örneklemin küçük olması, taranan kelime sayısının sınırlılığı, sadece 2020 yılına ait faaliyet raporlarının incelenmesi sayılabilir.

Evren - rnekleme

Araştırmanın evreni halka açık üretim işletmeleridir. Borsa İstanbul'da (BİST) toplam 180 adet imalat şirketi yer almaktadır (KAP, 2020). Araştırma sonuçlarının ileride yapılacak sektörel karşılaştırmalara olanak sağlayabilmesi için, maksatlı örnekleme yapılmıştır (Krippendorff, 2004, s.88). Örnekleme, firma sayısının fazla olduğu ve ülke geneline dağılmış üretim tesisleri bulunan, BİST Metal Eşya ve Makine Endeksi olarak belirlenmiştir. Bu endekste yer alan 30 firmanın 2020 yılına ait faaliyet raporları, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Tablo 1'de yer alan içerik analizinde taranan kavramlar, SPK Kurumsal Yönetim Tebliği (2014), Global Reporting Initiative (GRI, 2021, s. 3-4) sürdürülebilirlik raporlaması standartları ve etik kodlarla ilgili akademik çalışmaların çalışanlar başlığı altında yer alan kurallardan seçilmiştir. Bazı kelimeler Covid-19 salgınına özel olarak eklenmiştir.

Tablo 1. İçerik Analizinde Kullanılan Kavramlar

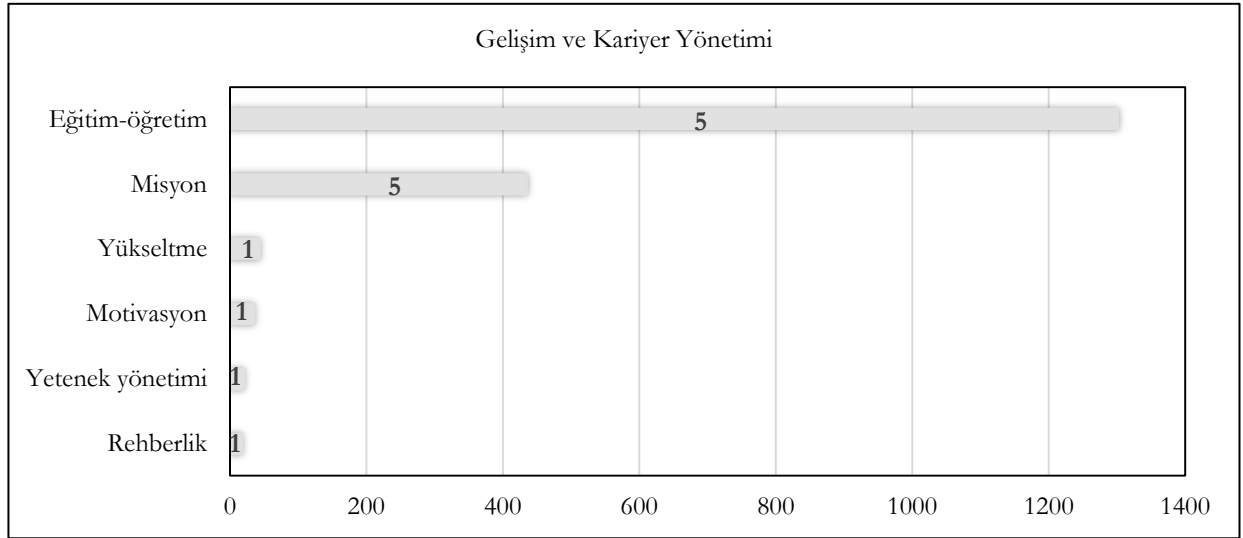
<i>İlgili Düzenleme</i>	<i>Kavramlar</i>	<i>İlgili Düzenleme</i>	<i>Kavramlar</i>
	<u>I. Gelişim ve Kariyer Unsurları</u>		<u>IV. Güvenli İşyeri Unsurları</u>
SPK/GRI	Eğitim-retim		Covid-19
SPK	Misyon	SPK/GRI	İş sağlığı ve güvenliği
SPK	Yükseltme	GRI	İş kazası
SPK	Motivasyon	SPK/GRI	Meslek hastalığı
GRI	Yetenek yönetimi		Stres
SPK	Rehberlik		<u>V. Kurallara Uyum Unsurları</u>
	<u>II. Mali Haklar Unsurları</u>	SPK	Etik
SPK	cret	GRI	İnsan hakları
GRI	Kıdem tazminatı	SPK	Rüşvet
GRI	cretli izin	SPK	Taciz
	Kısa alışma		<u>VI. Eşitlik Unsurları</u>
GRI	Aşari cret	SPK/GRI	Fırsat eşitliği
GRI	Fazla mesai	SPK	Ayrımcılık
	<u>III. Mali Olmayan Haklar Unsurları</u>	SPK/GRI	Cinsiyet
SPK/GRI	Sendikal haklar	GRI	Engelli alışan
SPK/GRI	alışan hakları	SPK/GRI	Adil muamele
SPK/GRI	Toplu iş sözleşmesi		
GRI	İşten ıkarma		
SPK/GRI	alışan yan hakları		
GRI	cretsiz izin		

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, BIST Metal Eşya ve Makine Endeksinde yer alan 30 şirketin faaliyet raporlarında, çalışanlara yönelik açıklamaları 6 başlık altındaki sonuçları ve değerlendirmeleri yer almaktadır. Tablo 2'de gelişim ve kariyer unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre şirketlerin %93'ü eğitim-öğretim unsurlarına, %80'i misyon ile ilgili açıklamalara yer vermiştir. Rehberlik ile ilgili açıklamalar, %33 ile en düşük seviyededir. Şekil 1'de gelişim ve kariyer unsurlarının faaliyet raporlarındaki toplam tekrar sayısı, bir başka deyişle, frekans dağılımı yer almaktadır. Buna göre frekans dağılımı en yüksek olan hususlar, yine eğitim-öğretim ve misyondur. Yükseltme, motivasyon, yetenek yönetimi ve rehberlik unsurlarının frekans dağılımı düşüktür. Eğitim ve öğretim 1222 defa tekrar etmekte, rehberlik 20, yetenek yönetimi ise 23 defa tekrar etmektedir.

Tablo 2. Gelişim ve Kariyer Unsurlarının Şirketler Bazında Analiz Sonuçları

Gelişim ve Kariyer Unsurları	%
Eğitim-öğretim	93
Misyon	80
Yükseltme	53
Motivasyon	43
Yetenek yönetimi	40
Rehberlik	33

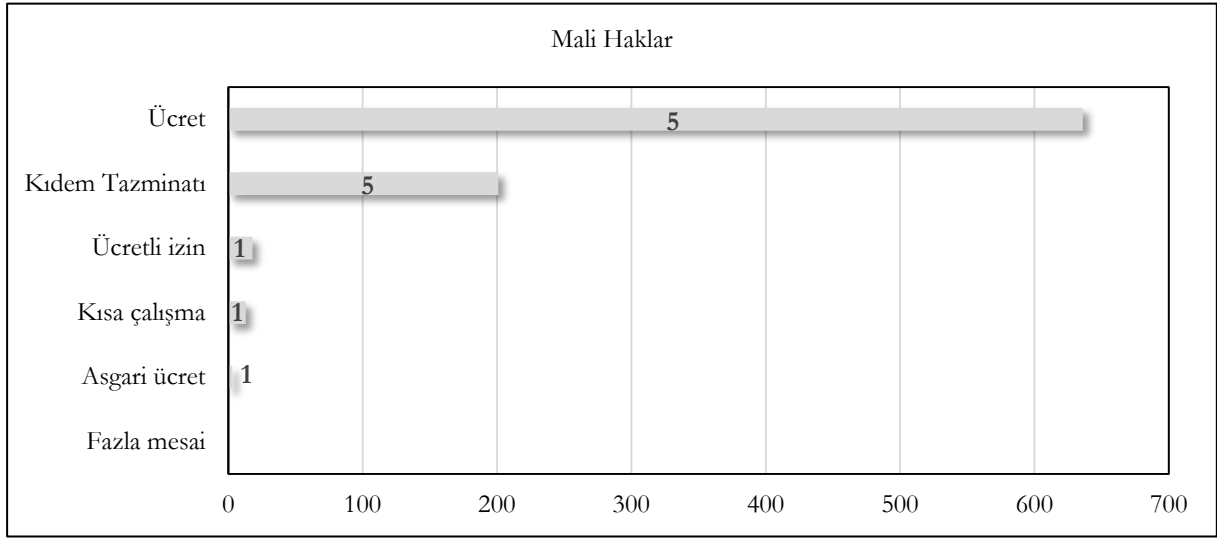

Şekil 1. Gelişim ve Kariyer Yönetimi Unsurlarının Frekans Dağılımı

Tablo 3'te mali haklar unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre şirketlerin %93'ü ücret unsurları ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Diğer unsurlar olan kıdem tazminatı, ücretli izin, kısa çalışma ve asgari ücret ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %50'nin altındadır. Fazla mesai ile ilgili hiçbir şirket açıklama yapmamıştır. Şekil 2'de mali haklar unsurlarının faaliyet raporlarındaki frekans dağılımı yer almaktadır. Buna göre frekans dağılımı en yüksek olan hususlar ücret ve kıdem tazminatıdır. Ücretli izin, kısa çalışma ve asgari ücretin frekans dağılımı düşüktür. Ücret 636 defa tekrar etmekte, asgari ücret 3, kısa çalışma ise 13 defa tekrar etmektedir. Raporlarda fazla mesai konusuna hiç değinilmemiştir.

Tablo 3. Mali Haklar Unsurlarının Şirketler Bazında Analiz Sonuçları

Mali Haklar Unsurları	%
Ücret	93
Kıdem Tazminatı	36
Ücretli izin	33
Kısa çalışma	26
Asgari ücret	10
Fazla mesai	0

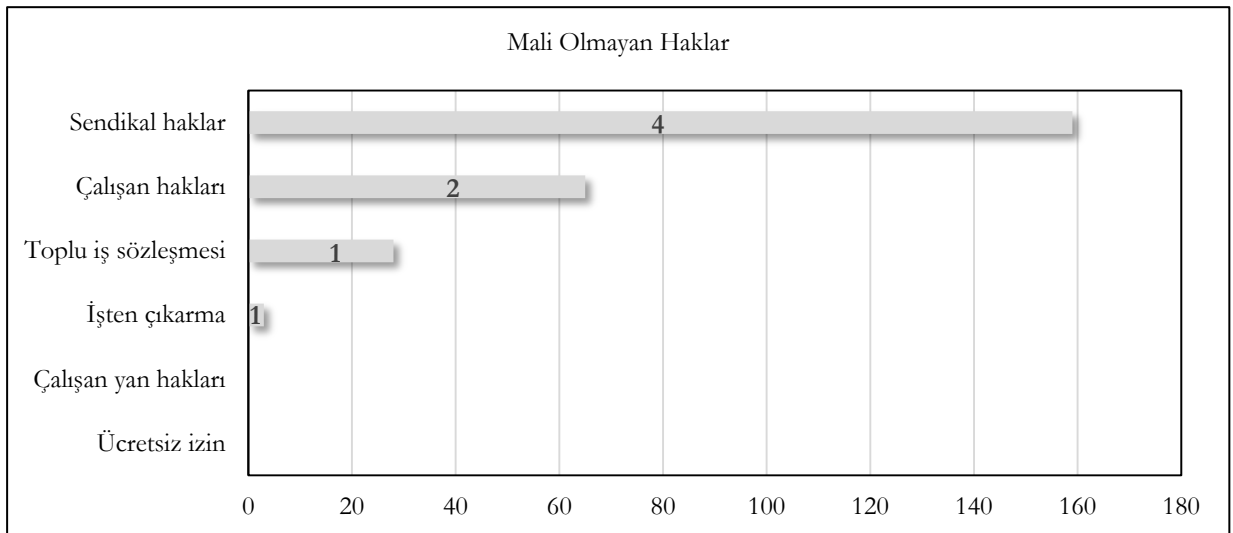

Şekil 2. Mali Haklar Unsurlarının Frekans Dağılımı

Tablo 4'te mali olmayan haklar unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre şirketlerin %73'ü sendikal haklar ve %53'ü çalışan hakları ve 50'si toplu iş sözleşmesi ile ilgili açıklamalar yapmıştır. İşten çıkarma ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %10'dur. Çalışan yan hakları ve ücretsiz izin ile ilgili hiçbir şirket açıklama yapmamıştır. Şekil 3'te mali olmayan haklar unsurlarının faaliyet raporlarındaki frekans dağılımı yer almaktadır. Buna göre frekans dağılımı en yüksek olan unsur sendikal haklardır. En düşük olan unsur işten çıkarma ile ilgili açıklamalardır. Sendikal haklar 159 defa tekrar etmektedir. Çalışan yan hakları ve ücretsiz izin kelimelerine ise faaliyet raporlarında yer verilmemiştir.

Tablo 4. Mali Olmayan Haklar Unsurlarının Şirketler Bazında Analiz Sonuçları

Mali Olmayan Haklar Unsurları	%
Sendikal Haklar	73
Çalışan hakları	53
Toplu iş sözleşmesi	50
İşten çıkarma	10
Çalışan yan hakları	0
Ücretsiz izin	0

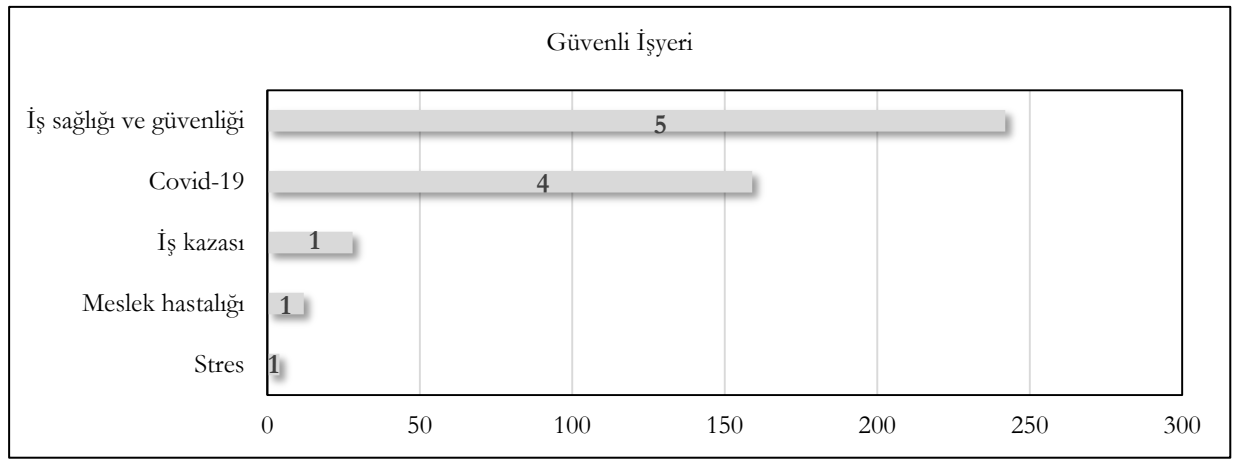

Şekil 3. Mali Olmayan Haklar Unsurlarının Frekans Dağılımı

Tablo 5'te güvenli işyeri unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre şirketlerin %80'i covid-19 ve %67'si iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili açıklamalar yapmıştır. İş kazası ve meslek hastalığı ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %23'tür. Şekil 4'te güvenli işyeri unsurlarının faaliyet raporlarındaki frekans dağılımı yer almaktadır. Buna göre frekans dağılımı en yüksek olan unsurlar iş sağlığı ve güvenliği ile covid-19'dur. En düşük olan unsur ise stres ile ilgili açıklamalardır. İş sağlığı ve güvenliğinin tekrar sıklığı 242'dir. Diğer yandan iş kazası 28 defa, meslek hastalığı 12 defa, 4 defa tekrar etmiştir.

Tablo 5. Güvenli İşyeri Unsurlarının Şirketler Bazında Analiz Sonuçları

Güvenli İşyeri Unsurları	%
Covid-19	80
İş sağlığı ve güvenliği	67
İş kazası	23
Meslek hastalığı	23
Stres	7

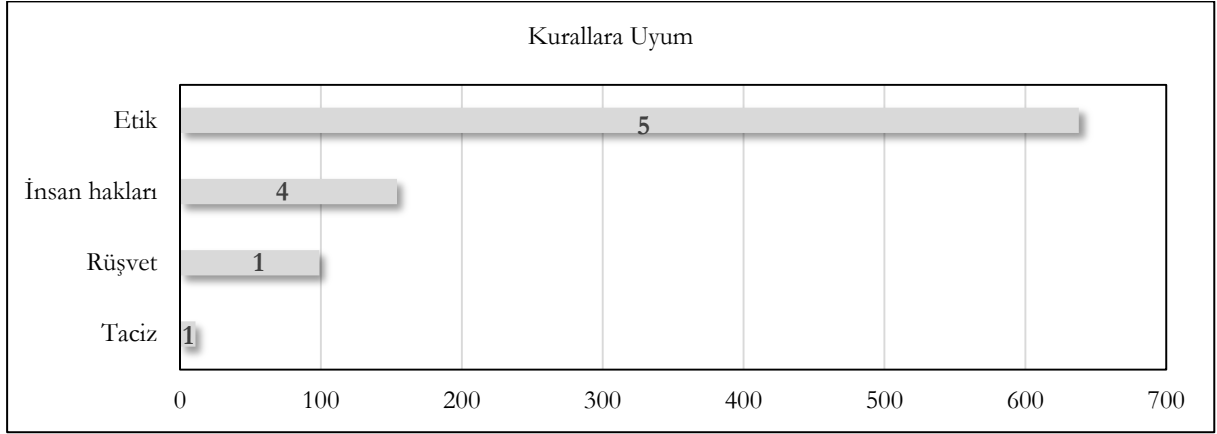

Şekil 4. Güvenli İşyeri Unsurlarının Frekans Dağılımı

Tablo 6'de kurallara uyum unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre şirketlerin %87'si etik ve %60'ı insan hakları ve rüşvet ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Taciz ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %17'dir. Şekil 5'te kurallara uyum unsurlarının faaliyet raporlarındaki frekans dağılımı yer almaktadır. Buna göre frekans dağılımı en yüksek olan unsurlar etik ve insan haklarıdır. En düşük olan unsur ise taciz ile ilgili açıklamalardır. Etik 638 defa tekrar etmiştir. Diğer yandan taciz 10 defa tekrar etmiştir.

Tablo 6. Kurallara Uyum Unsurlarının Şirketler Bazında Analiz Sonuçları

Kurallara Uyum Unsurları	%
Etik	87
İnsan hakları	60
Rüşvet	60
Taciz	17

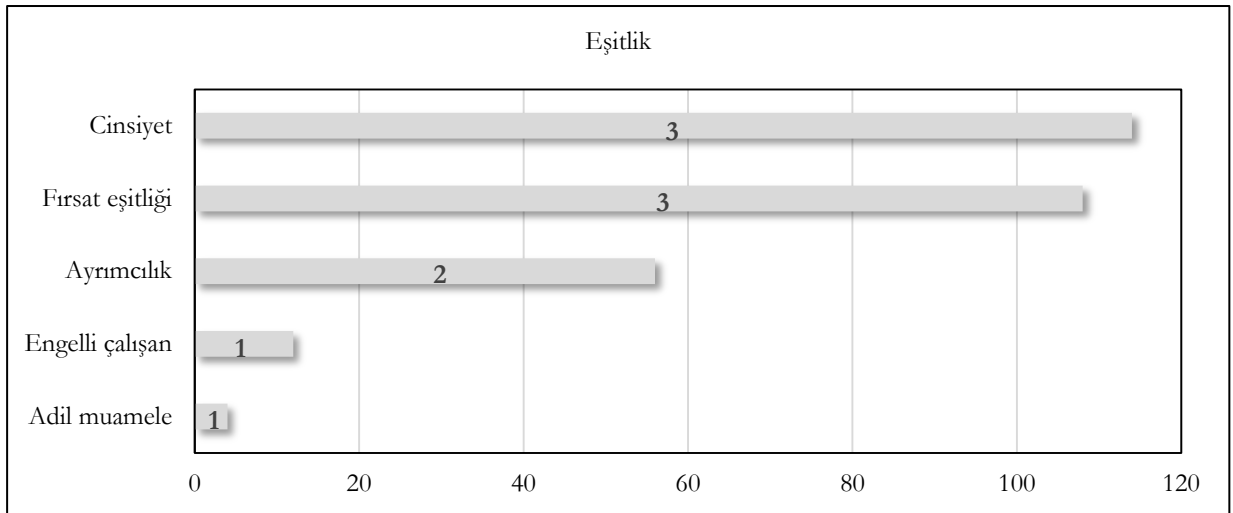

Şekil 5. Kurallara Uyum Unsurlarının Frekans Dağılımı

Tablo 7'da eşitlik unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre şirketlerin %67'si fırsat eşitliği ve %60'ı ayrımcılık ve %53'ü cinsiyet ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Adil muamele ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %10'dur. Şekil 6'da eşitlik unsurlarının faaliyet raporlarındaki frekans dağılımı yer almaktadır. Buna göre frekans dağılımı en yüksek olan unsurlar cinsiyet ve fırsat eşitliğidir. En düşük olan unsurlar ise engelli çalışan ve adil muamele ile ilgili açıklamalardır. Cinsiyet 114 defa tekrar eder iken, engelli çalışan 12 defa, adil muamele 4 defa tekrar etmiştir.

Tablo 7. Eşitlik Unsurlarının Şirketler Bazında Analiz Sonuçları

Eşitlik Unsurları	%
Fırsat eşitliği	67
Ayrımcılık	60
Cinsiyet	53
Engelli çalışan	13
Adil muamele	10

Şekil 6. Eşitlik Unsurlarının Frekans Dağılımı

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Salgın dönemindeki mevcut araştırmalar ağırlıklı olarak sağlık çalışanlarını kapsamaktadır. Pandemi döneminde uzaktan çalışma ve çalışma motivasyonu ilişkisini inceleyen Tuna ve Türkmendağ'ın (2020 s. 3246) çalışması farklı sektörlerden katılımcıları kapsamaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, salgın döneminde kurumsal imalat şirketlerinin çalışanlarla ilgili açıklamalarını inceleyen öncü bir çalışmadır. Araştırmada, BİST Metal Eşya ve Makina Endeksinde yer alan 30 firmanın 2020 yılına ait faaliyet raporları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu bölümde, çalışanlara yönelik açıklamalar değerlendirilmektedir. Gelişim ve Kariyer Unsurlarının şirket bazlı analiz sonuçlarına göre; şirketlerin %93'ü eğitim-öğretim unsurlarına, %80'i misyon ile ilgili açıklamalara yer vermiştir. Rehberlik ile ilgili açıklamalar %33 ile en düşük

seviyededir. Eğitim ve Kariyer unsurlarının bu kadar dikkat çekici olmasının nedeni; mesleki eğitimler ve yasal zorunluluğu olan eğitimlerin şirketler tarafından düzenli takip edilmesi ve çalışanların yönlendirilmesidir. Bunun dışında kariyer gelişimi ve kişisel gelişim için yapılan eğitimler de şirketlerin önceliklerine göre değişmekte ve şirketler tarafından desteklenmektedir. (Toros, 2021b)'e göre; mesleki eğitim, rotasyon ve ödül gibi örgütsel faktörler kariyer gelişimi üzerine olumlu etki yaratmaktadır. Bu da şirketlerin gelişim ve kariyer unsurlarına önem verdiğini doğrulamaktadır.

Mali Haklar Unsurlarının şirket bazlı analiz sonuçlarına göre; şirketlerin %93'ü ücret unsurları ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Diğer unsurlar olan kıdem tazminatı, ücretli izin, kısa çalışma ve asgari ücret ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %50'nin altındadır. Fazla mesai ile ilgili hiçbir şirket açıklama yapmamıştır. Özellikle teknolojinin bu kadar hayatımızın içinde olduğu her bir çalışanın cep telefonu ve çeşitli whatsapp grupları ile 7/24 ulaşılabilir olduğu günümüzde fazla mesai kavramı ile ilgili bir açıklama yapılmamış olması manidardır. Çünkü şirketlerin beklentileri özellikle beyaz yaka tarafında her zaman ulaşılabilir olmalarıdır. Tuna ve Türkmendağ'a göre (2020 s. 3246), uzaktan çalışma iş ortamını değiştirmiş, çalışma zamanı esnemiş, uzamış ve iş yükü artmıştır. İş yükünün artması ve uzamasına rağmen Covid-19 döneminde fazla mesai ile ilgili bir açıklama yapılmaması bundan sonraki araştırmalarda inceleneceğini düşündürmektedir. Ayrıca tüm çalışanların ücretten bağımsız olarak her zaman ulaşılabilir olmalarının "iş ve özel yaşam dengesi" ile ilgili olarak çalışma motivasyonu üzerine olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu da Tuna ve Türkmendağ'ın (2020 s.3246)'da araştırma bulgularında yer aldığı gibi uzaktan çalışma ile iş yükünün artması, motivasyonu olumsuz etkilediğini destekler niteliktedir.

Mali olmayan haklar unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçlarına göre; şirketlerin %73'ü sendikal haklar ve %53'ü çalışan hakları ve 50'si toplu iş sözleşmesi ile ilgili açıklamalar yapmıştır. İşten çıkarma ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %10'dur. Çalışan yan hakları ve ücretsiz izin ile ilgili hiçbir şirket açıklama yapmamıştır. Uygun çalışana bulmanın ve tutundurmanın zorluklarla dolu olduğu günümüzde yan haklar son derece kıymetlidir. Şirketlerin bu konuyla ilgili uygulamalarını genişletmesi gerekmektedir. Ayrıca Covid-19 döneminde ücretsiz izne ayrılan çalışanların sayısı artmıştır. İşten çıkarma yasağı ile birlikte bu dönemde çalışanlar ya ücretsiz izinde kalmaya devam etmiş ya da anlaşarak işlerinden ayrılmak durumunda kalmışlardır.

Güvenli işyeri unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçlarına göre; şirketlerin %80'i covid-19 ve %67'si iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili açıklamalar yapmıştır. İş kazası ve meslek hastalığı ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %23 iken, en düşük unsur olan stres ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %7'dir. Özellikle Covid-19 döneminde çalışanların stres ve kaygıları artmış, bu durumda çalışanlarına "bütünsel iyilik, esenlik" gibi çeşitli destekleyici hizmetler sunan şirketler çalışanlarının takdirini toplamıştır.

Kurallara uyum unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçlarına göre; şirketlerin %87'si etik ve %60'ı insan hakları ve rüşvet ile ilgili açıklamalar yapmıştır. En düşük unsur olan taciz ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %17'dir. Özellikle Etik İlkeleri olan ve Etik Kuralları ile tüm süreçlerini değerlendirip takip eden şirketler kurumsallık yolculuğunda öne çıkmaktadır. Etik iklim, örgütsel güven ve bireysel performans üzerinde olumlu etkilere sahiptir (Büte, 2011, s. 171). Buradan yola çıkarak özellikle etik ilkeleri olan ve etik kuralları ile tüm süreçlerini değerlendirip takip eden şirketler hem işveren markası yaratmada hem de kurumsallık yolculuğunda öne çıkacaklardır. Eşitlik unsurlarının şirketler bazında analiz sonuçlarına göre; şirketlerin %67'si fırsat eşitliği ve %60'ı ayrımcılık ve %53'ü cinsiyet ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Adil muamele ile ilgili açıklama yapan şirketlerin oranı %10'dur. Şirketler "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" ile ilgili politikalar belirleyip prosedürler hazırlasa da "eşitsizlik" yani "Cam Tavan Sendromu" devam etmektedir. Bu konu yakın gelecekte de iş dünyasında çok tartışılacak konularından biri olmaya devam edecektir.

Sonuç olarak, çalışanlarına eğitim ve gelişim yatırımı yaparak kariyer imkanı sağlayan, iş ve özel yaşam dengeleyen, bütünsel iyilik ve esenlik programları ile çalışanlarının motivasyonlarını arttıran, etik kuralları olup, uygulayan ve son olarak da toplumsal cinsiyet eşitliğini ön plana koyan şirketler yakın gelecekte çok daha ön plana çıkıp fark yaratacaktır.

Etik Beyan

"Covid-19 Döneminde BIST Metal Eşya ve Makine Endeksindeki Şirketlerin İnsan Kaynakları Uygulamaları" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Ararat, M., Black, B. S. ve Yurtoglu, B. B. (2017). The effect of corporate governance on firm value and profitability: Time-series evidence from Turkey. *Emerging Markets Review*, 30, 113-132. doi:10.1016/j.ememar.2016.10.001
- Barney, J. (1991). Firm resources and the theory of competitive advantage. *Journal of Management*, 17, 99-120
- Büte, M. (2011). Etik iklim, örgütsel güven ve bireysel performans arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1
- Demirkan, S. ve Esendemirli, E. (2013). Kurumsal yönetim anlayışının finansal raporlamaya etkileri: Halka açık şirketlerin derecelendirme raporlarının analizi. XXXII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, 24-28.
- Dereköy, F. (2015). Kurumsal yönetim ve temel dinamikleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 31-51. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/eyad/issue/57419/813857>.
- Diñer, B. (2013). Kurumsal yönetimin farklı teoriler yoluyla değerlendirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/55855>.
- Doğan, M. (2018). Kurumsal yönetimin teorik temelleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1 (1), 84-96. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/mana/issue/36781/408618>.
- Esendemirli, E. ve Demirkan, S. (2013). Kurumsal yönetim anlayışının finansal raporlamaya etkileri halka açık şirketlerin derecelendirme raporlarının analizi. XXXII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, 24-28. Antalya.
- Genç, Ç. (2016). Kurum kültürü ve değerlerine yönelik çalışan farkındalığı: Özel bir eğitim kurumunda uygulama örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademisi Dergisi*, 9(2), 116-137. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19032/201190>.
- GRI. (2021). *Consolidated Set of the GRI Standards*. Erişim adresi: <https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/gri-standards-english-language/>
- Hoşut, D. S. (2016). İtibarlı şirketlerin işgücü ve insana yakışır iş uygulamaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Volume: 16 Special Issue, 81-96. doi: 10.18037/ausbd.417434
- İrmiş, A. ve Bayrak, S. (2001). İnsan kaynakları yönetimi açısından kariyer yönetimi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1-2), 177-186. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28441/302972>
- İşKUR (2021). Kısa Çalışma Ödenegi Genel Bilgiler, Ankara: iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği/genel-bilgi/. (Erişim tarihi: 16.06.2021).
- KAP (2020). <https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler>.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Naeem, A., Mirza, N. H., Ayyub, R. M. ve Lodhi, R. N. (2019), HRM practices and faculty's knowledge sharing behavior: mediation of affective commitment and affect-based trust. *Studies in Higher Education*, 44(3), 499-512.
- Ngo, H. Y., Lau, C. M. ve Foley, S. (2008), Strategic Human Resource Management, Firm Performance, and Employee Relations Climate in China. *Human Resource Management*, 47(1), 73-90
- OECD. (2004). *The OECD principles of corporate governance*. Erişim adresi: <http://www.oecd.org/corporate/corporateaffairs/corporategovernanceprinciples/31557724.pdf>.
- Özdemir, S. S. ve Tamer, E. (2019). Kurumsal yönetim ilkeleri ışığında anonim şirketlerde genel kurula ilişkin ilkelerin değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mabkemesi Dergisi*, 14, 329-373. doi: 10.18771/mdergi.657984.
- Pamukçu, F. (2011). Finansal raporlama ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflıkta kurumsal yönetimin önemi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (50), 133-148. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/mufad/issue/35629/396045>
- Pogorzelski, S. ve Harriot, J. (2010). *Yetenekleri Bulmak*. (Çev: Ümit Şensoy). İstanbul: Monster Yayın
- Saygılı, A. T., Saygılı, E. ve Taran, A. (2021). The effects of corporate governance practices on firm-level financial performance: Evidence from Borsa İstanbul XKURY companies. *Journal of Business Economics and Management*, 22(4), 884-904. doi: 10.3846/jbem.2021.14440
- SPK (2014). *SPK Kurumsal Yönetim Tebliği*. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140103-3.htm.
- Şengür, E. D. ve Püskül, S. Ö. (2015). İMKB kurumsal yönetim endeksindeki şirketlerin yönetim kurulu yapısı ve işletme performansının değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/dpusbe/issue/4773/65701>.
- Toros, F. (2021a). *Stratejik insan kaynakları yönetimi bağlamında yetenek yönetimi ile psikolojik sözleşmenin kariyer gelişimindeki rolü: Bir model önerisi* (Doktora Tezi). Yaşar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İzmir.
- Toros, F. ve Çetmeli, Y. O. (2021b). Bireysel, örgütsel ve çevresel faktörlerin kariyer gelişimi üzerindeki etkisine yönelik görgül bir araştırma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, (49), 232-248
- Tuğray, K., Adal, Z. ve Ataay, İ. (1998). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Dönence Basım.
- Tuna, A. A. ve Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 pandemi döneminde uzaktan çalışma uygulamaları ve çalışma motivasyonunu etkileyen faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3) 3246-3260. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.1037>
- Uysal, Ş. (2015). Performans yönetimi sisteminin tanımı, tarihçesi, amaç ve temel unsurlarına genel bir bakış. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 5(2), 32-39. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejovoc/issue/45168/565504>
- Yıldız, E. (2013). İnsan kaynakları yönetiminde davranış boyutu ve bir örnek olay. *Öneri Dergisi*, 10(40), 103. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/maruoneri/issue/17901/187825>

Yüksel, Y. (2015). İçerik çözümlemesi. Erişim adresi: [https://www.academia.edu/24209083/% C4% B0% C3% 87ER% C4% B0K_% C, 3\(87\), C3](https://www.academia.edu/24209083/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K_%C,3(87),C3).

Yurdasever, E. ve Yurdasever, K. A. (2021). Yetenek yönetiminin değişimi: Komb ve Covid-19 pandemisi bağlamında bir değerlendirme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 113-135. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/asbi/issue/62028/929099>

EXTENDED ABSTRACT

Corporate governance has arisen from the need to reduce and prevent conflicts of interest between company management, board of directors, shareholders and stakeholders in public companies. Corporate governance practices are classified into four categories, according to the OECD Corporate Governance Principles (2004). Shareholders, public disclosure and transparency, stakeholder relations (stakeholders), and the board of directors are the four headings that form the basis for the CMB Corporate Governance Principles. There have been studies conducted on shareholders, public disclosure and transparency, and the board of directors. On the other hand, there are few studies on stakeholder relations. Furthermore, the content of existing studies is, in general, theoretical.

Companies make disclosures to their stakeholders through websites, annual reports, sustainability reports, and corporate social responsibility reports, in accordance with the principles of transparency and stakeholder relations of corporate governance. Annual reports from the aforementioned reports are obligated in Turkey in accordance with CMB rules. Companies routinely publish their annual reports at the end of the fiscal year, prior to the annual meeting. These reports summarize the outcomes of both financial and non-financial activities. In addition to summary financial results, annual reports include information on various topics such as corporate governance, stakeholders, the environment and sustainability, as well as opportunities and risks related to the business. Explanations from stakeholders about policies, particularly for employees, play an important role. Employee applications in stakeholder relations in corporate governance, sustainability, and corporate social responsibility concepts are critical. Public companies make statements about their employees in accordance with the principle of transparency and full disclosure of corporate governance.

The aim of this research is to examine, classify and compare the statements of publicly traded manufacturing companies regarding employees within the framework of the concepts mentioned above. In this study, the practices of publicly traded companies for employees are examined within the framework of corporate governance stakeholder relations. In this context, the annual reports of 30 companies in Borsa İstanbul Metal Goods and Machinery Index for 2020 were examined by content analysis method and the applications for employees were discussed in detail under the headings of development and career, financial rights, non-financial rights, safe workplace, compliance with rules and equality. In addition, the effects of the Covid-19 pandemic, which is being fought at the global level, have been examined. The concepts scanned in content analysis were selected from the rules under the employee heading of academic studies related to CMB Corporate Governance Communiqué (2014), GRI sustainability reporting standards (2013) and ethical codes. Some words have been added specifically to the Covid-19 pandemic.

According to the results of the company-based analysis of Development and Career Elements, 93 % of the companies included educational elements, and 80 % included mission explanations. Guidance explanations are the least common, accounting for 33% of all requests. The reason why the elements of Education and Career are so remarkable is that companies and employees are directed to follow professional trainings and trainings with legal obligations. Furthermore, trainings for career development and personal development differ depending on the priorities of companies. According to the findings of a company-based analysis of financial rights elements, 93 % of companies have made wage-related statements. Other factors include severance pay, paid time off, short work hours, and the proportion of businesses that make statements about the minimum wage. There has been no comment from any company on the subject of overtime. It makes sense that there is no explanation for the concept of overtime, especially now that technology is available 24 hours a day, seven days a week through mobile phones and various Whatsapp groups. Because companies expect them to be available at all times, particularly on the white collar side.

According to the findings of analysis of non-financial rights elements, 73% of companies made statements about union rights, 53% about employee rights, and 50% about collective bargaining agreements. Companies that make layoff disclosures make up 10% of the total. Employee benefits and

unpaid leave have not been addressed by the companies. Companies must pay attention to this issue. Moreover, the number of employees taking unpaid leave increased during Covid-19. Because of the dismissal ban, employees were either on unpaid leave or had to leave their jobs with rescission agreements during this time period. The results of the analysis about safe workplace elements reveal that, 80 % of companies have made statements about Covid-19, and 67 % have made statements about occupational health and safety. While 23% of companies make statements about occupational accidents and occupational diseases, only 7% of companies make disclosures regarding stress, which is the least common element. Especially during the Covid-19 period, the stresses and concerns of employees increased, in this case companies that provided various supportive services such as "wellbeing" to their employees received the appreciation of their employees. According to the results of compliance elements analysis, 87 % of companies have made statements about ethics, and 60 % have made statements about human rights and bribery. 17 % of companies that make harassment statements. Companies that follow Ethical Principles and use Ethics Rates to evaluate and monitor all processes stand out in the corporate journey. The analysis of equality elements reveal that 67 % of companies made statements about equal opportunity, 60 % about discrimination, and 53 % about gender. Companies that make statements about fair treatment account for 10% of all businesses. Despite the fact that businesses establish policies and procedures to promote "Gender Equality," "inequality" or "Glass Ceiling Syndrome" persist. In the near future, this will remain one of the most important issues in the business world.

Covid 19 Pandemisinin Muhasebe Meslek Mensupları Üzerindeki Etkileri: Sivas İli Örneği

Öznur ARSLAN¹

Öz

Bu çalışma, muhasebe meslek mensuplarının Covid-19 pandemisinden etkilenme düzeylerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla Sivas Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'na kayıtlı 139 meslek mensubuna anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, meslek mensuplarının salgınla birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma koşullarının mükelleflerle olan iletişim ve ilişkilerini olumsuz etkilediğini ve bu durumun iş streslerini artırdığını bununla birlikte salgın ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin de detaylı ve anlaşılır olmadığını, bu yasal düzenlemelerin anlaşılması ve uygulanması için gerekli zamanın verilmediği saptanmıştır. Bu olumsuz şartlar altında çalışan meslek mensupları, gereken itibarı ve ekonomik değer görmediklerini de beyan etmişlerdir

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Bilgi Sistemi, Meslek Mensupları, Corona virüs

Effects of Covid-19 Pandemic on Accounting Professionals: A Case of Sivas Province

Abstract

This study was conducted to measure the level of impact of accounting professionals on the Covid-19 pandemic. For this purpose, a questionnaire was applied to 139 professional members registered in the Sivas Chamber of Certified Public Accountants. The data obtained were statistically evaluated. As a result of the study, it was determined that the remote working conditions that emerged with the pandemic negatively affected the communication and relations of the professionals with the taxpayers. This situation increased their work stress, as well as the legal regulations that emerged with the pandemic, were not detailed and understandable, and the necessary time was not given to understand and implement these legal regulations. Professionals working under these unfavorable conditions have also stated that they do not receive the necessary prestige and economic value.

Keywords: Accounting Information System, profession members, Coronavirus

Atıf İçin / Please Cite As:

Arslan, Ö. (2022). Covid 19 pandemisinin muhasebe meslek mensupları üzerindeki etkileri: Sivas İli örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1574-1586.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.04.2022

¹ Doç. Dr. - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, oznurkul@cumhuriyet.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5973-9107

Giriş

2019 yılı sonunda ilk olarak Çin’de görülen Koronavirüs (SARS-CoV-19) salgını, dünyada hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve birçok yerel kurum ve kuruluş Covid-19’un insanlara etkisini araştırmaktadırlar. Pandemi küresel bazda üretimi, tüketimi, ticareti ve ekonomiyi doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. İnsanlarla ilişkilerin yoğun bir şekilde yaşandığı meslekler bu olumsuz durumdan payını almıştır. Muhasebe de iş yükü, insanlarla interaktif iletişim kurma ve belirli tarih ve zamanlarda işlerin tamamlanması gerekliliği gibi sebeplerden stresli, duygusal ve fiziksel yıpranmanın yoğun yaşandığı bir meslek olduğu için pandemiden olumsuz etkilenmiştir.

Vergi beyannamelerinin bildirim ve eklerinin elektronik ortamda düzenlenip gönderilmesine 01 Ekim 2004 tarihinden itibaren ihtiyari olarak başlanmış, günümüzde ise gerçek usulde vergilendirilen tüm gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine herhangi bir hadle sınırlı olmaksızın elektronik ortamda gönderilme zorunluluğu getirilmiştir (VUK Genel Tebliğ, Seri No: 340). Daha sonra e-dönüşüm kapsamı genişletilmiş, “e-Fatura, e-Arşiv Fatura, e-Serbest Meslek Makbuzu, e-Müstahsil Makbuzu e-İrsaliye, e-Gider Pusulası, e-Bilet, e-Dekont, e-Sigorta Poliçesi gibi elektronik belgeler ve e-Defter” uygulamalarının getirilmesi ile muhasebe sürecinin işleyişi değişmiştir. 509 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile getirilen yeni düzenleme ile 2018 veya 2019 hesap dönemlerinde, brüt satış hasılatı (veya satışları ile gayrisafı iş hasılatı) 5 Milyon TL ve üzeri olan- mükelleflere 1/7/2020 tarihinden itibaren e-Fatura uygulamasına geçme zorunluluğu getirilmiştir. 2020 veya müteakip hesap dönemlerinde bu miktarı aşan mükelleflerin ise ilgili hesap dönemini izleyen yılın yedinci ayının başından itibaren, e-Fatura uygulamasına geçeceği belirtilmiştir. Bu mükelleflerin e- Fatura uygulamasına kayıtlı olmayan vergi mükellefleri ile vergi mükellefi olmayanlara gerçekleştirecekleri mal satışları ile hizmet ifalarında ise e-Arşiv Fatura düzenleme zorunluluğu getirilmiştir. Fatura dışındaki e-belgelerin de hangi mükellef grupları tarafından düzenleneceği, brüt satış hasılatı ölçüsünün ne olduğu ve hangi tarihte düzenleme mecburiyeti getirildiği söz konusu Tebliğde ayrı ayrı belirtilmiştir (VUK Genel Tebliğ, Seri No: 509).

Salgın döneminde dijitalleşme zorunluluğu sadece evrak ve doküman oluşturma süreci ile sınırlı kalmayıp toplantı, eğitim, iş görüşmeleri, sözleşme düzenleme ve imzalama gibi tüm alanlarda etkili olmuştur. Uzaktan alışma sürecinde hem çalışanları birbiriyle iletişim halinde tutmak ve üretkenliği artırmak için hem de müşterilerle iletişim kurmak için e-posta, SMS gibi yazılı dijital iletişime ve Slac, Teams, Zoom, Skype gibi uygulamalarla sanal toplantıların gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bahsedilen gelişmeler işığında meslek mensuplarının iş yükü artarak hem maddi hem de manevi olarak etkilenmeleri kaçınılmaz olmuştur (zelik, 2021, s. 259).

Uluslararası literatür incelendiğinde; Papadopoulou and Papadopoulou (2020) alışmalarında, muhasebecilerin özellikle olumsuz zaman baskısı, işle ilgili stres, kaygı ve güvensizlik koşulları altında mesleki faaliyetlerine ücret almadan daha fazla zaman ayırarak çaba gösterdikleri tespit etmişlerdir. Mihai vd. (2020), muhasebe meslek mensuplarının uzaktan çalışmaya oldukça hızlı bir şekilde adapte olduklarını, pandemi sırasında çalışmanın ek stres ve yorgunluk yarattığı, ancak iş-aile ilişkisi ve üretkenliği olumlu yönde etkilediği olgularına ulaşmışlardır. Kaka (2020) dijital teknolojiyi benimsemenin muhasebe firmaları için bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Ardiny (2020), Irak’ta virüs (Covid-19) salgınının ekonomik birimlerin mali tablolarının unsurları, faaliyetlerinin sonuçları ve son yıldaki mali durumları üzerindeki etkisi ile uğraşırken muhasebeciler ve profesyonel düzenleyicilerin karşılaştığı zorluklardan bahsetmiştir. Alao and Lukman (2020), koronavirüsün muhasebe, raporlama ve işletme operasyonları ile ilgili iç kontroller üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Barman (2020), pandeminin kurumların muhasebe uygulamalarını nasıl etkilediğini tespit etmeyi amaçladıkları çalışmada, finansal raporlamada “Zarardan Kaçınma, Büyük Temizlik Muhasebesi veya Gelir Düzeltme” gibi muhasebe ilkelerinin kullanılmasının sonuçlarını değerlendirmiştir. Syahputra and Saraswati (2020), COVID19 pandemisinden kaynaklanan dış baskının finansal raporlamanın kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamışlardır..

Ulusal literatüre bakıldığında; Erol ve Ayboğa (2021) alışmalarında, meslek mensuplarının tamamına yakını; iş yükünün arttığını mesleklerini yapamaz duruma geldiklerini, ücretlerini zamanında almadıklarını, psikolojik olarak olumsuz etkiledikleri tespit etmişlerdir. Selimoğlu, Cengiz, zdemir ve Yalı (2021) araştırmaları sonucunda pandeminin muhasebe meslek mensuplarında sebep olduğu stres sebepleri arasında klasik muhasebe mesleğinin işleyişinin bozulması ve iş yapış biçiminde meydana gelen değişiklikler, artan iş yoğunluğu ve iş yükü gibi faktörleri sıralamışlardır. Akbaba ve Bulut (2021), pandemi sürecinde mesleğini icra eden meslek mensuplarının, pandemi öncesine göre daha fazla fiziksel ve duygusal yorgunlukla karşı karşıya kaldıkları ve unutkanlık ve dikkatsizlik durumuyla daha sık karşılaştıkları, bunun

sonucunda da özel usulsüzlük cezası aldıkları gibi konulara dikkat çekmişlerdir. Özbek Püskü (2020), Covid-19'un muhasebe uygulamalarına ve finansal raporlamaya etkileri ile muhasebe mesleğine etkileri anlatmışlardır. Özçelik (2021) çalışmasında, pandemiden muhasebe mesleğinin iş yapma biçimi, müşteriler ile iletişimi etkilenerek dijital dönüşüm hızlandığı tespit etmiş ve dijital dönüşümün gerçekleştirilmesinde hem teknolojiye uyum sağlanması hem de yeni teknolojinin maliyetinin karşılanması açısından zorluk çekileceğini belirtmiştir.

Bu çalışmada ise COVID-19'un sebep olduğu belirsizlik ve tehdit algısıyla ortaya çıkan yeni düzenlemelerin, koşulların, iş yapış biçimlerinin muhasebe meslek mensuplarına etki düzeyleri ve onların bu süreç karşısında bilişsel ve davranışsal mücadele repertuarları keşfedilecektir. Covid-19 salgınının muhasebe mesleğine etkisi ile yaşanan sorunların birlikte ele alındığı çalışma sayısı dünya literatüründe ve ülkemizde sınırlıdır. Çalışmanın, bu yeni döneme, gerek meslek mensupları, gerekse iş dünyasının hazır olabilmesi için yoğun bir şekilde bilgilendirme ve eğitim çalışmalarının yapılması, yasal düzenlemelerin ve teknolojik altyapının en etkin şekilde kurulması noktasında farkındalık oluşturarak literatüre katkıda bulunulması beklenmektedir. Meslek mensuplarının anket yöntemiyle Covid-19 salgınından etkilenme düzeylerinin araştırılan bu çalışma, muhasebe mesleğinin sürekli değişen şartlara ve çevresel etkilere karşı uyum sağlaması ve meslek mensuplarının gelecekte benzer bir olgu ile karşılaşma ihtimali halinde bu krizin ne işe yaradığını, neyi kullanabileceklerini bilmeleri için yol gösterici olacaktır. Dolayısıyla bu durum çalışmanın önemini ortaya koymaktadır

Yöntem

Bu çalışmada tarama modelinden yararlanılmıştır. “Bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalar” (Büyüköztürk vd., 2019, s. 15) şeklinde tanımlanan tarama modelinin Karasar (2009, s. 77) durum betimlenmesinde kullanıldığını belirtir. Araştırmanın bu bölümünde evren-örneklem, veri toplama araçları, verilerin analizi başlıkları yer almaktadır.

Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini tespit için Sivas Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Odası yetkilileriyle görüşülmüştür. Odadan alınan bilgide odaya kayıtlı ve il merkezinde mesleği filen icra eden 192 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir olduğu öğrenilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın evreni 192 SMMM'dir.

Araştırma evreninin bilindiği durumlarda, seçilecek örneklemin büyüklüğü belirlenirken aşağıdaki formülden faydalanılabilmektedir (Salant and Dillman, 1994, s.55):

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{(N - 1) \cdot d^2 + t^2 \cdot p \cdot q}$$

Formülde,

N= Evrendeki birey sayısı

n= Örneklem alınacak birey sayısı

p= İncelenecek olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı)

q= İncelenecek olayın görülmemiş sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı)

t= Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer

d= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen + sapma olarak simgelenmiştir.

$$n = \frac{192 \cdot 1,96^2 \cdot 0,50 \cdot 0,50}{(192 - 1) \cdot 0,05^2 + 1,96^2 \cdot 0,50 \cdot 0,50} = 128,24$$

Formüle göre, % 95 güven aralığında % 5 hata payı ile örneklem büyüklüğü 128,24 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla araştırmaya katılan 139 meslek mensubu araştırma evrenini temsil edecek niteliktedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma amacına ulaşabilmek için veri toplama aracı olarak anket uygulanmıştır. Anket formu, konu ile ilgili literatürden ve daha önce yapılmış çalışmalardan (Papadopoulou ve Papadopoulou, 2020, s. 2162-

3082, Özçelik, 2021, s. 253-289) faydalanılarak düzenlenmiştir. Ayrıca ön test amacıyla meslek mensupları ile görüşülmüş ve anket formundaki ifadelerin araştırma amacıyla uyumu hakkındaki görüşleri alınmıştır.

Araştırmanın amaçlarına ulaşabilmek için deneklere 4 bölümden oluşan anket formu uygulanmıştır. A bölümü, meslek mensuplarının demografik ve mesleki bilgilerini tespit etmeye yönelik 7 sorudan; B bölümü Covid 19 salgınının iş yaşantısına etkilerini tespit etmeye yönelik 5 soru ve 10 ifadeden; C bölümü ise Covid 19 salgını ile birlikte gelen yenilikleri tespit etmeye yönelik 6 ifadeden ve son olarak D bölümünde ise Covid 19 salgını ile birlikte çalışma saatlerine ilişkin gelen yenilikleri tespit etmeye yönelik 22 ifadeden oluşmaktadır.

Deneklerin, ankette bulunan her bir ifadeye, hangi düzeyde katıldığı yapılan bir sınıflama ölçeği ile belirlenmiştir. Sınıflama ölçeğinin oluşturulmasında;

Aralık Genişliği (a) = Dizi Genişliği ÷ Yapılacak Grup sayısı formülü kullanılmıştır. Buna göre oluşturulan ölçekte; nitelik düzeyi ve puan değerleri ile değer aralıkları Tablo 1’de gösterilmiştir.

$$a = 2/3$$

$$a = 0,67 \text{ bulunur.}$$

Tablo 1. Anket Maddelerinin Puan Aralıkları

	Nitelik Düzeyi		Puan Aralığı	Değer Aralıkları
Katılıyorum	Ağır	Yüksek	3	2,34 – 3,00
Emin Değilim	Orta	Orta	2	1,67 – 2,33
Katılmıyorum	Hafif	Düşük	1	1,00 – 1,66

Verilerin Analizi.

Anket verilerinin analizinde, SPSS 22 for Windows (Social Package Statistical Science) istatistiksel paket programından yararlanılmıştır. “Örnekleme ait ham verilerin çözümlenmesi betimsel istatistik yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Çözümlenen verilerin tablolar halinde ifade edilmesinde demografik yapı ve araştırma amacına yönelik hazırlanmış ifadelere ait cevapların frekans (f) ve yüzde (%) değerleri dikkate alınmıştır. Oluşturulan hipotezleri test etmek için önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Yapılan test sonucunda verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. Veriler normal dağılım göstermediğinden hipotezleri test etmek için nonparametrik testlerden Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Kruskal-Wallis testi normal dağılım göstermeyen gruplarda ikiden fazla sayıda grubun ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test amacıyla kullanılan One-Way ANOVA’nın non-parametrik karşılığıdır” (Karagöz, 2017, s. 557).

Güvenirlilik analizi, ölçmeye çalışılan araçların, güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir. Cronbach Alpha katsayısı da güvenilirliği ölçmede kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntem, ölçekte yer alan sorunun homojen bir yapıyı açıklamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını araştırır.

Meslek mensuplarına uygulanan anket formunun geçerlilik ve güvenilirliğinin istenen değerlerde olup olmadığını Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ile tespit edilmeye çalışılmış ve analiz sonucu Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Cronbach's Alpha İç Tutarlılık Katsayısı

	Madde Sayısı	İç Tutarlılık Katsayısı	Güvenirlilik Durumu
Anket Formu	38	0,628	Oldukça Güvenilir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,628 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre söz konusu 38 ifadenin bir bütün olarak, ölçmek istenen olguyu ölçmede “oldukça güvenilir” olduğu söylenebilir. Fakat covid süreci meslek mensuplarını farklı düzeylerde etkilemiş ve bu durum meslek mensuplarının algılarında farklılıklar oluşturmuştur. Bu sebeplerden ötürü Cronbach's Alfa seviyesi araştırmayı güvenilir kılmakla beraber “oldukça güvenilir” çıkmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu aşamasında, Sivas ilinde faaliyette bulunan meslek mensuplarına anket formunun uygulanmasıyla elde edilen veriler, belirtilen istatistiksel tekniklerle analiz edilmiş ve analiz sonuçları tablolar halinde sunulmaktadır.

Deneklerin Demografik Özellikleri

Meslek mensuplarının ilk bölümdeki sorulara verdikleri cevaplarının istatistik sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Meslek Mensuplarının Demografikle İlgili Sorulara Ait Cevaplarının İstatistik Sonuçları

Cinsiyetiniz?			Medeni Durumunuz?		
Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)	Medeni Durum	Frekans (f)	Yüzde (%)
Erkek	125	95,4	Evli	124	94,7
Kadın	6	4,6	Bekâr	7	5,3
TOPLAM	131	100	TOPLAM	131	100
Eğitim Durumunuz?			Kaç Yıldır Meslek Mensubu olarak çalışıyorsunuz?		
Eğitim Düzeyi	Frekans (f)	Yüzde (%)	Mesleki Deneyim	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ön lisans	18	13,7	1-5 yıl	20	15,3
Lisans	88	67,2	6-10 yıl	33	25,2
Yüksek Lisans	25	19,1	11 ve üzeri yıl	78	59,5
TOPLAM	131	100	TOPLAM	131	100
Unvanınız?			Daha Önce Mesleğiniz Dışında Çalıştınız mı?		
Unvan	Frekans (f)	Yüzde (%)	Farklı Deneyim	Frekans (f)	Yüzde (%)
SMMM	131	100	Evet	64	48,9
YMM	0	0	Hayır	67	51,1
TOPLAM	131	100	TOPLAM	131	100
Yaşınız?			Mesleki Faaliyetleriniz Covid 19'dan etkilendi mi?		
Yaş	Frekans (f)	Yüzde (%)	Durum	Frekans (f)	Yüzde (%)
20-35 yaş	33	25,2	Evet	100	100
36-50 yaş	78	59,5	Hayır	0	0
51 ve üzeri yaş	20	15,3			
TOPLAM	131	100	TOPLAM	131	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi ankete katılan meslek mensuplarının öne çıkan demografik özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Katılımcıların çoğunluğu erkektir.
- Meslek mensuplarının %19,1'nin yüksek lisans yaptığı görülmektedir.
- Meslek mensuplarının %15,3'ü 1-5 yıl; %25,2'si 6-10 yıl ve geriye kalan %59,5'i ise 11 yıldan daha fazla deneyime sahiptir.
- Meslek mensuplarının %94,7'si evli ve geri kalan %5,3'ü bekâr olarak tespit edilmiştir.
- Meslek mensuplarının tamamı SMMM'dir.
- Meslek mensupları %25,2'si 20-35 yaş; %59,5'i 36-50 yaş; %15,3'ü ise 51 ve üzeri yaş aralığındadır.
- Meslek mensuplarının tamamı Covid 19'dan etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Muhasebe Meslek Mensuplarının İfadelere Yönelik Katılım Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Bulgular

Araştırmada Covid 19 salgınının muhasebe meslek mensuplarının iş yaşamlarına etkilerinin belirlenmesine yönelik ifadeler meslek mensuplarının katılım düzeyleri açıklanmaya çalışılmıştır. Deneklerin bu ifadelerine verdikleri cevaplara ilişkin olarak bulunan, aritmetik ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (ss) değerleri ve bu değerlerin karşılığı olan katılım düzeyleri, Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Meslek Mensuplarının Covid 19 Salgınının İş Yaşantılarına Etkilerini Belirlemeye Yönelik İfadelere Ait Katılım Düzeyleri

No	İfadeler	N	\bar{x}	ss	Katılım Düzeyi
B7	Covid 19'dan sonra iş yükünüzü nasıl tarif edersiniz	131	2,85	0,361	Yoğun
B8	Covid 19'dan önce “evrak, beyanname, fatura vb” işlemleri tam zamanında yetiştirmenin zorluk seviyesi	131	2,35	0,479	Yoğun
B9	Covid 19'dan sonra “evrak, beyanname, fatura vb” işlemleri tam zamanında yetiştirmenin zorluk seviyesi	131	2,80	0,503	Yoğun
B11	Covid 19'dan sonra iş stresinizi nasıl tarif edersiniz	131	2,79	0,526	Yoğun
B13	Covid 19'dan sonra iş kaygınızı nasıl tarif edersiniz	131	2,63	0,584	Yoğun
B15	Covid 19'dan sonra mükelleflerle iletişim zorluğunuzu nasıl tarif edersiniz	131	2,50	0,600	Yoğun
B6	Covid 19'dan önce iş yükünüzü nasıl tarif edersiniz	131	2,30	0,653	Orta
B10	Covid 19'dan önce iş stresinizi nasıl tarif edersiniz	131	2,26	0,615	Orta
B12	Covid 19'dan önce iş kaygınızı nasıl tarif edersiniz	131	2,10	0,539	Orta
B14	Covid 19'dan önce mükelleflerle iletişim zorluğunuzu nasıl tarif edersiniz	131	1,85	0,718	Orta
Ortalama		131	2,44	0,558	Yoğun

Tablo 4 incelendiğinde; meslek mensupları Covid 19 salgınının iş ve mesleki faaliyetlerini ağır yönde etkilediklerini belirtmişlerdir. Bu ifadeler içerisinde “evrak, beyanname, fatura vb” işlemleri tam zamanında yetiştirmenin” zorluk seviyesinin salgın öncesi ve sonrası aynı seviyede olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 5. Meslek Mensuplarının Covid 19 Salgını İle Birlikte Gelen Yeniliklere Yönelik İfadelere Ait Katılım Düzeyleri

No	İfadeler	N	\bar{x}	ss	Katılım Düzeyi
C6	Covid 19 ile birlikte ortaya çıkan yeni durumlara (kısa çalışma ödeneği vbg) adaptasyon seviyeniz	131	2,34	0,579	Yüksek
C1	Covid 19 salgınının yeni getirdiği iş yüklerine muhasebe meslek mensuplarının adaptasyon seviyesi	131	2,05	0,660	Orta
C2	Covid 19 salgınına ilişkin alınan önemlerin anlaşılması ve kabul edilme seviyesi	131	2,04	0,728	Orta
C3	Covid 19 salgınına ilişkin alınan önemlerin uygulanabilirlik seviyesi	131	1,51	0,600	Orta
C4	Covid 19 salgınına ilişkin alınan acil önemlere adaptasyon seviyeniz	131	2,08	0,541	Orta
C5	Devlet ve/veya diğer kurum ya da kuruluşların alınan önemlere yönelik adaptasyon sürecine ilişkin yardımcı olma seviyeleri	131	1,80	0,872	Orta
Ortalama		131	1,97	0,663	Orta

Tablo 5 incelendiğinde; muhasebe meslek mensupları salgın ile birlikte gelen yeniliklerden sadece kısa çalışma ödeneğine yönelik adaptasyonlarının yüksek olduğunu belirtirken; diğer yeniliklere ilişkin orta seviyede olduğu yönde katılım göstermişlerdir.

Tablo 6. Muhasebe Meslek Mensuplarının Covid 19 Salgını İle Birlikte Çalışma Saatlerine İlişkin Gelen Yeniliklere Yönelik İfadelere Ait Katılım Düzeyleri

No	İfadeler	N	\bar{x}	ss	Katılım Düzeyi
D3	Covid 19 salgını çalışma saatlerimizi olumsuz etkiledi	131	2,66	0,721	Katılıyorum
D5	Covid 19 salgını mükelleflerle olan iletişiminizi olumsuz etkiledi	131	2,79	0,406	Katılıyorum
D6	Covid 19 salgını mükelleflerle olan ilişkimizi olumsuz etkiledi	131	2,84	0,368	Katılıyorum
D7	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma iş stresimizi artırmaktadır.	131	2,74	0,440	Katılıyorum
D8	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma iş maliyetlerimizi artırmaktadır.	131	2,44	0,680	Katılıyorum
D19	Muhasebe mesleği salgın olsun olmasın çok önemlidir.	131	2,85	0,361	Katılıyorum
D20	Muhasebe mesleği Covid 19 salgınından önce de önemliydi	131	2,40	0,802	Katılıyorum
D1	Covid 19'dan önce uzaktan çalışma alışkanlığım yoktu hep büroda olurdum	131	2,27	0,943	Emin Değilim
D4	Salgınla birlikte uzaktan çalışabildiğim için çalışma saatlerini tüm güne yayabiliyorum	131	1,84	0,935	Emin Değilim
D11	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma için gerekli araç ve ekipmanlara sahibiz	131	2,11	0,891	Emin Değilim
D13	Salgın olsun olmasın işimi uzaktan da profesyonel olarak yapıyorum	131	1,73	0,851	Emin Değilim
D15	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin uygulanması gerekli mercilerce anlatıldı ve rehberlik edildi	131	1,66	0,730	Emin Değilim
D2	Covid 19'dan sonra uzaktan çalışıyorum	131	1,57	0,877	<u>Katılmıyorum</u>
D9	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma gelirimizi artırdı	131	1,31	0,657	<u>Katılmıyorum</u>
D10	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma iş kalitemizi artırdı	131	1,47	0,683	<u>Katılmıyorum</u>
D12	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma için mükelleflerimizde gerekli araç ve ekipmanlara sahip	131	1,55	0,736	<u>Katılmıyorum</u>
D14	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemeler detaylı ve anlaşılırdır	131	1,21	0,406	<u>Katılmıyorum</u>
D16	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin anlaşılması ve uygulanması için gerekli zaman verildi	131	1,41	0,666	<u>Katılmıyorum</u>
D17	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin uygulanması için tüm kurumlar yeterli ve uygundur.	131	1,24	0,528	<u>Katılmıyorum</u>
D18	Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemeleri muhasebecilerin uygulaması ve yönetmesi kolaydır.	131	1,39	0,651	<u>Katılmıyorum</u>
D21	Meslek mensubu olarak hak ettiğimiz ekonomik değeri alıyoruz.	131	1,21	0,406	<u>Katılmıyorum</u>
D22	Meslek mensubu olarak hak ettiğimiz itibari değeri görüyoruz	131	1,35	0,479	<u>Katılmıyorum</u>
Ortalama		131	1,91	0,646	Emin Değilim

Tablo 6 incelendiğinde; salgınla birlikte iş saatlerine gelen yenilikleri tespit etmeye ilişkin ifadeler muhasebe meslek mensuplarının genel katılımları “Emin Değilim” yönünde olmuştur. Fakat meslek mensuplarının salgınla birlikte gelen uzaktan çalışma koşullarının, mükelleflerle olan iletişim ve ilişkilerini olumsuz etkilediği ve bu durumun iş streslerini artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca meslek mensuplarının salgınla birlikte yapılan düzenlemelerin uygulanmasının ve yönetilmesinin kolay olmadığı, gereken itibari ve ekonomik değeri görmedikleri, uzaktan çalışmanın iş saatlerini artırmadığı yönde de katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkarak salgın her ne kadar meslek mensuplarının iş saatlerinde önemli bir değişikliğe yol açmasa da mesleki faaliyetlerinde iletişim ve uygulama zorluklarını beraberinde getirmiştir.

Bulgular ve Yorum bölümünün son aşamasında, veriler normal dağılım göstermediği için araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının Covid 19 salgının etkilerine yönelik ifadelerin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği çözümlenmeye dâhil edilmiş ve bazı karşılaştırmalar yapılmıştır. Meslek mensuplarının;

1. Mesleki Deneyimlerine Göre Üç
2. Öğrenim türüne göre Üç
3. Yaşa göre Üç

“Gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur” hipotezi $P=0,05$ anlamlılık düzeyinde, ikiden fazla olan gruplar için ise **Kruskal-Wallis** testi yapılmıştır.

Tablo 7. Mesleki Deneyime Göre Covid 19 Salgının İş Yaşantılarına Etkilerine Yönelik İfadelerin Anlamlılık Analizi

İfadeler	Mesleki Deneyim	N	Mean Rank	Chi-square	df	p
Covid 19'dan önce iş yükünüzü nasıl tarif edersiniz	1-5 yıl	20	84,53	6,966	2	.03
	6-10 yıl	33	61,27			
	11 ve üzeri yıl	78	63,25			
Covid 19'dan sonra iş yükünüzü nasıl tarif edersiniz	1-5 yıl	20	76,00	20,681	2	.00
	6-10 yıl	33	50,20			
	11 ve üzeri yıl	78	70,12			
Covid 19'dan önce "evrak, beyanname, fatura vb" işlemleri tam zamanında yetiştirmenin zorluk seviyesi	1-5 yıl	20	65,93	13,270	2	.00
	6-10 yıl	33	82,70			
	11 ve üzeri yıl	78	58,96			
Covid 19'dan sonra iş stresinizi nasıl tarif edersiniz	1-5 yıl	20	52,70	22,084	2	.00
	6-10 yıl	33	70,86			
	11 ve üzeri yıl	78	67,35			

Tablo incelendiğinde; Covid 19 salgının meslek mensuplarının iş yaşantılarına etkilerine yönelik yapılan anlamlılık analizinde araştırmaya katılan meslek mensuplarının mesleki deneyimleri açısından $p < 0.05$ düzeyinde anlamlılık düzeyinde dört ifadeye katılım düzeyleri açısından farklılık olduğu analiz sonucunda tespit edilmiştir. Bu sonuçlar incelendiğinde meslek mensupların mesleki deneyim sürelerinin ikili karşılaştırılması yapılarak farklılığın hangi deneyim srelerinden kaynaklandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler sonrasında mesleki deneyim süresi arttıka salgınla birlikte iş yükü, işin stresi ve zorluk seviyenin de arttığı tespit edilmiştir. Salgınla birlikte gelen dijitalleşme teknolojiyi iyi kullanmayan meslek mensuplarının pandemi sürecinde uyum sağlama noktasında zorluk yaşadıkları söylenebilir.

Tablo 8. Mesleki Deneyime Göre Covid 19 Salgını İle Birlikte alışma Saatlerine İlişkin Gelen Yeniliklere Yönelik İfadelerin Anlamlılık Analizi

İfadeler	Mesleki Deneyim	N	Mean Rank	Chi-square	df	p
Covid 19 salgını çalışma saatlerimizi olumsuz etkiledi	1-5 yıl	20	53,35	6,777	2	.03
	6-10 yıl	33	72,73			
	11 ve üzeri yıl	78	66,40			
Salgınla birlikte uzaktan alışabildiğim için çalışma saatlerini tüm güne yayabiliyorum	1-5 yıl	20	82,13	6,261	2	.04
	6-10 yıl	33	58,23			
	11 ve üzeri yıl	78	65,15			
Covid 19 salgını mükelleflerle olan iletişiminizi olumsuz etkiledi	1-5 yıl	20	46,75	14,804	2	.00
	6-10 yıl	33	75,53			
	11 ve üzeri yıl	78	66,90			
Covid 19 salgını mükelleflerle olan ilişkimizi olumsuz etkiledi	1-5 yıl	20	53,58	11,769	2	.00
	6-10 yıl	33	76,50			
	11 ve üzeri yıl	78	64,74			
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma iş maliyetlerimizi arttırmaktadır.	1-5 yıl	20	78,45	7,220	2	.02
	6-10 yıl	33	73,68			
	11 ve üzeri yıl	78	59,56			
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma iş kalitemizi arttırdı	1-5 yıl	20	83,63	9,374	2	.00
	6-10 yıl	33	55,55			
	11 ve üzeri yıl	78	65,90			
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma için gerekli araç ve ekipmanlara sahibiz	1-5 yıl	20	77,95	10,021	2	.00
	6-10 yıl	33	50,02			
	11 ve üzeri yıl	78	64,70			
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma için mükelleflerimizde gerekli araç ve ekipmanlara sahip	1-5 yıl	20	84,00	11,032	2	.00
	6-10 yıl	33	52,89			
	11 ve üzeri yıl	78	66,93			
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin uygulanması için tüm kurumlar yeterli ve uygundur.	1-5 yıl	20	64,33	7,157	2	.02
	6-10 yıl	33	76,52			
	11 ve üzeri yıl	78	61,98			

Tablo incelendiğinde; Covid 19 salgını ile birlikte çalışma saatlerine ilişkin gelen yeniliklere yönelik yapılan anlamlılık analizinde araştırmaya katılan meslek mensuplarının mesleki deneyimleri açısından $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde dokuz ifadeye katılım düzeyleri açısından farklılık olduğu analiz sonucunda tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda mesleki deneyim süresi 5 yıldan daha az olan meslek

mensupları ile 5 yıldan daha fazla deneyime sahip meslek mensuplarının katılım düzeyi farklılık göstermektedir. Salgınla birlikte çalışma saatlerinde yaşanan olumsuzluklar deneyim süresi daha ileri olan meslek mensuplarını daha çok etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 9. Meslek Mensuplarının Eğitim Seviyelerine Göre Anlamlılık Analizi

İfadeler	Eğitim Seviyesi	N	Mean Rank	Chi-square	df	p
Covid 19'dan önce iş yükünüzü nasıl tarif edersiniz	Ön Lisans	18	58,42	8,664	2	.01
	Lisans	88	62,45			
	Yüksek Lisans	25	83,94			
Covid 19 salgınına ilişkin alınan önemlerin uygulanabilirlik seviyesi	Ön Lisans	18	56,67	7,369	2	.02
	Lisans	88	71,50			
	Yüksek Lisans	25	53,36			
Covid 19 salgını çalışma saatlerimizi olumsuz etkiledi	Ön Lisans	18	75,89	9,579	2	.00
	Lisans	88	67,83			
	Yüksek Lisans	25	52,44			
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma gelirimizi artırdı	Ön Lisans	18	83,00	11,612	2	.00
	Lisans	88	65,64			
	Yüksek Lisans	25	54,84			
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin uygulanması gerekli mercilerce anlatıldı ve rehberlik edildi	Ön Lisans	18	95,50	15,527	2	.00
	Lisans	88	62,41			
	Yüksek Lisans	25	52,38			
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin anlaşılması ve uygulanması için gerekli zaman verildi	Ön Lisans	18	86,25	8,929	2	.01
	Lisans	88	62,76			
	Yüksek Lisans	25	62,84			

Tablo incelendiğinde; Covid 19 salgını ile birlikte gelen yeniliklere yönelik yapılan anlamlılık analizinde araştırmaya katılan meslek mensuplarının eğitim seviyeleri açısından $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde altı ifadede katılım düzeyleri açısından farklılık olduğu analiz sonucunda tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda farklılığın olduğu tespit edilen ifadeler için yüksek lisans mezunu olan meslek mensuplarının diğer eğitim seviyelerine göre daha olumsuz yönde katılım göstermiş oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 10. Meslek Mensuplarının Yaşlarına Göre Anlamlılık Analizi

İfadeler	Chi-square	df	p
Covid 19'dan önce iş yükünüzü nasıl tarif edersiniz	7,862	2	.02
Covid 19'dan sonra iş yükünüzü nasıl tarif edersiniz	11,992	2	.00
Covid 19'dan önce "evrak, beyanname, fatura vb" işlemleri tam zamanında yetiştirmenin zorluk seviyesi	20,189	2	.00
Covid 19'dan sonra "evrak, beyanname, fatura vb" işlemleri tam zamanında yetiştirmenin zorluk seviyesi	11,076	2	.00
Covid 19'dan önce mükelleflerle iletişim zorluğunuzu nasıl tarif edersiniz	8,409	2	.01
Covid 19 salgınının yeni getirdiği iş yüklerine muhasebe meslek mensuplarının adaptasyon seviyesi	14,109	2	.00
Covid 19 salgınına ilişkin alınan önemlerin anlaşılması ve kabul edilme seviyesi	8,683	2	.01
Devlet ve/veya diğer kurum ya da kuruluşların alınan önemlere yönelik adaptasyon sürecine ilişkin yardımcı olma seviyeleri	11,374	2	.00
Covid 19'dan sonra uzaktan çalışıyorum	8,689	2	.01
Covid 19 salgını çalışma saatlerimizi olumsuz etkiledi	14,475	2	.00
Covid 19 salgını mükelleflerle olan iletişiminizi olumsuz etkiledi	12,550	2	.00
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma iş maliyetlerimizi artırmaktadır.	8,536	2	.01
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma için gerekli araç ve ekipmanlara sahibiz	6,559	2	.03
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma için mükelleflerimizde gerekli araç ve ekipmanlara sahip	14,183	2	.00
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemeler detaylı ve anlaşılırdır	9,645	2	.00
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin uygulanması gerekli mercilerce anlatıldı ve rehberlik edildi	8,629	2	.01
Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin anlaşılması ve uygulanması için gerekli zaman verildi	9,124	2	.01
Meslek mensubu olarak hak ettiğimiz ekonomik değeri alıyoruz.	9,645	2	.00
Meslek mensubu olarak hak ettiğimiz itibari değeri görüyoruz	14,240	2	.00

Tablo incelendiğinde; Covid 19 salgını ile birlikte gelen yeniliklere yönelik yapılan anlamlılık analizinde araştırmaya katılan meslek mensuplarının yaşları açısından $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde on dokuz ifadeye katılım düzeyleri açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda farklılığın olduğu tespit edilen ifadeler için meslek mensuplarının yaşlarıyla salgından olumsuz yönde etkilenmeleri paralellik göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Muhasebe mesleği stresli ve iş yükü fazla olan bir meslektir. Covid-19 pandemi döneminde kısıtlamalara rağmen meslek mensuplarının çalışmak zorunda olmaları mesleğin verimli bir şekilde yerine getirilmesini engellemiştir. Bu alışma; meslek mensuplarının pandemi sürecinde etkilenme düzeylerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla Sivas il merkezinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Meslek mensupları Covid 19 salgınının iş ve mesleki faaliyetlerini ağır yönde etkilediğini vurgulamışlardır. Meslek mensuplarının, Covid 19'dan sonra iş yükü, iş stresi ve kaygısı ağır derecede artınca evrak, beyanname, fatura vb. işlemleri tam zamanında yetiştirmekte çok büyük problemler yaşandıkları tespit edilmiştir. Covid 19 salgınının yeni getirdiği iş yüklerine ve alınan önlemlere muhasebe meslek mensuplarının adaptasyonu orta seviyedeyken Covid 19 salgınına ilişkin alınan önemlerin anlaşılması ve kabul edilmesinin tam istenilen düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca devlet ve/veya diğer kurum ya da kuruluşların alınan önemlere yönelik adaptasyon sürecine ilişkin yardımcı olma seviyelerinde yetersizlik olduğu da grlmektedir.

Meslek mensuplarının salgınla birlikte gelen uzaktan çalışma koşullarının, mükelleflerle olan iletişim ve ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini ve bu durumun iş streslerini artırdığı yönde katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca salgınla yapılan düzenlemelerin uygulanmasının ve yönetilmesinin kolay olmadığı, gereken itibari ve ekonomik değeri görmedikleri, uzaktan çalışmanı iş saatlerini artırmadığı yönde de katılım gösterdikleri saptanmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkararak salgın meslek mensuplarının iş saatlerinde önemli bir değişikliğe yol açmasa da mesleki faaliyetlerde iletişim eksikliğinin, yasal mevzuatlardan ve uygulama zorluklarından kaynaklanan sıkıntılardan kaynaklandığı grlmştir.

Covid 19 salgını ile birlikte ortaya çıkan uzaktan çalışma için mükelleflerin gerekli araç ve ekipmanların temin edilmediğini bununla birlikte meslek mensuplarınca salgın ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin detaylı ve anlaşılır olmadığını, bu yasal düzenlemelerin anlaşılması ve uygulanması için yeteri kadar zaman tanınmadığı vurgulanmıştır.

Meslek mensuplarının meslek deneyim süresi, eğitim seviyesi ve yaş açısından, pandemi sürecinin finansal tablolara etkisinin llmeye çalışıldığı bu araştırmada, mesleki deneyim değişkeninin diğer değişkenlere göre algı farklılığına daha fazla etki ettiği, eğitim seviyesi ve yaş durumunun ise ifadelerin genelinde katılımcıların bakış açılarını değiştirdiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, pandemi sürecinde, muhasebe mesleğinin iş yapma biçimi, müşteriler ile iletişimi etkilenmiş, muhasebede modern teknolojinin etkin kullanımının önemi anlaşılmış ve dijital dönüşüm hızlanmıştır. Dijital dönüşümün gerçekleştirilmesinde hem teknolojiye uyum sağlanması hem de yeni teknolojinin maliyetinin karşılanması açısından zorluk çekilmiştir. Diğer taraftan bu süreçte devlet tarafından alınan mali ve ekonomik tedbirlerin uygulanmasında mesleğin önemi anlaşılarak mükelleflerin mali faydalara erişiminde meslek mensupları aracı kılınmıştır. Ancak, bu konuda olağanüstü bir çalışma temposu ile gayret gösteren meslek mensupları çalışmalarının karşılığını alamamışlardır.

Ticari hayatta yaşanan hızlı elektronik dönüşüm, sistemin işleyişindeki en önemli unsurlarından olan muhasebe ve vergi alanında da dönüşümü zorunlu hale getirmiştir. E-fatura, e-arşiv fatura, e-serbest meslek makbuzu, e-müstahsil makbuzu e-irsaliye, e-gider pusulası, e-bilet, e-dekont, e-sigorta poliçesi gibi elektronik belgeler ve e-defter uygulamaları muhasebe sürecinin işleyişini değişirmiştir. Bu yeni döneme, gerek meslek mensupları, gerekse iş dünyasının hazır ve tam uyumlu olabilmesi için yoğun bir şekilde eğitim çalışmalarının yapılması, yasal düzenlemelerin ve teknolojik altyapının sistemin etkin işleyişini sağlayacak şekilde düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, niversitelerin ilgili bölümlerindeki ders müfredatının ve eğitim şekillerinin bu gelişmelere paralel olarak düzenlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu noktada; e-dönüşüm sürecinin başarıyla gerçekleştirilmesi; meslek odalarının, üniversitelerin ve mali idarenin işbirliği içinde çalışmalarını gerektirmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki dünya virüs salgınına hazırlıksız yakalanılmış, alınan önlemler ve uygulamalarda sorunlar yaşanmıştır. Bundan sonra benzer bir acil durum yaşanması ihtimaline karşı hazırlıklı olunması, teknolojiye daha fazla önem verilerek sağlam bir alt yapı oluşturulması, kurumlar arası entegre sistemlerin geliştirilmesi, teknolojinin kullanımı konusunda hem mükelleflerin hem de muhasebe çalışanlarının eğitilmesi, çıkarılacak mevzuatların sade ve anlaşılır olması, adaptasyon sürecinde mükelleflere yardım sağlama konusunda esnaf odalarının devreye konulması, böylece muhasebe meslek mensuplarının mesailerini kendi sorumluluk alanlarında harcamalarının sağlanması, esnafın mali yönden rahatlaması açısından getirilen destek paketlerinin muhasebe meslek mensupları için de düşünülmesi önerilmektedir.

Etik Beyan

“Covid 19 Pandemisinin Muhasebe Meslek Mensupları Üzerindeki Etkileri: Sivas İli Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 03.05.2021 tarih ve 2021/05-17 sayılı toplantısında 20 nolu karar ile alınmıştır.

Kaynakça

- Akbaba, A. N. ve Bulut, N. (2021). Pandemi sürecinde muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *International European Journal of Managerial Research Dergisi*, 5(1), 35 – 48. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1494219>
- Alao, B. and Lukman G, O. (2021). Coronavirus pandemic and business disruption: the consideration of accounting roles in business revival. *International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR)*, 4(5), 132-140. Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3614521
- Ardiny, T.A. (2020). The challenges facing the accounting profession under the coronavirus pandemic (Covid-19). *Tanmyat Al-Rafidain*, 39(128), 196-219. doi:10.33899/tanra.2020.167375.
- Barman, D. (2020). Account management and financial recording during the coronavirus pandemic. international journal of research in engineering. *Science and Management*, 3 (10), 118-132. Erişim adresi: <http://www.journals.resaim.com/ijresm/article/view/349/324>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi: Ankara.
- Erol, M. ve Ayboğa, M. (2021). Covid-19'un muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerine etkisinin belirlenmesine yönelik ampirik çalışma. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 5(1), 1-12. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1819848>
- Karasar, N. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Kaka, E.J. (2020). The Covid-19 crisis, risk compliance and its aftermathmon professional accountants. *Indonesian Journal of Accounting and Governance*, 4(1), 65-81. doi.org/10.36766/ijag.v4i1.61.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve Amos uygulamalı Nitel-Nitel Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Sivas: Nobel Yayınevi.
- Mihai, F., Stan, M., Radu, G. and Dumitru, V.F. (2020). Heavy work investment for the accounting profession in romania at time of coronavirus pandemic. *Amfiteatru Economic*. 22(14), 1121-1139. doi:10.24818/EA/2020/S14/1121
- Özbek Püskü, A.S. (2020). *Covid-19'un muhasebe uygulamalarına ve muhasebe mesleğine etkileri. İktisadi ve idari bilimler teori güncel araştırmalar ve yeni eğilimler*. Cetinje- Karadağ: İvpe. Erişim adresi: <http://www.uakb.org/source/2020%20Ekim%20Kitapları>
- Özçelik, M.K. (2021). *Covid-19 Salgınının muhasebe mesleğine etkisi üzerine bir olgubilim çalışması*. Ankara: Gazikitabevi.
- Papadopoulou, S. and Papadopoulou M. (2020). The accounting profession amidst the Covid-19 pandemic. *Macrothing Institute International Journal of Accounting and Financial Reporting*. 10(2), 39-59. doi.org/10.5296/ijaf.v10i2.17001
- Selimoğlu, S., Cengiz, A. A., Özdemir A. ve Yalı, B. (2021). Covid-19 ile birlikte muhasebe mesleğindeki stresin yeni halleri. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, (63), 1-18. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1455154>
- Syahputra, A. and Saraswati, D. (2020). Explanatoiy study related to the impact of the covid-19 pandemic in the implementation of public sector Accountability for financial reporting quality from SKPD in North Sumatera province. *Indonesia. International Journal of Research and Review*, 7(7), 17-30. Erişim adresi: https://www.ijrrjournal.com/IJRR_Vol.7_Issue.7_July2020/IJRR003.pdf
- Tekin, H. (1987). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Mesa Yayınları.
- VUK Genel Tebliği, Seri No: 340, 30 Eylül 2004 tarihli ve 25599 Sayılı Resmi Gazete.
- VUK Genel Tebliği, Seri No: 376, 18 Ekim 2007 tarihli ve 26674 Sayılı Resmi Gazete.
- VUK Genel Tebliği, Seri No: 509, 19 Ekim 2019 tarihli ve 30923 Sayılı Resmi Gazete..

EXTENDED ABSTRACT

The coronavirus (SARS-CoV-19) pandemic is spreading throughout the world rapidly.

World Health Organization (WHO) and many local institutions and organizations investigate the effects of Covid-19 on individuals. The pandemic has directly or indirectly affected production, trade, and the economy on a global scale. The occupations having an intense relationship with people have also been affected by this pandemic. Since accounting is an occupation, which is stressful and suffers from emotional and physical exhaustion, because of the factors such as workload, the necessity for interactive communication with people, and the need for completing the work within a specific term, this profession has also been affected negatively by the pandemic.

Tax returns and their attachments started intentionally being issued and delivered electronically on October 1st, 2004. However, today, all the income taxpayers and corporate taxpayers, who are registered in the real taxation system, are obliged to deliver the documents to their clients electronically without any limit (Tax Procedure Law (TPL) General Communiqué, Nr: 340, 376). Then, the scope of e-dönüşüm (e-transformation) has been expanded and, through the introduction of electronic documents such as “e-Futura, e-Arşiv Futura, e-Serbest Meslek Makbuzu, e-Müstahsil Makbuzu e-İrsaliye, e-Gider Pusulası, e-Bilet, e-Dekont, e-Sigorta Poliçesi” (e-invoice, e-archive invoice, e-self-employed invoice, e-producer receipt, e-forwarding paper, e-note of expenses, e-ticket, e-receipt, and e-insurance policy) and applications such as “e-Defter” (e-accounting book), the entire process of accounting has changed. With the new regulation introduced by General Communiqué Nr.509 of Tax Procedure Law (TPL), in the financial years of 2018 or 2019, the tax-payers having gross revenue (or sales and gross business revenue) of 5 million TL or higher were obliged to proceed to e-Futura (e-Invoice) since 7/1/2020. It was also stated that the taxpayers exceeding this threshold in the accounting year 2020 or later will proceed to this system since the 7th month of the financial year following this year. These taxpayers were obliged to issue e-arşiv fatura (e-archive invoice) for good and service sales to the taxpayers, who are not registered in the e-Fatura system, or to those, who are not the taxpayer. It was also separately stated which taxpayer groups shall issue the e-documents other than invoices, what the gross sales revenue shall be, and which date this obligation shall be started (TPL General Communiqué, Nr: 509).

The digitalization obligation was not limited to issuing the documents during the pandemic but it played an effective role in all the fields such as meetings, training, education, business meetings, contracts, and signing. In the remote working process, written digital communications such as e-mail and SMS and applications such as Slack, Teams, Zoom, and Skype were needed to maintain communication between employees, increase productivity, and communicate with clients. Under these conditions, the workloads of occupation members have increased and they have inevitably been affected by financial and emotional aspects (Özçelik, 2021, p. 259).

The present study aims to determine the level of effects on the occupation members during the pandemic. For this purpose, it was conducted on the accounting professionals working in the city center of Sivas province. The results achieved are summarized below.

Occupation members emphasized that their business and professional activities, which were at a moderate level, were severely affected during the COVID-19 pandemic. Since the workload, work stress, and concerns have severely increased after COVID-19, they have had important problems in accomplishing all the duties such as documents, tax statements, invoices, etc. on time. It was determined that, while the adaptation of accounting professionals to the measures taken and the new workloads brought by the COVID-19 pandemic was at a moderate level, the measures taken against the COVID-19 pandemic were not sufficiently understood and accepted. Moreover, it can also be seen that the level of state and/or other institutions or organizations’ assistance in adaptation to the measures taken was insufficient.

It was determined that the remote working conditions brought by the pandemic negatively affected the communications and relationships of occupation members with their clients and it increased their work stress. Moreover, it was found that it is not easy to implement and manage the regulations made during the pandemic period, that they were not given the value and reputation they deserve, and that remote working did not increase the working hours. Given these findings, the occupation members were affected by the problems originating from legal regulations, implementation difficulties, and

communication deficiencies even if the pandemic has not created a significant change in the business hours of accounting professionals.

It was emphasized that the taxpayers were not provided with the equipment and instruments needed for remote working during the COVID-19 pandemic, that the legal regulations introduced during the pandemic were not clear for occupation members, and that they were not given enough time to understand and implement these legal regulations.

In the present study, which aims to measure the effects of a pandemic period on the financial tables in terms of occupation members' age, professional experience, and education level, it was determined that, when compared to the other variables, the professional experience influenced the perception difference more and that education level and age altered the perspectives of participants towards the items in general.

In conclusion, during the pandemic, the working styles and the communication with clients have been affected in accounting, the importance of using modern technology in accounting has been understood, and the digital transformation has accelerated. In digital transformation, many difficulties have been experienced in both adapting to technology and bearing the costs of new technology. On the other hand, in this process, the importance of this occupation in implementing the financial and economic measures has been understood by the state and the occupation members have been assigned as mediators in taxpayers' access to financial benefits. However, the occupation members making an extraordinary effort on this subject couldn't receive a recompense for their efforts.

The present study is expected to contribute to the literature by raising awareness about briefing and training efforts and establishing the legal regulations and technological infrastructure in the most effective way to have occupation members and the business world ready. It should be noted that the world has been caught unprepared by the pandemic and problems have been experienced in practices and measures taken. It is necessary to prepare for a similar emergency in the future, pay more attention to technology, establish a robust infrastructure, develop integrated systems between the institutions, train both taxpayers and accounting professionals about the use of technology, to have regulations clear and understandable, to have the chamber of artisans assist the taxpayers in adaptation period, to have accounting professionals make their efforts within their responsibility areas, and to implement the support packages, which were prepared for financially supporting the artisans, also for the accounting professionals.

Sosyal Medya Platformlarında Reklam Bütçesi Planlama: Bir Kargo Şirketinde Uygulama

Berk Can SAÇAN¹, Tamer EREN² ve Ahmet CÜREBAL³

Öz

Sosyal medya bireylerin ve markaların birbirleri ile iletişime geçtikleri, bilgi paylaşımında buldukları, etkinliklere katıldıkları ve eğlence amaçlı kullandıkları dijital platformların genel adıdır. Sosyal medya birey ve markalar için zaman ve mekân kavramını ortadan kaldırmıştır. Geleneksel medya kanallarına kıyasla sosyal medya ucuz, ölçülebilir, konumdan bağımsız ve sürekli ulaşılabilir olması nedeniyle markalar için çok büyük avantajlar sağlamaktadır. Markaların sosyal medya platformlarında verdikleri reklamlar hedef kitleye göre kişileştirilebilir, ölçülebilir ve daha ekonomiktir. Bu nedenle markalar dijital pazarlama çalışmalarında sosyal medya reklamlarına oldukça önem göstermektedir. Bu çalışmada sosyal medya platformlarını kullanan bir kargo şirketinin reklam bütçesi planlanmıştır. İlk olarak şirket müşterilerinin sosyal medyada yer alan paylaşımları analiz edilmiştir. Bu paylaşımlar gerekli kategorilere ayrılmış ve AHP yönteminde 4 ana kriter ve 15 alt kriter kullanılarak sosyal medya platformlarının önem puanlamaları elde edilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında elde edilen önem puanları hedef programlama yöntemine entegre edilmiştir. Hedef programlama ile sosyal medya platformlarında yer alan reklam türlerine ayrılacak bütçe planlaması belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Reklam Bütçesi Planlama, Hedef Programlama

Advertising Budget Planning on Social Media Platforms: Implementation in a Shipping Company

Abstract

Social media is the general name for digital platforms where individuals and brands communicate with each other, share information, participate in events and use them for entertainment purposes. Social media has eliminated the concept of time and space for individuals and brands. Compared to traditional media channels, social media provides great advantages for brands as it is cheap, measurable, location-independent, and constantly accessible. The advertisements that brands place on social media platforms can be personalized, measurable, and more economical according to the target audience. For this reason, brands attach great importance to social media advertisements in their digital marketing efforts. In this study, the advertising budget of a cargo company using social media platforms was planned. First, the posts of the company's customers on social media were analyzed. These posts were categorized into necessary categories and the importance scores of social media platforms were obtained by using 4 main criteria and 15 sub-criteria in the AHP method. In the second stage of the study, the importance scores obtained were integrated into the goal programming method. With goal programming, the budget planning to be allocated to the types of advertisements on social media platforms was determined.

Key Words: Social Media, Advertising Budget Planning, Goal Programming

Atıf İçin / Please Cite As:

Saçan, B. C., Eren, T. ve Cürebal, A. (2022). Sosyal medya platformlarında reklam bütçesi planlama: bir kargo şirketinde uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1587-1602.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.07.2022

¹ Türkiye-Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü, berksacan@outlook.com

 ORCID: 0000-0001-5942-3356

² Prof. Dr. - Türkiye-Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü, teren@kku.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5282-3138

³ Institute of Information Systems / University of Hamburg, ahmet.crbl@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-1031-659X

Giriş

Sosyal medya bireylerin ve markaların zaman ve mekândan bağımsız olarak bir arada buldukları dijital platformlar bütünüdür. 2021 yılında Türkiye’de sosyal medya kullanım sayısı 60 milyon insanın üzerindedir (Kemp, 2021). Türkiye nüfusunun %70,8’ine karşılık gelen bu sayı her geçen gün artarak devam etmektedir. Dünya genelinde insanların sosyal medya platformlarında geçirdikleri zaman 2 saat 25 dakika olarak hesaplanmıştır. Sosyal medya kullanım süresi en fazla ülke ise Filipinler. Filipinler de insanlar günlük olarak sosyal medyada 4 saat 15 dakika vakit geçirmektedir. Bu kullanım süreleri Facebook, Twitter, Instagram vb. sosyal medya platformlarında geçirilen sürelerdir. Ülkemizde sosyal medya kullanım oranı dünya geneline göre biraz daha fazladır. Türkiye de 2 saat 57 dakika ile dünya genelinde 19. sırada yer almaktadır. Dünya genelinde sosyal medya kullanıcılarının ortalama olarak 8,4 adet sosyal medya hesabı bulunmaktadır. Hindistan 11,4 oranı ile ilk sırada yer alırken Türkiye de kullanıcılar 9,4 farklı hesap oluşturmaktadırlar. Sosyal medya kullanıcıları satın alma işlemleri öncesinde markaları sosyal medya üzerinden araştırmaktadırlar. Tecrübeli kullanıcıların yorumları, fikirleri ve ürünler hakkındaki tecrübeleri kullanıcılar için oldukça büyük önem arz etmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının markaları araştırmaları, markaların sosyal medya üzerindeki çalışmalarına daha fazla önem vermeleri gerektiğini göstermektedir. Dünya genelinde kullanıcılar satın alma eylemini gerçekleştirmeden önce markaları sosyal medyada araştırma oranları %44,8 olarak belirlenmiştir. Türkiye de ise bu oran %54,5’lik oran ile dünya genelinin üzerindedir (Recro Digital Marketing, 2021).

Sosyal medya reklamları markaların, mevcut ve potansiyel müşterilerine doğru zamanda ve doğru yerde ulaşmayı sağlayan bir reklam türüdür. Bu reklamlar neredeyse bütün sosyal medya platformlarında yapılabilmektedir. Birçok türde reklam türü sosyal medya platformlarında yer almaktadır. Sosyal medya reklamları geleneksel reklam türlerine kıyasla daha düşük maliyetli, hızlı erişilebilir, ölçülebilir, hedeflenebilir, kontrol edilebilir ve daha hızlı yayılabilmektedir. Geleneksel reklam türlerinde reklamı izleyen hedef kitle belirlenemez, yayınlanan reklamın etki alanı ölçülemez ve kontrol edilmesi çok zordur. Bu nedenle markalar için sosyal medya reklamları oldukça avantajlıdır. Sosyal medya platformları arasında farklı türlerde reklam seçenekleri bulunmaktadır. Marka hedefleri ve bütçelerine göre reklam türü, zamanı ve hedef kitleler belirlenebilmektedir. 2021 yılı Türkiye istatistiklerine bakıldığında 38 milyon Facebook kullanıcısının %53’ü potansiyel reklam izleyici kitesidir. YouTube kullanan kişilerin sayısı 50,6 milyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanıcıların %64,9’u potansiyel reklam izleyicilerdir. 2021 yılı Türkiye Instagram kullanıcı sayısı 46 milyon üzerindedir. Bir önceki döneme kıyasla 2021 yılında Instagram’a 2 milyon yeni kullanıcı katılmıştır. Türkiye Instagram kullanıcılarının %68,4’ü potansiyel reklam izleyicileridir. LinkedIn profesyonel bir iş ağıdır. Firma ve çalışanları bir platform üzerinde birleştiren LinkedIn iş ilanları ve iş arayışlarında oldukça etkili bir sosyal medya platformudur. LinkedIn 2021 yılında Türkiye de 9,8 milyon kullanıcıya ulaşmıştır. Bir önceki döneme kıyasla 300 bin yeni kullanıcı bünyesine katılan LinkedIn’de kullanıcıların %16,2’si potansiyel reklam izleyicileridir. Son olarak sosyal medya platformları arasında etki gücü çok büyük bir platform olan Twitter bulunmaktadır. Twitter kullanıcıların düşünce, eleştiri ve fikirlerini özgürce paylaşabildikleri bir mikroblog sitesidir. Twitter’ın 2021 yılında Türkiye kullanan kişi sayısı 13,6 milyon kişiye ulaşmıştır. %86 oranında erkek kullanıcıların tercih ettiği Twitter 2021 yılında 150 bin yeni kullanıcıyı bünyesine katmıştır. Bu kullanıcıların %20,2’si potansiyel reklam kitesisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kemp, 2021). Bu istatistikler her geçen gün artmaktadır. Covid-19 salgının etkisi ile insanlar evlerinde daha çok vakit geçirmeye başlamışlardır. Arkadaşları ve yakınları ile iletişim kurmak, gündemden haberdar olmak, eğlence ve alışveriş gibi birçok nedenle kullanıcıların sosyal medyada geçirdikleri süre salgın boyunca artmıştır. Bu neden müşterilerinin neredeyse tamamı sosyal medyada yer alan markaların bu platformlarda varlık göstermeleri bir zorunluluk haline gelmiştir ve markaların sosyal medya stratejileri oldukça önemli bir hal almıştır. Mevcut ve potansiyel müşterilere ulaşmak için en önemli araçlardan birisi olan sosyal medya reklamları bu süreçte oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Markaların doğru sosyal medya reklam seçimi ve planlaması, müşterilerine daha hızlı ve daha ekonomik bir şekilde ulaşmalarını sağlamaktadır.

Bu çalışmada sosyal medya platformlarında aktif olarak faaliyet gösteren bir kargo firmasının reklam bütçesi planlaması yapılmıştır. Firma yeni kampanyasını duyurmak için resmi hesaplarının yer aldığı sosyal medya platformları üzerinden reklam filmi yayınlamayı planlamaktadır. Bu kampanya kapsamında kargo taşıma ücretlerinde yaşlı, engelli ve öğrencilere belirli miktarlarda indirim uygulanacaktır. Firma reklam filmi kampanyasında minimum maliyetle maksimum kişiye ulaşmayı hedeflemektedir. Firmanın resmi hesaplarının bulunduğu 4 platform yer almaktadır. Bu platformlar; Facebook, Twitter, YouTube ve Instagram olmak üzere takipçi sayısı en çok olan platform Facebook’tur. Çalışmada firmanın resmi hesap

performansları ve kullanıcıların firma hakkındaki paylaşımları analiz edilerek kategorilere ayrılmıştır. Bu veriler ışığında firmanın sosyal medya platformlarının önem dereceleri AHP yöntemi ile belirlenmiştir. Firmanın bütçe sınırları ve hedefleri doğrultusunda, reklam kampanyasının bütçe planı oluşturulmuştur. Bütçe planının oluşturulmasında hedef programlama yöntemi kullanılmıştır. AHP yöntemi ile elde edilen sosyal medya platformlarının önem ağırlıkları hedef programlama yöntemine entegre edilerek, reklam filminin hangi platform üzerinde daha ağırlıklı olarak gösterileceği ve bütçenin hangi platformda daha çok kullanılacağı belirlenmiştir.

Çalışmada 1 yıllık zaman dilimini içeren 80 bin'in üzerinde gerçek kullanıcı paylaşımlarının analizini içeren veriler ile gerçekleştirilmiştir. Kullanıcı paylaşımları, duygu tonu dağılımları, takipçi sayıları, yaş aralığı gibi birçok analizi içeren çalışmada, resmî hesapların bulunduğu 4 sosyal medya platformu alternatifler olarak belirlenmiştir. Bu alternatiflerin yani sosyal medya platformlarının ve reklam türlerinin değerlendirilmesinde kullanılan 4 ana kriter ve 15 alt kriter tespit edilerek alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Bu kriterler gerek literatür taraması gerek uzmanlar ile gerçekleştirilen mülakatlar gerekse sosyal medya platformlarının etkinliğinin ölçülmesinde kullanılan araçlar incelenerek belirlenmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde sosyal medya reklamlarının bütçelerini planlamaya yönelik hazırlanan bir çalışma tespit edilememiştir. Gerçek veriler ile yürütülen bu çalışma, sosyal medya reklam bütçelerinin planlanması yönüyle literatüre katkı sağlar niteliktedir. Firma müşterilerinin paylaşımlarının yer aldığı veriler çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bu açıdan 1 yıllık bir zaman dilimini içeren işlenmiş verilerin kullanıldığı ve bu veriler ışığında bir bütçe planının yapıldığı bu çalışma ileriki zamanlarda yapılacak çalışmalar için bir referans oluşturmuştur.

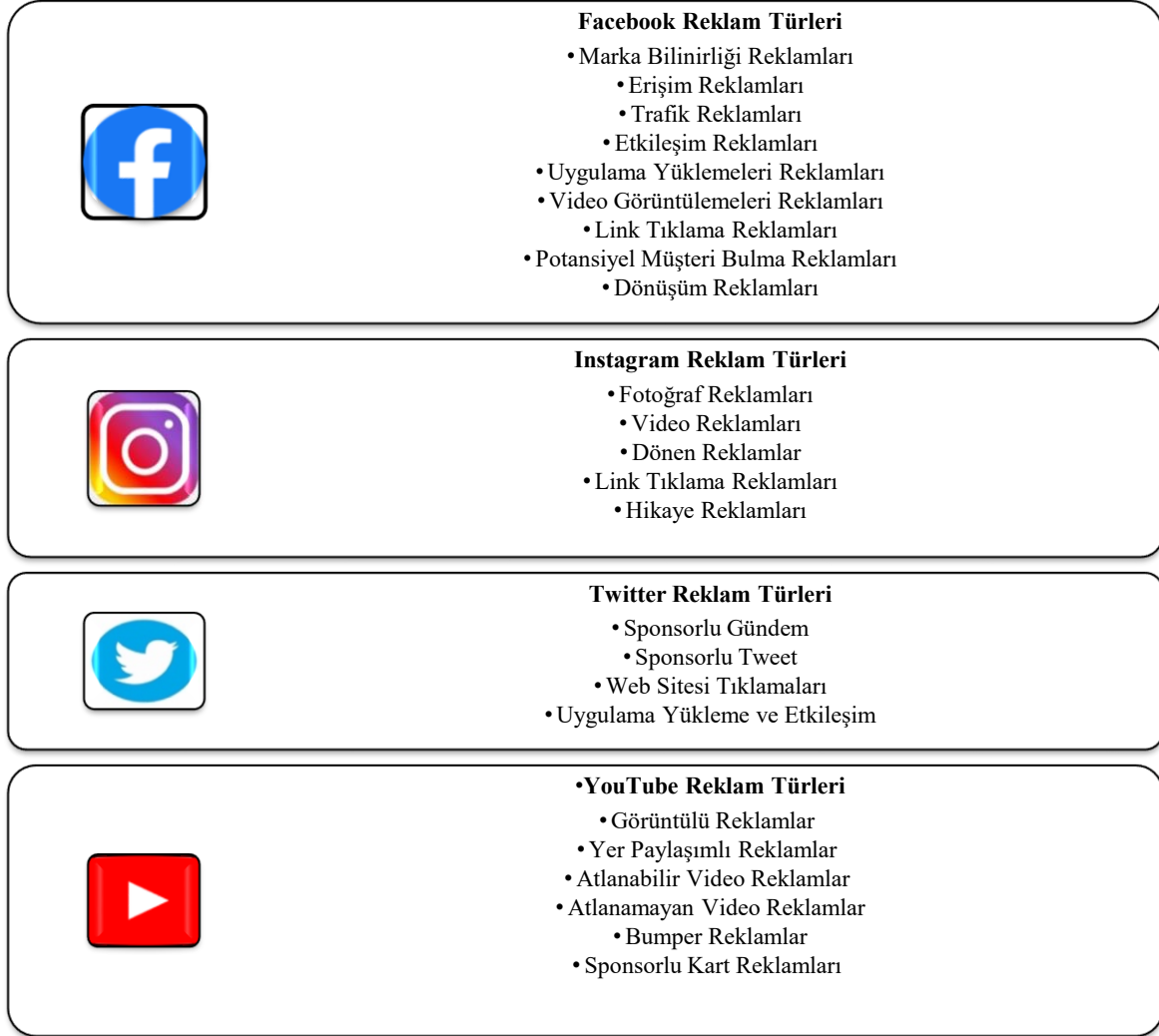
Sosyal Medyada Reklam ve Reklam Türleri

Bir ürün ya da hizmeti kitlelere tanıtmak, markaya değer katmak, kurumsal bir imaj oluşturmak ve tanıtılan ürün ya da hizmetin beğenilmesini sağlamak için yapılan çalışmalar bütünüdür. Reklam çalışmalarında, müşterilerin dikkatlerini ürün ya da hizmetin üzerine çekmek, görsel ve işitsel olarak müşterilerde etki yaratmak reklamın temel amaçları arasında yer almaktadır. Firmaların mevcut müşterilerin satın alma davranışlarını teşvik etmek ve potansiyel müşterilerini bünyelerine katmak için gerçekleştirilen reklam çalışmaları, firmanın imajına katkıda bulunak ve nitelikli bir seviyede olmalıdır. Aksi durumlarda reklamlar müşteriler üzerinde ters etki yaratabilmektedir. Geleneksel olarak kullanılan reklam türleri kitleleri hedef almakta ve kişiye göre özelleştirilememektedir. Televizyon, gazete, dergi, radyo ve billboard reklamları geleneksel reklam türlerine örnek olarak gösterilebilir. Bu reklam türleri oldukça maliyetli olmakla birlikte ölçümlemesi yapılamaz ve hedef kitleler spesifik olarak belirlenemez.

Sosyal medya reklamları geleneksel reklamların aksine oldukça ekonomik, ölçülebilir, kontrol edilebilir ve özelleştirilebilir olması nedeniyle firmalar müşterilerine ulaşabilmek için sosyal medya reklam seçeneklerini aha çok tercih etmektedirler. Birçok reklam platformunda birçok reklam türü bulunmaktadır. Firmalar için önemli olan platform ve reklam türü seçiminin doğru bir şekilde yapılmasıdır. Firmaların doğru zamanda, doğru yerde ve doğru strateji ile müşterilerinin karşısına çıkmak oldukça kritik bir süreçtir. Bu süreçte hedef kitlelerin doğru seçilmesi, reklam içeriklerinin özenli bir şekilde hazırlanması, reklam türleri arasında kişileştirme ve düzenli olarak kontrol sağlama sürecin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlayacaktır.

Türkiye de 2021 yılında reklam yatırımları ilk 6 aylık süreçte 6 milyar 294 milyon Türk Lirası olarak belirlenmiştir (Ulukan, 2020). Dijital platformlar üzerinde yapılan yatırım toplam yatırımların yarısından fazlasını içermektedir. Dijital platform reklamcılığına ayrılan bütçe 3 milyar 479 milyon Türk Lirası'dır. Sadece 2021 yılının ilk 6 ayını içeren bu yatırım tutarları firmaların reklam çalışmalarına verdikleri önemi gözler önüne sermektedir. Ayrıca firmalar geleneksel reklam kanallarının aksine dijital platformlarda yaptıkları reklam yatırımları ile dijital platformların reklamcılık sektöründeki önemini göstermektedir. Covid-19 süreci medya yatırımları üzerinde direk olarak etkili olmuştur. Yayınlanan rapora göre reklam veren firmaların önceliği marka bilirliliğini arttırmak ve daha sonra satış oranlarını artırma üzerine gerçekleştirilen çalışmaları içermektedir. Geleneksel reklam türlerinden birisi olan televizyon reklamları 2021 yılının ilk 6 aylık diliminde %4,9 artış göstererek 2 milyar 186 milyon Türk Lirası'nı bulmuştur. Covid-19 sürecinde insanların evlerinde geçirdikleri süreler artmakla birlikte televizyon izleme oranlarında da ciddi artışlar meydana getirmiştir. Bu nedenle firmalar televizyonlarda yayınlanan reklam çalışmalarına yaptıkları yatırımları arttırmışlardır. Türkiye'de reklamcılık sektörüne yapılan yatırımların %55,3'ünü dijital platformlar üzerinden yapılan reklam çalışmaları içermektedir. Sosyal medya reklamları, arama motoru pazarlaması, mobil pazarlama ve birçok dijital pazarlama çalışmasını içeren bu oran geleneksel pazarlama

çalışmalarına yapılan yatırım oranlarını geride bırakmıştır. Bu pazarın büyüklüğü ve yapılan yatırımlar göz önünde bulundurulduğunda firmaların yapacağı reklam çalışmaları oldukça büyük önem arz etmektedir. Çalışmada bir kargo şirketinin sosyal medyada yayınlayacağı reklam kampanyası için bütçe planlaması yapılmıştır. Şekil 1'de sosyal medya üzerinde kullanılan reklam türleri yer almaktadır. Bu reklam türleri firmaların hedefleri, bütçeleri ve hedef kitlelerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Çalışmanın amacı kargo şirketinin hedeflediği müşteri profiline en ekonomik model ile en kısa zamanda ulaşabilmektir.

Şekil 1. Sosyal Medya Reklam Türleri

Yöntemler

Bu bölümde çalışmada kullanılan yöntemler açıklanmıştır. Çalışmada AHP yöntemi ve hedef programlama yöntemi kullanılmıştır. AHP yönteminden elde edilen alternatiflere ait önem ağırlıkları hedef programın girdilerini oluşturmuştur. Bu ağırlıklar modelin ilgili bölümlerine dahil edilerek reklam bütçesinin tutarlı bir şekilde planlanmasını sağlamıştır.

Analistik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

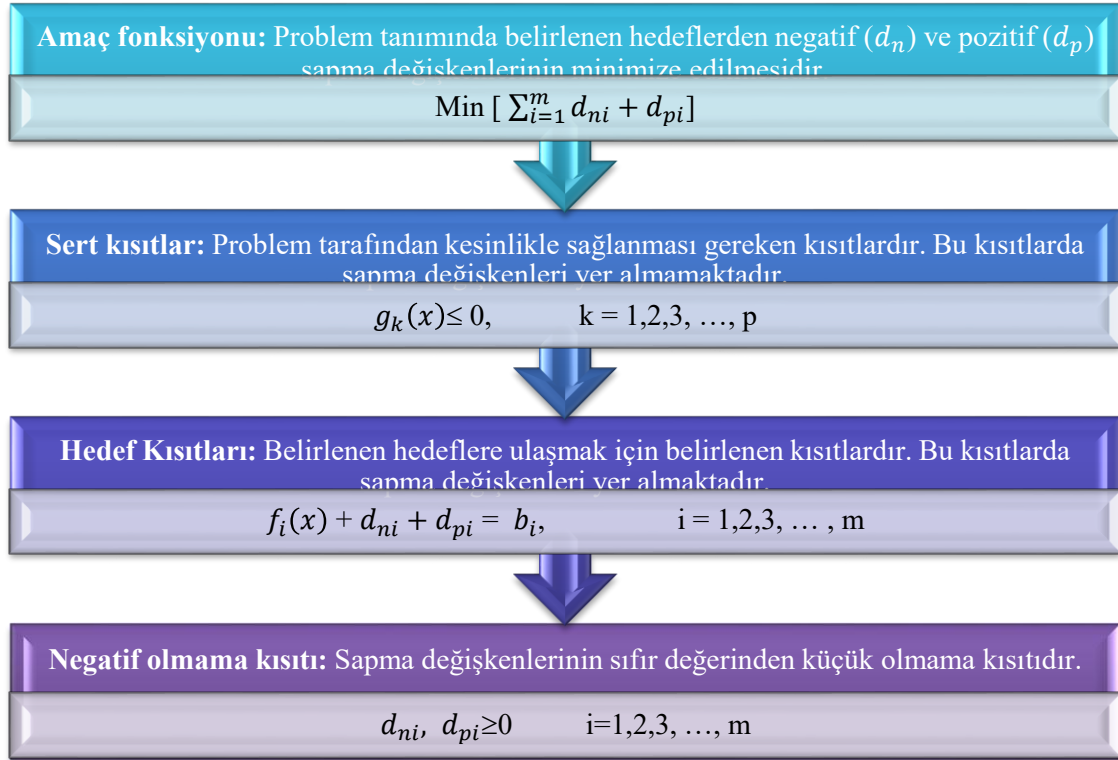
AHP, Thomas H. Saaty tarafından 1977 yılında geliştirilmiştir. Teknik, en genel tanımıyla, çoklu kriter ve ağırlıklarının belirlenmesinde yapısal bir yaklaşım sağlar. AHP yöntemi adımları Şekil 2'de yer aldığı gibidir (Saaty, 1990, s. 9)

Şekil 2. AHP Yöntemi Adımları

Hedef Programlama

Hedef programlama temelini doğrusal programlamadan alan, 1961 yılında Charnes ve Cooper tarafından geliştirilmiştir (Charnes and Cooper, 1961, s. 38). Hedef programlamada karar verici amaçları doğrultusunda her bir amaca göre hedefler belirlemektedir. Bu hedefler doğrultusunda karar verici minimum sapma ile elde edilen değerler sonuç olarak belirlenmektedir. Hedef programlama yönteminin temel amacı karar verici tarafından belirlenen hedefleri minimum sapma ile elde etmektir. Hedeflerdeki sapmayı minimuma indirmeyi amaçlan hedef programlama yönteminde, belirlenen kısıtlar doğrultusunda tüm hedeflere ulaşmayı sağlayan bir metodoloji geliştirilmiştir. Hedef programlamaya ait temel yapı ve işlemleri Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. Hedef Programlama Temel Yapısı

Literatür Taraması

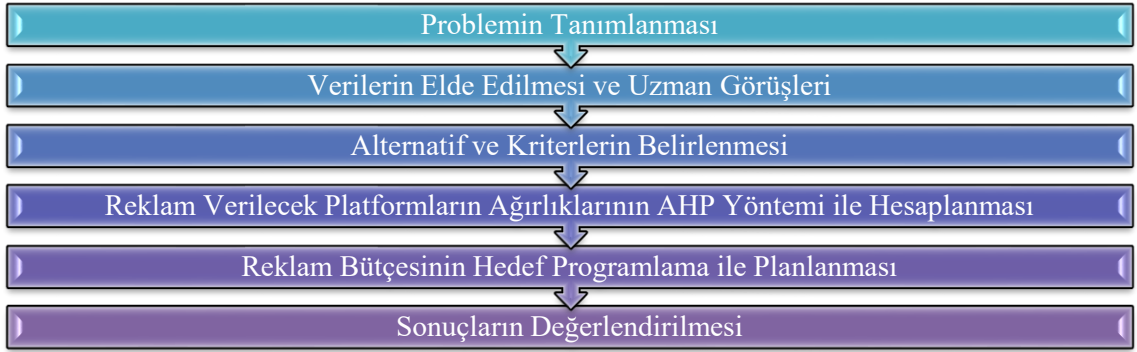
Literatür taraması bölümünde sosyal medya, çok ölçütlü karar verme yöntemleri ve hedef programlama üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Barutçu ve Tomaş (Barutçu ve Tomaş, 2013, s. 5) yaptıkları çalışmada sosyal medya pazarlaması uygulamalarının etkinliğinin ölçümünü ele almışlardır. Köksal ve Özdemir (Köksal ve Özdemir, 2013, s. 323) çalışmalarında sosyal medya pazarlamasının geleneksel pazarlama karmasının 4P içerisindeki konumunu incelemişlerdir. Literatürde sosyal medya

pazarlaması kavramını içeren birçok çalışma analiz edilmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren 5 farklı firmanın Facebook kullanım etkinlikleri incelenmiştir. Sonuç olarak sosyal medya pazarlamasının, geleneksel pazarlamanın 4P’si içerisinde yer alan tutundurma elemanlarının geliştirilmesindeki önemi tespit edilmiştir. Sosyal medya pazarlaması çalışmalarının uygulama şekilleri, sürdürülebilir bir sosyal medya çalışması için yapılacak çalışmaların neler olduğunu incelemişlerdir. Alağaç ve arkadaşları (Alağaç, Mermi, Kızıldağ, Eren ve Hamurcu, 2017) tarafından yapılan çalışmada bir mobilya firmasında AHP ve Hedef Programlama yöntemleri ile reklam stratejisi seçimi problemi ele alınmıştır. Probleme 13 adet reklam stratejisi 9 hedef doğrultusunda değerlendirilmiştir. AHP yöntemi kullanılarak belirlenen hedeflerin ağırlıkları hesaplanmış ve hedef programlama yöntemi ile belirlenen hedefler optimize edilmiştir. Hedeflerdeki sapmayı minimize etmeyi amaçlayan bu çalışmada, belirlenen hedeflerde artış ve reklam maliyetlerinde azalış gözlemlenmiştir. Akbulut ve Çelik (Akbulut ve Çelik, 2018) ele aldıkları çalışmada sosyal medya ve statü ilişkisini ele almışlardır. Çalışmada farklı eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve yaş aralığına sahip sosyal medya kullanıcılarına anket yöntemi ile çeşitli sorular yöneltilmiştir. Çalışma sonucunda farklı statüde düzeyine sahip kullanıcıların hangi sosyal medya platformunu ne düzeyde kullandığı belirlenmiştir. Tutgun – Ünal ve Deniz (Tutgun – Ünal ve Deniz, 2020, s. 1289) tarafından yapılan çalışmada kuşaklara göre sosyal medya kullanımını incelenmiştir. X, Y, Z ve BabyBoomer olarak adlandırılan kuşakların sosyal medya kullanım oranlarını tespit edebilmek için her bir kitlenin belirli bir bölümüne anket yöntemi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda kuşaklara göre sosyal medya kullanım oranları ve sosyal medyaya yakınlık düzeyleri tespit edilmiştir. Bulut ve arkadaşları (Bulut, Yurdakul, Eren ve Özcan, 2020, s. 637) ele aldıkları çalışmada temizlik ürünleri üzerine üretim yapan bir firmanın reklam kampanyası için bir matematiksel model ortaya koymuşlardır. Bu matematiksel model hedef kitle maksimizasyonunu temel almıştır. Televizyon kanallarına verilecek reklam tanıtımları için program türleri ve gösterim kuşakları belirlenmiştir. Bu program türlerinin izleyici kitleleri ile değerlendirilerek reklam tanıtımlarının en optimal hedef kitleye ulaşması amaçlanmıştır. Sonuç olarak önceki reklam planlamalarına göre daha az maliyetli ve daha fazla hedef kitleye ulaşan bir reklam çizelgesi oluşturulmuştur. Saçan ve Eren (Saçan ve Eren, 2021) yaptıkları çalışmada dijital pazarlama strateji seçimi problemini ele almışlardır. Ele alınan çalışma Türkiye’de faaliyet gösteren bir tekstil firmasında gerçekleştirilmiştir. Probleme SWOT analizi ve uzman görüşleri doğrultusunda firmanın güçlü ve zayıf yönleri, karşı karşıya olduğu fırsatlar ve tehditler belirlenmiştir. SWOT analizi sonucunda firmanın yatırımlarını yapmayı planladığı 7 adet alternatif dijital pazarlama stratejisi belirlenmiştir. Bu stratejiler ANP ve PROMETHEE yöntemlerinin entegre edilmesi ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak firmanın yatırım yapacağı dijital pazarlama stratejilerinin önem sıralamaları elde edilmiştir. Saçan ve Eren (Saçan ve Eren, 2021, s. 721) çalışmalarında sosyal medya reklam platformu seçimi problemini ele almışlardır. Çalışmada sosyal medya üzerinde yayınlanacak reklam filmi için platformların önem sıralamalarının elde edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünde ANP – PROMETHEE ve AHP – TOPSIS yöntemlerinin entegrasyonu ile 2 farklı çözüm elde edilmiştir. Bu çözümler karşılaştırıldığında birbirleri ile tutarlılık göstermiş ve reklam filminin yayınlanacağı sosyal medya platformlarının önem sıralamaları belirlenmiştir. Sonuç olarak reklam filmi hedef kitesinin, diğer platformlara oranla daha fazla vakit geçirdiği Instagram olarak belirlenmiştir. Saçan ve Eren (Saçan ve Eren, 2021) ele aldıkları çalışmada bir e-ticaret sitesinin hizmetlerini değerlendirmişlerdir. Sosyal medyada yer alan kullanıcı paylaşımlarının analizi ile gerçekleştirilen bu çalışmada 1 yıllık zaman periyodunu içeren gerçek veriler kullanılmıştır. E-ticaret sitesinin verdiği hizmetler kullanıcı paylaşımları ile kategorize edilmiş ve değerlendirilmiştir. Analiz edilen veriler sonucunda e-ticaret sitesi hizmetleri arasında yer alan 4 farklı hizmet türü alternatifler olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu alternatifler ANP ve PROMETHEE yöntemleri ile değerlendirilerek e-ticaret sitesinin iyileştirme yapması gereken hizmet türü belirlenmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda bir firmaya ait sosyal medya platformlarının, reklam bütçesi planlamasının değerlendirilmediği tespit edilmiş olup bu çalışma ile literatürdeki açığın kapatılması amaçlanmıştır. Ayrıca bir firmanın sosyal medya bütçesinin, sosyal medya paylaşımları ile analiz edilerek planlanması literatüre katkı sağlar niteliktedir. Mukul ve arkadaşları (Mukul, Büyüközkan ve Güler, 2019, s. 36) alternatif dijital pazarlama teknolojilerinin seçimini AHP ve COPRAS yöntemleri ile değerlendirmişlerdir. Yapay zekâ, büyük veri gibi alternatifleri 3 kriter ve 9 alt kriter ile değerlendirerek, ideal dijital pazarlama teknolojisi seçimini yapmışlardır. Rouyendegh ve diğ. (2018, s. 1345) tarafından ele alınan çalışmada, E-ticaret sitelerinin performans değerlendirmeleri için AHP ve IFT entegre modeline dayanan bir analiz gerçekleştirilmiştir. Probleme 3 alternatif 4 kriter yardımı ile değerlendirilmiştir. Bu entegre model karar vericilerin bulanık sayıları değerlendirmesinde kolaylık sağlamıştır. AHP yöntemi ile kriter ağırlıkları hesaplanarak IFT yöntemi ile alternatif sıralamaları elde edilmiştir. Sonuç olarak E-ticaret sitelerinde site kalite problemlerinin detaylı olarak incelenmesi sonucu elde edilmiştir. Zare ve Mantas (Zare ve Mantas, 2019, s. 1) tarafından yapılan çalışmada ilaç şirketleri için dijital pazarlama stratejileri

belirlenmiştir. Çalışmada 5 adet kriter belirlenerek uzmanlar tarafından değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada AHP ve TOPSIS yöntemi kullanılarak firmaların sosyal medya kullanımları analiz edilmiş ve firmaların hangi kanalı ne ölçüde kullanması gerektiği ortaya konmuştur. Çalışmada kullanılan AHP yöntemi enerji sektöründen (Özcan, Yumuşak ve Eren, 2019, s. 1502) (Yumuşak, Özcan ve Eren, 2018, s. 80), sağlık sektörüne (Yapıcı, Yumuşak ve Eren, 2020, s. 203), ulaşımdan (Hamurcu, Alağaç ve Eren, 2017, s. 291) lojistik sektörüne kadar birçok alanda kullanılmaktadır.

Uygulama

Ele alınan problem bir kargo firmasında gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin öncü lojistik şirketlerinden birisi olan bu firma sosyal medya üzerinden yapacağı reklam içeriklerinin bütçe hedeflerinin tutturulması için bir plan oluşturmak istemektedir. Bu amaç doğrultusunda ele alınan problemin akış şeması Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4. Problem Akış Şeması

Problemin Tanımlanması

Bu çalışma lojistik sektörünün öncü firmaları arasında yer alan bir kargo şirketinde gerçekleştirilmiştir. 1979 yılında kurulan bu kargo şirketi ilk yıllarında dağıtım ve pazarlama alanında çalışırken, 1989 yılında taşımacılık üzerine çalışma kararı almıştır. 2021 yılı itibarıyla 14 bölge müdürlüğü 28 transfer merkezi, bin'e yakın şube sayısı, 5 binin üzerinde araç filosu ve 16 bin personel sayısı ile Türkiye'de faaliyet gösteren en önemli kargo şirketleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin il ve ilçelerinde bin 500'ün üzerinde yerleşim alanına hizmet veren kargo şirketi, her gün 1 milyonun üzerinde kargo taşıyarak, Türkiye'nin en geniş erişim ağına sahip taşıma şirketlerinden birisi olmuştur. Tanımlaması yapılan bu kargo şirketi sosyal medya platformlarında bir reklam kampanyası paylaşmayı planlamaktadır. Bu reklam kampanyasında öğrenci, öğretmen ve engelli kişilerin kargo taşımalarında yapılacak indirim kampanyası için bir reklam filmi yayınlanacaktır. Bu reklam filminin sosyal medya platformlarında ki bütçelerinin planlanması gerekmektedir. Bu hedefler doğrultusunda kargo şirketinin sosyal medya platformlarında yayınlanacak reklam filmi için bütçe planlaması yapılacaktır. Kargo firması hakkında sosyal medyada yer alan kullanıcı paylaşımları analiz edilerek, firmanın resmî hesaplarının yer aldığı sosyal medya platformlarının önem ağırlıkları AHP yöntemi ile belirlenmiştir. Bu sosyal medya platformları hem kargo şirketinin resmî hesaplarının bulunması hem de reklam çalışmalarının bu platformlar üzerinden yapılması nedeniyle bu platformlar için reklam bütçesi planlaması oluşturulacaktır. AHP yönteminden elde edilen platform önem dereceleri, hedef programlama yöntemine entegre edilerek her bir platform ve reklam türü için ayrılmak üzere bütçe belirlenmiştir.

Verilerin Elde Edilmesi

Çalışmada kullanılan takipçi sayısı verileri kargo şirketinin resmî hesaplarından elde edilmiştir. Sosyal medyada yer alan kullanıcı paylaşımlarının analizlerini, kategori dağılımlarını, duygu tonu oranları, kullanıcıların takipçi sayıları, cinsiyet ve yaş aralığı oranları verileri, sosyal medya analizi ve raporlaması yapan bir yazılım firması tarafından sağlanmıştır. Bu veriler 1 yıllık bir zaman periyodu içermektedir. Verilerin elde edildiği yazılım firmasında veriler uzman veri analistleri tarafından günlük ve saatlik olarak analiz edilmektedir. 1 yıllık zaman dilimini kapsayan 87 bin 165 veri analiz edilerek kategori ve duygu tonu dağılımları belirlenmiştir. Cinsiyet, takipçi sayısı ve yaş aralığı dağılımları yazılım firmasının geliştirdiği sistemin otomatik olarak belirlediği verilerdir. Elde edilen bu veriler ve uzman görüşleri doğrultusunda reklam platformlarının değerlendirilmesinde kullanılacak 4 ana kriter ve 15 alt kriter belirlenmiştir.

Alternatif ve Kriterlerin Belirlenmesi

Kargo firmasının reklam kampanyasının yayınlanacağı 4 farklı sosyal medya platformu alternatifler olarak belirlenmiştir. Belirlenen sosyal medya platformları kargo şirketinin resmî hesaplarının yer aldığı platformlardır. Bu platformlar Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube olmak üzere verilerin analizi sonucunda kullanıcıların en çok paylaşım yaptıkları mecralar olarak tespit edilmiştir. Bu sosyal medya platformlarının değerlendirilmesinde ve reklam kampanyasını etkileyebilecek kriterler literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda elde edilmiştir. Sosyal medya platformlarının değerlendirilmesinde 4 ana kriter ve 15 alt kriter tespit edilmiştir. Alternatif ve kriter tanımlamaları Şekil 2 ve Şekil 3'te yapılmıştır.

Şekil 5. Alternatifler

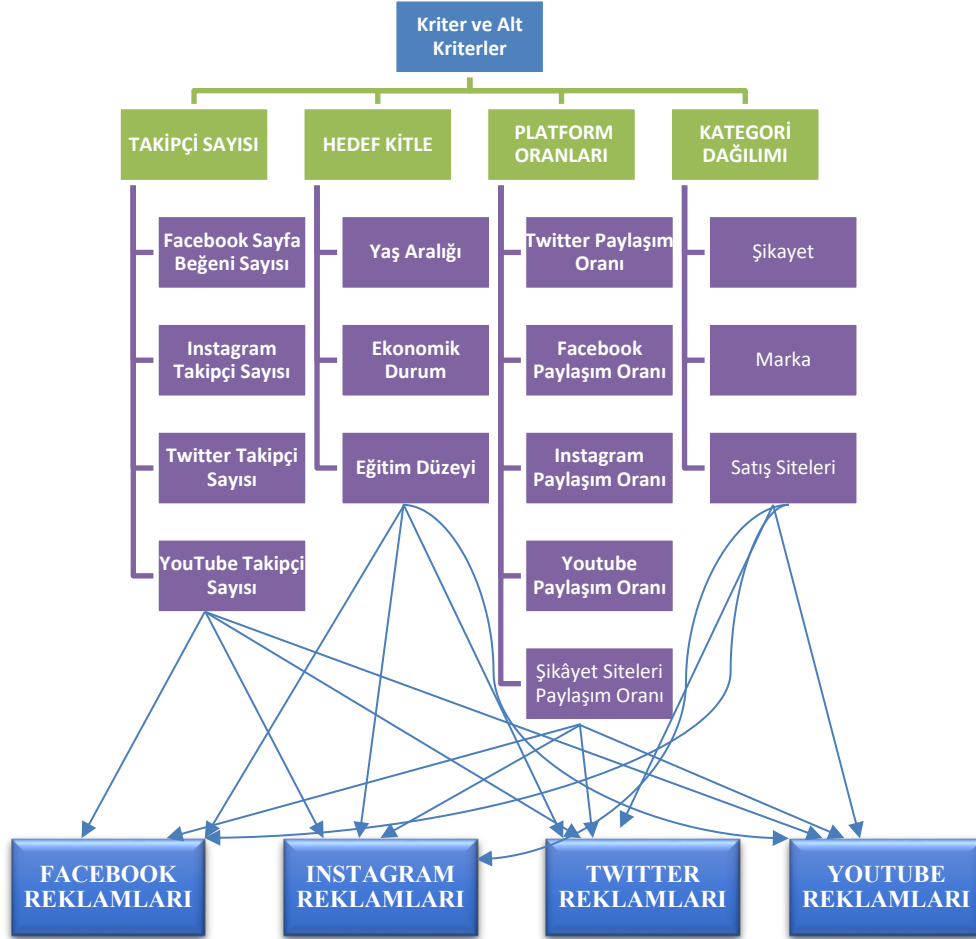

Şekil 6. Kriter ve Alt Kriterler

Reklam Verilecek Platformların Ağırlıklarının AHP Yöntemi ile Hesaplanması

AHP, Thomas H. Saaty tarafından 1977 yılında geliştirilmiştir. Teknik, en genel tanımıyla, çoklu kriter ve ağırlıklarının belirlenmesinde yapısal bir yaklaşım sağlar.

Adım 1. Hiyerarşik Yapının Oluşturulması: Alternatifler ve kriterler arasındaki etkileşimlerin belirlenmesi aşamasıdır. Probleme ait hiyerarşik yapı Şekil 7’de yer almaktadır.

Şekil 7. Hiyerarşik Yapı

Adım 2. Önceliklerin Belirlenmesi: Karar verme sürecinde problem hiyerarşik bir model şeklinde ifade edildikten sonra hiyerarşiyi oluşturan elemanlar karşılaştırılarak birbirlerine göre ağırlıklarının hesaplanması gerekmektedir. Önceliklendirme; bir dizi soru-cevap işlemi sonucunda her seviyedeki elemanlar arasında oluşturulan ikili karşılaştırmaların göreceli önemlerinin belirlenmesi ve bu önemlerin genel hedefe olan katkısının belirlenmesidir. Amaca ulaşmak için hiyerarşideki elemanlar bir üst seviyedeki elemana göre ikili olarak karşılaştırılır. Karşılaştırma işleminde standart ölçekler kullanılır. Bunun nedeni, ölçüm skalalarında kullanılan rakamların yorumlanmasındaki karmaşıklığı gidermektir. Bu soruna yönelik olarak Analitik Hiyerarşi Sürecinde tüm ölçümler Thomas L. Saaty tarafından ortaya atılan, “1 – 9 ölçeği” (Saaty, 1990, s. 9) olarak da adlandırılan temel ölçeğe göre yapılmaktadır.

Adım 3. İkili Karşılaştırmaların Yapılması: İkili karşılaştırmalar uzmanlar ile gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde yapılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulan ikili karşılaştırma matrisi tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Kriterlere Göre İkili Karşılaştırmalar

TS Kriterine Göre	FR	TR	IR	YR
FR	1,000	3,00	3,00	7,00
TR	0,333	1,00	2,00	3,00
IR	0,333	0,50	1,00	5,00
YR	0,143	0,33	0,20	1,00
TOPLAM	1,81	4,83	6,20	16,00

Adım 4. Normalizasyon: Bunun için ikinci bir matris oluşturulur. Normalleştirme işlemi yapılarak elde edilen yeni matrisin ortalamaları hesaplanır. Bulunan aritmetik ortalama değerleri yeni matrisin görece önem ağırlığıdır. Elde edilen görece önem ağırlığı karşılaştırılan elemanların kendi içinde önem derecelerine göre sıralanması anlamını taşımaktadır.

Tablo 2. Normalizasyon

	TS Kriterine Göre	HK Kriterine Göre	PO Kriterine Göre	KD Kriterine Göre
FR	0,52	0,15	0,20	0,54
TR	0,23	0,23	0,53	0,20
IR	0,19	0,43	0,16	0,19
YR	0,06	0,19	0,11	0,07

Adım 5. Tutarlılık Oranının Hesaplanması: Karar vericinin kriterler arasında kıyaslama yaparken tutarlı davranıp davranmadığını ölçmek için Tutarlılık Oranının hesaplanması gerekir. Bu hesaplamada n kriter sayısına bağlı olarak rastgele indeks sayıları kullanılır. Hesaplamalar sonucunda bulunan değer 0,10'un altında çıkmışsa oluşturulan karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu sonucuna varılır. Aksi durumda karar matrisi tekrar düzenlenmelidir. Burada özvektörler hesaplanırken normalizasyon adımında elde edilen satır ortalamaları kriter sayısına bölünerek elde edilir. Bu aşamadan sonra her bir özvektör kendi karşılaştırma matrisi ile çarpılarak sütun (D) vektörleri elde edilir. Sütun vektörleri elde edildikten sonra Temel değer vektörü elde edilir. Temel değer vektörü Sütun vektörü ve Özvektörlerin ilgili satırlarının bölümleri ile elde edilmektedir. Tutarlılık oranının son aşamasında λ oranı, tutarlılık indeksi ve tutarlılık oranı elde edilir. λ değeri temel değer vektör sütun toplamalarının kriter sayısı bölümünden elde edilir. Tutarlılık indeksi (CI) ise formülde (1) yer aldığı şekilde hesaplanmaktadır. Tutarlılık İndeksini kullanarak, Tutarlılık Oranı hesaplanmaktadır. Tutarlılık oranı, bulunan tutarlılık indeksi(CI)/ rassallık endeks değeri(RI) işlemiyle bulunur. Rassallık indeksi çalışmada 4 kriter olduğu için (n=4) RI = 0,9 olarak belirlenir. Tablo 3'te yer aldığı gibi kriterler arasında yapılan karşılaştırmaların tutarlılık oranları 0,10'dan küçük olduğu için değerlendirmeler tutarlılık göstermiştir. Tablo 3'te tutarlılık oranı değerleri yer almaktadır. Bu aşamadan sonra altıncı adım olan kriter karşılaştırmaları ve nihai sıralamanın elde edilmesi adımına geçilir. Tablo 3'te yer aldığı gibi kriterler arasında yapılan karşılaştırmaların tutarlılık oranları 0,10'dan küçük olduğu için değerlendirmeler tutarlılık göstermiştir.

Tablo 3. Tutarlılık Oranının Hesaplanması

	TS Kriterine Göre
λ	4,17
CI	0,06
TO	0,06

Adım 6. Kriter Karşılaştırmaları: Bu aşamada kriterlerin birbirlerine göre önem dereceleri belirlenir. Kriterlerin ağırlıkları hesaplandıktan sonra son adım olan alternatif sıralamalarının elde edilmesi aşamasına geçilir.

Tablo 4. Kriterler Arası Karşılaştırma

	TS	HK	PO	KD
TS	1	0,5	2	1
HK	2	1	1	2
PO	0,5	0,5	1	1
KD	1	0,5	1	1
TOPLAM	4,5	2,5	5	5

Kriterler arasında ikili karşılaştırmalar yapıldıktan sonra önceki adımlarda uygulandığı gibi normalizasyon işlemi yapılmaktadır. Bu işlemde her bir sütun elemanını sütun elemanları toplamına bölünerek elde edilmektedir.

Tablo 5. Normaliye Karar Matrisi

	TS	HK	PO	KD	ÖZVEKTÖR
TS	0,22	0,20	0,40	0,20	0,26
HK	0,44	0,40	0,20	0,40	0,36
PO	0,11	0,20	0,20	0,20	0,18
KD	0,22	0,20	0,20	0,20	0,21
TOPLAM	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Normalizasyon işlemi sonrası her bir kriterin satır ortalamaları o kriterin ağırlığını vermektedir. Tablo 6'da hesaplanan kriter ağırlıkları yer almaktadır.

Tablo 6. Kriter Ağırlıkları

KRİTER	AĞIRLIK
Takipçi Sayısı	0,26
Hedef Kitle	0,36
Platform Oranları	0,18
Kategori Dağılımı	0,21

Adım 7. Alternatif Sıralamalarının Elde Edilmesi: Son adım olarak alternatif sıralamaları hesaplanmaktadır. Bu aşamada normalize edilmiş alternatif karşılaştırmalarının satır ortalamaları ilgili sütuna yazılır ve böylece yeni bir matris elde edilmiş olur. Elde edilen bu matris ile kriter ağırlıkları çarpılarak alternatiflere ait sıralamalar elde edilir. Tablo 7 ve Tablo 8'de çarpım işlemi ve elde edilen sütun vektörü yer almaktadır.

Tablo 7. Normaliye Karar Matrisi ve Kriter Ağırlıkları Çarpımı

	TS	HK	PO	KD
FR	0,52	0,15	0,20	0,54
TR	0,23	0,23	0,53	0,20
IR	0,19	0,43	0,16	0,19
YR	0,06	0,19	0,11	0,07

KRİTER	AĞIRLIK
TS	0,26
HK	0,36
PO	0,18
KD	0,21

Tablo 8. Sütun Vektörünün Elde Edilmesi

	TS	HK	PO	KD	SÜTUN VEKTÖRÜ
FR	0,13	0,05	0,04	0,11	0,33
TR	0,06	0,08	0,09	0,04	0,28
IR	0,05	0,15	0,03	0,04	0,27
YR	0,02	0,07	0,02	0,01	0,12

Burada elde edilen satır ortalamaları ilgili satıra ait alternatifin önem derecesini ifade etmektedir.

Tablo 9. Alternatif Önem Puanları

ALTERNATİF	PUAN
Facebook Reklamları	0,33 33,45
Twitter Reklamları	0,28 27,67
Instagram Reklamları	0,27 26,96
Youtube Reklamları	0,12 11,92
Toplam	1,00 100%

Reklam Verilecek Platformları Reklam Bütçesinin Hedef Programlama Yöntemi ile Planlanması

Bütçe planının oluşturulduğu bölüm olan hedef programlama çözümü AHP yönteminden elde edilen reklamın yayınlanacağı, sosyal medya platformlarının ağırlıklarının kullanılması ile 1 adet hedef ve 8 adet kısıt altında çözümlenmiştir. Belirlenen hedefler kargo şirketinin önceki reklam kampanyalarında kullandığı reklam türleri ve bütçesine göre belirlenmiştir. Problem çözümünde 4 farklı senaryo üzerine çözümlenmeler yapılmıştır. Reklam maliyetleri ve önem puanlarının sabit ve değişken olma durumlarının kombinasyonları üzerine hazırlanan senaryolar matematiksel model ile çözümlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Yapılan

karşılaştırmalar ile en optimal ve ekonomik model elde edilmiştir. Tablo 10’da probleme ait hedef ve kısıtlar yer almaktadır. Tablo 11’de ise reklam türlerine göre maliyetler verilmiştir.

Tablo 10. Hedef ve Kısıt Tanımlamaları

HEDEFLER/KISITLAR	TANIMLAMA
Hedef – 1	Reklam maliyetlerinin önem puanlarına göre atanması
Kısıt – 1	Toplam reklam maliyetinin 9 bin TL’yi aşmaması
Kısıt – 2	Video reklam yayın maliyetlerinin 4 bin 350 TL’yi aşmaması
Kısıt – 3	Twitter reklam maliyetlerinin YouTube, Facebook ve Instagram maliyetlerini aşmaması
Kısıt – 4	Facebook ve Instagram reklam maliyetlerinin YouTube reklam maliyetlerinden az olmaması
Kısıt – 5	Link tıklama reklam maliyetlerinin 2 bin TL’yi aşmaması
Kısıt – 6	Promosyonlu Tweet maliyetlerinin link tıklama reklamlarını aşmaması
Kısıt – 7	Görsel reklam maliyetlerinin 1.000 TL’yi aşmaması
Kısıt – 8	Her bir reklam türünden en az 1 adet verilmeli

Tablo 11. Karar Değişkenleri ve Maliyetler

Karar Değişkenleri	Reklam Başına Maliyetler (100 Adetlik) (TL)
X11: Facebook Video Reklam Adedi	150
X12: Instagram Video Reklam Adedi	175
X13: Twitter Video Reklam Adedi	275
X14: YouTube Video Reklam Adedi	100
X21: Facebook Görsel Reklam Adedi	50
X22: Instagram Görsel Reklam Adedi	50
X23: Twitter Görsel Reklam Adedi	150
X24: YouTube Görsel Reklam Adedi	25
X31: Facebook Link Tıklama Reklam Adedi	125
X32: Instagram Link Tıklama Reklam Adedi	175
X41: Twitter Promosyonlu Tweet Reklam Adedi	350

Senaryo 1: İlk senaryoda reklam platformlarının önem derecelerinin eşit olduğu ve reklam maliyetlerinin platformlara göre değişkenlik gösterdiği durum ele alınmıştır. Bu çerçevede hazırlanan matematiksel model IBM ILOG programında çözümlenmiştir. Senaryo-1’e ait matematiksel model Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. Senaryo – 1 Matematiksel Model

Amaç Fonksiyonu:	$\text{Min } Z = 0,25*(d_{n1} + d_{p1}) + 0,25*(d_{n2} + d_{p2}) + 0,25*(d_{n3} + d_{p3}) + 0,25*(d_{n4} + d_{p4})$
Hedef kısıtları	$150*X11 + 50*X21 + 125*X31 + d_{n1} - d_{p1} = 9.000*0,25$ $275*X13 + 150*X23 + 350*X41 + d_{n2} - d_{p2} = 9.000*0,25$ $175*X12 + 50*X22 + 175*X32 + d_{n3} - d_{p3} = 9.000*0,25$ $100*X14 + 25*X24 + d_{n4} - d_{p4} = 9.000*0,25$
Kısıt -1	$150*X11 + 175*X12 + 275*X13 + 100*X14 + 50*X21 + 50*X22 + 150*X23 + 25*X24 + 125*X31 + 175*X32 + 350*X41 \leq 9.000$
Kısıt -2	$150*X11 + 175*X12 + 275*X13 + 100*X14 \leq 4.350$
Kısıt -3	$X13 + X23 + X41 - (X11 + X12 + X14 + X21 + X22 + X24 + X31 + X32) \leq 0$
Kısıt -4	$X14 + X24 - (X11 + X21 + X31 + X12 + X22 + X32) \leq 0$
Kısıt -5	$125*X31 + 175*X32 \leq 2.000$
Kısıt -6	$X41 - (X31 + X32) \leq 0$
Kısıt -7	$50*X21 + 50*X22 + 150*X23 + 25*X24 \leq 1.000$
Kısıt -8	$X11 \geq 1, X12 \geq 1, X13 \geq 1, X14 \geq 1, X21 \geq 1, X22 \geq 1, X23 \geq 1, X24 \geq 1, X31 \geq 1, X32 \geq 1, X41 \geq 1$

Senaryo 2: İkinci senaryoda reklam platformlarının önem derecelerinin ve reklam maliyetlerinin platformlara göre değişkenlik gösterdiği durum ele alınmıştır. Bu çerçevede hazırlanan matematiksel model IBM ILOG programında çözümlenmiştir. Senaryo-2’ye ait matematiksel model Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo 13. Senaryo – 2 Matematiksel Model

Amaç Fonksiyonu:	$\text{Min } Z = 0,33*(d_{n1} + d_{p1}) + 0,28*(d_{n2} + d_{p2}) + 0,27*(d_{n3} + d_{p3}) + 0,12*(d_{n4} + d_{p4})$
Hedef kısıtları	$150*X11 + 50*X21 + 125*X31 + d_{n1} - d_{p1} = 9.000*0,33$ $275*X13 + 150*X23 + 350*X41 + d_{n2} - d_{p2} = 9.000*0,28$ $175*X12 + 50*X22 + 175*X32 + d_{n3} - d_{p3} = 9.000*0,27$ $100*X14 + 25*X24 + d_{n4} - d_{p4} = 9.000*0,12$
Kısıtlar	Kısıt 1-Kısıt8

Senaryo 3: Üçüncü senaryoda reklam platformlarının önem derecelerinin AHP yönteminden elde edilen ağırlıklar ile değerlendirildiği ve reklam maliyetlerinin sabit olarak ele alındığı durum ele alınmıştır.

Bu çerçevede hazırlanan matematiksel model IBM ILOG programında çözümlenmiştir. Senaryo-3'e ait matematiksel model Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14. Senaryo – 3 Matematiksel Model

Amaç Fonksiyonu:	Min Z = P1*(0,33*(d_{n1} + d_{p1})+ 0,28*(d_{n2} + d_{p2}) +0,27*(d_{n3} + d_{p3}) + 0,12*(d_{n4} + d_{p4})
Hedef kısıtları	100*X11 + 100*X21 + 100*X31 + d _{n1} - d _{p1} = 9.000*0,33
	100*X13 +100*X23 + 100*X41+ d _{n2} - d _{p2} = 9.000*0,28
	100*X12 + 100*X22 + 100*X32+ d _{n3} - d _{p3} = 9.000*0,27
	100*X14 + 100*X24 + d _{n4} - d _{p4} = 9.000*0,12
Kısıtlar	Kısıt 1-Kısıt8

Senaryo 4: Dördüncü ve son senaryoda reklam platformlarının önem derecelerinin ve reklam maliyetlerinin eşit olduğu durum ele alınmıştır. Bu çerçevede hazırlanan matematiksel model IBM ILOG programında çözümlenmiştir. Senaryo-4'e ait matematiksel model Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15. Senaryo – 4 Matematiksel Model

Amaç Fonksiyonu:	Min Z = P1*(0,25*(d_{n1} + d_{p1})+ 0,25*(d_{n2} + d_{p2}) +0,25*(d_{n3} + d_{p3}) + 0,25*(d_{n4} + d_{p4})
Hedef kısıtları	100*X11 + 100*X21 + 100*X31 + d _{n1} - d _{p1} = 9.000*0,33
	100*X13 +100*X23 + 100*X41+ d _{n2} - d _{p2} = 9.000*0,28
	100*X12 + 100*X22 + 100*X32+ d _{n3} - d _{p3} = 9.000*0,27
	100*X14 + 100*X24 + d _{n4} - d _{p4} = 9.000*0,12
Kısıtlar	Kısıt 1-Kısıt8

Her bir senaryoya ait matematiksel modeller IBM ILOG programında çözümlenmiştir. Bu çözümler ait sapma değişkenleri Tablo 16'da karar değişkenlerinin aldığı değerler ise Tablo 17'de yer almaktadır.

Tablo 16. Hedef Sapma Değerleri

Hedef Sapma Değişkeni	Senaryo – 1	Senaryo – 2	Senaryo – 3	Senaryo – 4
d _{n1}	0	0	0	0
d _{n2}	75	0	0	0
d _{n3}	0	5	5	0
d _{n4}	0	5	5	0
d _{p1}	0	5	5	0
d _{p2}	0	5	5	0
d _{p3}	0	0	0	0
d _{p4}	0	0	0	0

Tablo 17. Hesaplanan Reklam Adetleri ve Maliyetleri

Karar Değişkenleri	Senaryo – 1	Senaryo – 2	Senaryo – 3	Senaryo – 4
X11	9	16	18	8
X12	2	4	2	1
X13	1	1	1	2
X14	22	9	10	22
X21	13	4	3	1
X22	3	3	3	3
X23	1	1	1	2
X24	2	7	3	2
X31	2	3	1	8
X32	10	9	11	11
X41	5	6	6	4
Toplam Reklam Adedi	70	63	59	64
Senaryo Maliyeti	8925₺	9000 ₺	9000₺	9000₺

Çözüm Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Bu çalışmada bir kargo şirketinin sosyal medya platformlarında yayınlayacağı reklam kampanyasının reklam bütçesinin planlanması amaçlanmıştır. Firmanın reklamları resmî hesaplarının bulunduğu sosyal medya platformlarında yayınlanacaktır. Bu kapsamda 4 farklı sosyal medya platformu alternatifler olarak belirlenmiştir. Bu platformlar gerek literatürde yer alan çalışmalar gereke uzman görüşleri doğrultusunda 15 farklı kriter ile değerlendirilerek AHP yöntemi ile önem ağırlıkları elde edilmiştir. Bu önem ağırlıkları belirlenen hedefler ve kısıtlar doğrultusunda belirli senaryolara dahil edilmiş ve matematiksel modeller oluşturulmuştur. Oluşturulan matematiksel modeller IBM ILOG programı ile çözümlenmiştir. Çözümlemeler sonucunda en az maliyeti veren Senaryo-1 optimal çözüm olarak sunulmuştur. Senaryo-2,

Senaryo-3 ve Senaryo-4'te belirlenen reklam bütçesinin tamamını kullanılmıştır. Hem en az maliyet hem de en fazla reklam sayısı ile Senaryo-1 diğer senaryolara kıyasla ön plana çıkmıştır. Bu senaryoda 22 adet YouTube video reklamı ve 13 adet Facebook görsel reklam seçenekleri en çok tercih edilen reklam türleri olmuştur. Her ne kadar diğer reklam türlerinden en az 1 tane kullanılsa da model çözümünde YouTube ve Facebook reklamları ön plana çıkmıştır. Diğer 3 senaryo için ise belirlenen reklam bütçeleri tam olarak tutturulmuştur. Senaryo-1 ve Senaryo-2'de Facebook video reklamları en çok tercih edilen reklam türleridir. Senaryo 3'te ise YouTube video reklamları ön plana çıkmıştır. Bütün senaryo çözümlerinde görülmektedir ki Facebook ve YouTube üzerinden yayınlanacak reklamlar diğer platformlara kıyasla daha ön plana çıkmıştır. Buda firmanın daha çok hedef kitleye ulaşmasında kritik bir noktadır. Senaryo-1 sonrası sırası ile Senaryo-4, Senaryo-2 ve Senaryo-3 tercih edilebilir. Bu sıralamanın temel amacı verilen reklam adedine göredir. Senaryo çözümlerinin maliyetleri reklam bütçesini tam kullandığından dolayı reklam sayısı fazla olan senaryo önceliklendirilecektir.

Sonuçların Değerlendirilmesi

Ele alınan çalışma kapsamında bir kargo firmasının sosyal medya platformlarında yayınlacağı reklam filminin bütçesi planlanmıştır. Firmanın resmî hesaplarının yer aldığı 4 farklı sosyal medya platformu ve bu platformların sunduğu reklam türleri değerlendirilmiştir. Facebook, Instagram, Twitter ve YouTube olmak üzere 4 farklı sosyal medya platformunda yayınlanacak reklam filminin, platformlara ve reklam türlerine göre bütçe planlaması oluşturulmuştur. Çalışmanın uygulama bölümünde literatür taraması, uzman görüşleri ve 1 yıllık zaman dilimini içeren 80 bin üzeri verinin analizi sonucu 15 farklı kriter belirlenmiştir. Bu kriterler doğrultusunda, AHP yöntemi kullanılarak sosyal medya platformlarının önem ağırlıkları hesaplanmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında reklam bütçesinin planlanması için 4 farklı senaryo oluşturulmuştur. Bu senaryolarda reklam maliyetleri ve platform önem dereceleri farklı kombinasyonlarda kullanılmış ve çözüm sonuçları karşılaştırılmıştır. Oluşturulan hedef programlama modelleri IBM ILOG paket programında çözümlenmiştir. Çözüm sonucunda reklam platform önemlerinin eşit olarak değerlendirildiği ve reklam maliyetlerinin değişkenlik gösterdiği Senaryo-1 8 bin 925 ₺ ile en ekonomik model olmuştur. Bu modelde toplam 70 adet reklam yayınlanmakla birlikte 22 adet YouTube video reklamları ve 13 adet Facebook görsel reklamlar öne çıkan reklam türü olmuşlardır. Firmanın bu modeli kullanması ile Facebook ve YouTube üzerinde yapılacak çalışmaların ve yatırımların artırılması gerekmektedir. Diğer senaryolar için bütçe kısıtı tam olarak kullanılmıştır. Bu senaryolardan reklam sayısına ve firmanın platform önceliklerine göre sırası ile Senaryo-2, Senaryo-4 ve Senaryo-3 tercih edilebilmektedir. Ayrıca belirlenen her bir reklam türünden her bir senaryoda en az birer adet kullanılmıştır. Oluşturulan modeller ile firmanın platformlar arasında hangi reklam türüne ne kadar bütçe ayıracağı hesaplanmıştır. Bu bütçe planlaması firmanın hedef kitesine daha hızlı erişebilmesi için oldukça önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada sınırlı sayıda platform ve kriter ile bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Burada kullanılan değerlendirme kriterleri ve matematiksel model gelecek çalışmalar için bir referans oluşturmaktadır. Bu referanslar doğrultusunda, kriter ve platform sayılarındaki değişiklik, hedeflerin artırılması ile yapılacak çalışmalar önerilmektedir.

Etik Beyan

"*Sosyal Medya Platformlarında Reklam Bütçesi Planlama: Bir Kargo Şirketinde Uygulama*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Akbulut, M. ve Çelik, C. (2018, Haziran). *Sosyal medya kullanımı ve sosyal statü ilişkisi*. Paper presented at the meeting of International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS'18), Bandırma, Türkiye.
- Alağaç, H. M., Mermi, Ö. S., Kızıldaş, Ş., Eren, T. ve Hamurcu, M. (2017, September). *Analitik hiyerarşi prosesi ve hedef programlama yöntemi ile reklam stratejisi seçimi: mobilya firması örneği*. Symposium conducted at the meeting of 5th International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science, Baku, Azerbaijan.
- Barutçu, S. ve Tomuş, M. (2013). Sürdürülebilir sosyal medya pazarlaması ve sosyal medya pazarlaması etkinliğinin ölçümü. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 4(1), 5-24. <https://doi.org/10.5505/iuyd.2013.69188>
- Bulut, M., Yurdakul, K., Eren, T. ve Özcan, E. C. (2020). Reklam çizelgelemede hedef kitle profiline yönelik yeni bir model önerisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 637-657.
- Charnes, A. and Cooper, W. W. (1961). Management models and industrial applications of linear programming. *Management Science*, 4(1), 38-91. Retrieved from <https://pubsonline.informs.org/doi/abs/10.1287/mnsc.4.1.38>

- Hamurcu M., Alağaç, H. M. ve Eren, T. (2017). Selection of rail system projects with analytic hierarchy process and goal programming. *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences*, 8 (4), 291-302.
- Kemp, S. (2021, February 11), Digital 2021: Turkey, Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey>
- Köksal, Y. ve Özdemir, Ş. (2013). Bir iletişim aracı olarak sosyal medyanın tutundurma karması içerisindeki yeri üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 323-337. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/20819/222802>
- Mukul, E., Büyükoçkan, G. ve Güler, M. (2019), Evaluation of Digital Marketing Technologies With MCDM Methods, *6th International Conference On New Ideas In Management, Economics And Accounting*, 41-56, 19-21 April, France. Retrieved from <https://www.dpublication.com/wp-content/uploads/2019/04/7-IMEA-O-230.pdf>
- Özcan, E. C., Yumuşak, R. ve Eren, T. (2019). Risk based maintenance in the hydroelectric power plants. *Energies*, 12(8), 1502-1523, <https://doi.org/10.3390/en12081502>
- Rouyendegh, B. D., Topuz, K., Dag, A., ve Oztekin, A. (2019). An AHP-IFT Integrated Model For Performance Evaluation Of E-Commerce Web Sites. *Information Systems Frontiers*, 21(6), 1345-1355. doi <https://doi.org/10.1007/s10796-018-9825-z>:
- Recro Digital Marketing. (2021, Nisan 23). Dijital 2021 raporunda Türkiye ve dünyada internet ve sosyal medya kullanımı karşılaştırması. Retrieved from <https://recrodigital.com/dijital-2021-raporunda-turkiye-ve-dunyada-internet-ve-sosyal-medya-kullanimi-karsilastirmasi-ocak-2021/>
- Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: the analytic hierarchy process. *European Journal Of Operational Research*, 48(1), 9-26. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(90\)90057-I](https://doi.org/10.1016/0377-2217(90)90057-I)
- Saçan, B. C. ve Eren, T. (2021, basımda). Dijital pazarlama strateji seçimi: swot analizi ve çok ölçütlü karar verme yöntemleri. *Politeknik Dergisi*, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/politeknik/issue/33364/883023>
- Saçan, B. C. ve Eren, T. (2021). Sosyal medya reklam platformu seçimi: çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile bir uygulama. *Journal of Turkish Operations Management*, 5(2), 721-738. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/jtom/issue/67597/913230>
- Saçan, B. C. ve Eren, T. (2021 basımda). Sosyal medya verileri ile bir e-ticaret sitesinin çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Gazı Mühendislik Bilimleri Dergisi*.
- Tutgun Ünal, A. ve Deniz, L. (2020). Sosyal medya kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(22), 1289-1319. <https://doi.org/10.26466/opus.626283>
- Ulukan, G., (2020, October 12). Türkiye'de dijital reklam yatırımları ilk 6 ayda 3 milyar 479 milyon TL oldu. Retrieved from <https://webrazzi.com/2020/10/12/turkiye-de-dijital-reklam-yatirimlari-ilk-6-ayda-3-milyar-479-milyon-tl-oldu/>
- Yapıcı, S., Yumuşak, R. ve Eren, T. (2020). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile medikal depo yeri seçimi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 203-221.
- Yumuşak, R., Özcan, E. C., Danişan, T. ve Eren, T. (2018). AHP TOPSIS-tam sayılı programlama entegrasyonu ile hidroelektrik santrallarda bakım strateji optimizasyonu. *Uluslararası GAP Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği Kongresi*, 80-84, Mayıs, Türkiye. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Evrencan-Oezcan/publication/334971752_AHP-TOPSIS-am_Sayili_Programlama_Entegrasyonu_ile_Hidroelektrik_Santrallarda_Bakim_Strateji_Optimizasyonu/links/618b771b3068c54fa5c87f6d/AHP-TOPSIS-Tam-Sayili-Programlama-Entegrasyonu-ile-Hidroelektrik-Santrallarda-Bakim-Strateji-Optimizasyonu.pdf
- Zare S. & Mantas V. (2019), Digital Marketing Strategy Formation For Pharmaceutical Companies, *22nd Conference for Young Researchers Economics and Management*, 1-8, 13 February, Lithuania. Retrieved from <http://jmk.vvf.vgtu.lt/index.php/Verslas/2019/paper/view/349>

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the problem of advertising budget planning is discussed. The budget plan for the advertising film to be published on the social media platform of a company operating in the logistics sector has been created. In the first stage of the study, social media platforms were weighted using the AHP method. The resulting criterion weights were included in the relevant target programming scenarios and 4 different solutions were obtained.

How to create an advertising budget on social media platforms? What criteria are used to evaluate social media platforms? Are advertising costs and platform severity ratings effective in budget planning? How do determine the optimal number for the types of ads belonging to social media platforms?

In this study, a literature review was conducted on digital marketing, social media, mathematical modeling, and multi-criteria decision-making methods. Although there are many studies in digital marketing and social media, majority of these studies are focused on definitions.

In the studies examined, the reviews related to digital marketing tools, social media definitions, and digital marketing strategies created mostly for companies were examined. Although advertising budget plans and plans on different topics have been created in many different sectors in the field of target programming, there has been no study prepared based on social media advertising budget planning. As a result of the studies conducted, the evaluation criteria of the social media platform to be used in the study have been created as a reference. As a result of the literature review, it was determined that the advertising budget planning of social media platforms belonging to a company was not evaluated and it was aimed to close the gap in the literature with this study. In addition, analyzing and planning a company's social media budget with social media shares contributes to the literature.

In the study, the importance weights of the social media platforms on which the advertising budget will be created were determined using the AHP method. the importance ratings of 4 different social media platforms were evaluated with the relevant evaluation criteria and the importance weights of each social media platform were obtained. The calculated importance weights were included in the relevant scenarios and an advertising budget plan was created. in the advertising budget plan, which was decoded with 4 different target programming scenarios, the most economical scenario was preferred among the scenarios. The preferred scenario has been the one that is both the most economical and contains the most number of ads.

Within the scope of the study, the budget for an advertising film that a cargo company will publish on social media platforms was planned. 4 Different social media platforms with official accounts of the company and the types of advertising offered by these platforms were evaluated. Facebook Instagram, Twitter, and YouTube will be published on 4 different social media platforms, including budget planning of the commercial film created according to the platforms and types of advertising. As a result of a literature review, expert opinions, and an analysis of more than 80 thousand data covering 1 year, 15 different criteria were determined in the application section of the study. By these criteria, the importance weights of social media platforms were calculated using the AHP method. In the second stage of the study, 4 different scenarios were created for the planning of the advertising budget. In these scenarios, advertising costs and platform severity ratings were used in different combinations and solution results were compared. The target programming models created were analyzed in the IBM ILOG package program. As a result of the solution, the scenario in which the importance of advertising platforms is evaluated equally and advertising costs vary - 1.8 thousand 925 ₺ has become the most economical model. Although a total of 70 ads were published in this model, the prominent ad types were 22 YouTube video ads and 13 Facebook visual ads. Using this model, the company needs to increase the work and investments to be made on Facebook and YouTube. For other scenarios, the budget constraint was fully used. According to the number of ads and the company's platform priorities, scenario 2, scenario 4 and scenario 3 can be preferred from these scenarios, respectively. In addition, at least one of each type of advertising described in each scenario was used. With the created models, it has been calculated how much budget the company will allocate for the types of ads between the platforms in December this budget planning is a very important study for the company to reach its target audience faster.

Materialism and Compulsive Buying: A Moderated Mediation Model of Impulsive Buying and Religiosity

Neslişah ÖZDEMİR¹

Abstract

In the modern consumer society, compulsive buying as an unrestrained buying behavior has become widespread among university students. Therefore, it is essential to determine the factors that influence the compulsive buying behavior of students. In this vein, this study has two purposes. Firstly, this study aims to examine the mediating role of impulsive buying between materialism and compulsive buying. Secondly, it aims to investigate whether religiosity moderated this mediated relationship. For these purposes, data were obtained from 344 university students by online survey method. The moderated mediation analysis was performed using the PROCESS macro proposed by Hayes (2013). According to the results, it was revealed that materialism had a positive effect on impulsive and compulsive buying. Moreover, it was found that impulsive buying had a mediating role in the relationship between materialism and compulsive buying. However, the mediating role of impulsive buying between the relationship between materialism and compulsive buying was not moderated by religiosity. This study contributes to the body of knowledge by revealing the mechanism between materialism and compulsive buying behavior. In terms of addressing the moderator role of religiosity, it contributes to the endeavors of researchers who seek to investigate the role of religiosity in consumer behavior.

Key Words: Materialism, Compulsive Buying, Impulsive Buying, Religiosity

Materyalizm ve Kompulsif Satın Alma Davranışı: Plansız Satın Alma ve Dindarlığın Düzenleyici Aracılık Modeli

Öz

Modern tüketim toplumunda, istenmeyen bir satın alma davranışı olarak nitelendirilen kompulsif satın alma, üniversite öğrencileri arasında oldukça yaygınlaşmıştır. Bu nedenle öğrencilerin kompulsif satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, bu araştırmanın iki amacı bulunmaktadır. Öncelikle materyalist eğilimlerin kompulsif satın alma davranışına etkisinde plansız satın alma davranışının aracı rolünün ortaya konması amaçlanmaktadır. Araştırmanın diğer amacı, dindarlığın bu aracı ilişkiyi düzenleyip düzenlemediğinin belirlenmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda, 344 üniversite öğrencisinden çevrimiçi anket yöntemiyle veri elde edilmiştir. Düzenleyici aracılık analizleri, Hayes (2013) tarafından geliştirilen PROCESS makrosu kullanılarak yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, materyalizmin plansız ve kompulsif satın almayı olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, plansız satın alma davranışının materyalizm ve kompulsif satın alma davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, plansız satın almanın materyalizm ile kompulsif satın alma davranışı arasındaki aracılık etkisinin dindarlık düzeyine göre değişmediği ortaya konmuştur. Bu araştırma, materyalizm ile kompulsif satın alma davranışı arasındaki mekanizmanın daha iyi anlaşılmasına imkân sağlayarak literatüre katkı sunmaktadır. Dindarlığın düzenleyici rolünü ele alması yönüyle de tüketici davranışlarında dindarlığın rolünün incelenmesi gerektiği çağrısında bulunan araştırmacılara katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Materyalizm, Kompulsif Satın Alma, Plansız Satın Alma, Dindarlık

Atf İçin / Please Cite As:

Özdemir, N. (2022). Materialism and compulsive buying: a moderated mediation model of impulsive buying and religiosity. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1603-1614.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.07.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi. - Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ntaner@kastamonu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2380-6149

Introduction

Changes in economic and social conditions, the development of the internet, and the acceleration of digitalization have all contributed to the evolution of the consumption phenomena over time (Yiğit & Gövdere, 2021). In this sense, it is argued that buying behaviors of consumers have evolved. As a result of this evolution, one of the buying behavior that has become relatively widespread in modern consumer society and is extensively examined in the academic literature is compulsive buying (Eren, Eroğlu & Hacıoğlu, 2012; Otero-López, Santiago & Castro, 2021). Compulsive buying (CB) is referred to as a consumer's propensity to become obsessed with the act of purchasing and a lack of control over their purchasing decisions (Ridgway, Kukar-Kinney & Monroe, 2008). CB as a disorder can lead to financial troubles, big debts, missed payments, guilt and embarrassment, criticism from friends and family, and social–family issues (Tarka & Kukar-Kinney, 2022).

CB has rapidly grown in emerging countries besides in developed countries (Horvath, van Herk & Adigüzel, 2013). Specifically, CB has become a critical unrestrained buying behavior among university students (Singh, Singh, Kumar & Mathur, 2021). Previous research indicates that adolescents and young adults are more vulnerable to developing into compulsive purchasers (Yurchisin & Johnson, 2004; Villardefrancos & Otero-López, 2016). For instance, Koh, Tang, Gan, and Kwonet (2020) found a high rate of CB tendency among students in samples drawn from several universities in China, America, and South Korea. Maraz, Griffiths, and Demetrovics (2016) demonstrate in a meta-analysis that young consumers generally make more compulsive purchases. Tokgöz (2020) discovered that university students' consumption patterns are influenced by current consumer societies, and their tendency for CB has increased in Turkey. According to Villardefrancos and Otero-López (2016), the age range of 18 to 24 years has been singled out in connection to the onset of CB. It is essential to investigate the CB behavior of students in Turkey because it is a young country (Altun-Aslan, 2020, p. 73), and the population between the ages of 15 and 24 accounts for 15.3 % of the total population (TÜİK, 2022). However, there are only a small number of studies exploring the factors influencing the CB behavior of university students in Turkey (e.g. Eren, Eroğlu & Hacıoğlu, 2012; Arslan & Abdullah, 2016; Öz, Aslan & Dursun, 2016; Balıkçıoğlu & Devrimağ, 2019; Tokgöz, 2020). In this vein, to explore CB, the current study focuses on materialism, impulsive buying, and religiosity simultaneously. Impulsive buying (IB) refers to the proclivity to make unplanned and unconsidered purchases. When the pertinent literature is analyzed, it is concluded that IB as an unrestrained buying behavior of consumers is a significant predictor of CB (Omar et al., 2014; Darrat, Darrat & Amyx, 2016; Shehzadi et al., 2016; Gogoi, 2020).

Furthermore, materialism is considered a significant personal value that affects CB both directly and indirectly (Roberts, 2000; Dittmar, 2005; Xu, 2008; Pradhan, Israel & Jena, 2018; Danacı, 2020; Tokgöz, 2020). The symbolic self-completion theory proposed that materialist individuals have a chronic sense of incompleteness in terms of self-definition (Yurchisin & Johnson, 2004). Therefore, they purchase symbolic material objects regularly and are referred to as compulsive buyers. While some research has concentrated on the direct mechanisms relating materialism and IB to CB, there is still a knowledge gap regarding more complicated linkages, such as the mediating role of IB and the moderating role of religiosity.

It is well recognized that the effect of materialism can lead to an increase in IB (Troisi et al., 2006). When offered a product that has the potential to elevate their social standing or acquire acceptance among their peers, such consumers are unlikely to resist the urge to purchase. Additionally, materialists are known to make impulsive purchases when confronted with possessions that reflect identity (Seinauskiene, Mascinskiene, Petrike & Rutelione, 2016). In this regard, it is predicted that materialistic consumers will make IB to boost their self-esteem and social standing, and these IB will turn to CB. In that sense, the focus of this study is to examine the mediating role of IB in the relationship between materialism and CB. Moreover, this study aims to investigate the moderating role of religiosity in this mediated relationship. Religiosity is described as the degree to which an individual, regardless of religious affiliation, clings to and follows a set of beliefs and principles from a particular religion (Hwang, 2018). Arli and Tjiptono (2018) claimed that religious consumers should avoid materialism and extravagance. Religious consumers are less materialistic (Habib & Bekun, 2021). In this setting, it is proposed that the relationship between materialism and both IB and CB will vary depending on the level of religiosity of consumers. In this regard, combining materialism, IB, and religiosity while exploring CB presents an innovative aspect of this study.

IB and CB are terms that refer to unrestrained buying that results in undesirable consequences (Singh et al., 2021). In this sense, examining negative consumption behaviors can provide new or updated perspectives on favorable consumption behaviors. Also, research on the negative effects of consuming can benefit society. Contributing to society's well-being is a crucial requirement for any research (Öztürk & Ulusoy, 2019). Therefore, this study will contribute to the body of knowledge in terms of two ways. Firstly, this study examines the mediating role of IB in the link between materialism and CB among university students in a young and emerging country, Turkey. Secondly, it will reply to studies (O'Casey, Lee & Siahtiri, 2013; Rahman, Albaity & Maruf, 2017) that have emphasized the importance of examining the role of religiosity in consumer behavior studies. Thus, students' unrestrained buying behaviors (IB and CB) will be examined based on their materialistic tendencies under the influence of religiosity.

Theoretical Framework and Hypothesis

The Relationship between Materialism and CB

Materialism refers to the value individual places on material belongings and their acquisition as a necessary or desirable means of achieving desired ends (Richins & Dawson 1992, p. 307). Since materialistic people assume that owning specific goods will give them the most happiness in life, they place a high value on words possessions. In that sense, such possessions are the source of their satisfaction or dissatisfaction (Belk, 1985). Materialistic people are pleased with new possessions, whether they need them or not, and they prioritize money and wealth in their lives. When they can not have the possessions they want, they start not to enjoy life and experience various psychological problems (Karaca, 2019, p. 244).

Materialism is conceptualized into three components: centrality, success, and happiness (Richins and Dawson, 1992). The centrality dimension argued that possessions and their acquisition are the focus of materialists' lives. Individuals with a high centrality enjoy shopping and believe that shopping is an essential goal in their lives. Materialists often measure their own and others' success in terms of the quantity and quality of their possessions, depending on the success criteria. It refers to people who judge their success by the quantity and quality of their products. The happiness dimension focused on acquiring happiness rather than finding it in other ways. In other words, people appear to believe that their belongings are important to their overall happiness (Richins, 2004).

Materialism and CB studies have risen to prominence among researchers and policymakers (Tarka, 2020; Ong, Lau & Zainudin, 2021). Spending over one's needs and means is referred to as CB. In a broader sense, CB is defined as a chronic aberrant kind of shopping and spending characterized by a strong, uncontrollable, and repeated desire to purchase, regardless of the consequences (O'Guinn & Faber, 1989). CB is a response to unrestrained impulses generated by anxiety and unpleasant feelings that can only be relieved by purchasing. After buying, compulsive consumers feel less distressed and anxious (Harnish & Roster, 2018, p. 420).

Belk (1985) argues that materialism is one of the prominent factors that contribute to CB behavior. Moreover, Yurchisin and Johnson (2004) proposed that compulsive buyers are materialistic individuals. Materialists are devoted to shopping and are envious of people who have more possessions. Therefore, they tend to increase consumption and possessions to enrich their status in society which enhances their happiness and satisfaction. People who support materialistic principles are said to have greater financial worries and a higher proclivity for CB as compared to others (Pradhan et al., 2018). Empirical research revealed that materialism is positively related to CB (Roberts, 2000; Dittmar, 2005; Xu, 2008; Tokgöz, 2020; Danacı, 2020). Dittmar (2005) found that the materialistic value commitment was an important indicator of CB for women and young men. Xu (2008) demonstrated that materialism has a direct effect on young customers' CB in the USA. Yurchisin and Johnson's (2004) and Reeves, Baker, and Truluck's (2012) studies indicated a positive association between materialism and CB among young consumers. A study by Tokgöz (2020) on university students in Turkey showed that materialism has a positive impact on CB. According to Danacı (2020), Turkish female consumers' materialism boosted CB.

The theory of symbolic self-completion offers a good foundation for elucidating why materialists are more inclined to participate in CB. According to symbolic self-completion theory, each individual's idea of self is fundamentally a collection of disparate self-characterizations. Each of these descriptions is known as a self-definition. A person needs others to recognize his or her distinctive self-definition (Gollwitzer,

Wicklund & Hilton, 1982). Individuals frequently participate in actions that help indicate their self-identification to be accepted by others, such as purchasing specific brands, wearing, or displaying certain products. Thus, the person may convince others, and ultimately oneself that the desired self-definition is possessed (Yurchisin & Johnson, 2004). From the materialistic perspective, excessively materialistic individuals may be unaware that they have amassed sufficient material items to put a stop to their self-symbolizing efforts. As a consequence, they may have a persistent feeling of self-definition incompleteness. These materialistic persons who make frequent purchases of symbolic material goods are referred to as compulsive consumers (Yurchisin & Johnson, 2004). Therefore, it appears that there is a link between materialism and CB. The current study assumes that materialism will predict CB.

H1: Materialism increases CB.

The Mediating Effect of IB on Materialism–CB Linkage

IB is defined as a spontaneous and quick purchasing experience regardless of the consequences, which is a more emotional action than rational and is viewed as harmful when customers are unable to control themselves. An individual's tendency to make impulsive purchases without considering the consequences is known as buying impulsiveness (O'Guinn & Faber, 1989; Kacen & Lee, 2002). Impulsive buyers are prone to be unreflective, emotionally drawn to the object, and seeking rapid fulfillment (Kacen & Lee, 2002, p. 164). A person who buys something on the spur of the moment is said to be making an impulsive purchase. Furthermore, the buyer is unlikely to put off the purchase to acquire more information, perform a price comparison, consult with a friend, or simply take a break from making the decision (Jones et al., 2003, p. 506).

Materialistic consumers see spending on needless or relatively minor items favorably, which boosts consumer confidence and improves societal standing (Rashid et al. 2019, p. 27). Moreover, persons with greater materialism scores have been connected to wasting money on relatively minor possessions therefore they may be prepared to impulsively go for the goods they desire. In addition, materialistic individuals have been observed to have more positive views around spending and wasting money on less necessary items. This means that more materialistic people might be willing to go for the product they want right away (Badgaiyan & Verma, 2014, p. 541).

The idea of materialism demonstrates that the quantity and kind of collected material goods influence the identity and self-esteem of persons who strongly support materialistic values. As a result, for these individuals, accumulating material wealth is the primary goal of life and the only means of achieving success, happiness, and personal identity (Richins, 2004). It is also demonstrated that materialists' lack of identification is connected to their higher purchasing impulsivity when confronted with commodities that reflect identity (Seinauskiene et al. 2016, p. 597). An increasing body of evidence demonstrates that materialistic attitudes and a desire for possessions are strongly associated with IB (Troisi et al., 2006; Karaca, 2019). For instance, Troisi et al. (2006) revealed that extremely materialistic persons exhibited greater IB behaviors. Moran and Kwak (2015) found a strong relationship between materialism and IB among female college students aged 18 to 27. Thus, it is hypothesized that:

H2: Materialism increases IB.

Empirical pieces of evidence revealed that IB is an important antecedent of CB (Gogoi, 2020). For instance, Omar and others (2014) revealed that IB has a positive effect on CB in their research of credit card users in Malaysia. Shehzadi et al. (2016) found that IB has a positive effect on CB in terms of buyers of well-known apparel brands in Israel. According to Faber and O'Guinn (1992), a lack of impulse control can lead to impulsive or unexpected purchases as well as a rise in impulsivity in the future. Chronic loss of impulse control can build and turn into CB when it reaches a certain point. If the impulse buyer engages in this type of conduct regularly, he or she is demonstrating indicators of loss of self-control. Positive affect, which drives spontaneous purchases, gradually fades as negative emotions, sentiments, and moods take control. The compulsive buyer develops an uncontrollable buying addiction prompted by negative affect after losing all cognitive control (Darrat et al., 2016).

Previous studies supported the mediating role of IB between materialism and CB (Pradhan et al., 2018; Tokgöz, 2020). For instance, Pradhan et al. (2018) reported that materialism positively predicts IB, and high levels of IB lead to a high level of CB. In this sense, materialism affects CB directly and indirectly. Following the prior study findings described previously, IB is predicted to act as a mediator in

the relationship between materialism and CB. Based on this, it is proposed that materialism would first affect IB, which will subsequently transform into varying levels of CB.

H3: IB acts as a mediator between materialism and CB.

Moderating Effect of Religiosity

Religiosity is described as an individual's dedication to and practice certain religious ideas and values (Agarwala et al., 2019, p. 33). Religiosity is defined as the extent to which an individual adheres to and follows a set of beliefs and principles from a particular religion regardless of religious affiliation (Hwang, 2018). Religiosity is a topic that has received little attention and it has only been utilized as a mediating or moderating variable in a few consumer behavior studies. Alam et al. (2011) investigated whether religion mediated the relationship between relative and contextual variables and the purchasing behavior of Muslim customers. Moreover, O'Cass and colleagues (2013) examined the relationship between status consumption and fashion consciousness using religiosity as a moderating variable. Razzaq (2018) investigated the moderating role of religiosity in the relationship between hedonic and utilitarian shopping values and sustainable fashion consumption. Rahman and his colleagues (2017) examined the moderating effect of religiosity in the relationship between materialism and both fashion clothing involvement and fashion clothing purchase involvement.

The current study employs religiosity as a moderator between materialism and both IB and CB. Consumers who identified as religious tended to be less materialistic than non-religious consumers (Burroughs & Rindfleisch, 2002). Materialism appears to conflict with religious beliefs, as its motivations are sometimes opposed to religious values. Habib and Bekun (2021) proposed that religiosity is linked to anticonsumption, less conspicuous consumption, and resistance to materialism. Furthermore, most religions encourage self-control to align their followers with a set of ideals and prevent selfish desires (Singh et al., 2021). Therefore, it is assumed that buying behavior of consumers will be consistent with their religious beliefs. In this thought line, it is proposed that the effects of materialism on IB could be contingent upon one's religiosity level. Thus, it is hypothesized that:

H4: Religiosity moderates the positive effect of materialism on IB, such that the effect of materialism on IB will be stronger for a less religious person.

It is argued that IB will mediate the relationship between materialism and CB. Furthermore, it is contended that religiosity will also moderate the indirect effect of materialism on CB via IB. As a result of this prediction, a moderated mediation model is suggested:

H5: Religiosity moderates the indirect effect of materialism on CB via IB such that the indirect effect of materialism on CB will be stronger for less religious person.

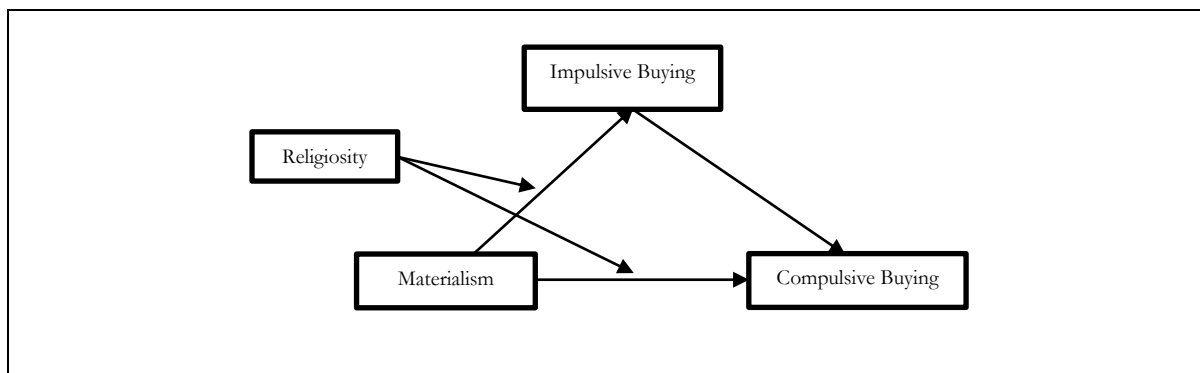

Figure 1. Research Model

Methodology

In this study, the mediating role of IB between materialism and CB is examined. In addition, it is investigated whether the mediator role of IB changes according to the level of religiosity (Figure 1). In this vein, a descriptive quantitative research design was adopted.

Measurement

Materialism was measured using a scale adapted from Anlı (2020) and reliability was reported as 0,77. This scale was proposed by Richins (2004), which is a 9-item, five-point Likert scale. Religiosity was measured using a scale adapted from Özer et al. (2015) and reliability was reported as 0,71. This scale is developed by Plante et al. (2002) and it is a 5 item, five-point Likert scale.

CB behavior was measured using the six items adopted from Bilgen (2014) and reliability was reported as 0,73. CB scale is developed by Faber and O'Guinn (1992) and it is a five-point scale. IB behavior was measured using a scale adapted from Torlak and Tiltay (2010) who reported that it is proposed by Weun, Jones, and Beatty (1997), and the most appropriate scale for Turkish culture in terms of psychometric properties. This scale is a 5 item, five-point Likert scale. Reliability was reported as 0,79 in their study.

Sample

The sample framework consisted of students of Kastamonu University. The data were collected from students of administration faculty via an online survey method by using convenience sampling. An online survey is simple to use, inexpensive, paperless, and handy (Pradhan et al., 2018). 344 people responded to the survey, 186 men (54.1%) and 158 females (45.9%). Bryman and Cramer (2002) propose that the sample size should be at least five or nearly ten times the number of items. The fact that there are 344 respondents in the sample, which is more than ten times the number of items, indicates that the sample size is adequate.

All respondents were above the age of 18; 116 (33.7%) were between the ages of 18–21; 159 (50.2%) were between the ages of 21–23, and 69 (16.1%) were aged 23 years or older. 289 (84%) of the respondents' monthly personal income (e.g. pocket money, scholarship) is 1500 TL or less; 55 (16%) have 1501 TL or more. 235 (68.3%) of the respondents' families' monthly income is 5650 TL or less, and 109 (31.7%) have a monthly income of 5651 TL or more. 155 (45.1%) of respondents reported using a credit card, while 189 (54.9%) reported not using one.

Data analysis

Before analysis, data were examined for normality. Since the kurtosis and skewness values are within the range of ± 3 , the data conform to the normal distribution assumption (Kline, 2011). Because the measures were modified from previous research, AMOS was used to perform Confirmatory Factor Analysis (CFA) to examine their dimensionality and psychometric qualities. CFA model was run with all the constructs (materialism, religiosity, IB, and CB). CFA revealed CB5 and IB1 loadings below 0,50. Thus, they were excluded. The overall measurement model showed satisfactory fit ($\chi^2/df=1,98$; RMSEA=0,054; TLI=0,91; CFI=0,92; GFI=0,90), with all factor loadings being significant and greater than 0,50 (Hooper, Coughlan & Mullen, 2008). Convergent and discriminant validity are also analyzed to assess construct validity (Fornell & Larcker, 1981).

Table 1. Means, Standard Deviations, Correlations, CRs and AVEs.

	Correlations					
	CR	AVE	IB	Religiosity	CB	Materialism
IB	0,83	0,56	0,75			
Religiosity	0,87	0,57	-0,02	0,76		
CB	0,76	0,38	0,57	-0,04	0,62	
Materialism	0,90	0,73	0,34	-0,02	0,42	0,86
		Mean	2,52	3,69	1,84	3,20
		Standard deviation	1,01	0,97	0,66	0,85

*Squared root of AVEs are shown in bold and italic on the matrix. IB: Impulsive Buying; CB: Compulsive Buying

The variables with average variance estimates (AVEs) greater than 0,50 and construct reliability (CR) values greater than 0,70 indicated convergent validity. In this study, AVE for CB was 0,38 (Table 1). Since the CR value of this construct was greater than 0,70; it is stated that this situation can be accepted (Buric, Soric & Penezic, 2016). The AVEs of the constructs exceeded the squared correlation coefficients of the relevant paired constructs, indicating discriminant validity.

Findings

The PROCESS macro created by Hayes (2013) was used to evaluate the mediation and moderated mediation models, which included bootstrapping to obtain 95 percent bootstrap confidence intervals. Firstly, the mediating role of IB in the relationship between materialism and CB was investigated. The direct effect of materialism on CB was significant and positive, supporting H1. Materialism positively predicted IB ($b=.24, t=3.83; p=.00$), supporting H2, which in turn positively predicted CB of the students ($b=.28; t=9.1; p=.00$). The lower and higher confidence intervals for the indirect effect of materialism were not included 0 in the bootstrap results. Thus, indirect effect of materialism on CB via IB was significant (boot $b = .07; SE = .01; 95\% CI [.02, .10]$), supporting H3 (Table 2).

Table 2. Regression results for indirect effect of materialism on CB via IB

Paths	b	se	t	p
Direct effects				
Materialism → CB	0,22	0,03	6,06	0,00
Impulsive→ CB	0,28	0,03	9,1	0,00
Materialism →IB	0,24	0,06	3,83	0,00
Total effect				
Materialism → CB	0,29	0,03	7,26	0,00
Bootstrap results for indirect effect				
Effect through IB (Materialism → IB → CB)	0,07	0,01	0,02	0,10

IB: Impulsive Buying; CB: Compulsive Buying

Table 3. Regression for Moderated Mediation Results for Materialism

Predictor	b	se	t	p
Impulsive Buying ($F=6,29 R^2=0,05 p=.000$)				
Constant	2,52	0,05	47,2	0,00
Materialism	0,23	0,06	3,8	0,00
Religiosity	-0,08	0,05	-1,47	0,14
Materialism X Religiosity	0,08	0,05	1,39	0,16
Compulsive Buying ($F=38,15 R^2=0,31 p=.000$)				
Constant	1,15	0,08	13,92	0,00
Materialism	0,22	0,03	6,13	0,00
IB	0,27	0,03	9,01	0,00
Religiosity	0,02	0,03	0,84	0,39
Materialism X Religiosity	0,05	0,03	1,68	0,09
Conditional Indirect Effect				
Religiosity (SD-1)	Boot Indirect effect	BootSE	BootLLCI	Boot ULCI
Mean	0,04	0,02	-0,005	0,09
(SD+1)	0,06	0,01	0,02	0,1
	0,08	0,02	0,03	0,14
Index of Moderated Mediation				
Religiosity	Index	BootSE	BootLLCI	Boot ULCI
	0,02	0,01	-0,008	0,05

IB: Impulsive Buying; CB: Compulsive Buying

In the moderated mediation hypothesis section, the conditional indirect influence of materialism on CB via IB as a function of religiosity was analyzed. According to results presented in Table 3, the relationship between materialism and IB was not moderated by religiosity ($b=.08; SE=.05; t=1.39; p=.16$) not supporting H4. Moreover, the index of the moderated mediation was not significant (index=.02; BootSE=.01, 95% CI [-.008, .05]) not supporting H5. Therefore, the mediation effect of IB in the relationship between materialism and CB was not vary by religiosity level of students.

Conclusion, Discussion, and Implications

The mediating role of IB between materialism and CB was examined in the present study. It is also explored whether this mediation effect varies according to religiosity level. According to the research findings, materialism has a significant positive effect on IB and CB. As a result of Turkey being a materialistic society (Yeniaras, 2015), students with a high level of materialistic tendencies may be more likely to engage in IB and make purchases immediately. They may also engage in CB to satisfy their

materialistic desires and establish a place in the eyes of others. This finding is supported by the symbolic self-completion theory which maintains that an individual gravitates toward and purchases items with high symbolic meaning to convince others of her/his self-definition. These findings, in particular, are consistent with prior research involving adolescent and young samples that revealed materialism was a significant predictor in IB (Troisi et al., 2006; Moran & Kwak, 2015) and CB (Yurchisin & Johnson, 2004; Xu, 2008; Reeves, Baker & Truluck, 2012). In addition, it was revealed that IB has a mediating role in the relationship between materialism and CB. This confirms prior findings (Pradhan et al., 2018; Tokgöz, 2020). This means that the materialist propensity of students initiated IB, which ultimately evolved into CB. CB is the more difficult and troublesome endpoint of IB. In this sense, IB turned into a purchase that causes mental problems and was made without considering the consequences.

It was however surprised to find that the religiosity of students neither significantly impacted their materialism nor moderated the relationship between materialism and IB. This could be explained that students' tendency toward IB behavior as a result of their materialist tendencies did not change according to their level of religiosity. While students exhibited a high level of religiosity, these religious motivations did not mitigate their materialistic tendencies, and they were capable of making impulsive purchases when influenced by materialism. Moreover, it was found that the mediating role of IB between materialism and CB did not vary according to the students' level of religiosity. Therefore, this study suggested that a low or high level of religiosity does not change the mediating role of IB. IB plays a significant and partial mediator role at both low and high levels of religiosity. As a result, materialistic tendencies stimulate CB through IB, and the significance of this role does not change depending on one's level of religiosity. In this sense, it is possible to argue that the religiosity of students is not a predictor of their materialist tendencies. They may not have internalized their religion completely. Thus, future studies can examine the concept of religiosity in terms of internal and external religiosity. This enables the determination of whether students practice religion internally or externally.

This study explains the mechanism behind the effect of materialism on CB. Consumers make compulsive purchases to symbolically complete their selves, as a result of materialism. In addition, IB is proven as an antecedent of CB. Therefore, this study aids in comprehending the factors that influence consumers to CB. It also examines the moderator role of religiosity in the proposed relationships. According to Rahman et al. (2017), there are few studies evaluating the moderating or mediating effect of religiosity on consumer behavior. This study answers this call by examining the moderating effect of religiosity.

The current study has several significant managerial implications. IB and CB are terms that refer to unrestrained buying that results in undesirable consequences (Singh et al., 2021). Therefore, it will benefit for marketing managers to understand the elements that influence young customers' IB and CB behaviors and to build marketing techniques that mitigate these factors. A recent study demonstrates that IB can result in CB. In this scenario, marketing managers might place a premium on brand loyalty programs that help minimize IB and hence the motivation to engage in CB behavior.

It is important to examine undesirable consumer behavior since it may result in debilitating individual, social, psychological, and financial diseases. Such bad outcomes not only need more study to better understand the phenomena, but also the attention of marketers to assist in resolving this issue. Given the negative implications of such behavior, marketers must give sufficient information to educate customers about the dangers of excessive shopping. In addition, advertising agencies should provide balanced information instead of attracting consumers with misleading advertisements. It is known that mass media and internet facilities are factors that trigger materialism. In this context, social marketing efforts of managers and policymakers might include consumer training through mass media, such as commercials or social media. Experts can be used to inform about the devastating consequences of CB. University-level courses can be initiated to limit the materialistic tendencies of young consumers.

This study contains several limitations. First, it was a convenience sample, with participants drawn from a small number of courses during a short period. Additionally, the data collection was conducted among undergraduate students at a state university. By obtaining data from other universities, the sample size may be expanded and the study's findings can be made more generalizable. Besides, the mediating role of different variables such as status consumption and conspicuous consumption, as well as IB can be examined in the relationship between materialism and CB. It can be suggested to investigate the reasons

that lead university students to materialism. In this direction, the antecedents of materialism (peer pressure, media, etc.) can be added to the research model.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “Materialism and Compulsive Buying: A Moderated Mediation Model of Impulsive Buying and Religiosity”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Ethics committee decision: Kastamonu Üniversitesi Etik Kurulu, Date: 01/03/2022, No:7.

References

- Alam, S. S., Mohd, R., & Hisham, B. (2011). Is religiosity an important determinant on Muslim consumer behaviour in Malaysia? *Journal of Islamic marketing*, 2(1), 83-96.
- Altun-Aslan, E. (2020). Dünyadan farklı ülke örnekleriyle gençlik politikaları. İçinde Y. Ç. Özservet ve H.K. Bayraktar (Edt.), *Gençlik Politikaları: Türkiye* (ss. 73-108). Ankara: Astana Yayınları.
- Agarwala, R., Mishra, P., & Singh, R. (2019). Religiosity and consumer behavior: A summarizing review. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 16(1), 32-54.
- Anlı, G. (2020). Maddi Değerler Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 22(3), 624-634.
- Arlı, D. I., & Tjiptono, F. (2018). Consumer ethics, religiosity, and consumer social responsibility: are they related?. *Social Responsibility Journal*, 14(2), 302-320.
- Arslan, B., & Abdullah, Ö. Z. (2016). Üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerinin kompulsif satın almaları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 341-351.
- Badgaiyan, A. J., & Verma, A. (2014). Intrinsic factors affecting impulsive buying behavior-evidence from India. *Journal of Retailing and consumer services*, 21(4), 537-549.
- Balıkçoğlu, B. ve Devrimağ, E. (2019). Boşanmanın genç yetişkinlerin öz-saygı, materyalizm ve kompulsif satın alma eğilimleri üzerindeki etkisi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 43-81.
- Belk, R. W. (1985). Materialism: Trait aspects of living in the material world. *Journal of Consumer research*, 12(3), 265-280.
- Bilgen, E. (2014). *Kompulsif satın alma üzerinde materyalizm, statü tüketimi, moda yönelimi ve paraya yönelik tutumun etkisi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2002). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientists*. New York: Routledge.
- Buric, I., Soric, I. & Penezic, Z. (2016). Emotion regulation in academic domain: Development and validation of the academic emotion regulation questionnaire (AERQ). *Personality and Individual Differences*, 96, 138-147.
- Burroughs, J. E., & Rindfleisch, A. (2002). Materialism and well-being: A conflicting values perspective. *Journal of Consumer research*, 29(3), 348-370.
- Danacı, E. S. (2020). Kompulsif satın alma eğiliminde materyalizm ve hedonik tüketimin rolü: Aktüel ürünler satın alan kadın tüketiciler üzerinde bir araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 11(4), 1069-1081.
- Darrat, A. A., Darrat, M. A., & Amyx, D. (2016). How impulse buying influences compulsive buying: The central role of consumer anxiety and escapism. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 31, 103-108.
- Dittmar, H. (2005). A new look at “compulsive buying”: Self-discrepancies and materialistic values as predictors of compulsive buying tendency. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(6), 832-859.
- Eren, S. S., Eroğlu, F., & Hacıoğlu, G. (2012). Compulsive buying tendencies through materialistic and hedonic values among college students in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, 1370-1377.
- Faber, R. J., & O'Guinn, T. C. (1992). A clinical screener for compulsive buying. *Journal of consumer research*, 19(3), 459-469.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50.
- Gogoi, B. J. (2020). Do impulsive buying influence compulsive buying? *Academy of Marketing Studies Journal*, 24(4), 1-15.
- Gollwitzer, P. M., Wicklund, R. A., & Hilton, J. L. (1982). Admission of failure and symbolic self-completion: Extending Lewinian theory. *Journal of personality and social psychology*, 43(2), 358-371.
- Habib, M. D., & Bekun, F. V. (2021). Does religiosity matter in impulsive psychology buying behaviors? A mediating model and empirical application. *Current Psychology*, 1-13.
- Harnish, R. J., & Roster, C. A. (2019). The tripartite model of aberrant purchasing: A theory to explain the maladaptive pursuit of consumption. *Psychology & Marketing*, 36(5), 417-430.
- Hayes, A. F. (2013). *Mediation, moderation, and conditional process analysis. Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach edn*. New York: Guilford Publications, 120.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Horváth, C., Adigüzel, F., & Herk, H. V. (2013). Cultural aspects of compulsive buying in emerging and developed economies: A cross cultural study in compulsive buying. *Organizations and Markets in Emerging Economies*, 4(2), 8-24.

- Hwang, H. (2018). Do religion and religiosity affect consumers' intentions to adopt pro-environmental behaviours?. *International Journal of Consumer Studies*, 42(6), 664-674.
- Jones, M. A., Reynolds, K. E., Weun, S., & Beatty, S. E. (2003). The product-specific nature of impulse buying tendency. *Journal of business research*, 56(7), 505-511.
- Kacen, J. J., & Lee, J. A. (2002). The influence of culture on consumer impulsive buying behavior. *Journal of consumer psychology*, 12(2), 163-176.
- Karaca, Ş. (2019). Materyalist eğilimlerin anlamlı satın alma davranışına etkisinin incelenmesi: Üniversite öğrencilerine yönelik bir çalışma. *Third Sector Social Economic Review*, 54(1), 243-260.
- Kline, R. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Koh, Y., Tang, C., Gan, Y., & Kwon, J. (2020). Depressive symptoms and self-efficacy as mediators between life stress and compulsive buying: A cross-cultural comparison. *J. Addict. Recovery*, 3, 1017.
- Maraz, A., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2016). The prevalence of compulsive buying: A meta-analysis. *Addiction*, 111(3), 408-419.
- Moran, B., & Kwak, L. E. (2015). Effect of stress, materialism and external stimuli on online impulse buying. *Journal of Research For Consumers*, (27), 8-12
- O'Cass, A., Lee, W. J., & Siahtiri, V. (2013). Can Islam and status consumption live together in the house of fashion clothing?. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 17(4), 440-459.
- O'Guinn, T. C., & Faber, R. J. (1989). Compulsive buying: A phenomenological exploration. *Journal of consumer research*, 16(2), 147-157.
- Omar, N. A., Rahim, R. A., Wel, C. A. C., & Alam, S. S. (2014). Compulsive buying and credit card misuse among credit card holders: The roles of self-esteem, materialism, impulsive buying and budget constraint. *Intangible Capital*, 10(1), 52-74.
- Ong, Z., Lau, J., & Zainudin, N. (2021). Money attitude, materialism and compulsive buying among Malaysian young adults. *Management Science Letters*, 11(1), 281-290.
- Otero-López, J. M., Santiago, M. J., & Castro, M. C. (2021). Life aspirations, generativity and compulsive buying in university students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(15), 8060.
- Öz, A., Aslan, B., Dursun, T. (2016). Materyalist eğilimin kompulsif satın alma davranışına etkisi: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi*, 7(2), 2-20.
- Özer, G., Özbek, V., Elçi, M., & Aydın, K. (2015). Concurrent validity of different religiosity scales used in researches of marketing ethics and a proposal for a new religiosity scale. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 15-28.
- Öztürk, A., & Ulusoy, H. (2019). Tüketicilerin moda ve materyalizm eğilimlerinin kompulsif satın almaya etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 687-703.
- Pradhan, D., Israel, D., & Jena, A. K. (2018). Materialism and compulsive buying behaviour: The role of consumer credit card use and impulse buying. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 30(5), 1239-1258.
- Rahman, M., Albaity, M., & Maruf, B. (2017). The role of religiosity on the relationship between materialism and fashion clothing consumption among Malaysian generation Y consumers. *Social Indicators Research*, 132(2), 757-783.
- Rashid, M. A., Islam, T., Malik, M. U., & Ahmer, Z. (2019). Impact of materialism on impulsive buying: Mediating role of credit card use and brand loyalty. *Pakistan Economic and Social Review*, 57(1), 23-46.
- Razzaq, Z., Razzaq, A., Yousaf, S., & Hong, Z. (2018). The impact of utilitarian and hedonistic shopping values on sustainable fashion consumption: The moderating role of religiosity. *Global Business Review*, 19(5), 1224-1239.
- Reeves, R. A., Baker, G. A., & Truluck, C. S. (2012). Celebrity worship, materialism, compulsive buying, and the empty self. *Psychology & Marketing*, 29(9), 674-679.
- Richins, M. L. (2004). The positive and negative consequences of materialism: What are they and when do they occur? *Advances in Consumer Research*, 31, 232-235.
- Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. *Journal of consumer research*, 19(3), 303-316.
- Ridgway, N. M., Kukar-Kinney, M., & Monroe, K. B. (2008). An expanded conceptualization and a new measure of compulsive buying. *Journal of consumer Research*, 35(4), 622-639.
- Roberts, J. (2000). Consuming in a consumer culture: College students, materialism, status consumption, and compulsive buying. *Marketing Management Journal*, 10(2), 76-91.
- Seinauskiene, B., Mascinskiene, J., Petrike, I., Rutelione, A., 2016. Materialism as the mediator of the association between subjective well-being and impulsive buying tendency. *Inžinerine Ekonomika: Engineering Economics*, 27(5), 594-606.
- Shehzadi, K., Ahmad-ur-Rehman, M., Cheema, A. M., & Ahkam, A. (2016). Impact of personality traits on compulsive buying behavior: Mediating role of impulsive buying. *Journal of Service Science and Management*, 9(5), 416-432.
- Singh, J., Singh, G., Kumar, S., & Mathur, A. N. (2021). Religious influences in unrestrained consumer behaviour. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 58, 102262.

- Tarka, P. (2020). Influence of materialism on compulsive buying behavior: General similarities and differences related to studies on young adult consumers in Poland and US. *Journal of International Consumer Marketing*, 32(3), 243-267.
- Tarka, P., & Kukar-Kinney, M. (2022). Compulsive buying among young consumers in Eastern Europe: A two-study approach to scale adaptation and validation. *Journal of Consumer Marketing*, 39(1), 106-120.
- Tokgöz, E. (2020). Impact of materialistic values on impulsive and compulsive consumption via status consumption: A research on young consumers. *Business and Economics Research Journal*, 11(1), 261-278.
- Torlak, Ö., & Tiltay, M. A. (2010). Anlık satın alma ölçeklerinin Türk tüketicisi için uyarlanmasına yönelik bir deneme. İçinde M. Tanyeri (Edt.), 15. *Ulusal Pazarlama Kongresi-Bilgi ve İletişim Çağında Pazarlama ve Tüketici* (ss. 405-422). İzmir, Türkiye: Tükelmat Yayınları.
- Troisi, J. D., Christopher, A. N., & Marek, P. (2006). Materialism and money spending disposition as predictors of economic and personality variables. *North American Journal of Psychology*, 8(3), 421-436.
- TÜİK, 2022. *Youth in Statistics, 2021*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Youth-in-Statistics-2021-45634&dil=2> (Erişim Tarihi: 17.05.2022).
- Villardefrancos, E., & Otero-López, J. M. (2016). Compulsive buying in university students: its prevalence and relationships with materialism, psychological distress symptoms, and subjective well-being. *Comprehensive psychiatry*, 65, 128-135.
- Weun, S., M. A. Jones & S. E. Beatty (1997). A parsimonious scale to measure impulse buying tendency. in W. M. Pride and G. T. Hult (Ed.), *AMA Educators's Proceedings: Enhancing Knowledge Development in Marketing* (pp.306-307). Chicago: American Marketing Association.
- Xu, Y. (2008). The influence of public self-consciousness and materialism on young consumers' compulsive buying. *Young consumers*, 9(1), 37-48.
- Yeniaras, V. (2015). İslami dindarlık, tutumluluk ve materyalizm: türkiye örneği. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1), 49-62.
- Yigit, A. G., & Govdere, B. (2021). Kompulsif satın alma davranışına genel bir bakış. *Business and Economics Research Journal*, 12(3), 717-730.
- Yurchisin, J., & Johnson, K. K. (2004). Compulsive buying behavior and its relationship to perceived social status associated with buying, materialism, self-esteem, and apparel-product involvement. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 32(3), 291-314.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Ekonomik ve sosyal koşullardaki değişiklikler, internetin gelişimi ve dijitalleşmenin hızlanması, tüketim olgusunun zaman içinde evrimine katkıda bulunmuştur (Yigit ve Gövdere, 2021). Bu anlamda satın alma davranışlarının değişim gösterdiği bilinmektedir. Bu değişimin bir sonucu olarak, modern tüketim toplumunda oldukça yaygınlaşan ve literatürde yoğun olarak incelenen satın alma davranışlarından biri kompulsif satın almadır (Eren vd., 2012; Otero-López vd., 2021). Kompulsif satın alma (KS), bir tüketicinin satın alma eylemine takıntılı hale gelme eğilimi ve satın alma kararları üzerinde kontrol eksikliği olarak ifade edilmektedir (Ridgway vd., 2008). KS özellikle üniversite öğrencileri arasında istenmeyen bir satın alma davranışı haline gelmiştir (Singh vd., 2021). Önceki araştırmalar, ergenlerin ve genç yetişkinlerin kompulsif alıcılara dönüşmeye karşı daha savunmasız olduğunu göstermektedir (Yurchisin ve Johnson, 2004; Villardefrancos ve Otero-López, 2016). Bu araştırmada, KS'nin gençler arasında arttığı göz önünde bulundurularak, genç bir ülke olan Türkiye'de (TÜİK, 2022) öğrencilerin KS davranışını etkileyen unsurlar incelenmektedir. Bu bağlamda, mevcut araştırma KS'nin yordayıcılarını keşfetmek için, materyalizm, plansız satın alma ve dindarlığa odaklanmaktadır. Plansız satın alma (PS), planlanmamış ve üzerinde düşünülmemiş satın almalar yapma eğilimini ifade etmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde, plansız satın almanın kompulsif satın almanın önemli bir yordayıcısı olduğu görülmektedir (Omar vd., 2014; Gogoi, 2020). Materyalizm, KS üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkisi olan önemli bir kişisel değer olarak kabul edilmektedir (Roberts, 2000; Xu, 2008; Danacı, 2020). Sembolik kendini tamamlama teorisi, materyalist bireylerin kendini tanımlama açısından kronik bir eksiklik duygusuna sahip olduğunu öne sürmektedir (Yurchisin ve Johnson, 2004). Bu nedenle, düzenli olarak sembolik maddi nesnelere satın almakta ve kompulsif alıcılar olarak nitelendirilmektedir. Materyalizmin plansız satın almalarda artışa yol açtığı bilinmektedir (Troisi vd., 2006). Materyalist tüketicilere, sosyal konumlarını yükseltme veya akranları arasında kabul görme potansiyeline sahip bir ürün sunulduğunda, bu tür tüketicilerin satın alma dürtüsüne direnmeleri pek olası değildir. Ayrıca materyalistlerin, kimliklerini yansıtan eşyalarla karşılaşmalarında dürtüsel satın almalar yaptıkları bilinmektedir (Seinauskiene vd., 2016). Bu bağlamda, materyalist tüketicilerin benlik saygısını ve sosyal duruşlarını güçlendirmek için plansız satın almalar yapacağı ve bunların kompulsif satın almaya dönüşeceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı, materyalist eğilimlerin KS'ye etkisinde PS'nin aracı rolünü incelemektir. Bunun yanı sıra, dindarlığın bu aracı ilişkiyi düzenleyip düzenlemediğinin ortaya

konması amaçlanmaktadır. Dindarlık, bir bireyin dini bağlantısına bakılmaksızın, belirli bir dine ait bir dizi inanç ve ilkeye bağlı kalma ve bunları takip etme derecesi olarak tanımlanmaktadır (Hwang, 2018). Arlı ve Tjiptono (2018), dindar tüketicilerin materyalizm ve israftan kaçınması gerektiğini iddia etmiştir. Dindarlık düzeyi yüksek olan tüketicilerin materyalizme eğilimi daha düşüktür (Habib ve Bekun, 2021). Bu çerçevede, materyalizm ile PS ve KS arasındaki ilişkinin tüketicilerin dindarlık düzeyine bağlı olarak değişeceği öngörülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde, materyalizm ile PS ve KS arasındaki doğrudan mekanizmalara odaklanıldığı ancak PS'nin aracılık rolü ve dindarlığın düzenleyici rolü gibi daha karmaşık bağlantılara yönelik bilgi boşluğu bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, KS'yi etkileyen unsurları belirlerken materyalizm, PS ve dindarlığı birlikte ele almak bu araştırmanın yenilikçi yönünü sunmaktadır.

Bu çalışmada tanımlayıcı kantitatif araştırma tasarımı benimsenmiş ve 344 üniversite öğrencisinden çevrimiçi anket yöntemiyle veri elde edilmiştir. Ölçeklerin psikometrik özelliklerinin belirlenmesinde doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) faydalanılmıştır. Tüm ölçekler birlikte DFA'ya tabi tutulmuş ve kompulsif satın almanın beşinci ifadesi (KS5) ile plansız satın almanın birinci ifadesi (PS1) faktör yükleri 0,50'nin altında yer aldığından analiz dışı bırakılmıştır. Bu ifadeler çıkarıldıktan sonra analiz tekrarlanmış ve ölçüm modeline ilişkin uyum değerlerinin iyi düzeyde (χ^2 [df] =1,98, RMSEA=0,054; TLI=0,91, CFI=0,92; GFI=0,90) olduğu belirlenmiştir (Hooper vd., 2008). Yakınsama ve ayırım geçerliklerinin de sağlandığı tespit edilmiştir. Düzenleyici aracılık analizleri için Hayes (2013) tarafından geliştirilen process makro kullanılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, materyalizmin PS (b=.24; t=3.83; p=.00) ve KS (b=.22; t=6.06; p=.00) üzerinde anlamlı ve olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, materyalizm gençlerde PS'nin (Troisi vd., 2006; Moran ve Kwak, 2015) ve KS'nin (Yurchisin ve Johnson, 2004; Xu, 2008) önemli bir yordayıcısı olduğunu ortaya koyan çalışmalarla uyumludur. Bunun yanı sıra, PS'nin materyalizm ile KS arasındaki ilişkide aracı rolü olduğu belirlenmiştir (boot b = .07; SH =.01; %95 GA [.02, .10]). Bu bulgu literatürdeki önceki çalışmalarla (Pradhan vd., 2018; Tokgöz, 2020) uyumludur. Buna göre, öğrencilerin materyalist eğilimlerinin, sonunda KS'ye dönüşen PS'yi etkilediği ifade edilebilir. PS'nin, zihinsel sorunlara neden olan ve sonuçları dikkate alınmadan yapılan bir satın alma işlemine dönüştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, materyalizm ile PS arasındaki ilişkide dindarlığın düzenleyici rolü olmadığı tespit edilmiştir (b=.08; SH=.05; t=1.39; p=.16). Bu durum öğrencilerin materyalist eğilimlerinin bir sonucu olarak PS davranışına yönelik eğilimlerinin dindarlık düzeylerine göre değişmediği şeklinde açıklanabilir. Öğrenciler yüksek düzeyde dindarlık sergilerken, bu dini motivasyonların onların materyalist eğilimlerini azaltmadığı ve plansız satın alımlar yaptıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, materyalizmin PS aracılığıyla KS üzerindeki dolaylı etkisinin dindarlık tarafından düzenlenmediği belirlenmiştir (index=.02; BootSH=.01, %95 GA [-.008, .05]). Buna göre, PS'nin aracı etkisi öğrencilerin dindarlık düzeyine göre değişmemektedir. Bir diğer ifadeyle, PS'nin hem düşük hem de yüksek dindarlık seviyelerinde aracı role sahip olduğu görülmektedir.

Bu araştırmanın literatüre çeşitli katkıları bulunmaktadır. Öncelikle, bu araştırma materyalizmin KS üzerindeki etkisinin arkasındaki mekanizmayı açıklamaktadır. Ek olarak, materyalizmin ve PS'nin KS'nin öncülü olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bu araştırma tüketicileri KS'ye yönelten faktörlerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca materyalizm ile PS ve KS arasındaki ilişkilerde dindarlığın düzenleyici rolünü incelemektedir. Dindarlığın tüketici davranışı alanında düzenleyici veya aracılık etkisini değerlendiren az sayıda çalışma bulunduğu öne sürülmektedir (Rahman vd., 2017). Dolayısıyla, bu araştırma dindarlığın düzenleyici etkisini inceleyerek bu çağrıya cevap vermektedir.

Araştırma bulguları doğrultusunda yöneticilere çeşitli öneriler sunulabilir. Öncelikle pazarlama yöneticilerine, PS ve dolayısıyla KS davranışına yönelimi azaltacak marka sadakat programları uygulamaları önerilebilir. Kitle iletişim araçları ve internet olanaklarının materyalizmi tetikleyen faktörler olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, yöneticilerin ve politika yapıcıların sosyal pazarlama çabaları, reklamlar veya sosyal medya gibi kitle iletişim araçları aracılığıyla tüketici eğitimleri içerebilir. Genç tüketicilerin materyalist eğilimlerini sınırlamak için üniversite düzeyinde etik kursları başlatılabilir.

Bu araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle bu araştırmanın verisi bir devlet üniversitesindeki lisans öğrencilerinden elde edilmiştir. Farklı üniversitelerden de veriler elde edilerek örneklem büyüklüğü genişletilebilir ve çalışmanın bulguları daha genellenebilir hale getirilebilir. Ayrıca, materyalizm ve KS arasındaki ilişkide PS'nin yanı sıra statü tüketimi ve gösterişçi tüketim gibi farklı değişkenlerin aracı rolü incelenebilir. Üniversite öğrencilerini materyalizme yönelten nedenlerin araştırılması önerilebilir. Bu doğrultuda materyalizmin öncülleri (akran baskısı, medya vb.) araştırma modeline eklenebilir.

Narsisistik Özellikler ile Empati, Çocukluk Çağı Travmaları ve Utancın İlişkisi¹

Bengisu Nehir AYDIN²

Öz

Araştırmanın amacı, narsisistik özellikler ile empati, çocukluk çağı travmaları ve utanç arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da bulunan devlet ve vakıf üniversitelerinin lisans bölümlerinde 2020-2021 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 385 öğrenci oluşturmaktadır. Büyüklenmeci ve kırılğan narsisistik özellikler birbirinden farklı görünümlere sahiptir, bu özelliklerin empati, çocukluk çağı travmaları ve utanç ile ilişkisinin ortaya konmasının, psikoterapide bu özellikleri ele alma biçimi ve yaklaşımlara yön göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre; kırılğan narsisizm ile çocukluk çağı travmaları toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı; bilişsel empati arasında pozitif yönde anlamlı; duygusal empati arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı; utanç ile düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Duygusal, istismar, duygusal ihmal ve utanç değişkenlerinden oluşan, kırılğan narsisizmi yordayıcı çoklu doğrusal regresyon modeli anlamlıdır. Büyüklenmeci narsisizm ile çocukluk çağı travmaları toplam puanı arasında çok düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı; bilişsel empati arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı; duygusal empati arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı; utanç arasında çok düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Narsisizm, Empati, Çocukluk çağı travmaları, Utanç

The Relations Between Narcissistic Characteristics and Empathy, Childhood Traumas, Shame

Abstract

The aim of the study is to examine the relationship between narcissistic traits and empathy, childhood traumas, and shame. The sample of the study consisted of 385 students studying in the undergraduate departments of state and foundation universities in Istanbul in the 2020-2021 academic year. Grandiose and fragile narcissistic traits have different appearances, and it is thought that revealing the relationship between these traits and empathy, childhood traumas and shame is important in terms of guiding the way and approaches to address these traits in psychotherapy. According to the results of the study; there is a significant positive correlation between fragile narcissism and childhood traumas total score; a significant positive correlation between cognitive empathy; a low-level positive correlation between emotional empathy; and a low-level positive correlation with shame. The multiple linear regression model predicting fragile narcissism, which consists of emotional, abuse, emotional neglect, and shame variables are significant. There is a very low positive significant relationship between grandiose narcissism and total score of childhood traumas; a low positive significant relationship between cognitive empathy; a low positive significant relationship between emotional empathy; and a very low negative significant relationship between shames.

Key Words: Narcissism, Empathy, Childhood traumas, Shame

Atıf İçin / Please Cite As:

Aydın, B. N. (2022). Narsisistik özellikler ile empati, çocukluk çağı travmaları ve utancın ilişkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1615-1627.

Geliş Tarihi / Received Date: 03.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.06.2022

¹ "Narsisistik Özellikler ile Empati, Çocukluk Çağı Travmaları ve Utancın İlişkisi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Dr. - Haliç Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, bengisuaydin@halic.edu.tr

Giriş

Narsisistik özellikler, içerisinde birçok farklı kişilik özelliğini barındıran geniş bir şemsiye şeklinde düşünülebilir. Bu kavram, DSM-V'te (APA, 2013) Narsisistik Kişilik Bozukluğu adıyla, üstünlük fantezisi, empati yoksunluğu, diğerlerini sömürme, kendine odaklı olma, büyülenmecilik, onay ve takdir arayışı, teşhircilik, ilişkilerde şüpheli olma özellikleri ile tanımlanmaktadır. Bu özelliklerin daha çok büyülenmeci narsisizme işaret ettiği görülmektedir. Birçok araştırmacı bu tanının büyülenmeci narsisizm dışında, kırılmalı narsisizm adıyla başka bir görünümünün de olduğunu ifade etmektedir (Levine ve Faust, 2013, s. 210).

Kırılmalı narsisizm kırılmalılık, düşük özgüven, negatif duygulanım, diğerlerine bağımlılık, çalışma için isteksizlik gibi özellikler ile karakterizedir. Bunların yanında duyguları yoğun yaşama ve duygusal kırılmalılık, tehdit olarak algılanan diğerlerinden kendini korumak için tetikte olma, haklılık hissi, hayal kırıklığı ve utanç yaşamamak için sosyal içe çekilme, mesafeli ve soğuk görünüm de kırılmalı narsisizmin diğer özellikleri olarak belirtilmektedir. Büyülenmeci narsisizm ile farklılıklarının empati varlığı, boyun eğme, idealleştirmeye yatkın olma, haset gibi özellikler olduğu aktarılmaktadır (Dickinson ve Pincus, 2003, s. 200).

Farklı özellikler bu iki narsisizm tipinde daha çok ön plana çıksa da uygulamada bakıldığında her ikisinde de büyülenmecilik ve haklılık ortak özelliklerine rastlanmaktadır. Farklı görünüşlerine rağmen bir madalyonun iki yüzü şeklinde düşünülebileceği belirtilmektedir (Akça, 2017, s. 10). Her büyülenmeci narsisistik bireyin içinde utangaç ve kırılmalı bir tarafın, her kırılmalı ve kendini eleştiren narsisistik bireyin içinde haklılık, büyülenmecilik hislerinin olduğu ileri sürülmektedir (McWilliams, 2013 Akt: Akça, 2017, s. 12).

Symington (2012), narsisizmin asla çıplak bir şekilde açığa vurulmadığını, bu yüzden bencillik ve benmerkezcilik arasında da önemli bir fark olduğunu ifade etmektedir. İnsanlar sıklıkla ve açık bir şekilde, utanç hissetmeden bencil olabilirler ancak benmerkezcilik gizlidir. Narsisizm her zaman gizlendiği yerden çıkartılmak zorundadır. Paradoksal bir şekilde, ortaya çıkartıldığı zaman, davranışsal olarak yapısı değişir. Bireyler kendilerinde narsisistik bileşenleri yakalamaya başladıkları zaman bu bileşenler çoktan tutunma noktasını kaybederler. Örneğin, kişi aşırı kıskançlığının farkına varmaya başladığında, bu özellikte bir ilişki, temas kurar ve böylece kıskanç olan tarafının katı hali çözülmeye başlar.

Otto Kernberg, sınır kişilik özelliklerini içerisinde barındıran ancak sınır durumlarda görülen, kendilik nesne tasarımlarının ya tamamen iyi ya da tamamen kötü olarak tanımlanmasının aksine, kendilik tasarımlarının geliştiği fakat bu gelişimin patolojik olduğu, narsisistik kişilik organizasyonuna sahip bir hasta grubundan söz etmektedir. Kernberg'e göre narsisizm, çocuğun erken nesne ilişkileri yaşantılarında uğradığı ciddi hayal kırıklıklarına karşı geliştirdiği bir savunmadır. Bu kişilerde benliğin sınırları belli ve sabittir ancak, idealleştirilmiş kendilik, idealleştirilmiş nesne ve gerçek kendilik imgeleri, dış gerçekliğin kabul edilmeyen kısmına karşı savunma olarak iç içe geçmiştir. Kendiliğin kabul edilmeyen kısımları dışarı yansıtılır. Kernberg, bu kişilerin dış nesnelere olan normal bağımlılığı reddetmek için, fantezilerinde kendilerini idealleştirilmiş kendilikleriyle özdeşleştirdiklerini belirtir. Bu, bir taraftan da süpergonun gerektiği gibi bütünleşmesini de engeller. Bu üç imgenin iç içe geçmesi dış nesnelere değersizleştirilmesine ve yıkımına yol açar. Bu durum gelişimsel bir evre değil, Kernberg'e göre patolojik bir durumdur (Kernberg, 1975, s. 134).

Bilişsel kuramın bir parçası olan şema yaklaşımına göre narsisistik özellikleri yoğun olan kişilerde genellikle yalnız çocuk, büyülenmeci kendilik ve kopuk korungan modlar görülür. Sık görülen şemalar ise duygusal yoksunluk, kusurluluk, haklılık, güvensizlik, sosyal izolasyon, başarısızlık şeklinde sıralanabilir (Young, Klosko, Wiershaar, 2009, s. 157).

Yalnız çocuk modunda olan birey, erken çocukluk döneminde birçok duygusal ihtiyacı genellikle giderilmemiş olduğundan, boş ve yalnız hisseder, sevgiyi hak etmediğini düşünür. Bireyin inancına göre, gerçek kapasitesinin ötesinde bir yolunu bulup başarılı olmuştur, herkesi kandırmıştır ya da şanslıdır. Çocukken alınan koşullu onaylamalarla ilişkili olarak, eğer özel olmazsa kimsenin onu sevmeyeceğine, zaman geçirmek istemeyeceğine inanır. Bunun sonucunda da yalnız kalacaktır. Yalnız çocuk modu bu bireylerde genellikle işten kovulma, eşin terk etmesi gibi bazı kaynakların kaybı ile tetiklenir. Yalnız çocuk modunda olmak bu bireyler için yoğun bir acı kaynağıdır, bu sebeple kısa sürede başka bir moda geçmeye

çalışırlar. Birey bu modda olduğunu sonradan açık bir şekilde anımsayamayabilir, tekrar incinebilirlik hissini yaşamamak için neredeyse hiçbir şey yapmaz hale gelebilir (Young vd., 2009, s. 160).

Isodore From'a göre, Geştalt terapiye göre narsisizm, kendine döndürme şeklindeki bir temas kesintisi ile bağlantılıdır. Çevre ile etkileşime yönelen organizma, ıstırap hissiyle bloke olur, çevreyle temasa geçmek yerine aktive olan enerji kişinin kendisine döner. Bu kesinti hali, beraberinde başarısızlık ve öfke hislerini kışkırtır. Deneyimin tatmin edici bir şekilde tamamlanması için gereken son hareket eksik kalır. Bu tür bir narsisistik acı çocuğu terk eden ve çok erken ayrılan iç içe geçmiş bir ebeveyn deneyiminden gelir. Bunun dışında, başka türlerde narsisistik deneyimler de vardır. Bunlardan biri, hiçbir zaman iç içe geçmeyen bir ebeveynine sahip olanlar, diğer de çok iç içe geçen ve çok geç bir aşamada ayrılan bir ebeveynine sahip olanlardır (From ve Miller, 1992, s. 68; Salonia, 2013, s. 187).

Sağlıklı olmayan etkileşimler içerisinde, ebeveynin çocuksu deneyimleri ve davranışları olacaktır, çocuktan ise yetişkin davranışlarında bulunması beklenecektir. Kendi geçmişinde açık kalan geştaltları kapatma ihtiyacının farkında olmadığı için, ebeveyn çocuğun davranışı kendi beklentilerine yanıt verdiği noktada çocuğu onaylar, çocuğun davranışı ebeveynin ihtiyacını karşılamadığı noktada ise çöküntü yaşar. Bu şekilde davranıldığında çocuk kendi gerçekte ihtiyaçlarını algılayamaz hale gelir. Çocuk sadece ebeveyni memnun ettiğinde, gözlerinde bir parıldama görür, bunu sürekli kılmak için de çocuk kendini feda etmeyi ve ebeveyni memnun etmeyi öğrenecektir. Ebeveynin gözünde arzulan bir imge olmak için kendini inkar etmek zorunda kalacaktır (Salonia, 2013, s.189).

Narsisizm ile ilgili yapılan araştırmalarda, çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, empati ve utanç ile narsisistik özelliklerin ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Utancın narsisizm ile ilişkisine bakıldığında kırılğan narsisizmin temel bir duygusu olan utancın büyüklenmeci narsisizm ile ilişkisinde utancın inkarı ile bağlantılı olduğu ifade edilmektedir, ayrıca bireyler büyüklenmeci fantezileri olduğu için de utanç hissedebilmektedir (Cain ve ark., 2008). Utanç, kişi hak etmediğini hissettiği bir geri bildirim aldığında yaşanabilmekte, diğer taraftan kişi olumlu geri bildirim aldığında bu durum kendi algısı ile uyumlu değilse yine utanç ile ilişkili olabileceği belirtilmektedir (Freis, Brown, Carroll, Arkin, 2015, s. 890).

Schie, Jarman, Reis, Grenyer (2021, s. 5) utancın büyüklenmeci narsisizm ile düşük düzeyde, kırılğan narsisizm ile orta düzeyde ve pozitif yönde ilişkili olduğunu aktarmaktadır. Ancak utanç ile büyüklenmeci narsisizm arasında yordayıcı bir ilişki bulunmamaktadır. Aynı araştırmada utanç güvenli bağlanma ile düşük düzeyde negatif; kaçınğan, saplantılı ve korkulu/kaçınğan bağlanma ile düşük düzeyde pozitif yönde ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, utanç kırılğan narsisizm ile daha olumsuz benlik modelleri (korkulu bağlanma, saplantılı bağlanma, daha az güvenli bağlanma) arasındaki ilişkide aracılık etmektedir. Narsisizm ile alakalı olduğu belirtilen başka bir kavram da aşırı gururdur. Narsisistik Kişilik Envanteri (NKE) kullanılarak yapılan çalışmalarda hem büyüklenmeci hem de kırılğan narsisizmin aşırı gurur ile yüksek düzeyde pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Diğerlerinin kendi düşünceleriyle aynı fikirde olmasına aşırı önem verme eğilimi de buna eklenebilir (Raskin ve Terry, 1988, s. 890; McGregor, Nail, Marigold, Kang, 2001, s. 978).

NKE puanları yüksek olan büyüklenmeci narsisistlerin açık bir şekilde utanç eğilimlerinin düşük olduğu, ancak kırılğan narsisizm puanları yüksek olan bireylerin utanç eğilimlerinin yüksek olduğu aktarılmaktadır (Gramzow ve Tangney, 1992, s. 370; Pincus vd., 2009, s. 365). Kronik bir şekilde kibirli gurur görülen narsisistik bireylerin utancı bastırmak için saldırganlık ve kavga, hırslılık, psikoaktif madde kullanımı gibi olumsuz davranışlarda buldukları belirtilmektedir. Öfke, saldırganlık, düşmanlık büyüklenmeci narsisizmde benliğe yönelik bir tehdit durumunda bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Tracy, Cheng, Martens, Robins, 2011, s. 337; Webster ve Kirkpatrick, 2006, s. 22). Bu duygusal ve davranışsal örüntüyü açıklamak için örtük utanç devreye girmektedir. Bir aşağılama durumunda kendini suçlamak ve utancı bilinç düzeyinde yaşamak yerine, narsisist bireyler suçu dışarı atar ve öfkeli, saldırgan hale gelir. Utanç eğilimi, kronik utançla baş etme stratejisi olarak uygulanabilen dışsal atıflar yapma eğilimi ile pozitif yönde ilişkilidir (Tracy ve Robins, 2006, s. 506).

Heiserman ve Cook (1998, s. 74) da erken çocukluk döneminde utanç yaşantısı olduğunu belirten büyüklenmeci narsisistlerin yüksek düzeyde düşmanlık hisleri bildirdiklerini aktarmaktadır. Narsisistik kişilerde utancın baskın duygulardan biri olduğu belirtilmektedir. Kendilik nesnesi tarafından empatik ve gerçekte tepkiler üzerinden modifiye edilmeyen büyüklenmeci fantezilerle kişi engellenir ve gerçekte olmayan heveslerini başarma konusunda tekrarlayan şekilde başarısızlıklarla yüz yüze gelir. Boş ve değersiz hisseder çünkü dünyası sürdürülebilir nesne ve ideallerden yoksundur. Bu boşluk ve tekrarlayan başarısızlık

üzerine gelen utanç depresyonla birlikte gider ancak genellikle psikoterapide gündeme gelen kısım sadece depresyondur (Morrison, 1983, s. 300).

Empati ile narsisizm arasındaki ilişkiye bakıldığında Yılmaz (2020, s. 55) orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı ilişki belirtmektedir. Bir meta-analiz çalışmasında ise büyüklenmeci narsisizm ile öz bildirim yoluyla ölçülen duygusal ve bilişsel empati arasında negatif yönlü bir ilişki belirtilmekle birlikte, empati davranışsal olarak ölçüldüğünde büyüklenmeci narsisizmin duygusal empatiyle negatif yönde ve anlamlı ilişkili olduğu, bilişsel empatiyle ilişkili olmadığı aktarılmaktadır. Kırılgan narsisizmin ise öz bildirim yoluyla ölçülen bilişsel ve duygusal empatiyle negatif yönde anlamlı ilişkili olduğu, davranışsal olarak ölçülen bilişsel empati ve kırılgan narsisizm arasında anlamlı ilişki olmadığı belirtilmektedir (Urbonaviciute ve Hepper, 2020, s. 130).

Öz bildirim ve davranışsal ölçüm narsisizm ve empati eksikliği ilişkisine dair sonuçlarda farklılık oluşturmaktadır. Ritter vd. (2011, s. 244) hem öz bildirim hem de davranışsal ölçüm yoluyla empatiyi değerlendirmiştir. Davranışsal ölçümler kullanıldığında duygusal empatide bozulma görülürken bilişsel empatide görülmemiştir. Öz bildirim kullanıldığında ise, bilişsel empatide bozulma görülürken duygusal empatide görülmemiştir.

Miller (2020, s. 43) tarafından duygusal duyarlılık olarak tanımlanan bir durum, büyüklenmeci narsisizmin aksine kırılgan narsisizmde görülmektedir ve bu bireylerin diğer insanların deneyimlerini anlamaları muhtemeldir. Diğerleri için kendi ihtiyaçlarını askıya alma becerisi canlılık hissetmelerini, ihtiyaç duyduklarını, istediklerini hissetmelerini ve aradıkları hayranlığı sağlar. Bununla birlikte, benlik duyguları diğerlerinin tepkilerine bağlıdır ve başkalarının neye ihtiyacı olduğuna göre değişebilir, özverili davranışları için küçümsenmiş, hayal kırıklığına uğramış ve beğenilmemiş hissedebilirler. İlişki kurma ihtiyaçları ve kendi çıkarlarını reddetme durumu üzüntü, boşluk, depresyon, kaygı duygu ve deneyimleri yaratır. Kendilerini kurtarıcı, bir şeye ihtiyaç duymayan yardımcı olarak korumak için diğerlerinden gizlenmeleri gerekir. Kırılgan narsisist kişi, hayranlık görmek, kabul edilmek ve değer görmek için empatik olması gerektiğini hisseder.

Narsisistik özellikler ile çocukluk çağı travmaları ilişkisi ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Ebeveynlerin çocuğu görmezden geldiği, çocuğun iletişimine olumsuz tepki verildiği, çocuğun sakinleştirilmediği bir ortamın, yani duygusal ihmal ve istismarın hem kırılgan hem de büyüklenmeci narsisizmi yordadığı belirtilmektedir (Huxley ve Bizumic, 2017, s. 139). Sivanathan, Bizumic, Rieger, Huxley (2019, s. 1075) de benzer bir sonuç elde etmişlerdir; annenin de babanın da çocuğu görmezden geldiği bir ortam kırılgan narsisizmi yordamaktadır.

Nguyen ve Shaw (2020, s. 154) tarafından yapılan araştırmaya göre çocukluk çağı travmaları ve kırılgan narsisizm arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca çocukluk çağı travmalarının kırılgan narsisizm üzerinde yordayıcı etkisi bulunmakta ve varyansın %5'ini açıklamaktadır. Bertele, Talmon, Gross (2020, s. 17) çocukluk çağı travmalarının hem kırılgan hem büyüklenmeci narsisizm ile pozitif yönde ve anlamlı ilişkili olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca dissosiyasyonun çocukluk çağı ile kırılgan ve büyüklenmeci narsisizm ile ilişkisinde aracı rolü olduğu belirtilmektedir.

Keen ve Epps (2016, s. 280) çocukluk çağı istismarına maruz kalan ve maruz kalmayan grupları karşılaştırdıkları çalışmalarında, çocukluk çağı travmalarına maruz kalan grupta hem kırılgan hem de büyüklenmeci narsisizm puanları anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Kına (2021, s. 83) tarafından yapılan çalışmaya göre çocukluk çağı fiziksel, duygusal, cinsel istismar, duygusal, fiziksel ihmal ile kırılgan narsisizm arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ayrıca çocukluk çağı travmaları kırılgan narsisizmi yordamakta ve toplam varyansın %15'ini açıklamaktadır.

Literatüre bakıldığında narsisistik özelliklerin cinsiyete göre farklılaştığı çeşitli çalışmalarda aktarılmaktadır. Richman ve Flaherty (1990, s. 783) Narsisistik Özellikler Ölçeği kullanılarak yapılan çalışmada istismarcı, kendine hak gören, empati yokluğu içeren davranışlara bağlantılı olan maddelerde erkeklerin daha yüksek puanlar aldıklarını belirtmişlerdir. Tschanz, Morf, Turner (1998, s. 868) NKE kullanılan çalışmalarında liderlik/otorite, istismarcılık/hak görme, üstünlük/kibir, kendine hayranlık faktörlerinin kadınlarda, erkeklere göre diğer narsisizm faktörleri ile daha düşük düzeyde ilişkili olduğunu aktarmıştır. Chukwuorji, Uzuegbu, Agbo, Ifegwazi, Ebulum (2020, s. 1811) narsisizmin erkeklerde daha fazla görüldüğünü saptamışlardır.

Simmons, Lehmann, Cobb, Fowler (2005, s. 77) yakın partnere şiddet nedeniyle tutuklananlar arasında kadınlarda erkeklerden daha yüksek düzeyde narsisistik kişilik stillerine rastlandığını belirtmiştir. Engyel, Urbán, Bandi, Nagy (2020, s. 14) tarafından ise genel narsisizm açısından erkeklerde daha yüksek puanlar görölürken, büyüklenmecilik ve hak görme/istismarcılığın kadınlarda daha fazla görüldüğü aktarılmıştır. Başka bir çalışmada ise hem istismarcılık/hak görme hem de kırılğan narsisizm açısından cinsiyete göre anlamlı fark saptanmamıştır (Ryan, Weikel, Sprechini 2008, s. 811).

Kırılğan narsisizm açısından faktörlerin cinsiyete göre değerlendirildiği bir çalışmada, erkeklerde ben merkezciiliğin, kadınlarda reddedilmeye karşı hassasiyetin daha ön planda olduğu belirtilmiştir (Stone ve Bartholomay, 2020, s. 9). Yayla (2020, s. 73) kırılğan narsisizmin kadınlarda, büyüklenmeci narsisizmin erkeklerde daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan literatür çalışmasında narsisistik özelliklerin empati, utanç ve çocukluk ağı travmaları ile ayrı ayrı ilişkisinin olduğu görölmektedir. Ancak belirtilen değişkenlerin bir arada incelendiği çalışmalara rastlanmamıştır. Literatürde verilen bilgiler ışığında bu çalışmada narsisistik özelliklerin empati, çocukluk ağı travmaları ve utanç ile ilişkisinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Büyüklenmeci ve kırılğan narsisistik özellikler birbirinden farklı görünümlere sahiptir, bu özelliklerin empati, çocukluk ağı travmaları ve utanç ile ilişkisinin ortaya konmasının, psikoterapide bu özellikleri ele alma biçimi ve yaklaşımlara yön göstermesi açısından önemli olduğu düşünölmektedir. Belirlenen hipotezler şu şekildedir:

H1: Narsisistik özellikler ile empati arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır.

H2: Narsisistik özellikler ile çocukluk ağı travmaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

H3: Narsisistik özellikler ile utanç arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

H4: Narsisistik özellikler cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Yöntem

Evren - Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim öğretim yılında İstanbul'da devlet ve vakıf üniversitelerinin 4 yıllık lisans programlarında öğrenimlerini sürdüren öğrenciler oluşturmaktadır. Örnekleme ise 2.024.819 kişilik evren içerisinden %95 güven aralığı ve %5 hata payına göre hesaplanan 385 öğrenci oluşturmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnekleme ulaşmak için pandemi dönemi sosyal izolasyon kuralları da göz önünde bulundurularak "Google Anketler" üzerinden oluşturulan elektronik anket formu kullanılmıştır.

Demografik verilere bakıldığında, araştırmaya katılanların 181'i kadın (%47), 204'ü erkektir (%53). Katılımcıların 87'si (%22,6) üniversite eğitiminin 1. yılında, 82'si (%21,3) 2. yılında, 84'ü (%21,8) 3. yılında, 82'si (%21,3) 4. yılındadır ve 50'si (%13) 5. yılındadır ya da daha uzun süredir üniversite eğitimine devam etmektedir. Katılımcıların yaşamlarının çoğunun geçtiği yerlere bakıldığında 191'i (%49,6) büyükşehirde, 88'i (%22,9) ilde, 75'i (%19,5) ilçede, 31'i (%8,1) köy/kasaba yerleşim yerlerinde yaşamıştır. Katılımcıların 26'sının (%6,8) kardeşi yoktur, 127'sinin (%33) 1, 92'sinin (%23,9) 2, 71'inin (%18,4) 3, 34'ünün (%8,8) 4, 35'inin (%9,1) 5 ve üzeri sayıda kardeşi vardır. Katılımcıların yaş ortalaması $21,84 \pm 3,2$, yaş ranjı 18-39 olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik bilgi formu: Araştırmacı tarafından oluşturulan sosyodemografik bilgi formunda katılımcıların yaş, cinsiyet, en uzun süre yaşanan yer, ekonomik düzey, anne-baba eğitim durumu, anne-baba ebeveyn tutumu, psikolojik destek, psikiyatrik destek durumları hakkında sorulara yer verilmiştir.

Beş faktör narsisizm ölçeği-kısa form: Glover, Miller, Lynam, Crego, Widiger (2012, s. 509) tarafından 5 faktör kişilik modeline dayanarak narsisizmin temel bileşenlerini belirleyebilmek amacıyla geliştirilmiş bir öz bildirim envanteridir. 1 (Kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle katılıyorum) arasında derecelenen likert tipi olan ölçek narsisizmin 15 özelliğini 148 madde ile incelemeyi amaçlamaktadır. Kısa formu 60 maddeden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu envanterin narsisizmin büyüklenmeci ve kırılğan olarak açıklanan her iki boyutunu da kapsadığı belirtilmektedir. Kırılğan narsisizm; güvensizlik, hayranlık ihtiyacı, tepkisel öfke ve utanç alt boyutlarını kapsarken; büyüklenmeci narsisizm ise onay arayıcılık, kibir, liderlik/otorite, hak iddia etme, teşhircilik, sömürücölük, büyüklenme hayalleri, umursamazlık, empati

eksikliği, manipülatiflik ve maceraperestlik alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin Türk kültüründeki psikometrik özellikleri Ekşi (2016, s. 1088) tarafından incelenmiştir. Madde-alt ölçek korelasyon katsayılarının .22 ile .73 arasında değiştiği ifade edilmiştir. Bu çalışmada tüm ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısının .88 olduğu belirlenmiştir.

Temel empati ölçeği: Jolliffe ve Farrington tarafından 2006 yılında geliştirilmiş olan, bireylerin empati düzeylerini ortaya koymak için kullanılan bir ölçektir. Türkçeye uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması da Topçu, Erdur-Baker, Çapa-Aydın (2010, s. 177) tarafından yapılmıştır. 9 maddesi empatinin bilişsel boyutunu ölçen, 11 maddesi empatinin duygusal boyutunu ölçen niteliğe sahiptir. 5’li Likert tipine sahip 20 maddelik bir ölçektir. Bilişsel empati alt boyutuna ilişkin maddelerin; 3, 6, 9, 10, 12, 14, 16, 19 ve 20. maddeler; duygusal empati alt boyutuna ilişkin maddelerin ise: 1, 2, 4, 5, 7, 8, 11, 13,15, 17, 18. maddeler olduğu belirtilmiştir. Bilişsel empati alt boyutu için ölçekten alınabilecek en düşük puan 9 iken en yüksek puan 45’tir. Duygusal empati alt boyutu için ise ölçekten alınabilecek en düşük puan 11, en yüksek puan 55’tir. Ölçekten alınan düşük puanlar her bir alt boyut için empati düzeyinin düşük olduğunu gösterirken alınan yüksek puanlar empati düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Akt: Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın, 2010). Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın (2010)’ın çalışmasında duygusal empati boyutunun iç tutarlık katsayısı .76 iken bilişsel empati boyutunun iç tutarlık katsayısı .80 olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada tüm ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısının .55 olduğu belirlenmiştir.

Çocukluk çağı travmaları ölçeği: İngilizce özgün biçimi “Childhood Trauma Questionnaire” ismiyle 1995 yılında David P. Bernstein tarafından geliştirilmiştir. 2012 yılında Şar, Öztürk ve İkikardeş (2012, s. 1054) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Uygulamada herhangi bir yaş sınırı bulunmamakta ve 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçek çocukluk çağı istismarıyla ilişkili olarak cinsel, fiziksel, duygusal istismar ve duygusal ve fiziksel ihmal olmak üzere beş alt boyutu kapsamakta ve tüm maddeler 5’li Likert tipinde değerlendirilmektedir. Bu ölçek ile çocukluk çağı cinsel, fiziksel, duygusal istismarı ve duygusal, fiziksel ihmali içeren beş alt puan ile toplam puan elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek en az toplam puan 28, en çok toplam puan 140’tır; alt ölçeklerde ise her bir alt ölçekten alınabilecek en az puan 5, en çok puan 25’tir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık değeri Türkçe uyarlama ve geçerlilik ve güvenirlik çalışmasında tüm katılımcılardan oluşan grup için (N=123) 0.93 olarak bulunurken, Guttman yarım test katsayısı ise 0.97 olmuştur. Bu çalışmada tüm ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısının .66 olduğu belirlenmiştir.

Suçluluk-utanç ölçeği: Şahin ve Şahin tarafından 1992 yılında geliştirilen 24 maddelik, 5’li Likert tipi kendini değerlendirme türü bir ölçektir. Suçluluk ve utanç duyguları için ayrı ayrı puanlanmaktadır. Yüksek puanlar, suçluluk-utanç duygularının yoğunluğuna işaret eder. Yapılan güvenirlik çalışmasında ölçeğin iç tutarlık Cronbach Alfa değeri “suçluluk” alt boyutu için 0.81, “utanç” alt boyutu için 0.80 olarak bulunmuştur (Savaşır ve Şahin, 1997). Bu çalışmada utanç alt ölçeğinin Cronbach alpha güvenirlik katsayısının .82 olduğu belirlenmiştir.

Suçluluk-Utanç (SUTÖ) ölçeğindeki alt ölçeklerindeki sorular şunlardır:

Suçluluk alt ölçeği: 3, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 22, 23, 24. sorular;

Utanç alt ölçeği: 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 13, 15, 18, 19, 20. sorulardan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Veri toplama aşamasından önce Okan Üniversitesi Etik Kurulu Onayı 23.12.2020 tarihli 23 numaralı karar sonucunda alınmış, Ocak-Nisan 2021 arasında ölçekler çeşitli sosyal medya grupları aracılığıyla online olarak üniversite öğrencisi katılımcılara uygulanmıştır. Katılımcılar ilk sayfada bilgilendirilmiş onamları alındıktan sonra diğer formların bulunduğu sayfalara yönlendirilerek ölçekleri doldurmuşlardır. Çalışmada kullanılan ölçekleri geliştiren ya da Türkçe’ye uyarlama çalışmasını yapan araştırmacılara bilgi verilmiş, izin alınmıştır.

Verilerin istatistiksel analizi SPSS 23 programı ile yapılmıştır. Öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığını gösteren basıklık-çarpıklık analizi yapılmış, çarpıklık +2 ve -2, basıklık +7 ve -7 arasında olan ölçek ve alt ölçeklerin normal dağıldığı belirlenmiştir (Kim, 2013, s. 52). Normal dağılım gösteren verilerin değerlendirilmesinde, karşılaştırma analizlerinde t testi ve ANOVA, korelasyon analizlerinde Spearman; normal dağılım göstermeyen verilerin değerlendirilmesinde, korelasyon analizinde Pearson testi kullanılmıştır. Yordayıcı ilişki değerlendirmesi için Çoklu Doğrusal Regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1’de belirtilen t testi karşılaştırma analizlerine göre, kırılgan narsisizm puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > .05$). Büyüklenmeci narsisizm ve toplam narsisizm puanlarının erkeklerde kadınlara göre anlamlı düzeyde daha fazla olduğu grlmektedir (sırasıyla; $t_{(385)} = -5,403$, $p < .001$; $t_{(385)} = -3,86$, $p < .001$).

Tablo 1. Beş Faktörlü Narsisizm leği Altı lek ve Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	N	\bar{X}	ss	t	p
Kırılgan	Kadın	181	50.93	10.86	1.36	.172
	Erkek	204	49.56	8.55		
Büyüklenmeci	Kadın	181	120.78	20.99	-5.403	.000**
	Erkek	204	132.12	20.14		
Toplam	Kadın	181	171.72	26.65	-3.86	.000***
	Erkek	204	181.68	23.88		

* $p < .05$, ** $p < .001$

Korelasyon Analizi Sonuçları

Tablo 2’de değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları sunulmuştur. Yapılan Pearson korelasyon analizlerine göre kırılgan narsisizm ile duygusal istismar arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .27$, $p < .001$]; duygusal ihmal arasında çok düşük düzeyde negatif yönde anlamlı [$r = -.115$, $p < .05$]; bilişsel empati arasında çok düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .153$, $p < .05$]; duygusal empati arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .366$, $p < .001$]; utanç ile düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .29$, $p < .001$] ilişki bulunmaktadır.

Büyüklenmeci narsisizm ile fiziksel ihmal arasında çok düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .146$, $p < .05$]; bilişsel empati arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .284$, $p < .001$]; duygusal empati arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .261$, $p < .001$]; utanç arasında çok düşük düzeyde negatif yönde anlamlı [$r = .144$, $p < .05$] ilişki bulunmaktadır.

Tablo 2. Pearson Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.BFN-Kırılgan	1									
2.BFN- Büyüklenmeci	.27**	1								
3.BFN-Toplam	.602**	.931**	1							
4.T-duygusal istismar	.274**	.049	.144*	1						
5.T-fiziksel ihmal	.089	.146*	.155*	.492**	1					
6.T-duygusal ihmal	-.115*	-.065	-.098	-.592**	-.349**	1				
7.T-toplam	.201**	.14*	-.192**	.725**	.653**	-.346**	1			
8.TE-bilişsel	.153*	.284**		-.014	-.096		-.052	1		
9.TE-duygusal	.366**	.261**	.293**	.108*	.109*	-.140*	.167*	.225**	1	
10.SUÇ-utanç	.29**	-.144*	.355**	-.023	-.18**	-.106*	-.094	.136*	.020	1

* $p < .05$, ** $p < .001$. BFN: Beş Faktörlü Narsisizm leği, T: Çocukluk ağı Travmaları leği, TE: Temel Empati leği, SU: Suçluluk-Utanç leği

Tablo 3’te gösterilen Spearman korelasyon tablosuna göre, kırılgan narsisizm ile cinsel istismar arasında çok düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .162$, $p < .05$] ilişki bulunmaktadır. Büyüklenmeci narsisizm ile fiziksel istismar arasında çok düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .15$, $p < .05$] ilişki bulunmaktadır [$r = .15$, $p < .05$]. Narsisizm toplam puanı ile fiziksel istismar arasında çok düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .163$, $p < .05$]; cinsel istismar arasında çok düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı [$r = .138$, $p < .05$] ilişki bulunmaktadır.

Tablo 3. Spearman Korelasyon Katsayıları

	Kırılğan narsisizm	Büyüklenmeci Narsisizm	Narsisizm_toplam
ÇÇT-fiziksel istismar	.094	.15*	.163*
ÇÇT-cinsel istismar	.162*	.077	.138*

* $p < .05$. ÇÇT: Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği

Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 4'te gösterilen çoklu doğrusal regresyon analizine göre, kırılğan narsisizmi duygusal istismar, duygusal ihmal ve utanç değişkenlerinin yordadığı model anlamlıdır ($p=.001$). Bu yordayıcı ilişki örneklemin %16'sı için geçerlidir. Değişken bazında bakıldığında tek başına duygusal istismar [$B=.811$, $p<.001$] ve utanç [$B=.327$, $p<.001$] kırılğan narsisizmi yordamaktadır. Diğer bir ifadeyle, duygusal istismar 1 birim arttığında kırılğan narsisizm ,81 birim artmakta; utanç 1 birim arttığında kırılğan narsisizm ,32 birim artmaktadır.

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonuçları

	<i>B</i>	<i>Standart Hata</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
(Sabit)	24.46	7.14		3.42	.001	
1. Duygusal istismar	.811	.15	.313	5.38	.000	1,539
2. Duygusal ihmal	.276	.292	.055	.947	.344	1,543
3. Utanç	.327	.052	.294	6.27	.000	1,003
R=0.406; R ² =0.165			F ₍₃₋₃₈₂₎ =25.017, $p<.00$			

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma narsisistik özellikler ile empati (bilişsel, duygusal), çocukluk çağı travmaları (fiziksel, duygusal, cinsel istismar, fiziksel, duygusal ihmal) ve utanç arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Bunun yanında Beş Faktörlü Narsisizm Ölçeği'nin kırılğan ve büyüklenmeci narsisizm alt ölçek puanları cinsiyete göre karşılaştırılmıştır.

Narsisistik özellikler cinsiyete göre karşılaştırıldığında, kırılğan narsisizm puan ortalaması kadınlarda daha fazla olsa da anlamlı bir fark görülmemiştir. Büyüklenmeci narsisizm ve toplam narsisizm puan ortalamaları erkeklerde kadınlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Erdoğan (2019, s. 58) yaptığı çalışmada aynı sonuca ulaşmıştır.

Literatüre bakıldığında genel olarak narsisizm ve büyüklenmeci narsisizmin erkeklerde daha fazla görüldüğü ifade edilmektedir. Bu durum, kadınlarda onlardan beklenen stereotipik cinsiyet rollerini ihlal etmemeye yönelik eğilimin daha fazla olmasıyla açıklanabilmektedir. Toplumsal açıdan kadınlardan ilişkilerde yumuşak başlı, şefkatli, sıcak, sempatik, duyarlı olmaları beklenmektedir. Ancak yönetici pozisyonlarında olan kadınların otokratik ve yönlendirici özelliklerini daha fazla kullanarak bu beklentileri karşılamadıkları belirtilmektedir (Tschanz vd, 1998, s. 869). Bu çalışmada da büyüklenmeci narsisizm puanlarının erkeklerde anlamlı düzeyde daha yüksek olmasının erkeklerin toplumsal yaşama katılma sürecinde hak iddia etme, liderlik, manipülatiflik gibi özellikler açısından cesaretlendirici yaklaşımlarla karşılaşmaları ile ilişkili olabileceği düşünülebilir.

Kırılğan ve büyüklenmeci narsisizm puanları ile çocukluk çağı travmaları arasındaki ilişkiye bakıldığında, kırılğan narsisizmin duygusal ve cinsel istismar ile pozitif, duygusal ihmal ile negatif yönde, büyüklenmeci narsisizmin fiziksel ihmal ve fiziksel istismar ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Her ikisi de toplam ÇÇT ile pozitif yönde ilişkilidir. Ayrıca duygusal istismarın kırılğan narsisizmi yordadığı regresyon analizi sonucunda görülmüştür. Literatürdeki çeşitli araştırmalar bu sonuçları kısmen desteklemektedir. Huxley ve Bizumic (2017, s. 140) duygusal ihmal ve istismarın iki tür narsisizmi de yordadığını ifade etmektedir. Erdoğan (2019, s. 62) kırılğan narsisizmin duygusal istismar, duygusal ihmal, cinsel istismar ile pozitif yönde ilişkili olduğunu, büyüklenmeci narsisizmin çocukluk çağı travmaları ile ilişkili olmadığını belirtmiştir. Yayla (2020, s. 73) kırılğan narsisizmin duygusal istismar ve duygusal ihmal ile pozitif yönde ilişkili olduğunu aktarmaktadır. Kuramsal ve niceliksel araştırmalara dair literatür ile uyuşmayan bir bulgu, kırılğan narsisizm ile duygusal ihmalin negatif yönde ilişkili bulunması olmuştur. Korelasyonel bir ilişki olduğu için iki değişken arasındaki ilişkide farklı değişkenlerin de devreye girerek bu sonucu etkilemiş olabileceği düşünülebilir. Ayrıca regresyon analizinde duygusal ihmal tek başına kırılğan narsisizmi yordamıyor olsa da model anlamlıdır (bağımsız değişkenler: duygusal ihmal, duygusal istismar,

utanç). Modelin yordayıcılık durumuna pozitif yönde bir katkısının olduğu görölmektedir. Dikkat çeken bir diğer bulgu, kırılğan narsisizm duygusal travmalarla ilişkiliyken, büyüklenmeci narsisizmin fiziksel travmalarla ilişkili olmasıdır. Bu sonuçta kırılğan narsisizmin duygusal olarak reddedilme, utanç kavramlarıyla, büyüklenmeci narsisizmin ise bir yanı fiziksel de olarak da algılanabilecek sömürme, fethetme, ilgi odağı olma, hak görerek kaynakları kendinde toplama çabası gibi kavramlarla alakalı olmasının etkili olabileceği ve literatüre bu noktada katkıda bulunabileceği düşünölebilir. Çalışmanın bu yöndeki hipotezi kısmen desteklenmiştir. Psikoterapi süreçlerinde kırılğan narsisistik özellikler ön plana çıktığında bireyin ebeveynleriyle olan ilişkisinde, sağlıklı bir iç içe geçmenin olmadığına ya da çok fazla iç içe geçmenin olduğuna dair yaşantıları duygusal travmalar kapsamında değerlendirmenin önemli olduğu düşünölmektedir (From ve Miller, 1992, s. 68; Salonia, 2013, 187).

Kırılğan ve büyüklenmeci narsisizmin empati ile ilişkisine bakıldığında, her ikisi de bilişsel ve duygusal empati ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Bu sonuç çalışmanın ilgili hipotezi ile uyuşmamaktadır. Narsisizm ve empati arasındaki ilişkiye dair yapılan araştırmalarda da öz bildirim dayalı ölçümler ve davranışsal ölçümler arasında tutarsızlıklar bildirilmiştir (Ritter vd, 2011, s. 245; Urbonaviciute ve Hepper, 2020, s. 130). Kırılğan narsisizm ile bilişsel ve duygusal empati arasında pozitif yönde bir ilişki olması, bu bireylerin hayranlık ve onay arama ihtiyaçlarıyla bağlantılı olarak düşünölebilir. Hayranlık ve onay alma ihtiyaçları o kadar ön plandadır ki bunları karşılayabilmek için diğerlerinin uygulanmalarına dikkat etmek, kişinin kendi diğer ihtiyaçlarını askıya alması gerekmektedir (Miller, 2020, s. 45). Burgmer, Weiss, Ohmann (2019, s. 210) narsisizm ile empati ilişkisinde rekabet ve diğerine duyulan güvensizlik, tehdit algısı gibi unsurların etkili olabileceğini belirtmektedir. Mevcut çalışmanın bulgularından olan büyüklenmeci narsisizm ile bilişsel ve duygusal empati arasındaki pozitif yönlü ilişkiye bakıldığında, kendini optimum düzeyde güvende hisseden büyüklenmeci narsisist bireyin çok sınırlı sayıda yakın ilişkide, belli bir düzeyde empati gösterebileceği düşünölebilir ve literatüre bu noktada bir katkı sunulabilir. Ayrıca büyüklenmeci narsisist bireyin çevresini manipöle etmek amacıyla empati becerisini bilişsel olarak kullanabileceği belirtilmektedir (Luchner ve Tantleff-Dunn, 2016, s. 606).

Kırılğan ve büyüklenmeci narsisizm ile utanç arasındaki ilişkiye bakıldığında, kırılğan narsisizmin utanç ile pozitif yönde, büyüklenmeci narsisizmin ise negatif yönde anlamlı ilişkili olduğu bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca utanç regresyon analizinde tek başına kırılğan narsisizmi yordamaktadır. Bu bulgu oluşturulan hipotezi kısmen desteklemektedir. Literatürdeki verilerle karşılaştırıldığında tutarlılık görölmektedir (Gramzow ve Tangney, 1992, s. 370; Pincus vd., 2009, s. 365). Bilevicius vd. (2019, s. 117) ise hem kırılğan hem de büyüklenmeci narsisizmi utanç ile pozitif yönde ilişkili bulmuştur. Kırılğan narsisizmde utanç hasarlanmış bir öz güven ve bunun öfke şeklinde ifade edilmesi biçiminde görölürken, büyüklenmeci narsisizmde utancın kişi tarafından fark edilemeyecek düzeyde derine gömölmiş olabileceği, bu sebeple öz bildirim ölçekleri ile ortaya çıkmasının güç olabileceği düşünölebilir. Kuramsal açıklamalarda ifade edilen örtük utanç ve büyüklenmeci, kibirli davranışlar arasındaki ilişki dışarıya öfke, saldırganlık, savunmacılık şeklinde yansıyabilmektedir (Tracy ve Robins, 2006, s. 506). Utanç ile ilişkide narsisistik özelliklerin farklılaşabilmesi açısından literatüre katkıda bulunulabileceği düşünölmektedir. Elde edilen yordayıcı ilişkiye yönelik bulgu doğrultusunda, kırılğan narsisistik özellikleri ön plana çıkan bireylerde psikoterapide utancın ele alınmasına özellikle önem gösterilmesi gerektiği düşünölmektedir.

Bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar hem çocukluk çağı travmaları hem de utanç ile ilişki açısından narsisizmin farklı yapılar gösterdiğini ortaya koyma konusunda önem taşımaktadır. Psikoterapi uygulamalarında kırılğan ve büyüklenmeci narsisizm özelliklerine yaklaşıırken farklı özellikleri ve görünümleri olduğuna dikkat çekmek, terapistlerin bakış açılarını esnek tutmalarına ve özellikle utancın işlevini göz önünde bulundurarak değerlendirme yapabilmelerine fayda sağlayacaktır. Çocukluk çağı travmaları açısından da kırılğan narsisizmin duygusal istismar ve ihmalle, büyüklenmeci narsisizmin ise fiziksel istismar ve ihmalle ilişkili bulunması dikkat çekicidir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bazı ölçeklerin uzun olması sebebiyle katılımcıların formları doldururken dikkatlerinin dağılmış olabileceği düşünölmektedir. Ele alınan narsisizm, empati, çocukluk çağı travmaları ve utanç değişkenleri farklı ve olabilirse daha kısa ölçeklerle veri toplanarak değerlendirilebilir. Araştırma, örneklem grubunu oluştururan İstanbul ilinde bulunan devlet ve vakıf üniversitelerinden öğrenim gören lisans öğrencileri ile sınırlıdır. Ayrıca bu çalışma üniversite öğrencileriyle sınırlı olduğundan dolayı örneklemin niteliği farklılaştırılarak diğer yaş gruplarından ve farklı eğitim seviyelerinden örneklemeler kullanılarak değişkenlerin birbiriyle ilişkisi daha geniş çerçevede araştırılabilir. Ek olarak, farklı illerden ve bölgelerden veriler toplanabilir.

Etik Beyan

“Narsisistik Özellikler ile Empati, Çocukluk Çağı Travmaları ve Utancın İlişkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli etik kurul izinleri Okan Üniversitesi Etik Kurulu Onayı 23.12.2020 tarihli 23 numaralı karar sonucunda alınmıştır.

Kaynakça

- Akça, S. (2017). Kohut'un Kendilik Nesnesi İhtiyaçları Bağlamında Kırılgan Narsisizmin İncelenmesi: Bir Vaka Örneği. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 4(1), 1-13.
- American Professional Society Abuse Children (2011). *The APSAC handbook on child maltreatment*. J. E. Myers (Ed.), 3rd ed. Thousand Oaks: Sage.
- Bertele, N., Talmon, A. ve Gross, J. J. (2020). Childhood maltreatment and narcissism: the mediating role of dissociation. *Journal of Interpersonal Violence*. doi: 10.1177/0886260520984404.
- Bilevicius, E., Neufeld, D. C., Single, A., Foot, M., Ellery, M., Keough, M. T. ve Johnson, E. A. (2019). Vulnerable narcissism and addiction: The mediating role of shame. *Addictive behaviors*, 92, 115-121. doi: 10.1016/j.addbeh.2018.12.035.
- Burgmer, P., Weiss, A. ve Ohmann, K. (2019). I don't feel ya: How narcissism shapes empathy. *Self and Identity*, 20(2), 199-215. doi: 10.1080/15298868.2019.1645730
- Cain, N. M., Pincus, A. L. ve Ansell, E. B. (2008). Narcissism at the crossroads: phenotypic description of pathological narcissism across clinical theory, social/personality psychology, and psychiatric diagnosis. *Clinical Psychology Reviews*. 28(4), 638-656. doi: 10.1016/j.cpr.2007.09.006.
- Chukwuorji, J. C., Uzuegbu, C. N., Agbo, F., Ifegwazi, C. M. ve Ebulum, G. C. (2020). Different slopes for different folks: Gender moderates the relationship between empathy and narcissism. *Current Psychology*, 39, 1808-1818. doi: 10.1007/s12144-018-9881-z.
- Dickinson, K. A. ve Pincus, A. L. (2003). Interpersonal analysis of grandiose and vulnerable narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 17(3), 188-207. Erişim adresi: <http://sakkyndig.com/psikoloji/artvit/dickinson2003.pdf>
- Ekşi, F. (2016). The short form of the Five-Factor Narcissism Inventory: Psychometric equivalence of the Turkish version. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 16(4), 1081-1096. doi: 10.12738/estp.2016.4.0001
- Engyel, M., Urbán, R., Bandi, S. ve Nagy, L. (2020). Dimensionality of narcissism: a bifactorial model of the Narcissistic Personality Inventory using single-stimulus response formats. *Current Psychology*. doi: 10.1007/s12144-020-00971-2
- Erdoğan, B. (2019). *Yetişkin bireylerde narsisizm, çocukluk çağı ruhsal travmaları ve ilişki doyumu ile cinsel tutum ve davranışların incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Arel Üniversitesi.
- Freis, S. D., Brown, A. A., Carroll, P. J. ve Arkin, R. M. (2015). Shame, rage, And Unsuccessful Motivated Reasoning in Vulnerable Narcissism. *Journal of Social Clinical Psychology*. 34(10):877-95. Erişim adresi: <https://lima.osu.edu/assets/lima/uploads/Departments/Psychology/pCarroll/Freis,%20Brown,%20Carroll,%20Arkin-SCP.pdf>
- From, I. ve Miller, M. V. (1992). *Introduction to gestalt therapy: Excitement and growth in the human personality*. New York: The Gestalt Journal Press.
- Glover, N., Miller, J. D., Lynam, D. R., Crego, C. ve Widiger, T. A. (2012). The Five-Factor Narcissism Inventory: A five-factor measure of narcissistic personality traits. *Journal of Personality Assessment*, 94(5), 500-512. doi: 10.1080/00223891.2012.670680
- Gramzow, R. ve Tangney, J. P. (1992). Proneness to Shame and the Narcissistic Personality. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 369-376. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/June-Tangney/publication/247746436_Proneness_to_Shame_and_the_Narcissistic_Personality/links/57434dfa08ae298602f0ed2d/Proneness-to-Shame-and-the-Narcissistic-Personality.pdf
- Heiserman, A. ve Cook, H. (1998). Narcissism, affect, and gender: An empirical examination of Kernberg's and Kohut's theories of narcissism. *Psychoanalytic Psychology*, 15(1), 74. Erişim adresi: <http://www.sakkyndig.com/psikoloji/artvit/heiserman1998.pdf>
- Huxley, E. ve Bizumic, B. (2017). Parental invalidation and the development of narcissism. *Journal of Psychology*, 151, 130-147. doi: 10.1080/00223980.2016.1248807
- Keene, A. C. ve Epps, J. (2016). Childhood physical abuse and aggression: Shame and narcissistic vulnerability. *Child abuse & neglect*, 51, 276-283. doi: 10.1016/j.chiabu.2015.09.012
- Kernberg, O.P. (1975). *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*. (Çev. Mustafa Atakay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kına, B. (2021). *Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmatik Yaşantıları ile Kırılgan Narsizm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi.
- Kim, H.Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution using skewness and kurtosis. *Restorative dentistry & endodontics*, 38(1), 52. doi: 10.5395/rde.2013.38.1.52

- Levine, A. B. ve Faust, J. (2013). A psychodynamic approach to the diagnosis and treatment of closet narcissism. *Clinical Case Studies*, 12(3), 199-212. doi: 10.1177/1534650113475475
- Luchner, A. F. ve Tantleff-Dunn, S. (2016). Dysfunctional empathy in vulnerable narcissism. *North American Journal of Psychology*, 18(3), 597-610. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Andrew-Luchner/publication/310503269_Dysfunctional_Empathy_in_Vulnerable_Narcissism/links/58306be408ae102f0731c7ea/Dysfunctional-Empathy-in-Vulnerable-Narcissism.pdf
- Miller, A. (2020). *Yetenekli çocuğun dramı* (Çev: E. Avşar). İstanbul: Profil Kitap.
- McGregor, I., Nail, P. R., Marigold, D. C. ve Kang, S. J. (2001). Defensive pride and consensus: strength in imaginary numbers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 978. doi: 10.1037/0022-3514.89.6.978
- McWilliams, N. (2013). *Psikanalitik tanı. Klinik süreç içinde kişilik yapısını anlamak* (Çev: E. Kalem). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Morrison, A. P. (1983). Shame, ideal self, and narcissism. *Contemporary Psychoanalysis*, 19(2), 295-318. doi: 10.1080/00107530.1983.10746610
- Nguyen, K. T. ve Shaw, L. (2020). The aetiology of non-clinical narcissism: Clarifying the role of adverse childhood experiences and parental overvaluation. *Personality and Individual Differences*, 154. doi: 10.1016/j.paid.2019.109615
- Pincus, A. L., Ansell, E. B., Pimentel, C. A., Cain, N. M., Wright, A. G. ve Levy, K. N. (2009). Initial construction and validation of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological Assessment*, 21(3), 365. Erişim adresi: <http://www.sakkyndig.com/psykologi/artvit/pincus2009.pdf>
- Raskin, R. ve Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 890. Erişim adresi: <https://sys.re/files/docs/psychology/raskin.pdf>
- Richman, J. A. ve Flaherty, J. A. (1990). Gender differences in medical student distress: contributions of prior socialization and current role-related stress. *Social Science & Medicine*, 30(7), 777-787. doi: 10.1016/0277-9536(90)90201-3
- Ritter, K., Dziobek, I., Preifler, S., Rüter, A., Vater, A., Fydrich, T. ve Roepke, S. (2011). Lack of empathy in patients with narcissistic personality disorder. *Psychiatry Research*, 187(1-2), 241-247. doi: 10.1016/j.psychres.2010.09.013
- Ryan, K.M., Weikel, K. ve Sprechini, G. (2008). Gender Differences in Narcissism and Courtship Violence in Dating Couples. *Sex Roles* 58, 802-813. doi: 10.1007/s11199-008-9403-9
- Salonia, G. (2013). *From the Greatness of the Image to the Fullness of Contact. Thoughts on Gestalt Therapy and Narcissistic Experience*. Ed. G. Francesetti, M. Gecele, J. Roubal. Gestalt Theory in Clinical Practice. Siracusa: Istituto di Gestalt HCC Italy.
- Savaşır, I. ve Şahin, N. (1997). *Bilişsel-davranış terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Stone, B. M. ve Bartholomay, E. M. (2020). A two-factor structure of the hypersensitive narcissism scale describes gender-dependent manifestations of covert narcissism. *Current Psychology*, 1-12. doi: 10.1007/s12144-020-01088-2
- Şar, V., Öztürk, E. ve İkikardeş, E. (2012). Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Türkiye Klinikleri, Tıp Bilimleri Dergisi*, 32(4), 1054. doi: 10.5336/medsci.2011-26947
- Schie, C. C., Jarman, H. L., Reis, S. ve Grenyer, B. F. (2021). Narcissistic traits in young people and how experiencing shame relates to current attachment challenges. *BMC psychiatry*, 21(1), 1-10. doi: 10.1186/s12888-021-03249-4
- Simmons, C. A., Lehmann, P., Cobb, N. ve Fowler, C. R. (2005). Personality profiles of women and men arrested for domestic violence: An analysis of similarities and differences. *Journal of Offender Rehabilitation*, 41, 63-81. doi: 10.1300/J076v41n04_03
- Sivanathan, D., Bizumic, B., Rieger, E. ve Huxley, E. (2019). Vulnerable narcissism as a mediator of the relationship between perceived parental invalidation and eating disorder pathology. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 24(6), 1071-1077. doi: 10.1007/s40519-019-00647-2
- Symington, N. (2012). *The Psychology of the Person*. Routledge: NY, 1st ed.
- Tschanz, B.T., Morf, C.C. ve Turner, C.W. (1998). Gender differences in the structure of narcissism: a multi-sample analysis of the Narcissistic Personality Inventory. *Sex Roles*, 38, 863-870. Erişim adresi: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1018833400411.pdf>
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydın, Y. (2010). Temel Empati Ölçeği Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, 4(34), 174-182. Erişim adresi: <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=a701e6ec-b4d5-4b67-853f-d5953951369d%40redis>
- Tracy, J. L., Cheng, J. T., Martens, J. P. ve Robins, R. W. (2011). *The emotional dynamics of narcissism*. The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder, 330-343.
- Tracy, J. L. ve Robins, R. W. (2006). The psychological structure of pride: a tale of two facets. *Journal of personality and social psychology*, 92(3), 506. doi: 10.1037/0022-3514.92.3.506
- Urbonaviciute, G. ve Hepper, E. G. (2020). When is narcissism associated with low empathy? A meta-analytic review. *Journal of Research in Personality*, 89, 104-136. doi: 10.1016/j.jrp.2020.104036

- Webster, G. D. ve Kirkpatrick, L. A. (2006). Behavioral and self-reported aggression as a function of domain-specific self-esteem. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 32(1), 17-27. doi: 10.1002/ab.20102
- Yayla, E. (2020). *The relationship of narcissism with emotional childhood trauma and separation-individuation and the mediating role of mentalization* (Yüksek Lisans Tezi), Bilgi Üniversitesi.
- Yılmaz, H. (2020). Empati ile narsizm arasındaki ilişkide bencilliğin aracı rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 37-60. doi: 10.9779/pauefd.526742
- Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2009). *Şema terapi*. İstanbul: Litera Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Narcissistic traits can be thought of as a broad umbrella that contains many different personality traits. This concept is defined as Narcissistic Personality Disorder in DSM-V (APA, 2013) with the fantasy of superiority, lack of empathy, exploitation of others, self-focus, grandiosity, seeking approval and appreciation, exhibitionism, and suspiciousness in relationships. These features seem to indicate grandiose narcissism. Many researchers state that this diagnosis has another appearance, called fragile narcissism, apart from grandiose narcissism (Levine & Faust, 2013, p. 210). Fragile narcissism is characterized by fragility, low self-esteem, negative affect, dependence on others, and unwillingness to work. In addition, experiencing intense emotions and emotional fragility, being alert to protect oneself from others perceived as a threat, a sense of rightness, social withdrawal to avoid disappointment and shame, and a distant and cold appearance are stated as other features of fragile narcissism. It is reported that the differences with grandiose narcissism are the presence of empathy, submission, the tendency to idealize, and envy (Dickinson & Pincus, 2003, p. 200). Although different features come to the fore more in these two types of narcissism, in practice, both have common features of grandiosity and righteousness. It is stated that despite their different appearances, they can be thought of as two sides of a coin (Akça, 2017, p. 10). It is argued that there is a shy and fragile side in every grandiose narcissistic individual, and feelings of righteousness and grandiosity in every fragile and self-critical narcissistic individual (McWilliams, 2013; cited in Akça, 2017, p. 12). In studies on narcissism, it is stated that negative childhood experiences, empathy, and shame are associated with narcissistic characteristics. In the relationship between shame and narcissism, it is stated that shame, a basic emotion of fragile narcissism, is associated with denial of shame in its relationship with grandiose narcissism, and individuals may also feel shame because they have grandiose fantasies (Cain et al., 2008). Embarrassment can be experienced when a person receives feedback that he or she feels s/he does not deserve, on the other hand, it is stated that when the person receives positive feedback if this situation is not compatible with his/her perception, it may be associated with shame (Freis, Brown, Carroll, Arkin, 2015, p. 890). There are studies on the relationship between narcissistic traits and childhood traumas. It is stated that an environment where the parents ignore the child, react negatively to the child's communication, and where the child is not calmed, namely emotional neglect and abuse, predicts both fragile and grandiose narcissism (Huxley & Bizumic, 2017, p. 139). Sivanathan, Bizumic, Rieger, and Huxley (2019, p. 1075) also obtained a similar result; an environment in which both parents ignore the child predicts fragile narcissism. According to the research conducted by Nguyen and Shaw (2020, p. 154), there is a positive and significant relationship between childhood traumas and fragile narcissism. In addition, childhood traumas have a predictive effect on fragile narcissism and explain 5% of the variance. Bertele, Talmon, and Gross (2020, p. 17) state that childhood traumas are positively and significantly related to both fragile and grandiose narcissism. In addition, it is stated that dissociation has a mediating role in the relationship between childhood and fragile and grandiose narcissism. In the literature study, it is seen that narcissistic features are separately related to empathy, shame, and childhood traumas. However, no studies were found in which the mentioned variables were examined together. In light of the information given in the literature, this study aims to reveal the relationship between narcissistic traits and empathy, childhood traumas, and shame. Grandiose and fragile narcissistic features have different appearances, and it is thought that revealing the relationship of these features with empathy, childhood traumas and shame is important in terms of handling these features and guiding approaches in psychotherapy. When the relationship between fragile and grandiose narcissism scores and childhood traumas is examined, it is seen that fragile narcissism is positively associated with emotional and sexual abuse, negatively associated with emotional neglect, and grandiose narcissism is positively associated with physical neglect and physical abuse. Both are positively associated with childhood traumas in terms of total points. In addition, it was seen as a result of regression analysis that emotional abuse predicted fragile narcissism. Looking at the relationship between fragile and

grandiose narcissism with empathy, both were found to be positively related to cognitive and emotional empathy. This result is inconsistent with the related hypothesis of the study. Studies on the relationship between narcissism and empathy have also reported inconsistencies between self-report measures and behavioral measures (Ritter et al, 2011, p. 245; Urbonaviciute & Hepper, 2020, p. 130). The positive relationship between fragile narcissism and cognitive and emotional empathy can be thought of as related to the admiration and approval-seeking needs of these individuals. Admiration and approval needs are so prominent that to meet them, one has to pay attention to the feelings of others and suspend one's own other needs (Miller, 2020, p. 45). When looking at the relationship between fragile and grandiose narcissism and shame, it was found that fragile narcissism was positively related to shame, and grandiose narcissism was negatively related. In addition, shame alone predicted fragile narcissism in the regression analysis. This finding partially supports the hypothesis. The results obtained within the scope of this study are important in revealing that narcissism shows different structures in terms of both childhood traumas and the relationship with shame. Pointing out that there are different features and appearances while approaching the features of fragile and grandiose narcissism in psychotherapy practices will help therapists to keep their perspectives flexible and to evaluate especially by considering the function of shame. In terms of childhood traumas, it is noteworthy that fragile narcissism is associated with emotional abuse and neglect, and grandiose narcissism is associated with physical abuse and neglect.

Yetişkin Bir Örneklem Grubunda Psikolojik Sağlamlıkla İlişkili Faktörler¹

Nursel TOPKAYA², Ertuğrul řAHİN³ ve Mevhibe TAř⁴

Öz

Bu araştırmada yetişkin bireylerde cinsiyet, yaş, çalışma durumu, algılanan sağlık düzeyi, algılanan mutluluk düzeyi, öz güven değerlendirmeleri, stresli yaşam olayları ve yalnızlığın psikolojik sağlamlığı yordayıcı rolü incelenmiştir. Araştırmanın alışma grubunu yaşları 18 ile 39 ($Ort. = 24.89$, $Ss. = 5.06$) arasında değişen ve uygun örnekleme yoluyla seçilen 137 yetişkin (76 kadın, 61 erkek) katılımcı oluşturmuştur. Katılımcılar araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ile Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen, Doğan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Russel ve arkadaşları (1978) tarafından geliştirilen ve Demir (1989) tarafından Türkçeye uyarlanan UCLA Yalnızlık Ölçeğini cevaplamıştır. Araştırma verilerinin analizinde Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi, standart çoklu regresyon analizi ve göreceli önem analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öz güveni ve mutluluk düzeyleri yüksek ve yalnızlık düzeyleri düşük olan yetişkin bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Gerçekleştirilen göreceli önem analizi sonuçları ise tutarlı bir şekilde araştırma kapsamında incelenen değişkenler içerisinde psikolojik sağlamlığın en önemli yordayıcısının yalnızlık olduğunu göstermiştir. Araştırma sonuçları psikolojik sağlamlığı düşük risk altındaki yetişkin bireylerin belirlenmesine ve yetişkin bireylerde psikolojik sağlamlık düzeylerinin artırılmasına yönelik müdahale programlarının geliştirilmesine yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sağlamlık, Mutluluk, Yalnızlık, Öz güven, Sosyodemografik Nitelikler, Yetişkin Bireyler

Correlates of Resilience in a Sample of Turkish Adults

Abstract

In this study, the predictive role of gender, age, employment status, perceived health level, perceived happiness level, self-confidence assessments, stressful life events and loneliness in resilience was investigated in Turkish adults. Participants consisted of 137 adult people (76 females, 61 males) aged between 18 and 39 ($M = 24.89$, $SD = 5.06$) who were selected through convenient sampling method. Participants completed the Personal Information Form prepared by the researchers, the Brief Psychological Resilience Scale developed by Smith et al. (2008) and adapted into Turkish by Doğan (2015), and the UCLA Loneliness Scale developed by Russell et al. (1978) and adapted into Turkish by Demir (1989). Data were analyzed using Pearson correlation analyses, standard multiple regression analysis, and relative importance analyses. Results of this study suggested that adults with high self-confidence and happiness levels as well as low levels of loneliness tend to have high psychological resilience levels. Results of relative importance analyses consistently indicated that loneliness was the most important predictor of psychological resilience in adults among the variables examined within the scope of this study. The results of this research can help to identify adults with low resilience at risk and to develop intervention programs to increase resilience levels in adults.

Key Words: Resilience, Happiness, Loneliness, Self-Confidence, Adults

Atıf İçin / Please Cite As:

Topkaya, N., şahin, E. ve Taş, T. (2022). Yetişkin bir örneklem grubunda psikolojik sağlamlıkla ilişkili faktörler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1628-1640.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 12.09.2022

¹ Bu araştırma, 2021 Aralık ayında yapılan Uluslararası Eğitimde Mükemmeliyet Araştırmaları Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, nursel.topkaya@omu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8469-9140

³ Dr. Öğr. Üyesi - Amasya Üniversitesi Sabuncuoğlu şerafeddin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, ertugrulsahin@amasya.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-3341-8887

⁴ Yüksek Lisans Öğrencisi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, m_tas@live.nl

 ORCID: 0000-0002-4775-4809

Giriş

Yaşamdaki olumsuzluklara sağlıklı uyum gösterebilmek için bireylerin sahip oldukları kapasite olarak tanımlanan psikolojik sağımlık hem kuramsal araştırmaların hem de klinik müdahalelerin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir (Charney, 2004, s. 210). Psikolojik sağımlık psikolojik sıkıntının yokluğundan öte; kişisel özelliklerin, öğrenilmiş yeteneklerin, çevresel koşulların ve yaşam boyunca biriken sosyal kaynakların bir birleşiminden kaynaklanan, stres faktörlerine dinamik bir uyum süreci olarak kabul edilmektedir (Wagnild ve Young, 1990, ss. 254-255). Amerikan Psikologlar Derneği (2015, s. 1) psikolojik sağımlığı sıkıntı, travma, trajedi, tehditler veya önemli stres kaynakları karşısında iyi uyum sağlama süreci veya zorlayıcı yaşantılar sonrası bireyin kendini toparlayabilmesi olarak tanımlamaktadır. Psikolojik sağımlık kavramı araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından bazı bireylerin yaşadıkları olumsuz olaylar ve stres faktörlerinden sonra nasıl geri toparlanabildiğini ve değişen yaşam koşullarına nasıl uyum sağlayabildiğini, diğer bir kısım insanların ise benzer olaylar karşısında neden mücadele etmeye veya gerilemeye devam ettiğini açıklamak için kullanılmaktadır (McKibbin vd., 2016, s. 1). Araştırmacılar tarafından kullanılan terminoloji farklılıklar gösterse de bu açıklamalar, psikolojik sağımlığı belirtmek için gerekli olan iki ortak faktörü kapsamaktadır: Bunların birincisi, sıkıntı veya stres deneyimi ve ikincisi, zorluklara maruz kalma sırasında veya sonrasında olumlu sonuçların elde edilmesidir (Gartland vd., 2019, s. 2).

Araştırmacılar psikolojik sağımlığı yüksek olan bireylerin dört temel özelliğinden bahsetmektedir (Krovetz, 2007, s. 7). Bu zellikler; (1) Sosyal yeterlik: Başkalarında olumlu izlenimler yaratma ve böylece hem yetişkinler hem de akranlarıyla olumlu ilişkiler kurma becerisi. (2) Problem zme becerileri: Başkalarından yardım isteme ve kendi kontrolü altında gerekleēecek etkinlikleri planlama becerisi. (3) zerklik: Bir kişinin kendi kimliğine sahip olma, bağımsız davranma ve çevresi üzerinde kontrol sağlama yeteneği. (4) Hedeflere sahip olma ve gelecek duygusudur. Hedeflere sahip olma duygusu, bireyin beklentilerini, umut ve parlak bir geleceği içermektedir. Zautra (2009, ss. 1935-1936) psikolojik sağımlığın iyileēme ve sürdürebilirlik olmak üzere iki anahtar yönünü belirtmektedir. İyileēme, stresli bir olay veya travmadan sonra işlevselliği yeniden kazanma yeteneğidir. Bazı insanlar için stresli deneyimler, insanların gelecekteki zorlukların üstesinden gelme yeteneklerini artıran büyüme ve öğrenme fırsatları sağlayabilir. Sürdürülebilirlik ise hayattaki zorluklara dayanma ve bunlara rağmen yaşamaya devam etme yeteneğidir.

Psikolojik sağımlık temelde stresle başa çıkma yeteneğinin bir ölçüsü olarak görülür ve travmatik olayların olumsuz etkilerini potansiyel olarak azaltmada tampon görevi görür (Connor ve Davidson, 2003, s. 77). Araştırmalar, psikolojik sağımlığı sağlıklı yaşlanma, daha yüksek düzeyde iyi oluş ve uzun ömürle ilişkilendirmektedir (Walter-Ginzburg vd., 2005, s. 1709). Ayrıca, gerekleētirilen araştırmalar psikolojik sağımlığı yüksek olan bireylerin psikolojik sağımlığı düşük olan bireylere göre yaklaşık olarak on yıl daha fazla yaşadıklarını göstermektedir (Elliott vd., 2014, s. 4). Diğer araştırmalar ise psikolojik sağımlığın farklı yaş gruplarındaki bireylerde depresyon, kaygı, stres, olumsuz duygulanım, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik rahatsızlık belirtileriyle negatif yönde, yaşam doyumu, iyimserlik, olumlu duygulanım, öz yeterlilik, benlik saygısı ve sosyal destek gibi olumlu ruh sağlığı göstergeleriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Lee vd., 2013, s. 274; Zhang vd., 2018, s. 411). Bu bağlamda psikolojik sağımlık, bireylerin zorlukların ve sorunların üstesinden gelmesini kolaylaştırmakta, fiziksel ve ruh sağlıklarını korumalarına yardımcı olmaktadır. Araştırmalar psikolojik sağımlığın bireylerin fiziksel ve ruh sağlıklarını korumalarındaki önemini açıkça göstermesine rağmen Prince-Embury'e göre (2013, s.10) psikolojik sağımlık araştırmalarının önemli bir sınırlılığı, bu araştırmaların büyük bir kısmının yüksek riskli örneklemlerde koruyucu ve risk faktörlerini incelemiş olmasındır. Bu nedenle, psikolojik sağımlıkla ilişkili koruyucu ve risk faktörlerinin farklı yaş gruplarında yer alan sağlıklı bireylerle de incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu gruplardan biri de yetişkin bireylerdir.

Yetişkinlik yılları bireylerin psikolojik sağımlıklarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilecek karşı cinsten biriyle uzun dönemli anlamlı ilişkiler kurma, evlenme, ocuk sahibi olma, ocuk yetiştirme, bir işe yerleēme ve kariyerinde ilerleme, orta yaşın getirdiği fiziksel değişimlere ve anne veya babanın olası kaybına uyum sağlama gibi önemli olayları içerisinde barındırmaktadır (Aydın, 2012, s. 45). Bu bağlamda neden bazı yetişkin bireyler önemli stres kaynakları ve zorlayıcı yaşantılar karşısında iyi uyum sağlayabilir ve kendini toparlayabilirken neden bazı yetişkin bireylerin benzer yaşantılar karşısında uyumunun bozulduğunu anlayabilmek için bu örneklemdaki bireylerde olası risk faktörleri ve koruyucu faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Böylece risk altındaki yetişkin bireylerin belirlenerek bu bireylere yönelik kapsamlı ve önleyici psikososyal müdahale programları geliştirilebilir.

İlgili alanyazın incelendiğinde psikolojik sağlamlığın genel olarak sosyodemografik faktörler, bireysel kişilik özellikleri, başa çıkma stratejileri, psikolojik faktörler, maneviyat, sosyal destek ve genel sağlık durumu gibi çok sayıda farklı değişkenle ilişkisinin araştırıldığı görülmektedir (Smith ve Hollinger-Smith, 2015, s. 193). Psikolojik sağlamlıkla ilişkisi sıklıkla incelenen sosyodemografik faktörlerin başında cinsiyet ve yaş gelmektedir. Yapılan araştırmalar psikolojik sağlamlık ve cinsiyet arasındaki ilişki konusunda tutarlı sonuçlar ortaya koymamaktadır. Bazı araştırmalar kadınların psikolojik sağlamlıklarının erkeklerle göre daha düşük olduğunu (Rodríguez-Rey vd., 2016, s. 16, Stratta vd., 2013, s. 329), bazı araştırmalar ise cinsiyete göre bir ilişki olmadığını göstermektedir (Alkım Arı ve Çarkıt, 2020, s. 40; Lee vd., 2013, s. 273). Benzer olarak yaş ilerledikçe psikolojik sağlamlığın arttığını (Gooding vd., 2012; Rodríguez-Rey vd., 2016, s. 16) ve psikolojik sağlamlığın bireylerin yaşıyla ilişkili olmadığını ortaya koyan araştırma sonuçları bulunmaktadır (Lee vd., 2013, s. 273). Lee vd.'e göre (2013, s. 274) yetişkin bireylerde cinsiyetin ve yaşın psikolojik sağlamlıkla ilişkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmalar tutarlı sonuçlar vermemektedir. Bu tutarsız sonuçlar gerçekleştirilen araştırmaların farklı kültürlerde gerçekleştirilmiş olması, farklı veri toplama araçları kullanılması veya temsil ediciliği düşük olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinin kullanılmasından kaynaklanabilir. Ancak, bu bulgular farklı kültürlerde yetişkin bireylerde cinsiyetin ve yaşın psikolojik sağlamlıkla ilişkisini inceleyen araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Araştırmalarda ele alınan sosyodemografik değişkenlerden bir diğeri ise çalışma durumudur. Bir işe sahip olma getirdiği maddi ve manevi olanaklarla yetişkin bireylerin, sosyal yeterliliklerini ve özerkliklerini artırmalarına, problemlerini daha etkili bir şekilde çözmelerine, gelecek yönelik hedefler belirlemelerine ve bu hedefleri gerçekleştirmelerine yardımcı olabilecek koruyucu bir faktör olabilir. Bu nedenle, bir işe sahip olma yetişkin bireylerin psikolojik sağlamlıklarını olumlu yönde etkileyebilir. Ancak, bazı araştırmalar bu öngörülerle tutarlı sonuçlar verirken bazı araştırmalar bu öngörüye desteklememektedir. Örneğin, ileri yaş yetişkinler arasında çalışma durumunun psikolojik sağlamlıkla ilişkisinin incelendiği bir araştırmada iki değişkenin birbiriyle ilişkili olmadığı bulunmuştur (Wells, 2009, s. 417). Öte yandan, İspanyol kadınlarla yapılan bir araştırmada işsizliğin düşük psikolojik sağlamlıkla ilişkili olduğu bulunmuştur (Coronado vd., 2015, s. 870). Bu sonuçlar bu konuda daha fazla araştırma sonucuna ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Algılanan sağlık değerlendirmeleri de psikolojik sağlamlık literatüründe ele alınan bir diğer değişkendir. Hem sağlıklı hem de fiziksel rahatsızlıkları olan bireylerde psikolojik sağlamlıkla algılanan fiziksel sağlık durumu arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar bireylerin sağlık durumunu iyi olarak değerlendirmesinin yaşadıkları istenilmeyen, olumsuz ve stres yaratıcı olaylardan sonra kendilerini hızlı bir şekilde geri toplamalarına ve değişen yaşam koşullarına hızlı bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olabileceğini göstermektedir. Örneğin, Wells (2009, s. 417, 2010, s. 50) fiziksel sağlık durumunu daha iyi olarak algılayan bireylerin psikolojik sağlamlıklarının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Benzer biçimde bu konuda yapılan ve genç ve ileri yaş yetişkinlerin karşılaştırıldığı bir başka araştırmada da genel sağlık durumunu iyi algılamayan ve düşük enerji seviyesine sahip bireylerin, yaştan bağımsız olarak psikolojik sağlamlıklarının düşük olduğu belirlenmiştir (Gooding vd., 2012, s. 265). Ancak, özgüven ve mutluluk gibi koruyucu faktörler ve yalnızlık gibi risk faktörü olabilecek değişkenlerin varlığında yetişkin bireylerde bu değişkenin hâlâ psikolojik sağlamlıkla ilişkili olup olmayacağı bilinmemektedir.

Mutluluk, bireylerin yaşamlarını bilişsel ve duygusal açıdan olumlu bir biçimde değerlendirmeleri olarak tanımlanmaktadır ve genel yaşam doyumu, olumlu duyguların varlığı ve olumsuz duyguların yokluğu olmak üzere üç unsuru kapsamaktadır (Demir ve Weitekamp, 2007, s. 182). Benzer olarak Diener ve ark. (2006, s. 4) mutluluğun genel yaşam doyumu, bireyin yaşamının belirli bir alanına özgü doyum, yaşamla ilgili olumlu inançlar ve olumsuz olanlara göre sık görülen olumlu duygular dâhil olmak üzere birbirinden farklı çok sayıda yapıdan oluştuğunu belirtmektedir. Bu bağlamda psikolojik sağlamlıkla ilişkili bireysel kişilik özelliklerinden biri mutluluk olabilir. Mutluluk düzeyi yüksek olan insanlar, iyimser bireylerdir, olumsuz çevresel etkilere karşı dirençlidirler ve stresli durumları yönetmek için etkili başa çıkma stratejileri geliştirirler (Lyubomirsky vd., 2006, s. 390). Araştırmalar mutluluğu oluşturan yapılardan biri olan olumlu duygular ile psikolojik sağlamlık arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir (Cohn vd., 2009, s. 5). İleri yaş yetişkinlerle yapılan bir araştırmada, hayattan daha fazla tat alan ve daha yüksek düzeyde psikolojik sağlamlık düzeylerine sahip bireylerin daha yüksek düzeyde mutluluk, daha düşük düzeyde depresyon ve daha yüksek yaşam doyumuna sahip olduğu bulunmuştur (Smith ve Hollinger-Smith, 2015, ss. 195-196). Genç yetişkinlerden oluşan bir örneklem ile Türkiye'de yapılan bir araştırmada da yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasında olumlu bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Yakıcı ve Traş, 2018, s. 179). Gerçekleştirilen meta-analiz çalışmaları da tutarlı bir şekilde, mutlulukla yakından ilişkili olumlu duygulanım, yaşam

doyumunu, iyimserlik gibi değişkenlerin psikolojik sağlıklıla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Lee vd., 2013, s. 274). Bu nedenle, mutluluğun Türk yetişkinlerde psikolojik sağlıklıla ilişkili olabilecek bir koruyucu faktör olması beklenmektedir.

Öz güven, bireyin farklı durumlarda ve koşullarda kendine ve yeterliliklerine olan inancı olarak tanımlanmaktadır (McKay ve Fanning, 2000, s. 1). Kukulü ve diğerlerine göre (2013, s. 331) öz güveni yüksek olan insanlar yeteneklerine güvenen, kontrol duygusu yüksek, yaşamdaki planlarını, isteklerini ve beklentilerini başaracağına inanan insanlardır. Bu nedenle, öz güveni yüksek bir insan olmak bireylerin bir işin sonuçlarına yüksek düzeyde etki edebileceğine olan inançlarını yansıtmaktadır. Psikolojik sağlıklıla bireylerin beklenmedik, istenilmeyen veya değişen yaşam koşullarına uyum sağlayabilme becerilerini yansıttığı dikkate alındığında, öz güveni yüksek olan bireylerin psikolojik sağlıklılarının yüksek olması beklenebilir. Farklı örnekleme gerçekleştirilen araştırmalarda bu öngörüyle tutarlı olarak öz güvenin psikolojik sağlıklıla ilişkili olabilecek bir kişisel özellik olduğunu göstermektedir (Greeff ve Ritman, 2005, s. 40; Pınar vd., 2018, s. 147). Ewert ve Yoshino' e göre (2011, s. 44) öz güven duygusu bireylerin psikolojik sağlıklılarının gelişimini desteklemektedir ve özgüveni yüksek bireyler psikolojik sağlıklıları yüksek bireyler olma eğilimindedir. Pınar ve diğerleri (2018, s. 147) tarafından genç yetişkinlerden oluşan bir örnekleme gerçekleştirilen araştırma sonuçları da öz güven düzeyi yüksek olan bireylerin problem çözme becerilerinin ve psikolojik sağlıklılarının yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, yetişkin bireylerde öz güven ile psikolojik sağlıklı arasındaki ilişkiye dair sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu nedenle daha fazla sayıda araştırma sonucuna ihtiyaç bulunmaktadır.

Psikolojik sağlıklıla ilişkili olabilecek değişkenlerden biri de yalnızlıktır. Yalnızlık, kişinin sosyal ihtiyaçlarının kişinin sosyal ilişkilerinin niceliği veya özellikle niteliği tarafından karşılanmadığı algısına eşlik eden sıkıntı verici bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Hawkey ve Cacioppo, 2010, s. 218). Yalnızlık tanımı gereği bireyin sahip olduğu ve sahip olmak istediği kişiler arası ilişkilerinde belirgin bir farklılığı yansıtmaktadır. Gerçekleştirilen araştırmalar tutarlı bir şekilde yalnızlık düzeyleri yüksek olan bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıklılarının risk altında olduğunu göstermektedir (Heinrich ve Gullone, 2006, ss. 695-718). Gerçekleştirilen diğer araştırmalar ise yüksek düzeyde sosyal desteğin psikolojik sağlıklı için koruyucu bir faktör olduğuna işaret etmektedir (Lee vd., 2013, s. 274). Bu bağlamda yalnızlık bireyler için sosyal destek sisteminin olası yetersizliğini ifade ettiğinden yüksek yalnızlık düzeyi psikolojik sağlıklı için bir risk faktörü olabilir. Bu öngörülerle tutarlı olarak farklı örneklemlerde gerçekleştirilen araştırmalar yüksek düzeyde yalnızlığın düşük psikolojik sağlıklıla ilişki olduğunu göstermektedir. Örneğin, Yakıcı ve Traş (2018, s. 180) tarafından genç yetişkinlerden oluşan bir örnekleme gerçekleştirilen araştırmada yalnızlık ile psikolojik sağlıklı arasındaki negatif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Son zamanlarda Danimarkalı yetişkin bireylerle gerçekleştirilen bir diğer araştırmada da yalnızlık arttıkça psikolojik sağlıklı azaldığı bulunmuştur (Jakobsen vd., 2020, s. 5).

Psikolojik sağlıklıla ilişkili olabileceği düşünölen bir diğer değişken stresli yaşam olaylarıdır. Örneğin, psikolojik sağlıklı yüksek olan bireylerin stresli olaylarla daha etkili bir biçimde başa çıktığı belirlenmiştir (Hjemdal vd., 2006, s. 92). Yapılan bir diğer araştırma psikolojik sağlıklıla stresin olumsuz etkilerini hafiflettiğini ortaya koymuştur (Friborg vd., 2006, s. 216). García-León ve diğerleri (2019, s. 90) araştırmalarında psikolojik sağlıklı düşük olan bireylerin algılanan stres düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Ancak, stresli yaşam olayları yaşama sıklığının psikolojik sağlıklıla ilişkisine dair sınırlı sayıda araştırma mevcuttur ve bu konuda farklı araştırma sonuçlarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonuç olarak, psikolojik sağlıklı üzerine yapılan çalışmaların çoğu, uzun süre travmaya, zor sosyodemografik koşullara veya diğer kronik stres faktörlerine maruz kalmış risk altındaki bireylere odaklanmıştır ve yetişkin bireylerin psikolojik sağlıklıları sınırlı sayıda araştırmaya konu olmuştur (Smith ve Hollinger-Smith, 2015, s. 193). Bu nedenle yetişkin bireylerde psikolojik sağlıklıla yordayıcıları hakkında bilgi elde etmek, psikolojik sağlıklı artırmak için yapılacak müdahale çalışmalarını için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı yetişkin bir örnekleme grubunda cinsiyet, yaş, çalışma durumu, algılanan sağlıklı durumu, algılanan mutluluk düzeyi, özgüven değerlendirmeleri, stresli yaşam olayları ve yalnızlığın psikolojik sağlıklıla ilişkisini incelemektir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma yetişkin bireylerde psikolojik sağlıklıla yordayıcılarının incelendiği korelasyonel bir araştırmadır (Howitt ve Cramer, 2020, ss. 11-12). Korelasyon araştırmalar, belirli bir zaman dilimi

içerisinde, belirli bir örnekleme değişkenler arasındaki geçici ilişkileri araştırmanın gerçekleştirildiği zaman dilimi içerisinde herhangi bir müdahalede bulunmadan incelemeyi amaçlamaktadır (Howitt ve Cramer, 2020, ss. 11-12). Bu korelasyonel araştırmanın bağımlı değişkenini psikolojik sağlamlık oluştururken bağımsız değişkenlerini cinsiyet, yaş, çalışma durumu, algılanan sağlık düzeyi, algılanan mutluluk düzeyi, öz güven değerlendirmeleri, stresli yaşam olayları ve yalnızlık oluşturmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu uygun örnekleme yöntemiyle ulaşılan 137 yetişkin katılımcı oluşturmuştur. Araştırma için yeterli örneklem büyüklüğünü belirleyebilmek amacıyla güç analizi gerçekleştirilmiştir. Orta düzeyde bir etki büyüklüğü ($R^2 = 0.13$) ve minimum 0.80 güç ile .05 anlamlılık düzeyinde, sekiz yordayıcı değişken için minimum 109 katılımcıya ihtiyaç duyulduğu hesaplanmıştır (Faul vd., 2007, s. 181). Olası kayıp değerler dikkate alınarak ulaşılması gereken örneklem büyüklüğü %10 oranında artırılmış ve minimum 120 katılımcıya ulaşılması amaçlanmıştır. Katılımcıların 76'sı (%55.5) kadın ve 61'i (%44.5) erkektir. Katılımcıların yaş aralığı 18 ile 39 arasında değişmekte olup ortalama yaşları 24.89'dur ($SS = 5.06$). Yetişkin bireylerin çoğunluğu ($n = 88$, %64.2) bir işte çalışmamakta ve öz güvenlerini yüksek olarak değerlendirmektedir ($n = 85$, %62).

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, bir işte çalışıp çalışmama durumu hakkındaki bilgiler araştırmacılar tarafından geliştirilen bu formla toplanmıştır. Ayrıca bu formda stresli yaşam olayları, sağlık değerlendirmeleri ve öz güven değerlendirmeleri ile ilgili sorular yer almaktadır. Katılımcıların son bir yıl içerisinde yaşadıkları stresli yaşam olaylarının sayısını belirleyebilmek amacıyla "Son bir yıl içerisinde hayatınızı olumsuz etkileyen (Sevdiğiniz birinin ölümü, taşınma, sevdiğiniz bir arkadaşınızdan ayrılma, okul değiştirme, ani bir hastalığa yakalanma ciddi bir hastalığa yakalanma, doğal afet yaşama, tacize uğrama, şiddet görme, anne babanızın boşanması, akademik başarısızlık, ağır yaralanma, travmatik bir olaya tanık olma, maddi güçlükler, romantik ilişki yaşadığınız kişiden ayrılma, adli problemler, tutuklanma vb.) kaç olay yaşadınız?" sorusunu cevaplamaları istenmiştir. Katılımcıların genel sağlık durumları hakkında bilgi toplamak amacıyla ise "Genel olarak sağlığını nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusunu cevaplamaları istenmiştir. Katılımcılar bu soruyu Çok Kötü (1) ile Çok İyi (10) arasında değişen seçeneklerden birini işaretleyerek cevaplamıştır. Bu sorudan alınabilecek puanlar 1 ile 10 arasında değişmekte olup puanlarının yüksekliği bireylerin sağlığını iyi olarak değerlendirdiğine işaret etmektedir. Katılımcıların öz güven düzeylerini değerlendirebilmek amacıyla "Özgüveni bir insanım." cümlesinde yer alan boşluğa kendileri için uygun olan Yüksek ya da Düşük seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Stresli yaşam olayları sorusu, öz güven sorusu ve genel sağlık durumu sorusu daha önce farklı araştırmacılar tarafından da kullanılmıştır (Şahin, Topkaya, ve Barut, 2016, ss. 477-478; Şahin, Topkaya ve Ersanlı, 2016, ss. 141-142).

Tek Maddelik Mutluluk Ölçeği. Katılımcıların mutluluk düzeylerini ölçmek amacıyla tek maddelik mutluluk ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Şahin ve arkadaşları (Şahin, Topkaya, ve Barut, 2016, ss. 477-478; Şahin, Topkaya ve Ersanlı, 2016, ss. 141-142) tarafından Abdel-Khalek'in (2006, ss. 139-150) ölçeğinden yararlanılarak geliştirilmiştir. Söz konusu ölçek farklı araştırmalarda kullanılmıştır (Topkaya vd., 2021, s. 4). Ölçekte katılımcıların "Yaşamınızı enine boyuna değerlendirerek ne kadar mutlu olduğunuzu değerlendirseniz, kendinize 1 ile 10 arası kaç puan verirdiniz?" sorusunu cevaplamaları istenmektedir. Katılımcılar bu soruya Çok mutsuzum (1) ile Çok mutluyum (10) arasında değişen seçeneklerden birini işaretleyerek cevaplamaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 1 ile 10 arasında değişmekte olup, yüksek puanlar yüksek mutluluk düzeyine işaret etmektedir.

UCLA Yalnızlık Ölçeği. Yetişkin bireylerin yalnızlık düzeylerini ölçmek amacıyla Russell ve ark. (1980) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin, Türkçeye uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Demir (1989) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek 20 maddeden oluşan dörtlü Likert tipi bir ölçektir. Katılımcılar her bir yalnızlık ölçeği maddesinin kendileri için ne düzeyde uygun olduğunu Hiç (1) ile Sık Sık (4) arasında değişen seçeneklerden birini işaretleyerek belirtmektedir. Ölçekteki tersten kodlanan maddelerin yeniden kodlanmasını takiben, katılımcıların her bir maddeye verdikleri cevaplar toplanmakta ve ölçekten alınabilecek puanlar 20 ile 80 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar bireylerin yalnızlığı daha yoğun yaşadığına işaret etmektedir. Ölçeğin bu çalışmada hesaplanan iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alpha) .94 olarak hesaplanmış olup çok yüksek düzeyde güvenilirliğe işaret etmektedir (Yockey, 2011, s.49). Ölçekten örnek bir madde "Kendimi diğer insanlardan soyutlanmış hissediyorum." şeklindedir.

Kısa Psikolojik Sağlıklı Ölçeği. Yetişkin bireylerin psikolojik sağlıklı düzeylerini ölçmek amacıyla Smith ve ark. (2008) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Doğan (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek altı madden oluşan beşli Likert tipi bir ölçektir. Katılımcılar her bir ölçek ifadesine katılma derecelerini Hiç uygun değil (1) ile Tamamen uygun (5) seçeneklerinden birini işaretleterek belirtmektedir. Ölçekten alınabilecek puanlar 5 ile 30 arasında değişmekte olup yüksek puanlar yüksek psikolojik sağlıklı düzeyine işaret etmektedir. Ölçeğin bu çalışmada hesaplanan Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .81 olup yüksek düzeyde güvenilirliğe işaret etmektedir (Yockey, 2011, s. 49). Ölçekten örnek bir madde “Zor zamanları çok az sıkıntıyla atlattırım.” şeklinde dir.

İşlem

Araştırma verileri toplanmaya başlamadan önce gerekli etik izinler Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan alınmıştır. Araştırma verileri Google formlar aracılığıyla internet üzerinden toplanmıştır. Araştırma duyurusu Facebook, Instagram ve Twitter gibi yetişkinler tarafından sıklıkla kullanılan sosyal medya sitelerinde iki hafta süreyle ilan edilmiş ve araştırmaya gönüllü olan bireylerin Google formlarda oluşturulan veri toplama aracını cevaplamaları istenmiştir. Katılımcılar veri toplama aracını cevaplamadan önce gönüllük, gizlilik, geri çekilme hakkı ve araştırmanın amacıyla ilgili gerekli etik bilgilendirmeler yapılmış ve onaylanmış rızaları alınmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden yetişkin bireyler sırasıyla Kişisel Bilgi Formu, Tek Maddelik Mutluluk Ölçeği, UCLA Yalnızlık Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlıklı Ölçeğinde yer alan soruları cevaplamıştır. Yetişkin bireylere araştırmaya katılmayı teşvik edici herhangi bir ödöl sunulmamıştır.

Verilerin Analizi

Tüm veri analizi işlemleri SPSS 25 programında gerçekleştirilmiştir. Analizler gerçekleştirilmeden önce verilerin doğruluğu, kayıp ve aykırı değerler ve kullanılan testlerin varsayımları incelenmiştir (George ve Mallery, 2020, ss. 139-148; Tabachnick ve Fidell, 2012, ss. 60-114). Veriler ilk olarak 140 katılımcıdan toplanmasına rağmen 3 tek değişkenli aykırı değer tespit edilerek veri setinden çıkarılmıştır. Bu nedenle analizler 137 katılımcının verisiyle gerçekleştirilmiştir. Yetişkin bireylerin sosyodemografik nitelikleri hakkında bilgi vermek amacıyla ortalama, standart sapma, frekans ve yüzdeleri içeren betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Psikolojik sağlıklı ile cinsiyet, yaş, çalışma durumu, algılanan sağlıklı düzeyi, algılanan mutluluk düzeyi, öz güven değerlendirmeleri, stresli yaşam olayları ve yalnızlık arasındaki doğrusal ilişkinin gücünü ve yönünü tespit etmek amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi kullanılmıştır. Psikolojik sağlıklı yordayıcılarını belirlemek amacıyla ise standart çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Uygun analizlerde tek değişkenli normallik, regresyon hatalarının normalliği, doğrusallık, çoklu doğrusallık, eş varyanslılık istatistiksel analiz varsayımları incelenmiş ve karşılandığı görülmüştür. Elde edilen korelasyon ve regresyon değerlerinin yorumlanmasında Cohen (1992, s. 157) tarafından önerilen etki büyüklüğü sınıflandırması kullanılmıştır. Regresyon analizindeki bağımsız değişkenlerin göreceli önemini belirleyebilmek amacıyla ise Pratt'ın standardize edilmiş önem indeksi değeri (d_p) ve yarı-kısmi korelasyon (r) değeri kullanılmıştır. Yarı kısmi-korelasyon değerinin karesi regresyon modeline ilgili değişken dâhil edildiğinde açıklanan varyans oranının ne düzeyde artacağına dair bilgi verirken (Tabachnick ve Fidell, 2012, s. 144), Pratt'ın standardize edilmiş önem indeksi değeri her bir bağımsız değişken için standardize edilmiş beta değeri ile ilgili değişkenin bağımlı değişken ile arasındaki ilişkisini gösteren Pearson korelasyon değeri ile çarpılması ve sonrasında regresyon modeli açıklayan varyans oranına bölünmesiyle elde edilen değerdir (Wu vd., 2014, s. 99). Her bir bağımsız değişkenin d_p değerinin toplamı bire eşit olup bu değerler her bir değişkenin regresyon modelinin açıkladığı varyans oranına ne düzeyde katkı yaptığını ifade etmektedir. Örneğin, bir bağımsız değişkenin d_p değerinin .20 olması, modelin açıkladığı varyans oranının %20'sinin bu değişkenden kaynaklandığına işaret etmektedir. Ayrıca d_p değerleri büyükten küçüğe doğru sıralandığında regresyon denkleminde yer alan değişkenlerin modeldeki göreceli önemini göstermektedir. Tüm istatistiksel analizlerde çift yönlü $p < .05$ anlamlılık düzeyi kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1'de değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin gücünü ve yönünü belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi sonuçları ve değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Tablo 1. Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Psikolojik Sağlamlık									
2. Cinsiyet	-.02								
3. Yaş	-.04	-.02							
4. Çalışma durumu	-.04	.07	.50						
5. Algılanan Sağlık	.38***	-.05	-.11	-.04					
6. Mutluluk	.50***	-.19*	.01	-.01	.56***				
7. Stresli yaşam olayları	-.32***	-.27**	.06	.10	-.31***	-.30***			
8. Öz güven	.40***	.01	-.14	-.04	.21*	.27**	-.08		
9. Yalnızlık	-.53***	.19*	.10	.08	-.37***	-.56***	.27**	-.40***	
Ortalama	18.25	1.45	24.89	.36	7.48	6.50	1.88	.62	40.42
Standart sapma	4.71	.50	5.06	.48	1.57	2.04	1.82	.49	13.47

Not. Cinsiyet: 1 = Kadın, 2 = Erkek., Çalışma Durumu: 0 = Çalışmıyor, 1 = Çalışıyor., Öz güven değerlendirmeleri: 0 = Düşük, 1 = Yüksek olarak kodlanmıştır. Cinsiyet, çalışma durumu ve öz güven değişkenlerinin kendi aralarındaki ilişkiler aynı zamanda phi korelasyon katsayısına, diğer değişkenlerle ilişkileri aynı zamanda nokta çift serili korelasyon katsayısına eşittir. $p < .05^*$, $p < .01^{**}$, $p < .001^{***}$.

Tablo 1’de görüldüğü gibi yetişkin bireylerde psikolojik sağlamlık puanları algılanan sağlık düzeyi ($r = .38$) ve öz güven değerlendirmeleriyle ($r = .40$) ile orta düzeyde, mutluluk ($r = .50$) ile yüksek düzeyde pozitif yönde ilişkilidir. Diğer taraftan psikolojik sağlamlık puanları stresli yaşam olayları ($r = -.32$) ile orta, yalnızlık ($r = -.53$) puanlarıyla yüksek düzeyde negatif yönde ilişkilidir. Cinsiyet, yaş ve çalışma durumu değişkenleri psikolojik sağlamlık puanlarıyla ilişkili değildir.

Yetişkin bireylerde psikolojik sağlamlık puanlarını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi değişim istatistikleri Tablo 2’de, çoklu regresyon analizi sonuçları ve göreceli önem analizi sonuçları ise Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 2. Psikolojik Sağlamlık Puanları Çoklu Regresyon Analizi Değişim İstatistikleri

Model	R	R ²	Düz. R ²	SH	Değişim İstatistikleri				
					ΔR^2	ΔF	sd_1	sd_2	p
Psikolojik Sağlamlık	.64	.40	.37	3.76	.40	10.77	8	125	.001***

Not. $p < .001^{***}$.

Tablo 3. Psikolojik Sağlamlık Puanları Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	B	SH	β	t	p	sr	d_p
Sabit	14.80	3.45		4.29	.001***		
Cinsiyet	.41	.72	.04	.56	.574	.04	-.00
Yaş	.04	.08	.04	.47	.641	.03	-.00
Çalışma durumu	-.13	.78	-.01	-.16	.874	-.01	.00
Algılanan Sağlık	.24	.26	.08	.94	.347	.06	.08
Mutluluk	.51	.22	.22	2.32	.022*	.16	.28
Stresli yaşam olayları	-.33	.21	-.13	-1.57	.118	-.11	.10
Öz güven	2.02	.73	.21	2.75	.007**	.19	.21
Yalnızlık	-.09	.03	-.27	-2.96	.004**	-.20	.35

Not. Cinsiyet: 1 = Kadın, 2 = Erkek. , Çalışma Durumu: 0 = Çalışmıyor, 1 = Çalışıyor., Özgüven değerlendirmeleri: 0 = Düşük, 1 = Yüksek olarak kodlanmıştır., sr = Yarı kısmi korelasyon., d_p = Pratt’ın standardize edilmiş önem indeksi değeri, $p < .05^*$, $p < .01^{**}$, $p < .001^{***}$. d_p değeri bu örnekte .125 ve üzerinde olması değişkenlerin göreceli öneminin yüksek olduğuna işaret etmektedir (Wu, Zumbo ve Marshall, 2014, s. 99).

Tablo 2’de görüldüğü gibi psikolojik sağlamlık puanlarını yordamak amacıyla oluşturulan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmüştür ($F(8, 125) = 10.77$, $p < .001$, $\Delta R^2 = .40$). Bu bulgular oluşturulan regresyon modelinin bireylerin psikolojik sağlamlık puanlarını psikolojik sağlamlık puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde daha iyi tahmin ettiğine işaret etmektedir. Oluşturulan regresyon modeli yüksek düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olup psikolojik sağlamlık puanlarındaki değişimin yaklaşık olarak %40’ını açıklamaktadır. Tablo 3’te görüldüğü gibi yetişkin bireylerde mutluluk ($\beta = .22$, $t(125) = 2.32$, $p < .05$), ve özgüven değerlendirmeleri ($\beta = .21$, $t(125) = 2.75$, $p < .01$) psikolojik sağlamlığın pozitif anlamlı bir

yordayıcısı iken yalnızlık ($\beta = -.27$, $t(125) = -2.96$, $p < .01$) negatif anlamlı bir yordayıcısıdır. Değişkenlerin regresyon modelindeki önemi incelendiğinde ise yarı-kısmi korelasyon değerleri psikolojik sağlımlığın en önemli üç yordayıcısının sırasıyla yalnızlık, öz güven ve mutluluk olduğunu gösterirken, Pratt'ın standardize edilmiş önem indeksi değerleri yalnızlık, mutluluk ve öz güven olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Pratt'ın standardize edilmiş önem indeksi değerleri modelin açıklanan varyans oranının %35'inin yalnızlık, %28'inin mutluluk ve %21'inin özgüven değişkenlerinden kaynaklandığını göstermektedir. Sonuç olarak psikolojik sağlımlığın en önemli yordayıcısı tutarlı bir şekilde yalnızlıktır. Regresyon analizi sonuçları farklı bir şekilde ifade edilecek olursa bu örnekte özgüveni ve mutluluk düzeyleri yüksek ve yalnızlık düzeyleri düşük olan yetişkin bireylerin psikolojik sağlık düzeyleri yüksektir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada yetişkin bireylerde psikolojik sağlımlığın yordayıcıları incelenmiştir. Araştırma sonucunda cinsiyetin, yaşın, çalışma durumunun, algılanan sağlık değerlendirmelerinin ve stresli yaşam olaylarının yetişkin bireylerin psikolojik sağlık düzeyleriyle ilişkili olmadığı bulunmuştur. Öte yandan araştırma sonucunda mutluluk düzeyinin, yalnızlığın ve öz güven değerlendirmelerinin yetişkin bireylerde psikolojik sağlımlığın anlamlı birer yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Bu bulguların daha önce yetişkinler üzerinde gerçekleştirilen araştırmalarla çoğunlukla tutarlılık gösterdiği söylenebilir. Örneğin, psikolojik sağlıkta cinsiyet farklılıklarını inceleyen bazı araştırmaların sonuçları kadınların ve erkeklerin psikolojik sağlık düzeylerinin birbirine benzer olduğunu (Aydın ve Egemberdiyeva, 2018, s. 44; Özer, 2013, s. 172; Topçu, 2017, s. 71) ve yaşın psikolojik sağlık düzeyleriyle ilişkili olmadığını göstermektedir (Deniz vd., 2020, s. 359; Soysal, 2016, s. 50; Ulukan, 2020, s. 625). Araştırmanın çalışma durumuyla ilgili sonuçları, çalışma durumu ile psikolojik sağlık arasında ilişki olmadığını gösteren önceki araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Wells, 2009, s. 417). Algılanan sağlık değerlendirmeleri hakkında bu araştırmanın sonuçları ise daha önce yapılan araştırmalarla paralellik göstermemektedir (Wells, 2009, s. 417, 2010, s. 50). Ayrıca, bu araştırmanın sonuçları stresli yaşam olaylarının yetişkin bireylerde psikolojik sağlıkla ilişkili olmadığını ortaya koymuştur. Araştırmanın bu sonucu da önceki araştırma sonuçlarıyla aynı doğrultuda yer almamaktadır (García-León vd., 2019, s. 90). Psikolojik sağlımlığı yüksek olanlar stresli durumlarda bile olumlu duygular yaşayabilmektedir (Tugade ve Fredrickson, 2004, s. 9), bu kişiler stresli yaşam olaylarını daha az tehdit edici algıladıkları için psikolojik sağlıklarının daha yüksek olması beklenebilir. Ancak bu araştırmada böyle bir ilişki belirlenmemiştir. Bu bulgular araştırma bağlamında incelenen bireylerin mutluluk, öz güven ve yalnızlık düzeyleri ile ele alındığında bireylerin algılanan sağlık değerlendirmelerinin ve yaşadıkları stresli yaşam olaylarının sayısının psikolojik sağlık düzeylerine etkisinin sınırlı olabileceğini işaret etmektedir.

Bu araştırmada mutluluk düzeylerinin psikolojik sağlıkla pozitif yönde ilişkili olduğu, başka bir ifadeyle mutluluk düzeyleri yüksek olan yetişkin bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinin de yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmanın bu sonucu daha önce gerçekleştirilen çok sayıda farklı araştırma sonucuyla tutarlılık göstermektedir. Örneğin, öğretmenlerle gerçekleştirilen bir araştırmada Ulukan (2020, s. 626) psikolojik sağlık ile mutluluk arasında yüksek düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde, Altuntaş ve Genç (2020, s. 941) psikolojik sağlık düzeyleri yüksek olan yetişkin bireylerin daha mutlu olduklarını bulmuştur. Mutluluk ile ilişkili değişkenleri inceleyen araştırma sonuçları mutlu insanların daha sağlıklı, daha iyi sosyal ilişkilere sahip, stresle daha iyi bir şekilde başa çıkan, daha fazla arkadaşa sahip, olumlu duyguları sık ve olumsuz duyguları daha az yaşayan bireyler olduklarını göstermektedir (Diener vd., 2009, s. 8; Diener ve Seligman, 2002, s. 83; Myers ve Diener, 1995, s. 14). Diener ve diğerlerine göre (2009, s. 16) bireyin kendini mutlu hissetmesi zaman içerisinde bireyin kendi fiziksel, duygusal, bilişsel ve sosyal kaynaklarını artırmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, yetişkin bireylerin mutluluk düzeylerinin yüksek olması, potansiyel olarak istenmeyen durumlar yaşadıklarında stresle daha iyi bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olabilir ve psikolojik sağlıklarını olumlu yönde etkileyebilir.

Bu araştırmada ayrıca özgüven düzeyleri yüksek olan bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinin de yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuç daha önce yetişkinler üzerinde gerçekleştirilen ve öz güveni yüksek olan bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinin de yüksek olduğunu gösteren araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Örneğin, Elsel (2019, s. 38) yetişkin bireylerde öz güven düzeylerinin psikolojik sağlımlığın pozitif anlamlı bir yordayıcısı olduğunu bulmuştur. Öz güvenin bireyin farklı durumlarda ve koşullarda kendine ve yeterliliklerine olan inancı olduğu dikkate alındığında (McKay ve Fanning, 2000, s. 1), öz güveni yüksek olan bireyler hangi koşullarda neler yapabileceklerini daha iyi değerlendirebilir, olumsuz şartlarla ve karşılarına çıkacak stresli durumlarda daha iyi bir şekilde başa çıkabilir. Bu nedenle, öz

güveni yüksek bir birey olmak yetişkin bireylerin psikolojik sağlamlıklarını korumalarına ve psikolojik sağlamlık düzeylerini artırmalarına yardımcı olabilir.

Son olarak bu çalışmada yalnızlık düzeyleri yüksek olan yetişkin bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur. Bu sonuç daha önce farklı örneklerde gerçekleştirilen ve yalnızlığın psikolojik sağlamlık düzeyleriyle negatif yönde ilişkili olduğunu gösteren araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Örneğin, Çetin ve Anuk (2020, s. 183) tarafından üniversite öğrencilerden oluşan bir örneklemde gerçekleştirilen bir çalışmada yalnızlık ile psikolojik sağlamlık arasındaki negatif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, Lee ve diğerleri (2020, s. 102) yetişkin bireylerde yalnızlığın psikolojik sağlamlığın anlamlı negatif bir yordayıcısı olduğunu bulmuştur. Ozbay ve diğerlerine göre (2007, s. 35) sosyal destek sistemi kişinin strese karşı psikolojik sağlamlığını etkileyen önemli bir faktördür. yalnızlık bireylerin yeterli sosyal destek sistemi olmadığı ya da var olan sosyal destek sisteminden yeterince yardım alamadığı anlamına geldiğinden (Russell vd., 1980, s. 479), bireylerin yalnızlık düzeylerin yüksek olması kişinin stres düzeylerini artırabilir ve psikolojik sağlamlığını azaltabilir. Bu bağlamda, araştırma sonuçları yalnızlığın yetişkin bireylerde psikolojik sağlamlık için bir risk faktörü olabileceğini göstermektedir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışmada veriler yetişkinlerden uygun örneklem yoluyla internet ortamında toplanmıştır. İnternet araştırmaları kısa sürede büyük bir örneklem kolayca ulaşılabilir, hızlı veri toplama gibi önemli avantajları içermesine rağmen, bu tip araştırmalarda sadece internet erişimi olan bireylere ulaşılabilirdiğinden ve sadece araştırma ilanını gören katılımcılar veri toplama aracını cevaplayabildiğinden ulaşılan örneklemin evreni temsil ediciliği düşük olabilmektedir (Evans ve Mathur, 2005, s. 197). Bu nedenle ilerleyen araştırmalarda daha kapsamlı örneklem ve veri toplama yöntemleri kullanılarak bu araştırma tekrarlanabilir. İkincisi bu çalışmada korelasyonel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle bulgulara ilişkin neden-sonuç ilişkisi kurulamaz (Howitt ve Cramer, 2014, ss. 11-12). Son olarak bu çalışmada veriler öz-bildirim tarzı ölçekler aracılığıyla toplanmıştır. Öz-bildirim tarzı ölçekler orta-yol cevap verme, sosyal beğenilirlik, katılımcıların duygu durumunun cevapları olumlu ya da olumsuz etkileyebilmesi gibi bir dizi genel metot yanlılığını içermektedir (Podsakoff vd., 2003, s. 882). Bu nedenle, ilerleyen araştırmalarda farklı kaynaklardan bilgiler toplanarak araştırma bulgularının geçerliliği incelenebilir.

Sonuç olarak bu çalışmada yetişkin bireylerde psikolojik sağlamlığın yordayıcıları incelenmiş ve yüksek özgüvenin, mutluluğun ve düşük yalnızlık düzeyinin yetişkin bireylerde psikolojik sağlamlık ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırma sonuçları psikolojik sağlamlığı düşük yetişkin bireylerin belirlenmesine ve yetişkin bireylerde psikolojik sağlamlık düzeylerinin artırılmasına yönelik müdahale programlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca yetişkin bireylerde psikolojik sağlamlığın Türk kültürüne özgü ve kültürlerarası yordayıcılarının belirlenmesine yardımcı olabilir.

Etik Beyan

"Yetişkin Bir Örneklem Grubunda Psikolojik Sağlamlıkla İlişkili Faktörler" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 28.01.2022 tarih ve 2022-25 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Abdel-Khalek, A. M. (2006). Measuring happiness with a single-item scale. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 34(2), 139-150. <https://doi.org/10.2224/sbp.2006.34.2.139>
- Alkım Arı, F. ve Çarkıt, E. (2020). Investigation of resilience in terms of gender: A meta-analysis study. *Research on Education and Psychology*, 4(Special Issue), 34-52.
- Altuntaş, S. ve Genç, H. (2020). Mutluluğun yordayıcısı olarak psikolojik sağlamlık: Öğretmen örnekleminin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(4), 936-948. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018046021>
- Amerikan Psikologlar Derneği. (2015). The road to resilience. <https://www.apa.org/topics/resilience>.
- Aydın, B. (2012). Gelişimin doğası. B. Yeşilyaprak (Ed.), *Eğitim Psikolojisi* içinde (9. bs., ss. 29-55). Pegem Akademi.
- Aydın, M. ve Egemberdiyeva, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(1), 37-53.
- Charney, D. S. (2004). Psychobiological mechanisms of resilience and vulnerability: implications for successful adaptation to extreme stress. *American Journal of Psychiatry*, 161(2), 195-216. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.161.2.195>

- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.155>
- Cohn, M. A., Fredrickson, B. L., Brown, S. L., Mikels, J. A., & Conway, A. M. (2009). Happiness unpacked: Positive emotions increase life satisfaction by building resilience. *Emotion*, 9(3), 361-368. <https://doi.org/10.1037/a0015952>
- Connor, K. M. ve Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>
- Coronado, P. J., Oliva, A., Fasero, M., Piñel, C., Herraiz, M. A. ve Pérez-López, F. R. (2015). Resilience and related factors in urban, mid-aged Spanish women. *Climacteric*, 18(6), 867-872. <https://doi.org/10.3109/13697137.2015.1045483>
- Çetin, C. ve Anuk, Ö. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık: Bir kamu üniversitesi öğrencileri örnekleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 170-189.
- Demir, A. G. (1989). UCLA yalnızlık ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 7(23), 14-18.
- Demir, M. ve Weitekamp, L.A. (2007). I am so happy 'cause today ı found my friend: friendship and personality as predictors of happiness. *Journal Happiness Studies*, 8, 181-211. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9012-7>
- Deniz, S., Çimen, M. ve Yüksel, O. (2020). Psikolojik sağıamlığın iş stresine etkisi: hastane çalışanlarına yönelik bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 8(2), 351-370. <https://doi.org/10.22139/jobs.741576>
- Diener, E. ve Seligman, M. E. P. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, 13(1), 81-84. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00415>
- Diener, E., Kesebir, P. ve Tov, W. (2009). Happiness. M. R. Leary ve R. H. Hoyle (Ed.), *Handbook of individual differences in social behavior* içinde (ss. 147-160). The Guilford Press.
- Diener, E., Lucas, R.E. ve Scollon, C. N. (2006). Beyond the hedonic treadmill: Revisions to the adaptation theory of well-being. *American Psychologist*, 61, 305-314. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.305>
- Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağamlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Elliott, A. M., Burton, C. D. ve Hannaford, P. C. (2014). Resilience does matter: Evidence from a 10-year cohort record linkage study. *BMJ Open*, 4(1), e003917. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2013-003917>
- Elsel, D. (2019). *Yetişkin bireylerin özđüvenleri ile psikolojik sağamlık düzeyleri arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Evans, J. R. ve Mathur, A. (2005). The value of online surveys. *Internet Research*, 15(2), 195-219. <https://doi.org/10.1108/10662240510590360>
- Ewert, A. ve Yoshino, A. (2011). The influence of short-term adventure-based experiences on levels of resilience. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 11(1), 35-50. <https://doi.org/10.1080/14729679.2010.532986>
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G. ve Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39, 175-191. <https://doi.org/10.3758/BF03193146>
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H., Martinussen, M., Aslaksen, P. M. ve Flaten, M. A. (2006). Resilience as a moderator of pain and stress. *Journal of Psychosomatic Research*, 61(2), 213-219. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2005.12.007>
- García-León, M. Á., Pérez-Mármol, J. M., Gonzalez-Pérez, R., del Carmen García-Ríos, M. ve Peralta-Ramírez, M. I. (2019). Relationship between resilience and stress: Perceived stress, stressful life events, HPA axis response during a stressful task and hair cortisol. *Physiology & Behavior*, 202, 87-93. <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2019.02.001>
- Gartland, D., Riggs, E., Muyeen, S., Giallo, R., Afifi, T. O., MacMillan, H., Herrman, H., Bulford, E. ve Brown, S. J. (2019). What factors are associated with resilient outcomes in children exposed to social adversity? A systematic review. *BMJ open*, 9(4), e024870. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024870>
- George, D. ve Mallery, P. (2020). *IBM SPSS Statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16. bs.). Routledge.
- Gooding, P. A., Hurst, A., Johnson, J. ve Tarrier, N. (2012). Psychological resilience in young and older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 27(3), 262-270. <https://doi.org/10.1002/gps.2712>
- Greeff, A. .P ve Ritman, I. N.(2005). Individual characteristics associated with resilience in single-parent families. *Psychological Reports*, 96(1), 36-42. <https://doi.org/10.2466/pr0.96.1.36-42>
- Hawkey, L. C. ve Cacioppo, J. T. (2010). Loneliness matters: A theoretical and empirical review of consequences and mechanisms. *Annals of behavioral medicine: A publication of the Society of Behavioral Medicine*, 40(2), 218-227. <https://doi.org/10.1007/s12160-010-9210-8>
- Heinrich, L. M. ve Gullone, E. (2006). The clinical significance of loneliness: A literature review. *Clinical Psychology Review*, 26(6), 695-718. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.04.002>
- Hjemdal, O., Friborg, O., Stiles, T. C., Rosenvinge, J. H. ve Martinussen, M. (2006). Resilience predicting psychiatric symptoms: A prospective study of protective factors and their role in adjustment to stressful life events. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 13(3), 194-201. <https://doi.org/10.1002/cpp.488>
- Howitt, D. ve Cramer, D. (2020). *Research methods in psychology* (6. bs.). Pearson.

- Jakobsen, I.S., Madsen, L.M.R., Mau, M., Hjemdal, O. ve Friberg, O. (2020). The relationship between resilience and loneliness elucidated by a Danish version of the Resilience Scale for Adults. *BMC Psychology*, 8, 131. <https://doi.org/10.1186/s40359-020-00493-3>
- Krovetz, M. L. (2007). *Fostering resiliency: Expecting all students to use their minds and hearts well*. Corwin Press.
- Kukulu, K., Korukcu, O., Ozdemir, Y., Bezci, A. ve Calik, C. (2013). Self-confidence, gender and academic achievement of undergraduate nursing students. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 20(4), 330-335. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2850.2012.01924.x>
- Lee, J. H., Nam, S. K., Kim, A., Kim, B., Lee, M. Y. ve Lee, S. M. (2013). Resilience: A meta-analytic approach. *Journal of Counseling & Development*, 91, 269–279. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2013.00095.x>
- Lee, J., Hong, J., Zhou, Y. ve Robles, G. (2020). The relationships between loneliness, social support, and resilience among Latinx immigrants in the United States. *Clinical Social Work Journal*, 48(1), 99-109. <https://doi.org/10.1007/s10615-019-00728-w>
- Lyubomirsky, S., Tkach, C. ve DiMatteo, M. R. (2006). What are the differences between happiness and self-esteem? *Social Indicators Research*, 78, 363–404. <https://doi.org/10.1007/s11205-005-0213-y>
- McKay, M. ve Fanning, P. (2017). *Self-esteem: A proven program of cognitive techniques for assessing, improving, and maintaining your self-esteem* (3. bs.). New Harbinger Publications.
- McKibbin, C., Lee, A., Steinman, B. A., Carrico, C., Bourassa, K. ve Slosser, A. (2016). Health status and social networks as predictors of resilience in older adults residing in rural and remote environments. *Journal of Aging Research*, 2016, 4305894. <https://doi.org/10.1155/2016/4305894>
- Myers, D. G. ve Diener, E. (1995). Who is happy? *Psychological Science*, 6(1), 10-19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x>
- Ozbay, F., Johnson, D. C., Dimoulas, E., Morgan III, C. A., Charney, D. ve Southwick, S. (2007). Social support and resilience to stress: From neurobiology to clinical practice. *Psychiatry (Edgmont)*, 4(5), 35-40.
- Özer, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin duygusal zekâ ve beş faktör kişilik özellikleri açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Pınar, S. E., Yıldırım, G. ve Sayın, N. (2018). Investigating the psychological resilience, self-confidence and problem-solving skills of midwife candidates. *Nurse Education Today*, 64, 144-149.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J.-Y. ve Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879>
- Prince-Embury, S. (2013). Translating resilience theory for assessment and application with children, adolescents, and adults: Conceptual issues. S. Prince-Embury ve D. H. Saklofske (Ed.), *Resilience in children, adolescents, and adults: Translating research into practice* (ss. 9-16). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4939-3_2
- Rodríguez-Rey, R., Alonso-Tapia, J. ve Hernansaiz-Garrido, H. (2016). Reliability and validity of the Brief Resilience Scale (BRS) Spanish version. *Psychological Assessment*, 28(5), e101-e110. <http://doi.org/10.1037/pas0000191>
- Russell, D., Peplau, L. A. ve Cutrona, C. E. (1980). The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(3), 472-480. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.39.3.472>
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Bernard, J. (2008). The Brief Resilience Scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15(3), 194-200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>
- Smith, J. L. ve Hollinger-Smith, L. (2015). Savoring, resilience, and psychological well-being in older adults. *Aging & Mental Health*, 19(3), 192-200. <https://doi.org/10.1080/13607863.2014.986647>
- Soysal, M. H. (2016). *Facebook bağımlılığı ve psikolojik dayanıklılık* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Stratta, P., Capanna, C., Patriarca, S., de Cataldo, S., Bonanni, R. L., Riccardi, I. ve Rossi, A. (2013). Resilience in adolescence: Gender differences two years after the earthquake of L'Aquila. *Personality and Individual Differences* 54(3), 327–331. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.09.016>
- Şahin, E., Topkaya, N. ve Barut, Y. (2016). *Yetişkin kadınlarda beden imajı ile depresyon kaygı ve stres: mutluluğun aracı rolü*. K. Ersanlı (Ed.), (C. 1, ss. 474-484). VI. Uluslararası Canik Sempozyumu Hedefe Doğru İnsan PDR Sempozyumu, sunulmuş bildiri, Canik Belediyesi.
- Şahin, E., Topkaya, N. ve Ersanlı, E. (2016). *Kadın üniversite öğrencilerinde depresyon kaygı ve stresin yaygınlığı ve ilişkili risk faktörleri*. K. Ersanlı (Ed.), (C. 2, ss. 138-149). VI. Uluslararası Canik Sempozyumu Hedefe Doğru İnsan PDR Sempozyumu, sunulmuş bildiri, Canik Belediyesi.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics* (6. bs.). Pearson.
- Topçu, F. (2017). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde beş faktör kişilik özelliklerinin yordayıcı etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Topkaya, N., Şahin, E. ve Gençoğlu, C. (2021). Investigating correlates of self-esteem, happiness, and body image in Turkish secondary school students. *International Online Journal of Educational Sciences*, 13(5), 1525-1538. <https://doi.org/10.15345/iojes.2021.05.014>
- Tugade, M. M. ve Fredrickson, B. L. (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 320-333. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.2.320>

- Ulukan, M. (2020). Öğretmenlerin mutluluk ile psikolojik sağamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 13(73), 620-631.
- Wagnild, G. ve Young, H. M. (1990). Resilience among older women. *Image: The Journal of Nursing Scholarship*, 22(4), 252-255. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.1990.tb00224.x>
- Walter-Ginzburg, A., Shmotkin, D., Blumstein, T. ve Shorek, A. (2005). A gender-based dynamic multidimensional longitudinal analysis of resilience and mortality in the old-old in Israel: the cross-sectional and longitudinal aging study (CALAS). *Social Science & Medicine*, 60(8), 1705-1715. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.08.023>
- Wells, M. (2009). Resilience in rural community-dwelling older adults. *The Journal of Rural Health*, 25(4), 415-419. <https://doi.org/10.1111/j.1748-0361.2009.00253.x>
- Wells, M. (2010). Resilience in older adults living in rural, suburban, and urban areas. *Online Journal of Rural Nursing and Health Care*, 10(2), 45-54. <https://doi.org/10.14574/ojrnhc.v10i2.55>
- Wu, A. D., Zumbo, B. D. ve Marshall, S. K. (2014). A method to aid in the interpretation of EFA results: An application of Pratt's measures. *International Journal of Behavioral Development*, 38(1), 98-110. <https://doi.org/10.1177/0165025413506143>
- Yakıcı, E. ve Traş, Z. (2018). Life satisfaction and loneliness as predictive variables in psychological resilience levels of emerging adults. *Research on Education and Psychology (REP)*, 2(2), 176-184.
- Yockey, R. D. (2011). *SPSS demystified: A step-by-step guide to successful data analysis*. Prentice Hall.
- Zautra, A. J. (2009). Resilience: One part recovery, two parts sustainability. *Journal of Personality*, 77(6), 1935-1943. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00605.x>
- Zhang, M., Zhang, J., Zhang, F., Zhang, L. ve Feng D. (2018). Prevalence of psychological distress and the effects of resilience and perceived social support among Chinese college students: does gender make a difference? *Psychiatry Research*, 267, 409-413. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.06.038>

EXTENDED ABSTRACT

Psychological resilience is basically seen as a measure of the ability to cope with stress and acts as a buffer in potentially reducing the negative effects of traumatic events (Connor & Davidson, 2003, p. 77). Previous studies demonstrated that resilience is associated with healthy aging, higher well-being and longevity (Walter-Ginzburg et al., 2005, p. 1709). In addition, previous studies show that individuals with high resilience live approximately ten years longer than individuals with low resilience (Elliott et al., 2014, p. 4). Other studies have found that psychological resilience in individuals of different age groups is negatively associated with psychological discomfort symptoms such as depression, anxiety, stress, negative affect, and post-traumatic stress disorder, and positively with positive mental health indicators such as life satisfaction, optimism, positive affect, self-efficacy, self-esteem and social support. It shows that it is related in the direction (Lee et al., 2013, p. 274; Zhang et al., 2018, p. 411). In this context, resilience facilitates individuals to overcome difficulties and problems and helps them to protect their physical and mental health. However, according to Prince-Embury (2013, p. 10), an important limitation of resilience studies is that most of these studies have examined protective and risk factors in high-risk samples. For this reason, there is a need to examine the protective and risk factors associated with psychological resilience with healthy individuals in different age groups. One of these groups is adult individuals. Most studies on resilience have focused on at-risk individuals who have been exposed to trauma, difficult sociodemographic conditions, or other chronic stressors for a long time. The psychological resilience of adult individuals has been the subject of limited research (Smith & Hollinger-Smith, 2015, p. 193). However, psychological distress and stress negatively affect the mental and physical health and quality of life of adults. Therefore, obtaining information about the predictors of resilience in adults is important for intervention studies to increase resilience. Accordingly, the aim of this study is to examine the relationship between gender, age, employment status, perceived health status, perceived happiness level, self-confidence assessments, stressful life events, and loneliness with psychological resilience in an adult sample group.

This research is a correlational study examining the predictors of resilience in adult individuals (Howitt & Cramer, 2020, pp. 11-12). Correlation studies aim to examine the temporal relationships between variables in a certain sample in a certain time period without any intervention (Howitt & Cramer, 2020, pp. 11-12). While the dependent variable of the study is psychological resilience, the independent variables are gender, age, employment status, perceived health level, perceived happiness level, self-confidence assessments, stressful life events and loneliness.

The study group of the research consisted of 137 adult participants reached by convenient sampling method. Power analysis was carried out in order to determine the sufficient sample size for the research. It was calculated that a minimum of 109 participants were needed for eight predictor variables, with a

moderate effect size ($R^2 = 0.13$) and a minimum power of 0.80 and a significance level of .05 (Faul et al., 2007, p. 181). Considering the possible missing values, the required sample size was increased by 10% and it was aimed to reach a minimum of 120 participants. 76 (55.5%) of the participants were female and 61 (44.5%) were male. The age range of the participants ranged from 18 to 39, with a mean age of 24.89 ($SD = 5.06$). The majority of adults ($n = 88, 64.2\%$) do not have a job and rate their self-confidence as high ($n = 85, 62\%$).

Data were collected over the internet via Google forms. The research announcement was published on social media sites such as Facebook, Instagram and Twitter for two weeks and individuals who volunteered for the research were asked to answer the data collection tool created in Google forms. Before the participants answered the data collection tool, necessary ethical information about volunteering, confidentiality, the right to withdraw and the purpose of the research were given, and their approved consent was obtained. Adult individuals who voluntarily agreed to participate in the study answered the Personal Information Form, Single-Item Happiness Scale, UCLA Loneliness Scale and Brief Psychological Resilience Scale, respectively.

The regression model for resilience scores was found to be significant ($F(8, 125) = 10.77, p < .001, \Delta R^2 = .40$). These findings indicate that the created regression model predicts the resilience scores of individuals significantly better than the mean scores of resilience. The created regression model has a high effect size and explains approximately 40% of the change in psychological resilience scores. As seen in Table 3, happiness in adults ($\beta = .22, t(125) = 2.32, p < .05$), self-confidence evaluations ($\beta = .21, t(125) = 2.75, p < .01$) loneliness ($\beta = -.27, t(125) = -2.96, p < .01$) is a negative significant predictor of resilience. When the importance of the variables in the regression model is examined, the semi-partial correlation values show that the three most important predictors of psychological resilience are loneliness, self-confidence and happiness, respectively, while Pratt's standardized importance index values indicate loneliness, happiness and self-confidence. In addition, Pratt's standardized importance index values show that 35% of the explained variance rate of the model is due to loneliness, 28% to happiness and 21% to self-confidence. As a result, loneliness is consistently the most important predictor of resilience. If the regression analysis results are to be expressed in a different way, in this sample, adult individuals with high self-confidence and happiness levels and low levels of loneliness have high psychological resilience levels.

In this study, predictors of resilience in adult individuals were examined. As a result of the research, it was found that gender, age, employment status, perceived health assessments and stressful life events were not related to the resilience levels of adults. On the other hand, the results showed that the level of happiness, loneliness and self-confidence are predictors of psychological resilience in adults. These findings are mostly consistent with previous studies on adults. The results of the research can help to identify adults with low resilience and to develop intervention programs to increase resilience levels in adults.

Hemşirelik Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ile İlişkili Faktörler ve Kendini Kabul Arasındaki İlişki

Yunus KAYA¹ ve Sevda ARSLAN-ŐEKER²

Öz

Bu alışma, hemşirelik öğrencilerinde akran zorbalığı ile ilişkili faktörler ve kendini kabul arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı nitelikteki araştırmanın örneklemini, iki üniversitenin hemşirelik bölümlerinde öğrenimlerine devam eden 405 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma verileri, Tanıtıcı Özellikler Formu, Üniversite Öğrencilerinde Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği ve Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği kullanılarak Nisan-Haziran 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, Bağımsız Örneklem t testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, Tukey testi ve Pearson Korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Koşulsuz Kendini Kabul alt boyutu puan ortalaması ile Akran Zorbalığı Ölçeği toplam puanı, İdeolojik Zorbalık, Dışlanma ve Cinsel Zorbalık alt boyutu puan ortalamaları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Siber Zorbalık alt boyutu ile Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği toplam puanı arasında negatif yönde ilişki bulunurken, Koşullu Kendini Kabul alt boyutu ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak, beliren yetişkinlik döneminde olan üniversite öğrencileri için akranlarla kurulan ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Akranlar tarafından zorbalığa maruz kalmak üniversite öğrencilerinin fiziksel, ruhsal, sosyal, akademik ve mesleki gelişiminde önemli sorunlara yol açabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Eğitim, Hemşirelik Öğrencileri, Kendini Kabul, Ruh Sağlığı

The Relationship between Factors associated with Peer Bullying and Self-Acceptance in Nursing Students

Abstract

This study was conducted to examine the relationship between peer bullying-related factors and self-acceptance in nursing students. The sample of this descriptive study consisted of 405 students studying their education in the nursing departments of two universities. The data were collected between April-June 2020 using the Introductory Characteristics Form, the Peer Bullying Scale for University Students, and the Unconditional Self-Acceptance Scale. Descriptive statistics, Independent Sample t-test, One-Way Analysis of Variance, Tukey test, and Pearson Correlation coefficient were used in the analysis of the data. A negative significant correlation was found between the mean score of the Unconditional Self-Acceptance sub-dimension and the total score of the Peer Bullying Scale for University Students, and the mean scores of the Ideological Bullying, Isolation, and Sexual Bullying sub-dimensions. While there was a negative correlation between Cyber Bullying sub-dimension and the total score of the Unconditional Self-Acceptance Scale, a positive and significant relationship was found with the Conditional Self-Acceptance sub-dimension. As a result, relationships established with peers have great importance for university students who are in the emerging adulthood period. Being exposed to bullying by peers can lead to significant problems in the physical, mental, social, academic, and professional development of university students.

Key Words: Peer Bullying, Education, Nursing Students, Self Acceptance, Mental Health

Atıf İçin / Please Cite As:

Kaya, Y. ve Arslan Şeker, S. (2022). Hemşirelik öğrencilerinde akran zorbalığı ile ilişkili faktörler ve kendini kabul arasındaki ilişki. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1641-1661.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.09.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi. – Aksaray Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, yunus.kaya@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1665-0377

² Dr. Öğr. Üyesi. – Munzur Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, svdrsln@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-1146-8886

Giriş

Üniversite yaşantısı öğrencilerin sadece mesleki kimliklerini kazandıkları bir süreç olmamakla birlikte ruhsal, sosyal, felsefi ve kültürel alanlarda da gelişim ve değişim yaşadıkları bir dönemdir (Huang, Nigatu, Smail-Crevier, Zhang ve Wang, 2018, s.1; Lee ve Kim, 2019, s. 164). Bu gelişimsel süreç, literatürde beliren yetişkinlik dönemi olarak tanımlanan dönemde meydana gelmektedir. Gelişimsel süreç olarak beliren yetişkinlik, ergenlik döneminin sonlarında başlayan ve 18-29 yaş aralığını kapsayan dönem olarak tanımlanmaktadır (Arnett, Žukauskienė ve Sugimura, 2014, s. 569; Hochberg ve Konner, 2019, s. 918). Bu dönemde, bireyler, gelecekte yapacakları meslekleri için üniversite eğitimine başlamakta, ailelerinden uzaklaşarak özerklik kazanmakta, kendilerini ve yeteneklerini tanımakta, kimliklerini keşfetmekte, akran ilişkilerini geliştirmekte, akademik ve sosyal yönden yeni sorumluluklar üstlenmektedirler (Arnett, 2007, s. 68; Arnett vd., 2014, s. 569). Bu gelişimsel süreçte, öğrencilerin yaşantısında meydana gelen değişim, üstlendikleri yeni rol ve sorumluluklar öğrencilerin zaman zaman zorlanmalarına, birtakım davranışsal, ruhsal ve sosyal sorunlara neden olarak gelişimsel krizlere yol açabilmektedir (Bowlan, 2015, s. 194; Lee ve Kim, 2019, s. 164). Öğrencilerin bu süreçte yaşanan sorunlarla etkili baş etme yöntemlerinden birisi akranlarla kurulan ilişkiler ve sosyal destek mekanizmalarıdır (Tepeli Temiz ve Ulusoy Gökçek, 2020, s. 431; Terzi, 2008, s. 1). Üniversite yaşantısında öğrenciler, kendi yaşam tarzından, kültüründen, etnik kökeninden, dini ve hayat görüşünden farklı akranları ile bir araya gelerek kişilerarası ilişkilerini, sosyal ve kültürel becerilerini artırmaktadır (Bulduk, Usta ve Dincer, 2017, s. 73; Rengi ve Polat, 2014, s. 135). Ancak, öğrenciler arasındaki farklılıklar, zaman zaman kurulan ilişkilerdeki yetersizliklere ve sorunlara yol açarak sosyal destek kaynaklarını olumsuz yönde etkileyerek akranların birbirlerine yönelik zorba tutum ve davranışlara da neden olabilmektedir (Cooper ve Curzio, 2012; s. 939; Türk Kurtça, Ermağan Çağlar ve Sanal Özcan, 2020, s. 584).

Literatürde zorbalık kavramının çeşitli tanımları bulunmaktadır. Clarke ve diğerleri (2012, s. 269), zorbalığı, kişilerarası çatışmaya neden olan, tehdit edici, saldırgan, kaba, tacizkar, başkalarına karşı istenmeyen ve istismar edici davranışlar olarak tanımlarken; Olweus (1994, s. 1171), zorbalığı bilinçli ve kasıtlı olarak tekrar eden fiziksel ve sözel taciz davranışlarına yanında doğrudan ya da dolaylı olarak dışlanma gibi eylemlerde bulunulması olarak tanımlamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde akran zorbalığı, fiziksel, sözel ve cinsel zorbalık gibi doğrudan yapılabildiği gibi, dışlanma, akran grubuna dahil edilmeme ve yok sayma gibi dolaylı olarak da yapılabilmektedir (Köse, Özdilek, Doğan ve Göktaş, 2018, s. 54). Whitted ve Dupper (2005, s. 167), zorbalığın okullarda şiddetin en yaygın biçimi olarak görüldüğünü, öğrencilerin fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik halinin yanı sıra öğrenme kapasitesi üzerinde önemli ve doğrudan bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Üniversite yaşantısı gibi yeni rol ve sorumlulukların eklendiği gelişimsel süreçte bireylerin kendileri için önemli destek kaynağı olan akranları tarafından zorbalığa maruz kalması şüphesiz bireyin üniversite yaşantısından memnuniyetin ve doyumun azalmasının yanında kendini kabul, benlik saygısı, ruhsal ve sosyal iyilik halini olumsuz etkileyebilmektedir (Sinkkonen, Puhakka ve Meriläinen, 2014, s. 153; Ying, You, Liu ve Wu, 2021; Zahra, Saleem, Subhan ve Mahmood, 2021, s. 1). Çünkü üniversite yaşantısı öğrencilerin sadece mesleki eğitim aldığı bir süreç değil aynı zamanda kendilerini ve yeteneklerini tanıdığı ve benlik algısının geliştiği bir süreçtir. Sağlıklı benlik algısının gelişiminde bireyin kendisi için önemli kişilerle kurduğu ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Üniversite sürecinde de bireyin içinde bulunduğu gelişimsel süreçte bir gruba ait olma, gruptaki bireylerle güçlü sosyal bağlar kurma ve grup içerisinde kendi benliğini ortaya koyabilme nedeniyle akranlarla kurulan ilişki ön plana çıkmaktadır. Akranlarla ilişkilerin bu dönemde birey için önemli olmasının yanında birey, akranlarından aldığı geri bildirimler sayesinde kendini tanımaktadır (Kaşıkçı, İpek Çoban, Ünsal ve Avcı, 2009, s. 158; Koç ve Arslan, 2009, s. 821). Sonuç olarak, akran grubu içerisinde kabul almak bireyin kendini kabul ve tanımada olumlu katkılar sağlayarak güçlü bir benlik algısı oluşturmasında önemli olmaktadır. Kendini kabul, bireyin sahip olduğu olumlu ve olumsuz tüm özelliklerine gerçekçi bir gözle bakarak suçluluk duymadan koşulsuz olarak kabul etmesi olarak tanımlanmaktadır (Chamberlain ve Haaga, 2001, s. 163). Kendini koşulsuz olarak kabul eden birey yaşamda oluşturduğu amaçları doğrultusunda girişimlerde bulunur, yaşam amaçlarını gerçekleştiremediğinde ise kendini eleştirmeden ve benlik saygısını kaybetmeden sadece durumla ilişkili davranışlarını, duygularını ve düşüncelerini gözden geçirir. Bu nedenle, koşulsuz kendini kabul düzeyleri yüksek olan bireylerin kaygı ve depresyon düzeyleri düşük, benlik saygılarının ve ruhsal iyilik hallerinin yüksek olduğu söylenebilir (Abbasi, Ghorbani ve Imani, 2021, s. 249; Faustino, Vasco, Silva ve Marques, 2020, s. 145).

Akran zorbalığının bireyler üzerindeki etkisini değerlendiren çalışmalar incelendiğinde akran zorbalığına uğrayan bireylerde yabancılaşma duygusu, düşük benlik saygısı, yetersizlik duygusu, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, uyku bozuklukları ve okul veya akademik hayatta sorunlar görülmektedir (Clarke vd., 2012, s. 269; Hakojarvi, Salminen ve Suhonen, 2014 s. 138). Akran zorbalığının yol açtığı psikososyal etkiler düşünöldüğünde bu konu ile ilgili detaylı çalışmalara gereksinim vardır. Çoğunlukla ocuklar ve gençler arasında (Ayaz Alkaya ve Avşar, 2017, s. 185; Mercan ve Yıldırım Sarı, 2018, s. 21; Polat Külcü ve etin, 2021, s. 261) zorbalık kavramı kapsamlı bir şekilde çalışılmış olup üniversite öğrencilerinde (Özkal ve Pişkin, 2011), özellikle de hemşirelik öğrencilerinde sınırlı araştırmalara (Palaz, 2013) ulaşılmıştır. Koşulsuz kendini kabul ile ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde ise çalışmalarda genellikle araştırma gruplarını belirten yetişkinlik döneminde olan bireyler ve üniversite öğrencileri oluşturmaktadır (Karataş ve Öksüz, 2020, s. 2547; Kuyumcu ve Rohner, 2018, s. 126; Turgut ve Yücel, 2020, s. 316). Ancak, koşulsuz kabul ile akran zorbalığı arasındaki ilişkiyi değerlendiren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle elde edilen verilerin literatüre önemli katkılar sunacağı düşünölmektedir.

Bu araştırma, hemşirelik öğrencilerinde akran zorbalığı ile ilişkili faktörler ve kendini kabul arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

- 1- Hemşirelik öğrencilerinin tanıtıcı özelliklerine göre akran zorbalığı deneyimleri değişmekte midir?
- 2- Hemşirelik öğrencilerinin tanıtıcı özelliklerine göre kendini kabul düzeyleri değişmekte midir?
- 3- Hemşirelik öğrencilerinin akran zorbalığı deneyimleri ile kendini kabul arasında bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu araştırma, ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı tanımlayıcı-kesitsel türdedir (Aksayan ve Emiroğlu, 2012, s. 65).

Araştırma Grubu

Araştırma, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan iki üniversitenin hemşirelik bölümlerinde eğitimlerine devam eden öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini 1200 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem hesabı, evreni bilinen örneklem hesabı yöntemiyle çalışılmış, %95 güvenirlilik ve %5 hata payı ile 291 olarak hesaplanmıştır. Araştırma verileri, 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde COVID-19 pandemisine bağlı olarak üniversitelerin uzaktan eğitime geçmesi nedeniyle web tabanlı online anket yöntemiyle çalışmaya katılmaya gönüllü olan 405 hemşirelik öğrencisinden toplanmıştır. Araştırmaya dahil edilme kriterleri, 18 yaş ve üzeri olmak, hemşirelik öğrencisi olmak ve araştırmaya katılmaya gönüllü olma olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların tanıtıcı özellikleri Tablo-1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Hemşirelik Öğrencilerinin Tanıtıcı Özelliklere Göre Dağılımı (n=405)

Değişken	Düzey	n	%
Yaş (Ort.=21.32 S.S.=1.90 Min.=18 Mak.=33)	18-20	140	34,6
	21-23	229	56,5
	24 ve üzeri	36	8,9
Sınıf	1	86	21,2
	2	99	24,5
	3	116	28,6
	4	104	25,7
Cinsiyet	Erkek	115	28,4
	Kadın	290	71,6
Medeni Durum	Bekar	400	98,8
	Evli	5	1,2
Yaşanan Yer	Köy/Kasaba	59	14,6
	İlçe	105	25,9
	İl	158	39,0
	Büyükşehir	83	20,5
Ekonomik Durum	Geliri Giderinden Az	120	29,0
	Geliri Giderine Eşit	235	58,0
	Gelir Giderinden Fazla	50	12,4
Anne Eğitim	Okuryazar Değil	180	44,4
	Okuryazar	56	13,8
	İlkokul	93	23,0

	Ortaokul	61	15,1
	Lise	15	3,7
Baba Eğitim	Okuryazar Değil	38	9,4
	Okuryazar	31	7,6
	İlkokul	138	34,1
	Ortaokul	149	36,8
	Lise	49	12,1
Anne Çalışma	Evet	27	6,7
	Hayır	378	93,3
Baba Çalışma	Evet	191	47,2
	Hayır	214	52,8
Akademik Başarı (Ort.=2,78 SS=0,531)	2.00 ve altı	35	8,6
	2.01-2.50	78	19,3
	2.51-3.00	193	47,7
	3.00 üzeri	99	24,4
Anne/Baba Tarafından Şiddet Görme	Evet	102	25,2
	Hayır	303	74,8
Arkadaş veya Sevgili Tarafından Zorbalığa Maruz Kalma	Evet	81	20,0
	Hayır	324	80,0
Toplam			100,0

Veri Toplama Araçları

Tanıtıcı Özellikler Formu. Katılımcıların tanıtıcı özelliklerini (yaş, cinsiyet, anne ve baba eğitim durumu, aylık gelir durumları, akademik ortalama vb.) belirlemeye yönelik 11, aile içi şiddet ve akran zorbalığı deneyimlerini değerlendiren iki soru yer almaktadır.

Üniversite Öğrencilerinde Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği (AZBÖ). AZBÖ, Özkal ve Pişkin (2011) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 45 maddeden ve Fiziksel Zorbalık, İdeolojik Zorbalık, Dışlanma, Cinsel Zorbalık, Siber Zorbalık ve Söylenti Yayma olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Her bir soru için verilecek yanıtlar “Hiçbir zaman” (0) ile “Hemen hemen her gün” (4) arasında değişmekte olup beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 0, maksimum puan ise 180’dir. Ölçekten alınan puanın yükselmesi zorbalığa uğrama düzeyinin yükselmesini ifade etmektedir. Orijinal ölçek formunun toplam puan Cronbach alfa değeri 0,88 olduğu, alt boyutlarının Cronbach alfa değerlerinin ise 0,65-0,88 arasında değiştiği bulunmuştur. Orijinal ölçeğin geçerlik çalışması için açımlayıcı faktör analizi yapılmış olup ölçeğin altı faktörde toplandığı ve bu faktörlerin akran zorbalığı toplam puan varyansının %49’unu açıklamıştır. Bu çalışma için toplam ölçek puanı Cronbach alfa değeri 0,96 olarak bulunurken, alt boyutlarının Cronbach alfa değerlerinin 0,73-0,92 aralığında değişmektedir.

Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği (KKKÖ). Chamberlain ve Haaga (2001, s. 163) tarafından geliştirilen KKKÖ 20 sorundan ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin, Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Acun Kapıkıran ve Kapıkıran (2010, s. 33) tarafından yapılmış ve Türkçe versiyonu 19 sorundan oluşmaktadır. Ölçek, Koşullu Kendini Kabul (12 madde) ve Koşulsuz Kendini Kabul (7 madde) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Her bir soru için verilecek yanıtlar “Hemen hemen her zaman geçersiz” (1) ile “Hemen hemen her zaman geçerli” (7) arasında değişen yedili likert tipinde ölçektir. Ölçek puanı alt boyutlar için ayrı ayrı hesaplanabileceği gibi, toplam puan olarak da hesaplanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 19, en yüksek puan ise 133’tür. Ölçekten alınan toplam puan arttıkça kişinin kendisine yönelik koşulsuz kabulün arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Orijinal ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,72, Türkçe formun Cronbach alfa değeri 0,76 olduğu görülmektedir. Türkçe formun geçerlik çalışması için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış olup ölçek iki faktörde toplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerinden RMSEA = 0,08, SRMR = 0,09, CFI = 0,85, NNFI = 0,83 ve GFI=0,85 kabul edilebilir uyum değerinde bulunmuştur. Bu çalışma için Cronbach alfa değerleri, toplam ölçek puanı için 0,71, Koşullu Kendini Kabul alt boyutunda 0,76 ve Koşulsuz Kendini Kabul alt boyutunda 0,65 bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, Nisan-Haziran 2020 tarihleri arasında web tabanlı online anket yöntemiyle toplanmıştır. Online anketin içerisinde katılımcılara, çalışma hakkında bilgi verilmiş eğer katılmayı kabul ederse gönderilen çalışma linkinden çalışmaya ulaşabileceği belirtilmiştir. Araştırma linkini açtıktan sonra, araştırma hakkında yeniden bir bilgi verilmiş ve tüm katılımcıların araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan tüm katılımcılar araştırma formunu

doldurduktan sonra yanıtlar araştırmacılara kişilerin kimlik bilgileri olmadan Google Drive'da Excell dosyasına online olarak kayıt edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri IBM SPSS Statistics 23.0 programına aktarılarak analizler tamamlanmıştır. Veriler değerlendirilirken kategorik değişkenler için frekans dağılımları, sayısal değişkenler için tanımlayıcı istatistikler (Ort±SS) verilmiştir. Öncelikle uygulanacak analizlere karar verebilmek için Kolmogorow Smirnov normallik testi uygulanmış ve verilerin normallik varsayımını sağladığı için parametrik testler kullanılmıştır. Normallik test sonuçları sırasıyla, KKKÖ toplam puan için (K-S=0,034, p=0>.05), Koşullu Kendini Kabul alt boyutu için (K-S= 0,029, p>.05) bulunurken Koşulsuz Kendini Kabul alt boyutu için (K-S= 0,017, p>.05) olarak bulunmuştur. AZBÖ ölçeği normallik test sonuçları sırasıyla ise, toplam puan için (K-S= 0,011, p>.05), Fiziksel Zorbalık alt boyutu için (K-S=0,035, p>.05), İdeolojik Zorbalık alt boyutu için (K-S=0,014, p>.05), Dışlanma alt boyutu için (K-S= 0,009, p>.05), Cinsel Zorbalık alt boyutu için (K-S= 0,019 p>.05), Siber Zorbalık alt boyutu için (K-S= 0,020, p>.05) ve Söylenti Yayma alt boyutu için (K-S= 0,023, p>.05) olarak bulunmuştur. İki bağımsız grup arasındaki farklılıklar Bağımsız Örneklem t Testi, ikiden fazla bağımsız grup arasındaki farklılıklar ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile incelenmiştir. Ölçüm araçları arasındaki ilişkiler ise Pearson Korelasyon katsayısı ile değerlendirilmiştir. Analizlerde istatistiksel olarak anlamlılık p<.05 olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde öncelikli olarak hemşirelik öğrencilerinin akran zorbalığı ve kendini kabul düzeylerinin puan ortalamaları değerlendirilmiştir. Katılımcıların, KKKÖ toplam puan ortalaması 88,78±12,21 iken Koşullu Kendini Kabul alt boyut puan ortalaması 42,43±10,42 ve Koşulsuz Kendini Kabul alt boyut puan ortalaması ise 35,21±6,18'dir. AZBÖ puan ortalaması 0,09±0,40 iken Fiziksel Zorbalık alt boyut puan ortalaması 0,01±0,07, İdeolojik Zorbalık alt boyut puan ortalaması 0,02±0,08, Dışlanma alt boyut puan ortalaması 0,02±0,09, Cinsel Zorbalık alt boyut puan ortalaması 0,01±0,08, Siber Zorbalık alt boyut puan ortalaması 0,01±0,07 ve Söylenti Yayma alt boyut puan ortalaması ise 0,01±0,07'dir.

İkinci olarak, katılımcıların demografik özelliklerine göre akran zorbalığı ve kendini kabul puan ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Tablo 2. Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Yaşa Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Yaş	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
AZBÖ Toplam Puan	18-20 Yaş ^a	140	0,09	0,39	1,291	0,276	-
	21-23 Yaş ^b	229	0,07	0,39			
	24 Yaş ve Üzeri ^c	36	0,19	0,46			
Fiziksel Zorbalık	18-20 Yaş ^a	140	0,01	0,08	2,370	0,095	-
	21-23 Yaş ^b	229	0,01	0,07			
	24 Yaş ve Üzeri ^c	36	0,04	0,11			
İdeolojik Zorbalık	18-20 Yaş ^a	140	0,01	0,06	3,129	0,041*	F=1,019 p=0,362 c>a,b
	21-23 Yaş ^b	229	0,01	0,08			
	24 Yaş ve Üzeri ^c	36	0,05	0,17			
Dışlanma	18-20 Yaş ^a	140	0,03	0,09	1,972	0,141	-
	21-23 Yaş ^b	229	0,02	0,09			
	24 Yaş ve Üzeri ^c	36	0,05	0,12			
Cinsel Zorbalık	18-20 Yaş ^a	140	0,02	0,09	0,357	0,700	-
	21-23 Yaş ^b	229	0,01	0,08			
	24 Yaş ve Üzeri ^c	36	0,02	0,07			
Siber Zorbalık	18-20 Yaş ^a	140	0,01	0,08	0,037	0,964	-
	21-23 Yaş ^b	229	0,01	0,08			
	24 Yaş ve Üzeri ^c	36	0,01	0,04			
Söylenti Yayma	18-20 Yaş ^a	140	0,02	0,10	0,367	0,693	-
	21-23 Yaş ^b	229	0,01	0,06			
	24 Yaş ve Üzeri ^c	36	0,02	0,11			

* p<.05

Katılımcıların yaşına göre İdeolojik Zorbalık alt boyutu puan ortalamasında anlamlı farklılık olduğu buna göre 24 yaş ve üzeri grubun diğer yaş gruplarına göre ideolojik zorbalık puan ortalaması daha yüksek bulunmuştur ($F_{(3)}=3,129$; $p<.05$).

Tablo 3. Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	t	p
AZBÖ Toplam Puan	Erkek	115	0,16	0,59	1,688	0,094
	Kadın	290	0,06	0,29		
Fiziksel Zorbalık	Erkek	115	0,03	0,12	1,883	0,062
	Kadın	290	0,01	0,05		
İdeolojik Zorbalık	Erkek	115	0,03	0,14	1,799	0,074
	Kadın	290	0,01	0,05		
Dışlanma	Erkek	115	0,04	0,12	1,394	0,165
	Kadın	290	0,02	0,07		
Cinsel Zorbalık	Erkek	115	0,02	0,11	1,211	0,228
	Kadın	290	0,01	0,07		
Siber Zorbalık	Erkek	115	0,02	0,12	1,178	0,241
	Kadın	290	0,01	0,04		
Söylenti Yayma	Erkek	115	0,02	0,09	1,036	0,301
	Kadın	290	0,01	0,07		

Katılımcıların cinsiyetlerine göre akran zorbalığı toplam puan ve alt boyutlarının puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 4. Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Yaşanan Yere Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Yaşanan Yer	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
AZBÖ Toplam Puan	Köy/Kasaba ^a	59	0,14	0,41	1,731	0,160	-
	İlçe ^b	105	0,09	0,36			
	İlçe ^c	158	0,04	0,12			
	Büyükşehir ^d	83	0,14	0,69			
Fiziksel Zorbalık	Köy/Kasaba ^a	59	0,02	0,08	0,991	0,397	-
	İlçe ^b	105	0,01	0,06			
	İlçe ^c	158	0,01	0,03			
	Büyükşehir ^d	83	0,02	0,13			
İdeolojik Zorbalık	Köy/Kasaba ^a	59	0,05	0,15	3,956	0,008*	F=0,037 p=0,964 a>b, c
	İlçe ^b	105	0,01	0,07			
	İlçe ^c	158	0,00	0,03			
	Büyükşehir ^d	83	0,02	0,12			
Dışlanma	Köy/Kasaba ^a	59	0,04	0,11	1,700	0,166	-
	İlçe ^b	105	0,02	0,06			
	İlçe ^c	158	0,01	0,05			
	Büyükşehir ^d	83	0,04	0,15			
Cinsel Zorbalık	Köy/Kasaba ^a	59	0,02	0,06	1,054	0,369	-
	İlçe ^b	105	0,02	0,09			
	İlçe ^c	158	0,01	0,03			
	Büyükşehir ^d	83	0,02	0,12			
Siber Zorbalık	Köy/Kasaba ^a	59	0,00	0,00	0,935	0,424	-
	İlçe ^b	105	0,01	0,09			
	İlçe ^c	158	0,01	0,04			
	Büyükşehir ^d	83	0,02	0,12			
Söylenti Yayma	Köy/Kasaba ^a	59	0,02	0,10	1,653	0,177	-
	İlçe ^b	105	0,01	0,08			
	İlçe ^c	158	0,00	0,02			
	Büyükşehir ^d	83	0,02	0,12			

* $p<.01$

Katılımcıların yaşadıkları yere göre İdeolojik Zorbalık alt boyutu puan ortalamasında anlamlı farklılık olduğu buna göre, köy/kasabada yaşayanların diğer yerleşim yerlerinde yaşayanlara göre ideolojik zorbalık puan ortalaması daha yüksek bulunmuştur ($F_{(3)}= 3,956$; $p<.05$).

Tablo 5. *Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Ekonomik Durumlarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Ölçek	Ekonomik Durum	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
AZBÖ Toplam Puan	Geliri Giderinden Az ^a	120	0,20	0,70	7,489	0,001*	F=2,160 p=0,117 a>b
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	0,04	0,14			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	0,02	0,07			
Fiziksel Zorbalık	Geliri Giderinden Az ^a	120	0,03	0,13	4,396	0,013*	F=1,972 p=0,141 a>b
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	0,01	0,03			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	0,00	0,01			
İdeolojik Zorbalık	Geliri Giderinden Az ^a	120	0,04	0,14	4,332	0,014*	F=1,160 p=0,315 a>b
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	0,01	0,05			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	0,00	0,03			
Dışlanma	Geliri Giderinden Az ^a	120	0,06	0,15	11,063	0,000*	F=0,157 p=0,855 a>b, c
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	0,01	0,04			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	0,00	0,03			
Cinsel Zorbalık	Geliri Giderinden Az ^a	120	0,03	0,14	5,112	0,006*	F=1,532 p=0,217 a>b
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	0,01	0,04			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	0,00	0,02			
Siber Zorbalık	Geliri Giderinden Az ^a	120	0,02	0,12	1,439	0,238	-
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	0,01	0,04			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	0,00	0,00			
Söylenti Yayma	Geliri Giderinden Az ^a	120	0,03	0,14	5,303	0,005*	F= 1,439 p= 0,238 a>b
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	0,00	0,03			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	0,00	0,02			

* p<.01

Katılımcıların ekonomik durumlarına göre AZBÖ toplam puan ($F_{(2)}=7,489$; $p<.05$), Fiziksel Zorbalık ($F_{(2)}=4,396$; $p<.05$), İdeolojik Zorbalık ($F_{(2)}=4,332$; $p<.05$), Dışlanma ($F_{(2)}=11,063$; $p<.05$), Cinsel Zorbalık ($F_{(2)}=5,112$; $p<.05$) ve Söylenti Yayma ($F_{(2)}=5,303$; $p<.05$) alt boyut puan ortalamalarının farklılaştığı ve buna göre geliri giderinden az olan grubunun geliri giderine eşit olan gruba göre puan ortalamasının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 6. *Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Ölçek	Anne Eğitim	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
AZBÖ Toplam Puan	Okuryazar Değil ^a	180	0,06	0,27	2,924	0,021*	F=1,579 p=0,183 d>a, b
	Okuryazar ^b	56	0,02	0,06			
	İlkokul ^c	93	0,09	0,30			
	Ortaokul ^d	61	0,24	0,83			
	Lise ^e	15	0,02	0,06			
Fiziksel Zorbalık	Okuryazar Değil ^a	180	0,01	0,06	1,579	0,179	-
	Okuryazar ^b	56	0,00	0,02			
	İlkokul ^c	93	0,01	0,04			
	Ortaokul ^d	61	0,03	0,15			
	Lise ^e	15	0,00	0,00			
İdeolojik Zorbalık	Okuryazar Değil ^a	180	0,01	0,04	2,734	0,029*	F=1,183 p=0,113 d>a
	Okuryazar ^b	56	0,00	0,03			
	İlkokul ^c	93	0,03	0,12			
	Ortaokul ^d	61	0,04	0,16			
	Lise ^e	15	0,00	0,00			
Dışlanma	Okuryazar Değil ^a	180	0,01	0,05	2,530	0,040*	F=1,353 p=0,250 d>a
	Okuryazar ^b	56	0,01	0,03			
	İlkokul ^c	93	0,03	0,10			
	Ortaokul ^d	61	0,05	0,17			
	Lise ^e	15	0,01	0,04			
Cinsel Zorbalık	Okuryazar Değil ^a	180	0,01	0,07	2,482	0,043*	F=1,578 p=0,179
	Okuryazar ^b	56	0,00	0,00			

	İlkokul ^c	93	0,01	0,03			d>a
	Ortaokul ^d	61	0,04	0,15			
	Lise ^c	15	0,00	0,00			
Siber Zorbalık	Okuryazar Değil ^a	180	0,01	0,07			
	Okuryazar ^b	56	0,00	0,03			
	İlkokul ^c	93	0,00	0,03	1,353	0,250	-
	Ortaokul ^d	61	0,03	0,14			
	Lise ^c	15	0,00	0,00			
Söylenti Yayma	Okuryazar Değil ^a	180	0,01	0,06			
	Okuryazar ^b	56	0,00	0,00			
	İlkokul ^c	93	0,01	0,07	2,607	0,035*	F=1,352 p=0,252 d>a, b
	Ortaokul ^d	61	0,04	0,14			
	Lise ^c	15	0,01	0,04			

* p<.05

Katılımcıların anne eğitim seviyesine göre AZBÖ toplam puan ($F_{(4)}=2,924$; $p<.05$), İdeolojik Zorbalık ($F_{(4)}=2,734$; $p<.05$), Dışlanma ($F_{(4)}=2,530$; $p<.05$), Cinsel Zorbalık ($F_{(4)}=2,482$; $p<.05$) ve Söylenti Yayma ($F_{(4)}=2,607$; $p<.05$) alt boyut puan ortalamalarının farklılaştığı bulunmuştur. Buna göre, AZBÖ toplam puan ve Söylenti Yayma alt boyutu puan ortalamalarının ortaokul mezunu olan grupta okuryazar olmayan ve okuryazar olan gruba göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunurken, İdeolojik, Dışlanma ve Cinsel Zorbalık alt boyutlarının puan ortalamasında ise ortaokul mezunu olanların okuryazar olmayanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 7. Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Baba Eğitim	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
AZBÖ Toplam Puan	Okuryazar Değil	38	0,09	0,32			
	Okuryazar	31	0,05	0,22			
	İlkokul	138	0,09	0,36	0,082	0,988	-
	Ortaokul	149	0,09	0,48			
	Lise	49	0,10	0,39			
Fiziksel Zorbalık	Okuryazar Değil	38	0,01	0,04			
	Okuryazar	31	0,02	0,10			
	İlkokul	138	0,01	0,06	0,148	0,964	-
	Ortaokul	149	0,01	0,09			
	Lise	49	0,02	0,09			
İdeolojik Zorbalık	Okuryazar Değil	38	0,02	0,10			
	Okuryazar	31	0,01	0,04			
	İlkokul	138	0,01	0,08	0,321	0,864	-
	Ortaokul	149	0,02	0,10			
	Lise	49	0,01	0,04			
Dışlama	Okuryazar Değil	38	0,02	0,08			
	Okuryazar	31	0,01	0,06			
	İlkokul	138	0,03	0,10	0,308	0,873	-
	Ortaokul	149	0,02	0,10			
	Lise	49	0,02	0,09			
Cinsel Zorbalık	Okuryazar Değil	38	0,01	0,06			
	Okuryazar	31	0,01	0,04			
	İlkokul	138	0,01	0,08	0,035	0,998	-
	Ortaokul	149	0,01	0,09			
	Lise	49	0,02	0,09			
Siber Zorbalık	Okuryazar Değil	38	0,02	0,12			
	Okuryazar	31	0,00	0,00			
	İlkokul	138	0,01	0,05	0,519	0,722	-
	Ortaokul	149	0,01	0,09			
	Lise	49	0,02	0,06			
Söylenti Yayma	Okuryazar Değil	38	0,01	0,05			
	Okuryazar	31	0,01	0,03			
	İlkokul	138	0,02	0,10	0,633	0,639	-
	Ortaokul	149	0,01	0,06			
	Lise	49	0,02	0,10			

Katılımcıların baba eğitim seviyelerine göre akran zorbalığı toplam puan ve alt boyutlarının puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 8. *Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Anne Çalışma Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Ölçek	Anne Çalışma	n	Ortalama	SS	t	p
AZBÖ Toplam Puan	Evet	27	0,05	0,10	-0,539	0,590
	Hayır	378	0,09	0,41		
Fiziksel Zorbalık	Evet	27	0,00	0,02	-0,651	0,515
	Hayır	378	0,01	0,08		
İdeolojik Zorbalık	Evet	27	0,01	0,05	-0,061	0,951
	Hayır	378	0,02	0,09		
Dışlama	Evet	27	0,02	0,05	-0,358	0,721
	Hayır	378	0,02	0,09		
Cinsel Zorbalık	Evet	27	0,00	0,00	-0,940	0,348
	Hayır	378	0,01	0,08		
Siber Zorbalık	Evet	27	0,00	0,00	-0,718	0,473
	Hayır	378	0,01	0,08		
Söylenti Yayma	Evet	27	0,01	0,04	0,000	1,000
	Hayır	378	0,01	0,08		

Katılımcıların anne çalışma durumlarına göre akran zorbalığı toplam puan ve alt boyutlarının puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 9. *Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Baba Çalışma Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Ölçek	Baba Çalışma	n	Ortalama	SS	t	p
AZBÖ Toplam Puan	Evet	191	0,06	0,31	-1,223	0,212
	Hayır	214	0,11	0,47		
Fiziksel Zorbalık	Evet	191	0,01	0,06	-1,020	0,308
	Hayır	214	0,02	0,09		
İdeolojik Zorbalık	Evet	191	0,01	0,03	-2,204	0,028*
	Hayır	214	0,02	0,11		
Dışlama	Evet	191	0,01	0,06	-1,778	0,076
	Hayır	214	0,03	0,11		
Cinsel Zorbalık	Evet	191	0,01	0,08	-0,421	0,673
	Hayır	214	0,02	0,08		
Siber Zorbalık	Evet	191	0,01	0,06	0,153	0,879
	Hayır	214	0,01	0,09		
Söylenti Yayma	Evet	191	0,01	0,08	-0,657	0,512
	Hayır	214	0,01	0,08		

* $p<.05$

Babanın ekonomik gelir getiren düzenli bir işte çalışmasına göre İdeolojik Zorbalık ($t_{(403)}=2,204$; $p<.05$), alt boyutu puan ortalamasının değiştiği ve düzenli gelir getiren bir işte çalışmayanların zorbalık puan ortalamasının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 10. *Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Akademik Başarı Puanlarının Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Ölçek	Akademik Başarı	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
AZBÖ Toplam Puan	2.00 ve Altı ^a	35	0,33	1,06	5,024	0,002**	F=0,367 p=0,693 a>b, c, d
	2.01-2.50 ^b	78	0,06	0,26			
	2.51-3.00 ^c	193	0,07	0,29			
	3.00 Üzeri ^d	99	0,05	0,17			
Fiziksel Zorbalık	2.00 ve Altı ^a	35	0,05	0,20	4,078	0,007**	F=1,683 p=0,170 a>b, c, d
	2.01-2.50 ^b	78	0,00	0,02			
	2.51-3.00 ^c	193	0,01	0,05			
	3.00 Üzeri ^d	99	0,01	0,06			
İdeolojik Zorbalık	2.00 ve Altı ^a	35	0,06	0,20	3,186	0,024*	F=1,892 p=0,130 a>c, d
	2.01-2.50 ^b	78	0,02	0,10			
	2.51-3.00 ^c	193	0,01	0,06			
	3.00 Üzeri ^d	99	0,01	0,03			

Dışlama	2.00 ve Altı ^a	35	0,08	0,22	5,368	0,001**	F= 0,188 p=0,945 a>b, c, d
	2.01-2.50 ^b	78	0,02	0,07			
	2.51-3.00 ^c	193	0,02	0,07			
	3.00 Üzeri ^d	99	0,02	0,06			
Cinsel Zorbalık	2.00 ve Altı ^a	35	0,05	0,19	3,084	0,027*	F=0,124 p=0,974 a>b, c, d
	2.01-2.50 ^b	78	0,01	0,05			
	2.51-3.00 ^c	193	0,01	0,07			
	3.00 Üzeri ^d	99	0,01	0,04			
Siber Zorbalık	2.00 ve Altı ^a	35	0,04	0,17	1,683	0,170	-
	2.01-2.50 ^b	78	0,00	0,03			
	2.51-3.00 ^c	193	0,01	0,07			
	3.00 Üzeri ^d	99	0,01	0,04			
Söylenti Yayma	2.00 ve Altı ^a	35	0,05	0,18	3,395	0,018*	F=0,431 p=0,786 a>b, c, d
	2.01-2.50 ^b	78	0,01	0,08			
	2.51-3.00 ^c	193	0,01	0,07			
	3.00 Üzeri ^d	99	0,01	0,03			

* p<.05, ** p<.01

Katılımcıların akademik başarısına göre AZBÖ toplam puan ($F_{(3)}=5,024$; $p<.01$), Fiziksel ($F_{(3)}=4,078$; $p<.01$), İdeolojik ($F_{(3)}=3,186$; $p<.05$), Dışlanma ($F_{(3)}=5,368$; $p<.01$), Cinsel ($F_{(3)}=3,084$; $p<.05$) ve Söylenti Yayma ($F_{(3)}=3,395$; $p<.05$) zorbalık alt boyut puan ortalamalarının farklılaştığı, akademik başarı puanı 2.00 ve altı olan öğrencilerin diğer akademik başarı puanlarına göre zorbalık deneyimlerinin daha fazla olduğu bulunmuştur.

Tablo 11. Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Anne Baba Tarafından Şiddet Görme Deneyimine Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Şiddet Deneyimi	n	Ortalama	SS	t	p
AZBÖ Toplam Puan	Evet	102	0,19	0,70	1,868	0,065
	Hayır	303	0,05	0,21		
Fiziksel Zorbalık	Evet	102	0,02	0,12	1,092	0,277
	Hayır	303	0,01	0,06		
İdeolojik Zorbalık	Evet	102	0,03	0,15	1,583	0,116
	Hayır	303	0,01	0,05		
Dışlama	Evet	102	0,04	0,14	1,977	0,049*
	Hayır	303	0,02	0,07		
Cinsel Zorbalık	Evet	102	0,04	0,14	2,061	0,042*
	Hayır	303	0,01	0,04		
Siber Zorbalık	Evet	102	0,02	0,12	1,103	0,272
	Hayır	303	0,01	0,05		
Söylenti Yayma	Evet	102	0,03	0,14	1,819	0,072
	Hayır	303	0,01	0,05		

* p<.05

Anne/baba tarafından şiddet gören katılımcıların Dışlanma ($t_{(403)}=1,977$; $p<.05$) ve Cinsel Zorbalık ($t_{(403)}=2,061$; $p<.05$) puan ortalaması anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Tablo 12. Hemşirelik Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Ölçeği Alt Boyutlarının Akran ya da Sengilisi Tarafından Zorbalık Deneyimine Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Akran Zorbalığı Deneyimi	n	Ortalama	SS	t	p
AZBÖ Toplam Puan	Evet	81	0,20	0,71	1,777	0,079
	Hayır	324	0,06	0,27		
Fiziksel Zorbalık	Evet	81	0,02	0,12	1,013	0,314
	Hayır	324	0,01	0,06		
İdeolojik Zorbalık	Evet	81	0,04	0,16	1,781	0,079
	Hayır	324	0,01	0,05		
Dışlama	Evet	81	0,05	0,16	2,200	0,030*
	Hayır	324	0,02	0,06		
Cinsel Zorbalık	Evet	81	0,03	0,13	1,789	0,077
	Hayır	324	0,01	0,06		
Siber Zorbalık	Evet	81	0,02	0,12	0,805	0,423
	Hayır	324	0,01	0,06		
Söylenti Yayma	Evet	81	0,03	0,12	1,457	0,148
	Hayır	324	0,01	0,06		

* p<.05

Akranları ya da sevgili tarafından zorbalığa maruz kalan katılımcıların Dışlanma alt boyutu puan ortalaması anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur ($t_{(403)}=2,200$; $p<.05$).

Tablo 13. *Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Yaşa Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Ölçek	Yaş	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
KKKO Toplam Puan	18-20 Yaş	140	88,51	11,98	0,538	0,534	-
	21-23 Yaş	229	89,22	12,46			
	24 Yaş ve Üzeri	36	87,06	11,66			
Koşullu Kendini Kabul	18-20 Yaş	140	41,97	10,36	0,428	0,652	-
	21-23 Yaş	229	42,50	10,55			
	24 Yaş ve Üzeri	36	43,75	10,03			
Koşulsuz Kendini Kabul	18-20 Yaş	140	34,49	5,71	1,827	0,162	-
	21-23 Yaş	229	35,72	6,35			
	24 Yaş ve Üzeri	36	34,81	6,70			

Katılımcıların yaşlarına göre Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 14. *Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Cinsiyet Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Ölçek	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	t	p
KKKO Toplam Puan	Erkek	115	86,02	13,97	-2,895	0,004*
	Kadın	290	89,88	11,28		
Koşullu Kendini Kabul	Erkek	115	43,51	10,88	1,318	0,188
	Kadın	290	42,00	10,23		
Koşulsuz Kendi Kabul	Erkek	115	33,53	7,00	-3,201	0,002*
	Kadın	290	35,88	5,70		

* $p<.01$

Kadınların erkeklere göre KKKÖ toplam puan ve Koşulsuz Kendini Kabul alt boyutu puan ortalamalarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t_{(403)}=3,201$; $p<.01$).

Tablo 15. *Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Yaşanan Yere Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Ölçek	Yaşanan Yer	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
KKKO Toplam Puan	Köy/Kasaba	59	91,71	13,78	1,820	0,143	-
	İlçe	105	87,94	13,56			
	İl	158	87,77	10,61			
	Büyükşehir	83	89,69	11,92			
Koşullu Kendini Kabul	Köy/Kasaba	59	40,49	10,72	2,096	0,100	-
	İlçe	105	42,07	10,51			
	İl	158	43,93	9,96			
	Büyükşehir	83	41,41	10,76			
Koşulsuz Kendini Kabul	Köy/Kasaba	59	36,20	6,48	2,192	0,088	-
	İlçe	105	34,01	6,38			
	İl	158	35,70	5,90			
	Büyükşehir	83	35,10	6,10			

Katılımcıların yaşadıkları yere göre Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 16. Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Ekonomik Durumlarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Ekonomik Durum	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
KKKO Toplam Puan	Geliri Giderinden Az ^a	120	90,31	14,36	1,384	0,252	-
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	88,03	11,11			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	88,64	11,45			
Koşullu Kendini Kabul	Geliri Giderinden Az ^a	120	40,34	11,09	3,487	0,032*	F=1,352 p=0,260 a<b, c
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	43,25	10,04			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	43,60	10,05			
Koşulsuz Kendini Kabul	Geliri Giderinden Az ^a	120	34,65	6,96	1,204	0,301	-
	Geliri Giderine Eşit ^b	235	35,28	5,72			
	Geliri Giderinden Fazla ^c	50	36,24	6,25			

* p<.05

Katılımcıların ekonomik durumlarına göre Koşullu Kendini Kabul alt boyut puan ortalamasının istatistiksel olarak farklılaştığı, buna göre geliri giderinden az olan katılımcıların puan ortalamaları geliri giderine eşit ve fazla olan kişilerden anlamlı derecede daha azdır ($F_{(2)}=3,487$; $p<.05$).

Tablo 17. Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Anne Eğitim	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
KKKO Toplam Puan	Okuryazar Değil	180	89,16	12,54	2,193	0,069	-
	Okuryazar	56	87,63	13,36			
	İlkokul	93	91,06	10,34			
	Ortaokul	61	86,51	11,43			
	Lise	15	83,67	15,43			
Koşullu Kendini Kabul	Okuryazar Değil	180	42,27	10,23	1,256	0,287	-
	Okuryazar	56	43,54	12,48			
	İlkokul	93	40,74	9,47			
	Ortaokul	61	43,97	10,15			
	Lise	15	44,47	10,82			
Koşulsuz Kendini Kabul	Okuryazar Değil	180	35,43	6,13	1,424	0,225	-
	Okuryazar	56	35,16	5,83			
	İlkokul	93	35,81	5,45			
	Ortaokul	61	34,48	7,06			
	Lise	15	32,13	7,95			

Katılımcıların anne eğitim seviyelerine göre Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 18. Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Baba Eğitim	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
KKKO Toplam Puan	Okuryazar Değil ^a	38	87,32	11,49	1,303	,268	-
	Okuryazar ^b	31	89,52	12,84			
	İlkokul ^c	138	90,40	13,18			
	Ortaokul ^d	149	88,30	11,02			
	Lise ^e	49	86,39	12,81			
Koşullu Kendini Kabul	Okuryazar Değil	38	43,00	9,65	0,716	0,582	-
	Okuryazar	31	42,03	9,95			
	İlkokul	138	41,46	10,97			
	Ortaokul	149	42,68	10,36			

	Lise	49	44,20	10,02		
	Okuryazar Değil	38	34,32	5,92		
Koşulsuz Kendini Kabul	Okuryazar	31	35,55	6,80	0,770	0,545
	İlkokul	138	35,86	5,78		
	Ortaokul	149	34,98	5,98		
	Lise	49	34,59	7,60		

Katılımcıların baba eğitim seviyelerine göre Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 19. Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Anne Çalışma Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Anne Çalışma	n	Ortalama	SS	t	p
KKKO Toplam Puan	Evet	27	89,26	10,34	0,210	0,834
	Hayır	378	88,75	12,35		
Koşullu Kendini Kabul	Evet	27	42,26	9,22	-0,088	0,930
	Hayır	378	42,44	10,52		
Koşulsuz Kendi Kabul	Evet	27	35,52	6,01	0,266	0,790
	Hayır	378	35,19	6,20		

Katılımcıların anne çalışma durumlarına göre Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 20. Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Baba Çalışma Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Baba Çalışma	n	Ortalama	SS	t	p
KKKO Toplam Puan	Evet	191	88,86	11,59	0,118	0,906
	Hayır	214	88,71	12,77		
Koşullu Kendini Kabul	Evet	191	42,66	11,00	0,419	0,675
	Hayır	214	42,22	9,90		
Koşulsuz Kendi Kabul	Evet	191	35,52	5,75	0,941	0,347
	Hayır	214	34,94	6,54		

Katılımcıların baba çalışma durumlarına göre Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 21. Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Akademik Başarı Puanlarının Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Akademik Başarı	n	Ortalama	SS	F	p	Levene ve Tukey Testi
KKKO Toplam Puan	2.00 ve Altı ^a	35	87,91	13,06	1,475	0,221	-
	2.01-2.50 ^b	78	87,99	10,88			
	2.51-3.00 ^c	193	88,11	12,46			
	3.00 Üzeri ^d	99	91,02	12,32			
Koşullu Kendini Kabul	2.00 ve Altı ^a	35	41,17	9,68	1,719	0,163	-
	2.01-2.50 ^b	78	41,31	9,04			
	2.51-3.00 ^c	193	43,66	10,60			
	3.00 Üzeri ^d	99	41,36	11,13			
Koşulsuz Kendini Kabul	2.00 ve Altı ^a	35	33,09	6,88	5,797	0,001*	F=1,929 p=0,124 d>a, d, c>b
	2.01-2.50 ^b	78	33,29	6,08			
	2.51-3.00 ^c	193	35,77	6,10			
	3.00 Üzeri ^d	99	36,38	5,70			

* $p<.01$

Katılımcıların akademik başarı durumlarına göre Koşulsuz Kendini Kabul alt boyut puan ortalamaları arasında anlamlı farklılaştığı ($p<.01$), akademik başarı puanı 3.00 üzeri olan katılımcıların 2.00 ve altı ve 2.01-2.50 aralığında olan katılımcılara göre, 2.51-3.00 olan katılımcıların 2.01-2.50 aralığında olan katılımcılara göre puan ortalamalarının anlamlı derecede daha fazla olduğu bulunmuştur ($F_{(3)}=5,797$; $p<.01$).

Tablo 22. Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Anne Baba Tarafından Şiddet Görmeye Deneyimine Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Şiddet Deneyimi	n	Ortalama	SS	t	p
KKKO Toplam Puan	Evet	102	88,15	12,55	-0,607	0,544
	Hayır	303	89,00	12,11		
Koşullu Kendini Kabul	Evet	102	41,57	11,26	-0,964	0,335
	Hayır	303	42,72	10,13		
Koşulsuz Kendi Kabul	Evet	102	33,72	6,33	-2,853	0,005*
	Hayır	303	35,72	6,06		

* p<.01

Koşulsuz Kendini Kabul alt boyutu puan ortalamaları anne/babasından şiddet görmeyenlerin öğrenlere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t_{(403)}=2,853$; $p<.01$).

Tablo 23. Hemşirelik Öğrencilerinin Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği Alt Boyutlarının Akran ya da Sevgili Tarafından Zorbalık Deneyimine Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Akran Zorbalığı Deneyimi	n	Ortalama	SS	t	p
KKKO Toplam Puan	Evet	81	88,53	13,46	0,207	0,836
	Hayır	324	88,85	11,90		
Koşullu Kendini Kabul	Evet	81	42,51	12,06	0,066	0,948
	Hayır	324	42,41	9,99		
Koşulsuz Kendi Kabul	Evet	81	35,04	6,27	0,285	0,778
	Hayır	324	35,26	6,17		

Katılımcıların akran ya da sevgili tarafından zorbalığa maruz kalma deneyimlerine göre Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamalarının farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 24. Hemşirelik Öğrencilerinin AZBÖ ve KKKÖ Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki

		KKKÖ Toplam Puan	Koşullu Kendini Kabul	Koşulsuz Kendini Kabul
AZBÖ Toplam Puan	r	-,077	,018	-,121*
	p	0,121	0,711	0,015
Fiziksel Zorbalık	r	-,074	,029	-,097
	p	0,139	0,565	0,051
İdeolojik Zorbalık	r	-,038	-,017	-,103*
	p	0,451	0,735	0,039
Dışlanma	r	-,039	-,033	-,133**
	p	0,430	0,512	0,007
Cinsel Zorbalık	r	-,095	,034	-,131**
	p	0,056	0,497	0,008
Siber Zorbalık	r	-,134**	,104*	-,090
	p	0,007	0,037	0,071
Söylenti Yayma	r	-,011	-,009	-,037
	p	0,821	0,858	0,454

* p<.05, **p<.01

Son olarak ise katılımcıların ölçek toplam puan ve alt boyut puan ortalamaları arasındaki korelasyon ilişkisi değerlendirilmiştir. Tablo-24'de KKKÖ toplam puanı ve Koşullu Kendini Kabul alt boyutu ile akran zorbalığı ölçeği alt boyutlarından sadece Siber Zorbalık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. KKKÖ toplam puan ile Siber Zorbalık alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı çok zayıf bir ilişki bulunurken ($r=-.13$, $p=.007$), Koşullu Kendini Kabul alt boyutu ile Siber Zorbalık alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı çok zayıf bir ilişki bulunmuştur ($r=.10$, $p=.037$). Koşulsuz Kendini Kabul alt boyutu puan ortalaması ile Akran Zorbalığı Ölçeği toplam puan ($r=-.12$, $p=.015$), İdeolojik Zorbalık alt boyutu ($r=-.10$, $p=.039$), Dışlanma alt boyutu ($r=-.13$, $p=.007$) ve Cinsel Zorbalık alt boyutu ($r=-.13$, $p=.008$) puan ortalamaları arasında negatif yönde çok zayıf anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Üniversite yaşantısı, ergenlik dönemi sürecinde bireyde meydana gelen psikososyal değişimlerin devamı niteliğindedir ve bireyin psikososyal gelişiminde önemli etkileri olmaktadır (Arnett vd., 2014, s. 569; Hochberg ve Konner, 2019, s. 918). Bu gelişimsel süreçte bireyde, akademik gelişiminin yanı sıra

ruhsal, sosyal, kültürel ve spiritüel birçok alanda değişime neden olmaktadır. Bu dönemde, öğrencilerin en temel gelişimsel görevlerinden birisi de ailelerinden ayrışabilmesi, kendi bireyselliğini oluşturmaları ve güvene dayalı akran ilişkileri kurabilmeleridir. Ancak, öğrenciler akranla güvene dayalı sosyal ilişkiler kuramadığında ve etkili destek sistemleri oluşturamadığında bu durum birtakım psikososyal sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle üniversite yaşantısı, öğrencilerinin kendini tanıma, benlik saygısı, kendini kabul ve yeteneklerini keşfetme adına önemli gelişimsel bir süreçtir (Huang vd., 2018, s. 1; Lee ve Kim, 2019, s. 164).

Bu araştırmada, hemşirelik öğrencilerinde akran zorbalığı ile ilişkili faktörler ve koşulsuz kendini kabul arasındaki ilişki incelenmiştir. Katılımcıların, ebeveynleri tarafından şiddet ve akran zorbalığı deneyimleri değerlendirildiğinde, %25,2'si ebeveynleri tarafından şiddete maruz kaldığını ve %20,0'si yaşamı boyunca arkadaş ya da sevgilisi tarafından zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir. Bu durumun, katılımcıların ebeveynlerinin eğitim seviyesinin düşük olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Düşük eğitim seviyesine sahip olan ebeveynler zaman zaman çocuklarının temel duygusal ve ruhsal gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalabilmekte ve geleneksel ebeveynlik rolleri kapsamında çocuklarına fiziksel, duygusal ve sözel şiddet uygulayabilmektedir. Literatürdeki üniversite öğrencileri ile yapılan çalışma sonuçları incelediğinde, Finlandiya'da öğrencilerin %5'inin (Sinkkonen vd., 2014, s. 153), Çin'de %15'inin (Cao, Wei ve Cai, 2017, s. 2174) ve İspanya'da %62,2'sinin zorbalık yaşadığı (Sánchez, Navarro-Zaragoza, Ruiz-Cabello, Romero ve Maldonado, 2017, s. 22) bulunmuştur. Ülkemizde ise Özkal ve Pişkin'in (2011) üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin %17'sinin, Palaz'ın (2013, s. 23) hemşirelik öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin %60'ının en az bir zorbalık deneyimi olduğu bulunmuştur.

Öğrencilerin, KKKÖ alt boyutu puan ortalaması ile AZBÖ toplam puanı, İdeolojik Zorbalık, Dışlama ve Cinsel Zorbalık alt boyutu puan ortalamaları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hemşirelik öğrencilerinin akran zorbalığı deneyimleri azaldıkça koşulsuz kendini kabul puanlarının arttığı bulunmuştur. Üniversite yaşantısında, öğrencilerin maruz kaldığı akran zorbalığı, benlik saygısının azalmasına, utanç ve suçluluk duyguları yaşamalarına, akran gruplarından onay, kabul ve takdir görme gibi temel ruhsal gereksinimlerinin karşılanmamasına neden olarak koşulsuz kendini kabul düzeylerinde azalmaya yol açtığı düşünülmektedir. Kendini kabul, bireylerin kendi kişisel sınırlılıklarının farkındalığı da dahil olmak üzere, kendileri hakkında sahip oldukları bilgi ve kabulü ifade etmektedir (Ryff, 2014, s. 10). Kendini kabul etme düzeyi yüksek olan insanların kendileri hakkında olumlu bir tutuma (Ryff, 2014, s. 10), zihinsel sağlığa (Kuyumcu ve Rohner, 2018, s. 126), benlik saygısına (Thompson ve Waltz, 2008, s. 119) sahip oldukları, kendine gerçekçi bir gözle baktıkları ve değerlendirdikleri (Turgut ve Yücel, 2020, s. 316), duygusal farkındalık (Kuyumcu, 2012) ve kendini affetme (Halisdemir, 2013) eğiliminde olduğu belirtilmektedir. Şüphesiz üniversite öğrencilerinin kendini kabulleri üzerinde akran desteğinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu nedenle, akranla güçlü duygusal ve güven dayalı ilişkilerin kurulması ve zorbalığın olmaması kendini kabul düzeyini artıracaktır. Ancak akran zorbalığına maruz kalan üniversite öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kalmayanlara göre daha fazla depresyon, anksiyete, utanç duygusu, kendini suçlama, benlik saygısında azalma, yalnızlık, akademik motivasyonda azalma, otonominin azalması, yaşam kalitesinin azalması ve fiziksel iyilik halinde sorunlar daha fazla ortaya çıkmaktadır (Holt vd., 2014, s. 552; Pontzer, 2010, s. 259; Young-Jones, Fursa, Byrket ve Sly, 2015, s. 185). Bu araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, akran zorbalığı deneyimi olan öğrencilerin kendini koşulsuz kabul puanlarının azalmasına ve ruhsal sorunların daha yaygınlaşmasına neden olabilmektedir. Öğrencilerin akran zorbalığı deneyimlerinin fazla olması ve koşulsuz kendini kabul düzeylerinin azalması anksiyete, depresyon ve madde bağımlılığı ile ilişkili bozukluklara yol açabileceğini düşündürmektedir.

Yapılan bu araştırmada KKKÖ toplam puanı ile Siber Zorbalık alt boyutu arasında negatif yönde, Koşullu Kendini Kabul alt boyutu ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öğrencilerin maruz kaldığı siber zorbalık arttıkça koşulsuz kendini kabul düzeylerinin azaldığı, koşullu kendini kabul düzeylerinin arttığı bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin çoğunluğu boş zamanlarını değerlendirmek için sosyal medya araçlarını kullanmakta ve sosyal medyadaki arkadaşlarının beğeni ve yorumları benlik saygıları üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Bu dönemde, öğrencilerin sosyal medya üzerinden aldıkları beğeniler ve olumlu yorumlar benlik saygılarını olumlu etkilerken zaman zaman aldıkları zorbalık içeren mesaj ve yorumlar kendini kabullerini olumsuz etkilediğini düşündürmektedir. Bu nedenle, öğrencilerin maruz kaldıkları siber zorbalık koşulsuz kendini kabul düzeylerinin azalmasına yol açmaktadır. Günümüzde internet kullanımı, internet kullanıcı sayısı ve internet tabanlı sosyal uygulamaların artması beraberinde siber zorbalığı da artırmıştır (Ang ve Goh, 2010, s. 387; Bayram ve Saylı, 2013, s. 107). Kullanıcı adının ve

kimliğinin belli olmadan başka kullanıcılar hakkında olumsuz yorum ve eleştiride bulunmak, hayat, dini ve siyasi görüşleri hakkında yorumlar yapmak ve damgalayıcı hareketlerde bulunmak günlük yaşamda birebir yapılan zorbalığa göre daha kolay olabilmektedir (Donegan, 2012, s. 33; Huang ve Chou, 2010, s. 1581). Özellikle beliren yetişkinlik döneminde bireylerin kendilerini tanıma, kabul etme, benlik saygısı, psikolojik ve sosyal iyilik hali üzerinde sosyal medya üzerinden aldıkları onayın, beğenin ve kabulün önemli etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, bireylerin siber zorbalık deneyimleri arttıkça koşulsuz kendini kabulleri azalırken, koşullu kendini kabul puanlarının arttığı yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur (Cowie, 2013, s. 167; Hoff ve Mitchell, 2009, s. 652).

Literatür incelendiğinde hemşirelik öğrencilerinin ve üniversite öğrencilerinin akran zorbalığını belirlemeye yönelik araştırmaların sınırlı düzeyde olduğu görülmüş, akran zorbalığını değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmaların çoğunlukla ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri ile gerçekleştirildiği belirlenmiştir (Ayaz Alkaya ve Avşar, 2017, s. 185; Mercan ve Yıldırım Sarı, 2018, s. 21; Polat Külcü ve Çetin, 2021, s. 261). Ancak yurt dışı literatürü değerlendirildiğinde akran zorbalığının üniversite öğrencileri örneklemleri ile çok sayıda çalışıldığı görülmektedir (Sánchez, 2017, s. 22; Pontzer, 2010, s. 259; Pörhölä, 2020, s.143). Bu çalışmada, akran zorbalığı ile ilişkili olan sosyodemografik faktörlerin neler olduğu incelendiğinde öğrencilerin ekonomik durumu, anne eğitim durumu ve akademik başarı durumlarına göre AZBÖ toplam puanı, Fiziksel Zorbalık, Dışlanma, Cinsel Zorbalık, İdeolojik Zorbalık ve Söylenti Yayma alt boyut puan ortalamalarının istatistiksel olarak farklılaştığı saptanmıştır. Bu bulgulardan, ekonomik durumun düşük olmasının akran zorbalığı için zemin oluşturan bir neden olabileceği düşünülürken, akademik başarı puanları düşük olan grupların akran zorbalığına maruz kalma sonucunda ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin yaşına, babanın çalışma durumuna ve yaşadığı yere göre İdeolojik Zorbalık alt boyutu puan ortalamasının farklılaştığı bulunmuştur. Literatürdeki çalışma sonuçları incelendiğinde, ebeveynlerin eğitim, çalışma durumu ve ailelerin sosyoekonomik düzeyi, öğrencilerin akademik başarı puanlarına göre zorbalık deneyimlerinin farklılaştığı bulunmuştur. Sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerden gelen ve akademik başarı puanı düşük olan öğrencilerin daha fazla zorbalığa maruz kaldığı görülmektedir (Ayaz Alkaya ve Avşar, 2017, s. 185; Çetinkaya, Nur, Ayvaz, Özdemir ve Kavakçı, 2009, s. 151). Araştırma bulgularından farklı olarak literatürde anne ve babanın çalışma durumu, babanın eğitim düzeyi, ekonomik durum, akademik başarı durumuna göre zorbalığa maruz kalma durumunun farklılaşmadığı bulunmuştur (Mercan ve Yıldırım Sarı, 2018, s. 21; Polat Külcü ve Çetin, 2021, s. 261).

Anne/baba tarafından şiddet gören katılımcıların Dışlanma ve Cinsel Zorbalık puan ortalaması anlamlı derecede yüksek bulunurken, akranları ya da sevgili tarafından zorbalığa maruz kalan katılımcıların Dışlanma alt boyutu puan ortalaması anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Literatürdeki sonuçlar değerlendirildiğinde, ebeveyn tutumlarının akran zorbalığı ile ilişkili olduğu ve aşırı koruyucu, otoriter, katı kurallar ve cezalarla yetiştirilen çocukların hem akran zorbalığına maruz kalma hem de akran zorbalığı yapma yönünden daha fazla risk altında olduğu bulunmuştur (Papanikolaou, Chatzikosma, Kleio, 2011, s. 433; Pontzer, 2010, s. 259).

Bu çalışmada, hemşirelik öğrencilerinin koşulsuz kendini kabul düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Turgut ve Yücel'in (2020, s. 316) beliren yetişkinlerle yapmış oldukları çalışma da bu araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Kadın öğrencilerin erkeklere göre KKKÖ toplam puan ve Koşulsuz Kendini Kabul alt boyut puan ortalamaları daha fazla bulunmuştur. Bu araştırma bulgularını literatürdeki çalışma sonuçları destekler niteliktedir ve kadınların erkeklere göre koşulsuz kabullerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Karataş ve Öksüz, 2020, s. 2547; Kişi, 2019; Kuyumcu ve Rohner, 2018, s. 126). Ancak, literatürde cinsiyete göre katılımcıların koşulsuz kendini kabul düzeylerinin değişmediğini gösteren çalışma sonuçları da bulunmaktadır bu sonuçlar çalışma bulgularının aksi yönündedir (David ve Cotet, 2013, s. 445; Turgut ve Yücel, 2020, s. 316; Yılmaz-Bingöl ve Vural Batık, 2018, s. 2438).

Geliri giderinden az olan öğrencilerin diğer ekonomik durumdaki öğrencilere göre Koşullu Kendini Kabul alt boyut puan ortalamaları daha düşük bulunmuştur. Ebeveynlerin gelir durumlarının eğitim durumları ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde gelir durumu yüksek ve orta olan ebeveynlerin çocuklarından akademik ve sosyal yaşamda daha yüksek beklentiler koyduğu düşünülmektedir. Çocuk, ebeveynlerinden kabul alabilmek için ebeveynlerinin beklentilerini yerine getirmek zorunda kalmaktadır. Bu durumun, düşük sosyoekonomik düzeydeki ebeveynlerin çocuk gelişimindeki farkındalık ve beklentilerinin az olması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kişi (2019) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada ekonomik seviyesi düşük olan grubun koşullu kendini kabul puanlarının diğer ekonomik seviyelere göre daha düşük olduğunu bulmuştur. Ancak, Cheng ve diğerleri. (2015, s. 569) yaptıkları çalışmada ailenin

sosyoekonomik düzeyinin düşük olmasının düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Koşulsuz kendini kabul ve benlik saygısının birbiri ile pozitif yönde olduğunu gösteren (Chamberlain ve Haaga, 2001, s. 163; Cucu-Ciuhan ve Dumitru, 2017, s. 30) çalışma sonuçları bu araştırma bulgularını desteklemektedir.

Akademik başarı puan ortalaması yüksek olan öğrencilerin Koşulsuz Kendini Kabul alt boyut puan ortalaması düşük olan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Koşulsuz kendini kabul düzeyleri yüksek olan bireyler, başarısızlık durumunda kendini yargılamadan eksik olduğu yönlerini geliştirmeye çalışan, özgüven duygusu ve sorumluluk alma becerileri yüksek kişilerdir. Bu özelliklerin bireylerin sorumluluklarını yerine getirirken iyi performans göstermelerine ve akademik başarılarına olumlu katkı sağladığı düşünölmektedir. Karataş ve Öksüz'ün (2020, s. 2547) yaptıkları çalışma bu araştırma bulgusunu destekler niteliktedir ve akademik başarı puan ortalaması yüksek olan öğrencilerin koşulsuz kendini kabul düzeyinin daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Ebeveynleri tarafından şiddet görme deneyimi olmayan öğrencilerin şiddet görenlere göre Koşulsuz Kendini Kabul puan ortalaması daha yüksek olarak bulunmuştur. Kişi (2019) yaptığı çalışmada ebeveynleri tarafından red edilme durumu arttıka koşulsuz kendini kabul düzeylerinin azaldığını, koşullu kendini kabul durumunun arttığını bulmuştur. Ancak ebeveynler tarafından kabul aldıka bireylerin kendini koşulsuz kabullerinin arttığı, koşullu kendini kabullerinin azaldığı bulunmuştur. Karataş ve Öksüz (2020, s. 2547) algılanan anne-baba tutumlarının öğrencilerin koşulsuz kendini kabullerini etkilediği ve anne-baba tutumu demokratik olanların dengesiz, kararsız ve koruyucu anne baba tutumunda olanlara göre koşulsuz kendini kabul düzeyinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak, Yılmaz Bingöl ve Vural Bartık (2018, s. 2438) psikolojik danışmanlık öğrencileri ile gerçeşleştirdikleri çalışmaya göre anne ve baba tutumlarına göre öğrencilerin koşulsuz kendini kabul puan ortalamalarının değişmediğini bulmuşlardır.

Yükseköğretimde hemşirelik eğitiminde zorbalık gerek klinik ortamlarda gerekse okul ortamlarında rapor edilen bir sorundur. Bu araştırmadan, elde edilen bulgular doğrultusunda, hemşirelik öğrencilerinin zorbalığa uğrama düzeylerinin az, KKKÖ toplam puanlarının ortalamasının üzerinde olduğu, Koşulsuz Kendini Kabul alt boyutu puan ortalaması ile AZBÖ toplam puanı, İdeolojik Zorbalık, Dışlama ve Cinsel Zorbalık alt boyutu puan ortalamaları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların cinsiyet ve ekonomik durumları ile KKKÖ toplam puan ortalamaları; ekonomik durum, anne eğitim durumu ve akademik başarıları ile AZBÖ toplam puanı arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Akran zorbalığı bireyleri ruhsal, fiziksel ve duygusal yönden olumsuz etkileyen bir durum olduğu için hemşire eğitimcilere önemli roller düşmektedir. Hemşirelik eğitimcileri öğrenciler arasında zorba davranış örüntülerini tanımlayabilmeli, öğrencilere akran zorbalığı hakkında bilgi vermeli ve akran zorbalığı ile baş etme becerileri kazandırmalıdır. Eğitimcilerin, danışmanlık rollerini kullanarak problem çözmeye yönelik etkinlikler planlaması, akran zorbalığı ve kendini kabule yönelik müdahale programları geliştirip uygulaması ve uygulama sonuçlarının değerlendirilmesinde etkin rol alması gerekmektedir. Hemşirelik eğitimcileri, akademik danışmalığını yaptığı öğrencilerden zorbalığa maruz kalan öğrencileri belirleyerek öğrencilerin güçlendirilmesi, ruhsal desteğe olan öğrencileri gerekli ruhsal destek birimine yönlendirebilmesi önemlidir. Aynı zamanda, hemşirelik eğitimi sırasında akran zorbalığına yönelik seçmeli derslerin müfredata eklenmesi öğrencilerin akran zorbalığını öğrenmelerine katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, elde edilen sonuçlar araştırmanın yapıldığı kurumlardaki hemşirelik öğrencileri ile sınırlı olduğu için tüm üniversite öğrencilerine genellenemez. İkinci olarak araştırmanın yapıldığı iki üniversitede öğrenim gören öğrencilerin sosyo demografik özelliklerinin homojen bir özellik gösterdiği görölmektedir. Bu nedenle öğrencilerin akran zorbalığı ve kendini kabulleri üzerinde sosyo demografik etkilerin araştırılmasına yönelik heterojen özellik gösteren örneklem grupların yapılması önerilmektedir. Son olarak ise, elde edilen sonuçlar kullanılan ölçekler ile sınırlı olup, öğrencilerin öz bildirimlerine dayanmaktadır.

Etik Beyan

"*Hemşirelik Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ile İlişkili Faktörler ve Kendini Kabul Arasındaki İlişki*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırmanın etik açıdan uygunluğu Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından değerlendirilmiştir (28.01.2020/8). Ardından, çalışmanın yapılacağı

kurumlardan izin alınmıştır. Katılımcılara web tabanlı online olarak gönderilen soru formunda çalışma hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü olan katılımcıların doldurulması istenmiştir. Katılımcılar, çalışma sorularını cevaplamadan önce gönüllü olarak katıldığını beyan eden online onam vermişlerdir.

Teşekkür

Araştırmaya katkı veren hemşirelik öğrencilerine teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Abbasi, M., Ghorbani, N., Imani, A. H. ve Hosseinzadeh, S. T. (2021). Exploring the mediating role of integrative self-knowledge in the relationship between mindfulness and well-being in the context of a mindfulness-based stress reduction program. *International Journal of Psychology*, 56 (2), 249-256. doi: 10.1002/ijop.12705
- Acun Kapıkıran, N. ve Kapıkıran, Ş. (2010). Koşulsuz Kendini Kabul Ölçeğinin Türk üniversite öğrencileri için geçerliliği ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, 18 (1), 33-44. doi: 10.1501/Kriz_0000000309
- Aksayan, S. ve Emiroğlu, O. (2012). Araştırma tasarımı. İçinde İ. Erefe (Edt.), Hemşirelikte araştırma ilke süreç ve yöntemleri (ss. 65-124). Ankara: Odak Ofset Matbaacılık.
- Ang, R. P. ve Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry & Human Development*, 41 (4), 387-397. doi: 10.1007/s10578-010-0176-3
- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for?. *Child Development Perspectives*, 1 (2), 68-73. doi: 10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x
- Arnett, J. J., Žukauskienė, R. ve Sugimura, K. (2014). The new life stage of emerging adulthood at ages 18–29 years: implications for mental health. *The Lancet Psychiatry*, 1 (7), 569-576. doi: 10.1016/S2215-0366(14)00080-7
- Ayaz Alkaya, S. ve Avşar, F. (2017). Okul çağı çocuklarının akran zorbalığı durumları ile atılganlık düzeyleri ve ilişkili faktörlerin incelenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14 (3), 185-191. Erişim adresi: <https://jernursing.org/Content/files/sayilar/46/3.pdf>
- Bayram, N. ve Saylı, M. (2013). Üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık davranışı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71 (1), 107-116. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97756>
- Bowllan, N. M. (2015). Nursing students' experience of bullying: Prevalence, impact, and interventions. *Nurse Educator*, 40 (4), 194-198. doi: 10.1097/NNE.0000000000000146
- Bulduk, S., Usta, E. ve Dincer, Y. (2017). Kültürlerarası duyarlılık ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Bir sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu örneği. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 73-77. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/351987>
- Cao, J., Wei, S. ve Cai M. (2017). Investigation of influential factors of academic and psychological distress in university students. *Biomedical Research*, 28 (5), 2174-2179. Erişim adresi: <https://www.alliedacademies.org/articles/investigation-of-influential-factors-of-academic-and-psychological-distress-in-university-students.pdf>
- Chamberlain, J. M. ve Haaga, D. A. F. (2001). Unconditional self-acceptance and psychological health. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 19 (3), 163-176. doi: 10.1023/A:1011189416600
- Cheng, G., Zhang, D. ve Ding, F. (2015). Self-esteem and fear of negative evaluation as mediators between family socioeconomic status and social anxiety in Chinese emerging adults. *International Journal of Social Psychiatry*, 61 (6), 569-576. doi: 10.1177/0020764014565405
- Clarke, C. M., Kane, D. J., Rajacich, D. L. ve Lafreniere, K. D. (2012). Bullying in undergraduate clinical nursing education. *Journal of Nursing Education*, 51 (5), 269-276. doi: 10.3928/01484834-20120409-01
- Cooper, B. ve Curzio, J. (2012). Peer bullying in a pre-registration student nursing population. *Nurse Education Today*, 32 (8), 939-944. doi: 10.1016/j.nedt.2011.10.012
- Cowie, H. (2013). Cyberbullying and its impact on young people's emotional health and well-being. *The Psychiatrist*, 37, 167-170. doi: 10.1192/pb.bp.112.040840
- Cucu-Ciuhan, G. ve Dumitru, I. (2017). Unconditional self-acceptance, functional and dysfunctional negative emotions, and self-esteem as predictors for depression in adolescents: A brief pilot study conducted in Romania. *Journal of Experiential Psychotherapy*, 20 (4), 30-38.
- Çetinkaya, S., Nur, N., Ayvaz, A., Özdemir, D. ve Kavakçı, Ö. (2009). Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyiyle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 151-158.
- David, D., Coteş, C. D., Szentagotai, A., McMahon, J. ve Digiuseppe, R. (2013). Philosophical versus psychological unconditional acceptance: Implications for constructing the Unconditional Acceptance Questionnaire. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 13 (2a), 445-464.
- Donegan, R. (2012). Bullying and cyberbullying: History, statistics, law, prevention and analysis. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 3 (1), 33-42. Erişim adresi: <https://eloncdn.blob.core.windows.net/eu3/sites/153/2017/06/04DoneganEJSpring12.pdf>
- Faustino, B., Vasco, A. B., Silva, A. N. ve Marques, T. (2020). Relationships between emotional schemas, mindfulness, self-compassion and unconditional self-acceptance on the regulation of psychological needs. *Research in Psychotherapy*, 23 (2), 145-156. doi: 10.4081/ripppo.2020.442

- Hakojarvi, H. R., Salminen, S. ve Suhonen, R. (2014). Health care students' personal experiences and coping with bullying in clinical training. *Nurse Education Today*, 34 (1), 138-144. doi: 10.1016/j.nedt.2012.08.018
- Halisdemir, D. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları, kendini affetme düzeyleri ve geçmişe yönelik anne kabul red algıları arasındaki ilişkiler* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hochberg, Z. ve Konner, M. (2019). Emerging adulthood, a pre-adult life-history stage. *Frontiers in Endocrinology*, 10, 918. doi: 10.3389/fendo.2019.00918
- Hoff, D. L. ve Mitchell S. N. (2009). Cyberbullying: causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47 (5), 652-665. doi: 10.1108/09578230910981107
- Holt, M. K., Greif Green, J., Gerald Reid, M. A., DiMeo, A., Espelage, D. L.,... Sharkey, J. D. (2014). Associations between past bullying experiences and psychosocial and academic functioning among college students. *Journal of American College Health*, 62 (8), 552-560. doi: 10.1080/07448481.2014.947990
- Huang, J., Nigatu, Y. T., Smail-Crevier, R., Zhang, X. ve Wang, J. (2018). Interventions for common mental health problems among university and college students: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Psychiatric Research*, 107, 1-10. doi: 10.1016/j.jpsychires.2018.09.018
- Huang, Y. Y. ve Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26 (6), 1581-1590. doi: 10.1016/j.chb.2010.06.005
- Karataş, Z. ve Öksüz, M. (2020). Sosyal çalışmacı adaylarının koşulsuz kendini kabul etme ve merhamet düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (4), 2547-2559. doi: 10.33206/mjss.721325
- Kaşıkcı, M., İpek Çoban, G., Ünsal, A. ve Aşar, G. (2009). Üniversite son sınıf öğrencilerinde aileden ve arkadaştan algılanan sosyal destek ve benlik saygısı. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 17 (3), 158-165. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/95191>
- Kişi, F. A. (2019). *Üniversite öğrencilerinde koşulsuz kendini kabullün algılanan stres ile ilişkisi ve anne kabul/reddinin bu ilişkideki aracı rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koç, H. ve Arslan, C. (2019). Üniversite öğrencilerinde algılanan sosyal destek, benlik saygısı ve sabır arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9 (54), 821-840. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/813517>
- Köse, S., Özdelek, R., Doğan, P. ve Göktaş, S (2018). Üniversite öğrencilerinin sanal zorba/sanal kurban olma durumları üzerine bir araştırma. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 20, 54-70.
- Kuyumcu, B. ve Rohner, R. P. (2018). The relation between remembered parental acceptance in childhood and self-acceptance among young Turkish adults. *International Journal of Psychology*, 53 (2), 126-132. doi: 10.1002/ijop.12277
- Kuyumcu, B. (2012). *Üniversite öğrencilerinin duygularını fark etmeleri ve ifade etmeleri ile psikolojik iyi oluşları: kültürlerarası bir karşılaştırma* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Lee, E. ve Kim, Y. (2019). Effect of university students' sedentary behavior on stress, anxiety, and depression. *Perspectives in Psychiatric Care*, 55 (2), 164-169. doi: 10.1111/ppc.12296
- Mercan, H. ve Yıldırım Sarı, H. (2018). Lise öğrencilerinde akran zorbalığı ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 26 (1), 21-29.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35 (7), 1171-1190. doi: 10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x
- Özkal, U. Ü. ve Pişkin, M. (2011). *Üniversite öğrencileri arasında zorbalık ve zorbalığın psikolojik sorunlarla ilişkisi* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Palaz, S. (2013). Turkish nursing students' perceptions and experiences of bullying behavior in nursing education. *Journal of Nursing Education and Practice*, 3 (1), 23-30. doi: 10.5430/jnep.v3n1p23
- Papanikolaou, M., Chatzikosma, T. ve Kleio, K. (2011). Bullying at school: The role of family. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 29, 433-442. doi: 10.1016/j.sbspro.2011.11.260
- Polat Külcü, D. ve Çetin, H. (2021). Çocuklarda akran zorbalığı ve benlik saygısının incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 261-274
- Pontzer, D. (2010). A theoretical test of bullying behavior: Parenting, personality, and the bully/victim relationship. *Journal of Family Violence*, 25 (3), 259-273. doi: 10.1007/s10896-009-9289-5
- Pörhölä, M., Cvancara, K., Kaal, E., Kunttu, K., Tampere, K. ve Torres, M. B. (2020). Bullying in university between peers and by personnel: Cultural variation in prevalence, forms, and gender differences in four countries. *Social Psychology of Education*, 23, 143-169. doi: 10.1007/s11218-019-09523-4
- Rengi, Ö. ve Polat, S. (2014). Sınıf öğretmenlerinin kültürel farklılık algıları ve kültürlerarası duyarlılıkları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 6 (3), 135-156. Erişim adresi: <https://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/639/639>
- Ryff, C. D. (2014). Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 83, 10-28. doi: 10.1159/000353263
- Sánchez, F. C., Navarro-Zaragoza, J., Ruiz-Cabello, A. L., Romero, M. F. ve Maldonado, A. L. (2017). Association between bullying victimization and substance use among college students in Spain. *Adicciones*, 29 (1), 22-32. doi: 10.20882/adicciones.827
- Sinkkonen, H. M., Puhakka, H. ve Meriläinen, M. (2014). Bullying at a university: students' experiences of bullying. *Studies in Higher Education*, 39 (1), 153-165. doi: 10.1080/03075079.2011.649726

- Tepeli Temiz, Z. ve Ulusoy Gökçek, V. (2020). Yurtta kalan üniversite öğrencilerinin anksiyete, sosyal destek ve yaşam doyumu düzeyleri ile baş etme stillerinin incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 15, 431-458. Erişim adresi: <https://acikerisim.istinye.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12713/1157/74.pdf>
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (29), 1-11.
- Thompson, B. L. ve Waltz, J. A. (2008). Mindfulness, self-esteem and unconditional self-acceptance. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 26 (2), 119-126. doi: 10.1007/S10942-007-0059-0
- Turgut, T. ve Yücel, S. (2020). Beliren ve genç yetişkinlerde koşulsuz kendini kabul ve ilişki bağımlılığı arasındaki ilişkide olumsuz değerlendirilme korkusunun aracı rolünün incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 2 (3), 316-334.
- Türk Kurtça, T., Ermağan Çağlar, E. ve Sanal Özcan, Y. (2020). Akran zorbalığı ve travma sonrası stres bozukluğu arasındaki ilişkinin gözden geçirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28 (2), 584-595.
- Whitted, K. S. ve Dupper, D. R. (2005). Best practices for preventing or reducing bullying in schools. *Children and Schools*, 27 (3), 167-175.
- Yılmaz-Bingöl, T. ve Vural Batık, M. (2018). Psikolojik danışman adaylarının koşulsuz kendini kabul düzeyleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 2438-2453.
- Ying, J., You, J., Liu, S. ve Wu, R. (2021). The relations between childhood experience of negative parenting practices and nonsuicidal self-injury in Chinese adolescents: The mediating roles of maladaptive perfectionism and rumination. *Child Abuse & Neglect*, 115, 104992. doi: 10.1016/j.chiabu.2021.104992
- Young-Jones, A., Fursa, S., Byrket, J. S. ve Sly, J. S. (2015). Bullying affects more than feelings: The long-term implications of victimization on academic motivation in higher education. *Social Psychology of Education*, 18 (1), 185-200.
- Zahra, S. T., Saleem, S., Subhan, S. ve Mahmood, Z. (2021). Role of social comparison and interpersonal skills in positive parenting and self-esteem in Pakistani adolescents: A serial mediation analysis. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 1-7. doi: 10.1177/1066480720988095

EXTENDED ABSTRACT

University life is a developmental process for students, but it experiences many changes not only in the acquisition of a professional identity but also in the spiritual, social, philosophical, and cultural fields (Huang, Nigatu, Smail-Crevier, Zhang & Wang, 2018, s. 1; Lee & Kim, 2019, p. 164). During this period, individuals begin university education for their future professions, develop autonomy by moving away from their families, recognize themselves and their abilities, discover their identity, develop peer relationships, and gain new academic and social responsibilities (Arnett, 2007, s. 68; Arnett vd., 2014, p. 569). But students can be forced during this process of change and development that they experience from time to time (Bowllan, 2015, p. 194; Lee & Kim, 2019, p. 164). One of the effective methods of dealing with the problems experienced by students in this process is the relationships and social support mechanisms established with peers (Tepeli Temiz & Ulusoy Gökçek, 2020, p. 431; Terzi, 2008, p. 1). However, differences between students can also lead to inadequacies and problems in established relationships from time to time, negatively affecting social support sources, causing peers to bully each other (Cooper & Curzio, 2012; p. 939; Türk Kurtça, Ermağan Çağlar & Sanal Özcan, 2020, p. 584). Bullying is seen as the most common form of violence in schools, having a significant and direct impact on students' physical, spiritual and social well-being, as well as their learning capacity (Whitted & Dupper, 2005, p. 167).

This study was conducted to examine the relationship between peer bullying-related factors and self-acceptance in nursing students. The research was conducted with 405 nursing students continuing their education at two different universities in Turkey. Data were collected using Introductory Characteristics Form, the Peer Bullying Scale for University Students, and the Unconditional Self-Acceptance Scale by web-based online survey method between April-June 2020. The obtained data were transferred to IBM SPSS Statistics 23.0 and the analysis was completed. Firstly, the Kolmogorov Smirnov normality test was applied and parametric tests were used as they provided the normality assumption of the data. Differences between two independent groups were examined by the Independent Sample t-Test, and differences between more than two independent groups were examined by One-Way Analysis of Variance (ANOVA) and Tukey's multiple comparison test. The relationship between the measurement tools was evaluated with the Pearson correlation coefficient.

As a result of the analysis of the research findings, it was found that the mean score of the Peer Bullying Scale of the nursing students was below, and the mean score of the Unconditional Self-Acceptance Scale was above the mean score of the scale. In the correlation analysis performed to evaluate the relationship between the peer bullying experiences of nursing students and their unconditional self-

acceptance, a significant relationship was found between the Unconditional Self-Acceptance Scale total score and the Conditional Self-Acceptance sub-dimension and only Cyberbullying from the Peer Bullying Scale sub-dimensions. While there was a significant negative correlation between the Unconditional Self-Acceptance Scale total score and the Cyber Bullying sub-dimension ($r=-.13$, $p=0.007$), a positive correlation was found between the Conditional Self-Acceptance Scale and Cyber Bullying sub-dimension ($r=.10$, $p=0.037$). Unconditional Self-Acceptance sub-dimension mean score and Peer Bullying Scale total score ($r=-.12$, $p=0.015$), Ideological Bullying ($r=-.10$, $p=0.039$), Exclusion ($r=-.13$, $p=0.007$), and the mean scores of the Sexual Bullying sub-dimension ($r=-.13$, $p=0.008$) were found to be negatively correlated.

It was found that the students' total scores on Peer Bullying and the mean scores of its sub-dimensions differed according to some introductory characteristics. While it was found that there was a significant difference in the average score of the Ideological Bullying sub-dimension according to the age and place of residence of the students, it was found that the total score of Peer Bullying, Physical, Ideological, Exclusion, Sexual and Spreading Rumor Bullying sub-dimension mean scores differed according to their economic status. It was found that the mean scores of the students' total Peer Bullying, Ideological, Exclusion, Sexual and Spreading Rumor Bullying sub-dimension differ according to their mother's education level. It was found that the average score of the Ideological Bullying sub-dimension changed according to the father's working in a regular job that generates economic income. According to the academic success of the students, it was found that the mean scores of the total scores of Peer Bullying, Physical, Ideological, Exclusion, Sexual, and Rumor Bullying sub-dimensions differed. While the mean scores of Exclusion and Sexual Bullying differed significantly according to the experience of violence by the parents, it was found that the mean score of the Exclusion sub-dimension of the students differed significantly according to being bullied by their peers or lover.

It was found that the mean scores of the total score and sub-dimensions of the Unconditional Self-Acceptance Scale differed according to the introductory characteristics of the students. While it was found that the total score of the Unconditional Self-Acceptance Scale and the mean of the Unconditional Self-Acceptance sub-dimension differed significantly by gender, the mean of the Conditional Self-Acceptance sub-dimension differed significantly according to the economic status of the students. It was found that the average score of the Unconditional Self-Acceptance sub-dimension differed according to the academic success and violence by the parents.

Bullying is a reported problem in both clinical and school settings in nursing education. In the direction of the findings obtained from this study, there is a negative and significant correlation between the mean scores of the Unconditional Self-Acceptance sub-dimension and the total score of Peer Bullying, Ideological, Exclusion, and Sexual Bullying sub-dimension. Since peer bullying is a situation that negatively affects individuals emotionally, spiritually, and physically, instructors have important roles. For this reason, instructors should be able to identify bullying behavior patterns among students, give students information about peer bullying and gain coping skills with peer bullying. Instructors should take an active role in planning problem-solving activities, developing and implementing intervention programs for peer bullying and self-acceptance, and evaluating the results of the practice by using their advisory roles. At the same time, it is important for the instructors to identify the students who are exposed to bullying among students they provide academic counseling, empower the students, and direct the students with mental support to the necessary mental support unit. It will not be enough to implement interventions only for students who are exposed to peer bullying, so adding elective courses on peer bullying during university education will contribute to students' learning about peer bullying.

Entelektüel Düşünme Eğiliminin Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması

Ahmet Faruk YILDIRIM¹

Öz

Bu çalışma, entelektüel düşünmenin sosyal medya kullanımı üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada üniversite öğrencilerinin entelektüel düşünme eğilimi ile sosyal medya kullanım amaçları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini, 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi lisans ve lisansüstü programlarında öğrenim gören öğrenciler arasından orantılı tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 376 (n=376) öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma tarama deseni ile tasarlanmış olup veri toplama tekniği olarak çevrimiçi anket tekniği kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizi SPSS-22 istatistik programında analiz edilerek yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, entelektüel düşünme eğilimi ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Entelektüel düşünmenin alt boyutlarının sosyal ağları kullanım amaçları üzerinde; iletişim başlatma, iletişim sürdürme ve işbirliği boyutunda önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel Düşünme, Sosyal Medya, Gençlik Sosyolojisi

The Effect of Intellectual Thinking Tendency on Social Media Usage Purposes: A Field Study on University Students

Abstract

This study aims to measure the effect of intellectual thinking on social media usage. In the study, the relationship between university students' intellectual thinking disposition and social media usage purposes was examined. The sample of the research consists of 376 (n=376) students determined by proportional stratified random sampling method among the students studying in the undergraduate and graduate programs of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University in the 2020-2021 academic year. The research was designed with a scanning pattern and online survey technique was used as the data collection technique. The analysis of the collected data was analyzed and interpreted in the SPSS-22 statistical program. As a result of the study, a significant difference was found between intellectual thinking disposition and grade level. On the purposes of using social networks of the sub-dimensions of intellectual thinking; It has been shown that it has a significant effect on communication initiation, communication maintenance and cooperation.

Key Words: Intellectual Thinking, Social Media, Youth Sociology

Atıf İçin / Please Cite As:

Yıldırım, A. F. (2022). Entelektüel düşünme eğiliminin sosyal medya kullanım amaçlarına etkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1662-1671.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.05.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.07.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, afyildirim@nevsehir.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8743-2740

Giriş

Literatürde entelektüel düşünme eğilimi, üst düzey düşünme becerilerinden olan eleştirel düşünme özelliğinin bir bileşeni olarak ele alınmaktadır. Eleştirel düşünme kavramı, zihni kullanmakla ilişkili bilişsel bir etkinliktir. Öğrenmek, eleştirel analitik ve değerlendirmeye yollarla düşünmek, dikkat, kategorilere ayırma, seçme ve yargılama gibi zihinsel süreçleri kullanmak anlamına gelir (Cottrell, 2005, s. 1). Eleştirel düşünme Paul ve Elder'a (2003, s. 3) göre, kişinin düşünce sistemindeki yapıları usta bir şekilde yöneterek ve bu yapılara entelektüel standartlar getirerek düşünme yönteminin kalitesini artırdığı bir süreçtir. Eleştirel düşünme, düşünmedeki en temel yapıların ve düşünme için en temel evrensel entelektüel standartların bilgisini gerektirir. Eleştirel düşünmenin yaratıcı yönünün anahtarı, onu analiz etmek ve etkili bir şekilde değerlendirmek sonucunda düşünceyi yeniden yapılandırmaktır (Paul ve Elder, 2005, s. 7). Tanımlardan ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere entelektüel düşünme, eleştirel düşünme becerisinin temel bileşeni olarak ön plana çıkmaktadır. Entelektüel düşünmenin evrensel standartları ve eğilimleri bu nosyonun temel yapıları olarak değerlendirilmektedir.

Entelektüel düşünme, bireyin günlük yaşam aktivitelerini yönetmek ve karşılaştığı problemleri çözmek için sahip olduğu zihinsel yetilerini kullanma edimi olarak açıklanabilir (Sternberg, 1997; Groves, 2008). Kişinin bilgiyi işlemek, kullanmak, problem çözmek, görev ve sorumluluklarla başa çıkmak için tercih ettiği yolu ifade eder (Zhang ve Sternberg, 2005, s. 1). Yukarıda ifade edildiği gibi entelektüel düşünmenin temel evrensel standartları vardır. Paul ve Elder'e (2014, s. 127) göre bunlar; açıklık, doğruluk, belirginlik, ilgili olmak, derinlik, genişlik, mantık, anlamlılık ve adalettir. Bunlar her hangi bir olgu ile ilgili düşüncenin niteliğini belirleyen ölçütlerdir. Entelektüel düşünmenin bireyde oluşturduğu eğilimler, yatkınlıklar ise alçakgönüllülük, cesaret, azim, empati, özerklik, entegrasyon, makul olmak ve güvendir (Paul ve Elder, 2014, s. 25). Bu özellikler her bireyde farklı oranda olabilir veya aynı bireyde entelektüel eğilimler farklı oranda baskın olabilir. Aynı zamanda bu özellikler hiçbir bireyde mükemmel şekilde somutlaştırılmaz. Hayatın farklı alanlarında bazı özellikler belirginleşirken diğerleri ikincil planda kalabilir (Nosich, 2022, s. 117). Başkalarının bakış açılarını, mantık yürütme tarzlarını ve deneyimlerini anlamada entelektüel duygudaşlık, karşılaşılan bir zorluğun üstesinden gelmesinde entelektüel azim ve sahip olunan zihinsel süreçler hakkında iç görü sahibi olmada entelektüel farkındalık eğilimlerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda üst düzey zihinsel beceriler ve entelektüel düşünme eğilimi üniversite öğrencilerinin sosyal ve kişisel gelişimleri ve mesleki donanımı açısından son derece önemli niteliklerdir.

Entelektüel düşünme, bireyin sahip olduğu bilişsel, duyuşsal, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik özellikleri tarafından biçimlendirilir. Bilgiyi işlemek için kişinin bilişsel yetileri kullanılır, kişinin bilgiyi işleme ve bir görevle başa çıkma yolu kısmen görev ve sorumluluk hakkında nasıl hissettiğiyle belirlenir. Entelektüel düşünme belli oranda fizyolojiktir, çünkü bu özellik duyularımızdan bize sağlanan bilgileri alma biçiminden etkilenir. Entelektüel düşünme psikolojiktir çünkü bu özelliğın bireyin kişiliğinin çevresiyle nasıl etkileşime girdiğine bağlı olarak kullanımı söz konusudur. Son olarak entelektüel düşünme eğiliminin, kişinin yaşadığı toplumun çeşitli düşünme eğilimlerine yönelik tercihlerinden etkilendiği için sosyolojik bir boyutu vardır (Zhang ve Sternberg, 2005, s. 2). Bu bağlamda entelektüel düşüncenin gelişimi üniversite öğrencilerinin hazırbulunuşluk düzeyi ile üniversitede verilen eğitimin özelliği ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Hazırbulunuşluk düzeyi öğrencilerin alt eğitim basamaklarındaki almış oldukları eğitimin niteliği ve öğrencinin sosyokültürel özelliklerinden etkilenir. Öğrencilerde eleştirel düşünce becerisi ve entelektüel özelliklerin ortaya çıkması, üniversite eğitiminde bu nitelikleri ortaya çıkarıcı ya da kazandırıcı olumlu öğretim ikliminin oluşturulmasıyla sağlanabilir.

Sosyal medya, aynı kanal üzerinde iletişim, görüntü-ses-video paylaşımı, mesajlaşma, doğrudan bağlantı ve tüm dünya ile bağlantı kurma gibi birçok imkana sahip olan ve medyanın en güncel hali olup birçok özelliğini bünyesinde barındıran bir medya sistemidir. Sosyal medya, dünya ile ucuz ve hızlı erişim sağladığı için her yaşta insan için önemli bulunuyor. Tüm dünyada kullanımı yüksek oranda ve her geçen gün artmaktadır. Gençlerin çoğunluğu elektronik medyadan sosyal medyaya hızlı bir şekilde geçiş yapmakta ve birçok sosyal medya platformunda aktif olarak yer almaktadır.

Popüler bilimsel söylemde, sosyal medya genellikle bir araç olarak tasvir edilir. Benzer bir şekilde sosyal medya "vatandaşların haber yapmasını sağlayan özgürlük teknolojisi" olarak tanımlanmaktadır (Trottier ve Fuchs, 2015, s. 190). Diamond da (2010, s. 70) sosyal medyayı, vatandaşların interaktif iletişim içerisinde olmasını sağlayan özgürlükçü bir teknoloji aracı olarak tanımlamaktadır. Bu iki tanımın sosyal medyayı özgürlük teknolojisi olarak tasvir etmesi, entelektüel özelliklerden olan entelektüel otonomi, entelektüel yüreklilik, entelektüel ısrarcılık ve mantığa güven ile örtüşen bir resim çiziyor. Sosyal medya,

gençlerin çevrimiçi kimlikler oluşturmasını sağlayarak başkalarıyla iletişim kurmasına, kendilerini ifade etmelerine ve sosyal ağlar oluşturmasına olanak tanır ve dışlanma yaşayanlara, engelleri veya kronik hastalıkları olanlara yardımcı olabilir. Diğer taraftan sosyal medyanın geçirdiği dönüşüm de ortadadır. Sosyal medya, başlangıçta olduğu gibi insan bağlantılarını kolaylaştıran dijital platformlardan, yanlış bilgi, propaganda ve sponsorlu içerikle dolup taşan bugün son derece popüler ve etkili bilgi alışverişi kanallarına dönüşmüştür. Gençler özellikle sosyal medyanın etkilerine karşı hassastır ve bu durum onları olumsuz etkileyebilir, dikkatlerini dağıtabilir ve onları zorbalığa, söylenti yaymaya, diğer insanların yaşamlarına dair gerçekçi olmayan görüşlere ve akran baskısına maruz bırakabilir. Yıllar içerisinde bir takım normların değiştiğini, bireylerin sosyal medya platformlarında paylaşmayı kabul edilebilir buldukları şeyler önemli ölçüde değişiklik gösterdiğini gözlemleyebiliyoruz. Goffman'ın (2014) sahne önü ve arkası tanımlamalarından yola çıkarak, perdenin arkasındaki mahrem hayatların kamuoyuna güncellenerek sunulması, günlük hayatın yönünü değiştiren büyük grup etkileşimlerine aracılık ettiğini ve bu durumu da sosyal onayın yani beğeni ve yapılan yorumların belirlediğini söyleyebiliriz. Böyle bir durumda da diğerlerinin düşünceleri önemli hale gelebiliyor ve birey entelektüel düşünme standartlarından uzaklaşabiliyor. Paul ve Elder (2014) günlük yaşamda akıl yürütmek için gerekli olan evrensel entelektüel standartları bir sorun, bir konu ya da bir olayla ilgili düşüncenin mantuki yönden kalitesi kontrol edilmek istendiğinde uygulanması gereken standartlar olarak ifade etmişlerdir.

Sosyal medyanın internette çok zaman geçirmesi muhtemel bir gencin entelektüel gelişimine etkisi üzerinde düşünmemiz gereken bir noktadayız. Genç bireyler, araştırmaya ve sorgulamaya daha az ilgi duyduklarından popüler kültüre ve popüler kültür içerisinde benimsenmeye en savunmasız ve duyarlı olanlardır. Yeatman (2020) internet epistemik kibrinin, kişiyi bildiğinden çok daha fazlasını bildiği inancına teşvik ettiğini ve bu duruma düşmekten kaçınmak için sosyal medyanın derin bir tevazu ile kullanılması gerektiğini, bu durumdan kaçınılmadığında entelektüel alçakgönüllülüğün ortadan kalktığını ifade ediyor.

Sosyal medyada entelektüel düşünmeyi etkileyen bir diğer durum bireysel dijital izlerdir. Yani bir birey kendisini, önceki paylaşımları ve zamanda asılı kalmış düşüncelerine adanarak fikrini değiştirecek her türlü bilgiye kendini kapatabilir. Yine bireyler internetin sosyal medya beslemeleri ile kendi görüşlerinin alkışlandığı ve karşıt görüşlerle alay edildiği bir ortamda entelektüel yürekliliğinden uzaklaşarak doğru öz değerlendirme becerisini kaybedebilir. Bu şekilde entelektüel krizlerin yaşandığı bir durumda sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullanan gençlerin doğru ile yanlış ayırt edemez hale gelmesi olasıdır. Hatta ilerleyen süreçte “diğerleri” karar verici konumda yer alacak ve birey, diğerlerinin onaylı yönlendirmesine maruz kalacaktır. Buradan baktığımızda sosyal medya mutlak gerçekliğin arandığı bir ortam haline dönüşmüştür. Bu durum gençleri, mutlak gerçeği buldukları ve empati göstermedikleri, sorgulamadan veya anlamadan benimsedikleri popüler duruşu dürtüsel ve duygusal olarak savunan acımasız, kibirli bireylere dönüştürebilir. Entelektüel empatide bulunulmadan eleştirel düşünmenin gerçekleşmeyeceği ortadadır. Aynı zamanda sosyal medya ile gençler arasındaki ilişki, kimlik oluşumu, ruh sağlığı ve sosyal etkileşimler gibi çeşitli farklı bağlamlarda da araştırılmalıdır.

Literatürde en fazla üzerinde durulan konu *eleştirel düşünmedir. Entelektüel düşünme eğilimi ile sosyal medya kullanım amaçları* arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmaya rastlanılmamıştır. Buradan yola çıkarak literatüre katkı açısından çalışma önemli bir noktadadır. Yalnızca *entelektüel düşünme eğilimi* konulu gerçekleştirilen iki çalışma bulunmuştur. Okuyan (2021) tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında, Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Entelektüel Düşünme Eğilimleri ile Çevre Etiği Farkındalığı arasındaki ilişki incelenmiştir. 183 örneklem üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre, fen bilimleri öğretmenlerinin entelektüel düşünme eğilimleri ile çevre etiği arasında pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Şahin ve Bülbüloğlu (2021) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, üniversite öğrencilerinin nomofobik davranışlarının entelektüel düşünme eğilimlerine olan etkisi incelenmiştir. Araştırma 448 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Nomofobik ölçeğinin alt boyutları ile entelektüel düşünme eğilimi ölçeğinin alt boyutları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Nomofobik davranışların üniversite öğrencilerinin entelektüel düşünme eğilimini yüksek düzeyde olumsuz etkilediği gözlenmiştir. Özdemir (2005), tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 128 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin eleştirel düşünme becerisinin orta düzeyde olduğu, cinsiyet, doğum yeri ve anne babanın öğrenim durumu gibi demografik değişkenler açısından anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Çakır'ın (2013) yapmış olduğu çalışmada, üniversite eğitiminin üst düzey düşünme becerilerinin gelişimine etkisi incelenmiştir. Çalışma grubunun 227 öğrenciden oluştuğu araştırmada, üniversite öğrencilerinin analitik düşünme ve problem çözme düzeyleri düşük, eleştirel

düşünme becerilerinin orta düzeyde olduğu, eleştirel düşünme becerisinin cinsiyete göre farklılaşmadığı, akademik başarı ile eleştirel düşünme becerisi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, öğretim elemanları ve öğrenci görüşlerine göre üniversite eğitiminin üst düzey düşünme becerilerine istenilen düzeyde etki etmediği bulunmuştur. Bu araştırmada, entelektüel düşünmenin sosyal medya kullanımını üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, üniversite öğrencileri örneğinde entelektüel düşünme eğilimi ile sosyal medya kullanım amaçları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada yanıt aranan sorular şu şekildedir;

- Öğrencilerin demografik nitelikleri ile entelektüel düşünme eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Öğrencilerin demografik nitelikleri ile sosyal medya kullanım amaçları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Öğrencilerin entelektüel düşünme eğilimleri ile sosyal medya kullanım amaçları arasında bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Çalışmanın amacı doğrultusunda tanımlayıcı ve betimleyici olarak tasarlanan bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama (survey) araştırma deseninden yararlanılarak anket tekniği uygulanmıştır.

Araştırmanın Tasarımı ve Araçlar

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim öğretim dönemlerinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde öğrenimine devam eden lisans ve lisansüstü öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, olasılıklı örnekleme yöntemlerinden olan orantılı tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu yöntemde öncelikle tabaka adı veriler alt kümeler seçilir. Bu alt kümelerin her biri bir evren gibi düşünülerek her birine alt kümeler belirlenir. Bu kümelere tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak alınan her örneklem, örneklem birimi oranında temsil edilir (Alpay vd., 2014, s. 123). İlgili üniversite fakültelerinde öğrenimine devam eden 13.338 lisans ve lisansüstü öğrencisinden orantılı tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilen 376 öğrenci çalışmaya dâhil olmuştur. Birimler birer tabaka olarak belirlenerek alt tabakaları oluşturulmuştur. Sonrasında örnekleme, oluşturulan alt tabakalardan gönüllülük esasına dayalı olarak basit rastgele örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Araştırmada tarama (survey) yöntemlerinden olan anket tekniği çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Çevrimiçi anketin dağıtım sürecinde ilgili birimlerdeki öğretim elemanlarından destek alınmıştır. Bu araştırma Covid-19 Pandemi Döneminde katılımcıya ulaşma zorluğundan dolayı, 16/06/2021 – 16/08/2021 tarihlerinde üniversite öğrencilerinden online toplanan verilerle ve “Entelektüel Düşünme Eğilimi Ölçeği, Sosyal Ağların Kullanım Amaçları Ölçeği” boyutlarıyla sınırlıdır.

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin entelektüel düşünme eğilimi ile sosyal medya kullanım amaçları incelemek için tarama (survey) yöntemlerinden olan anket tekniği uygulanmıştır. Araştırmada; Covid-19 pandemi döneminde katılımcıya ulaşma zorluğundan ve çok sayıda araştırılana kolay erişim imkanı sağladığından dolayı, anket uygulaması çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde, geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan “Entelektüel Düşünme Eğilimi Ölçeği” ve “Sosyal Ağların Kullanım Amaçları Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıların demografik yapılarının öğrenilmesi amacıyla hazırlanan sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm katılımcıların entelektüel düşünme eğilimini; üçüncü bölüm katılımcıların sosyal ağları kullanım amaçlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Entelektüel Düşünme Eğilimi Ölçeği

Yoldaş ve Merc (2018) tarafından Paul ve Elder'ın (2003, 2005) çalışmalarındaki tutum ifadeleri ve kazanımlardan hareketle ölçek maddelerinin belirlendiği entelektüel düşünme eğilimi ölçeği beşli likert tarzı 30 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları, entelektüel duygudaşlık 11 madde, entelektüel farkındalık 11 madde ve entelektüel azim 7 madde olarak belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği, cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.91 olarak bulunmuştur. Ölçeğin birinci boyutu olan entelektüel duygudaşlık faktörünün cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.84, ikinci boyutu entelektüel farkındalık faktörünün 0.83 ve üçüncü boyutu entelektüel azim faktörü için 0.85 olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada toplanan veriler üzerinden yapılan cronbach güvenilirlik katsayısı tüm ölçek için 0.95, entelektüel

duygudaşlık boyutu için 0.89, entelektüel farkındalık için 0.89 ve entelektüel azim için 0.89 olarak hesaplanmıştır.

Sosyal Ağların Kullanım Amaçları (SAK) Ölçeği

Koçak Usluel, Demir ve Çınar (2014) tarafından geliştirilen ölçek, yedili likert tarzında 26 maddeden ve 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin 26 maddesinin toplam cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.92, araştırma boyutunun 0.78, işbirliği boyutunun 0.86, iletişim başlatma boyutunun 0.87, iletişim kurma boyutunun 0.87, iletişimi sürdürme boyutunun 0.82, içerik paylaşma boyutunun 0.87 ve eğlence boyutunun 0.81 olarak bulunmuştur. Yapmış olduğumuz çalışmada, veriler üzerinde yapılan cronbach alfa güvenilirlik katsayısı tüm ölçek için 0.92, araştırma boyutu için 0.77, işbirliği boyutu için 0.84, iletişim başlatma 0.73, iletişim kurma 0.89, iletişimi sürdürme 0.83, içerik paylaşma 0.88 ve eğlence boyutu için 0.73 olarak belirlenmiştir.

Veri Analizi

Araştırmanın evrenini oluşturan 13.338 öğrenci arasından orantılı tabakalı örneklem yöntemiyle belirlenen 376 öğrenciden oluşan örneklemden anket tekniği ile elde edilen veriler; SPSS 22.0 istatistiksel veri analiz programında, t testi, anova testi, regresyon, cronbach alfa, ortalama, standart sapma ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçların değerlendirilmesinde % 95 güven aralığı ve $p < .05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ve Entelektüel Düşünme Eğilimi Ölçeği ve Sosyal Ağların Kullanım Amaçları Ölçeği'ne yönelik analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların sosyal medya kullanım amaçları ile sosyodemografik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Katılımcıların bazı sosyodemografik özelliklerinin dağılımı aşağıda tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Kategoriler	Sosyodemografik Özellikler	N	%
Cinsiyet	Kadın	231	61,4
	Erkek	145	38,6
Yaş	18-24	320	85,1
	25-34	43	11,4
	35 ve üzeri	13	3,5
Birimler	İlahiyat Fakültesi	16	4,3
	Fen Edebiyat Fakültesi	102	27,1
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	73	19,4
	Turizm Fakültesi	31	8,2
	Güzel Sanatlar Fakültesi	13	3,5
	Mühendislik-Mimarlık Fakültesi	21	5,6
	Eğitim Fakültesi	52	13,8
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	14	3,7
	Spor Bilimleri ve Tekn. Yüksekokulu	3	,8
Lisansüstü Birimler	51	13,6	
Sınıf Düzeyleri	1.Sınıf	68	18,1
	2.Sınıf	91	24,2
	3.Sınıf	84	22,3
	4.Sınıf	94	25,0
	Yüksek Lisans Ders Dönemi	23	6,1
	Yüksek Lisans Tez Dönemi	16	4,3
Aylık Gelir	0-500 TL	142	37,8
	501-1000 TL	88	23,4
	1001-1500 TL	23	6,1
	1501-2000 TL	14	3,7
	2001- 2500 TL	34	9,0
2501 TL ve üzeri	75	19,9	

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların 231'i (% 61,4) kadın, 145'i (% 38,6) erkektir. Katılımcıların yaş aralıklarının dağılımına bakıldığında çoğunluğun (% 85,1) 18-25 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 102'si (% 27,1) fen-edebiyat fakültesi, 73'ü (% 19,4) iktisadi ve idari birimler fakültesi, 52'si (% 13,8) eğitim fakültesi, 31'i (% 8,2) turizm fakültesi, 21'i (% 5,6) mühendislik ve

mimarlık fakültesinde, 16'sı (% 4,3) ilahiyat fakültesinde, 14'ü (% 3,7) sağlık bilimleri fakültesinde, 13'ü (% 3,5) güzel sanatlar fakültesinde, 3'ü (% ,8) spor bilimleri ve teknolojiyi yüksekokulunda ve 51'i (% 13,6) lisansüstü birimlerde eğitim görmektedir. Katılımcıların 68'i (% 18,1) 1.sınıf düzeyinde, 91'i (% 24,2) 2.sınıf düzeyinde, 84'ü (% 22,3) 3.sınıf düzeyinde, 94'ü (% 25) 4.sınıf düzeyinde, 23'ü (% 6,1) yüksek lisans ders döneminde, 16'sı (% 4,3) yüksek lisans tez döneminde. Katılımcıların çoğunluğun aylık gelirlerinin 0-500 TL (% 37,77) olduğu görülmektedir.

Entelektüel Düşünme Eğilimi ile Sosyodemografik Özelliklerin İlişkisi

Bu başlık altında öğrencilerin sosyodemografik özellikleri ile entelektüel düşünme ve entelektüel düşünmenin alt boyutları arasındaki ilişki incelenmektedir. Analizler sonucunda elde edilen sonuçlar tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile Entelektüel Düşünme Eğiliminin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	S. Sapma	t	Sig.
Entelektüel Duygudaşlık	Kadın	231	4,2305	,49250	1.228	,220
	Erkek	145	4,1592	,62730		
Entelektüel Farkındalık	Kadın	231	3,9095	,58937	,376	,707
	Erkek	145	3,8846	,67584		
Entelektüel Azim	Kadın	231	3,6221	,75833	-,891	,374
	Erkek	145	3,6936	,75499		
Alt Boyutlar	Sınıf Düzeyi	N	Ort.	S. Sapma	F	Sig.
Entelektüel Azim	1.	68	3,5483	,77605	4.994	,001
	2.	91	3,5196	,68529		
	3.	84	3,5085	,85610		
	4.	94	3,8708	,67822		
	Lisans Üstü	39	3,9011	,68052		

Tablo 2 incelendiğinde sosyodemografik değişkenlerden cinsiyet ile entelektüel düşünme eğiliminin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı gözlenmektedir. Öte yandan entelektüel düşünmenin entelektüel azim boyutu ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu gözlenmektedir (F=4.994; p=.001). Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde bu farklılaşmanın 4. sınıfla 2. ve 3. sınıflar arasında olduğu tespit edilmiştir. 4. sınıflar entelektüel azim boyutuna 2. ve 3. sınıflara göre daha fazla önem vermektedirler. Buradan hareketle sınıf düzeyi artıkça entelektüel azim boyutu da artmaktadır. En yüksek entelektüel azim düzeyi beklendiği gibi lisansüstü öğrenciler arasındadır. Lisans eğitimi sonrası akademik hayata giren lisansüstü öğrencileri, hem alanlarına daha derinlemesine girmeleri hem de alanlarıyla ilgili yapmış oldukları okumalar, doğal olarak entelektüel azim düzeylerini arttırmaktadır.

Entelektüel Düşünme Eğiliminin Sosyal Ağların Kullanım Amaçları Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde entelektüel düşünme eğilimi ölçüğünün alt boyutları ile sosyal ağların kullanım amaçları ölçüğünün alt boyutları arasındaki ilişki incelenmiştir. Sosyal ağ Kullanım amaçları tek tek entelektüel düşünme boyutları ile regresyon analizine tabi tutulmuştur. Bu analizlerde sosyal ağ kullanım amaçlarından araştırma, iletişim kurma, içerik paylaşma ve eğlence boyutları üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir. Öte yandan işbirliği, iletişim başlatma ve iletişim sürdürme boyutları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Regresyon Analizi sonucunda istatistiki olarak anlamlı ilişkilerin bulunduğu sosyal ağ kullanım amaçlarıyla ilgili elde edilen bulgular tablo 3, tablo 4 ve tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 3. Entelektüel Düşünme Boyutlarının İşbirliğini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Std. Hata	Beta	T	P
Sabit	-,053	,071	-	-,751	,453
Entelektüel Duygudaşlık	1,092	,027	1,025	-40,161	,000
Entelektüel Farkındalık	-,082	,029	-,087	-2,816	,005
Entelektüel Azim	-,006	,018	-,008	-,350	,727

Tablo 3 incelendiğinde çoklu regresyon modeline dâhil edilen üç değişkenin birlikte anlamlı bir ilişki sergiledikleri görülmektedir (R²=,909, F=1238,1, p<.001). Söz konusu üç değişken birlikte işbirliği puanlarındaki değişimin yaklaşık % 91'ini açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin işbirliği üzerindeki etkisine bakıldığında, entelektüel duygudaşlık ile pozitif bir ilişki varken, (Beta=1,025), Entelektüel farkındalık ile negatif bir ilişki vardır (Beta=-,087). Öte yandan Entelektüel azim değişkeninin bir etkisi yoktur.

Tablo 4. Entelektüel Düşünme Boyutlarının İletişim Başlatmayı Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Std. Hata	Beta	T	P
Sabit	3,872	,647	-	5,984	,000
Entelektüel Duygudaşlık	-,933	,249	-,309	-3,750	,000
Entelektüel Farkındalık	,535	,265	,201	2,016	,045
Entelektüel Azim	,316	,167	,144	1,895	,050

Tablo 4 incelendiğinde çoklu regresyon modeline dâhil edilen üç değişkenin birlikte anlamlı bir ilişki sergiledikleri görülmektedir ($R^2 = .049$, $F=6,387$, $p<.001$). Söz konusu üç değişken birlikte iletişim başlatma puanlarındaki değişimin % 4,9'unu açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin iletişim başlatma üzerindeki göreceli önem sırası, Entelektüel duygudaşlık (Beta=-,309), Entelektüel farkındalık (Beta=,201) ve Entelektüel azim (Beta=,144) şeklindedir. Entelektüel duygudaşlık değişkeni anlamlı ve negatif bir regresyon değerine sahiptir. Entelektüel farkındalık anlamlı ve pozitif, Entelektüel azim ise anlamlı ve pozitif regresyon değerine sahiptir.

Tablo 5. Entelektüel Düşünme Boyutlarının İletişim Sürdürmeyi Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Std. Hata	Beta	T	P
Sabit	4,012	,611	-	6,565	,000
Entelektüel Duygudaşlık	-,487	,235	-,172	-2,071	,039
Entelektüel Farkındalık	,712	,251	,286	2,840	,005
Entelektüel Azim	,003	,157	,002	-,021	,983

Tablo 5 incelendiğinde çoklu regresyon modeline dâhil edilen üç değişkenin birlikte anlamlı bir ilişki sergiledikleri görülmektedir ($R^2 = .033$, $F= 4,271$, $p<.01$). Söz konusu üç değişken birlikte iletişim sürdürme puanlarındaki değişimin % 3,3 gibi küçük bir oranını açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin iletişim başlatma üzerindeki göreceli önem sırası, Entelektüel duygudaşlık (Beta= ,286), Entelektüel farkındalık (Beta= -,172) ve Entelektüel azim (Beta= ,002) şeklindedir. Entelektüel duygudaşlık değişkeni anlamlı ve negatif bir regresyon değerine sahiptir. Entelektüel farkındalık anlamlı ve pozitif ve Entelektüel azim ise anlamsız ve negatif regresyon değerine sahiptir.

Tartışma ve Sonuç

Entelektüel düşünme eğiliminin sosyal medya kullanım amaçları üzerindeki etkisini araştıran bu çalışma, lisans ve lisansüstü eğitim alan 376 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Entelektüel düşünme eğilimleri konusunda, Şahin ve Bülbüloğlu (2021) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek öğrencilerden (% 69,2) oluştuğu ve katılımcıların büyük çoğunluğunun yaş aralığının 17-19 (% 47,8) olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada bu çalışmanın katılımcılarının yaklaşık % 61,4'ü kadın öğrencilerden oluşması ve yine katılımcıların büyük çoğunluğunun (% 85,1) 18-24 yaş aralığından olması önem arz etmektedir. Entelektüel düşünmenin sosyal medya kullanım amaçları arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırma olmadığı için araştırma sonuçlarının karşılaştırılabilme imkanı olmamıştır.

Entelektüel düşünme eğilimi ile demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi sonucunda, sadece sınıf düzeyi ile entelektüel düşünmenin alt boyutu olan entelektüel azim arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça entelektüel azim düzeyinin arttığı da gözlenmiştir. Entelektüel azim düzeylerinin artması, genç bireylerin düşünsel hedeflerine ulaşmak için entelektüel eylemleri gerçekleştirmeye devam ederken karşısına çıkan engellerin üstesinden gelme eğilimleri olduğunu göstermektedir. Genç birey kendisini tatmin eden bir cevap bulana kadar araştırma ve analiz etme konusunda ısrarcı bir motivasyon ile hareket edecektir. Öğrencilerin SAK ölçek puanları ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

Entelektüel düşünme eğiliminin boyutları ile sosyal ağları kullanım amaçlarının boyutları arasındaki ilişkinin analiz sonuçlarına göre entelektüel duygudaşlığın artması sosyal ağların kullanım amaçlarından olan işbirliğini de artırmaktadır. Entelektüel farkındalığın artması ise işbirliğini azaltmaktadır. Sosyal ağların kullanım amaçlarından iletişim başlatma ile entelektüel düşünme eğiliminin alt boyutları arasında ilişki gözlenmiştir. Entelektüel duygudaşlığın artması iletişim başlatmayı azaltmakta, entelektüel farkındalığın artması iletişim başlatmayı artırmaktadır. Sosyal ağların kullanım amaçlarından iletişim sürdürme ile entelektüel düşünme eğiliminin boyutları arasında ilişki gözlenmiştir. Entelektüel duygudaşlığın artması iletişim sürdürmeyi azaltmakta, entelektüel farkındalığın artması iletişim sürdürmeyi artırmaktadır. Duygular iletişimde büyük rol oynar. Entelektüel farkındalık sağlıklı bir iletişim için önemlidir. Genç

bireylerin farkındalık yetenekleri diğer bireylerle iletişim kurarken başarılı olmalarını sağlayacaktır. Aynı zamanda, entelektüel farkındalık entelektüel duygudaşlığı da önelemektedir. Bireyin entelektüel duygudaşlık eğiliminde bulunabilmesi için başka bir kişinin duygularını dikkate alması, karşı tarafın akıl yürütmesini doğru bir şekilde anlaması ve benmerkezci olmayarak kendisinin dışındaki fikirleri kabul etmesi gerekir. Entelektüel duygudaşlık aynı zamanda eleştirel bir bakış açısıyla inceleme noktasında yol gösterir. Bireylerin inanç ağları (çekirdek inançlar, çevresel inançlar) onların gün boyunca verimli bir şekilde düşünmesine ve hareket etmesine yardımcı olur, ancak; entelektüel duygudaşlık eğilimlerini de sınırlandırabilir. Nasıl diğer bireylerin duyguları, göndermeye çalıştıkları mesajı etkileyebiliyorsa bireyin kendi duyguları da iletişiminin önüne geçebilir. Bireylerin çekirdek inançları, erken dönem yaşam alanlarında oluşan habituslarıyla ve değiştirilmesi en zor olan, bireyin benlik duygusu, sosyal kimlikleri ve temel değerleri ile yakından ilişkili olan inançlardır. Çevresel inançlar ise köklü değişimlere neden olmadıklarından değişime en az dirençli olan inançlardır. Genç bireyler önceden var olan inançlarla uyumlu bilgilere inanma ve bu inançlarla uyumsuz olan bilgileri reddetme eğilimi gösterebilmektedirler. Aynı zamanda kendi fikirlerine uymayan fikirlerden korkmaları da entelektüel korkaklık durumunu temsil ettiği söylenebilir. Böyle bir durumda iletişimi başlatma ve iletişimi sürdürmekten kaçınma eğilimi gösterdiklerini düşünebiliriz. Entelektüel korkaklığın karşıtı olan entelektüel cesarete sahip olan genç bireyler sosyal medyada paylaşılan içeriklere düşünmeden katılmayıp, kaynağını sorgulayarak durumu etkin bir şekilde yönetebileceklerdir.

Araştırma sonuçları entelektüel düşünmenin sosyal medyada, iletişim başlatma, iletişim sürdürme ve işbirliği üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Sosyal medyaya bağımlı bir iletişim kurarak ve bu yolla aidiyet sağlayan gençlerin entelektüel duygudaşlık boyutuyla incelendiğinde, bencil, yabancılaşan, sorgulamayan ve alçakgönüllülüğünü kaybeden bireylere dönüőecekleri öngörülmektedir. Entelektüel alçak gönüllülüğünü kaybeden bireyler entelektüel kibir eğiliminde bulunacaklardır. Özellikle içerik paylaşma noktasında paylaşımlara yapılan beğeni ve yorumların yani sosyal onayın, diğer bireylerin düşüncelerinin önemli hale gelmesi durumunu ortaya çıkardığından ve bu durumun bireyleri entelektüel düşünme standartlarından uzaklaştırdığı gözlemlenmektedir. Bu noktada entelektüel düşünmenin sosyal ağları kullanım amaçlarından olan iletişim kurma, içerik paylaşma, eğlence ve özellikle araştırma boyutları üzerinde bir etkisinin olmaması manidardır. Diğer taraftan genç bireylerin çoğunluğunun kendilerini sosyal medyadaki paylaşımlarına adadıklarını ve bu dijital iz olarak tanımlanan içerik paylaşımlarının gelecekte zihinlerini nasıl etkileyeceği konusunda çok azının endişelendiğini gözlemlenmektedir. Entelektüel düşünme becerilere sahip genç bireylerin zamanla benmerkezci düşünerek entelektüel benmerkezcilik eğilimleri gösterebileceği öngörülebilmektedir. Bu bireyin bakış açısını değiştirmesini zorlayacak, kendisi dışındakilerin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçları karşısında önemsiz kılacak bir durumu doğuracaktır. Yani genç birey entelektüel empati eğiliminden uzaklaşacak ve dolayısıyla da zamanla entelektüel standartlardan uzaklaşacaktır. Sosyal medyanın gençlerin entelektüel gelişimine etkisi üzerinde düşünmemiz gereken bir noktadayız. Sosyal medya kullanımının genç bireyler üzerindeki etkisi yeterince bilinmemektedir. Gençler için sosyal medya ve entelektüel düşünme üzerine yeni çalışmalar yapılmasının ve toplumsal kurumlar arasında işbirliğinin gerekliliği ortadadır. Üniversite gençliğinin sahip olduğu entelektüel düşünme, eleştirel düşünme, analitik düşünme gibi üst düzey zihinsel yetilerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için uygun koşullar oluşturulması toplumsal gelişmenin de en önemli öncüllerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Etik Beyan

"Entelektüel Düşünme Eğiliminin Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul izni alınmıştır. Gerekli olan etik kurul izinleri Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulu'nun 21.04.2021 tarih ve 06 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Alpay, A., Cemaloğlu, N., Sarpkaya, R., Tomul, E., Baştırk, R., Ellez, A. M., şahin, B., Yolcu, H., Karakaya, İ. ve Turgut, Y. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (Ed. Abdurrahman Tanrıöğen), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çakır, N. (2013). Üniversite eğitiminin üst düzey düşünme becerilerine etkisi, (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cottrell, S. (2005). *Critical thinking skills, developing effective analysis and argument*. New York: Palgrave Macmillan.
- Diamond L. (2010). Liberation technology. *Journal of Democracy*, 21 (3): 69-83.
- Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (çev. B. Cezar), İstanbul: Metis Yayınları.

- Groves, K., Vance, C. ve Paik, Y. (2008). Linking linear/nonlinear thinking style balance and managerial ethical decision making. *Journal of Business Ethics*, 80 (2): 305-325.
- Koçak Usluel, Y., Demir, Ö. ve Çınar, M. (2014). Sosyal ağların kullanım amaçları ölçeği. *Eğitim Teknolojileri Araştırma Dergisi*, 5 (2): 1-18.
- Nosich, G. (2022). Critical thinking. a guide to writing a paper using the concepts and processes of critical thinking. London: The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.
- Okuyan, M. A. (2021). Fen bilgisi öğretmenlerinin entelektüel düşünme eğilimleri ile çevre etiği farkındalığı arasındaki ilişki (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özdemir, S. M. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 297-316. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26123/275185>
- Paul, R. ve Elder, L. (11 Mart 2022). The miniature guide to critical thinking concepts and tools. Erişim: https://www.criticalthinking.org/files/Turkish_CT_Concepts_Tools.pdf
- Paul, R. ve Elder, L. (2014). *Critical thinking. tools for taking charge of your professional and personal life*. 2.Edit. New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Paul, W. R. ve Elder, L. (2005). *Critical thinking competency standards*. Foundation for Critical Thinking.
- Paul, W. R. ve Elder, L.(2003). *Minik eleştirel düşünme kılavuzu kavramlar ve araçlar*. (Çev. Fidan, M. B.) Kaliforniya Eleştirel Düşünme Kurumu.
- Sternberg, J. R. (1997). *Thinking styles*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Şahin, M. ve Bülbüloğlu, S. (2021). The effects of nomophobic behavior of university students on their intellectual thinking tendency. *African Educational Research journal*, 9 (1): 197-204.
- Trottier, D. ve Fuchs, C. (2015). *Social media, politics and the state*. New York: Routledge.
- Yoldaş, C. ve Merç, A. (2018). Entelektüel düşünme eğilimi ölçeği geliştirme çalışması. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 13 (27), 1729-1740. DOI: 10.7827/TurkishStudies.14349
- Zhang, L. F. ve Sternberg, R. J. (2005). A threefold model of intellectual styles. *Educational Psychology Review*, 17: 1-53.

EXTENDED ABSTRACT

In the literature, intellectual thinking disposition is considered as a component of critical thinking, which is one of the higher-order thinking skills. The concept of critical thinking is a cognitive activity associated with using the mind. Critical thinking requires knowledge of the most basic structures in thinking and the most basic universal intellectual standards for thinking. Universal standards and tendencies of intellectual thinking are considered as the basic structures of this notion. The tendencies that intellectual thinking creates in the individual may be different in each individual, or the intellectual tendencies may be dominant at different rates in the same individual. Intellectual thinking disposition has a sociological dimension as it is affected by the preferences of the society in which the person lives, for various thinking dispositions. High-level mental skills and intellectual thinking disposition are extremely important qualities for university students' social and personal development and professional qualifications. Social media can be portrayed as a libertarian technology tool that enables young people to create online identities, enable them to communicate with others, express themselves and create social networks, and assist those experiencing exclusion. On the other hand, the transformation of social media is obvious. Social media has evolved from digital platforms facilitating human connections as in the beginning, to extremely popular and effective information exchange channels today, overflowing with misinformation, propaganda and sponsored content. Young people are particularly sensitive to the effects of social media and this can negatively affect them. When we consider this situation in the context of the presentation of private lives, group interactions and social approval, in a such situation, the opinions of others may become important for the individual and the individual may move away from intellectual thinking standards. We are at a point when we need to think about the impact of social media on the intellectual development of a young person who is likely to spend a lot of time on the internet. In this study, in order to measure the effect of intellectual thinking on social media use, the relationship between intellectual thinking disposition and social media usage purposes in the sample of university students was examined. Answers were sought to the questions of whether there is a significant difference between the demographic characteristics of the students and their intellectual thinking dispositions/purposes of social media use, and whether there is a relationship between the students' intellectual thinking dispositions and their social media usage purposes.

In this study, which was designed as descriptive and descriptive in line with the purpose of the study, the survey technique was applied online by making use of the survey research design, which is one of the quantitative research methods. The universe of the research consists of undergraduate and graduate students who continue their education at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University in the 2020-2021 academic years. The sample of the study was determined by using the proportional stratified random sampling

method, which is one of the probability sampling methods, and 376 students were included in the study. "Intellectual Thinking Tendency Scale" and "Social Networks Usage Purposes Scale" were used to obtain the research data, the validity and reliability of which were tested. The data obtained from the participants by the survey technique was analyzed with SPSS 22.0 statistical data analysis program, test, anova test, regression, Cronbach's alpha, mean, standard deviation. In the evaluation of the results obtained, 95% confidence interval and $p < 0.05$ significance level were taken into account. According to analysis; *As a result of examining the relationship between intellectual thinking disposition and demographic variables, a significant relationship was found only between class level and intellectual perseverance, which is a sub-dimension of intellectual thinking. It has been observed that as the grade level of the students increases, the level of intellectual perseverance increases. *No significant relationship was observed between the students' social networks use scale scores and demographic variables. *According to the results of the analysis of the relationship between the dimensions of the intellectual thinking tendency and the dimensions of the purposes of using social networks, the increase in intellectual sympathy also increases the cooperation, which is one of the purposes of use of social networks. Increasing intellectual awareness reduces cooperation. *A relationship was observed between initiating communication, one of the purposes of using social networks, and the sub-dimensions of intellectual thinking disposition. Increasing intellectual empathy decreases communication initiation, while increasing intellectual awareness increases communication initiation. *A relationship was observed between the purpose of using social networks, maintaining communication and the dimensions of intellectual thinking disposition. Increasing intellectual sympathy decreases communication maintenance, while increasing intellectual awareness increases communication maintenance.

Research results showed that intellectual thinking has a significant impact on initiating, maintaining and collaborating in social media. When the young people who establish a social media-dependent communication and who gain a sense of belonging in this way are examined in terms of intellectual empathy, it is predicted that they will turn into individuals who are selfish, alienated, unquestioning and losing their humility. It is significant that intellectual thinking has no effect on communication, content sharing, entertainment and especially research dimensions, which are among the purposes of using social networks. It is obvious that new studies on social media and intellectual thinking for young people and cooperation between social institutions are necessary. Protecting the minds and thoughts of young people is essential for social stability. We can say that creating suitable conditions for the healthy development of high-level mental abilities such as intellectual thinking, critical thinking and analytical thinking of university youth is one of the most important precursors of social development.

Kırgızistan'da Dordoy Pazarı: Sosyalizmden Liberalizme Bir Pazarın Doğuşu ve Sosyo-Ekonomik Etkileri

Mustafa ORÇAN¹ ve Gökhan BİNGÖL²

Öz

Araştırmanın konusu ve kapsamı bağımsızlıktan sonra 1991 yılında başkent Bişkek'te kurulan Dordoy Pazarının ekonomik ve sosyal etkilerinin mevcut kaynaklarla, mülakat ve katılımlı gözlem tekniği ile incelenmesidir. Kırgızistan'ın ve bölgenin en büyük pazarlarından biri olan Dordoy (Dordoı) Pazarı, ekonomik bir proje olduğu kadar bir anlamda sosyal bir projedir de. Kırgız bir girişimci tarafından finanse edilip 1991 yılının sonlarında kurulan Pazar, kendi içinde ondan fazla alt pazarlardan oluşmaktadır. Çin'den Rusya, Türkiye ve Avrupa'ya, Arap ülkelerine kadar ticaret ağı ile ülkenin, küçük, orta ve büyük işletmelerinin küresel dünyayla bağlantısını da kurmaktadır. Çok yönlü bir istihdam imkân ve yapısıyla 60 bin civarı kişinin doğrudan hayatına dokunmakta ve ailelerini geçindirmektedir. 2021 yılı Kırgız Cumhuriyetinin kuruluşunun 30. yılı olarak kutlanırken, Pazar devletle yaşıt bir ekonomi ve işyeri bölgesidir. Geçen süre içinde ülke ekonomisinin dinamosu ve halkın en büyük geçim kaynaklarından biri olmuştur. Dordoy Pazarı, ekonomik cazibesi nedeni ile kısmen iç göçe neden olmuş, hatta bazen geri dönüş göçe bile sebep olmuştur. Ayrıca sadece Kırgızistan değil aynı zamanda komşu ülkelerden gelen toptancıların da uğrak yeri olmaya devam etmektedir. En fazla Çin, Rusya, Kazakistan, Türkiye ve Avrupa ülkelerinden ürünler gelmekte en çok da Özbekistan ve Kazakistan'a ürün satılmaktadır. Çalışmada, bir pazar üzerinden gerçekleşen ekonomik ve sosyal dönüşümler incelenmekte ve bu pazarın ülke ekonomisine katkısı araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dordoy Pazarı, Bişkek, Kırgız Ekonomisi, Kentleşme ve Sosyal Değişme

Dordoy Market in Kyrgyzstan: The Emergence of a Market from Socialism to Liberalism and Socio-Economic Effects

Abstract

The subject and scope of the research is the examination of economical and social effects of the Dordoy Market, which was established in the capital city of Bishkek in 1991 after independence, with the available resources, interviews and participatory observation technique. Dordoy (Dordoı) Market, one of the markets of Kyrgyzstan and the region, is a social project as well as an economic project. The Market, which was financed by a Kyrgyz entrepreneur and established in late 1991, consists of more than ten sub-markets. It also establishes the connection of small, medium and large enterprises with the global world with its trade network from China to Russia, Turkey, Europe and Arab countries. With a versatile employment opportunity and structure, it directly influences the lives of around 60 thousand people and provides for families. While the year 2021 is celebrated as the 30th anniversary of the establishment of the Kyrgyz Republic, it is an economy and workplace region as old as the state. It has been the dynamo of the country's economy and one of the biggest livelihoods of the people. Dordoy Market has partially caused internal migration due to its economic attractiveness, and sometimes even caused return migration. In addition, it continues to be a frequent destination for wholesalers not only from Kyrgyzstan but also from neighbouring countries. Most of the products come from China, Russia, Kazakhstan, Türkiye and European countries, and most of them are sold to Uzbekistan and Kazakhstan. In the study, the economic and social transformations that take place through a market are examined and its contribution to the country's economy is tried to be examined.

Key Words: Dordoy Market, Bishkek, Kyrgyz Economy, Urbanization and Social Change

Atf İçin / Please Cite As:

Orçan, M. Bingöl ve G. (2022). Kırgızistan'da Dordoy Pazarı: sosyalizmden liberalizme bir pazarın doğuşu ve sosyo-ekonomik etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1672-1685.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.05.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.05.2022

¹ Prof. Dr. - Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü, mustafa.orcan@manas.edu.kg/mustafa.orcan@aybu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9581-7707

² Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Programı, hakan.bg4949@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-5622-7982

Giriş

Çalışmanın konusu bağımsızlık sonrası Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te kurulan Dordoy (Dordoi) Pazarının ortaya çıkışı ve Pazarın toplumsal etkilerini kapsamaktadır. Böyle bir konunun tercih edilmesinin amacı ise, Bişkek'te yer alan Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak sosyalist siyasi ve ekonomik rejimden liberal politikalara geçişle birlikte Kırgızların en büyük pazarı konumundaki Dordoy Pazarının ortaya çıkışını, gelişimini, istihdama olan katkısını, toptan ve perakende ticaretteki önemini, iç ve dış göç gibi nüfus hareketlerine olan etkisini incelemek ve değerlendirmektir. Sosyalist rejimin, yönetim ve ekonomik sistemin değişimiyle beraber radikal bir şekilde toplumsal sistemin de baştan aşağı değişimin bir göstergesi olarak gerçekteleşen dönüşümlerin boyutlarını gündelik hayatın merkezinde yer alan bir pazar üzerinden incelenmesini ve okunmasını sağlamaktır.

Araştırmada kullanılan yöntem niteliksel yöntemdir. Uygun veriler taranmış, bu verilere ek olarak sahaya inerek Pazarda çalışan yönetici, esnaf, işçi, seyyar satıcı ve hamal gibi farklı profildeki çalışanlarla mülakatlar yapılmıştır. Yazarlardan biri, aynı zamanda Dordoy Pazarında halen çalıştığı için günlük olarak da katılımlı gözlem yapılmıştır. Araştırma 2020 Mart ayından ilan edilen Covid 19 salgın hastalık hemen öncesi 2019 Aralık ayında başlamış yılının karantina kapsamında Pazar açıldıktan ve normal çalışmaya başladıktan sonra 2022 Nisan ayına kadar devam etmiştir. Bu zaman zarfında bazı bilgilerin yeniden güncellenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Araştırmada karşılaşılan en önemli problem, istatistiki verilerin temin edilmesinde yaşanmıştır. Sağlık, özellikle de resmi verilere ulaşmak oldukça zor. Çünkü Pazarla ilgili ayrı veri tutulmamakta ve alt pazarların sahipleri de farklı firmalardan olabilmektedir.

Öncelikli olarak başkentin ve onun içinde yer alan aynı zamanda araştırma konumuz olan Dordoy Pazarının Kırgız ekonomisi içindeki yerini daha iyi anlamak için Kırgız Cumhuriyetinin ve bölgenin önemli kentlerinden olan Bişkek'in geçirmiş olduğu siyasi, ekonomik ve sosyolojik dönüşümlerle ilgili kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

Kırgızistan ve Ekonomisi

Sovyetler Birliği çökmeden önceki son dönemlerde tüm Sovyetler Birliği ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da ciddi bir ekonomik durgunluk yaşanmış ve bağımsızlığın ilk dönemlerinde bu durgunluk ekonomik çöküntüye dönüşmüştür. Sovyet sistemi çöktükten sonra ülkelerin merkezden yönetilmesinden ve her ülkenin birbirine bağımlı olarak hammadde ve tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasından dolayı yeni kuşak ülkeleri ciddi ekonomik ve sosyal buhranlar yaşamıştır. Dağılmadan hemen sonra ürün tedariki olmadığından mal ve ürünlerde ciddi azalmalar meydana gelmiş ve ülkeler kendi imkân ve becerilerine terk edilmiştir. Bazen temel günlük tüketim ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz hale gelmişlerdir.

Aniden ortaya çıkan bağımsızlığın hem sevindirici hem de ağır bedeli olan tarafları olmuştur. Yetmiş yıla yakın Sovyet rejiminden tam bağımsız bir devlet kurma imkânına kavuşmaktan dolayı bir taraftan sevindiren tarihi bir olay yaşanırken, diğer taraftan yeni devletin ve toplumun siyasi ve ekonomik anlamda nasıl yönetileceği konusunda ciddi belirsizlikler bulunmaktaydı. Kamuya ait işletmelerin nasıl yönetileceği, özelleştirmenin nasıl yapılacağı, işçi paylarının nasıl dağıtılacağı gibi meselelerden dolayı işletmeler durmuş ve işçilerin çoğu işsiz kalmıştır³. Sanayi bakımından da Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nin en az yatırım yapmış olduğu ülkelerden biri olduğundan dolayı hammadde, üretim ve ulaşım bakımlarından ülke diğer ülkelere göre daha fazla dışa bağımlı durumdaydı. Bu siyasi, ekonomik ve sosyal buhranı ve kaosu giderebilecek karar alma mekanizması da gelişmediğinden gerekli plan ve projelerin ortaya konulmasında da geç kalınmış ve bu durum kaosu derinleşmesine ve uzamasına neden olmuştur. Çünkü Sovyetler Birliği döneminde her ne kadar planlama yerel ölçekte yapılırsa da makro planlar ve nihai kararlar Moskova'nın işiydi (Ercilasun 2014, s. 367). Üstelik bu planları ideolojik aygıtla ve planlama ile yapıyordu.

Bağımsızlıktan sonra liberal siyasi ve ekonomi politikalarının uygulamasına geçişle birlikte Kırgızistan, 20 Aralık 1998'de Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyesi olduğu için Orta Asya ülkeleri arasında liberal dış ticaret politikalarını benimseyen ilk ülke olmuştur. 2005'ten sonra ikinci siyasi ayaklanmanın yaşandığı 2010 yılında Kırgızistan'da ulusal gelir 4,6 milyon; kişi başına düşen geliri ise 864 dolardır. Yakın zamanlarda kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla 2015 itibari ile 1.180 dolar, 2020'de 1.160 dolar, pandemiden önce 2019'da ise 1.240 dolar civarında idi (World Bank, 2022). 2010 yılında dünya ticareti içindeki payı 0,02'dir. Ülke hidroelektrik kaynakların genişliği bakımından Rusya ve Tacikistan'ın ardından BDT ülkeleri arasında

³ Sovyetler Birliği'nin dağıldığının ilan edilmesi üzerine herkes kendisine göre bir tepki vermişti. Bunlar arasında fabrikada o anda çalışmakta olan vinç başındaki işçinin işi bırakmasıyla vinç üzerindeki kolinin asılı kalması, bir pilotun uçağa binip doğrudan Rusya'ya uçması ve benzeri olaylar yıllar sonra bile Bişkek'te halk arasında anlatılmaktaydı (Ercilasun 2014, s. 367).

üçüncü sıradadır. Ekilebilir alanların toplam yüz ölçüme oranı %7'dir (Karluk 2014, s. 49-51). Genelde dağlardan oluşan bir coğrafyaya sahiptir. Bu sebeple hayvancılık sektöründe önemli bir yere sahiptir.

Kumtor Altın İşletmesinde üretiminin başlamasından sonra, altın ülkenin ihracat gelirlerinin ortalama %37'ni oluşturduğundan kısa süre içinde 1997 yılında ülkenin en büyük ihracat kalemi olmuştur. Önemli ihraç ürünleri arasında kıymetli metaller (altın), organik olmayan kimyasal maddeler, tekstil ve hazır giyim, sebzeler, süt ve süt ürünleri, elektrik, meyveler, pamuk lifi sayılabilir. İthalatında ilk sıralarda kerosin ve benzin gibi mineral ürünler bulunmaktadır. Daha sonra giyim ve aksesuarları, ilaçlar, buğday, doğalgaz gelmektedir. (Karluk 2014, s. 52).

30 yıllık bir geçmişe sahip olan Kırgız Cumhuriyeti, gayrisafı yurt içi hasılasını (GSYH), 2 milyar 500 milyon dolardan 8 milyar 453 milyon 300 bin dolara çıkarmıştır. Ekonomisi genelde sanayi üretiminden ziyade tüketim eksenli devam etmektedir. Bu yüzden istihdam imkânı sınırlı olduğundan yurt dışına çok göç vermektedir. Nüfusunun yaklaşık bir milyondan fazlası yurtdışında çalışmakta ve buradan elde ettiği işçi döviz geliri ise, toplam bütçede % 7,8'ine tekabül etmektedir. Devletin bütçesinin neredeyse 2/3'si ya da %70,8 vergilerden oluşurken, ancak % 21,4'ü vergi dışı gelirlerden toplanmaktadır. Ülkenin iç ve dış borcu 4 milyar 773 milyon 200 bin dolara çıkmıştır (TRTAvaz 2021).

Tablo 1. Kırgız Cumhuriyetinde Dış Ticareti (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2016	1.543.532	3.919.082	5.462.614	-2.375.550
2017	1.790.758	4.481.291	6.272.049	-2.690.533
2018	1.764.613	4.907.400	6.672.013	-3.142.787
2019	1.965.502	4.903.813	6.869.315	-2.938.311
2020	1.964.466	3.684.109	5.648.575	-1.719.643

Kaynak: ITC Trade Map (2020)

Kırgızistan; Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan ve Çin ile sınırı olması nedeniyle malların transferinde ve bölge ticaretinde önemli bir yere sahip bir ülke konumundadır. 2020 yılında ithalatın azalmasındaki ana etken Dünya Sağlık Örgütü'nün 2020'nin Mart ayında dünya Kamuoyu ile paylaştığı Covid 19 salgın hastalık nedeniyle özellikle Çin, Kazakistan ve Özbekistan ile olan sınır kapılarının kapalı olmasından kaynaklanmaktadır. Sınır kapılarının kapalı olması, ithalatı ve de ihracatı olumsuz etkilemiştir.

Yıllara göre nüfus dinamiği açısından bakıldığında Kırgız Cumhuriyetinde nüfus 1990'da 4.391.200; 2000'de 4.898.400; 2011'de 5.514.600; 2015'de 5.956.900; ve 2021'de ise 6.636.803 kişi olarak tespit edilmiştir (World Bank, 2020; KCMİK, 2022). Bağımsızlıktan yaklaşık 30 yıl içerisinde nüfusun %50 oranında arttığı görülmektedir. Bunlar içerisinde dinamik bir genç kesimin olması da önemli avantajlardan biridir.

Fakat nüfusun genç ve dinamik kesimlerden oluşmasına rağmen alternatif istihdam olanaklarının yetersiz olmasından dolayı toplumun belli bir kesiminin hayat standardının göreceli ve mutlak yoksulluk sınırında kaldığı gözükmektedir.

Tablo 2. Göreceli Yoksulluk ve Mutlak Yoksulluk Göstergesi

Yıllar	2016	2017	2018'de	2019	2020
Yoksulluk Sınırı	%25,4,	25,6	%22,4,	%20,1	%25,3
Mutlak Yoksulluk Sınırı	%0,8	%0,8	%0,6	%0,5	%0,9
Bir Önceki Yıla Göre Fark		Yok	-%0,2	-%0,1	+%5,2

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Kurumu (KCUİK 2022)

Kırgız Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumunun verdiği bilgilere göre yoksulluk sınırı 2016 %25,4, 2017'de 25,6, 2018'de %22,4, 2019'da %20,1 ve 2020'de ise %25,3'e çıktığı görülmektedir. Covid 19 salgınının ekonomi ve toplum üzerindeki etkisiyle 2020'de yoksulluk sınırı %5,2 puan artmıştır. Mutlak yoksulluk oranına baktığımızda da benzer bir artışın olduğu görülmektedir: 2016'da ila 2017 %0,8, 2018'de %0,6, 2019'da %0,5 ve 2020'de ise %0,9 olarak tespit edilmiştir. 2020'de 1 milyon 678 bin kişi yoksulluk sınırının altında yaşarken, bunların %73,7'sinin kırsal yerleşim yerlerinden olduğu görülmektedir. 2020 yılı itibariyle 59.200 kişi mutlak yoksul sınırında yaşamaktadır ve bunların da %87,2'si kırsalda yaşayanlardan oluşmaktadır (KCMİK, 2022).

Bu ekonomik tablo nedeniyle ülke yurt dışına ciddi ölçüde göç veren ülkelerden biridir. İstihdam imkânları yeterli olmadığından ekonominin daha çok tüketim eksenli seyretmesinden dolayı, göç hayatın

bir çok alanını şekillendirmektedir. Kırgız Cumhuriyeti Göç Servisi, Kırgızistan'ın %58'lik çalışma çağındaki nüfusunun %20'sinin işgücü göçmeni olduğunu belirtmektedir (Nasritdinov, 2016). Kırgızistanlı göçmenlerin 640 bini Rusya'da, 65 bini Kazakistan'da, 30 bini Türkiye'de, 15 bini ABD'de bulunduğunu ve 100 bin civarında kayıt dışı Kırgız göçmeninin de olduğunu altı çizilmektedir (KCHBGS, 2020; Ergeshkyzy, 2018, s. 41). Bu rakamlardan ülkenin istihdam edilebilir nüfusunun yaklaşık üçte birinin yurtdışında çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden Kırgızistanlı göçmenlerin aktardıkları dövizler ülke ekonomisi, ailelerin geçimi ve gelişimi için büyük öneme sahiptir. Dünya Bankasının 2018 verilerine göre 2,7 milyar ABD Doları dövizin yurtdışında çalışan Kırgızistan vatandaşlarının ülkelerine gönderdikleri belirtilmiştir. Bu rakam ülkenin bir taraftan GSYİH'sinin %35,1'ine denk gelirken, diğer taraftan Kırgızistan'ı yurtdışından gelen işçi dövizine bağımlı hale getirmektedir (WBG, 2018, s. 17). BU verilerin olumlu sonuçlarından biri, işçi göçmenlerinin aktardıkları dövizler Kırgızistan'ın ulusal yoksulluk düzeyini de %6-7 oranında azaltmasıdır (IOM, 2020, s. 83).

Başkent Bişkek'te Sosyo-Ekonomik Değişim

Dordoy Pazarının bulunduğu başkent Bişkek'in sosyo-ekonomik değişiminden önce kısaca tarihine ve gelişimine bakmak yerinde olacaktır. Eski ve Orta Çağ dikkate alınmadan kentte yerleşik hayata geçiş Hokant Hanlığının 1825'te kale kurmasıyla başladığı ileri sürülmektedir (Ercilasun 2014, s. 345-346). Bişkek ancak bu tarihten itibaren genelde gelişmeye açık bir kent olmuştur. Bişkek adı Rus kaynaklarında ilk defa 1847 tarihli bir raporda "Pişpek" olarak zikredilmektedir. Fakat 1827 tarihli Çince fermandaki seslendirmede şehrin esas adının Bişkek olduğu ileri sürülmektedir. Kelime anlamına bakıldığında bişkek kelimesi kırmızı yapımında sütü karıştırmak için kullanılan uzunca bir sopaya (tahta küreke) verilen addır (Karatayev – Eraliyev 2005, s.70; Ercilasun 2014, s. 344).

Bişkek kuruluşundan günümüze kadar üç defa isim değişikliği yaşamıştır. 1926'ya kadar Pişpek, sonra 1991'e kadar Frunze olan kentin adı 1991'de Bişkek olarak değiştirilmiştir.⁴ Bolşevik ihtilali ve II. Dünya Savaşı sonrasında Bişkek, sürekli göç almıştır. I. Dünya Savaşı'nda Rusya tarafından esir alınan Alman askerlerin bir kısmı 1915'te Bişkek'e gönderilerek, şehrin park ve bahçelerinin geliştirilmesi, yeşillendirilmesi ve modern binaların inşa edilmesi işlerinde çalıştırılmıştır. Benzer şekilde II. Dünya Savaşı sırasında da günümüz Bişkek'inde ki pek çok tarihî yapıyı buraya sevkedilen esir askerler ve sürgün edilen diğer etnik grupların inşa ettiği belirtilmektedir. (Türkoğlu 2016, s. 200-202). Kuruluş tarihi olan 1825 yılından günümüze kadar halen nüfus hareketliliği ve çekim merkezi olmaya devam etmektedir.

Bişkek, 1926 yılında kurulan ilk önce Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ve sonra 1936'da değişikliğe gidilerek Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin, 1991'den itibaren de Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur. 31 Ağustos 1991'de olağanüstü toplanan Kırgızistan Yüksek Konseyi (Jokorku Keneş/Meclis), Egemenlik Bildirgesi'nin onaylamasından sonra sosyalist ve komünist ülke başkenti olmaktan liberal kapitalist sistemin başkenti olmuştur.

Bişkek'in nüfus hareketliliğine bakıldığında Hokant Hanlığı zamanında 1000'e yakın evlerin olduğuna dair kayıt varken, şehir Rusların eline geçirilip kalenin yıkılmasından 14 yıl sonra 1876'da burada 58 aile ve 182 kişinin yaşadığı kaynaklarda geçmektedir (Ercilasun 2014, s. 346).⁵ Pişpek şehrinin 1912 yılındaki nüfusu, 16,000'e; 1916 yılında ise 22,000'e ulaşmıştır (Türkoğlu, 2016). 2010 yılı itibariyle Bişkek'in nüfusu 859,7 bin, 2016'da 958,5 bin iken, 2021'de ise 1 074,1 bine ulaşmıştır. Kentte yaşayanların oranı % 99,6'dır. Çünkü kent Çüy bölgesi içinde yer alan özel statüde kabul edilen bir şehir olduğundan kırsalı pek yoktur (KCUİK 2021:377). Görüldüğü üzere şehrin nüfusu 1976 yılında yarım milyonu aşarken günümüzde ise bir milyonu aşmış, yaklaşık 45 yıl içinde iki misline çıkmış durumdadır.

Konut ve mimari politikalarına bakıldığında ise Bişkek'te Çarlık devrindeki yerleşim planının hayata geçirilmesi sonucu Avrupalı tipteki evlerin sayısı da artmaya başlamıştır. Bu tip evler 1878'de 13 iken, 1881'de 98, 1897'de 752, 1898'de 776'ya ve 1907'de 1287'ye ulaşmıştır (Baktıgulov vd. 1986, s. 17; Petrov 2005, s. 21-23; Frunze: Entsiklopediya, 1986, s. 250; Ercilasun, 2014, s. 346-347).

⁴ Türk Kurtuluş Savaşı sırasında bölgedeki Türk ve bölgedeki diğer Müslümanlar tarafından toplanan yardımların Sovyet Rus Delegasyonu adına koordinasyonu sağlamak için Ankara'ya da giden Bişkek doğumlu Mihail Vasileviç Frunze'nin adına izâfeten Bişkek'in adı 1926'da Frunze olarak değiştirilmiştir (Türkoğlu 2016, s. 200-202).

⁵ Hokant Hanlığının 1825'te kurdukları kale 1862'de Ruslar tarafından harabeye çevrilmiş ve nüfusun büyük bir kısmı savai sırasında yok olmuş veya kale harabeye çevrildiğinden başka yerlere göç etmiştir. Fakat Rus Çarlığı iki yıl sonra 1864'ten itibaren Hokant kale harabesinin yanı başında Kozaklar için bir kale kurarak yeniden yerleşik bir hayat başladı (Ercilasun 2014:345-346).

1928 yılından itibaren Bişkek'in gelişimi yönünde yapılan beş yıllık planlarla 20. yüzyıl boyunca devam edecek olan yapılaşma başlamış, fakat bağımsızlıktan sonraki dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik buhran nedeniyle planlı kent dönemi sekteye uğramış, "canı konuşlar" denilen gecekondu ortaya çıkmıştır. Başkent Bişkek'te 2022 yılı itibarıyla 52 canı konuş mahallesi bulunmaktadır.

Dordoy Pazarının Doğuşu ve Gelişimi

Dordoy Pazarı, Kırgızistan'ın Çüy bölgesinde, fakat Bişkek kentine bağlı, kent merkezine 6-7 km mesafede olan bir pazardır. Kazakistan sınırına ve Korday sınır kapısına ise yaklaşık 25 km mesafededir. Nizhnaya Ala-Archa (Arça) yerleşkinde yer almakta ve yaklaşık 100 hektarlık bir alana yayılmış durumdadır. Çevresinde Mayevka, Saovoe ve Mukan yerleşkeleri bulunmaktadır. Dordoy Pazarının yakınlarında geçen çevre yolları ve Cibek Yolu (İpek Yolu) sayesinde diğer kentlere kargo ulaşımı daha kolay sağlanmaktadır. Çin ürünlerinin Asya ülkelerine ve Avrupa'ya gönderilmesinde Dordoy Pazarı bu açıdan önemli transfer noktasında yer almaktadır.

Genel olarak konumu, bölge ve ülke açısından önemine kısaca değindikten sonra Pazarın nasıl hangi sebeplerle ortaya çıktığına bakıldığında, Dordoy Pazarının ortaya çıkışını tetikleyen asıl neden, ülkenin sosyalist rejimden liberal siyasi ve ekonomi rejimine geçmesiyle birlikte, devlet ve toplum sisteminin baştan aşağı değişmesidir. Merkezîyetçi, baskıcı, tek tip üretim ve tüketim ekonomi modelinden serbest piyasa ekonomisine geçilerek, ülke Sovyet dışındaki ülkelerle daha fazla ticaret yapmaya, siyasi ve toplumsal olarak ilişki kurmaya başlamıştır. Kamu mülkiyetinden özel mülkiyete izin veren, malların fiyatını devletin değil daha çok piyasanın belirlediği, artık istihdamın garanti olmadığı rekabet şartları içerisinde kişilerin beceri ve arayışıyla gerçekleştiği bir piyasa ekonomisi meydana gelmiştir. Kırgızistan'ın en büyük pazarı ve 13 Ağustos 2016 tarihi itibarıyla Avrasya Ekonomik Birliğine üyesi olana kadar da Orta Asya'nın yüzölçümü ve ticari işlem hacmi olarak (ciro) en büyük pazarı ve dağıtım merkezi denilebilir. Pazar, böyle bir siyasi ve ekonomik dönüşüm içerisinde ortaya çıkmıştır.

Bağımsızlığın daha ilk yıllarında Kırgız vatandaşlarının henüz serbest piyasa şartlarına alışık olmadığından ve alım gücü zayıf olduğundan, ayrıca ihtiyaç ürünlerinin temin edilmesi gibi sıkıntıların yaşanması ve ülkede ürün çeşidinin az olması nedeniyle güçlü bir aileden gelen 1955 doğumlu Salimbekov Askar Maatkabylovich'in⁶ çabaları sonucu büyük babasının isminden esinlenerek Dordoy Pazarı kurulmuştur. Bağımsızlıktan sonra nitelikli insan gücünün ülkeden ayrılması nedeniyle üretimin durma noktasına gelmesi ülkeyi olumsuz etkilemiştir. Ülkenin önemli girişimcilerinden olan A. Salymbekov bu sıkıntıları, boşluğu gören ve bu krizi bir anlamda fırsata ve yatırıma dönüştüren önemli girişimcilerin başında yer almaktadır. Kurulan Dordoy Pazarı, ülke halkının ihtiyaçlarını karşıladığı gibi istihdam talebini de karşılamış, hem istihdam, hem de üretim ve tüketim de her iki yönden bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

Böyle bir pazar fikrinin nasıl ortaya çıktığı hikayesine bakıldığında normal bir gezinin sebep olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Pazarın yeri bir zamanlar sazlık olan bir arazi iken 7 Aralık 1991 tarihinde pazarın kurulması için konteynerler konulmaya başlanmıştır. Salimbekov'un bu yeri seçmesinin nedeni kent dışında büyük bir açık alanın olmasından, hem kentler arası hem de uluslararası karayolu ulaşımına müsait olmasındandır. Şirketin Genel Sekreteri Narınbek Sultangaziev ile yapılan görüşmemizde Çin'den Bişkek'e, ayrıca benzer şekilde Kazakistan üzerinden Rusya'ya karayolu ve yine en yakın komşularından olan Özbekistan'a karayolu ulaşımının olması nedeniyle kentin bu yeri stratejik bir yer olarak seçilmiştir. (Görüşme tarihi: Şubat 2020).

Bu pazar sayesinde halk ticaret yapmaya başlamış farklı ülkelere giderek ülkeye yeni mallar getirip hem ürün çeşidini genişletmişler hem de ürün bolluğuna sebep olmuşlardır. Kurulduğundan bu tarafa Dordoy Pazarı Kırgız esnafını, tüccarlarını ve toplumunu uluslararası pazara açan en aktif büyük ticari merkezlerinin başında yer almaktadır. Bundan sonra en büyük Pazar olarak Oş'a 25 km mesafede olan Karasu Pazarıdır. Dordoy Pazarı kısa sürede gelişerek üretime, yeni iş kollarının oluşmasına büyük etkide bulunmuş, kurulması ve gelişmesiyle Bişkek şehri, diğer kentlerden ve kırsal bölgelerden ciddi göç dalgasıyla karşılaşmıştır. Göç sonucu Bişkek ve Dordoy Pazarı etrafında canı konuşlar (gecekondu) yeni yerleşim alanları oluşmuştur. Canı konuşların çoğu Dordoy Pazarına giden Obyezdnaya-Daroga yolu

⁶ Dordoy Şirketi Yönetim Kurulu Başkanı

⁷ Şirketin Genel Sekreteri Sultangaziev'in belirttiğine göre; Askar Salymbekov 1990 yılı Dünya Kupası Turnuvasını izlemek için İtalya'dan sonra Ukrayna'ya iş seyahati gerçekleştiriyor ve Odesa kentine gittiğinde orda Privoz Halk Pazarına rastlıyor ve Pazardan çok etkileniyor. Bu Pazarın büyüklüğünü, kapasitesini ve iyi çalıştığını görüp buna benzer bir pazarın da Bişkek'te de kurabileceğini hayal ediyor ve hemen bu hayalini gerçekleştiriyor.

üzerinde yer almaktadır.⁸ 2021 yılı itibariyle toplam 52 canı konuş mahallesinden Dordoy Pazarına bitişik ve yakın olan mahalleler, Dordoy (7.570), Dordoy 2 (2.185), Keleçek (6.211), Ak Çar (15.000), Ak Bata (5.529), Kalıs Ordo (9.513), Altın Kazık (3000)'tır. 2022 yılında alınan bilgilere göre yedi mahallenin toplam nüfusu 49.008'dir. Bu yüzden Pazar ülkenin ve kentin cazibe merkezlerinden biri olmuştur. Pazarının çevresinde Rusça Kwartirant denilen ortak banyo ve mutfağı olan kiralık odalar yada pansiyon şeklinde küçük konutlar bulunmaktadır. Aylık kişi başı iki bin somdan başlıyor beş altı bin soma kadar kira ücreti ile kiralanabiliyor. Bu şartlar altında Pazar hem yurt sathındaki iç göçü tetiklemiş hem de gelen göçlerle yeni mahallelerin kurulmasına ve kentin düzensiz büyümesine neden olmuştur.

Dordoy Pazarı da kendi içinde alt pazarları olan büyük bir Pazar konumundadır. Alt Pazarların sahipleri farklı firmalardan olabiliyor. Yapı ve malzeme itibariyle küçük ve orta ölçekli mağazaların büyük bir çoğunluğunun konteynerlerden oluşması dikkat çekmektedir. Ayrıca Orta Asya bölgesinin en büyük giyim pazarı bu Pazarda yer almaktadır.

Tablo 3. Dordoy Pazarında Alt Pazarlar, Satılan Ürünler ve Faaliyet Türleri⁹

	<i>Pazar Adı</i>	<i>Ürün ve Ülke Menşei</i>	<i>Satış Şekli</i>
1	Muras Sport Pazarı	Spor giyim (Çin-Rusya)	Toptan ve parkende
2	Alkanov Pazarı	Yerli giyim ürünleri	Toptan ve parkende
3	Aziest Pazarı	Üretim hatası giyim ürünleri (Çin Rusya ve yerli ürünler)	Toptan ve parkende
4	Vostok Pazarı	Çocuk giyim ve eşyaları (Çin, Rus ve Türk ürünler)	Toptan ve parkende
5	Bruchniy Pazarı	Klasik pantolon ürünleri (Çin ve yerli ürünler)	Sadece toptan satış
6	Shanhay Pazarı	Kırtasiye ürünleri (Çin ürünleri)	Toptan ve parkende
7	Evroasia Pazarı	İnşaat malzemeleri (Rus, Çin ve Türk ürünleri)	Toptan ve parkende
8	Djunhay Pazarı	Beyaz eşya, çorap ve temizlik ürünleri. (Kore, Türk, Rusya, Çin ve Japonya vd.)	Toptan ve parkende
9	Aksu Pazarı	Kadın-Erkek pantolon (Çin, yerli, Kore ve Türk ürünleri)	Sadece toptan satış pazarı
10	Oberon Pazarı	Yerel Giyim Atölye Pazarı	Sadece toptan satış
11	Dordoy Ford Pazarı	Oto yedek parça (Rus, Kore ve Japon) ürünleri	Sadece perakende

Firma Genel Sekreterinin belirttiğine göre pazar yeri yaklaşık 100 hektarlık alan üzerinde kurulmuştur. Perakende satış noktası 40 bin civarındadır. Bunun dışında depo olarak kullanılan ve atıl durumda olan binlerce konteynerden oluşan devasa büyüklükteki bu Pazar, yerli satıcı ve alıcıların yanı sıra, Çin, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Rusya gibi çevre ülkelerden gelen satıcı ve tüketicileri de bir araya getirmektedir. Bu yüzden Orta Asya'nın ve dünyanın en büyük konteynerle kurulan pazarı olarak ün yapmıştır (Adana TO, 2021). Dordoy Pazarı kurulanana kadar Bişkek halkının ihtiyacı daha çok, Oş, Alamedin ve Ortosay Pazarından karşılanıyordu. Bunlar mahalle içinde kurulan halk pazarları değil, Dordoy Pazarı gibi doğrudan tüm kent sakinlerine ve Kırgızistan'a hitap eden pazarlardı. Tarihi pazarı olan Oş Pazarı ve diğer pazarları da geride bırakarak kısa süre içerisinde hatta onları kendine bağımlı hale getirecek büyüklüğe, kapasiteye ve niteliğe ulaşmıştır.

Ülkenin bağımsızlık yaşıyla yaşıt olan Pazar, 30 yıllık tarihinde ülke ekonomisine önemli hizmetlerde bulunmuş ve yön vermiştir. Kumtor Altın Madeni İşletmeciliğinden sonra ülke ekonomisine vergi sağlayan en büyük ticari merkez olarak da bilinmektedir. 2016 yılı itibariyle 54.000-60.000 çalışanı ve 4 milyar ABD Doları cirosu ile Dordoy'un nüfusun %15'ine kadar geçim kaynağı sağladığı tahmin edilmektedir (UNIDO ty; Karrar, 2017). 2022 Martında görüştüğümüz bir Pazar yetkilisi seyyar satıcılarla bu sayının bazı mevsimlerde 100 bine kadar çıktığını belirtmiştir. Saha çalışmamızda ilginç bir durumla da karşılaşmıştık. Dordoy Pazarının yakınında bulunan canıkonusların (gecekonduların) içinde özellikle kadınların çalıştığı 4 kişilik yirmi kişilik küçük tekstil dikiş nakış atölyelerine rastlanmıştır. Dolayısıyla ister Pazar olsun ister Pazar dışı olsun eksenli çalışan ama Pazarın dışına çıkan Pazar, Covid 19 salgınından önce ve bugünlerde (2022) yeniden toparlanarak çalışanların aile efradı da düşünüldüğünde Pazar gelirinun dolaylı ve dolaysız

⁸ Pazarda güvenlik ciddi bir problemdi. Yapılan görüşmelerde 2015 yılına kadar Pazarın güvenliği, polisler tarafından sağlanmaktaydı. Sendika Başkanı Sergey Ponomaryev'in verdiği bilgilere göre, belli bir süre gerek trafik polisleri gerek pazarda görevli polislerin özellikle dükkân sahiplerine karşı hukuk dışı teşebbüsleri nedeniyle Pazarın güvenliğinde ciddi sorunlar meydana geldiği belirtilmektedir. (Saralayeva, 2017). Bazen polislerin reket (pакет) adı verilen gurupların baskılarına da maruz kaldıkları belirtilmektedir. Yakın dönemlere kadar özellikle yabancı müşterilere karşı da buna benzer hukuk dışı olayların yaşandığı ifade edilmiştir. Artan şikâyetler ve sendikanın baskısı ve girişimleri sonucu hükümetin 2015'de aldığı karar ile polisleri Pazardan çekmiş ve Pazar yönetimi tarafından güvenlik özel güvenlik birimleri tarafından sağlanmaya başlanmıştır.

⁹ Görüştüğümüz işadamlarından Nazirullah N., kıymetine göre Pazarlar arasında konteyner kiralama da bazen ciddi farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Örneğin, en kıymetli yerlerden biri olan Cunhay Pazarının beyaz eşya satılan birinci bölümünde bir konteynerin aylık kirasının 1000 dolardan başladığını, 16. Prahod (sıra)da ise 100 dolara kadar düştüğünü belirtmiştir. Halbuki iki alt pazar arasında en fazla 500 ya da 600 metre mesafe ancak vardır.

yaklaşık 150 binden fazla kişiyi etkilediği tahmin edilmekte, istihdam oluşturma becerisi ve toplanan vergiler ile ülke ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Pazar yılda 364 gün çalışıyor, tek izin günü 1 Ocaktır. Toptancılar için çalışma saatleri sabah 6'dan öğleden sonra saat 3'e kadardır.

Kırgız tüccar ve işadamları, başta Çin, Rusya, Kazakistan ve Türkiye olmak üzere Birleşik Arap Emirlikleri ve Avrupa Ülkeleri gibi ülkelere gidip mal alarak Dordoy Pazarında satmaya ve Dordoy Pazarının gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Pazarın farklı ülkelerden çok farklı ürün çeşitlerine sahip olması nedeniyle komşu ülkelere de hizmet etmek amacıyla, Kazak, Özbek ve Tacik tüccar ve esnafların gelip Dordoy'da alışveriş yaptıktan sonra kendi ülkelerinde satmaktadırlar. Firma Genel Sekreter Sultangaziev'in verdiği bilgiye göre başka ülkelere ihracatın olması nedeniyle Pazar kenarında trans kargo yerleri açılarak ihracatçılara kolaylıklar sağlanmıştır (Genel Sekreterle Görüşme, 8 Şubat 2020). Üretimi ve ürün çeşidi az olan Sovyet Döneminden çıkan bölge insanları için bu çok büyük ve yeni bir imkândır. Bu nedenle Pazar çok kısa süre içinde büyüyüp gelişmiştir.

Dordoy Pazarının Ekonomik ve Toplumsal Etkileri

Dordoy Pazarının kurulması, ülkede göçlerin ve yeni yerleşim yerlerinin oluşmasında olumlu ve olumsuz anlamda önemli roller üstlenmiştir. Olumlu anlamda, özel birçok küçük, orta ve büyük çapta işletmelerin kurulmasına sebep olmuş, işsiz insanlara iş sağlamış ve ülkenin en önemli ticari merkezlerinden biri olarak devletin vergi gelirlerine de büyük katkı sağlamıştır. Olumsuz anlamda ise, kent devasa kitlesel göçlere hazırlıklı olmadığı için belli ölçülerde kentin plansız büyümesine katkısı olmuştur.

Bağımsızlıktan sonra ülkede işleyen küçük, orta ve büyük işletmeler veya fabrikalar, kolhoz ve sovhozlar vb. kamu mülklerinin önce çalışanlar arasında özelleştirilmesi¹⁰ nedeniyle işleyen ve sistematize edilen üretim sistemi durma noktasına gelmiş, Kırgızistan toplumunda bireysel ve toplumsal hayat büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle özelleştirmeden adil bir şekilde pay alamayanların hayat şartları zorlaşmış ve işsizlik artmıştır. Artık devlet belli bir yaşa gelen herkese iş vermek zorunda değildir ve her birey “kendi başının ve derdinin çaresine bakmakla” yükümlüdür. İşsiz kalan halkın ilk başvurduğu çalışma imkânı doğal olarak tarım ve hayvancılık olmuştur. Sanayi üretimin sınırlı olması nedeniyle çalışma sektörü doğal olarak insanları ziraat ve hayvancılığa yönelmektedir. Dolayısıyla halen bile 2021 verilerine göre nüfusun %65'i kırsalda yaşamaktadır. Bağımsızlıktan sonra zor zamanlarda kıtlıkta ya da pandemi dönemlerinde nüfusun % 65-70'ye yakınının kırsalda yaşıyor olmaları, kırsalda yaşamak insanlar için bir anlamda hayat sigortası gibi bir işlev görmüş ve halen de görmektedir. Böyle bir ortamda bir ticaret merkezi olarak Dordoy Pazarının açılması Kırgız toplumu ve bireylerin istihdamı için çok şey ifade etmektedir.

Ülke 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya kendine bağlı finansal güçlerini, uzman kişileri ve kalifiye işçileri, kısaca yetişmiş insan kaynağını Kırgızistan'dan çıkarmış ve sonrasında bazı nitelikli insanlar da kendiliğinden ülkeden ayrılmıştır. Bu nedenle dış göçün ülke bağımsızlığının ilk yıllarında çok şiddetli bir şekilde yaşandığını istatistiksel veriler göstermektedir. Örneğin, 1992'de 77 bin; 1993'de 143 bin kişi Kırgızistan'dan ayrılmıştır (INS, 1993). Her geçen yıl katlanarak devam eden bu rakamlar, 90'ların sonuna gelindiğinde kısmen dengelendiği görüle de (Schuler, 2007, s. 79), 2005 ve 2010 yıllarında ülkede yaşanan siyasal krizler ve halk isyanları sonucu iktidarın değişmesi ve yaşanan ekonomik güçlükler dış göçün yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle ülke içindeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın etkisi ile dış göç hızlanmaktadır (Toktogulov ve Eshnazarova, 2021, s. 58).

Sovyetler Birliği'nden ayrılan Kırgızistan'da iş imkânlarının çok kısıtlı olması halkın belli bir kısmının yoksul olması Dordoy Pazarına yönelmiştir. Burada çalışan firmalar, Rusya'dan, Çin'den, Türkiye'den G. Kore'den, Japonya'dan ve Avrupa'dan gidip ürün alarak Dordoy Pazarında satmaya başlamışlardır. Pazarın gelişmesi ile birlikte sadece iç pazara değil, aynı zamanda komşu ülke pazarlarına da mal satmaya başlamıştır. Hem yaptığı ithalat hem de dağıtım merkezi gibi malları ihraç etmesiyle ticaret hacmi hızlı bir şekilde artarken Dordoy Pazarı kısa süre içinde büyüyüp ülkenin ve bölgenin en büyük pazarlarından biri haline gelmiştir. (Genel Sekreterle Görüşme, 8 Şubat 2020).

Dordoy Pazarının bu şekilde hızlı gelişmesi büyümesi ve kazançlı olması karşısında diğer kentlerden göç eden insanlar, eşyalarını, hayvanlarını ve taşınmaz mallarını satarak Dordoy Pazarı ticaretinde kendilerine yer edinmeye başlamışlardır. Bir anlamda Dordoy Pazarı onlar için bir imkan ve uygulamalı bir ticaret okulu gibi işlev görmüştür. Pazarda başarılı bir iş kadını olan aynı zamanda sendika başkanlığı da

¹⁰ Kırgızca özelleştirme “mençikleştirme” yani bençikleştirme şeklinde ifade edilmektedir.)

yapan Damira Temirbekovna Dolotalieva hanım, verdiği bir röportajında Dordoy Pazarıyla nasıl tanıştığını ve nasıl iş kurduğunu ve işe başladığına şu şekilde anlatmaktadır (Saralayeva, 2015; Saralayeva, 2016):

“Zenginliğim uzun yıllar süren çalışmaların sonucudur. Karabalta Polikliniği Başkanlığını yürütürken maaşım 9000 som ve zührevi hastalıkları doktoru olan kocamın maaşı ise 5000 somdu. Bir gün Ekose marka bir çanta almak için deri ceketimi sattım. Utanmıştım, ama saklamıyorum. Bu durumu tekrar yaşamamak ve ekonomik durumun iyileştirmek için Dordoy Pazarında konteyner dükkân işletmeye karar verdim. Babam benim doktor olman için okuttum pazarda pazarıcı olman için değil şeklinde kızmıştı. Ama kararımdan vazgeçemedim Kışın ve yaz aylarında, sıcakta ve soğukta, konteyner dükkân işi yapmak zordu, ama yalnız değildim. Binlerce kadın ailelerini geçindirmek için mekâk işine girdik. Üzerimizdeki yük devam etti, günlerce uyumadık, ürünler için endişelendik. Devlet kurumlarında gümrükleme için nasıl yapacağımızı, vergileri nasıl besaplayacağımızı ve nasıl sipariş verip kayıtları tutacağımızı öğrendik...”

Görüldüğü üzere Dordoy Pazarının bu denli hızlı şekilde gelişmesi kısmen dış göçü azaltsa da, iç göçün oluşmasında ve hızlanmasında da önemli aktörlerden biri olmuştur.

Yurt dışında belli süre çalıştıktan sonra Dordoy Pazarında ticaret yapmaya karar veren kişi sayısı da çoktur. Dolayısıyla Pazar zaman zaman yurt dışında sermaye biriktirdikten sonra Dordoy Pazarında iş kurma hayali olan kişilerin geri dönüş göçüne de sebep olmaktadır. Bu sayede Pazar göçün belli sınırdaki kalmasına yardımcı olmaktadır. İşte bu nedenle Dordoy İşletmesinin yanında çalışan Sultangeziev'in deyiimiyle *“Salimbekov Askar Maatkabylovich, Dordoy sofrasını açıp yoksul halka kendi kendini doyurmayı öğretmiştir”* (Genel Sekreterle Görüşme, 8 Şubat 2020).

Dordoy Pazarının bu denli cazibe merkezlerinden biri olması, ayrıca ekonomik hacminin büyük olması farklı ülkelerin de dikkatini çekmiştir. Kırgızlardan sonra en etkin olan satıcılar Çin, Uygur, Rus, Türk ve Afganlılardır. Bunların yanı sıra Tacikistan, İran ve Pakistan uyruklu girişimciler de Pazara rağbet göstermiş ve Pazarda yerlerini almışlardır.

Öz olarak İç göçün Başkent Bişkek'e doğru yönelmesinde Dordoy Pazarının payı büyüktür. Bişkek'e Dordoy Pazarı sayesinde yakın yerlerden ve kırsaldan kente göçler kademeli olarak yaşanmaktadır. Bunun sonucunda 2022'de Bişkek tüm kent ve kırsaldan göç alması sonucu şehrin nüfusu 1 milyonu aşmış durumdadır.

2015'ten itibaren Bölgenin en büyük pazarı olan Dordoy Pazarını etkileyen önemli siyasi ve ekonomik bir anlaşma yapılmıştır. Kırgız devletinin Rusya'nın zorlamasıyla 2016 yılında Avrasya Ekonomik Birliği anlaşmasına göre gümrük vergilerinde yapılan düzenleme sonucu Pazar ciddi bir gelir kaybına uğramış ve bölgedeki en büyük dağıtım merkezi olmaktan çıkmaya başlamıştır. Birliğe girmeden önce bazı kalemlerde %7-8 olan gümrük vergisi %20'ye kadar çıkmıştır. Bu oran mallara göre %15-%17 şeklinde değişebilmektedir. Üye ülkelerde üretilen malların kendi aralarındaki gümrük vergilerini azaltılırken fakat bu ülkelerin dışından mallar söz konusu olduğunda ise gümrük vergileri artırılmıştır. Bu durumdan en fazla Rus firmaları karlı çıkmıştır. Bu gelişmelere ek olarak, Pazarın güç kaybının yaşanmasında Çin ile Kazakistan sınırında kurulan Khargos Pazarının da etkisi büyüktür. Tüm bu olumsuz gelişmelerin neticesi olarak görüştüğümüz bir işadamı Pazarda bir zamanlar 500 dolarlık aylık konteyner kiralalarının günümüzde 100 dolara kadar indiği belirtilmektedir.

Dordoy Pazarının Girişimciliğe ve İstihdama Katkısı

Dordoy Pazarı yaklaşık 60 bin çalışanı ve ülke ekonomisine %8'in üstünde yapmış olduğu katkıyla hem Dünya Bankasının 2009 yılında yaptığı araştırmada hem de Narınbek Sultangaziev röportajında Kırgızistan'ın en iyi sosyal-ekonomik projelerden birinin Dordoy Pazarı olduğunu göstermektedir (WorldBank, 2009).

Asya ve Avrupa pazarlarını birleştiren ticaret ve lojistik faaliyetlerinin genişlemesi sonucu Pazarda ürün ve marka çeşitliliği artı ve böylece ülkenin iç pazarına kadar ithal edilen bu ürünler yeterince başka iç pazarlara ulaştırıldı. Bu gelişme sonucu bazı ürünlerin piyasada bulunmaması gibi yaşanan kronik sıkıntıların ve fiyat oynaklığının giderilmesine yardımcı olan Pazar, gerekli malların bollaşması ve zenginleşmesine neden olmuştur. Bazı yerlerde yerli üreticiler için gerekli malzemelere doğrudan erişim sağlanarak, alıcı ve ortak bulma fırsatı oluştu; ülke içinde, dışında ekonomiyi destekleyen daha güçlü yerli sermaye oluşmuş oldu. Dordoy Pazarının devlete verdiği vergiyle, Kumtor Altın Madenciliğiyle rekabet eder duruma geldi (Ganiyev ve Baygonuşeva, 2017).

Dordoy Pazarı tekstil, oyuncak, mobilya, ev eşyaları, beyaz eşya, otomobil, hafif sanayi, finansal ve lojistik ilişkiler, kilit hale gelen dış ekonomik segment ve diğer hizmet sektörleri vb. birbirinden farklı endüstri ve iş kollarının gelişmesine neden olmuştur. Bu iş kollarının oluşması için Dordoy Pazarı bir okul bir ticari eğitim merkezi gibi bir işlev görmektedir. Bu durumu Pazara gidip yerinde görüştüğümüz esnaflardan öğrenmiş bulunmaktayız.

66 yaşında Akbar S. adında görüştüğümüz çocuk giyim mağaza sahibi ve 6 çocuklu esnaf, Oş şehrinde başkente göçmüş. Eşi ile birlikte çalışıyor. Yaz ayları inşaat sektöründe; kış aylarında ise inşaat sektörü durduğundan eşine yardım etmektedir. Konteynır kiralık olup 10 yıldır Dordoy Pazarı'nda çalışmaktalar.

Pazarda Ermek A (24) Çanta mağazası olan evli genç kadınla görüşmemizde Issık Göl Oblasına bağlı Karakol şehrinde göç ettiğini, Kırgızistan Devlet Teknik (Politech) Üniversitesi'nden mezun olduğunu 7 yıl önce gelerek bu işi yaptığını ve artık kendisine ait bir konteynırın olduğunu belirtmiştir.

Kırgızistan'da bazı zengin iş insanları Dordoy Pazarında ticaret yaparak ortaya çıkmış, aynı zamanda kendi çevresindeki insanlara da öncülük ederek “zincirleme göç”le yeni girişimcilerin doğmasına neden olmuşlardır. Başarılı iş kadını D. T. Dolotalieva, kendisinin Pazarda başarılı olması sonucu çevresindeki kadınları da Pazarda iş yapmaya özendirildiğini hatta bu çevreyle girişimcilerin sorunlarını dile getirip haklarını korumak için sendika bile kurduğunu şu şekilde anlatmaktadır (Saralayeva, 2015; Saralayeva, 2016):

“... Şimdi kendi kendine yeten bir kadının ve çocuklarını büyüttüm. Hepsi mükemmel bir eğitim almış ve evlenmiş üç kızım var. Ayrıca ilkokulda okuyan bir erkek çocuğum da var. Arkadaşlarımı şaşırttım özveriyle ve hepsi de imrendiler bana. Hepsi de aynı anda Dordoy'da çalışmaya başladı. Burada turta satmaya başlayan arkadaşlarımdan birinin şimdi sık bir restoranı var. Diğer bir arkadaşım bir hamur tatlısı imalathanesi açtı, üçüncüsü ise bir yün işleme tesisi kurdu. Hepsi ivme kazanmış ve durmayan, çalışan ve gelişen iş aşkıyla çalışan kadınlar. Yani, bunlar bizim sıkı çalışmamızın meyveleridir. Nasıl çalışılacağını biliyoruz ve bunu başkalarına da öğretebiliriz. Bu nedenle sendika kurduk. Dordoy Ticaret ve Pazar Kompleksinin Bireysel Girişimciler Sendikası adını verdik. Dordoy ticaret ve pazar kompleksindeki bireysel girişimcilerin sendikası, 12 Temmuz 1997 tarihinde kuruldu. Sendika, bugüne kadar 18.500'den fazla girişimciyi bir araya getirdi. Birliğin temel işlevi piyasa girişimcilerin çıkarlarını temsil etmek ve korumaktır. TRC "Dordoy" Girişimciler Sendikası'nın misyonu, Kırgız Cumhuriyeti'nde girişimciliğin sürdürülebilir kalkınması için haklarını koruyarak ve girişimcilerin çıkarlarını destekleyerek olanaklar sağlayan bir ortam yaratmaktır.

Firma Genel Sekreteri Sultangaziev de görüşmemizde bu durumu, pazarda çalışan esnafın nasıl bir girişimci olduğunu çarpıcı örnek olayla anlatmıştır:

“Bağımsızlık kazanıldıktan sonra insanlar, hem alışverişe gelir hem de ticaret yapmaya gelirdi. Yeni tüccarlar önce el arabası ile tezgahlar kurup ticaret yapmaya çalışmıştır. Daha sonrasında ise konteynerler satın alarak işlerini büyütmişlerdir. Şuan Kırgızistan'ın sosyal yapısına bakarsak zengin insanların neredeyse tamamının Dordoy Pazarı sayesinde ticareti öğrenmiş olup zenginliğe kavuşmuştur diyebiliriz”.

Pazar, sadece sermayeleriyle iş kuranlara değil aynı zamanda sermayesi pek olmayan ama iş arayanlara da imkân sağlamaktadır. Hamallık/taşıyıcılık yapan Bişkek Çüy doğumlu 20 yaşında bekar Jenişbek K. de Pazar'da bedeniyle ailesini geçindirmektedir. Jenişbek aynı zamanda Pazarın hemen yanında ki Dordoy Canı Konuş mahallesinde yaşamaktadır.¹¹ Hiçbir eğitimini olmadığını belirten genç aylık ortalama 20-25bin somla ailesine katkı sağladığını belirtmiştir.

İsmini vermek istemeyen 42 yaşında seyyar içecek satıcılığı yapan kadın 3 kızı olduğunu, kocasından ayrıldıktan sonra ciddi ekonomik sıkıntı çektiğini, bu işe 4 ay önce başladığını ve büyük kızı ile birlikte bu işi vardiya olarak birlikte yürüttüklerini ve kendilerine yetecek kadar kazandığını belirtmiştir.

Bu yüzden sosyalist dönemde, merkezîyetçi, üstten şekillenen belirlenen, edilgen insan yerine; piyasa içinde tabandan ve kendi iradesi ve imkânları çerçevesinde iş üreten girişimci insanların yetişmesinde ve istihdam noktasında Pazar çok önemli roller üstlenmiş ve üstlenmeye de devam etmektedir.

Tüm bu veriler göstermektedir ki Dordoy Pazarı ülkedeki istihdam ve finansal stabilizasyonun¹² ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Pazarın açıldığı

¹¹ Bu mahallede 1 okul 1 klinik var. Özel bir isimleri yok. Mahallede su ve elektrik olduğunu fakat gaz olmadığını belirtmiştir.

¹² Finansal Stabilizasyon: finansal dengenin sağlanması, istikrar anlamında kullanılmaktadır.

devirde ürün çeşitililiği azdı. Ticaret hacminin gelişmesi yeni ürünlerin pazara girmesi ile ürün doyumluluğu ve bolluğu üst seviyeye çıktı ve fiyat paritesi de bu şekilde dengelenmiş oldu. İşsiz insanlara iş sağlayarak istihdamın olumlu anlamda dengelenmesine de yardımcı olmaktadır.

Pazarın Vergi Sistemi ve Ülkeye Katkısı

Dordoy Pazarı, Kumtor Altın Madencililiği Tesisinden sonra ülke ekonomisine katkısı olan en büyük ticari merkezi konumundadır. Ekonomi Bakanı Kuban Aydaraliev'in 15 Temmuz 2019'da yaptığı basın toplantısında, Dordoy Pazar girişimcilerinden patent¹³ üzerinden ayda 34-37 milyon som vergi alındığını belirtmiştir (Kudryavtseva, 2019).

Dordoy şirketi'ndeki vergi mükelleflerini bilgilendirmek için, Devlet Vergi Servisi aşağıdaki bilgileri bildirmiştir. Dordoi alışveriş kompleksinde Kırgız Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak, ticari kuruluşlar aşağıdaki vergi türlerini ödemekle mükelleftir (Kırgızistan Vergi Dairesi, 2017).

Arazi vergisi nasıl hesaplanır? Arazi vergisi yılda bir defa ödenir ve hesaplama için 20 tonluk konteyner baz alınmıştır (Vergi oranları konteyner boyutuna göre değişiklik göstermektedir): 20 tonluk konteyner 14.4 m²'dir.

Tablo 4. Vergiler

Vergi Adı	Vergilendirmenin Amacı	Vergi Miktarı	Periyot
1 Tarım dışı arazi vergisi hedef	Arsanın üstündeki mal ve/veya mülk arsa (konteyner, kiosk, pavilon vb.).	26 som 10 tıyn	1 yıl için
2 Emlak vergisi (3. grup)			
	5 tonluk konteyner	345 som 60 tıyn	1 yıl için
	10 tonluk konteyner	691 som 20 tıyn	1 yıl için
	20 tonluk konteyner	1382 som 40 tıyn	1 yıl için
	40 tonluk konteyner	2764 som 80 tıyn	1 yıl için
	Kiosk, Pavilon vs.	96 som 00 tıyn	1 yıl için
3 Rızaya Dayalı Patent (Vergi) Miktarı¹⁴			
Ücret üzerinden ödenen gelir vergisi işçi	Sabit vergi tutarı	288 som 30 tıyn	30 gün için

1 m², 26,1 som olarak baz alınır. 14.4 m² x 26.1som = 375som

20 tonluk konteyner için yıllık emlak vergisi 375 som'dur

Emlak vergisi Nasıl hesaplanır?

Emlak vergisi yılda bir defa ödenir ve hesaplama için 20 tonluk konteyner baz alınmıştır:

1 m², 8 som olarak baz alınmıştır.

Aylık emlak vergisi miktarı = 14.4 x 8 = 115,2 somdur.

Yıllık emlak vergisi miktarı = 12 x 115,2 = 1382 somdur.

Emlak vergisi ve Arazi vergisi tek fatura halinde beyan edilir ve ödemesi aynı yerde gerçekleşir.

Örnek olarak Muras-Sport Pazarında 1. Sıra 14 numaralı konteyner 20 tonluk konteyner ebadında olup her yıl arazi ve emlak vergisi olmak üzere 375 + 1382 = 1757 som ödeme yapar.

Dordoy Pazarı Esnafı gönüllü patent vergisi ödemektedir.

Pazar esnafının ticari faaliyetlerini desteklemek amacı ile Kırgız hükümeti Pazar esnafını Gönüllü Patent vergisi ödeyenler statüsüne almıştır. Patentler 30-90-180 günlük olarak verilmektedir 90 günlük

¹³ Kırgızistan'da işletme vergisi patent olarak adlandırılmaktadır.

¹⁴ Kırgızistan'da vergi iki türe ayrılmıştır:

1.Zorunlu Patent: Özel vergi rejimi türlerinden biridir. Zorunlu bir patente dayalı vergi, bir vergi makamından zorunlu bir patent alarak bir kuruluş veya bireysel girişimci tarafından ödenir. Patent, vergi mükellefinin belirli bir faaliyet türünü yürütme ve bu tür faaliyetler için vergi ödeme hakkını onaylayan ve ayrıca patentin geçerli olduğu dönemde gelir elde edildiğini onaylayan bir vergi dairesi tarafından verilen bir belgedir. Mükellefin gelir vergisi ve satış vergisi ödemesi gereklidir.

2.Rızaya Dayalı Patent: Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Jogorku Keneş'in ilgili komitesi ile mutabakata varılarak onaylanan listeye göre faaliyet gösteren bir kişi, gönüllü bir patent temelinde vergi ödeme hakkına sahiptir. Gönüllü bir patent alırken, gelir vergisi ve satış vergisi ödenmez.

patent alırken, vergi miktarı %5 ve 180 günlük %10 oranında azaltılır. Patent miktarı mağaza ya da konteynerin bulunduğu konum ve boyutuna göre hangi ürünü sattığına göre (kırtasiye, giyim, elektronik eşya vs.) değişiklik gösterebilmektedir. Bir satış mağazasının en düşük patent miktarı 500 som iken en yüksek patent miktarı 6300 somdur.¹⁵

Pazar esnafları ile yapılan görüşmelerde emlak ve arazi vergisini konteyner sahibi öder ve kiracılar ise sadece gönüllü patent vergisi ödemektedir.

Görüşmelerimizde Pazar esnafının şikâyetçi olduğu önemli konuların başında gümrükte alınan vergi ve/veya ücretler gelmektedir. Gümrük işlemlerinde alınan ücret konusunda da girişimciler hoşnutsuzluğunu hükümet yetkililerine belirtmişlerdir. Bir girişimci olan S. Mamatkerimova ile yapılan görüşmede:

“Her ay ortalama 4-5 milyar som nakliye ücretini ödediğini ve gümrük işlemleri için ödenen ücret 2019 yılında kg başına 0.7\$’dan 2,4\$’a yükseltilmesi ekonomik olarak kendilerini zorladığını belirtmiştir. Bu artışın çok olduğunu bizim için makul olan 1,5 \$ seviyesine kadar çekilmesidir”.

Başka bir işadamı ise malların standardını belirleyen laboratuvarın Kırgızistan’da olmamasının güçlüklerini dile getirmiştir:

“Ülkeye giren mallarda belli standartlar aranmaktadır. İş adamı olarak bununla ilgili Kırgızistan’da laboratuvar olmadığı için malların standardını Rusya Novosibir kentinde bulunan laboratuvarından almak zorundayız. Buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon gibi her bir ürünün bir gümrük kodu var ona göre işlem yapılmaktadır. Bir sertifikanın ücreti yıllık 100 dolar. Daha önceki yıllarda Kazakistan Kırgızistan’da laboratuvarın kurulması için kredi verdi, fakat nedense bir sonuç alınmadı.”

Pazarla ilgili toplu resmi detaylı ve net bilgilere ulaşmak çok zor. Pazarda iş yapmak için giren ve çıkan çok fazla olduğundan net rakamlar takip edilememektedir. Bu bakımdan güvenilir kaynakların güncel bilgileri de zaman zaman güncel olmayabiliyor. Ulaşılabildiğimiz güvenilir kaynak olarak Dünya Bankası’nın 2008 yılında yürüttüğü Pazar araştırmasına göre Dordoy Pazarı ülke genelinde %8.1 oranında istihdam, ayrıca Kırgızistan’da pazar sahipleri ülke ekonomisine; %12 katma değer (KDV) ve %4 oranında gelir vergisi ödeyerek katkı sağlamaktadırlar. Kırgızistan vergi sistemi, komşu ülkelere bakıldığında daha sade bir sisteme sahiptir. Pazar sahipleri KDV ve gelir vergisi öderken, dükkân sahipleri ve kiracılar çarşının konumuna bağlı olarak emlak, arazi ve patent vergisi ödemektedir. (Worldbank Report, 2009, s. 63-67)

Sonuç

Büyük çaplı işletme anlamında Kırgız ekonomisi varlığını öncelikli olarak Kumtor Altın İşletmesine ve bunun yanı sıra Dordoy Pazarına borçludur. Dordoy Pazarı ülkenin dinamosudur. Pazar olmaktan ziyade ticaret konusunda halkı eğiten toplumsal hayata yön veren çok işlevsel bir yapıya sahiptir. A. Salymbekov bu pazarı kurduktan sonra halk kendi kendine ticaretin nasıl yapılacağını, Pazar piyasası içinde deneme yanılma yoluyla öğrenmiş oldu. Her girişimci Pazarda herhangi bir baskı olmadan kira ve vergilerin dışında herhangi bir şart olmadan kendi işyerini açabilir ve işletebilir. Konteyner mağazalarının kira bedelinin az olması ve devlete verilen patentin (işletme vergisi) cüzi miktarda olması Pazar esnafı ve tüccarı için Pazarı oldukça cazibeli kılmakta ve kırsal alanda yaşayan halkın da dikkatini çekmiş, tüketim, üretim ve istihdam konusunda birinci dereceden bir cazibe merkezi olmuştur.

Kırsal alanlarda yaşayan halk kendi imkânları dâhilinde amatör bir şekilde hayvancılık ve tarımla uğraşmaktadır, fakat ekonomik getirisi zor ve sınırlı olan bir sektördür. Halk geçimini sağlamak için başta Rusya, Türkiye ve Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer ülkelere göç etmektedir. Dordoy Pazarı belli derecede istihdam imkânı sağladığı için bir anlamda daha fazla yurt dışına göçü engelleyen bir ticaret merkezi olarak işlev görmektedir. Halkın bazıları, sahip olduğu taşınmazlarını satarak Dordoy Pazarında ticarete atılmışlardır. Böylece ticarete başarıyı yakalayan girişimcileri gören yakın akraba ve çevresindeki kişilerin de “zincirleme göç” aracılığı ile Pazarda iş yapmalarının önü açılmaktadır bir girişimci olarak toplum karşısına çıkmaktadır. Bunların da ötesinde Dordoy Pazarında bir işyeri açmak amacıyla yurt dışına gidip belli bir sermaye topladıktan sonra geri dönüş göçünün de yaşandığı saha görüşmelerimizde ortaya çıkmıştır. Bu şekilde yurt dışına olan göç Pazar sayesinde kısmen azalarak Bişkek ve Dordoy Pazarının nüfus ve ticaret hacmi büyümektedir.

¹⁵ Summa naloga na osnove patenta dlya individual'noy trudovoy deyatel'nosti po gorodu Bishkek https://www.sti.gov.kg/docs/default-source/patents/14-bishkek_trud_patent.pdf?sfvrsn=2

Pazar bir taraftan yurt dışına gocu kısmen engelleyen bir işleve sahip olurken, diğer taraftan yurt içi gocu tetikleyen bir cazibeye sahiptir. Ticaret için kırsaldan şehre goc eden insanlar şehrin nufusunun artmasına, aynı zamanda kent merkezinin dışında çarpık kentleşme ve gecekondulaşmaya neden olmaktadır. Bu şekilde 50’den fazla ortaya çıkan canı konuşlar denilen gecekondu mahallesinin yedisini, Pazarın yakınında yer almaktadır. Bu nedenle sadece çalışmak için değil, aynı zamanda ikamet etmek için de bir çekim alanı olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bu bakımdan Dordoy Pazarı sadece bir ticaret alanı değil aynı zamanda ikamet edilen bir çok alt yapı ve sosyal sorunları olan konut alanlarının da yığıldığı bir yerdir denilebilir. Pazar alanı oturlan mahallenin uzaklığına gore şehrin yaklaşık 5 ila 10 km dışında olması nedeniyle özellikle burada çalışanlar için sorun oluşturmakta ve bu sorunu Pazarın yakınına goc ederek ozmektedirler. Bu bakımdan Pazar sadece yurt içi değil, şehir içi goce de neden olmaktadır. Goc edenlerin bir kısmı devlet arazisini işgal ederek derme çatma konutlar yaparak hayatını surdurmektedirler. Işgal edenlere “kırmızı kitap” yani tapu verilmediği için kamu hizmetlerinden de tam olarak faydalanamamaktadırlar. Bu yuzden bazı mahallelerde hiç okul ve sağlık ocağı, su, kanalizasyon hatta elektrik bile bulunmamaktadır.

Kumtor Altın Işletme firmasından sonra ülke ve başkent Bişkek’in ekonomisine buyuk katkısı olmaktadır. Devletin önemli vergi topladığı kaynaklarından biri konumundadır. Toplumda var olan zengin iş adamlarının bir kısmı, zenginliğini Dordoy Pazarına borçludur. Dordoy Pazarı sadece bir ticaret alanı değil, aynı zamanda bir girişimci okulu olarak da işlev gormektedir. z olarak Dordoy Pazarı halkın ihtiyaçlarına are olmuş, toplumun yaşantısına ekonomisine ve geleceğine yon vermiş olan çok ağlı sosyal ekonomik bir sistemdir denilebilir.

Etik Beyan

“Kırgızistan’da Dordoy Pazarı: Sosyalizmden Liberalizme Bir Pazarın Doğuşu ve Sosyo-Ekonomik Etkileri” başlıklı çalışmanın yazım surecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gonderilmemiştir. Gereklili olan etik kurul izinleri Kırgızistan-Turkiye Manas Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 25.04.2022 tarih ve 2022-4 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Adana T. O. (2021). *Kırgızistan lke Raporu*, Adana: Adana Ticaret Odası Yayınları. https://ihracatdestek.org.tr/uploads/kirgizistan-ulke-raporu-15-19-10_1633939621.pdf Erişim 10.04.2022.
- Baktıgulov, C. S., D. F. Vinnik ve V. Ya. Galitskiy (1986). *Tarız*, Frunze: Entsiklopediya, Bişkek: 15-24.
- Eroğlu, G. (1976). *Kurtuluş semt pazarı araştırması*. İstanbul: İTÜ Yayınları.
- Ganiev, D. ve Baygonuşova, D. (2017). Comparative analysis of the contribution of the “dordoy” market and the gold mining company “kumtor” to the economy of Kyrgyzstan. *Journal of Social Sciences of the Turkish World*. Bishkek
- INS Resource Information Center (1993). Kyrgyzstan: Political conditions in the post Soviet era. Washington D. C., <http://hrlibrary.umn.edu/ins/kyrgyz93.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.04.2022).
- IOM (2020). World Migration Report 2020, Geneva: IOM. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2022).
- ITC Trade Map (2020). <https://www.trademap.org/Index.aspx>.
- Karlık, S. R. (2011). Kuresel Krizin Kırgızistan Ekonomisine Etkisi ve Turkiye Kırgızistan Ekonomik İlişkilerindeki Gelişmeler, *International Conference On Eurasian Economies 2011*, SESSION 1C Uluslararası Ticaret. (Anadolu University, Turkey) <https://www.avekon.org/papers/239.pdf>. Ss.47-56
- Karrar, H. (2017). Kyrgyzstan’s Dordoi and Kara-Suu Bazaars: Mobility, Globalization and Survival in Two Central Asian Markets. *Globalizations* 14 (4): 643–657. doi: 10.1080/14747731.2016.1201323
- KCUİK (2021). *Kırgız Cumhuriyeti Mill İstatistik Komitesi*.
- KCUİK (2022). <http://stat.kg/kg/statistics/naselenie/>
- Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2020). ‘islenost’ Postoyannogo Naseleniya na Nalo 2020 [2020’nin Başında Bogelere Gore Yerleşik Nufus], Bişkek: KCUİK. <http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/> (Erişim Tarihi: 13.03.2021).
- Kırgızistan Vergi Dairesi. (2019). <https://www.sti.gov.kg/>
- Kudryavtseva, T. (2019). Torgovlya na Dordoye. Ejemesyano v Bdjet Postupayet 34-37 millionov Somov [Dordoi’da ticaret. Her ay 34-37 milyon som btuceye gidiyor]. <https://24.kg/obschestvo/123468/>
- Nasritdinov, E. (2016). *Pros And Cons Of Migration In Kyrgyzstan*, www.academia.edu/4371887/Migration_in_Kyrgyzstan_-_Pros_and_Cons (Erişim Tarihi: 15.11.2021).
- Niyazov, T. Z., Alayiyev E. K. ve Seytaliyev M. E. (2020). Kırgızstandağı şaar Kalkınım Kalıptanuusu Cana Uurdağı Maseleler [Kırgızistan’da kentsel nufus oluşumu ve güncel sorunlar]. Vestnik KNU №1-2
- Petrov, V. G. (2005). *Pişpek Işezayışıy 1825-1926*, Bişkek.

- Saralayeva, L. (2015). Damira Doolotaliyeva: Mı za Protsveyayuşiy Kırgızstan! [Damira Doolotaliyeva: Müreffeh bir Kırgızistan için varız!] <http://www.nlkg.kg/ru/interview/damira-dolotalieva-my-za-procvtetayushhij-kyrgyzstan>, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- Saralayeva, L. (2016). Magnetizm Dordoya ili o tom, kak 25 Let Privlekat' Uspeh, Bogatstvo i Şçast'ye [Dordoy'un Çekiciliği veya 25 yıl boyunca başarı, zenginlik ve mutluluk nasıl çekilir]. http://www.nlkg.kg/ru/economy/magnetizm-dordoya-ili-o-tom_kak-25-let-privlekat-uspex_-bogatstvo-i.schaste, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- Saralayeva, L. (2017). 20 Let Profsoyuzu Dordoya – Ot Bor'by s Reketirami Do Tsifrovogo Buduşego [Dordoy sendikasının 20 yılı - şantajcılara karşı mücadeleden dijital geleceğe]. <http://www.nlkg.kg/ru/economy/20-let-profsoyuzu-dordoya---ot-borby-s-reketirami-do-cifrovogo-budushhego>. Erişim T.:21.04.2022
- Somuncuoğlu, Tuğrul (2011). *Kırgızistan Ülke Raporu*, Ankara: İhracatı Geliştirme Merkezi.
- Sultangaziyev, N. (2019). Rınok Dordoy [Dordoy Pazarı]. (Mülakatçı: G. Bingöl).
- Tayfur, N. A. 2021. *Orta Asya ülkesi Kırgızistan Cumhuriyeti 30 Yaşında*, 31.08.2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-ulkesi-kirgizistan-cumhuriyeti-30-yasinda/2351402>.
- The World Bank. (2020), *World Development Indicators*, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=KGZ> (Erişim Tarihi: 09.04.2022).
- Toktogulov, B., Eshnazarova, A. (2021). Bağımsızlık Sonrası Dönemde İç ve Dış Göçün Bişkek Kentinde Ortaya Çıkan Mekânsal Ayrışma Üzerindeki Etkileri. *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 51-65. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1750990>
- TRTAvaz (2021). *Kırgızistan Cumhuriyeti 30 Yaşında*, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgizistan-cumhuriyeti-30-yasinda/612e039501a30a4b9c6aaf6>
- Türkoğlu, İ. (2016). Bişkek. *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara
- UNIDO Raporu (tarihsiz), *Diagnostika Po Programme Partnerstva Mejdu Gosudarstvami (RSR) Kırgızskaya Respublika, Formirovaniye Konkurentosposobnoy Proizvodstvennoy bazı v Tselah Obespeçeniya Vsektoromnego Rosta* [Ülke Ortaklık Programı (RSR) teşhisi Kırgız Cumhuriyeti, İstikrarlı Kapsayıcı Büyüme Sağlamak İçin Rekabetçi Bir Sanayi Tabanının Oluşturulması] https://www.unido.org/sites/default/files/files/2018-12/Diagnostic_Report_PCP_Kyrgyzstan_RU.pdf
- Worldbank (2009). *Bazaars and Trade Integration in CAREC Countries*. Worldbank: Washington.
- Worldbank (2009). *Klubok Şelka: Bezgranichnyye Bazary i Prigranichnaya Torgovlya v Tsentral'noy Azii* Bir ipek yumağı: Orta Asya'da sınırsız pazarlar ve sınır ticareti].
- Yıldırım, O., Stalaliev, M. (2019). Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne Üyeliği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 681-700. doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.02.1052. http://www.makalesistemi.com/panel/files/manuscript_files_publish/e61942b4897972dd6a60f8037db34c7c/124618e3087c7555ed317e58b28cd70f/656d5966b1e8a58.pdf.

EXTENDED ABSTRACT

The subject and scope of the research is the examination of the economic and social effects of the Dordoy Market, which was established in the capital city of Bishkek in 1991 after independence, with the available resources, interviews and participatory observation technique. Dordoy (Dordoi) Market, one of the markets of Kyrgyzstan and the region, is a social project as well as an economic project. The Market, which was financed by a Kyrgyz entrepreneur and established in late 1991, consists of more than ten sub-markets in itself. With a versatile employment opportunity and structure, it directly influences the lives of around 60 thousand and provides for families. While the year 2021 is celebrated as the 30th anniversary of the establishment of the Kyrgyz Republic, it is an economy and workplace region as old as the state. It has been the dynamo of the country's economy and one of the biggest livelihoods of the people. Dordoy Market has partially caused internal migration due to its economic attractiveness, and sometimes even caused return migration. In addition, it continues to be a frequent destination for wholesalers not only from Kyrgyzstan but also from neighbouring countries. Most of the products come from China, Russia, China and European countries, and most of them are sold to Uzbekistan and Kazakhstan. In the study, the economic and social transformations that take place through a market are examined and its contribution to the country's economy is tried to be examined.

Just before the collapse of the Soviet Union, there was a serious economic recession in Kyrgyzstan, as in all the countries of the Soviet Union, and this stagnation turned into an economic collapse in the first periods of independence. After the collapse of the Soviet system, the new generation of countries experienced serious economic and social depressions due to the central management of the countries and the interdependent supply of raw materials and consumption needs of each country. They have become unable to meet even the most basic daily consumption needs. Due to issues such as how to manage public enterprises, how to make privatization, and how to give workers' shares, the enterprises stopped and the workers became inactive. With the new state, a management and regime change was made both politically

and economically, and liberal economic policy and democratic management approach were preferred, but the transition period was very painful.

Looking at the economic indicators, in 2010, when the second political uprising was experienced after the uprising in 2005, the national income in Kyrgyzstan was 4.6 million; its per capita income is 864 dollars. Recently, the gross national product per capita was 1,180 as of 2015, 1,160 in 2020, and around 1,240 dollars in 2019 before the pandemic. Its share in world trade in 2010 was only 0.02.

Kyrgyzstan, which has a history of 30 years, has increased its gross domestic product (GDP) from 2 billion 500 million dollars to 8 billion 453 million 300 thousand dollars. Its economy generally continues based on consumption rather than industrial production. More than one million of its population work abroad and the worker's foreign exchange income it receives from there corresponds to 7.8% of the total budget. Considering the population dynamics in the last thirty years, the population, which was 4,391,200 in 1990, increased by 50% and reached 6,636,803 people). It is seen that the poverty line in the country increased to 20.1% in 2019 and 25.3% in 2020 with the effect of the epidemic.

Dordoy Market is located in the üy region of Kyrgyzstan but is connected to the city of Bishkek, 6-7 km from the city centre, and approximately 25 km from Kazakhstan border and the Korday border gate. As the Kyrgyz citizens are not accustomed to free-market conditions yet and their purchasing power is weak, as a result of the efforts of Askar Salymbekov¹⁶, who comes from a strong family, due to the problems such as the supply of needed products and the lack of product variety in the country, Dordoy Market was established, inspired by his grandfather's name. The fact that production came to a standstill due to the departure of qualified manpower from the country after independence had a negative impact on the country. The established Dordoy Market, not only met the needs of the people of the country, but also met the demand for employment, and became a centre of attraction both in terms of employment, production and consumption. While the place of the market was once a reedy land, containers were started to be placed on 7 December 1991 for the establishment of the market. Thanks to this market, the people started to trade and went to different countries, bringing new goods to the country, expanding the product range and causing product abundance. The retail sales point is around 40 thousand. After Kumtor Gold Mine Management, it is the biggest commercial centre that provides taxes to the country's economy. According to the World Bank, Dordoy Market employs a rate of more than 8% throughout the country.

On the one hand, the market has a function that partially prevents migration abroad, on the other hand, it has an attraction that triggers domestic migration. People migrating from the countryside to the city for trade cause an increase in the population of the city, as well as unplanned urbanization and slums outside the city centre. Seven of the shantytowns, which are called "canı konuşdar", which have emerged more than 50 in this way, are located near the Market.

Some of the wealthy businessmen in the society owe their wealth to Dordoy Market. Dordoy Market is not just a trading area. Dordoy Market is a multi-networked social-economic system that has been a solution to the needs of the people and has shaped the life, economy and future of the society.

¹⁶ Chairman of the Board of Dordoy Corporation.

Hititlerde Marangozluk ve Ahşabın Mimaride Kullanımı¹

Hatice UYANIK²

Öz

Doğal ve organik yapıya sahip olan ahşap, kolay elde edilebilirlik, kolay işlenebilirlik, çok yönlülük ve işlevsellik gibi birçok olumlu özelliğe sahip olması sayesinde ilk insandan bu yana hayatın hep içerisinde yer almış ve insanların temel ihtiyaçlarını karşılamada vazgeçilmez malzemelerden biri olma özelliğini korumuştur. Hititlerde ahşabın çok geniş bir ürün yelpazesine sahip olduğu ve bu ürünlerin üretiminde uzmanlaşmış bir işgücünün var olduğu çivi yazılı metinlerden anlaşılmaktadır. Ancak ahşap zamana karşı dirençsiz bir malzeme olduğundan Hititlere ait günümüze kadar tam olarak korunagelmış ahşap bir ürün yoktur. Dolayısıyla metinlerde geçen her ahşap ürünün görünümü ve bunların hangi aşamalardan geçerek üretildiği hakkında bilgi edinmek mümkün değildir.

Anadolu'da ahşabın yapı malzemesi olarak kullanılması basit barınaklarla başlamış olmakla birlikte yerleşik hayata geçiş ile başta konut, tapınak, sur, köprü gibi birçok yapı türünde kullanımı yaygınlaşmıştır. Hitit ülkesinde ahşabın en yoğun kullanım gördüğü alanlardan biri mimarlıktır. Bu çalışmada yazılı belgeler ve arkeolojik veriler ışığında Hititlerde marangozluk, Hitit mimarisinde ahşabın kullanımı ve ahşabın mimari açıdan önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Marangoz, Ahşap, Ağaç, Mimari

Carpentry and the Use of Wood in Architecture in the Hittites

Abstract

Wood, which has a natural and organic structure, has always been a part of life since the first person, thanks to its many positive features such as easy availability, easy workability, versatility and functionality, and has preserved its feature as one of the indispensable materials in meeting the basic needs of people. It is understood from the cuneiform texts that the Hittites also had a wide range of wood products and that there was a workforce specialized in the production of these products. However, since wood is a material that is not resistant to time, there is no fully preserved wooden product belonging to the Hittites until today. Therefore, it is not possible to obtain information about the appearance of every wooden product mentioned in the texts and the stages in which they were produced.

Although the use of wood as a building material in Anatolia started with simple shelters, its use in many building types such as residences, temples, city walls and bridges became widespread with the transition to settled life. Architecture is one of the areas where wood was used most intensively in the Hittite country. In this study, in the light of written documents and archaeological data, carpentry in the Hittites, the use of wood in Hittite architecture and the architectural importance of wood will be emphasized.

Key Words: Hittites, Carpentry, Wood, Tree, Architecture

Atıf İçin / Please Cite As:

Uyanık, H. (2022). Hititlerde marangozluk ve ahşabın mimaride kullanımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1686-1697.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.09.2022

¹ Bu makale Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Alpaslan Ceylan'ın danışmanlığında Hatice Uyanık tarafından hazırlanan "Hititlerde Zanaatlar ve Zanaatkârlar" başlıklı doktora tez çalışması temel alınarak hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, hatice.uyanik@gop.edu.tr

Giriş

Doğal ve organik yapısı ile ahşap, insanlık tarihi boyunca hayatın her alanında ihtiyaç duyulan ürünlerin imalatında en çok tercih edilen malzemelerden biri olmuştur. Bu durumun temelinde ahşabın kendine özgü özellikleri yatmaktadır. Ahşap çok işlevsel, kolaylıkla işlenebilir, doğada kolayca bulunabilir ve yenilenebilir bir malzemedir (Usta, 2021, s. 150).

Ahşabın işlenip şekillendirilerek bir araca veya ss eşyasına dönüştürülmesi hedefiyle bilgiye dayalı beceri ve yetkinlik eşliğinde gerçekleştirilen iş ve işlemleri içeren meslek dalı olan marangozluk en eski zanaat dallarındandır (Usta, 2019, s. 42). Anadolu'da tarihöncesi çağlardan beri yürütüldüğü bilinen zanaatlardan biri olan marangozluk, Anadolu'nun ilk yazılı belgelerini oluşturan Asur Ticaret Kolonileri dönemine ait metinlerde "naggārum" olarak geçmektedir (Erol, 2007, s. 152). Marangozluk, Anadolu'da ilk kez siyasi birliği sağlayan, başkenti Hattuşa/Boğazköy olmak üzere Kızılırmak çevresinde kurulan, Hititler döneminde seçkin zanaat dalları arasında sayılmaktadır. Bu zanaat dalı Hitit metinlerinde LNAGAR: marangoz, dülger; LNAGAR GIş: tahtacı, oduncu, marangoz olarak geçmektedir. Bunun dışında metinlerde ahşap işçiliği ile ilgili olarak LNAGAR GIşPAN/GIşBAN: okçu, ok imal eden usta; LNAGAR IZ-ZI: oduncu, ormancı; EPIş LGIş zuppari/zuppariyala: meşale imalatçısı gibi meslek tanımlamaları da yer almaktadır (Doğan-Alparslan, 2003, s. 42; Pecchioli Daddi, 1982, s. 47-48).

Hitit kanunlarından anlaşıldığına göre Hitit ülkesinde marangozlar belirli bir eğitimden geçiyordu ve bu zanaat usta-çırak ilişkisi içerisinde reniliyordu. § 200B: "...Eğer bir çocuğu/genci bir eğiticiye, biri verirse ya marangoz olarak ya demirci olarak ya dokumacı olarak ya derici olarak ya da terzi olarak, o şaman (o kişi) eğitcinin creti olarak, 6 şekel gümüş versin. Eğer (o) onu kusursuz bir şekilde eğitmezse, o şaman ona bir kişi versin" (Hoffner, 1997, s. 159; Imperati, 1992, s. 184-185; Tuncer, 2020, s. 284-285). Marangozluk zanaatının, günümüzde olduğu gibi Hititler döneminde de babadan oğula geçerek varlığını sürdürdüğü de şüphesizdir. Hitit kanun maddesi § 176B'de ilerinde marangozların da sayıldığı zanaatkārların satın alınma creti 10 şekel gümüş olarak belirtilmiştir (Hoffner, 1997, s. 140-141; Imperati, 1992, s. 164-165). Bu maddeden marangozluğun da Hitit ülkesinde profesyonel bir meslek olarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Yazılı belge ve arkeolojik verilerin yetersizliğinden dolayı Hitit ülkesinde marangozların çalışma teknikleri ve atölye düzenleri hakkında çok fazla bilgi edinmek mümkün değildir. Ancak ahşap malzeme işçiliğinde marangozların testere (GIşardala), balta (URUDUateş(ř)/ şummittant), eki (işkinawar), keski aleti (URUDUkuruzzi), ivi (tarmai/kurkupal) ve kazık (wallu) (Darga, 1985, s. 53) gibi aletleri kullandığı Hitit metinlerinden anlaşılmaktadır. Metinlerden varlığını rendiğimiz bu aletlerin büyük bir kısmı Hitit yerleşmelerindeki arkeolojik kazılar yoluyla gün iřđına çıkarılmıştır. Bunların başında kolcuklu balta ve keserler gelir (Mller Karpe, 1987, s. 203). Kolcuklu baltalar, marangozlukta elle tutulup kt kısma eki gibi bir aletle vurulmak suretiyle, ağaç ya da tahta yontmakta kullanılmış olabilir. Keser ise marangozların tahta ve kiriş yontmacılığında kullandıkları tipik bir alettir (Mller Karpe, 1987, s. 203; Savaş, 2006, s. 93). Marangozların temel aletlerinden biri olan testereler ise çok ender buluntular arasındadır. Hattuşa kazılarında iki testere parçası ele geçirilmemiştir. Bunlardan biri çok ince bir testerenin parçasıdır. Yalnız 2 cm'lik bir kısmı mevcut olan bu testerenin dişlerinin bazıları fazla kullanılma nedeniyle yıpranmış olduğundan yerlerine yenileri yapılmıştır. M 13. yüzyıla ait bu ufak testerenin, ince tahta işçiliğinde olduğu gibi kemik ve fildişi kesim işlerinde de kullanılmış olması mümkündür (Mller Karpe, 1987, s. 204). Daha büyük olan ikinci testere parçası ise 67,5 cm uzunluğundadır. Anadolu'da başka benzerine rastlanılmayan bu testerenin ağırlığı 2,5 kg olup, bir ucu kırıktır. Buradan da testerenin orijinalinin aslında daha uzun olduğu anlaşılmaktadır (Mller Karpe, 1987, s. 204) (Resim 1). Hitit kazılarında ele geçen bu aletler, Hititlerin ağdaşi olan Mısır mezarlarındaki marangozların çalışma sahnelerini yansıtan tasvirlerdeki aletlerle ve aynı zamanda günümüzde marangozların kullandığı aletlerle benzerlik göstermektedir. Bu durum Hititli ustaların çalışma tekniklerinin Mısırlı ustalarla benzer tarzda olduğu fikrini uyandırmakla birlikte asırlar boyunca marangozların çalışma tekniklerinde ve aletlerinde ciddi boyutlarda değişim yaşanmadığına da işaret etmektedir (Resim 2).

Hititlerde Ahşabın Mimaride Kullanımı

Hititlerde ahşabın hayatın hemen her alanında kullanıldığı yazılı belgelerden anlaşılmaktadır (Uyanık, 2015, s.179-186). Bununla birlikte ahşabın en yoğun kullanıldığı alanlardan birisinin de mimarlık olduğu ve ahşabın mimari ögeler arasında yer aldığına dair çok sayıda yazılı ve arkeolojik kanıt mevcuttur. Ancak Hitit vesikaları genel olarak siyasi otoriteler tarafından yazdırılmış olduklarından ve kazılarda Hitit kamu

alanlarında ve kentlerinde yoğunluk kazandığından sıradan Hitit halkına ait mimari yapılardan ziyade kamusal alanda ahşabın kullanımını hakkında bilgi edinilebilmek mümkündür.

Yazılı Belgeler Işığında Ahşabın Mimaride Kullanımı

Hitit çivi yazılı belgelerde GIŞ ideogramı veya Hititçe “taru-\\daru” kelimesi ağaç ve ahşap manasında kullanılmıştır (Klengel, 2008, s. 78; Ünar, 2018, s. 32). Dolayısıyla yazılı belgelerde geçen GIŞDİM (sütun, direk), GIŞIG (kapı), GIŞilan/ila/ GIŞKUN₄, GIŞKUN₅ (basamak, merdiven), GIŞMAH (kiriş, direk), GIŞkurakki (sütun, direk), GIŞKA.BAL (hava deliği, baca), GIŞKÁ.GAL (kapı), GIŞtımahila (bir binanın ahşap kısmı, bir nevi örtü, çatı?), GIŞmena (kapı kanadı), GIŞŞEN/PISÀN (çatıdaki ahşap su oluğu, künk), GIŞkattaluzzi (eşik, kapı eşiği), GIŞÜR (çatı kirişi), GIŞAB (pencere) gibi mimari unsurlardan (Uyanık, 2015, s. 183) Hititlerde ahşabın mimaride kullanılan temel malzemeler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bir tapınağın inşasıyla ilgili Geç Hitit ritüel metni, Hitit mimarisinde binaların inşasında ahşabın kullanıldığını ve marangozların bu inşa faaliyetinde görev aldığını göstermesi açısından önemlidir. CTH 413.A: “*Erkek tanrılar onu [tapınağı] bir marangoz olarak inşa ettiler. Telipinu aşağıdaki temelleri attı, bilgelik kralı Ea duvarları ördü, bütün dağlar [tanrılar] ağaç/odun ve taş getirdi, tanrıçalar kil getirdi*”. Bu metinde esasında Hititlerin tarihleri boyunca yapıların inşasında kullandıkları temel malzemeler (ahşap, taş ve kil) bir arada sayılmaktadır (Mielke, 2009, s. 81). Başka bir Hitit metninden (KUB 29. I iii 13-20) sarayın inşası için gerekli olan malzemeler arasında ahşap hatıl ve kirişlerin yer aldığı ve bunların da ormandan temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu metne göre eğer bir marangoz sarayın inşaatı için gerekli olan kirişleri “GIŞinnaşa-” kesmek için dağa giderse, ücret olarak ona saraydan bir boğa, üç koyun, üç testi şarap, bir testi başka içecek (marnuwan) ve üç farklı türde 80 tane somun ekmek verilecektir. Eğer marangoz duvar ve çatı örtülmesinde kullanılacak olan keresteyi “GIŞişparuzzi” kesmek için giderse ücret olarak yalnızca iki farklı türde 70 somun ekmek verilecektir. (Goetze, 1969: 358; Schwartz, 1947, s. 33-35; Ünal, 1998, s. 44, 45; Ünal, 2005: 18).

Hitit ülkesinde yapıların inşasında ahşabın kullanıldığına dair doğrudan olmasa da dolaylı olarak kanıt sunan belgelerin başında talimat metinleri gelmektedir. Bu metinlerde ülkede çıkabilecek yangın tehlikesine karşı sıkı tedbirler alındığı görülmektedir. Çünkü olası bir yangında tapınak ve binaların inşasında ve donanımında kullanılan ahşap, yangının hızla yayılmasına ve kentin tamamıyla yok olmasına neden olabilirdi. Bundan dolayı Tapınak Talimatnamesi’nde Hitit krallarının tapınakta yakılan ateşin söndürülmesi konusunda görevlileri çok sıkı bir şekilde uyardığı görülmektedir. CTH 264. KUB 13.4 Ay. III. 44-56: “*Ayrıca ateş konusunda da çok dikkatli olunuz. Eğer tapınakta bir bayram (var) ise ateşi çok (dikkatlice) koruyunuz. Gece olunca ocakta kalan ateşi su ile iyice söndürünüz. Fakat (bu) ateş konusunda, eğer orada burada herhangi bir (yanan) kuru odun (kalmışsa) onu söndürün (su ile iyice söndürmezse) ve sonra hangi tapınakta suç olursa tapınak tek başına mı mahvolur? Hattuşa (ve) kralın malı da mahvolmaz mı? Suçu işleyen soyu ile mahvolacak (tır). Tapınakta olanlardan bir kişi bile bayatta kalmayacak. Onlar soyları ile birlikte mahvolacaklar (dır). Ateş konusunda pek çok dikkatli olunuz?*” (Süel, 1985, s. 63-67).

I. Arnuwanda dönemine tarihlendirilen BĒL MADGALTI olarak adlandırılan askeri valiye yönelik hazırlanan talimat listesinde, bu görevli sur üzerinde ateşin kullanılmaması ve odun biriktirilmemesi hususunda özellikle uyarılmıştır. “*Senin inşa ettiğin [(kent)] ile ilişkili olarak, bakır ustası [(t)a]ştan bir bakkunnai tesisatını [ön(ce)den hazırla]sın ve de [(surdaki) kapı için de içeride ve dışarıda, taş ile aynı (şekilde)]. Ayrıca hiç kimse surda k[(a)z]masın ve hiç kimse (orada herhangi bir şey) yakmasın. Ve onlar sığır, koyun, atlar (veya) katırların kerpice yanmasına izin vermesinler. Ve hiç kimse ahşap bir kule üzerine, içeride ve dışarıda, bir meşale yerleştirmesin. Hiç kimse surları bir mesken olarak tutmasın. Ve hiç kimse surda (herhangi bir şey) yakmasın. Hiç kimse (oraya) at [ve kat]ır yerleştirmesin* (Atıla, 2018, s. 94; Reyhan, 2017, s. 227). Bu talimat metninden de anlaşılacağı üzere inşasında ahşap malzeme kullanılmış olan sur duvarlarının ve kulelerin yangın tehdidinden korunması amaçlanmıştır. Hitit yöneticileri, ahşap malzemenin yoğun olarak kullanıldığı kentlerini yangın tehlikesinden korumak için pratik tedbirlerin yanı sıra dini tedbirler de almışlardır. Kraliçe Puduhepa, Ankuwa kentini yangından koruması için Tanrıçası Katabha’ya şu şekilde adakta bulunmuştur: “*Eğer Ankuwa kenti kurtulur, yangın onu tamamen yakmazsa, Tanrıça Katabha için kentin gümüşten bir modelini yaptıracağım; ağırlığın önemi yoktur. (ayrıca) 1 boğa ve 8 koyun vereceğim*” (Ünal, 2005, s. 55, 57).

Arkeolojik Veriler Doğrultusunda Ahşabın Mimaride Kullanımı

Hitit yerleşmelerinde yapılan kazılar sonucunda elde edilen arkeolojik veriler, Hitit metinlerinde geçen hatıl, direk, söve, kapı gibi yapı elemanlarının imalatında ahşap kullanıldığını desteklemektedir (Uyanık, 2015; 184). Ancak Hitit metinlerinde ismi geçen ahşaptan yapılmış bütün mimari unsurları tüm ayrıntılarıyla arkeolojik olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Çünkü ahşap organik bir malzeme

olduğundan zaman içerisinde çürüyüp yok olmaktadır. Bu nedenle ahşap eserlerin günümüze kadar korunmuş bir şekilde ele geçmesi son derece zordur. Ahşap içindeki sıvı, hızlı bir çürümeye yol açtığı gibi nemli iklim koşulları da bu çürümeyi hızlandırıcı bir rol oynamaktadır. Ahşabın korunmuş olarak ele geçmesi birkaç koşula bağlıdır. Bunlardan ilki ahşabın yangın geçirerek karbonlaşması ile mümkündür. Bir diğer durumda ise ahşap doğal ortamdan sıva vb. işlemler sonucunda izole edildiğinde günümüze kadar varlığını koruyabilmektedir (Cevher, 2019, s. 28; Morkoç, 2020, s. 110). Nitekim Hitit kentlerinde az sayıda da olsa bu şekilde korunarak günümüze kadar ulaşabilen ahşap örnekleri mevcuttur. Hattuša-Büyükkale’de Hitit İmparatorluk Çağı kale duvarında hava geçirmeyen bir balçık molozu altında kalmış olan bir kulenin taş temeli içinde, yaklaşık 4 m uzunluğunda yatay yerleştirilmiş bir hatılın sağlam kaldığı görülmüştür (Darga, 1985, s. 118; Naumann, 2007, s. 55). Bunun yanı sıra Hattuša-Büyükkale’de Eski Hitit Çağı’na ait kalasların yan yana çakılmasıyla oluşturulmuş bir kapı kanadının kalıntıları karbonlaşmış olarak ele geçirilmiştir (Darga, 1985, s. 131-132). Yine Hattuša’da, Eski Hitit Çağı konutlarında ahşaptan yapılmış kapı eşiklerine ait karbonlaşmış ahşap kalıntıların varlığı saptanmıştır (Darga, 1985, s. 133). Maşat Höyük/Tapikka sitabelinde (L/14-15 karelerinde) büyük kısmı tahrip edilmiş olan yapıya ait odaların iç duvarlarında 20-25 cm, dış duvarında ise 35 cm kalınlığında kalaslar kullanıldığı ve bu kalasların üstünün çamur sıvalı olduğu tespit edilmiştir (Özgüç, 1982, s. 14). Niğde Porsuk Höyük kent kapısı üzerinde ve duvar hattının enine olacak şekilde yerleştirilmiş ahşap hatıllar, karbonlaşmış vaziyette açığa çıkarılmıştır (Beyer, 2009, s. 392, Fig. 9; Pelon ve Tibet, 1993, s. 261, 262). Ortaköy/Şapınuva kazılarında Ağılönü mevkiinde taş temellerin üstünde yer alan hatılların boşlukları ile karbonlaşan ahşap parçaları görülmüştür (Süel ve Süel, 2008, s. 100). Şarhöyük kazılarında Kusura C evinin Hitit tabakasında birincisi 1.80 m uzunluğunda, 20 cm genişliğinde, ikincisi 1.20 m uzunluğunda, 20 cm kalınlığında olmak üzere karbonlaşmış ahşap direkler bulunmuştur (Darga, Sivas ve Sivas, 2002, s. 209, 215 res. 4) Kuşaklı/Şarişsa’da, Güneydoğu ve Kuzeybatı Kapı yapıları üzerinde ahşap kullanımının oldukça yoğun olduğunu gösteren karbonlaşmış ahşap hatıl izlerine rastlanılmıştır (Cevher, 2019, s. 262, 263).

Hitit kentlerinde yapılan kazılar sonucunda, Hitit binalarının çoğunun moloz taştan bir temele veya kaideye sahip olduğu ve bu temel üzerinde yükselen duvarların ise kerpiç ve ahşap konstrüksiyon olduğu anlaşılmıştır. Hattuša’daki Büyük Tapınak ve Tapınak VII ile Kuşaklı/Şarişsa’nın Kuzeybatı ve Güneydoğu kapı yapıları, Hitit mimarlığında ahşap ile kerpiç kullanımına dair en iyi kanıtları içermektedir. Söz konusu yapılarda taş temel üzerinde ve kerpiç bloklar arasında ahşaptan oluşan bir ızgara sistemi bulunmaktadır³ (Cevher, 2019, s. 30; Mielke, 2009, s. 88-93) (Resim 3). Bu sistemde⁴ ahşap hatıllar, taş temel üstüne düzenli aralıklarla yerleştirilen kerpiç bloklarının zarar görmemesi amacı ile kullanılmış yapı elemanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahşap hatılların sağlam ve korunmuş olarak günümüze kadar gelebilen örnekleri yukarıda da belirttiği üzere çok nadirdir. Ancak kazılar sırasında açığa çıkarılan yanmış kerpiç duvarlar üzerinde tespit edilen yuvarlak hatlı boşlukların zaman içerisinde çürümüş ya da yanmış olan ahşap hatıllara ait olduğu anlaşılmaktadır (Darga, 1985, s. 117; Mielke, 2009, s. 84-86, 89,90,92, 95; Naumann, 2007, s. 98; Seeher, 2013, s. 349; Süel, 1998, s. 42).

Hitit mimarisinde ahşap hatıl kullanıldığına dair en güzel arkeolojik kanıtlardan biri de Hattuša’da ele geçen pişmiş topraktan kule modelidir (Resim 4). Bu eserde duvarlardan çıkan hatıl başlıkları ve pencerelerin tasarımı, ahşabın mimaride kullanımı hakkında sonuçlar çıkarılmasına olanak tanımaktadır (Mielke, 2009, s. 82). Söz konusu kule modelinde mazgal dışlarının hemen alt kısmında kabartma şeklinde enine uzanan iki ahşap hatıl detayı vardır. Bu ahşap hatılların da altında duvar yüzeyinden hafif öne doğru çıkıntı yapmış üç adet ahşap hatıl başı görülmektedir. Alt katın tavanıyla üst katın zemininin seviyelerini gösteren bu hatıl başlarından kulenin bir üst katının olduğu anlaşılmaktadır. Ahşap hatıl başlarının altında ise 2 adet pencere açıklığı ve bu pencerelerin altında kazıma çizgilere sahip enine ve birbirine paralel uzanan iki hat görülmektedir. Söz konusu hattın ise ahşap hatılı simgelediği ve dolayısıyla bunun ilk katın tabanı olması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca pencere etrafındaki kazıma çizgilerin de pencerelerin ahşap çerçevelerine ait oldukları anlaşılmaktadır (Cevher, 2019, s. 59; Seeher, 2007, s. 23-24). Hattuša’da yapılan sur duvarı rekonstrüksiyon çalışmasında bu kule modeli de dikkate alınmıştır (Resim 5).

³ Ahşap ızgara yönteminin genellikle büyük ölçekli yapılar üzerinde uygulanmış olduğu, basit Hitit konutları nispeten zayıf araştırılmış olsa da bu yöntemin daha küçük ölçekli yapılar için tercih edilmediği anlaşılmıştır (Mielke, 2009, s. 103).

⁴ Geleneksel Anadolu mimarlığında “*humiş*” olarak da adlandırılan ahşap ızgara ve kerpiç yöntemi, yapı üzerinde esneklik sağlarken bu durum aynı zamanda deprem karşısında yapının mukavemetini de arttırmaktadır. Ahşap ızgara yöntemi sayesinde deprem sırasında temel üzerinde oluşabilecek çatlakların, üst yapıyı yıkıcı derecede etkileyebilecek bir sonuca ulaşmasının önüne geçilmiştir (Mielke, 2009, s. 103).

Hitit yapılarının üstleri, yani çatı kısımları düz dam “karadam” şeklinde yapılmıştır. Çatıların dam şeklinde yapıldığına dair en belirgin ve kesin kanıt ise idari metinlerdir (Darga, 1985, s. 123). Çatılar, kerpiç duvarların üzerine oturtulmuş kiriş sistemi tarafından taşınmıştır. Öncelikle bu ahşap kirişlerin üzerine ince dallardan oluşan sık bir tabaka yerleştirilir, bu tabakanın üzeri ise aşağı su sızmasını engellemek amacıyla kalın bir çorak toprak tabakasıyla kaplanırdı (Mielke, 2009, s. 82; Schirmer, 2002, s. 482; Sheer, 2002, s. 434). Porsuk, dirsekli geçit yolu içerisinde yürütülen çalışmalarda koridor boyunca yoğun oranda yanık ahşap hatıl döküntüleri açığa çıkarılmıştır. Ahşap kullanımının oldukça yoğun olmasından hareketle burada çatı kısmının ahşaptan oluşan bir örgü ile kapatılmış olabileceği sonucuna varılmıştır (Pelon ve Tibet, 1993, s. 261; Tibet, 1992, s. 357). Damların ve çatıların ayakta durmasını sağlamak amacıyla çok eski çağlardan beri insanlar ahşap direkler kullanmışlar ve bu direklerin sağlam bir zemine oturtulması için taş tabanlar tercih etmişlerdir. Hititler de çatıları desteklemek için ahşap direk ve taş taban kullanmışlardır. Alacahöyük’te bulunan taşlar üzerindeki 23 cm çapındaki yuvarlak delikler ahşap desteklerin kullanıldığını belgelemektedir (Darga, 1985, s. 96). İnandıktepe’de tapınak odalarının bazılarında çatıya ve bazı kesimlerde çatıyı taşıyan direklere ait karbonlaşmış kalas kalıntılara rastlanılmıştır (Özgüç, 1988, s. 2, Lev, 6-1).

Şehir kapılarının ve kilit mekanizmasının imalatında ahşap malzemenin kullanıldığını gösteren arkeolojik veriler mevcuttur. Hattuşa -Büyükkale’de Eski Hitit Çağı’na tarihlenen tabakada tahta kalasların yan yana çakılmasıyla oluşturulmuş bir kapı kanadının karbonlaşmış kalıntılara ulaşılmıştır (Darga, 1985, s. 131-132; Naumann, 2007, s. 171). Çift kanatlı olduğu ve bronz levhalarla kaplandığı tahmin edilen kent kapılarının iç yüzünde yer alan ve kapı millerini taşıyan kapı sövelerinin varlığı içeri doğru açılan kapı özelliğine işaret etmektedir (Schirmer 1982, s. 21; Seeher, 2006, s. 49, 50). Bu kapıların ise içeriden ahşap kalaslar sayesinde kilitlendiği düşünülmektedir (Naumann, 2007, s. 177). Hitit talimat metinlerinden birinde *LÜHAZANNU* olarak adlandırılan bir yöneticiye her akşam kent kapılarının kilitlendikten sonra mühürleme işleminin gerçekleştirilmesi talimatı verilmektedir (Darga, 1985, s. 132, 136, 137). Nitekim Kuşaklı/Şarişsa’nın güneydoğu kapısında açığa çıkarılan kil kaplamalar üzerinde ahşap kalasa ait izler ile birlikte mühür baskısının bulunması kent kapılarının ahşap kalaslarla kapatıldığını doğrular niteliktedir (Cevher, 2019, s. 74). Şehir kapıları ve kale kapıları, kalaslar ile kapatıldıktan sonra dışarıdan zorla açılmalarını engellemek için kapı kanatlarına iç taraftan büyük metal veya ahşap hatıllar dayandırılıyordu (Darga, 1985, s. 136, 137). Hattuşa’da eski Hitit evlerinin kapılarının genişliğinin ortalama 1.10 m olduğu ve bu kapılara ait ahşap kapı çerçevelerinin ana yan duvarlara yatay olarak çakılmış ahşap takozlara tutturulduğu, yan duvarlar üstündeki deliklerin varlığından anlaşılmaktadır (Naumann, 2007, s. 170). Hitit konutlarında kapı eşikleri, taş veya ahşaptan yapıyordu. Hattuşa’daki Eski Hitit Çağı konutlarında ahşaptan yapılmış eşiklere ait karbonlaşmış ahşap kalıntılar saptanmıştır (Darga, 1985, s. 133).

Hitit mimarisinde ahşabın zemin döşeme ve duvar kaplama malzemesi olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Hattuşa’da Büyük Tapınak, Tapınak V, Kuzey Yamaçtaki Ev, Büyükkale yapılarında döşemelerin ahşap olduğuna dair zivana deliği ve karbonlaşmış ahşap kalıntıları gibi arkeolojik kanıtlar mevcuttur (Bittel, 1969, s. 5; Darga, 1985, s. 88; Krause, 1940, s. 22, 23, 32, 43; Naumann, 2007, s. 467). Ayrıca Büyük Tapınak’ta görülen pek çok zivana deliği, bu yapının iç ve dış yüzünün ahşap ile kaplı olduğunun kanıtıdır. Ancak Hititler zamanında bütün yapılarda ahşap duvar kaplamasının kullanılmadığı, tapınak gibi özel yapılarda kullanıldığı düşünülmektedir (Darga, 1985, s. 117).

Tapınak ya da saray yapılarının içlerinde, zamanında ahşap merdiven düzeneklerinin yer aldığı düşünülen dar ve uzun mekânlar saptanmıştır. Ahşap merdiven yapımı taşa göre çok daha kolay olduğundan, sur yapılarının iç ve dış kısımlarında kullanılan merdivenlerin de ahşaptan yapıldığı düşünülmektedir (Darga, 1985, s. 144, 145; Seeher, 2007, s. 186).

Konut ve tapınakların dışında köprü yapımında da ahşabın kullanıldığı arkeolojik buluntular ve yazılı belgelerden bilinmektedir. Hattuşa’daki Ambarlıkaya ile karşısındaki Büyükkaya geçit yerinde Hititlere ait ahşap bir köprünün bulunduğu, kayaların yüzeyinde görülen birçok zivana deliğinden anlaşılmaktadır (Darga, 1985, s. 117). Maşat Höyük/Tapikka’da bulunmuş bir metinden de (72 Mışt. 75/67), köprülerin (^{GIŞ/NA4}ARMİZZİ) üst kısımlarında ahşap kullanıldığı öğrenilmektedir. Ayrıca bu metinde köprü yapımında kullanılacak olan kereste (^{GIŞ}murta) yokluğundan yakınılmaktadır (Alp, 1991, s. 256-260).

Hitit Mimarisinde Kullanılan Ağaç Türleri ve Kaynakları

⁵GIŞESI (abanoz)⁵, GIŞharau/harawu/Á.SAL (kavak), GIŞTÚG/GIŞTAŞKARINNU (şimşir ağacı), GIŞpainsi-/GIŞBINU/GIŞŞINIG (ılgın ağacı), GIŞERIN (sedir ağacı), GIŞalanza(n)-/ GIŞalaanzaaş (defne), GIŞeya/GIŞeja/GIŞeian (çam), GIŞallantaru (meşe) ahşap işçiliğinde kullanıldığı bilinen ağaç türleridir (Ertem, 1987, s. 77-100; Ünar, 2018, s. 40-45). Bunların dışında bazı ağaç türleri de belirli ürünlerin imalatına has olarak kullanılmıştır. Örneğin GIŞhatalkişna, kapı; GIŞşuruhha, asa; GIŞhalaşsar, sur kapılarını kırmada kullanılan koç başı; GIŞhiqqarza-, masa; GIŞwarşama, yakacak odun/çıra; GIŞweppi, çadır imalatında tercih edilen ağaç türleridir (Ertem, 1987, s. 120-125). Hitit mimarisinde ise kullanımı yaygın olan ağaç türü çam olmakla birlikte sedir ve meşe⁶ ağaçlarının da kullanıldığı tespit edilmiştir. Hattuša-Büyükkale, (A) ve (E) binalarındaki karbonlaşmış ahşap kalıntılarının analizinden binaların ahşap kısımları için (A) binasında çam ve (E) binasında meşe ağacı kullanıldığı belirlenmiştir (Darga, 1985, s. 116). Büyükkale’de ortaya çıkartılan İmparatorluk Çağı’na ait 4 m uzunluğundaki hatlı kalıntısının sedir ağacı olduğu tespit edilmiştir (Darga, 1985, s. 118). Kuşaklı/Şarişsa’da ise kömürleşmiş ahşap kalıntılar üzerine yapılan araştırmalar, çamın inşaat faaliyetlerinde kullanılan başlıca ağaç türü olduğunu göstermektedir (Dörfler, Herking, Neef, Pasternak ve von den Driesch, 2011, s. 103, 104). Ortaköy/Şapinuva’da yapılan kazı çalışmalarında da çam, meşe ve sedir olmak üzere üç cins ağacın kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Buradan elde edilen sedir ağacı üzerinde yapılan analizler, bu ağacın Anadolu sediri olduğunu göstermiştir (Süel, 1998, s. 39 dp. 4).

Anadolu coğrafyası, Hititlerin yaşadığı dönemde zengin bir orman örtüsüne sahipti (Çınaroğlu ve Çelik, 2010, s. 87). Nitekim Hitit çivi yazılı belgeleri de bu durumu desteklemektedir. Kraliçe Puduhepa’nın Arinna şehrinin Güneş tanrıçasına yaptığı dua, o dönemde Anadolu’nun sedir ağacı⁷ bakımından zengin bir dokuya sahip olduğuna işaret etmektedir: “*Arinna’nın Güneş Tanrıçası, sahibem, sen bütün ülkelerin kraliçesisin. Sen kendine Hatti Ülkesi’nde Arinna kentinin Güneş Tanrıçası adını taktın. Ayrıca sedir ülkesi yaptığın (ülkede) kendine Hepat adını koydun...*” (Erkut, 1992: 160; Ertem, 1964: 134). Bir yapı ritüeli de Hitit ülkesinin ormanlar ve dolayısıyla ağaçlar yönünden zengin olduğunu ve Hititlerin saray ve tapınak inşasında bu yerli malzemeleri kullandıklarını göstermektedir. “*Şimdi ben babam Fırtına Tanrısı’nı öveceğim ve ben kral, Fırtına Tanrısı’ndan yağmurların büyüüp geliştirdiği o kerestelerden isteyeceğim. Ey gökyüzünün altında yeşeren ağaçlar arslan ve kaplanlar hep sizin altınızda uyurlar. Ayılar hep size tırmanırlar. Babam Fırtına tanrısı, kötülüğü sizden hep uzaklarda tuttu. Sığır sürüleri hep sizin altınızda otladı. Koyun sürüleri hep sizin altınızda otladı. Şimdi ben, kral, Labarna, size sığındım ve tabtı dost bildim. Sen (tabt) ben kralın dostu değil misin? Sen bana o ağacı ver ki ben onu keseyim. Tabt krala cevap verir: Kes onu, kes! Güneş tanrısı ve Fırtına Tanrısı onu kesmene izin verdiler artık. Şimdi siz bu ülkeden yukarlara gidiniz! Fırtına Tanrısı onu krala verdi. Onları (ağaçları) işçilikte kullanacaklar”* (Savaş, 2002, s. 718; Ünal, 2005, s. 18). Bir başka yapı ritüelinde tapınak ve saray inşaatında kullanılacak için iyi cins kerestenin Şakaddunuwa Dağı’ndan sağlanabildiği belirtilmektedir. S. Alp tarafından Şakaddunuwa Dağı, Maşat Höyük/Tapikka belgelerine dayanarak Karadağlar olarak tanımlanmıştır. Karadağ silsilesi ise Ortaköy/Şapinuva’nın 2 km kuzeyinde, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Dolayısıyla bugün de zengin bir orman dokusuna sahip olan Ortaköy/Şapinuva ve çevresinin Hitit çağında daha sık ve güçlü bir orman dokusuna sahip olduğu düşünülmektedir (Süel, 1998, s. 39). Kuşaklı/Şarişsa çevresinden alınan polen örneklerinden bu yerleşmenin MÖ 16. yüzyıl başlarında genellikle çam ağaçlarından oluşan zengin bir orman örtüsüne sahip olduğu tespit edilmiştir (Mielke, 2009, s. 97). Kuşaklı/Şarişsa’daki 75 x 65 m ölçülerindeki C binasında elde edilen çok sayıdaki karbonlaşmış ahşap kalıntıları burada ahşabın yoğun bir şekilde kullanıldığına ve bu durum söz konusu bölgedeki orman varlığından yoğun bir şekilde istifade edildiğine işaret etmektedir (Dörfler et al. 2011, s. 103). Önemli Hitit merkezlerinden Oymağaç/Nerik çevresi bugün dahi meşe ve çam ormanları bakımından zengin (Czichon, 2013, s. 298) iken aynı durum Maşat Höyük/Tapikka için de geçerlidir. Dolayısıyla Hititlerin ahşap yapı malzemesi temininde kendi kendilerine rahatlıkla yetecek bir özkaynağa sahip olduklarını söylemek mümkündür. Anadolu ormanları Hititli marangozlara farklı türde ve kalitede yerli malzemeler sunmuştur. Hititli ustalarda ahşap işçiliği için gerekli olan hammadde temini konusunda egemenlik alanlarını oluşturan bu coğrafyanın nimetlerinden yoğun bir şekilde istifade

⁵ Marangozların kullanmış oldukları abanozun Mısır’dan veya Mısır üzerinden ithal edildiğine dair belgeler vardır. Mısır’dan, ahşap ve abanozdan üretilmiş özel hediyelerin yanı sıra abanoz işlenmemiş olarak da gönderilmiştir (Edel, 1994, s. 198, 199; Symington, 1996, s. 116).

⁶ Sedir ve meşe: kavak, ıhlamur gibi yumuşak ağaçlardan 2 kat daha ağır olsa da yapıda kullanıldıkları zaman dört kata varan bir direnç sağlamaktadır (Cevher, 2019, s. 28). Hitit yapılarında sedir ve meşenin daha çok tercih edilmiş olması Hititli ustaların bunun bilincinde olduğunu düşündürmektedir.

⁷Amanos Dağları, sedir ağacı bakımından zengindir (Üngör, 2014: 34, 43). Önemli resmi ve dini yapıların yapımında kullanılan sedir ağacı, yerli Amanos Dağları’nın yanı sıra vassal ve komşu devletler yoluyla Lübnan Dağları’ndan da sağlanıyor olmalıydı (Darga, 1985, s. 116).

etmişlerdir. Ancak ağaçların ahşap işçiliğinde temel malzeme olarak kullanılmasının yanı sıra yakıt olarak tüketilmesi ve bunun gibi pek çok etken Anadolu ormanlarını kısmen yok olmaya mahkûm etmiştir (Klengel, 2008, s. 78-79; Dörfler vd. 2011, s. 101, 103).

Sonuç

Anadolu'da ilk kez siyasi birliği sağlamayı başaran Hitit Devleti'nde gelişmiş olan başlıca zanaat dallarından biri de marangozluktur. Bu zanaat dalının Hitit ülkesi ve ekonomisi için ehemmiyeti, marangozların ürettikleri eserlerin çeşitliliği, hangi tür malzemeleri kullandıkları ve hangi aletlerle çalıştıkları metinlerden ve kısmen de arkeolojik verilerden öğrenilmektedir. Ancak mesleğin nasıl icra edildiği, ahşabın nasıl şekillendirildiği, hangi aşamalardan geçerek bu eserlerin meydana getirildiğine dair maalesef çok fazla yazılı belge yoktur. Marangozların çalışma teknikleri ve ahşabın geçirdiği aşamalar her ne kadar açık olarak bilinemese de arkeolojik kazılarda çıkan marangozluk işlerinde kullanıldığı anlaşılan bazı el aletlerinin Hititlerin çağdaşı olan Mısır mezarlarındaki marangozların çalışma sahnelerini yansıtan tasvirlerdeki aletlere benzemesi bu konuda bazı ipuçları vermektedir. Ayrıca bu el aletlerinin günümüzde de marangozların kullandıkları aletlerle büyük benzerlik göstermesi, bu zanaat tekniğinin Anadolu'da binlerce yıl boyunca ciddi boyutlarda değişime uğramadığını düşündürmektedir.

Hititlerin yaşadığı dönemde ormanlar açısından zengin olan Anadolu coğrafyası, Hititli marangozlara farklı türde ve kalitede bol miktarda yerli malzeme sunmuştur. Hattuşa, Şarişsa ve Şapinuva gibi önemli Hitit kentlerinde yapılan kazılar sonucunda Hitit mimarisinde çam, sedir ve meşe ağacından elde edilen ahşabın kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durumda coğrafi faktörler etkili olmakla birlikte Hititli marangozların da bu ağaçları bilinçli olarak tercih ettikleri düşünülmektedir. Çünkü Hititli marangozlar ağaçların karakteristik özelliklerini biliyorlardı. Yazılı ve arkeolojik veriler, ahşabın günlük hayatın hemen her alanında kullanıldığını bize göstermekle birlikte mimaride de temel unsurlar arasında yer aldığını ve yapı üretiminin hemen her tipolojisinde kullanılmış olduğunu göstermektedir. Hitit ülkesindeki özellikle kamu binaları ve tapınaklar göz önünde bulundurulduğunda, bu yapıların inşası sırasında ihtiyaç duyulan ahşap öğelerin imalatında çok sayıda marangozun görev aldığı ve hatta marangozların inşaat ustaları ile koordineli çalıştıkları düşünülmektedir.

Etik Beyan

"Hititlerde Marangozluk ve Ahşabın Mimaride Kullanımı" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Alp, S. (1991). *Hethitische briefe aus Maşat-Höyük*. Ankara.
- Atilla, N. (2018). *Hititlerde kentsel yapı: Hattuşa, Şapinuva, Şarişsa, Tapikka ve Alacaböyük* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baker, H. S. (1966). *Furniture in the ancient world origins & evolution 3100-475 B.C*. London.
- Beyer, D. (2009). Zeyve höyük (Porsuk 2007). 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. C. 2. 385- 392.
- Bittel, K. (1969). *Bogazköy IV. Funde aus den Grabungen 1967 und 1968*. Berlin.
- Cevher, M. (2019). *Hitit kentlerinde savunma sistemleri ve savunma anlayışı* (Doktora Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Czichon, R. M. (2013). Oymaağaç Höyük/Nerik (?). İçinde M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Edt.). *Hititler bir Anadolu imparatorluğu/ Hittites an Anatolian empire* (ss. 298- 313). İstanbul.
- Çınaroğlu, A. ve Çelik, D. (2010). *Atatürk & Alacaböyük*. Ankara.
- Darga, A. M. (1985). *Hitit mimarlığı/ I yapı sanatı: Arkeolojik ve filolojik veriler*. İstanbul.
- Darga, A., Sivas, T. ve Sivas, H. (2002). 2000 yılı Şarhöyük- Dorylaion kazıları. 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. C. 2. 207- 218.
- Doğan-Alparslan, M. (2003). Hititler döneminde esnaf ve zanaatkârlık. *Osmanlı Öncesi ile Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri Bildiriler I* (ss. 37-48). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dörfler W., Herking, C., Neef, R., Pasternak, R. ve von den Driesch, A. (2011). Environment and Economy in Hittite Anatolia. In H. Genz ve P. Mielke (Eds.). *Insights Into Hittite History and Archaeology*. Colloquia Antiqua 2. (pp. 99-124). Leuven, Paris. Walpole.
- Goetze, A. (1969). Hittite rituals, incantations, and festivals. In J. B. Pritchard (Eds.). *ANET* (pp. 346-361). New Jersey.
- Edel, E. (1994). *Die Ägyptisch-Hethitische Korrespondenz aus Bogazköi in Babylonischer und Hethitischer Sprache I/II*, Opladen.

- Erol, H. (2007). *Eski Asurca metinlerde meslek adları ve unvanlarla geçen şabıs isimleri* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erkut, S. (1992). Hitit çağının önemli kült kenti Arinna'nın yeri. İçinde H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem ve A. Süel (Edt.). *Sedat Alp'e Armağın / Festschrift Für Sedat Alp/Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp* (ss. 159– 165). Ankara.
- Ertem, H. (1964). GİSERİN “sedir ağacı” ve idyogramın Hurrice okunuşu hakkında. *DTCFD XXII* (3-4), 129-134.
- Ertem, H. (1987). *Boğazköy metinlerine göre hititler devri Anadolu'sunun florası*. Ankara
- Hoffner, H. A. (1997). *The laws of the Hittites*. New York.
- İmparati, F. (1992). *Hitit yasaları* (Çev: E. Özbayoğlu). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları Bölümü Yayınları.
- Klengel, H. (2008). Studien zur Hethitischen wirtschaft, 4: das handwerk. werkstoffe: wolle und leder, holz und rohr, *AoF*, 35 (1), 68-85.
- Krause, K. (1940). *Boğazköy, Tempel V: ein beiträg zum problem baukunst*. Istanbul Forschungen: Berlin.
- Mielke, D. P. (2009). alte paradigmten und neue erkenntnisse zur Hethitischen holz lehmziegel-Architektur. *BYZAS*, 9, 81-106.
- Morkoç, A. N. (2020). Arkeolojik kaynaklar ışığında Urartu Devleti'nde ahşap malzeme kullanımı. *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 106-121.
- Müller Karpe, A. (1987). M.Ö. III. ve II. binde Anadolu'da el sanatları konusunda yapılan araştırmalar (1986). 5. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. C. 2. 203-210.
- Naumann, R. (2007). *Eski Anadolu mimarlığı*. (Çev: B. Madra). Ankara: TTK Yayınları.
- Özgüç, T. (1982). *Maşat Höyük II Boğazköy'ün kuzeydoğusunda bir Hitit merkezi / A Hittite center northeast of Boğazköy*. Ankara.
- Özgüç, T. (1988). *İnandıktepe eski Hitit çağında önemli bir kült merkez / an important cult center in the old Hittite period*. TTKY V. 43. Ankara.
- Pecchioli Daddi, F. (1982). *Mestieri, professioni e dignità nell'anatolia Ittita*. Roma.
- Pelon, O. & Tibet, A. (1993). Porsuk'ta 4 kazı mevsimi (1986-1989), Genel değerlendirme. 14. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. C.1. 259-265.
- Reyhan, E. (2017). *Hitit devletinde yönetim ve siyaset direktif, yemin ve sadakat*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Savaş, S. Ö. (2002). Tahtlar ve asalar: 'Hitit tanrılarının ve krallarının gücü' I. In S. de Martino - F. P. Daddi (Eds). *Anatolia Antica. Studi in Memoria di Fiorella İmparati*. Eothen 11. (pp. 705-733). Firenze.
- Savaş, S. Ö. (2006). *Çivi yazılı belgeler ışığında Anadolu'da (İ.Ö. 2. bin yılında) madencilik ve maden kullanımı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Schirmer, W. (1982). *Hitit mimarlığı* (Çev: B. Madra). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Schirmer, W. (2002). Şehir, saray, tapınak: mö 2. ve 1. bin Hitit mimarisinin özellikleri. İçinde W. Jacob (Edt.). *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk / Die Hethiter Und Ibr Reich, Das Volk Der 1000 Götter* (ss. 482-486). Bonn.
- Schwartz, B. (1947). A Hittite ritual text (KUB 29. 1=1780/c). *Or*, 16 (1), 23-55.
- Seeher, J. (2002). Büyük kralın sarayı- resmi yaşamın odak noktası: Hitit başkenti Hattuşa'daki saray kompleksi, içinde W. Jacob (Edt.). *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk / Die Hethiter Und Ibr Reich, Das Volk Der 1000 Götter* (ss. 434-435). Bonn.
- Seeher, J. (2006). *Hattuşa rehberi, Hitit başkentinde bir gün*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Seeher, J. (2007). *Hattuşa kerpiç kent suru, bir rekonstrüksiyon çalışması*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Seeher, J. (2013). Hitit mimarlığı, Hittite architecture, İçinde M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Edt.). *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu / Hittites An Anatolian Empire* (ss. 314-337). İstanbul.
- Siegelová J. & Tsumoto H. (2011). Metals and metallurgy in Hittite Anatolia. In H. Genz & D. P. Mielke (Eds). *Insights into Hittite History and Archaeology* (pp. 275-300). Colloquia Antiqua Leuven-Paris-Walpole.
- Süel, A. (1985). *Hitit kaynaklarında tapınak görevleri ile ilgili bir direktif metni*. Ankara.
- Süel, A. (1998). Ortaköy-Şapinuwa: bir Hitit merkezi / Ortaköy-Şapinuwa: A Hittite center, *TÜBA-AR* 1, 37-62.
- Süel, A. ve Süel, M. (2008). 2006 yılı Ortaköy kazı çalışmaları. 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. C. 2. 99-106.
- Symington, D. (1996). Hittite and Neo-Hittite furniture. In G. Herrmann (Ed.). *The Furniture of Western Asia Ancient and Traditional*. (Papers of the Conference held at the Institute of Archaeology, University College London June 28 to 30, 1993). Mainz. 111-138.
- Tibet, A. (1992). Porsuk 1990 Çalışmaları. 13. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. C. 1. 353-360.
- Tuncer, H. (2020). *Hititçe çivi yazılı metinlerde dokuma* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Usta, İ. (2019). Ahşabın işlenmesi ve bir faydaya dönüştürülmesi için gerçekleştirilen özgün bir faaliyet olarak marangozluk. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 8(1), 41-49.
- Usta, İ. (2021). Ahşap tasvirleri: Ahşap yaşamın ruhudur. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (5), 149-158.
- Uyanık, H. (2015). *Hititlerde zanaatlar ve zanaatkarlar* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Ünal, A. (1998). Ebediyete intikal edecek şekilde inşa edeceksin! - İple tavana tırmanan Hitit mimarının cambazlıkları. *XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi* (ss. 39-46). Ankara.
- Ünal, A. (2005). *Hititler devrinde Anadolu III*, İstanbul.

- Ünar, Ş. (2018). *Arkeolojik ve filolojik veriler ışığında Hitit çağı florası* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Üngör, İ. (2014). *İslahiye ve Çevresinin Eskiçağ Tarihi*. Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

With its natural and organic structure, wood has been one of the most preferred materials in the manufacture of products needed in all areas of life throughout human history. The basis of this situation lies in the unique properties of wood, its versatility, functionality, easy workability, and being a renewable source material that is easily found in nature. Carpentry, which is a profession that includes work and operations carried out with knowledge-based skills and competence, with the aim of transforming wood into a benefit by processing and shaping, is one of the oldest craft branches. Carpentry, one of the crafts known to have been practiced in Anatolia since prehistoric times, is referred to as "naggārum" in the texts belonging to the Assyrian Trade Colonies Period, which formed the first written documents of Anatolia. Carpentry was considered among the elite craft branches in the Hittites period. In Hittite texts, this craft is LÚNAGAR: carpenter, carpenter; LÚNAGAR GIŠ: woodcutter, woodcutter, and carpenter. Apart from that, regarding woodworking in the texts, LÚNAGAR GIŠPAN/GIŠBAN: archer, master who makes arrows; LÚNAGAR IZ-ZI: woodcutter, forester; There are also job descriptions such as EPIŠ LÚGIŠ zuppāri/zuppāriyala: torch maker. As it is understood from the Hittite Laws, carpentry was accepted as a professional profession in the Hittite country, and the carpenters were undergoing a certain education and this craft was learned in a master-apprentice relationship as in other branches of craft.

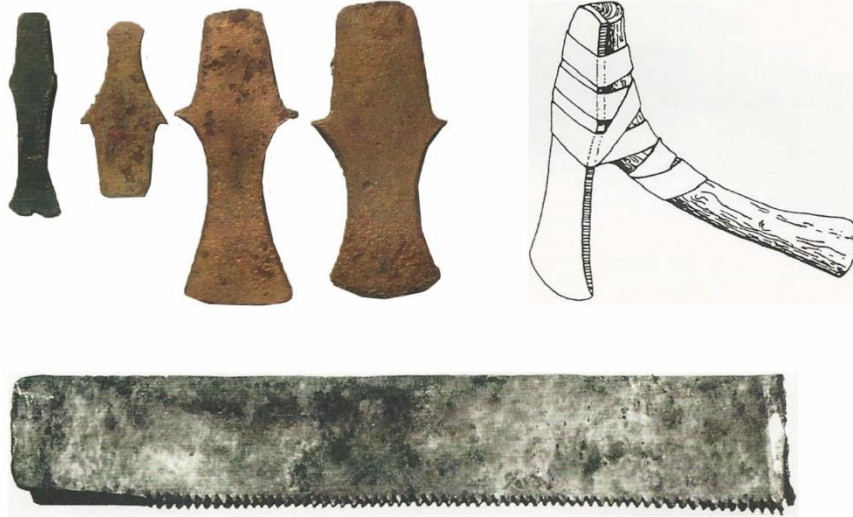
Due to the lack of written and archaeological data, it is not possible to obtain much information about the working techniques and workshop arrangements of the carpenters in the Hittite country. However, it is understood from the Hittite texts that carpenters used tools such as saw (GIŠardala), ax (URUDUateš(š)a/ šummittant), hammer (iškinawar), chisel tool (URUDUkuruzzi), nails (tarmai/kurkupal) and stake (wallu) in woodworking. Most of these tools, whose existence we learned from the texts, were unearthed through archaeological excavations in Hittite settlements. The fact that these tools found in Hittite excavations are similar to the tools used by carpenters in the depictions of carpenters in Egyptian tombs, which are contemporary of the Hittites, and also the tools used by carpenters today, arouses the idea that the working techniques of the Hittite masters were similar to those of the Egyptian masters. It also shows that there has been no significant change in equipment and instruments.

We learn the importance of carpentry activities for the Hittite country, the diversity of the works produced by the carpenters, what kind of materials they used and what tools they worked with from the texts and partially from the archaeological data. Written and archaeological data show us that wood is used in almost every area of daily life, as well as showing that it is among the basic elements in architecture. Although the use of wood as a building material in Anatolia started with simple shelters, its use in many building types such as residences, temples, city walls and bridges became widespread with the transition to settled life. In the Hittite period, there is written evidence showing that wood was used in almost every typology of building production. However, it is not possible to determine all the architectural elements mentioned in the texts archaeologically in all details. Because wood is an organic material, it rots and disappears over time. For this reason, it is extremely difficult to find wooden artifacts preserved until today. The liquid in the wood causes rapid decay, and humid climatic conditions also play a role in accelerating the decay. The preservation of wood depends on several conditions. The first of these is possible with the carbonization of wood by fire. In another case, wood, plaster, etc. from the natural environment. When isolated as a result of processes, it can maintain its existence until today. As a matter of fact, there are examples of wood preserved in this way in the Hittite cities that have been excavated, albeit in small numbers. In Hattuša/Boğazköy, Tapikka/Maşat Höyük, Niğde-Porsuk Höyük, Ortaköy/Şapınuva, Şarhöyük-Kusura C house, Kuşaklı/Şarişša, traces of carbonized wooden beams were found on the Southeast and Northwest Gate structures, indicating that wood was used extensively. In addition, one of the most important evidences of the use of wood in Hittite structures (in the construction of walls, walls and towers) is the mortise holes and the traces or gaps of wooden beams on mudbricks, which are generally found in fire layers. One of the most beautiful archaeological evidence of the use of wood in Hittite architecture is the terracotta tower model found in Hattuša. Hattuša fortification wall reconstruction, which was made by considering this tower model, provides an important visual information about the use of wood in buildings.

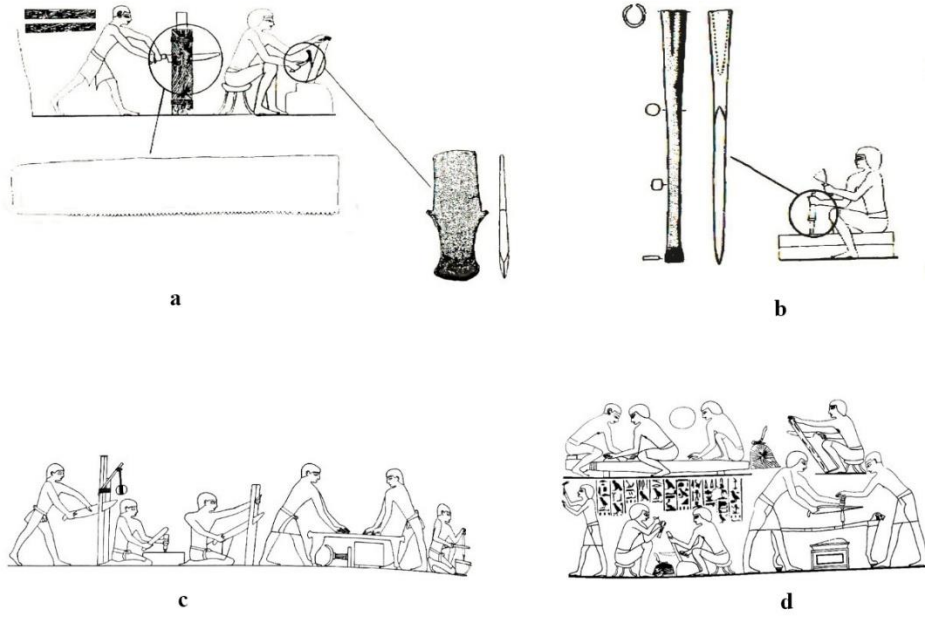
It is known that the Anatolian geography received much more rain during the Hittites' period and was rich in forests. Therefore, Anatolian geography, which is rich in forests, offered Hittite carpenters

plenty of local materials of different types and quality. As a result of excavations in important Hittite cities such as Hattuşa, şarişşa and şapinuva, it was determined that wood obtained from pine, cedar and oak trees was used in Hittite architecture. In this case, although geographical factors are effective, it is thought that the Hittite carpenters also knew the characteristic features of the trees and therefore they consciously preferred these trees. Considering especially the public buildings and temples in the Hittite country, it is estimated that many experts in woodworking took part in the construction activities of these structures and even worked in coordination with the construction masters.

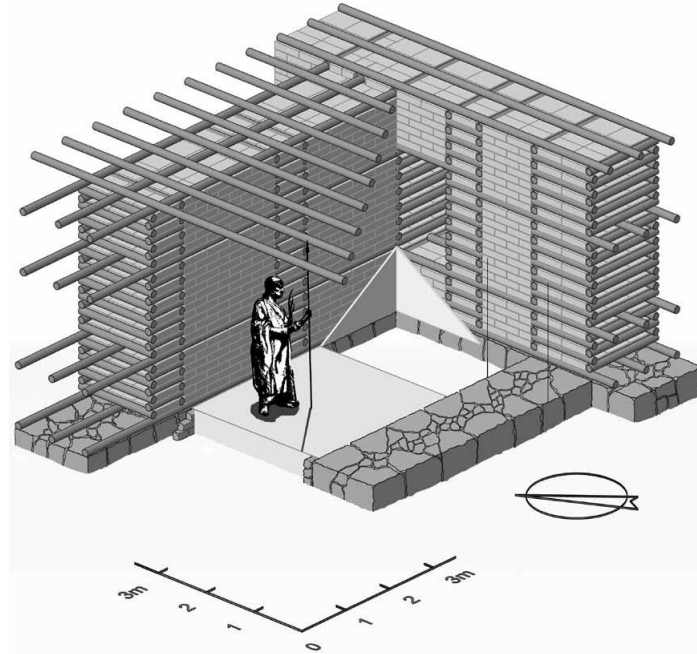
EKLER

Resim 1. Hittitlerde Marangozlık Faaliyetlerinde Kullanılan Aletler (Seeber, 2007, s. 113)

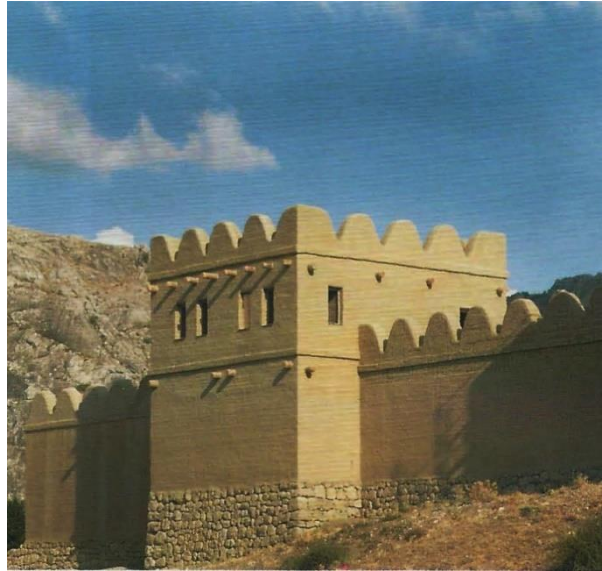
Resim 2. a) Altta Hattuşa'dan Bronz Testere, Sağda Hattuşa'dan Saplı Keser, Yukarıda Aynı Döneme Ait Mısır Teb Mezar 100 Duvar Resmindeki Ahşap İşçiliği Çalışma Sahnesi, b) Solda Hattuşa'dan Bronz Keski, Sağda Aynı Döneme Ait Mısır Teb Mezar 100 Duvar Resmindeki Keski ve Çekikle Çalışma Sahnesi (Siegelová ve Tsumoto, 2011: 289); c) M.Ö. XVIII. Yüzyıl Mısır Rekhmire'nin Mezarındaki Ahşap İşçiliği Çalışma Sahnesi, d) Mısır Ti Mezarından Ahşap İşçiliği Çalışma Sahnesi (Baker, 1996: 298, 299)

Resim 3. Kuşaklı/Şarişa Kuzeybatı Kapısının Ahşap ve Kerpiç Duvarlarının İzometrik Rekonstrüksiyonu (Mielke, 2009, s. 96)

Resim 4. *Hattuşa'dan Pişmiş Toprak Kule Modeli (Seeber, 2007, s. 22)*

Resim 5. *Hattuşa Sur Duvarı Rekonstrüksiyonu (Seeber, 2007, 201)*

Кыргыз Мамлекеттүүлүгүнүн Башаты Жана Негизги Өнүгүү Этаптары

Муртабек КОЖОБЕКОВ¹

Öz

Кыргыздардын мамлекеттүүлүк маселеси кыргызтаануу илиминдеги айрыкча татаал да, олууттуу да проблемалардын катарына кирет. Алар качан мамлекет куруп, өз алдынча саясат жүргүзүп, эл аралык мамилелердин субъектисине айлангандыгы туурасында бир жактуу көз караш жок. Мындан улам айрым окумуштуулар кыргыз мамлекетинин түптөлүш маселесин алардын Енисей аймагында курулган саясий биримдигин белгилепсе, кээ бир илим адамдары Улуу державалык убакка басым жасап келишет. Макалада кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн генезиси жана өнүгүү этаптары талданат.

Ачкыч сөздөр: Кыргыздар, кыргыз мамлекети, Кыргыз каганаты, мамлекеттүүлүк, Енисей, жазма булактар, кытай авторлору.

The Beginning and Key Stages of Kyrgyz Statehood

Abstract

One of the acutely disputable problems in Kyrgyz studies is the origins of the formation and development of the statehood of the ancient Kyrgyz. In historical science, there is no unambiguous assessment of the beginning of this institution functioning. While some historians associate this phenomenon with the Yenisei stage, other specialists focus on the Great Power period in the history of the Kyrgyz. The article analyzes the genesis of the Kyrgyz statehood and the stages of its development.

Key Words: Kyrgyz, Kyrgyz state, Kyrgyz Kaganate, statehood, Yenisei, written sources, Chinese authors

Atıf İçin / Please Cite As:

Кожобеков, М. (2022). Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн башаты жана негизги өнүгүү этаптары. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1698-1704.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.04.2022

¹ Доç. Dr. - Кыргыз-Түрк Манас университетинин, Гуманитардык факультет, Тарых бөлүмү, muratbek.kojobekov@manas.edu.kg

 ORCID ID: 0000-0002-3266-4376

Киришүү

Кийинки мезгилде, айрыкча эгемендик шарапатына байланыштуу мамлекеттүүлүк маселесине өзгөчө көңүл бурулу, кыргыздардын саясий уюмдашуусуна арналган изилдөөлөр жасалганы байкалат. Анткен менен кыргыз калкы курган мамлекеттик биримдик жана анын негизги өнүгүү этаптарын аныктагыш маселесине чекит коюлду дегенге али эрте экендигин белгилей кетип абзел.

Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн Биринчи жана башталгыч этабы – Маодунь шаньюйдун мезгили менен байланышкан. Кытай булактарына караганда, Маодунь шаньюй б.з.ч. 203-202-жж. түндүк тарапта жашаган “Хуньюй, Кюеше, Динлин, Гэгунь жана Цайлилердин ээликтерин жеңип, ошондуктан аксакалдар менен атка минээрлер Маодунь шаньюйга баш ийишип, анын акылмандыгын таанышкан” (Бичурин, 1950: 50). Кыргыздардын адегенде ээлеген аймагы туурасында кытай жазма булактары так маалымат бербегени менен алардын аталган этностор менен бирге хуннулардын түндүгүндө орун алгандыгы белгиленет. Ошондой кытай булактары хуннулардын мамлекети менен кошо, ал калктарынын саясий түзүлүшүн 20 термини аркылуу аныкташкан.

Кытай авторлору колдонгон 20 термини туурасында синология илиминде арбын иликтөөлөр жасалган. Кытай мамлекетинде аталган термин эволюциялык маани алган жана тарыхый доордун өнүгүү баскычына жараша ар кандай түшүнүк тапшыган. Синолог адистердин иликтөөлөрүнө караганда, Чун-цю мезгилинде бул термин Теңир уулунун ээлигин белгилөө максатында колдонулган. Кытай авторлору кийин бул термин менен монгол тилдүү калктардын саясий биримдиктерин атай башташкан (Таскин, 1968, 27-28). А. Г. Малявкин 20 термини Хань династиясынын убагында бир канча мааниде колдонулгандыгын аныктаган. Мисалы, вассалдык княздыктардын башчылары – «ванго», ал эми майда княздыктардын жетекчилери – «хоуго» түрүндө белгиленген (Малявкин, 1992, 9). Кытай өлкөсү «ванго» термини менен мамлекеттин ичиндеги жергиликтүү администрация бирдиги менен чет элдик мамлекеттердин бийлик түзүлүшүн бирдей атаган. Биринчи жагдай боюнча, «ванго» чини мамлекеттин ичиндеги өз алдынча ээликтерге берилген. Мындай титулга башкаруучу династия менен туугандык мамиледе турган жогорку ак сөөктөр ээ болушкан жана алар борбордук бийликке дээрлик баш ийишкен эмес. Мында «ван» князь дегенди түшүндүрсө, «го» ээлик дегенди туюнтат. Экинчи жагдайда келтирилген «хоуго» термини, майда ээлик же чабал княздык деген түшүнүккө дал келет (Малявкин, 1989, 5). «Хоу» термини «ван» титулунан төмөн турган жана ал жергиликтүү майда ээлик жетекчилерине ыйгарылган. Кытай өлкөсү чет элдик калктардын саясий түзүлүшүн мамлекет түрүндө кабыл алышып, аларды «го» термини менен белгилешкен. Мындай каттоого империянын түндүгүндө жашаган этностор эле эмес, ал түгүл Рим империясы да кирген (Малявкин, 1989, 5). Кытай мамлекетинин хуннулар менен баштапкы мамиле куруу мезгилинде, айрыкча акыркылардын кубаты арткан убакта, Ортоңку мамлекет алар менен алаканы «ди-го» формасында курууга мажбур болушкан. «Ди-го» термини «стаусу боюнча бирдей державалардын мамилеси» дегенди туюнткан.

Мисалы, кытай саясатчылары император Тай-цзундун түрктөргө каршы согуш ачуу аракетин мындайча түшүндүргөн: “Башында император түрктөр менен мамиле курганда “ди-го” салтын колдонгон. Азыр болсо каарданып, “Мурда мен биздин чек аралардын бейпилдигин карап, ал шүмшүктөргө март элем. Эми алар келишимди бузушту, ошондуктан мен аларды жок кылам”, деген (Бичурин, 1950, 251).

Анткен менен ди-го термини кытай дипломатиясында Тан династиясына чейин эле Хань мезгилинде пайда болгон. Хань династиясы менен хуннулардын келишими кытай саясатчылары тарабынан “биздин эки мамлекетибиздин элдери бир үй бүлөнүн балдарындай болушту” ошондой эле хань менен сюннулар “коңшулаш ди-го” деп таанылган. Мындан улам Н.Я. Бичурин “ди го” терминин “тең ата мамлекеттер” деп которгон (Бичурин, 1950, 60). В. С. Таскин ал сөздү “кубаттуулугу жагынан бирдей мамлекеттер” деп түшүндүргөн (Таскин, 1968, 48).

Башкача айтканда, Кытай өлкөсү түндүк жана батыш тарапта жашаган калктардын мамлекеттик түзүлүшүн 20 термини аркылуу белгилешкен. Бул убакта кыргыздар Чыгыш Түркстан аймагында орун алышып, алар прототюрк этногенезине тартылышканы байкалат.

Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн Экинчи этабы – Енисей аймагындагы саясий процеске байланышкан. Кыргыздардын этносаясий тарыхына байланышкан маалымат түрмөгү жана саясий өнүгүү багыты Түштүк Сибирь жергеси менен туташат. Кыргыз калкынын прототюрк этногенезине тартылышы жана 460-жылкы жуань-жуандардын кысымы аркылуу Афу жана Кем дарыяларынын аралыгын ээлеши кытай булагына алынган түрк уламышында сакталып калган.

«Чжоу шу», «Бэй ши» жана «Суй шу» кытай жазма булактарында түрк уруусунун ата-бабалары Со ээлигинен чыгышкандыгы туурасында уламыштык маалымат кабарланат (Liu Mau-tsai, 1958, 489; Ogel, 1957, 99). Ал маалыматта Апанбу аттуу аттуу уруу башчынын он жети бир тууганы болуп, алардын бири Ичжинишиду “карышкырдын уулу” аталып, анын бир канча балдары бар экендиги айтылат. Со ээлиги талкалангандан кийин, Ичжинишидунун сыйкырдуу күчүнөн улам, анын уруусу башкаларга салыштырмалуу ыңгайлуу абалда калган. Анын улуу уулу Нодулу-шад Цзянсы Чжучжешиден орун алган. Апанбу өз уруусу менен Нодулу-шадга кошулат. Ичжинишидунун бир уулу “ак кууга айланат”. Кигу (Кыргыз-М.К.) аттуу дагы бир баласы Абакан жана Енисей дарыяларынын аралыгына жайгашат. Төртүнчү уулу болсо, Чжучжеши дарыясынын боюнан орун алган.

Демек, Цигулардын Афу жана Кем дарыяларынын аралыгына жайгаштырган жазма булак маалыматы, кыргыздардын Түштүк Сибирге жер которгон процессин чагылдырган. Кытай жазма булагындагы айрым окуяларды үстүртөн баяндоо «ыкмасынын» көмүскө калган тарабында, прототюрк этногенези Чыгыш Түркстан аймагында жүрүп, ал процеске азыркы Манас шаарынын айланасында жашаган кыргыздар да тартылгандыгы туурасындагы маалымат камтылган деп тыянак чыгарсак болот. Мындай пикирдин жаралышына, кыргыздардын адегенде, Енисей менен Абакан дарыяларынын аралыгындагы Минусин өрөөнүнүн ортоңку аймагынан орун алган фактысы түрткү берет.

Жыйынтыктап айтканда, алар Чыгыш Түркстандан V кылымдын орто ченинде Түштүк Сибирь аймагына жер которуп, Минусин өрөөнүнүн сол жээгинен орун алышкан. Кыргыз калкынын этникалык тарыхындагы ээлеген аймагынын өзгөрүшү кытай жазма булактарында «Цигулар Афу жана Кем дарыяларынын аралыгынан орун алышкан» деген маалымат менен белгиленген жана аталган маалымат Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жаңы этнотерриториядагы башталыш этабы катары каралышы керек.

Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн Үчүнчү этабы – Түштүк Сибирь аймагындагы өз алдынча Кыргыз мамлекетинин калыптаныш убагына туура келет. Жазма булак маалыматтарынын баяндоо нугу көрсөткөндөй, Түрк каганатын негиздөөчүсү Бумын 552-ж. кайтыш боуп, анын кара ашына Кореядан Когурё, табгач, тибеттиктер, аварлар сыяктуу кубаттуу мамлекет өкүлдөрү менен бирге кыргыздардын элчиси келгендиги кабарланат. (Малов, 1951: 36). Кыргыз эччилигинин Азиядагы кубаттуу мамлекетер менен бирдикте түрк каганынын кара ашына келгендигине караганда, алар 552-жылга чейин эле Түштүк Сибирь чөлкөмүндө өз алдынча саясий биримдиги бар түзүлүш экендигин баамдасак болот. Кыргыздардын олуттуу саясий күчкө айлангандыгын Түрк каганатынын үчүнчү каганы Мухандын 556-557-жж. Саян тоосунун түндүк тарабына жасаган жортуулу далил боло алат. Кытайдын «Бэйши» жана «Суйшу» жазма булактарында эскерилген бул жортуул туурасындагы маалыматтан биз, Мухан кагандын кыргыздарга жасаган чапкыны толук үстөмдүк орнотууга жетишпегендигин билебиз.

Кытай булагында империялык эчиликти кыргыздарга жөнөтүлгөнү кабарланат. «Чжэньгуань доорунун алтынчы жылында 632-ж. Тайцзун яньшвэй Ван И-хунду кыргыздарга эчиликке жиберген» (Кюннер, 1961, 56; Байтур, 1984, 315). Эки эчиликтин бир мезгилге туш келиши бекер жерден чыккан эмес. Кытай мамлекети башынан эле Орто Азиядагы марионеттик маанайдагы Ашина Мишэлер жакын мамиледе болушкан. Экинчи эчилик географиялык жактан Кытайдын саясий таасиринен оолак орун алган кыргыздарга жөнөтүлүшү, Тан династиясынын көчмөн талаадагы окуяларга чечкиндүү кийлигишүүгө жасаган аракетин көрсөтөт. Ашина Мишэлер менен кыргыздарды геосаясий алакага аралаштыруу аркылуу, Тан династиясы көчмөн талаада активдеше баштаган уйгур, сеяньтолорду толук курчоого алган. Кытай мамлекетинин кыргыздар менен дипломатиялык мамиле курушунун өзү буга чейин күчү көмүскө жаткан калктын Борбордук Азиядагы мамилелерге тартылгандыгын далилдейт.

Кыргыз мамлекети бул убакта үч канаттан куралышы толук мүмкүн. Борбордук Азиядагы түрк – монгол калктарынын саясий салтында үч канаттык система мүнөздүү көрүнүш (Гаскин, 1968, 1973; Кычанов, 1997).

«Гай-пин хуаньюй цзи» булагында эскерилген «улуу башкаруучу» Хэси-бэй борборунда, калган кичи мансаптагылар болсо сол жана оң канаты башкарышы толук ыктымал. Арийне, жазма булактык маалыматтын тартыштыгы Кыргыз мамлекетинин саясий системасын толук калыбына келтирүүгө мүмкүнчүлүк бербейт. Анткен менен Цисибь, Цзюйшабоби жана Амиби аталган үч башкаруучу Кыргыз мамлекетинин адегендеги түптөөчүлөрү болушкан деп айта алабыз. Үчилтик саясий система аркылуу Кыргыз мамлекети кийин эльтеберлик башкарууга көтөрүлгөн. Ал Шибощой Ачжандын 648-жылы Кытай мамлекетине барганда эльтебердик титул алып жүргөндүгү менен жыйынтыкталат.

Борбордук Азиядагы түрк тилдүү калктардын мамлекеттик түзүлүшү *eltäbärlig bodun* – эльтеберлүү калк» жана *қауанліг bodun* – «каганы бар калк» (Мелиоранский, 1898, 1899; ДТС, 1969). Кытайча сылифа түрүндө жазылган термин байыркы түрк тилдүү калктардын эльтебер титулуна тура келет (Kozhobekov, 2018, 29). В. В. Бартольд «эльтебер» «каган» титулунан төмөн туруп, ал майда жана саясий өз алдынчалыгы жок элдердин жетекчилерине ыйгарылаарын белгилеген (Бартольд, 1963, 481-482).

Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн Төртүнчү этабы – Барс бектин кагандык титулга жетиши жана өлкөнүн каганаттык өнүгүү деңгээлине көтөрүлүшү менен байланышкан. Кыргыз башкаруучусунун кайсыл мезгилде «каган» титулун алгандыгы туурасында так маалымат жок. Енисейдеги кыргыз жазууларында да «каган» титулу кездешпейт. Ал эми араб, перс булактарында катталган хирхиз хаканы жөнүндөгү маалымат кыйла кеч мезгилди чагылдырат. Күл тегиндин эстелигинде – «Барс баг арти, каган ат бунта биз биртимиз – Барс бек болгон; ал убакта (ага) каган титулун ыйгардык» (Малов, 1951: 30) деген маалымат 710-жылга чейинки окуяны чагылдырат.

Чакан маалыматтык топтомго караганда, түрк тилдүү калктардын мамлекеттик түзүлүшүндөгү жогорку бийлик саналган «каган» титулунун Кыргыз өлкөсүндө колдонууга алынышы, кыязы VII к. 50-жылдарынан башталса керек. Кыргыз коомунун биригип күч алышы VII к. туш келет. Ал эми, бул жүз жылдыктын 80-жж. алар, Борбордук Азияга өз үстөмдүгүн орнотууга аракет жасаган түрктөрдүн атаандаштары болуп калышкан (Крюков, Малявин, Софронов, 1984: 72). Аталган илимпоздордун мындай так байкоосу кыргызтаануу менен алектенген башка адистердин эмгектеринде азырынча байкала элек. Биз дагы, 679-ж. тарга кайра жандана баштаган Экинчи Чыгыш түрк каганатына чейин эле, Кыргыз каганаттыгы калыптанып, Борбордук Азиядагы кубаттуу саясий этникалык топко айланган деген пикирге кошулабыз. Белгисиз мезгилди чагылдырган кытай жазма булагындагы кыргыздар «кубаттуу мамлекет болушкан, жеринин көлүмү тукюелердикине (түрктөргө - М. К.) тең келет» (Бичурин, 1950: 354) деген маалымат ушул мезгилди чагылдырышы да мүмкүн. Жазма маалыматтын кийинки уландысында кыргыз жергесинин чыгышы – Гулиганга (курыкан – М. К.), түштүгү – Тибетке чейин, түштүк – батышы Гелолуга (карлуктарга - М. К.) чейин таркагандыгы кабарланат.

Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн Бешинчи этабы – Кыргыздардын Улуу державалык мезгилине дал келет.

Тарых илимине «Кыргыз Улуу державасы» деген түшүнүктү академик В. В. Бартольд киргизген. В. В. Бартольд эмне себептен Кыргыз мамлекети «Улуу держава» атала тургандыгын аныктаган эмес. Анткен менен кыргыз тарыхына арналган биринчи илимий изилдөөдө, тарыхый терминге каймана маанисинде түшүнүк берилет. Академиктин пикирине ылайык, уйгурлар жеңилгенден кийин Монголиядагы үстөмдүк кыргыздардын колуна өткөн. Ийгилик натыйжасында, алардын мамлекети Орто Азиянын чыгыш тарабындагы алдыга озгон көчмөн державага айланган (Бартольд, 1963, 489).

Ю. С. Худяковдун пикирине ылайык, «кыргыз тарыхында бул көрүнүш В. В. Бартольд акыйкат белгилегендей «кыргыздардын Улуу державалык» мезгили болгон. Кыргыздар үчүн узак убакытка созулган уйгурлар менен таймаштагы кыргыз куралынын укмуштуудай жеңиши менен алардын Борбордук Азия талаасынын кеңири аймагын каратып алган жылдызуу доору эсептелинет. Ушул

мезгилге жараша кыргыздар өздөрү туурасында орто кылымда жапаган ар түркүн калктардан турган замандаштарына элес калтырып, алардын тарыхый эрдиктери кийинки тарыхчыларды дайыма кызыктырып келет (Худяков, 1996, 59).

Белгилүү археолог Д. Г. Савинов «Кыргыз Улуу державасы» туурасындагы аныктама Ю. С. Худяков тарабынан айрыкча даана берилгенин белгилеген. Ал көз карашка кошумча ирээтинде, окумуштуу жазма булак маалыматтары енисейлик кыргыздардын IX-X кк. аралыгында кеңири мейкиндикке жайылгандыгын тастыктайт (Савинов, 1984, 97) деген бүтүм чыгарган.

Кытай булактарында «уйгурлар алсырай баштаганда эле, Ажо өзүн хан, теги түргөш жесир-энесин ханыша, карлук элинин кызы болгон өз аялын ханыша деп жарыялаган» (Бичурин, 1950, 355). Бул саясий акт уйгур ханына жаккан эмес, ошондуктан ал аскер курап кол башчысын кыргыздарга каршы аттандырган. Уйгур жортуулу көздөгөн максатына жеткен эмес жана чапкындын бул жолку ийгиликсиз аякташы, саясий күчтөрдүн өзгөргөнүнүн айгинелейт. Кытай булактарында кыргыз ханы жыйырма жыл бою уйгурларга каршы согуш жүргүзгөндүгү белгиленет.

Кытай жазма булагында айтылган жыйырма жылдык согуштун соңу 840-ж. менен жыйынтыкталат. Демек, Уйгур каганатынын Минусин өрөөнүнө жасаган соңку жортуулу 820-жылга туш келген. Кыргыз каганаты бул согушка жетик камылга көргөндүгүн, анын тышкы саясий активдүүлүгүнөн да байкалат. Кыргыз өкүмдары түргөш каганы менен династиялык кудалашуу байланышын куруп, болочок Ажо болчу уулун карлук башкаруучусунун кызына үйлөндүргөн. Кыргыздар менен мамилелеш этностордун экөө бирдей уйгурларга касташкан жоо экендигин эске алсак, мындан биз Көгмен ээлигинин саясий жана дипломатиялык ийгилигине күбө боло алабыз.

Жыйынтык жана сунуштар

Мындан тышкаары, Кыргыз каганаты Батыш багытындагы өлкөлөр менен мамилелеш болгон. Кыргыздардын саясий жана соода өнөктөштөрү эсептелген Даши, Тибет, карлук жана түргөштөр уйгурлардын келишкиз жоолору экендигин эстен чыгарбоо зарыл. Кыргыз каганатынын ийгилиги арткан сайын уйгурлар тескерисинче алсырай берген.

Улуу державалык мезгил кыска убакытка уланганы менен ал кыргыздардын саясий бийлигин Борбордук Азиянын кеңири мейкиндигине жайылткан. Анын негизги түшүнүгү катары, кыргыз куралы менен кыргыз маданиятынын доминациялык абалга көтөрүлүшү эсептелинет. Маданият үлгүлөрүнүн таралып ареалына жараша локалдык этникалык территориялар пайда болгондугун белгилей кетмекчибиз. Улуу Державалык абалга жеткен кыргыздар Борбордук Азиянын кеңири мейкиндегине маданий дөөлөтүн таратышы, мамлекетинин олуттуу ийгилигине эле эмес, тескерисинче, ал кыргыз биримдигине, мамлекеттин бүтүндүгүнө терс таасир тийгизген. Натыйжасында, кыргыз этносу эки бөлөк жерге жайгашып, мамлекеттин саясий жана аскердик күчү бөлүнүп, тышкы дүйнөгө, каршылашкан душмандарга чогуу чыгып күрөшүү дарамети жоголгон.

Ethical Declaration

In the writing process of the study “*The Beginning and Key Stages of Kyrgyz Statehood*”, the scientific, ethical and the citation rules were followed ; there was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document is examined in this study, there is no requirement for an ethics committee decision.

References (Адабияттар)

- Baytur Anwar. (1984). Kyrgyz elinin mekindin birimdigine koskon salymy// *Zhongguo minzu guanxi shi yanji*. (Translated from the kit. G. P. Suprunenko).- Beijing. [Байтур Анвар. (1984). Кыргыз элинин мекендин биримдигине кошкон салымы// Чжунго миньцзу гуаньси ши яньцзю. (Пер. с кит. Г. П. Супруненко).- Пекин].
- Bartold V. V. (1963). *The Kyrgyz: A historical essay*. / Soch. - M.: Nauka. - Vol.2. Part 2. [Бартольд В. В. (1963). *Киргизы: Исторический очерк*. / Соч. - М.: Наука. - Т.2. Ч. 1.]
- Bichurin N. Ya. (1950). *Collection of information about the peoples who lived in Central Asia in ancient times*. Vol. 1. - M.; L.: Publishing House of the USSR Academy of Sciences. [Бичурин Н.Я. (1950). *Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена*. Т. 1. - М.; Л.: Изд-во АН СССР.]
- Drevnetjurkskij slovar'* (1969). - L.: Nauka. [*Древнетюркский словарь* (1969). - Л.: Наука.].
- Kozhobekov M. Ch. (2018). *State Apparatus in the Kirgiz Khaganate*, *Istoricheskaya i sotsialno-obrazovatel'naya mysl*. - Т. 10. - № 2. - Ch. 2, 2018. - P. 28 -33.

- Kuner N.V. (1961). *Chinese News about the peoples of Southern Siberia, Central Asia and the Far East*. - M.: Publishing House of Oriental Literature. [Кюннер Н.В. (1961). *Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока*. – М.: Изд-во Восточной литературы].
- Kychanov E.I. (1991). *The management apparatus of the Yenisei Kyrgyz (according to Chinese information) // Sources on the medieval history of Kyrgyzstan and adjacent regions of Central and Central Asia*. - Bishkek. [Кычанов Е.И. (1991). *Аппарат управления у енисейских кыргызов (по китайским сведениям) // Источники по средневековой истории Кыргызстана и сопредельных областей Средней и Центральной Азии*. – Бишкек.]
- Malov S.E. (1951). *Monuments of ancient Turkic writing. Texts and studies*. - M.; L.: Publishing House of the USSR Academy of Sciences. [Малов С.Е. (1951). *Памятники древнетюркской письменности. Тексты и исследования*. – М.; Л.: Изд. АН СССР.]
- Malyavkin A.G. (1983). *Uighur states in the IX-XII centuries* - Novosibirsk: Nauka. [Малявкин А.Г. (1983). *Уйгурские государства в IX-XII вв.* – Новосибирск: Наука.]
- Materials on the history of Xiongnu (according to Chinese sources*. - Preface, trans. and note by V.S.Taskin. Vol. I-II. - M., 1968. -Vol. I; M., 1973. - Issue II. [Материалы по истории сюнну (по китайским источникам). - Предисловие, пер. и примеч. В.С.Таскина. Вып. I-II. – М., 1968. -Вып. I; М., 1973. - Вып. II.]
- Melioranskij P. M. (1989). *Ob orbonskikh i enisejskikh nadgrobnih pamiatnikakh s nadpisiami // ZHMNP, 1898, ch. CCCXVII*. [Мелiorанский П. М. (1989). *Об орхонских и енисейских надгробных памятниках с надписями // ЖМНП, 1898, ч. CCCXVII*.]
- Savinov D.G. (1984). *The peoples of Southern Siberia in the ancient Turkic era*. - L.: Publishing House of LSU. [Савинов Д.Г. (1984). *Народы Южной Сибири в древнетюркскую эпоху*. – Л.: Изд-во ЛГУ.]
- Khudyakov Yu.S. (1986). *Kyrgyz people on the Yenisei: Study guide*. - Novosibirsk: Novosibirsk State University. [Худяков Ю.С. (1986). *Кыргызы на Енисее: Учебное пособие*. – Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т.]
- Khudyakov Yu.S. (1995). *Kyrgyz in the expanses of Asia*. - B.: Soros Foundation Kyrgyzstan. [Худяков Ю.С. (1995). *Кыргызы на просторах Азии*. – Б.: Фонд Сороса Кыргызстан].
- Liu Mau-tsai. (1958). *Die chinesischen Nachrichten sur Geschichte Ost-Turken (Г'у-кue)*: In 2 vol. - Wiesbaden, 1958.
- Oğel B. (1957). *Doğu Göktürkleri Hakkında vesikalar ve notlar*. Ankara, 1957. Belleten. C. XXI, № 81.

EXTENDED ABSTRACT

In recent years, special attention has been paid to the issue of statehood, especially in connection with the virtues of independence, and research on the political organization of the Kyrgyz. However, it should be noted that it is too early to say that the issue of state unity founded by the Kyrgyz people and the definition of its main stages of development has come to an end.

The political process in the Yenisei region is related with the information about the ethno-political history of the Kyrgyz people and the direction of political development, which are connected with the territory of Southern Siberia. The involvement of the Kyrgyz people in the Proto-Turkic ethnogenesis and the occupation of the area between the Afu and Kem rivers under the pressure of the Juan-Juan in 460 are preserved in the legend of the Turks in Chinese sources. In other words, they migrated from East Turkestan to South Siberia in the middle of the 5th century and settled on the left bank of the Minusinsk valley.

The change in the territory occupied by the Kyrgyz people in the ethnic history is marked in Chinese written sources as "between the rivers of Afu and Kem" and should be considered as the beginning of the new ethno-territory of the Kyrgyz statehood.

The concept of "Kyrgyz Great Power" in historical science was introduced by the academician V. V. Barthold. Barthold did not specify why the Kyrgyz state would be called the "Great Power." However, in the first scientific study of Kyrgyz history, the historical term has gained a figurative meaning. According to the academician, after the defeat of the Uighurs, domination in Mongolia passed into the hands of the Kyrgyz. As a result, their state became the leading nomadic power in eastern Central Asia.

According to Yu. C. Khudyakov, "in the history of Kyrgyzstan, as V. Barthold rightly points out, there was a period of 'Kyrgyz great power.' It was the finest hour of Kyrgyz history, the time of amazing successes of Kyrgyz weapons in the long war with the Uighurs, the era when the Kyrgyz were able to subjugate the vast expanses of Central Asia (Khudyakov, 1996, p. 59).

In Chinese sources, "as soon as the Uighurs began to weaken, Ajo declared himself a khan, his widowed mother a queen, and his wife, the daughter of the Qarluq people, queens" (Bichurin, 1950: 355). The Uighur khan did not like this political act, so he formed an army and sent his commander against the Kyrgyz. The Uighur campaign did not achieve its goal, and the unsuccessful end of the raid indicated a change in political forces. Chinese sources state that the Kyrgyz khan fought against the Uighurs for twenty years.

The end of the twenty-year war, mentioned in a Chinese written source, was in 840. Thus, the last expedition of the Uighur Khanate to the Minusin Valley took place in 820. The Kyrgyz Kaganate was well prepared for this war, as it can be seen from its foreign policy activities. The Kyrgyz ruler established a dynastic marriage with the Turgesh kagan and established a marriage alliance through his son, Ajo, and the daughter of the Qarluq ruler. Taking into consideration that the two ethnic groups associated with the Kyrgyz were hostile to the Uighurs, we can see the political and diplomatic success of the Kogmen dynasty.

In addition, the Kyrgyz Kaganate's relations with Western countries. It is important to remember that the political and commercial trade partners of the Kyrgyz, i.e. Dashi, Tibet, Karluk and Turgesh, were Uighur's enemies. As the success of the Kyrgyz Kaganate increased, the Uighurs declined.

Although the period of great power lasted for a short time, it extended the political power of the Kyrgyz to the vast territory of Central Asia. It should be noted that according to the area of distribution of cultural samples, local ethnic territories have emerged. The spread of the cultural wealth of the Kyrgyz, who became a great power, to the vast territory of Central Asia, not only had a significant impact on the success of the state, but also had a negative impact on the unity and integrity of the Kyrgyz state. As a result, the Kyrgyz ethnos was divided into two separate parts, and also the political and military power of the state was divided; thus the ability to fight together with the outside world and the enemy was lost.

Truman Doktrini'nin İlanı ve Türkiye'deki Etkileri

Ulvi Ufuk TOSUN¹

Öz

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru SSCB, yayılcı bir politika izleyeceğinin ilk sinyallerini vermiştir. Bunu, Türkiye ile 1921'de tespit edilen sınırdaki kendi lehine değişiklikler yapılması talebi ve Boğazlar konusunu gündeme getirerek ortaya koymuştur. II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Avrupa'da güç dengesi değişmiştir. Güç merkezi olarak geriye iki büyük devlet, yani SSCB ile ABD kalmıştır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen SSCB, yayılcı politikalarına hız vermiştir. Belirtilen tehdide en fazla maruz kalan ülkeler, Yunanistan ve Türkiye olmuştur. SSCB'nin yayılcı politikaları, ABD'yi rahatsız etmiştir. Çünkü bu durum, ABD ile Avrupa'nın çıkarlarına aykırı düşmüştür. Buna engel olmak için Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'ye hitaben bir konuşma yapmıştır. Tarihte, "Truman Doktrini" diye geçen konuşmada, Yunanistan ile Türkiye'ye 400 milyon dolarlık bir askerî yardım yapılması için Kongre'den yetki istemiş ve bu talep kabul edilmiştir. Bu çalışmada; Truman Doktrini'nin ilanını gerekli kılan şartlar, doktrin'in ilanı ve Türk kamuoyundaki yansımaları irdelenerek konunun daha sağlıklı anlaşılmasına bir nebze katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Soğuk Savaş, Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Truman Doktrini*

Proclamation of Truman Doctrine and Its Effects in Turkey

Abstract

Towards the end of World War II, Union of Soviet Socialist Republics (USSR) gave the first signals for expansionist policy. It was demonstrated by bringing the Straits question to the agenda demanding changes in its favour at the border of Turkey, determined in 1921. When WWII ended, the power balance in Europe changed. Two great powers, USSR and The United States of America (USA), remained as the centres of power. USSR, desiring to turn this emerging power vacuum into an opportunity, accelerated expansionist policies. The countries most exposed to this threat were Greece and Turkey. These policies of USSR disturbed USA as they are contrary to the interests of itself and Europe. To prevent, President Truman delivered a speech to Congress on March 12, 1947. In this speech, called as the "Truman Doctrine", he asked the Congress for authorization to provide 400 million dollars of military aid to Greece and Turkey, which was accepted. In this study, the conditions necessitating the proclamation of the Truman Doctrine, the proclamation of the doctrine and the reflections of these developments in Turkish public opinion were examined and it is aimed to contribute to healthier understanding of the subject.

Key Words: Cold War, Turkey, Union of Soviet Socialist Republics (USSR), United States of America (ABD), Truman Doctrine

Atıf İçin / Please Cite As:

Tosun, U. U. (2022). Truman Doktrini'nin ilanı ve Türkiye'deki etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1705-1715.

Geliş Tarihi / Received Date: 28.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.09.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, ulviufuk.tosun@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-1076-4261

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 1783 tarihinde kuruldu. İlk Başkanı George Washington'un öngördüğü siyaset doğrultusunda Avrupa Devletleri ile siyasi ilişkiler kurma konusunda mesafeli bir politika izlemeyi tercih etti. Nitekim 1823'te ABD Başkanı James Monroe tarafından yayımlanan Monroe Doktrini ile bu politika, daha ilkesel bir hâl alarak Avrupa siyasetine hiçbir koşulda müdahil olmamak şeklinde belirlendi. Öyle ki bu tarafsızlık ya da başka bir ifadeyle izolasyon politikası,² neredeyse yüz yıl boyunca titiz biçimde tatbik edildi.

ABD tarafından hassasiyetle takip edilen bu tarafsızlık politikası, I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında sona erdi. Almanya ile yaşadığı gerginlik sonucunda ABD, 2 Nisan 1917'de bu devlete savaş açtı. Böylece Monroe Doktrini'ni terk etti³ ve dünya siyasetine müdahil oldu. ABD, henüz savaş bitmeden Ocak 1918'de Wilson İlkelerini yayımladı. Bu ilkelerin içerisinde önem arz eden maddelerden biri de Milletler Cemiyeti Teşkilatının kurulmasıydı. Başkan Wilson, Müttefiklere kabul ettirdiği bu Pakıtı, Amerikan kamuoyuna da benimsetmek istedi. Ancak ABD'de ne Milletler Cemiyeti Teşkilatı ne de Versay Antlaşması'nın tasdiki⁴ mümkün olmadı. Bunun sonucunda ABD, tekrar Monroe Doktrini'ne geri dönerek Avrupa ile ilişkilerine mesafe koydu.

ABD'nin yeniden uygulamaya başladığı bu tarafsızlık politikası, II. Dünya Savaşı (1939-1945) ile tekrar terk edildi. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefik Devletlere (İngiltere, Fransa ve SSCB) yakın bir tarafsızlık politikası sergileyen ABD, 7 Aralık 1941'de Japonya tarafından kendisine yapılan Pearl Harbor Baskını ile adı geçen savaşa dâhil oldu. ABD'nin bu tarihten sonraki dış politikası, artık hiçbir şekilde Monroe Doktrini'ne geri dönmeyecek bir düzlemde yürüdü. Çünkü II. Dünya Savaşı bittiğinde Avrupa'da güç merkezleri tamamen değişmişti. Almanya, tam bir hezimet yaşamıştı. Fransa ve İtalya gibi devletler de ciddi bir kan kaybına uğramıştı. İngiltere ise yorgun düşmüştü. Batı dünyasında, geriye iki büyük güç kalmıştı. Bunlardan birisi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB), diğeri ise ABD'ydı. Stalin liderliğindeki SSCB, ana siyasetini komünist emperyalizmi yayma stratejisi üzerine kurmuştu. Hatta SSCB, bu politikasını henüz II. Dünya Savaşı bitmeden hissettirmişti.

II. Dünya Savaşı sonucunda revizyonist devletlerin (Almanya, İtalya, Japonya) yayılmacı politikaları engellenmişti. Fakat bu kez de SSCB'nin komünist emperyalizmi yayma tehdidi ortaya çıkmıştı. ABD Başkanı Truman, bu tehlikenin önce Yunanistan'ı akabinde Türkiye'yi etkisi altına alacağını düşünüyordu. Türkiye'nin Sovyet denetimine düşmesi ise ABD ve Batı Avrupa için bir kuşatılma anlamına gelirdi. Truman, bu tehlikenin önüne geçmek için 12 Mart 1947 tarihinde ABD Kongresi'nden Türkiye ve Yunanistan'a askerî yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istedi. Kongre, bu talebi kabul etti. Bu olay, aşağıda da ifade edildiği üzere Türkiye'de büyük bir heyecan ve memnuniyet meydana getirdi.

Truman Doktrini'nin İlanını Gerekli Kılan Sebepler

II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın parçalanması ile birlikte Avrupa'da büyük bir güç merkezi boşluğu ortaya çıktı. Bu boşluğun doldurulması ihtiyacı, Müttefik Devletler arasındaki ortaklığın bozulmasına sebep oldu. Müttefik Devletlerin birbirinden farklı amaçları vardı. İngiltere Başbakanı W. Churchill,⁵ SSCB'nin Orta Avrupa üzerindeki tahakkümünü engellemek peşindeydi. Sovyet lideri J. Stalin, Sovyet askerî

² Monroe Doktrini'ne göre ABD, Avrupa Devletleri arasındaki problemlerden kaynaklanan savaşlara ve politikalara karışmamayı temel prensip olarak kabul etmişti. Buna mukabil Avrupa da ABD'nin işlerine müdahil olmayacaktı. ABD, adı geçen doktrin sayesinde Avrupa'nın Amerika kıtasına müdahalesini önlemiş ve bundan faydalanıp, daha içe dönük bir siyaset izleyerek ekonomisini kuvvetlendirmişti (Uçarol, 2015, s. 315-316).

³ Almanya Dışişleri Bakanı A. Zimmermann tarafından Washington'daki Almanya Büyükelçisi'ne 17 Ocak 1917'de bir telgraf çekildi. Söz konusu telgrafta, Almanya Büyükelçisi'nden bir Alman-Meksika ittifakı için teşebbüse geçmesi istenmişti. Buna göre ABD'nin elindeki Teksas, Yeni Meksiko ve Arizona eyaletleri Meksika'ya verilecekti. Böylece bu ülke ile bir ittifak kurulacaktı. Bu telgraf, İngilizler tarafından ele geçirilip, şifresi çözülerek ABD'ye bildirildi. Ve 1 Mart'ta da ABD Hükümetince kamuoyuna açıklandı. Sonraki adım da ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi oldu (Westwell, 2012, s. 199; Armaoğlu, 1994a, s. 133).

⁴ Versay Antlaşması, Milletler Cemiyeti Pakıtı ile birlikte Temmuz 1919'da tasdik amacıyla Amerikan Senatosuna getirildi. Bilhassa ABD'nin Milletler Cemiyetine girişi konusunda, ciddi bir dirençle karşılaşıldı. ABD'nin bu Pakıtı girmesiyle Monroe Doktrini'nden uzaklaşmak zorunda kalacağı eleştirileri yapıldı. Nihayet Senato, Versay Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Pakıtını reddetti. Sözü edilen bu iki belge için Senatoda Kasım 1919, Ocak 1920 ve Mart 1920'de olmak üzere üç kez oylamaya gidildi. Ancak hiçbirisinde tasdik için gerekli olan üçte iki oy çoğunluğu sağlanamadı. Versay Antlaşması ve ona bağlı belgeleri ile bilhassa Milletler Cemiyeti Pakıtının tasdikinin reddedilmesi; ABD'nin izolasyon, yani tarafsızlık politikasına geri dönüşü demektir. Nitekim Kasım 1920'de yapılan başkanlık seçimlerini Başkan W. G. Harding kazandı. Bu seçimin sonucu, tarafsızlık politikasının kamuoyu tarafından da desteklendiği anlamına geliyordu (Armaoğlu, 1994a, s. 214-215).

⁵ Churchill, İngiltere'de yapılan genel seçimleri kaybetti ve 26 Temmuz 1945'te Başbakanlık görevine C. Atlee getirildi (Soysal, 1997, s. 10).

başarıları ile Rus halkının çektiği sıkıntılarının karşılığının toprak şeklinde ödenmesini talep ediyordu. ABD'nin yeni Başkanı Harry S. Truman⁶ ise başlangıçta F. Roosevelt'in bıraktığı ittifakın sürmesi için gayret gösterdi. Ancak artık bu politikanın pratikte yürütülmesine imkân kalmamıştı. İki büyük güç olan ABD ve SSCB, Avrupa'nın tam merkezinde karşı karşıya gelmişlerdi (Kissenger, 1998, s. 394). SSCB, bariz bir şekilde sömürgeci politikalar izlemekteydi (Sharp, 2000, s. 86).

II. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan tablo, SSCB'nin oldukça işine yaramıştı. Diğeri ABD olmak üzere dünyanın iki büyük devletinden birisi hâline gelmişti (Soysal 1997, s. 7). SSCB, savaşın son yılları olan 1944-1945'te Alman işgalinden kurtarmak bahanesiyle Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'a asker sevk etti (Armaoğlu, 1994a, s. 423-424). Finlandiya'nın bir kısmını, Estonya, Letonya ve Litvanya'yı, Polonya'nın doğu bölgelerini, Çekoslovakya'nın bir parçasını, Romanya'nın kuzey bölgeleri ile Doğu Almanya'nın bir bölümünü ele geçirmişti. Keza Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta kurduğu yönetimlerle buraları kendi kontrol ve nüfuzu altına almıştı. Nitekim Churchill, 12 Mayıs 1945 tarihinde Truman'a vermiş olduğu bir mesajında: *"Sovyetlerin Batı dünyası önüne bir Demir Perde indirdiğini"* ifade etmişti (Soysal, 1997, s. 7). SSCB'nin yeni topraklar elde etmeye yönelik hamleleri, önemli bir tehdit olarak algılanmıştı (Sharp, 2000, s. 86).

II. Dünya Savaşı'nın sonlarından beri Sovyet baskıları, âdetâ tarihî Rus örneklerini çağrıştıırıyordu (Kissenger, 1998, s. 420). Çünkü 1946 yılında SSCB'nin üç ana istikamette yayılma eğilimi gösterdiği gözlenmişti. Bunlar: İran üzerinden Orta Doğu petroleri, Basra Körfezi ile Hint Okyanusu; Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz; Yunanistan üzerinden de keza yine Doğu Akdeniz idi. Nitekim bu üç istikamet, İngiltere için geleneksel olarak hayati derecede önem arz eden çıkar sahalarıydı. Adı geçen üç bölgede de İngiltere, Rusya'ya karşı 19. yüzyıl boyunca hassas bir politika izlemişti (Armaoğlu, 1994a, s. 441). II. Dünya Savaşı'nın sonu itibariyle SSCB, Yugoslavya dışında Balkanları kontrol altına almış durumdaydı. Yunanistan'daki gerilla savaşı, Komünist Yugoslavya'daki üslerden ve Sovyet güdümünde olan Bulgaristan'dan yardım alarak tüm şiddetiyle sürmekteydi. Türkiye'den ise bir taraftan toprak istenirken diğeri yandan da Boğazlarda Sovyet üsleri kurulması talebinde bulunuluyordu (Kissenger, 1998, s. 420). SSCB, 19 Mart 1945'te Türkiye'ye verdiği bir nota ile 1925 Tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı yenilemeyeceğini ilettiler. Bunun üzerine Türk kamuoyunda SSCB'nin Türkiye'den birtakım toprak talepleri olduğu, 1921'de Türkiye'ye bırakılmış olan Kars ve Ardahan'ı geri istediği söylentileri yayıldı (Anadolu Ajansı, 2021, s. 61). Verilen notada, II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen esaslı değişmeler nedeniyle bu antlaşmanın artık yeni şartlara uyum sağlamadığı ve ciddi değişikliklere ihtiyacı olduğu öne sürülmüştü (Armaoğlu, 1994a, s. 415).

Türkiye'nin 4 Nisan 1945'te buna verdiği cevabî notasında, iki ülkenin iyi komşuluğu ile samimi dostluğundan söz edilmiş, 1925 Antlaşması'nın geçmişteki yararı hatırlatılmış, günün koşullarına uygun yeni bir antlaşmanın yapılması konusundaki Sovyet görüşünün büyük dikkat ve hayırhahlıkla izleneceği vurgulanmıştı (Soysal, 1997, s. 5). Türkiye'nin bu teşebbüsüne, haziran ayına kadar bir cevap gelmedi (Sander, 2004a, s. 252). Nihayet 7 Haziran 1945'te Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, Sovyet Dışişleri Bakanı V. Molotov ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin SSCB ile yeniden iyi ilişkiler kurmak arzusunda olduğunu bildirdi. Molotov ise iyi ilişkilerin kurularak Saldırmazlık Paktı'nın yenilenmesi için 1921 Moskova ve Kars antlaşmalarıyla tespit edilen Türk-Sovyet sınırında Sovyetler lehine deđişiklikler⁷ yapılması ve Boğazların ortak kontrolü gereğini ima etti. Türkiye, bu istekleri reddetti (Soysal, 1997, s. 8). 1945 yılı SSCB'nin bu talepleri⁸ gölgesinde tamamlandı. Ancak ABD, 1945 yılı süresince SSCB'nin bu toprak isteklerini Türkiye ile SSCB arasında ikili bir konu olarak değerlendirmişti. Bununla beraber adı geçen devletin 1946 yılından itibaren tutumunun değişmeye başladığı gözlemlendi (Gürün, 2010, s. 303).

⁶ ABD Başkanı Roosevelt, 12 Nisan 1945'te ölünce yerine Amerikan Anayasası'na göre başkan yardımcısı Truman geçti (Soysal, 1997, s. 5).

⁷ Burada, Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye terki istenmişti. Nitekim Molotov, Sarper'e: *"Bu toprakları size 1921'de terk ettiğimiz zaman Sovyetler Birliği zayıftı."* demişti (Armaoğlu, 1994a, s. 415).

⁸ SSCB, çeşitli bahanelerle Türkiye üzerindeki tehditlerini sürdürmekteydi. Feridun Cemal Erkin, hatıralarında bu tehdidin farklı bir türevinden söz etmektedir. Erkin, II. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusuna katılan ve Nazilerin uğradığı hezimet üzerine de Türkiye'ye sığınan Sovyet uyruklu Türklere dikkat çekmişti. Sovyet Büyükelçisi Vinogradov tarafından bunların kendilerine tesliminin istendiğini söylemişti. Ve bu çaresiz insanlardan birkaçının sınırda Sovyet görevlilerine teslim edildiklerini ve oradaki Türk komutanın gözü önünde öldürüldüklerini dile getirmişti (Erkin, 1987, s. 149). Türkiye Büyük Millet Meclisinin 18 Temmuz 1951 tarihli oturumunda bahsi geçen konuyla ilgili zaııtlara geçen kayıtlardan bu olayın 6 Ağustos 1945 tarihinde meydana geldiği ve 195 kişinin teslim edildiği anlaşılmaktadır. Sözü edilen olayın Mecliste gündeme getirilişi ve bu konu ile ilgili yapılan tartışmalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 9, s. 203-207).

Soğuk Savaş kavramının⁹ kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başladığı bu dönemde, Ocak 1946 başlarında yaşanan bir hadise, ABD'deki bu tutum değişikliğini net şekilde göstermesi adına önemliydi. Türkiye, Gürcü profesörlerinin mektup olayının¹⁰ Sovyet basınında bir polemik konusu haline dönüştürülmesinden sonra ABD ve İngiltere¹¹ büyükelçilerinden, bu gelişmeler karşısında hükümetlerinin tavrının ne olduğunu öğrenmek istemişti. 1946'nın Ocak ayı başlarında ABD Büyükelçisi Wilson, ABD Dışişleri Bakanlığının sözlü bir bildirisini Türkiye Dışişleri Genel Sekreteri'ne iletmişti. Söz konusu bildiri şöyleydi: *“Amerika hükümeti, Rusya ile Türkiye arasındaki gerginliğin artışı dikkat ve endişe ile takip etmektedir. Tehlike önünde korkmak, sarsılmak ve teslim olmak, dünya barışını kuvvetlendirecek bir tutumun özellikleri olmaktan uzaktır. Bu bakımdan Amerikan hükümeti ve milleti, hedef haline geldiği baskı karşısında Türk milletinin gösterdiği cesaret ve kararlılığı takdirle karşılamaktadır. Gürcü profesörlerin ortaya attıkları arazi terki talebinden sonra hasul olan duruma gelince, bu davranışın sonucu konu Türk-Sovyet ikili ilişkilerini aşarak, Birleşmiş Milletler Anayasası çerçevesine girmekte olup, ABD hükümeti bunun ihlâlile müsaade etmemeğe kararlıdır”* (Gürün, 2010, s. 303-304).

ABD'deki bu tutum değişikliğinin giderek belirginleşmeye başladığını gösteren başka bir kanıt, 5 Nisan 1946'da yaşanan hadiseydi. ABD'nin meşhur Missouri Zırhlısı¹² tarafından bir süre önce Washington'da görevi başında ölen Büyükelçi Münir Erteğün'ün naaşı, İstanbul'a getirilip merasimle Türk makamlarına teslim edildi (Soysal, 1997, s. 23; Gürün, 2010, s. 305). SSCB'nin Türkiye'den toprak talebinin tüm sıcaklığını koruduğu bir dönemde, bu olayın yaşanması büyük yankılar doğurmuştu. Bu ziyaret, ABD'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya artan ilgisinin ve Türkiye ile İran üzerindeki Sovyet baskısına karşı kayıtsız kalamayacağını bir delili şeklinde değerlendirilmişti (Soysal, 1997, s. 23). Buna karşın SSCB, giderek gerilimi tırmandırmaktaydı. Öyle ki 1946 yılı Temmuz başlarında Sovyet Büyükelçisi Vinogradov, Moskova'ya geri çağrıldı. Bu şekilde Vinogradov, bir daha Türkiye'ye dönmedi ve Türkiye'yle ilişkiler iki yıl kadar maslahatgüzar seviyesinde idare edildi. Nitekim 1946 sonbaharında SSCB, Türkiye üzerindeki askerî baskısını daha fazla arttırıyordu. Tahmin edildiği kadarıyla Kafkaslara 190.000, Bulgaristan'a da 90.000 Rus askerî konuşlandırılmıştı. Türk askerî makamları ise SSCB'nin fiilî bir saldırı ihtimaline karşı manevra adı altında, yedekleri silahlı hâlede çağırarak ve Pasinler mevkiinde¹³ yığınak yapmaktaydı (Gürün, 2010, s. 305-306).

Truman Doktrini'nin İlanı (12 Mart 1947)

II. Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla beraber İngiltere'nin küresel anlamda üstlendiği büyük güç olma pozisyonu önemli ölçüde darbe yemişti. Adı geçen savaş sonucunda İngiltere ekonomisi ciddi bir darboğaza sürüklenmişti. Bu devletin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, onun izlemekte olduğu dış politikasını da etkilemiş ve İngiltere'yi söz konusu siyasetinde değişiklikler yapmaya mecbur bırakmıştı. İngiltere, dünya gündemini belirleyen küresel bir güç olarak kendi sınırları dışında üstlenmiş olduğu taahhütleri, mali sıkıntılardan dolayı yerine getirememesi problemiyle karşılaşmıştı. Burma, Hindistan, Filistin ve Mısır gibi deniz aşırı ülkelerdeki güçlerini, hissedilir derecede geri çekmeye başlamıştı. Keza, İngiltere diğer ülkelere sağladığı ekonomik ve askerî yardımları da askıya almak zorunda kalmıştı. İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Lord Inverchapel, 24 Şubat 1947'de ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a biri Yunanistan diğeri ise Türkiye ile ilgili iki rapor takdim etti. Bu raporlarda, İngiltere'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan dolayı adı geçen iki devlete yapmakta olduğu mali ve askerî yardımı sürdüremeyeceğini ileterek bu yükümlülüğün ABD tarafından üstlenilmesini istedi (Celep, 2020, s. 16-17).

İngiltere'nin bu taleplerinden sonra ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Savaş Bakanı Patterson ve Donanma Bakanı Forrestal ile bir araya gelerek Başkan Truman'a sunulmak üzere bir rapor hazırladı.

⁹ Soğuk Savaş deyimi; ilk defa Amerikalı devlet adamı Bernard Baruch tarafından 1947'de verilen bir demeçte kullanılmıştı (Sander, 2004a, s. 217-218). Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde başvurulan bir yöntem olmuştur. Söz konusu yöntem, silahlı ve geleneksel savaşa (sıcak savaş) girişilmeksizin, devletler ya da bloklar arasında çeşitli açık ya da sinsi metotlar kullanılarak gerginlik, moral yıpratma durumu meydana getirmeyi amaçlar. Soğuk savaş ile silahlı çatışmaya girişilmeden gerçek savaşta elde edilmek istenen sonuçlar öngörülerek bu yolda çalışmalar yapılır. Kuvvet gösterileri, siyasi tehditler, psikolojik savaş işlemleri, propagandalar, yıkıcı ve bölücü faaliyetler bu alanda kullanılan metotlardandır (Girgin, 1975, s. 473-474).

¹⁰ 20 Aralık 1945'te bir Tiflis gazetesinde iki Gürcü profesörünün müşterek bir mektubu yayımlanmıştı. Bu mektupta, Giresun'a kadar tüm Karadeniz sahillerinin Gürcistan'a ait olduğu ve buraların iade edilmesi gerektiği öne sürülmüştü. Adı geçen mektup, anında Sovyet radyo ve basınında yer almıştı (Gürün, 2010, s. 302).

¹¹ Türkiye'nin bu hamlesine, İngiltere'nin verdiği reaksiyon da ABD'ninkine benzer olmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, 21 Şubat 1946'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada Türkiye'nin güvenlik kaygılarından yana bir tavır koymuştu (Soysal, 1997, s. 20-21).

¹² II. Dünya Savaşı'nda Japonya'ya teslim antlaşması Missouri Zırhlısı'nda imzalatılmıştı (Uçarol, 2015, s. 873).

¹³ Bir Sovyet saldırısı ihtimaline karşı geleneksel Türk savunması, Trakya'da Çatalca; Doğu'da ise Erzurum'un Pasinler ilçesi olarak belirlenmişti (Sander, 2016b, s. 48).

Truman'a iletilen raporda, İngiltere'nin gerçekten ciddi bir ekonomik bunalımla karşı karşıya bulunduğu bildirilmişti. Bu yüzden sözü edilen devletin 31 Mart 1947 tarihi itibarıyla yardımı sürdürmeyeceği dile getirilmişti. Raporda, bilhassa Yunanistan'ın durumuna dikkat çekilerek bu devletin düşmesi hâlinde ABD'nin güvenliğini tehdit edecek bir vaziyetin ortaya çıkacağı, belirtilen tehlikenin engellenmesi için de Yunanistan'a ve daha küçük çapta da Türkiye'ye yardım yapılması gerektiği vurgulanmıştı (Celep, 2020, s. 17-18).

İngiltere'nin desteğini çekmesiyle Yunanistan'da aşırı solcu bir iktidarın başa geçmesi ve Sovyet etki sahasının adı geçen devleti de içine alacak biçimde güneye doğru yayılması, Amerikan yöneticileri açısından dikkatle takip edilmesi gereken bir ihtimaldi. Nitekim Truman'a göre SSCB, Yunanistan'dan sonra Türkiye'yi de denetimi altına alacak olursa ABD ve Batı Avrupa için hayati öneme sahip Orta Doğu, Sovyetlerin etki sahası içinde kalabilirdi (Sander, 2004a, s. 258). Truman, İngiltere'nin Rusya'nın Akdeniz'e doğru ilerlemesini engellemek şeklindeki tarihî rolünü devralmaya hazırdı. Ancak ne Amerikan halkı ne de Kongre, İngiltere'nin geleneksel jeopolitik mantığına taraftar olamazdı. Çünkü Sovyet yayılmasına karşı mukavemet etmenin meşruiyeti, dış politikada Amerikan yaklaşımına dayalı ilkelerden doğmasına bağlıydı. Bu zorunluluk, 27 Şubat 1947 tarihinde açık bir biçimde ortaya çıktı (Kissenger, 1998, s. 420).

Truman; Dışişleri, Savaş ve Donanma bakanları tarafından kendisine iletilen "Amerika Dışişleri Bakanlığının Yunanistan ve Türkiye'ye Yapılacak Acil ve Kapsamlı Yardım Konusundaki Durum ve Tavsiyeleri" adlı raporu onayladı ve bu şekilde Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardımla ilgili önlemler kararlaştırıldı. Bu önlemlerin uygulanabilmesi için Kongre'ye başvuran Hükümet, Yunanistan ve Türkiye'ye verilmek üzere 400 milyon dolarlık bir yardım programının onaylanmasını talep etti (Celep, 2020, s. 18). Truman, yardım tasarısının geçmesi amacıyla (Celep, 2020, s. 19) Kongre'de 12 Mart 1947'de tarihe Truman Doktrini diye geçen bir konuşma¹⁴ yaptı (Soysal, 1997, s. 40).

Truman, Kongre'nin ortak oturumunda böyle bir konuşmayı yapma ihtiyacı duymasını, dünyanın karşı karşıya olduğu durumun ciddiyetine bağlayarak bunun ABD'nin dış politikasını ve ulusal güvenliğini ilgilendirdiğini söyledi. Yunanistan'ın içinde bulunduğu şartlar ve yaşadığı sıkıntılara değindikten sonra giderek nazik bir pozisyon arz eden Türkiye'nin önemine dikkat çekti. Bu nedenle Kongre'den Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık askerî yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini talep etti (National Archives, President Truman's Message to Congress, Marc 12, 1947, Document: 171, 80th Congress, 1st Session, Records of the United States House of Representatives, Record Group: 233; Ulus, 16 Mart 1947). Truman, konuşmasında ABD'nin II. Dünya Savaşı'nın kazanılması için 341 milyar dolar harcadığını, bunun dünya özgürlüğü ve barışına yapılmış olan bir yatırım olduğunu vurguladı. şu anda da dünyanın özgür halklarının bağımsızlıklarını korumak için kendilerinden destek beklediğini söyledi. ABD'nin üstlendiği liderlik görevinde bir kararsızlık gösterirse bunun hem dünya barışını hem de Amerikan halkının refahını tehlikeye atacağını ifade etti. Olayların hızlı seyrinin kendilerine büyük sorumluluklar yüklediğini ve Kongre'nin de bu mesuliyetin gereğini layıkıyla yapacağından emin olduğunu dile getirdi (National Archives, President Truman's Message to Congress, Marc 12, 1947, Document: 171, 80th Congress, 1st Session, Records of the United States House of Representatives, Record Group: 233; Ulus, 16 Mart 1947).

Truman Doktrini, "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Tasarısı" adı altında 22 Nisan 1947'de Senato; 9 Mayıs 1947'de de Temsilciler Meclisince kabul edildi ve 22 Mayıs 1947 tarihinde Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Adı geçen Kanun, Truman'a Türkiye ve Yunanistan'a mali yardımın yanında malzeme, hizmet ile bilgi desteği sağlamak, aynı zamanda askerî ve teknik uzmanlar göndermek yetkisini vermekte, bunun için de 400 milyon dolarlık bir tahsisat ayırmaktaydı. Bu rakamdan, Türkiye'nin payına düşen 100 milyon dolardı (Ülman, 1961, s. 105, 113).

Truman Doktrini'ni uygulamak için 26-27 Mayıs 1947 tarihlerinde Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD Büyükelçisi Edwin C. Wilson arasında teati edilen mektuplara dayanarak iki devlet arasında başlayan görüşmeler sonucunda 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Anlaşması imzalandı (Sander, 2016b, s. 50). Bu Anlaşma'da yardım miktarı tespit edilmemişti. Söz konusu Kanun'la belirlenen 400 milyon doların ancak 100 milyonunun Türkiye'ye; geri kalanının Yunanistan'a ayrılması daha ziyade Amerikan Hükümeti'nin inisiyatifi doğrultusunda olmuştu. Yunanistan'ın gerek II. Dünya Savaşı'nda zarara uğraması gerekse hâlen iç savaşla meşgul bulunmasından dolayı daha acil ve fazla yardıma muhtaç olduğu kabul edilmişti (Soysal, 1997, s. 45). Bir Amerikan heyeti, Türkiye'nin ekonomik durumunu, orduda insan

¹⁴ Bu konuşma için bkz. (National Archives, President Truman's Message to Congress, March 12, 1947, Document: 171, 80th Congress, 1st Session, Records of the United States House of Representatives, Record Group: 233; Ulus, 16 Mart 1947).

gücünü azaltıp silahlı kuvvetleri modernize etmek yoluyla geliştirebileceğini önermişti. Bundan dolayı Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'de faaliyet, daha çok yol yapım-bakım işleri, kargo ulaşımının geliştirilmesi, silahlı kuvvetlerin eğitilmeleri ve silahlandırılmaları ile havaalanlarının onarılması sahalarında söz konusu oldu (Sander, 2016b, s. 47).

Truman Doktrini'nin Türkiye'deki Etkileri

ABD Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947'de Kongre'ye yaptığı ve kendi adıyla da "Truman Doktrini" diye tarihe geçmiş olan bu konuşma, Türk kamuoyunda büyük bir memnuniyet ve hoşnutluk meydana getirdi. Gerek resmî ağızlar gerekse birçok aydın tarafından ABD'ye karşı güven, samimiyet ve dostluk içeren mesajlar yayımlandı.

Başbakan Recep Peker, bununla ilgili Associated Press ile New York Times muhabirlerine bir demeç vermişti. Peker, Truman nutkunun tam metnini ajanların henüz yetiştiremediğinden dolayı görmediğini ancak konuşmanın özetine bakarak yaptığı değerlendirmelerden hareketle bunun çok önemli bir gelişme olduğunu dile getirdi. Truman'ın Yunanistan ile Türkiye'ye yardım teklifi yaparken bunu, sadece evrensel strateji anlayışının içine hapsedmediğini, aynı zamanda tam gerçekçi ve insani bir görüşten esinlendiğini vurguladı. Bu Doktrinin etkisinin Akdeniz, Orta Doğu ve Yakın Doğu'yu aşacağını söyledi. Truman'ın fikirlerinden dünyayı saran güçlükler ve zorlayıcı temayüller karşısında Amerikan kamuoyunun uyandığını ve gerçekleri eksiksiz olarak gördüğünün anlaşılmasından duyduğu memnuniyeti ifade etti. Bu düşüncenin dünya emniyetinin sekteye uğratılmayacağını, barış ve hürriyete bağlı tüm milletlerin müstakil, rahat ve haysiyetli bir şekilde yaşayacağını teminatı olacağını altını çizdi. Yunanistan'ın işgale uğradığı dönemde çektiği ızdırıp ile sıkıntılara Türkiye'nin de çok üzüldüğünü, bu acılarını paylaştığını dile getirerek söz konusu devlete yapılan yardımlardan duyulacak memnuniyeti belirtti. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu fiilî bir yıkıma maruz kalmadığını ama bu hâliyle bile durumunun tahribata uğrayan Avrupa ülkelerinden daha iyi sayılamayacağına dikkat çekti. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar altında gerekli ihtiyaçlarını karşılayacak vasıtalarından mahrum olduğunu söyledi. Tüm ekonomik ve sanayi işlerini, güçlü hamlelerle başarmaya, yolları, ulaşım vasıtalarını bilhassa da sosyal tesisleri derhal inşa etmeye mecbur olduklarını belirtti. Tarımı kaldırmak için de çok gayret sarf etmek ve masraf yapmak göreviyle yükümlü bulduklarını hatırlattı. Bu nedenle ülkenin önemli ihtiyaçlarını karşılayacak olan ABD'nin yardımına minnettar olunacağını ifade etti. Türk milletinin gerektiğinde yurdun şerefini, haklarını ve sınırlarını koruyacağını bilinmesini istedi. Peker, aynı zamanda Türkiye'nin müttefiki olan İngiltere'nin gücünü aşan yardımlardan dolayı ABD'den destek istemesini anlayışla karşıladıklarını ve bu erdemli davranışı takdir ettiklerini dile getirdi (Ulus, 14 Mart 1947; Akşam, 14 Mart 1947; Vakit, 14 Mart 1947).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı Bilecik Milletvekili Memduh Şevket Esendal da Truman Doktrini ile ilgili önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Esendal, Truman'ın bu hamlesinin II. Dünya Savaşı sonrası en anlamlı politik hareketi olduğunu söyledi. Birleşmiş Milletlerin ülküsüne, prensiplerine samimi olarak bağlı olan ulusların ABD'nin bu azimli ve cesur adımını takdirle karşılayacaklarını belirtti. Türkiye'nin esasında Amerikan politikaları ile kendi menfaatlerinin örtüştüğüne kani olduğunu ve şimdi aynı inancın ABD Başkanı tarafından ifade edilmesinin meydana getirdiği hoşnutluğun önemine değindi. ABD'nin bu kararlı tavrı devam ettikçe hiçbir devletin saldırıya kalkışamayacağına yönelik inancını vurguladı (Ulus, 14 Mart 1947; Vakit, 15 Mart 1947).

Urfa Milletvekili ve tanınmış maliyecilerden Esat Tekeli'nin bu konudaki tespitleri de Soğuk Savaş Dönemi ve bu sırada Türkiye'nin maruz kaldığı tehdidin anlaşılması adına fikir vericiydi. Tekeli, ABD Başkanı Truman'ın Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapılması hakkındaki bu teklifini, II. Dünya Savaşı sonunda insanlığın yeniden karşılaştığı büyük tehlikeyi kavrayan bir devletin gösterdiği siyasi zekanın anlamlı bir tezahürü şeklinde tanımladı. Şayet ABD, Asya ve Avrupa'nın kenarında kendi sınırları içinde millî gelişmesi için çalışmaktan başka gayesi bulunmayan hür milletlere yardım elini uzatmasaydı dünyada kaba kuvvetle yeniden güç tesis etmek isteyenlerin ilk fırsatta bugünkü sınırlarını aşarak yayılmaları mukadder olacaktı, dedi. Bu bakımdan ABD'nin bu hareketinin gerek Türkiye ve Yunanistan gerekse tüm insanlık için çok hayırlı bir teşebbüs olduğunu dile getirdi. Türk milletinin bu asil jesti, derin bir şükranla karşılayacağını ifade etti. ABD'nin bu yardımı, saldırı tehlikesi altında bulunan milletlerin mukavemetini kolaylaştırmak için yaptığını belirtti. Keza tehlikenin süreceğini ve Türkiye'nin silahlı barış siyaseti çerçevesinde bundan sonra da yaşamını idame ettirmek zorunda olacağını vurguladı. Zaten Türkiye'nin de yıllardan beri bu politikayla yaşadığını söyledi (Ulus, 14 Mart 1947).

Truman Doktrini hakkında Demokrat Partinin Genel Başkanı Celâl Bayar'ın da bir beyanatu olmuştur. Bayar, demokrasi idealine yürekten bağlı olan, haysiyet ve bağımsızlığını dışarıdan gelen saldırılara karşı

savunmaktan hiçbir zaman çekinmeyen Türk milletinin Yakın Doğu ve dolayısıyla tüm dünya barışı açısından ne kadar önemli bir güvenlik unsuru olduğunun ABD kamuoyu tarafından teslim edilerek takdir görmesinin önemine dikkat çekti. Truman'ın Türkiye'ye yardım konusundaki teklifini, bu bakımdan büyük bir memnuniyet ve şükranla karşıladıklarını ifade etti. Totaliter rejimlerin dünya barışı ve hürriyeti için ne büyük bir tehlike oluşturduğunu çok iyi bilen Amerikan demokrasisinin bu anlamlı hareketiyle Birleşmiş Milletler Teşkilatını sadece teorikte bırakmayarak onun pratiğe dönüşmesi yolunda da fedakârlıktan çekinmeyeceğini göstermesinin taşıdığı kıymete vurgu yaptı (Akşam, 14 Mart 1947).

Akşam gazetesi yazarlarından ve sonradan dışişleri bakanlığı görevinde bulunmuş olan Necmettin Sadak¹⁵ da bu konuya çok büyük anlamlar yüklemişti. Sadak, Truman'ın Yunanistan ile Türkiye'ye mali yardım mesajını, gerçekte gerek dünyanın savaş sonu devresi siyasetinde gerekse bizatihi Amerika'nın dış politikasında bir dönüm noktası şeklinde nitelendirdi. ABD'nin uzun zamandan beri takip ettiği izolasyon, yani tarafsızlık çizgisinden ayrılarak ilk kez dünya siyasetiyle bu derece alakadar olduğunu ve söz konusu durumun Amerika'ya büyük sorumluluklar yüklediğini söyledi. ABD'nin Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelere mali yardımda bulunmasının öteden beri yaptığı işler olduğunu, yani bunun ilk kez yaşanmadığını dile getirdi. Bazı devletlere kredi verilmesinin bu bakımdan hiçbir siyasi ehemmiyetinin olmayabileceğini vurguladı. Ancak Truman'ın buradaki mesajının böyle olmadığını, Kongre'den tahsisat isteyen bir teklif sınırını çoktan aşarak dünya siyasetini ilgilendiren tarihî bir belge mahiyeti kazandığını savundu. Truman'ın bu yardımın siyasi sebeplerini anlatırken altını çizdiği hususa dikkat edilmesi gerektiğini bildirdi. ABD Başkanı'nın bağımsız milletlere zorla komünizmi kabul ettirmek isteyen bir tehdidin varlığına dikkat çektiğinin ve işte bunu engellemek görevinin Amerika tarafından üstlenileceğinin belirtilmesinin ne kadar değerli olduğunu söyledi. ABD yardımının Türk milleti tarafından derin bir şükranla karşılandığını dile getiren Sadak, işin bundan daha anlamlı bir yönünün bulunduğunu belirtti. Türk milletinin asıl sevincinin bu yardımın maddi kısmından ziyade ABD siyasetinde kesin çizgileriyle ortaya çıkan kararlı istikamet unsurundan kaynaklandığını ifade etti. ABD'nin milletlerin hürriyet ve bağımsızlığına ve bu arada özellikle müstakil ve sağlam bir Türkiye'nin varlığına verdiği kıymetin her türlü parasal yardımın üstünde olduğunu altını çizdi. Truman Doktrini'nin tüm bu özellikleriyle yeni bir devrin başlangıcı sayıldığını vurguladı (Necmeddin Sadak, "Dünya siyasetinde yüzyılın en ehemmiyetli dönüm noktası", Akşam, 14 Mart 1947).

Ulus gazetesi yazarlarından Nihat Erim'in¹⁶ yazısında da ABD siyasetindeki bu çıkış hakkında olumlu ifadeler yer almıştı. Erim, Truman nutkunun sıradan bir politik hadise olmadığını ve dünya siyasetinde büyük yankı yaptığını söyledi. SSCB'nin tehditlerini giderek artırdığı bir sırada ABD'nin sesini en vakur biçimde duyuran Truman'ın bu çıkışının büyük anlamlar içerdiğini ifade etti. Bu mesajın birçok millet için cesaret ve söz konusu yolda ilham kaynağı olduğunu, buna mukabil saldırgan unsurlar için de maceracıları bekleyen mukadder sonla yüzleşmemek için düşünmelerine yönelik bir ihtar mahiyeti taşıdığını vurguladı (Nihat Erim, "Başkan Truman'ın mesajı", Ulus, 14 Mart 1947).

Ulus gazetesinin bir diğer yazarı olan Falih Rıfkı Atay da bu gelişmeyi, Türkiye açısından kıymete değer bulmuştu. Atay, Türkiye'yi çok sevindiren bu nutka, önemli bir mana vererek onu, ABD'nin Birleşmiş Milletler barışını mutlaka koruma arzusu gösterdiğinden dolayı tarihî bir hadise olarak kabul ettiğini söyledi. Bu azmin bağımsızlıklarına ve barış ülküsüne bağlı olan tüm milletlerin iyi niyetli iradesini kuvvetlendireceğini savundu. Edebî bir dil kullanarak sürdürdüğü yazısında, ufkun koyu karanlığının ötesinde istikbal vadecici günleri müjdeleyen fecir ışığı söktü, dedi. Gerektiğinde görevini yapmaya tereddüt etmeyeceğine şüphe olmayan Türkiye'nin önünün büsbütün aydınlandığını vurguladı. Truman'ın bu konuşmasını, Türk topraklarında yaşayan her vatandaşın evinde sevinç, umut yankıları bıraktığından ve bizlere sadece kendi hürriyetimiz ile yurdumuzdan emin olmayı sağladığından değil aynı zamanda Birleşmiş Milletler prensiplerine dayanan yeni bir dünya düzeninin gerçekleşeceğine inanmak saadetini verdiğiinden dolayı çok önemsedini belirtti. Barış kurucu ABD'nin bu tarihî ve insani görevini yaparken Türkiye'yi maddi ve manevi tüm imkânlarıyla her daim yanında bulacağını söyledi. Türk'ün ne kendi sözünü ne de kendisine yapılan iyiliği unutmayacağını cümlelerine ekledi (Falih Rıfkı Atay, "Barış kurucu Amerika", Ulus, 15 Mart 1947).

¹⁵ Necmettin Sadak; I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri (10 Eylül 1947-8 Haziran 1948/10 Haziran 1948-14 Ocak 1949) ile Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) dışişleri bakanlığı görevini yürütmüştür (Demiral, 1973, s. 80-82).

¹⁶ Aşağıda da belirtileceği üzere Dışişleri Komisyon Sözcüsü vazifesinde de bulunmuş olan Nihat Erim; 33. ve 34. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde (26 Mart 1971-3 Aralık 1971/11 Aralık 1971-17 Nisan 1972) başbakanlık görevini yürütmüştür (Demiral, 1973, s. 109-112).

Gazeteci ve politikacı Asım Us da Vakit gazetesinde kaleme aldığı yazısında Truman Doktrini'nin zamanlamasının önemine vurgu yapmaktaydı. Us, II. Dünya Savaşı'nda İngiliz ve Amerikan yardımları ile Hitler'in kuvvetlerinin elinden kurtulan SSCB'nin Almanya'ya diz çöktürüldükten sonra takip ettiği siyasetin üslubuna dikkat çekti. Onun Avrupa kıtasının yeniden tanzimi meselesi ile Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik hareketlerine değindi. Dahası Türkiye'nin düne kadar SSCB karşısında yalnız kaldığını ifade etti. Hiçbir yerden en küçük bir yardım gelmesi ihtimalini hesaba katmaksızın elde silah tetikte bekleyen Türkiye'nin bir anda talihinin değiştiğini ve Truman'ın bu nutkuyla tehditler karşısında artık yalnızlıktan kurtulduğunu dile getirdi. Önümüzdeki sekiz, dokuz ay içinde ABD'nin savaştan geriye kalan silahları ile de Türk ordusunun modernize edileceğini söyledi. Böylece dış tehlikeye karşı 1 milyon¹⁷ vatan evladının sınır boylarında yaz-kış beklemesine gerek kalmayacağı ve nispeten az sayıdaki asker ile millî güvenlik ihtiyacının karşılanacağını belirtti (Asım Us, "Türk Milleti için yeni bir istikbal hazırlanıyor", Vakit, 14 Mart 1947).

Vakit gazetesi yazarlarından Peyami Safa da Truman'ın konuşması üzerinde önemli değerlendirmelerde bulunmuş ve bu nutkun anlamını daha net bir çerçeveye oturtmuştu. Safa; bu, SSCB'nin genişleme politikasına verilmiş bir dur! emridir, dedi. Bu nutkun Türk milletini, iki açıdan sevindirdiği saptamasını yaptı. Bu tespiti, ABD'nin dünyanın huzurunu tehdit eden tehlikeye karşı en resmî ağızdan veto çekmesi ile Türkiye'nin bağımsız ve ekonomik açıdan sağlam bir devlet olarak bekasının gerekliliğini her zamankinden daha net bir biçimde ifade etmesi şeklinde özetledi (Peyami Safa, "Truman'ın nutku", Vakit, 14 Mart 1947).

Başkan Truman'ın Yardım Kanunu'nu onaylaması üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de Amerikan milletine bir teşekkür mesajı yayımladı. İnönü, ABD'nin ülkemiz ve milletimiz hakkında beslediği yakın dostluk hislerinin yeni bir nişanesini teşkil eden bu anlamlı hadisenin her Türk tarafından insanlığın devamlı bir barış devresine ulaşması için geçirmekte olduğu intikal devresinde ileri bir adım gibi yürekten alkışlandığını vurguladı. Bu yardımın Türk milletinin II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında durduğu yerin dünya kamuoyu tarafından da takdir edildiğinin bir tezahürü olduğunu söyledi. Adı geçen bu yardım sayesinde Türkiye'nin zaruri ve normal savunma malzemesinin bir kısmının karşılanması suretiyle savaş sonucunda ülkenin içinde bulunduğu iktisadi güçlüklerin kısmen telafi edileceğinin önemine dikkat çekti. Bundan dolayı Başkan Truman'a ve Amerikan milletine Türk halkının sarsılmaz dostluk hislerini sunmakla bahtiyar olduğunu ifade etti (Ulus, 24 Mayıs 1947; Vakit, 24 Mayıs 1947).

Truman Doktrini, Türk kamuoyunda çok olumlu¹⁸ karşılanmıştı. Türkiye'nin şimdi çok daha kuvvetli biçimde dünya barışının korunmasında etkin bir politika izleyebileceği yolunda önemli motivasyon kaynağı olmuştu. Bunun Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasında etkili bir adım olduğu vurgulanmıştı. II. Dünya Savaşı'ndan en güçlü devlet olarak çıkan ABD'nin desteğinin sağlanmasının Türk dış politikasının hatırı sayılır bir başarısı olduğunun kabul edilmesi gerektiğine dikkat çekilmişti (Sander, 2016b, s. 45).

Öte yandan bu Doktrine endişeyle yaklaşan bazı münferit çıkışlar da söz konusu olmuştu. Bu kuşku, Truman'ın Türkiye ile Yunanistan'a destek sebebini Kongre'ye açıklarken yapılacak yardımların amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını araştırmak için gerekli önlemlerin alınacağını söylemesinden kaynaklanmıştı. Bu endişeden hareket edenler,¹⁹ bu önlemlerin mahiyet ve kapsamı hakkında şüphe göstererek Amerikan yardımının Türkiye'nin başına yeni bir Düyûn-ı Umûmiye²⁰ problemi açabileceğini söylemişlerdi (Ülman, 1961, s. 100-101).

¹⁷ Barış Celep, eserinde Türkiye'nin 1947 yılındaki asker sayısını 500.000-600.000 arasında göstermiştir. Yine aynı eserde, Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak'ın ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında Türk ordusunun mevcudunu 675.000 olarak ifade ettiği belirtilmiştir (Celep, 2020, s. 28).

¹⁸ Böyle bir değerlendirme de Ankara Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Vehbi Koç tarafından yapılmıştı. Koç, Truman Doktrini'ni genel dünya barışı için yapılması gereken bir hareket olarak niteledi. Olayın zamanlamasına dikkat çekerek bu Doktrin'in daha fazla gecikmeden ilanını, ABD Hükümeti'nin uzağı görme yeteneği olarak yorumladı (Ulus, 14 Mart 1947).

¹⁹ Mesela, Peyami Safa, yazısında Ahmet Emin Yalman'ın İstanbul'daki Amerikan çevrelerine başvurarak Amerika'nın Türkiye'ye yardımını, iç rejimimize ait bazı şartlara bağlamak niyetinde olup olmadığını sorduğunu ve olumsuz cevap aldığını söylemişti. Safa, böyle bir sorunun bağımsızlığını her türlü kayıt ve şartın üstünde tutan bir ülkede millî haysiyetimiz için ne kadar ağır olduğunu söylemeye lüzum yoktur, diyerek Yalman'ı tenkit etmişti (Peyami Safa, "Yalman ve Amerikan yardımı", Vakit, 22 Mart 1947).

²⁰ Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı sırasında 28 Haziran 1855'te İngiltere ve Fransa ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma doğrultusunda adı geçen iki devletten %4 faizle 5 milyon sterlin borç aldı. Bu borçlar, giderek arttı ve Osmanlı Devleti'ni mali bakımdan bu devletlerin denetimi altına soktu. Osmanlı Devleti'nin bu borçları ödemekte güçlük yaşaması üzerine 20 Aralık 1881 tarihli Muharrem Karamamesi (28 Muharrem 1299) ile Düyûn-ı Umumiye İdaresi (Kamu Borçları) kuruldu. Böylece devletin gelirlerine

Nitekim bu tür söylemlerden duyulan rahatsızlık, Dışışleri Bakanı Hasan Saka'nın Mecliste yaptığı konuşmada da dile getirildi. Saka'nın şu ifadeleri, söz konusu eleştirilere cevap niteliğindedeydi: "... *Mutmain olsunlar ne Türk Hükümetinin ne de Amerika Hükümetinin tarihinde herhangi bir mukavele, yardım yolu ile müstakil, bağımsız bir devletin bağımsızlığına aykırı bir teşebbüs gösterebilir. Ne de Büyük Millet Meclisinin hükümetleri tarafından Türkiye'nin herhangi bir memleketle olan harici münasabatında ve yaptığı mukavalat ve aktettiği muahedelerde kendi bağımsızlığına dokunacak herhangi bir hükümü kabul ettiğine dair bir misal zikredilebilir...* Amerika Hükümetince bize bu hususta yapılacak yardımın pek samimi ve her türlü iwaşdan yani bizim aleyhimize herhangi bir maksattan tamamıyla âri olmasından dolayı Birleşik Amerika Hükümetine Türkiye Cumhuriyeti adına bu kürsüden teşekkürü ifa etmeyi kendim için bir vazife bilirim..." (TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 6, s. 553).

Dışışleri Komisyonu Sözcüsü Nihat Erim de bir konuşma yaptı ve Amerikan desteğinin hayatiliğinden bahsetti. Erim, bugün Türkiye'nin ve onunla birlikte dünyanın maruz kaldığı tehlikenin ABD'nin yardımı olmadan önlenemeyeceğini dile getirdi. ABD ile 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan anlaşmayı, Amerika tarafından Türkiye'ye verilecek şu kadar milyon dolarlık bir askerî yardım şeklinde dar çerçevede değerlendirmenin yanlışlığına dikkat çekti. Söz konusu belgeyi, bundan sonraki Türk-Amerikan yakınlaşması ile iki ülke ilişkilerinin gelişmesinin temel taşı olarak kavramak gerektiğini ifade etti (TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 6, s. 554). Nitekim bu, pratikte de böyle olmuş ve belirtilen hadise, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde kritik bir rol oynamıştır.

Türkiye, 1945-1946 yıllarında Sovyet tehdidine maruz kaldıktan ve ardından 12 Mart 1947'de Truman Doktrini'nin ilanından sonra tüm dış politika felsefesini, Batı'ya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine oturtmuştur. Bundan dolayı Batı'nın kurduğu hemen hemen bütün siyasi, askerî ve ekonomik kuruluşlara katılmayı prensip edinmiştir (Sander, 2016b, s. 62). Truman Doktrini, sadece Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan bir askerî yardım programı olarak kalmamıştır. Bu olay, aynı zamanda ABD dış politikasında yeni bir unsur olan "SSCB'yi Çevreleme Politikası"nın da temelini teşkil etmiştir (Sander, 2004a, s. 258). ABD, Ekim 1947'de Truman Doktrini'ni İran'ı kapsayacak şekilde genişletmiştir (Mansfield, 2000, s. 116). Nitekim 7 Ekim 1947 tarihinde İran ordusunun takviyesi ve teknik açıdan yetiştirilmesi için ABD ile İran arasında bir anlaşma yapılmıştır (Soysal, 1997, s. 46). Bu şekilde Truman Doktrini, dünyanın iki bloğa ayrıldığını göstererek ABD ve SSCB arasında 1990'a kadar artıp azalan tempolarla sürecek olan Soğuk Savaş Dönemi'nin ilk adımlarını meydana getirmiştir (Sander, 2004a, s. 259).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

II. Dünya Savaşı, Avrupa'daki güç dengesini bütünüyle değiştirmiştir. Bu durum, dünyayı çok farklı bir siyasi ve askerî platforma sürüklemiştir. SSCB'nin bir güç merkezi olarak ortaya çıkarak emperyalist emellerini yayma teşebbüsü, bu süreci başlatan temel faktör olmuştur. İngiltere'den devraldığı tarihî rol ile SSCB'nin ilerlemesini durdurmak için ABD'nin inisiyatif alması, sözü edilen sürece kavramsal bir anlam yüklemiştir. Tarihî terminolojide Soğuk Savaş Dönemi diye anılan bu periyotta dünya, siyasi ve askerî açıdan iki kutuplu bir yapıya dönüşmüştür.

Birbirlerine düşman kamplara bölünen iki büyük gücün (SSCB, ABD) arasında neredeyse yarım asır kadar sürecek olan bu çekişme, II. Dünya Savaşı'nın sonlarından 1990'a kadar geçen dönemde dünya gündemini belirleyen temel faktör olmuştur. SSCB'nin yayılmacı politikalarında, Yunanistan ve Türkiye önemli hedefler hâline gelmiştir. SSCB, Türkiye'den toprak ile Boğazlardan üs talebinde bulunmuştur. Dünya siyasetini çok iyi okuyan ve buna göre tespitler yapan ABD Başkanı Truman, SSCB'nin bu politikalarından rahatsızlık duymuştur. Çünkü Türkiye'nin stratejik öneminin farkına varmıştır. Türkiye'nin Sovyet denetimine girdikten sonra aynı tehdidin Orta Doğu'ya sirayet edeceğini ve bunun da ABD ve Batı Avrupa menfaatlerine darbe olacağını çok iyi gözlemlemiştir. SSCB'nin yayılmacı hareketlerine set çekmek için 12 Mart 1947'de Kongre'den Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık bir askerî yardım talebinde bulunmuş ve bunu kabul ettirmiştir. Tarihe, "Truman Doktrini" diye geçen bu gelişme, henüz II. Dünya Savaşı bitmeden ortaya çıkan Soğuk Savaş Dönemi'ni çok daha kesin çizgileriyle başlatan hadise olarak kayıtlara geçmiştir. Bu olay, aynı zamanda ABD'nin SSCB'nin yayılmacı politikalarını engellemek için başlattığı "Çevreleme Politikası"nın da temelini teşkil etmiştir.

Truman Doktrini, Türkiye tarafından da büyük bir heyecan ve memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü SSCB'nin II. Dünya Savaşı'nın sonlarından başlayıp, giderek artan baskı ve tehditleri, Türk kamuoyunda büyük bir moral bozukluğu ile yalnızlık hissi oluşturmuştur. Truman'ın çıkışıyla bu korku ve endişe ortamı,

el konuldu. Bu sırada borçların toplamı 106 milyon sterlin olmuştu. Söz konusu borçlar bundan sonra da artarak devam etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ni dahi belli bir dönem uğraştırmıştı (Armaoğlu, 2003b, s. 256-257).

yerini büyük oranda bir özgüvene bırakmıştır. Truman Doktrini'nin Türkiye açısından bir başka önemi de onun takip ettiği diplomatik ilişkilerde kendisini göstermiştir. Türkiye, 1945-1946 yılları arasında maruz kaldığı Sovyet tehditleri ve bilhassa da 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini'nin ilanından sonra tüm dış politika felsefesini, Batı'ya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine oturtmuştur. Bundan dolayı Batı'nın kurduğu hemen hemen bütün siyasi, askerî ve ekonomik kuruluşlara katılmayı prensip edinmiştir. Nitekim Türkiye'nin 1952'de dâhil olduğu NATO'ya giriş süreci de bu politikanın bir tezahürü şeklinde ortaya çıkmıştır. Türkiye, bu politikasında ABD'nin 1962'de Küba Füzeleleri Bunalımı ile 1964'te de Johnson Mektubu'ndaki tavırlarından dolayı bazı tereddütler ve kısmi bir güven kaybı yaşamışsa da yine de Batı ittifakına bağlı kalmanın daha rasyonel olacağı görüşünde karar kılmıştır.

Etik Beyan

"Truman Doktrini'nin İlanı ve Türkiye'deki Etkileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akşam

- Anadolu Ajansı, 100 yıllık Türkiye 23 Nisan 1920-23 Nisan 2020, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara, 2021.
- Armaoğlu, F. (1994a). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2003b). *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Celep, B. (2020). *Türkiye'ye Amerikan askerî yardım kurulu (Jammat) ve Türkiye'deki faaliyetleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Demiral, C. (1973). *Türkiye'nin 42 hükümeti (25 Nisan 1920-15 Nisan 1973)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Erkin, F. C. (1987). *Dışişlerinde 34 yıl anılar-yorumlar - Cilt: I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Girgin, K. (1975). *Çağdaş politika ve diplomasi (el kitabı)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürün, K. (2010). *Türk-Sovyet ilişkileri 1920-1953*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kissenger, H. (1998). *Diplomasi* (Çev. İ. H. Kurt). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mansfield, P. (2000). *Osmanlı sonrası Türkiye ve Arap dünyası*. (Çev: S. Yurdakul). İstanbul: Söylem Yayınları.
- National Archives, President Truman's Message to Congress, Marc 12, 1947, Document: 171, 80th Congress, 1st Session, Records of the United States House of Representatives, Record Group: 233.
- Sander, O. (2004a). *Siyasi tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sander, O. (2016b). *Türk-Amerikan ilişkileri 1947-1964*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sharp, J. P. (2000). *Condensing the cold war reader's digest and American identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Soysal, İ. (1997). *Soğuk savaş dönemi ve Türkiye olaylar kronolojisi (1945-1975)*. İstanbul: İsis Yayıncılık.
- TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 1. Toplantı, Cilt: 6.
- TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 1. Toplantı, Cilt: 9.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ulus
- Ülman, A. H. (1961). *İkinci cihan savaşının başından Truman doktrinine kadar Türk-Amerikan diplomatik münasebetleri (1939-1947)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Vakit
- Westwell, I. (2012). *Resimli harp tarihi I. dünya savaşı*. (Çev: O. Etiman). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

World War II changed the balance of power in Europe. A huge power centre vacuum emerged in Europe. The need to fill this vacuum led to the deterioration of the war partnership between the Allied Powers. Union of Soviet Socialist Republics (USSR) wanted to take advantage of this vacuum. The United States of America (USA) could not remain indifferent to these expansionist policies of USSR. The two great powers, USA and USSR, came face to face in the very centre of Europe. The results of World War II gave the USSR the opportunity it was looking for and USSR became one of the two great states of the world along with USA.

USSR took control of the Balkans, except for Yugoslavia. It was also increasing its threat to Greece and Turkey. On the one hand, it wanted land from Turkey, on the other hand, it demanded the establishment of Soviet bases in the Straits. As a matter of fact, in a diplomatic note, it gave to Turkey on March 19, 1945, it stated that it would not renew the 1925 Turkish-Soviet Friendship and Non-Aggression Pact. In the diplomatic note given, it was argued that due to the fundamental changes that took place during World War II, this treaty was no longer adaptable to the new conditions and required serious changes.

In the face of the increasing pressures of USSR on Turkey, in 1946, it was seen that steps were taken in favour of Turkey in the policy of USA. Such a development took place on April 5, 1946. The body of Ambassador Mnir Ertegn, who died while on duty in Washington a while ago, was brought to Istanbul by the famous Missouri Battleship of the United States and handed over to the Turkish authorities with a ceremony. At a time when USSR's territorial demand from Turkey kept all its warmth, this event had great repercussions. This visit was considered as proof of the growing interest of USA in the Eastern Mediterranean and the Middle East and that it could not remain indifferent to the Soviet pressure on Turkey and Iran USSR's attitude towards Greece and Turkey was observed closely by USA.

According to Truman, the President of USA, if USSR were to control Turkey and then Greece, the Middle East, which is of vital importance USA and Western Europe, could remain within the sphere of the influence of USSR. In this way, Truman was ready until now to take over Britain's historic role of blocking Russia's advance into the Mediterranean. To bring this to life, he delivered a speech on March 12, 1947, which went down in history as the Truman Doctrine. Truman attributed his need to make such a speech at a joint session of Congress to the seriousness of the situation facing the world, saying that it concerns the foreign policy and national security of USA. After mentioning the situation Greece was in and the troubles it had been through, he drew attention to the importance of Turkey, which was increasingly taking a frail position. Therefore, he requested Congress to authorize him to provide \$400 million in military aid to Greece and Turkey. He said that if USA showed hesitation in its leadership role, it would endanger both world peace and the welfare of the American people. He stated that the rapid course of events imposed great responsibilities on them and he was confident that the Congress would fulfil this responsibility properly.

Truman Doctrine, under the name of "Bill Aid to Greece and Turkey" was accepted by the Senate on April 22, 1947, and by the House of Representatives on May 9, 1947, and entered into force after being approved by President Truman on May 22, 1947. This Act gave Truman the authority to provide material, service and information support, as well as to send military and technical experts, in addition to financial aid to Turkey and Greece, and allocated 400 million dollars for this. From this figure, Turkey's share was 100 million dollars. In order to implement the Truman Doctrine, the Treaty of Aid dated 12 July 1947 was signed as a result of the negotiations between the two states, based on the letters exchanged between Turkish Foreign Minister Hasan Saka and USA Ambassador Edwin C. Wilson on May 26-27, 1947. An American delegation suggested that Turkey could improve its economic situation by reducing manpower in the army and modernizing the armed forces. Therefore, within the framework of the Truman Doctrine, activities in Turkey were mostly in the fields of road construction and maintenance, improvement of cargo transportation, training and armament of the armed forces, and repair of airports.

The Truman Doctrine created great satisfaction and excitement in the Turkish public opinion. Messages containing trust, sincerity and friendship towards USA were published by both official sources and many intellectuals. The aforementioned development became an important source of motivation for Turkey to pursue an effective policy in maintaining world peace, much stronger now. It was emphasized that this was an effective step in ensuring Turkey's security against the Soviet threat. It was pointed out that the support of USA, which emerged as the strongest state in World War II, should be accepted as a remarkable success of Turkish foreign policy. On the other hand, there were some individual oppositions that approached this Doctrine with concern. This suspicion stemmed from Truman's statement while explaining the reason for support to Turkey and Greece to Congress that necessary measures would be taken to investigate whether the aid to be provided was used in accordance with its intended purpose. Acting out of this concern, those who expressed doubts about the nature and scope of these measures said that the American aid could cause a new problem of the public debts for Turkey. However, necessary explanations were made by those in the position of responsibility of the state against such marginal criticisms, and it was underlined that the aforementioned concern did not reflect the truth.

Turkey, after facing the Soviet threat in 1945-1946 and after the proclamation of the Truman Doctrine on March 12, 1947, based its entire foreign policy philosophy on the principle of being closely connected to the West. Therefore, it adopted the principle of participating in almost all political, military and economic organizations established by the West.

Deneyimsel Turist Rehberliği: Kavramsal Bir Çerçeve ve Model Önerisi

Alaattin BAŐODA¹ ve Fatih VAROL²

Öz

Günümüzdeki teknolojik, ekonomik, sosyal ve psikolojik gelişmeler; tüketicinin ihtiyaçlarının, beklentilerinin ve isteklerinin bireysel yönünü daha baskın hale getirmektedir. Dolayısıyla turizm; bireyselleşme noktasında daha yaratıcı, çeşitlendirilmiş, benzersiz, güvenilir ve unutulmaz deneyimler ile şekillenerek yeni bir çağa girmektedir. Bu çağda turizm sektörü, değişen dünyaya ayak uydurmak ve varlığını sürdürmek için daha da özelleştirilmiş bir dönüşüm geçirmektedir. Bu sürece önemli katkı sunan mekanizmalardan biri de geleceğin turizmini şekillendireceği düşünölen deneyimsel turizmdir. Ayrıca yeni modelleriyle deneyimsel turizmin, özellikle turist rehberini turistin bireysel deneyim sürecinin daha aktif ve işlevsel yönlerinden biri haline getireceği ve turist rehberliğine yepyeni bir anlam kazandıracacı öngörülmektedir. Ancak ilgili literatürde, deneyimsel turizmin içeriğinin yeterli düzeyde açıklığa kavuşturulmadığı ve özellikle turist rehberinin deneyimsel turizmdeki rollerine yönelik farklı bakış açılarının geliştirilmediği görölmektedir. Bu boşluktan hareketle, bu çalışmanın amacı; ilgili literatür ışığında, deneyimsel turizmin içeriğini irdeleyerek deneyimsel turist rehberliği ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmak ve model önerisinde bulunmaktır. Çalışmada, deneyimsel turist rehberliği; turistin deneyimleme sürecini tasarlama, yürütme ve geliştirme bileşenlerinden oluşan deneyimsel rol performansı bağlamında kavramsallaştırılmıştır. Söz konusu model ise rehberin deneyimsel rol performansını ve turistin rehber eşliğindeki deneyimleme sürecini etkileyen faktörler (rehberin kişisel ve mesleki kaynakları, deneyimsel turist, destinasyon, deneyim ortamı, deneyim sağlayıcıları, yerel toplum ve küresel gelişmeler) ve bu sürecin çıktıları (rehbere, deneyimsel turiste, işletme ve destinasyona, turizm endüstrisine ve diğer sektörlerle yönelik) ile oluşturulmuştur. Bu model, gelecekte yapılacak araştırmalar için birçok öneri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deneyimsel Turizm, Deneyimsel Turist Rehberliği, Deneyimsel Rol Performansı

Experiential Tourist Guiding: A Conceptual Framework and Model Suggestion

Abstract

Today's technological, economic, social, and psychological developments emphasize the individual aspect of the consumer's needs, expectations, and desires. Therefore, tourism is entering a new era that is being shaped by more creative, diversified, unique, reliable, and unforgettable experiences at the point of individualization. In this era, the tourism and hospitality industry has undergone a more privatized transformation to keep up with the fast-changing world and survive. One of the mechanisms contributing to this process is an experiential tourism, which is thought to shape future tourism. In addition, it is predicted that experiential tourism, with its new models, will make the tourist guide one of the more active and functional aspects of the tourist's individual experience process and will give a brand new meaning to tourist guiding. However, in the relevant literature, it is seen that the context of experiential tourism has not been sufficiently clarified, and different perspectives have not been developed, especially regarding the role of the tourist guide in experiential tourism. Based on this gap, this study aims to create a conceptual framework and propose a model for experiential tourist guiding by examining the context of experiential tourism in the light of relevant literature. Experiential tourist guiding was conceptualized as the guide's experiential role performance, which consists of designing, executing, and developing the tourist's experience process. The model in question was created with the factors (personal and professional resources of the guide, tourist, destination, experiencescape, providers, local society, and global developments) affecting the guide's experiential role performance and the tourist's experience process with a guide and the outputs (guide, experiential tourist, business, destination, tourism industry, and other sectors) of this process, as well as contains multiple recommendations for further research.

Key Words: Experiential Tourism, Experiential Tourist Guiding, Experiential Role Performance

Atıf İçin / Please Cite As:

Başoda, A. ve Varol, F. (2022). Deneyimsel turist rehberliği: kavramsal bir çerçeve ve model önerisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1716-1738.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.03.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Aksaray Üniversitesi Turizm Fakóltesi, alabasoda@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-7654-5849

² Doç. Dr. - Selçuk Üniversitesi Turizm Fakóltesi, fvarol@selcuk.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0258-5220

Giriş

Özellikle bilgi teknolojilerinin etkisiyle geleneksel modellerin veya temaların dışına çıkan turizm (Gajdoşık, Maráková ve Kucerová, 2020); daha özgür, bağımsız ve kendine özgü davranış kalıpları sergileyen bireysel bir turist profili ile karşı karşıyadır (McKercher, Tolkach, Mahadewi ve Byomantara, 2021). Teknoloji vasıtasıyla deneyimlere kolay ve hızlı erişim; bireysel turistin bağımsız ya da deneyim sağılayıcıları vasıtasıyla yerel topluluklarla etkileşim kurarak olağanüstüluğu yaşama, kendini gerçekleştirme, yeni, yaratıcı ve özgün olanı deneyimleme arzusunu ve eğilimini artırmaktadır (Upadhye, 2019; WTO, 2017). Bu durum, turizmde bireysel deneyim talebinin hızla artmasına ve çeşitlenmesine sebep olmaktadır (Rather ve Hollebeek, 2020). Bu noktada deneyimsel turizm, mevcut turizm değerlerini turistin kişisel gelişimini ve yaşam kalitesini artırmak için daha soyut değerler ağırlıklı kişiselleştirilmiş uygulamalara dönüştürmektedir (Campón-Cerro, Di-Clemente, Hernández-Mogollón ve Folgado-Fernández, 2020). Bu açıdan deneyimsel turizm; turist ve destinasyon arasındaki etkileşimin nasıl geliştirileceğine, turist için farklılaştırılmış deneyimlerin nasıl yaratılacağına ve turiste duyuşsal, bilişsel ve duyuşsal açıdan deneyimleri bireysel olarak yaşamasına nasıl imkân verileceğine odaklanmaktadır (Liu, Wang ve Jie, 2019). Bu bağlamda destinasyonlar; özgün kaynaklarını güçlü hikâyelerle birleştirerek ayrıca yenilikle daha da derinleştirerek, farklılaştırarak ve kişiselleştirerek bireysel deneyim temalarına dönüştürmekte ve deneyimsel turistin ilgisine sunmaktadır. Dolayısıyla deneyimsel turizm, stratejik planlarla niş pazarların ve özellikle bireysel turistlerin ihtiyaçlarını karşılayan dinamik ve dönüştürücü bir sistem haline geldiğinden (Blyablina, 2015; Carli, Giordano, Montacchini ve Tedesco, 2020), geleceğin küresel turizmini şekillendiren (Akkuş, 2021) bireysel turizmin yeni yüzü olacağı öngörülmektedir.

Bu çalışmada, görgül ve kavramsal literatürün taranması yöntemi tercih edilerek ulusal ve uluslararası birçok akademik veri tabanı (DergiPark, Ebrary, EBSCOhost, Elsevier, Emerald, InformaWorld, Google Academic, Jstor, ProQuest, Springer, Scopus, Taylor & Francis, Wiley, Web of Science, YÖK Ulusal Tez Merkezi) üzerinden konuya yönelik bir tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda; genel olarak deneyimsel turizm kavramı, turizm literatüründe sıkça geçmesine rağmen, doğrudan kavramın ele alındığı (tanımlama vb.) oldukça az sayıda çalışmaya rastlanmıştır (örn; Akkuř, 2021; Smith, 2005, 2006). Bazı çalışmalarda, *deneyimsel turist* (Cecilia, Elisabeta ve Magdalena, 2011; Cohen, 1979; Kolliopoulou ve Papadami, 2015; Prentice, 2001; Sotomayor, Arroyo ve Barbieri, 2019) ve *deneyimsel tur* (Weiler ve Black, 2015) kavramlarının tanımlandığı görülmektedir. Bazılarında ise *turist rehberi ile turist ve destinasyon deneyimleri arasında çok sıkı bir ilişki olduğu* (Büyükkuru ve Aslan, 2016; Farkić, Filep ve Taylor, 2020; Güzel ve Körođlu, 2014), *turist rehberinin deneyimsel turizmde önemli roller üstlendiği* (Aire, 2019; Alexiou, 2018; Haynes, 2015; Hurombo, 2016; Özdemir, etin, İstanbullu Dinçer ve Akagün, 2018; Prakash, Chowdhary ve Sunayana, 2010; Tsai, Wang ve Tseng, 2016; Zători, 2016) ve *kendi deneyimlerinin yaratıcısı olduğu* (Güçlütürk Baran, 2019) vurgulanmasına rağmen, *deneyimsel turist rehberliği* kavramının sistematik olarak ele alınmadığı sonucuna varılmaktadır. Bir diğer açıdan, genel olarak rehberin; *туру* (grup odaklı), *deneyimleri* (birey odaklı) ve *kaynakları* (evre odaklı) eř zamanlı yönetmesi dolayısıyla rolleri veya görevleri, performans göstergeleri olarak bilinmektedir (Al-Okaily, 2021; Chilembwe ve Mweiwa, 2014). Ancak bireysel deneyim yönetiminin üzerinde detaylı durulmadığı anlaşılmaktadır. Zira rehberlik performansının genellikle hizmet kalitesi (*hizmet performansı*) açısından değerlendirildiği görülmektedir. Rehberin, turistin bireysel deneyiminin ayrıca temalı ve güvenli deneyim ortamlarının yaratıcısı olması, rehberlik performansının geleneksel anlayışın dışında *deneyimsel performans* açısından da ele alınmasını gerektirmektedir (Al-Okaily, 2021; Hansen ve Mossberg, 2017; Huang, Hsu ve Chan, 2010). Rehberlik performansının özellikle rollere dayandırılarak kavramsallaştırıldığı (Al-Okaily, 2021) göz önüne alındığında, bu çalışmada rol ve performans değişkenleri birleştirilerek *deneyimsel rol performansı* şeklinde kavramsallaştırılması gerektiğine karar verilmiştir. Dolayısıyla ilgili literatürde; deneyimsel turizmin içeriğinin ne olduğu (1), deneyimsel turistin rehber eşliğindeki deneyimleme sürecini etkileyen faktörlerin (2), ayrıca rehberin turistin deneyimleme sürecindeki baskın rollerinin (3), bu rollerin belirleyicilerinin (4) ve sonuçlarının (5) neler olduğuna yönelik önemli bir boşluk olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda belirtilen tespitlerden hareketle bu çalışmanın temel amacı; ilgili literatür işığında, deneyimsel turist rehberliği ile ilgili kavramsal bir ereve oluşturmak ve model önerisinde bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, öncelikle deneyimsel turizm ile ilgili detaylı bilgiler verilecektir. Ardından turist rehberinin deneyimsel turizmdeki rolleri üzerinde durularak deneyimsel turist rehberliğinin kavramsal erevesi oluşturulacaktır. Bu ereve ile beraber deneyimsel turist rehberliği, rehberin deneyimsel rol performansı bağlamında kavramsallaştırılacak ve bir model sunulacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın ilgili literatüre farklı açılardan katkı sağılayacağı düşünölmektedir. Bu katkılardan öncelikli olanı, deneyimsel

turizm kapsamının belirlenmesi ve turist rehberliğinin deneyimsel turizmdeki yeri ve önemi ortaya koyularak ilk defa deneyimsel turist rehberliği kavramının tanımlanmasıdır. Bir diğeri ise deneyimsel turist rehberliği ile ilgili önerilen modelin, gelecekte deneyimsel turizm veya turist rehberliği ile ilgili yapılacak araştırmalara yol gösterici niteliğinde bir kaynak olmasıdır. Çalışma, literatür taraması niteliğinde olduğundan etik kurulu kararına ihtiyaç duyulmamıştır.

Deneyimsel Turizm

Deneyimsel Turizmin Tanımı

Genel anlamda deneyim, “*duygu, duygular, beceri veya öğrenme yoluyla bir nesnenin, düşüncenin veya duygunun hissedilme şekli*” (Tynan ve McKechnie, 2009, s. 503); “*bir şeyleri yapma, görme veya hissetme şeklini veya bilgi veya beceriyi etkileyen şey*” (Same ve Larimo, 2012, s. 481); “*tüketicinin heyecan arayışı gibi uyarılma duyusuna hitap ederek meydana gelen ve genellikle gerçek, rüya gibi veya sanal olayları doğrudan gözlem veya bunlara katılmadan kaynaklanan özel olaylar bütünü*” (Rather ve Hollebeek, 2020, s. 274) şeklinde tanımlanmaktadır. Turizmde ise her açıdan yaşanan deneyim; farklı kavramlar (turizm/turist deneyimi, vb.) (Konu, 2016) ve yaklaşımlar (Godovykh ve Tasci, 2020) ile değerlendirilmiştir. Örneğin genel olarak turizm deneyimi; “*turizm tüketimi ile turizm üretiminin bulunduğu an*” (Andersson, 2007, s. 46); “*bir bireyin seyahatten önce, seyahat sırasında ve sonrasında başlayan turizm faaliyetleriyle ilgili olayları duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak öznel değerlendirmesi*” (Tung ve Ritchie, 2011, s. 1369) olarak ele alınmıştır. İlgili literatürde, deneyimsel turizmin; *deneyime dayalı turizm* (Stamboulis ve Skayannis, 2003), *deneyim turizmi* (Gössling, 2006), *katılımlı-deneyim turizmi* (de Bruin ve Jelincic, 2016), *deneyim temasına dayalı turizm* (WTO, 2017) ve *yoğun-sürükleyici turizm veya kendini kaptırma turizmi* (Bec vd., 2019) şeklinde farklı kavramlar ile ifade edildiği görülmektedir. Her ne kadar farklı kavramlarla adlandırılrsa da içerik olarak hepsi aynı yapıyı vurgulamaktadır. Kavrama yönelik bazı tanımlar Tablo 1’de sunulmaktadır. Tablo 1’deki deneyimsel turizme yönelik yaklaşımlar incelendiğinde; deneyimsel turizmin *alternatif, niş veya özel ilgi gibi* turizm çeşitleri (Stamboulis ve Skayannis, 2003) ayrıca *gönüllü* (Callanan ve Thomas, 2005), *toplum temelli* (Joefield, 2015), *sorumlu* (Trono, Ruppi, Mitrotti ve Cortese, 2017), *tematik* (WTO, 2017), *yavaş ve sürdürülebilir* (Carli vd., 2020) gibi turizm hareketleri ile yakın ilişkisi olmasına ve bir üst çatı şeklinde hepsini kapsamasına rağmen bunlardan farklı bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Deneyimsel Turizmin Tanımları

Araştırmacı	Tanım
Prentice (2001)	Deneyimsel turizm; kültür turizmi bağlamında, bireysel ve otantik deneyim ile mekân ilişkisine, otantik deneyim arayışına ve özgünlüğü algılamaya odaklı, eğitici, güdüleyici ve turistlerin hayalleriyle üretilen bir turizm şeklidir.
Stamboulis ve Skayannis (2003, s. 42)	Deneyimsel turizm; farklı ve yeniden üretilmeyen efsaneler ve bilgiye dayalı soyut varlıklara; harcanan zamana ve kazanılan deneyime değer katmak için içeriğe, ayrıca esneklik ve tutarlılık için özelleştirmeye, eski mitleri yeniden canlandırmaya ve yenilerini keşfetmeye, hedef topluluğun kimliğine, ziyaretten önce ve sonra bilgi sunulmasına, temalı deneyimlere, niş pazarlara, etkileşimsel ve deneyimsel öğrenmeye, birlikte deneyim oluşturulmasına ve ortamın özgünlüğüne odaklanma açısından alternatif ve geleneksel turizmden farklı bir turizm anlayışıdır. Deneyimsel turizm, kitlesel turizm bireysel turizme ve tedarik hususunu ise toplum sağlayıcılığına dönüştüren bir turizm şeklidir.
Smith (2005, 2006)	Deneyimsel turizm; derinlemesine keşif ve öğrenme (otantikliği, özgünlüğü, duyguları, olağanüstülüğü); derinlemesine katılım (doğrudan, kendini kaptırma, aktif, gerçek, tüm duygular ile, bireysel, sosyo-kültürel etkileşim ve ilişkiler, birlikte üretim); kendini gerçekleştirme (sahnelenme, deneysel gözlem, anlam ve değer yaratma, motivasyon, kişisel kaynak elde etme, kişisel gelişim); çevresel, fiziksel ve sosyolojik denge (ziyaret edilen mekânı değiştirmeden bırakma, mekânda az sayıda kişinin varlığı) ve ekonomik değer (yüksek fiyat, aktif ve deneyimsel pazarlama) gibi unsurları içeren bir turizm şeklidir.
Honey (2008, s. 7)	Deneyimsel turizm; ekoturizm, doğa, miras, kültür, yumuşak macera, kırsal ve toplum turizmini kapsayan bir turizm çeşididir.
Davar (2010 s. 2)	Deneyimsel turizm, geleneksel olarak paket turlara ve kişisel katılımın düşük olduğu tatillere odaklanan kitle turizminin tam tersidir. Deneyimsel turizm, kitlesel kişiselleştirmenin veya özelleştirmenin evrimine ve deneyim ekonomisine bağlı olarak ziyaretçileri topluluklara, kültürlerle ve dış mekânlara çeken etkinliklere teşvik ettiği, insanların bireysel olarak doğrudan deneyime katılma yoluyla anlam yarattığı dolayısıyla deneyim merkezli öğrenmeye doğru küresel bir hareketin sonucudur.
Abukumail (2013, s. 2)	Deneyimsel turizm, macera ve toplum odaklı turizmin bir kombinasyonudur.
Peak ve Skift (2014, s. 7)	Deneyimsel turizm, daha sürükleyici, yerel, özgün, maceralı ve aktif bir seyahat anlayışıyla, katılımcıları hayal ettikleri ve keyif alacakları yerler ile buluşturarak o yerlerin yerel kültürel değerleri ile aktif ve anlamlı bir şekilde etkileşime girmelerini sağlayan deneyim amaçlı yapılan bir seyahat şeklidir.
Jensen ve Prebensen (2015, s. 1)	Deneyimsel turizm, geleneksel turizmden farklı olan ve müşteriler tarafından belirli bir yerde ve zamanda algılanan, nispeten yüksek derecede farklılaşma ve somut olmayan değere sahip tekliflerle açıklanan bir turizm şeklidir.

Rajan (2015, s. 121,123)	Deneyimsel turizm, ziyaretçileri bireysel olarak bir dizi unutulmaz aktiviteye dâhil eden, belirli bir süre boyunca ortaya çıkan, doğası gereği kişisel olan, duyuları harekete geçiren ve duygusal, fiziksel, ruhsal veya entelektüel düzeyde bağlantılar kurarak deneyimler yaratan bir turizm çeşididir. Deneyimsel turizm; kültür turizmi, ekoturizm, eğitim amaçlı seyahatler, deneysel turizm, miras turizmi ve doğa turizmi gibi turizm çeşitlerini veya faaliyetlerini kapsayan; sadece geride durup izlemek veya ziyaret yerine aktif katılımı, hatta kendini bu faaliyetlere kaptırmayı içeren, çevreye duyarlı faaliyetlerin gerçekleştirildiği ve ev sahibi bölgenin veya topluluğun kültürünü deneyimlemeyi ve öğrenmeyi sağlayan güncel bir turizm çeşididir.
Kolliopoulou ve Papadami (2015, s. 1)	Deneyimsel turizm, ziyaretçinin alanların veya turistik destinasyonların kimlikleriyle etkileşimli ilişkiler geliştirerek doğal ve kültürel çevre ile etkileşim kurduğu bir turizm şeklidir.
Madjoub (2015)	Deneyimsel turizm, turisti geleneksel turizmin dışına çıkartma amaçlı turistin yerel kültüre yönelik merakını uyandırma, yerel topluluğu özel kılan deneyimleri kişiselleştirerek bireysel olarak deneyimlemesini kolaylaştırma ve sonucunda yaşamına anlam ve anı kazandırmanın bir yoludur.
Joefield (2015)	Deneyimsel turizm; sürdürülebilirliğe, yerel kalkınmaya, niş pazarlara, otantik mekânlara, sosyo-kültürel ilişkilere, turistin beş duyusunun her birinin kullanımına ve edinebileceği deneyime ayrıca bu deneyimlerin önem (anlam, durum, kimlik, duygu, yaşam tarzı), süre (kendini kaptırma, devamlılık), uyarıcılar (beş duyu, kavramlar, semboller), genişlik (marka, çevre), yoğunluk (refleks, alışkanlık) ve etkileşim (aktif, pasif, interaktif) gibi niteliklerine odaklanan bir turizm şeklidir.
De Bruin ve Jelincić (2016, s. 60)	Katımlı deneyimsel turizm, yaratıcı turizmin bir uzantısı bağlamında, turistin aktif katılımıyla bir deneyime değer katma sürecini içeren bir turizm şeklidir.
Mari (2016, s. 21, 22, 28, 31)	Deneyimsel turizm, işletme ve destinasyonun değer yaratma amaçlarına yönelik olarak konukların algılarını ve duygularını kasıtlı olarak geliştirmesine dayanan, birlikte oluşturulan sahnelenmiş bir süreçten kaynaklanan unutulmaz, benzersiz ve olağanüstü ekonomik bir arzıdır. Deneyimsel turizm, tedarikçilerin turizm endüstrisi bağlamında ürün çeşitlendirmesi veya farklılaştırması amacıyla, ürünlerinin duygusal ve duygusal yönlerini ön plana çıkartarak geliştirmeye dayanan yeni ekonomik bir değerdir. Deneyimsel turizm, tedarikçilerin fiyat indirimlerinden ziyade ürün farklılaştırması yoluyla rekabet etmelerini sağlayan yenilikçi bir stratejidir.
Dodds ve Jolliffe (2017)	Deneyimsel turizm, turizmi eski kitle pazarından ve standartlaştırılmış yaklaşımlardan uzaklaştırarak özgün ve yaratıcı deneyimleri ön plana çıkartan yeni bir turizm anlayışıdır.
WTO (2017)	Deneyimsel turizm; ekoturizm, doğa, miras, kültürel ve yumuşak macera turizmini kapsayan tematik turizmin güncel halidir.
Meacci ve Liberatore (2018, s. 9)	Deneyimsel turizm, genel olarak deneyimi bir ürün veya nesne olarak ele alsa da esasen gerçek bir nesnenin deneyim haline getirilerek oluşturulan bir turistik tüketim sürecidir.
Dou, Lei ve Zhao (2019, s. 809-813)	Deneyimsel turizm, önceden tasarlanmış ve organize edilmiş, belirli prosedürleri olan ve tüketicilerin katılmak için zaman ve enerji harcamaya ayrıca rahat ve benzersiz bir hissin peşinden koşmaya yönelik inisiyatif aldıkları bir turizm türüdür. Deneyimsel turizm, turistlerin şehrin karmaşasından ve modern yaşamın baskısından sıyrılıp sadeliğe dönmelerini, yaşamı deneyimlemelerini dolayısıyla unutulmaz ve benzersiz deneyimlere sahip olmalarını sağlayan derin ve aktif katımlı bir turizm şeklidir.
Lan (2019)	Deneyimsel turizm; otantik (özgünlüğe ve ilhama odaklanma), anlamlı (derin duygusallık, yenilikle ve yerelle derin bağlantı kurma), sarmal (yerel atmosfere derinlemesine kendini kaptırma), aktif (derinlemesine gözlem, uygulamalara katılım, doğrudan iletişim, öğrenme), dönüştürücü (kişisel bağlantı kurma, yaşamı değiştirebilen değişim), yerel odaklı (doğrudan yerel değerler ile etkileşim ve iletişim kurma) ve sürdürülebilirlik (yerele değer ve katkı sağlama, yereli kalkındırma) gibi kavramlar ile açıklanan bir turizm şeklidir. Deneyimsel turizm; dil ve kültür (kültür dersleri, yerel festivaller, çiftçilik veya balıkçılık gibi yerel faaliyetlere katılma), yemek-içmek (yemek kursları, turları, festivalleri, pazar turları), macera (yelken, rafting, kano), doğa (hayvanları koruma ve yaşatma, vahşi hayvan safarileri, nehir safarileri), eğitim (kongreler, atölyeler, fotoğrafçılık dersleri, boyama/çizim dersleri) ve konaklama (yerel mülkler, tematik yerel tasarımlı miras otelleri, vb.) gibi deneyimsel faaliyetlerin bütünüdür.
Upadhye (2019)	Deneyimsel turizm; kültürel etkileşim bağlamında, aile ve arkadaşlarla seyahat etmek, beş yıldızlı otel lüksünün keyfini çıkarmak değil, bir destinasyonun yerel kültürünün bir parçası olarak bireysel ve katımlı bir şekilde yerel ve kişiselleştirilmiş faaliyetlere dâhil olarak benzersiz deneyimleri yaşamaktır.
Sotomayor vd. (2019)	Deneyimsel turizm; kültürel etkileşim bağlamında, turistin ihtiyaçlarına, ilgi alanlarına, motivasyonlarına, yeni duygular ve hisler yaşamaları için yerel halkla kültürel etkileşim kurmasına ve gerçek yerel değerleri deneyimlemesine odaklanan bir turizm şeklidir.
Akkuş (2021, s. 81)	Deneyimsel turizm, turistlerin sadece seyahat etmediği, aynı zamanda diğer gerçeklikler ve kültürleri gözlemleyerek deneyimler kazandığı bir anlayıştır.

Deneyimsel turizm, turist ve ev sahibi toplum arasındaki yakın kültürel etkileşime odaklandığı için (de Bruin ve Jelincić, 2016), ev sahibi topluma ait gerçek ve doğal değerlerin deneyimlenmesine odaklıdır (Meacci ve Liberatore, 2018; Sotomayor vd., 2019). Ayrıca deneyimin arz yönü, işletmelerin iş birliği çerçevesinde ürün ve hizmetlerden oluşturduğu deneyimlerdir, talep yönü ise turist merkezli olup deneyimin turist tarafından oluşturulmasıdır (Dixit, 2020). Her iki açıdan tüketilen ise deneyimin kendisi değil değeridir (Lagiewski ve Zekan, 2006). Bu bakış açısıyla Tablo 1'deki tanımlar değerlendirildiğinde, Deneyimsel turizmin, arz ve talep boyutu açısından tanımlanabileceği ortaya çıkmaktadır. *Arz boyutuyla* deneyimsel turizmin, bir destinasyonun doğal ve gerçek bir değerini temalama (özgün kimliğini

belirginleştirme ve güçlendirme) yöntemiyle metalaştırılmadan ve özgünlüğünü bozmadan deneyimlenecek hale getirilmesi ile oluşturulan turistik bir tüketim süreci olduğu anlaşılmaktadır. *Talep boyutuyla ise* deneyimsel turizm; turistin bilişsel, duygusal, duysal ve davranışsal olarak destinasyonun yerel somut ve özellikle soyut değerleri ile derin ve etkileşimli bağlantılar kurmasını ve bu değerleri kişisel ve katılımcı bir şekilde deneyimleyerek ve keşfederek kendi deneyimlerini yaratması sonucunda yaşamına anlam, değer, yenilik, haz, eğlence, anı ve güç kazandıran bireysel turizmin yeni bir modeli şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca genel olarak deneyimsel turizmin, turist deneyimini bireysellik ve kişiselleştirme açısından daha da özelleştiren veya bağımsızlaştıran bir turizm anlayışı olduğu da ileri sürülebilir.

Deneyimsel Turizmin Gelişimi

Turizmde deneyim kavramı, 1960'lı yıllara dayansa da özellikle 1970'li yıllardan itibaren popüler hale gelmiş ve farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır (Akkuş, 2021; Dixit, 2020). Örneğin MacCannell (1973), turistlerin otantik deneyim, algı ve iç görü arayışına girdiklerini dolayısıyla turizmin otantik deneyimlerin sahnelendiği sosyal bir sektör olduğunu dile getirmiştir. Cohen (1979), deneyimsel turistleri diğer turist tipolojilerinden ayırmıştır. Urry (1990), deneyimin turistlerin seyahatlerini sadece gezip görme eyleminden hem gezip görme hem de faaliyetlere katılarak öğrenme ve kendini geliştirme fırsatlarına dönüştürdüğünü ileri sürmüştür. Poon (1993), anti kitlesel turizm hareketi bağlamında, bireysel ilgi alanlarına odaklı anlamlı seyahatleri gerçekleştiren ve bu seyahatlerin sonunda kişisel yaşamına değer, anlam ve zenginlik katan deneyimli bir gezgin şeklinde tanımladığı “*yeni turist*” tipolojisine vurgu yapmıştır. Sternberg (1997, s. 952,954) ise turizmi, “*ana üretim faaliyeti olarak turistik deneyimlerin oluşturulduğu ve sahnelenmiş deneyimlerin satıldığı, dolayısıyla sahnelenmiş deneyimlerin ön planda olduğu bir sektör*” şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca 1990'ların turizmini 1980'lerin kitle turizminden ayıran temel gelişmenin, kendi imkânlarıyla seyahat eden yerli gezgin tipolojisi olduğu ve bu tipolojinin 1990'ların sonlarında ortaya çıkan deneyimsel turizm adında yeni bir turizm/seyahat türünün prototipi olduğu dile getirilmiştir (ATS Group, 2001). Ayrıca 1990'lı yılların başında ortaya çıkan “*yeni turist*”in de zamanla kitleselden koparak daha kişiselleştirilmiş deneyimlere odaklı hale gelerek deneyimsel turiste dönüştüğü ileri sürülebilir (Zátori, 2016). Böylece deneyimsel turist; estetik, duygusal, entelektüel veya psikolojik nitelikteki deneyimleri arama gibi birçok özelliği ile destinasyonların ilgi odağı haline gelmiştir (Nath ve Saha, 2017). Bu gelişmeler, deneyimsel turizmin uzun bir zaman diliminde ortaya çıktığının ve bireysellik/kşiselleştirme açısından sistematik olarak özellikle 1990'lı yılların sonundan itibaren hızlı bir gelişim göstermeye başladığını göstermektedir (Akkuş, 2021). Bu bilgilerden, deneyimsel turizmin 2000 yılından öncesinde *farkındalık* (bireysel zemin oluşturma, ayırt edicilik) ve sonrasında (günümüze kadar) ise *modelleme* (bireysel/kşiselleştirilmiş niteliklerinin geliştirilmesi) gibi süreçlerden geçtiği anlaşılmaktadır. Özellikle *deneyim ekonomisi*, *deneyimsel pazarlama* (Batat ve Frochot, 2014), *kültür teorileri* (Nath ve Saha, 2017; Southall ve Robinson, 2011), *yaratıcı ekonomi* (Dodds ve Jolliffe, 2017), *paylaşım ekonomisi* (O'Regan ve Choe, 2017) ve *teknoloji* (Gajdošik vd., 2020; Urquhart, 2019), deneyimsel turizmin modelleme sürecini etkileyen önemli faktörler olmuştur.

Deneyim Ekonomisi ve Deneyimsel Pazarlama

Pine ve Gilmore'nin; metalar değiştirilebilir, mallar elle tutulur ve hizmetler soyut iken deneyimler unutulmazdır şeklindeki bakış açısı, deneyim ve deneyimsel pazarlama kavramlarına farklı bir yön vermiştir. Araştırmacılara göre hizmet ve deneyim birbirinden farklıdır. Hizmet; sunulur, soyuttur, tüketici ve faydaya odaklıdır. Deneyim ise sahnelenir, hatırlanabilirliğe, bireyselliğe ve duyulara odaklıdır. Birey; deneyime *aktif* (bizzat performans sergileme) ve *pasif* (bizzat performans sergilememe) katılabilmektedir. Ayrıca deneyime yönelik zihnin meşguliyeti, tüm duyularla kendini kaptırma, keyif çıkarma, öğrenme, ortamda bulunma, eylemde bulunma ve faaliyete katılma gibi özellikler, bireyi deneyimin bir parçası haline getirmektedir (Pine ve Gilmore, 1998). Schmitt'e (1999) göre ise deneyimler; *duysal*, *duygusal*, *bilişsel*, *davranışsal* ve *ilişkisel* boyutlardan oluşmaktadır. Deneyim ekonomisi; ağırlıklı olarak tüketicinin fiziksel, zihinsel, duygusal, duysal ve sosyal olarak her yönüyle ekonomide yer almasını, deneyim yaşamasını, bu deneyimlerden haz duymasını ve sonucunda kalıcı ve unutulmaz anı/hatıra biriktirmesini sağlamıştır (Batat ve Frochot, 2014). Geleneksel hizmet anlayışının turist beklentilerini karşılamaması dolayısıyla memnuniyetini sağlayamaz hale gelmesi, turistleri; daha kişisel, farklı ve özgün deneyimleri elde etme arayışına sevk etmiştir. Bunun etkisiyle destinasyonlar, rekabet avantajını elde etme yerine farklılaşmayı tercih ederek pazarlama stratejisi olarak değer yaratıcı deneyimleri tasarlamaya odaklanmıştır (Lagiewski ve Zekan, 2006). Bunun üzerine, niş turizm çeşitlerinin bireysel deneyim yönleri daha da baskın hale gelmiştir. Örneğin *motosiklet turizmi* (Sykes ve Kelly, 2014), *tarım turizmi* (Teobaldi ve Capineri, 2014), *şarap turizmi* (Schamel, 2017), *kırsal turizm* (Upadhye, 2019), *gastronomi turizmi* (Sommit ve Boonpaisarnsatit, 2020) ve *sağlık turizmi* (Campón-Cerro vd., 2020) gibi temalar, bireysel turist deneyimini dolayısıyla deneyimsel

turizmi ön plana çıkartan önemli temalar olmuştur. Ayrıca alternatif, niş veya özel ilgi gibi turizm deneyimlerinin yenilikle daha da özelleştirilmesi ve kitleselden arındırılması (Stamboulis ve Skayannis, 2003); *deneyimsel seyahat* (yerelliği ön plana çıkaran seyahat araçları ile seyahat, vb.), *deneyimsel konaklama* (aile evlerinde kiralık odalar, özel kişilerden veya profesyonel acentelerden kiralanın konutlar, vb.) (Teobaldi ve Capineri, 2014), *deneyimsel misafirperverlik* (turisti yerel deneyimlerle tanıştırma) (Peak ve Skift, 2014), *deneyimsel tur* (Weiler ve Black, 2015) ve *deneyimsel rehberlik* (Hansen ve Mossberg, 2017) gibi bireysel anlayışları ortaya çıkarmıştır. Böylece deneyim; ekonominin merkezinde yer alma, sosyallik, bireysellik (kendini gerçekleştirme, kişisel başarı, keşfetme), özerklik, özgünlük, otantiklik, heyecan, merak, bölge kimliğini pekiştirme (WTO, 2017) ve özellikle değer yaratma (Mari, 2016) gibi birçok yeni özellik ile dönüşüm geçirmiştir.

Bu dönüşüm, beraberinde deneyim ortamı, destinasyon ve deneyim teması gibi kavramlara dikkatleri çekmiştir. Deneyim ortamı; tüketicinin kendi deneyimlerini yaratmak (Mossberg, 2007), kolaylaştırmak, anlamlandırmak ve kendisini bu deneyimlere kaptırmak için etkileşime girdiği temalı ve güvenli hale getirilen ortamdır (Caru ve Cova, 2007; O'Dell ve Billing, 2005). Destinasyon bağlamında tema, bir destinasyonun belirli olay örgülerinden meydana gelen ve ziyaretçilerin hafızalarında iz bırakan özel mesajlardır (Levy, Lloyd ve Schreiber, 2001). Turizm var olduğu günden beri temalar ile karşılaşmak mümkündür ancak deneyimlerin dönüşüm geçirmesi (Gajdořík vd., 2020) ile beraber dönemsel olarak temanın içeriği değişmiştir. Tematik turizm, “*öncelikli olarak özel bir ilgiyi yerine getirmek ve bundan zevk almak için yapılan özel bir seyahat türü/sistemidir*” (Đurařević, 2014, s. 110). Bu turizm sistemi; bir hobiyi, fiziksel aktiviteyi, belirli bir konuya ilgiyi, bir varış noktası türünü, yeni konuları, özgün ürünleri ve deneyimleri (Đurařević, 2014) ayrıca doğal ve yapay unsurlara yönelik deneyimleri içerebilmektedir. Genel anlamda *tema*; turizm olayının, eyleminin veya mekânının özel bir statüsünü vurgulamak için kullanılan bir kimlik niteliğindedir. Ancak turizmde “*tematik*” sözcüğü ile kullanıldığında, orijinal bir değerin taklit edilerek canlandırılması anlamına da gelmektedir (Pencarelli ve Forlani, 2016). Burada önemli olan deneyimsel turizm kapsamındaki bir temanın hangi tür deneyimleri içerdigi ve nasıl bir yapıya sahip olduğudur.

Pine ve Gilmore'ye (1999) göre her deneyim gerçektir. Ancak bazı araştırmacılara (Åström, 2020; Pencarelli ve Forlani, 2016) göre deneyimin kendisinden ziyade deneyimlenen nesne, ortam, olay vb. unsurların yapay veya gerçek olma durumu söz konusudur. Dięer bir açıdan birçok araştırmacı, deneyimin değerini yansıtmaya amaçlı (Jensen ve Prebensen, 2015) çeşitli deneyim türleri üzerinde durmuştur. Bunlardan bazıları; *kişisel, teknolojik, eğlence* (Sundbo ve Hagedorn-Rasmussen, 2008), *anlık, hatırlanan* (Kahneman, 2011), *unutulmaz* (Kim, Ritchie ve McCormick, 2012), *yerli* (Pabel, Prideaux ve Thompson, 2017), *kitile dışı* (Lim ve Bouchon, 2017), *sanal* (Bec vd., 2019), *olay temelli* (Perić, Vitezic ve Mekinc, 2019), *otantik* (Tiberghien, Bremner ve Milne, 2020), *estetik* (Zhang ve Xu, 2020) ve *olağanüstü* (Stienmetz, Kim, Xiang ve Fesenmaier, 2020) şeklinde sıralanabilir. Ayrıca bazı araştırmacılar; *bağımsız deneyimler, kombine deneyimler* (Miao, Peng ve Mi, 2017; Northern Ireland Tourist Board, 2013), *temel deneyimler* (konaklamak, gezmek, görmek, seyahat etmek vb.) ve *tesirli (anlamli) deneyimler* (gastronomi, doęa vb.) (Sundbo ve Dixit, 2020) şeklinde de deneyim türlerinin olduğunu öne sürmüştür. Unutulmaz turizm deneyimleri (Kim vd., 2012), turizmde deneyime yönelik en çok ilgi gören deneyim türlerinden biri olmuştur (Akkuř, 2019; Keskin, Sezen ve Daę, 2020). Dolayısıyla, deneyimsel turizmin çoğunlukla unutulmaz turizm deneyimleri açısından ölçüldüğü görülmektedir. Ancak bu bakış açısı, deneyimsel turizmin sadece birkaç boyutunu ölçmektedir. Deneyimsel turizm kapsamındaki bir tema; yöresel gerçek unsurlara yönelik deneyimlerin kimliğini belirlemektedir (Meacci ve Liberatore, 2018). Deneyim teması ise ev sahibi topluma ait sosyal olaylar ile doęa arasındaki etkileşimden meydana geldiğinden hem planlı hem de gelişigüzel unsurları içerebilmektedir (Stamboulis ve Skayannis, 2003). Deneyimin sahnelenmesi için deneyim temasının oluşturulması, hatıralar ile birleştirilerek zenginleştirilmesi ve beř duyuya hitap etmesi gerekmektedir (Pine ve Gilmore, 1999). Bu çalışmada, deneyimsel turizm kapsamındaki bir temanın en önemli farkının bireysel özel ve karma niteliğinde olduğu kabul edilmektedir. Böylece deneyimsel turizmde deneyim teması; belirli bir destinasyonun topluluğuna ve doğasına özgü bir kimliğe sahip gerçek unsurlara yönelik deneyimlerin her biri (*bireysel özel temalı*) ve birbiriyle yakın ilişkili olan veya birbirini tamamlayan birkaçının birleşmesi ile oluşan bir kombinasyon (*bireysel karma temalı*) şeklinde olabilir. “*Roma'da pizęa řefi olma*” teması, bireysel özel temalı bir deneyime (Vurgu: Gastronomik deneyim) ve “*Kazakistan'da hala göçebe hayatı yaşayan topluluklarla bir hafta*” teması ise bireysel karma temalı bir deneyime (Vurgu: Yařam tarzı deneyimi) örnek olarak verilebilir.

Prahalad ve Ramaswamy (2004), deneyimin işletme ile tüketici arasındaki değer yaratma özelliğini vurgulayan “*eş-yaratıcılık*” kavramı üzerinde durmuştur. Genel anlamda eş-yaratıcılık, “*iki veya daha fazla kişi*

tarafından ortaklaşa deneyimlenen herhangi bir kolektif yaratıcılık eylemidir” (Sanders ve Simons, 2009, s. 2). Turist deneyimi bağlamında eş-yaratıcılık kavramı ise “bir turistin faaliyetlere fiziksel ve/veya zihinsel katılım yoluyla aktif olarak katkıda bulunurken ve deneyim ortamındaki diğer konularla etkileşimde bulunurken yaşadığı psikolojik olayların toplama” şeklinde tanımlanmıştır (Campos, Mendes, do Valle ve Scott, 2018, s. 391). Alexiou (2018), turizmde; sadece hizmet sağlayıcısı tarafından sahnelenen, hizmet sağlayıcısı ve tüketiciler tarafından birlikte oluşturulan ve tüketiciler tarafından birlikte oluşturulan deneyimler olduğunu vurgulamıştır. Bir diğer tema ise işletmelere yönelik olmuştur. Küresel ekonomide, deneyimin önem kazanmasıyla birlikte deneyim işletmeleri ortaya çıkmıştır. Deneyim odaklı birinci tip işletme, deneyimleri üretildiği yerden tüketiciye götürmekte (uzak deneyim) veya tüketiciyi deneyimin üretildiği yere getirmektedir (yakın deneyim). İkincisi ise deneyimleri teknolojiye dayandırmakta (teknolojik deneyimler) veya yüz yüze iletişim ile gerçekleştirmektedir (kişisel deneyimler) (Sundbo ve Hagedorn-Rasmussen 2008). Ancak turizmin “tüketicinin turistik değerlerin üretildiği yere gelme zorunluluğu” özelliği göz önünde alındığında, yakın ve kişisel deneyimlerin deneyimsel turizm kapsamına girdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca turizm, geleneksel anlayışa göre hizmet sektörünün bir parçası iken deneyimsel turizme göre deneyim sektörünün bir parçasıdır. Gelecekte, deneyim acenteleri ve otelleri (örn; eko-otel, sağlık-otel, spor-otel, gastro-otel vb.) gibi yeni işletme türlerinin ortaya çıkması öngörülmektedir.

Dünya Turizm Örgütü’ne göre deneyimsel turizm arzının genel özellikleri; kültürel miras değerleri, üreticilerin ve tedarikçilerin artan ilgisi, pazar bölümlendirme ve kapasitenin artması, temaya dayalı turizmin niş pazarlar için fırsat yaratması ve yerel yönetimlerin ilgisinin artması şeklindedir. Deneyimsel turizm talebinin özellikleri ise bilgi teknolojilerinin deneyimlere kolay ve hızlı erişilmesini sağlaması, yerel kültürlerle olan ilginin artması, olağanüstülüğü, yeniyi ve özgün olanı yaşama ayrıca kendini gerçekleştirme eğiliminin artması şeklinde sıralanabilir (WTO, 2017). Bununla beraber ekonomide; bağımsız ürün geliştirme, tutundurma, sosyal medya, eğitilmiş iş gücü, teknoloji, yatırım, müşteri ilişkileri, düşük maliyet, yönetim, iş birliği, tur operatörleri, niş pazarlar, yerel toplum ile ilişkiler gibi birçok açıdan deneyimsel turizmin kendine has pazarlama özelliklerine sahip olduğu vurgulanmıştır (Davar, 2010; Joefield, 2015). 2020 yılı öncesine ait bazı seyahat platformları ve gazeteler incelendiğinde, deneyimsel turizmin tanıtım ve pazarlama hususlarıyla ilgili dikkat çekici deneyim örneklerine ve sloganlarına/manşetlerine rastlanmıştır (bkz. Tablo 2 ve Tablo 3). Bu örnekler, deneyimsel turizmin diğer turizm çeşitlerinden farklı olduğunu açık bir şekilde vurgulamaktadır.

Tablo 2. Deneyimsel Turizm Yönelik Medyada Yer Alan Örnekler (2020 Öncesi)

“Alba White Truffle Festivali” – İtalya- milliyet.com.tr	“Milan’da Lokallerden Tortellini Yapmayı Öğrenme” – İtalya- geziko.com
“Berlin’in Sokaklarında Sokak Fotoğrafçılığı Dersleri” – Almanya- geziko.com	“New York Seinfeld Gezisi” – ABD- garenta.com.tr
“Bir Akademisyenle Bir Konuda Derinlemesine Bir Yürüyüş Turu”- grantourismotravels.com	“Roma’da Pizza Şefi Olma” – İtalya- geziko.com
“Bir Mimarla Sidney Mimari Yürüyüşü” – Avustralya- grantourismotravels.com	“San Miguel de Allende’s Food Festivali” – Meksika- milliyet.com.tr
“Bir Şefle Paris Macaron Dersi” – Fransa- grantourismotravels.com	“Sicilya’da Bağ Bozumu” – İtalya- geziko.com
“Çoruh Nehri’nde Rafting Yapmak” – Türkiye- garenta.com.tr	“Sivri Dağ Milli Parkı’nda Yıldız İzleme” – Türkiye- blog.bucketlist.com.tr
“Doğu Akdeniz Balık Avı Turu” – Türkiye- jollytur.com	“Strabon’un İzinde Orta Karadeniz ve Taş Baskı Sanatı Turu” – Türkiye- jollytur.com
“Egzotik Fas Seyahati” – Fas- garenta.com.tr	“Tasting Alaçatı” – Türkiye- milliyet.com.tr
“Gurme ile Bangkok Sokak Yemeği Turu” – Tayland- grantourismotravels.com	“Uludağ Eteklerinde Böğürtlen Toplayarak Reçel Yapmak” – Türkiye- turkiyeturizm.com
“Ho Chi Minh’da Sokak Yemeği Yapma” – Vietnam- geziko.com	“Kapadokya Balon Turuna Çıkmak” – Türkiye- garenta.com.tr
“Kazakistan’da Hala Göçebe Hayatı Yaşayan Topluluklarla Bir Hafta” – Kazakistan- blog.bucketlist.com.tr	“Londra Sherlock Holmes Rotası” – İngiltere- garenta.com.tr

Tablo 3. Deneyimsel Turizm Yönelik Medyada Yer Alan Sloganlar/Manşetler (2020 Öncesi)

“Alşılımişın ötesine geç”- travelbulletinme.com	“Fotoğraf biriktirmek yerine anı ve yaşanmişlık biriktir”- turkiyeturizm.com
“Bakmak yerine yap, görmek yerine içinde yaşa, fotoğraf çekmek yerine deneyimle”- turkiyeturizm.com	“Fotoğraf çekmelerine izin vermem. Bu hatıradır”- scotsman.com
“Daha derin ve daha sürükleyici yollarla yerleri deneyimle”- grantourismotravels.com	“Gezginlere macera ve gerçek deneyim getirir”- blog.bidroom.com
“Derinden deneyimler ile daha kalıcı anılar”- tnhglobal.com	“Görmek için değil, hissetmek için gez”- garenta.com.tr
“Destinasyonları keşfetmenin yolunu yeniden tanımlayın”- economictimes.indiatimes.com	“Kendini bir seyahat destinasyonunun özüne kaptır”- jumpstartmag.com
“Dev bir ruhu kucaklayın”- causewaycoastandglens.gov.uk	“Kendini bir tür keşfe, iç görüye veya ilham almaya kaptır”- treehugger.com
“Duygusal bir bağlantı kur”- treehugger.com	“Mevsimselliği azaltmanın anahtarı”- thehotelfactory.com
“Dünyayı dolaşmanın yeni formülü”- tnhglobal.com	“Özgürlük tutkusu”- garenta.com.tr
“Ruhunu yeni hikâyelere, yeni konseptlere ve yeni yerlere aç”- blog.bucketlist.com.tr	“Sadece kendine özel ve sıra dışı hatıralar yaşa”- turizmgunlugu.com
“Seyahat etmek sizi suskun bırakır, sonra sizi bir hikâye anlatıcısına dönüştürür (İbni Battuta)”- travelbulletinme.com	“Seyahat nasıl daha anlamlı ve unutulmaz kılınır?”- grantourismotravels.com
“Sizi ziyaret ettiğiniz dünyanın derinliklerine çekerek”- nytimes.com	“Standart bir gezinin dışında kalan her şeyi yap”- treehugger.com
“Yeni bir şeylerin peşinden giderek rutini kır”- blog.bucketlist.com.tr	“Yerin belirli bir yönüyle derinlemesine ilgilen”- jumpstartmag.com
“Ziyaretçi, pasif bir gözlemci değil, uygulamalı bir katılımcı olur”- tourismni.com	

Deneyimsel turizmin kendine has arz, talep ve pazarlama özelliklerinin belirginleşmesi, deneyimsel turizm deneyimlerinin standart veya geleneksel turizm deneyimlerinden farklılığını ortaya koymuştur. Deneyimsel turizm kapsamına giren deneyimler; *içerik* (gerçeklik, özgünlük, benzersizlik, derinlik, tüm duyuların kullanımı, anlam/değer yaratma, soyut varlıklara odaklanma, keşfetme, öğrenme, kendini kaptırma, kendini gerçekleştirme, deneysel gözlem, olağanüstünlük, uzun süre hatırlanabilirlik, temalı yapı vb.), *fonksiyon* (merkezi/birincil ürün), *etkileşim şekli* (yerel toplum ve doğa ile doğrudan etkileşim) ve *turistin rolü* (kişisel, bizzat katılımcı) açısından kendine has niteliklere sahip olmuştur. Standart veya geleneksel turizm/turist deneyimleri ise (konaklamak, seyahat etmek, müzeyi veya ören yerini ziyaret etmek vb.); yenilikten, bağımsız ve sistematik bir içerikten ziyade hizmetlerin destekleyicisi veya yan ürünü konumunda olan, turistin üretim sürecinde bulunmayan ve genellikle maddi varlıklara odaklı olan deneyimler olduğu vurgulanmıştır (de Bruin ve Jelincic, 2016; Mari, 2016; Prentice, 2001).

Geleneksel turizm deneyimleri, kitlesel deneyimler olduğundan, işletmeden beklenti (Curtin, 2005), toplu katılım, ortak eylem, tedarik zincirine bağlılık, üretim sürecine dâhil olmama, boş/arta kalan zamanı veya seyahatin bir uzantısı olarak değerlendirme, kısıtlı süre ve duyuların kullanımı gibi sebeplerden kaynaklı birçoğ şeyi aynı anda yüzeysel ve geçici yaşama durumu baskındır. Dolayısıyla bu deneyimler, kısa sürede unutulabildiği gibi etkisini de kaybedebilmektedir (Prentice, 2001). Ayrıca bu deneyimler ile ilgili belirgin ve özel bir üretim ve pazarlama sürecine rastlanmamaktadır. Ancak deneyimsel turizm deneyimleri; kendine has altyapı, bağlam ve içerik unsurlarına sahip olduğundan, bu deneyimlere (veya deneyimleme sürecine) yönelik tasarlama, oluşturma, organize etme, fiyatlandırma, pazarlama ve tanıtım gibi özel, bağımsız ve kasıtlı faaliyetler söz konusudur (Stamboulis ve Skayannis, 2003). Bir diğer açıdan, geleneksel turizm deneyimlerinde, sadece yeni destinasyona erişme beklentisi hâkim iken deneyimsel turizm deneyimlerinde; yer, tema ve turist arasındaki doğrudan etkileşim ve ilişkiden meydana gelen özgünlüğü bireysel olarak derinlemesine yaşama beklentisi hâkimdir (Curtin, 2005; Wynn, 2010). Deneyimsel turizmde arzu edilen bir deneyim; bir seyahati geliştirme, ziyaretçilerin başkalarıyla paylaşacağı daha güçlü anıları yaratma ve ziyaretçileri destinasyona geri getirmeye teşvik etme gibi özelliklere sahiptir (Northern Ireland Tourist Board, 2013). Ayrıca bireyler, tamamen kişisel bir şekilde deneyim ile meşgul olduklarından bu meşgüliyet süresi ve duyularla algı derecesi ne kadar artarsa, söz konusu deneyim kişinin hatırasında o kadar kalıcı kalmakta ve iz bırakmaktadır (Pine ve Gilmore, 1999). Böylece turistler, deneyim ortamının öğeleriyle bireysel etkileşime girerek kaynaklar ve deneyimler arasındaki bağlantıları değerlendirmek için öznel bir yaklaşım sergilemektedir (Fossgard ve Fredman, 2019). Dolayısıyla deneyimsel turizmin, standart veya geleneksel turizmin deneyimsel yönü olmadığı anlaşılmaktadır.

Kültür Teorileri ve Yaratıcı Ekonomi

Yeni beklentileri olan bir turist profilinin ortaya çıkmasına katkıda bulunan postmodernizm, dikkatleri tüketici toplumunun değişimine çekerek tüketim kültürü teorisi gibi postmodernizm teorilerini ortaya

çıkarmıştır. Örneğin Arnould ve Thompson'un (2005) teorisi, kültüre yönelik farklı bakış açıları ortaya koyarak kültürün; deneyim, anlam ve eylem dokusu bağlamında kavramsallaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda kültür turizminin, deneyimsel turizmin bir alt kümesi olduğunu kabul eden yaklaşımlar da benimsenmiştir (Nath ve Saha, 2017; Southall ve Robinson, 2011). Bununla beraber sosyokültürel, ideolojik, sembolik ve deneyim odaklı farklı tüketim boyutlarının ortaya çıkması, pazar mantığından tüketici deneyimi merkezli yaklaşıma geçişin sağlandığının kanıtları olmuştur (Rajan, 2015).

Yaratıcı ekonomi, turistlerin özellikle deneyim odaklı gereksinimlerini karşılamak için işletmeleri veya destinasyonları hedef pazara göre eşsiz ve yaratıcı deneyimleri sağlamaya yönlendirmiştir. Ayrıca çekiciliklerin deneyimsel hale getirilmesi ve sanattan kültüre yönetimden pazarlamaya birçok konuda yaratıcı ve deneyim içerikli seyahat paketlerinin oluşturulması gibi yeni ve özgün yaklaşımlar, deneyimsel turizmi daha da ön plana çıkarmıştır (Dodds ve Jolliffe, 2017). Bunun temel nedenleri; yaratıcı turizmin; geleneksel çekiciliklerden (müze, anıt, vb.) atmosfere, pasif ziyaretten aktif katılıma, pasif deneyimden otantik gerçek aktif deneyime, tüketimden üretime, kitleselden bireyselle, ekonomik sermayeden kültürel sermayeye, görsellikten (gezip görmek, manzara, vb.) soyut kültürün bir parçası olmaya, klasik işletme hizmetinden ev sahibi toplumun deneyim sağlayıcılığına (Zoğal ve Emekli, 2017), bakış koleksiyonculuğundan deneyim avcılığına, somut kültürel mirastan soyut kültürel mirasa, bakma ve görme duyularından tüm duyularla deneyime (Gülüm, 2015) geçişi sağlamasıdır. Özellikle 2010 yılına doğru tüketici ihtiyaçlarının hızla değişmesiyle beraber turizm; daha sürdürülebilir, çevresel, sosyal ve esnek bir yapı ile yeni bir çağa girmiştir. Bu çağın turistleri ise daha deneyimli, eğitilmiş, sorumluluk sahibi ve yerel kültüre saygılı daha sürdürülebilir bir anlayışa sahip olmuştur (Cecilia vd., 2011). Deneyimsel turizm, toplumların gelişimi ile beraber kendini sürekli yenileyen ve dönüştüren bir sistem haline gelmiş ve bölgesel yerel kalkınmaya da son derece önemli katkı sunmaya başlamıştır (Trono vd., 2017). Şehirler, özgün dokusunu görünür ve deneyimlenebilir hale getirerek deneyimsel şehir temasına dönüşmüşlerdir. Bu şehirler; tercih edilebilirliğini arttırmak, deneyimsel turistlerin gereksinimlerini karşılamak ve şehri kitle turizminin olumsuz etkilerinden arındırabilmek için şehrin bilinmeyen yerel değerlerini (örneğin; gastronomik vb.) temalı hale getirme gibi yerel deneyim merkezli kentsel dönüşüm faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir (Hanche, 2018). Dolayısıyla şehirler, kendi deneyim kimliklerini ön plana çıkarmışlardır. İstanbul'un, "*En Dost Yerlilere Sahip Uluslararası Şehir: İstanbul*" teması ile "*2014 Deneyim Seyahati Ödülünü*" alması (Afar.com, 2014), örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca son yıllarda özellikle Tripadvisor gibi seyahat platformlarının deneyimsel turizm ile ilgili önemli verileri ortaya koyduğu görülmektedir. Örneğin Tripadvisor'a (2019) göre 2019 yılında dünya çapında en hızlı büyüyen deneyim temaları (önem sırasına göre); aile dostu, sınıflar ve atölyeler, sağlık deneyimleri, kültürel ve temalı deneyimler, açık hava etkinlikleri, su sporları, yemek ve şarap deneyimleri, özel ve özelleştirilmiş turlar, gezi biletleri ve geçiş kartları, yolculuk ve yelken deneyimleri olmuştur. Dünyada sağlık deneyimleri ülke kategorisinde ise Türkiye, üçüncü sırada yerini almıştır (Tripadvisor, 2019).

Deneyimsel turizmin yerel topluluklarla yakın etkileşim kurma koşulu, yerel değerlerin ve çevrenin korunması gerektiği hususunu ortaya çıkarmıştır (Moreschi, 2017). Deneyimsel turizm; yerli toplulukların refahına, yaşam kalitesine, yerel değerlerin sürdürülebilirliğine ve ekonomik gelişimine önemli katkı sağlasa da yerel dokuya zarar verir seviyeye geldiği vurgulanmıştır (Sotomayor vd., 2019). Özellikle aşırı turizm, yerel halkın yaşam kalitesini ve turizmin deneyim boyutunu tehdit eder seviyelere gelmiştir. Dolayısıyla her destinasyon kendince birtakım stratejiler geliştirerek önlem almaya başlamıştır. Bu önlemlerden biri de sürdürülebilir turizm perspektifinde turist taleplerine göre pazar bölümlendirmelerinin yapılması ve buna göre kapasitenin belirlenmesidir (Duyar ve Bayram, 2019). Deneyimsel turizmin ise özellikle yavaş ve sürdürülebilir turizm ile entegre hale getirilmesi, zararlı etkilerini en aza indirmek için önemli bir strateji olarak görülmüştür (Carli vd., 2020).

Paylaşım Ekonomisi ve Teknoloji

Uluslararası seyahat markaları, teknoloji ve bireysel odaklı faaliyetleri organize eden operatörlerin küresel ağları vasıtasıyla tüketiciye daha fazla sosyal seyahat deneyimi sunmuştur (Peak ve Skift, 2014). İnternet, deneyimsel turizmin önemini pekiştiren bir konuma geldiği için (Miao vd., 2017), deneyimsel turizm sağlayıcılarının sayısının artmasına neden olmuştur. Bu süreçte paylaşım ekonomisinin, deneyimsel turizme daha güçlü bir ivme kazandırdığı ileri sürülebilir (O'Regan ve Choe, 2017). Paylaşım ekonomisinin gelişmesiyle birlikte, klasik tüketici anlayışından *üreten tüketiciye* ve *üretip tüketen tüketiciye* geçiş sağlanmıştır. Paylaşım ekonomisinde deneyimsel seyahatlerin dağıtımı, küresel dağıtım platformları aracılığıyla sağlanmakta olup bu platformlara paylaşım platformları ismi verilmektedir. Bu platformlar; *konaklama* (Airbnb vb.), *ulaşım* (Uber vb.), *yeme-içme* (Meal Sharing vb.) ve *seyahat* (Vayable vb.) alanlarında geliştirilen

çevrimiçi uygulamalar ile hizmet vermektedir. Ayrıca bunların haricinde *eş düzey taraflar arası paylaşım seyahati* (Ayazlar, 2018) ve *özel turlu seyahat* (Turizmgunlugu.com, 2019) gibi seyahat seçenekleri de ön plana çıkmıştır. Böylece bu gelişmeler, dünyada mevcut olan çeşitli yüksek verimli turistik deneyimlere olan talebin artmasına yol açmıştır. Ayrıca önemli platformlarda paylaşılan çevrimiçi yorumlar, benzer deneyimler arayan gezginlerin deneyim odaklı seyahatlere olan motivasyonlarını arttırmıştır (Davar, 2010). Bu durum, günümüzde de hala geçerliliğini korumaktadır.

Teknoloji; deneyimsel turistlerin kişisel deneyimlerini tasarlamalarına (Liu, Liao ve Chen, 2013), deneyimlere ulaşmalarına, bu deneyimlere yönelik bilgiye ve bireysel sağlayıcılara erişmelerine (Smith, 2005) yardımcı olma gibi rollere sahiptir. Cecilia vd. (2011), gittikçe daha özel ve sürdürülebilir deneyim merkezli hibrit (homojen) bir turizm anlayışına doğru ilerlediğini vurgulamıştır. Ayrıca Tresidder ve Deakin (2019), dijitalleşmeye rağmen dijital olmayan mekânlarda insanlar ile iletişimi arzulayan hibrit turist modeline dönüşüm olabileceğini dolayısıyla deneyimlerin farklı açılardan dönüşüm geçirebileceğini dile getirmiştir (Seeler ve Schänzel, 2019). Genel olarak son on yılda, teknolojinin etkisiyle kişiselleştirme baskın hale gelmiş ve bireysel deneyimlere eğilim daha fazla artmıştır (McKercher vd., 2021). Ayrıca Gajdořik vd. (2020), turizmde kişiselleştirmenin baskın hale gelmesiyle modellerin ötesine geçen kişiselleştirilmiş deneyimleri yansıtan bir sisteme doğru hızla yol alındığı vurgulamıştır. Araştırmacılar, kitlesel ve bireysel turistten akıllı turiste; kitlesel ve bireysel turist deneyiminden sanal turist deneyimine dönüşümün olacağını öngörmüştür. Genel olarak bu bilgilerden, arabulucu ve dönüştürücü rollerinde olan teknolojinin (Urquhart, 2019), deneyimsel turizmin gelişimini kademeli olarak hızlandırdığı ve güçlendirdiği dolayısıyla bireysellik açısından yeni boyutlarını ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır.

Deneyimsel Turistin Özellikleri

Standart veya geleneksel turist tipolojileri incelendiğinde; özgünlüğü aramayan, mutluluk hissi veren, fiziksel ve zihinsel dinlenmeye, kendi ihtiyaçlarına uygun olanı bulmaya, yeni bir yaşam tarzına sahip olmaya veya kendi çevresinin sınırında kalmaya odaklı deneyimlere eğilimli (Cohen, 1979) oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu turistler; yakınlarıyla beraber her şey dâhil sistemi, kendi seyahat planlarını yaparak internet üzerinden düşük maliyetli tatilleri ve işletmenin şemsiyesi altında paket turları tercih etmektedirler (Batat ve Frochot, 2014). Ancak deneyimsel turist, geleneksel rasyonel karar verici turist tipinden hem rasyonel hem de deneyimsel karar verici çağdaş deneyim turisti tipine geçişi sağlayan (Le vd., 2019) ayrıca yüksek fiyata razı olan turistir (Davar, 2010). Deneyimsel turist, standartlaştırılmış turizm deneyimlerine ilgi duymamakta ve tamamen bireysel arzuları ve ilgileri doğrultusundaki deneyimleri aramaya odaklanmaktadır (Wang, 2015). Uzun süre hatırlanabilir anıların ve insanların hayatlarındaki gerçeklerin peşinde koşan deneyimsel turist; köklü ve özgün bir kültüre sahip toplumlar ile doğrudan, derin ve etkileşimli bir bağlantı kurup yaşamlarına kendini kaptırarak (faaliyetlere katılarak, sosyalleşerek, kaynaşarak) o topluma özgü gerçek soyut ve somut değerleri tüm duyularıyla deneyimleyerek ve keşfederek kendi kişisel deneyimlerini yaratmaktadır (Batat ve Frochot, 2014; Ivona, Rinella ve Rinella, 2019; Seeler ve Schänzel, 2019). Böylece deneyimsel turist, deneyim yoluyla elde ettiği kaynakları; yenilenme, kendini gerçekleştirme ve geliştirme gibi hayatını anlam, macera, heyecan ve değer ile zenginleştiren kişisel güçlere dönüştürmektedir (Cecilia vd., 2011; Cohen, 1979; Curtin, 2005; Dodds ve Jolliffe, 2017; Gössling, 2006; Ivona vd., 2019; Rajan, 2015; Smith, 2006).

Deneyimsel Turisti Etkileyen Faktörler

Deneyimsel turistin deneyimlerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır (*turistin kişisel kaynakları, küresel gelişmeler, destinasyon, deneyim ortamı, yerel toplum, eş-yaratıcılar vb.*) (bkz. Şekil 1). Yan'a (2015) göre deneyimsel turizm, turistin daha çok kişilik özelliklerine ve duygusal ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Turistin *kişilik özellikleri* (Faullant, Matzler ve Mooradian, 2011), *yaşam tarzı, ihtiyaçları, ilgileri, motivasyonu, bilgi arayışı, düşünceleri, duyguları* (Sotomayor vb., 2019; Yılmaz, 2018) gibi özelliklerin (*Kişisel faktörler*) yanı sıra insan yaşamındaki çeşitli *sosyal, çevresel, kültürel, psikolojik, ekonomik* (Batat ve Frochot, 2014) ve *teknolojik* (Gajdoşik vd., 2020) gelişmeler de (*Dış faktörler*) deneyimleri etkilediği görülmektedir. Ayrıca yapılan birçok araştırmada, *imaj* (Umur ve Eren, 2016), *kişilik* (Ülkü ve Bişkin, 2020), *deneyimsel kaynaklar* (Çeti ve Atay, 2020), *performans* (Koç ve Eren, 2020), *deneyim ortamı* (Blumenthal ve Jensen, 2019; Piramanayagam, Sud ve Seal, 2020) ve *yerel toplum* (Avcıkurt, 2020) gibi destinasyona özgü birçok özelliğin turist üzerinde etkisi olduğu vurgulanmaktadır (*memnuniyet, deneyim, benlik uyumu, davranışsal niyetler vb.*). Turistin bir deneyimi deneyimlemesini etkileyen diğer faktör ise eş-yaratıcılarıdır. Deneyimin eş-yaratıcıları; turist başta olmak üzere *diğer turistler, turist rehberleri* (Alexiou, 2018; Aire, 2019; Hurombo, 2016), *turizm tedarikçileri* (işletmeler, çalışanlar), *bireysel sağlayıcılar* (yerel toplum), *teknoloji* (çevrimiçi paylaşım platformları vb.) (O'Regan ve

Choe, 2017; Smith, 2005), *kamu kurum ve kuruluşları* (Sundbo ve Darmer, 2008) ve *sivil toplum kuruluşları* (WTO, 2017) şeklinde sıralanabilir. Eş-yaratıcılar, turistin kendi deneyimini şekillendirmesini kolaylaştırma ve katkıda bulunma gibi rollere sahip oldukları için deneyimleme sürecini etkilemektedirler (Alexiou, 2018; Blumenthal ve Jensen, 2019; Campos vd., 2018; Hurombo, 2016; Sanders ve Simons, 2009). Deneyim, sübjektif olduğu ayrıca bireysel psikolojik süreçlerden meydana geldiği için (Larsen, 2007; Yan, 2015), deneyim sağlayıcılarının temel rolü, tüketicinin deneyimini yaratmak değil deneyime (deneyimlemeye) erişilebilecek fiziksel ve psikolojik koşulları ve ortamları yaratarak deneyimlemeyi kolaylaştırmak ve yönetmektir (Blumenthal ve Jensen, 2019). Toplumsal açıdan ise deneyimsel turizmin Y kuşağına odaklı olduğu ileri sürülse de (Folmer, Tengxiage, Kadijk ve Wright, 2019) son yıllarda, *Z kuşağının deneyimsel seyahatlere* (Robinson ve Schänzel, 2019), *kültür ve doğa temelli* (Kuzucu ve Kılıç, 2021) deneyimlere eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Covid-19 pandemisi sonrasında deneyimsel turizme yönelik turist talebinin artacağı yönünde öngörüler de bulunmaktadır (George vd., 2021). Bir diğer açıdan şehirlerin *deneyimsel kimlik arayışında olmaları* (Hanche, 2018), destinasyonların *otantik değerlerine ilginin artması* (Sotomayor vd., 2019), *yavaş ve sürdürülebilir turizm anlayışının yaygınlaşması* (Carli vd., 2020) ve *bireysel turizmin baskın hale gelmesi* (McKercher vd., 2021) gibi güncel gelişmelerin, turist deneyimlerini etkileyebileceği görülmektedir.

Deneyimsel Turistin Turizme Etkileri

Turist deneyimi; deneyime, destinasyona ve deneyim sağlayıcılarına yönelik olumlu davranışsal niyetlerine (tavsiye, tekrar yaşama/ziyaret/tercih etme, arayış vb.) yansımaktadır (Gratch, 2020; Mossberg, Hanefors ve Hansen, 2018; Sandaruwani ve Gnanapala, 2016; Tsai vd., 2016). Deneyimsel turist deneyimsel memnuniyeti; işletmelere veya destinasyona daha *sürdürülebilir* (Cecilia vd., 2011; Robinson ve Percival, 2011), *yenilikçi, farklılaştırıcı, değiştirici, dönüştürücü, değer yaratıcı* (Jensen ve Prebensen, 2015; Mari, 2016), *pazar taleplerine etkili çözüm geliştirici* (Carli vd., 2020), *olumlu imaj geliştirici* ve *başarı odaklı* (Prentice, 2001) bir kimlik kazandırmaktadır. Dolayısıyla deneyimsel turizm, insan odaklılığa daha fazla önem veren ve daha da kişiselleştirilmiş özel ve nitelikli deneyimleri oluşturmaları açısından işletmeleri ve destinasyonları teşvik etmektedir (Hao, Wang ve Ren, 2019). Deneyimsel turizmin olumlu duyurum, daha uzun süreli konaklama, daha fazla harcama, az turist, daha fazla teşvik, yenilik, eğlence, pazar eğilimlerine cevap verme, farklılaşarak uzun vadeli rekabet avantajı elde etme, sürdürülebilir gelişme, yerel topluluğu güçlendirme, üst düzey, daha eğitilmiş, sosyal, kültürel ve çevre bilincine sahip gezginleri çekme (Madjoub, 2015), duyguları uyandırarak deneyimleri farklılaştırma, ilham verici liderlik yoluyla sağlama, kültür tarafından kolaylaştırılma, maliyetleri düşürme, markanın vücut bulması (WTO, 2017), yeni iş fırsatlarını sağlayarak bölgesel ekonomiyi (kalkınma, istihdam vb.) güçlendirme (Mangano ve Ugolini, 2020) ve farklı ekonomileri (tarım, ormancılık, balıkçılık, vb) değişen ziyaretçi ihtiyaçlarını karşılayacak alternatif yollar aramaya sevk etme (Davar, 2010) gibi birçok olumlu çıktısı bulunmaktadır (bkz. Şekil 1).

Deneyimsel Turist Rehberliği

Turist rehberi, turistler ile yüz yüze iletişim kuran bir turizm çalışanıdır (Ap ve Wong, 2001). Geleneksel anlayışa göre turist rehberi, bir hizmet sağlayıcısı konumunda bir destinasyonun çekicilikleri ile ilgili turistlere yol gösteren ve onları bilgilendiren kişidir (Başoda vd., 2018). Ancak turist rehberinin turiste eğitimsel, farklılığı hissettiren/rutini kıran, enerjik, eğlenceli, estetik ve entelektüel gelişim içeren deneyimleri kazandırdığı vurgulanmaktadır (Özdemir vd., 2018). Dolayısıyla deneyimsel turizmin, turist rehberliğini hizmet sağlayıcılığı modelinden deneyimsel bir modele aktardığı anlaşılmaktadır (Hansen ve Mossberg, 2017). Bunun temel sebebi; turist rehberinin hem turist hem de kendisi için bireysel deneyimleri yaratmayı, yaşamayı, biriktirmeyi ve bu deneyimlerden kişisel güç kazanmayı sağlamasıdır. Bu yüzden rehberin, turistin bir deneyimi deneyimleme sürecinin aktif ve bireysel katılımcısı veya adeta ortak bir yapımcısı olduğu anlaşılmaktadır (Güçlütürk Baran, 2019; Tan, 2017).

Turist rehberi ve turist, deneyimsel turlarda farklı rollere sahiptirler. Ayrıca tur çeşidine göre deneyimin türü de değişebilmektedir. Örneğin, rehber; geleneksel grup turlarında *sunucu* (Turist: İzleyici katılımcı, Deneyim: Keyif alma), deneyim odaklı grup turlarında *karograf ve aracı* (Turist: Aktif/aktör veya yarı pasif katılımcı, Deneyim: Keyif alma ve akılda kalıcılık) ve özelleştirilmiş veya kişiselleştirilmiş turlarda *eş-yaratıcı* (Turist: Eş-üretici, Deneyim: Eğlence, akılda kalıcılık ve anlam) (Weiler ve Black, 2015) konumundadır. Ayrıca genel olarak temalı turlarda rehber, *geliştirici/imaj oluşturunca ve hikâyeleştirici* (Turist: Pasif/aktif, Deneyim: Anı, hatıra, izlenim, kişisel eğilim) rollere sahiptir. Rehberli temalı turlar, turist bir destinasyondaki deneyimlerine anlam ve unutulmazlık katması için (Levy vd., 2001), destinasyona ait en önemli değerlerin (mimarisi, tarihi, toplumu vb.) birbiriyle bağlamsal içeriğine göre bir araya getirilerek

güçlü hikâye zincirlerinin oluşturulduğu deneyim turlarıdır (Blyablina, 2015). Örneğın gastronomi turlarında rehber; *sorun çözücü* (Chang, Kivela ve Mak, 2011), *entelektüel sermayeyi geliştirici* (Ko, 2015), *deneyim yaratıcısı*, *algı geliştirici* (Zatori, 2016), *güven verici* (İrigüler ve Güler, 2017), *bağ kurucu* (Caber, Yılmaz, Kiliçarslan ve Öztürk, 2018), *bilgi kaynağı* (Yılmaz, 2018), *değer yaratıcı* (Seyitoğlu, 2020), *teşvik edici* ve *özendirici* (Keskin vd., 2020), gibi birçok role de sahiptir. Genel olarak tüm deneyimsel turlarda rehber; standart rehberlik hizmetleri/rolleri üstü bir çaba göstererek, bir deneyim ortamında deneyime katılmaya ve anlam yaratmasına yönelik turisti teşvik etmeye odaklanır (Hansen ve Mossberg, 2017). Deneyimsel turların genel özellikleri; turistlerin kendi arasında ve yerel toplum arasındaki etkileşimin ağırlıklı olması, bir deneyiminin parçası olduklarını hissetmeleri ve öğrenmek amacıyla yerel topluluk ile karşılıklı bağ kurarak bu bağ geliştirmeleridir (Wynn, 2010; Özdemir vd., 2018). Dolayısıyla deneyimsel turların temel bileşenleri; *kaynaklar* (iyi bilgi, somut materyaller), *etkileşimler* (dâhil olma, kişiselleştirme, paylaşım, iletişim kurma, iş birliğı yapma ve birlikte oluşturma) ve *duygular* (ilgi, etkileme, kendini kaptırma, huşu ve neşe) şeklinde sıralanabilir (Alexiou, 2018). Bu noktada turist rehberi, deneyimlerin orkestracısı olarak nitelendirilebilir. Bunun temel nedenleri ise turist rehberinin en iyi etkiyi uyandıracak şekilde deneyimlerin sunumunu gerçekteştirmesi, turisti anlamlı ve unutulmaz deneyimlerle meşgul etmesi, destinasyona ve deneyimlere bağlayan duygusal bir yol haritası oluşturması ve sonucunda turiste bilinçli bir düşünce kazandırarak uzun süre hatırlanabilir ve tarif edilmez deneyimler ile güçlü anılar veya izlenimler bırakmasıdır (Alexiou, 2018; Arnould ve Price, 1993). Dolayısıyla turist rehberinin, turist ile yerli toplum ve çevre arasındaki etkileşimin ve iletişimin yönünü, şeklini, sürecini ve çıktısını etkileyen güçlü bir mekanizma konumunda olduğu anlaşılmaktadır (Macdonald, 2006).

Deneyimsel turizmde turist rehberinin temel amacı, turist ile yakın iletişim ve etkileşim kurarak birlikte anlamlı deneyimler yaratmak ve turistın deneyimden en iyi değeri ve anlamı elde etmesine yardımcı olmaktır (Mossberg vd., 2018). Bu noktada rehberin görevi, turisti yerel kültüre çekmek (kültürle bağlantısını kurmak) ve kendi deneyimini oluşturmasını sağlamaktır (Reisinger ve Steiner, 2006). Bu amaçla rehber, turistın deneyim ile bilişsel, duygusal ve duygusal etkileşimini gerçekteştirmek için (Gratch, 2020; Wynn, 2010), deneyimin içeriğini derinleştirme, güvenli hale getirme, temalaştırma (Mossberg vd., 2018), kolaylaştırma, anlamlandırma, beklentileri ve gereksinimleri tespit etme, deneyimsel kaynakları uyumlu bir şekilde bir araya getirme (Hansen ve Mossberg, 2017), deneyim ortamını oluşturma, gerekli zaman ve araçları temin etme (Zatori, 2016) gibi birçok açıdan deneyimleme sürecini tasarlamaktadır. Böylece deneyimleme sürecinin yönetimini kontrol altına alan rehber, kişisel ve katılımcı kimliğıyle turistın ev sahibi toplumun kültürel değerlerini deneyimlemesi için ona tüm duyarlarını kullanma fırsatını vermekte (*fiziksel erişime aracılık*), turist ile yerel halk arasındaki kültürel, sosyal ve ekonomik etkileşimi sağlamakta (*karşılılamaya aracılık*), kültürel ve entelektüel bilgi akışını gerçekteştirmekte (*anlamaya aracılık*) ve duygusal empatiyi harekete geçirmektedir (*empatiye aracılık*) (Weiler ve Walker, 2014). Ardından rehber, turisti duygusal, bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak deneyime dâhil etmekte dolayısıyla turistın öğrenmesini ve deneyimi keşfetmesini sağlamaktadır (Hansen ve Mossberg, 2017; Zatori, 2016).

Deneyim, bireysel psikolojik bir sürecin temel bileşenlerinden birisidir (Larsen, 2007). Deneyimlemenin uygulayıcısı olan turist rehberi ise doğal veya özgün ortamlarda turistın psikolojik sağlığını koruma veya iyileştirme gibi psikolojik danışmanlık rolüne de sahiptir (duygu ve algı yönetimi, olumlu psikoloji, psikolojik refahı arttırma, vb.). Rehber bu rolleri, *kendini deneyime kaptırarak* yerine getirebilmektedir (Farkic vd., 2020). Kendini deneyime kaptırma ise “*kışının fiziksel veya sanal olarak tüm yönleriyle deneyimin derinlerine inmesi ve bunu yaşamasıdır*” (Getz, 2007, s. 173). Deneyimlemenin bir diğer bileşeni ise yorumlamadır. Yorumlama, turistın destinasyonla ilgili bilgi edinmesinin, motivasyonunun, turdan memnuniyetinin ve kaliteli deneyimleri yaşamasının önemli belirleyicilerinden biridir (Tetik, 2016). Rehberin yorumlama becerisi, turistın kendi deneyimlerini oluşturmasını sağlamakta dolayısıyla turizm ve turist deneyimlerini zenginleştirmekte ve geliştirmektedir. Bu yönüyle yorumlama, rehberi klasik yol göstericilikten anlam yaratıcılığa taşımaktadır (Reisinger ve Steiner, 2006). Turist rehberinin yorumlama kalitesi; aktif, sorgulayan ve dünyaya bakışlarını yeniden değerlendirebilen daha bilinçli bir turist profilinin ortaya çıkmasını sağlamakta ve turistte deneyime yönelik kalıcı bir izlenim bırakmaktadır (Prakash vd., 2010). Yorumlamanın bir diğer önemi ise yerel kültürün aktarımı ile ilişkisidir (Ap ve Wong, 2001). Turist rehberi, yerel kültür ile turist arasındaki etkileşimde bir köprü olduğundan, rehberin yerel kültürü turiste aktarması için öncelikle o kültürü yerinde deneyimlemesi, özümsemesi ve zaman harcayarak kültüre yönelik derinlemesine deneyim kazanması gerekmektedir (Sümbül ve Karaman, 2020). Turist rehberinin fiziksel görünümü/çekiciliğı, kişilik özellikleri ve mizah anlayışı; rehberlik performansını, yorumlama becerilerini, tur verimliliğini, turistın dikkatini, izlenimini, deneyimlerini ve çevreye yönelik algısını etkilemektedir. Turist rehberinin fiziksel çekiciliğı ile mizah anlayışının birleşmesi, yorumlama etkinliğini

arttırdığı gibi turistin çevre ile ilgili öğrenme motivasyonunu da arttırmaktadır (Tsai vd., 2016). Yorumlamanın diğer bir yönü ise hikâyeleştirmedir. Turist rehberi, bir mekânın deneyimi ile ilgili hikâyeleştirme yaparak, turisti deneyimin içine çekmekte, turistin deneyime yönelik merakını uyandırmakta, söz konusu deneyim ile bağlantısını kurmakta ve sonucunda ise kişisel anı ve kaynak oluşturmasını sağlamaktadır (Çınar ve Toksöz, 2020). Yorumlamada dikkat edilmesi gereken husus ise tekrarlayan, ilham vermeyen ve kitle turizmi odaklı davranışlardan kaçınmaktır (Rabotić, 2009).

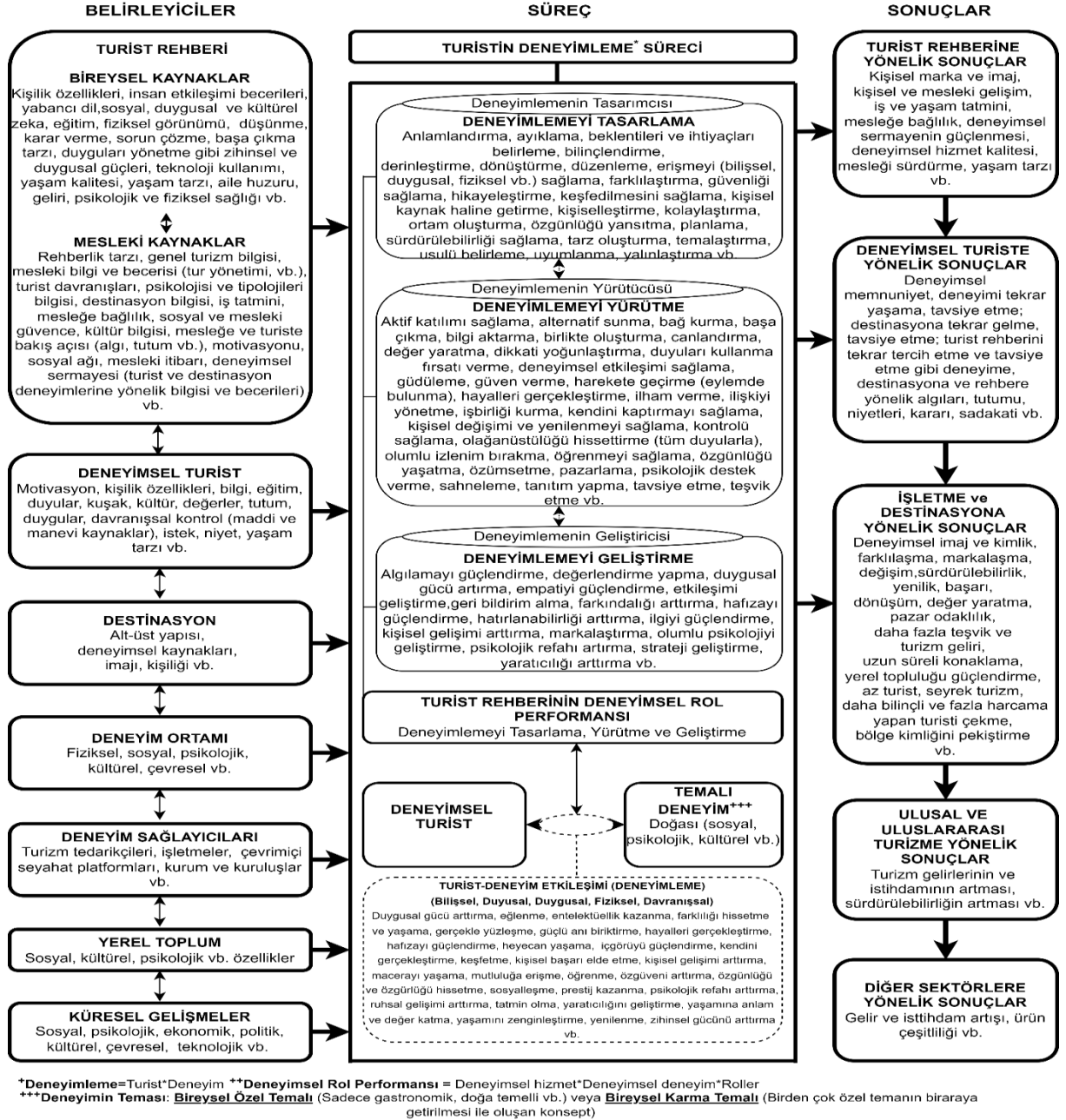
Deneyimleme süreci incelendiğinde, rehberin, deneyim ile turist arasında pasif veya aktif olarak aracılık ettiği anlaşılmaktadır (Haynes, 2015; Macdonald, 2006). Ayrıca turist rehberinin, turistin fiziksel, duygusal ve entelektüel deneyimleri ile destinasyon (Aire, 2019), yerel halk, diğer turistler (Wynn, 2010) ve tedarikçiler arasındaki bağı kurduğu, motivasyonu, teşviki ve değer yaratmayı sağladığı görülmektedir. Deneyimlemenin diğer bir adımı ise deneyimlemeyi ve ilişkileri geliştirmektir. Rehber, deneyim ve deneyimleme ile ilgili turistin geribildirimlerini almakta ve bu geri bildirimler ile deneyimlemenin anlamlılığını ve hatırlanabilirliğini artırmak için çeşitli değerlendirmeler yapmakta ve stratejiler geliştirmektedir (Weiler ve Black, 2015).

Deneyimsel Rol Performansı

Yukarıda da sıralandığı gibi turist rehberinin turistin deneyimleme sürecinde birçok role sahip olduğu ve bu sürece son derece önemli katkı sağladığı görülmektedir. Bu tespitlere göre turist rehberinin deneyimsel turizmdeki baskın rollerinin; deneyimlerin *sağlayıcısı* (Weiler ve Ham, 2002), *aracısı* (kolaylaştırıcısı), *eş-yaratıcısı* (Zatori, 2016), *danışmanı* (Farkić vd., 2020) ve *yorumlayıcısı* (Prakash vd., 2010) olduğu ortaya çıkmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu rollerin birbiriyle yakın ilişkisi olduğu ayrıca *deneyimsel hizmetleri ve deneyimsel deneyimleri* kapsadığı anlaşılmaktadır. Birincisinin, turisti deneyimle buluşturmaya ve etkileşimi sağlamaya; ikincisinin ise turist ile beraber deneyimi deneyimlemeye odaklı olduğu ileri sürülebilir (Konu, 2016). Bütüncül bir yaklaşımla, turist rehberinin turistin bir deneyimi deneyimleme sürecinin *tasarımcısı*, *yürütücüsü* (*uygulayıcısı*) ve *geliştiricisi* olduğu, dolayısıyla bu rollerin, turist rehberinin *deneyimsel rol performansı* şeklinde adlandırılabilir. Bundan hareketle, *deneyimsel rol performansı*, turist rehberinin turistin temalı bir deneyimi deneyimlemesini gerçekleştirmek için deneyimleme sürecini tasarlama, yürütme/uygulama ve geliştirme açısından gösterdiği başarısının veya gücünün derecesi şeklinde tanımlanabilir. *Tasarlama*, turist rehberinin turistin deneyimlemeyi gerçekleştirmesi için gerekli koşulları ve erişimi sağlamasını; *uygulama*, turistin deneyimlemeden elde edeceği kişisel kaynakları turiste kazandırmasını ve *geliştirme* ise turistin deneyimlemeden en yüksek kazanımı elde etmesi için deneyimin özelliklerini ve etki alanını güçlendirmesini ifade etmektedir (bkz. Şekil 1). Örneğin turist rehberi, deneyimin özgünlüğünü turiste nasıl yansıtacağına yönelik zihinsel bir yol haritası belirlemekte (*tasarlama*), bu haritaya göre turiste bu özgünlüğü yaşatmakta (*uygulama*) ve sonucunda turistten geri bildirim alarak değerlendirme yapmakta ve farkındalığını güçlendirerek özgünlüğün hatırlanabilirliğini arttırmaktadır (*geliştirme*). Bu bakış açısından hareketle deneyimsel turist rehberliği; rehberin turistin temalı bir deneyimi deneyimleme sürecine yönelik tasarlama, yürütme ve geliştirme gibi deneyimsel rol performansı ile açıklanan bir rehberlik türü şeklinde tanımlanabilir.

Deneyimsel turist rehberliği için rehberin anahtar kişisel kaynaklara sahip olması gerekmektedir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: *Kişilik özellikleri* (başkalarının duygularını anlama ve yönetme, vb.), *duygusal zekâ* (bağlılık, sorumluluk duygusu, güvenilirlik, vb.) ve *kültürel zekâ* (kültürel değerleri ifade etme, kültürel farkındalık, vb.) (Hurombo, 2016). Bir diğer açıdan, deneyimleme sürecinin sonunda turist rehberi; kişisel, turist ve destinasyon bazında deneyimlere yönelik kaynakları biriktirerek *deneyimsel sermaye havuzuna* sahip olmalıdır (Zatori, 2016). Ayrıca rehberin mesleki deneyimle beraber elde ettiği kaynaklar; turistin ilk karşılaştığı çevreye yönelik ilk izlenimini oluşturması (Tsai vd., 2016) ve rehberin deneyimsel performansına olumlu yansımaları (Koroğlu ve Avcıkurt, 2014) açısından oldukça önemlidir. Akkuş (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, destinasyonun bileşenleri ile duygusal deneyimler arasında önemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit ise destinasyonun ve deneyim ortamının özellikleri ile turist rehberinin performansı arasında önemli bir ilişki olduğunun kanıtı niteliğindedir. Ayrıca rehberin, diğer deneyim sağlayıcıları ile bağlantı içinde olması (Aire, 2019), bu sağlayıcıların rehberin performansı üzerinde etkisi olabileceğine işaret eder. Örneğin Erkol Bayram ve Zengin'e (2017) göre seyahat acenteleri başta olmak üzere rehberin iş birliği içinde olduğu kişi, işletme, kurum ve kuruluşların özellikleri rehberin performansını etkileyebilmektedir. Araştırmacılara göre ayrıca teknolojik, politik, ekonomik, sosyolojik vb. gelişmeler de turist rehberini etkileyen faktörlerdir.

Bir diğer açıdan, turist rehberinin bireysel özelliklerinin, rollerinin, performansının ve mesleki deneyiminin; rehberin *kişisel marka oluşturma* (Akgül ve Köroğlu, 2020), *kişisel ve mesleki gelişimi, yaşam kalitesi* (Gürsoy ve Karaman, 2019), *hizmet sunumu*, ayrıca *turistin tur deneyimi, algıları, davranışları* vb. mikro faktörler (Bektaş, 2019; Büyükkuru ve Aslan, 2016; Tsai vd., 2016; Ulusoy Yıldırım ve Köroğlu, 2019), ayrıca *hizmet kalitesi* (Özsoy ve Tayfun, 2020), *rekabet avantajı* (Aire, 2019), *destinasyon imajı* (Sümbül ve Karaman, 2020) vb. makro faktörler üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Bu yönleriyle turist rehberi; destinasyonlar açısından bir *stratejist* (Akyurt Kurnaz, 2020), *deneyim ve marka tasarımcısı* (Mazan ve Özdemir, 2020), *sürdürülebilir turizm gelişiminin paydaşı* (Avcıkurt ve Güdü Demirbulat, 2016) ve *başarının temel anabatarlarından* biridir. Adeta turizmin ruhu olarak nitelendirilen (Sanderuani ve Gnanapala, 2016) turist rehberi; güncel gelişmeler ışığında kendini sürekli yenileyerek, rehberlik hizmetlerini ve deneyimlerini çağdaş turistin gereksinimlerine uyumlaştıran dönüştürücü bir kimliğe de sahiptir.

Şekil 1. Deneyimsel Turist Rehberliği Modeli

Sonuç

Bu çalışmada; ilgili literatür ışığında, deneyimsel turizmin içeriği kapsamında turist rehberinin deneyimsel turizmdeki yeri ve önemi incelenerek deneyimsel turist rehberliği kavramı ortaya atılmış ve tanımlanmıştır. Çalışmada; öncelikle deneyimsel turizm tanımlanmış, deneyimsel turizmin gelişimi açıklanmış, deneyimsel turizm deneyimlerinin, temalarının ve deneyimsel turistin özellikleri ortaya konulmuştur. Ayrıca deneyimsel turisti etkileyen faktörler ve deneyimsel turist ile deneyimsel turizmin turizm sektörüne etkileri belirlenmiştir. Ardından *deneyimsel turist rehberliği*, turistin deneyimleme sürecinin bir bileşeni şeklinde değerlendirilmiş olup turist rehberinin bu süreçte gösterdiği *deneyimsel rol performansı* bağlamında kavramsallaştırılmıştır. Deneyimsel rol performansının; turistin deneyimlemesini *tasarlama*, *yürütme* ve *geliştirme* bileşenlerinden oluşabileceği öne sürülmüştür. Ayrıca hem bu performansın hem de genel olarak turistin rehber ile birlikte yaşadığı deneyimleme sürecinin belirleyicileri ve çıktıları tespit edilmiştir. Dolayısıyla *belirleyiciler*, *süreç* ve *sonuç* adımlarından oluşan deneyimsel turist rehberliği modeli önerilmiştir. *Belirleyiciler*, turist rehberinin kişisel ve mesleki kaynakları ile deneyimsel turist, destinasyonun, deneyim ortamının, deneyim sağlayıcılarının ve yerel toplumun özellikleri ile küresel gelişmeler gibi faktörlerden oluşmaktadır. *Süreç*, turist rehber eşliğinde temalı bir deneyim ile etkileşimini ve rehberin ise tasarlama, yürütme ve geliştirme rolleri ile bu etkileşime nasıl katkıda bulunduğunu açıklamaktadır. *Sonuç* ise turist rehber eşliğinde temalı bir deneyimi deneyimleme sürecinin ayrıca rehberin deneyimsel rol performansının rehber, deneyimsel turiste, işletmeye, destinasyona, turizm endüstrisine ve diğer sektörlerle nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır.

Deneyimsel turizmin gelişim süreçleri dikkate alındığında, turist rehberliğinin özellikle fonksiyonellik açısından önemli bir dönüşüm geçireceği anlaşılmaktadır. Bu dönüşümün belirgin özelliği ise rehberliğin hizmet pozisyonundan *bireysel ağırlıklı deneyimsel bir sisteme* geçmesidir. Örneğin rehber; geleneksel anlayışa göre turist konaklama, yeme-içme vb. ihtiyaçlarına karşmazken, deneyimsel turizm kapsamında turist ile beraber tercih etme ve karar verme sürecine dâhil olmaktadır. Geleneksel anlayışta “*tur*” kavramı baskın iken, deneyimsel turizmde “*deneyim teması*” kavramı ön plandadır. Deneyimsel turizm, tur ötesi bir anlayışa sahiptir. Bu yüzden temanın, turu da içine alan daha geniş kapsamlı bir olgu haline geleceği aşikârdır. Ayrıca deneyimsel turizmde, “*özel tur*”dan ziyade “*bireysel özel veya karma tema*” kavramları daha baskındır. Dolayısıyla rehber, “*tur rehberinden*” ziyade “*deneyimsel tema rehberi*” şeklinde bir nitelik kazanabilir. Geleneksel anlayışta, turlar sadece seyahat acenteleri tarafından organize edilirken ve bu üretim sürecinde turist rehberi aktif rol almazken, deneyimsel turizmde rehber, deneyimsel turizmin talep boyutuna odaklı olduğundan, tüm üretim sürecinin merkezinde yer alabileceği gibi bireysel deneyim temalarının da bağımsız üreticisi, uygulayıcısı ve geliştiricisi olabilmektedir. Rehber, geleneksel anlayışta acentenin bir çalışanı pozisyonunda iken, deneyimsel turizmde acentenin bir ortağı konumundadır. Bu durum, acentelerin rehberlere bağımlılığını arttırabilir. Bu hususlar, gelecekte turist rehberliğinin turizm sektöründe daha özel, bağımsız ve aktif bir statüye sahip olacağını göstermektedir. Buna ilaveten deneyimsel turizmde, rehberin “*teknik veya resmi rollerinden*” ziyade “*psikolojik rollerinin*” baskın olma durumu söz konusu olabilir. Bundan dolayı, rehberlerin özellikle psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve felsefe gibi insan odaklı disiplinlerde, ayrıca teknoloji, sağlık, spor ve yeme-içme gibi bireysel deneyim alanlarında yetkinliklere sahip olması gerekebilir. Ayrıca deneyimsel turizm, turist rehberinin yerel toplum, kurum ve kuruluşlar ile daha yakın ilişki kurmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda, turist rehberliği eğitim sisteminde ve meslek mevzuatında yeniliklere ihtiyaç duyulabilir. Bölgesel ve ulusal rehberlik yerine *temalı rehberlik* tercih edilebilir. Bunun için öncelikle *destinasyonun bireysel deneyim temaları arzına* sahip olması gerekmektedir. Bir diğer açıdan, temalı rehberlik hususunda uzmanlaşma konusunun daha sistematik bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Uzmanlaşma, kısa süreli sertifikalı kurs şeklinde verilmesinden ziyade eğitim döneminin başından itibaren uygulamalı olarak rehber kazandırılmalıdır. Bu süreçte, özellikle *kültürel farklılıklar* hususu üzerinde durulması gerekebilir. Deneyimsel turizmin diğer önemli elementi ise “*güven*”dir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, güven konusunun gelecekte turizmde başarının temel anahtarı olacağını göstermektedir. Dolayısıyla *güvenli turizm ve rehberlik* hususunda, gerek eğitimde gerekse meslekte ve sektörde çok önemli adımların atılması gerekmektedir.

Deneyimsel turizmde turist, teknoloji vasıtasıyla hem bağımsız (aracısız) hem de deneyim sağlayıcıları vasıtasıyla (aracılı) deneyimlere ulaşabilmektedir. Turistin bağımsız hareket etmesi; rehber ve seyahat acentelerine olan talebe olumsuz yansıyabilir. Bu durumda, talebin arttırılması için bir takım stratejilerin geliştirilmesi gerekebilir. Bu stratejilerin başında; turist ile doğrudan etkileşim sağlama, turist arzu ettiği yeni deneyimleri tespit etme, turist ve yerel toplum ile beraber bu deneyimlere yönelik tema ve ortam oluşturma, teknolojiyi etkin kullanma (özellikle sosyal medya, arttırılmış gerçeklik uygulamaları ile tanıtım

ve pazarlamaya ağırlık verme), güvenli turizm ve rehberlik imajı oluşturma vb. konular geldiği düşünölmektedir. Ayrıca günümüzde yaşanılan Covid-19 pandemisinin etkileri de göz önüne alındığında, gelecekte deneyim ortamlarının her zamankinden daha fazla bireysel, özelleştirilmiş, sürdürülebilir ve güvenli hale getirilmesi (sağlığa uygunluk, vb.) gerektiği ortaya çıkmaktadır. Deneyimsel turizmin bir diğer boyutu ise yerel toplumun bakış açılarıdır. Her ne kadar deneyimsel turizm, yerel kalkınmaya katkı sağlasa da toplum tarafından özellikle sağlık tehdidi algısını ortaya çıkartabilir. Ancak gerekli iyileştirmeler yapıldığında (pandeminin kontrol altına alınması, bağışıklık vb.), bu algının kısa süreceği tahmin edilmektedir. Deneyimsel turizmin, şehirlerden ziyade kırsal alanlara veya temalı mekânlara ve deneyim işletmelerine odaklı olacağı, ayrıca özellikle sağlık, spor ve gastronomi deneyimlerine olan ilgiyi arttıracadı öngörülmektedir.

Bu çalışmanın kısıtları; sadece doğrudan deneyimsel turizm kavramının tanımlanmasına yönelik çalışmaların incelenmesi, deneyimsel turizmin ağırlıklı olarak turist ve turist rehberi açısından incelenmesi, turistin deneyimleme sürecinin sadece turist rehberi eşliğinde değerlendirilmesi ve deneyimsel turist rehberliğinin sadece rol performansı açısından kavramsallaştırılmasıdır. Çalışmanın ilgili alanyazına en önemli katkısı ise deneyimsel turizmin içeriği ve deneyimsel turist rehberliği ile ilgili Türkçe yazındaki boşluğu doldurmak ve konuyla ilgili farkındalık oluşturmaaktır. Çalışmanın diğer katkıları ise deneyimsel turizmin özelliklerini belirginleştirmek, turist rehberliğinin deneyimsel yönünü (deneyimsel turiste yönelik içeriğini) vurgulamak, turist rehberliğine has deneyimsel performans ölçütlerini belirlemek ve konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara bir kaynak sağlamaktır. Zira bu çalışmada geliştirilen model, gelecekte yapılacak araştırmalar için birçok öneri sunmaktadır. Ancak bu konuların araştırılması için öncelikle turist rehberinin deneyimsel rol performansı ölçeği geliştirilmelidir. Bu çalışmadaki performans ölçütleri ve boyutları, literatür taraması ışığında belirlenmiştir. Gelecekte nitel araştırma yöntemleri ile konuya yönelik güncel bilgilere ulaşılıp içeriğin zenginleştirilmesi gerekmektedir. Araştırmalar çoğaldıkça, deneyimsel turist rehberliğinin farklı boyutlarının ortaya çıkacağı düşünölmektedir.

Etik Beyan

“Deneyimsel Turist Rehberliği: Kavramsal Bir Çerçeve ve Model Önerisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abukumail, A. H. (2013). *Experiential tourism in Palestinian rural communities: 'Abraham's path'*. ME8A Knowledge and Learning Quick Notes Series 82. World Bank, Washington DC
- Afar.com (2014). AFAR- Winner of the 2014 experiential travel awards. Erişim adresi: <https://france3-regions.francetvinfo.fr/bourgogne-franche-comte/2014/10/23/la-bourgogne-meilleure-destination-de-cyclotourisme-dans-le-monde-576908.html>
- Aire, R. (2019). *The role of a tour guide in tourism experiences the case of a DMC in Bergen, Norway* (Master Dissertation). University of Algarve.
- Akgül, O. ve Köroğlu, A. (2020). Turist rehberlerinde kişisel markalaşma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(31), 4350-4375.
- Akkuş, G. (2019). Destinasyon bileşenleri ile duygusal deneyimler arasındaki ilişki ve değişkenlerin davranışsal niyet üzerindeki etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1261-1277.
- Akkuş, G. (2021). *Deneyimsel turizm*. Ankara: Nobel.
- Akyurt Kurnaz, H. (2020). Bolu turizm potansiyelinin turist rehberleri açısından değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 523-537.
- Alexiou, M. V. (2018). Modeling guided tour participants' experiences. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 12(3), 257-276.
- Al-Okaily, N. S. (2021). A Model for tour guide performance. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 1905584.
- Andersson, T. D. (2007). The tourist in the experience economy. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7(1), 46-58.
- Ap, J. ve Wong, K. K. (2001). Case study on tour guiding: Professionalism, issues, and problems. *Tourism Management*, 22(5), 551-563.
- Arnould, E. J. ve Thompson, C. J. (2005). Consumer culture theory (CCT): Twenty years of research. *Journal of Consumer Research*, 31(March), 868-882.
- Arnould, E. ve Price, L. (1993). River magic: Extraordinary experience and the extended service encounter. *Journal of Consumer Research*, 20, 24-45.

- Åstrom, J. K. (2020). "Why theming? Identifying the Purposes of Theming in Tourism. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 21(3), 245-266.
- ATS Group Pty Ltd Consulting Solutions (2001). *Emerging Trends in the Tourism Market and Their Impact on the Regional Tourism Attractions Sector*, Australia.
- Avcıkurt, C. (2020). *Turizm sosyolojisi*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Avcıkurt, C. ve GÜDÜ Demirbulat, Ö. (2016). Tourist guides' attitude towards sustainable tourism. *Journal of Tourism Theory and Research*, 2(2), 122-134.
- Ayazlar, R. A. (2018). Paylaşım ekonomisi ve turizm endüstrisine yansımaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (3), 1186-1202.
- Baktaş, İ. (2019). *Profesyonel turist rehberlerinin hizmet verme yetkinliğinin ziyaretçi memnuniyeti ve geleceğe yönelik ziyaretçi davranışı üzerine etkisi: Kapadokya örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Bashir, A. ve Gupta, B. (2017). Intangible cultural heritage and experiential tourism: A netnographic analysis of tourists engaging in craft based tours in Jammu and Kashmir. *Journal of Tourism*, XVIII (2), 1-18.
- Başoda, A., Aylan, S., Kılıçhan, R. ve Acar, Y. (2018). Gastronomi uzmanlığı turları ve rehberliği kavramsal bir çerçeve. *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1809-1826.
- Batat, W. ve Frochot, I. (2014). Towards an experiential approach in tourism studies. In S. McCabe (Eds.), *The Routledge Handbook of Tourism Marketing* (pp.109-123). Oxon & New York: Routledge.
- Bayram Erkol, G. ve Zengin, B. (2017). Turist rehberlerinin verimliliğini etkileyen psikolojik faktörler. İçinde Ö. Güzel, V. Altıntaş ve İ. Şahin. (Edt.). *Turist rehberliği araştırmaları öngörüler ve uygulamalar* (ss. 197-216). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bec, A., Moyle, B., Timms, K., Schaffer, V., Skavronskaya, L. ve Little, C. (2019). Management of immersive heritage tourism experiences: A conceptual model. *Tourism Management*, 72, 117-120.
- Blumenthal, V. ve Jensen, Ø. (2019). Consumer immersion in the experiencescape of managed visitor attractions: The nature of the immersion process and the role of involvement. *Tourism Management Perspectives*, 30, 159-70.
- Blyablina, A. (2015). *The Contribution of guides in developing tourist experiences during historical theatrical tours: The case of Stockholm Ghost Walk* (Master Dissertation). MidSweden University.
- Büyükkuru, M. ve Aslan, Z. (2016). Turist rehberlerinin iletişim becerilerinin turistlerin tur deneyimi üzerine etkisi: Nevşehir ilinde bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(34), 338-354.
- Caber, M., Yılmaz, G., Kiliçarslan, D. ve Öztürk, A. (2018). The effects of tour guide performance and food involvement on food neophobia and local food consumption intention. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(3), 1472-1491.
- Callanan M. ve Thomas S. (2005). Volunteer tourism: Deconstructing volunteer activities within a dynamic environment. In Novelli M (ed.): *Niche Tourism: Contemporary Issues and Trends* (pp. 183-200), Elsevier: New York.
- Campón-Cerro, A.M., Di-Clemente, E., Hernández-Mogollón, J.M. ve Folgado-Fernández, J.A. (2020). Healthy water-based tourism experiences: Their contribution to quality of life, satisfaction and loyalty. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17, 1961.
- Campos, A.C., Mendes, J., do Valle, P.O. ve Scott, N. (2018) Co-creation of tourist experiences: A literature review. *Current Issues in Tourism*, 21(4), 369-400.
- Carli, P., Giordano, R., Montacchini, E. ve Tedesco, S. (2020). Experiential tourism research, experimentation and innovation. In F. Scalisi (Ed.), *From Mega to Nano the Complexity of a Multiscalar Project* (pp. 138-153). Palermo University Press.
- Caru, A. ve Cova, B. (2007). Consumer immersion in an experiential context. In A. Caru & B. Cova (Eds.), *Consuming Experience* (pp. 34-47). London: Routledge.
- Cecilia, S. G., Elisabeta, M. ve Magdalena, B. (2011). *Tourism's changing face: New age tourism versus old tourism*. Annals of the University of Oradea, Economic Science Series.
- Chang, R. C., Kivela, J. ve Mak, A. H. (2011). Attributes that influence the evaluation of travel dining experience: When east meets west. *Tourism Management*, 32(2), 307-316.
- Chilembwe, J.M. ve Mweiwa, V. (2014). Tour guides: Are they tourism promoters and developers?: A case study of Malawi. *International Journal of Research in Business Management*, 2(9), 29-46.
- Cohen, E. (1979). Rethinking the sociology of tourism. *Annals of Tourism Research*, 6, 18-35.
- Curtin, S. (2005). Nature, wild animals, and tourism: An experiential view. *Journal of Ecotourism*, 4(1), 1-15.
- Çeti, B. ve Atay, D. D. L. (2020). Destinasyon deneyiminin imaj algısı ve davranışsal niyete etkisi: Kapadokya örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 31-40.
- Çınar, B. ve Toksöz, D. (2020). Turist rehberliğinde hikayeleştirme ve mekânların tüketimi. *Turist Rehberliği Dergisi*, 3(1), 1-17.
- Davar, W.C. (2010). Experiential tourism and the Cyprus hotel experience: A Canadian perspective, with suggestions, ideas, and opportunities. Presented for the Cyprus Hotel Managers Association. <https://ideasinteligentesblog.files.wordpress.com/2012/11/experiential-tourism-and-the-hotel.pdf>
- De Bruin, A. ve Daniela A. J. (2016). Toward extending creative tourism. Participatory Experience tourism. *Tourism Review*, 71(1), 57-66.
- Dixit, S. K. (2020). *The routledge of tourism experience management and marketing*. New York: Routledge

- Dodds, R. ve Jolliffe, L. (2017). Experiential tourism: Creating and marketing tourism attraction experiences. In M. Sotiriadis & D. Gursoy (Eds.), *The Handbook of Managing and Marketing Tourism Experiences* (pp. 113-129). Bingley: EmeraldInsight
- Dou, X., Lei, K. ve Zhao, J. (2019). Research on Xi'an experiential tourism development based on ASEB grid analysis. 9th International Conference on Education, Management, and Computer (ICEMC 2019). pp. 809-814.
- Durařević, S. (2014). Thematic tourism as an important segment in the business of modern tour operators, *The Business of Tourism*, 13, 109-117.
- Duyar, M. ve Bayram, M. (2019). Aşırı turizm ve turizm korkusu: Yerel halk ve turizm ilişkisinin evrimi. *International Journal of Geography and Geography Education*, 40, 347-362.
- Farkić, J., Filep, S. ve Taylor, S. (2020). Shaping tourists' wellbeing through guided slow adventures. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(12), 2064-2080.
- Faullant, R., Matzler, K. ve Mooradian, T. A. (2011). Personality, basic emotions, and satisfaction: Primary emotions in the mountaineering experience. *Tourism Management*, 32(6), 1423-1430.
- Folmer, A., Tengxiage, A., Kadijk, H. ve Wright, A.J. (2019). Exploring Chinese millennials' experiential and transformative travel: A case study of mountain bikers in Tibet. *Journal of Tourism Futures*, 5(2), 142-156.
- Fossgard, K. ve Fredman, P. (2019). Dimensions in the nature-based tourism experiencescape: An explorative analysis. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 28.
- Gajdořik, T., Maráková, V. ve KucEROVÁ, J. (2020). From mass tourists to smart tourists: A perspective article. *Tourism Review*, 0285.
- George, A., Sunny, S., Kapoor, A., Saggi, J.K., Puri, P., Munjal, S. ve Bamba, V. (2021). The travel and tourism industry: Pandemic and beyond. *Atna Journal of Tourism Studies*, 16(1), 21-39.
- Getz, D. (2007). *Event studies: Theory, research and policy for planned events*. Oxford: Elsevier.
- Godovykh, M. ve Tasci, A. D. (2020). Customer experience in tourism: A review of definitions, components, and measurements. *Tourism Management Perspectives*, 35, 100694.
- Gössling, S. (2006). Ecotourism as experience-tourism. In S. Gossling ve J. Hultman (Eds.), *Ecotourism in Scandinavian lessons in theory and practice* (ss. 89-97). CABI International.
- Gratch, A. (2020). Tour guide performances: Four modes of framing tourist experience. *Text and Performance Quarterly*, 40(3), 268-288.
- Güçlütürk Baran, G. (2019). Turist rehberliği mesleğini seçme nedenleri. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (12), 26-34.
- Gülüm, E. (2015). Yaratıcı turizm-halk kültürü ilişkisi ve yerelin popülerleşmesi. *Milli Folklor*, 27(105), 87-98.
- Gürsoy, H. ve Karaman, S. (2019). Profesyonel turist rehberlerinin kişisel gelişimi ve mesleki donanımı üzerine bir araştırma. *Turist Rehberliği Dergisi*, 2(2), 88-103.
- Güzel, F. Ö. ve Köroğlu, Ö. (2014). Turist rehberlerinin liderlik ve aracılık rollerinin tur deneyimine etkisi: Doğa turları üzerine bir araştırma. *University of Gaziantep Journal of Social Sciences*, 13(4), 939-960.
- Hansen, A. H. ve Mossberg, L. (2017). Tour guides' performance and tourists' immersion: Facilitating consumer immersion by performing a guide plus role. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(3), 259-278.
- Hao, Y., Wang, J. ve Ren, L. (2019). Research on the innovation of eco-cultural tourism products of royal prime minister's palace in Shanxi province from the perspective of experiencing consumption. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science* 267
- Haynes, C. (2015). *The roles of indigenous tour guides in providing authentic experience on guided tours in the Caribbean* (Doctoral Dissertation). The Pennsylvania State University, USA.
- Henche, B. G. (2018). Urban experiential tourism marketing: Use of social media as communication tools by the food markets of Madrid. *Journal of Tourism Analysis*, 25, 2-22.
- Honey, M. (2008). *Ecotourism and sustainable development "Who owns paradise?"*, 2nd Edition. Island Press, London.
- Huang, S., Hsu, C. ve Chan, A. (2010). Tour guide performance and tourist satisfaction: A Study of the package tours in Shanghai. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 34(1), 3-33.
- Hurombo, B. (2016). *Assessing key tour guide competences to co-create memorable tourism experiences* (Doctoral Dissertation). North-West University.
- Ivona, A., Rinella, A. ve Rinella, F. (2019). Glocal tourism and resilient cities: The case of Matera. European Capital of Culture 2019, *Sustainability*, 11, 4118.
- İriğüler, F. ve Güler, M. E. (2015). Türkiye'deki profesyonel turist rehberlerinin gastronomi turizmine bakışı. *I. International Gastronomic Tourism Congress*, İzmir, Türkiye.
- Jensen, Ø., and Prebensen, N. (2015) Innovation and value creation in experience-based tourism. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(1), 1-8.
- Joefield, A. (2015). *A guide to experiential tourism*. Erişim adresi: <https://www.onecaribbean.org/wp-content/uploads/Final-Update-of-Experiential-Tourism.pdf>
- Kahneman, D. (2011). *Thinking Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus, and Giroux.
- Keskin, E. Sezen, N. ve Dağ, T. (2020). Unutulmaz turizm deneyimi, müşteri memnuniyeti, tekrar ziyaret ve tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkiler: Kapadokya bölgesini ziyaret eden turistlere yönelik araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(2), 239-264.
- Kim, J. H., Ritchie, J. R. B. ve McCormick, B. (2011). Development of a scale to measure memorable tourism experiences. *Journal of Travel Research*, 51(1), 12-25.

- Ko, S. (2015). *Food tours in Korea: An investigation of foreign tourists' perceptions of food tour service attributes* (Doctoral Dissertation). California State Polytechnic University, Pomona, USA.
- Koç, D. E. ve Eren, D. (2020). Destinasyon performansının ziyaretçi memnuniyeti ve geleceğe yönelik ziyaretçi davranışı üzerine etkisi: Kapadokya örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 57-72.
- Koliopoulou, M. A. ve Papadami, D. (2015). Successful models of experiential tourism. Suggestions for application in the Greek Islands: The case of Milos. *1st International Conference on Experiential Tourism (IMIC 2015)*, pp. 1-9.
- Konu, H. (2016). *Customer Involvement in new experiential tourism service development: Evidence in wellbeing and nature tourism contexts* (Doctoral Dissertation). University of Eastern Finland.
- Köroğlu, Ö. ve Avcıkurt, C. (2014). Turist rehberlerinin motivasyonu ile performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 45-60.
- Kuzucu, E. ve Kılıç, M. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde ilkökul öğrencilerinin hikâyelerinde doğa algısı. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(68), 877-887.
- Lagiewski, R. ve Zekan, B. (2006). Experiential marketing of tourism destinations. Accessed from <https://scholarworks.rit.edu/other/633>
- Lan, J. (2019). Experiential travel: Manipulative marketing or transformative trend? Retrived from <https://travelcollecting.com/experiential-travel-manipulative-marketing-or-transformative-trend/>
- Larsen, S. (2007). Aspects of a psychology of the tourist experience. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7(1), 7-18.
- Le, D., Scott, N. ve Lohmann, G. (2019). Applying experiential marketing in selling tourism dreams. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(2), 220-235.
- Levy, B., Lloyd, S. ve Schreiber, S. (2001). *Great tours! Thematic tours and guide training for historic sites*. New York, Alta Mira Press.
- Lim, S. ve Bouchon, F. (2017). Blending in for a life less ordinary? Off the beaten track tourism experiences in the global city. *Geoforum*, 86, 13-15.
- Liu, S-H., Liao, H.L. ve Chen, C-H. (2013). Marketing for remote area using an experience-based tourism website destination. *Int. J. Services Technology and Management*, 19(4), 294-303.
- Liu, Y., Wang, S. ve Jie, X. (2019). Experiential honeymoon tourism study from perspective of embodied cognition. *The 5th International Conference on Information Management*, 327-331.
- MacCannell, D. (1973). Staged authenticity: Arrangements of social space in tourist settings. *American Journal of Sociology*, 79(3), 589-603.
- Macdonald, S. (2006). Mediating heritage: Tour guides at the former nazi party rally grounds, Nuremberg. *Tourist Studies*, 6(2), 119-138.
- Madjoub, W. (2015). New tourists and new tourism strategies for cultural routes. In Council of Europe (Ed.), *Cultural routes management: From theory to practice* (ss. 115-124). Strasbourg: Council of Europe Publishing
- Mangano, S. ve Ugolini, G. M. (2020). New opportunities for cruise tourism: The case of Italian historic towns. *Sustainability* 4616, 611.
- Mari, N. T. (2016). *Experiential tourism: A strategy for improving competitiveness* (Doctoral Thesis). Universitat De Les Illes Balears, Palma De Mallorca.
- Mazan, İ. ve Özdemir, Ş. (2020). Turistik çekiciliklerin markalaşmalarında turist rehberleri üzerine bir araştırma. *Turist Rehberliği Dergisi*, 3(1), 59-73.
- McKercher, B., Tolkach, D., Eka Mahadewi, N. M. ve Ngunah Byomantara, D. G. (2021). Individual tourism systems. *Tourism Management*, 82, 104187.
- Meacci, L. ve Liberatore, G. (2018). A senses-based model for experiential tourism. *Tourism & Management Studies*, 14(4), 7-14.
- Mei, X. Y. (2014). Boring and expensive: The challenge of developing experience-based tourism in the Inland Region, Norway. *Tourism Management Perspectives*, 12, 71-80.
- Miao, X., Peng P. ve Mi, C. (2017). Research on the development of "Internet + experiential tourism" of Tangshan hot spring tourist resorts. *Advances in Engineering Research (AER)*, 143, 460-465.
- Moreschi, C. (2017). Experiential tourism: what it is and what it is for. Available at: <https://www.claudiamoreschi.it/en/news/experiential-tourism-what-it-is-and-what-it-is-for/>
- Mossberg, L. (2007). A marketing approach to the tourist experience. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7(1), 59-74.
- Mossberg, L., Hanefors, M. ve Hansen, A. H. (2018). Guide performance: Co-created experiences for tourist immersion. In Nina K. Prebensen, Joseph S. Chen ve Muzaffer Uysal (Eds.), *Creating Experience Value in Tourism* (pp.203-214), CABI, London.
- Nath, A. ve Saha, P. (2017). A theoretical positioning of self and social identities as antecedents in cultural-experiential tourism. *Academica Turistica*, 10(2), 115-128.
- Northern Ireland Tourist Board (2013). A practical guide to experiential tourism in Northern Ireland. Belfast
- O'Dell, T. ve Billing, P. (2005). *Experiencescapes: Tourism, culture and economy*. Copenhagen Business School Press, Copenhagen
- O'Regan, M. ve Choe, J. (2017). Airbnb and cultural capitalism: Enclosure and control within the sharing economy. *Anatolia*, 28(2), 163-172.

- Özdemir, M., Çetin, G., İstanbullu Dinçer, F. F. ve Akagün, T. (2018). Turist deneyiminde profesyonel turist rehberlerin rolü. İçinde N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, A. Kılıç, H. Ulusoy Yıldırım (Edt.), *Turist rehberliği üzerine güncel araştırmalar* (ss. 360 -372). Akara: Detay Yayıncılık.
- Özsoy, A. ve Tayfun, A. (2020). Profesyonel turist rehberlerinin kişilik özellikleri ile sundukları hizmet kalitesi arasındaki ilişki. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2) , 1101-1116.
- Pabel, A., Prideaux, B. ve Thompson, M. (2017). Tourists' preferences with indigenous tourism experiences in the wet tropics of Queensland, Australia. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 142-151.
- Peak & Skift (Peak Adventure Travel Group and Skift Team) (2014). The rise of experiential travel. New York: <https://skift.com/wp-content/uploads/2014/06/skift-peak-experiential-traveler-report1.pdf>
- Pencarelli T. ve Forlani F. (2016). Marketing of touristic districts – viable systems in the experience economy. *Sinergie Italian Journal of Management*, 34(101), 199-238.
- Peric, M., Vitezic, V. ve Mekinc, J. (2019). Comparing business models for event sport tourism: Case studies in Italy and Slovenia. *Event Management*, 23, 379-397
- Pine, B. J. ve Gilmore, J. H. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review*, (July-August) 1998, 97-105.
- Pine, B. J. ve Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: Work is theater and every business a stage*. Boston: Harvard Business School Press.
- Piramanayagam, S., Sud, S. ve Seal, P.P. (2020). Relationship between tourists' local food experiencescape, satisfaction and behavioural intention. *Anatolia*, 31(2), 316-330.
- Poon, A. (1993). *Tourism, technology and competitive strategies*. CAB International, Wallingford, UK.
- Prahalad, C.K. ve Ramaswamy, V. (2004). Co-creation experiences: The next practice in value creation. *Journal of Interactive Marketing*, 18(3), 5-14.
- Prakash, M., Chowdhary, N. ve Sunayana, K. (2010). Tour guides: Roles, challenges and desired competencies: A review of literature. *International Journal of Hospitality and Tourism Systems*, 3(1), 1-12.
- Prentice, R. (2001). Experiential cultural tourism: Museums & the marketing of the new romanticism of evoked authenticity. *Museum Management and Curatorship*, 19(1), 5-26.
- Rabotic, B. (2010). Tourist guides in contemporary tourism. In *International Conference on Tourism and Environment*, Philip Noel-Baker University, Sarajevo, Bosnia & Herzegovian, 4-5 March, pp. 353-364.
- Rajan, R. B. (2015). Experiential tourism: Understanding tourism trends today to prepare for tomorrow. *Shanlax International Journal of Commerce*, 3(1), 121-126.
- Rather, R. A. ve Hollebeek, L. D. (2020). Experiential marketing for tourism destinations. In Saurabh Kumar Dixited (Ed.), *The Routledge Handbook of Tourism Experience Management and Marketing* (pp. 271-282). Routledge Publications
- Reisinger, Y. ve Steiner, C. (2006). Reconceptualising interpretation: The role of tour guides in authentic tourism. *Current Issues in Tourism*, 9(6), 481-498.
- Same, S. ve Larimo, J. (2012). Marketing theory: Experience marketing and experiential marketing. *7th International Scientific Conference "Business and Management 2012"*, Vilnius, Lithuania, pp. 480-487.
- Sandaruwani, J. ve Gnanapala, W. (2016). The role of tourist guides and their impacts on sustainable tourism development: A critique on Sri Lanka. *Paper presented at the Tourism, Leisure and Global Change 3*.
- Sanders, L. ve Simons, G. (2009). A social vision for value co-creation in design. Open Source Business Resource. <http://www.osbr.ca/ojs/index.php/osbr/article/view/1012/973>
- Schamel, G. H. (2017). Wine and culinary tourism: Preferences of experiential consumers. *BIO Web Conf.*, 9, 03021.
- Schmitt, B. (1999). *Experiential marketing*. New York: The Free Press
- Seeler, S. ve Schanzel, H. A. (2019). From the fluidity of the experience economy to transformative experiences as a catalyst for positive change: The future of experiential travel. *Journal of Tourism Futures*, 5(2), 111-113.
- Seyitoğlu, F. (2020). Tourists' perceptions of the tour guides: The case of gastronomic tours in Istanbul. *Anatolia*, 31(3), 393-405.
- Smith, W. L. (2006). Experiential tourism standards: The perceptions of rural tourism providers. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/bcfe/b6af64d62d2b05c727f11700da12c09ee57c.pdf>
- Smith, W. L. (2005). Experiential tourism around the world and at home: Definitions and standards. *International Journal of Services and Standards*, Kansas.
- Sommit, K. ve Boonpaisarnsatit, N. (2020). Experiential tourism development on Lanna local plant-based gastronomy. *ABAC Journal*, 40(4), 23-38.
- Sotomayor, S., Arroyo, C.G. ve Barbieri, C. (2019). Tradition and modernity side-by-side: Experiential tourism among Quechua communities. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 17(4), 377-393.
- Southall, C. ve Robinson, P. (2011). Heritage tourism. In P. Robinson, S. Heitmann, & P. U. C. Dieke (Eds.), *Research Themes for Tourism* (pp. 176–187), London: CAB International
- Stamboulis, Y. ve P. Skayannis (2003). Innovation strategies and technology for experience-based tourism. *Tourism Management*, 24, 35-43.
- Sternberg, E. (1997). The iconography of the tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 24 (4), 951-969.
- Stienmetz, J., Kim, J. J., Xiang, Z. ve Fesenmaier, D. R. (2020). Managing the structure of tourism experiences: Foundations for tourism design. *Journal of Destination Marketing & Management*, 100408.

- Sundbo, J. ve Dixit, S. K. (2020). Conceptualizations of tourism experience. In S. K. Dixit (Ed.), *Routledge Handbook on Tourism Experience Management and Marketing* (pp. 15-26). Routledge
- Sundbo, J. ve Hagedorn-Rasmussen, P. (2008). The backstaging of experience production. In J. Sundbo and P. Darmer (Eds.), *Creating Experience in the Experience Economy*, Cheltenham: Elgar
- Sümbül, G. ve Karaman, S. (2020). Yerel kültürlerin turist rehberleri tarafından aktarılması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 2657-2681.
- Sykes, D. M. ve Kelly, K. G. (2014). Motorcycle tourism demand generators and dynamic interaction leisure. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 8(1), 92-102.
- Tan, C. (2017). A field trip approach to studying the role of tour guides in shaping the tourist experience. *Journal of Mekong Societies*, 13(2), 23-44.
- Teobaldi, M. ve Capineri, C. (2014). Experiential tourism and city attractiveness in tuscany. *Rivista Geografica Italiana*, 121(3), 259-274.
- Tetik, N. (2016). The importance of interpretation role of tour guides in geotourism: Can we called them as geotour guides? *International Journal of Education and Social Science*, 3(2), 41-53.
- Tiberghien, G., Bremner, H. ve Milne, S. (2020). Authenticity and disorientation in the tourism experience. *J. Outdoor Recreat. Tour.*, 30, 100283.
- Tresidder, R. ve Deakin Emmie, L. (2019). Historic buildings and the creation of experiencescapes: looking to the past for future success. *Journal of Tourism Futures*, 5(2), 193-201.
- Tripadvisor (2019). TripAdvisor's 2019 experiences trends report. Experiential Travel Trends Of. 2019. Retrieved from <https://www.tripadvisor.com/blog/experiential-travel-trends-health-wellness-family/>
- Trono, A., Rupp, F., Mitrotti, F. ve Cortese, S. (2017). The via francigena salentina as an opportunity for experiential tourism and a territorial enhancement tool. *Almatourism*, 8, 20-41.
- Tsai, C.Y., Wang, M-T. ve Tseng, H-T. (2016). The impact of tour guides' physical attractiveness, sense of humor, and seniority on guide attention and efficiency. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33(6), 824-836.
- Tung, V.W.S. ve Ritchie, J.R.B. (2011). Exploring the essence of memorable tourism experiences. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1367-1386.
- Turizmgunlugu.com (2019). Seyahat severler rotayı deneyim turizmi yapan acentelere çevirdi. Erişim adresi: <https://www.turizmgunlugu.com/2019/05/31/terzi-isi-bir-turizm/>
- Tynan, C. ve McKechnie S. (2009). Experience marketing: A Review and reassessment. *J. Market. Manag.*, 25(5/6), 501-517.
- Umur, M. ve Eren, D. (2016). Destinasyon imajı ve destinasyon kişiliğinin, ziyaretçi memnuniyeti ve geleceğe yönelik ziyaretçi davranışı üzerine etkisi: Kapadokya örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 271-294.
- Upadhye, N. (2019). The growth of experiential tourism in Maharashtra. *Atithya: A Journal of Hospitality*, 5(1), 41-42.
- Urry, J. (1990). *The tourist gaze*. London: Sage.
- Ülkü, A. ve Bişkin, F. (2020). Destinasyon kişiliği ve benlik uyumunun turistlerin davranışsal niyetleri üzerine etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 127-142.
- Wang, X. (2015). Research on business strategies of travel agency based on tourist behavior. *International Interdisciplinary Business-Economics Advancement Conference*. 281-288.
- Weiler, B. ve Black, R. (2015). The changing face of the tour guide: One-way communicator to choreographer to co-creator of the tourist experience. *Tourism Recreation Research*, 40(3), 364-378.
- Weiler, B. ve Ham, S.H. (2002). Tour guide training: A model for sustainable capacity building in developing countries. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(1), 52-69.
- Weiler, B. ve Walker, K. (2014). Enhancing the visitor experience: Reconceptualising the tour guide's communicative role. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 21, 90-99.
- WTO (World Tourism Organization and European Travel Commission) (2017). *Handbook on Marketing Transnational Tourism Themes and Routes*, UNWTO, Madrid.
- Wynn, J. R. (2010). City tour guides: Urban alchemists at work. *City & Community*, 9(2), 145-164.
- Yan, W. (2015). The research of intangible cultural heritage protection based on experiential tourism development: Taking Qinhuangdao as an example. *International Conference on Education Technology and Economic Management (ICETEM 2015)*. 528-533.
- Yıldırım Ulusoy, H. ve Köroğlu, Ö. (2019). Turist rehberlerinin kültürel zekâ düzeyi ve özyeterlilik inançlarının hizmet sunumuna etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 328-347.
- Yılmaz, G. (2018). Yerel yiyeceklerin deneyimlenmesinde turist rehberinin rolü. İçinde N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, A. Kılıç, H. Ulusoy Yıldırım (Edt.), *Turist Rehberliği Üzerine Güncel Araştırmalar* (ss. 373-384), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zátori A. (2016). Experiential travel and guided tours: Following the latest consumption trends. In M. Kozak ve N. Kozak (Eds.), *Tourist Behaviour: An International Perspective* (pp. 115-123), CAB International, Boston and Wallingford.
- Zhang, Q. ve Xu, H. (2020). Understanding aesthetic experiences in nature-based tourism: The important role of tourists' literary associations. *J. Destin. Mark. Manag.*, 16, 100429.
- Zoğal, V. ve Emekli, G. (2017). Yaratıcı turizme kavramsal ve coğrafi bir yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(1), 21-34.

EXTENDED ABSTRACT

Tourism, which goes beyond traditional models or themes, especially with the effect of information technologies (Gajdořík et al., 2020), is faced with an individual tourist profile that exhibits more autonomous, independent, and unique behavioral patterns (McKercher et al., 2021). Easy and fast access to experiences through technology increases the individual tourist's tendency to experience the extraordinary, realize himself/herself, and the unique by interacting with local communities (Upadhye, 2019; WTO, 2017). This situation rapidly increases and diversifies the demand for individual experience in tourism (Rather and Hollebeek, 2020). At this point, experiential tourism (ET) transforms existing tourism values into personalized practices with more intangible values to increase the tourist's personal development and quality of life (Campón-Cerro et al., 2020). In this respect, ET focuses on developing the interaction between the tourist and the destination, creating differentiated experiences for the tourist, and allowing the tourist to experience sensory, cognitive, and emotional experiences individually (Liu et al., 2019). In this context, destinations transform their original resources into themes of individual experience by combining them with strong stories, further deepening, differentiating, and personalizing them with innovation and presenting them to the interest of experiential tourists. ET is a new form of tourism that meets the needs of niche markets, especially individual tourists (Blyablina, 2015; Carli et al., 2020).

A literature review on experiential tourism and experiential tourist guiding was conducted. Although the concept of ET has been used extensively in many studies, very few studies (e.g., Akkuş, 2021; Smith, 2005) have been found that focus directly on the definition and content of the concept. In some studies, it has been determined that although the concepts of experiential tourist and experiential tour were defined, the concept of experiential tourist guidance was not conceptualized. Many scholars, however, emphasized the close relationship between the tourist guide and the tourist and destination experiences (Farkić et al., 2020), the tourist guide plays a vital role in experiential tourism (Aire, 2019; Alexiou, 2018; Zatori, 2016) and is the creator of her/his own experiences (Güçlütürk Baran, 2019). In addition, it is revealed that guidance performance is generally evaluated in terms of service quality (*service performance*). The fact that the guide is the creator of the tourist's individual experience and themed and safe experiences requires that the guidance performance be handled in terms of experiential performance (Al-Okaily, 2021; Hansen and Mossberg, 2017; Huang et al., 2010). Based on these statements, this study aims to create a conceptual framework and propose a model for experiential tourist guiding in light of the relevant literature.

When the approaches to ET are reviewed, it is clear that ET has a close relationship with tourism types such as alternative, niche, or special interest and tourism movements such as voluntary, community-based, responsible, thematic, slow, and slow sustainable tourism. However, many researchers have emphasized that ET has different content than current types and movements of tourism. It is understood from previous studies that ET from the supply side is a touristic consumption process that is created by making a natural and real value of a destination to be experienced without commoditizing it and destroying its originality through theming. On the demand side, ET can be defined as a new model of individual tourism that brings meaning, value, innovation, pleasure, entertainment, memory, and power to the tourist's life. In ET, the tourist establishes deep and interactive connections with the destination's local tangible and especially intangible values as cognitive, emotional, sensory, and behavioral. In addition, the tourist creates his or her own experiences by experiencing and discovering the values of the destination in a personal and participatory way. In addition, it can be said that ET, in general, is a tourism understanding that further customizes or makes the tourist experience independent in terms of individuality and personalization. Experiences under ET are different from standard or traditional tourism experiences. Experiences of ET have the following qualities: *content* (reality, originality, uniqueness, depth, use of all senses, meaning/value creation, focusing on intangibles, discovery, learning, immersion, self-actualization, experimental observation, extraordinary, long-term memorability, themed structure, etc.), *function* (central/primary product), *mode of interaction* (direct interaction with the local community and nature), and *role of the tourist* (personal, personally participating). Experiential tourists, who pursue long-lasting memories and facts in people's lives, create their own personal experiences by establishing a direct, deep, and interactive connection with societies with deep-rooted and original cultures, immersing themselves in their lives, by experiencing and discovering the real, abstract, and concrete values unique to that society with all their senses.

It has been determined that the dominant roles of the tourist guide in ET are the *provider* (Weiler & Ham, 2002), *the mediator* (facilitator), *the co-creator* (Zatori, 2016), *the consultant* (Farkić et al., 2020), and *the*

interpreter (Prakash et al., 2010). However, these roles are closely related to each other and include experiential services and experiences. With a holistic approach, it is thought that the tour guide is the *designer*, *executer*, and *developer* of the tourist's experience process, so these roles can be called *experiential role performance*. From this point of view, experiential role performance can be defined as the degree of success or power of the tour guide in designing, executing, and developing the process of a tourist's experience of a themed experience. *Designing* refers to the tour guide providing the necessary conditions and access for the tourist to experience the experience. The *executing* means that the guide enables the tourists to get their personal resources from experience. On the other hand, *developing* means that the guide strengthens the characteristics and sphere of influence of the experience for the tourist to gain the most benefit from the experience. Thus, experiential tourist guidance can be defined as a type of guidance that is explained by the experiential role performance consisting of designing, executing, and developing the process of tourist's experience of a themed experience. The experiential tourist guidance model has been proposed, consisting of *antecedents*, *process*, and *outputs* steps. The *antecedents* consist of factors such as the personal and professional resources of the tourist guide, the characteristics of the experiential tourist, the destination, the experiencescape, experience providers, the local community, and global developments. The *process* describes how the tourist interacts with a guided themed experience and how the guide contributes to this interaction by designing, executing, and developing roles. The *outputs* reveal how the process of experiencing a themed experience accompanied by a guide and the experiential role performance of the guide reflects on the guide, experiential tourist, business, destination, tourism industry, and other sectors. In addition, some inferences were made, such as while the concept of "*tour*" is dominant in traditional tourism, the concept of "*experience theme*" is in the foreground in ET. Therefore, the guide may gain a position as an "*experiential theme guide*" rather than a "*tour guide*." Therefore, "*themed guidance*" may be preferred instead of regional and national guidance. For this, first of all, the destination must have a supply of individual experience themes. The study's most significant contribution to the related literature is filling the Turkish literature gap about the content of experiential tourism and experiential tourist guidance and raising awareness of the subject. However, to investigate these issues, the experiential role performance scale of the tourist guide should be developed first. It is thought that as research increases, different dimensions of experiential tourist guidance will emerge.

Political Discourse Analysis of Aliyev's Address to the Nation Regarding the Second Karabakh War

Elif ŐEŐEN¹, Duygu ÜNALAN² & Şeyhmus DOĐAN³

Abstract

In war and conflict situations, both on the front and on the political plane, the parties resort to political discourses for persuasion and propaganda in order to justify and legitimize their actions, to manage the flow of information by spreading their point of view. In this context, the study aims to reveal how the persuasive rhetorical tools in political discourse are used in relation to an important issue such as war, in the example of the President of Azerbaijan İlham Aliyev's address to the nation during the Second Karabakh War. In this direction, 6 speeches of Aliyev between October 4, 2020 and November 10, 2020 were analyzed within the framework of Ponton's political discourse analysis method. It was seen that Aliyev effectively used ethos to renew the self-confidence of the Azerbaijani people, and pathos effectively to reveal her emotional state, especially in his speeches to the nation. Aliyev supports the justification of Azerbaijan by using logical arguments and historical evidence in all his speeches. In this context, it was concluded that Aliyev supported his discourses with body language by using persuasion and rhetorical tools effectively and appropriately, thus reinforcing the effect of his speeches.

Key Words: Political Discourse, Nagorno Karabakh, Persuasion, Propaganda, Rhetorical Tools

Aliyev'in İkinci Karabağ Savaşı ile İlgili Ulusa Sesleniş Konuşmalarının Politik Söylem Analizi

Öz

Azerbaycan ile Ermenistan arasında tarihsel ve toplumsal arka planı 1980'li yıllara dayanan Dağlık Karabağ sorunu yıllarca çözümsüz kalmış, birincisi 1990'lı yılların, ikincisi ise 2020'li yılların başında iki savaş yaşanmıştır. Hem cephede hem de politik düzlemde sürdürölen savaş ve çatışma durumlarında, taraflar eylemlerini haklı çıkarmak ve meşrulaştırmak, kendi bakış açılarını yayarak bilgi akışını yönetmek ve ayrıca kamuoyunun desteğini kazanmak için ikna ve propaganda amaçlı politik söylemlere baŐvurmaktadırlar. Bu bağlamda çalışma, politik söylemdeki ikna maksatlı retoriksel araçların savaş gibi önemli bir konu ile ilgili olarak nasıl kullanıldığını Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in İkinci Karabağ Savaşı süresince gerçekteŐirdiĐi ulusa sesleniş konuşmaları örneğinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Ponton'un politik söylem analizi yöntemi çerçevesinde Aliyev'in 4 Ekim 2020-10 Kasım 2020 tarihleri arasındaki 6 konuşması çözümlenmiştir. Aliyev'in özellikle ulusa sesleniş konuşmalarında Azerbaycan halkının kendine olan güvenini tazelemekte ethosu, duygu durumunu ortaya koymakta ise pathosu etkili bir biçimde kullandığı görölmüŐtür. Aliyev tüm konuşmalarında mantıksal argümanları ve tarihsel kanıtları kullanarak Azerbaycan'ın haklılığını desteklemektedir. Bu bağlamda Aliyev'in konuşmalarında ikna araçlarını ve retoriksel araçları etkili ve yerinde kullanarak beden dili ile de söylemlerini desteklediği, böylece konuşmalarının etkisini pekiŐtirdiĐi sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politik Söylem, Dağlık Karabağ, İkona, Propaganda, Retorik Araçlar

Atf İçin / Please Cite As:

Şeşen, E., Ünalán, D., & Doğan, Ő. (2022). Political discourse analysis of Aliyev's address to the nation regarding the second Karabakh War. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1739-1751.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.04.2022

¹ Doç. Dr. – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletifim Faköltesi, elifsesen@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-8513-9647

² Doç. Dr. – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletifim Faköltesi, duyguunalan85@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-7420-2006

³ Doç. Dr. – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletifim Faköltesi, seyhmusdogan@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-5993-0363

Introduction

The Caucasus, which is the scene of serious competition between many countries in the field of energy, especially between the USA and Russia, is of crucial importance due to its geopolitical, geostrategic, and geo-economic characteristics (Bozkuş Deveci, 2016, p. 139). One of the most important issues affecting the stability in the region is the Nagorno-Karabakh conflict. Nagorno-Karabakh, a part of the South Caucasus, is a conflict between Azerbaijan and Armenia that has a long historical background, has been unresolved for a long time, and is on the international agenda although it is regional (Zor, 2018, p. 57). The Nagorno-Karabakh conflict remained serious for more than 25 years without any significant changes after the ceasefire agreement signed after the First Karabakh War in May 1994. The approaches of the countries in the region and the Western powers played an important role in the emergence of the conflict which remained unresolved for a long time and most strongly determines the social, political, economic, military, and diplomatic relations between Azerbaijan and Armenia, which gained its independence after the collapse of the USSR (Gürbüz, 2008, p. 117). Today, after two wars, the first in the 1990s and the second in 2020, a picture has emerged in which the persuasiveness of political discourse behind the front is as important as military success on the front.

In situations of war and conflict, parties use political discourse for persuasion and propaganda to justify and legitimize their actions, control the flow of information by disseminating their point of view, and win public support. Indeed, the use of propaganda in war is an integral part of human history (Jowett & O'Donnell, 2017, p. 265). Psychological warfare involves propaganda as planned and designed persuasive communication against the enemy, along with military, economic or political measures to gain support at home and abroad. Persuasion, which expresses the listener's intention and action to change his or her mind, is a complex and interactive process in which the sender and receiver interact with verbal and non-verbal symbols. In persuasive communication, the identification is important. A discourse that conveys shared feelings, images, and ideas that make the audience feel like one heart strengthens persuasion. In building such discourse, the role and importance of mass media in enabling political actors to communicate their thoughts to a wider mass seems to have increased from the past to the present. The mass media, which are constantly diversifying and expanding their sphere of influence, offer political actors new opportunities to reach larger masses. The new communication technologies now also enable individuals, groups, organizations, institutions or states to carry their messages into international politics. For example, political actors' posts on social media platforms can be seen by large numbers of people inside or outside the country, and their posts on video-sharing sites can be seen by thousands of people. In this respect, internet-based new communication technologies are a powerful tool to support, set the agenda, and guide political discourse in both domestic and foreign policy. Especially in situations of war and conflict, where controlling the flow of information is a priority, it is important for parties to use the power of these tools to strengthen their positions and discourses.

This study aims to use the example of the President of Azerbaijan Ilham Aliyev's address to the nation during the Second Karabakh War to show how persuasive rhetorical devices are used in political discourse concerning an important issue such as the war. In the following sections of the study, the historical development of the Nagorno-Karabakh conflict and the Second Karabakh War is first briefly discussed, and then the concepts of propaganda and political discourse are highlighted.

The Background of Nagorno-Karabakh Conflict and Second Karabakh War

Geographically, the name of Karabakh was given to the lands consisting of mountainous regions and plains between the Kür and Aras rivers and Göyçe Lake by the nomads who came here from Central Asia in the 11th century (Rasizade, 2011, p. 217). Nagorno-Karabakh, a region rich in mineral resources, has been ruled by many states throughout history, from the Hurrians to the Urartians, from the Sassanids to the Huns, from the Abbasids to the Seljuks (Khalilov, 2008). The Karabakh Khanate remained a part of Azerbaijan Tsarist Russia until the end of the First World War (Aslanlı, 2013, p. 11). Russia's policy in the region, not wanting to lose its dominance in the Karabakh region, which had declared autonomy in 1918, is one of the main reasons both for the emergence of the conflict and for its long persistence (Yiğit & Gülbiten, 2017, p. 6). The Nagorno-Karabakh conflict, which can be described as the most important issue between Azerbaijan and Armenia, began in the region where no independent Armenian state could be established from the 11th to the end of the 19th century when Russia promised Armenians to establish a state in this region to implement its policy of descent to the warm seas (Yılmaz, 2013, p. 72). The population change, which was due to a long-term and deliberate resettlement policy, led to conflicts between Azerbaijani Turks and Armenians. For Azerbaijan, which has been economically and socially

damaged by the activities of Armenians trying to settle in the region and increase their population, the issue is of great importance and priority both in domestic and foreign policy.

The Nagorno-Karabakh conflict has grown exponentially since the 1980s, although it has a long history (Aslanlı, 2013, p. 13). The event that ignited the conflict was the approval by Nagorno-Karabakh Local Council on 20 February 1988 that the region would join Armenian Soviet Socialist Republic. The Central Committee of the Communist Party of the USSR rejected Karabakh's decision to separate from the USSR of Azerbaijan and join the USSR of Armenia. On 12 January 1989, citing the increasing conflicts, annexed the region directly to the Moscow administration (Vaserman & Ginat, 1994, p. 351). With the collapse of Soviet Russia, the search for the rights of Armenians in the Karabakh region accelerated, and on 1 December 1989, Armenians in Karabakh declared that they had joined Armenia (Gökçe, 2014, p. 2691), but this decision was not accepted by the Soviet Union administration. The conflicts in Karabakh also spread to Azerbaijan and since January 1990, the conflicts have intensified. The Nagorno-Karabakh War is a long and full-scale war. The conflicts, most of which took place between 1990 and 1994, claimed more than 25,000 lives (Tokluoğlu, 2013, p. 320).

With the disintegration of Soviet Union and the independence of Azerbaijan and Armenia, which became members of international organisations, Karabakh has become an international problem. In the Council of Foreign Ministers the Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE), which met in Helsinki on 24 March 1992, it was decided to organize a conference in Minsk to resolve the Karabakh conflict. However, when the Armenians occupied Shusha, a town with a predominantly Azerbaijani population, and then Lachin, which connects Karabakh with Armenia, the conference was canceled and was decided to hold 'pre-conference talks' in Rome. Thus, the 'Minsk Group', which includes 12 countries, was actually born in Rome (Pashayeva & Göksel, 2011). In the meantime, Azerbaijan, which launched a counter-attack, recaptured some occupied settlements from the Armenian forces. Mediated by Kazakhstan, a ceasefire was declared on 27 August 1992 with the signing of the Almaty Declaration, but shortly afterward Armenia unilaterally declared that it did not recognize Almaty Declaration (Aslanlı, 2001, p. 404). 1993 was a year in which the conflicts continued as intensely as the ceasefire attempts. On 20 February 1993, the Rome Talks took place, attended by Azerbaijan and Armenia and the USA, Russia, and Minsk Group President Mario Raffaelli. However, during the negotiations, the process was interrupted by the Armenian attack on Kelbajar, located at an important connexion point between Armenia and Nagorno-Karabakh, and with the occupation of Kelbacer, the United Nations Security Council also became involved in the process. In May 1993, a new peace initiative was launched by Russian President Boris Yeltsin, but this attempt, hoped for by Ebulfez Elchibey, who was in power in Azerbaijan at the time, did not produce any results. The coming to power of Heydar Aliyev in the same year brought a change of strategy in Azerbaijan's foreign policy. First, Aliyev acted with the idea that ensuring internal security and stability was necessary to solve the problem and immediately went about ending the war. Heydar Aliyev turned to a more realistic foreign policy that considered Azerbaijan's needs and the world order (Mammadyarov, 2009, p. 17). The Treaty of the Century, signed on 24 September 1994, plays an important role in this context. Due to this agreement, the leading countries of the world energy sector are directly connected with the Karabakh problem. It is increasingly expressed that the region must be stable to protect the interests of multinational companies investing in the region. For this to happen, the Nagorno-Karabakh conflict must be solved (Adams, 2009, p. 229).

The First Karabakh War ended with the ceasefire agreement signed on 9 May 1994 between Defence Ministers Azerbaijan and Armenia and the representatives of Karabakh Armenians (Eyvazlı, 2017, p. 61), but it was not possible to achieve a lasting peace between the parties. To resolve the problem, 23 meetings between the presidents of Azerbaijan and Armenia and 60 meetings between the foreign ministers and the co-chairs took place in the 10 years in the early 2000s alone (Aslanlı, 2013, p. 11). In 2007, a peace plan was presented by the Minsk Group in Madrid. The plan contains some principles such as protecting Azerbaijan's territorial integrity, disarmament in the region and equal rights for the people living in the region Nagorno-Karabakh (Diyarbakırlıoğlu, 2020, p. 431). An updated version of the Madrid Principles was announced in Italy in July 2009. Thus, the OSCE Minsk Group Co-Chairs presented the basic principles of the proposal, which provides for the return of the regions around Nagorno-Karabakh to Azerbaijan with temporary status. These principles represent a compromise between the right to self-determination and the right to territorial integrity. However, the meetings, which took place within the framework of Madrid Principles in different places and at different times, did not produce any results. The greatest tensions and conflicts occurred in April 2016 after the ceasefire, and both sides suffered heavy

losses in the conflicts known as the '4 Day War' as they lasted between 2 and 5 April. With Russia's mediation, a ceasefire was declared again with the agreement signed in Moscow between the Chiefs of Staff of Armenia and Azerbaijan.

Ilham Aliyev, who was elected President of Azerbaijan in 2003, made a significant change in the country's policy regarding Karabakh, as the issue had remained unresolved for many years, and the stalemate was gradually turning into a solution. He pointed out the negative impact of the war on the region argued that if the problem could not be solved by peaceful means; war was inevitable (Yilmaz, 2010, p. 77). The election of Nikol Pashinyan as the Prime Minister of Armenia, who made statements in April 2018 that land restitution would not be considered on Nagorno-Karabakh, led to another change in the Armenia-Azerbaijan conflict (de Waal, 2018).

Armenia opening fire on Tovuz on the route of the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil and Baku-Tbilisi-Erzurum natural gas pipelines on 12 July 2020 (Ergun & Valiyev, 2020, p. 61). Although the tensions and conflicts in the region have been going on for a very long time, it can be said that the Second Karabakh War, also called the '44 Day War', started on 27 September 2020 and actually ended on 8 November 2020 with the capture of Shusha by Azerbaijan troops. Moscow Armistice Agreement (Triple Agreement) signed at the war's end.

Political Discourse, Persuasion, and Propaganda

Since politics also involves reconciling differences through discussion and persuasion, it is often argued that the central process to be considered in defining political action is communication. In this respect, politics and communication are two closely related fields, and political communication at its intersection is at the heart of almost all political activities and processes. Political processes take place at the micro and macro levels. At the micro-level, politics is understood as a struggle for supremacy with conflicts of interest between individuals, genders or social groups. At the macro level, it encompasses the actions of various political actors such as states, political parties, politicians, and interest groups. Political behaviours at these two levels, such as ideological, social or political debates, rallies or parliamentary speeches, interviews, statements, and even the legislation process, are actually linguistic actions, i.e., discourses (Chilton, 2004, p. 3).

Language plays a very important role in politics, which can be defined as a struggle for power to implement political ideas and ideologies since political actions are largely prepared and carried out with the help of language (Boric, Kanizaj & Krsul, 2016, p. 75). Whenever politicians speak in public, they plan their rhetoric carefully and choose their words wisely. One of the most important means by which politicians express their power and opinions is the way they linguistically underpin their ideas, namely their discourse. The political struggle occurs in language, and this respect can be understood as a 'war of discourses.' The political discourse can be verbal or non-verbal, formal or informal, but it always aims to persuade and act (Perloff, 2003, p. 78). Leaders speak with the power they derive from their position, and for political actors, language is not just a means to express their ideas (Charteris-Black, 2011, p. 1). Political discourse, a particular example of political action and interaction, is the most important way of 'doing politics.' Political discourse, such as party manifestos or speeches at rallies, expresses the ideologies of different belief systems and functions largely through language (van Dijk, 2002, p. 17). Most political discourse involves speeches or statements by political actors, such as government leaders, ministers, and party leaders. Waver (2002, p. 27) says that politics has a close relationship with discursive structures, as it defines what is considered to be said or done.

Wilson (2015, p. 776) states that political discourse can be used in two senses. While the first describes a discourse that does not refer to an explicitly political content but is characterized as political depending on the context, the second refers to a discourse that is intrinsically ideological and directive. The main characteristic of political discourse is that it is more persuasive. Persuasion as a deliberate attempt to change the thoughts or behavior of individuals or groups can be defined as 'conveying a message with the aim of activating or motivating the individual to change or influence his or her behavior.' (Miller & Burgoon, 1973, p. 2). According to Özkan (2004, p. 156), persuasion encompasses three basic dimensions: conscious intention, influencing behavior, and conveying a message. Politicians have always used a variety of strategies and tactics to persuade. Politicians must not only understand complex social problems but also show that they can solve them. At this point, political discourse encompasses the framework that political actors construct to understand the problems and persuade the audience, the

rhetorical devices they use to present their proposed solutions, and the guidance they give to the audience on understanding certain concepts.

Lilleker (2013, p. 250) notes that defining problems and common goals helps lead people to those goals and end conflict and that this is closely linked to rhetoric, persuasion, and discourse. Aristotle's understanding of rhetoric is the first name that comes to mind when talking about rhetoric, which has been accepted as the art of activating people for a specific goal in Ancient Greece and aims to create an effect to achieve a specific purpose. Aristotle (2008, p. 44) defines political rhetoric as 'a kind of speech in which the speaker seeks to show that an action is appropriate or harmful' and points out that its main purpose is to encourage or discourage. According to him, persuasion in political rhetoric is based on three basic elements: Ethos, which expresses the personal character of the speaker; Pathos, which refers to appealing to the emotions of the audience; and Logos, which refers to presenting logical evidence to persuade the audience. The tradition of rhetoric that continued in the forums of the Roman Empire transformed with the collapse of Rome into religious preaching in the hands of the Catholic Church. In the 17th century, the Church created the first institution (Sacred Congregation de Propaganda Fide) with propaganda in its name to save its power, which had been shaken and weakened by the reform movements, and to restore its ideological control, thus laying the institutional foundation of propaganda, also defined as 'covert persuasion' (DeVito, 1986, p. 239).

The term propaganda was first used by Pope Gregory XV in 1622 with a positive connotation to describe the work of the Catholic Church (Ross, 2002, p. 19), but actually, propaganda is a phenomenon almost as old as human history. According to Pratkanis and Aronson (2008, p. 12), propaganda is 'the transmission of an idea through the skilful use of images, slogans and symbols that influence our prejudices and emotions' and includes efforts to 'construct the minds of individuals or groups through symbolic means' (Anık, 2016, p. 15). The functions of propaganda are to direct, motivate, guide, and persuade the ideas, opinions, perceptions, and feelings of the people who follow the propagandist. In other words, propaganda is basically a process of persuasion. In terms of politics, propaganda is part of the political discourse (Stanley, 2018, p. 85). To identify and analyze political discourse, one must understand how the political subject relates to the world by examining its position within the structure of meaning created by that discourse. This relationship is established through language and discourse and reinforced through rhetorical devices.

According to Kecskemeti (1973), propaganda provides the audience with a comprehensive conceptual framework for dealing with social and political reality. Integrative propaganda aims to uphold the ideology and interests represented by those in power who convey the propaganda messages, while provocative propaganda aims to mobilize people to join or support a cause. Both types of propaganda are frequently used by political actors in their political discourse. Integrative propaganda, for example, explains the causes of war to people in conflict or war situations to unite and keep people together; provocative propaganda is also used to weaken the other side and ensure that people support and participate in the war.

Method

Political discourse analysis (PDA) is a critical approach that focuses on analyzing texts and speeches by politicians in political contexts. PDA is about understanding the nature and function of political discourse and critiquing the role that discourse plays in generating, sustaining, abusing and resisting power in contemporary society (van Dijk, 1997, p. 11-15). By assuming that there is a link between language, politics, culture, and cognition, Chilton (2004, p. x-xi) focuses on the question of what language used in political contexts communicates to people in general. According to him, a socially relevant linguistic framework is required to analyze these connections as well as the intricacies of political thought and behavior. Within this framework, PDA is about understanding linguistic practices in which political speakers fill their words with evidence, authority, and truth and thereby gain legitimacy in particular political contexts. Therefore, the context, which is determined by the speaker, the audience, the environment, and the circumstances, is crucial for the analysis of political discourses (Farrel & Young, 2009, p. 33). Charteris-Black (2011) focuses on metaphor as a means of persuasion in political discourse. By relating metaphor to traditional rhetoric, Charteris-Black focuses on how metaphor enhances the ethos and pathos of political speech.

PDA generally applies Critical Discourse Analysis approaches to uncover power, ideology and dominance in discourse, using social theories, cognitive approaches, metaphor analysis and cultural studies

for analysis. Objects of research include political speeches, parliamentary discourse, media discourse, etc. (Wang, 2016, p. 2768). Political discourse analysis has developed in many directions over the last three decades, so that today one can speak of a number of different approaches. They borrow certain methods or tools from each other from time to time, but there is no single methodological approach. In this context, Ponton (2016, p. 123-124) proposes an analytical model that brings together different factors in the analysis of a political discourse text. The model in question consists of context, environment, camera angle, voice and body language, persuasive tools, and rhetorical devices. In this context, the political discourse analysis of Ilham Aliyev's address to the nation during the Second Karabakh War was conducted in the study. Aliyev delivered six speeches between 4 October 2020 and 10 November 2020. After decoding the speeches, which lasted a total of 3 hours and 20 minutes, the model listed the context, setting, camera angles, tone, and body language elements in all speeches in a single table and listed separately the elements related to the tools of persuasion and the rhetorical tools.

Findings and Comments

This section first examined the context, setting, camera angles, and body language elements. Then the persuasive tools and the rhetorical tools were assessed under separate headings.

Aspects of context, environment, camera angles, tone, and body language

Table 1. *Elements of context, environment, camera angles, voice and body language in Ilham Aliyev's speeches*

Context	Ilham Aliyev's address to the nation
Environment	Presidential office, AZ TV Studio Azerbaijan flag on left back, Azerbaijan national emblem on right back Aliyev is dressed in a clean black suit, white shirt and black tie Dressed in military uniform in a speech Ambient light
Camera Angles	Chest single shot Above the waist, single shot in a speech
Sound	Tone of voice rises in sentence stresses He swallows and clears his throat
Body Language	He speaks looking directly at the camera, occasionally looking at his notes Has a serious facial expression No gestures and facial expressions No smile Supports speech with hand gestures, fist and head movements

As stated in the study's theoretical basis, Ilham Aliyev was elected president in 2003 and emphasized the inevitability of war if the Karabakh problem, which has been growing since the 1980s, cannot be solved by peaceful means. During the Second Karabakh War, which began on 27 September 2020, Aliyev addressed the nation to inform about the process and convey Azerbaijan's achievements. Most of these speeches took place in the president's office; only his speech on 8 November 2020 was held in a television studio. The speech he gave in the TV studio coincided with the day the war ended, and in the speech proclaiming victory to the Azerbaijani people, Aliyev wears a military uniform as commander-in-chief. In his other speeches, Aliyev addresses the nation in a suit with the title of an official statesman. Aliyev, standing in his speech on 8 November, sits in his other speeches. All speeches were recorded in perspective.

Aliyev, who has a serious facial expression and tone in all his speeches, thus reflects the seriousness of the event. Aliyev, whose tone of voice rises during sentence stresses, supports his speech with hand and head movements. Aliyev, who uses a serious and confident tone of voice to convey the message that Azerbaijan's struggle is right, raises his right hand in the air at certain points in his speech by making a fist, conveying a strong Azerbaijani message. Moreover, Aliyev's hands are seen in all his speeches, which gives confidence to the audience and aims at making them believe in the correctness and accuracy of what is being said.

Image 1. *Chest single shot*

Image 2. *Single shot above the waist*

Aliyev's serious facial expression and tone change only in his speech on 10 November 2020, after the victory. In his speech on that day, it can be seen that his facial expression softens. Therefore, it can be said that the tone of voice and body language in Aliyev's speeches reflect his emotional state.

Image 3. *Single Ilham Aliyev and his wife, after the speech on 08.11.2020*

One of the notable points regarding body language in Aliyev's speeches is that after his speech on 8 November 2020, in which he declared that the war was won, as seen in the picture above, he stepped in front of the cameras with his wife and made a victory sign. By stepping in front of the cameras with his wife, he underlines both his reliable personality and the victory he has expressed with his body language.

Tools of persuasion

Table 2. *Persuasion tools in Ilham Aliyev's speeches*

Persuasion Tools	Ethos	Confident, dignified stance
	Pathos	Expressions of sadness, happiness, pride; emphasis on innocent people
	Logos	Historical evidence that Karabakh belongs to Azerbaijan Emphasis on ceasefire agreements and illegal behavior

Ethos

As stated in the theoretical basis of the study, ethos is related to the speaker's character. It can be said that the persuasiveness of a speech is directly related to the fact that the speaker creates the impression of a reliable and morally good person in the audience. In this context, it is stated that Aliyev uses ethos as an element of persuasion in his speeches. In all his speeches he emphasizes his self-confident and determined attitude.

- 'I have only one condition, leave our country!' (04.10.2020)
- 'We fulfill our mission with honor.' (17.10.2020)
- 'We need our land, not bloodshed! We will take back our country, the way we want, no matter what! Let everyone understand that!' (17.10.2020)
- 'We have not entered into any agreement that does not satisfy the curiosity of the Azerbaijani people by showing security, courage, and political will.' (08.10.2020)

As can be seen in the above examples, Aliyev said that in all his speeches he always expressed Azerbaijan's right to the international organizations and stressed that Azerbaijan withstood all the difficulties it faced during the war and remained firm with all its interlocutors. Thus, he wants to renew the confidence of the Azerbaijani people in him.

Pathos

Pathos is a good or bad thing, a feeling, a passion, a situation, a state experienced by a person (Liddell, Scott & Jones, 1996, p. 1285), and denotes various emotional states, joy, love, pity, sorrow, suffering, experience, etc. (Çelgin, 2010, p. 485). Pathos appears in Aliyev's speeches with feelings such as sadness, hope, honour, happiness, sincerity, and compassion. Aliyev sometimes expresses the sadness he felt during the war and sometimes the joy of victory Aliyev expresses his hope by saying: 'For thirty years we have lived in hope that the international troops will settle this matter' (04.10.2020) and expresses his sadness by saying: 'Unfortunately, we have seen that they try to humiliate the Azerbaijani people.' (04.10.2020)

He expresses his pride in the achievements of the Azerbaijani army by saying: 'The glorious Azerbaijani army continues its mastery of weapons with good luck' and 'The Azerbaijani army is a country with great fighting power and technical guarantee' (17.10.2020)

- 'With great pride, I inform about the liberation of our habitats, which my beloved people are impatiently pursuing.' (17.10.2020)

- 'I have said in my heart that I am a happy man because I have fulfilled the testament of the ancestors.' (08.11.2020)

- 'This statement is our glorious victory. And I am glad that today I can give this good news to the people of Azerbaijan'. (10.11.2020)

As in the above examples, Aliyev shares information about the cities liberated from the Armenian occupation in almost all his speeches. Aliyev's joy and pride in communicating this information are reflected in his words, but the excited and haughty expression in his tone also shows his joy.

Another striking element in terms of pathos in Aliyev's speeches is the expressions of sincerity and compassion he showed towards the innocent Armenian people. 'The Armenians who migrated to our country 200 years ago are also our citizens. Their lives must also be saved from this junta. If their essence cannot save their lives, we will help them. The Armenians living in Nagorno-Karabakh were our citizens, and the Azerbaijanis were tolerant people. These people did not commit any sin.' (26.10.2020)

In his speech, Aliyev lowers and raises the tone of his voice depending on his emotional state and amplifies the emotion he is in with word and sentence accents. His speech shows integrity in terms of pathos with his tone of voice, body language, and words, which is one of the most important methods of persuasion.

Logos

Logos, which can be defined as logic, reasoning, rational argument, is the way of persuasion, which is the aim of rhetoric, through data and statistics (Rife, 2010, p. 261; Gallo, 2016, p. 57). If one evaluates Aliyev's speeches, one finds that logical arguments are frequently used.

- 'The occupied territories will be returned to Azerbaijan gradually, and we have agreed to it. Let us return it in stages, let us return it in peace. Let the Azerbaijani and Armenian people live together afterward, as we have lived together This is a fair solution, a solution that complies with all international legal norms.' (04.10.2020)

- 'I can say that we are restoring historical justice. I could prove that this is our historical country. I gave information about the Kurecay Peace Treaty. In the world there was no information about this treaty. Unfortunately, there was no comprehensive information about this agreement in Azerbaijan either. The agreement is on the Internet, everyone can read it. There is not a single word about the Armenian people in this treaty because the Armenian people were not there at that time.' (26.10.2020)

As seen in the examples, Aliyev underpins his speech with international legal norms and treaties, thus justifying and substantiating his credibility by presenting historical evidence. In this context, it can be said that the logos also contributes to the formation of ethos.

Another persuasive strategy for the logos is giving numerical data on the weapons and ammunition seized or destroyed of other side. Aliyev develops a discourse on Azerbaijan's justification by highlighting international agreements and Armenia's behavior in not abiding by them. In almost every speech, Aliyev refers to historical arguments and backs up his arguments with words like 'This battle is a battle for the

homeland of our people. We are liberating our homeland from the invaders. During this period, the glorious Azerbaijani army freed many places from the enemy. We provide historical justice on the battlefield. Because the history of Nagorno-Karabakh is the eternal land of Azerbaijan.’ (26.10.2020).

Rhetorical tools

Table 3. *Rhetorical tools in İlham Aliyev’s speeches*

Rhetorical Tools	Alliteration	Karabakh is ours, Karabakh is Azerbaijan
	Exaggeration	The more he got horny, the more aggressive his greed grew.
	Anaphora/Epiphora	It damaged there, we taught a lesson, there was no lesson; it destroyed here, we gave a lesson, there was no lesson
	Contrast	we, they
	Parallelism	He humbles himself, humbles his people

Rhetoric, which can be defined as the effective use of language to capture the listener’s perception and create a change in thoughts and emotions or their intensity, consists not only of tools of persuasion. The use of figures of speech such as alliteration, hyperbole, and repetition while speaking are tools that enhance the impact of ethos, pathos, and logos while making the speech more fluent. These elements, which make up the rhythm/harmony of an impressive speech, also appear in the speeches of İlham Aliyev.

It is noteworthy that Aliyev frequently uses anaphora, which can be defined as the repetition of the same sound in a sentence to enhance the effect of the word and verticality, i.e. the repetition of words at the beginning of sentences, which is another element in creating harmony in pronunciation as seen in the example of ‘The combat vehicles of the infantry, 50 of which were destroyed and 24 taken as trophies, are in our hands today. 17 of the drones destroyed, 198 balls destroyed, 53 tanks destroyed...’ (20.10.2020). Aliyev should be aware of the effect of alliteration on the utterance, that he ends all his speeches with ‘Karabakh belongs to us, Karabakh belongs to Azerbaijan.’

- ‘We saw that a new war was opened against us, we saw that our city of Tovuz and other living mentees were set on fire for no reason in July, our soldiers died, and local citizens were destroyed. We saw that in August, the intelligence group was sent...’ (04.10.2020)

- ‘Long live the Azerbaijani army, long live the people of Azerbaijan.’ (17.10.2020)

- ‘Congratulations Azerbaijan, Congratulations Azerbaijanis of the world’ (08.11.2020)

As can be seen from the above examples, the anaphora is one of the main rhetorical devices used by Aliyev in his speeches. Another rhetorical device that attracts attention in Aliyev’s speeches is epiphora, the opposite of anaphora, which is the repetition of words at the end of sentences. One can say that epiphora is more intense in Aliyev's speeches than anaphora.

- ‘What does it mean to move the parliament of the so-called Nagorno-Karabakh Republic to Shusha? What does it mean for Gabriel to take the new road from Armenia?’

- ‘This is murder! It is public murder.’ (26.10.2020)

- ‘Today, I can say with great pride that Fuzuli is ours, Gabriel is ours, Zangilan is ours, Gubadlı is ours, Aghdam is ours, Lachin is ours, Kelbecer is ours, Shusha is ours, Karabakh is ours, Karabakh is Azerbaijan.’ (10.11.2020)

In general, anaphora and epiphora, which can be defined as repeated words, are often used in Aliyev’s speeches to strengthen the expression, attract the listeners’ attention, and increase the effectiveness of the word to establish harmony in a sentence. In Aliyev’s speeches, contrasts are less frequent than alliterations, anaphora, and epiphora.

- ‘The Azerbaijani military has stood up to its fighters. We have their furs. We have driven their tanks. We have their other weapons. Their goods transport vehicles are in our hands.’ (04.10.2020)

- ‘People were killed by today’s fire. Still, let me say again that we will not claim our rights through innocent citizens but on the battlefield. The blood of our martyrs and those who perished will not remain on the ground.’ (17.10.2020)

- ‘This matter should be resolved, either by war or by peace.’ (26.10.2020)

The contrast is usually made in Aliyev's speeches by talking about us and them or us and the enemy. However, contrast is also created by the use of antonyms such as 'war and peace'.

Another point that can be considered a contradiction in Aliyev's speeches is that while he emphasized his personality and the struggle of the Azerbaijani people, he spoke negatively about Pashinyan and the Armenian state. Exaggeration and similarity in language are the least used rhetorical devices.

Although Ponton's method is not included as a unit of analysis in Aliyev's speeches, another rhetorical device he uses is a metaphor. In his speeches, he refers to the Azerbaijani people and the struggle of Azerbaijan with the metaphor of the 'iron fist', 'people with an iron will' and associates the Armenian state with the expressions 'predators' and 'coyotes'.

Conclusion

In this study, using political discourse analysis to examine the speeches of Azerbaijan's President Ilham Aliyev during the Second Karabakh War, it is clear how Aliyev used rhetorical devices to persuade. The war, which is a political process at the macro level, is not only a battle at the frontline but also at the political level. At the political level, leaders must both win the support of their people and defend the legitimacy of their country on the international stage by explaining their struggle. In this direction, the effective use of rhetorical means to persuade is very important.

Aliyev makes all his speeches at the Presidential Office, except for his speech dated 8 November 2020. Wearing a suit in his speeches, Aliyev addresses the nation with the title of official statesman. Aliyev, who wore a military uniform in his victory speech on November 8, 2020, thus conveying the message that he is always with his people as both the President and the Commander-in-Chief.

In his address to the nation, Aliyev emphasizes his self-confident, honorable, just and determined stance, and uses ethos to reassure the Azerbaijani people, and pathos to reveal their emotional state. It can be said that Aliyev used both words and body language as an important tool to enhance the effect of pathos. While Aliyev reveals pathos with feelings of sadness, hope, honor, happiness, sincerity, compassion; Sometimes he expresses his sadness about the experiences during the war and sometimes his happiness from the victory. Aliyev, who uses his tone of voice and facial expressions according to his emotional state, thus ensures unity between his body language and his discourse. By using logical arguments and historical evidence in all his speeches, he supports the rightness of Azerbaijan in the eyes of the Azerbaijani people and the international community. Thus, logos also contributes to the formation of ethos. In addition, Aliyev, who uses provable arguments in his speeches, thus allows the audience to make logical inferences.

Aliyev intensely uses alliteration by repeating the same sounds in the sentence in order to increase the effect of the word in his speech, and also uses Anaphora and Epiphora intensively by repeating the words to create harmony in utterance. In addition, Aliyev makes his speeches more effective with contrasts, similarities and metaphors. Aliyev, who also uses rhetorical devices to ensure the rhythm/harmony of his speech, supports his speeches with body language by using tools of persuasion and rhetorical devices effectively and appropriately, thus enhancing the impact of his speeches.

This study focuses on the speeches of the President of Azerbaijan Ilham Aliyev during the Second Karabakh War and is limited to 6 speeches delivered by Aliyev between 4 October 2020 and 10 November 2020. The comparative political discourse analysis of Aliyev's and Pashinyan's speeches during the war will also contribute to the literature by showing how heads of state use rhetorical devices to persuade on an important issue such as the war.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled "*Political Discourse Analysis of Aliyev's Address to the Nation Regarding the Second Karabakh War*", there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document review was conducted in this study, there is no need for an ethics committee decision.

References

- Adams, T. D. (2009). Baku oil diplomacy and 'early oil' 1994-1998. *Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreign Policy, Baku, ADA*, 225-257.
- Address of the President of Azerbaijan İlham Aliyev to the Nation. (26.10.2020). Youtube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=2n3nLCVskDo>. Accessed on 12.01.2021.
- Address of the President of Azerbaijan İlham Aliyev to the Nation. (04.10.2020). Youtube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=dqoC1ZOyx1I&t=84s>. Accessed on 12.01.2021.
- Address of the President of Azerbaijan İlham Aliyev to the Nation. (08.11.2020). Youtube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=IPVGVHfeSLw>. Accessed on 12.01.2021.
- Address of the President of Azerbaijan İlham Aliyev to the Nation. (17.10.2020). Youtube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=mIKal1iSeMY>. Accessed on 12.01.2021.
- Address of the President of Azerbaijan İlham Aliyev to the Nation. (20.10.2020). Youtube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=R-R7WFvjtfU>. Accessed on 12.01.2021.
- Address of the President of Azerbaijan İlham Aliyev to the Nation. (10.11.2020). Youtube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=5uj9gQ1xKhw>. Accessed on 12.01.2021.
- Anık, C. (2016). *Siyasal ikna*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Aristoteles (2008). *Retorik*. (Çev: M. H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aslanlı, A. (2001). Tarihten günümüze Karabağ sorunu. *Avrasya Dosyası (Azerbaycan Özel)*, 7(1), 393-430.
- Aslanlı, A. (2013). *Yeni küresel mücadelede Kafkasya ve Karabağ sorunu*. Ekoavasya Yayınları.
- Borčić, N., Kanizaj, I. & Krsul, S. (2016). Conceptual metaphor in political communication. *Proceedings of the University of Dubrovnik*, 3, 74-94.
- Bozkuş Deveci, Y. (2016). Küresel ve bölgesel gelişmeler ışığında Dağlık Karabağ sorunu. *TYB Akademi*, 6(7), 137-158.
- Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and rhetoric: The persuasive power of metaphor*. London: Palgrave Macmillan.
- Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: theory and practice*. London: Routledge.
- Çelgin, G. (2010). *Eski Yunanca-Türkçe sözlük*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- de Waal, T. (2018, May 22). Armenia's Revolution and the Karabakh Conflict. *Carnegie Europe*. Retrieved from <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/76414>. Accessed on 08.11.2020.
- DeVito, J. A. (1986). *The communication handbook: A dictionary*. New York: Harper & Row.
- Diyarbakırlıoğlu, K. (2020). The Nagorno-Karabakh conflict between Azerbaijan and Armenia from the historical perspective. *International Journal of Social, Political and Economic Research*, 7(2), 415-439.
- Ergun, A. ve Valiyev, A. (2020, November 10). An Account on Karabakh War: Why Now and Then What? Panorama. Retrieved from <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/09/an-account-on-karabakh-war-why-now-and-then-what>. Accessed on 21.12.2020.
- Eyvazlı, E. (2017). Türk basınında Dağlık Karabağ sorunu: Milliyet, Hürriyet, Sabah gazeteleri örneği. *MUTAD*, IV, 57-74.
- Farrell, K. & Young, M. (2009). The rhetorical situation. In J. Kuypers (Eds.). *Rhetorical criticism: Perspectives in action* (pp. 33-37). Lanham: Lexington Books.
- Gallo, C. (2016). *Ted gibi konuş*. İstanbul: Aganta Kitap.
- Gökçe, M. (2014). İki kardeş devletin ortak sorunu: Karabağ ve Ermeni meselesi. *Yeni Türkiye*, 63, 2687-2698.
- Gürbüz, V. (2008). Dağlık Karabağ sorunu karşısında taraf ülkeler, bölgesel ve küresel güçler. İçinde A. H. Aydın, S. Taş ve S. Adıgüzel (Edt.). *Bölgesel sorunlar ve Türkiye* (ss. 117-129). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları.
- Jowett, G. ve O'Donnell, V. (2017). *Propaganda ve ikna*. (Çev: R. Kahraman, E. Akşar ve Levent Aladağ). İstanbul: Artes Yayınları.
- Kecskemeti, P. (1973). Propaganda. In I. S. Pool, F. W. Frey, W. Schramm & R. McNally (Eds.). *Handbook of communication* (pp. 844-870). Chicago: Rand McNally College Publishing Company.
- Khalilov, A. (2008). *Avrupa insan hakları sözleşmesi ışığında Karabağ sorunu* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Liddell, H. G., Scott, R. ve Jones, H. S. (1996). *A Greek-English lexicon*. Oxford: Oxford University Press.
- Lilleker, D. (2013). *Siyasal iletişim temel kavramlar*. (Çev: T. Sağlam). İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- Mammadyarov, E. (2009). The foreign policy of Azerbaijan: Affecting factors and strategic priorities. In A. Petersen & F. İsmailzad (Eds.). *Azerbaijan in global politics crafting foreign policy* (pp. 11-25). Baku: Azerbaijan Diplomatic Academy.
- Miller, G. and Burgoon, M. (1973). *New techniques of persuasion*. New York: Harper & Row.
- Özkan, A. (2004). *Siyasal iletişim*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Pashayeva, G. ve Göksel, N. (2011). *The Interplay of the Approaches of Turkey, Russia and the United States to the conflict over Nagorno-Karabakh*. SAM Center for Strategic Studies.
- Perloff, R. (2003). *The Dynamics of persuasion: Communication and attitudes in the 21st Century*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Ponton, D. M. (2016). Movements and meanings: Towards an integrated approach to political discourse analysis. *Russian Journal of Linguistics*, 20 (4), 122-139.

- Pratkanis, A. ve Aronson, E. (2008). *Propaganda çağrı iktidarın gündelik kullanımı ve suistimali*. (Çev: N. Haliloğlu). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Qualter, T. (1980). Propaganda teorisi ve propagandanın gelişimi (Çev: Ü. Oskay). *AÜSBF Dergisi*, XXXV(1), 255-301.
- Rasizade, A. (2011). Azerbaijan's prospects in Nagorno-Karabakh. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 13(2), 215-231.
- Rife, M. C. (2010). Ethos, pathos, logos, kairos: Using a rhetorical heuristic to mediate digital-survey recruitment strategies. *IEEE Transactions on Professional Communication*, 53(3), 260-277.
- Ross, S. T. (2002). Understanding propaganda: The epistemic merit model and its application to art. *Journal of Aesthetic Education*, 36(1), 16-30.
- Stanley, J. (2018). *Demokrasilerde propaganda oyunu*. (Çev: B. Karal) İstanbul: The Kitap Yayınları.
- Tokluoğlu, C. (2013). Azerbaijani elite opinion on the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict (1991 and 2002). *Bilgi*, 64, 317-342.
- van Dijk, T. A. (1997). What is Political Discourse Analysis?. In J. Blommaert & C. Bulcean (Eds.). *Political linguistics* (pp. 11-25). Amsterdam: John Benjamins.
- van Dijk, T. A. (2002). Political Discourse and Ideology. In C. U. Lorda & M. Ribas (Eds.). *Analisi Del Discurs Politic* (pp. 15-34). Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- Vaserman, A. ve Ginat, R. (1994). National, territorial or religious conflict? The case of Nagorno-Karabakh. *Studies in Conflict and Terrorism*, 17(4), 345-362.
- Wang, J. (2016). A new political and communication agenda for political discourse analysis: Critical reflections on critical discourse analysis and political discourse analysis. *International Journal of Communication*, 10, 2766-2784.
- Waver, O. (2002). Identity, communities and foreign policy: Discourse analysis as foreign policy theory. In L. Hansen & O. Waver (Eds.). *European integration and national identity: The challenge of the nordic states* (pp. 20-49). London: Routledge.
- Wilson, J. (2015). Political Discourse. In D. Tannen, H. E. Hamilton & D. Schiffrin (Eds.). *The Handbook of discourse analysis* (pp. 775-794). John Wiley & Sons.
- Yılmaz, R. (2010). Azerbaycan dış siyasetinde bağımsızlık sonrası yıllar ve Karabağ problemi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 69-93.
- Yılmaz, R. (2013). Kafkasya'da çözülemeyen kördüğüm: Dağlık Karabağ sorunu. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(1), 71-90.
- Yiğit, S. ve Gülbiten, G. (2017). Rusya'nın Güney Kafkas dış politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5(2), 1-30.
- Zor, L. (2018). Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan sinemasındaki sunumu: Nabat filmi örneği. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 40, 56-70.

GENİŞ ÖZET

Coğrafi konumu itibarıyla hayati bir öneme sahip olan Kafkasya'da istikrarı etkileyen en önemli konulardan biri ise Dağlık Karabağ sorunudur. Güney Kafkasya'nın bir parçası konumundaki Dağlık (Yukarı) Karabağ, günümüzde Azerbaycan ile Ermenistan arasında tarihsel arka planı çok eskilere dayanan bir sorun olup 1994 yılının Mayıs ayında Birinci Karabağ Savaşı'nın ardından imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra önemli bir değişiklik geçirilmeden 25 yıldan uzun bir süre ciddiyetini korumuştur. Komşu ve bölge ülkeler ile Batılı güçlerin konuya yaklaşımları sorunun uzun bir süre çözümsüz kalmasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan ile Ermenistan'ın uluslararası teşkilatlara üye olmaları nedeniyle Karabağ, uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bölgede yerleşmeye ve nüfusunu arttırmaya çalışan Ermenilerin faaliyetleri sebebiyle ekonomik ve toplumsal olarak olumsuz etkilenen Azerbaycan için konu hem iç hem de dış politika açısından oldukça önem ve öncelik arz etmektedir. 12 Temmuz 2020'de Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hatları güzergâhı üzerinde yer alan Tovuz'a ateş açan Ermenistan, gerginliği daha da tırmandırmıştır. Eylül 2020'de yeni bir saldırı başlatan Karabağ'daki Ermeni birlikleri Azerbaycan köylerini bombalamaya başlamıştır. Bölgede gerginlik ve çatışmalar çok uzun bir süredir devam etmekle birlikte "44 Gün Savaşı" olarak da adlandırılan İkinci Karabağ Savaşı'nın 27 Eylül 2020 tarihinde başladığı ve Şuşa'nın alındığı 8 Kasım 2020 tarihinde fiilen sona erdiği söylenebilir. Savaşın sonunda imzalanan Moskova Ateşkes Antlaşması (Üçlü Antlaşma) ile Dağlık Karabağ'ın Ermenistan işgalinden arındırılması sağlanmıştır. Bugün gelinen noktada, birincisi 1990'lı yıllarda ve ikincisi de 2020 yılında yaşanan iki savaş sonrasında, cephenin arkasındaki politik söylemin ikna ediciliğinin cephenin önündeki askeri başarı kadar önemli olduğunun anlaşıldığı bir tablo karşımıza çıkmış durumdadır. Bu çalışma, politik söylemdeki ikna maksatlı retoriksel araçların savaş gibi önemli bir konu ile ilgili olarak nasıl kullanıldığını Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in İkinci Karabağ Savaşı süresince gerçekleştirdiği ulusa sesleniş konuşmaları örneğinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Politik söylemi belirlemek ve analiz etmek için politik öznenin bu söylem tarafından yaratılan anlam yapısı içindeki konumunu inceleyerek dünyayla nasıl ilişki kurduğunu anlamaya

ihtiyaç vardır. Bu ilişki, dil ve söylem yoluyla kurulmakta ve retoriksel araçlarla güçlendirilmektedir. Bu çerçevede, çalışmada İlham Aliyev'in İkinci Karabağ Savaşı sırasında yaptığı ulusa sesleniş konuşmalarının politik söylem analizi yapılmıştır. Aliyev, 4 Ekim 2020-10 Kasım 2020 tarihleri arasında 6 konuşma yapmıştır. Toplam 3 saat 20 dakika süren konuşmalar deşifre edildikten sonra model çerçevesinde tüm konuşmalardaki bağlam, ortam, kamera açıları, ses ve beden diline yönelik unsurlar tek bir tablo halinde verilmiş, ikna araçları ile retorik araçlara ilişkin unsurlar ise ayrı ayrı tablolştırılmıştır. Aliyev, 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan İkinci Karabağ Savaşı sırasında sürece ilişkin bilgiler vermek, Azerbaycan'ın başarılarını aktarmak için ulusa sesleniş konuşmaları yapmıştır. Bu konuşmaların geneli Cumhurbaşkanlığı ofisinde, yalnızca 8 Kasım 2020 tarihli konuşması ise bir televizyon stüdyosunda gerçekleşmiştir. Bütün konuşmalarında ciddi bir yüz ifadesine ve ses tonuna sahip olan Aliyev, böylece olayın ciddiyetini yansıtmaktadır. Aliyev, savaşta kurtarılan yerler ile ele geçirilen ve tahrip edilen Ermenistan mühimmatları hakkında bilgi verdiği bölümler dışında konuşmasını doğrudan kameraya bakarak, doğaçlama yapmıştır. Aliyev'in konuşmalarında bir ikna unsuru olarak ethosu kullandığı görülmektedir. Tüm konuşmalarında kendinden emin, şerefli, adaletli, kararlı duruşuna vurgular yapmaktadır. Ayrıca uluslararası kuruluşlara karşı Azerbaycan'ın haklılığını daima dile getirdiğini belirten Aliyev, savaş süresince Azerbaycan'ın karşısına çıkan tüm zorluklara direndiğini ve tüm muhatapları karşısında kararlı durduğunu vurgulamaktadır. Aliyev, konuşmasında duygu durumuna göre ses tonunu alçaltıp yükseltmekte, sözcük ve cümle vurguları ile içinde bulunduğu duyguyu pekiştirmektedir. Üzüntüsü, mutluluğu, samimiyeti vb. mimiklerine yansımakta, böylece duygu durumunu dinleyiciye geçirebilmektedir. Dolayısıyla Aliyev'in konuşması ses tonu, beden dili ve sözleri ile ikna sanatının önemli yollarından biri olan pathos açısından bir bütünlük göstermektedir. Aliyev'in konuşmaları değerlendirildiğinde mantıksal argümanların da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Aliyev hem uluslararası antlaşmalara hem de Ermenistan'ın söz konusu antlaşmalara uymayan davranışlarına vurgu yaparak Azerbaycan'ın haklılığına yönelik bir söylem geliştirmektedir. Makro düzeyde bir politik süreç olan savaş, yalnızca cephede değil, politik düzlemde de sürdürülen bir mücadeledir. Politik düzlemde devlet liderlerinin verdikleri mücadeleyi anlatarak hem halklarının desteğini almaları hem de uluslararası arenada ülkelerinin haklılığını savunmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda ikna amaçlı retoriksel araçların etkili kullanımı oldukça önemlidir. Aliyev'in konuşmalarında sözün etkisini artırmak amacıyla cümle içinde aynı sesin tekrar edilmesi olarak tanımlanabilecek aliterasyonu ve söyleyişte ahenk yaratmanın bir diğer unsuru olan cümle başlarındaki sözcük tekrarı anlamına gelen anaforayı yoğun bir biçimde kullandığı dikkat çekmektedir. Azeri halkına verdiği sayısal ve kurtarılan bölgelere ilişkin bilgiler dışında önceden hazırlanmamış, doğaçlama konuşmalar yapan Aliyev, dili etkin ve ikna edici bir biçimde kullanarak konuşmanın akıcılığını sağlamakla birlikte düşünce ve duygularını da açık bir biçimde ifade etmektedir. Aliyev ulusa sesleniş konuşmalarında Azerbaycan halkının kendine olan güvenini tazelemekte ethosu, duygu durumunu ortaya koymakta ise pathosu etkili bir biçimde kullanmaktadır. Aliyev'in, pathosun etkisini artırmada hem sözcükleri hem de beden dilini önemli bir araç olarak kullandığını söylemek mümkündür. Ses tonunu ve mimiklerini duygu durumuna göre kullanan Aliyev, böylece beden dili ile söylemi arasında bir bütünlük sağlamaktadır.

The Strategic Importance of Tashkent in 19th Century

Zebiniso KAMALOVA¹

Abstract

Annexed to the Khokand Khanate in the first half of the 19th century, the city of Tashkent was the most important trade center next to the capital city. It is also a city which is a State within a State and considered to be the most important economic pillar of the whole region. Having a history of 2200 years, the oldest name of the city is “Chach” and “Shash” and, besides, it is also mentioned as “land of Tashkent”, “province of Tashkent”, “Shahar”, “province of Tashkent Steppe of Kypchak” in historic works. An important center in the Khokand Khanate, Tashkent’s boundaries included Akhangaran, Chinaz, environs of Tashkent, the city and environs of Turkestan situated on the banks of the river Syr Darya, which city is within the territories of Kazakhstan at present. In the second half of the 19th century, the city of Tashkent was again a key point in the Turkestan region, which became a gallant scene for the occupation movements. Once the city of Tashkent had been captured by the Tsarist Russia in 1865, the occupation process gained momentum in the region and the city turned into the center of the Viceroyalty of Turkestan, which was established in 1867. What we will discuss will be the history and strategic importance as well as political, economic and sociocultural characteristics of the city of Tashkent.

Key Words: History, City of Tashkent, Turkestan, Khokand Khanate, Viceroyalty of Turkestan of Tsarist Russia

19. Yüzyılda Taşkent şehrinin Stratejik Önemi

Öz

Hokand Hanlığı'na bağlı Taşkent şehri, 19. yüzyılın ilk yarısında hanlığın başkenti Hokand'dan sonra en önemli merkez olmuştur. Devlet içinde devlet şehir özelliğine sahip olan Taşkent, bölgenin en önemli siyasi, ekonomik ve kültürel direği sayılırdı. 2200 yıllık uzun bir geçmişe sahip olan Taşkent'in en eski bilinen isimlerinden “Çaç” ve “Şaş” olup tarihi kaynaklarda “Taşkent Mülkü”, “Taşkent Vilayeti”, “Şehir”, “Taşkent ve Deş-i Kıpçak Vilayeti” olarak da anılmıştır. Hokand Hanlığı bünyesinde dinamik konumunu muhafaza eden Taşkent şehri coğrafı bakımdan Ahangaran, Çinaz, Taşkent çevresi, Sır Darya Nehri kıyısında yer alan buğünkü Türkistan şehri ve çevresini içeriyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında Taşkent şehri, Çar Rusya'sının Türkistan'a yönelik uyguladığı işgal hareketlerinde en ateşli sahnesi haline geldi. 1865'de Taşkent'in düşmesiyle beraber bölgede işgal süreci ivme kazanmış oldu. Türkistan Genel Valiliği'nin kurulması ve Çar Rusya'sının Türkistan'da hâkimiyet kurmasıyla beraber coğrafı ve Sosyo-kültürel konumu itibarıyla Taşkent şehri 1867 yılında Genel Valiliğin yönetim merkezi haline gelmiştir. Bu makalede ele alacağımız konu Taşkent şehrinin tarihi ve stratejik önemi, siyasi, ekonomik ve sosyokültürel özellikleri hem de Rusların Türkistan'ın işgal hareketlerindeki ehemmiyeti olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Taşkent şehri, Türkistan, Hokand Hanlığı, Türkistan Genel Valiliği

Atıf İcin / Please Cite As:

Kamalova, Z. (2022). The strategic importance of Tashkent in 19th century. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1752-1762.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.05.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.09.2022

¹ Assist. Prof. Dr. - Istanbul Ticaret University Faculty of Humanities and Social Sciences, zkamalova@ticaret.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7703-0011

The History of the City of Tashkent

One of the primeval and important cities of Turkestan, Tashkent is situated on the right-hand bank of the river Syr Darya. In 2009, the 2200th anniversary of Tashkent was celebrated. Name of the city which served as a bridge in the social, cultural, political and commercial relationships in the middle of the Eastern, Western, Northern and Southern countries throughout history is first mentioned in the Avesta, holy book of Zoroastrianism (Avesta, 1990, p. 119-120; Muhammedjanov, 1988, p. 50). In the inscriptions dated to the Sasanid Period, information is provided as to the fact that the last border of the Sassanid Empire in the east extends to Chach, Sogd and Chachstan (Muhammadjanov, 2009, p. 41). Toponym “Chach” is further referred to in the Sogdian texts incised on brick stones found in the Kultepe ruins in Southern Kazakhstan of the present day (Abdukayumov, 2009, p. 6). In the ancient Chinese annals, Chach means “stone” and expressed as a small land (Bichurin, 1998, p. 192; Vulfert et. al., 2013, p. 14-15). Some researchers dwelled upon the word “stone” which affected the name of the city and made efforts to associate it with mineral stones, i.e. precious stones (Abdukayumov, 2009, p. 8-9). In the Arabian sources, the name of the city was mentioned as “Shash” or “City of Shash”. Abu Rayhan al-Biruni referred to it as “Tashkent” for the first time in the 11th century. He opines that the name of the city comes from the Turkish word “Tash” (stone). Tashkent means the “City of Stone” (al-Biruni, 1965, p. 232). Mahmud al-Kashgari also stated that the word Tashkent came from the same name (Kashgari, 1960-1963, p. 108). Istahri and Ibn Havkal also stated in their works that there were lots of mineral stones in these territories (Abdukayumov, 2009, p. 9-10).

In the 9th-13th centuries, Shash, i.e. Tashkent, maintained its existence as three big administrative centers. Capital city of Shash was mentioned as Banokat. Shash was also referred to as a passage and a place-to-be in this period as well (Mason, 1953, p. 32-40). While the names Chach, Shash and Tashkent were used in the sources of the 14th-16th centuries, it was named as the land of Tashkent, province, shahar, Tashkent and Steppe of Kypchak in the post- 16th century sources and came to be used in this way.

Rule over Tashkent continuously changed as from the 16th century. Annexed to the rule of the Kazakh, Kalmuck and Chinese administration respectively by the 1780s, four districts of the city of Tashkent were ruled by individual Hodjas. As from the middle of the 18th century, the city of Tashkent was consisted of four districts: Sebzar, Kokcha, Beshyaghach and Shayhantahur. The Tashkent-centric political organization created by ruler of the Shayhantahur district, Yunis Hodja, who brought these four districts together, united the region from Sayram, Shymkent and Turkestan to the borders of Khujand in a short while. So, the borders of this political organization extended to Turkestan in the north, Karadagh in the northwest, Sayram Mountains in the east and the river Urema in the south. Akharagan, Chinaz, vicinity of Tashkent, the present city of Turkestan on the banks of the river Syr Darya and its environs were included in the territories of Tashkent. Tashkent had twelve gates: Kuymas, Kukon, Kashkar, Labzak, Tahtapul, Korasaroy, Saghbon, Chighatoy, Kokcha, Samarkand, Kamolon, Beshyaghach. The city of Tashkent was surrounded by moats and walls. Situated on the right-hand bank of the river Syr Darya for a few miles, Tashkent is located at a distance of approximately 1,200 miles to the sea. By 1808, the Khan of Khokand Alim Khan captured Tashkent from Sultan Hodja, son of Yunus Hodja, and all regions annexed to the latter passed on to the Khanate.

Tashkent in the Khokand Khanate Period

In the period of Alim Khan b. Narbuta Bek (1800-1810), who was also called “Hulagu” or “Tamerlane the Second” of the era and who succeeded to the Khokand throne in the early 19th century, the Khanate extended its territories and gained power in the region and started to have a strategic position (Niyoz Muhammad, 2014, p. 68). Upon the capture of the provinces of Tashkent and Shymkent, which are considered to be one of the important trade centers of Turkestan, Khokand started to play a significant role in the economic activities in the region and gained momentum in the international commercial relationships (Muhammadhakimhon, 2010, p. 172-173; Hudayarhazade, 2012, p. 103-104; Nalivkin, 1886, p. 86-887; Nabiev, 1966, p. 12). Once Tashkent, which was located at the crossroads of trade, had been included into the rule of the Khanate, the political, economic, social and civil life started to develop further. Changes occurring in the country elevated the position of the Khanate in domestic and foreign politics. We can describe the periods of Omar Khan (1810-1822) and Mohammad Ali Khan (1822-1842), who succeeded to the throne after Alim Khan, as a development step for Tashkent because Alim Khan had made a military reform in the country and annexed the provinces of Khojand, Akharagan oasis, Tashkent, Shymkent and Turkestan to the territories of the Khanate, thus bordering on Russia and

opening the trade route leading to the north (Niyoz Muhammad, 2014, p. 85-95). Therefore, Alim Khan, who pursued a case of power and authority by expanding in the region, was described as the very first Khokand Khan who made attempts to establish diplomatic relationship with Russia (Bobobekov, 2016, p.46).

Once it passed on to the rule of the Khokand Khanate, Tashkent was governed as a province containing several towns and fortresses on its southern borders. The province of Tashkent borders on Bukhara in the northwest, Kindir mountains in the south and the Kirghiz highlands in the east. In the heart of the city was the Orda² in which the Koshbegi³, who occupied an important place in the State hierarchy (Vohidov, 1995, p. 217; Nalivkin, 1886, p. 69-70). The streets are narrow and interlaced and two horse-carts could not pass side by side. In such a case, one of the carts had to go aside and make way for the other. There was only a stone-paved main street leading from the Orda to the marketplace (Sherbakov, 1873, p. 24). According to the information provided by V.V. Velyaminov-Zernov, who served the Russian Empire, there were 270 quarters, 310 mosques 17 madrasas, 11 baths, 15 caravanserais, 11.000 shacks and 50.000 inhabitants in Tashkent in the 19th century (Velyaminov-Zernov, 1856, p. 111). According to Nikolai Ilyich Potanin, who mapped all routes from Russia to the border of the Khanate within the task assigned to him during his service journey in the Khokand Khanate and who noted what he saw during his journey in detail, the city was surrounded by a defensive wall which was 20 versts (approximately 1 verst = 1 km) long and had a population over 10.000 people except women. There were approximately unroofed houses made of mud-bricks (Saveleva, 1856, p. 281). Schuyler⁴ estimates the population by the number of the mosques; accordingly, as there are 300 mosques, each mosque is allocated 30-50 households and each household at least 5 people, then it is estimated that there are approximately 60.000 inhabitants in Tashkent. Those who knew the city well stated that the number of inhabitants of the city was 120.000 and calculated the population as 47.799 people in tax payments (Schuyler, 1876, p. 104). Filipp Nazarov, translator-interpreter of the Siberian Army Corps, who was sent as an ambassador to Khokand in 1813 and 1814, stayed in Tashkent. According to him, the city was surrounded by a 15-verst defensive wall made of unfired bricks. There was a stronghold where approximately 10.000 soldiers stayed was located some ¼ verst from the city. The stronghold was surrounded by two defensive walls made of stone and two deep moats on the side facing Khokand and a defensive wall and a deep channel some 50-sajens wide on the side facing the city. In the middle of the stronghold was a fortress surrounded by long walls and 3 moats 7 sajens wide (1 sajen = 2,13 m) (Nazarov, 1968, p. 91-92). Made of bricks, the walls were 16 miles in length and 12 or 15 feet in height. They were thicker at the bottom than on the top and there are places where the soldiers could place the guns on the top. Further, there were four defensive fortresses against the assaults of the enemy. There were the Cathay (China) Fortress in the east, Kokcha Fortress in the west, Chagatai Fortress in the south and Kangli Fortress in the north. Gates in the walls and fortresses are mentioned by different names. According to the Russian researchers, they are 12 gates⁵ (Khoroshyn, 1876, p. 81). And Mohammad Salih Hodja, a native source, classifies the gates by the tribes keeping watch at the gates as a whole while he mentioned these gate names in different places of his work. 1. Gate of the Kiyât tribe, 2. Gate of the Turkish tribe, 3. Gate of the Uzbek tribe, 4. Gate of the Tahtapuli tribe, 5. Gate of the Karaserai tribe, 6. Gate of the Chagatai tribe, 7. Gate of the Sughbanian tribe, 8. Gate of the Kokcha tribe, 9. Gate of the Kamendaran tribe, 10. Gate of the Kangli tribe, 11. Gate of the Beshaghach tribe, 12. Gate of the Katagan tribe (Mohammad Solih Hodja, 1863-1888, p. 877a-b). As the city had twelve gates, the nomadic peoples sometimes called it the “City of Twelve Gates” (Bonvalot, 1894, p. 35). The city was divided into four districts in terms of internal organization. In the past, a district of the city covering 10 quarters was called “daha”. As a result of the increase in the number of quarters and the continuous enhancement of trade in

²Orda is the palace where the ruler or governor of a province stays in the Khanate. In the Turkish and Mongol States, the Khan's palace is a term used for the headquarters from which the ruler governed the State. See Uzbek Tilining İzohli Luğati, Özbekiston Milliy Ensiklopediyasi Devlet İlimiy Naşriyoti, v.5, 2008, p.163.

³ Koshbegi (قاش بيگي): **Commander of a military unit**; He commanded the army during the war and was promoted to the position of Mingbashi. Those people who held the title of Koshbegi served as the head of the army at the time of war. The position of the koshbegi represented the vizier position in the Bukhara Emirate. These titles are confused due to a single letter. The person holding the position of a kushbegi accompanied the Khan at the time of hunting. He was responsible for the Khan's fowlers and gods and was the person who was charged with the Khan's rest at the time of hunting.

⁴ Eugene Schuyler (1873) – He served as the second privy secretary of the US Embassy in St. Petersburg. He went to the Turkestan region together with the Russian army in his capacity as a diplomat on 23rd March 1873. He travelled in and observed the Turkestan Khanates and his memoirs which he wrote were published in two volumes in New York in 1876.

⁵ 1. Beshyaghach, 2. Kaytmas, 3. Yulbars, 4. Khokand, 5. Kashgar, 6. Labzak, 7. Karaserai, 8. Saguan, 9. Chagatai, 10. Kukchi, 11. Samrkand, 12. Kashanan.

a daha over time, it became big a city. A daha was governed by a mingbashi who was the proxy of the khan. Dahas were consisted of quarters. Quarters were ruled by aksakals, tavashis and captains (Schuyler, 1876, p. 19). Bonvalot describes the dahas as “yurts”; accordingly, a city was divided into four big quarters called “yurts” and further into forty-two smaller quarters called “makhallahs” (Bonvalot, 189, p.35). In the later periods, such dahas started to be called Sebzar in the northwest, Kukcha in the west, Shayhantahur in the northeast and Beshyaghach in the west of the city. According to Maeva, there were 48 quarters in the daha of Shayhantahur.⁶ There were 38 quarters in the daha of Sebzar.⁷ There were 31 quarters in the daha of Kukcha.⁸ There were 32 quarters in th daha of Beshyaghach⁹ (Maeva, 1876, p. 262-266). However, it is not definite whether the total number of quarters in these dahas was one hundred and forty-nine. Nikolai Mallitskiy, who stayed in Tashkent and surveyed the quarters therein in 1927, mentioned 210 quarters and emphasised that the number of the quarters was not definite. While the number of the inhabitants of Tashkent in the first half of the 19th century was not definitely known, it is estimated to be between 30.000 and 100.000 people (Sultonov, 2009, p. 89-90; Vohidov, 2009, p. 45; The Levant Herald, 1865, p. 258).

Capture of the City of Tashkent by the Tsarist Russia

The basic characteristic of the policy which Russia pursued over Turkestan during the 19th century was to apply an expansionist policy towards Turkestan and naturally expand its territories. While the Akmesjid Fortress which was the point of entry to Turkestan in 1853 by the Russians, the occupying forces aimed at progressing to Tashkent and use this city as a Russian stronghold stuck into the Turkestan region. The fact that Tashkent was quite important both in geopolitical and geostrategic terms made it necessary for the Russian Empire to invade the city in its occupation scheme. The Tashkent issue which was in the principal center of attention of the Russian Government had been discussed in the assembly meeting held with the attendance of the Russian Tsar on 9th March 1863. Accordingly, a road map had been drawn to capture first Evliya Ata, then Shymkent and then Tashkent. In the spring of 1863, a decision was made in order to learn and collect information as to whether or not the upper reaches of the river Syr Darya were eligible for military operations.

The Khokand Khanate was consisted of such important centers as Khokand, Tashkent, Akmesjid and Turkestan. Invasion of Pishpek (Ziyoyev, 1990, p. 185), Evliya Ata and Turkestan in 1864 by the Russian Tsardom shortened the distance to reach Tashkent and this stirred up all people of Khokand because the soldiers under the command of Colonel Veryavkin, who occupied the city of Turkestan, cannonaded the shrine of Ahmad Yasavi, who was spiritually very important for the people in the region. The people of the city must not respond to the enemy in order to ensure the shrine to survive. The city of Turkestan was entirely plundered and the belongings of Hodja Ahmad Yasavi and Emir Tamerlane and the big cauldron made by Tamerlane were taken to Russia (Rahimov, 1995, p. 14; Emel Esin, 1989, 162-163). The Russians was preparing to make an attempt to capture Tashkent, which was the second most important city next to Khokand and which was the heart of Turkestan. However, there was the city of Shymkent, which must be raided, in between. Considering the strategic importance of the city, General-

⁶ 1. Tajik, 2. Kashgar, 3. Yangi Shehr (five other quarters bearing the same name were found), 4. Selim Mosque, 5. İllia, 6. Kiyât, 7. Keriadi (Karyaghdi), 8. Tash Kucha, 9. Mergincha, 10. Ohche, 11. Zandjilik (Zanjirlik) 12. Katar Töre607, 13. Turk, 14. Igerchi, 15. Almazar, 16. Doombegi (Divanbegi), 17. Balian Mesjid (Baland Mosque), 18. Kurgân Arkasi, 19. Gavkush, 20. Shur Tepe, 21. Degriat (Degroz), 22. Hadria, 23. Havuz Bak, 24. Cengâh, 25. Hish Mosque, 26. Hocarushna-I, 27. Ak Mesjid608, 28. Darhan, 29. Padar Kush, 30. Kuduk Bashi, 31. Badak, 32. Shatak, 33. Ganish Tepe, 34. Arka Kucha, 35. Car Kucha, 36. Mongol Kucha, 37. Kaltatai, 38. Divane Burh, 39. Tanav Bashi, 40. Chalmak.

⁷ 1. Kagat (Kahatabuzruk) (there were two makhallas bearing the same name), 2. Tahtapul, 3. Chuvalachi, 4. Kara-Serai, 5. Yav, 6. Mazarkhan, 7. Kangli Kucha, 8. Dessin Kucha, 9. Pasha-Ata hamam (Pushtuhmam), 10. Masseduz (Mahsiduz), 11. Hatın Mosque, 12. Hish Kuprik, 13. Hodja Kugachi, 14. Labzak, 15. Rabat, 16. Kunlak, 17. Hodja Kucha, 18. Yakachub, 19. Hazret-i Imam, 20. Tik Kucha, 21. Shakar, 22. Cin-Kucha, 23. Parchabab, 24. Batır, 25. Ahun-Guzar, 26. Kunjak, 27. Chinchaq, 28. Kadavod, 29. Chegit-Bashi, 30. Hodja Tarassekan (Hoca-i Terazi Shikan), 31. Turnav-Bashi, 32. Katta Sebzâr, 33. Darbaza-Kent, 34. Shakir-Guzar, 35. Kadi-Kucha, 36. Agmen Seyid.

⁸ 1. Hafiz, 2. Guyaki, 3. Kuttut, 4. Kurik-Bashi, 5. Savan (there was one quarter called Savan and a makhalla g-bearing the same name), 6. Chakara, 7. Tepe, 8. Kunjak, 9. Chagatai, 10. Pisakchi, 11. Chikchiman, 12. Tuhlijallob, 13. Kalalan, 14. Ishkuvat, 15. Langar, 16. Ozgen, 17. Kisa-Kurgan, 18. Huyavan, 19. Chukchi, 20. Kunchi, 21. Padihan, 22. Chukur-Kishlak, 23. Sara-Hundan, 24. Kukchi, 25. Obnazar, 26. Aylish, 27. Halimkup, 28. Damak, 29. Yangi.

⁹ 1. Yangi-Bakhan, 2. Kamalan, 3. Chakar, 4. Darhan, 5. Zebak-Hish-kuprik, 6. Baland Mosque, 7. Sarparaz, 8. Charsu, 9. Ishan-Guzar, 10. Samarkand, 11. Okshi, 12. Darvaza, 13. Zengi Ata, 14. Milliar, 15. Chupon Ata, 16. Suzu Ata, 17. Sari-Chapan, 18. Cillik Mosque, 19. Uzbek, 20. Mirza-Hazi, 21. Kugurmach, 22. Ters-Arik, 23. Kuk Mosque, 24. Kulgulik, 25. Takalik Mazar, 26. Kara-Tash, 27. Yalangkori, 28. Murad, 29. Old Orda, 30. Arpapaya, 31. Laylak (Laklak).

Colonel Chernyayev¹⁰ said the following: “To capture Shymkent was to grasp the key to whole Turkestan.” Chernyayev marched on Shymkent on 7th July 1864 (Toib, 1900, p. 40^b-41^b; Lasinskiy, 1891, p. 213; Saray, 1993, p. 21).

The Khokand throne was the scene of conflicts in that period. The delegates of the local tribes that formed groups within the State and wanted to nominate their own candidate khans out of the sons of khans and take the control and confronted one another to do this failed to notice the principal enemy. Despite this, the people of the Khanate banded together against the progress of the Russian army. Tashkent became the center of the war against the Tsarist invasion. Sultah Seyid Han succeeded to the throne with the support of Alimqul, leader of the Kirghiz-Kypchak tribes, who was known by the title “Emir of Lashkar”, in 1864. Military units came from the other cities of the Khanate, namely from Margilan, Khojend, Andijan, Namangan and Osh, and combined under the order of Alimqul, commander of the army of the Khokand Khanate, against the Russian army gradually progressing into the inner parts of the Khanate. Aiming at recapturing the cities of Evliya Ata and Turkestan and thus stop the Russian progress, Alimqul ensured the Russian army to withdraw 40 km away from the city of Shymkent. Twelve thousand people from Khokand were martyred during this skirmish. While the Khokand army was fighting for life in the war against the Russians, it was heard that the military units of the Bukhara Emirate had started an assault on Khokand, the capital of the Khanate. Upon this news, Alimqul marched to protect the capital with part of his army. He left behind 6.000 soldiers of Normuhammed Koshbegi, ruler of the province of Turkestan, to defend Tashkent against 15.000 Russian soldiers (Attor, 1991, p. 121-122; Beisembiev, p. 5-6; Mackenzi, 1917, p. 210-211). Besides, the Khokand army had to fight the soldiers of Bukhara for Oratepe and Khojend. While the Khokand army fighting at two fronts simultaneously had difficulties; the Russians who made hay of the situation attacked Shymkent on 3rd September 1864 and occupied the city on 22nd September 1864 (Muşrif, 1995, p. 74; Ziyoyev, 1998, p. 140; Koç, 2015, p. 40).

Russian commander General Chernyayev did not agree to the view of the government on the occupation of Tashkent. Being highly superior in warfare, General Chernyayev made preparations in order to besiege this city and skillfully took advantage of the tribalism and clashes between tribes which were the infirmity causing Turkestan to be invaded. Preparing for an attack on Tashkent on 27th September 1864, Chernyayev encountered the resistance of the local people. Historian Muhammed Solih states that all made their best efforts to defend the homeland at that time (Muhammad Solih, 1863-88, p. 474). Attack on Tashkent by the Russian General Chernyayev was rebuffed by the soldiers under the leadership of Yaqub Beg Badavlat¹¹. The determination and sagacity displayed against the Tsarist army by the defenders ensured that 72 of the enemy perished. This urged Chernyayev to retreat (Toib, 1900, p. 45^a-45^b).

In the same year, while Molla Alimqul was in war for the Iqan Fortress with more than a thousand of his soldiers, he heard that Chernyayev had attacked Tashkent again on 27th April 1865. (Toib, 1900, p. 47^a-48^a; Attor, 1991, 125). Russians occupied and then demolished the Niyazbeg Fortress, which was the Khanate’s stronghold situated on the right bank of the river Chirchik. Kaykovus stream which was the spring providing the city with water was destroyed by the Russians upon the suggestion of the son of Abdurrahman Beg Shadman, who was originally from Shakhrisabz and lived in the Chuvalachi quarter and acted in concert with Chernyayev, and the waterway to Tashkent was drained into the river Chirchik. Eventually, the people of Tashkent were left without water for forty days (Attor, 1991, p. 479; Muşrif, 1995, p. 75; Ziyoyev, 1998, p. 151). On the other hand, the people of Tashkent rallied around Molla Alimqul and put up an uphill battle. Even if Alimqul’s soldiers were higher in number (there is information that they were thirty/forty thousand soldiers), lack of military training and insufficient military supplies were the factors preventing the victory over the Russian soldiers.

Chernyayev started his war operations on Tashkent from the southern side, thus preventing any potential auxiliary assaults to come from Khokand and Bukhara. The very first clash between two parties took place on 9th May 1865. Some local historians accused the Kypchak and Kirghiz communities to

¹⁰ Colonel Mekhail Grigorevich Chernyayev (20.10/3.11.1828-4/16.8.1898) was born to a noble family in the village of Tubishky in the province of Mogilyev of modern Belarus. A commander in the Russian Tsardom, general-colonel (1882) Chernyayev graduated from the Academy of War in 1853 and took place in the Crimean and Caucasian Wars. He occupied the cities of Evliya Ata, Shymkent and Tashkent annexed to the Khokand Khanate in his capacity as the commander of the Western Siberia Army in 1864-65. Afterwards, he served as the military governor of the Province of Turkestan. He was dismissed on the grounds that he had abused his position in 1866. He is known for his ruthlessness and heartlessness during the occupation of Turkestan.

¹¹ Muhammed Yaqub Beg Badavlat (1820, Pskent-1877, Kashgar) is the founder of the State of Yettishar in Eastern Turkestan. He was poisoned to death in 1877. See Serhat Doğan, *Yakub Bey ve Kaşgar Hanlığı - Doğu Türkistan'da Son Osmanlı Hanı*, Ötüken, İstanbul, 2020.

encourage the Russian army to enter Tashkent and even to assist the Russians to capture Shymkent due to the grudge they bore on Molla Alimqul at the time when Shymkent fell. In some sources, it is stated that Molla Alimqul caused the Kazakh people living in the territories of the Khokand Khanate to voluntarily become Russian nationals due to his attacks on and plunders in Turkestan and its environs. The people of the province of Turkestan, who were angry with the Khokand Khanate, sent a letter to the Russian government with the following content: "You have just captured all the territories in the vicinity except the Castle of Turkestan. A severe enmity has occurred between the sultans of Transoxiana (Sogdina). The Emir of Bukhara have captured the khans in Fergana and slayed some of them. He has brought the whole territory of Fergana under his control. Soon the ant will grow into the dragon and the stream into the sea soon. It is dependent on the alliance of Bukhara and Khokand that the armies of the two capitals – together with the army of Kohistan– reached the boundaries with their head in Tibet and their tail in Kandahar and their back in India. That you feel bold enough to impinge and occupy these territories occurs due to the sultans of the Moslem people fail to make alliance. Besides, people who are not of lineage have found places in these two houses and are acting without consultation. Capture Steppe of Kypchak and enter Tashkent before they settle their power and before the peoples stand up. These two capitals (Bukhara and Khokand) are doing badly at the moment and your work which seems to be hard will be simultaneously easy as well." (Niyoz Muhammad, 2014, p. s.264)

The Kirghiz and Kypchak, nomadic tribes of the Khanate, reached an agreement between them and did not succor Molla Alimqul at the battle of Tashkent but sent a letter of apology in the name of Sultan Seyid Khan, khan of Khokand. Sarts fought by the side of the Emir of Lashkar till the end (Attor, 1991, p. 126). When the Khokand army asked for help from Bukhara due to such difficult situation, they could not receive an affirmative reply (Ziyoyev, 1998, p. 152; Muhammad Solih, 1863-88, p. 486).

Molla Alimqul resisted the current attacks of the Russian soldiers and urged Chernyayev to retreat, but was aware of the fact that the danger was close. Alimqul's pre-war vehement rhetoric speeches, in which he said that courage and defense of the homeland were a matter of faith made the people of Tashkent, young and old alike, fill the public squares in demonstrations. Muhmed Solih described how all individuals of the society including the women, children, youth, elders, students, teachers, mullahs, etc. laid down their lives and properties and mobilised with excitement in his work (Muhammad Solih, 1863-88, p. 501).

The Russian soldiers started to organize attacks on Tashkent with lethal impacts for the last time at the early hours on 9th May 1865 and the clash was very severe. Molla Alimqul was wounded at the battle but ordered that the people of Tashkent had to retreat to the inner parts of the city and the soldiers to keep fighting. Despite this, the townsmen kept fighting without retreating (Muhammad Solih, 1863-88, p. 501; Mahdum Hoji, 2009, p. 96). Soon afterwards, the commander Molla Alimqul, who was thirty-three or thirty-four years old, fell a martyr but encouraged the people to fight against the Russian to his bitter end (Muhammad Solih, 1863-88, p. 267; Attor; Toib, 1900, p. 213^a-222^b; Schuyler, 2007, p. 92). His tomb is located at the Sheikh Khovand Tahur Cemetery in the city of Tashkent (Attor, 1991, p. 127; Islomov & Maksudov, 2015, p. 20).

Russian commander General Chernyayev declared ceasefire, anticipating that the city would surrender upon Molla Alimqul's death. However, even if they were desperate, the people of Tashkent continued fighting on their own against the assault which Chernyayev resumed on 14th June 1865 but had to surrender on 15th June 1865 (Attor, 1991, p. 127-128; Ziyoyev, 1998, p. 186). Chernyayev sent his report containing the surrender of the city of Tashkent to him to St. Petersburg on 17th June 1865 (Romanovskiy, 1868, p. 162). Chernyayev deployed artillery at such positions as Shaykhantur, Beshyaghach, etc. where the people lived in great numbers and threatened the people by declaring that a peace treaty must be made, otherwise he would ravage the city. General Chernyayev invited the dignitaries of the city of Tashkent such as Judge Hodja Kazikalon (great kadi), Abdulkassim Ishan, Domulla Salih Beg to his presence and a peace treaty was signed at the assembly attended by merchants and foreign traders. According to the treaty, promise was made that the people of the city would practice their own religion, that all issues would be settled pursuant to the sharia law, that properties would keep being owned by their former owners and that the people would be exempted from all taxes except customs duty for a period of one year. The stamps of the dahas of Shaykhantur, Beshyaghach, Sebzar and Kokcha were affixed on the treaty (Terentev, 1906, p. 320).

Even though Chernyayev's success in the invasion of Tashkent was joyfully welcomed in St. Petersburg, this event was the outcome of Chernyayev's self-ordained actions. Objections were raised at some levels of the Russian government and reactions increased in the international press. Chernyayev had a false letter drawn up which stated that the people of Tashkent surrendered to the Russians on their own will and had the dignitaries of Tashkent sign the letter perforce in order to acquit what he had done. This letter was a disregard for the struggle of the people of Tashkent. Objection of Damulla Salih Beg Akhund of Tashkent, who displayed courage against Chernyayev, is of historical nature. In the letter which caused to be imprisoned, it was stated that the cities and fortresses from Akmasjid to Gulja belonged to Tashkent, that those territories had been captured by war and plunder by the Russian soldiers, that the people of Tashkent who had been left without food and water for forty days had remained without a leader upon the martyrdom of the commander Molla Alimqul, that the people had fought to their bitter end and that they had acceded to peace as a last resort due to hunger and thirst when everything had been ravaged (Muhammad Solih, 1863-88, p. 13^a). Damulla Salih Beg Akhund and his supporters were exiled to Siberia. The Russian government sent this treaty to St. Petersburg and it was distributed all over the place in order to silence the international press. Particularly, the Russian Embassy in Turkey reproduced this false treaty and posted it at the streets, marketplaces and other important central locations in İstanbul (Ziyoyev, 1998, p. 185; Hayit, 1963, p. 16-33). Once the Russians had grasped the government, the dignitaries of the State, i.e. Sheikh-al İslam, kadi, tribal princes and commanders went to Kashgar (Muhammad Solih, 1863-88, p. 135^{a,b}; Scott, 2017, p. 197-208).

Viceroy of Orenburg Krijanovski came to the devastated city in September 1865 and announced that Tashkent had been annexed to the State of the Tsarist Russia (Hasani, 1992, p. 8). He is the Tsar's general who explicitly stated that the Russians would bring civilization to the "wild" peoples of Turkestan, that the life of the oppressed peoples would be improved thanks to the Russian authority and that the Russian traditions and language must be applied to the people of Turkestan (Raport, 1865). Afterwards, Chernyayev was called back to the capital of the Tsardom when he was en route to Jizzak and Romanovski took over his position in March 1866.

Tashkent – Administrative Center of the Viceroy of Turkestan

Turkestan territories occupied by the Russians had reached 15,270 sqm by 1867 (Tillayeva, 2009, p. 123-127). Viceroyalty of Turkestan was established on the land captured from the Kazakh Ordas, from Bukhara and Khokand in that year. The very first viceroy of this administrative organization affiliated to the Ministry of Defence was General-Adjutant Konstantin Petrovich Kaufman, who was of German origin (Uzb.NSA, Fond 47, Op. 1, D. 41, p.160; Kraevoye Upravleniye Otçet, 1910, p. 7-8; Özbekiston SSR Tarihi, 1971, p.26). (1867-1882) He started his office in this position on 14th June 1867. The city of Tashkent was the capital of this administrative organization comprised of Syrdarya, Yettisu and Samarkand regions. The Viceroy ruled the region from Tashkent in his capacity as the deputy of the Tsar and was also responsible for the provincial administration, police organization and legal affairs. Provinces governed by the viceroy were administered by dividing into uyezds (*administrative units in the Viceroyalty of Turkestan*). Heads of the uyezds were selected by the viceroy. The uyezds were subdivided into volosts. Volosts living with the resident people were governed via aksakalliks which were considered the smallest administrative units. The regions where people with a nomadic life style were subdivided into avuls. There were 1000-2000 aksakallik¹² or avul¹³ under the rule of each volost.

While administrative organizations were made in the center of the province on one hand, efforts were also made to implement a military and diplomatic policy towards Khive, Bukhara and Khokand, which were the Khanates neighboring the Viceroyalty, on the other. Hence, the city of Tashkent was the basic administrative center which shaped the Turkestan policy of the Tsarist Russia in its colonial activities.

In order to officialise that the occupied territories which belonged to the Khokand Khanate, colonel Shaufus was sent to Khudayar Khan, who was then on the throne of the Khokand Khanate. On this occasion, a 5-article agreement was reached by and between Khudayar Khan and the viceroy General Kaufman (having unlimited right over Turkestan and referred to as "Half Monarch" by the locals) on 13th February 1868. According to the agreement, Russian merchants were granted the right to make free trade

¹² Aksakallik – Smallest administrative unit in the provinces where resident peoples lived in the Khokand Khanate. Aksakalliks comprised of a big village or several small villages were ruled by Aksakals (White Beards)

¹³ Avul – Smallest administrative in the regions where nomadic tribes lived in the Khokand Khanate. They were ruled just like the aksakalliks.

and build caravanserais in all regions of the Khokand Khanate; it was further agreed that the caravans of merchants would reach the neighboring khanates in a safe and secure manner; Taxpaying status of the Russian merchants and industrialists was equalized with that of the people Khokand. These elements bore a great importance as they would enable Russia to make trade with the territories of Western China. However, such conveniences were only valid for the merchants of Khokand within the territories included in the Viceroyalty of Turkestan (Vsemirnyy Puteshestvennik, 1971, p. 21; Bobobekov, 2017, p. 80). Khudayar Khan maintained the order until 1873 thanks to the agreement which he made with General Kaufman but the Khanate fell into a difficult condition and was dead to the world. The State was entirely subject to Russia in political terms and lost its independence (Hasani, 1992, p. 9). Even though it was not mentioned that the Khokand Khanate was affiliated to Russian Tsardom, the Khanate acted dependent on Russia until 1876.

Bukhara was directly controlled from Tashkent, capital of the Viceroyalty of Turkestan, in military and political terms until 1885. In the first half of the 1860s and 1870s, expeditions were launched on the independent states of Turkestan under the Viceroyalty of Turkestan. As a result of such expeditions, the Khive Khanate had to submit to the Tsarist sovereignty under an 18-article treaty on 12th August 1873. As per the treaty, this Khanate gave up its right of sovereignty over the right-hand side of the river Amu Darya which was annexed to it. Along with the Khive Khanate, another state which the Tsarist Russia subdued was the Emirate of Bukhara. Under an 18-article treaty entered into on 28th September 1873 by and between the two States, the Emir of Bukhara agreed that Samarkand belonged to Russia and the Russian sovereignty. Just like the other two khanates, the Khanate of Khokand could not maintain its existence and it ceased to exist in 1876. The Oblast of Fergana affiliated to the Viceroyalty of Turkestan was established in its lieu on 19th February. While entering the 20th century, the administrative organization in Turkestan ruled by the Tsarist Russia was as follows: 1. Viceroyalty of the Steppes, 2. Viceroyalty of Turkestan, 3. Emirate of Bukhara and 4. Khiva Khanate (Vsemirnyy Puteshestvennik, 1971, p. 21-22; Bobobekov, 2017, p. 80-81; Kurat, 2014, p. 350; Muminov 1976, p. 161-163).

Thanks to the treaties made and commercial relationships with the Russians, number of the inhabitants increased in such cities as Khokand, Namangan, Kattakurgan and Shymkent. Besides, new trade routes and trade centers were created. In this period, the population of Tashkent rather increased as well and the economic status of the city gained value. With a population of 60.000 and 80.000 people in the late 18th and early 19th centuries, Tashkent turned into one of the industrial and commercial centers of Turkestan in that period.

Conclusion

The most important city in the Khokand Khanate next to the capital city, Tashkent was not only a trade center in the State but a State with the State as well. It was deemed to be the most important economic pillar of the whole region. The location of the city which was the trade route extending to Russia in the north and to India in the south and to China in the east via the Steppe of Kypchak and the crossroads connecting the region to the west was deemed to be the center of development and profit for the region. The Tashkent region had affected the interests of whatever administrative system it was affiliated to. However, it should be emphasized that Tashkent could make decisions on any political developments in the region in an independent or semi-independent manner. Tashkent played an important role in the processes of economic and socio-cultural change.

Tsarist Russia had analyzed the regions in detail before it started its occupational activities in Turkestan. Selection of the city of Tashkent as the administrative center of Turkestan was the outcome of this in-depth survey and a part of the strategic planning. The geographical position of Tashkent was very important for Russia in the successful progress of the colonial politics, in the management of the region and in the control of the occupied territories.

World's political map in the 19th century witnessed several changes in terms of the human history. Particularly, the territories of Turkestan were affected by such changes and conversions to a great extent. As a consequence of such changes, Tashkent further came to the forefront as a center once again. Variable politics created different impacts on the people of Tashkent and the region. Being the capital of the Uzbekistan Soviet Socialist Republic in the Soviet period following the Tsarist Period, the city of Tashkent maintained its position as the capital city and a trade and cultural center after the independence of Uzbekistan in 1991.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*The Strategic Importance of Tashkent in 19th Century*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document review was conducted in this study, there is no need for an ethics committee decision.

References

- Abu Rayhon Beruniy. (1965). *Izbrannie Proizvedenie (Hindistan)*. (Translated by A.Rasulev, Y.Hakimjanov, G.Jalalov), Tashkent: Uzbekistan SSSR Fan Press.
- Akdes N. K. (2014). *Rusya Taribi, Başlangıcından 1917'ye Kadar*, (6. Pressure). Ankara: Turk Tarihi Kurumu Press.
- Avaz Muhammad Attor Hukandiy, *Tarib-i Cabonnamoyi*. C. II, Uzbekistan Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences, Manuscripts Section No: 9455.
- Avaz Muhammad Attor Hukandiy. (1991). *Tarib-i Cabonnamoyi*, (Translated from Persian Sh. Vohidov) *Shark Yulduzi Journal*, V. 8, p. 119-137, Tashkent.
- Avesta. (1990). *Izbrannyye Gimni*. (Translated and edited by I.M.Stebelin-Kamenskogo), Dushanbe: Adib Press.
- Bobobekov H. (2016). *Kukon Taribi*. Tashkent: Fan va Tehnologiya Press.
- Bobobekov H. (2017). *Kukon Honligining Kiskacha* Tashkent: *Taribi*. Fan va Tehnologiya Press.
- Bonvalot G. (1894). *Eski Yurt Orta Aşa'dan*. Translated Reşat Özmen, Tercuman Gazetesi, Istanbul.
- Bichurin N.Ya. (1950). *Sobraniye Svedeniy O Narodah, Obitavshih v Sredney Azii v Drevniye Vremena*, Vol.2, Moskva.
- Blamberg, I.F. (1978). *Vospominaniya*. Glavnaya Redaksiya Vostochnoy Literaturi, Moskva: Nauka.
- Diñçer, K. (2015). *Rus Elçilik Raporlarına Göre Hokand Hanlığı (XIX. Yüzyılın İlk Yarısı)*, Istanbul: İdeal Kültür Press.
- Doğan Serhat. (2020). *Yakub Bey ve Kaşgar Hanlığı - Doğu Türkistan'da Son Osmanlı Hanı*. Istanbul: Ötüken Yayınları.
- Emel Esin. (1989). *Ahmed Yesev'i Külliyesi*, DIA, p.162-163, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Press.
- Hudayarhanzade, (2012). *Ancum at-Tavarib*. (Translated and edited by Sh. Vohidov, H. Bobobekov), Tashkent: Yangi Asr Avlodi Press.
- Hayit Baymirza. (1963). “*Türkistanda Rusiya Hakimiyati Taraqqiparvarlık Emişi*”, *Milli Türkistan*, Vol. 95 A, Mart April, p. 16-33.
- Hasaniy Majid. (1992). *Turkiston Boskini*, Tashkent: Nur Press.
- Ilhamov Z. A. (2004). Alikuli Amirlashkar va Uning Kukon Honligi Siyosiy Hayotida Tutgan O'rnı, (Doctoral Dissertation), Tashkent State Pedagogical University, Tashkent.
- Islomov Z., Maksudov D. (2015). *Şayb Hovand Tabur Yodgorlik Macmuasi*. Tashkent: Tashkent Islamic University Press.
- Istoriya Buhari s Drevneyshih Vremen do Naşih Dney*, (1976). (Haz. İ. M. Muminov), Tashkent: Fan Press.
- Işkuvatov V. T. (2009). *Kukon-Rossiya Diplomatik Munosabatlar Tarixshunosligi*, Tashkent: Mahpirat Press.
- Kraevoye Upravleniye, Otchet po Revizii Turkestanskogo Kraya*. (1910). Proizvedennoy po Visoçayşemu Poveleniyu Senatorom Gofmeysterom Grafom K. K. Palenom, SPb.
- Uzbekiston Taribi*, (2011). (Edited by. Murtazayeva R.), Tashkent: Akademiya Press.
- Uzbekiston Taribi, Turkiston Çorizmi Mustamlakaşişi Davrida*, (2011). (Edited by Hamdam Sodikov, Narzulla Jörayev), 1. book, Tashkent: Shark.
- Uzbekiston SSR Tarihi, (1971). C.II, Tashkent.
- Lasinskiy, (1891). *Hronologia Russkoy Voenniy İstoriı*, Tipografiya Departamenta Ugalov Mahovaya, SPb.
- MacKenzi David *The Conquest and Administration of Turkistan, 1860-85*, Russian Colonial Expansion to 1917, (Edited by Michel Rywkin), Mansell Publishing Limited London and New York.
- Mahmut Koshgariy, (1960-1963). *Turkiy Suzlar Devoni (Devon-i Lugatit-Turk)*. (Translated and edited by S.M.Mutalibov), Vol. 1/3, Tashkent.
- Maeva N.A. (1876). “*Azjatskiy Tashkent*”, *Materiali Dlya Statistiki Turkestanskogo Kraya Ejogodnik*, Vol.IV, (Edited by N.A.Maeva), SPb.
- Mason M.E. (1953). *Abanqaran*, Arheologo-topograficheskiy Ocherk, Tashkent.
- Mirzoolim Muşrif. (1995). *Ansob us-Salotin va Tavorih ul-Havokin – Kukon Honligi Taribi*. edited by Akbar Matgoziyev, Muhabbat Usmonova, Tashkent: Gafur Gulom Adabiyot va Sanat Press.
- Mullo Olim Mahdum Hoci, (1915). *Turkiston Taribi*. Uzbekistan Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences, Manuscripts Section, No: 5751, Tashkent.
- Mullo Olim Mahdum Hoci, (2009). *Taribi Turkiston*. (Ed. Sh. Vahidov, R. Halikova), Tashkent: Yangi Asr Avlodi. Muhammad Aziz Marğiloniy, *Tarib-i Aziziy*. Uzbekistan Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences, Manuscripts Section, No: 11108.
- Muhammed Solih Hoca Toşkandiy, (1863-88). *Tarib-i Cadida-i Toşkand*. C.II, Uzbekistan Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences, Manuscripts Section No: 7791, 11072, Tashkent.
- Mullo Muhammad Yunusson Toib, (1900). *Tarib-i Alimkuli Amir-i Laşkar*. Uzbekistan Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences, Manuscripts Section No: 12136.
- Muhammadhakimhon Tora, (2010). *Muntabab at-Tavorih, (Hokand va Buboro Taribi, Sayobat va Hotiralar)*. (Translated from Persian-Tajik to Uzbek Sh. Vohidov,) Tashkent: Yangi Asr Avlodi.

- Muhammadjanov, A. (1988). *Kadimgi Tashkent Taribi va Arheologik Lavbalar*, Tashkent: Uzbekiston SSSR Fan Press.
- Muhammadjanov, A.(2009). *Kang-Kadimgi Tashkent va Tashkentliklar (Taribi Lavbalar)*, Tashkent: Shark.
- Nabiev, (1966). *Tashkentskoe Vastanie 1847g. İ Ego Sosialno-Ekonomiçeskie Predposilki*. Tashkent: Fan Press.
- Nalivkin, (1886). *Kratkaya Istoria Kokandskogo Hanstva*. Kazan: Pub. Imperatorskogo Universiteta.
- Nashi sosedi v Sredney Azii (Elektronnyy resurs). 1. Hiva i Turkmeniya*. S.Peterburg, Vsemirnyy puteşestvennik, 1873 (2018).
https://elibr.ru/safe-view/123456789/217339/1/MDAwMDE1ODIfTtCwc2hpIHNVc2VkaSB2IFNyZWRUZXkgQXppaSBbVGVrc3RdLiAtIFMuLVBldGVyYnVyLnBkZg== (Son erişim tarihi 30.05.2022)
- Nazarov F. (1968). *Zapiski o Nekotorih Narodah i Zemlyah Sredney Azii*. Moskva: Nauka.
- Horoshin A. P. (1876). *Sbornik Statey Kasayushibsiya Turkestarskogo Kraya*. A. Transeliya, SPb: Stremiyannaya Tipografyasi.
- Niyoz Muhammad Hukandi. (2014). *Ibratul Havokin (Taribi Shabrubi)*. (Translated from Persian to Uzbek by Sh. Vohidov), Tashkent: Turon Zamin Ziyo Press.
- Uzbeķ Tilining Izoħli Lugati* (2008). Toshkent: Uzbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat Ilmiy Nashriyoti Press, Vol. 5.
- Rahimov C. (1995). *Uzbeķiston Taribini Organishda Arhiv Manbalaridan Foydalanish*. Okituvchi, Tashkent. *Raport Orenburgskogo Gubernatora Direktoru Aziatskogo Departamenta*. 24 Eylul, 1865;
- Romanovskiy D. İ. (1868). *Zametki Po Sredne-Aziatskomu Vaprosu*. Kanseleria Tipografyasi, SPb. *Russia In Central Asia, The Levant Herald*. Wednesday, 23 August 1865.
- Saray M. (1993). *Uzbeķ Tırkleri Taribi*. Istanbul: Pub. Nesil Press.
- Sultonov, U. (2007). *Muhammad Solih Hoca va Uning "Tarib-i Cadida-i Toshkand" asari*. Tashkent: Uzbekistan Press.
- Schuyler E. (1876). *Turkistan Notes of a Journey in Russian Turkistan, Khokand, Bukhara and Kuldja*. C. I-II, London.
- Schuyler E. (2007). *Bati Turkistan Hokeand Buhara ve Kulca Seyahat Notlari*. Istanbul: Paradigma Press.
- Scott C. L. (2017). *The Rise and Fall of Khoqand, 1709-1776*. Pittsburg: University of Pittsburgh Press.
- şerbakov N., (1873). *Piyat Let v Plenu U Taşkentsev*. SPb.
- Sultonov U. A., (2009). *Muhammad Solih Hoca va Uning Tarib-i Cadida-i Toshkand Asari*, Tashkent: Uzbekistan Press.
- Velyaminov-Zernov, (1856). *"Svideniya o Kokanskome Hanstve"*. Vestnik Imperatorskago Russkago Geograficeskago Obşestva, Knijka Vol.V, XVIII, SPb.
- Terentev M.A. (1906). *Istoria Zavoevania Sredney Azii s Kartami i Planami*. C. I, SPb: TipoLitografya V. Kamarova.
- Tillayeva S. (2009). *"XIX Asrning İkkinci Yarmi va XX Asrning Boshlarida Turkistonda Ma'muriy-Hududiy Boshqaruv Tizimi, Uzbeķiston Taribining Dolzarb Masalalari: Asosiy Yo'nalishlari va Yondashuvlar"*. Proceedings of the First Scientific Conference of Young Scholars, Tashkent.
- Toib, Muhammad Yunus, (1996). *Taribi Alimkuli Amirlashkar*. (Edited by Sh. Vohidov), *Sharķ Yulduzi Journal*, Tashkent. No: 1.-B.215-223; No: 2.-B.208-223.
- Toib, Muhammad Yunus, *Taribi Alimkuli Amirlashkar*. Translated by Sh. Vohidov, *Sharķ Yulduzi Journal*, Vol. 1, 1996, p. 214-223; Vol. 2, 1996, p. 208-213.
- Troitskaya, A. L. (1927). *"Pervie Sorok Dney Rebenka (Çilliya) Sredi Osedlogo Naselenia Taşkenta i Çimkentskogo Uezda"*. V. V. Bartholdu (Turkestarskie Druziya, Uçeniki i Poçitateli) (Ed. A. E. şmid, E. K. Betger), Tashkent.
- Velyaminov-Zernov, V.V. *Torgovoye Znaçeniye Kokandskogo Hanstva Dlya Russkih*. Nevai State Library, Manuscripts Section, PU-3579, Tashkent.
- Vohidov Sh. (2010). *Kukon Honligida Taribnavislik (Genezi, Funksiyalari, Namoyandalari, Asarlari)*. Tashkent: Akademnashr Press.
- Vohidov Sh. (1995). *Kukon Honligidagi Unvon va Mansablar*. *Sharķ Yulduzi Journal*, Vol.3-4.
- Vahidov Sh. (2009). *XIX asr Tashkent Hukumdarlari va Taribchilari*. Tashkent: Yangi Asr Avlodi Press.
- Vulfert M.F., Buryakov Y.F., (2013). *"Novie Podhodi k Osenke Karavannih Trass Çaça v Sisteme şelkovogo Puti"*. Problemi Drevnei i Srednekovoy İstorii Çaça, c. II, (Ed. Shamseddin Kamoliddin), Berlin: Lambert Academic Publishing.
- Ziyoyev H. (1990). *"Chorizm Istilosi"*, *Sharķ Yulduzi Journal*, Vol. VIII,
- Ziyayev H. (1998). *Turkistonda Rossiya Tajovuzi va Hukmonligiga Karshi Kurash*, Tashkent: Shark Press.

Archive Documents

- National Archive of Uzbekistan, Fond 47, Op. 1, D. 41, p.160;
- National Archive of Uzbekistan, Fond I-1, Op. 22, D.44.
- National Archive of Uzbekistan, Fond I-1, Op.32, D.423.

TÜRKCİ GENİş ÖZET

Türkistan'ın kadim şehirlerinden biri olan Taşkent Sir Derya'nın saç mecrasında yer almaktadır. Tarih boyunca Doğu ve Bati, Kuzey ve Güney memleketleri ortasındaki sosyal, kültürel, siyasi, ticari ilişkilerde köprü vazifesine üstlenmiştir. Şehrin adı ilk defa Zerdüşlüğün kutsal kitabı Avesta'da geçmektedir. Eski Çin yıllıklarında Çaç, "taş" anlamında gelir ve küçük mülk olarak dile getirilmiştir. Arap kaynaklarında ise

şehir adı 'Şaş', 'Medinet uş-Şaş' diye geçmektedir. XI. yüzyılda Abu Reyhan Biruni ilk kez Türkçe tanımlamıştır. Ona göre şehrin ismi Türkçe "Taş" kelimesiyle ilintilidir. Yani Taşkent "Taş kışlak" anlamını vermektedir. İstahri ve İbn Havkal eserlerinde bu topraklarda maden taşlarının çok olduğundan bahsedilmiştir.

IX-XIII yüzyıllarda Şaş yani Taşkent, üç büyük idari merkezden oluşmaktaydı. Başkenti Banokat şehri olmuş ve bölge bir kavşak niteliğinde kaynaklarda bahsi geçmektedir. Uğrak merkezi olan Taşkent, XIV-XVI. yüzyıllarda Çaç, Şaş, Taşkent isimleri ile bilinmiş, XVI. yüzyıldan sonraki kaynaklarda "Taşkent mülkü", "Vilâyet, şehir", "Taşkent ve Deşt-i Kıpçak vilâyeti" olarak anılmaktadır.

XVI. yüzyıldan itibaren Taşkent hâkimiyeti sürekli el değiştirmiştir. Bu dönemde Taşkent şehri dört bölgeden oluşmaktaydı: Sebzar, Kökçe, Beşyağaç ve Şeyhantahur. Hokand Hanı Âlim Han döneminde (1800-1810) Taşkent Hanlık tasarrufuna geçti (1808). Hokand Hanlığının idaresi altında Taşkent hududu güney sınırlarındaki birçok şehir ve kaleleri kendi içinde barındıran bir vilâyet makamında yönetildi.

XIX. yüzyıl boyunca Rusya'nın Türkistan üzerinde izlediği politikanın temel özelliği Türkistan'a doğru yayılmacı siyaseti uygulayarak, topraklarının doğal bir şekilde genişletmekti. Türkistan'ın giriş kapısı olan Akmescit kalesi 1853'te Ruslar tarafından kuşatılırken, işgalci güçler Taşkent'e kadar ilerlemeyi, bu şehri Rusya'nın Türkistan bölgesine saplanmış kuvvetli bir karargâh olarak kullanmayı amaçlamıştı. Taşkent'in jeopolitik ve jeostratejik özelliği Çar Rusya'sının işgal politikasında şehrin istilasını zorunlu kılmıştı. Çarlığın esas dikkat merkezinde yer alan Taşkent meselesi hatta Rus Çarının bizzat katılımıyla gerçekleşen mecliste tartışılmıştı. Türkistan işgali için oluşturulan askeri ilerleme planına göre önce Evliya Ata sonra Çimkent ve ardından Taşkent'i ele geçirelecekti. Ruslar, Hokand'dan sonraki en önemli ikinci şehir ve Türkistan'ın kalbi olan Taşkent'i ele geçirmek için önce bu şehrin anahtarı konumunda olan Çimkent şehrini ele geçirmesi gerekirdi. General-Albay Çernyayev, 7 Temmuz 1864 yılında Çimkent'in üstüne yürümüştür.

Taşkent, Çar istilasına karşı savaşın merkezi olmuştur. Harbî üstünlüğü yüksek olan Rus ordusu Taşkent'i kanlı bir şekilde ancak zorluklarla teslim almıştı. Emir-i Leşker unvanıyla bilinen Kırgız-Kıpçak boylarının lideri Âlimkul'un önderliğinde halkın güçlü direnişiyle karşı karşıya kalmıştı. 9 Mayıs 1865'te Rus askerleri Taşkent üzerine son ölümcül darbelerle saldırır ve Molla Âlimkul bu muharebede yaralanarak vefat eder.

1867 yılında Ruslar tarafından istila edilen Türkistan hududu 15,270 m²'ye ulaşmıştır. Bu tarihte kurulan Türkistan Genel Valiliğinin merkezi olarak seçilen Taşkent şehri, aynı zamanda koloni faaliyetlerinde Çarlık Rusya'sının Türkistan politikasını şekillendiren başlıca yönetim merkeziydi. Çarlık Rusya'sı Türkistan'a işgal faaliyetlerini başlatmadan önce uzun müddet bölgeyi detaylı olarak tetkik etmiştir. Taşkent şehrinin Türkistan'ın yönetim merkezi olarak seçilmesi bu derin araştırmanın neticesi ve stratejik planlamanın bir parçası idi. Koloni siyasetinin başarılı bir şekilde ilerletilmesinde, bölgenin yönetilmesinde ve işgal edilmiş hudutların kontrolünde Taşkent'in coğrafi konumu Rusya açısından çok önemliydi.

Ruslarla yapılan anlaşma ve ticari münasebetler sayesinde Taşkent'in nüfusu oldukça artmış ve şehrin iktisadi konumu olarak değer kazanmıştır. XVIII. yüzyıl sonunda ve XIX. yüzyıl başında nüfusu 60.000 ile 80.000 arasında olan Taşkent, Türkistan'ın o dönemdeki sanayi ve ticaret merkezlerinden birisi haline dönüşmüştür.

Taşkent, geçmişten günümüze sadece önemli bir ticari merkez değil aynı zamanda devlet içinde bir devlet şehir olmuştur. Kuzeyde Deşt-i Kıpçak üzerinden Rusya'ya, Güneyde Hindistan'a, Doğu'da Çin'e kadar uzanan ticari güzergâh ve bölgeyi Batuya bağlayan kavşak niteliğindeki şehrin yerleşim konumu bölge açısından kalkınma ve kazanç merkezi sayılmıştır. Taşkent bölgesi hangi idarî sisteme bağlı ise onun çıkarlarına en büyük tesiri olmuştur. Fakat şunu vurgulamak gerekir ki mıntıkadaki siyasi gelişmelerde Taşkent bağımsız veya yarı bağımsız şekilde karar alabiliyordu. Taşkent ekonomik, sosyo-kültürel değişim süreçlerinde önemli rol oynamıştır.

Türkistan toprakları Rusların tahakkümü altında çok değişim ve dönüşümlere uğradı. Fakat bu değişimler sonucunda Taşkent merkez olarak daha da ön plana çıkmış oldu. Önce Çar Rusya'sının Türkistan bölge merkezi, sonra Sovyetler döneminde Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti ve Sovyetlerin parçalanmasıyla bağımsız Özbekistan'ın merkezi oldu.